

โมกษธรรมประยุกต์

คำบรรยายอบรมภิกษุณีเถรสมาคมมหาวิทยาลัยมหิดล

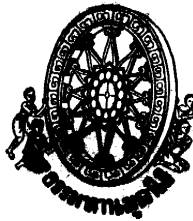
ณ โรงเรียนหิน โนนสว่างหนอง

สวนโมกขพลาราม ไซยา

พ.ศ. ๒๕๑๘

ขอ

พุทธทาสภิกขุ

ธรรมทานมูลนิธิ

จัดพิมพ์ด้วยคอกผลทุน “ธรรมทานปริวรรตน์” เป็นอันดับที่ห้าแห่งทุนนี้
เป็นการพิมพ์ครั้งแรก ของหนังสือ ธรรมโฆษณ์ อันค่า ๑๗ ก.
บนพื้นแถบสีแดง จำนวน ๑,๕๐๐ ฉบับ พ.ศ. ๒๕๑๘

กรมทนายสั่ง

ทูล ธรรมทนายปริวรรต

อนุโมทนา.

ข้าพเจ้า ขออนุโมทนา ในพระกิตติคุณพระคุณ แห่งบรมราชา-
 มลฉัตร และอันหัตถ์อันหนึ่ง ได้มีคุณเมตตาคุณปกคลุมทั่วผู้มีกมลจิต
 ต่อบุคคลที่มีชื่อค่า " คุณธรรมภาพปฏิวัติ " นี้ขึ้น เพื่อสนับสนุนการ
 สืบค้นพิมพ์หนังสือ เอกธรรมโพธิชนม์ เหมือนอันอื่นกวีอันหนึ่ง. คุณนี้ แม้จะ
 มีชื่อที่สั้นแต่แล้ว, แปลกไปจากชื่อท่านอื่นๆ ที่ได้มีชื่อตั้งขึ้นไว้ ตาม
 ชื่อบุคคล หรือชื่อสกุลอันหนึ่ง ก็ตาม, แต่ตาม และผลตามที่อันนี้มี
 ลอยในสังคมจะได้ปกกัน ใดๆได้.

คุณนี้ ฤๅจะมีส่วนไปขึ้นเป็นนอของมาก ในทางช่วยให้งาน -
 ความบรรเทาบรรเทา หรือชื่อธรรมต่างๆ ในพระมหากษัตริย์ชาติ ที่ควรคิด
 ทบทวนโดยภาพแล้ว ได้มีโลกทัศน์ถูกอันมาโดยแพร่มาากขึ้น และได้ช่วย
 วิจารณ์ขึ้น เป็นแน่แท้. ชื่อคุณนี้เอง ก็เป็นโลกทัศน์ให้ดูปรัชญาคุณอัน
 หมายต่อๆ แต่มีคุณประสงคฺมีงหมาย ให้ได้ใช้ไปในสังคมธรรม-
 ทานที่ติดใช้กันมาก โดยตรง, ละได้รับความพอใจ สมใจตาม. และ
 ชื่อคุณนี้เองนี้ เป็นการสอดแทรกเข้าไปในกิตติคุณของบรมฉัตรนั้น
 เอง ในทางบรรเทาเป็นอันได้รับมา จากคุณอันหนึ่งอันหนึ่ง หรือบางอัน
 ของบางอันเอง มารวมกันขึ้นขึ้น เพื่อที่จะมีหน้าที่อันหนึ่งอันหนึ่ง
 อันนั้น การปฏิวัติในอันนี้ ส่วนใช้ปฏิวัติแต่คุณนี้ หากแต่เป็น
 การปฏิวัติของธรรม อันได้แพร่ อันได้ช่วย ชื่อคุณและปฏิวัติไป
 ราวๆโลก แห่งสังคมนี้.

โลกสมัยนี้ ก่อให้เกิดคุณธรรม ใดๆในขณะในขั้นต้นธรรม ด้วย
 ในยุคต่างๆ กัน; ส่วนเกิดการระส่ำระสาย, แล้วก็เกิดในวิถีคุณธรรม ทั้ง
 ขาดแคลนอันหนึ่งอันหนึ่ง : พอดังนั้นไม่รับไว้เอง ก็ขออย่าให้ขาด และจะ -
 แล่นของ. วิถีคุณต่างๆ ในโลกที่ต้อขึ้นมา แก้ไขปัญหาอันหนึ่งอัน
 หนึ่งอันหนึ่ง ไม่ได้ และหากวิถีคุณ, แม้จะเป็นวิถีคุณที่ ต้อกับกัน
 ๑) ก็ยังมีความหมายอันหนึ่งอันหนึ่งที่เข้าไปในอันนี้มาด้วยในอันนี้
 ๒) อันนั้นเอง, ไม่ควรหาอันหนึ่ง. เพราะดังที่กล่าวถึงในอันนี้เพื่อไว้

และถึงสมัยที่ทุกคนเข้าใจกันนั้นมา ครอบงำหมด ว่าเราจัดตั้งสมัย
ประชาชาติ หรือ ประชาชนโลก ที่ประกอบอยู่ด้วยศีลธรรม, ที่
เขียนอยู่ในใจธรรม, ที่ประกอบขึ้นโดยธรรม, ที่สัมพันธ์กัน
กัน ทั้งหลาย เป็นเพื่อนทุกข์ เกิดแก่เจ็บตายเป็นด้วยกัน ทั้งชาติ
ทั้งถิ่น " มีใจที่เด็ดขาดใจเด็ดขาดใจเด็ดขาด และกันไว้ โดยวิธี
เสรีประชาธิปไตย นั้นเอง. สมัยนั้นแหละ ความสำเร็จกันเป็น
รัฐชาติ ในลักษณะแห่งการรวมใจกันตั้ง จงหาหนทาง เช่นนั้น ก็
จะหมดประโยชน์ไปโดยรอบ.

ท่านเล่า มีความเห็นต่อ ธรรมทางชีวิตของมนุษย์ ที่เขียนใน
ของทั้งตัวอยู่ใน หมู่มนุษย์ เท่านั้น ที่จะต้องใช้แต่ละคน ทำความ
เข้าใจกันเอง และเข้าใจผู้อื่น แล้วเข้าใจโลกทั้งมวลทั้งหมัด
ได้ในที่สุด, สัมผัสของใจที่ทุกคนมี พระเจ้าอยู่ในตัว, มีศาสนา
มีธรรมะ อยู่ในใจ ภาวะที่มีศีลธรรมอยู่ทั่วไป ที่ทุกและมาหา
กันทั้งนี้และสัมพันธ์กันมาด้วยกัน หรือสัมพันธ์กันมา ไม่ดีเลิศ,
และสามารถได้ วิญญาณของ อย่างที่กล่าวถึงในสมัยก่อน
ที่ ได้เคยมีพร้อมเพียงกัน ในสมัยก่อนแล้ว, ไม่ต่างแต่ในสมัย
หรือธรรมะที่ใจอยู่ มีและสัมพันธ์ไป ในลักษณะ อย่างนี้.

โดยที่จิตของสัตว์โลกทั้งนี้ ที่แยกธรรมหรือศาสนา ออกจาก
การพิจารณาทั่วไป, แยกจิตออกจากการที่เรารู้, แยกจิตออกจากความ
เห็นที่สัมผัสบุคคล หรือแม้แต่ความเห็นของชาติ : มีแต่การที่
ที่ใจที่เห็นแก่ผลประโยชน์ของตนได้ใจ ไม่รู้จักทำใจ มีศีลธรรมกันโดย
ที่ ยึดถือยึดถือกันมา กาลและที่ใจ จริตระกำลัง มีใจที่ปรารถนา
ตามพอใจนั้น; หรือยึดกับพระศาสนา เป็นหน้าที่ที่ศีลธรรม ว่าควร
ห้ามกัน มีใจที่สัมพันธ์ความดี ความดี ความดี หรือที่เห็นนั้นเป็น
ทุกมา แห่งธรรมที่แท้ ทุกประการ; หรือหากันที่แท้ทุก ๆ คนที่แท้
ใจที่แท้ มีทุก ๆ คนที่แท้ ที่ปรารถนาที่แท้ศีลธรรม. ทุกคน มีใจที่แท้จะ
ยอมให้ใจที่แท้ แห่งความดีแห่งความดีของตนอย่างใดไป; ธรรมที่แท้
หรือที่แท้ว่า มีใจที่แท้ที่แท้ นอกจากที่แท้สัมพันธ์กันที่แท้
ที่เห็นความดีที่แท้ของ หรือของมนุษย์ ! แต่แล้วในที่สุด เราที่แท้
ที่แท้ความดีที่แท้ของว่า ผลที่แท้ที่แท้ที่แท้ที่แท้ที่แท้ที่แท้ที่แท้

๑๐๖๑-ไร? หรือได้ไม่ตกผลิมนุสย ขุนจิตโต ยี่สิบห้าทุกที? มี
 ชาติใหม่โดยง่าย มีอะไรให้ หยุดกันไว้ หรือคิดตามเข้าใจกัน
 ได้? ว่างมีอันใด ในกรรมแก้ไขของทุกกรรมทั้งปวง อันที่ล้นจะ
 ภาวเป็นของบวช ประคองโลกไว้ให้มีสด.

โลก ชาติมนุษย์ และกรรมที่ล้น ไม่เป็นอันขาดแล้ว
 โดยที่ล้นไปก็ ทำอันดีกรรมแล้ว แต่กรรมที่ล้นและกรรมที่ล้น อันเหตุ
นี้โดยล้นอันตายโลก; ยี่สิบเท่าไร ยี่สิบอันตายโลก ไรอันนั้น
 และอันตายอันใดบ้าง สิ้นสิ้นเสียของล้นอันมนุษย์ คนหมด หมด
 เป็นมนุษย์ นั่นเอง.

๑. กรรมที่ล้นเข้าตลอด ไปในโลกที่ประทุมอยู่ด้วยสติ -
 ธรรมแห่งนั้น ก็ละกันในโลก ชาติใหม่โดยง่าย เว้นโลกของพระโศก
 อันสร้างมา สักอันให้มนุษย์ อยู่กัน โดยยาก, แทนที่จะอยู่กัน
 ในสภาพที่ทุกพระเจ้าของเขา หรือของใคร มีตลอดทุกที เช่น
 มี: ธรรมอันประทุมกัน เป็นสิ่งหนึ่ง มีจะล้นไปโลก หมด
 ชาติใหม่ตลอด ชาติใหม่อันล้นธรรม และแก้ไขทุกสิ่ง อันเป็น
 อกุศลกรรม ของมนุษย์สมัยนี้ได้; ๑๖ นั้น สักดี สักมา
 อันให้ ธรรมอันประทุมกัน เป็นไม่โต ขำพเจ้าก็รู้เสีย พอใจ
 และอนันต์ทุก; และล้นแล้ว ธรรมอันประทุมกัน นั้น จึงเป็น
 มีได้ ทั้ง ๑๖ อันเป็นปีศาจ, และทั้ง ๑๖ อันเป็น โดยล้น
 ๑๖-อันโลก ให้มีสันต์, มี ๑๖ เป็น ๑๖ ของมนุษย์ ของโลก
 ทุกประการ.

๑๖๑๑-ไร

ในทศวรรษ, ๑๖
 ๑๖ ๑๖๑๑-ไร

คำปรารภ

หนังสือชุด **โมกขธรรมประยุกต์** เล่มนี้ เป็น ธรรมโฆชน์ หมายเลข ๑๗ ก. บนพื้นแถบสีแดง จัดพิมพ์ขึ้นได้ด้วยเงินบริจาคของ **นางจุงศรี เมนาคม ผู้เป็นทานบดี** ซึ่งจ้างบริจาคร่วมสมทบทุน “**ธรรมทานปริวรรตน์**” อันเป็นทุนหมุนเวียน สำหรับจัดพิมพ์หนังสือธรรมโฆชน์ ซึ่งเป็นคำบรรยายของ “พุทธศาสนิกชน”.

ธรรมบรรยายในเล่มนี้ เป็นคำสอนอบรมภิกษุ ผู้เป็นนิสิต รวมทั้งนิสิตชายหญิง แห่งมหาวิทยาลัยมหิดล เข้ารับการอบรมระหว่างวันที่ ๒๗ มีนาคม ถึงวันที่ ๕ พฤษภาคม ๒๕๑๘ ที่สวนโมกขพลาราม อำเภอไชยา ณ บริเวณที่เรียกว่าโรงเรียนหินไหลเขาพุทธทอง. รวมคำบรรยายมี ๒๒ หัวข้อ เริ่มด้วยเรื่อง **ปัญหาของคน** จบลงด้วย **การได้สิ่งที่ดีที่สุด ที่มนุษย์ควรจะได้**; แต่ละหัวข้อของคำบรรยายประกอบด้วยความรู้อันเป็นแนวทางแห่งโมกษะ **ประยุกต์มาใช้ได้สำหรับชีวิตประจำวัน**.

ท่านผู้สนใจประพฤติปฏิบัติธรรมตามแนวอริยมรรคมีองค์แปด จะได้รับประโยชน์อย่างยิ่ง โดยศึกษาจากคำบรรยายในแต่ละหัวข้อของคำบรรยายทั้งสี่เล่มเหล่านี้ ก็จะสมกับที่องค์บรรยายได้ปรารภอยู่เสมอว่า **“มุ่งหมายจะฝากปัญหาไว้ ให้ไปช่วยกันคิดนึก ทำให้ธรรมะกลับมาครองโลก โดยทบทวนความจำอยู่เสมอ เมื่อได้ฟังได้อ่านแล้ว ขอให้ปฏิบัติกันจริงๆ ให้มีธรรมะอยู่ที่เนื้อที่ตัวให้งงได้”**.

หวังว่า “**โมกขธรรมประยุกต์**” นี้ จะเป็นคู่มืออันเป็นประโยชน์แก่เพื่อนผู้ร่วมทุกข์ เกิด แก่ เจ็บ ตาย ช่วยกันทั้งหมดทั้งสิ้น ได้อีกเล่มหนึ่ง.

ธรรมทานมูลนิธิ

๒๗๘ ต.ตลาดไชยา อ.ไชยา (จ.สุราษฎร์ธานี)

สารบาญ

โมกขธรรมประยุกต์

	หน้า
ปฐมนิเทศ เพื่อ การพำนักในสวนโมกข์	๑
๑ ปัญหาของคน	๑๖
๒ ปัญหาของคน (ต่อ)	๔๔
๓ ทำไมเราจึงไม่มีสติ	๗๐
๔ ทำไมเราจึงไม่มีปัญญา	๙๕
๕ สัมมาทิฐิ	๑๒๕
๖ จุดหมายปลายทางของคนคืออะไร	๑๕๐
๗ มายา และสิ่งที่เบ็นมายา	๑๗๗
๘ จะครองชีวิตอยู่โดยวิธีใด	๒๐๒
๙ ต้องได้สิ่งที่ดีที่สุด	๒๓๖
๑๐ สิ่งที่เราเรียกว่าคุณ (ต่อ)	๒๖๓
๑๑ ทาง	๒๙๓
๑๒ ผู้ ^{ชี้} ทาง	๓๒๔
๑๓ ผู้เดินทาง	๓๔๙
๑๔ มาร	๓๘๓
๑๕ ดน หรือ ตัณฑ์	๔๐๖
๑๖ โลกธรรม	๔๓๕
๑๗ กามและกามารมณ์	๔๖๐
๑๘ การชณะ	๔๙๐
๑๙ การศึกษา	๕๐๓
๒๐ การดำรงชีวิต	๕๓๓
๒๑ การหวังเอาพระนิพพานเป็นอวรามณ์	๕๕๙
๒๒ การได้สิ่งที่ดีที่สุดในมนุษย์ควรจะได้ไว้	๕๙๒
๒๓ คำอุทิศของผู้สร้างหนังสือ	(๑)-(๕)

โปรดดูสารบาญละเอียดในหน้าต่อไป

สารบัญละเอียด

โมกขธรรมประยุกต์

ปฐมนิเทศ เพื่อการทำนั้กในสวนโมกข์

หน้า

กล่าวแสดงความยินดี และปรับความเข้าใจ

๑ - ๑๕

๑. ปัญหาของคน

การบรรยายครั้งนี้ พุดในหัวข้อว่า โมกขธรรมประยุกต์	....	....	....	....	๑๖
โมกขธรรมประยุกต์หมายความว่า ความรอดพ้นที่ควรปฏิบัติได้	....	....	....	....	๑๗
ข้อแรก ให้รู้ว่า “คน” คืออะไร; ทางธรรมะต้องการรู้ถึงระบบทางจิต	....	....	....	....	๑๘
ความเป็นคน หมายความว่า จมอยู่ในกองทุกข์	....	....	....	....	๑๙
คน - บุดูชน ไม่รู้ว่าตัวเองจมในอะไร; ส่วนอารยะมี จิตสะอาด สว่าง สงบ	....	....	....	....	๒๐
ปัญหาของคนก็คือ ความทุกข์ที่กำลังได้รับอยู่	....	....	....	....	๒๑
ต้นเหตุของความทุกข์ คืออวิชชา - ปราจจากความรู้	....	....	....	....	๒๒
อวิชชาปรากฏทุกครั้งที่เราไม่รู้ในสิ่งใดเป็นเรื่อง ๆ ไป	....	....	....	....	๒๓
ความปราจจากทุกข์คือไม่มีกิเลส แต่ก็ไม่รู้ว่าจะอย่างไรจะสิ้นปัญหา	....	....	....	....	๒๔
การเป็นอยู่ที่ถูกต้องคือมีอริยมรรค จะสิ้นปัญหาได้	....	....	....	....	๒๕
อริยสัจจ์เป็นปัญหาของคน แต่ไม่ประยุกต์ จึงต้องมากูกันอีก	....	....	....	....	๒๖
ต้องรู้จักปัญหาว่า (คืออะไร, จากอะไร, หมกปัญหาเป็นอย่างไร ทำอย่างไรจึงจะหมดปัญหา	....	....	....	....	๒๗
อธิบายตอบปัญหาของคำบรรยายครั้งที่ ๑	....	....	....	....	๒๗ - ๔๓

๒. ปัญหาของคน (ต่อ)

หลักสำคัญของพุทธศาสนาก็คือสร้างปัญหาของคน	....	....	....	....	๔๔
ถ้าคนไม่มีปัญหา สังคมก็ไม่มีปัญหา ; แต่แต่ละคนจึงต้องแก้ปัญหา	....	....	....	....	๔๕
ปัญหาคือความน่าเกลียด และเรายังบังคับตัวเองไม่ได้	....	....	....	....	๔๖
กรณีใหญ่ ๆ ก็คือ เราไม่สามารถควบคุม โลก, โกรธ, หลง ของตนได้	....	....	....	....	๔๗
อาการที่ไม่รู้สึกตัว ไม่รู้ความจริง เกิดขึ้นจนเป็นทุกข์มีแต่ละวัน	....	....	....	....	๔๘
ทุกวันเรามีการกระทำที่เป็นทุกข์ และเพิ่มความเคยชิน	....	....	....	....	๔๙
คนประกอบด้วย กาย, ใจ, และยังมีสิ่งที่มากระทบอีก ๖ อย่าง	....	....	....	....	๕๐
ถ้ามีการกระทบ แล้วไม่มีความรู้ ก็เป็นกระทบด้วยอำนาจอวิชชา	....	....	....	....	๕๑
มีการกระทบแล้วก็เกิด เวทนา ตัณหา ; เพิ่มราคะนุสัย, ปฏิฆานุสัย ฯ	....	....	....	....	๕๒
พอเกิดตัณหาก็ก่เกิดอุปาทาน, เกิดภพคือความเป็นตัวกู	....	....	....	....	๕๓
จากภพเกิดชาติ ซึ่งเกิดทุกอย่าง เป็นความทุกข์ทรมานไม่รู้จักพอ	....	....	....	....	๕๔
ในขณะสัมผัสคือกระทบ ถ้ามีสติก็เปลี่ยนไปในทางไม่เป็นทุกข์ได้	....	....	....	....	๕๕
เมื่อมีเวทนา ต้องแยกดูว่า ขณะนั้นฉลาดหรือโง่ จะได้แก้ไข	....	....	....	....	๕๖
ปัญหาที่เข้ามาทางกาย-ใจ ก็ไขว่แก่วิธีกรรม กิเลส กิเลส	....	....	....	....	๕๗
ปัญหาในเรื่องสามก. นั้น ทำให้ขยี้แย้ง ล้างผลาญกันเพื่อความต้องการ	....	....	....	....	๕๘
คนไม่เคยคิดว่า ตา หู จมูก ลิ้น กาย ใจ ลุกไหม้อยู่ตลอดเวลาที่มีการสัมผัส	....	....	....	....	๕๙
ปัญหาเฉพาะหน้าก็คือ เราควบคุมไม่ได้ทั้งกาย และจิต	....	....	....	....	๖๐
อธิบายตอบปัญหาของคำบรรยายครั้งที่ ๒	....	....	....	....	๖๐ - ๖๙

๓. ทำไมเราจึงไม่มีสติ

ทบทวนว่าปัญหาของคนอยู่ที่ ปัญหาคือความทุกข์	....	....	....	....	๗๐
ต้องรู้จักตัวปัญหาที่เกิดขึ้นแก่เรา แล้วพยายามแก้ไข ; เรียกว่าประยุกต์	....	....	....	....	๗๑

สติ มีประโยชน์มาก แต่คนไม่สนใจ ไปสนใจแต่ปัญญา, สมภาติ	....	....	....	๗๒
คนธรรมดาทั่วไป จะต้องอยู่ด้วยสติเป็นพื้นฐาน	....	....	....	๗๓
ตั้งแต่คนธรรมดากระทั่งระดับผู้มีปัญญา จะต้องมึสติในชีวิตประจำวัน	....	....	....	๗๔
ปัญญาที่พอดี, ทันท่วงที, มารวดเร็ว, นั่นคือสติ	....	....	....	๗๕
ถ้าขาดสติ, สัมปชัญญะก็ไม่มี, และจะเกิดประมาทเสียหาย	....	....	....	๗๖
แก้ปัญหขาดสติต้อง ๑. มีหิริโยทิตบปยะ, ๒. ไม่หลงเหยื่อล่อ	....	....	....	๗๗
๓. นำความรู้พื้นฐานมาใช้ได้เร็ว และ ๔. ทำให้ชำนาญ	....	....	....	๗๘
ต้องรู้ตัวก่อนจะมีการเคลื่อนไหวทาง กาย วาจา ใจ	....	....	....	๗๙
ฝึกกลัวยกในวัฏฏสงสารหรือกลัวความทุกข์ให้มาก	....	....	....	๘๐
มีความเข้าใจและยอมรับตามพระองค์ตรัส “ประมาทคือความตาย”	....	....	....	๘๑
ละเอียดและกลัวให้มาก ขณะที่ทำผิดพลาด สติจะดีขึ้น	....	....	....	๘๒
สติ คือ ตัวชีวิตนั่นเอง, ปราศจากสติเมื่อไรก็ตาย	....	....	....	๘๓
อย่าประมาทถือว่า “ไม่เป็นไร;” ต้องถือว่าไม่ใช่เรื่องเล็กน้อย	....	....	....	๘๔
อธิบายตอบปัญหาในคำบรรยายครั้งที่ ๓	....	....	....	๘๔ - ๘๕

๔. ทำไมเราจึงไม่มีปัญญา

ทุกคนรู้สึกว่ามีปัญญา แต่ยังไม่เอาตัวรอดไม่ได้	....	....	....	๘๕
ความรู้ที่ระลึกเอามาได้ นั่นคือปัญญา, ถ้าขาดปัญญาสติก็ไม่มี	....	....	....	๘๖
ความฉลาดนั้นไม่แน่ว่าถูกหรือผิด; ถ้าไม่ฉลาดทางธรรมก็มีผิด	....	....	....	๘๗
ปัญญาในภาษาบาลีไม่ใช่ทางผิดเลย ไร้แต่ทางถูก, ไปสู่นิพพาน	....	....	....	๘๘
การตรัสรู้ เป็นยอดของปัญญา, รู้โดยผ่านด้วยจิตใจจริงๆ	....	....	....	๘๙
อย่าจัดตัวเองเป็นคนฉลาด เพราะอาจเป็นอย่างเงือกก็ได้	....	....	....	๑๐๐
การทำตัวให้มีปัญญา ต้องใช้ระบบศีล สมภาติ ปัญญาของศาสนา	....	....	....	๑๐๑

ปัญญาในพุทธศาสนา คือรู้ความจริงของทุกข์และเอาชนะได้	....	....	....	๑๐๒
และเห็นความจริงใน อนิจจัง ทุกขัง อนัตตา	....	....	....	๑๐๓
ปัญญาที่ถูกต้องนี้ช่วยดับความทุกข์ได้จริง, อย่าหลงบูชาความฉลาด	....	....	....	๑๐๔
มีปัญญาแท้จริง ต้องเอาตัวรอดได้จากกิเลส, บรรลุมรรคผล	....	....	....	๑๐๕
ปัญญาชนิดโลกุตระ จะอยู่เหนือปัญหาทุกอย่างในโลก	....	....	....	๑๐๖
การฝึกมีปัญญา ต้องมีปฏิภาณทันควัน, รู้จริง, ไฉ, ต่อปัญหา	....	....	....	๑๐๗
ผู้มีกรรมพันธุ์ดีย่อมมีปัญญาดี, ฝึกเจริญปัญญา, ก็มีมากขึ้น	....	....	....	๑๐๘
แนวปฏิบัติให้เกิดปัญญา ๑. อย่าประมาท, อวดดี, ยกหูชูหาง	....	....	....	๑๐๙
๒. มีสติ, มีปฏิภาณเพียงพอ, มีความรู้จริง	....	....	....	๑๑๐
๓. ดูโลกให้ถูกต้องและลึก ๔. ไม่หลงไหลในเหยื่อของโลก	....	....	....	๑๑๑
คำอธิบายตอบปัญหาในคำบรรยายครั้งที่ ๕	....	....	....	๑๑๒ ๑๒๔

๕. สัมมาทิฐิ

ให้ระลึกถึงความหมายของโมกขธรรมประยุกต์	....	....	....	....	๑๒๕
ทบทวนให้เห็นความมุ่งหมายที่จะให้เป็นประยุกต์	....	....	....	....	๑๒๖
สัมมาทิฐิเป็นเครื่องเดียวกับปัญญา	....	....	....	....	๑๒๗
เป็นจุดตั้งต้นของความรู้ เหมือนกับรุ่งอรุณ	....	....	....	....	๑๒๘
เมื่อมีผัสสะและเวทนา, แล้วทิฐิความคิดเห็นจึงเกิด	....	....	....	....	๑๒๙
ถ้าได้รับการสอน, อบรมมาผิดแล้วก็ เป็นมิจฉาทิฐิได้	....	....	....	....	๑๓๐
ถ้าเกิดในตระกูลสัมมาทิฐิ, แวคล้อมตัก็นับว่ามีบุญ	....	....	....	....	๑๓๑
เป็นมิจฉาทิฐิแล้วไม่กลับบาป; . ต้องมีความเห็นถูกต้องจึงจะแก้ทุกข์ได้	....	....	....	....	๑๓๒
เรื่องเกี่ยวกับทิฐิจึงเส็งถึงความทุกข์เป็นตัวประเด็น	....	....	....	....	๑๓๓
ความทุกข์มีทั้งอย่างธรรมดา กระทั่งลึกเป็นกิเลส, ตัณหา, อนุสัย	....	....	....	....	๑๓๔

ต้องตัดต้นเหตุแห่งทุกข์ โดยมีสัมมาทิฏฐิรู้ว่าทุกข์เพราะไร	....	....	....	๑๓๕
ความทุกข์มาจากต้นเหตุด้วยอำนาจของความโง่	....	....	....	๑๓๖
ถ้ารู้ว่า “อย่างนี้เอง” ตามกฎอภิปัจจยตา ก็ไม่มีทุกข์	....	....	....	๑๓๗
อยู่อย่างไม่ทุกข์ ต้องอยู่อย่างมรรคมืองค์แปด	....	....	....	๑๓๘
เดี๋ยวนี้ คนมีปัญหามาก เพราะมีจกาทิฏฐิตามนิยมใหม่ๆ	....	....	....	๑๓๙
แม้การบุญ ถ้าเป็นมิจกาทิฏฐิ ก็เป็นเรื่องผิดวิธึของพระพุทธเจ้า	....	....	....	๑๔๐
ช่วยให้คนมีสัมมาทิฏฐินั้นคือสังคมสงเคราะห์ดีกว่าแจกของ	....	....	....	๑๔๑
ช่วยกันทำให้บ้านเมืองสงบสุขด้วยอำนาจสัมมาทิฏฐิเถิด, จะทำอะไรไม่ผิด	....	....	....	๑๔๒
คำอธิบายตอบปัญหาในคำบรรยาย ครั้งที่ ๕	....	....	....	๑๔๒ - ๑๔๙

๖. จุดหมายปลายทางของคนคืออะไร

ทบทวนว่า ปัญหาคืออะไร, เกิดจากอะไร, ไม่มีปัญหาคืออะไร	....	....	....	๑๕๐
ทบทวนเรื่องความไวชกวจิต และสติ, ปัญญา	....	....	....	๑๕๑
ต้องศึกษาให้รู้จักแยกแยะว่า มิจกาทับสัมมาทิฏฐิเป็นอย่างไร	....	....	....	๑๕๒
ให้รู้ว่า จุดหมายปลายทางของพุทธบริษัทคือ นิพพาน	....	....	....	๑๕๓
นิพพานเป็นจุดหมายตรงที่กัเลสไม่เกิดอีกไม่ว่าชาตินี้หรือตายแล้ว	....	....	....	๑๕๔
นิพพานแปลว่า ตบเย็นของทั้งวัตถุ, สัตว์, และคน	....	....	....	๑๕๕
จิตเป็นประภัสสรตลอดกาล จึงจะเป็นนิพพานตลอด	....	....	....	๑๕๖
ที่ไม่เย็น เพราะร้อนด้วย รากะ, โลภะ, โทสะ, โมหะ	....	....	....	๑๕๗
มีอวิชา ทำให้ยึดมั่นที่ไหน, ในสิ่งใด, เมื่อไร, ก็ร้อนที่นั่น	....	....	....	๑๕๘
ความทุกข์ที่มีจากอุปาทานเป็นทุกข์แท้จริง มาจากอวิชา	....	....	....	๑๕๙
ความทุกข์เกิดที่ใจ จึงต้องจัดการดับที่ศูนย์กลางคือใจ	....	....	....	๑๖๐
วันหนึ่งเกิดหลายชาติ ควรรู้จักเข็ด, กลัว, ละอายกันบ้าง	....	....	....	๑๖๑

ถ้าถึงจุดหนึ่งไม่เกิดตัวกู นั่นคือถึงนิพพานจุดปลายทาง	....	....	....	....	๑๖๒
เข้าอันเป็นจุดปลายทางคือจิตอยู่เหนืออำนาจ กิณ กาม เกียรติ	....	....	....	....	๑๖๓
ต้องรู้จักว่ากามารมณ์เห็นคือศัตรู เป็นสิ่งบีบคั้น และอันตราย	....	....	....	....	๑๖๔
ชีวิตที่มีความสะอาด สว่าง สงบ นี้ไม่มีทุกข์, เป็นจุดปลายทาง	....	....	....	....	๑๖๕
ให้รู้จักจุดปลายทางไว้ เพื่อไม่หลงทาง	....	....	....	....	๑๖๖
แม้ยังไม่ถึง ก็ให้รู้ไว้ว่า หนทางนั้นมีอยู่จะได้เพียรไป	....	....	....	....	๑๖๗
อย่าเข้าใจผิดว่า ศักขารธรรมะเหนือโลกแล้วจะทำให้บ๊อบ	....	....	....	....	๑๖๘
คำอธิบายตอบปัญหาในการบรรยายครั้งที่ ๖	....	....	....	....	๑๖๙ - ๑๗๐

๗. มายา และสิ่งที่เบือนมายา

เพราะเราไม่รู้จักรักมายา หรือสิ่งที่เบือนมายา เราจึงมีทุกข์	....	....	....	....	๑๗๗
ความไม่มีสติสัมปชัญญะเพียงพอนี้ทำให้เราควบคุมจิตไม่ได้	....	....	....	....	๑๗๘
มนุษย์มีใจสูง จึงต้องประกอบในอธิจิตเพื่ออยู่เหนือทุกข์	....	....	....	....	๑๗๙
ภาวะแห่งมายาคือสังขาร, ไม่ใช่เป็นมายาคือ พระนิพพาน	....	....	....	....	๑๘๐
สังขารความหมายที่ ๑. แปลว่า สิ่งปรุงแต่ง หรือผลของการปรุงแต่ง	....	....	....	....	๑๘๑
สังขารที่ปรากฏรอบตัวมัน มีทั้งสิ่งมีชีวิต และไม่มีชีวิต	....	....	....	....	๑๘๒
ความหมายที่ ๒. มีอาการปรุงแต่งเรื่อยเป็นสายไม่สิ้นสุด	....	....	....	....	๑๘๓
ฝ่ายนามธรรมก็ปรุงแต่ต้นจนเป็นทุกข์ เรียกว่า ปฏิจจสมุปบาท	....	....	....	....	๑๘๔
เวทนาทั้ง ๓ : สุข, ทุกข์ ไม่สุขไม่ทุกข์ เป็นรสปรุงประกอบด้วยมายา	....	....	....	....	๑๘๕
ต้องมีสติรวดเร็วจับตัวเวทนาให้รู้ชัดในความหมายของมายา	....	....	....	....	๑๘๖
ต้องศึกษาให้รู้จักจากของจริง จึงจะรู้จักมายา	....	....	....	....	๑๘๗
ถ้าไปติดที่รสอร่อยของเวทนา แล้วก็เรียกว่าติดอยู่ที่มายา	....	....	....	....	๑๘๘
ความเป็นมายามีอยู่ที่รสซึ่งเกิดจากเวทนานั้น ๆ	....	....	....	....	๑๘๙

ต้องรู้ว่าสุขหรือทุกข์เวหนาก็เป็นสักว่าการปรุงแต่งของธรรมชาติ	....	....	๑๙๐
เวหนาก็ไม่สุขไม่ทุกข์นี้สัมผัสอยู่ตลอดเวลา ก็ต้องรู้ทัน	....	....	๑๙๑
ภาวะที่มีอยู่ในสังขาร, ที่ไม่แสดงความจริง; นี่เป็นหมายเป็นอันตราย	....	....	๑๙๒
โลกทุกสมัย มีการปรุงแต่งหลอกลวงมาก, ทำให้จมลงในกองทุกข์	....	....	๑๙๓
ควรจะมีปัญญาทำลายมายา, อย่าลุ่มหลง, จึงจะสมที่เป็นนักศึกษา	....	....	๑๙๔
คำอธิบายตอบปัญหาในการบรรยาย ครั้งที่ ๗	....	....	๑๙๔ - ๒๐๑

๘. จะครองชีวิตโดยวิธีใด

เป็นมนุษย์ ต้องมีจิตใจสูง อยู่เหนือปัญหา, เหนือทุกข์	....	....	....	๒๐๒
ข้อธรรมที่ว่า “โมกขธรรมประยุกต์” ก็ต้องเอามาใช้ในชีวิตได้	....	....	....	๒๐๓
ศีล สมภา ปัญญา เป็นระบอบปฏิบัติ ที่จะทำให้พ้นทุกข์ได้	....	....	....	๒๐๔
ญาณหรือปัญญา หรือ เชื้อแห่งความเป็นพุทธะ มีอยู่แล้วในทุกคน	....	....	....	๒๐๕
ปัญญาเป็นคาบประจำชีวิตต้องลับเสมอ เพื่อตัดปัญหาทุกอย่าง	....	....	....	๒๐๖
ชีวิตแห่งการลับตาบเป็นชีวิตที่ถูกต้อง ลับและตัดเชิงนามไปทุกวัน	....	....	....	๒๐๗
ชีวิตต้องดำรงอยู่ด้วยศีล สมภา ปัญญา จึงจะหมดปัญหา	....	....	....	๒๐๘
อยู่ด้วยศีล สมภา ปัญญา นี่เป็นชีวิตแห่งการลับตาบประจำวัน	....	....	....	๒๐๙
ทุกคนต้องลับตาบเป็นประจำเพื่อตัดความโง่จนวาระสุดท้าย	....	....	....	๒๑๐
การศึกษาเพื่ออาชีพ นี่ส่วนร่างกาย, ส่วนชีวิตต้องศีล, สมภา, ปัญญา	....	....	....	๒๑๑
หลักปฏิบัติส่วนศีล คือมีการกระทำถูกต้องในส่วนกาย	....	....	....	๒๑๒
และส่วนวาจา ก็ต้องไม่มีโทษทั้งแก่ตนเองและผู้อื่น	....	....	....	๒๑๓
มีศีลอยู่ ก็เป็นสุภาพบุรุษ มีสมภาได้ง่าย	....	....	....	๒๑๔
วิธีทำจิตให้เป็นสมภาวิธีหลายอย่างเลือกได้ตามอุปนิสัย	....	....	....	๒๑๕
อานิสงส์ของสมภาได้แก่ จิตบริสุทธิ์, ตั้งมั่น, ไวต่อหน้าที่	....	....	....	๒๑๖

หลักปฏิบัติส่วนปัญญา ต้องรู้ทุกแง่ทุกมุมที่จะขจัดความทุกข์ได้	....	....	๒๑๗
ระวางอย่าทำให้ปัญญากลายเป็นปรัชญาเพราะไม่สู้การปฏิบัติ	....	....	๒๑๘
ปัญญาที่ควรเจริญเพื่อความผาสุก นี้คือ อริยสัจ ๔	....	....	๒๑๙
ปัญญาไม่ผิด คือรู้จริงในเรื่องไตรลักษณ์และปัจจุสมุพบาท	....	....	๒๒๐
ปัญญาที่มีประโยชน์ คือ เห็น, รู้, เข้าใจ, รอบรู้ในอริยสัจ	....	....	๒๒๑
ให้รู้ว่า ไม่มีส่วนไหนที่เราจะเข้าไปยึดถือเขาว่าเป็นตัวตน	....	....	๒๒๒
มีศีล สมาธิ ปัญญา ทำให้มีชีวิตอยู่อย่างวิเวก	....	....	๒๒๓
ทุกคนมีหน้าที่ต้องสละตามประจำชีวิต; อย่าหลงกาม กิณ เกียรติ	....	....	๒๒๔
คำอธิบายตอบปัญหาในการบรรยายครั้งที่ ๘	....	....	๒๒๕ - ๒๓๕

๕. ต้องได้สิ่งที่ที่สุด

ต้องได้สิ่งที่ที่สุด คือ มิให้เสียที่ที่เกิดมา	....	....	....	....	๒๓๖
สิ่งที่ที่สุดนี้อยู่ในขอบเขตของมนุษย์ที่รู้สึกนึกได้	....	....	....	....	๒๓๗
“ตามความรู้สึกในขอบเขตของมนุษย์” คือมี ตี ชั่ว, บุญ บาป ฯลฯ	....	....	....	....	๒๓๘
ตีชั่ว, สุขทุกข์, มิแก่จิตที่คิดนึกได้; ธรรมชาติแท้, ไม่มีความหมาย	....	....	....	....	๒๓๙
สิ่งที่ที่สุดของมนุษย์ควรจะเลื่อนสูงขึ้นเรื่อยตามอายุ	....	....	....	....	๒๔๐
ถ้าเห็นว่า กาม กิณ เกียรติ สูงสุด ก็ลองผ่านดูจะไ้เห็นการเผาผลาญ	....	....	....	....	๒๔๑
ต้องรู้แนวทางล่วงหน้าก่อนดีกว่า เพื่อไม่เดินผิดทาง	....	....	....	....	๒๔๒
พระอรหันต์ท่านได้สิ่งที่ที่สุดที่มนุษย์ควรจะได้	....	....	....	....	๒๔๓
คำว่า “ตี” ระดับพระอรหันต์คืออยู่เหนือการโต้ตรงข้ามกับชาวบ้าน	....	....	....	....	๒๔๔
สิ่งที่ที่สุดสำหรับมนุษย์ ควรจะเขยิบไปจนถึงเหนือตีชั่ว ฯลฯ	....	....	....	....	๒๔๕
คำว่า “คุณ” นี้ก็เป็นสิ่งที่ผูกพันให้บัวกับบัวเกลียดได้	....	....	....	....	๒๔๖
แต่สิ่งที่ทั้งนี้บัวเกลียด น่ารัก ก็มีประโยชน์ แม้ม้าเป็นเครื่องผูกพัน	....	....	....	....	๒๔๗

ความหลุดพ้นจากประโยชน์หรือคุณนั้นจึงจะพ้นจากทุกข์	....	....	....	๒๔๘
ถ้าอยู่เหนืออิทธิพลของศีลชั่ว, บุญบาป ฯลฯ จะสบายกว่าธรรมดา	....	....	....	๒๔๙
“ประโยชน์” เป็นสิ่งผูกพันคนไว้ภายใต้อิทธิพลของมัน	....	....	....	๒๕๐
ชีวิตคนในโลกไม่มีอะไรนอกจากผูกพันด้วยรักและเกลียด	....	....	....	๒๕๑
ถ้าไม่มีศาสนาหรือวัฒนธรรมที่ดี มนุษย์ก็จมอยู่ในความผูกพัน	....	....	....	๒๕๒
ควรริบพัฒนาจิตใจให้สูงขึ้นเหนือคุณค่า หรือประโยชน์	....	....	....	๒๕๓
ชีวิตที่อยู่ด้วย ศีล สมภาวิ ปัญญา จะต้องได้ “สิ่งที่ควรได้”	....	....	....	๒๕๔
คำอธิบายตอบปัญหาในการบรรยายครั้งที่ ๙	....	....	....	๒๕๕ - ๒๖๒

๑๐. สิ่งที่เกี่ยวข้องกับคุณ (ต่อ)

เรื่องคุณได้กล่าวมาแล้วในการบรรยายครั้งก่อน	....	....	....	....	๒๖๓
มนุษย์มีชาติคิดตรวญอยู่เพราะสิ่งที่เรียกว่า “คุณ”	....	....	....	....	๒๖๔
ถ้าอยู่เหนืออำนาจของ “คุณ” แล้วชีวิตก็ปราศจากทุกข์	....	....	....	....	๒๖๕
คำว่า “คุณ” มีความหมายสับสน, ไปสมมติเป็นอย่างสวรรค์จึงชอบ	....	....	....	....	๒๖๖
“คุณ” ควรจะหมายถึง คุณค่า หรือคุณสมบัติ, ภาษาไทยมักจะใช้เพียงประโยชน์	....	....	....	....	๒๖๗
เรื่องอิสรภาพ ก็เช่นเดียวกัน ถ้าประกอบด้วยกิเลสแล้วสูญอิสรภาพ	....	....	....	....	๒๖๘
ต้องไม่หลงใน “คุณ” จิตอิสระ จึงจะมีเสรีภาพ	....	....	....	....	๒๖๙
“คุณ” เป็นค่ากลาง ๆ เป็นประโยชน์หรือโทษก็ได้	....	....	....	....	๒๗๐
“คุณ” ที่มนุษย์สมมติบัญญัติ เป็นคุณสมบัติหลอกลวงก็ได้	....	....	....	....	๒๗๑
ต้องดู “คุณ” ในแง่วัตถุ, จิตใจ, และสติปัญญา, ว่ามุ่งหมายเพียงไร	....	....	....	....	๒๗๒
ดูทางวัตถุ มันจะมีค่าตามที่มนุษย์บัญญัติ, คนก็หลงตามไป	....	....	....	....	๒๗๓
เมื่อ “คุณ” ครอบงำจิต คนก็หัวเราะ ร้องไห้ ขึ้นลงไปตามคุณค่า	....	....	....	....	๒๗๔
พระพุทธเจ้าทรงรู้จักคุณและโทษ จึงอยู่เหนืออำนาจของมัน	....	....	....	....	๒๗๕

ความดี ความสุข จะทรมาณจิตใจคนที่ไปหลงในคุณค่านั้น ๆ	....	....	....	๒๗๖
ให้ระวัง “คุณ” หมายความว่า อย่าไปหลงเป็นทาสในคุณค่า	....	....	....	๒๗๗
“คุณ” ที่ประสงค์คือ กิน กาม เกียรติ, ต้องพอดีอย่าหลง	....	....	....	๒๗๘
ถ้าหลง กิน กาม เกียรติ มันจะฆ่ามันฆ่ามันฆ่ามันฆ่ามัน	....	....	....	๒๗๙
ที่หลง เพราะตัวเวทนาเป็นยักษ์ร้ายที่มี “คุณ” ให้คนหลง	....	....	....	๒๘๐
“คุณ” หรือค่าของสุขเวทนานั้นจะมีกับชนบถกัทรมาน	....	....	....	๒๘๑
คำอธิบายตอบปัญหาในการบรรยายครั้งที่ ๑๐	....	....	....	๒๘๒ - ๒๙๒

๑๑. ทาง

“ทาง” ภาษาบาลีว่า มคฺค, ภาษาไทยว่า มรรค, มรคา	....	....	....	๒๙๓
“ประยุกต์” นี้มีใช่พูด, คิด, แต่ต้องรู้จักโดยความรู้สึกลึก	....	....	....	๒๙๔
ต้องรู้จักศุภชาติของจิตที่สงบแล้วศรัทธาจะแน่นแฟ้น	....	....	....	๒๙๕
การเข้าใจโลกแล้วถอนตัวจากทุกข์ได้; นีคือโลกุตตระ	....	....	....	๒๙๖
ความทุกข์เกิดจากกิเลส ตัณหา ก็เรียนจากเรื่องนี้เพื่อหนีทุกข์	....	....	....	๒๙๗
ความประสงค์ที่จะออกจากทุกข์นั้นคือการเดินทาง	....	....	....	๒๙๘
ปฏิบัติแล้วจะมีทาง และมีผลแล้ว นี่เป็นทางสมบูรณ์	....	....	....	๒๙๙
เราจะมีมรรค ก็ต้องปฏิบัติในส่วนนี้ให้ถูกต้อง	....	....	....	๓๐๐
มรรคมืองค์ ๘ ชั้นต้นเป็นทฤษฎีต่อปฏิบัติจึงจะเป็นมรรค	....	....	....	๓๐๑
มรรคมืองค์ ๘ บางทีก็เรียก คีล สมภาสิ บัญญา, เป็นทางเดินของใจ	....	....	....	๓๐๒
ชีวิตทั้งหลาย เป็นการเดินอยู่ในตัว ถึงชีวิตนี้วันตรึงจะหยุด	....	....	....	๓๐๓
ร่างกายที่ถูกต้อง เป็นปัจจัยแก่การเจริญทางจิต	....	....	....	๓๐๔
การเดินตามมรรค มีมาแต่แรก, มีสติปัญญามากจึงเข้าระบบพุทธศาสนา	....	....	....	๓๐๕
คนบุญหนักก็ค่อย ๆ เดินไปจากบุญจนจนสู่ความเป็นพระอรหันต์	....	....	....	๓๐๖

ในร่างกายมีจิตและสติปัญญาเดินทางเรื่อยอยู่ทุกวัน	....	....	....	....	๓๐๗
เดินให้ถูกทางต้องเดินตามอริยมรรคมีองค์ ๘ เริ่มแต่สัมมาทิฐิ	....	....	....	....	๓๐๘
สัมมาสังกัปปะ, สัมมาวาจา ให้เป็นไปเพื่อดับทุกข์	....	....	....	....	๓๐๙
ข้อ ๔, ๕, ๖, ๗, ทำการงาน, อาชีพ, ความเพียร, มีสติ, ให้ถูกต้อง	....	....	....	....	๓๑๐
ข้อ ๘ มีสมาธิถูกต้องคือ จิตตั้งมั่น, บริสุทธิ์, ว่องไวต่อหน้าที่	....	....	....	....	๓๑๑
การปฏิบัติให้สำเร็จประโยชน์จริงจะเป็น ปัญญา ศิล สมาธิ	....	....	....	....	๓๑๒
คำอธิบายตอบปัญหาในคำบรรยายครั้งที่ ๑๑	....	....	....	....	๓๑๓ - ๓๒๓

๑๒. ผู้ซึ่งทาง

ใครจะเป็นผู้ซึ่งทาง เป็นปัญหาที่ต้องพิจารณา	....	....	....	....	๓๒๔
การเดินทางเพื่อถึงปลายทาง อาจมีข้อสงสัยว่า ใครเป็นผู้ซึ่ง	....	....	....	....	๓๒๕
ตนเองนั้นแหละต้องทำหน้าที่ซึ่งทางแก่ตน	....	....	....	....	๓๒๖
ความผ่านไปทุก ๆ วันคล้ายสติปัญญาทุก ๆ วันนั้นเป็นคุณผู้ซึ่งทาง	....	....	....	....	๓๒๗
ผู้ซึ่งทาง เป็นคนก็มี, เป็นความชัดเจนของตนเองก็มี	....	....	....	....	๓๒๘
ครูอาจารย์และข้อธรรมะนี่ถือว่าเป็นกัลยาณมิตร ผู้ซึ่งทางก็ดี	....	....	....	....	๓๒๙
บุคคลผู้เป็นกัลยาณมิตรคือมีเมตตากรุณานับว่าเป็นผู้ซึ่งทาง	....	....	....	....	๓๓๐
แม้มีผู้ซึ่งทาง ก็ต้องพยายามซึ่งทางช่วยตัวเองอยู่ตลอดเวลา	....	....	....	....	๓๓๑
การเดินทางต้องถามน้อย, เหลือกำลังจึงถาม, ต้องคิดนึกพิจารณาให้มาก	....	....	....	....	๓๓๒
ฝึกมองดูภายในมากกว่าหาคำตอบจากภายนอก, จะพบของจริง	....	....	....	....	๓๓๓
ความเคยชินไม่คิดเอง, จะปีติบังตลอดเวลาจึงต้องทุกข์อยู่	....	....	....	....	๓๓๔
ทุกข์เพราะอะไร ต้องแยกแยะดู, จะพบทางที่ซึ่งแก่ตนเอง	....	....	....	....	๓๓๕
เราต้องดูชีวิตและความทุกข์ให้ละเอียดแล้วจะรู้เหตุเกิด - ดับ	....	....	....	....	๓๓๖
ลองศึกษาธรรมฝ่ายจิตจะเป็นการซึ่งทางอยู่ในตัวการศึกษานั้น	....	....	....	....	๓๓๗

พระพุทธเจ้าทรงวางหลักว่าธรรมชาติสอนดีกว่าพระองค์สอน	....	....	....	....	๓๓๘
การเพ่งจิต ซึ่งเพ่งไปที่ความจริง, ไม่เป็นอย่างฉฉาน; ^๕ นักควรรู้	....	....	....	....	๓๓๙
เป็นการเพ่งให้เกิดปัญญา ^๕ ความจริง, กำจัดกิเลส, ^๕ จะเห็นทาง	....	....	....	....	๓๔๐
การชี้ทางที่ดีที่สุดอยู่ที่การเพ่งเพื่อเกิดกำลังปัญญา	....	....	....	....	๓๔๑
คำอธิบายตอบปัญหาในการบรรยายครั้งที่ ๑๒	....	....	....	....	๓๔๒ - ๓๔๘

๑๓. ผู้เดินทาง

การประยุกต์ทางศาสนาสำคัญมาก ควรพยายามทำ	....	....	....	....	๓๔๙
หลักศาสนาไม่ค่อยปฏิบัติกัน เราต้องประยุกต์มาสู่การปฏิบัติจนได้	....	....	....	....	๓๕๐
ต้องเอาระบบศาสนาปฏิบัติให้รู้สึกเข้าใจด้วยตนเองไม่ใช่คิดเอา	....	....	....	....	๓๕๑
ผู้เดินทางคือใคร ? ก็คือทุกคนต้องเดินทาง	....	....	....	....	๓๕๒
เพื่อรู้ว่าต้องเดินทางต้องย้อนไปศึกษาว่า “เกิดมาทำไม” ก่อน	....	....	....	....	๓๕๓
หลักโบราณแบ่งความต้องการของจิตเป็น ๓ ระดับ กาม, และรูป	....	....	....	....	๓๕๔
ระดับที่ ๓ ว่า อรูปาวจร, บุชาสิ่งที่ไม่มีรูปเป็นชั้นจิตบริสุทธิ์ลึก	....	....	....	....	๓๕๕
กามาวจรว่าสูงที่สุดคือ กามารมณ์, รูปาวจรว่า รูปฉฉาน, อรูปาวจรว่า นามธรรม	....	....	....	....	๓๕๖
อุดมคติของเราควรจะเป็น “ได้ดีที่สุดในมนุษย์ควรได้”	....	....	....	....	๓๕๗
การเดินทางสูงสุดสูงส่งปลายทางควรจะเป็นมนุษยชาติเดิน	....	....	....	....	๓๕๘
มนุษย์จะต้องดีขึ้นในทางจิตใจจนกับทุกข์ได้จึงจะจบ	....	....	....	....	๓๕๙
ถ้าคนหนีไปไม่ถึง ก็ให้ลูกหลานได้ไปถึง	....	....	....	....	๓๖๐
การบวชพระแล้ว มิใช่จะไปสู่นิพพานได้ ต้องพิจารณาตุ๋นอีก	....	....	....	....	๓๖๑
ควรจะเป็นประยุกต์หลักเกณฑ์ในพุทธศาสนามาใช้ประโยชน์ให้ได้จริง	....	....	....	....	๓๖๒
สังคมเดิน, ถึงได้ยาก; มนุษยชาติเดินไปได้เร็วกว่า	....	....	....	....	๓๖๓
ผู้เดินทาง ต้องเป็นผู้มองเห็นทุกข์ โทษ ภัย อยู่เฉพาะหน้า	....	....	....	....	๓๖๔

การเดินทางมีหลายแบบ สรุปได้ ๓ แบบ : เดินถูก, ไม่ถูก, เดินกลับหลัง	๓๖๕
ที่เดินไปอย่างนั้นเพราะสิ่งแวดล้อมต่างกัน	๓๖๖
เดินถอยหลังก็เพราะปัจจุบันมีเหยื่อล่อมาก	๓๖๗
คนทั้งโลกหลงเดินทางใหญ่คือทางแห่งวัตถุนิยมเพราะเดินสบาย	๓๖๘
ถ้าเดินให้ค้ำไม่กววน ควรเดินทางตรงคือ มัชฌิมาปฏิปทา	๓๖๙
คำอธิบายตอบปัญหาในการบรรยายครั้งที่ ๑๒	๓๗๐ - ๓๘๒

๑๔. มาร

พูดถึงมาร คือ อุปสรรคของการเดินทางไม่ให้ถึงที่หมาย	๓๘๓
มารหมายถึงอุปสรรคขัดขวางหรือเป็นผู้ทำลายมีลักษณะต่าง ๆ	๓๘๔
แบ่งได้เป็น ๒ พวก : เป็นบุคลลตัวตน, กับพวกวิสัยทัศน์	๓๘๕
มารอย่างบุคลลธรรณฐานพวก ๑, ธรรมธรรณฐานอีกพวก ๑	๓๘๖
มารที่เป็นภาพเขียน ก็เป็นบุคลลธรรณฐาน, ถอดความเป็นธรรมธรรณฐานได้	๓๘๗
มารในฐานะเป็นอุปสรรคของการเดินทางเพื่อประยุกต์ธรรมก็มีมาก	๓๘๘
มารตามพระคัมภีร์ กล่าวไว้มี ๕ ชนิด	๓๘๙
๑. กิเลสมาร หมายถึงความคิดนึกอันชั่วร้าย : โลกะ โทสะ โมหะ	๓๙๐
๒. วัชรมาร คือเบญจขันธ์ ๓. มัจจุมาร คือความตาย	๓๙๑
๔. เทวปุตตมาร หมายถึงพวกที่พอใจในกิน กาม เกียรติ	๓๙๒
๕. อภิสังขารมาร หมายถึงกรรมชั่วหรือผลกรรมอันไม่พึงปรารถนา	๓๙๓
มารทั้ง ๕ นี้มีอยู่เป็นธรรมตา, คนกลัวมารนี้มาแต่โบราณ	๓๙๔
เราต้องยินดีเผชิญหน้ามาร ต่อสู้เอาชนะให้ได้เพราะไม่อาจหนีได้	๓๙๕
อุปสรรคมาทำให้คนฉลาด, ปฏิบัติธรรมถูกต้องก็ชนะได้	๓๙๖
มารทุกชนิด เราเอาชนะได้โดยการประพฤติธรรม	๓๙๗

โดยเฉพาะอภิสังขารมาร เอาชนะได้ด้วยการทำตัวไว้ให้เหนือชั่ว	....	....	๓๙๘
มารมาทำให้เราฉลาด, ควรสนใจทำให้หมกมุ่นโดยไม่เกลียด	....	....	๓๙๙
มารมาจัญทูกคนให้รู้ไว้เพื่อต่อสู้จนชนะ, การเดินทางก็สำเร็จ	....	....	๔๐๐
คำอธิบายตอบปัญหาในการบรรยายครั้งที่ ๑๔	....	....	๔๐๑ - ๔๐๕

๑๕. ตนหรือตัวตน

ทบทวนว่าได้พูดถึงเรื่องการเดินทางและอุปสรรคมาแล้ว	....	....	๔๐๖
ครั้งนี้พูดถึง ตัวปัญหา เกี่ยวกับตน หรือตัวตน	....	....	๔๐๗
พระพุทธเจ้าทรงมีวิธีสอนเรื่องตัวตนตามโอกาสสมควร	....	....	๔๐๘
คนทั่วไปมีสามัญสำนึกอย่างมีตน ต่อมีบัญญัติซึ่งจึงจะรู้เรื่องไม่มีตน	....	....	๔๐๙
พระพุทธเจ้าจึงตรัสโหวทหาย่าง วิทยุธรรมบ้าง สัมปรายิกะบ้าง	....	....	๔๑๐
พูดอย่างวิทยุธรรมมีโหวท คือเห็นในสิ่งนั้นจึงว่าตัวตนมี	....	....	๔๑๑
พระพุทธเจ้าตรัส “ทุกสิ่งไม่ควรจะถือว่าเป็นตัวตน”	....	....	๔๑๒
เมื่อยังไม่รู้จักความจริง จะรู้สึกเป็นตัวตนอยู่เรื่อย	....	....	๔๑๓
ถ้าพูดกับผู้มีตัวตน ก็ต้องพูดอย่างภาษาชาวบ้าน ว่ามีตน	....	....	๔๑๔
ไม่ควรจะต้องเถียงกันเรื่องมีตนหรือไม่มี	....	....	๔๑๕
พุทธศาสนายอมรับเรื่องตัวตน แต่ถ้อยยืนยันข้อที่ไม่มีตัวตน	....	....	๔๑๖
ชั้นแรกเอานิพพานเป็นตน ไปก่อนก็ได้ ชั้นสุดท้ายจะเห็นไม่ใช่ตน	....	....	๔๑๗
พอถือว่าไม่มีตน บางคนจะเห็นว่า พุทธศาสนเป็นอนัตตยา	....	....	๔๑๘
แท้จริงไม่มีตน ทำงานสนุก, ประเสริฐ, มีตนจันนี้ไม่มีสันติภาพ	....	....	๔๑๙
ไม่มีตนนี้ต้องประยุกต์ศึกษาจากความรู้สึกในจิต	....	....	๔๒๐
ให้คิดดู พอไม่เห็นแก่ตัวเมื่อไร นั่นแหละคือเมตตาสูงสุด	....	....	๔๒๑
ต้องรู้จักอัตตา - อนัตตาเสียทั้ง ๒ อย่างเพื่อไม่ต้องเถียงกัน	....	....	๔๒๒
คำอธิบายตอบปัญหาในคำบรรยายครั้งที่ ๑๕	....	....	๔๒๒ - ๔๓๓

๑๖. โลกธรรม

คำบรรยายนี้จะเอาธรรมะชั้นสูงสุดมาประยุกต์ในชีวิตธรรมดา	....	....	....	๔๓๔
ประยุกต์ นี้ต้องนำมาปรับปรุง ไม่ใช่จะหยิบมาใช้ได้ทันที	....	....	....	๔๓๕
ต้องทำความเข้าใจในเรื่องที่พูด มิฉะนั้นจะรู้สึกผิดหวัง	....	....	....	๔๓๖
ให้รู้จักและมีธรรมะชั้นสูง เพื่อไม่ต้องมีความทุกข์	....	....	....	๔๓๗
ความรู้เรื่องไม่ยึดมั่นถือมั่นจำเป็นและมีประโยชน์ที่สุด	....	....	....	๔๓๘
ความไม่ยึดมั่นถือมั่นต้องศึกษากันความก้าวหน้าทางวัตถุ	....	....	....	๔๓๙
เรื่องโลกธรรมเป็นเรื่อง “ของกู” ยิ่งต้องมีอยู่เป็นธรรมดาในโลก	....	....	....	๔๔๐
โลกธรรมเป็นเรื่องๆ แพบๆ ทำความเสื่อมเสียแก่จิตมาก	....	....	....	๔๔๑
ได้ลาภ, เสื่อมลาภ, คู่นี้ก็บีบคั้นจงให้คอร์รัปชันเกิดขึ้น	....	....	....	๔๔๒
มียศ, เสื่อมยศ, นิินหา, สรรเสริญ, ๒ คู่นี้ทำให้สุขทุกข์ชั้นๆ ลงๆ	....	....	....	๔๔๓
สุขกับทุกข์ นี้ก็เป็นเรื่องหลอกลวง เป็นไปตามกฎของอิทัปปัจจยตา	....	....	....	๔๔๔
คนคิดตรัส “โลกธรรม” จึงไม่รู้จักว่าเป็นของหลอกล	....	....	....	๔๔๕
มองเห็นโลกธรรม, ไม่ยึดมั่นถือมั่น จะมีแต่ได้ไม่เสียอะไร	....	....	....	๔๔๖
สุขทุกข์, ดีชั่ว, ล้วนเป็นเรื่องที่เป็นไปตามเหตุปัจจัย	....	....	....	๔๔๗
อย่าให้ค่าของดี - ชั่วมาบีบคั้นใจ, ดี - ชั่วก็มาทำอันตรายไม่ได้	....	....	....	๔๔๘
ทำให้ให้อิสระจากโลกธรรมแล้ว ไม่ต้องเป็นทุกข์	....	....	....	๔๔๙
ละชั่ว แต่ไม่เป็นที่าสของความดี นี้ก็คือนิพพาน	....	....	....	๔๕๐
คำอธิบายตอบปัญหาในคำบรรยายครั้งที่ ๑๖	....	....	....	๔๕๐ - ๔๕๙

๑๗. กามและกามารมณ์

เรื่องนี้เป็นปัญหาคนที่ยังไม่รู้และเอาชนชั้นไม่ได้	....	....	....	๔๖๐
กาม หรือ กามารมณ์ นี้เป็นสิ่งผูกพันจับคนไปเป็นทาส	....	....	....	๔๖๑

กาม คือความรู้สึกเช่นนั้น, กามารมณ์คือสิ่งที่ทำให้เกิดรู้สึกเช่นนั้น	....	....	....	....	....	๔๖๒
ต้องศึกษาให้รู้เรื่องของอายตนะ ๖ คู่ ที่สัมพันธ์กัน	....	....	....	....	....	๔๖๓
๖ คู่นี้เป็นพื้นฐานของสิ่งมีชีวิต, ถ้าไม่มีก็ดำรงชีวิตไม่ได้	....	....	....	....	....	๔๖๔
การกระทบกันของอายตนะกับวิญญาณเกิดผัสสะและเวทนา	....	....	....	....	....	๔๖๕
สิ่งที่เรียกว่ากามก็อยู่ตรงที่รู้สึกใคร่ต่ออารมณ์ที่น่าพอใจ	....	....	....	....	....	๔๖๖
ต้องรู้ความจริงที่มีสิ่งให้เกิดความรู้สึก, เกิดความพอใจ ฯ	....	....	....	....	....	๔๖๗
เกิดเหวี่ยงเป็นอัสสาหะ, พ้นจากรู้สึกธรรมดา, กลายเป็นกามารมณ์ ...	....	....	....	....	....	๔๖๘
การสืบพันธุ์เป็นธรรมชาติมิใช่กามารมณ์ แต่กามารมณ์เป็นจุดค่าจ้าง	....	....	....	....	....	๔๖๙
กามารมณ์เป็นเรื่องไม่รู้จักพอ, เป็นทาสมันแล้วไม่ยอมสืบพันธุ์	....	....	....	....	....	๔๗๐
ธรรมชาติแฝงกามารมณ์ไว้กับการสืบพันธุ์ ตบตาผู้โง่เขลา	....	....	....	....	....	๔๗๑
ปัญหาปัจจุบันนี้ คนหลงกามารมณ์แต่หลีกเลี่ยงการสืบพันธุ์	....	....	....	....	....	๔๗๒
เรื่องเกี่ยวกับรูปธรรมนามธรรมเป็นการศึกษาทำให้ฉลาดที่จะอยู่ในโลก	....	....	....	....	....	๔๗๓
รู้จักกลไกของชีวิตให้ถูกต้อง จะเอาชนะกามารมณ์ได้	....	....	....	....	....	๔๗๔
กามกับกามารมณ์เป็นคนละอย่างต่อสัมพันธ์กันจึงทำหน้าที่	....	....	....	....	....	๔๗๕
ระวังให้ดี อย่าให้ทุกข์ภัยเกิดขึ้นเกี่ยวกับกามหรือกามารมณ์	....	....	....	....	....	๔๗๖
คำอธิบายตอบปัญหาในคำบรรยายครั้งที่ ๑๗	....	....	....	....	....	๔๗๗ - ๔๗๙

๑๘. การชนะ

ให้สังเกตว่า โมกษะ กับ การชนะนี้เหมือนกัน	....	....	....	....	....	๔๘๐
ชนะ ก็คือ โมกษะ, หลุดพ้นออกไปจากสิ่งที่ทำอันตราย	....	....	....	....	....	๔๘๑
ถ้าชนะตัวเราได้ จะชนะคนอื่นได้ นี่เป็นหลักที่วางไว้	....	....	....	....	....	๔๘๒
เราต้องชนะวัตถุ อย่าให้มีมาบีบคั้นจิตใจ; มีหรือสูญเสียต้องไม่หวั่นไหว	....	....	....	....	....	๔๘๓
อย่าให้วัตถุทุกชนิดบีบคั้นเรา. นี่สังเคราะห์เข้าในโมกษธรรมด้วย.	....	....	....	....	....	๔๘๔

ขณะคน, อุปสรรค, ศัตรู ฯลฯ ต้องชนะด้วยความจริง, ความดี, ความถูกต้อง	๔๘๕
ไม่ชนะศัตรูด้วยเป็นศัตรู; ถ้าทำไม่ได้ก็เพราะตกอยู่ใต้กิเลส	๔๘๖
จะชนะคน ต้องบังคับความรู้สึกรักของตนให้ได้ก่อนแล้วใช้สติปัญญาเข้าไป	๔๘๗
กิเลสเปรียบเหมือนผี; ถ้าเห็นกิเลสของเขา เราต้องหยุดชะงัก	๔๘๘
ถ้ามีธรรมะเพียงพอจะเป็นผู้ชนะทุกประการ	๔๘๙
โลภะ โทสะ โมหะ เป็นกิเลสทั้งหมดครบถ้วนเราอยู่ประจำวัน	๔๙๐
กิเลสทั้ง ๓ เป็นขั้วค้ำอย่างยิ่งอยู่ภายใน ขณะได้เท่าไรตีเท่านั้น	๔๙๑
ปัญหาตามธรรมชาติก็มีทั้งภายในภายนอกใน ต้องรู้ทัน	๔๙๒
ธรรมชาติภายในเช่น แก่ชรา รู้ให้ทัน ก็ไม่มีความทุกข์	๔๙๓
ธรรมชาติภายในภายนอกมีเป็นธรรมคา อย่าทำให้เกิดความรู้สึกชนิดนั้นขึ้น	๔๙๔
ชนะมีความหมายที่มันบีบคั้นเราไม่ได้	๔๙๕
พุทธศาสนามุ่งหมายอบรมจิตใจให้ไม่มีทุกข์, ชนะแล้วหัวเราะได้	๔๙๖
คำอธิบายตอบปัญหาในการบรรยายครั้งที่ ๑๘	๔๙๖ - ๕๐๒

๑๕. การศึกษา

บททวนเรื่องประยุกต์ว่า ต้องการเอาเนื้อแท้ของพุทธศาสนามาใช้ให้ได้	๕๐๓
เช่นให้มองชีวิตในลักษณะเป็นการเดินทาง	๕๐๔
“เอาชนะความตาย” หมายถึงความตายไม่เป็นปัญหาแก่เรา	๕๐๕
มนุษย์ธรรมดาคควรได้รับประโยชน์จากพุทธศาสนาได้จริง	๕๐๖
การศึกษาตามแบบของพระพุทธเจ้าก็ควรนำมาใช้ในโลกลงได้	๕๐๗
การศึกษาของพระพุทธเจ้าเป็นไปเพื่อนิพพานต่างจากการศึกษาของคน	๕๐๘
คนควรจะศึกษาเพื่อความเป็นมนุษย์ที่ถูกต้อง	๕๐๙
การศึกษาแบบพระพุทธศาสนาเพื่อนิพพาน เป็นเรื่องซุกเกลากิเลส	๕๑๐

การศึกษาในปัจจุบัน เพิ่มความเห็นแก่ตัวลึกซึ้ง	....	....	....	....	๕๑๑
แบบของพระพุทธเจ้าเป็นเรื่องทำลายความเห็นแก่ตัว	....	....	....	....	๕๑๒
คนสมัยนี้ศึกษาแบบพระพุทธเจ้า ก็ต้องปะทะกันในเรื่องเห็นแก่ตัว	....	....	....	....	๕๑๓
จึงต้องเทียบกันดูเพราะฝ่ายหนึ่งเย็น ฝ่ายหนึ่งร้อน	....	....	....	....	๕๑๔
ฝ่ายโลกสรุปว่า “เพื่ออยู่ที่กินดี” ฝ่ายศาสนาเห็นว่าร้อน	....	....	....	....	๕๑๕
“กินดีอยู่ที่” ร้อนไม่มีขอบเขต, ส่วน “กินอยู่แต่พอดี” ไม้ร้อน	....	....	....	....	๕๑๖
เรามีแต่เรื่องร้อน ๆ, ถูกคิดเลศลากลุง; ต้องแก้ไขด้วยเรื่องเย็น ๆ	....	....	....	....	๕๑๗
การศึกษาที่ทำให้เป็นคนไม่พอ; ต้องทำให้เป็นมนุษยมีใจสูง	....	....	....	....	๕๑๘
เราจะมีชีวิตอยู่กันไปทำไม ถ้าเต็มไปด้วยความร้อน	....	....	....	....	๕๑๙
“คนที่เห็นแก่ตัว” เป็นหาของความเขลาจะไปสู่คามวินาศ	....	....	....	....	๕๒๐
คนตามใจตัว ก็เพราะไม่ม่นิสัยรู้จักบังคับตัวเอง	....	....	....	....	๕๒๑
หลักพุทธศาสนาสำคัญอยู่ที่ต้องบังคับตัวเองอยู่ในรอยของธรรม	....	....	....	....	๕๒๒
ต้องฝึกอบรมบังคับตัวเองโดยใช้หลัก ศีล สมาธิ ปัญญา	....	....	....	....	๕๒๓
หากมีระบบ ศีล สมาธิ ปัญญาแล้ว โลกจะมีสันติภาพ	....	....	....	....	๕๒๔
คำอธิบายตอบปัญหาในการบรรยายครั้งที่ ๑๙	....	....	....	....	๕๒๔ - ๕๓๒

๒๐. การดำรงชีวิต

เรากำลังจะประยุกต์โมกขธรรมมาใช้ในชีวิตประจำวันให้ได้	....	....	....	....	๕๓๓
จะรู้เรื่องการดำรงชีวิต ต้องรู้จักชีวิตก่อน	....	....	....	....	๕๓๔
น้อยคนจะคิดว่ามีชีวิตเพื่อเดินทางสู่จุดปลายทาง	....	....	....	....	๕๓๕
เปรียบเทียบชีวิตกับภาพปริศนาธรรม ชุดจับบัว	....	....	....	....	๕๓๕ - ๕๔๐
การดำรงชีวิตมี ๒ ความหมาย ตอนที่ ๑ : ให้มีอยู่ คือมีอาชีพ	....	....	....	....	๕๔๑
ตอนที่ ๒ - ๓ ทำการงาน และบริโภคผลของงาน	....	....	....	....	๕๔๒

การดำรงชีวิต ๓ ตอน ^{นี้} เริ่มด้วยเรื่องปากท้องแล้วเนื้อหนึ่ง	....	....	๕๔๓
ความหมายที่ ๒ ดำรงชีวิตในลักษณะพัฒนาความเจริญทางวิญญาณ	....	....	๕๔๔
คือรู้แจ้งในสิ่งทั้งปวงตามที่เป็นอย่างจริงยิ่งขึ้น	....	....	๕๔๕
รู้ความจริง เช่น กิน กาม เกียรติ คืออะไร, ไม่หลงไป	....	....	๕๔๖
รู้จักทำจิตให้ไมยคมมั่นถ่อมอันอะไร ยิ่งไม่มีความทุกข์	....	....	๕๔๗
รู้คุณสมบัติของฝ่ายวิญญาณว่าขึ้นไปได้ จนถึงอมตะคือไม่ตาย	....	....	๕๔๘
ถ้าเป็นบัณฑิตอยู่บ้าง ชีวิต ^{นี้} จะไม่หลอกลวง; ถ้าเป็นอันธพาลก็หลงกิเลส	....	....	๕๔๙
ให้สภาพทุกอย่างเป็นการสอน, บอกความจริงแก่เรา	....	....	๕๕๐
คำอธิบายตอบปัญหาในการบรรยายครั้งที่ ๒๐	....	....	๕๕๐ - ๕๕๗

๒๑. การหวังเอาพระนิพพานเป็นอารมณ์

เรื่องนี้เป็นภาษาโมกขธรรม หรือโลกุตระธรรมโดยเฉพาะ	....	....	๕๕๘
หมายความว่า มีจิตเพ่งจ้องต่อพระนิพพาน เพื่อลู่ถึงอยู่ตลอดเวลา	....	....	๕๕๙
ต้องรู้จัก “นิพพาน” ว่าเป็นความดับไม่เหลือแห่งสิ่งทั้งปวง	....	....	๕๖๐
“หวังนิพพาน” คือเพ่งหรือหวังเอาสิ่งนี้เป็นเป้าหมาย	....	....	๕๖๑
“อารมณ์” คืออารมณ์ ๖ ห่วงเอาความเย็นของกิเลส	....	....	๕๖๒
เบื้องต้นต้องเห็นทุกข์. อยากรู้, ต้องการออก, จึงพยายามเต็มที่	....	....	๕๖๓
เปรียบด้วยการถึงผลสำเร็จ; ผู้ปฏิบัติธรรมก็หวังอารมณ์ทำนองนี้	....	....	๕๖๔
คนธรรมดาตลอดจนผู้พากเพียรเรื่อง ^{นี้} โดยตรงย่อมทำได้	....	....	๕๖๕
ฝึกตั้งแต่ ต้องมีสติทันควันเสมอว่า “จะไม่ร้อน, ไม่เดือดร้อน”	....	....	๕๖๖
ต้องมีสติสัมปชัญญะในเรื่องปัจจุบัน ๔ เริ่มแม้แต่กำลังเคี้ยว ฯลฯ	....	....	๕๖๗
ในเรื่องนุ่งห่ม, ใส่ออย, พิจารณาอย่างพระเห็นเป็นสักว่าธรรมชาติ	....	....	๕๖๘
เรื่องการรักษาโรคก็อย่ากลัวตายมากนัก, เจ็บไข้รู้ว่าเหตุทุมาบอกข่าว	....	....	๕๖๙

[๒๑]

เจ็บไข้ใกล้ตาย มุ่งหมายความเย็นเป็นอารมณ์, รักษาที่รักษาไป	....	....	๕๗๐
พุทธบริษัทพึงจงเอาความเย็นที่เกิดจากกิเลสไม่รบกวน	....	....	๕๗๑
ในชั้นบัญญัติมุ่ง เพื่อความสิ้นไปแห่งกิเลส, เพื่อนิพพานปรากฏ	....	....	๕๗๒
วิธีปฏิบัติสั้น ๆ ง่าย ๆ คือมุ่ง “ดับไม่เหลือ”	....	....	๕๗๓
ภพแห่งตัวกู – ของกูนี้เป็นไฟ, อยากร่วงจากภพนี้, ต้อง “ดับไม่เหลือ”	....	....	๕๗๔
พยายามอยู่อย่าง “ตายเสียก่อนตาย” คือตายจากตัวกู – ของกู	....	....	๕๗๕
อยู่อย่างว่างจากกิเลสและทุกข์ นี้เรียกว่าดับไม่เหลือจากร้อน	....	....	๕๗๖
ฝึก “ดับไม่เหลือ” ทุกกรณีจะมีหวังได้นิพพาน	....	....	๕๗๗
คำอธิบายตอบปัญหาในการบรรยายครั้งที่ ๒๑	....	....	๕๗๘ – ๕๘๑

๒๒. การได้สิ่งที่ดีที่สุดในมนุษย์ควรจะได้รับ

การบรรยายครั้งนี้เป็นการสรุปใจความสำคัญของการบรรยายทุกครั้งรวม ๒๑ ครั้ง

โมกขธรรมประยุกต์

- พิเศษ -

๒๗ มีนาคม ๒๕๑๘

ปฐมนิเทศ เพื่อ การทำนั้กในสวนโมกข์

วันนี้เป็นเพียงโอกาสแรกที่ได้พบกัน ไม่ได้คิดว่า
จะพูดอะไรกันมากมาย นอกจาก ขอแสดงความยินดี
และจะได้ปรับความเข้าใจกันบางอย่าง.

ขอแสดงความยินดี ในข้อที่ว่า การกระทำนั้นจะช่วยให้มีผลแก่
ทุกคน หรือแก่ประเทศชาติศาสนา ทั้งโดยตรงและโดยอ้อม. เมื่อมีผู้สนใจ
ที่จะศึกษา จะปฏิบัติพระพุทธศาสนามากขึ้น ก็ย่อมมีผลดี ที่ทำให้ศาสนา
ยังมีอยู่ แล้วก็มีบุคคลที่ได้รับประโยชน์ และเป็นตัวอย่างต่อๆกันไปด้วย.

ขอแสดงความยินดี ในข้อที่ว่า พวกคุณเกิดใช้เวลาปีกภาคเรียน หรือที่จะเรียกว่าเวลาว่างในลักษณะอย่างนี้; นี้รู้สึกว่าเป็นความคิดที่ดี หรือถ้าพูดตามความรู้สึกจริงๆ แล้ว ก็รู้สึกว่ามีมาก ดีที่สุด เคียวก็จะบอกให้ทราบว่าเป็นอย่างไรนั้น.

สำหรับข้อที่ว่า จะทำความเข้าใจกับบางอย่าง เกี่ยวกับการกระทำระหว่างที่มาพักอยู่ที่นั่น ก็ด้วยหวังว่าจะให้พวกคุณ ได้รับความประโยชน์มากที่สุด เท่าที่จะมากได้; ฉะนั้นขอให้พยายาม ให้สำเร็จตามที่หวังอย่างนี้.

ในข้อที่ว่า ยินดีที่มีผู้สนใจในพระธรรม ในพระศาสนา นี้ก็มีไขกล่าวในฐานะ ที่ว่าผมชอบสิ่งนี้ หรือพยายามทำหน้าที่เผยแพร่ธรรมะ หรือศาสนาอยู่ แล้วก็จะได้เป็นพรรคพวกกัน อย่างนั้นก็ไม่ใช่; อย่างนี้เกิดขึ้นเหมือนกัน แต่มันยังมีอะไรมากกว่านั้น.

เดี๋ยวนี้คนเรามีการศึกษามาก แต่มันมากไปในทางที่จะไม่ทำให้มีสันติภาพ หรือสันติสุข มันกลับมากไปในทางที่ให้มึนอะไรยุ่งเหยิงมากกว่า; เพราะว่า การศึกษาที่เขาให้กันในโลกเวลานี้ มีแต่ทำให้คนฉลาดในการหาประโยชน์อย่างวัตถุ, หรือแม้ทำให้ฉลาดในความหมายทั่วไป เขาก็มิได้ใช้ความฉลาดนั้นไปในทางของสันติภาพ หรือสันติสุข เพราะว่าความฉลาดนั้นเป็นเครื่องมืออันหนึ่งเท่านั้น ยังไม่แน่ลงไปว่าจะผิดหรือถูก ดีหรือชั่ว. ต้องใช้ความฉลาดนั้นให้ถูก จึงจะถูก; ใช้ความฉลาดนั้นให้ดี จึงจะดี.

เดี๋ยวนี้ ทุกคนในโลก ที่มีการศึกษามาก ศึกษาดีที่สุดที่จะศึกษาได้นั้น เขาใช้ความฉลาดไปในทางแสวงหาประโยชน์ของตัว เพื่อกอบโกยประโยชน์มาให้แก่ตัว. ที่พูดว่า ทำเพื่อประเทศชาติ หรือเพื่อนมนุษย์นั้น เป็นเรื่องพูดกันแต่ปาก; ที่ทำอยู่จริงนั้น เป็นการทำเพื่อตัว เพื่อประโยชน์ของตัว. นี้ขอยืนยันไว้อย่างนี้ ให้ไปทดสอบกันดูเถิด.

คำที่กล่าวมาแล้วนี้ ไม่ใช่เฉพาะพวกคุณ จะกล่าวสำหรับคนที่เป็นักเรียน
ทั้งโลก : ยิ่งศึกษา ยิ่งฉลาด ยิ่งฉลาดแล้วยิ่งน้อยไปในทางเห็นแก่ตัว; แม้ว่า
จะทำเพื่อผู้อื่น มันก็ทำเพื่อให้ตัวได้รับเกียรติ หรือได้รับอะไรทำนองนั้น. อย่างที่ไม่
ใช่ทำเพื่อผู้อื่นเสียแล้ว แต่ทำด้วยหวังว่า ตัวจะได้รับเกียรติเป็นอย่งน้อย; ยิ่งกว่านั้น
ก็เพื่อรับประโยชน์ตน.

ถ้าโลกนี้มีการจัดการศึกษา น้อมไปในทางเห็นแก่ตัวกัน อย่างนี้เรื่อยๆ ไป
โลกนี้ต้องวินาศแน่. เลิกจัดการศึกษาแบบนี้กันเสีย จะดีกว่า; แล้วไปจัดการศึกษา
ที่ทำให้คนฉลาด หรือนักนั้กับการเสียสละความเห็นแก่ตัว.

การเสียสละความเห็นแก่ตัวนี้ ไม่มีในหลักสูตร ของพวกคุณ หรือของ
นักศึกษากันทั้งโลก; ยิ่งจัดการศึกษาให้มันมากเข้า ก็ยิ่งทำให้โลกเต็มไปด้วยผู้เห็นแก่ตัว
มากเข้า เท่านั้นเอง.

ผมไม่รู้สึกเลื่อมใส หรือพอใจ หรือสบายใจ เมื่อได้ฟังเขาพูดถึงเรื่อง การ
จะขยายจำนวนโรงเรียน ขยายมหาวิทยาลัย เพิ่มจำนวนมหาวิทยาลัย อะไรก็ตาม,
กระทั้งกันคว้าววิธีการที่จะมาสอนกันใหม่ๆ ให้ได้ผลเร็ว; นี้ ผมกลับเห็นว่า เป็นภัย
อันตราย, แล้วยิ่งเปิดโรงเรียน เปิดมหาวิทยาลัย มีการสอนอย่างนี้กันมากเท่าไร ก็ทำ
ให้คนฉลาดในทางที่จะเอาประโยชน์ให้แก่ตัว ด้วยความเห็นแก่ตัวมากขึ้นเท่านั้น.

ถ้าหยุด หรือปิดโรงเรียนชนิดนี้เสียยังดีกว่า ไปอยู่กันอย่างงมงาย เหมือน
สมัยโรงเรียนตามวัดวาอาราม เมื่อร้อยปีมาแล้วก็ยิ่งจะดีกว่า เพราะไม่มีอาชญากรรม
อาชญากรเลวร้ายมากเหมือนสมัยนี้ ที่การศึกษาเจริญ, แล้วในโลกก็ยังไม่มีการคิดล้าง
ผลาญกันอย่างใหญ่หลวงเหมือนเดี๋ยวนี เพราะยังทำไม่เป็น เพราะว่ายังงี่ แต่ว่ายู่กัน
ด้วยความสะดวก.

ความเป็นอยู่สมัยโน้น นอนไม่ต้องปิดประตูเรือน นอนใต้ถุนก็ได้ นอน
จนสว่างอยู่ใต้ถุนเรือน วัควายก็ปล่อยไว้ในทุ่งนาได้. *เดี๋ยวนี้ทำอย่างนั้นไม่ได้;*
คุณเกิดความเจริญของมนุษย์. ปล่อยวัควายไว้ตามทุ่งนา ก็ถูกขโมยหมด นอนใต้ถุน
เรือนก็มีคนมายิงตาย, แม้ว่านอนบนเรือน เขาก็ยังพยายามที่จะไปยิงไปฆ่า, แม้กลาง
นครหลวง กลางวันแสด ๆ ในกรุงเทพฯ ๖ คุณไปคุณเกิด มันปลอดภัยไหม?

เมื่อ ๕๐ ปีมาแล้ว ผมเคยไปกรุงเทพฯ ก่อนบวช, ตึกที่สองตีสาม ก็
ปลอดภัย, ไปสถานีกินเดี๋ยวก็ได้ โดยไม่มีอันตราย; *เดี๋ยวนี้ไม่มีแล้วสภาพอย่างนี้*
ในยุคที่เรียกว่า การศึกษาเจริญ อะไรเจริญก้าวหน้า, *เดี๋ยวนี้ก็กลับไม่มีอย่างนั้น* กลับ
เป็นว่า กลางวันแสด ๆ ก็ไม่ปลอดภัยในท้องถนนหลวง. ครั้นไปมองดู อ่านดู เรื่อง
ราวในประเทศอื่น ในประเทศที่หัวใหญ่โตนัก เจริญนัก รุ่งเรืองนัก มีอำนาจมาก
อะไร ๆ ก็ยิ่งเลวร้ายเหมือนกัน ขนาดที่ต้องระวางกระทั่งบนที่ปัก บนโรงธรรม ก็ไม่มี
ความปลอดภัย.

ที่พูดมามากมาย ก็เพื่อจะชี้ชัดทีเดียวว่า ได้มีการเปลี่ยนแปลงอย่างใหญ่หลวง :
สมัยหนึ่งเขาเรียนศาสนากัน แล้วก็เรียนอย่างไม่เป็นล่ำเป็นสันเหมือนเดี๋ยวนี้; แต่เขา
เรียนตัวศาสนา คือ อบรมทั้งเด็กทั้งผู้ใหญ่ให้กลัวบาป ต้องการบุญ และช่วยผู้อื่นด้วย
น้ำใสใจจริง, **มีหลักว่า ทุกคนเป็นเพื่อน เกิด แก่ เจ็บ ตาย ด้วยกันทั้งหมด
ทั้งสิ้น.** *เดี๋ยวนี้ทำയാไม่ได้* ในเรื่องคนที่จะมีจิตใจคิดว่า “สัตว์ทั้งหลายเป็นเพื่อน
ทุกข์ เกิด แก่ เจ็บ ตาย ด้วยกันทั้งหมดทั้งสิ้น”; สมัยก่อนนั้นมีแต่คนอย่างนี้ มันจึง
ไม่มีภัย ไม่เป็นอันตราย แม้แก่สัตว์เทวเจ้าน ก็แล้วกัน.

นี่ ก็จะเป็นเหตุตรงที่ว่า ยินดีในการที่^๑คุณใช้เวลาว่าง มาศึกษาธรรมะ
มาศึกษาศาสนา;

นี่ก็เพื่อไปเติมส่วนที่ยังขาดอยู่ บกพร่องอยู่ แหว่งอยู่ ให้มันเต็ม; ก็คือคุณจะได้ศึกษาพระธรรม หรือพระศาสนา จนสามารถจะใช้ปฏิบัติ ให้อยู่ที่เนื้อที่ตัว คือที่กาย วาจา ใจ อยู่เป็นประจำ อันจะเป็นเครื่องป้องกันไม่ให้เราใช้ความฉลาดไปในทางของความเห็นแก่ตัว แต่จะใช้ความฉลาดไปในทางที่ถูกต้อง ซึ่งมีความถูกต้องอย่างไร ก็จะใช้ไปอย่างนั้น, แล้วธรรมะ หรือ ศาสนานี้จะช่วยให้อุทิศความอยาก หยุตความทะเยอทะยาน ที่เพื่อใจ ที่เพื่อ ที่ไม่รู้จักจบนั้น เสียบ้าง.

การมาศึกษาธรรมะนี้ หมายความว่า เราจะให้มีผู้ที่มีการศึกษาดี มีความฉลาด และมีธรรมะ หรือมีศาสนา สำหรับจะควบคุมความฉลาดนั้นให้ปลอดภัย. นี้ใจความมีอย่างนี้ ที่ว่าเมื่อบริษัทอินเดียในการที่พวกคุณมาแสวงหาวิชาความรู้ทางธรรม ทางศาสนา ในเวลาว่างจากการเรียน ซึ่งมีแต่ทำให้พวกคุณฉลาด และทั้งหมดก็เพื่ออาชีพ หรือเพื่อประโยชน์ทั้งนั้น.

อีกข้อหนึ่งที่ว่า เราควรจะผูกพันถึงการมาอยู่ที่นี้แน่ จะถือเอาประโยชน์ให้ได้มากอย่างไร.

บางคนอาจจะเข้าใจแล้วก็ได้ แต่บางคนอาจจะยังไม่เข้าใจ, คียบบางคนอาจจะคิดว่า มาฟังให้มาก ๆ มาจดไปให้มาก ๆ แล้วก็จะเป็นการดีที่สุด อย่างนี้ก็ไม่ได้. คุณซื้อหนังสือไปอ่านยังจะดีกว่า สะดวกกว่า, หนังสือเขาพิมพ์ขายที่กรุงเทพฯ มากมาย เรื่องอะไรก็ได้; แต่มันก็จริงอยู่บ้าง ที่ว่ามาฟังโดยตรงนั้น จะมีประโยชน์กว่าอ่านหนังสือตามลำพัง; แต่ก็ยังไม่มาก ไม่ใช่มีประโยชน์อะไรมากมายนัก.

ที่ว่า มีประโยชน์มากมาย ก็คือว่า ระหว่างที่พักอยู่ที่นี้ ขอให้ เป็นอยู่ให้ใกล้ชิดธรรมชาติ ให้มากที่สุด จนเรียกว่า เป็นเกลอนักกับธรรมชาติ เหมือนอย่างพระพุทธเจ้าทั้งหลาย หรือพระศาสนาในศาสนาอื่น ๆ ทั้งหมดทั้งสิ้น.

ถ้ายังไม่ทราบ ก็ทราบเสียทีว่า พระพุทธเจ้าท่านประสูติ *กลางดิน*, ท่านตรัสรู้ เป็นพระพุทธเจ้านั้นก็ *กลางดิน*, เมื่อประทับนั่งก็อยู่ *กลางดิน*, เมื่อท่านนิพพาน ท่านก็ นิพพาน *กลางดิน*, สอนสาวกทั้งหลายส่วนมากก็สอน *กลางดิน*, เพราะว่าโรงประชุม มั่นก็เป็น *กลางดิน*, ที่ไหน ๆ ท่านก็สอน : ที่โคนไม้ ที่ตรงไหนกระทั่งเดินทางอยู่ท่าน ก็สอน ก็เรียกว่าสอนกันกลางดิน. กุฎิของพระพุทธเจ้าก็เป็นพื้นดิน; ไปดูซาก โบราณสถานในประเทศอินเดียเห็นแล้วก็ต้องว่าท่านอยู่กลางดิน นี่คือความหมายของคำว่า "เป็นเกลือกั้นกับธรรมชาติ", อยู่ใกล้ชิดกันกับธรรมชาติ จึงได้รู้เรื่องของธรรมชาติ.

การตรัสรู้เป็นพระพุทธเจ้านั้น มีไข่อะไรอื่น นอกจาก **รู้เรื่องของธรรมชาติ** ในส่วนที่ควรระวัง ที่มีประโยชน์ที่สุด อย่างถูกต้องและสมบูรณ์ที่สุด; นี้เรียกว่า ตรัสรู้เป็นพระพุทธเจ้า ซึ่งไม่มีอะไร นอกไปจากเรื่องธรรมชาติ; ฉะนั้น เราอยากจะได้ไข่อะไรมา ๆ เร็ว ๆ จากธรรมชาติ ก็ควรพยายามอยู่ใกล้ชิดกับธรรมชาติ ให้เป็นเกลือกั้นกับธรรมชาติ.

เราควรระวังใจ ที่ว่า *เดี๋ยวนี้เรากำลังนั่งกันอยู่กลางดิน เป็นอนุสรณ์แก่ พระพุทธเจ้า* ผู้ที่ดำเราพูดอย่างธรรมคาสามัญ ก็ว่า ท่านเกิดกลางดิน ท่านตรัสรู้กลางดิน ท่านตายกลางดิน ท่านสอนกลางดิน ท่านอยู่กลางดิน ขย่งนี้. ไม่มีพระพุทธเจ้าองค์ไหน ตรัสรู้บนกุฎิ หรือบนวิมาน เว้นแต่พวกสาวกเดี๋ยวนี้ ที่อยากอยู่บนวิมาน อยากอยู่บนตึก อยากอยู่บนอะไรต่าง ๆ ที่ไม่ใช่กลางดิน; แล้วก็คิดึกว่าความคึกมันจะไปพบกันได้อย่างไร.

ความคิดของคน ผู้เป็นเกลือกั้นกับธรรมชาติ อยู่กลางดิน กับความคิดของคนที่เกิดลึชธรรมชาติ **อยากอยู่บนวิมาน** นั้นจะไปพบกันได้ที่ไหน. ฉะนั้น บัวยการ ที่จะอ่านมาก ๆ หรืออะไรมา ๆ นั้นมันยังไม่แน่ มันต้องอยู่ใกล้ชิด ธรรมชาติ แล้วธรรมชาติจะสอนให้เองอย่างลึกซึ้ง.

คำว่า "ไกลัทธิธรรมชาติ" นั้น คือให้ไกลจากที่มนุษย์เขายายความต้องการ หรือความเพลิดเพลน ความสนุกสนาน ความหลงไหลออกไป จนไกลจากธรรมชาติ กลายเป็นผู้บูชาเนื้อหนังไป คือกามารมณ์; ถ้าอย่างนั้นละก็ ยังไม่พบกับธรรมะ. ฉะนั้น การบวชจึงมีการเริ่มเตือน เริ่มสอน *เรื่องบัญญัติจะกัมมัฏฐาน* อะไรต่างๆ *เพื่อให้มีจิตใจหลักเลียงจากกามารมณ์* ซึ่งกำลังเป็นที่หลงไหลกันในโลก, ให้มีจิตใจปรกติ; จิตใจปรกตินี้จะเข้าถึงธรรมชาติได้โดยง่าย ไม่เชื่อก็ลองดู.

เมื่อมาบวชเช่นนี้ อย่ามาหวังเรื่องกิน เรื่องนอน เรื่องเล่น เรื่องหัวอะไรต่างๆ ซึ่งไม่ใช่ธรรมชาติอันบริสุทธิ์; กิน หรือ อยู่ หรือใช้อะไร ก็ให้เป็นเพียงแต่พอดี, หรือพูดอีกทีว่า เท่าที่จำเป็น. เมื่อเป็นเช่นนี้จิตใจไม่ไปหลงสิ่งเหล่านั้น มันก็ว่างมากพอที่จะไปคิดนึกศึกษา หรือรู้สึกธรรมะอันลึกซึ้งได้. นี้เรียกว่า เราเป็นอยู่ให้ถูกกับเรื่องของการอยู่ที่นี้, จะได้ประโยชน์มากในศกการเป็นอยู่ ให้ใกล้ชิดกับธรรมชาติ เป็นเกลอกับธรรมชาติ; ส่วนที่ได้ยินได้ฟัง ได้อะไรนั้น เป็นเรื่องเล็กกว่า.

ขอให้ทำตัวเหมือนกับเครื่องรับที่ดี ที่ธรรมชาติจะพูดให้ จะสอนให้; ถ้าเราทำตัวเราผิด คือไม่เป็นเครื่องรับที่ดี มันก็จะไม่ได้ยิน, ไม่ได้ยินเสียงที่ธรรมชาติจะพูดให้. ข้อนี้หมายความว่า ธรรมชาติ ทั้งหลาย ที่เราเห็นอยู่ในที่นี้; ต้นไม้ทั้งหลาย ก้อนหิน ก้อนดิน อะไรทุกอย่าง ในสภาพอย่างนี้ มันจะบีบบังคับจิตใจให้หยุด ให้เห็น ให้ยอม ให้สงบ. ยิ่งเราทำตัวใกล้ชิด เป็นเกลอกันมากๆ แล้ว ยิ่งเป็นมาก.

การที่จะได้ **ชิมรส** ของ ความเห็น ความหยุด ความยอม ความสงบ เช่นนี้ จะหาอ่านจากหนังสือไม่ได้; การหาอ่านจากหนังสือนั้น ดูละ ก็หาได้ แต่มันเป็นตัวหนังสือ มันไม่ใช่ความรู้สึกอันแท้จริง. ต้องมีความรู้สึกอันแท้จริง เปิดใจเอาไว้ให้ตีๆ รับเอารสอันนี้ไว้ให้ได้ คือรสที่ธรรมชาติจะบีบบังคับให้ ใสให้;

หมายความว่า ถ้าเราใกล้ชีวิตธรรมชาติดังนั้นแล้ว ความคิดจะไม่แล่นไปทางอื่น หรืออย่างอื่น. ความคิดจะแล่นไปสู่ความสงบ กระทั่งกล่าวพบ, หายใจ คือพบว่า อ้าว, พอไม่เห็นแก่ตัว พอลืมตัวกู-ของกู แล้วก็สบาย บอกไม่ถูก.

ถ้าใครรู้สึกสบาย บอกไม่ถูกขึ้นมาในตอนนี้ ก็กั้นดูให้ติดใจ; เมื่ออยู่ที่ตรงนั้น เวลานั้น เราไม่มีความรู้สึกประเภทตัวกู-ของกูที่เห็นแก่ตัว. นี่คือบทเรียนที่ดีที่สุด ที่สำคัญที่สุด ที่จะก้าวหน้าเร็วที่สุดในทางของธรรมะ ที่จะบรรลุ มรรค ผล หลุดพ้นจากกิเลส ซึ่งเป็นเรื่องพ้นจากอำนาจแห่งตัวกู-ของกู.

เมื่อก่อนนี้จิตของเรา หรือชีวิตของเราก็ตาม ถูกบีบคั้นอยู่ด้วยความรู้สึกที่เป็นกิเลส ที่เรียกว่า ความยึดมั่นถือมั่น เป็นตัวกู-ของกู มาจับเอาชีวิตจิตใจไว้ ให้เป็นไปตามความต้องการแห่งกิเลส คือ ตัวกู-ของกู. ถ้าเรามานในตอนนี้ ธรรมชาตินี้จะช่วยป้องกันให้ความคิดประเภทนั้นมันเข้าไป หรือบางทีมันหยุดไปบางครั้งบางคราว; เราก็เหมือนกับว่า พบชีวิตอันใหม่ แม้ชั่วขณะหนึ่งก็ยังมี จะได้ว่า ชีวิตอีกชนิดหนึ่งมันแปลกกันอย่างไร.

มีหลายคน พอเข้ามาถึงตรงนี้ ที่คุณนั่งอยู่แถวนี้; พอนั่งลง เข่าป่นว่า "ทำไมจึงรู้สึกสบายจริงๆ สบายบอกไม่ถูก" ก็มีอยู่อย่างนี้ ที่แล้วๆมา. นี่ก็เพราะว่าขณะนั้นเขาถูกความครอบงำของธรรมชาติ คือ ธรรมชาติยึดไว้, ยึดจิตใจเอาไว้ ด้วยธรรมชาติอันบริสุทธิ์, ความคิดประเภทตัวกู-ของกู, โลก โกรธ หลง อะไร เกิดไม่ได้ จิตว่างไปพักหนึ่ง เขาจึงสบาย บอกไม่ถูก.

ขอให้ทุกคนได้อ่านความรู้สึกอันนี้ ให้เข้าใจธรรมะที่เดียวมากมายมหาศาลว่า ความทุกข์เกิดมาจากความยึดมั่นถือมั่น ว่าตัวตน - ว่าของตน.

ความไม่มีทุกข์นั้นจะมีได้ เมื่อไม่มีความยึดมั่นถือมั่นว่าเป็นตัวตน - ว่า เป็นของตน; เห็นได้ง่ายๆ เวลาไหน เรามีความหนักอกหนักใจ กระวนกระวาย

ระส่ำระสาย ก็หมายความว่า เวลานั้นมันเต็มไปด้วยความรู้สึกว่าเป็นตัวกู - ของกู, บางเวลาเราไม่มี ความรู้สึกเช่นนั้น เราก็รู้สึกสบายเหมือนกัน ได้พักผ่อนเหมือนกัน.

เราไปเที่ยวชายทะเล หรือบนภูเขา ถ้าเรารู้จักจัด อย่าให้มันเป็นเรื่องที่บ้าน ขึ้นมาที่นั่นอีก ก็จะพบรสใหม่ที่ว่ามาแล้วนั่น; ฉะนั้น โอกาสนี้ คือ **โอกาสที่จะรับสัมผัสกับธรรมชาติล้วน ๆ.** แต่ถ้าคุณทำไม่ถูกต้อง มาเล่น มาหาว่า มาอะไรกัน เหมือนกับอยู่ที่กรุงเทพฯ อีก มันก็ไม่พบอีกเหมือนกัน. ต้องตั้งใจ ๆ ว่าเรากำลังจะรู้จักสิ่งใหม่สิ่งหนึ่ง เพราะอยู่ใกล้ชีวิตธรรมชาติที่สุด; ต้องระวังเขาเอง. ให้เตรียมพร้อมอยู่เสมอ ที่จะพบกับความว่างตามธรรมชาติ.

การเตรียมใจให้พบความว่างตามธรรมชาติ จะมีผลมากกว่าที่เราจะนอนหลับ หรือว่าพักผ่อนแบบนั้น; อย่างนั้นก็ว่างจากตัวกู - ของกูเหมือนกัน แต่ไม่เอือกเย็นเท่ากับ **ว่างจากตัวกู - ของกู** ชนิดที่ธรรมชาติอันบริสุทธิ์ช่วยให้พบ; แล้วเราก็ไม่ต้องนอน ไม่ต้องหลับ ไม่ต้องง่วงนอน, เรามีความรู้สึกเอือกเย็นในใจ **ไม่มีความทุกข์.**

ภาวะอย่างทีกล่าวน่า ผมเรียกเขาเองว่า “นิพพานชิมลอง” หรือการ *ชิมลอง* *ซึ่งรสของพระนิพพานสักชนิดหนึ่ง* พอให้รู้ว่า พระนิพพานมีรสชาติอย่างไร; ถ้าเป็นไค้อย่างนั้นตลอดไป ไม่มีเปลี่ยนแปลงอีกก็เป็นนิพพานจริงเหมือนกัน. แต่ที่นี้เรารู้สึกชั่วคราวชั่วคราว แล้วความรู้สึกเปลี่ยนไปเสีย ก็ถือว่าเป็นนิพพานชิมลอง, ความสงบชิมลอง หรือว่า ความสุขแท้จริง เป็นการชิมลอง; แต่อย่าทำเล่นกับการชิมลอง ถ้าเกิดชอบขึ้นมา แล้วคนก็ติดพันในสิ่งนั้นจนได้มาเต็มตามความต้องการได้เหมือนกัน.

ขอให้ **พยายามที่จะชิมลองรสชาติของความสงบ ความสะอาด ความบริสุทธิ์ ความว่าง** อะไรตามธรรมชาติ ชนิดที่หาได้ยากในกรุงเทพฯ หรือหาได้ลำบากในกรุงเทพฯ ; แต่หาได้ง่ายตามป่า ตามดง ตามธรรมชาติ ที่ยังเหลืออยู่เหมือน

ธรรมชาติเดิม ๆ. นี่จึงเรียกว่าโชคดี หรือโอกาสดี ของการที่มาพักอยู่ที่นี้สักชั่วระยะหนึ่ง คือสิ่งนี้; ส่วนนอกนั้นเป็นประโยชน์ที่รอง ๆ ลงไปทั้งนั้นแหละ.

คุณจะฟังบรรยาย หรือคุณจะดูภาพในตึกในอะไร ที่มีไว้ที่นั่น มันก็ดี ก็มีประโยชน์; แต่ผมผู้จัดขึ้นไว้เวลานั้น จะยืนยันว่า ยังไม่มีประโยชน์ เท่ากับชิมลองให้ รู้จักความสงบของธรรมชาติ ตามธรรมชาติ.

ที่นี้ ในสวนโมกข์นี้ เขาเรียกว่า มีมหรสพทางวิญญาณ คือ สิ่งที่ทำให้เกิดความเพลิดเพลินสนุกสนานในการศึกษาธรรมะ หรือปฏิบัติธรรมะ; มีตึกหลังนี้ก็เพื่อจะสะดวกแก่การศึกษาธรรมะโดยรูปภาพ. นี่มนุษย์สร้างขึ้นล้วน ๆ ไม่ได้เกี่ยวกับธรรมชาติ, ดึกทั้งหลัง และ ภาพเขียน ยังไม่ใช่ธรรมชาติ.

ถ้าเรานั่งอยู่ตรงนี้, ตรงนี้แหละเรียกว่าธรรมชาติ ๑๐๐ เปอร์เซ็นต์ กลับหันก่อนคน ค้นไม้ค้นไผ่ นี่ธรรมชาติ ๑๐๐ เปอร์เซ็นต์, หรือ บางแห่งครึ่งธรรมชาติ ครึ่งมนุษย์สร้าง ได้แก่สะพานาฬิกาที่ตรงโน้น สร้างขึ้นมาด้วยอาศัยตัวธรรมชาติ ปรับปรุงเป็นรูปภาพขึ้นมา : มีต้นมะพร้าวกลางสระน้ำ เหมือนกับนิพพานกลางวิญญูสงสาร. นี้ก็ยิ่งดีกว่าสิ่งที่สร้างขึ้นล้วน ๆ หรือแม้ที่สุดแต่หนังสือคำรับคำรา; คือว่า ถ้าไปเข้าใจเรื่องนั้นแหละ เรื่องที่ว่า “ต้นมะพร้าวกลางทะเลขี้ผึ้ง” จะเข้าใจอะไรลึกเกี่ยวกับชีวิต กล่าวคือ รู้จักหาความดับทุกข์พบได้ ในตัวความทุกข์นั่นเอง.

เมื่อก่อนนี้ เราไปขนาดไปหาความดับทุกข์ที่อื่น ไม่ได้หาที่ตัวความทุกข์วิ่งไปที่นั่น วิ่งมาที่นี่ เพื่อหาความดับทุกข์ นั่นคือ คนใจ. ถ้าคนฉลาดเขาก็ หาที่ตัวความทุกข์ ดับลงไปที่ตัวความทุกข์ แล้วก็พบความดับทุกข์.

ที่นี้วิธีที่จะดับทุกข์ ก็ต้องดูที่ตรงความทุกข์จนเข้าใจว่ามันเป็นอย่างไร จึงเกิดขึ้นมา.

ถ้าจะไปถามเขาว่า เรียนพระไตรปิฎกนั้นเรียนอะไรบ้าง นั่นก็เป็นวิธีที่บอกไว้อย่างทฤษฎี, แล้วก็มักจะมากเกินไป พร่ำเกินไป กว้างเกินไป. ถ้าพยายาม **ดูที่ตัวความทุกข์ จะพบเร็วกว่า**; พิสูจน์ได้ตรงที่ว่า พระอรหันต์แต่กาลก่อนโน้น ท่านเป็นพระอรหันต์กันได้ โดยไม่ต้องมีพระไตรปิฎก.

คุณย่อมจะพอฟังออก ในสมัยนี้ เต็มไปด้วยพระไตรปิฎก แต่ก็หาบุคคลที่เป็นพระอรหันต์ยาก เพราะว่าไปติดตัวหนังสือเสียทำนองนี้.

พระไตรปิฎกนั้นมีประโยชน์อีกทางหนึ่ง; อย่าง **พระไตรปิฎก พระกัมภีร์** นี้ก็ **สืบอายุพระศาสนาทางทฤษฎีไว้ให้เรื่อยไป ไม่สูญหาย** ไปไหนเสีย นับว่ามีประโยชน์อย่างยิ่งทางหนึ่งเหมือนกัน, **แต่ยังไม่พอ** เพราะเราต้องการความดับทุกข์โดยตรง. **เราต้องมาเป็นเกลอกันกับธรรมชาติ** ให้เข้าใจธรรมชาติ ซึ่งเป็นตัวเจ้าของธรรมชาติ; เพราะวาระธรรมะนั้นคือเรื่องของธรรมชาติ หรือเรื่องที่เป็นไปตามกฎเกณฑ์ของธรรมชาติ. **ฉะนั้นถึงตัวธรรมชาติเสียเลยดีกว่า** จะได้ชื่อว่า เราเป็นอันเดียวกันกับธรรมชาติเสียเลย, ไม่แยกออกเป็น ๒ เรื่อง ๒ ฝ่าย ๒ คน อะไร; ให้มาเป็นตัวธรรมะไปเสียเลยดีกว่า คือ ทำให้เข้าไปในตัวธรรมชาติเสียเลย.

การเข้าไปอยู่กับธรรมชาติ ที่เป็น ความว่าง ความปกติ ความหยุด ความเย็น ความปราศจากตัวกู-ของกู นี้คือข้อแนะนำที่อยากจะแนะนำ ในระหว่างที่พักอยู่ที่นี้; เป็นอย่างนี้ จะได้รับประโยชน์มากที่สุด **คุ้มค่าของเวลา เร็วแรง ทรัพย์สินอะไรต่าง ๆ ที่ต้องเสียไปเพื่อการมาพักอยู่ที่นี้** ชั่วระยะหนึ่ง. **ฉะนั้นขอให้ระวังให้ดี** ก็คือ **อย่าประมาท อย่าหุนหัน อย่าฟุ้งซ่าน**; พุทฺธมาจะต้องเผื่อ ต้องประมาท ต้องเทลิคเบ็คเบ็ง.

ขอให้พยายาม **ฟัง** สิ่งที่ควรจะฟัง แล้ว **พินิจพิจารณาให้มาก**; **ที่จะต้องทำให้มากที่สุด** นั้น คือการสังเกต การพิจารณา ให้เข้าใจสิ่งเหล่านั้น. **ได้ยินอ่าน**

หนังสือกันมาก ไม่รู้ก็ร้อยเล่ม แล้วก็ไม่มีการพิจารณา ไม่มีความเข้าใจ ไม่มีความเข้าใจถึงเนื้อความเหล่านั้น.

เมื่อมาอยู่ที่นี้ เรามาเรียนหนังสือเล่มที่เรียกว่าสำคัญที่สุดกันดีกว่า คือ **ตัวธรรมชาติ**; ถ้าใครอ่านหนังสือเล่มนี้ออก หรือผ่านไปได้ ก็จะได้เรียกว่า เป็นผู้ **ตรัสรู้**. ขอยืนยัน หรือแนะนำว่า ที่นี่เป็นโอกาส หรือง่ายในการที่จะอ่านหนังสือเล่มนี้ ซึ่งง่าย หรือสะดวกกว่าที่กรุงเทพฯ. ฉะนั้นขอให้มุ่งหมายให้ได้สิ่งนี้ ให้รู้จักกันเข้ากับสิ่งนี้. นี่เป็นส่วนใหญ่ เป็นส่วนหัวใจ.

ที่นี่ **คุณ ต้องปรับปรุง** ทุกอย่าง เพื่อให้เหมาะสมที่จะรู้จักกันกับสิ่งนี้ แล้วก็ **เลิกละสิ่งที่ไม่จำเป็นเสีย**. เรื่องกิน เรื่องเล่น เรื่องสรวลเสเฮฮา เรื่องอะไรต่าง ๆ นั้นหยุดเสีย; เรื่องที่ไม่เกี่ยวกับเรื่องนี้หยุดเสียก่อน, เรื่องการบ้านการเมือง เรื่องอะไรต่าง ๆ หยุดไว้ก่อน เพราะว่าเราจำเป็นจะต้องได้ "สิ่งนี้" หรือเข้าใจ "สิ่งนี้", แล้วจึงจะได้ชื่อว่า เป็นสาวกที่ดีของพระพุทธเจ้า ไม่เสียที. แม้ว่าบวชเพียงเดือนหนึ่ง สองเดือน สามเดือน ก็ยังเป็นสาวกที่แท้จริง ที่ดี ที่ถูกต้อง ที่สมบูรณ์ ของพระพุทธเจ้า; แม้เท่านั้นก็มีค่าเหลือหลาย เหลือที่จะกล่าวได้แล้ว.

การมาบวชครั้งหนึ่ง เป็นเวลา ๑ เดือนก็ตาม ๒ เดือนก็ตาม **ให้ได้เป็นสาวกที่ดีของพระสัมมาสัมพุทธเจ้า** คือปฏิบัติถูกต้องครบถ้วนบริบูรณ์ ตามหลักเกณฑ์ ที่พระพุทธเจ้าท่านได้ตรัสสอนไว้ **คือ เป็นอยู่อย่างใกล้ชิดธรรมชาติ** อย่างที่ว่ามาแล้วนั้น แล้วเป็นธรรมอยู่ในตัว. น้ำหนักจะลดไปบ้าง สัก ๕ - ๖ ก.ก. ก็ไม่เป็นไร อย่าไปกลัว, จะผอมลงนิดหน่อย ก็ไม่เป็นไร; แต่จะต้องได้อะไรในทางจิต ทางวิญญาณ มาชดเชยคุ้มกัน หรือเกินกว่า เป็นกำไรมหาศาล.

ดวงหวังที่สุด **ใครจะให้ทุกคนที่มาที่นี่ ได้รับประโยชน์สูงสุด** ที่ดีที่สุด ให้มากที่สุดด้วย; แต่แล้วก็ไม่มีใครจะสมหวัง; ที่แล้ว ๆ มาเป็นเครื่องพิสูจน์ เพราะ

มีมารูป มากคน หรือหลายองค์ ที่ไม่สนใจรับเอาสิ่งนี้, ผู้ที่จะรับเอาสิ่งนี้ เข้าถึงสิ่งนี้จริง ๆ มีน้อยองค์ น้อยรูป หรือน้อยคน; แม้พวกชาวบ้านก็เหมือนกัน ที่มา ๆ กันนั้น เขาได้รับอะไรน้อยนัก ไม่เต็มตามที่เราเตรียมไว้ให้ หรือเราจัดไว้ให้.

ขอให้คุณดูรูปภาพโมเสก (mosaic) ที่ทำไว้ที่ฝาผนังตึกนั้น : **ภาพแจกลูกตา** **ไม่มีใครรับเอากัน.** เขายอมวิ่งหัวซุกกลับไปบ้าง ไม่ได้รับลูกตาไปด้วย; มีเพียง ๒-๓ คนได้รับลูกตา. นี่เป็นความคิดที่เกิดขึ้นในความรู้สึกอย่างนี้ ผมจึงให้ทำรูปภาพนั้นขึ้น จากความรู้สึกในใจจริง ๆ เกี่ยวกับเรื่องแจกลูกตา แล้วไม่มีใครมีใครรับ, หรือว่า **เรามีมหรสพทางวิญญาณให้ดู แต่แล้วก็ไม่มีใครจะดู.**

ผมอยากจะกระซิบบอกพวกคุณสักหน่อยว่า คุณมาอยู่เดือนสองเดือน หรือไม่กี่วัน ขอให้ทำดีเต็มที่ จะได้รับประโยชน์มากกว่าบางคน ที่โง่ ที่อยู่ที่นี่เป็นปี ๆ แล้วก็ไม่ได้รับอะไร. คุณมาเพียงเดือนเดียว สองเดือน **ทำให้ดี จะได้รับมากก็ได้ มันไม่แน่;** ข้อนี้สำคัญอยู่ที่ว่า ต้องการ หรือไม่ต้องการ, **เอาจริงหรือไม่เอาจริง.** ถ้าทำถูก ทำดี เขาจริง มันก็ไม่กินเวลามากมายอะไร ไม่เห็นเหนื่อยมากมายอะไร; เพราะว่า เราทำจริง แล้วก็ทำในลักษณะที่ถูกต้องและพอดี ไม่ใช่จริงอย่างเป็นบ้าเป็นหลัง หรือไม่ใช่จริงอย่างอวดคน, ไม่ใช่จริงอย่างชนิดที่มันไม่จริง มันจริงที่ไม่จริง ก็เรียกอย่างนี้ก็มี.

จงทำให้อจริง ให้บริสุทธิ์ ให้จริง แล้วก็ **จะไม่เสียที่ที่ใดมาที่นี้,** แล้วก็ ไม่เป็นการหลอกลวงผู้อื่น ไม่หลอกลวงญาติโยม ที่เขาอุทิศส่าห์ลงทุนบวชให้พวกคุณ. ในการบวชนี้ ผู้ที่เป็นบิณฑบาต อุปัชฌาย์อาจารย์เขาก็ต้องลงทุน; **ถ้าเราไม่จริง ก็คือหลอกลวงคนเหล่านั้นเล่นสนุก ๆ** ไม่มีใครได้รับประโยชน์อะไร. อย่าทำให้คนเหล่านั้นผิดหวัง เขากำลังหวังอยู่ทุกคนว่า คุณมาที่นี้ **ต้องได้รับประโยชน์อะไรเป็นแน่นอน,** ประโยชน์ทางธรรมะ ทางศาสนา นั้นแหละ. ฉะนั้นอย่าให้เขาผิดหวัง แม้เราจะบวชเพียงชั่วขณะ แล้วก็จะกลับไปอีก.

ถ้าหวังว่าจะได้อะไร ก็ขอให้ได้สิ่งนั้นให้เต็มที่; ก็เหมือนอย่างที่ผมพูดมาแล้วว่า **ให้พบกับความรู้** ชนิดหนึ่ง ซึ่งเป็นความรู้ทางธรรมทางศาสนา **ที่จะกำจัดความเห็นแก่ตัว** ที่จะทำให้มนุษย์นี้ไม่เป็นภัยแก่มนุษย์ด้วยกัน; เช่นที่ว่า : มีแต่การศึกษาอย่างเดียว แล้วก็ฉลาดที่สุด แล้วก็เห็นแก่ตัวที่สุด และเป็นภัยแก่มนุษย์ด้วยกัน เป็นโลกที่ต่อสู้ทำลายล้างกันอย่างไม่มิตสิ้นสุด.

อย่างว่า บัณฑิตระหว่างนายทุน กับชนกรรมาชีพนั้นก็เหมือนกัน เกิดขึ้นมา เพราะการศึกษาสมัยนี้ไม่ดี เป็นการศึกษาหลอกลวง; วิฤตกาลชนิดนี้ไม่เคยมีในครั้งพุทธกาล หรือครั้งกระโน้น; เพราะว่า การศึกษาของเขานั้นบริสุทธิ์ตามธรรมชาติ แม้ไม่มากมาย. **ถ้าใครยังมีความคิด ที่จะไม่ไปร่วมมือการแก้ปัญหาวิกฤตกาลของโลก ที่มีอยู่ในระหว่างนายทุนและชนกรรมาชีพ แล้วช่วยศึกษาเรื่องนี้ให้ตีๆ ศึกษาธรรมะให้ตีๆ;** เพราะว่า ธรรมะนี้ไม่ทำให้เกิดนายทุน หรือเกิดชนชั้นกรรมาชีพ อย่างที่เป็นปัญหาอยู่เดี๋ยวนี้. **ธรรมะทำให้เกิดศรัทธา หรือมนุษย์ที่ดี ที่ไม่มีทางที่จะเป็นศัตรูแก่กันและกัน มีแต่ช่วยเหลือซึ่งกันและกัน.**

ที่พูดมานี้ ผมพูดแถมพอกสำหรับบางองค์ ผมเชื่อว่า ยังมีความคุกรุ่น ในการที่จะไปร่วมมือแก้ปัญหาวิกฤตการเมืองของโลก : เรื่องสังคมนิยม หรือเสรีนิยมอะไรนี้อยู่; ก็ขอให้ **ตั้งใจศึกษาธรรมะเสียก่อนเถอะ.** เมื่อเข้าใจธรรมะแล้วจะไปแก้ปัญหาล่าช้าได้ แล้วจะถูกตรงตามที่แท้จริงๆ; มีฉะนั้นแล้ว มันจะผิด มันจะไขว้กันอยู่ มันจะกลับหน้ามือเป็นหลังมืออะไรกันอยู่ อย่างที่มันไม่มีทางที่จะเป็นประโยชน์ได้, แล้วเรื่องต่างๆ เหล่านั้นปิดไว้ทีก่อน มาศึกษาธรรมะกันทีก่อน.

เมื่อเข้าใจธรรมะดีแล้ว จะแก้ปัญหาล่าช้าได้ โดยให้มนุษย์เหล่านั้นในโลกนี้ ได้ชื่อว่ามีความรู้ทั้งสองฝ่ายพอเหมาะพอดีกัน : ความรู้เพื่อประโยชน์ทางวัตถุอย่างหนึ่ง, ความรู้เพื่อประโยชน์ทางจิตใจอย่างหนึ่ง. เพราะว่า คนเรามี

ทั้งร่างกายและจิตใจ แล้วต้องมีสิ่งที่จะสนองความสุข ความเจริญของมันเป็น ๒ ฝ่ายอยู่ คือฝ่ายวัตถุ และฝ่ายจิตใจ ที่พอเหมาะพอดีกัน เท่านั้น.

พระพุทธรูปศาสนา^{นี้} มีกรรมะ คือความพอเหมาะพอดี ระหว่างสิ่ง^{ทั้ง}หลาย^{ทั้ง}ปวง ที่ต้องมาเกี่ยวข้องกัน. อย่าหลงแต่เพียงวัตถุ^{ด้าน}เดียว หรือว่า อย่าหลงแต่เรื่องจิตใจ ความรู้ ความฉลาด^{ด้าน}เดียว; ต้องให้เป็นความถูกต้องของทุกสิ่ง.

ที่กล่าวมานี้ คือ ข้อเสนอ ในการที่พวกคุณจะมาพักอยู่ที่นี้สักระยะหนึ่ง, ^{นี้}เป็นข้อเสนอ ที่ผมคิดว่าดีที่สุดแล้ว เท่าที่จะนึกได้ แล้วก็ยังมี^{อยู่}ท่าน^{นี้} ในการทำความเข้าใจกัน ในวาระแรกที่ได้พบกัน.

ต่อไป^{นี้}ก็ขอให้แต่ละองค์ แต่ละรูป^{นี้}ชวน^{ให้}สำเร็จประโยชน์ ตามที่^{ว่า}มา^{แล้ว}นั้น^{นี้}ทุก ๆ ประการ.

ขอ^{อยู่}ไว้^{เพียง}เท่า^{นี้} สำหรับ^{วันนี้}.

โมกขธรรมประยุกต์

- ๓ -

๓๐ มีนาคม ๒๕๑๘

ปัญหาของคน

ท่านนักศึกษา ผู้สนใจในธรรมทั้งหลาย,
การบวระหว่างปีดภาคเรียน เพื่อมีโอกาสศึกษาธรรมะ
เป็นพิเศษเช่นนี้ ก็เป็นการดีอย่างยิ่ง.

สำหรับการบรรยายนั้น ก็ต้องเป็นเรื่องที่จัดขึ้นเป็นพิเศษ ให้
เหมาะสมกับโอกาสอันสั้น และเหมาะสม กับ สถานะ หรือ ภาวะ ของผู้ต้อง
การศึกษา. ผมจึงเลือกดูว่า จะพูดกันด้วยเรื่องอะไร โดยหัวข้อว่าอะไร;
สำหรับคราวนี้ นึกไปนึกมาก็คิดว่า อยากรจะพูดโดยหัวข้อว่า โมกขธรรม
ประยุกต์.

ความหมายของโมกษธรรมประยุกต์

คำว่า “**โมกษธรรม**” หมายถึงสิ่ง ๆ หนึ่ง ซึ่งเป็นที่มุ่งหมายของผู้ออกบวช แม้ในครั้งพุทธกาล; หมายความว่า เขาออกบวชเพื่อหาโมกษธรรมกันทั้งนั้น ซึ่งย่อมหมายความว่า การเป็นอยู่ในฆราวาสนั้น เหมือนกับถูกกักขัง. เมื่อออกไปก็ออกไปแสวงหา**ความรอด** หรือที่เขาชอบเรียกกันสมัยนั้นว่า “**การปลดปล่อย**”; คำว่า “**โมกษ**” นั้นก็มีความหมายอย่างนั้น.

ทีนี้ เรื่องมันก็จะนำหัวอยู่บ้าง ที่ว่า ผู้บวชระหว่างปีศาจเรียนนี้ จะอาจเอื้อมถึงกับแสวงหาโมกษธรรมได้อย่างไรกัน? แต่เมื่อคิดดูให้ถี่ถ้วนแล้ว ก็เห็นว่า ยังใช้ได้ อยู่นั่นเอง ในการที่คนจะออกบวช แม้ชั่วคราวนี้ ก็จะต้องศึกษาเรื่องโมกษธรรม; เพราะว่ามีเจตนาแล้ว มันก็ไม่ใช่เรื่องของการบวช ไม่ใช่เรื่องหัวใจของศาสนา.

ศาสนาทุกศาสนามุ่งหมาย**โมกษะ** ทั้งนั้น ศัพท์ที่พวกคริสเตียนเขาใช้กันว่า *salvation* พวกนี้ก็คือ โมกษะ มีความหมายเป็นโมกษะ, รากศัพท์เป็น *โมกษ* คือ *หลุดรอดพ้น*; แล้วเรานี้จะ **บวช** กันชั่วคราว หรือไม่ชั่วคราว ก็มีความสำคัญอยู่ที่ **จะต้องรู้เรื่องโมกษะ และต้องปฏิบัติให้ได้**. นี่เป็นเหตุให้ผมคิดว่า พวกเรื่องโมกษธรรมกันดีกว่า.

มีปัญหว่า แล้ว **ทำไมจะต้องพูดว่า “ประยุกต์”** หรือ *apply*? **นี้หมายความว่า จะพูดกันแค่เฉพาะที่ปฏิบัติได้** หรือควรปฏิบัติ เพราะว่าพูดทั้งหมดไม่ไหว มันมากเกินไป. เรื่องของธรรมะนี้มีมากเกินไปในส่วนทฤษฎี หรือส่วนอื่น ๆ ที่เนื่องกัน เช่นประวัติของพระศาสนา เป็นต้น. บัดนี้เราจะเว้นเรื่องเหล่านั้นเสีย คงเหลือแต่วิธีการที่จะปฏิบัติ และหลักเกณฑ์บางอย่างบางประการ ที่เนื่องกันอยู่ อย่างที่จะแยกกันไม่ได้; จึงเป็นอันว่า เราจะพูดกันถึงเรื่อง โมกษธรรมประยุกต์.

ต้องรู้จักว่า คน คืออะไรก่อนรู้ปัญหาของคน

สำหรับหัวข้อในวันแรกนี้ จะพูดกันโดยหัวข้อย่อยที่ว่า “**ปัญหาของคน**”; เราจะต้องพูดกันเป็นข้อแรกถึงคำว่า “คน” แล้วจึงจะทราบสิ่งที่**เป็นปัญหา**ของคนได้ไม่ยาก.

ขอให้สังเกตให้ดีกว่า พอเราพูดถึงคำว่า “คน” คืออะไร? อย่างนี้ บางคนจะคิดว่ามันง่ายนิดเดียว ที่จะตอบว่า คนคืออะไร; แต่ตามความจริงแล้ว มันยากที่คนนั้นเองจะรู้ว่า คนคืออะไร. ขอให้ไปสังเกตดูให้ดี. ถ้าเรารู้ว่า คนคืออะไรจริงๆ แล้ว **ปัญหาจะหมดไปตั้งครึ่งตงก่อน**. เกยวันคนเราไม่รู้โดยแท้จริงว่า “คน” นี้คืออะไร ทั้งที่เรียนมามาก; เพราะว่าเราเรียกกันแต่ในแง่อื่น ไม่ใช่ในแง่ที่เกี่ยวกับธรรมะ หรือเพื่อจะดับทุกข์.

เรื่องที่เราเรียนกันนั้น เราเรียนกันในแง่ของภาษาเสียมากกว่า หรือแม้ที่สุดก็จะเรียนในแง่ของชีววิทยา หรือเรื่องวิทยาศาสตร์ สรีรศาสตร์ กายวิภาค ฯลฯ; จริงอยู่เหล่านี้ ก็เป็นเหตุให้รู้เรื่องคนเหมือนกัน แต่เกือบจะไม่มีประโยชน์ หรือไม่ค่อยจะมีประโยชน์ สำหรับจะรู้ธรรมะที่เป็นความดับทุกข์.

ตามตัวหนังสือ “คน” ก็แปลว่า *สัตว์ที่มีใช้สัตว์เดรัจฉาน* อย่างนี้ก็ค่อยยังชั่ว ถ้าจะมองกันในแง่นี้, หรือจะมองกันในแง่ของชีววิทยาว่า *คนคือสัตว์ที่วิวัฒนาการขึ้นมาแล้ว กว่าจุดเริ่มต้นของสิ่งที่มีชีวิต*; นี่ในทางชีววิทยา จนถึงกับครึ่งคนครึ่งสัตว์ แล้วก็เป็นคนตามสมบูรณ์ ตามแง่ของชีววิทยาที่บัญญัติขึ้น โดยคนที่เขารู้เพียงเท่านั้น. แต่ **ทางธรรมะ** หรือทางศาสนานี้ ไม่ต้องการเพียงเท่านั้น; ต้องการจะรู้เรื่องอีกระบบหนึ่ง ซึ่งเป็นระบบทางจิตใจ ว่า **ความเป็นคนนั้นหมายถึงภาวะของจิตใจ** ตลอดถึงคุณค่าที่มากเป็นพิเศษของจิตใจ ไม่ใช่ของร่างกาย; ฉะนั้น เราจึงมีความหมายของคำว่า คน นี้ต่าง ๆ กัน.

ความหมายของ “คน” ในทางศาสนา

ในวันนี้ เราจะพูดถึงปัญหาของคน แล้วก็หมายถึง “คน” ตามหลักของ **ธรรมะ** ที่หยิบขึ้นมาพิจารณา ในฐานะเป็นเรื่องทางธรรมะ หรือเรื่องทางศาสนา หรือเรื่องทางจิต ทางวิญญาณ, ไม่ใช่เรื่องทางวัตถุ แม้แต่ทางชีววิทยา เป็นต้น.

คำว่า “คน” ถ้าในทางธรรมะ อาจจะเล็งไปในทางภาวะอันแท้จริง ของสิ่งที่เราเรียกกันว่า “คน”; ดังนั้นอาจจะหมายถึงการจมปลักอ้อแอ้อยู่ในกองทุกข์ ที่สัตว์ชนิด “คน” นั้นจะจมอยู่ได้อย่างไร. **ความเป็นคน** ในความหมายนี้ ก็คือ **จมอยู่ในกองทุกข์** ที่เขาไม่รู้จัก มองไม่เข้าใจ แล้วก็ไม่อยากจะออกจากกองทุกข์; นี่คือ **คน ธรรมดาสามัญที่สุด** ที่เราเรียกกันว่า **ปุถุชน**.

พวกคุณอาจจะได้ยินคำว่า “ปุถุชน” มาหลายครั้งหลายหนแล้ว แต่อาจจะรู้สึกความหมายในประการอื่น ซึ่งมันก็คล้ายๆกัน. **ปุถุชน** คือ **คนธรรมดาสามัญ** ยังคิดบงกชอยู่; ตามตัวหนังสือ ก็ว่า **ยังหนอยอยู่**, คำว่า **ปุถุ** แปลว่า **หนา**, **ปุถุชน** ก็แปลว่า **คนหนา** - **หนาไปด้วยเครื่องหุ้มห่อ** คือ **อวิชชา** หรือ **ความโง่**. เขาพูดเป็นภาพพจน์หน่อยหนึ่ง เขาก็พูดว่า **มีผ้าในดวงตาหนา** นั่นแหละคือ **ปุถุชน** คือ คนที่มีผ้าในดวงตาหนา.

ลองไปพิจารณาดูกับตัวเอง ว่า **ตัวเองมีฐานะเป็นอะไร? เป็นปุถุชนหรือเปล่า?** ถ้าเป็นปุถุชนแล้ว เป็นมาก หรือเป็นน้อยเท่าไร? นี่เราจะต้องตั้งต้นปัญหา กับที่นี่ จึงจะพูดกันได้ในแบบของมนุษย์ คือ สามารถที่จะเอาไปใช้เป็นประโยชน์ได้ หรือปฏิบัติได้.

เรา **ต้องรู้จัก “คน”** ตามความหมายในทางธรรม ซึ่งเล็งถึงจิตใจอยู่ในสภาพอย่างไร แล้วก็แจก “คน” เหล่านั้นเป็นพวกๆ ไป ตามสภาพของความสูงต่ำของ

จิตใจนั่นเอง; แล้วจึงมี “คน” ที่เป็นคนธรรมดาที่สุด คือ *ปฺรอุชฺชน* อย่างยิ่ง, แล้วก็มาถึง *ปฺรอุชฺชนชั้นดี* เรียกว่า *กัลยาณปฺรอุชฺชน*. นี้ก็ยิ่งดีมากทีน้อย ในฐานะเป็นปฺรอุชฺชน. ถ้า *สูงขึ้นไปอีก* ก็จะ *ละความเป็นปฺรอุชฺชน ไม่เป็นพระอริยเจ้า*, อริย หรืออริยเจ้า แล้วแต่ละเรียก เรียกว่า อริยชนก็พอ.

คำว่า “*อริย*” นี้ก็มีความหมายหลายชั้นหลายชั้น : ทีแรก จะหมายถึง *พวกที่เจริญด้วยอารยธรรม กว่าคนทั่วไป* นี้เรียกว่า *อารยชน*; แล้วก็ถือเอาคนป่าคนเถื่อนเป็นคนที่มีใช้อารยชน เป็นอนารยชน. ต่อมา คำว่า *อารยชน* หรือ *อริยชน* นี้ ให้ความหมายสูง เป็นไปทางจิตใจ, หรือว่า เมื่อเกิดบุคคลที่สูง มีความประเสริฐ ในทางจิตใจขึ้นมา ไม่มีคำอะไรจะเอามาเรียก ก็เลยยืมคำว่า *อารยะ* หรือ *อริยะ* นั้นมาเรียก เลยกลายเป็นอริยชนขึ้นมา.

ทีนี้ ถ้าดูตามหลักของพุทธศาสนา *อริยชน* ก็มีความหมายเฉพาะ *ในวงของพระพุทธศาสนา*. *อริยชน* นี้ไม่เพียงแต่เจริญด้วยอารยธรรมวัตถุ ยังต้อง *เจริญด้วยจิตที่สะอาด สว่าง สงบ*, อย่างน้อยที่สุด ก็มีความรู้ชนิดที่ออกจากทุกข์ได้โดยแน่นอน; เช่น พระโสดาบัน เป็นอันดับแรกของ อริยชน ก็รู้ทางมาทางไป ไม่หลงทางอีกต่อไป เป็นผู้เที่ยงแท้ต่อพระนิพพานเป็นแน่นอน. นี้ก็เรียกว่า *พระโสดาบัน เป็นอริยชนอันดับแรกในพระพุทธศาสนา*.

ถ้าเป็น *ปฺรอุชฺชน* ก็ยังคิบบังหนา *ไม่รู้ทิศทางที่จะต้องไป*, *ไม่รู้ว่าจะตัวเองกำลังจมอยู่ในอะไรด้วยซ้ำ* คือไม่รู้ว่าจะต้องไป; ถ้าไม่ต้องการความเจริญ ต้องการจะจมอยู่ที่นั่น อย่างปฺรอุชฺชนคนธรรมดาสามัญ มันก็ไม่มีปัญหาอะไรเหมือนกัน. เพราะฉะนั้น ปัญหาของ “คน” จึงตั้งต้นลง ที่อยากจะทำให้ดีกว่าธรรมดา; จะวางระดับธรรมดากันอย่างไรก็สุดแท้ แต่ถึงอย่างไร ก็ไม่พ้นระดับของปฺรอุชฺชน คือ คนที่ไม่รู้ว่า “คน” คืออะไรโดยแท้จริง *ไม่รู้ว่าจะต้องทำอะไร ให้ดียิ่งขึ้นไป*.

พอเกิดความคิดขึ้นมาว่า จะต้องทำอะไรให้ดีกว่าที่เป็นอยู่นี้ ให้เป็นผลดีกว่านี้ ให้ประเสริฐกว่านี้ มันก็มีปัญหาขึ้นมาทันที, คือพบปัญหานั้นแหละมากกว่า ว่า **การเป็นคน นี้จะเป็นกันอย่างไรจึงจะดีที่สุด.** แต่ที่จริงก็ยังไม่รู้ว่า จะดีไปทางไหน, ดีเท่าไรก็ยังไม่รู้; หากแต่เริ่มมีปัญหามาแล้วว่า มันมีส่วนหรือมีทางที่ว่า เราจะดีกว่าที่กำลังเป็นอยู่ ตามความหมายของคำว่า ดี-ดี หรือ ประเสริฐที่สุดแท้; เพราะฉะนั้น เราต้องรู้จักคำว่า “คน” ให้ถูกต้อง ว่า คนนั้นคืออะไร แล้วเราจะรู้จักปัญหาของคน.

ปัญหาที่ ๑. ปัญหาของคน คือความทุกข์

เมื่อตั้งเป็นปัญหาที่ ๑. ขึ้นมาว่า **คน คืออะไร?** ก็ตอบว่า **คนคือสัตว์ที่ยังจมอยู่ในกองทุกข์** ตามธรรมคาสามัญ แล้ว **ปัญหา** ของเขาโดยตรงก็ **คือความทุกข์** นั้นเอง.

อย่ามองไปในทางทฤษฎี หรือทางอะไร ให้มันยุ่งยากลำบากเกินจำเป็น; **ปัญหาของคน ก็คือ ความทุกข์ที่เขา กำลังได้รับอยู่.** ลองไปคิดดูเขาเองว่า มีอะไรอีกที่จะเป็นปัญหาซึ่งไปกว่านี้. ปัญหาเฉพาะหน้าก็คือ ความทุกข์ในหลาย ๆ ความหมายที่เขา กำลังได้รับอยู่ นี้เรียกว่าปัญหาของคน; แต่เขาจะรู้จักมัน หรือไม่รู้จัก ก็ไม่เป็นประมาณ.

เมื่อคน จมอยู่ในกองทุกข์ ก็ไม่รู้จักความทุกข์ นี้ก็เป็นของธรรมดาอย่างยิ่ง; คนที่ฉลาด เขาจึงเปรียบเทียบกับสภาพพจน์อื่นอื่น ให้เข้าใจง่ายขึ้นมาอีก ว่า “**นกไม่เห็นเท้า ปลาไม่เห็นน้ำ ไส้เดือนไม่เห็นดิน ทนอไม่เห็นคอ, หรือ คนก็ไม่เห็นตัวเอง หรือไม่เห็นโลก.**” ฉะนั้น การจมอยู่ในกองทุกข์ ซึ่งตัวเองก็ไม่เห็น จึงเป็นปรกติภาวะของคนธรรมคาสามัญ ที่เรียกว่า ปุถุชน.

สรุปกันให้สั้นก็ว่า ปัญหาก็คือ ความทุกข์เฉพาะหน้า ทุกข์เท่าไรก็เป็นปัญหา มากขึ้นเท่านั้นตามลำดับ ๆ จนกว่าจะทำลายความทุกข์ให้หมดสิ้นไป ไม่มีอะไรเหลือ

จึงจะหมดปัญหา; ฉะนั้น ถ้าหมดปัญหาก็คือถึงนิพพาน เป็นอริยชนกันไปตามลำดับ ๆ จนเป็นอริยชนชั้นสูงสุด คือผู้บรรลุนิพพาน.

ในเรื่องแรก ที่ว่า ปัญหาของคน คืออะไร; นั่นก็คือความทุกข์ ที่เขาเผชิญอยู่โดยไม่รู้จัก; ถ้ามากไปกว่านั้น ก็เห็นเป็นความสุขไปเสีย ที่เขาเรียกว่า เห็นกงจักรเป็นดอกบัว. ฉะนั้น ปุถุชนคนธรรมดา จึงเห็นกามารมณ์เป็นสรณะ เป็นที่พึ่ง เป็นขงคิ เป็นของวิเศษประเสริฐ หรือเห็นความร่ำรวย เห็นอำนาจวาสนาเป็นต้น ไม่ได้เห็นว่า เป็นสิ่งที่ทำความยุ่งยาก ก็ยังพอใจในความทุกข์ นี้เรียกว่าไม่เห็นทุกข์อย่างยิ่ง.

เมื่อพูดถึงความทุกข์ มันยังแบ่งออกเป็น ความทุกข์ทางกาย ล้วน ๆ, เป็นความทุกข์ทางจิต ล้วน ๆ, แล้วยังเป็น ความทุกข์ ที่ไม่รู้จะเรียกว่าอะไร ผมก็เลยเรียกว่า ทางวิญญาณ คือทางสติปัญญา : ไม่ใช่เป็นเรื่องของกายล้วน ๆ ไม่ใช่เป็นเรื่องของจิตล้วน ๆ แต่เป็นเรื่องของสติปัญญาความคิดความเห็น. นี้มีความทุกข์ซับซ้อนกันอยู่หลายชั้น เราค่อยพูดกันวันอื่น.

ปัญหาที่ ๒. ต้นเหตุของความทุกข์ ซึ่งเป็นปัญหาของคน

ที่นี่ เมื่อพบว่า ปัญหาของคน คือ ความทุกข์ที่เผชิญกันอยู่ ก็จะมีผลคู่กันไปถึงเรื่องที่ ๒. ว่าอะไรเป็น ต้นเหตุ หรือเป็นที่มาของปัญหานี้ ?

ถ้าทุกคนจะสังเกตดูสักหน่อย ก็คงจะตอบได้เองว่า อะไรเป็น ต้นเหตุ ของปัญหานี้; เพราะมันติดอยู่ที่นั่น และอยู่ที่ตรงนั้น คือ ความที่เขาไม่รู้จักรู้ว่าอะไรเป็นอะไร. ไม่รู้จักรู้ว่าอะไรเป็นอะไรไปทุกสิ่งทุกอย่าง : ที่เขาคงจะรู้ เท่าที่ควร จะรู้ หรือที่จำเป็นจะต้องรู้ เขาก็ไม่รู้จักรู้; อย่างนี้ก็เรียกว่า ไม่รู้, เป็นอวิชชา คือปราศจากความรู้.

ที่นี้ **จิต** นั้นอยู่หนึ่งไม่ได้ เช่นว่ามันจะต้องอยาก หรือปวาทนา **ตัณหา** ต่าง ๆ มันก็ตัณหาไปตามอวิชชา ตามความไม่รู้; นี้เรียกว่าปัญหาได้ตั้งต้นขึ้น แล้วก็เดินไปไม่รู้จกจบจกสิ้น เพราะมีอวิชชาคือ ความไม่รู้ เป็นเหตุให้เกิด ความรู้สึกอื่น ๆ อีกมากมาย เช่น **ตัณหา - ความอยาก, อุปาทาน - ความยึดมั่นถือมั่น**; ล้วนแต่เป็นความทุกข์.

เมื่อเรามองดูที่ต้นเหตุของปัญหา ก็จะพบว่า **อวิชชา** คือ **สภาพที่จิตปราศจากความรู้ที่ถูกต้อง**; รู้อิเหนื้มีค่าเท่ากับไม่รู้. ฉะนั้น อย่าพูดถึงดีกว่า ถ้ารู้ผิดแล้วไม่เรียกว่าความรู้, ถ้าปราศจากความรู้ที่ถูกต้อง ก็เรียกว่าอวิชชา. หรือถ้าตามให้ไกลกว่านั้นว่า ทุกสิ่งทุกอย่างมันตั้งต้นมาจากอะไร เราก็ตอบด้วยคำว่า อวิชชา อีกเหมือนกัน แต่มันเป็นอีกความหมายหนึ่ง.

อวิชชา ในที่นี้ก็คือ **สิ่งที่เรายังไม่รู้** หรือไม่อาจจะรู้ แต่บางคนเขาเรียกสิ่งนั้นว่า พระเป็นเจ้า หรืออะไรก็มี. สำหรับเรานี้ควรจะสสารภาพเสียเลยดีกว่า ว่า **ไม่รู้** ว่าจะเรียกว่าอะไร แล้วไม่จำเป็นจะต้องรู้ถึงขนาดนั้น, จะให้ยอมเชื่อว่าเป็นพระเป็นเจ้าก็ได้ ซึ่งเป็นเรื่องต้องเชื่อ ไม่ใช่เรื่องรู้.

เมื่อถามว่า ทุกสิ่งทุกอย่าง **ตั้งต้นมาจากอะไร**? ก็ตอบว่า มาจาก **อวิชชา** ในความหมายที่ว่า ยังไม่รู้ว่าจะสิ่งนี้คืออะไร; แล้วก็สำคัญที่จะหยิบมาเป็นปัญหา ก็มาหยิบเอาตรงที่ว่า เคียวนี้เรามีความทุกข์ มีปัญหาเฉพาะหน้า ก็พยายามที่จะรู้ว่า ปัญหาหรือความทุกข์เฉพาะหน้านั้น มันมาจากอะไร; แล้วก็พบว่า อ้าว, มันมาจากอวิชชาคือความไม่รู้ หรือความโง่เขลาของเราเอง ที่นี้และเดี๋ยวนี้ และทุกครั้งที่มีมันทำหน้าที่ของมัน แล้วต้องไม่ถือว่า อวิชชานี้มีอยู่ตลอดเวลา.

เราถือว่า **อวิชชา** นี้ **ปรากฏขึ้นทุก ๆ ครั้ง** ที่เรา**ไม่รู้** ในสิ่งใดสิ่งหนึ่งซึ่งมาถึงเข้า เป็นเรื่อง ๆ ไป วันหนึ่งก็เรื่องก็ได้; เราอาจจะไม่รู้โดยไม่รู้สีกตัวก็ได้

ว่าเราไม่รู้, หรือเราอาจจะรู้ว่าเราไม่รู้ โดยที่เรารู้สึกตัวอยู่ คือเราคิดเท่าไร มันก็คิดไม่ออก อย่างนั้นก็ได้อ.

ตัวอย่าง เช่น เราของเราเห็นรูปสวยงามของเพศตรงกันข้าม, หรืออะไรอันหนึ่งผ่านมา; ในขณะที่นี้อาจจะเกิดอวิชชาขึ้นมา คือความไม่รู้ว่าควรจะทำอย่างไร ก็ปล่อยให้ความคิดไหลไปตามอวิชชา ซึ่งส่วนมากมักก็เป็นไปในทางให้เกิดกิเลส เกิดความรัก ความพอใจ หรือความไม่รัก ความไม่พอใจ ตามอำนาจของอวิชชา นี้โดยไม่รู้ตัว, หรือในบางกรณี เราพยายามจะเข้าใจ ก็เข้าใจไม่ได้ เรียกว่าอวิชชาเหมือนกัน.

อธิบาย นี้ ทำให้เกิดความอยาก ไปตามอวิชชา; ครั้นอยากแล้วก็มีความรู้สึก เป็นตัวผู้อยาก เป็นอุปาทน เป็นความยึดมั่นถือมั่น, แล้วก็มีความดิ้นขึ้นมาหนักยิ่งด้วยภวะ. ความรู้สึกก็เป็นของหนัก ชีวิตก็เป็นของหนัก เป็นปัญหาขึ้นมาอย่างนี้. เราต้องถือว่าอวิชชานี้ มันก็เป็นเรื่อง ๆ ราว ๆ ไปตามกรณี ในวันหนึ่ง ๆ ที่มันจะมีอะไรเข้ามาเกี่ยวข้องกับตัวเรา.

นี่คือเรื่องที่ ๒. นี้ว่า **ต้นเหตุของปัญหาก็คือ อวิชชา** มันก็ไม่รู้เป็นกันเหตุให้เกิดปัญหา, หรือว่า เพราะอยากจะรู้ มันก็เป็นต้นเหตุให้เกิดปัญหา การชวนขยายที่จะรู้.

ปัญหาที่ ๓. ความปราศจากทุกข์ คือไม่มีกิเลส

เรื่องที่ ๓. ความปราศจากปัญหา คือความไม่มีทุกข์ ไม่มีปัญหา นั่นคืออย่างไร? เมื่อถามขึ้นมาอย่างนี้ แม้ในพระกัมภีร์ ในพระพุทธวจนะ ก็ตอบคล้าย ๆ กับว่า ไม่มีทางคิด เหมือนกับปั้นหุ่นดิน ก็ไม่มีหลักว่า; เมื่อความทุกข์ หรือปัญหา มาจากอวิชชา หรือกิเลสแล้ว **ความไม่มีทุกข์ ไม่มีปัญหา** ก็คือ **ความไม่มีอวิชชา หรือไม่มีกิเลส** นั้นเอง. อย่างนี้ไม่มีใครต้านได้ อาจะยอมรับเพราะเข้าใจ; แต่ก็ยังมองไม่เห็น ยังมีที่คิดว่า ทำอย่างไรมันจึงจะสิ้นปัญหาได้ หมกปัญหาได้ ก็หมกอวิชชา หรือหมกกิเลสได้ ยังมีที่ติดอยู่.

เอาละ เป็นที่ยอมรับเสียทีก่อนว่า ต้องเพราะไม่มีวิชา ไม่มีกิเลส ไม่มี
 ตัณหาจึงจะดับทุกข์ หรือดับปัญหาได้; ฉะนั้นจึงมองเห็นชัดแจ่มอยู่เพียงครั้งเดียว
 ว่าความไม่มีทุกข์ **ไม่มีปัญหา** นี้ ต้องมาจากความหมดคันเหฺกของมัน คือ อวิชชา
 หรือ ตัณหา ตอนนั้นเห็นชัดใสแจ่ม แม้แต่โดย *logic* ก็ไม่มีใครจะค้านได้. แต่ว่าไป
 ดิคืออยู่ที่ว่า ทำไมเล่าจึงจะหมดปัญหามาถึงขนาดนั้นได้? นี่จึงกลายเป็นเรื่องที่ ๔ ซึ่งมีหัว
 ข้อว่า วิธีปฏิบัติเพื่อให้หมดปัญหานั้นเอง.

ปัญหาที่ ๔. วิธีปฏิบัติ เพื่อให้หมดปัญหา

บทชวนดูให้เห็นชัดเนื้อกัน ก็คือว่า ปัญหาของคนเป็นเรื่องแรก, และ
 มุฏเหตุให้เกิดปัญหาเรื่องที่ ๒, ความไม่มีปัญหา เป็นเรื่องที่ ๓. เรื่องที่ ๔ คือ **วิธีที่
 จะให้ถึงความไม่มีปัญหา** หรือความหมดปัญหา ก็อะไรต่อไป ก็คือ การประพฤติ
 ปฏิบัติ หรือที่เรียกว่า เป็นอยู่ หรือมีชีวิตอยู่, หรือเขาจะใช้คำพูดให้ไพเราะแบบนัก
 ประพันธ์ก็ได้เหมือนกัน; แต่รวมความแล้วก็คือ **การเป็นอยู่ที่ไม่อาจจะเกิดปัญหา.**

การเป็นอยู่ ที่ไม่อาจจะเกิดปัญหาเป็นอย่างไร? ตอบอย่างกำปั้นทุบดิน
 ก็ตอบอย่างนี้ว่า : **เรามีชีวิตอยู่ให้ถูกต้อง ชนิตที่ไม่อาจจะเกิดปัญหา.** พูดอย่างนี้
 มันก็ทิ้งไว้ให้ตามต่อไปว่า เป็นอย่างไร? นี่ก็ต้องอาศัยหลักในพระพุทธพระวณะ ก็ว่าต้องมี
 ความถูกต้อง ที่เราเจริญพอกพูนให้งอกงามขึ้นมาเรื่อยๆ ไปไม่มีที่สิ้นสุด กล่าวคือเรา
 เพิ่มความถูกต้องขึ้นในสิ่งต่างๆ : ในการศึกษา ในการเข้าใจสิ่งต่างๆ นั้นให้มากขึ้นๆ.

ถ้าถือตามอริยมรรคมีองค์ ๘ คือหนทางอันประเสริฐมีองค์ ๘ ก็ได้แก่ :
 ถูกต้องในความคิดเห็น, ถูกต้องในความปรารถนา, ถูกต้องในการพูดจา, ถูกต้องใน
 การกระทำทางกาย, ถูกต้องในการเลี้ยงชีวิตเป็นอยู่, ถูกต้องในความพยายาม, ถูก
 ต้องในความมีสติ เครื่องกำหนด, ถูกต้องในความมีจิตมั่นแน่วแน่เป็นสมาธิ, ก็เรียก
 ว่า อริยมรรคมีองค์ ๘ ประการ.

ไปหาหนังสือศึกษาจากเรื่องเหล่านั้น ซึ่งมีรายละเอียดอยู่ในหนังสือต่าง ๆ มากอยู่แล้ว. เต็มวันเราจะระบุดังในฐานะเป็นวิธีที่จะแก้ปัญหา จะคัดหนทางแห่งปัญหา จะไม่ให้ปัญหาเกิดขึ้นมา.

ถ้าพูดให้แคบเข้ามา ก็คือ **การศึกษาที่ถูกต้อง**; ในทางภาษาบาลี การศึกษาเขา **หมายถึงรู้ และประพฤติก**กระทำอยู่ ไม่ใช่เรียนแต่หนังสือ ไม่ใช่เรียนแต่ทฤษฎี. **การศึกษาในพระพุทธศาสนา** เรียกว่า **ศีลสิกขา - รู้และประพฤติก** และ **กระทำ** อยู่อย่างถูกต้อง ในส่วนที่เกี่ยวข้องกับ **กาย วาจา, จิตตสิกขา - รู้**อย่างถูกต้อง กระทำอยู่อย่างถูกต้อง **เกี่ยวกับจิต, ปัญญาสิกขา - รู้**อย่างถูกต้อง **กระทำ**อยู่อย่างถูกต้อง **ในทางปัญญา**; เมื่อขยายออก ก็เป็นอริยมรรคมีองค์ ๘.

สิ่งที่เราจะสรุปเรียกสั้น ๆ ว่า **ความถูกต้องของการมีชีวิตอยู่** ก็คือ **หายใจอยู่ในโลกนี้** อย่างที่ประกอบด้วย **ความถูกต้องทางกาย ทางวาจา ทางใจ ทางสติปัญญา**; เมื่อเรียกสั้น ๆ ก็จะต้องเรียกว่า **มีชีวิตอยู่อย่างถูกต้อง** **แล้วก็ไม่มีทางที่จะเกิดปัญหา.**

ธรรมประยุกต์คือใช้ข้อธรรมะเกี่ยวกับชีวิต

ของคนปฏิบัติให้มีผล

ที่นี่ ที่จะเรียกว่าประยุกต์นี้ ประยุกต์สักก็มาน้อย ๆ พวกคุณก็เคยเรียนเรื่องอริยสัจ ๔ แต่ไม่เคยมองเห็นในลักษณะที่เป็นปัญหาของคน เพราะฉะนั้นจึงไม่ประยุกต์. เราจะเรียนเรื่องอริยสัจ ๔ โดยรายละเอียดปลีกย่อยให้หมดทั้งพระไตรปิฎก มันก็ยังไมประยุกต์ นอกจากประยุกต์ให้เวียนหัว.

ถ้าเรามาคูอริยสัจ ๔ ในแง่ที่เป็นเรื่องของคนโดยตรง อย่างที่ผมพูดไปแล้วว่า **ปัญหาของคนในชีวิตประจำวัน มีอยู่**อย่างไร, แล้วมันเกิดมาจากอะไร, ถ้าหมดปัญหาจะเป็นอย่างไร, ทำอย่างไรจึงจะหมดปัญหา, อย่างนี้จึงจะประยุกต์ **คือว่า** **เอา**

ธรรมะเข้ามาเกี่ยวกับเนื้องบัตว์ กับชีวิตของคนโดยตรงทันที และชนิดที่ขาดเสียไม่ได้. ถ้าขาดก็จะเป็นบุดฺขณ กนหนา กนตบ เป็นคนอย่างที่ไม่น่าดู; ถ้าเอามาใส่เข้า ก็จะเป็นคนที่เจริญขึ้น ๆ จนเป็นอริยชน.

เรื่อง ธรรมะ นั้น ใครชอบบอกเสียเลยว่า **ประสुकู้ได้** ทั้งนั้น คือ **เอามาเท่าที่จำเป็น** ที่มนุษย์จะต้องมี จะต้องรู้ จะต้องเรียน จะต้องปฏิบัติทุกเรื่องไป. แต่เรามากไม่ได้จับฉวยมาในลักษณะอย่างนั้น; เราจับฉวยธรรมในลักษณะวิชา ความรู้ที่ไม่ค่อยรู้จักจบจักสิ้น, แล้วไม่ค่อยรู้ว่าไปในทิศไหนทางไหน กระทั่งเป็นนักปราชญ์แตกฉานในเรื่องนั้น ๆ ในทฤษฎีนั้น ๆ; อย่างนี้ก็ทับทุกษ์ไม่ได้ ซึ่งก็มีอยู่มาก ก็เรียกว่าทรงพระไตรปิฎก แล้วก็**เป็นบุดฺขณ** ทับทุกษ์ไม่ได้ อย่างนี้ก็มิ.

ที่นี้ ถ้าว่า **ไม่ต้องเป็นผู้ทรงพระไตรปิฎก** แต่แค่เรื่องเหล่านี้มาใช้ได้แล้วทับทุกษ์ได้; อย่างนี้ก็กลับเป็นผู้ถึงพระพุทธเจ้า มากไปเสียกว่าคนที่ทรงพระไตรปิฎก. นี่เป็นโอกาสที่ว่าคุณจะต้องช่วยเขา โดยทำให้เกิดความเข้าใจถูกต้อง คือประพฤติปฏิบัติได้ ในลักษณะที่แก้ปัญหาในเนื้องบัตว์ในชีวิตของเราได้จริง.

ในชั้นนี้ คือในชั้นแรกหรืออันดับแรกนี้ **เราพูดกันถึงปัญหาของคน** : ปัญหาของคนคืออะไร, ปัญหาของคนมาจากอะไร, ปัญหาของคนหมดแล้วจะเป็นอย่างไร, แล้วทำอย่างไรจึงจะหมดได้, เมื่อหมดได้ก็เรียกว่า โมกขะ; เรื่องปฏิบัติเพื่อโมกขะนี้ ก็เรียกว่า โมกขธรรม. สถานที่นี้ เราเรียกชื่อว่าสวนโมกข์ ซึ่งผมก็ได้อธิบายให้เป็นทีเข้าใจกันแล้วในวนแรกที่คุณมาถึง เมื่อพูดจาในฐานะเป็นการต้อนรับแสดงความยินดีว่า เมื่อคุณมาที่สวนโมกข์นี้ คุณจะทำอย่างไรจึงจะถึงสวนโมกข์ หรือได้รับประโยชน์จากสวนโมกข์.

ถ้าสรุปความที่พูดวันนี้ ก็ต้องตอบข้อถามข้างต้นว่า **ต้องมีความสนใจในโมกขธรรม** คือธรรมะที่จะทำให้เกิดโมกขะ เป็นความหลุดพ้นรอดเกลี้ยงออกไปจาก

ปัญหาต่าง ๆ, เป็นผู้หมกมุ่นปัญหา. ชั่วบวชระยะหนึ่งนี้ จะแสวงหาโมกขธรรมได้สักเท่าไร? มันก็อยู่ที่ว่า เราจะเข้าใจ แล้วก็ปฏิบัติให้สุดความสามารถ ในทุกเรื่องที่เกี่ยวข้องกับโมกษะ หรือโมกษะ แล้วแต่เราจะชอบใช้คำไหน คำบาลี หรือคำไทยที่มาจากคำสันสกฤต.

เมื่อจะเอาโมกขธรรมมาทำให้ประยุกต์กันได้ในช่วงเวลาอันเล็กน้อย ก็ต้องตั้งต้นปัญหาอย่างนี้เป็นธรรมดา แล้วก็ไม่ต้องให้เป็นเรื่องหนังสือ หรือตำรา; แต่เอามาทำให้เป็นเรื่องของคนจริงๆ ซึ่งรวมถึงเราด้วยคนหนึ่ง. เราจะไม่นำกับสิ่งนี้ในฐานะเป็นตำรา หรือเป็นทฤษฎี อันไม่รู้จักจบจักสิ้น แต่จะเอามาเป็นเรื่องปฏิบัติ ในชีวิตประจำวันทุก ๆ วันไปทีเดียว.

สำหรับในวันนี้ ผมก็จะพูดแต่หัวข้อเดียว คือ หัวข้อว่า “ปัญหาของคน”; แล้วก็ขอถือเอาว่า พวกคุณทุกคนเป็นตัวปัญหา หรือเป็นเจ้าของปัญหา ฉะนั้น ใครมีความสงสัยอย่างไร ก็ขอให้มาพูดคุยกันในเรื่องนี้ ให้ถ้ามอยู่ในขอบเขตของหัวข้อนี้ แล้วผมก็จะตอบอยู่แต่เพียงในขอบเขตของหัวข้อนี้ เพื่อทำความเข้าใจในหัวข้อนี้โดยเฉพาะ คำว่า “ปัญหาของคน”.

คำอธิบาย ตอบ “ปัญหา”

ต่อไปนี่ก็เป็นเวลาสำหรับถามแล้วตอบ ใครมีปัญหาก็นิมนต์ ไม่ต้องเกรงกลัวหรือเกรงใจอะไร มีข้อสงสัยก็ตามได้ตามความรู้สึก.

(ถาม) ผมอยากจะย้อนกลับไปยังวันแรกที่มาถึงที่นี่ ท่านอาจารย์บอกว่าเมื่อได้มาถึงสวนโมกข์ก็ให้มาปฏิบัติธรรม โดยจะต้องทำความเข้าใจกับธรรมชาติให้มากที่สุด แล้วก็อยู่กับธรรมชาติ เป็นอยู่กับธรรมชาติ ผมอยากจะทราบว่า ประโยชน์กันความหมายอย่างไรครับ?

(ตอบ) นี่เป็นปัญหาอันไปหาข้อความในวันแรก เป็นอยู่ใกล้ชีวิตธรรมชาติ หน้าที่เป็นเกลือกกันกับธรรมชาติ นี่ก็มุ่งหมายอย่างเดียวกัน คือให้ทันเรารู้จักธรรมชาติ

ซึ่งเป็นที่ตั้งของกฎเกณฑ์ หรือความจริง หรือความรู้ หรืออะไรต่าง ๆ. ถ้ามีปัญหาก็เกี่ยวกับข้อนี้ ก็ต้องเรียกว่า ทำผิดธรรมชาติ ฉะนั้น จึงได้เกิดเป็นปัญหาขึ้นมา. ถ้าเรารู้และกระทำอย่างคล้อยตามธรรมชาติ มันก็ไม่เกิดปัญหาขึ้น.

ธรรมชาติแท้จริงก็เป็นเรื่องของความสงบ หรือ ปราศจากกิเลสตัณหา.

ที่นี้การที่คนเรามีกิเลสตัณหาเกิดขึ้นนี้เป็นของใหม่ หรือก็ว่ามันผิดจากธรรมชาติเดิม ๆ อันเป็นธรรมชาติแท้. ที่ว่ามาถึงสวนโมกข์ให้ถือโอกาสเป็นเกลอกับธรรมชาติ คือใกล้ชีวิตธรรมชาติ แล้วธรรมชาติที่เราใกล้ชึ้กับมันนั้น มันมีอิทธิพลที่จะแวดล้อมเรา หรือความคิดนึกของเรา ไม่ให้คิดกิเลส; นี่พูดง่าย ๆ ก็ว่า มันอยู่ใกล้โคนไม้เถาวัลย์ จะเกิดกิเลสยากกว่าไปอยู่ที่ย่านตลาด หรือที่ที่มีอารมณ์ชั่ววูบ, และยิ่งกว่านั้นก็ทุกอย่างที่เขาเด็ก มันไม่ก่อนหินอะไรก็ตาม โดยรอบ ล้วนแสดงนิमितแห่งความทุกข์หนึ่ง.

คุณลองเหลียวไปทางไหน ก็เห็นแต่เครื่องหมาย หรือนิमितแห่งความทุกข์หนึ่ง แม้ที่สุดแต่ว่า ใบไม้ไหวเพราะลมพัด มันก็ยังมีความหมายแห่งความทุกข์หนึ่ง คือไม่มีกิเลส ไม่มีตัณหา ในใบไม้ที่มันแกว่งไกวอยู่; ฉะนั้น อิทธิพล ทุกกระเบียดนิ้ว ที่ออกมาจากธรรมชาติ มันบีบบังคับจิตใจของมนุษย์นี้ ให้ทุกข์ ให้เอ็น ให้เหงา เราได้เลยได้ชิมรสอันใหม่ คือ รสของความนิ่ง หรือความหยุด หรือความเย็น.

เราได้รู้จักรสชาติของภาวะที่ปราศจากปัญหา คือปราศจากความทุกข์นั้นได้ เหมือนกับเราเข้าใจอริยสัจที่ ๓. คือ ทุกขนิโรธ - ความดับแห่งทุกข์ โดยบังเอิญ หรือโดยฉับพลันแล้วจริง ๆ, จริงอย่างที่เรียกว่า มันประจักษ์แก่ใจ ในลักษณะรู้เป็น realize ในลักษณะรู้สึกก็เป็น experience เลย ทุกอย่างเลย เป็นความจริง ทั้งที่เราไม่รู้ว่ามันเรียกว่าอะไร.

ความสงบอันนี้ เรียกว่าอะไร เราก็ไม่รู้ แต่มันรู้สึกอยู่ในใจเป็นอย่างนี้เลยได้แสงสว่างอันใหม่ตื่นโพล่งขึ้นมาว่า อ้าว, อย่างนี้มันมีอยู่นี้, ภาวะอย่างนี้ หรือ

สภาพอย่างนั้นมันมีอยู่ แล้วก็แปลกเหลือเกิน ที่ทำไมหยุด ทำไมเย็น ทำไมนิ่ง ทำไม
ไม่มีความทุกข์เลย.

นี่เราเข้ามาให้ธรรมชาติสอนเราอย่างแท้จริง คือ ไม่ใช่สอนอย่างสอนหนังสือ
แต่สอนให้เราซึมซาบกับตัวจริงนั้นเลย; เหมือนกับเอาน้ำมารดเข้า มันก็เย็น. ประโยชน์
ของการที่จะมาพักอยู่ในสถานที่อยู่อย่างนี้ หรือสวนโมกข์นี้ ก็ให้ **โกลัมบิทธรรมาติ** เดิมแท้
เดิม ๆ นั้น ซึ่งมันไม่มีอะไรปรุงแต่งมากมาย ก็จะไปพบสภาพที่ว่า จิตไม่มีปัญหา คือ
ไม่มีความทุกข์ ใจว่างขึ้น, แล้วก็ถือเอาเป็นเงื่อนไข สำหรับศึกษาต่อไปอีก ก็จะ
เป็นไปได้ง่ายขึ้นอีก.

แต่ยังมีผลพิเศษบางอย่างมากกว่านั้นอีก คือ ถ้าคน **มีจิตใจสงบ** เพราะ
ธรรมชาติดังนี้แล้ว เป็นสมาธิใหม่ขึ้นมา **จะเกิดปัญญาชนิดที่ทำให้รู้แจ้งแห่งตลอด**
หรือ **บรรลุมรรค ผล ได้ง่าย** กว่าที่เรากำลังนั่งนอนอยู่ในสภาพอย่างอื่น; ก็คือ อย่าง
ที่บอกแล้วในวันนั้นว่า พระศาสนาของทุกศาสนา ล้วนแต่ตรัสรู้ในป่า ไม่เคยพบว่า
ศาสนาของศาสนาไหน ตรัสรู้บนตึก บนวิมาน บนอะไรทำนองนั้นมิได้มี อย่างน้อยก็
ในสถานที่อันสงบ ไม่มีใครรบกวนนั้นแหละ. ฉะนั้น ขอให้เราถือโอกาสที่จะใกล้ชิด
ธรรมชาตินั้น คือชนิดที่ไม่มีอะไรรบกวน ในระหว่างที่อยู่ในสวนโมกข์.

ผมไม่ใคร่อยากแนะนำเรื่องการอ่านหนังสือ เพราะจะอ่านที่ไหน เมื่อไรก็ได้;
แต่ขอแนะนำว่า ให้พยายามใกล้ชิดธรรมชาติ ถึงขนาดที่เรียกว่า เป็นเกลือกกัน ปัญหา
ต่าง ๆ จึงจะไม่เกิด. เราก็จะได้ชิมรสของความไม่มีปัญหา เป็นจุดตั้งต้น เพื่อเข้าใจ
พระพุทธศาสนาทั้งหมดทั้งสิ้น ซึ่งมีอยู่เพียง ๔ เรื่องคือ เรื่องความทุกข์, เรื่องเหตุให้
เกิดความทุกข์, เรื่องภาวะที่ไม่มีความทุกข์เลย, เรื่องวิธีปฏิบัติให้ถึงภาวะนั้น.

ทั้งหมดในพระพุทธศาสนามีอยู่ ๔ เรื่องเท่านั้น แล้วศึกษาได้จากธรรมชาติ
โดยตรงอย่างเดียวกันกับที่บุคคลในสมัยโบราณ ในสมัยพุทธกาล เมื่อยังไม่มีการปฏิ
สังกัคำหนึ่งสำหรับเล่าเรียนหรือสอนกัน เขาก็เป็นพระอรหันต์กันได้.

เขาเป็นพระอรหันต์กันไ้มากมาย ก่อนแต่มีสิ่งที่เรียกว่าพระไตรปิฎก; เดี่ยวนี้ยังมีพระไตรปิฎก ยิ่งพาให้เวียนหัว ก็เลยต้องหาทางออก หนีไปหาวิธีเดิม ๆ ครั้งโบราณ ครั้งพุทธกาล : เข้าถึงตัวธรรมชาติ นี่เป็นขั้นแรก, แล้วพระสงฆ์ก็เป็นตัวเดียวกันเสียเลยกับธรรมชาติ ซึ่งมีความว่าง มีความหยุด ความเย็น ความไม่เปลี่ยนแปลงอะไร มันง่ายกว่า.

ที่กล่าวมาแล้วนี้ คือ คำอธิบายถึงเรื่อง อยู่อย่าง เป็นเกลอกับธรรมชาติ และเนื่องกับคำพูดในวันนี้ ว่า เป็นการง่ายที่จะรู้จักปัญหา หรือความไม่มีปัญหาโดยธรรมชาติช่วย ซึ่งไม่มีใครจะช่วยให้มากเท่าธรรมชาติ นี่มันเป็นอย่างนี้.

ถ้าไปนี้จะไม่มีปัญหาอะไรอีก หรือจะชักชวนอีกก็ได้ จะพูดกันในส่วนไหน ก็ว่าไป.

(ถาม) ผมอยากจะเรียนถามต่อว่า ในเวลากลางวัน สมมุติว่า เราอยู่ในสถานทีนั้น แล้วเกิดความสุขสงบจริง แต่พอเรามา นั่งอยู่คนเดียว โลกเดียว ในตอนกลางคืนมันจะไม่เป็นอย่างนั้น จะมีความหวาดระแวง แล้วมีความกลัวต่างๆ เกิดขึ้น ทั้งๆ ที่อยู่ในสถานที่เดิม ทำไมจึงเป็นอย่างนั้น ?

(ตอบ) เรื่องนี้ก็เป็นเรื่องธรรมดาที่สุด ถ้าสังเกตดูสักหน่อยก็จะเข้าใจได้เอง : เราเคยอยู่ในที่ที่เขาเรียกว่าอบอุ่น คือเต็มไปด้วยการคุ้มครอง ซึ่งเรียกว่าอบอุ่นอยู่ที่บ้าน โดยเฉพาะ เป็นเด็ก ๆ แล้วก็รับการคุ้มครองอย่างอบอุ่น มันก็เสียนิสัย คือต้องการความคุ้มครอง. พอรู้สึกว่าร่าจจากจากการคุ้มครองมันก็กลัว กลัวผี กลัวอะไรก็ไม่ว่า กระทั่งกลัวความมืด กระทั่งกลัวความเจ็บ นี่ก็เพราะเสียนิสัยเพราะเคยอยู่ในความคุ้มครองอย่างอบอุ่น. แต่ถ้าเราดูกรอบมมาอย่างตรงกันข้าม เราก็จะไม่มันเสียอย่างนี้ก็จะสะดวกดี.

เดี๋ยวนี้ เป็นอันว่าเราสลักไม่พันแล้ว เราเติบโตขึ้นมาท่ามกลางการคุ้มครอง พอรู้สึกว่าร่าจจากการคุ้มครอง จึงกลัว และกลัวมากด้วย. แต่เรื่องมันเปลี่ยนได้ ไม่ต้อง

วิตก; เราตั้งใจไว้ให้แน่แน่ว่า เราจะต่อสู้ เกิดความกลัวขึ้นมา ก็อยู่กับความกลัวนั้น แล้วคุณันท์ ว่าจะกลัวไปถึงไหนกัน เดียวมันก็จะหายไปไม่ไม่กี่วัน ไม่เกิน ๑๕ วัน คนเราก็จะชินกับความเจ็บ ความมึต หรือชินกับบ้ำ นั่งอยู่นคนเดียวก็ไม่กลัว.

ตอนแรก ๆ นี้ก็เป็นธรรมชาติที่จะต้องกลัว แม้ว่าเราจะได้เตรียมจิตใจมาเป็น อย่างดี เราจะมานั่งอยู่ในบ้ำเป็นครั้งแรก คนเดียว ในที่สงบสงัด กระทั่งกลางคืนด้วย น้มนันก็ต้งกลัว เพราะว่า เคยชินแต่ในความอบอุ่นมากเกินไป.

ทุกคนก็เคยผ่านมาโดยรูปนี้ แม้พระพุทธเจ้าเอง เราอ่านเรื่องของพระพุทธเจ้า แล้ว เราจะรู้ว่า อ้าว, เรื่องของเราก็เป็นอย่างนั้นเหมือนกัน : ในกาที่ เราจะปลุกออกไป อยู่นคนเดียวเป็นครั้งแรก มันก็กลัว แล้วก็เ็นอยู่ไม่กี่วัน.

พระพุทธเจ้าท่านก็สอนไว้ ในเรื่องที่ท่านเคยประสบมาแล้ว จะเลยเล่าเรื่อง ให้ฟัง : เมื่อความกลัวเกิดขึ้นในขณะที่ยืน ก็ยืนอยู่ที่ตรงนั้น ไม่ไปไหน, เมื่อ ความกลัวเกิดขึ้นในขณะที่นั่ง ก็นั่งอยู่ตรงนั้นแหละ ไม่ลุกไปไหน, หรือว่านอนอยู่ หรือเดินอยู่ ก็เดินอยู่อย่างนั้นแหละ ไม่หนีไปไหน. เดียวความกลัวก็หายไป เพราะ มันเป็นของหลอกชนิดหนึ่ง.

ที่กล่าวมานี้ หมายถึง ความกลัวที่เกิดขึ้นด้วยความรู้สึก เช่นกลัวผี กลัวอะไรก็ไม่รู้ โดยเฉพาะ ก็กลัวความมึตในเวลากลางคืน หรือเสียงกระโตกกระตากอะไร ออกมา เป็นเรื่องเบื้องต้น แล้วก็ไม่มีปัญหาอะไรนัก พอแก้ไขไปได้.

ส่วนเรื่อง ความกลัวที่มีอยู่จริง เช่น กลัวเจ็บไข้ กลัวตาย กลัวสัตว์ร้าย ที่มาอยู่เฉพาะหน้า น้มนันเป็นอีกเรื่องหนึ่ง อีกระดับหนึ่ง ต้องไปแก้ไขต่อผู้ันโดย ธรรมะที่สูงๆ ไปกว่า กระทั่งไม่มีตัวตน ไม่มี ความตาย ที่นี้ก็กลัวอะไรเลยทุกอย่างไป.

ปัญหาอย่างของคุณในสวนโมกข์ สมมุติว่า คิณนี้คุณจะมา นั่งอยู่ตวงนั้นคนเดียว
ตึก ๆ นี้คุณก็จะต้องกลัว ings ที่ไม่มีอะไรมาทำให้ตาย มันก็กลัว; แต่รวมความมันก็
อยู่ที่ กลัวตายเหมือนกัน. ต้องลองทำไป คือต่อสู้ไปสักพักหนึ่งแล้วก็จะหาย เปลี่ยน
นิสัยให้เร็วเข้า เราก็ **ต้องเสียสละ**.

คำว่า “เสียสละ” คำนี้พิเศษประเสริฐสูงสุด ยิ่งกว่าที่คนโดยมาก หรือพวก
คุณรู้จัก เพราะว่ายังไม่เคยเสียสละ หรือว่าเคยเสียสละมา แต่ว่าเล็กน้อย. คำว่า
“เสียสละ” จะต้องทั้งหันมาด้วยกาเสียสละชีวิต. เช่นเรามา นั่งตวงนี้ เราต้องการจะ
นั่งเพื่อประโยชน์ที่สูงขึ้นไป; ถ้าหากเกิดความกลัวขึ้นมา ซึ่งมาจากความกลัวตาย
เราก็จะต้องเสียสละชีวิต แล้วก็นั่งเพื่อจะเอาสิ่งที่ต้องการให้ได้. อย่างนี้เสียสละอย่างนี้
เรียกว่า มุทะลุคุณ ความกลัวมันก็หายไปได้เหมือนกัน.

ความเสียสละ ในกรณีทั่ว ๆ ไป สำหรับทุก ๆ คน ในที่ทุกหนทุกแห่งนั้น
ก็คือว่า **สลัดออกไปเสียจากความรู้สึก**; พอเรารู้สึกเป็นห่วง วิตก กังวล รำคาญ
หนักอกหนักใจ ด้วยเรื่องอะไร เราก็บ๊ตออกไปว่า “ช่างหัวมัน” เพราะว่า เราไม่ต้อง
การความทุกข์ จะไปมัวมีทุกข์อยู่ ก็ไม่มีประโยชน์อะไร. แม้ที่สุดแต่ว่า มันจะเสียชื่อ
เสียง ก็บ๊ตชื่อเสียงออกไป ไม่ต้องเป็นทุกข์กังวล, จะเสียสิ่งของที่รัก ที่พอใจ เสีย
บุคคลที่รักที่พอใจ ก็สลัดออกไป, ความหนักใจนั้นจะหายไปทันที โดยยอมสละสิ่งนั้น
สลัดสิ่งที่กำลังทำให้เราวิตกกังวล กลุ้มใจ หนักอกหนักใจนั้น ออกไปเสียทันที; นี้ก็
เรียกว่า เสียสละ คือสลัดออกไป.

เราต้องสลัดชีวิตออกไปเสีย เมื่อนั่งอยู่ตวงนี้เราไม่กลัว จิตใจก็ได้เป็น
อิสระ ผ่องแผ้ว ทำให้เป็นสมาธิ ทำให้เป็นวิปัสสนาได้; นี้เป็นบุพกิจเบื้องต้นด้วย
เหมือนกัน. สำหรับผู้ที่จะนั่งอยู่ในที่สงบ สงัด ให้ลึกเข้าไปถึงธรรมชาติอันสงบสงัด
แล้วเป็นสิ่งที่ทำได้ ไม่เหลือวิสัย ถ้ารู้จักอุบายที่ดีหน่อย ก็ยิ่งทำงานและเร็ว สำเร็จ
ได้เร็ว.

(ถาม) อยากจะเรียนถามท่านอาจารย์ เนื่องด้วยปัญหาแรก ท่านอาจารย์บอกว่า ธรรมชาติในสวนโมกขนั้น มันสามารถกำหนดให้เราฝึกเลสน้อยลง มากกว่าธรรมชาติในเมือง หรือว่า สภาพแวดล้อม ซึ่งแวดล้อมเราอยู่ในกรุงเทพฯ หรือที่ไหนตามเมืองต่างๆ. ที่นี้จากประสบการณ์ที่ผ่านมา สำหรับนักศึกษาที่มาเวลานี้ ทุกคนส่วนใหญ่จะต้องออกไปเผชิญกับชีวิตในเมือง; ฉะนั้นเราไม่สามารถที่จะกำหนดสิ่งแวดล้อมในเมือง ให้เหมือนกับในสวนโมกขนี้ได้ มันจึงอยู่ที่ว่า ธรรมชาตินี้กำหนดให้เราทำ หรือว่าเราอยู่ใต้อิทธิพลของธรรมชาติ; อยากจะถามท่านอาจารย์ว่า เราจะปฏิบัติอย่างไรในสังคมเมือง อย่างให้ฝึกเลสนักที่สุด.

(ตอบ) เกี่ยวกับเรื่องนี้ได้เคยอธิบายไว้อย่างละเอียด ในการบรรยายครั้งหนึ่ง นึกไม่ออกแล้วว่าในครั้งไหน อยู่ในหนังสือเล่มไหน พิมพ์แล้วหรือยัง คือเรื่องการบวชชั่วคราว. ได้ชี้ให้เห็นว่า การบวชชั่วคราวนั้นมันมีประโยชน์อย่างยิ่ง เหมือนกับว่า เราหลีกเลี่ยงไปหาโอกาสฝึกฝนสมรรถภาพของเราให้สูงสุด ในที่อันสงบสงัด เช่น เรียกว่าป่านี้ ป่าไหนก็ได้ ไม่ใช่จำเป็นจะต้องเป็นสวนโมกข. ถ้าป่าแล้วมันก็ต้องเหมือนกันทั้งนั้น เพื่อเป็นโอกาสฝึกของจิตใจ ฝึกความมีกำลังจิตสูง คือมีสมาธิภาวนา ฝึกสติสัมปชัญญะ ความคงเนื้อคงตัวเอาไว้ ไม่ให้หวั่นไหวไปตามอารมณ์.

การฝึกในที่อื่นมันไม่สะดวก ต้องไปฝึกที่ในป่า พอฝึกเสร็จแล้ว จึงจะออกไปสู้กับปัญหาที่ในเมือง; อย่างนี้มีส่วนหนึ่งที่ได้เปรียบ เหมือนกับว่า เราไปเรียนวิชาความรู้ที่ในมหาวิทยาลัยเพราะมันสะดวก แต่พอไปปฏิบัติหน้าที่ หรืออาชีพของเราที่ในมหาวิทยาลัยนั้นแหละ แต่ก็ไปปฏิบัติตามสถานที่ ที่มันมีเรื่องที่จะต้องไปปฏิบัติ นี่ก็เป็นอย่างเดียวกัน. เขาไปเรียนศิลปศาสตร์ที่เมืองทักศิลา แล้วก็มาเป็นพระเจ้าแผ่นดินที่ประเทศของตัว ที่เมืองพาราณสี นี้ ซึ่งมีคนละทิศคนละทาง. ขอให้มองเห็นข้อเท็จจริงอันนี้.

ข้อเท็จจริงมันมีอยู่ที่ว่า ไปในที่ๆ สะดวก สำหรับจะเรียนนี่ย่างหนึ่ง และไปในที่ๆ จะฝึกกำลังจิตได้สูงนี่ย่างหนึ่ง; สองอย่างนี้ก็พอแล้ว สะดวกที่จะเรียนก็คือ

เพราะมีอะไรแวดล้อม กระทั่งบุคคล ครอบอาภรณ์อะไรก็ตาม มันสะดวก, แล้วฝึกกำลังจิตใจที่สูง ในที่สงบสงัด ความคิดจะลึกซึ้งแยกคาย กว้างขวางทั่วถึง. ฉะนั้นไม่ต้องกลัวเรื่องนี้ ขอให้ฝึกให้หมด และให้สูงสุด ในส่วนที่ฝึกได้ ในที่อันสงัด แล้วก็เอาไปรวมกันเข้ากับส่วนที่เรฝึกในเมือง ในที่ไม่สงบสงัด ก็เลยได้ถึงสองเท่า สองสถาน เหลือสามารถ.

เดี๋ยวนี้เรฝึกในส่วนภายในมากกว่า คือฝึกทางกำลังจิตใจ ให้เกิดกำลังจิต แล้วก็ฝึกในส่วนปัญญา เพราะเมื่อเราอยู่ที่นี้ ในที่สงบสงัด ในป่าอย่างนี้ เรากลับจะอ่านมนุษย์ที่อยู่ในเมืองได้ออก หรือได้ดีกว่า ที่เรากำลังจมอยู่ในท่ามกลางพวกนั้น. นี้เหมือนกับที่เขาเปรียบไว้ว่า ขนบนยอดภูเขาที่สูง แล้วมองดูคนข้างล่าง อย่างนี้ จะเห็นชัดกว่า ถนัดกว่า ถ้าเราอยู่ระดับเดียวกันจะเห็นไม่ถนัด ไม่ชัด.

การที่เราขึ้นไปให้สูงกว่า แล้วมองดูข้างล่าง เห็นชัดกว่า ถนัดกว่า นี้เป็นเรื่องทางวัตถุ. เรื่องทางจิตก็เหมือนกัน เรามาทำจิตให้สูงกว่า แล้วไปมองดูคนที่มิจิตต่ำกว่า จะเห็นได้ง่าย, แล้วก็ระอบรู้ ในการที่จะแก้ปัญหาของคนที่มีจิตต่ำกว่า คือประชาชนที่ว่า อยู่ในบ้านในเมือง. มันง่ายอย่างนี้; เราจึงแสวงหาโอกาสที่จะอยู่ในที่สงบสงัด ฝึกฝนจิตใจเป็นพิเศษเฉพาะส่วนนี้ แล้วก็ไปหาความชำนาญทั่วไปในทุกชนิด ในทุกแห่งทุกมุม เพื่อปฏิบัติหน้าที่ ที่ยาก หรือว่า ใหญ่หลวง ให้ลุล่วงไปได้โดยง่าย.

มองเห็นประโยชน์ของป่าเสีย ในลักษณะอย่างนี้ แล้วก็จะเป็นเหมือนที่พระพุทธเจ้าท่านตรัสรู้ในป่า แล้วท่านไปสอนคนในเมือง.

(ถาม) อยากจะเรียนตามอีกข้อหนึ่งว่า ปัญหาของมนุษย์ หรือของคน นี้เป็นปัญหาของแต่ละบุคคล หรือว่าเป็นปัญหาร่วมกัน?

(ตอบ) ถ้าเราใช้คำว่า "มนุษย์" หรือ "คน" เราก็จะหมายความถึงปัญหาที่เหมือนกันทุกคน; ส่วนปัญหาของปัจเจกชนนั้น มันมีปลีกย่อย มีข้อแตกต่างกัน โดยส่วนปลีกย่อย โดยรายละเอียดปลีกย่อย แต่เนื้อหาสาระนั้นจะเหมือนกัน.

ความหมายอันแท้จริงของปัญหาจะเหมือนกันทุกคนก็ว่าได้ เพียงแต่รูปร่างของปัญหาไม่เหมือนกัน; แต่ว่าเนื้อในของปัญหา ความหมายของปัญหานั้นเหมือนกัน เช่น คนนี้เข้ามีความทุกข์เพราะสิ่งนี้ คนโน้นมีความทุกข์เพราะสิ่งโน้น แต่แล้วมันเหมือนกัน ตรงที่ว่า เขาไปยึดถือสิ่งนั้น มันเหมือนกันอย่างนี้; **นี่ปัญหาของมนุษย์ก็คือ ความหนักอกหนักใจ.**

ความทุกข์ที่เกิดมาจากความหมายนั้น ความยึดถือ เหมือนกันทุกคน แต่วัตถุประสงค์สำหรับยึดถือนั้นไม่เหมือนกัน : เด็กก็ยึดถือไปอย่าง ผู้ใหญ่ก็ยึดถือไปอย่าง คนมั่งมี คนยากจน ก็ยึดถือไปคนละอย่างสองอย่าง; แต่ว่าเป็นความยึดถือเหมือนกัน คือความเมื่อวิชา แล้วก็หลงยึดถือว่า เป็นตัวเราบ้าง ว่าเป็นของเราบ้าง.

(ถาม) ในเมื่อเป็นปัญหาของแต่ละบุคคลด้วย ก็อยากจะเรียนถามอีกว่าความสันไปแห่งปัญหานั้น เป็นหน้าที่ของแต่ละคน, หรือว่า เราจะไปช่วยคนอื่นให้ด้วย หรือว่าต่างคนต่างจะต้องจัดการกับตัวเองเท่านั้น ?

(ตอบ) ถ้าในเรื่องของธรรมะของศาสนา หรือว่าในเรื่องของจิตนี้ มันเป็นเรื่องที่ว่า **แต่ละคนต้องจัดการของตัวเอง.** ที่พูดว่าเราไปช่วยเขา ก็ไปช่วยเขา ให้เขาจัดการของตัวเอง. นี่เป็นหลักธรรมที่ไม่ยอมเปลี่ยนแปลง หรือจะว่าพระพุทธเจ้าทำนวัตตอย่างนี้ อย่างไม่ยอมเปลี่ยนแปลง. เดียวนี้คนในโลกปัจจุบันนี้อาจจะโง่มาก ๆ เกี่ยวกับข้อนี้ คือไปช่วยคนอื่น อย่างไปยกเข้านมา อุ้มเข้านมา : เอาเงินไปแจกเขา อย่างนี้ก็ไม่ถูกต้องเรื่อง.

เราไปช่วยเขา ให้เขารู้จักหาเงินเองดีกว่า คือเราดับทุกข์ของเราได้ แล้วไปช่วยคนอื่นให้เขาดับทุกข์ของเขาได้ โดยตัวของเขาเอง นั่นแหละเป็นเรื่องถูกต้องตามหลักของธรรมะ. สำหรับเรื่องทางวัตถุนั้นไปช่วยกันไม่ได้ เอาเงิน เอาอะไรไปให้ก็ได้ แต่เรื่องของความทุกข์ในใจ ช่วยเขาไม่ได้ ต้องคนนั้นทำเอง; ดังนั้นจึงมีหลักว่าเราช่วยเขาก็คือ ช่วยให้เขาช่วยตัวเองได้.

การไป **เที่ยวสังฆสน** โปรศัตว์ ในทางธรรมนั้น ก็ไปช่วยโปรศัตว์ให้ฉลาด **ให้ช่วยตัวของตัวเองได้**; วิธีการอันนี้ ก็ควรจะเอามาใช้ แม้ในเรื่องทางวัตถุ ในเรื่องการเมือง ในเรื่องบ้านเรื่องเมือง. อย่าไปช่วยคน อย่างชนิดที่หลับหูหลับตา เอาอะไรไปให้ เอาอะไรไปแจกเสียทีพิศ; มันไม่ถูก ต้องไปช่วยให้เขาสามารถช่วยตัวเองได้. นี่คือการช่วยอย่างแท้จริง อย่างถูกต้อง และยั่งยืนกว่า. อย่าจะพูดว่า แม้ช่วยกันในทางวัตถุ ในทางสังคมนี้ ก็จงช่วยให้เขารู้จักช่วยตัวเองเสมอ.

(ถาม) ผมยังสงสัยอยู่นิดหนึ่ง ที่ท่านว่า ปัญหาของมนุษย์ คือ ความทุกข์ของคน, ทุกข์นี้หมายถึง รวมทั้งทุกข์ทางจิตใจ กับทุกข์ทางวัตถุ หรือว่า ทุกข์ทางจิตใจอย่างเดียว ในความหมายที่ท่านอาจารย์ได้บรรยายมา ?

(ตอบ) ควรจะใช้คำพูดว่า “ทุกข์ทางกาย” แทนคำว่า ทุกข์ทางวัตถุ; ทุกข์เพราะขาดแคลนวัตถุ มันก็เนื่องอยู่ที่ว่างกาย หรือว่า จะไปถึงจิตใจก็ได้. เราต้องแยกออกเป็นเรื่องความทุกข์ที่ปรากฏที่กาย เป็น **ความทุกข์ทางกาย**, หรือมีกายเป็นที่ตั้งแห่งความทุกข์โดยตรง, แล้ว **ความทุกข์ทางใจ** ก็คือว่า ใจมันเข้าไปยึดถือเอามาเป็นของหนัก และเป็นความทุกข์ แม้ร่างกายสบายดี.

ความทุกข์ทางวัตถุ เพราะยากจน นี่ก็กระจายออกไปได้ว่า บางทีก็ลำบากทางกาย เพราะเจ็บไข้ บางทีก็เดือดร้อนใจ เพราะไม่มีอะไรจะกินจะใช้. ฉะนั้น **ทุกข์ทางกาย**นี้ เขาเรียกว่า **ทุกข์ธรรมดา** เราเรียกว่า **ทุกข์เวทนา** ตึกว่า เช่นไปหยิกเข่าก็เจ็บ นี่เรียกว่ามันเป็นทุกข์เวทนา; นี่ก็ไม่เท่าไร ไม่ใช่ปัญหาที่หนัก หรือมากมายอะไร.

ยังมีทุกข์อีกอันหนึ่ง เรียกว่า **ทุกข์อุปาทาน**; **ทุกข์เวทนา** คือความรู้สึกว่าเป็นทุกข์. **ทุกข์อุปาทาน** คือ **ความยึดถือเอาเป็นความทุกข์**, อันนี้ร้ายกาจมากที่อยู่ก็มี เงินก็มี ราว เป็นมหาเศรษฐีตัวเข้าไป แต่ก็ยังมีความทุกข์ ทั้งที่มีทรัพย์สมบัติ

มีอำนาจวาสนา มีเงินมีอะไรทุกอย่าง ก็ยังมีความทุกข์ เพราะเข้าไปยึดถือเอาอะไรอย่าง
โง่ๆ เข้า ล้วนเป็นเรื่องยึดถือ เรียกว่า **ทุกข์อุปาทาน**.

ในทางกรรมมันเข้ามาแผ่กันเป็นสองชั้น เช่นว่า เรามีปากแผล **เจ็บ** นี่เป็น
ทุกข์เวทนา อย่างนี้ก็เจ็บไปในระดับหนึ่ง ในความหมายหนึ่งเท่านั้น. ทีนี้เราโง่ด้วย
อวิชชา ยึดถือเอาตัวยอุปาทานว่า ความเจ็บของกู กูจะตาย; ส่วนความโง่ที่มาเพิ่มขึ้น
ว่าความ **เจ็บของกู** กูจะตาย นี่ทุกข์มากกว่า ทุกข์ลึกซึ้งกว่า ทุกข์ละเอียดกว่า ทุกข์
เผลาจนมากกว่า; อย่างนี้เรียกว่า **ทุกข์อุปาทาน**.

ทุกข์เวทนาอย่างแรก พระพุทธเจ้าท่านเรียกว่า เหมือนกับลูกศรเล็ก ๆ ไม่มี
ยาพิษอะไรมาแทงเข้าไป. ทีนี้มันโง่ อย่างที่ว่า มันก็เหมือนกับลูกศรอีกอันหนึ่ง ซึ่ง
ใหญ่มาก คมมาก และอาบยาพิษ อย่างแรงกล้าด้วย มาแทงเข้าไปอีก. นี่กันเวทนั้น
โง่จนถูกลูกศรตอกที่ ๒ นี้เสมอไป, เกิดอะไรขึ้นสักนิด ก็ถูกลูกศรทั้ง ๒ ตอก; ส่วน
พระอริยเจ้าพระอรหันต์ ท่านจะถูกแทงตอกเดียว : ถ้าว่ามีแผล เช่น เจ็บเนื้อที่มีแผลอยู่
มันก็เจ็บเท่านั้น, ทีจะไปว่า ความเจ็บของกู กูจะตาย นั้นไม่มี; แต่คนเรามักถูก
ที่เดียวพร้อมกันทั้ง ๒ ตอก และไม่เห็นว่าเป็น ๒ ตอก.

คนธรรมคานี้ บางทีไม่มีลูกศรตอกแรกด้วยซ้ำไป ก็คิดสว่างลูกศรตอกใหญ่
คือ อุปาทานความคิด ความนึก ความยึดมั่น วิตกกังวล, ไม่มีเรื่องก็มาคิดให้มีเรื่อง
จนเป็นทุกข์ จนเป็นบ้า เป็นโรคเส้นประสาท; ความทุกข์จึงมีเป็น ๒ ชั้นอย่างนี้.

ทุกข์ทางเวทนา นี้ **เนื่องด้วยวัตถุ** ด้วยกาย : ตา หู จมูก ลิ้น กาย ใจ
ก็สุดแท้; แต่ว่า **ทุกข์ทางอุปาทาน** ละก็ **มาในรูปของจิตล้วน ๆ**. แม้ว่ามันจะ
เข้ามาทาง ตา หู จมูก ลิ้น กาย ใจ ทีแรก มันก็เปลี่ยนสภาพเป็นเรื่องของจิตใจล้วน ๆ
ยึดมั่นถือมั่นแล้วเป็นทุกข์; นี้เรียกว่า **ทุกข์ใหม่**, **ทุกข์อันใหม่ที่ไม่ควรจะมี**, **ทุกข์**

เสียเปล่า ๆ เพราะความโง่. ส่วนทุกขเวทนานั้นมันต้องมี เพราะว่า เราต้องเกิด ต้องแก่ ต้องเจ็บ ต้องตาย มันก็ต้องเป็นอย่างนั้นไป.

อย่าได้ไปโง่ เอาความเกิดมาเป็นความเกิดของกู ,ความแก่มาเป็นความแก่ของกู เอาความตายมาเป็นความตายของกู; มันจะทุกข์หนัก ทุกข์อย่างลูกศรลูกที่ ๒. ความทุกข์อย่างที่ธรรมชาติมันเป็นอย่างนี้เอง นี้ไม่เท่าไร ความทุกข์ที่คนไปโง่ผิดธรรมชาติไปยึดถือเอามาเป็นของกู เข้ามาแล้วมันเป็นทุกข์มากกว่า.

เรื่องนี้สำคัญมาก ขอให้ทุกคนจำไปคิด สังเกตดูให้ถี่ ๆ แล้วเราจะมี**ความทุกข์อย่างหลัง** โดยมาก. แม้เราคิดว่าเราจะเรียนไม่สำเร็จ จะสอบไล่ตก นี้ก็เป็นความทุกข์ขึ้นมาจากความโง่ ที่สร้างขึ้นมาด้วยอุปาทาน; ถ้าขึ้นเป็นอย่างนั้นมันก็จะเรียนไม่ได้จริง ๆ ด้วย จะสอบตกเอาจริง ๆ ด้วย. ความทุกข์นี้แยกออกเป็น ๒ พวก ดังกล่าวมา : ทุกขเวทนาพวกหนึ่ง, ทุกข์อุปาทานพวกหนึ่ง.

เดี๋ยวนี้ คนในโลกรู้จักกันแต่ทุกขเวทนา, ส่วนทุกข์อุปาทาน นี้ร้ายกว่าที่เป็นปัญหากว่า เขาไม่รู้ เขาจึงแก้ปัญหาก็ไม่ได้ เขาจึงทะเลาะกันแต่เรื่องปากเรื่องท้อง. พวกชนกรรมชาติพ และนายทุน เขาทะเลาะกันอยู่ ด้วยปัญหาที่มาจากทุกขเวทนา ไม่รู้จักทุกข์อุปาทาน ที่มันเหนือกว่า และกำลังเหยียบย่ำกันอยู่ทั่วไป. **ควรจะไปสอนกันให้รู้จักความทุกข์ชนิดหลัง** เกิด จะค่อยเพลามือในเรื่องทางวัตถุ แล้วก็มาเอาจริงกันในเรื่องทางจิตใจ.

ใครมีปัญหาอะไรอีกก็ถามได้ เมื่ออยู่ในห้องเรียนคุณมีปัญหาถาม พอมาสอนไม่แก้ปัญหาก็ไม่มี เห็นไหมตั้งหลายสิบคนไม่เห็นมีใครถาม; นี่ก็อำนาจของธรรมชาติ ทำให้ไม่ค่อยมีปัญหา. ผู้ที่ใครศึกษา หนึ่งให้ใกล้ ๆ หน่อย จะได้ถามได้ง่าย.

(ถาม) ที่ท่านอาจารย์กล่าวว่า การอยู่กับธรรมชาติ ดีกว่าการอ่านหนังสือ จะเป็นหนังสือเกี่ยวกับธรรมะ. ถ้าเช่นนั้นการนั่งสมาธิในท่ามกลางธรรมชาตินั้น ท่านอาจารย์คิดว่า

เพียงจุดประสงค์อันใด แล้วการนั่งสมาธิ เราควรจะทำหนดความคิดของเราไปทางใด, และถ้าเราไม่มีความรู้ ซึ่งอาจจะต้องได้รับจากทางหนังสือบ้าง เราจะมีความรู้ในการใช้ประโยชน์จากการนั่งสมาธิได้อย่างไร ?

(ตอบ) ก็เห็นแล้ว ที่ถามมานี้ ก็คือว่า เราอ่านหนังสือเล่ม ๆ นั้นก็อย่างหนึ่ง แล้วหนังสือที่ดีกว่านั้นก็คืออ่านจากธรรมชาติ ได้แก่ร่างกาย จิตใจของเรา หรือทุกสิ่งที่มีมันเนื่องกันอยู่ เลยให้คำพูดคำใหม่กันลืม เพราะจำง่ายว่า “อ่านหนังสือทางวิญญาณ” กันเสียบ้าง. อ่านหนังสือในกระต๊อบเล่ม ๆ นั้น เป็นการอ่านหนังสือทางวัตถุ; ที่อ่านหนังสือทางวิญญาณ นั่นคือทำสมาธิ ทำวิปัสสนา : ทำจิตให้เป็นสมาธิ สามารถอ่านหนังสือธรรมชาติด้วยวิปัสสนา นี้ก็เป็นการอ่านหนังสือ, นำอ่านกว่า สนุกกว่า มีประโยชน์กว่า.

เดี๋ยวนี้เราอ่านหนังสือเล่ม ๆ กันจนเพื่อมาก จนเวียนหัว จนฟันเฟือ ก็ลองมาอ่านหนังสืออีกเล่มหนึ่ง : หนังสือตัวธรรมชาติ ตัวร่างกายจิตใจนี้ ให้พอ ๆ กัน, แล้วหนังสือเล่ม ๆ ที่เป็นตำราอื่น มันก็สอนวิธีที่จะอ่านหนังสือธรรมชาติอันลึกซึ้งได้ เช่นเรียนพระไตรปิฎก นี้ก็เพื่อจะรู้วิธีที่จะอ่านชีวิต อ่านนามรูป ันธ์ อายตนะ. เพราะเหตุนี้เราจึงควรถือว่า มันเป็นอุปกรณ์ของกันและกัน, หรือเป็นบุพภาคของกันและกัน.

ในทางการศึกษาด้วยการอ่าน การฟัง ทางหู ทางตานี้ เป็นสิ่งที่ต้องทำในขั้นแรก, บางที หรือ บางสมัย เราไม่มีหนังสือเล่ม ๆ อ่าน แต่เราต้องฟังเขาพูดทางหู นี้ก็มีผลเท่ากับอ่าน ก็เรียกว่าอ่านทางวัตถุ. พอเสร็จแล้วเรามาอ่านทางวิญญาณ คือ จิตที่เป็นสมาธิ ตัดออกไปในความจริงของนาม และ รูป, เรื่อง อนิจจัง ทุกขัง อนัตตา นี้เป็นการอ่านหนังสือของธรรมชาติ, อ่านตัวธรรมชาติเหมือนเป็นหนังสือ.

เป็นอันว่า เราไม่ต้องรังเกียจการอ่านหนังสือชนิดไหน ทำให้พอดี ทำให้ถูกเรื่อง; อยู่ที่สวนโมกขนี้ ก็อ่านหนังสือเล่มที่ ๒ ให้มาก คือหนังสือจากธรรมชาติ.

เมื่ออยู่ที่บ้านที่โรงเรียน ให้อ่านหนังสือทางวิทยุมาก แล้วอ่านที่บ้านก็ได้ เอาเวลาไว้ อ่านธรรมชาติที่สวนโมกข์เมื่ออยู่ที่สวนโมกข์นี้ ดีกว่า เพราะว่ามีเวลาน้อย.

แท้จริง แม้จะอ่านหนังสือเล่มๆ มาอ่านในที่อย่างนี้ ก็ยังได้ความคิดว่า อ่านในที่ที่อึดแอะ; ฉะนั้นควรจะอ่านหนังสือทั้ง ๒ เล่ม : ทั้งหนังสือเล่มๆ และ หนังสือในจิตใจนี้ ให้ละเอียดลอบ ให้แนบกายยิ่งกว่าที่แล้วๆ มา. นี้มีความจริงเพียงเท่านั้น มีปัญหาเท่านั้น คงอ่านหนังสือต่อไปทั้ง ๒ เล่มเถิด.

(ถาม) ความรู้สึกในขณะที่เข้าใจบางเรื่อง เป็นความรู้สึกที่อธิบายไม่ถูก แต่ถ้าเรา เข้าใจดีแล้ว จะอธิบายเป็นเหตุเป็นผลได้. ที่นี้ ภาวะที่เป็นพระอรหันต์ หรือนิพพานไปแล้วนี่มัน เป็นความรู้สึกที่อยู่ใต้สติปัญญา หรืออธิบายด้วยเหตุผลไม่ได้ หรืออย่างไร?

(ตอบ) อธิบายอย่างเหตุผลนั้นมันคนละอัน ความรู้สึกที่แท้จริงนั้น ไม่ต้อง อธิบายด้วยเหตุผล; ฉะนั้นจึงอธิบายไม่ได้ เขาจึงไม่อธิบาย, ไม่อธิบายตัวธรรมะ ที่เป็นการบรรลุ มรรคผลด้วยวาจา หรือด้วยเหตุผล เพราะมันจะเหมือนกับเต่า จะพูด เรื่องบนบกให้ปลาฟัง, จะเป็นอย่างไรเพราะไม่รู้จะใช้เหตุผลอย่างไร, ใช้เหตุผลเท่าไรๆ ปลานั่นก็ฟังไม่ถูก. ฉะนั้น พระอรหันต์จึงไม่พูดเรื่องนั้นกับบุคคล; ท่านจะพูดแต่ เรื่องว่า ทำอย่างนั้นซิ, ทำอย่างนั้นซิ เท่านั้น, แล้วก็ไปรู้เอาเองว่าเป็นอย่างไร.

ในโลกปัจจุบันนี้ คนหลงใหลในเหตุผลมากเกินไป; เรื่องการบรรลุธรรม นั้นอยู่นอเหนือเหตุผล, หมายถึงเหตุผลในการพูดจา เป็นเหตุผลตามธรรมชาติที่จะต้องรู้ แล้วก็ไม่มีดีคือ ในสิ่งที่เหตุผลจึงจะหลุดพ้นจากอำนาจของเหตุผล. เห็นว่ามัน เป็นแค่เพียง **สิ่งที่**เป็นเหตุบ้าง **สิ่งที่**เป็นผลบ้าง ไม่มีสาระอันแท้จริงที่ควรยึดถือได้ ก็เลยไม่มีดีคือ; แล้วก็เรียกว่ามันพ้นอำนาจของเหตุผล ที่จะไปทำให้คิดนึกอย่างไร.

การปฏิบัติธรรม นี้ก็เหมือนกัน ไม่ใช่เหตุผล แต่ต้อง **เป็นความจริงที่แท้** การถึงตัวความจริงที่แรก เรียนด้วยเหตุผลก็ได้ แต่ว่าแล้วจะต้องเลยผ่านเหตุผลไป.

อย่างในกาลตามสูตรที่ว่า มา ตกเหตุ, มา นยเหตุ ซึ่งแปลว่า จะเข็ลงไปไม่ได้ เพราะเหตุว่าตามหลักแห่งตรรก หรือตามหลักแห่งนัย คือเหตุผล. เราจึงพูดเหตุผล ก็ยังเป็นปรัชญา ไม่เป็นธรรมะ หรือเป็นศาสนา; ฉะนั้น เราจะไม่ยุ่งกับเหตุผล เราเอาความรู้สึกจริงๆ เช่นทุกข์ ก็ต้องมีความทุกข์จริงๆ อยู่ในจิตใจจริงๆ แล้วก็มองเห็นอยู่ : อ้าว, มันมาจากความโง่อันนี้เอง ไม่ต้องใช้เหตุผลอะไรแล้ว ก็เห็นชัดอย่างนี้ ถ้าไม่มีเหตุอันนี้ ก็ไม่ทุกข์ มันก็ไม่ต้องมีเหตุผลอะไรมาอ้างอิง.

สมัยนี้ เขาทำเป็นรูปปรัชญากันเสียหมด ก็เลยไปยุ่งกันแต่เรื่องการใช้เหตุผล ซึ่งก็เป็นเรื่องหนึ่ง อีกฝ่ายหนึ่ง. เรื่องของฝ่ายธรรมะนี้ เราอยากได้อยู่เหนือเหตุผล ยิ่งๆ ขึ้นไปเรื่อย ๆ จนไม่ต้องอาศัยเหตุผล จิตจึงจะหลุดพ้น.

คำว่า “หลุดพ้น” หมายความว่า **รวมทั้งหลุดพ้นจากการที่จะต้องเป็นทาสของเหตุผล, เป็นทาส หรือเป็นปาวนั้นแหละ.** อย่าเป็นทาสของเหตุผล, ในขั้นแรกมันก็ไม่มีความหลุด แต่มันมีอีกความหมายหนึ่ง. อย่างมงามานั้น คือ อย่าเป็นกณงมงามาไร้เหตุผล, มันมีเหตุผล เพื่อจะเลือกเอาทางนี้ ๆ; แล้วต่อมามันมีขั้นพ้นเหตุผล อยู่เหนืออำนาจ หรืออิทธิพลของเหตุผล นั้นแหละจิตนั้นจึงจะเรียกว่า เป็นอิสระแล้ว ไม่ต้องการอะไรที่เป็นเหตุ หรือเป็นผล ต้องการแต่ความว่าง ซึ่งไม่เป็นเหตุและไม่เป็นผล.

นี่เป็นการกล่าวที่เดียวหมด อาจจะมีฟังยากก็ได้ แต่เรื่องทั้งหมดมันเป็นอย่างนี้; ถ้ายัง “เหตุผล” อยู่ ก็กลานตัวมเคี้ยมอยู่กั้เหตุผล. มันต้องไปสูงขึ้นไป ๆ เป็นเหตุผลที่ดีที่สูงขึ้นไป จนไม่มีเหตุผล ไม่ต้องเกี่ยวกับเหตุผล.

(ถาม) ตามที่ผมเข้าใจ ว่าพระอรหันต์ก็เป็นผู้ที่มีปัญญาอย่างสูงสุดแล้ว, ปัญญาสูงสุดนี้ผมเข้าใจว่า สามารถดับความทุกข์ทางกายได้ พร้อมทั้งดับความทุกข์ทางจิตใจได้ด้วย. ผมคิดว่า ถ้ายืนอยู่ในที่ร้อน ๆ นี้ก็เป็นทุกข์ทางกาย เราก็หลบซ่อนเสีย หรือถ้าหนาวเราก็คลุมเสีย

ให้เพียงพอเท่านั้น. แต่ผมสงสัยเรื่องการทำสมาธิถึง ๑๖ ชั้น ๑๖ ตอนนั้น มันจะมากเกินไปหรือเปล่า? หรือว่าการทำ ๑๖ ชั้น ๑๖ ตอน ที่ทำให้ปัญญาสูงสุดถึงขั้นนั้น จึงเป็นพระอรหันต์?

(ตอบ) ข้อแรก เป็นไปไม่ได้ ที่จะเอาเหตุผลไปวัดพระอรหันต์; ถ้าคุณกลัววัดพระอรหันต์ด้วยเหตุผล ผมก็ตอบไม่ได้. ทำสมาธิ ๑๖ ชั้น ๑๖ ตอนนั้นเขาหมายถึงการปฏิบัติ ซึ่งจะแบ่งเป็นกี่ร้อยชั้น ก็ร้อยตอนก็ได้ ให้ปฏิบัติได้ก็แล้วกัน, แบ่งให้เห็นง่ายแก่การศึกษาและปฏิบัติ. สิ่งต่างๆ มันเปลี่ยนแปลงไปตามกฎแห่งเหตุผล เราไปทำให้ถูกเรื่องของมัน จนในที่สุดอยู่เหนือเหตุผล ก็ต้องการอย่างนั้น. เรื่องของพระอรหันต์ อย่าเพื่อพูด แล้วก็อย่าเอาเหตุผลไปใช้วัดพระอรหันต์ ท่านเป็นคนที่อยู่เหนือเหตุผล.

ปัญหาของคน (ต่อ)

ท่านนักศึกษา ผู้สนใจในธรรมทั้งหลาย,
วันนี้เป็นการพูดกันครั้งที่ ๒.
ในเรื่องโมกขธรรมประยุกต์.

เมื่อวานนี้ก็ได้พูดถึงสิ่งนี้โดยหัวข้อย่อว่า ปัญหาของคน; จากข้อความ
ที่พูดไปแล้วนั้น. เป็นการแสดงให้เห็นชัดว่า **หลักสำคัญในพระพุทธศาสนา**
ก็คือ การกล่าวถึงปัญหาของคน และการที่จะสร้างปัญหาเหล่านั้นให้หมดไป.
ที่นี้เราไปเรียกชื่อเป็นภาษาบาลี เช่นเรียกว่า อริยสัจ ๔ เป็นต้น และการ
อธิบายแนะนำ ก็พูดกันแต่ในเรื่องทฤษฎี หรือตัวหนังสือที่เพื่อ ก็เลยไม่
ได้รับประโยชน์.

การบวชที่แท้จริง ควรแสวงหาโมกขธรรม

เดี๋ยวนี้ เราจะทำให้ได้รับประโยชน์ทางพระพุทธศาสนา อย่างที่เรียกว่า ประโยชน์, และสิ่งที่ทำนั้นก็ได้อะไรที่เรียกว่า “โมกขธรรม”; เพราะว่า การบวชที่แท้จริง ไม่ใช่บวชเพียงระยะสั้น ก็ไม่มีอะไรนอกจากแสวงหาโมกขธรรม; นี่เป็นหลักเกณฑ์ เป็นขนบธรรมเนียมประเพณี ที่มีมาแล้วแต่ครั้งพุทธกาล. พวกเราหันมาจะบวชกันสักหนึ่งเดือน ถ้าเป็นการบวชจริง ก็ควรต้องเป็นการแสวงหา และพบได้บ้าง ใช้เป็นประโยชน์ได้บ้าง **ซึ่งสิ่งที่เรียกว่าโมกขธรรม**; เพราะฉะนั้น ผมจะพูดถึงสิ่งที่เรียกว่า โมกขธรรมประยุกต์นี้เรื่อยๆ ไป จนกว่าจะรู้สึกว่าเป็นเพียงพอ, และก็ไม่ต้องประหลาดใจ ที่จะพูดเรื่องเดียวกันนี้ต่อไปอีก และแม้ในเวลานี้ ก็จะได้กล่าวโดยหัวข้อย่อว่า ปัญหาของคน ต่อจากครั้งที่แล้วมา.

คนที่ไม่มีโรกภัยไข้เจ็บ ไปหาหมอ น้ำมันก็คล้ายกับละเมอ; คนที่ไม่มีปัญหาในเรื่องของชีวิตจิตใจ จะมาศึกษารธรรมะ หรือมาบวช ก็เรียกว่า ละเมอพอ ๆ กัน. ฉะนั้น จุดตั้งต้น มันตั้งต้นที่ปัญหา คือเราต้องมี**ปัญหา** แล้วก็ **แก้ปัญหา** นั้น; ถ้าคนเราไม่มีปัญหา ก็ไม่ควรจะยุ่งให้เสียเวลา ให้บ่่วยการ.

เดี๋ยวนี้ เรามักมีปัญหา อยู่หนึ่งไม่ได้, แล้วปัญหานั้นก็มีมากมายหลายระดับ หลายชั้น ตามวัยตามสถานการณณ์แวดล้อม แล้วยังมีที่เกี่ยวกับตนเอง เกี่ยวกับผู้อื่น ล้วนแต่เป็นปัญหาทั้งนั้น. แต่ทางศาสนาเรา ไม่ค่อยจะข้ามมาก ในส่วนที่เกี่ยวกับสังคม หรือผู้อื่น โดยหวังอยู่ว่า เมื่อบุคคลแต่ละคน ไม่มีปัญหาแล้วสังคมก็ไม่มีความปัญหา ก็มันเกลี้ยงไปจากปัญหา; ฉะนั้น จึง พยายามทำคนแต่ละคนให้หมด**ปัญหา**; แม้ว่าคนจะเพิ่มมากขึ้นจนอะไร ๆ มีไม่พอ แต่ถ้าคนเป็นคนดี เป็นคนไม่มีปัญหาแล้ว คนก็แบ่งกันเอง ไม่มีปัญหาที่จะต้องทะเลาะวิวาทกัน.

แต่ละคน ไม่รู้จักปัญหาของตัวเอง

ทุกวันนี้ คนในโลก ไม่รู้จักตัวเอง ไม่รู้จักปัญหาของตัวเอง แล้วก็ไปทำปัญหาให้มากยิ่งขึ้น โดยไม่จำเป็น; ฉะนั้น เราจึงมาพูดถึงปัญหาของคน โดยเฉพาะปัญหาอย่างปัจเจกชน คือคน ๆ เดียวไปก่อนดีกว่า.

เมื่อวานก็ได้พูดมาแล้วถึง **ปัญหาของคน คือความทุกข์**, *ความทุกข์ในที่นี้มีความหมายว่า สิ่งที่น่าเกลียดน่าชัง* ไม่หมายความเฉพาะแต่ว่า มันเจ็บปวดเหลือทรมาณ เพราะถือเอาตามหลักที่ว่า **“สิ่งใดไม่เที่ยง สิ่งนั้นเป็นทุกข์”**; ฉะนั้น เพียงแต่สิ่งนั้นมันเปลี่ยนแปลง หรือมันหลอกหลวง ก็เรียกว่า เป็นความทุกข์ได้. ด้วยเหตุนี้ **“ความสุขของคนโง่ จึงเป็นความทุกข์ของเขานั่นเอง”** ซึ่งเป็นสิ่งที่น่าเกลียดน่าชัง, แล้วเราถือเอาตัวปัญหาที่ความทุกข์ ก็ขอให้เข้าใจความทุกข์ในความหมายที่กว้าง หรือเพียงพอ อย่างนี้. อย่าถือเอาแคบ ๆ เพียงว่า เจ็บปวด ทรมาณ ทนไม่ได้ แล้วก็ เป็นความทุกข์ นั่นก็เป็นอีกความหมายหนึ่ง; แม้การเจ็บปวดทรมาณนั้น ก็เป็นสิ่งที่น่าเกลียดน่าชัง.

ที่นี้ สิ่งที่ไม่ทุกข์ทรมาณ แต่แล้วมันเปลี่ยนแปลง หลอกหลวง มาหา นี่ก็เป็นสิ่งที่น่าเกลียดน่าชัง; เราจะทำความเข้าใจกับสิ่งที่น่าเกลียดน่าชังนี้ให้หมดไป. **ปัญหาของคน ก็อยู่ที่คนนั้นมี ความทุกข์** หรือมีอาการ มีสภาพที่น่าเกลียดน่าชังในทุกความหมาย.

ปัญหาของคน อยู่ที่ บังคับตัวเองไม่ได้

มากุที **ตัวปัญหา** มันก็คือ ตัวความน่าเกลียดน่าชังนั่นเอง : เรามันบังคับตัวเราไม่ได้; นี่ก็เป็นความน่าเกลียดน่าชัง, แล้วเป็นตัวปัญหาอย่างยิ่ง. วันนี้เราจะพูดกันถึงส่วนนี้ ให้ละเอียดออกไป ว่าปัญหาของเราคือ ความที่เรา **บังคับตัวเองไม่ได้**, สิ่งต่าง ๆ ยังไม่อยู่ในภาวะที่เราควบคุมได้ โดยเฉพาะทางจิตใจ.

ที่ว่า เราควบคุมสิ่งต่างๆ ได้ นั้น เราเอาแต่เพียงว่า สิ่งต่างๆ ไม่รบกวนเรา หรือรบกวนเราไม่ได้ ก็เท่ากับเราควบคุมได้ รวมทั้งเราเจตต์ต่อสิ่งต่างๆ; เคียวนั้น เราควบคุมไม่ได้ แม้แต่ร่างกายของเรา หรือจิตใจของเราเอง. ที่เป็นกรณีใหญ่ๆ ก็เป็น ความโลภ ความโกรธ ความหลง เหล่านี้ เราควบคุมไม่ได้; หมายความว่ากลุ่มนี้ คือร่างกายนี้ จิตใจนี้ ที่รวมเรียกกันว่า “เรา” นี้ ไม่สามารถจะควบคุมความโลภ ความโกรธ ความหลง ของตนเองได้. ทำไมจึงเป็นอย่างนั้น? มีคำตอบหลายชั้น เราจะต้องพูดกันทีละชั้น.

ต้นเหตุที่บังคับตัวเองไม่ได้ คืออวิชชา

ถ้าจะประมวลเรื่องต่างๆ เกี่ยวกับเรื่องนั้นมา มันก็มีปัญหาเกี่ยวพันไปถึง สิ่งที่เราเรียกว่า อวิชชา อย่างที่พูดแล้วเมื่อก่อนว่า ความทุกข์นั้นเกิดมาจากอวิชชา. ที่พูดกันว่า ความทุกข์เกิดมาจากต้นเหานั้นก็ถูก คือเอาตอนหลัง เมื่อ อวิชชาให้เกิดตัณหา แล้ว; หรือถ้าพูดอย่างประยুক্তในระยอันสั้นก็ว่า ความทุกข์นี้เกิดมาจากอุปาทาน ซึ่งเกิดมาจากตัณหา อีกต่อหนึ่ง.

เราจะเห็นง่ายที่สุด ที่ติดแผ่ติดกันอยู่กับตัวความทุกข์นั้น คือสิ่งที่เรียกว่าอุปาทาน เข้าไปยึดมั่นถือมั่น ด้วยความรู้สึกเป็นตัวเรา หรือเป็นของเรา. ที่น้ออุปาทานนั้นมาจากตัณหา หรือความอยาก, แล้วตัณหา คือ ความอยากนั้นมาจากอวิชชา จึงว่า **ต้นตอที่สุดคืออวิชชา.**

ตรวงนี้ขอเตือน ขอแทรกเป็นการเตือนอยู่เสมอว่า ที่ว่า ความอยาก นี้ต้องเป็นความอยากที่มาจากอวิชชา; ไม่ใช่ความต้องการที่มาจากสติปัญญา. ที่เรียกว่า ยึดถือก็เหมือนกัน ต้องยึดถือด้วยอำนาจของอวิชชา. ภาษาไทยมันเล่นตลกได้ แต่ภาษาบาลีเล่นตลกไม่ได้. *ภาษาบาลี* เขาใช้คำว่า *ตัณหา* นี้หมายถึงแต่ความอยากที่มา

จากอวิชชา; ถ้าไม่อย่างนั้นก็เรียกชื่ออย่างอื่น. คำว่า อุปาทาน - ความยึดถือในที่นี้ก็เหมือนกัน ต้องยึดถือด้วยอวิชชา มีมูลเหตุมาจากอวิชชา.

ต้นตอที่สุด นั่นคือว่า จากอวิชชา นี้จึงเกิดตัณหา. สำหรับ อวิชชา นี้ ก็มีอยู่ ๒ ระยะเวลา คืออวิชชาที่เราไม่มีความรู้ันถูกต้องในกรณีนั้น ๆ ที่เกิดขึ้น นี้ก็เรียกว่า อวิชชาเกิดในกรณีนั้น ๆ, และอวิชชาอีกความหมายหนึ่งเป็นต้นตอของอวิชชาทั้งหลาย ก็คือ *สิ่งที่ยังไม่รู้ว่ามันเป็นอะไร*; คือถ้าเมื่อถามว่า อวิชชามาจากไหน ? ก็ตอบว่า อวิชชามาจากอวิชชา - มาจากอวิชชา - มาจากอวิชชาอยู่เรื่อยไป. ไปจบอันสุดท้ายที่ไหน ? ก็คือสิ่งที่เรายังไม่รู้จกว่า มันคืออะไร. เพราะฉะนั้น เราไม่ต้องถามไปถึงนั้น รู้แต่เพียงว่า อวิชชาในกรณีนี้ของเราในปัจจุบันนี้คืออะไร เฉพาะเรื่องอย่างนี้ดีกว่า.

การที่มีอวิชชา นี้ มีเสียจนเคยชินเป็นนิสัย ก็เรียกว่า อวิชชานุสัย อีกทีหนึ่ง; เมื่อเราไม่รู้สึกรู้สึ ไม่เข้าใจในสิ่งต่างๆ แม้ที่เป็นตัวเรา ที่เกี่ยวกับตัวเรา จนเคยชินเป็นนิสัย อย่างนี้เรียกว่า อวิชชานุสัย. ครั้นพิจารณาไปๆ ก็จะพบว่า นี้เองเป็นตัวมารร้าย หรือตัวการที่ทำให้ความร้ายให้แก่เรา คือความไม่รู้จนเคยชินเป็นนิสัย; เมื่อไม่รู้สึกรู้สึ เพราะไม่รู้ ก็ไม่รู้สึกรู้สึ ก็ควบคุมไม่ได้.

การเกิดทุกข์ เป็นไปเพราะคนไม่รู้ความจริง

อาการที่ *ไม่รู้สึกรู้สึ* หรือ *ไม่รู้ความจริง* ในเมื่อมีอะไรเกิดขึ้น แล้วก็ไปเป็นไปจนเกิดความทุกข์ขึ้น เป็นเรื่องๆ ไปแต่ละวันๆ นี้เอง ที่กำลังมีอยู่แก่พวกเรา; อาการที่เป็นอย่างนี้ ก็คือ อาการที่เรียกด้วย ภาษาบาลีว่า ปฏิจจสมุปบาท; พุทอย่างนี้ เราก็อ้างไม่ถูก แล้วก็ป่วยการ ที่จะไปเรียกว่า ปฏิจจสมุปบาท, แต่เราก็อ้างว่าจะเรียกมันว่าอะไร ก็ต้องเรียกว่า "ปฏิจจสมุปบาท".

คำว่า “*ปฏิจอสุมุปาบาท*” ถ้าเป็นคำใหม่แปลสำหรับผู้ใด ก็ต้องไปพยายามสนใจให้รู้ว่า คืออะไร; แต่ถ้าพูดกันแบบประยุกต์ ก็คือ **ปัญหาของคนที่เกิดขึ้นแล้วทำให้เป็นทุกข์ในเรื่องหนึ่ง ๆ นั้นแหละคือปฏิจอสุมุปาบาท** ซึ่งมีกันทุกคนวันละหลาย ๆ เรื่อง. ถ้าเกิดความทุกข์ในอาการ ที่เจ็บปวดทรมานกิติ ในอาการที่หนักอึ้ง, หรือในอาการที่มันหลอกลวงไม่ให้อู ทั้งที่มันเป็นความทุกข์ กิติ นี้ก็เรียกว่าเป็นการเกิดแห่งความทุกข์ ตามนัยแห่งปฏิจอสุมุปาบาท แล้วก็มืออยู่นเฉยชินเป็นนิสัย.

เราต้องรู้จักแยกคำสองคำ คือว่า *การกระทำ* คำหนึ่ง, แล้วก็ *การเพิ่มความเคยชินจนเป็นนิสัย* นั้นอีกคำหนึ่ง, เป็นสองความหมาย. นี้ให้เราเห็นว่า ถ้าเราทำอะไรลงไป ส่วนที่เป็นการกระทำนั้น มันก็เป็นอยู่ส่วนหนึ่ง, อีกส่วนหนึ่งมันเป็นการเพิ่ม ให้เกิดความเคยชินเป็นนิสัยขึ้นมา อีกส่วนหนึ่ง. เช่น เราทำอะไรเราก็มีความเฉลว นั้นส่วนหนึ่งต่างหาก; แล้วก็มีความเคยชิน ในการที่จะทำอะไรเพิ่มขึ้น, มีความเคยชิน เพิ่มขึ้นอีกส่วนหนึ่ง. ส่วนหลังนี้ คือ ส่วนที่เรียกว่า **อนุสัย**, ส่วนแรกนั้นเรียกว่า การกระทำ.

ทุก ๆ วัน เรามีการกระทำที่เป็นความทุกข์ แล้วก็เพิ่มความเคยชิน ที่จะทำอย่างนั้นขึ้นทุกคราวไป ที่มีการกระทำอย่างนั้น วันหนึ่งมีหลายครั้ง, เดือนหนึ่งมีหนึ่ง ก็หลายสิบครั้ง หลายร้อยครั้ง ก็เลยมีแต่ความเคยชินที่จะเป็นทุกข์. เพราะฉะนั้นเราจึงเป็นทุกข์ง่ายเหลือเกิน คือ **ไวต่อการเกิดขึ้นแห่งความทุกข์ ด้วยความโลภ บ้าง ด้วยความโกรธ บ้าง ด้วยความหลง บ้าง**; เพราะเรากับมันจนชินเป็นนิสัย.

ต้องรู้จักโทษของ “ตัวคน” เพื่อรู้จักปัญหา

ที่นี่ เราจะดูให้ชัดยิ่งขึ้นไป ในส่วนที่ **ไวต่อการเกิดทุกข์** นี้ยากตรงที่เรากับมันไม่ได้ **เพราะว่าเรามีความเคยชิน เป็นนิสัยที่จะเป็นทุกข์**. เมื่อจะศึกษาเรื่องนี้ก็ต้องตั้งต้นไปตั้งแต่เรื่องของคน ๆ หนึ่งอีกตามเคย เพราะเรากำลังพูดถึงปัญหาของคน.

อย่าลืมว่า เรากำลังพูดถึง **ปัญหาของคน** เรามี **ตัวคน** นั้นแหละ เป็น **ตัวปัญหา**. คนเราประกอบอยู่ด้วยส่วนสำคัญก็คือ **ร่างกาย** กับ **จิตใจ**; สิ่งทั้งสองนี้ **ต้องไปด้วยกัน** จึงจะเกิดค่าของมันขึ้นมา. ถ้าร่างกายไม่มี จิตมันก็ทำอะไรไม่ได้. ถ้าจิตไม่มี ร่างกายก็ไม่มีอะไรจะปรากฏออกมาได้ ก็เป็นไปไม่ได้; เพราะฉะนั้น ต้องบวกกันสองอย่าง เป็น **กาย + ใจ** หรือ **ใจ + กาย** แล้วแต่จะเรียก. อย่าไปแยกออกเป็น ๒ ส่วน แล้วแยกกันอยู่ มันต้องอยู่ด้วยกัน เป็นสิ่งเดียว; แต่ว่าแต่ละส่วนมัน ก็ทำหน้าที่ต่างกัน.

ร่างกายนี้ เป็นเหมือนภาชนะใส่อะไร สักอย่างหนึ่ง เท่านั้นเอง ทำหน้าที่ไปตามหน้าที่ของร่างกาย ที่จะอำนวยให้เกิดผลทางจิตใจ; ฉะนั้น **จิตใจ** นี้เป็นเหมือนกับว่าเจ้าของเรื่อง คือ เป็น **ผู้รู้สึก** แล้วก็ **สั่งให้ร่างกายทำ**. ให้ร่างกายมันเคลื่อนไหวเปลี่ยนแปลงไป; โดยเนื้อแท้แยกกันไม่ได้ : การทำก็ทำด้วยกัน, การเคยชินเป็นนิสัย ก็เป็นด้วยกัน.

ที่นี่ มีเรื่องที่ ๓ อีก นั่นก็คือเรื่องข้างนอก คือสิ่งที่มากระทบกันเข้ากับกายและใจ; ถ้าพูดตามคัมภีร์พุทธศาสนา เขาก็เรียกว่า **รูป เสียง กลิ่น รส โผฏฐัพพะ ธรรมารมณ์** รวม ๖ อย่าง เป็น **วัตถุข้างนอก** ที่จะมากระทบกับ **กาย** และ **ใจข้างใน** : รูปกระทบตา, เสียงกระทบหู, กลิ่นกระทบจมูก, รสกระทบลิ้น, สัมผัสทางผิวหนังมากระทบผิวหนัง, อารมณ์ความรู้สึกมากระทบจิต, นี้รวมเป็น ๖ คู่. การศึกษาเช่นนี้ ต้องเล็งถึงตัวจริง ไม่ใช่ตัวหนังสือ.

เมื่อผมพูดอะไรไป พวกคุณต้องรู้จักตัวจริงของมัน ว่า ผมกำลังพูดถึงอะไรที่กำลังมีอยู่ในตัวคุณ : พอพูดว่า **ตา หู จมูก ลิ้น กาย ใจ** ก็ต้องรู้ว่า **เรามี** อันนี้เป็น **เครื่องมือ** สำหรับรับอารมณ์ข้างนอก, แล้วมี **รูป เสียง กลิ่น รส โผฏฐัพพะ ธรรมารมณ์** อยู่ข้างนอก สำหรับมาสัมผัสกับเครื่องรับข้างใน.

ตา หู จมูก ลิ้น กาย ใจ นั้นก็มีทั้งที่กาย และใจ; เช่นว่า ตา นี้ ก็มีเนื้อตา, แล้วก็ **มีจิตส่วนที่รู้ทางตา ทำหน้าที่อยู่ที่ตา** มันจึงจะเป็นตา ชื่นมาได้. หู ก็เหมือนกัน ไม่ใช่หมายถึงแต่ว่า เนื้อหนังที่ประกอบกันเป็นหู หรือเพียงเครื่องทำหน้าที่ทางหู. มันต้องมีส่วนที่เป็นความรู้สึก ที่เป็นจิตเป็นอะไรนี้ มารวมเข้าด้วย จึงเรียกว่าหู; จมูก ลิ้น กาย ก็เหมือนกัน กระทบใจเอง.

ในวันหนึ่งๆ เรามีอะไรมากระทบตา หรือกระทบหู กระทบจมูก ฯลฯ นี้เข้าใจได้เอง ไม่ต้องอธิบาย. ที่นี้พอมันมากระทบเข้าแล้ว จะมีอะไรเกิดขึ้น จึงมาเข้าเรื่องเมื่อตะกี้? ก็คือ อวิชชา : **ถ้ามีการกระทบ กันเข้าแล้ว ไม่มีความรู้ ความฉลาด** ในเรื่องนั้นๆ การกระทบนั้นก็เป็น**การกระทบตามอำนาจของอวิชชา**.

ยกตัวอย่างทางตาก่อน : มีตา แล้วก็**มีรูป** ที่มากระทบตา เพราะมันมาถึงกันเข้า, เกิดความรู้สึกทางตา เรียกว่า **วิญญาณทางตา**; นี้ของ ๓ อย่างนี้ **ถึงกันเข้าแล้ว ก็เรียกว่าผัสสะ** คือการกระทบโดยสมบูรณ์. ตอนผัสสะนี้เอง ถ้ามีความรู้ ความเข้าใจแจ่มแจ้งในความจริงของสิ่งนั้นๆ อยู่ การกระทบนั้นก็เป็น**การกระทบด้วยวิชา**; อย่างนี้จะไม่เป็นไปเพื่อเกิดทุกข์.

ที่นี้ โดยมากไม่เป็นอย่างมีวิชา **ในขณะที่ของการกระทบนั้นขาดความรู้** มีความไม่รู้ หรืออวิชชาอยู่แทน; ดังนั้นมันจึงเป็นไปในทางที่จะให้ **เกิดทุกข์อย่าง** แน่นนอน เพราะว่าไม่รู้, หรือว่าอาจจะมีความรู้ แต่มาไม่ทัน เพราะไม่มีสติ ก็เหมือนกัน มีค่าเท่ากัน. เพราะว่า **ไม่รู้เสียเลย** มันก็อวิชชา, เพราะว่า **รู้อยู่บ้าง แต่ในขณะนั้น** ไม่เกิดความรู้ขึ้นนี้ เพราะไม่มีสติ นี้ก็เรียกว่า **มีอวิชชาเหมือนกัน**. เป็นอันว่า การกระทบนั้น **กระทบด้วยอวิชชา** คือ การกระทบกันซึ่งมีอยู่ในร่างกาย หรือจิตใจของคนนั้น ซึ่งกำลังเป็นคนโง่ ในกรณีนั้น.

เมื่อมีการกระทบเกิดขึ้นแล้ว ก็มีเวทนา คือความรู้สึก เรียกว่าเวทนา. เวทนานั้นแยกออกเป็น ว่าน่ารัก น่าพอใจ ให้เกิดความยินดี ก็มี, ไม่น่ารัก ไม่น่าพอใจ ไม่ให้เกิดความยินดี ก็มี, หรือมันไม่มีความหมายใน ๒ ประการนั้น ทำให้โง่ หรือหลง หรือสงสัยอยู่ ก็มี. ถ้าการกระทบนั้นเป็นไปในขณะที่ไม่มีวิชา คือ มีอวิชา แล้วเวทนาที่เกิดขึ้น ก็กลายเป็นเวทนาที่มาจากอวิชาด้วย คือ เป็นเวทนาสำหรับจะโง่ต่อไปอีก จะให้เกิดคัมहा ต่อไป.

เวทนาที่มาจากการกระทบด้วยอวิชา ทำให้เกิดคัมहा คือความอยาก ด้วยความโง่. อย่างลึกลับว่าข้อนี้สำคัญ ถ้าอยากด้วยวิชา ไม่เรียกว่าคัมहा; พออยาก ด้วยอวิชา - ความโง่ ก็เรียกว่าคัมहा. ฉะนั้น คัมहा คืออยากด้วยความโง่ ก็เกิดขึ้นในเวทนานั้น ๆ ที่พุ่งออกมาจากผัสสะ ที่เป็นอวิชา แล้วอะไรที่น่ารัก ก็จะมีโง่ไปรัก, ที่น่าโกรธ ก็จะมีโง่ไปโกรธ, ที่น่าสงสัย ก็จะมีโง่ไปสงสัย.

ตอนนี้มีหลักที่แน่นอนอยู่อย่างหนึ่งว่า เมื่อได้รับเวทนาที่น่ารักน่าพอใจ เป็นสุขเวทนา มันก็เพิ่มราคนุสัย คือความเคยชินที่จะรัก, ถ้าได้รับ ทุกขเวทนา ที่ไม่น่ารัก ไม่น่ายินดี มันก็เพิ่มปฏิฆานุสัย คือ ความเคยชินที่จะโกรธจะเกลียด จะเคียดแค้น, ถ้าได้รับ อทุกขมสุขเวทนา มันก็สลับไป แต่ไม่ได้สร้างปัญญา หรือวิชาขึ้น, เพราะฉะนั้น มันก็เพิ่มอวิชานุสัย คือ เพิ่มความเคยชินในการที่จะโง่ ที่จะไปสนใจในสิ่งที่ไม่ต้องสนใจก็ได้.

นี่ดูให้ดีๆ ว่า เราวันหนึ่ง ๆ นี้ มีการเพิ่มให้โง่ ค่อนข้างน้อย, หรือเพิ่มให้เกิดราคนุสัย - ใจต่อการที่จะรัก, หรือเกิดปฏิฆานุสัย - ใจต่อการที่จะเกิดความรู้สึกเกลียด, ก็มีอยู่อย่างนี้. อันนี้แหละเป็นตัวสำคัญ ที่จะทำให้เราบังคับอะไรไม่ได้ ในเรื่องต่างๆ ที่มีเข้ามาเกี่ยวข้องกับเรา ซึ่งเนื่องกันมาตั้งแต่ต้น ตั้งแต่มีการกระทบ. ถ้าเกิด กระทบด้วยอวิชา คือในขณะที่ไม่มีวิชา ก็จะเกิดเวทนา

สำหรับจะให้เกิดความอยากด้วยความโง่ ทั้ง ๓ ชนิด. สุขเวทนา ก็เกิดโง่ไปอย่างหนึ่ง, ทุกขเวทนา ก็เกิดโง่ไปอย่างหนึ่ง, อทุกขมสุขเวทนา ก็เกิดโง่ไปอีกอย่างหนึ่ง.

การเพิ่มความโง่ นี้ ทำกันมาตั้งแต่ก่อนแต่ก่อน มันก็เลย ชินเป็นนิสัย และเป็นความโง่ที่จะเกิดความรู้อีกอย่างนั้น; นี่คือตัวปัญหา ที่มีอยู่จริง มันตั้งต้นที่ตรงนี้; เราไม่อยากจะโลก ไม่อยากจะโกรธ ไม่อยากจะหลง ก็ทำไม่ได้ เพราะว่าเราพอกพูนความเคยชินอย่างนี้มาเรื่อย.

ที่นี้ พอเกิดตัณหา คือ ความอยากไปตามความโง่ ในเวทนานั้นๆ อย่างใดอย่างหนึ่งแล้ว จะเกิดอุปาทาน หรือยึดมั่นในลักษณะเป็นตัวเอง เป็นของเรา; อันนี้ก็สำคัญมาก ถ้าคุณเป็นนักศึกษาจริงๆ คุณจะสังเกตเห็น ข้อที่ขัดแย้งในทางตรรกของคนหลายๆ ในโลกนี้ เพราะเขาไม่รู้เรื่องนี้ ว่าทำไมจึงเกิดความอยาก ก่อนเกิดผู้อยาก; นี่เพราะว่า มันเป็นเรื่องลมๆ แล้งๆ.

“ผู้อยาก” นี่เป็นเรื่องลมๆ แล้งๆ เมื่อเกิดตัณหา ความอยากอย่างนั้นอย่างนั้นแล้วจึงเกิดความรู้อีกว่า ฉนอยาก หรือ กูอยาก ที่หลัง ซึ่งเรียกว่า อุปาทาน; ฉะนั้น ตัวกู ที่เรียกว่า เป็นอุปาทาน นั้น เป็นเรื่องลมๆ แล้งๆ มันจึงเกิดได้ทีหลังความอยาก เพราะเป็นเพียงนามธรรมด้วยกัน. ที่นี้เราเคยเรียนแต่เรื่องวัตถุ มันก็มีเรื่องตรรก หรือ logic แต่ทางวัตถุ ว่าต้องมีผู้กระทำก่อนซิ จึงจะเกิดการกระทำ. นี่ทำไมจึงเกิดมีการกระทำก่อน แล้วจึงเกิดตัวผู้ทำ? ก็เพราะว่าเป็นเรื่องจิตใจ ที่เป็นมายา เป็นเรื่องลมๆ แล้งๆ เกิดคิดหาความอยาก แล้วก็เกิดอุปาทาน ความยึดมั่น เป็นตัวกู ผู้อยากผู้ต้องการ.

ต่อไปนี้ เกิดสิ่งที่เรียกว่า ภพ - ความเป็น ขึ้นมาอย่างพร้อมเพรียงว่า ตัวกู ว่าเป็นคนๆ หนึ่งในภพนี้. ถ้าศึกษาอย่างนี้แล้ว เข้าใจแล้ว จะพบว่า “คน” นั้นไม่ได้เกิดอยู่ตลอดเวลา; ถ้าพูดทางวัตถุ เอาวัตถุเป็นหลัก เขาถือว่า “คน”

เกิดอยู่ตลอดเวลา ตั้งแต่เกิดจากท้องแม่ จนกว่าจะเข้าโลง ได้เกิดอยู่ตลอดเวลา; ถ้าพูดอย่างภาษาธรรม จะว่า “คน” เกิดต่อเมื่อมีความรู้สึกว่า **กูเป็นกู** หรือว่า กูต้องการอะไร กูทำอะไร กูทำอะไร กูเสียอะไร นั่นแหละ. ตอนนั้นแหละจะเรียกว่า เกิด “คน” ขึ้นมา แล้วก็หายไป ตายไป ในเมื่อกรณีนั้น ๆ ผ่านไป จนกว่าจะเกิดกรณีใหม่ผ่านมาก็ นี่เขาเรียกว่า **ภพ** คือ **ความเป็นขึ้นมา**.

จากภพ ก็เกิดชาติ คือความสมบูรณ์แล้วที่จะยึดถือ ว่า “เกิด” โดยสมบูรณ์แล้ว : เกิดคน เกิดทุกข์ เกิดทุกอย่าง ก็มีความแก่ เจ็บ ตาย เป็นปัญหาโดยทั่วไป, แล้วก็มีความรู้สึกว่า กูเกิด กูแก่ กูเจ็บ กูตาย เป็นปัญหาที่ยืนพื้นอยู่, แล้วเกิดปัญหาคือ ไม่ได้ตั้งใจ ไม่รู้จักอ้อม ไม่รู้จักพอ เป็นความทุกข์ที่ทำความทรมานให้โดยตรง.

ที่กล่าวมานี้ คือ เรื่อง **ปฏิจสงฺกมฺพบาท**; แต่เราไม่อยากเรียกว่า ปฏิจสงฺกมฺพบาท ให้มันลำบาก เราจึงเรียกว่า **ปัญหาของคน** คือมันมีแต่อย่างนี้ แล้วเคยชินแต่อย่างนี้ จนเราบังคับตัวเราเองก็ไม่ได้; เพราะว่าตัวเราเองก็มีได้มี มันมีแต่กลุ่มของกาย ของใจ ของอะไร ที่เป็นไปตามกฎเกณฑ์ของมัน.

เมื่อพูดอย่างนี้แล้ว คุณควรจะรู้จักตัว **อวิชชา** กันได้แล้ว คือ **ความไม่รู้** ความปราศจากความรู้ นี่มัน **คอยอยู่ทุกแห่งทุกหน** เพราะว่าคนสร้างกันมาแต่เรื่องอวิชชาทั้งนั้น. พอรูปกระทบตา เสียงกระทบหู กลิ่นกระทบจมูก ฯลฯ มันก็คอยแต่จะไปในทางอวิชชา คือว่าไปหลงรักเวทนาที่เป็นสุข ไปเกลียดเวทนาที่เป็นทุกข์ ไปสงสัยในเวทนาที่ไม่ขัดลงไปว่า เป็นสุข หรือเป็นทุกข์.

เราพูดกันแล้วว่า เราพูดเรื่องประยุกต์ พูดเรื่อง *apply* โมกขธรรมประยุกต์; คุณอย่าให้กลายเป็นเรื่องเสีย เรื่องตัวหนังสือ เรื่องอะไร ที่คุณจกไว้ในกระดาษ

นั่นมันไม่ถูก ที่জনนั้นเพื่อกันลืมได้ แต่แล้วต้องเข้าใจว่า ผมกำลังพูดถึงอะไร ที่มีอยู่จริงในตัวของคุณ แล้วมันก็เป็นไปตามหน้าที่ของมันทุกๆวัน.

ทบทวนอาการของความไม่รู้จริงในเรื่องปฏิจจสมุปบาท

ทบทวนกันอีกทีหนึ่ง เผื่อว่าจะจืดไป ว่า : บ้างนอกมี รูป เสียง กลิ่น รส โผฏฐัพพะ ธัมมารมณ, บ้างใน มีเครื่องรับอารมณ์นั้นๆ คือ ตา หู จมูก ลิ้น กาย ใจ; พอคู่ของมันพบกันเข้า เช่นรูปกระทบตา ก็เกิดความรู้สึกทางตา ก็เรียกว่า จักขุวิญญาณ, ถ้าเป็นทางหู ก็เรียกว่า โสตวิญญาณ, ถ้าทางจมูก ก็เรียกว่า จานวิญญาณ ฯลฯ ภาษามันยุ่งไปเปล่าๆ; เรียกว่า ความรู้สึกทางตา ความรู้สึกทางหู ความรู้สึกทางจมูก ความรู้สึกทางลิ้น ความรู้สึกทางผิวหนัง ความรู้สึกทางใจ เป็น ๖ อย่าง. ที่นี้อย่างใดอย่างหนึ่งมันเกิดขึ้น ในกรณีหนึ่งมันจะมีอย่างหนึ่งเท่านั้น จะมีครบทั้ง ๖ อย่างไม่ได้, มันต้องเกิดคนละที.

ยกตัวอย่างในทางตา มีรูปมากระทบตา แล้วเกิดความรู้สึกทางตา ก็เลยกลายเป็นของสามสิ่ง คือ รูปมากระทบกับตาที่รับการกระทบ แล้วก็ความรู้สึกทางตาที่เกิดขึ้นที่ตา สามอย่างนี้สมบูรณ์แล้ว ถึงกันแล้ว เรียกว่าผัสสะทางตา; ในขณะที่แห่งสัมผัสนั้น เป็นคนโง่ หรือเป็นคนฉลาด มีปัญหาอยู่ที่นี้. ถ้าเป็นคนโง่อยู่ตามเดิม มันก็สัมผัสด้วยอวิชชา, ถ้าเป็นคนฉลาด หรือมีสติสมบูรณ์ ก็มีความรู้เรื่องอนิจจัง ทุกขัง อนัตตา หรือรู้อย่างที่ควรจะรู้อย่างอื่นขึ้นมาในขณะนั้น.

ใน ขณะสัมผัส ถ้ามีสติ ก็เป็นสัมผัสของคนฉลาด; สัมผัสของคนฉลาดนั้นไม่เป็นไร มันจะเปลี่ยนไปในทางที่ไม่เป็นทุกข์. คนฉลาดสัมผัสอารมณ์แล้วรู้ว่าอะไรเป็นอะไร ควรจะทำอะไร ควรจะทำเท่าไรก็ทำ ไม่ต้องทำก็ไม่ทำ, หรือว่าอย่างมากที่สุดมันก็กลายเป็นการศึกษาไป : รู้ว่านี่คืออะไร นี่คืออะไร แล้วก็เลิกกัน ไม่ต้องมีความทุกข์, แล้วก็ได้ความรู้เพิ่มขึ้น มันก็มีความเคยชิน ที่จะรู้เพิ่มขึ้นตามแบบของผู้มีวิชา.

ที่นี้ ในทางที่ตรงกันข้าม คือ คนโง่ **สัมผัสอารมณ์** ก็เป็นการสัมผัสของ คนโง่ **ไม่มีความรู้** และ **ไม่มีสติ**ที่จะพาความรู้มาได้ทันทั่วทั้งที, เวทนาที่เกิดขึ้น ก็กลายเป็นเวทนา สำหรับเป็นที่ตั้งแห่งความอยาก หรือความยึดมั่นถือมั่นไปเสีย ไม่เป็นการศึกษาเลย. ฉะนั้น จึงมีสุขเวทนาสำหรับให้รักจนเกิดความเคยชินในความรัก, ให้มีทุกข์เวทนาสำหรับให้โกรธ, แล้วจึงเพิ่มความเคยชิน สำหรับที่จะโกรธแรงขึ้นเร็วขึ้น, มีทุกขมสุข สำหรับให้หลงไหล หรือว่าสนใจหรืออะไร ไปตามเรื่องของมัน คือจะโง่ มากขึ้น ในเรื่องของเวทนานั้นๆ.

เรามีเวทนาอย่างไรบ้างในวันหนึ่งๆ ล้วนแต่จะ **ต้องแยกดู**ว่า เป็นเวทนา ในขณะที่เรามีความฉลาด หรือเป็นเวทนาในขณะที่เรามีความโง่. อยากรจะพูดว่า เคี้ยวมันมีแต่เวทนาในทางที่จะให้โง่ หรือเป็นเวทนาของคนโง่ เพราะไม่เคยรู้ ไม่เคยศึกษา ไม่เคยได้รับการอบรมเรื่องนี้; ฉะนั้น เราจึงเกิดค้นหา คือ ความอยากด้วยความโง่ ตามสมควรแก่เวทนานั้นๆ.

ตัวอย่างเช่น **สุขเวทนา** ก็เกิดความอยากที่จะเอา จะมี จะได้ จะสะสม, ถ้าเกิด **ทุกข์เวทนา** ก็จะโกรธ จะเกลียด จะอยากไปในทางที่จะฆ่ามันเสีย ทำลายมันเสีย. นี่คนเราจะทำลายศัตรู ก็เพราะรู้ว่า เป็นอุปสรรคต่อความอยากของเรา จึงรบราฆ่าฟันกัน เพราะความอยากที่ไม่ตรงกัน. นอกจากนั้น ก็ยังมีความอยากที่ละเอียดประณีตขึ้นไป ในทางจิตใจ ซึ่งยังไม่จำเป็นที่จะต้องไปนึกถึงก็ได้.

เราต้องนึกถึงแต่ความอยาก ที่มันกำลังเป็นปัญหาขบกัดเราอยู่นี้แหละ; **อยากที่จะได้นี้ก็เป็นความโลภ, อยากที่จะทำลาย เมื่อเราไม่ชอบใจ ก็เป็นความโกรธ, อยาก ด้วยความพะวงสงสัยพัวพัน มัวเมาอยู่ แต่ไม่รู้ว่าเป็นอะไรแน่** อย่างนี้ก็ **เป็นความหลง,** เรียกว่า ความโลภ ความโกรธ ความหลง มีมูลมาจากความอยาก ด้วยอำนาจของความโง่.

ความอยากนั้น พออยาก อย่างไร ก็จะมีติดอย่างนั้น : ใต้ของรักของ
พอใจ ก็อยากไปในทางที่มี จะยึดครอง จะบริโภคน จะเสวย, แล้วก็มีความรู้สึก
กลัวได้แล้ว กลัวกิน กลัวใช้ กลัวยึดครองเป็นไปอย่างนี้ เรียกว่า อุปาทาน หมายถึงเป็นตัวเรา
เป็นเจ้าของเราขึ้นมาในกรณีนั้น ๆ, เต็มมันก็ดับไปแล้ว. แต่อย่าลืมว่า ในกรณีหนึ่ง ๆ นั้น
มันพอที่จะทำให้ตัวคนรอกหมกไหม้หลายชั่วโมงก็ได้.

ที่เป็น ภพ ก็ เป็นตัวคนสมบุรณ์ ขึ้นมา เป็นนาย ก นาย ข อะไรก็ตาม
ที่เป็นอย่างนั้นขึ้นมาโดยสมบุรณ์ ก็มีปัญหาเรื่องความทุกข์ เพราะความเกิด แก่ เจ็บ ตาย,
หรือในทุกสิ่งที่ไม่เป็นไปตามที่ตัวต้องการ.

เพราะไม่รู้จักอาการของปฏิจจสมุปบาท คนจึงมีทุกข์

ที่พูดมาเสียยี่สิบกว่า ก็เพื่อจะชี้ให้เห็นทีเดียวว่า เราบังคับมันไม่ได้ เพราะเรา
ไม่รู้; ปัญหาหนักอกหนักใจของเรา ก็คือ การที่เราบังคับไม่ได้ ที่จะไม่ให้ความ
ทุกข์เกิดขึ้น. เรามันโง่เกินกว่าที่จะโง่ แล้วจะไปบังคับกันอย่างไรได้; เมื่อบังคับ
ไม่ได้ ก็เกิดปัญหามาขึ้น เป็นความทุกข์ขึ้นมา. อย่างนั้นผมเรียกว่า ปัญหาของคนใน
ชีวิตประจำวัน เรื่องหนึ่ง กรณีหนึ่ง เขาเรียกว่า ปฏิจจสมุปบาทสายหนึ่ง ทางตาก็ได้
ทางหูก็ได้ ทางจมูกก็ได้; แล้วก็เกิดเป็นปัญหาของคน ก็คือ จะต้องเป็นทุกข์แล้ว
มันอยากจะไม่ทุกข์ ก็ทำไม่ได้ ก็ต้องทนทุกข์ วัชทุกข์ไป.

อารมณ์ทั้งหลาย ที่จะเข้ามาทำให้เกิดปัญหา เกิดเรื่องนั้นเข้ามาได้มัก : ทางตา
ทางหู ทางจมูก ทางลิ้น ทางกาย ทางใจ ก็ตาม, จะเรียกว่าอะไรก็ตาม, แต่เราจะ
สรุปเท่าที่เป็นปัญหาอยู่จริงแก่คนในโลกนี้ เวลานี้ ก็คือ เรื่องกิน เรื่องกาม เรื่องเกียรติ.
เราอยากจะทำอะไรก็ทำกับเขาบ้างเหมือนกัน จะพูดว่า สาม ก. ก. กิน ก. กาม ก. เกียรติ
นั่นแหละ คือปัญหา ที่กำลังมีอยู่.

สรุปปัญหาที่เกิดขึ้นได้แก่เรื่อง สาม ก.

ตั้งแต่ชื่อ สาม ก. ก็ไม่ค่อยน่ากลัว หรือร้ายกาจอะไรนัก แต่ไปดูตัวจริงมันเถอะ; **ปัญหาเรื่องกิน** รัฐบาลก็แก้ไม่หวาดไหว, ปัญหาเรื่องกินของประชาชนก็มีมากขึ้น, มีกินแล้วยังไม่พอ ยังอยาก **เรื่องกาม** อีก ก็สร้างปัญหาอะไรขึ้นมาอีก เช่นอาชญากรรมทั้งหลาย, **แล้วยังมี เรื่องเกียรติ** คนยังจะแย่งกันครองเมืองทั้งนั้น กว้างกันไป ไม่มีที่สิ้นสุด เลยมีแต่ปัญหา. ส่วนตัวบุคคลหนึ่ง ๆ ก็มีปัญหา ส่วนสังคมก็มีปัญหา เรียกว่าปัญหาของคน.

เราต้อง **รู้จักตัวปัญหา** นี้ก่อน **จึงค่อยพูดกันถึงการแก้** ปัญหา; แล้วเราก็จะพบได้เองว่า พระธรรม หรือพระพุทธศาสนาก็คือ สิ่งที่เขาได้ค้นคว้ามาแล้วอย่างถูกต้องและเพียงพอ สำหรับจะแก้ปัญหาลำนี้. พวกคนโง่เหล่านั้น เขาไม่สนใจ; เพราะเขาไม่รู้จักปัญหา เขาก็ถลาลึกลงไปในตัวปัญหา **เรื่องกิน เรื่องกาม เรื่องเกียรติ** กันเสียตะพึด ไม่เคยโผล่ศีรษะขึ้นมาหาเง้อหาวิธีแก้ปัญห. เขา **ต้องการ** แต่จะให้ **ได้กิน** ให้ **ได้กาม** ให้ **ได้เกียรติ** เขาต้องการแต่เท่านั้น.

ปัญหาไปตกอยู่ที่การขอแย่งกัน ทำลายล้างกัน เพื่อประโยชน์แก่การ **ได้สิ่งเหล่านั้น;** ไม่มีใครมองเห็นว่า นี่เป็นปัญหาที่เราจะต้องช่วยกันแก้. นี่คือนิยามของปัญหาของมนุษย์อยู่ในรูปนี้ ในเวลานี้; ฉะนั้น โลกนี้ก็มีปัญหามากขึ้น แล้วใครจะไปแก้ ในเมื่อคนในโลกเป็นตัวปัญหาเสียเอง เป็นผู้ทำปัญหาเสียเอง. จะต้องมีคนบางคน ที่เขามองเห็นสิ่งเหล่านี้ ที่จะกระเด็นออกมา เป็นผู้แก้ปัญห; คนนอกนั้นก็รวมอยู่ในกลุ่ม ที่จะสร้างปัญหาให้แก่คนทั้งนั้น.

เรามาพยายาม **ทำความเข้าใจ** เกี่ยวกับคำว่า “คน” และเกี่ยวกับคำว่า **ปัญหา** **ของคน** กันให้เพียงพอ. เมื่อก่อนนี้ก็พูด วันนี้ก็พูดขยายความคำว่า ปัญหาของคนนั้น ให้เห็นชัดยิ่งขึ้นไปอีก, แล้วเราก็จะได้พูดกันถึงการแก้ปัญห ให้เป็นที่เข้าใจกันได้.

ขณะนี้เราศึกษารู้จักตัว**ตัวปัญหา** กันก่อน ว่ามีมาอย่างไร ? ตอบอย่างกำปั้นทุบดิน ก็มาจากความไม่รู้ มาจาก**อวิชชา** มาจาก **กิเลส**.

เมื่อจะดูกันให้ละเอียด ว่ามันมาอย่างไร มันมีกรรมวิธีของมันอย่างไร ? เราก็อุดอย่างที่กำลังพูดเมื่อตะกั้น ; แล้ว**ปัญหา**เฉพาะหน้าของเรา ก็คือว่า **เรายังเอาชนะมันไม่ได้** เราต้องการจะให้เป็นอย่างนี้ มันก็ไม่ใช่อย่างที่เรากำลังต้องการ เราเลยเป็นผู้เสวยทุกข์, ถ้ามีมาก ๆ ก็เรียกว่าตกนรกทั้งเป็น ถ้าไม่มากนัก ก็เป็นมนุษย์ที่ทนทุกข์, เป็นสัตว์มนุษย์ที่กำลังทนทุกข์ตามธรรมดาสามัญ, ถ้าขนาดหนักก็เรียกว่าตกนรก เป็นสัตว์นรกไปเลย.

เราอยู่ในรูปร่างของคน แต่ในความหมายที่แท้จริงนั้น เป็นสัตว์นรก เพราะที่เราแก้ปัญหานี้ไม่ได้ ร้อนระอุเหมือนไฟสุ่ม. มีพระพุทธรูปปางที่พระพุทธรูปเจ้าท่านใช้คำว่า **อาทิตตํ : จกขุ อาทิตตํ** แปลว่า **ตาก็ลุกไหม้ หูก็ลุกไหม้ จมูกก็ลุกไหม้ ลิ้นก็ลุกไหม้ ผิวหนังก็ลุกไหม้ ใจก็ลุกไหม้**; ในอาทิตตปริยายสูตรว่าอย่างนั้น. นั่นแหละคือ**ตัวปัญหา**ที่แท้จริง แต่มองไม่เห็น.

พวกคุณมองเห็นไหม ว่า ตาลุกไหม้ได้อย่างไร ? หูลุกไหม้ได้อย่างไร ฯลฯ ? นึกมองไม่เห็น ; แล้วไต้อุตส่าห์พูดกัน ก็เพื่อให้มองเห็นว่า มัน **ลุกไหม้อยู่ทุกเวลาที่มีการสัมผัสด้วยอวิชชา**. เมื่อตาลุกไหม้ หูลุกไหม้ ฯลฯ แล้ว รูป เสียง กลิ่น รส ฯลฯ มันก็ลุกไหม้, ญาณเหตุไปรู้จักสิ่งเหล่านี้ก็ลุกไหม้ กระทั่งไปถึง ผัสสะ เวทนา ตัณหา ก็เป็น**ตัวความลุกไหม้**ไปหมด เขาเรียกว่า เราอยู่ในกองไฟที่มีความลุกไหม้.

นี่คือ**ปัญหา** : **เราไม่เคยคิดว่า เราลุกไหม้ ; เราไม่เคยคิดที่ว่า เราจะดับไฟ**; ก็ยังเป็น**ปัญหา**หนักขึ้นไปอีก คือเป็น**ปัญหา**ของคนที่ไม่รู้ว่า**มีปัญหา**.

สรุปความสำหรับการพูดในวันนี้ก็ว่า **เราไม่สามารถจะบังคับตัวเรา ในสภาพที่ไม่ต้องเป็นทุกข์** เพราะว่า เรานั้น เคยชินแต่ในทางที่จะเป็นทุกข์, มีความ

คิดแต่ที่เป็นอวิชา อยู่ภายใต้อำนาจของอวิชา มาตั้งแต่ก่อนแต่ออก แล้วยังไปหลง
ในเวทนา มันก็มีปัญหาเรื่อยไป; จนกว่าเมื่อไรจะรู้เรื่องนี้ แล้วจึงควบคุมมันได้,
คือควบคุม ตา หู จมูก ลิ้น กาย ใจ เมื่อจะสัมผัสกับรูป เสียง กลิ่น รส โผฏฐัพพะ
ธัมมารมณ์; ถ้ามีความรู้ มีสติปัญญา ก็จะควบคุมได้.

เดี๋ยวนี้ เราควบคุมไม่ได้ แล้วก็ถือว่าเป็นต้นเหตุ; กล่าวสั้น ๆ ก็ว่า **ปัญหา**
เฉพาะหน้า ของเรา คือการที่เราควบคุมความรู้สึกในจิตใจไม่ได้ และรวมทั้งควบคุม
ทางกายไม่ได้. เป็นอันว่า **ควบคุมไม่ได้ ทั้งทางกาย ทั้งทางจิต**; เป็นปัญหา
ที่ใหญ่หลวงที่สุด ที่น่ากลัวที่สุด ที่เรียกว่าเป็นปัญหาของคน ในความหมายที่ชัดเจน
ละเอียดยิ่งขึ้น กว่าที่พูดมาแล้วเมื่อวานนี้.

ผมจะยุติส่วนที่จะต้องบรรยายไว้เพียงเท่านี้ ต่อไปนี้เป็นโอกาสสำหรับใครสงสัย
อย่างไรจะโต้ถาม, และให้ถามเฉพาะในขอบเขตของปัญหานี้ เพื่อให้เข้าใจแจ่มแจ้ง;
ไม่ยอมให้ถามปัญหาอื่น ที่ไม่เกี่ยวกับเรื่องนี้ เพราะเราไม่มีเวลาพอ ใครมีความสงสัย
ก็ถามได้.

ปัญหาของคน คือ การที่เราอยู่ด้วยความโง่ **ไม่สามารถบังคับอะไรได้**
ในระบบจิตใจ ที่จะถูกปรุงแต่งไปในทางที่จะให้เกิดทุกข์.

คำอธิบายตอบปัญหา

ไม่มีใครถามหรือ ไม่มีใครยกมือสอลนเหมือนในห้องเรียน. ส่วนโมกข์นี้
ศักดิ์สิทธิ์ มันกวาดปัญหาไปเสียจากจิตใจคน เลยไม่มีปัญหา ไม่มีใครสงสัย. ลองกิดดู
ใครก็ได้ ทรวาสก็ได้ สงสัยก็ตาม.

(ถาม) ผมอยากจะเรียนถามท่านอาจารย์ว่า ตามที่ท่านอาจารย์พูดถึงวงของปัจจุจ-
สมุขบาท ที่กล่าวมา หมายความว่า ผัสสะนี้เป็นสิ่งที่จะต้องเกิดขึ้น เป็นสิ่งที่เราบังคับไม่ได้;
แต่วิชาเป็นสิ่งที่เราจะต้องทำให้เกิดเป็นเช่นนั้นใช่ไหม ?

(ตอบ) ฟังออกแล้ว ว่าตามอย่างไร? **ผัสสะเป็นสิ่งที่มี** ถ้าเรายังมีชีวิตอยู่ เราหลีกเลี่ยงสิ่งที่เรียกว่า ผัสสะ ไม่ได้ เพราะเรายังมีตา มีหู อยู่ อารมณณ์ก็มีอยู่; ฉะนั้นมันต้องมีสิ่งที่เรียกว่าผัสสะ แล้วก็ถือเอา **ผัสสะเป็นจุดตั้งต้น** ที่จะเกิด ปัญหา หรือไม่เกิดปัญหา. ถ้าเราจัดการกับสิ่งที่เรียกว่าผัสสะถูกต้อง ปัญหาก็ไม่เกิด จัดการ ผิดปัญหาก็เกิด; จัดการผิด คือ ในขณะที่ผัสสะนั้น ไม่มีความรู้ ไม่มีสติปัญญาเข้ามาเกี่ยวข้อง มันก็กลายเป็นผัสสะควายอำนาจของอวิชชา อย่างนั้นมีปัญหาเรื่อยไป จนเป็น ความทุกข์. ถ้าเผชิญในเวลาไหน เรามีความรู้เกิดขึ้นก็ดี หรือว่า มีสติถึงเอาความรู้ที่เรา เคยฝึกฝน อบรมศึกษามาได้ทันทั่วทั้งที่ดี ก็เรียกว่ามีวิชาเข้ามาเกี่ยวข้องในขณะนั้น และอวิชชาที่ไม่มีโอกาส; ฉะนั้น ผัสสะนั้นก็^๑เป็นผัสสะของอวิชชา.

ผัสสะของวิชาไม่นำไปสู่ความทุกข์ มันจะนำไปให้รู้หน้าที่ ที่ควรทำ, และถ้าไม่มีหน้าที่ที่ไม่ต้องทำ; แต่มันก็ให้เกิดการศึกษา หรือสติปัญญาในส่วนนี้เพิ่มขึ้น. มันจะเพิ่มความเคยชินในทางตรงกันข้าม คือความเคยชินที่จะเข้าใจดู จะรู้ดู จะไม่โลภ จะไม่โกรธ จะไม่หลง ยิ่งขึ้น. ฝ่ายนี้จะเพิ่มความเคยชินทางฝ่ายวิชา, ฝ่ายโน้นจะเพิ่มความเคยชินทางฝ่ายอวิชา.

ที่พูดถามว่า **อวิชาเป็นสิ่งที่จะต้องคอยกำจัด** นั้นก็ถูกแล้ว, ต้องคอย ป้องกัน อย่าให้เกิด. แต่เดี๋ยวนี้เราก็คงไม่รู้ว่ อวิชาคืออะไร มันก็ไม่สามารถที่จะ ป้องกัน เพราะเราไม่รู้ว่ นี่เป็นวิชาแล้วเราก็คงเคยชินแต่ที่จะมีอวิชา; ถ้าห้ามกันไว้ ไม่ได้ มันก็เกิดอวิชาในขณะนั้น แล้วทำไปด้วยอำนาจอวิชา.

หน้าที่ของเรา ตามหลักที่พระพุทธเจ้าท่านสอน ก็คือ **พอกพูนวิชา** อยู่เป็นประจำ; อย่างว่ให้ทำวิปัสสนา ทำกรรมฐาน ทำอะไรต่างๆ ก็คือพอกพูนวิชาไว้เป็นประจำ ให้มีความรู้มากขึ้น แล้วมีสติปัญญาเอาไปใช้ได้ทันทั่วทั้งที ในขณะที่ผัสสะ เกิดขึ้น; อย่างนี้ก็ไม่^๒มีปัญหา หรือว่า ไม่มีความทุกข์. การที่เรา **จะป้องกันอวิชา**

เฉย ๆ ไม่มีทางหัน นอกจากจะเพิ่มพูน พอกพูนวิริยา เท่านั้น, แล้วทำความเคยชิน ในการที่จะเกิดวิชา ผักผ่อนให้มีความแคล่วคล่องที่จะมีสติสัมปชัญญะ เพื่อกันวิชา ออกไปเสีย.

สติ ไม่อาจจะฆ่าวิชา แต่ว่า เป็นเครื่องมือ ที่จะ กันวิชาไป ไปได้เสีย ทางอื่น หรือหยุด สำหรับ เป็นโอกาสของปัญญา หรือวิชา ที่จะเข้ามาทำลายวิชา อีกต่อหนึ่ง. บางทีก็มีสติไว้เป็นเพียงสะกดกันความรู้สึก คตินึก ที่ปรุ่งแต่งเสียเท่านั้นก็พอ เพราะมันไม่ใช่เรื่องสำคัญอะไร; แต่ถ้าเป็นเรื่องสำคัญมาก ก็ต้องไปดึงเอา วิชามา เพื่อจะทำลายวิชาในกรณีนั้น.

หน้าที่ ที่เกี่ยวกับวิชาก็คือ อย่าให้อาหารแก่มัน ให้มันผอมลง ๆ. พระพุทธเจ้าท่านตรัส, หรือพระสาวก หรือคนอื่น ๆ ก็กล่าวไว้ ตรงกันว่า **อวิชชา**นี้เกิด มาจาก **อสาสะ**; แล้ววิชานี้ มี **นิวรรณ์ ๕** เป็นอาหาร.

อสาสะ นี้ก็คือ **กามาสะ ภาวาสะ อวิชชาสะ**; นี้ก็มีวิชาอยู่ อีกตัว นั้นแหละ, ความหมกหมมแห่งวิชานี้แหละ เป็นที่เกิดของวิชา ใน กรณีหนึ่ง ๆ เป็นประจำวัน คือเราหมกหมมวิชาไว้แต่อันแต่ ออก. ที่นี้พอมันเกิด ออกมาแล้ว มัน ได้อาหารหล่อเลี้ยงคือ **นิวรรณ์** มันจะหล่อเลี้ยงความหมกหมมแห่ง วิชานี้ นั้นแหละมากกว่า.

นิวรรณ์ ๕ ก็ควรจะรู้ ว่าเป็นสิ่งที่มีอยู่เป็นประจำวัน ได้แก่ **กามฉันทะ** - **ครุณไป**ในกาม, **พยาบาท** - **ครุณไป**ในทางประทุษร้าย, **ฉินะมิทธะ** - **จิตหดหู่ซึมเซา** คือแฟบลงไป หรือความที่จิตละเอียดแฟบลงไป, **อุทธัจจะกุกกุจจะ** คือ **จิตที่ฟุ้งซ่านขึ้นมา**, **วิจิกิจฉา** - คือความที่คิดลังเล ไม่มีความแน่นอนอะไรลงไปได้; ๕ อย่างนี้ เขาเรียกว่า **นิวรรณ์**. ขึ้นปล่อยให้ **นิวรรณ์** เป็นของมีอยู่ละก็ เรียกว่า เป็นการให้อาหาร เพิ่มอาหารให้แก่วิชา วิชาก็จะแรงกล้า.

จงพยายามที่จะ **กำจัดนิเวรณ** ในวันหนึ่งๆ แล้วก็ **มีสติสัมปชัญญะ** อย่าให้อวิชชาเกิดออกมาในกรณีหนึ่งๆ ที่ตากระทบรูปเป็นต้น. เมื่อเราไม่ให้อาหารแก่อวิชชา อยู่ตลอดเวลาแล้ว อวิชชาสวะจะค่อยๆ น้อยลงๆ ค่อยถูกซุกซุกทำลายให้น้อยลง ให้เหลือ น้อยลง; ฉะนั้น จึงเห็นจริงกับข้อที่พระพุทธเจ้าตรัสว่า **“อยู่ให้ถูกต้อง เป็นอยู่ให้ถูกต้อง โลกไม่ว่างจากพระอรหันต์”**.

“เป็นอยู่ให้ถูกต้อง” ก็คือ อย่าให้มีโอกาสที่จะเกิดนิเวรณนั้นก่อน เป็นประจำวัน, นิเวรณทั้ง ๕ อย่าให้เกิด แล้วก็อย่าให้มีผัสสะด้วยอวิชชา. ถ้าเรา **อยู่อย่างอริยมรรคมีองค์ ๘** จะทำให้เป็นอย่างนี้จริง คือ ไม่อยู่ด้วยนิเวรณ ไม่อยู่ด้วยผัสสะ ด้วยอำนาจของอวิชชา; **อวิชชาที่ผสมลงๆ** วันหนึ่งก็สิ้นไป ก็เรียกว่ามีการบรรลุพระอรหันต์. เรื่องอวิชชาโดยย่อ ก็มีอยู่อย่างนี้.

(ถาม) สำหรับบุุคคลชนธรรมดา ซึ่งยังคงเกี่ยวข้องกันกับ เรื่องกิน เรื่องกาม เรื่องเกียรติ กระผมเห็นว่า เรื่องกิน เรื่องกามนั้นผมเองปฏิเสธโดยสิ้นเชิง เพราะว่ามันมีแต่จะเรื้อรัง ออกนอกกลุ่มออกทางออกไปทุกที; แต่พูดถึงเรื่องเกียรติ ผมมีความคิดเห็นว่า มันเป็น *nature* อันดั้งเดิมของมนุษย์อันหนึ่ง เพราะฉะนั้น ผมคิดว่า เราไม่ควรปฏิเสธโดยสิ้นเชิง เราควรจะประยุกต์สิ่งที่มีอยู่แล้ว ให้ดำเนินไปในทางที่ถูกต้อง ตามทำนองคลองธรรม เช่นว่า เกียรติแห่งความเป็นคนดี, เกียรติแห่งการเคารพตนเอง เกียรติแห่งการเคารพเวลา; อันนี้น่าจะเป็นการประยุกต์มากกว่า แทนที่จะปฏิเสธโดยสิ้นเชิง. ผมอยากเรียนตามท่านอาจารย์ เกี่ยวกับเรื่องเกียรติอันนี้ ได้กรุณาขยายให้ลึกซึ้งละเอียดลงไปสักนิดหนึ่ง.

(ตอบ) ปัญหาเกี่ยวกับเรื่องกิน เรื่องกาม เรื่องเกียรติ ที่คุณว่า ยังมีแต่ปัญหาสุดท้าย คือเรื่องเกียรติ เรื่องสองอย่างข้างต้นไม่ว่าจะมีปัญหา, แล้วถือว่าเรื่องเกียรติ หรือเรื่องฝ่ายเกียรติ เป็นเรื่อง *nature* ซึ่งคุณคงจะหมายถึงสัญชาตญาณ หรือว่า *instinct* ของคน. แต่เท่าที่ผมใคร่ครวญดูแล้ว รู้สึกว่าทั้ง ๓ อย่างนั้นเป็น *nature* หรือ *instinct* ของสัตว์; เพราะเรื่องกินนั้น เป็นเรื่องที่ยังกิน เพราะมีชีวิตอยู่

อย่างนั้นก็เป็น *instinct* ที่ต้องการจะมีชีวิตอยู่, จึงต้องกิน ต้องหากิน; แต่จะต้องทำให้ถูกต้อง หรืออย่าให้เกิดเป็นปัญหาขึ้นมา เป็นความทุกข์ขึ้นมา.

เรื่องกาม นั้นก็ต้องถือว่าเป็น *instinct* หรือเป็น *nature* ซึ่งก็ **ต้องควบคุมไว้ให้ถูกต้อง** จึงจะไม่เป็นปัญหาขึ้นมา. เรื่องกามนั้นลึกลับซับซ้อนมาก คุณอย่าไปมองว่าเป็นเรื่องง่าย ๆ หรือจะบ๊อคอะไรออกไปได้ง่าย ๆ มันเป็น *instinct* ของการสืบพันธุ์; ธรรมชาติต้องการให้สืบพันธุ์. เราพูดคล้าย ๆ กับว่า ธรรมชาติเป็นตัวตน หรือพระเจ้า ต้องการให้มีการสืบพันธุ์ อย่าให้มนุษย์สูญหายไปจากโลก. แต่คำว่าโดยที่จริงแล้วมันฟลุค บังเอิญมาอยู่ในรูปที่ว่า มันต้องมีความรู้สึกชนิดนี้ มี *instinct* ชนิดนี้ มีอุปกรณ์ความรู้สึกอันนี้ คือต่อม *gland* ต่าง ๆ ที่ทำให้มนุษย์เรามีความรู้สึกทางการสืบพันธุ์ เป็นสิ่งที่หลีกเลี่ยงไม่ได้ ที่จะไม่สืบพันธุ์. ฉะนั้น จึงมีปัญหาไปในทางที่ว่า จะมีการสืบพันธุ์อย่างไร โดยที่ไม่ต้องเกิดความยุ่งยากขึ้นมา.

ผมสังเกตเห็นว่า กำลังมีผู้เข้าใจผิด หรือศาสนาบางศาสนา กำลังตีความผิดอยู่ด้วยซ้ำไป แต่อย่าออกชื่อดีกว่า; โดยการที่ไปเอาการมรดก ไปรวมกันเข้ากับการสืบพันธุ์.

การมรดกไม่ใช่การสืบพันธุ์ การสืบพันธุ์ไม่ใช่การมรดก; ที่เท่านั้น การสืบพันธุ์โดยวิธีอื่น ไม่เกิดปัญหาเป็นความทุกข์ขึ้นมาอันนั้น พระเจ้าต้องการ และเป็น การปฏิบัติที่ถูกต้อง และควรกระทำเป็นอย่างยิ่ง. ส่วนการมรดกนั้นมันไม่สืบพันธุ์ก็ได้ ไม่เกี่ยวกับการสืบพันธุ์ก็ได้ เป็นความโง่ความหลงของอวิชชา; แต่ว่าธรรมชาติมันฉลาดกว่าเรา ก็เอาการมรดกมาจ้างคน ให้ทำหน้าที่สืบพันธุ์ที่น่าขยะแขยง ไปเอามารวมกันเสีย. อันหนึ่งเป็นเครื่องบังหน้าหลอกคนโง่ ๆ จ้างคนโง่ ๆ ด้วยการมรดก ให้ทำการสืบพันธุ์.

นี่ก็มีปัญหาว่า ถ้าเมื่อมีกามารมณ์ over มันก็ต้องมีปัญหา มีความทุกข์ที่เหลือ ออกไปจากที่จำเป็น จากส่วนที่จำเป็น. ถ้ามีการสืบพันธุ์ล้วนๆ และบริสุทธิ์ และ ประกอบอยู่ด้วยสติปัญญาแล้วก็ดี จะได้มีมนุษย์ที่ดี ที่ฉลาดเหลืออยู่ต่อไป เพื่อความมี อยู่แห่งโลกทั้งตงาม ที่น่าจะอยู่ เพราะถ้าชาติสิ่งนี้เสียแล้ว ก็จะไม่มีการเกิดมา โลกนี้ มันก็สูญหายไป; **โลกมนุษย์นั้นจึงต้องมีอยู่ด้วยการสืบพันธุ์ ที่ถูกต้องบริสุทธิ์.**

นักสอนศาสนาบางศาสนา อธิบายกามารมณ์เป็นอันเดียวกับเมตตา นั้น ผิดอย่างยิ่ง; ที่พระเจ้าต้องการนั้น คือ ความรักซึ่งกันและกัน นั้นไม่ใช่กามารมณ์, **กามารมณ์ไม่ใช่ความรัก.** นักศึกษาเหล่านี้ รู้จักกันเสียบ้างว่า กามารมณ์นั้นไม่ใช่ ความรัก มันเป็นอีกอันหนึ่งต่างหากจากความรัก. ถ้าจะพูดว่าเป็นความรักก็คือความโง่ ที่สุดของความรัก; แต่ก็ไม่ใช่ความรัก.

กามารมณ์นั้นเป็นความคิดปรุงแต่ง อีกอันหนึ่ง เลยเกิดเตลิดไปในด้านการ ยั่วยุ่วยั่วหรือว่าต่อมเกล็ดที่ รู้สึกทางเพศนั้นเกินเหตุเลยเกิดไป. เตียวนี้คนในโลก ก็กำลังเอามาปนกันในเรื่องกามารมณ์ กับเรื่องการสืบพันธุ์ จนเป็นปัญหายุ่งยากมากมาย.

ถ้าจะพูดถึง *Instinct* ในทางกามารมณ์ ก็เป็นอีกอันหนึ่งต่างหากจาก *instinct* ทางการสืบพันธุ์. ที่เราเห็นชัดง่าย ๆ ก็คือ **สัตว์เครื่องสืบพันธุ์ โดยไม่มีความหมายทางกามารมณ์** แต่มนุษย์นี้มีความหมายทางกามารมณ์ แม้ไม่มีการสืบพันธุ์ เพราะว่ามันขี้โง่มากเกินไปกว่าสัตว์ ไม่ไปหลงไหลในกามารมณ์ทั้งคืนทั้งวัน ทั้งเดือนทั้งปี นั้นแหละเป็นปัญหาทางกามารมณ์คืออย่างนี้ ที่จะต้องไปดูให้ดี.

ปัญหาทางเกียรตินั้น ถูกแล้ว มันเป็น *instinct* เหมือนกัน, มันเป็นของ ประหลาดอย่างยิ่ง สำหรับสิ่งที่เรียกว่า จิต และสิ่งที่เรียกว่า *สัญชาตญาณ* - **ญาณคือ ความรู้.** ความรู้ที่เกิดเอง เรียกว่าสัญชาตญาณของจิต, จิตย่อมมีความรู้สึกที่เกิดเอง หลายๆ อย่าง หลายๆ ทาง; แล้วทางหนึ่งก็คือ รู้สึกว่ามีเกียรติ เช่น ชนะ หรือว่า

ไม่มีอุปสรรคศัตรูมาต่อต้าน นี่ **รู้สึกว่ามีเกียรติ** ซึ่งเป็นเหตุให้มีความรู้สึก เป็นตัวกู, ตัวกูนั้นแหละเป็นเรื่องของเกียรติมากที่สุด.

สิ่งที่เรียกว่าตัวตน ความหมายแห่งตัวตน หรือตัวกู ตั้งอยู่ด้วยความรู้สึก หรือสัญชาตญาณอันหนึ่ง; ในบาลีมีคำอยู่คำหนึ่งเรียกว่า *อหังการ มมังการ มานานุสย*, ชื่อมันยาวหน่อย : อหังการ มมังการ มานานุสย คือการสะสมความเคยชินในความ รู้สึก ว่าตัวกู ว่าของกู. *อหังการ - ความรู้สึกว่า กู, มมังการ - ความรู้สึกว่า ของกู, มานานุสย - การหมักหมมสะสมเคยชิน แห่งความรู้สึกว่า กู ว่าของกู* เป็นสัญชาตญาณอันหนึ่ง; ถ้าละได้ก็เป็นพระอรหันต์.

เดี๋ยวนี้ เราก็ออยู่ใต้สัญชาตญาณที่กล่าวมานั้น ทั้งนี้ เราจึงชอบเกียรติมาตั้งแต่ อ่อนแต่ออก : เด็กเล็ก ๆ ก็อยากให้ผู้ใหญ่ยกยอ หรือพอโตก็ยกยอก็เป็นสุข; เพราะฉะนั้น **เกียรติ ก็ เป็นทางมาแห่งความรู้สึกที่เป็นปัญหา.**

ยกตัวอย่าง ปลาตัวหนึ่ง เลี้ยงไว้ในตู้ตัวเดียว ไม่เคยรู้เรื่องอะไรกับใคร มันก็สับคัทู สบคัทาง สบคัทนือสบคัทัว, พอไปมองมัน มันก็มีท่าทางเหมือนกับว่า จะเล่นงานเรา. มันทำไปทำไมเหนื่อยเปล่า ๆ; นี่ด้วยอำนาจสัญชาตญาณแห่งตัวกู หรือรู้สึก ว่า กู, รู้ว่ามีเกียรติ; ฉะนั้นมันจึงกักกัน. ถ้าเอาอีกตัวหนึ่งใส่ไป มันจะ กักกัน ด้วยความมีเกียรติ ด้วยความรักษาเกียรติ ถนอมเกียรติ ว่านี่เป็นของกู, บริเวณนี้ เป็นของกู, หรือตัวกู ต้องเป็นตัวกู ใครเข้ามาไม่ได้.

นี่ **เกียรติ** ที่มันเคลือบเปิดเบี่ยงออกไป **ในรูปของกิเลส ตัณหา อุปาทาน**; ฉะนั้น ที่พูดมาเมื่อตะกี้นี้ ยังเป็นส่วนน้อยของสิ่งที่เรียกว่า **เกียรติ**.

ถ้าว่าที่จริงแล้ว มันอาจจะใช้เป็นเครื่องล้อ เครื่องตึง เครื่องจูง ได้ทั้งกิน ทั้งกาม ทั้งเกียรติ, ทั้งสามอย่างนี้จะ เป็นเครื่องช่วยตึงไปหาที่ว่า ตึกว่า : กินให้ตึกว่า

มีกามารมณ์ที่ตึกกว่า และมีเกียรติที่สูงกว่า; แต่สองอย่างนั้นมันต่ำกว่า มันก็อยู่ข้างหน้า ถ้าผ่านพ้นไปได้ ก็ไปติดค้างหลังสุด คือความเห็นแก่ตัวกู หรือเกียรติ. มันก็ที่อยู่ที่ว่าเราจะเอาเกียรตินี้เป็นบันได สำหรับหวังขึ้นไปทีละขั้นจนในที่สุด มันก็อยู่เหนือเกียรติจึงจะได้, ต้องไปถึงขั้นที่อยู่เหนือความรู้สึกว่าเกียรติ.

เดี๋ยวนี้ใช้กันแต่เพียงว่า ในโลกนี้เราจะตั้งคนขึ้นมาสู่สถานะอนสูง โดยใช้ความนิยมในทางเกียรติเป็นเครื่องล่อ ก็ได้เหมือนกัน; แล้วก็ตึกกว่า. แต่เดี๋ยวนี้ คนโง่มากจนถึงกับเอาเรื่องกิน เรื่องกามมาเป็นเครื่องล่อ. สนใจชวนชวayakan แต่เรื่องกิน เรื่องกาม แล้วใช้สองสิ่งนี้เป็นเครื่องล่อ จนในโลกนี้หากันมีเกียรติทำยาก มีแต่คนทุจริตต่อเพื่อนมนุษย์ โดยเฉพาะพวกนักการเมืองที่มีเกียรติแห่งความคดโกง ไม่ใช่เกียรติอันบริสุทธิ์ แล้วคนพวกนี้ก็ใช้เรื่องกิน เรื่องกาม ตกเบียดคนอื่น ทำให้โลกปั่นป่วนไปหมด,

ที่นี้ ในเมื่อเราว่าจะแยกตัวออกมา ในฐานะเป็น พุทธบริษัท; ผมว่าไม่ควรจะมุ่งหมายใช้เกียรติอย่างเดียว ในการที่จะมีการกระทำอันถูกต้อง, มัน **ต้องถูกต้อง** **ไปตั้งแต่เรื่องกิน** แล้วก็เรื่อง กาม แล้วก็เรื่อง **เกียรติ** ซึ่งล้วนแต่เป็นสัตยชาติญาณด้วยกันทั้งนั้น, มีอวัยวะ มีองค์ประกอบ มีต่อมแกลนต่ออะไรต่างๆ สำหรับที่จะให้เกิดปัญหาทั้ง ๓ นี้ ระวังให้ดี ให้ถูกต้อง.

เรื่องกิน ถ้า **เลยความหมาย** ของการบำรุงร่างกาย ก็ **เลยกลายเป็นเรื่องกาม**. เรื่องกามนี้ ถ้า **เลยความหมาย** ของการสนองความอยากของกิเลสแล้ว มันก็ **กลายเป็นเรื่องเกียรติ**. ที่นี้พอมาดังเรื่องเกียรติ มันจะไปกันถึงไหน มันก็หลายชั้นหลายระดับ. ฉะนั้น การสอนในเบื้องต้น ก็สอนให้รักษาเกียรติ **ให้เห็นแก่เกียรติ** โดยไม่ต้องเห็นแก่เรื่องกิน เรื่องกาม; แต่ถ้าไปทำผิด เรื่องกิน เรื่องกาม มันก็ไม่มีเกียรติ, จะเป็นเกียรติไปไม่ได้.

ถ้าหมกบปัญหาเรื่องกิน เรื่องกามแล้ว ก็คงเหลือเรื่องสุดท้าย ซึ่งเหนียวแน่นที่สุดก็คือเรื่องเกียรติ ก็เหลืออยู่แต่ว่า ให้เป็นเรื่องเกียรติที่ถูกต้อง; อย่าให้เป็นเกียรติปลอม เกียรติหลงใหล แล้วมันจะไปสู่จุดสุดท้าย คือเหนือเกียรติ มีจิตอยู่เหนือค่าของเกียรติ เหนือค่านิยมของเกียรติ ก็คือหมดตัวกู; ถ้าไม่อย่างนั้นก็ไม่เหนือเกียรติ หากยังมีตัวกูหรืออยู่ แล้วยังมีเกียรติ มีค่าของเกียรติ.

การละอหังการ มมังการ มานานุสสัย นี้จะละได้ต่อเมื่อเป็นพระอรหันต์.

(ถาม) กราบเรียนท่านอาจารย์ คนเราไม่มีปัญหา ก็เพราะว่ามีวิชา และถ้าเราจะแก้ปัญหาก็ต้องสร้างวิชาขึ้นมา. แต่เท่าที่ผ่านมา ในสมัยพุทธกาลจนถึงเท่าปัจจุบันนี้ คนที่สำเร็จพระอรหันต์ได้ ก็มีเพียงจำนวนน้อยนิดเท่านั้นเอง. จะเป็นไปได้ใหม่ว่า วิชาที่ท่านอาจารย์กล่าวนั้น เหมาะสมแต่กับคนเพียงคนเดียว แล้วจะมีวิชาอันไหนซึ่งเหมาะสำหรับคนส่วนใหญ่ ซึ่งจะได้มีเพื่ออยู่เป็นสุข?

(ตอบ) เอ้า, ฟังถูกแล้ว คือว่า วิชาในที่นี้ มันมีความหมายคลุมไปหมด ไม่ใช่จะเอากันแต่เพียงว่า ชั้นสูงสุดเป็นพระอรหันต์. วิชา ยังมีประโยชน์ ต่ำลงมาถึงเรื่องโลก ๆ ก็มี.

คำว่า วิชา นี้หมายถึง ความรู้ในตัวความทุกข์, เหตุให้เกิดทุกข์, ความไม่มีแห่งความทุกข์, และ ทางให้ถึงความไม่มีแห่งความทุกข์, ที่เรียกว่า อริยสัจจ์ นั้น ก็เรียกว่า วิชา; วางหลักใหญ่ ๆ ไว้อย่างนี้. ถ้าเหลือสั้น ๆ ก็ว่า รู้ในสิ่งที่คนควรรู้ สิ่งที่ควรจะ รู้ก็เรียกว่า วิชา; ฉะนั้น หลักเกณฑ์ ที่กล่าวไว้ข้างนี้ไม่ผิด. วิชาชั้นสูงสุดที่ทำให้เป็นพระอรหันต์ ต้องยอมรับว่า มีน้อย แต่ก็ดีกว่าไม่มีเสียเลย; เพราะว่ามีคนส่วนมากจะเป็นพระอรหันต์กันทั้งหมดไม่ได้ จะเป็นได้แต่ส่วนน้อย. แต่เรื่อง ๆ ลงมา เช่น อนาคตามี สกิทาคามี โสคาบัน นี้ก็ยังมีอีกมาก มากกว่าที่เรารู้ว่า มี, ความ เป็นพระโสคาบันนี้ยังมีอยู่มาก.

ที่นี้ ลงลงมาถึงบุตฺถุชนธรรมตา ก็ยังมีวิชาอยู่ระดับหนึ่ง ที่เขาจะต้องรู้ สำหรับทำโลกนี้ให้มีสันติภาพ หรือทำปัจเจกชนให้มีสันติสุข. เกียวนี้เราชาวพุทธศาสนา

นี้แหละ บุคคลไม่มีสันติสุข โลกไม่มีสันติภาพ; ฉะนั้นอย่าไปรังเกียจคำว่า วิชา ในพุทธศาสนา เป็นอย่างโลกิยะ คือว่า ยังเกี่ยวกับเรื่องโลก ๆ ไม่เหนือโลกนี้ก็มี. แต่ถ้ามันเป็นไปดังที่สุด มันก็เหนือโลก ปัญหาเรื่องนี้ก็ไม่มี.

ขอให้พยายามเกี่ยวข้องกับสิ่งที่เรียกว่า วิชา นี้ให้ถูกต้อง แล้วก็สูงขึ้นไปตามลำดับ ๆ แต่อย่าลืมนึกถึงคำว่า วิชาจรณสมปบันโน พระพุทธเจ้าท่านเป็นวิชาจรณสมปบันโน คือ สมบุรณ์ทั้งทฤษฎีและปฏิบัติ. คำนี้ขยายลงมาต่ำถึงชั้นคนต่ำ ๆ ก็ได้ ตรงที่ สมบุรณ์ทั้งทฤษฎีและการปฏิบัติ. จรณ คือ ปฏิบัติ, วิชา นั้น ต้องปฏิบัติ ได้จึงจะเกิดผล. เดียวนี้ในการศึกษาก็ทำอยู่มากแล้ว สมบุรณ์ทั้งทฤษฎีและการปฏิบัติ; แต่ว่าเป็นไปเพื่อเรื่องกิน เรื่อง काम เรื่องเกียรติ ไม่เป็นไปเพื่อเรื่องสันติ หรือนิพพาน.

(ไม่มีใครถามปัญหาต่อไป ท่านอาจารย์กล่าวสรุป)

สรุปว่า คนไม่รู้จักตัวปัญหา ก็ไม่สามารถจะแก้ปัญหา; ฉะนั้น เป็น การถูกต้องแล้ว ที่เรามาตั้งต้นกันใหม่ เพื่อจะรู้จักคน และปัญหาของคน. ถ้ายังเป็น คนมีปัญหา; ถ้าเป็นคนมากขึ้น ๆ ก็พ้นความเป็นคน แล้วก็หมดปัญหา จะเรียกว่า เป็นอะไรก็แล้วแต่จะเรียก, “เหนือความเป็นคน” เพราะที่แท้ก็มีได้มีคนมีอะไรก็ มีแต่ธรรมชาติ.

ถ้ายังรู้สึกเป็นคนอยู่ ก็คือความไม่รู้ คืออวิชา อย่างใดอย่างหนึ่ง ที่ทำให้รู้ว่าเป็นคน แล้วก็ทำผิดเป็นประจำวัน ในเมื่อเกี่ยวข้องกับอารมณ์ที่มากกระทบ คือ รูป เสียง กลิ่น รส โผฏฐัพพะ ธัมมารมณ์; นี่คือปัญหาของคนเมื่อคนยังโง่มาก ใน การที่จะจัดการกับรูป เสียง กลิ่น รส โผฏฐัพพะ ธัมมารมณ์ที่เข้ามากระทบ. การที่เขา ไม่สามารถจะบังคับตัวเอง หรือจะให้ต่อสู้ หรือให้แก้ไขในเรื่องนี้ให้เป็นผลก็ได้ นี่คือปัญหาของคน. ที่เราจะพูดกันต่อไป ก็คือว่า ทำอย่างไรจึงจะมีวิชาและ มีสติ.

ทำไมเราจึงไม่มีสติ

ท่านนักศึกษา ผู้สนใจในธรรมทั้งหลาย,
เราได้พูดกันถึงโมกขธรรมประยุกต์มาถึงครั้งที่ ๓ ในวันนี้
แล้วก็พูดโดยหัวข้อย่อตอนนี้ในครั้งที่ ๑ ว่าเป็นปัญหาของคน.

ในครั้งที่ ๑ นี้ ก็พูดเป็นโครงเรื่องคร่าวๆ ทิ้งไป ว่าปัญหาของคน
คืออะไร? ปัญหาของคนเกิดมาจากอะไร? ความไม่เป็นปัญหานั้นเป็น
อย่างไร? ทำอย่างไรจึงจะไม่มีปัญหา? ในตอนนี้สรุปได้แต่เพียงว่า ปัญหา
ก็คือ ความทุกข์ เพราะว่า ถ้าไม่มีความทุกข์ ก็ไม่มีปัญหาอะไร. เราไม่ต้องกิน
ต้องใช้ก็ได้ ถ้าไม่มีความทุกข์.

เดี๋ยวนี้ มีความทุกข์ เพราะไม่มีกิน ไม่มีใช้; ถ้าไม่มีทุกข์ เสียอย่างเดียว
แล้วก็เรียกว่า **ไม่มีปัญหา**. ที่ยังมีปัญหาเหลืออยู่ ก็เพราะว่ามีความทุกข์กันอยู่หลาย ๆ แง่
หลาย ๆ มุม, เหตุให้เกิดความทุกข์ก็เพราะว่า **ไม่รู้**ว่าทำอะไรจึงได้เป็นทุกข์ หรือว่า
ทำอะไรจึงจะไม่มีมีความทุกข์.

นี่สำหรับเรื่องทางจิตใจโดยเฉพาะนี้ ก็มีเรื่องความอยากโดยไม่รู้ตัวเอง
เป็นเหตุให้เกิดความทุกข์ เราต้องอยู่ด้วยวิธีที่จะรู้สึกตัวอยู่เสมอ อย่าให้เกิดความอยาก
หรือการกระทำโดยความไม่รู้ แล้วปัญหานั้นก็ไม่มี คือไม่มีมีความทุกข์.

ในครั้งที่ ๒ เราก็อุตโดยหัวข้อว่า ปัญหาของคนอีกนั่นเอง เป็นการ *พูด*
ต่อเรื่องปัญหาของคน ในแง่มุมอื่น ๆ เช่นว่า เราไม่สามารถจะบังคับความรู้สึกของเราได้
เพราะมีวิชา ความไม่รู้คือจะเป็นเจ้าก็เจ้าการเสียในทุกกรณี ที่เรามีการสัมผัสโลกนี้
ทางตา ทางหู ทางจมูก ทางลิ้น ทางกาย ทางใจเอง แล้วเราก็ทำจิตจนเคยชินเป็น
นิสัย ที่เรียกว่าอนุสัย เพราะฉะนั้น เราจึงมีความรู้สึกเร็ว ในการที่จะรัก หรือในการที่
จะโกรธ หรือเกลียด หรือกลัว กระทั่งสงสัย ตั้งแต่ วิตก กังวลอะไรต่างๆ, เรารู้สึก
ว่า มันมีแต่การพ่ายแพ้ คือ มีความทุกข์; น้อยครั้งที่เราจะไม่พ่ายแพ้. เรามันก็
จิตให้อยู่ในความถูกต้องไม่ได้ หรือไม่ค่อยจะได้ นี่ก็เรียกว่าเป็นปัญหาอันหนึ่ง.

ขอให้ **มองดูให้พบตัวปัญหา** ที่เกิดอยู่แก่เราจริง ๆ อย่าให้มันเป็นเรื่อง
ในพระคัมภีร์ หรือเป็นตัวหนังสือล้วน ๆ; อย่างน้อยที่สุด เรา**ต้องรู้จักมันจริง ๆ** แล้ว
กำลังพยายามแก้ไขอยู่ จึงจะเรียกว่าประยุกต์ หรือเรียกตามธรรมชาติสามัญในวัดในวาสนี้
เราก็เรียกว่า *ปฏิบัติธรรม* หรือ*บำเพ็ญสมณธรรม*. นี่ก็เลยหยิบเอาตัวปัญหานั้นมาดู
ว่ามันเกิดจากอะไร; ถ้ามันเกิดจากการที่ควบคุม ตา หู จมูก ลิ้น กาย ใจ ไว้ไม่ได้
ก็พยายามที่จะควบคุมไว้ให้ได้ ให้ทัน่วงที.

สิ่งที่จะควบคุมอายตนะให้ทัน ใต้แก่สติ

นี่ การบรรยายเป็นครั้งที่ ๓. อยากจะพูดถึงสิ่งที่จะช่วยให้สามารถควบคุม
ให้ได้ทัน่วงทีโดยตรง ฉะนั้น เราจะแก้ปัญหานี้ ด้วยการศึกษารูจัก **สิ่งที่จะควบคุม**

ให้หันท้วงที เพื่อแก้ปัญหของคนที่ไป. สิ่งที่ตั้งใจจะพูดในวันนั้น ก็คือสิ่งที่เรียกกันสั้น ๆ เพียงคำเดียว ว่า สติ.

สิ่งที่เรียกว่า สติ มีประโยชน์ จนไม่รู้ว่าจะพูดกันอย่างไร ให้หมดสิ้นได้; แต่แล้วก็กลายเป็นว่า สตินั้นมันยากพอจับอะไรก็ไม่รู้ ก็ไม่ค่อยจะมีใครยกขึ้นมาเป็นเรื่องสูงสุด ประเสริฐใหญ่หลวง. เขาพูดถึงกันแต่ปัญญา แต่สมาธิ ถึงอะไรอื่นกันเสียมาก, แล้วก็มักจะอวดกันด้วยเรื่องมีสมาธิวิเศษวิโส อย่างนั้น อย่างนี้, แล้วก็ปัญญาสูงสุด ไม่ค่อยให้ความสำคัญแก่สติ ด้วยคำพูดถึงสิ่งที่เรียกว่าสติ ให้สมกับที่ว่าสติมีความสำคัญ.

หนึ่ง อยากจะบอกให้ทราบอีกอย่างหนึ่งว่า ความยุ่งยากลำบากก็มีอยู่เหมือนกัน เกี่ยวกับคำพูด ที่เป็นชื่อของธรรมะเหล่านี้; คำพูดมันผิด คือมันเกี่ยวเนื่องโยงกัน, ไม่มีธรรมะอะไรที่จะทำหน้าที่ได้ตามลำพังแล้วสำเร็จประโยชน์. **ธรรมะหลายข้อล้วนแต่เนื่องกัน** แล้วทำหน้าที่ได้สำเร็จประโยชน์, จึงเป็นเหตุให้ความหมายหรือคำของมันคาบเกี่ยวกัน.

โดยเฉพาะคำว่า สติ นี้แล้ว **จะมีความหมายที่คาบเกี่ยวไปรอบคั่น;** เราจะมองความสำคัญของสติให้มากเป็นพิเศษ เพราะว่า โดยข้อเท็จจริงมันเป็นอย่างนั้น คือว่าถ้าปราศจากสติแล้ว ปัญญา หรือ สมาธิ ก็ไม่มีประโยชน์อะไร; ยิ่งปัญญาแล้วคุณยังไม่รู้ว่าไปอยู่ที่ไหน ถ้าไม่มีสติที่จะดึงเอาปัญญามา หรือความรู้้นั้นมาใช้ ในกรณีที่มีเหตุเกิดขึ้น. สมาธิก็เหมือนกัน ถ้าปราศจากสติแล้ว สมาธิก็กวัดแกว่ง จะกระจัดกระจาย หรือใช้ไม่ได้.

ทุกอย่างเป็นดังที่พูดมาแล้วว่า ถึงอย่างไรธรรมะแต่ละชื่อก็ทำหน้าที่ตามลำพังไม่ได้; ฉะนั้น เราจะพูดว่า สตินี้ทำหน้าที่อะไรเป็นส่วนใหญ่. เพื่อจะให้มันเป็นธรรมะแก้ชื่อธรรมะเหล่านี้ จะต้องนึกให้กว้าง ว่า ธรรมะชื่อหนึ่ง ๆ หรือข้อหนึ่ง ๆ นี้มีหลาย

ระดับ นับตั้งแต่ธรรมดาสามัญที่สุด จนกระทั่งเราจะมองลงไปถึงว่า แม้แต่สัตว์เดรัจฉาน มันก็มี.

ถ้าเราจะเอาความหมายของสิ่งที่เรียกว่า สติโดยตรง มาพิจารณาดูให้ที สติก็มีลงไป **กระทั่งถึงสัตว์เดรัจฉาน** ; บางทีมันก็มีเป็นสัญชาตญาณน้อย ๆ แฝงอยู่ หรือเป็นสัญชาตญาณสำคัญ ที่ถูกบดบังอยู่. ทำไมสัตว์เดรัจฉานมันก็มีความรู้สึกอะไรได้ทันท่วงที ในการที่จะต่อสู้ หรือป้องกันภัย หรือแม้ที่สุดแต่เรื่องหาอาหาร ในบางอย่างคนก็ไม่ดีไปกว่าสัตว์ ถ้าพูดถึงในขั้นต่ำ ๆ.

คนธรรมดาทั่วไป จะต้องอยู่ด้วยสติ ในความหมายกว้าง ถึงกับเป็นพื้นฐาน ซึ่งเราเรียกกันมากในภาษาไทยว่า สมประติ, สมปฤติ *สมฤติ* ในภาษาสันสกฤต ซึ่งออกมาเป็นภาษาไทย. และขอแนะเป็นพิเศษว่า ให้รู้จักไว้เสียด้วยเลย ว่าภาษาไทยนั้นออกมาจากสันสกฤตแทบทั้งนั้น คือไม่นิยมใช้ภาษาบาลีมาแต่เดิม ; พวกที่ใช้ภาษาสันสกฤต เขาเข้ามาเป็นครูบาอาจารย์เสียก่อนแต่ที่ภาษาบาลีจะเข้ามาสู่ประเทศไทยคือพวกพราหมณ์ทั้งหลาย เขาใช้ภาษาสันสกฤต แล้วก็มาบัญญัติลงในหมู่คนไทย ภาษาไทยจึงเป็นภาษาสันสกฤตล้วน ที่เป็นคำที่สูงขึ้นมา.

คำว่า สติ เป็น ภาษาบาลี, คำว่า สมฤติ เป็น ภาษาสันสกฤต แล้วเรารู้ว่า นั่นแหละเป็นสิ่งที่สำคัญ ว่าเราจะต้องมีสิ่งนี้ ; มิฉะนั้นแล้วเราก็เท่ากับคนบ้า หรือว่าเท่ากับคนตาย. สิ่งที่เราเรียกว่าสติ เป็นพื้นฐานทั้งหมดของความรู้สึก ; ปราศจากสมปฤติแล้วก็จะสลับไป หรือว่าเป็นบ้า หรือว่าตายแล้ว ; ความหมายพื้นฐานเป็นอย่างนั้น.

คำว่า สติ ตามตัวหนังสือ นี้แปลว่า *แล่นไปแห่งความคิด* ที่เรามาเรียกกันสั้น ๆ ว่าระลึกได้ แล้วความคิดมันแล่นไปได้ นั่นก็ระลึกได้. สติ คือ ความระลึกได้ จะเรียกว่าแล่นไป หรือแล่นมา ก็ได้ทั้งนั้นแหละ. ภาษาพูดมันสั้นได้

อย่างนี้; ฉะนั้นการเข้ามาสัมผัส ก็หมายความว่าเรายังจำอะไรได้อยู่ แล้วความคิดมันก็เล่นไปตามเรื่อง ที่มันจะต้องคิด หรือจะต้องรู้สึก.

เมื่อคนกลอกออกมา ก็มีการสัมผัส ทางตา ทางหู ทางจมูก ทางลิ้น ทางกาย ทางใจ แล้วก็จำสิ่งต่าง ๆ ทั้งหมดนั้นไว้ได้ เพิ่มมากขึ้น ๆ; นี่เป็นสิ่งที่ว่ามีการ **สะสมเอาไว้** สำหรับเป็นความรู้ เป็นการศึกษาโดยอัตโนมัติ โดยธรรมชาติ. ครั้นต่อมา มีอะไรเกิดขึ้น ที่ความคิด หรือจิต หรืออะไรแล้วแต่จะเรียก; จิตจะต้องเล่นไปยังสิ่งใดสิ่งหนึ่ง มันก็เล่นไปยังสิ่งนั้น.

เมื่อมีอะไรเกิดขึ้น ความรู้สึกนั้นก็เล่นไปทันเวลา และถูกต้องตามเรื่องตามราว; เพราะฉะนั้นเราจึงทำอะไรถูกมากขึ้น ๆ และสามารถที่จะระลึกนึกได้ว่าอะไรเป็นอย่างไร, อะไรเป็นอย่างไร, จนกระทั่งว่า มันถึงขนาดมาตรฐานของมัน, ระบบหนึ่ง เรียกว่า **สมปฤติของคนเรา** มีอยู่อย่างนี้เราต้องไม่ขาดในส่วนนี้.

ความเป็นอยู่ **ในชีวิตประจำวัน** **ยอมเต็มไปด้วยสติ** หรือ สมปฤติ พุทฺธุก คิตฺตुक ทำตุก แม้แต่เดิน ก็จะไม่ตกลง ไม่สะกุกหกสั้ม หรือไม้อะไรทุกอย่าง. นี่ไม่ใช่ว่า จะทวงบุญคุณ ให้แก่สิ่งที่เรียกว่าสติ; แต่แท้จริงมันมีบุญคุณมากอย่างนี้ แต่เราก็ไม่ค่อยจะชอบคุณมัน เราเป็นสัตว์เนรคุณเสียเอง แล้วมันก็ไม่ช่วยเรามาก เท่าที่ควรจะช่วย เราเลยกลายเป็นผู้ขาดสตินั้นเสีย เป็นส่วนมาก.

ขอให้พิจารณาดูให้รู้จักสิ่งที่เรียกว่าสติ ในเรื่องเป็นอยู่อย่างธรรมดาสามัญ **ในชีวิตประจำวัน** ของสิ่งที่มีชีวิตทั่ว ๆ ไป **จะต้องมีสติ** แล้วจึงจะสูงขึ้นมาถึงระดับมนุษย์ผู้มีปัญญา ก็ต้องมีสติมากขึ้น. ถ้าสูงขึ้นไปถึงกับการที่จะบรรลุมรรค ผลนิพพาน ก็ต้องมีสติที่ตึกว่านั้นมาก, สมบูรณ์ หรือรวดเร็ว หรืออ่อนไวยิ่งกว่านั้นมาก; ตั้งแต่ต้นจนปลาย นี่ก็คือเรื่องของสติ.

ที่เขาพูดไว้เป็นหลักธรรมก็มี ว่า พระอรหันต์คือผู้ที่มีสติสมบูรณ์ ผิดไม่ได้ในเรื่องของสติ แต่ว่าเรื่องนัยงลับซับซ้อนกันอยู่มาก ยากที่จะเอามาพูดในเวลาอันสั้นว่ามีสติสมบูรณ์โดยแท้จริง หรือเป็นพระอรหันต์นั้น คือ อย่างไร ถ้าจำเป็นก็เอาไว้พูดกันวันอื่น เพราะยาวเกินไป.

บัดนี้จะพูดกันแต่เพียงว่า ในกรณีธรรมคาสามัญ นี้แหละ เรายังมีสติไม่พอแล้วเราก็ไม่ค่อยให้ความสำคัญแก่สติ หรือปรับปรุงในส่วนที่เรียกว่าสติ; เราไปชอบสิ่งที่ทรูหฺวา มีหน้ามีตาทรูหฺวา เช่นคำว่า บัญญา อย่างนี้เป็นต้น. นี้ไปคิดดูเอาเองให้เห็นเถิด แม้เราจะมีความรู้วิเศษวิโสอย่างไร ถ้าไม่สามารถเอามาใช้ให้ทันท่วงที และให้ถูกต้องพอเหมาะพอดีแล้ว ความรู้นี้ก็ไม่มีประโยชน์อะไร. สิ่งที่ไปเอาความรู้มาทันท่วงที และทำให้พอเหมาะพอดี และให้ถูกต้องดูกราวนั้น คือสิ่งที่เรียกว่าสติ.

สติ มีพร้อมทั้งสัมปชัญญะ และปัญญาทันท่วงที

มีคำพูดที่เรียกเป็นคู่แฝดกันว่า สติ และปัญญา คล้าย ๆ กันว่า มีน้ำหนักเท่า ๆ กัน; แต่ผมก็ยังเห็นว่า มันสู้สติไม่ได้ เพราะสิ่งที่เรียกว่า สตินั้น ก็มีได้ขาดสิ่งที่เรียกว่าปัญญา มันเป็น **ปัญญาที่พอดี** เป็นปัญญาที่ **มาทันท่วงที** เป็นปัญญาที่ดูคนนำมาใช้รวดเร็ว **นั่นแหละคือ สติ.**

อีกคำหนึ่ง เรียกว่า **สัมปชัญญะ** ซึ่งคู่กันกับคำว่าสติ คือสติสัมปชัญญะ. สัมปชัญญะนี้เขามักจะจัดให้เป็นพวกปัญญา ก็ได้เหมือนกัน; แต่ **สัมปชัญญะ** นั้นคือ **สิ่งที่สติเอามาตั้งไว้** เป็นหลักสำหรับต่อสู้ หรือสำหรับแก้ปัญหา. นี้ก็ให้พูดแล้วว่า สตินี้คือ ความระลึกได้ ประลึกเอาความรู้มา เฉพาะความรู้ที่จำเป็นแก่กรณีเท่านั้นแหละ ไม่ต้องเอามาตั้งแปกเหมือนสี่พันธรรมชั้นธอะไร, แล้วทำให้ความรู้นี้คงอยู่ตลอดเวลาที่ยังต้องใช้ความรู้นั้น เขาก็เรียกว่าสัมปชัญญะ.

ถ้า **ขาดสติ** เสียแล้ว **สัมปชัญญะ** ก็ **ไม่มี** เพราะไม่มีใครวิ่งไปเอาความรู้มา; และถ้าสติวิ่งไปเอาความรู้มาได้ทันทั่วทั้งที่ แต่แล้ววิ่งวิชาไว้ไม่ได้ สัมปชัญญะมันก็ไม่อยู่ มันหายไป ก็เลยไม่สำเร็จประโยชน์อีกเหมือนกัน. ฉะนั้นเราจึงมองเห็นภาพพจน์ของสติว่าไปเอาความรู้มา แล้วก็ใช้อยู่ตลอดเวลาที่มีปัญหา หรือมีเรื่องราว.

พึงรู้ไว้ว่า **สติ** คือ **เอามา**, **เอาความรู้** คือ **ปัญญา** สำหรับคุณเอามา, แล้วก็ **สัมปชัญญะ** คือ **คุมไว้ยู่ตลอดเวลา**; คล้ายกับสามเรื่อง จึงจะสำเร็จประโยชน์ในการที่คนจะมีสติ สำหรับจะทำสิ่งที่ เป็นประโยชน์ ในการป้องกันอันตราย หรือว่าในการแสวงหาประโยชน์ หรือว่าในการบริโภคผลของการงาน.

การที่ **ธรรมะ** ของเรา **ต้อง** **เนื่องกัน**นี้ อย่าลืมเสีย จะ **ได้** **ไม่** **พูก** **ผิด** **ๆ** เพราะอาศัยความไม่รู้ แล้วก็ไปยกย่องธรรมะข้อนั้นข้อนี้เพียงอย่างเดียว. สิ่งที่เห็นได้ง่ายๆ เช่นว่า ขวาน มันจะสำเร็จประโยชน์ได้อย่างไร ถ้าไม่มีค้ำ; ถ้าขวานไม่มีค้ำ มันก็เป็นขวานที่ทำหน้าที่อย่างขวานไม่ได้. นี่สติ ถ้าไม่มีสัมปชัญญะ ก็เหมือนกัน จะทำหน้าที่ไม่ได้ และยังจะต้องมีคนที่จะหยิบขวานขึ้นมาพันลงไป ซึ่งเหมือนกับปัญญา ขวานนั้นจึงจะเป็นขวานที่สำเร็จประโยชน์ หรือทำหน้าที่. ความเนื่องกันอย่างนี้แหละ มีอยู่ในธรรมะทั้งหลาย จึงเป็นเหตุให้ยากหน่อย หรือไม่ถนัดนัก ในการที่เราจะมีธรรมะ.

ถ้าขาดสติ จะเกิดความประมาทเสียหายมาก

เพื่อเข้าใจคำว่า “**สติ**” ติ เราก็ดูไปยังสิ่งที่เรียกว่า **ขาดสติ** ในกรณีทั่วๆ ไป ก็เรียกว่า **มีความประมาท** หรือ**อวดดี** เมื่อมีความอวดดีก็คือประมาท; เมื่อประมาทก็ขาดหลายๆ อย่างในความอวดดี ในความประมาท : มีความสะเพร่าเสียเป็นส่วนใหญ่ มีความรู้ไม่พอ ขาดความรู้ แล้วมีกิเลสอย่างอื่นเข้ามาคลุ้มคลั่ง แล้วตั้งไป จูงไป แล้วก็เกิดความประมาท เกิดความอวดดี; อย่างนี้แหละคือ สิ่งที่เรียกว่าขาดสติ คือไม่มี ความระลึกรู้ถูกต้อง, อยู่ในความอวดดี หรือความประมาท.

เมื่อมีความไม่รู้ ก็เป็นเหตุให้ไม่รู้ตัว; ไม่มีสัมปชัญญะ ก็คือไม่รู้ตัว ขาดความรู้และขาดความรู้ตัว. จะดูที่คนบ้าก็ได้ ง่ายดี เห็นชัดดี. ที่นี้ยังไม่ถึงกับบ้าหรือคลั่ง แต่เป็นคนอวดดี เป็นคนซื่ออกสนุกสนานอยู่ด้วยความอวด ก็เลยไม่รู้ว่ามีมันผิดหรือถูก หรือมันพอดีอย่างไร ก็คือความไม่มีสติ; เอามาเทียบเคียงกันดู ก็จะรู้จักความมีสติ.

ปัญหาในการขาดสติ จำต้องมีวิธีแก้ไข

ที่นี้ ก็มาถึงตัวปัญหา ที่ตั้งใจจะพูด ว่า เรามักขาดสติ กันเสียเรื่อย เป็นความยากลำบากเหลือเกินที่จะมีสติ; **จะอย่างไร เราจึงจะแก้ปัญหานี้ได้** ก็มีสติที่เพียงพอ ตามสมควรแก่กรณี ในทุก ๆ กรณีไป ? เรื่องนี้ถ้าจะพูดกันให้หมด คงพูดไม่ได้ใน ๒-๓ ชั่วโมง; แต่ที่เราจะพูดให้รู้จักกันได้ภายในเวลาอันสั้น มันก็ต้องรวบรัด พอสังกัว่าเป็นเค้าโครง และเป็นหัวข้อ :-

๑. อย่างที่ได้พูดมาแล้วว่า สตินั้นมันเนื่องถึงความระมัดระวัง; เราก็หามาที่ไม่รู้ก็เรียนให้รู้. พอรู้แล้วก็**มีความระมัดระวัง** อย่าให้พลาด หรือ **ทำผิดในโอกาสที่จะต้องใช้ความรู้** แล้วเราก็ **ต้องมีอุปกรณ์** อื่น ๆ ก็ยธรรมะอื่น ๆ; เช่น **ความกลัว** หรือ **ความละอาย** ซึ่งเรียกว่า **หิริ** แปลว่า **ความละอาย**, **โศดตปะ** แปลว่า **ความกลัว** นี่เป็นเครื่องช่วยให้ไม่ขาดสติอย่างอื่นที่เดียว; ถ้าลงว่า คนเราไม่กลัวหรือไม่ละอายแล้ว มันก็**ไม่มีความสำรวม** ในการที่จะมีสติ, เราจะต้องรู้จักสิ่งที่ควรละอาย หรือควรกลัว มาช่วยกันเข้ากับความรู้.

๒. อีกอย่างหนึ่งก็อย่าไปทำสิ่งที่**เป็นเครื่องทำลายสติ** **อย่าไปหลงกับเหยื่อ** ล่อ อะไรต่าง ๆ **ที่ไปทำให้เกิดความเคลอสติ** โดยทั่ว ๆ ไปก็คือ **สิ่งมีนเมา** : จะมีนเมาในทางกาย ทางวัตถุ ทางร่างกาย หรือมีนเมาทางจิตทางวิญญาณ ชนิดไหนก็ตาม; ถ้าเป็น **เรื่องเหยื่อล่อ** เป็น **เรื่องให้มึนเมา** แล้ว ก็ **เป็นเครื่องทำให้ขาดสติทั้งนั้น**. ฉะนั้น **อย่าให้มันเข้ามา** พยายามที่จะ **หาอุปกรณ์ต่างๆ ที่ช่วยให้มีสติ** นี้ให้ครบถ้วน.

ถ้าเอาพระมาแขวนคอ ก็อย่าแขวนอย่างมงาย ต้องให้เป็นอุปการณฺ์ที่จะมีสติ
นึกวุดเดียวออกไปถึง วิชา ความรู้, แล้วก็เป็นหนทางที่จะให้วิชา ความรู้ขึ้นมาช่วย
อย่างนี้ก็จะสำเร็จประโยชน์ในการที่เรามีอุปการณฺ์ สำหรับทำให้เกิดสติ.

๓. เมื่อพูดโดยหลักทั่วไป เราต้องมีความรู้ก่อนว่า **อะไรเป็นอะไร,**
และเราก็ต้องขั้นที่จะศึกษาให้รู้ว่าอะไรเป็นอะไร แล้วเก็บไว้ในคลังของเรา ที่เขาเรียก
ว่า สัญญา - ความจำได้หมายรู้ อะไรทำนองนี้; ดังนั้น การศึกษาจึงเป็นสิ่งแรกที่จะ
ต้องมี ให้มีความรู้เป็นพื้นฐาน. ที่นี้ก็มีฝึกฝนการที่จะนึกถึงความรู้ คือตัวตตินันเอง ว่าจะ
เอาความรู้ข้อไหนมาใช้ ในกรณีอย่างไร, แล้วยังต้องฝึกหัดให้เร็วด้วย. ถ้าไม่เร็ว
แล้ว ก็ไม่ทันกับข้าศึกคือกิเลส ซึ่งมันเร็วมาก ไวมาก; อย่างที่ได้พูดแล้วเมื่อวาน
ในเรื่องของอนุสัย คือมันหมักหมมไว้ ซึ่งความเคยชินแห่งการเกิดของกิเลส มันเร็วมาก
ในการที่จะเกิดกิเลส. ฉะนั้น สติก็จะต้องไวกว่า จึงจะบ้องกันการมาของกิเลสได้.

๔. **การทำให้มีอำนาจ** นี้เป็นหลักสำคัญในพระพุทธรศาสนา ที่เรียกว่า
ภาวตา - ทำให้มีชั้น, *พหุลีกตา* - ทำให้มาก ทำให้ชำนาญ; นี้ก็เป็นส่วนหนึ่ง
ของความไม่ประมาท. การศึกษาเล่าเรียนการปฏิบัติกรรมฐานอะไรก็ตาม มันอยู่ใน
ความหมายนี้ คือทำให้มาก ทำให้ชำนาญไว้เรื่อย ในส่วนวิชาความรู้ ตลอดถึงการมีสติ
ก็ฝึกกันถึงขนาดที่เรียกว่า **จะไม่ทำอะไรก่อนมีความรู้ลึก.**

การฝึกรู้สึกตัวก่อนกระทำใดๆ ช่วยให้มีสติมั่น

การที่เขามีวิธีฝึก ที่เรียกว่า *สัมปชัญญะบัพพะ* - จะเคลื่อนไหวอริยา-
บดใด ก็ให้รู้สึกตัว มีสัมปชัญญะทุกๆ อริยาบด ก็มุ่งหมายอันนี้คือว่า เราจะไม
ยอมให้ กาย หรือวาจา นี้ หรือจิตก็ตามไหวไป เคลื่อนไป ทำหน้าที่ไป โดยปราศจาก
ความรู้สึกตัวเสียก่อน; ฉะนั้น จึงขยายมากออกไป จนลุกลาย ๆ กับว่า นำหวั หรือ
ว่าบ่า ๆ บอ ๆ อะไรนี้ ดังเช่น :-

เราจะยกเท้าขึ้น จะก้าวเท้าไป จะเหยียบเท้าลง ก็ระลึกว่า ยกหนอย่างหนอ เหยียบหนอนี้ ไม่ใช่เป็นเรื่องงมงาย; เป็นเรื่องที่จะฝึกบทเรียน ที่ว่า จะมีสัมปชัญญะ ก่อนที่จะกระตือกระเอวออกไป. ในที่สุดจะได้ผลถึงกับว่า ไม่คิดอะไรลงไป ก่อนที่จะรู้สึกตัวเสียก่อนว่า เราจะต้องคิดเรื่องอะไร, ไม่ทำ ไม่พูด ก่อนที่จะรู้สึกตัวเสียก่อน ว่าเราจะทำอะไร, แล้วก็จะเป็นการจำได้แม่นยำ มั่นคง ว่า เราได้ทำอะไร.

คนที่ลืมของ ก็คือคนที่ไม่มีการฝึกอย่างนี้ ไม่มีสติอย่างนี้ ไม่มีสติส่วนนี้, คนที่ลืม ว่าใส่กลอนประตูหน้าต่างแล้วหรือยัง นี่ก็เป็นห่วง วิตกกังวลอยู่; เพราะว่าไม่มีสติในขั้นนี้เมื่อก่อนแต่ที่จะปิดประตู หรือใส่กลอนนั้น. ถ้าเป็นคนที่ไม่ฝึกมาในรูปนี้แล้ว เขาจะปิดประตู หรือใส่กลอนลงไปด้วยสติสัมปชัญญะ แล้วก็ไม่มีลืม ไม่มีลืมแน่นอน และก็แน่ใจ หรือว่า พอนึกขึ้นมาก็นึกได้ว่า เราได้ใส่กลอนแล้ว ได้ปิดประตูแล้วอย่างนี้. ที่นี้เรื่องใหญ่ ๆ ก็ยังต้องการมาก.

ขอให้ฝึกสติในลักษณะที่ว่า **รู้สึกตัวก่อนเสมอ** เมื่อจะมีการเคลื่อนไหวทางกาย ทางวาจา ทางใจ. การเคลื่อนไหวไปนั้น เคลื่อนไหวไปอย่างถูกต้อง ด้วยความรู้ ที่เราได้ศึกษาอบรมว่า จะต้องทำอย่างไร. ถ้าเป็นเรื่องบรรลุมรรค ผลนิพพาน ก็ทำสติปัญญาฐานเป็นความรู้ เช่น อนิจจัง ทุกขัง อนัตตา อยู่จนเคยชิน; นี่ก็จะมีความรู้เรื่อง อนิจจัง ทุกขัง อนัตตา วิ่งเข้ามาทันทั่วทั้งที่ สัมผัสกันเข้ากับอารมณ์. นี่ก็คือ วิชชาวิ่งมาทันทั่วทั้งที่ ด้วยอำนาจของสติ ในขณะที่มันสัมผัสกันเข้ากับอารมณ์ทางตา ทางหู ทางจมูก ทางลิ้น ทางกาย นี้.

ที่กล่าวมานั้น หมายความว่า โดยลัทธิหลังกิเลส ลัทธิหลังชาติกันนี้ เขาต้องเตรียมพร้อมด้วยการฝึกสติ; หอเกิดเรื่องขึ้นมากี่สามารถที่จะใช้สติ ที่สมบูรณ์ ด้วยความรู้ และความระลึก ในการใช้ความรู้ให้ถูกต้อง ให้ทันแก่เวลา. ฉะนั้น

จึงฝึกกันในทุกอริยาบถ ฝึกกันในทุกแขนงของสิ่งที่จะต้องเกี่ยวข้อง, แล้วส่วนใหญ่ที่สุดก็คือ เรื่องที่จะทำให้เกิดกิเลส และความทุกข์. นี่ถือว่า เป็นปัญหาสำคัญที่สุด ไม่ใช่มาฝึกแต่เพียงว่า เดินไม่สะดุด เดินไม่หกล้ม เดินไม่ตกลง นั้นมันน้อยเกินไป.

มีความละเอียดและกลัว จะช่วยให้มีสติมากขึ้น

พอทำพลาดไป ก็ละเอียดเกินกว่าที่จะละเอียด; ถ้าเราได้ ผลอจนกิเลสเกิดขึ้น เป็นความรักก็ตี เป็นความโกรธก็ตี จะต้องมีความละเอียดเหลือที่จะกลัวได้. ตอนนั้น คงจะยาก ที่จะสร้างความละเอียดให้มากพอ เพราะว่ามันไม่มีใครมาเห็นการกระทำของเรา และเมื่อเรามีสันดานแห่งคนพาล คนคดโกง มันก็ไม่ละเอียด; ฉะนั้นจึงต้องการความซื่อตรงต่อธรรมะ ต่อตัวเอง แม้ไม่มีใครรู้ ก็ยังละเอียด; ยิ่งละเอียดมากเท่าไร มันก็ยิ่งผลอยากเท่านั้นสำหรับครั้งต่อไป.

ที่นี้ก็เลยไปถึง ความกลัว ถ้าพูดอย่างภาษาวัด ๆ นี้ก็ว่า **กลัวภัยในวัฏสงสาร**; พวกคุณก็อาจจะหัวเราะเยาะ เมื่อเราพูดว่า **กลัวภัยในวัฏสงสาร**. นี่หมายความว่า ในการมีชีวิตอยู่วันหนึ่ง ๆ นั้น คือการเวียนว่ายไปในวัฏสงสาร; มีความต้องการ - มีการกระทำ - มีการได้ผลของการกระทำ - เสวยผลของการกระทำ, แล้วก็อยากทำ - แล้วก็ทำ - แล้วก็เสวยผลของการกระทำ อย่างนี้ตลอดวัน; นี่เรียกว่า **วัฏสงสาร**. เรา**กลัวภัยในวัฏสงสาร** ก็คือ**กลัวความทุกข์** ที่เกิดขึ้นมาจากการทำผิดพลาดในวัฏสงสารนั้น เพราะชาติสติ.

ถ้าเรามีความกลัวมาก ก็ป้องกันได้มาก; แต่ว่าเราไม่กลัว เพราะมันเป็นเรื่องอยู่ในใจ ใคร ๆ ก็ไม่เห็น, หรือมันจะร้อนเป็นไฟอย่างไร เราก็หน้าตาคนไหนก็ไม่กลัวข้อนี้ แล้วก็ไม่หาอะไรมากลมเกลื่อนกันไป ตามเรื่องตามราว จนเรื่องของกิเลสกลายเป็นเรื่องที่ถูกต้อง, เรื่องของบาปกลายเป็นเรื่องของดีไปเสีย; ฉะนั้น สติก็ไม่ถูกฝึก ไม่เพิ่มความเขยิบในการที่จะมีสติ แล้วจะไปโทษใคร.

เดี๋ยวนี้ก็มีบางคนเห็นว่า เราไม่มีสติไม่พอ. **ทำไมเราจึงมีสติไม่พอ?** ก็ได้แต่บ่นไปเท่านั้น, **ไม่พยายามสอดคล้อง** ให้พบว่า **ทำไมจึงมีสติไม่พอ,** แล้ว **แก้ไขเสียให้พอ.**

ความไม่มีสติเป็นความประมาท

ความไม่มีสติ เรียกว่า ความประมาท; พระพุทธเจ้าท่านตรัสว่า *ความประมาทคือความตาย, คนที่ประมาทแล้ว คือคนตายแล้ว;* แต่มันก็ตายในภาษาของพระพุทธเจ้า ซึ่ง *คนธรรมดา* ก็ไม่ค่อยจะฟังดู หรือ *ไม่เข้าใจ* แล้วก็ *ไม่ยอมรับ.* ฉะนั้น คนที่ปราศจากสติ ประมาท ซึ่มา หรืออะไร เขาจึงไม่ยอมรับว่า นี่เป็นความตาย หรือเป็นความสูญเสียความเป็นมนุษย์ ก็เลยพูดกันไม่รู้เรื่อง.

เมื่อพูดถึงว่า “*ความประมาท คือความตาย, ความไม่มีสติ คือความตาย*” นี้ ต้องทราบกันไว้ว่า เขาพูดในภาษาอื่น จากภาษามนุษย์ธรรมดา; และก็จะบอกไว้เสียเลยว่า บางคนยังไม่ทราบว่า ในพระบาลีไป ๆ มา ๆ ก็พบคำ ๒ คำว่า “*ทิวฐธรรม*” คือ *ในธรรมอันสัตว์เห็นแล้ว,* แล้วก็ “*สัมปรายิกะ*” คือ *อันอื่น ๆ, อันอื่นไปจากที่สัตว์ธรรมดาเห็น.* สัมปรายิก หมายความว่า ความหมายแต่เพียงว่า ภพหน้าชาติหน้าอะไร; ถูกแล้ว ภพหน้า หรือชาติหน้า หลังจากเข้าโลงแล้ว มันก็ไม่มีใครเห็น ก็เรียกว่าอันอื่น จากที่มนุษย์เห็น ก็ได้เหมือนกัน.

แต่เดี๋ยวนี้ คำทั้งสองที่กล่าว มิได้ใช้อย่างนั้น : **ทิวฐธัมมิกะ** หมายความว่า **ถึงคนธรรมดาฟังก็ดูทันที** ทุกคนได้ทันที รู้เรื่องกันได้ทันที; นี้เรียกคำพุทธชนิดนี้เป็น **ทิวฐธัมมิกะ,** ส่วน **สัมปรายิกะ** นั้น เป็นคำพุทธประเภทที่ **ต้องศึกษา** โดยผู้รู้ จากผู้รู้ หรือว่าผู้ที่รู้เขามองเห็น, แล้วเขาเอามาพูดมาสอน. เช่นคำที่พระพุทธเจ้าท่านตรัสว่า “**ความประมาทเป็นความตาย**” อย่างนี้ :-

“ความตาย” คำนี้ เป็นภาษาสัมปราชิกะ ที่คนธรรมดาจะไม่มองเห็นเอง หรือไม่มองเห็นได้ทันที; จะต้องรู้ ต้องศึกษา. เราก็ควรจะศึกษาคำชื่อนี้ไว้บ้าง เพราะว่ามันจะช่วยได้; เราจะได้กลัวความตาย ที่ตายแล้วตายอีก, ตายแล้วตายเล่าอยู่เป็นประจำวัน. พอ ขาดสติที่หนึ่ง ก็ถือว่าเป็นความตายที่หนึ่ง, พอ มีสติอยู่ก็ เรียกว่ามีชีวิตอยู่. รู้จักความตายชนิดนี้กันเสียบ้าง แล้วก็กลัวความตาย, หรือว่า จะเกิดความละอาย ว่าเราเป็นคนตาย ก็ละอายเพื่อนกัน, หรือกลัวความทุกข์ทั้งหลาย ที่เกิดขึ้น.

มีความละอายและความกลัวให้มาก จะไม่ประมาท

เท่าที่ผมสังเกตเห็น รู้สึกว่าคนยังขาดอยู่ในส่วนนี้มากกว่าส่วนอื่น คือ ขาด ความละอายและความกลัว; ในเมื่อทำผิดพลาดลงไปเกี่ยวกับสติ ก็ไม่ค่อยละอาย และไม่กลัว เราจึงไม่มีสติให้สมบูรณ์ยิ่งขึ้นไป. ความรู้นั้นจะพอมีได้ แต่เราก็เทียบ ความรู้ไปเสียด้วยความประมาท ด้วยความไม่ละอาย และด้วยความไม่กลัว. ฉะนั้น ขอให้ตั้งต้นกันใหม่ด้วยเรื่องของความละอาย และความกลัวต่อผลที่จะเกิดขึ้น จาก การไม่มีสติ, จากความพลาดในเรื่องของสติ; แล้วเราก็จะมีสติดีขึ้น.

ในเรื่องโลก ๆ เราละอาย เราก็ไม่กล้าทำผิด เช่น ไปเดินหกล้มให้เพื่อน หัวเราะ หรือว่าตกท่อนนให้เขาพากันหัวเราะ หรือว่าไปทำผ้าหลุดให้เขาให้ อย่างนี้ มันละอาย; ความละอายอย่างนี้เป็นได้, กลับเป็นเรื่องที่ทำได้ และก็ยากกันจริงๆ ด้วย. แต่ที่เรื่องที่จิตที่ใจจะตกเหว ตกนรก ตกอะไร ยิ่งไปกว่านั้น ไม่เกิดความกลัว ไม่ละอาย; ซึ่งที่ดูก็มันน่าละอายกว่ามาก.

ถ้า หูตกในภาษาสัมปราชิกะ คือภาษาของพระอริยเจ้า ที่คนธรรมดาฟัง ไม่ค่อยรู้เรื่อง นี้ น่าละอายที่สุด คือความปราศจากธรรมะ หรือปราศจากสติ. ฉะนั้น ขอให้สนใจในส่วนนี้ แล้วก็สร้างให้เกิดความละอายความกลัว ในภาษาธรรม,

ภาษาสัมปรายิกะนี้ เรียกว่า ภาษาธรรมก็ได้; ส่วนอีกอันหนึ่งก็เป็นภาษาคน ก็ภาษา
ธรรมตา วิทยุธรรมิกะ เต็ก ๆ ก็ฟังออก.

ขอให้กำหนดเอาหัวข้อไว้ให้ครบถ้วนให้ที ๆ ว่า ผมเอาเรื่องที่จะต้องพูดกัน
หลายวันจบ มาพูดกันในครึ่งชั่วโมง. คุณจะต้องเก็บเอาหัวข้อให้ที ๆ ให้ถูกต้อง ว่า
สติ นิสิตตัวชีวิตตนเอง ในทางคุณค่าของมัน; ปราศจากสติเมื่อไรก็ตาย ตายใน
ทางร่างกายนี้แหละ ไม่ใช่ตายทางภาษาสัมปรายิกะอะไร.

ลองปราศจากสติ มันก็ชนต้นไม้ตายตรงนี้แหละ, ลองดูก็ได้ เตี่ยวอาจ
จะพลัดตกตกลิ้งนั้นลงไปตาย. นี่ตายทางร่างกาย เพราะว่าขาดสติ; เตี่ยวนี้ ส่วนนี้
ไม่ค่อยขาด เพราะเป็นธรรมคาสามัญ. แม้เตื่องที่มันกระโดดอยู่บนต้นไม้ มันก็ยังไม
ขาดสติ; ฉะนั้น คนก็พอจะมีสติในส่วนนี้ ว่าตัวสตินั้นแหละ คือตัวประกอบชีวิตอยู่;
ปราศจากสติถึงขนาดสุดเหวี่ยงอย่างนั้นแล้ว มันต้องตายแน่.

เพื่อไม่มีความทุกข์ ต้องมีสติสูงขึ้นโดยลำดับ

สติอีกชั้นหนึ่ง ชั้นที่สูงขึ้นมาเมื่อเรามีสติในส่วนที่ไม่ต้องตายแล้ว เหลืออยู่
มีชีวิตอยู่จะต้องทำอะไรต่อไป ชีวิตนี้จึง จะไม่มีความทุกข์ หรือจะไม่ชอกช้ำระส่ำระสาย
ไกลาหลวุ่นวาย ต้องเป็นสติที่สูงขึ้นมา สำหรับมนุษย์ในชั้นนี้.

นี่ ก็ยังมีอันตราย คือกิเลส อันเป็นข้าศึกแฝงอยู่อย่างลึกลับ; ต้องมีสติ
อีกประเภทหนึ่งเพื่อ ต่อสู้ และ กำจัดกิเลส ประเภทนี้. ถ้าทำได้ดี ก็เป็นการ
บรรลุมรรค ผล นิพพาน ก็ เป็นมนุษย์ชั้นสูงสุด ได้รับสิ่งที่ดีที่สุด ที่มนุษย์จะพึงได้รับ
ก็เพราะมีสติในระดับสูงสุด.

สติ นี้คืออะไรก็ไม่รู้ ถ้าพูดภาษาศาสนา เรียกว่าเป็นธรรมอันหนึ่ง, เป็น
ธรรมข้อหนึ่ง สิ่งหนึ่ง ข้อหนึ่ง สำหรับ นำมาซึ่งความบริสุทธิ์ถูกต้อง ทันแก่เวลา

พอเหมาะ พอดี ตรงตามปัญหาที่มันเกิดขึ้น, แล้วแก้ปัญหานั้นได้ คือ คับความทุกข์ได้. **นี่เราต้องมีปัญญา** คือสิ่งที่สติจะได้ขนเอาไปใช้แก้ปัญหาให้เพียงพอ แล้วก็มีการบังคับควบคุมที่ดี ที่ถูกต้อง ให้โอกาสแก่สติ ที่มันจะทำหน้าที่ของมันให้ลุล่วงไป. โดยหลักใหญ่ๆ โดยส่วนรวม มันก็เป็นอย่างนี้.

ถ้าพลาดพลอสไปก็อย่าประมาท คือ ไปถือเสียว่า **“ไม่เป็นไรๆ”** แล้วทีหลังมันก็จะพลาดอีก แล้วก็พลาดง่ายยิ่งขึ้น. เราจะต้องถือว่า **“เป็นไร”** ที่เดียว เป็นเอามากๆ ด้วย จะไม่เห็นว่าเป็นของเล็กน้อยเลย; เป็นผู้ขาดสติไปเพียงนึกเดียว แม้ยังไม่ได้เสียเงินเสียทอง หรือเสียหายอะไรมากมาย ก็เสียใจมาก ละอายมาก กลัวมาก **ว่านี่เป็นจุดตั้งต้นสำหรับจะฉิบหายแล้ว ไม่ใช่เรื่องเล็กน้อยแล้ว.**

ขอให้อธิบายว่า แมแต่สี่มีปีติประทุ ลิมใส่กลอนประทุ นิคเคียวเท่านั้น ก็ถือว่ามันเป็นจุดตั้งต้น สำหรับจะเป็นคนไม่มีสติ แล้วก็ทำอะไรเสียหายต่อไป. **เดี๋ยวนี้ทำแก้วน้ำตกแตกไป ก็ไม่เห็นรู้สึกอะไร; นี่มันคือ ความต้านต่อการที่จะมีสติ.** ต้องไปฝึกหิริโอตตปัปะ - ความละอาย และความกลัว ในเมื่อมีการขาดสติ; ในที่สุดก็จะแก้ปัญหามาของตนได้ ในข้อที่ว่า ทำอย่างไรเราจึงจะมีสติ เพราะว่าเดี๋ยวนี้เรากำลังมีปัญหา คือซิมักจะขาดสติ, หรือขาดสติอยู่เป็นประจำ.

ที่กล่าวมานี้ โดยสังเขปโดยย่อ เมื่อกล่าวถึงเรื่องของสติ ซึ่งก็มีอยู่อย่างนี้ได้พูดพอได้ใจความของเรื่องสติแล้ว. **ทีนี้ผมก็จะต้องหยุดพูดให้คุณถาม เพื่อความเข้าใจที่สมบูรณ์; ฉะนั้น ยังไม่เข้าใจส่วนไหนก็ขอให้ถาม, ตามอยู่แต่ในขอบเขตของเรื่องที่เกี่ยวข้องกับสติ. นิมนต์ได้.**

คำอธิบายตอบปัญหา

(ถาม) ผมอยากจะกราบเรียนถามท่านอาจารย์ว่า ที่ท่านอาจารย์บอกว่า การเป็นกษัตริย์ก็คือความประมาท และความประมาทเป็นหนทางแห่งความตาย ก็หมายความว่า เรา

ตายแล้ว, แล้วท่านอาจารย์เคยบอกว่า “นิพพานคือตายเสียก่อนตาย” อยากจะให้ท่านอาจารย์อธิบายความหมายคำว่า ตายทั้งสองคำนี้ ว่าแตกต่างกันอย่างไร ?

(ตอบ) นี่นอกเรื่องแล้ว นอกเรื่องของสติแล้ว ไปเอาเรื่องธรรมะอย่างอื่นอื่นมาถาม; แต่เพราะเหตุว่า พุทธถึงตายก็ตีเหมือนกัน, ถามแล้วจะไม่ตอบ เกี่ยวจะว่าอย่างนั้นอย่างนั้น. ถ้าถามอย่างนี้ ผมก็ตอบว่า เรา**มีสติที่จะตายเสียก่อนตาย** มากกว่า; เพราะว่า **ตายเสียก่อนตาย** ในความหมายนั้นแหละ คือ**ผลของการมีสติที่สมบูรณ์**. ที่นี้ก็มีสติ อย่าให้เกิดรู้สึกเป็นตั๊ก - ของกูขึ้นมา; เมื่อไม่เกิดรู้สึกเป็นตั๊ก - ของกูขึ้นมานั้นก็เรียกว่า ตั๊กกูมันตาย. ของกูมันตาย, ก่อนแต่ที่ร่างกายจะแตกดับ. เราทำลายความรู้สึกว่า ตั๊กกู - ของกู ให้หมดไปเสียก่อน นี่เรียกว่า ตั๊กกู - ของกูมันตายไปหมด ก่อนแต่ที่ร่างกายจะตาย, ก็หมายความว่า เรา**มีสติสมบูรณ์** ไม่เปิดโอกาสให้ ตั๊กกู - ของกูเกิดขึ้น อย่างนี้จะ**เป็นพระอรหันต์**.

ถ้า **ตั๊กกู - ของกูตาย** ได้จริง ก็**ตายได้จริงก่อนตาย** นั่นคือ**ความเป็นพระอรหันต์** ไม่มีตั๊กกูที่เป็นอุปาทานเหลืออยู่ มันก็จะอหังการ มมังการ มานานุสัยได้, แล้ว**เป็นพระอรหันต์**. นี่เป็นภาษาสัมปรายิกะอีกคำหนึ่ง ที่ว่า “ตาย” ก็**ตายแห่งตั๊กกู** ไม่ใช่**ตายแห่งโวหารธรรมคา**. ที่ว่า **ความประมาทคือความตาย** นั้นมันคือ **ตายแห่งภาษาธรรมคา** อีกชั้นหนึ่ง; ถ้ามาเทียบกับตายอย่างนี้ มันก็คนละเรื่อง.

ถ้า**มีสติสมบูรณ์จริง** เมื่อกระทบกับอารมณ์ทาง ตา หู จมูก ลิ้น กาย ใจ มันก็จะไม่เกิดความผิดพลาด ที่จะเป็นสัมผัส เป็นเวทนา เป็นต้นหา เป็นอุปาทาน เป็นภพ เป็นชาติ ตามนัยแห่งปฏิจัสสมุปบาท; อย่างนี้ก็เรียกว่า **ตายอยู่เรื่อย** และ**ไม่เกิดเลย**; “**ตายอยู่เรื่อย**” ในความหมายนี้ ก็**ว่า ตั๊กกูไม่รู้จักรู้สึกเกิดเลย** มันก็**ไม่ได้เกิดเลย** จึง**ไม่มีความทุกข์**.

เรื่องไม่ผูกไม่เกิดนี้ มีคนตำพระพุทธรเจ้าว่า พระพุทธรเจ้าสอนนี้สอนลัทธิไม่รู้จักผูกไม่รู้จักเกิด; เพราะคนในอินเดียสมัยนั้น เขาถือกันว่า คน**ไม่รู้จักผูกไม่รู้จักเกิด**

เป็นคนบาปหนา กรรมหนา. นี่เขาตำพระพุทธรเจ้าว่า เป็นผู้สอนลัทธิไม่รู้จักผูกมัดจักเกิด. พระพุทธรเจ้าท่านก็ว่า “จริงซิ ฉันทึสอนลัทธิจริง แต่ว่า **ไม่รู้จักผูกมัดจักเกิด** ในอย่างนี้ๆ, แล้วท่านก็บอกว่ **คือ ไม่เกิดเป็นตัวกู - ของกู** เวียนว่ไปในวัฏฏสงสาร สำหรับ ทนทุกข์ทรมานอีกต่อไปนี้”. นี่ตายอย่างไม่รู้จักผูกมัดจักเกิด **ตายแห่งตัวกู - ของกู** **เป็นอุปาทาน** เกิดขึ้นด้วยอำนาจของอวิชชา ตัณหา **เป็นคนละคำ** ความหมายคนละระดับ.

(ถาม) ขอเรียนถามท่านอาจารย์ว่า ถ้าฟังสตันเดียวจะเพียงพอหรือไม่ หรือว่า จะต้องประกอบไปด้วยปัญญาเข้าไปด้วย; หมายถึงว่า สมมติว่าบางครั้ง เวลาจะเกิดกามราคะ ขึ้นมา เรามีสติอยู่ แต่ที่เราไม่สามารถที่จะกำหนดได้ว่ มันเป็นอย่างนั้นจริงๆ.

(ตอบ) เมื่อตะกินใ้บอกแล้วว่ **ธรรมะนี้ทำงานร่วมกัน เป็น team work** เสมอ. ปัญญาจะต้องมี เพื่อจะรู้ว่ กามคืออะไร, ราคะคืออะไร, อารมณ์คืออะไร, กิเลสคืออะไร, อย่างนี้จึงจะรู้เรื่องของกามราคะ เป็นปัญญาความรู้ เกี่ยวกับเรื่อง กามราคะ. ที่นี้สติมันก็เกิดขึ้นทันควัน เร็วทีจะมีความรู้เรื่องต่างๆ ที่เกี่ยวกับกามราคะ ในขณะที่เราไปเผชิญหน้ากันกับอารมณ์ ที่จะทำให้เกิดกามราคะ.

นี่ก็เห็นชัดแล้วว่ **ต้องมีความรู้** แล้วต้อง **มีการนำซึ่งความรู้** นั้น แล้วก็ **มีการรู้จักใช้** ให้ถูกต้อง ให้พอเหมาะ ให้พอดี ให้สำเร็จประโยชน์, **และยังมีเรื่องอื่น** ที่จะต้องผนวกเข้ามาช่วยกัน คือว่ **ความอดทน ความเข้มแข็ง การต่อสู้** เช่น **ขันติ** เป็นต้น ก็จะต้องมี จึงจะสู้ไปได้จนตลอด จนระงับกามราคะนี้ได้ กระทั่ง **นึกถึง ความละเอียด นำเกลียดน่าชัง น่าอะไรต่างๆ เป็นหิริโอตตตัปปะ** เกิดขึ้น แล้วก็ต่อสู้ กามราคะได้.

ขอให้จำไว้แต่เพียงว่ **ธรรมะจะต้องทำหน้าที่สัมพันธ์กันกับธรรมะอื่น** ที่จำเป็นจะต้องเนื่องกัน ตามมากตามน้อย ตามสัดตามส่วนเสมอ. **เกี่ยววันเราพูดถึงสติ**

ในฐานะเป็นตัวละครสำคัญ คือผู้ที่จะนำอาวุธ หรือนำอะโรวามาใช้ทันทีทันที แล้วก็ใช้ให้เป็นด้วย; เช่นจะให้ใช้ให้ถูก ใช้ให้ตรง นี่ก็เป็นหน้าที่ของสติ ที่จะต้องระลึกรถึงความถูกต้อง ความตรง ความอะไรต่าง ๆ ด้วยเหมือนกัน. ฉะนั้น มันจึงไม่มีอะไรที่จะไม่ต้องใช้สติ เพราะว่าสติเป็นผู้ใช้เครื่องมือเรื่อยไป.

เดี๋ยวนี้มีปัญหาอยู่ที่ว่า สติไม่ค่อยจะมี ไม่ค่อยจะมา หรือมาช้าเกินไป จนไม่สำเร็จประโยชน์เลย. คำพูด เขาเรียกว่า “สติ” สั้น ๆ แต่มันมีอะไรหลายอย่างอยู่ในนั้นมีธรรมชาติหลายอย่างอยู่ในคำว่า สติ; เมื่อมีการใช้สติ เท่านั้น ก็จะมีการใช้อะไร ๆ หลาย ๆ อย่าง รวมอยู่ในการใช้สติ.

(ถาม) ขอเรียนถามท่านอาจารย์อีกข้อหนึ่ง คือการสำรวจอินทรีย์นั้น จัดอยู่ในการเจริญสติหรือไม่ ?

(ตอบ) การสำรวจอินทรีย์ เป็นการกระทำอันหนึ่งของการ ทำให้มีสติด้วย, แล้วก็ใช้สติด้วย พร้อมกันไปเลย. ที่เราจะสำรวจอินทรีย์นี้ เราต้องมีสติเป็นเครื่องช่วยให้สำรวจอยู่แล้ว; พอสำรวจได้ มันก็ยิ่งจะมีสติต่อไปอีก เพิ่มขึ้น สูงขึ้นไป มีผลเป็นการไม่ขาดสติอย่างยิ่ง.

ถ้าจะพูดให้ต่ำลงไปอีก การสำรวจอินทรีย์ ในบางความหมาย ก็เป็นการบ่งชี้ถึงการเสียสติ หรือเป็นการเอาเปรียบไว้ก่อน ในการที่จะมีสติ; ทั้งนี้ก็เพราะว่าคำว่า “สำรวจอินทรีย์” นั้น มีหลายความหมาย บางความหมายจะไปถึงหมดกิเลส บรรลุมรรค ผล ไปเลย. ตามความหมายธรรมทานี้ เขารวมอยู่ในพวกกลุ่มสมาธิ มีจิตที่ถึงไว้ดี ไม่เกิดความผิดพลาดในทางอินทรีย์ ตา หู จมูก ลิ้น กาย ใจ ก็ต้องจิตไว้ในลักษณะที่ถูกต้อง ที่กิเลสเกิดไม่ได้ ความหมายของคำๆ นี้เป็นอย่างนี้ จิตถึงถูกต้อง ไม่ให้กิเลสเกิดขึ้นมาได้ทั้งทางตา ทางหู ทางจมูก ทางลิ้น ทางกาย ทางจิต นี่คือการสำรวจอินทรีย์.

ถ้าถามว่า จิตถึงไว้ในลักษณะอย่างนั้นได้ด้วยอะไร ? มันก็กลายเป็นด้วยสติ. ที่นี้เมื่อทำอย่างนั้นได้ ก็คือความมีสติที่สมบูรณ์ยิ่งขึ้นไป.

นี่เป็นการชี้ให้เห็นว่า ธรรมะนอกจากจะทำงานเป็น team work แล้ว ยังส่งเสริมกันให้เกิดอันใหม่ต่อไปอีก เป็นการก้าวหน้า. การสำรวจอินทรีย์ บางทีก็จัดเป็นศีล, เป็นเรื่องของศีลก็มี; โดยเนื้อแท้ยังเป็นเรื่องของสมาธิ เป็นเรื่องของสติ เป็นเรื่องของปัญญา เข้ามาปนอยู่มาก. ต้องมีความรู้เพียงพอด้วยเหมือนกันที่จะรู้เท่าทันอารมณ์ต่าง ๆ ได้.

(ถาม) เท่าที่บรรยายมา รู้สึกว่า ยังเป็นทฤษฎีอยู่ อยากจะให้ท่านอาจารย์เน้นหลักปฏิบัติ อย่างที่จะต้องพบเห็นในชีวิตประจำวัน ว่ามันสมกับเป็นโมกขธรรมประยุกต์ ที่เราจะต้องเผชิญอยู่ทุกลมหายใจว่า จะตั้งสติอย่างไร? ถึงแม้ว่าตอนนี้เราทราบหลักทฤษฎีแล้ว เราอาจจะทำไม่ได้เลย พอหลังจากจบชั่วโมงนี้แล้ว ก็ผลสติอยู่เหมือนอย่างเก่า.

(ตอบ) ผมก็พยายามพูดยุให้เข้าใจว่า จะต้องทำอย่างไร; มันไม่ใช่เป็นทฤษฎีวัน ๆ แต่เป็นคำพูดที่บอกให้ไปทำอย่างนั้น ๆ, แล้วก็ก็มีเหตุผลเพียงพอที่จะทำอย่างนั้นทำไม, หรือว่า จะทำได้อย่างไรในชีวิตประจำวัน. ถ้าจะแสดงวิธีปฏิบัติ ก็ต้องแสดงด้วยการปฏิบัติ ซึ่งยังไม่ใช่ออกาสอย่างนี้ แล้วก็ยังมีหลายเรื่องเหลือเกิน หลายระดับ หลายเรื่อง ต้องทำไปทีละเรื่อง ๆ; แม้ที่สุดแต่บอกว่า อย่าทำแก้วแตก ถ้วยแตก ภาชนะแตกอะไรอย่างนี้ มันก็เป็นการปฏิบัติ ไม่ใช่เป็นเพียงตัวอย่างทางทฤษฎี.

ที่จะต้องปฏิบัติกันจริง ๆ ก็คือว่า เรามีหน้าที่ประจำวันอย่างไร แล้วเราทำหน้าที่นั้นได้เรียบร้อยหรือเปล่า. ต้องตั้งต้นกันที่หน้าที่ ที่ทำเป็นจริง ๆ ที่เราจะต้องทำ; แล้วทำไม่ได้ เพราะว่าขาดอะไร, เพราะความผิดพลาดเกิดมาจากอะไร. ต้องยกตัวอย่างเป็นเรื่อง ๆ ไป : ที่เราแสดงด้วยการปฏิบัติจริง ๆ มันก็เป็นเรื่องสติปัญญาฐาน ไปเลย เป็นเรื่องอานาปานสติ ตามแบบสติปัญญาฐานไปเลย; ไม่ใช่สาริตถ์ด้วยเรื่องต่ำกว่านั้น หรือว่าเรื่องธรรมคาสัมมัญ. นั้นมันก็น่าหวั่นแล้ว เพราะทำยาก; ถึงแม้จะพูดเรื่องสติปัญญาฐาน เกี่ยวกับจะกลายเป็นทฤษฎีไปอีก ก็กลายเป็นว่า ต้องไปทำอะไร มีปัญหาอะไรเกิดขึ้น ค่อยมาพูดกัน.

ที่เรียกว่า **ประยุกต์โมกขธรรม** นี้ก็คือ **ไม่พูดด้วยหลักที่เขาวางไว้สำหรับเรียนปริยัติ** ตามทางปริยัติ; เช่นเรื่องปฏิจจสมุปบาทนี้ ก็ท้องถิ่นเป็นนกแก้วนกขุนทอง แต่ก็ไม่รู้. นี่มาทำประยุกต์เพื่อให้เห็นว่า วันหนึ่งเรามีความผิดพลาด ทางตา หู จมูก ลิ้น กาย ใจ อย่างไร; นี่เป็นเรื่องประยุกต์เกี่ยวกับปฏิจจสมุปบาท.

สำหรับในเวลานี้ **ให้รู้จักสติ** นับตั้งแต่ตามธรรมคาสามัญของสิ่งที่มีชีวิตแล้วสูงขึ้นมาก็คือมนุษย์ที่เจริญแล้ว กระทั่งสูงสุดเป็นพระอรหันต์ เป็นการทำทั้งต้นแก้ปัญหาล้วนรากฐาน. ถ้ามีสติสมปฤติดีแล้ว คนเราก็คิดเท่านี้เอง คือมันจะเคลิ้มอยู่ตลอดเวลา; แล้วเราก็คงไม่รู้ว่ เราจะทำรองหลักธรรมอะไรไว้. นี่เราก็คงเรียนบ้าง, **ต้องเรียนหลักธรรมะบ้าง**; เช่นเรียนให้รู้ว่า ยึดมั่นถือมั่นเป็นทุกข์, ไม่ยึดมั่นถือมั่น ไม่เป็นทุกข์ นั่นคืออย่างไร; ส่วนเรื่องจริงก็คือ **เรื่องปฏิบัติ** อยู่ตรงที่ “อย่าเผลอ ไปยึดมั่นถือมั่น”.

ถ้าทุกคนไม่รู้เรื่อง ก็ปล่อยให้ธรรมชาติสอน; เมื่อไปยึดมั่นถือมั่นเข้าแล้ว มันก็กัดเอา มันก็เผาเอา มันก็ตีเอา อะไรอย่างนี้. **ถ้ารู้จักเข็ดหลาบ สติก็มาเร็วเข้า** หรือไม่กล้าไปจับเข้า ไม่กล้าไปยึดมั่นถือมั่นเข้า; เหมือนกับไปจับไฟ พอไฟไหม้ทีหนึ่งแล้ว ทีหลังก็มีสติระวางที่จะไม่ไปจับไฟอีก หรือไม่ผลออกอีก.

การที่จะให้ประยุกต์ธรรมะ เหมือนกับประยุกต์ทางวัตถุ นี่ทำไม่ได้แน่, แม้แต่ทางกาย ทางวาจา นี้ก็ยังทำยาก; ก็เป็นเรื่องที่ต้องประยุกต์เอาเอง. **ตลอดเวลาที่ทักอยู่ที่นี้** พวกคุณจะ **ตั้งหลักว่า จะไม่เผลอสติในทุกอย่าง** แม้ที่สุดแต่ **ทำฝ่าบาตรตก** ซึ่งไต่ยืนแทบจะทุกวัน อย่างนี้ อย่าให้มันมีขึ้น อย่างนั้นแหละ; นั่นคือประยุกต์อย่างยิ่ง, แล้วยังมีอีกเหลือหลาย. ที่สูงขึ้นไปก็คือว่า มีอะไรมาทำให้ขบขันหน่อย ก็หัวเราะเหมือนลูกเด็ก ๆ หัวเราะมากเกินไป; อย่างนี้ก็คือ **ความไม่มี**

สติอย่างอื่น, หรือมีอะไรมาขัดใจหน่อย ก็โกรธมาก ๆ เหมือนคนอันธพาล โกรธอันธพาลด้วยกัน อย่างนี้ **นี่คือความไม่มีสติอย่างอื่น.**

นี่จึงขอให้กำหนดไว้ที ๆ ว่า ระหว่างที่พักอยู่ที่นี้ จะไม่มีความเพลิดเพลิน; อย่างนี้ก็ลองทำสติดูว่า มันน้อยลงหรือเปล่า? ในเมื่อมันแก้ไขไม่ตกตามลำพัง ก็ค่อยมาพูดกันเป็นเรื่อง ๆ ราว ๆ ไปก็ได้.

เกี่ยวกับสตินี้ มีเรื่องมาก สมกับที่ว่า เป็นธรรมะที่ประเสริฐที่สุด มีคุณค่ามากที่สุด จนถึงกับมีหลักกล่าวไว้ว่า *สติ สัพพัตถ ปตฺติยา - สติเป็นธรรมะที่จำต้องปรารภนาในทุก ๆ กรณี* หรือในทุกสิ่ง : *ปตฺติยา* คือ *สิ่งที่ต้องปรารภนา* ต้องมีต้องใช้, *สัพพัตถ* - *ในทุกกรณี* ในทุกสิ่ง ในทุกกาลสมัย ในทุกอะไร. พูดเรื่องสติแล้วเรื่องมันก็มาก จะพูดวันเดียวจบ นี่ก็ยังไม่ไหว ต้องแบ่งเป็นชั้น ๆ พูดไปตามชั้น และตามความจำเป็นแห่งบุคคล. ฉะนั้น ในวันนี้พูดครึ่งชั่วโมงนี้ ก็พูดแต่หลักที่เกี่ยวกับสติ ไปจับเค้าเงื่อนไขเองไปประยุกต์เอาเอง ไม่มีใครจะช่วยประยุกต์ให้ใครได้.

(ถาม) ในขณะที่ขณะหนึ่ง เราจะรู้สึกได้ ต้องมีประสาทหลายอย่างสำหรับจะรับรู้ความรู้สึกต่าง ๆ เสร็จแล้ว ถ้าเราไปฝึกโดยวิธีที่ว่า ตั้งสมาธิให้อยู่ ทำอะไรอย่างใดอย่างหนึ่ง เลยทำให้เสียสติควบคุมการงานด้านอื่นไป.

(ตอบ) นี่ก็ไม่เข้าใจคำอธิบายเกี่ยวกับการฝึก หรือการปฏิบัติธรรมะ. ขอให้มองให้เห็นเสียว่า ปัญหามันมีอยู่อย่างนั้น และในการแก้ปัญหานั้น ก็มองดูว่า จุดไหนเป็นจุดสำคัญ แล้วก็ไปฝึกในส่วนนั้น ไปศึกษาในส่วนนั้น ก็จะแก้ปัญหานั้นได้จริง.

การฝึกสติ นี้ไม่ใช่จะทำให้ขาดสมรรถภาพ ในเรื่องอื่น ๆ แต่เป็นการทำให้มีสมรรถภาพ ในทุกเรื่อง หรือในทุกสิ่ง, หรือว่าจะฝึกสมาธิกันก็ได้. การฝึกสมาธิ ทำให้จิตเป็นสมาธินี้ ไม่ใช่ว่าจะมาัวเป็นสมาธิตายตัวอันอยู่ที่นี้; จิตที่ได้ฝึก

ถูกต้องตามหลักของสมาธิแล้ว มันเป็นจิตที่มีสมรรถภาพในการที่จะทำการงาน ไม่ว่าจะ
การงานอะไร งานผิด ๆ ก็ได้ งานถูก ๆ ก็ได้ ใช้เป็นอรรถพาลก็ได้. สมาธินี้ทำจิต
ให้มีกำลังสูง และทำจิตให้ไวในการที่จะทำหน้าที่ของมัน และเข้มแข็ง ทำได้มาก;
มันเป็นกลาง ๆ อย่างนี้. จะเอาไปใช้ในการเรียนก็ได้ ในการทำงานก็ได้ ในการทำ
อะไร ๆ ก็ได้ การบรรพชาผู้บวชอะไร ๆ ก็ได้; จิตที่เป็นสมาธินั้น มันมีสมรรถภาพมาก
กว่าจิตที่จะปล่อยไปตามธรรมดา ที่ไม่มีการฝึกให้เป็นสมาธิ.

ขอให้มองอย่างนี้กันดีกว่า ว่าในบรรดาสิ่งที่มีชีวิต นับตั้งแต่ต้นไม้ขึ้นมาเลย
มันมีชีวิต แล้วมันก็ต้องมีความรู้ คือมันมีความรู้สึก. ที่นี้สัตว์เดรัจฉานก็มีความรู้
ประเภทความรู้สึก ประเภทความรู้และบางอย่างก็รู้อย่างไม่น่าเชื่อ; แต่มันเป็นความรู้
อย่างสัญชาตญาณ. ถ้าปราศจากความรู้อย่างสัญชาตญาณชนิดนี้แล้ว มันตายหมด
ไม่มีทางที่จะมีชีวิตรอดอยู่ได้. การที่มีชีวิตรอดอยู่ได้เท่านั้น นี้ยังไม่พอ มันต้องทำ
ไปกว่าที่จะมีชีวิตรอดอยู่ได้. ฉะนั้น เราใช้สัญชาตญาณทั้งหลาย มาเป็นวัตถุดิบสำหรับ
ปรับปรุง สำหรับ develop มัน ซึ่งเราจะเรียกสั้น ๆ ว่า ภาวิตญาณ; ส่วนสัญชาตญาณ
คือเกิดอยู่เอง แล้วมันถ่ายทอดได้จากชีวิตไปสู่ชีวิตเช่นว่า ลูกเกิดมาทำอะไรได้ตาม
สัญชาตญาณ โดยที่แม่ไม่ต้องสอนก็ได้.

ผมจะชี้ตัวอย่างสักอันหนึ่งว่า ปลานั้นพอโตขึ้น มันก็ออกไข่ แล้วก็เลี้ยง
ลูกอย่างมีเทคนิค ยิ่งกว่าคนจะรู้เสียอีก. ไปดูปลาบางชนิด ในการเลี้ยงลูกของปลานั้น
มันเป็นเทคนิคเหลือประมาณเกินกว่าที่คนจะรู้เสียอีก จนคนต้องเรียนเทคนิคจากปลา.
เทคนิคนี้ไม่ใช่ของมนุษย์ เป็นความรู้ของธรรมชาติ หรือของพระเจ้า หรือของอะไรก็
สุดแท้ แล้วมนุษย์เพิ่งไปค้นพบทีหลัง; ฉะนั้น เทคนิคทั้งหลายไม่ใช่สติปัญญาของ
มนุษย์ แต่มนุษย์ไปค้นพบความรู้ของธรรมชาติ ที่มันมีของมันอยู่เอง.

ที่นี้ เราจะเรียกว่าอะไร; เราเป็นผู้เอาเทคนิคมาใช้ ให้เป็นประโยชน์
ก็เอามาปรับปรุงให้แปลกออกไป ตามที่เราประสงค์เท่านั้น ก็เป็นส่วนปลีกย่อย.

นี้ภาวิต्यानุอย่างหนึ่ง; สัมมาตญาณทุกอย่างเอามาทำ *ภาวิตะ* คือทำให้ *เจริญขึ้น* ให้มากขึ้น ให้แปลกขึ้น. อย่างเช่นสติตามธรรมชาติ ก็เป็นสัมมาตญาณนี้มาทำให้มันมากกว่านั้น ให้มีประโยชน์กว่านั้น พ้นจากความเป็นสัมมาตญาณ ก็มาเป็นภาวิต्यानุ; มนุษย์จึงคิดว่าสัตว์ทั้งหลาย หรือว่าดีกว่ามนุษย์ที่ไม่ได้ฝึก ไม่ได้อบรมในทางนี้.

เมื่อมองเห็นข้อนี้แล้วจะรู้สึกว่าจะไม่มีอะไรที่จะขัดขวางความเจริญ ในการที่เราจะศึกษาระยะ ปฏิบัติธรรมะ ทำความก้าวหน้าในทางธรรมะ มีแต่จะเพิ่มให้มันสูงขึ้นไป ให้ถูกต้องยิ่งขึ้นไป ให้มันเต็มยิ่งขึ้นไปในที่สุด.

ขอให้มีหลักอย่างนี้ไว้ที่ก่อนเกิด คือคล้ายๆ กับขอรับรองว่า ให้มีหลักอย่างนี้ไว้ก่อน จะไปเข้ารูปเข้าเรื่องได้ง่ายเข้า ให้ไปสังเกตดูเอาเอง มันจะมาในรูปนี้ทั้งนั้น; ไม่มีอะไรที่จะเป็นกัณฑ์ขวาง หรือทำให้ถอยหลังกลับ. เราจะทำภาวนา, ภาวนาแปลว่า *develop* ที่มันยังเป็นเพียงคิปปอยู่ ให้สูงขึ้นมา, ที่เป็นเพียงสัมมาตญาณนี้ ให้เป็นภาวิต्यानุขึ้นมา คือภาวนาแล้ว, ภาวิตะแล้ว, ไม่มีอะไรมากไปกว่านี้ ไม่มีมุ่งหมายอะไรมากไปกว่านี้.

ถ้าเกิดมองเห็นว่า มันเป็นอุปสรรค หรือเสียเวลาไม่คุ้มค่า นี้ก็ไปเสียใหม่เถิด. เรามองธรรมะนี้ผิดเสียแล้ว, ไปมองเสียใหม่ให้ถูก : *ธรรมะนั้นมันขึ้นมาได้* หรือว่ายังเหลืออยู่จนบัดนี้ ก็ *เพราะว่า มีประโยชน์* ในส่วนที่คนธรรมดาทำไม่ได้ หรือไม่รู้ ในการที่จะพัฒนาจิต พัฒนาร่างกาย พัฒนาอะไรก็ตาม กระทั่งพัฒนาวัตถุ.

ถ้าปราศจากสติแล้ว *ไม่มีทางที่จะพัฒนาอะไรได้* เพราะไม่รู้ว่าจะไปทางไหน, *ไม่รู้ว่าจะทำให้สำเร็จได้ทันแก่เวลาอย่างไร.* บางทีเราไม่ไ้ระลึกถึงความ เป็นมนุษย์ของเราด้วยซ้ำไป เราจึงทำอะไรผิดจากการที่มนุษย์ควรจะทำ. เคียวนี้มนุษย์ในโลกกำลังทำอะไรผิดๆ ไปจากที่มนุษย์ควรจะทำ มันจึงมีแต่วิกฤตการณ์ถาวร ไประลึกกันเสียใหม่.

(ถาม) อย่างการสร้างสตินี้, อย่างจะสร้างสติให้เพิ่มขึ้นนี้ เราจะเริ่มต้นจากการทำสมาธิ หรือว่าจากการฝึก อยากทราบว่า จะเริ่มจากจุดไหน.

(ตอบ) นั่นแหละเป็นคำพูดที่กำกวมและกว้าง. ถ้าว่า **ปฏิบัติสมาธิที่ถูกต้องแบบถูกวิธี** แล้ว **จะเป็นการฝึก** หรือว่า **พัฒนาพร้อมกันไปหมด** ทั้งสติทั้งปัญญา ทั้งทุกอย่าง; ที่เขาถือเป็นหลักสำคัญ ก็คือว่า ทั้ง **ศรัทธา** ทั้ง **วิริยะ** ทั้ง **สติ** ทั้ง **สมาธิ** ทั้ง **ปัญญา** ที่เรียกว่า **อินทรีย์** หรือ **พละ**. พอไปฝึกสมาธิ ก็จะพร้อมทั้ง ๕ อย่าง; แต่มีคำว่า **ศรัทธา** **วิริยะ** **สติ** **สมาธิ** **ปัญญา** ไปศึกษาอย่างว่า ฝึกอานาปานสติ ๑๖ ชั้น จะพบว่า มันถูกพัฒนาพร้อมขึ้นมาหมดทุกอย่าง ไม่เหลืออะไรสักอย่างเดียวที่ไม่ถูกพัฒนา, คือ ธรรมะที่เป็นประโยชน์จะถูกพัฒนาพร้อมขึ้นมาทุกอย่าง; แต่เขามักจะขึ้นเป็นกลุ่มๆ ที่เด่น ๆ เช่นว่า อินทรีย์ ๕ พละ ๕ ถูกพัฒนา, หรือว่า อิทธิบาท ๔ ถูกพัฒนา หรือว่า โพรหมงค์ ๗ ถูกพัฒนา; แต่ที่จริงนั้น ถูกพัฒนาทั้งหมด.

นี้หมายความว่า สมาธิแบบที่ตรัสไว้ดี กล่าวไว้ดี กล่าวไว้ถูกต้อง; ไม่ได้หมายความว่า สมาธิแล้วก็เป็นอย่างไรไปหมด เพราะว่า สมาธิแบบที่มลาย เต็มไปด้วย อวิชชา ก็ยังมีเหมือนกัน. ขอให้ทราบไว้เสียด้วยว่า คำพูดที่เป็นชื่อของธรรมะนี้ เรายังไม่รู้โดยถูกต้อง หรือสมบูรณ์; เพราะฉะนั้น ปัญหาเหล่านี้จึงเกิดขึ้น และชวนให้สงสัยในคำว่า สมาธิ นี้ว่า จะเสียเวลาเปล่า หรือว่ามันจะพ้นสมัย หรือว่ามันจะอะไรไปแล้วก็ได้. แต่ที่จริง **สมาธิเป็นเรื่องคามธรรมชาติ** ที่จำเป็นจะต้องพัฒนาให้มีในบุคคลนั้นๆ ให้มีคุณสมบัติในส่วนนี้ให้มาก แล้วก็จะทำหน้าที่ของคนได้ดีที่สุด แล้วก็ยิ่งๆ ขึ้นไปจนกว่าจะถึงที่สุด.

ถ้ายังสงสัยว่า ธรรมะข้อไหนมันพ้นสมัย ล้าสมัย ครีคระ หรือเป็นอุปสรรค ขัดขวางความเจริญแล้วละก็ ไปถามได้, ตามผู้รู้เขาจะบอกให้ได้ ว่าจะไม่เป็นอย่างนั้น, แล้วจะชีวิตที่จะใช้ธรรมะ หรือฝึกธรรมะข้อนั้นๆ ให้ถูกต้องได้ด้วย.

(ถาม) ที่กล่าวว่า ก่อนที่เราจะนอน ให้กำหนดสติ ว่า เราจะตื่นเวลานั้น เวลานั้น อยากจะเรียนตามท่านอาจารย์ว่า ขณะที่เราอนนั้น ยังมีสติอยู่ด้วยหรือ จึงสามารถจะกำหนด หรือว่ารู้เท่าทันว่าขณะนั้นถึงเวลานั้นแล้ว เราจะต้องตื่นได้? ขอให้ท่านอาจารย์ช่วยอธิบาย.

(ตอบ) เรื่องอย่างนี้ ยังเป็นปัญหาที่น่าสงสัยจริงๆ แต่แล้วการตอบนี้ก็อาจจะตอบไม่ได้ ก็ไม่สามารถจะพิสูจน์ได้ อย่างโดยตรง; แต่ว่าพิสูจน์ได้อย่างยิ่งอย่างโดยอ้อม หรือจะเรียกว่า โดยตรงก็ได้เหมือนกัน. คุณลองไปฝึกเถอะ, ลองไปฝึกเถอะจะทำให้. ทุกคนที่เคยฝึกมาแล้ว ได้ทั้งนั้น จะตื่นนอนให้ตรงเป็งไม่ผิด แม้แต่หนึ่งนาทีก็ยังได้ ขอให้ฝึกจริงๆ เกิดจะได้. ผมเองก็ยืนยันได้ ว่าเคยฝึกได้เมื่อตั้งใจจะฝึก นี่ก็ข้อพิสูจน์; แต่จะพิสูจน์ในทางจิตวิทยา ในทางวิทยาศาสตร์ ในทางนั้นจะต้องพูดยากมาก ก็พูดไม่ไหว, และบางอย่างเป็นเรื่องที่เอามาคุไม่ได้ ด้วยเป็นเรื่องของจิต เป็น *subconscious* เป็นอะไรต่างๆ ซึ่งเอามาให้คุไม่ได้ แต่บทฝึกหัดที่เขาวางไว้นั้น มันเป็นผลของการที่เขาค้นคว้ามาแล้ว ผ่านมาแล้ว ซึ่งเป็นได้. ยังมีเรื่องอื่น ๆ อีกมาก หรือว่าน่าอัศจรรย์กว่านั้นมาก ไม่เพียงแต่ตื่นนอนได้ตรงเวลา.

ที่นี้มาถามกันใหม่ในทางภาษาธรรมว่า สิ่งนี้เรียกว่า สติ หรือ? มันก็ต้องเป็นสติในความหมายอื่น หรือว่า เป็นสติในประเภทใดสำนึก ก็ยังเรียกว่า สติ อยู่ดี เพราะว่าพิจารณาแล้ว ไม่เห็นว่าจะมีคำอื่นคำใดมาใช้แทนคำนี้ได้. เช่นว่า เราฝึกสติ ก่อนแต่ที่จะนอน หรือว่ากำหนดสติในการที่จะลุกขึ้นให้ตรงตามกำหนดเวลา ต้องใช้คำว่า สติ อยู่ดี; จะใช้คำว่า จิตก็ได้ แต่คงไม่ถูกมากเท่ากับใช้คำว่าสติ, หรือถ้าจะเอาเปรียบหน่อย ก็ต้องใช้คำว่า ระบบสติ ฝึกระบบสติ ซึ่งมีมันกินความกว้างไปได้หลาย ๆ สิ่ง; แต่รวมกันแล้วเป็นระบบของสติ ที่จะต้องฝึกระบบนี้ แล้วก็จะมิผลออกมาอย่างนี้ ก็จะมีสติที่เฉียบขาด หรือว่ารวดเร็ว หรือว่า แน่นนอนออกมา.

ผมขอสรุปว่า ไม่มีคำอื่นดีกว่าใช้คำว่า สติ แม้ในการที่จะฝึกให้ตื่นนอนตรงตามเวลา.

เวลาที่หมกพอดี้ ปิดประชุม วันนี้.

โมกขธรรมประยุกต์

- ๕ -

๓ เมษายน ๒๕๑๘

ทำไม เรา จึง ไม่มีปัญญา

ท่านนักศึกษา ผู้สนใจในธรรมทั้งหลาย,
การพูดกันด้วยเรื่องธรรมประยุกต์ ในวันนี้เป็นครั้งที่ ๔
ผมจะได้พูดโดยหัวข้อย่อว่า ปัญหาของคนต่อไปตามเดิม.

ปัญหาของคน ที่จะพูดต่อไปนี้ เป็น ปัญหาที่ว่าด้วยเรื่องปัญญา ซึ่ง
ทำให้เกิดปัญหาว่า เราจะมีปัญญาได้อย่างไร โดยเฉพาะอย่างยิ่งในทางธรรม
หรือทางศาสนา. ที่เอาเรื่องนี้มาพูดกันก็เพราะว่า ได้มองเห็นว่า มันมี
ปัญหายู้อยู่จริงๆ; **ทุกคนรู้สึกตัวเองอยู่ ว่ามีปัญญา แต่แล้วก็ยังเอาตัวรอดไม่ได้;**
เพราะฉะนั้น จะต้องพิจารณาดูให้ดีๆ ว่า ปัญหานี้คืออะไร เท่าไร หรือเมื่อไร.

ในสตินั้นมีบัญญัติรวมอยู่ สุดแต่จะเป็นบัญญัติชนิดไหน

ในครั้งที่แล้วมา เราพูดถึงสติ ที่คิดว่า เราจะมีสติได้อย่างไร, แล้วในสิ่งที่เรียกว่าสตินั้นมีบัญญัติรวมอยู่ด้วย. สติที่ปราศจากบัญญัติ ไม่อาจจะเรียกว่าสติ หรือไม่อาจจะสำเร็จประโยชน์อะไร เพราะสิ่งที่ระลึกได้นั้น ก็คือ บัญญา หรือความรู้ นั่นเอง ที่ระลึกเอามาได้; ถ้าเราไม่มีบัญญัติ สติก็ไม่มี ความหมาย, นี่หมายถึงสติ ในขั้นที่สูงขึ้นไป ที่จะแก้ปัญหในระดับสูงขึ้นไป; ฉะนั้น จึงเห็นว่า ควรจะพูดเรื่องบัญญัติกันเสียที.

ข้อที่จะต้องเตือนไว้เสมอ มีอยู่ข้อหนึ่ง ก็คือข้อหา ภาษาที่ใช้พูดกันอยู่นั้น มันกำกวม หรือถึงกับสับสน ก็ว่ามันขึ้นไปในทางที่ทำให้เกิดความลำบากในการใช้, ภาษาไทยก็มีด้วยกันทั้งนั้นในเรื่องความสับสนแห่งภาษา. ทีนี้เมื่อมีการถ่ายภาษาสู่ภาษานั้นภาษานี้ ก็ยังมีอาการอย่างนี้มากขึ้น หรืออีกทีหนึ่งก็พูดได้เหมือนกัน ว่า ภาษา **มีไม่พอ** บัญญาจึงเกิดขึ้น; ในการที่จะพูดจาให้เข้าใจกัน ไม่มีคำพอที่จะใช้เรียกสิ่งต่างๆ ให้เป็นที่แน่นอน ก็ใช้รวมๆ กันไป.

แม้คำว่า “บัญญัติ” นี้ก็เหมือนกัน บัญญาที่ทำให้เอาตัวรอดได้ ก็มี, บัญญาที่ฉลาดเสียเปล่าๆ เอาตัวไม่รอด ก็มี; และแม้คน มีบัญญัติในความหมายหนึ่งนั้น ก็กระโจนไปสู่สนุก อบาย หรืออุก ตะราง ก็มี; เพราะว่า คำว่าบัญญัติในภาษาไทย นี้มันกำกวม หรือถึงกับสับสน. แต่ถ้าเราเอา *ภาษาบาลี* เป็นหลัก หรือตามที่ใช้กันอยู่ในภาษาบาลีแล้ว คำว่า *บัญญัติ* นี้มีความหมายจำกัด พอที่จะทำความเข้าใจให้ได้; แต่ในทางภาษาไทยแล้ว ยังไม่แน่นอน เพราะภาษาของเรายังไม่รัดกุมพอ.

สิ่งแรกที่เราจะต้องนึกถึงคือ คำว่า “ฉลาด” ซึ่งคู่กันอยู่กับคำว่า เฉลียว, ฉลาดเฉลียว หรือเฉลียวฉลาด; แม้ว่าคำนี้เป็นภาษาไทยแท้ๆ มันก็ยังไม่รัดกุม :

เฉลียวฉลาดอย่างเป็นพาล ก็ได้. ขอให้ระวังให้มาก อย่าเฉลียวฉลาดในลักษณะที่เป็นพาล; แม้จะเป็นความเฉลียวฉลาดในการศึกษาเล่าเรียนการใช้เหตุผล หรืออะไรก็ตามเถิด ความเฉลียวฉลาดนั้นยังไม่แน่ว่า จะเป็นที่ไปในทางบุญกุศล หรือทางที่ถูกต้องอย่างเดียว; ฉะนั้น คนฉลาดอาจไปเป็นโจรก็ได้.

ถ้าเทียบกับกับภาษาบาลี คำว่า “ฉลาด” นี้คือคำว่า “ปัญญา” เป็นอย่างอื่นไปไม่ได้, คำว่าเฉลียว นี้คือคำว่า สติสัมปชัญญะ; แต่เรื่องที่แท้จริงนั้น เราจะพูดกันเรื่อง ปัญญา หรือ ความฉลาด. ในขั้นแรกนี้ จะบอกให้ทราบถึงภาษาบาลี ที่ว่ามันมีความมรดกม หรือพื้นผืนน้อย.

ในภาษาบาลี เมื่อพูดถึงคำว่าฉลาด อย่างธรรมดาสามัญ ไม่เกี่ยวกับผิดถูก ตี ชั่ว ก็มีอยู่ระดับหนึ่ง เขาเรียกว่า เจโก คือ คนฉลาด, โกวิท - คนปราดเปรื่องอะไรก็แล้วแต่จะพูด; เลกตา โกวิทตา - ความฉลาดปราดเปรื่อง นี้ไม่แน่ว่าจะไป ในทางถูก หรือ ทางผิด; เพราะฉะนั้นต้องมีสิ่งที่กำกับไว้อีกทีหนึ่งว่า มันเป็นที่ไปในทางไหน. ถ้าฉลาดปราดเปรื่องไปในทางธรรมะ ก็เรียกว่าไมติค, ถ้าฉลาดปราดเปรื่องไปในทางตรงกันข้าม ก็จะลำบากอยู่เหมือนกัน.

ภาษาฝรั่งที่มีอยู่คำหนึ่ง คือคำว่า intellect เรียกกันในภาษาไทยว่า สติปัญญา คำนี้ก็ไม่ใช่ว่าแน่นอนว่า จะเอาเป็นที่ฟังได้ หรือเอาตัวรอดได้ เพราะ intellect นี้ไป ในทางผิดก็ได้; มันเป็นเพียงแต่ปราดเปรื่อง เฉลียวฉลาดอะไร ถ้าเดินผิด มันก็ผิด ยังไม่ใช่ปัญญาแท้; นี้ก็ไปอยู่ในพวกเจโก หรือ โกวิท.

พิจารณาคำความหมายของคำให้ถูกต้องเสียก่อน

ที่นี้พอมถึงคำว่า ปัญญา คำนี้แปลว่า รู้ทั่ว หรือ รู้รอบ คล้าย ๆ กับคำว่า ปริปัญญา แปลว่า รู้รอบ หรือ รอบรู้. ถ้าเป็น ภาษาบาลี ละก็ เขาจำกัดไว้แค่ว่า

ในทางฝ่ายถูก หรือฝ่ายดี, แต่ในภาษาไทยนี้ปล่อยไว้กลาง ๆ. คำว่า บัญญา ในภาษาไทย หรือแม้คำว่า ปริญา ในภาษาไทยก็เหมือนกัน คือปล่อยไว้กว้าง ๆ มีความรู้ขนาดปริญา แล้วไปทำบาปก็ได้ ไปทำผิดก็ได้; แต่เท่าที่ใช้อยู่ในภาษาบาลีเท่าที่เห็นอยู่ เมื่อใช้คำว่า บัญญา หรือ ปริญาแล้ว ไม่มีใช้ไปในทางผิดเลย, ใช้ไปในทางถูกต้อง ที่จะถึงไปนิพพานเท่านั้น. ฉะนั้นจึง **ต้องพูดกันให้ชัดเจนไปว่า หมายถึงปัญญาในความหมายของภาษาไหน กันมากกว่า.**

ที่นี้ ก็จะพูดเลยไปถึงคำว่า **วิชา** ซึ่งเป็น **ความรู้**อย่างแจ่มแจ้ง ในภาษาบาลีเขาหมายถึงรู้ถูก และรู้ชนิดที่จะตัดกิเลสได้เลย. แต่คำนี้เมื่อถ่ายออกมาเป็นภาษาไทยว่า “วิชา” ก็คือวิชา ในภาษาไทย. **คำนี้ไม่ว่าจะเป็นวิชาอะไร** อาจจะเป็นวิชาขโมยของของเขาก็ได้; ไม่ตรงกับคำว่า วิชา ทั้งที่เป็นคำๆเดียวกัน. ฉะนั้น **ต้องรู้เท่าไว้** อย่าให้ภาษามันเล่นตลก หลอกหลวงเราได้.

ถ้าพูดถึง **วิชา** ซึ่งตามธรรมภา ก็มักจะเขียนตัว ช สองตัวบ้าง ช ตัวเดียวบ้าง ก็หมายถึง **รู้เรื่อง**ที่ลึกซึ้ง **ที่จะตัดกิเลสได้** บรรลุธรรม ผล นิพพานได้; นี้ก็เป็นปัญญา ในระดับที่จะตัดกิเลสได้สูงไปกว่าปัญญาธรรมภา. **แต่ในภาษาไทยก็ยังไม่ปลอดภัย** เพราะใช้วิชาในความหมายที่กว้างเกินไป; เช่นวิชาเลข วิชาวาดเขียน วิชาใช้อาวุธศาสตรา อะไรนี้.

มีคำอีกคำหนึ่ง ที่ว่าเป็น **ออกสัคของปัญญา** ก็คือ **ตรัสรู้** ซึ่งเป็นภาษาไทยแปลว่า **ตรัสรู้** อย่างนี้ไม่เคยใช้ในทางผิดเลย; ภาษาไทยที่ตายตัวเหมือนกัน ใช้แต่ในทางถูก นี้ก็หมายถึง **ตรัสรู้**เป็นพระอริยเจ้า หรือเป็นพระพุทธเจ้า ตามปกติใช้อย่างนี้. การตรัสรู้เป็นพระพุทธเจ้า คือ มีปัญญาถึงที่สุด ขนาดตรัสรู้แล้วก็ยังเป็นพระพุทธเจ้า.

ในภาษาบาลี ความรู้มีอยู่หลายคำ แต่ก็จะแปลกหู สำหรับนักศึกษาทั่วไป
อย่างนี้; นี่ก็ไม่ต้องเอามาพูดถึง ให้อยู่ หรือว่าภาณู ไซ้แต่คำว่า ตรีสุรี นั้นแหละ
เป็นการรู้แจ้งแทงตลอด, เป็นการรู้อย่างแทงตลอด, แล้วก็หมายถึงความรู้ที่ผ่าน
ไปในการรู้สึก แล้วเป็นไปอย่างถูกต้อง เป็นไปอย่างถึงที่สุด.

“ความรู้” ในภาษาบาลี เราหมายถึงความรู้ ที่เราอ่านหนังสือ ก็มี, แล้ว
ได้ยินได้ฟังมา หรือค้นคว้าอะไรได้มา ก็เป็นความรู้; แต่ไม่เคยรู้อย่างแทงตลอด
คือไม่เคยผ่านสิ่งนั้น. เช่น เราเรียนเรื่องมรรค ผล นิพพาน อย่างนี้ เราเรียนด้วย
ตัวหนังสือได้; แต่จิตไม่เคยผ่านความหมกมืด หรือนิพพาน, เป็นแต่ความรู้ชนิด
ที่เราได้ยินได้ฟัง หรือว่า เราศึกษาคำจนจบเอา. แต่ที่พูดถึง ตรีสุรีในที่นี้ ก็หมายถึง
ผ่านไปด้วยจิตใจจริงๆ ในเรื่องนั้น ในสิ่งนั้น. เนื้อหาของคำว่า รู้อย่างแทงตลอด.

จะยก ตัวอย่างง่ายๆ ที่สุด ก็เช่นว่า เกลื่อนี้ เมื่อเรายังไม่ได้กิน เราได้ยิน
แต่เขาบอกว่ามันเค็ม เราก็ได้แต่ความรู้ ว่าเกลื่อนมันเค็ม; มันเป็นความรู้ที่เลื่อนลอย
หรือผ่านไปเท่านั้น ว่าเกลื่อนมันเค็ม จนกว่าเมื่อไรเราได้กินเกลื่อนเข้าไปจริงๆ ก็รู้ว่า
เค็ม คืออย่างนี้ๆ. ถึงแม้ว่าเราได้เคยกินเกลื่อนมาแล้ววันหลังเราพูดถึงคำว่า เค็ม หรือ
คำว่า เกลื่อน อีก เราก็ยังไม่ค่อยจะรู้สึกความเค็มซึ่งเป็นรสของเกลื่อน มากเท่ากับที่เกลื่อน
กำลังอยู่ในปาก.

นี่ไปศึกษาให้ดี ความรู้มันเกิดเป็นหลายระดับขึ้นมา ความรู้ที่มาจากความ
รู้สึกผ่านไปโดยตลอดนี้ คือ ความตรีสุรี - รู้อย่างแทงตลอด, เป็นปัญญาสูงสุด แล้ว
ก็ เป็นไปแต่ในทางดี อย่างเดียว.

ถ้าเรามองดูมาในขั้นต่างๆ เช่นความเฉลียวฉลาดอย่างธรรมชาติสามัญ อย่างที่
เรียกกันว่า intellect อย่างนี้ นี่ไม่แน่ว่าจะเป็นไปผิด หรือเป็นไปถูก, แล้วส่วนมาก
ก็ไม่ใช่เป็นเรื่องผ่านไปในการรู้สึก, เป็นเรื่องที่เราศึกษาเล่าเรียน คณิต วิทยาศาสตร์

ใช้เหตุผล; หรือจะผ่านไปบ้าง, ที่ว่า มีความเจเนจัก มันก็เป็นอย่างผิวเผิน ไม่ถึงความหมายอันแท้จริงของสิ่งนั้น ก็พอจะเรียกว่ามี *intellect* หรือความเฉลียวฉลาดได้.

ที่พูดนี้ ไม่ใช่อะไรมากมายไปกว่าที่ว่า ขอให้ **ระวังให้ดี** อย่าได้จับตัวเองให้เป็นคนมีปัญญา หรือ ครอบรู้อะไรนัก ก่อน, *อาจจะเป็นเพียงความเฉลียวฉลาด หรือถึงกับปราดเปรื่อง* ก็ได้ ในความหมายของคำว่า *เจโก* ในความหมายของคำว่า *โกวิท* นั้น.

คนฉลาดปราดเปรื่อง ยิงเจโก ในภาษาไทยแล้ว ยิ่งใช้ไม่ได้ คล้ายๆ ฉลาดในทางหลอกลวง; แต่คำนี้เป็นคำบาลี มาจากภาษาบาลี. คำ *เจโกในภาษาบาลี* ก็หมายถึง *ฉลาดที่เป็นกลางๆ* จะไปเสาก็ได้ ไปก็ก็ได้. *ความฉลาดปราดเปรื่อง* นี้ เราอาจจะ *มี ได้ด้วยการเรียน* เพิ่มเข้ากับ *กรรมพันธุ์*, ที่มีความเฉลียวฉลาดมาโดยทางกรรมพันธุ์ แล้วก็มาเรียนเพิ่มเข้า ก็ย่อมเฉลียวฉลาดมากขึ้นไปอีก ก็สำเร็จอยู่แต่เจโก โกวโท, สำเร็จแต่เฉลียวฉลาดปราดเปรื่อง เป็นบุคคลที่มี *intellect*; แต่แล้วไม่สำเร็จในการรู้แจ้งแทงตลอดซึ่งธรรม.

ในการรู้ธรรมะ นั้น เขาหมายถึง **ปัญญาที่รู้** ด้วยการผ่านไปในเรื่องนั้นๆ ด้วยจิตใจจริง ๆ นั่นคือ **ปัญญาจริง ๆ** ซึมซาบ รู้แจ้ง ประจักษ์ ผ่านไปแล้วด้วยจิตใจ เช่นว่า เราได้ผ่านโลก หรือชีวิตอย่างโลก ๆ มาแล้ว อย่างถูกต้อง อย่างโชคโชคนั้น ก็เกิดความรู้ความเข้าใจแจ่มแจ้งในสิ่งนั้น; นี่จะเป็นพวกปัญญาประเภทรู้แจ้งแทงตลอด คือมันเสียไปกว่าสติปัญญา ที่เป็นเพียงความเฉลียวฉลาดของคน ซึ่งตามธรรมคาสามัญ ก็มักจะมีด้วยกันทั้งนั้น เมื่อมีการอบรมเพียงพอ.

ควรสอบตนเองดูว่า มีตนปัญญาชนิดไหน

ที่นี้ตัวปัญญาของคนเรา มันก็อยู่ที่นี้ ว่า เราจะมีปัญญากันอย่างไร? เรามีปัญญาแล้วหรือยัง? แล้วก็ถามตัวเองเถอะ เรามีปัญญาแล้วหรือยัง? แล้วก็แยกแยะดูว่า

ปัญญาในความหมายไหน ? ถ้าปัญญาในทางภาษาไทยธรรมคาสามัญ ที่คนชาวบ้านเขาพูดกันอยู่ แล้วเราก็คงจะเป็นผู้มีปัญญาได้จริง, แล้วมาเรียนระดับมหาวิทยาลัยอะไรทำนองนี้ด้วย ก็ยังมีปัญญา. แต่ถ้าปัญญาในทางธรรม ที่ใช้อยู่ในทางพุทธศาสนาแล้ว ก็จะยังไม่เกี่ยวข้องกันกับสิ่งที่เรียกว่า ปัญญาธรรมคา.

การทำตัวให้เจริญมีปัญญา ก็มีระบบของการกระทำ ตามหลักแห่งพระพุทธศาสนา เรียกว่า สิกขา คือ **สิ่งที่จะต้องรู้** แล้วผ่านไป; แบ่งเป็นชั้น *ศีล สมาธิ ปัญญา* หรือว่าเป็นประเภทก็ได้ ถ้าเราไม่อยากจะทำให้ลึกลับกัน : ประเภทศีล ก็ทำให้ดู ให้ดี ที่กาย ที่วาจา, ประเภทสมาธิ ก็ทำให้ดู ให้ดี ที่ตัวจิต, ประเภทปัญญา ก็ทำให้ดู ให้ดี ที่ตัวปัญญา คือวิชาความรู้ ความคิด ความเห็น ความเชื่อ อะไร. บางคนมีสมาธิมาก มีกำลังจิตสูง แต่เขาไม่มีปัญญา ก็มี. ไม่มีปัญญาเรื่องรู้ความทุกข์ หรือเหตุให้เกิดทุกข์ก็มี; มันเป็นคนละเรื่อง.

ปัญญาตามหลักพุทธศาสนามีหลายระบบ

ปัญญาในพระพุทธศาสนา ที่เรียกว่าสิกขา นี้ ต้องหมายถึง *ปัญญา* *รู้ความจริง* ในเรื่องที่เกี่ยวข้องกับ *ความทุกข์* หรือ *ดับทุกข์* เท่านั้น ไม่ได้ลงมาถึงรู้หนังสือ รู้ตรรก รู้ปรัชญา อย่างที่เขา^๑รู้ ๆ กันอยู่. **ปัญญาจะรู้ความจริงในคำลึก** ของสิ่งทั้งปวง **ที่มันหลอกลวงเราให้หลง**; เช่นเรื่องลาภ เรื่องยศ เรื่องเกียรติ เรื่องอะไรก็ตาม มันหลอกให้คนหลง. คนมีปัญญาธรรมคาก็หลง : หลงลาภ หลงเกียรติ หลงยศ แล้วเขาก็แสวงหามันมาได้ด้วยปัญญา อย่างชาวบ้านเขาใช้กันอยู่. นี่คือนิปัญญา เจโก ไกวิโท อะไรก็ตาม.

คำว่า “**ปัญญา**” ในไตรสิกขา นั้น **รู้ความจริงสูงขึ้นไป** ถึงว่า *ลาภเกียรติยศนี้ เป็นเรื่องหลอกลวง ๆ* คือเป็นเรื่องให้เกิดความรู้สึกที่พอใจ ให้หลงใหล ให้ยึดถือ ให้วุ่นวาย, แล้วก็หยุด หยุดไปหลงใหลมันเสีย; ถ้ามีก็มิอย่างไม่มี ความหลงใหล ไม่ได้บูชาเรื่องเกียรติ เรื่องกาม เรื่องอะไรทำนองนี้.

ถ้ามี **ปัญญาตามความหมายในพุทธศาสนา** ก็คือ **รู้ความจริงของสิ่งที่ทำให้เกิดความทุกข์** แล้วก็ **รู้วิธีที่จะเอาชนะมันให้ได้ด้วย**, แล้วในที่สุดก็ **รู้อะไร ๆ กัน** ตรงที่ว่า **ละมันได้แล้วจริงๆ**, **ไม่มีความทุกข์จริงๆ** **รัฐสของความไม่ทุกข์** หรือรัฐสของพระนิพพานโดยจริงๆ; นี่เป็น **ปัญญาสูงสุด** อยู่ที่นี่.

ในขั้นแรก **ก็รู้เรื่อง อนิจจัง ทุกขัง อนัตตา** คือ **รู้ความจริง** ความหลอกลวงของสิ่งที่เราไปหลงมันอยู่, ไปรักไปชอบสิ่งที่ **ไม่เที่ยง เป็นทุกข์ เป็นอนัตตา** อยู่ตลอดเวลา. ฉะนั้น ระวังให้ดี ถ้าขาดปัญญาข้อนี้มากเกินไป เราก็จะมีความเป็นอยู่อย่างมีความทุกข์ แม้ชนิดที่ไม่รู้สึกตัว. ขอพูดตรง ๆ ว่า ถ้าพวกคุณ **ไม่รู้เรื่อง อนิจจัง ทุกขัง อนัตตา** ของเงิน ของทรัพย์สินสมบัติ ของเกียรติยศชื่อเสียงอะไร ที่คุณกำลังหลงกันอยู่เดี๋ยวนี้ ก็แปลว่า **หลงไปในสิ่งเหล่านั้น**; อย่างนี้ก็ยังไม่**มีปัญญา**.

ถ้าว่ากันโดยที่จริงแล้ว บางคนอาจจะมีปัญญาตามแบบพระพุทธศาสนาชนิดนี้ ได้บ้างเหมือนกัน; เช่น ไม่ได้หลงในผลที่มุ่งหมายของการศึกษาจากมหาวิทยาลัย หรืออะไรนั้น. อาจจะมีมองเห็นเพียงว่า มันเป็นเพียงให้เครื่องยังชีพอยู่ได้ แล้วเราก็ควรจะทำอะไรสักอย่างหนึ่งที่ดีที่สุด; แต่บางทีก็ยังไม่**รู้ว่า**คืออะไร.

เดี๋ยวนี้กลัวอยู่แต่ว่า อย่างมากจะ **รู้เพียงว่า นิวเสขที่ลึก** เราจะเรียนให้จบแล้วเราก็จะได้อาชีพที่ทำเงินได้มาก; เราก็จะสะสมเงินไว้ให้มาก เป็นกำลังบัจจยสำหรับซื้อหาความสุขสนุกสนาน เป็นอยู่อย่างแข่งกันกับเทวดาในวิมาน. ถ้าเป็นอย่างนี้แล้ว **นี่คือไม่รู้จัก อนิจจัง ทุกขัง อนัตตา** ของสิ่งที่ เป็นยอดปรารถนา ของตัวเองเลย.

พูดอีกทางหนึ่ง **คนไม่รู้จักความเป็น อนิจจัง ทุกขัง อนัตตา** ของวิมานของการอยู่ในวิมาน หรือของความเป็นเทวดานี้; ในพุทธศาสนาสอนให้มีปัญญาขนาดนี้,

เห็นความเป็นอนิจจัง ทุกขัง อนัตตา ของมนุษย์โลก เทวโลก มารโลก พรหมโลก ไปเลย คือโลกที่วางมาตรฐานกันไว้ว่า มีความสุขอย่างยิ่ง ถึงที่สุด.

มีคำอยู่คำหนึ่ง ถ้ารู้ไว้บ้างก็ดี คือคำว่า *มารโลก - โลกของมาร* นั่นคือ *สวรรค์ชั้นสูงสุดเป็นที่อยู่ของมาร* เรียกว่า *ชั้นปรนิมมิตวสวัตตี*. มารที่มาประจัญ พระพุทธเจ้าก็มาจากสวรรค์ชั้นนี้; สูงสุดของกามารมณ ก็ที่เรียกว่า มารโลก. ถ้าเลยไปจากนั้น ก็ไม่มีกามารมณ ก็เรียกว่า พรหมโลก. นี้อยู่หลายอย่างเหมือนกัน. แท้ทั้งมนุษย์โลกเทวโลก มารโลก พรหมโลก ก็ตาม เป็นเรื่องที่เต็มไปด้วย อนิจจัง ทุกขัง อนัตตา. แล้วทำไมถึงหลงกันนัก ชาวบ้านเขาทำบุญอะไรสักนิด ก็อธิษฐานให้ไปเกิดสวรรค์; นี่ก็ เพราะไม่เห็น อนิจจัง ทุกขัง อนัตตา ของสิ่งที่เรียกว่าสวรรค์.

ที่นี้ ผลในโลกนี้ ที่เราจะได้รับจากเงิน ของเรานั้น มันคงจะไม่ถึงกับ สวรรค์ในความหมายนั้น; เพราะฉะนั้น ควรจะมองดูให้ถี่ ๆ อย่าได้หลง. ถ้ามีปัญญาจริงก็จะมองเห็นว่า มันเป็นที่ตั้งแห่งความหลง แล้วมันก็ได้หลงกันอยู่จริง ๆ แล้วตายไปกับความหลง; อย่างนี้เรียกว่า ไม่มีปัญญาในชั้นมาตรฐาน ในพระพุทธศาสนาเลย.

คุณเรียนจบ ทำงานมาแล้ว มีรายได้ดี สะสมไว้ได้มาก มีทรัพย์สินสมบัติ มีบ้าน มีเรือน มีอะไรทุกอย่าง มีเกียรติยศชื่อเสียง มีอำนาจวาสนา มันก็จับกันแค่นั้น. นี่มันจะดีที่สุดในตรงไหน ? ลองพิจารณาดูให้ดี. ถ้าหาความสงบ หรือความพักผ่อน ไม่ได้ นั่นคืออนรก ชนิดหนึ่งนั่นแหละ, สิ่งเหล่านั้นมันเป็นนรกชนิดหนึ่ง ที่ทำให้ปวดหัวอยู่ตลอดเวลา หรือมันทำให้วิตกกังวล จนเป็นโรคเส้นประสาทไปในที่สุด ไม่มีทางที่จะเรียกว่า ความสุข หรือสูงสุดอะไรได้.

ถ้าได้พบกับความสงบแห่งจิตใจ แม้ไม่ต้องมีเงินมากเท่านั้น ไม่มีฐานะอย่างนั้น ก็เรียกว่ายังมีความสุข มีความสงบ. พวกฤาษี โยคี มุนี เขามองเห็นอย่างนี้ เขาจึงไม่ไปยึดโยกับเรื่องชนิดนั้น, เขาไปอยู่ป่า เขาหาความสงบได้ อย่างนี้ก็มิ.

ที่นี้คุณก็จะเห็นว่า มันเกินไป; แต่พวกฤๅษี มุนี นี้เขาก็เห็นว่า พวกที่มัวเมาอยู่ในบ้านในเรือนนั้นก็เกินไป. นี่ก็เกิดความเป็นขันธ์สองฝ่าย : ฝ่ายชาย ฝ่ายขวา, ฝ่ายหนึ่งหลงใหลในกามเกินไป, อีกฝ่ายหนึ่งหลงใหลในการทรมาณตนให้แห้งแล้งเกินไป. นี่ก็ยังไม่ใช่ปัญญาด้วยกันทั้งนั้น; ต่อเมื่อทำให้ถูกต้อง **ไม่มีความทุกข์เลย** นั่นแหละ **จะเรียกว่าปัญญาได้.**

นี่ผมพูดล้าย ๆ กับว่า ปรีทรรณ กว้าง ๆ ทั้งหมด ของสิ่งที่เรียกว่า ปัญญา นับตั้งต้นมา : ตั้งแต่ปัญญาอย่างชาวบ้าน, ปัญญาที่เราทำให้เกิดขึ้น ให้เจริญขึ้น จนกระทั่งสูงสุด. ส่วนที่เป็นสัตบุรุษที่จริงก็เป็นปัญญาเหมือนกัน แต่เราไม่เรียกว่าปัญญา. การที่สัตว์ หรือคนก็ได้ ฉลาดอยู่ รู้สึกได้เองตามสัตบุรุษญาณ, ยิงของสัตว์เกรงใจกันแล้ว บางทีก็ยิงน้อศรรย. คุณบางชนิดทำรัง กูสัตว์บางชนิดมันเลี้ยงลูก เหล่านี้ล้วนแต่เต็มไปด้วยปัญญา ซึ่งเป็นสัตบุรุษญาณ; อย่างนี้ไม่นับเอามารวมไว้ในกลุ่มนี้.

ปัญญาอันถูกต้องช่วยดับทุกข์ได้

เอาละ เป็นอันว่า **ปัญญา** ถ้ามีความหมายถูกต้อง และบริสุทธิ์นั้น **ต้องช่วยดับความทุกข์ให้ได้จริง.** ถ้ายังอยู่ในขั้นที่ไปทำให้หลงใหลในความทุกข์ หรือโง่งไปเอาจริงเป็นคอกบัวเสียเอง, เอาความทุกข์ เอาความชั่ว มาเป็นที่พอใจเสียแล้ว นี่ก็ไม่ใช่ปัญญา ไม่มีทางที่จะเป็นปัญญา; มันเป็นความรู้ของโลก ๆ, เป็นความฉลาดปราดเปรื่องของโลก ๆ อย่างที่กล่าวมาแล้ว.

ขอให้ระวังให้ดี ๆ ให้รู้จักแยกออกไปให้เด็ดขาด, แล้วเราอย่าได้ไปเสียเวลาหลงงมงายความฉลาดปราดเปรื่อง ชนิดนี้; เพราะมันยังไม่สำเร็จประโยชน์ แล้วมันมีอันตราย ก็จะทำให้อวกติ จงหอง ยกหูชูหาง.

คุณจะไม่สังเกตเห็นบ้างหรืออย่างไร คนที่เฉลียวฉลาด เขายกหูชูหางอยู่มาก และมักเป็นไปในทำนองนั้น และเขากาภุมิในความเฉลียวฉลาดนั้น เขาเข้าใจผิดไปว่า นิสิตที่สุดแล้ว มันก็เหมือนแมลงบึ้ง มีพิษชนิดเดียว ก็ยกหางว่า คล้าย ๆ กับบอกว่า มีพิษมาก. คนที่เฉลียวฉลาดแต่ในทางโลกนี้ ยังไม่มีปัญญาที่แท้จริง หรือถูกต้อง จึงมัก จะอวดดี หรือ ยกหูชูหาง แล้วในที่สุดก็อวดตายวินาศไป ด้วยอำนาจของปัญญา ชนิดนี้ ก็เลยเห็นได้ว่า ไม่เอาตัวรอด.

ผู้มีปัญญาแท้ต้องเอาตัวรอดได้

นี่ผมก็อยากจะจำกัดความตามหลักของภาษาบาลี ว่า **ผู้มีปัญญาอันแท้จริง** เขาเรียกว่า **บัณฑิต**, **บัณฑิต** หรือ **ปัญญา**นี้ เขาแปลว่า **ความรู้ที่ช่วยให้เอาตัวรอดได้**, คำ **อิตะ** เอมาก่อท้ายเป็น **บัณฑิตะ** นี้แปลว่า **ผู้มีปัญญา**; **บัณฑิตะ** - **ผู้มีปัญญาที่เป็นเครื่องช่วยให้เอาตัวรอดได้**. คุณเรียนจบมหาวิทยาลัยก็ได้ปริญญา แล้วก็เรียกว่าบัณฑิตนั้น บัณฑิตนี้ นี้ไปยืมเขามา; ความหมายอันแท้จริงของคำว่า "บัณฑิต" นั้นหมายถึง เอาตัวรอดได้จากกิเลส บรรลุ มรรค ผล นิพพาน; นั่นแหละคือ บัณฑิตที่เอาตัวรอดได้จริง.

เกี่ยวนี้ **เราเอาตัวรอดได้แค่ในบางอย่าง บางสิ่ง** แล้วก็บางระดับเท่านั้น ; เช่นว่าสอบได้ปริญญา เป็นบัณฑิต วิศวกรรมการบัณฑิต อะไรบัณฑิต นี้ก็เอาตัวรอดได้จากความโง่บางระดับ, รอดจากความไม่สามารถบางระดับ; เอาตัวรอดมาได้เท่านั้น ก็เรียกว่าบัณฑิต แต่แล้วมันก็ยกหูชูหางกันเสียแล้วมันยังไม่ถึงไหนสักที. ต้องเอาตัวรอดให้ได้ต่อไปอีก; ออกไปประกอบอาชีพการงาน เอาตัวรอด : พันฝ่าอุปสรรคเรื่อยไป จนถึงกับว่า สูงอายุแล้ว มีทรัพย์สินสมบัติพอตัวแล้ว มีเกียรติยศชื่อเสียงพอตัว มีอำนาจวาสนาพอตัว มีครอบครัวที่ดี มีมิตรสหายที่ดี; อย่างนี้ก็พอจะเรียกได้เหมือนกันว่า เอาตัวรอดได้ เมื่อมาถึงขั้นนี้ แต่ก็ยังไม่ใช้ที่สุด ไม่ใช่ถึงขั้นที่สุด.

อีกอย่างหนึ่ง ความรู้วิชาสามารถ ของพวกที่จบปริญญามาจากมหาวิทยาลัยนั้น จะส่งไปถึงไหนอีก มันก็ดูจะอยู่ที่นั่น หยุดอยู่ที่นั่น ; เพราะฉะนั้น **ปริญญา** หรือ **บัณฑิต**อย่างนี้ ก็เรียกว่าอย่างโลก หรืออย่างโลกิยะ คืออย่างที่ยังวกเวียนอยู่ในโลก เรียกว่า **เป็นโลกิย์บัณฑิต** ก็แล้วกัน.

ทีนี้ ถ้าสมมติว่า คนนั้น ที่เขามาถึงขั้นโลกิยะนี้แล้ว รู้สึกว่ายังไม่ไหว แต่ **ตัวเอง** ยังหลงลวง ; เขาเดินต่อไปตามทางของศาสนา พบ**บัณฑิต**ในระดับสูง ทำให้ไม่หลงไหลในสิ่งเหล่านั้นทั้งหมดทั้งสิ้น ที่เคยหลงไหลอย่างเต็มที่มาก่อน แล้ว **จิตอยู่เหนือสิ่งเหล่านั้น เป็นจิตที่สะอาด สว่าง สงบ**, คำว่า “สงบ” นั่นคือไม่มีทุกข์ เป็นอิสระ นี่เขาเรียกว่า เอาตัวรอดในขั้นสูงสุด ; แล้ว **บัณฑิต** นี้ก็เลยเรียกกันเสียใหม่ว่า **โลกุตระบัณฑิต** - **บัณฑิตที่จะทำให้อยู่เหนือความบีบคั้นของโลก** หรือเหนือปัญหานานาชนิดของโลก.

ถ้าเรา**มีบัณฑิตนิคโลกุตระ**นี้ เรา **จะอยู่เหนือปัญหาทุกอย่างในโลก** เหนือการบีบคั้นของความทุกข์ทั้งหลายในโลก ; ถ้าเรามี**บัณฑิต**อย่างโลกิย์**บัณฑิต**แล้ว ก็ยังต้องทนการบีบคั้นของโลก เพราะเราชอบความเป็นโลก หลงไหลในโลก หลงรสอร่อยในโลก แต่ก็**เป็นบัณฑิต**เหมือนกัน.

เรื่องเป็นบัณฑิตนี้ ก็มีอยู่ ๒ ชนิดตามเคย : เป็นบัณฑิตอย่างชาวบ้านก็เหมือนที่เราเห็น ๆ กันอยู่, มี**ปริญญา**มีอะไรนั่น ; เป็น**บัณฑิต**อย่างของ**พระอรหันต์** **ในพระศาสนา** จะเป็น**บัณฑิต**ต่อเมื่อ **ละกิเลสได้เป็นลำดับไป** จนหมดกิเลส นี้เรียกว่า **บัณฑิต**อีกแบบหนึ่ง. แม้**พระพุทธเจ้า**เองก็มีคำว่า **บัณฑิต** : เป็น**บัณฑิต**หรือเป็น **จอมของบัณฑิต** เป็นยอดสุดของ**บัณฑิต**. ฉะนั้น ถ้าเราผู้ที่จะชอบเรียกตัวเองว่าเป็น **บัณฑิต** ๆ กัน ก็ควรจะนึกถึง**พระพุทธเจ้า**บ้าง ที่ไปมี**จอมบัณฑิต**อยู่ที่**พระพุทธเจ้า**.

ที่ผมพูดมานี้ ก็เป็นอันว่า พอจะหมดแก่นเจี้ยน หรือเรื่องคร่าว ๆ ของสิ่งที่เรียกว่าปัญญา และผู้มีปัญญา. ขอเตือนให้รู้ว่า มันเป็นความสับสนปลิ้นปล้อนของภาษา ที่เราใช้กันอยู่ ทำให้เราเข้าใจสิ่งนี้ไม่ถูกต้อง ไม่สำเร็จประโยชน์เต็มตามที่ควรจะมี.

การฝึกมีปัญญา ต้องมีปฏิภาณด้วย

ที่นี้ ยังมีอีกคำหนึ่ง ที่อยากจะพูดเสียเลยในเรื่องเกี่ยวกับปัญญา ภาษาไทย ก็มีพูดว่า ปัญญาไว ภาษาบาลีเขาเรียกว่า มีปฏิภาณ นั่นคือมีปัญญาทันควัน ในการพูดจา หรือแม้จะไม่ใช่ในการพูดจาก็ใช้ได้ คือ *ทันควันในการที่เผชิญหน้ากันเข้ากับปัญหา* หรืออันตราย หรือความทุกข์; ถ้าปัญญามีมาทันควันอย่างนี้ ก็เรียกว่า ปฏิภาณ. แต่คำนี้เขาใช้ในการพูดจา.

ถ้าเรามีปัญญาเพียงพอจริง และเป็นปัญญาไวเหมือนสายฟ้าแลบ มาทันเวลา ที่จะพูดจา จะโต้เถียง หรืออะไร ก็เรียกว่า มีปฏิภาณ, ก็คือปัญญาสำหรับจะให้พูดโต้ตอบ หรือกระทำโต้ตอบ. บางคนมีปัญญามาก แต่อีกออก พอถึงกราวพูด ก็พูดไม่ได้ นึกไม่ออก พูดซ้ำ พูดงุ่มง่าม; อย่างนี้ขาดปฏิภาณ คือขาดปัญญาที่ไว หรือว่าจะขาดความไวของปัญญา ก็แล้วแต่จะเรียก.

ในเรื่องของปัญญา นี้ นอกจากจะฝึกฝนให้มีความรู้จริง แล้ว ยังต้องฝึกฝนให้ไวด้วย; เช่น พอรับข้อสอบมา นึกไม่ออก หรือว่าปัญญาความรู้ ไม่รู้จะไปไหนเสียหมด นึกไม่ออก มันก็ขาดปฏิภาณ. เมื่อไปได้ถึงกัน ในการโต้วาทีนี้ ยิ่งยากกว่าตอบข้อสอบ เพราะตอบข้อสอบเรามีเวลาสำหรับคิดนึกนาที่สองนาที่ หรือห้านาที่สิบนาที่ก็ได้. แต่ถ้าเป็นเรื่องโต้วาทะกันแล้ว ไม่มีเวลาจะคิดนึก พอตามจบต้องตอบทันที อย่างนี้ ต้องมีปฏิภาณที่ไวมาก.

แม้แต่จะเทศน์ จะพูด จะแสดงปาฐกถานี้ ก็เหมือนกัน ถ้ามีปฏิภาณ คือปัญญาไว นี้ก็จะแสดงปาฐกถาพูดจาอะไรได้ดี ไม่ใช่มีความรู้ สอบได้ปริญญาวิชาความรู้

ไต่แล้วจะพูดไต่ต่อไปเสียหมด นี่ก็ไม่ใช้; บางคนพูดไม่ได้เลยก็มี ถึงเขาจะเรียนอะไรมา มาก รื้ออะไรมาก แต่ก็ไม่มีปฏิภาณ ก็ไต่. ฉะนั้น การที่จะพูดไต่แจ่มเจียม พูดไต่เร็ว ๆ นี้ก็ต้องมีปฏิภาณ, จะตอบปัญหาไต่ก็ ต้องมีปฏิภาณ, จะไต่วาตะกันไปมาก็ ต้องมีปฏิภาณ. ปัญญาที่ถูกกระทำไว้นี้ เขาต้องฝึกกันในส่วนนี้ อีกส่วนหนึ่งคือ **หัตถุค** **หัตถ์ไต่ตอบ** หัตถ์อะไรก็ตาม เพื่อฝึกปฏิภาณ หรือปัญญาไว.

สรุปกันเสียทีหนึ่ง ก็คือว่า เมื่อเรามี**ความรู้** ที่จะแก้**ปัญหา** อะไรได้ชั้นหนึ่งแล้ว ก็พอจะเรียกได้ว่า มี**ปัญญา** แต่ก็ยังแบ่งเป็นหลายฝักหลายฝ่าย จะถูกหรือจะผิด หรือจะอะไรก็ได้; แต่ในชั้นตึก ๆ ชั้นคัน ๆ ต่ำ ๆ ก็มีปัญญาชั้นต่ำ ๆ มีปัญญาอย่างตึก ๆ ซึ่งก็ต้องเรียกว่า เขามี**ปัญญา**, ปัญญาชั้นสูงขึ้นไป สูงขึ้นไปจนแก้ปัญหาคำไหนหมด ก็เรียกว่า**ปัญญาแท้จริง**ในพุทธศาสนา คือ**สัมพุทธเจ้า**.

มีคำแทนชื่ออีกมากมาย หลายคำ เช่นคำว่า **ญาณ - ความรู้**, คำว่า **อักษุ** แปลว่า **ดวงตา** นี้ก็เป็นชื่อของปัญญา, คำว่า **อาโลกะ** แปลว่า **แสงสว่าง** นี้ก็เป็นชื่อของปัญญา ตลอดถึงคำว่า **หัสสนะ - ความคิดเห็น** ก็ล้วนแต่เป็นเรื่องของปัญญาทั้งนั้น ตามมากตามน้อย.

กรรมพันธุ์ ส่งให้มีปัญญา

เราจะปัญญาได้อย่างไร? ถ้าคุณให้กว้าง ก็มี**กรรมพันธุ์** : พี่ชพันธ์ุที่ไวต่อความรู้ จะเรียกว่า เป็น**สัญชาตญาณ**อันหนึ่งก็ได้ ที่ได้มีมาอย่างดี แล้วถ่ายทอดมาทางกรรมพันธุ์ของพ่อแม่ นี่เป็นจุดแรก, แล้วเขามีร่างกายดี มีการบริหารร่างกายถูกต้อง เป็นร่างกายดี เป็นที่ตั้งของ**ความรู้แบบกรรมพันธุ์** หรือ**สัญชาตญาณ**. นี่เขาก็เกิดมาแล้วได้รับการแวดล้อมที่ดี ไม่ผิดพลาดไปในทางร่างกาย ไม่ผิดพลาดไปในทางจิตใจตลอด จนถึงระบบต่าง ๆ ที่มันเกี่ยวข้องกับอยู่กับจิตใจ หรือร่างกาย เช่นระบบประสาทเป็นต้น; เขาก็เจริญเติบโตขึ้นมาทุก ๆ วัน แล้วศึกษาจากสิ่งแวดล้อม.

เมื่อมี **ปัญญาขั้นกรรมพันธุ์** ถูกแวดล้อมดี ก็จะเจริญเร็ว; เพราะว่ามีปัญญาในขั้นที่เป็นพืชพันธุ์ เป็นเมล็ดพืชที่จะงอกงามออกไป เป็นต้นปัญญาที่สมบูรณ์ ถ้าเขามีพืชพันธุ์อันนี้อยู่ เขาก็จะเป็นคนช่างตาม เป็นคนอยากรู้ เป็นคนไม่ยอมให้ผ่านไปโดยไม่รู้; ฉะนั้น เราจึงมองเห็นเด็กที่ช่างตาม ซึ่งแทบทั้งหมดนั้น เป็นเด็กที่มีปัญญา. นี้เรียกว่า เขาอบรมปัญญาขึ้นมาโดยธรรมชาติ โดยไม่รู้ตัว.

ต่อไปจากมี**ปัญญาโดยธรรมชาติ** ก็เป็นหน้าที่ของบิดามารดา ครูบาอาจารย์ จะช่วยเหลือ ให้เขาได้ **มีโอกาสได้หอกพูนปัญญา** ในชั้นการศึกษาเล่าเรียนในโรงเรียน ในมหาวิทยาลัยก็ตาม ให้ได้ผ่านไปด้วยดี ก็จะมีปัญญาในชั้น *intellect* มากขึ้น.

ที่นี่ เขาก็จะได้ **เรียนรู้ในเรื่องปัญญาทางพระธรรม** คือ **เกี่ยวกับความทุกข์ ความดับทุกข์** เพิ่มขึ้น; นี้ก็เกิดปัญญาขั้นเห็นแจ้งแทงตลอดกันจริงๆ เป็นตัวปัญญาจริงๆ. บางคนก็ใช้เวลาไปบวช เพื่อจะฝึกศึกษาอบรมฝึกฝนเฉพาะส่วนที่เป็นปัญญาจริงๆ; **ไม่ใช่ปัญญาที่เป็นความเฉลียวฉลาดปราดเปรื่อง, เป็นปัญญาจริง** เกี่ยวกับความจริงของชีวิต ความจริงของความทุกข์. เรื่องเหล่านี้ก็เป็นปัญญาจริงมากขึ้นๆ จนถึงขนาดเป็นปัญญาที่จะทำให้บรรลุ มรรค ผล นิพพาน.

การเจริญแห่งปัญญา มีแนวของมันมาอย่างนี้ **ที่นี่เราจะทำให้ปัญญาเกิดขึ้นได้อย่างไร ?**

แนวปฏิบัติ ในการทำให้เกิดปัญญา

๑. **อาศัยความไม่ประมาท** ก็อย่าเป็นผู้อดดี ยกหูหูทาง; มองดูตัวของตัวให้ถี่ๆ ว่าอยู่ในสภาพเช่นไร อะไรรู้ อะไรยังไม่รู้, และส่วนที่รู้แล้วนั้น อะไรมีค่า อะไรไม่มีค่า; ใช้คำว่าอย่างนี้ ก็ได้ : อะไรเป็นความรู้ชนิดที่ไม่มีค่า หรือมีค่าน้อย ไม่แก้ปัญหอะไรได้. นี้ก็ปรับเปลี่ยนเสีย ไปหาความรู้ชนิดที่มีค่าจริงๆ มากขึ้น และจะแก้ปัญหาค่างๆ ได้.

ผมจะพูดได้โดยไม่กลัวเขาโกรธ หรือเขาคำ คือจะพูดว่า : การศึกษาที่เขาจัดให้กลุ่มบุตรศึกษาเล่าเรียนในเวลานี้ ทั่วๆ ไปทั้งโลก หรือโดยเฉพาะประเทศไทย **นี่เป็นการศึกษาผิด, ไม่ทำให้เกิดปัญญา ในส่วนที่ควรจะได้** หรือจะมี; แต่ไปทำให้เกิดปัญญาในส่วนเพื่อเจ้อ หรือเพื่อ ฉลาดปราดเปรื่องไปในทางที่จะให้หลงหลอกลืมตัวไปเสียหมด. ฉะนั้น เราจึงมีปัญหายุ่งยาก มีวิกฤติการณ์ทั้งหลายเกิดขึ้นในโลก เพราะไม่มีปัญญาที่จะดับทุกข์ หรือแก้ปัญหาได้จริง เพราะว่าการศึกษาคัดผิด.

เราไม่มีปัญญาที่จะไปเปลี่ยนให้การศึกษาถูกต้อง เราจึง **เปลี่ยนเฉพาะตัวของเรา** ซึ่งเป็นของเราคนเดียว เราทำได้ เราเปลี่ยนได้ เราจัดได้; เรา ก็ไปตรวจดู เราก็ไปเปลี่ยนแปลงไปปรับปรุงอะไรให้มันถูกต้องกับเรื่อง ที่เราเห็นว่ามันควรจะเป็นอย่างนั้น **คือให้ดับทุกข์ได้ก็แล้วกัน, ให้เป็นผู้ที่เป็นปรกคิอยู่ได้ด้วยความสะดวก; ไม่ต้องหัวเราะในสิ่งที่ถูกใจ** หรือหัวเราะเหมือนกับเป็นบ้า, **แล้วก็ไม่ต้องร้องไห้ในเมื่อไม่ถูกใจ** หรือถึงกับฆ่าตัวตายในที่สุด.

คนที่ไม่มีปัญญาการศึกษายาวเป็นหาง ก็ยังเป็นบ้า ยังฆ่าตัวตาย ยังประกอบอาชญากรรม; เราควรจะหยิบสิ่งเหล่านี้มาพิจารณาดูให้คิดว่า เขามีปัญญาอย่างไรกัน, แล้วเราก็จะได้ปรับปรุงการศึกษา หรือการพอกพูนปัญญาของเรา ให้ถูกต้อง. ผมไม่พูดได้โดยรายละเอียด เพราะเป็นเรื่องเฉพาะคนเกินไป; พูดได้แต่เป็นหลักใหญ่ๆ เป็นแนวทางที่ว่าจะต้องไปทำกันอย่างไร จึงจะมีสิ่งที่เรียกว่า ปัญญาแล้วก็จะเอาตัวรอดได้; **ปัญญามีค่ามาก ตรงที่ทำให้เอาตัวรอดได้.**

๒. ขอพูดพาดพิงไปถึงคำว่า ปัญญาไว่ แล้วก็พาดพิงไปถึงคำว่า สติ คือสิ่งที่สำคัญอันหนึ่ง ที่จะชนเอาปัญญามาทันที่ ในเมื่อเกิดปัญหานั้นมา. **ให้เป็นผู้มีสติปัญญา และปฏิภาณ** แล้วก็พอ **ดูจะไม่อะไรมากไปกว่านั้น, ให้ทุกอย่างจริงไปหมด : มีสติที่แท้จริง มีปัญญาที่แท้จริง มีปฏิภาณ** ที่เพียงพอจริงๆ; ปัญญาของเราทั้งหมด

จะให้ทำอะไรก็ได้, จะให้ทำงานอย่างโลก ๆ ก็ได้ ทำงานอย่างธรรมะ ศาสนาอะไรก็ได้, บรรลุมรรค ผล นิพพาน ก็ได้.

นี่คือเรื่องของปัญญา มีอยู่ระบบหนึ่งซึ่งจะต้องพิจารณาดูให้ดี ๆ ศึกษาให้ตี ปรับปรุงแก้ไขให้ถูกต้อง.

๓. ถ้าต้องการจะผ่านโลกิยะ ก็ผ่านเรื่องโลก ๆ ไป ก็ผ่านไปถูกต้องด้วย ปัญญาอย่างโลก ๆ; ถ้าจะไปให้ถึงโลกุตตระ ก็เสริมต่อไปอีก. แต่พร้อมกันนั้น อาจจะทำได้ โดยที่เมื่อเราอยู่ในโลกนี้ เราดูโลกในแง่ลึกลงไปเรื่อย ๆ เกี่ยวก็จะพบเรื่องที่เป็นโลกุตตระ มันก็ง่ายในตอนท้าย ตอนปลายที่เหลือ มีปัญญาในชั้นโลกุตตระได้.

๔. ขอบอย่างได้ไปหลงไหลในเชื้อของโลก ซึ่งเรียกว่า โลกามิส โดยเฉพาะอย่างยิ่งก็คือ กามารมณ์; ถ้าหลงไหล ก็คุมมันไม่ออก ก็เลยผูกฝังอยู่ในนั้น เรียกว่า ไม่มีปัญญา เอาตัวไม่รอด. ฉะนั้นพยายามแก้ปัญหาเฉพาะหน้าให้หลุดมาเป็น ประาะ ๆ ๆ เป็นลำดับ ๆ ไป เรียกว่าเป็นผู้มีปัญญาเอาตัวรอดได้. ขอให้พอกพูนปัญญา ให้เจริญก้าวหน้า ให้มากที่สุดเท่าที่จะมากได้.

ที่จริงเดี๋ยวนี้ ธรรมชาตินั้นจับมาให้ดีแล้ว กรรมพันธุ์ก็ดีพอสมควร แต่เรามา ทำผิดบิดเบี่ยงไปทางนั้นทางนี้ในตอนหลัง มันก็เอาตัวไม่รอด หรือบางที ก็พลัดลงไป ในเหว เพราะปัญญาชนิดที่เป็นความฉลาดปราดเปรื่อง แต่ไม่ประกอบไปด้วยธรรม.

รวมความแล้ว ต้องเป็น ปัญญาที่ประกอบไปด้วยความถูกต้อง หรือ ธรรมะ แล้วก็เอาตัวรอดได้ อย่างที่หลักในพระพุทธศาสนาก็สรุปไว้อย่างนี้ว่า สมมาทิกฺกุสิ สมาทานา สพฺพิ ทุกฺโข อฺปจฺจํ - คนล่องความทุกข์ทั้งปวงได้ เพราะ สมาทานสัมมาทิกฺกุสิ. สัมมาทิกฺกุสิ นั้นก็คือ ปัญญา นั้นเอง จะมีความหมาย หรือ ความมุ่งหมายเป็นพิเศษโดยตรงตั้งไปทางหนึ่ง ที่จะดับทุกข์โดยตรง. วันหลังเราค่อย พูดยกกันเรื่องสัมมาทิกฺกุสิก็แล้วกัน.

วันนี้จะยุติการบรรยายไว้เพียงเท่านี้ คือหมดเวลาสำหรับพูด เหลืออยู่แต่เวลาสำหรับให้ถาม – ตอบ. ใครมีปัญหาอะไร เกี่ยวกับเรื่องนี้ คือเรื่องปัญญา เรื่องอื่นไม่เอา; ยังสงสัย ยังคลุมเคลืออยู่ ในข้อไหนแงไหน มุมไหนก็ตามได้เลย.

คำอธิบาย ตอบปัญหา

(ถาม) อยากจะเรียนถามท่านอาจารย์ว่า ผมมีความคิดเห็นว่า ปัญญาเป็นวิวัฒนาการอย่างหนึ่ง ในช่วงชีวิตของมนุษย์แต่ละคน. อย่างเช่น ในภาพเด็กตามรอยโคตัวหนึ่ง แล้วในที่สุดก็จะพบว่า ชีวิตมันไม่มีอะไร นอกจากความไม่ยึดมั่นถือมั่น เพราะนั่นเป็นเหตุให้เกิดความทุกข์ขึ้นมา. อยากจะเรียนถามท่านอาจารย์ว่า มันจะเป็นการเห็นซ้ำหรือเปล่า? เพราะบางคนอาจจะซังกายเสียก่อนที่จะรู้ หรือเข้าใจ ว่าชีวิตมันเป็นอย่างไร และจะจัดการกับชีวิตอย่างไร. อยากเรียนถามท่านอาจารย์ว่า มีวิธีการอะไรซึ่งไม่ทำความเห็นซ้ำ กว่าจะเรียนรู้ได้ จะตายเสียก่อนหรือว่าตายเสียก่อนที่จะรู้?

(ตอบ) คำถามสรุปได้ตรงที่คำว่า **สิ่งที่ทำความเห็นซ้ำให้แก่การก้าวหน้าของปัญญา.** นี่ก็เป็นสิ่งที่สำคัญอย่างยิ่ง ถึงแม้ในพระคัมภีร์ ในพระบาลีก็มีพูดถึงสิ่งนี้มาก เขาเรียกว่า สิ่งที่ทำความเห็นซ้ำแก่การที่จะก้าวหน้าไปสู่ความดับทุกข์ คือนิพพาน. เขาก็ระบุไปถึง **ความหลงอยู่ในเหยื่อในโลก** นี้นานเกินไป **เรียกว่าความเห็นซ้ำ;** มันมีความเหนียวแน่นเกินไป เป็นมิจฉาปฏิฐิบัง เป็นสติญาวิปลาสบ้าง ก็ทำความเห็นซ้ำ.

สำหรับ**รูปภาพเกี่ยวกับเรื่องจันวั**^๑ นั้น ผู้ที่เขียนภาพนี้เขามุ่งหมายจะให้ เป็นเรื่องจบสมบูรณ์เห็นแก่เวลา สำหรับบุคคลที่มีปัญญา ที่พอจะเรียกได้ว่า มีปัญญา. นี้ก็เห็นได้ชัดว่า พุทฺโธเป็นเรื่องสำหรับคนธรรมดา ที่เกิดมาไม่มีปัญญา; ไม่ต้องเป็นคนมีปัญญาชั้นพิเศษอะไร แต่ก็ต้องไม่เป็นคนที่เรียกว่า ใจง่า บ้าใบ้. ฉะนั้น เขาจึงวางระยะไว้ว่า : -

๑. รูปภาพนี้ได้จากหนังสือธรรมโฆษณ์บางเล่ม เช่น บรมธรรม.

ภาพที่ ๑. เขียน เป็นเด็ก เกิดมาไม่รู้โอโทษไหน ทันหันหันหลังอยู่
อย่าง **ไม่รู้อะไร** จะไปทางไหน. แต่ต้องเข้าใจว่าในเด็กคนนี้ก็ต้องมีปัญญา พืชแห่ง
ปัญญา มีกรรมพันธุ์ หรือมีอะไรที่ถ่ายทอดมาแล้ว มีพืชแห่งปัญญาแล้ว.

ภาพที่ ๒. ถัดไปก็เห็นภาพรอยหัว ที่ดินเป็นแนว เป็นสายอะไรไป :
นี่คือการศึกษาที่เด็ก ๆ ได้รับ จนรู้ว่า เราจะต้องไปทางไหนกัน ไม่ได้หมายถึงศึกษาใน
โรงเรียน หรือในมหาวิทยาลัยโดยเฉพาะ แต่เป็นการศึกษาโดยธรรมชาติ นั้นแหละเป็นส่วน
ใหญ่.

อยากจะให้มองเห็นกันเสียว่า **การศึกษาที่แท้จริง** และที่ยิ่งใหญ่ คือ การ
ศึกษาจากธรรมชาติ หรือสิ่งแวดล้อม; การศึกษาในโรงเรียนกลายเป็นอุปสรรค
สำหรับจะได้ใช้ศึกษาจากธรรมชาติที่แวดล้อม. ฉะนั้น คนเราเมื่อมีชีวิตล่วงมา ๆ ตั้งแต่
เด็กจนหนุ่มนี้ก็พอจะรู้ได้จากการที่ผ่านไป ผ่านนั้นผ่านไป ผ่านผิด ผ่านถูก ผ่านอะไรไป
ก็ได้ความรู้จากชีวิตที่ผ่านมา. การศึกษาในสถาบันการศึกษานั้นมาประกอบก็ทำให้รู้
มากขึ้น; **อีกทางหนึ่งก็คือตัวอย่าง** เราอยู่ในโลกนี้ มันเต็มไปด้วยตัวอย่าง ที่
เรามันโง่ ไม่มีตาที่จะมองเห็นตัวอย่าง ที่มีอยู่รอบตัวมัน.

ในเมื่อเขามีครบ คือมีปัญญา ที่เป็นพืชพันธุ์ มีการศึกษา ศึกษาจาก
ธรรมชาติแวดล้อม ซึ่งเต็มไปด้วยตัวอย่าง มันก็เหมือนกับเห็นรอยหัว; ที่เดินตาม
รอยหัวไปด้วยความแน่ใจ ก็ใกล้ตัวหัวเข้าไป. นี่คือจุดมุ่งหมายในชีวิตอย่างโลก ๆ.

ภาพต่อ ๆ ไปพอถึงระยะหนึ่ง ก็เห็นกันหัว, อีกทีหนึ่งจึงเข้าไปจนถึงตัวหัว
ประชิดตัว แล้วก็ต่อสู้อับหัว คล้องหัว ทิว. นี่คงเป็น **จุดสูงสุดที่มนุษย์จะต่อสู้อ**
จากการศึกษา จากหน้าที่การงาน อาชีพอะไรต่าง ๆ เป็นจุดสูงสุดที่นั่น; ก็ได้ใช้
ปัญญาที่มีมาโดยกำเนิด กรรมพันธุ์ และได้ศึกษาเพิ่มเติมอะไรหมด เรียกว่าใช้ปัญญา
กันหมดเลย ต่อสู้กับวันนั้นอย่างออกอุลล จนเอาชนะสิ่งที่เขาวางไว้อย่างที่ชาวโลกควรจะ

ปรารถนา คือทรัพย์สินสมบัติ เกียรติยศ ชื่อเสียง อำนาจวาสนา ความพรั่งพร้อมไปด้วยผู้คน
ที่แวดล้อม. นี้ก็เรียกว่า จับวัวได้ แล้วจึงรวักกลับบ้าน คือมีสิ่งเหล่านี้ไว้ในครอบครอง.

ครั้นอยู่กับสิ่งเหล่านั้นนานเข้าๆ ก็มีภาพหนึ่งซึ่ง เป็นภาพ ที่กอดเข้าแขน
มองไปยังขังบน; นั่นก็หมายความว่า ที่อยู่ข้างล่าง หรือข้างๆ รอบตัวนี้ ไม่มีรส
ชาติ มันจืดชืดจืดแห้งไปข้างบน ก็คือทั้งวัว ไม่สนใจกับวัว, บางภาพก็มีถึงขนาด
เป่าปี่ชี้วัว นี้ก็สนุกกันใหญ่ละในเรื่องมีวัว. แต่ในที่ที่สุดจะเป่าปี่ชี้วัวอยู่ตลอดไปไม่ได้
มันก็เอื่อมการเป่าปี่ เอื่อมการชี้วัว. แหงนไปข้างบนไปพบว่า ไม่มีวัว หรือไม่เป่าปี่
หนักกว่า. นี้คือ **เข็มระอาต่อเหลือในโลก** ก็หยุดสนิท ไม่ดื่ม ไม่กิน ไม่อะไรใน
รชของโลกนั้นอีกต่อไป; ก็เรียกว่า หมดตัวตน ไม่มีตัวตน ไม่มีอุปาทานในสิ่งใด
คือหมดตัวตน. ภาพนั้นเขาเขียนเป็นภาพว่างเป็นภาพที่ ๗ หรือ ๘ ไปๆเอง.

นี่ เรื่องตัวตนหมด ก็ขึ้นเรื่องใหม่ เป็นเรื่องผู้อื่น เขาจึงเขียน ภาพต่อ
ไปอีก เป็นการผลออกไปในแนวใหม่ มียอกหน่อไม่อะไรผลิตออกไปในแนวใหม่.
แล้วเป็นภาพ แจกของส่งตะเกียง ก็ช่วยผู้อื่นให้มีความเจริญก้าวหน้าอย่างเดียวกันอีก
คือชำระผู้อื่นนั้นมากแล้วกัน. แจกของ นั่นคือ **ช่วยเขาค้ำขั้วคุด**, **ส่งตะเกียง** คือ **ช่วย**
เขาในทางสติปัญญา. คนที่ได้รับการช่วยเหลือ ก็เดินมาตามแนวที่คน ๆ นั้นเคยเดินมา
ก็มาเป็นอย่างเดียวกันอีก.

การแสดงภาพที่ว่ามานี้ ควรจะเรียกได้ว่า เป็นเรื่องของปัญญา เป็นพวง
มาลัยของปัญญาที่แสดงมาตามลำดับ. เราไม่อาจจะทำให้มันเร็วอย่างชิงสุกก่อนห่ามได้;
แต่เราจะมีอีกอาตจน ไม่แก่ ไม่ห่าม ไม่มีโอกาส สุก ก็ไม่ได้. มันอยู่ที่ทำให้พอดีๆ
คือเราจะกระโดดพรวดไปว่าเราเองว่า ไม่เอา - ไม่เป็น - ไม่ต้องการอะไรนี้ มันก็ไม่ได้
เพราะไม่รู้รสของสิ่งที่เป็นที่ตั้งแห่งความหลง; ฉะนั้น ในวัยที่ศึกษาก็ศึกษา ในวัย
หนุ่มสาวก็ถือเอาการศึกษาที่สมบูรณ์ แล้วก็ไปต่อสู้กับชีวิต ซึ่งตามปรกติก็เป็นเรื่อง

ชีวิตคู่ มีภรรยา สามี มีความเป็นบิดามารดา มีลูกมีอะไรไปให้ครบหมด, แล้วก็ต้องไปถึงจุดที่สุดที่ว่า มีครอบครัวแล้ว มีทรัพย์สินสมบัติแล้ว มีเกียรติยศชื่อเสียงแล้ว ถ้าไม่ไถ่เกินไป ก็คงทำทันในระยะที่เรียกว่า อายุขัย.

เดี๋ยวนี้เขาคิดถึงอายุขัย ว่าเป็นร้อยปีกันอยู่ ก็ยุคนั้นเหมา ๆ กันว่าคนมีอายุขัย ๑๐๐ ปี แม้จะลดลงมาสัก ๘๐ ปี ก็ยังพอจะทำทัน. แต่เดี๋ยวนี้ เราไม่ได้ทำไปอย่างที่จะก้าวหน้าเรื่อย มันไปติดหล่มติดบ่วง ไปติดอะไรอยู่นานเกินไปในที่บางแห่ง ; ฉลาดไม่พอ ปัญญาไม่พอ.

ถ้ามีปัญญาพอ และฉลาดในการใช้ปัญญา แล้ว ก็คงจะเดินเรื่อยไม่มีหยุด ; เมื่อเดินไปเรื่อย คือเปลี่ยนไปเรื่อย มันก็ทันแก่เวลา. อายุ ๖๐ ปีนี้ เขาถือกันว่าเป็นยุคเกษียณ ก็เหมาะที่สุดแล้ว ; ยุคเกษียณเรื่องทางโลก ; ที่เหลืออีก ๒๐ - ๓๐ - ๔๐ ปีก็ตามใจ เป็นเรื่องของผู้อื่น ช่วยเหลือผู้อื่น แจกของส่งตะเกียง เป็นแสงสว่างของลูกหลานต่อไป, เป็นบิดามารดา บู่ ยา ตา ยาย อะไรที่สมบูรณ์ แล้ว เป็นแสงสว่างของลูกหลานเหลนต่อไป.

ภาพของชีวิต นั้นเป็นเรื่องที่ถูกต้อง **ใช้** ได้ทั้งทางโลกและทางธรรม ; ฉะนั้น คุณสนใจภาพชีวิตนี้กันบ้างดีมาก ผมเห็นด้วย. ไปสนใจสิ่งที่ควรสนใจ แล้วก็ไม่ต้องกลัวว่ามันจะไม่ทัน โดยที่เราอย่าไปตกบ่ออะไรให้มันนานนัก ให้มีสติปัญญาพอกพูนเพิ่มเติมอยู่เสมอ.

มันมีข้อเท็จจริงแฝงอยู่อีกอันหนึ่งที่ว่า แรงเหวี่ยงมันก็เท่ากันทั้งสองฝ่าย : ถ้าทำผิดไปมาก มันก็คงจะถูกมาก, ถ้ามันพุ่งไปเร็ว มันก็คงจะกลับมาเร็ว. คนที่เขามีปัญญาไว้ เขาก็จะไปในโลกสัก แต่ไม่ใช่สักอย่างติด ; นั้นแหละสักสำหรับจะรู้แล้วก็ถอนออกมาได้เร็ว เวลาที่พอ. ถ้าเรียกตัวเองว่าบัณฑิตแล้ว ก็ต้องใช้เวลาพอสำหรับชีวิตหนึ่ง ; ใช้เวลาชีวิตหนึ่งไม่พอสำหรับสูตรเหล่านี้แล้ว ก็ไม่ใช่บัณฑิต.

(ถาม) ผมเคยอ่านหนังสือของท่านอาจารย์ แล้วพบอันหนึ่งบอกว่า มนุษย์จะมีการเลื่อนชั้นของตัวเองตามธรรมชาติ คือ เป็นวิวัฒนาการเข้าสู่ประตูของพระนิพพาน ถ้าหากว่าเป็นอย่างนั้นจริงๆ มนุษย์ก็ควรจะมีการพอกพูนปัญญาของตัวเองขึ้นไปเรื่อยๆ. แต่สภาพปัจจุบันที่เราพบ ทำไมจึงเป็นตรงกันข้ามกันเช่นนั้น ?

(ตอบ) เรื่องที่พูดไว้นั้นเป็นหลักทั่วไป โดยถือเอาตามธรรมชาติเป็นหลัก พูดว่าวิวัฒนาการทั้งหลายมีจุดจบ; ถ้าเป็นเรื่องจิตใจ มันก็เป็นจุดจบสูงสุด ที่รู้แจ้งแทงตลอด จนไม่ไปหลงในอะไร ไม่ต้องไปมีความทุกข์เพราะอะไรอย่างนี้ จิตใจมันควรจะไปได้อย่างนั้น มีจุดจบอยู่ที่พระนิพพาน.

ที่นี้ มันมีอะไรที่แทรกเข้ามา ทำให้ไม่ไปในทำนองนั้น ไปจมอยู่ที่ไหนนานบ้าง เปะ ๆ ปะ ๆ ช้าง ๆ กู ๆ บ้าง มันก็ต้องช้า. พอมาถึงตอนช้านี้ มันมีความหมายในทางคำพูดที่หน้าหัวเหมือนกัน ว่าต้องเวียนว่ายตายเกิดไปอีกหลายร้อยหลายพันชาติ จึงจะไปพบนิพพาน; ภาษาชาวบ้านคนธรรมดาเขาก็เข้าใจว่า เข้าโลงแล้ว เข้าโลงอีก ไปอีกหลายร้อยหลายพันชาติ จึงจะไปพบนิพพาน.

แต่ผมสังเกตดู คำว่า "ชาติ" ในกรณีอย่างนี้ ไม่ใช่อย่างนั้น **ไม่ต้องเข้าโลง;** มีชาติในวันหนึ่ง ๆ ได้หลายชาติ หลายสิบชาติ คือ **ตัวกูเกิดครั้งหนึ่ง ทำผิดทำถูกอะไรไปครั้งหนึ่ง ก็เรียกว่าชาติหนึ่ง** แล้วมันดับไป ก็ทำเรื่องใหม่อีกก็ชาติหนึ่งอีก. วันหนึ่งมีได้หลายสิบหลายร้อยชาติ เคียนหนึ่งก็หลายหมื่นหลายแสนชาติ บิหนึ่งมือสองไชยชาติ ก็ได้; นี่ทำผิดได้จนเพียงพอ พอแก่ที่จะรู้ว่าอย่างไรถูกในที่สุด มันก็ต้องมาถูก. ถ้าเราไม่มีอะไรมาแทรกแซงขัดขวาง ก็ต้องเชื่อว่า อายุขัยมันจะพอสำหรับรู้ และปล่อยวางความทุกข์ หุยกัด้วยความดับทุกข์ได้.

เดี๋ยวนี้มันเป็นโรค หรือว่าเป็นโรค หรือว่าเป็นจังหวัดอะไรก็ตาม ซึ่งไม่ทราบว่าจะเรียกอะไรดี ที่โลกเราหมุนไปนิยมความสุขทางเนื้อหนัง, ไม่ชอบความสุข

ทางสงบ ทางวิญญาณ ก็ไปหลงวัตถุที่ให้ความเอร็ดอร่อยสนุกสนานนั้นมาก ๆ; นี่เป็นเรื่องทำให้เนิ่นช้า.

ที่เรียกว่า **สิ่งที่ทำให้เนิ่นช้านี้มีมาก** มันก็แทรกแซงเข้ามา สะกิดกัน กระแสแห่งวิวัฒนาการตามปกติ ทำให้ไปไม่รอด ไหลไปไม่ได้ ก็เลยตายกัน, หรือ บางทีร่างกายนั้น ก็ตายแตกดับเข้าโลงไปเสียก่อน; บุคคลนั้น หรือว่าชีวิตนั้น ๆ เลยไม่เข้าถึงจุดหมายปลายทางของวิวัฒนาการ หรือปัญญา. ถ้าเป็นอย่างนี้ ก็ต้องใช้คำพูดอีก คำหนึ่งว่า ให้ลูกหลานสืบต่อไป จนกว่าจะถึง, แล้วก็เปลี่ยนคำว่ามนุษย์เป็นมนุษยชาติ คือมนุษย์ทั้งหลายทุกกาละ ทั้งอดีต อนาคต ปัจจุบัน เรียกว่ามนุษย์มีอยู่ - มีอยู่, ให้มนุษยชาตินี้ไป ๆ ไป ๆ จนถึงนิพพาน; คนนี้ไม่ได้ ก็หมายความว่ามนุษยชาตินี้คือทุกคน แล้วลูกหลานก็ทำต่อไปจนถึงนิพพาน.

เดี๋ยวนี้วัตถุนิยมกำลังเดือดจัด มันก็เหวี่ยงกันไปพักหนึ่ง; เดี่ยวมันก็หันไปอีก กลับไปหาเรื่องถูกอีก มนุษยชาติก็ถึงจะพบกับยุคที่ถูกต้อง บรรลุนิพพานกันอีก เหมือนอย่างครั้งพุทธกาล อย่างนี้. นี่ก็ถือว่าไม่เป็นหลักที่ผิด เป็นคำกล่าวที่ใช้ได้ตลอดไปว่า **วิวัฒนาการของชีวิตนี้จะต้องไปจบที่นิพพาน**; ถ้าไม่อย่างนั้น มันก็กลับไปเรื่อย หมุนไปเรื่อย จบไม่ได้ เพราะมีที่จบแต่เพียงแห่งเดียวอย่างเดียว.

วิวัฒนาการทั้งหลายต้องไปจบลงที่นิพพาน คือ หยุด หรือดับสนิท; ฉะนั้น ผมก็ยังยืนยันคำพูดนี้อยู่ การที่อะไรจะมาเป็นอุปสรรคขัดขวางทำให้เนิ่นช้า มันก็มีอยู่. เราจะต้องไปเนิ่นช้ากันทำไม ให้ชีวิตจิตใจนี้ คนนี้ ได้ลิ้มรส ได้ชิมรสของความสงบเสีย ไม่ต้องฝากไว้กับลูกหลานให้ทำต่อ หรือเพื่อนมนุษย์คนอื่นทำต่อ; **อย่าเหลวไหล มีสติปัญญาพอตัว** ก็แน่นอนจะพบความสงบทั้งในชาตินี้, ความหยุด ความไม่ปรารถนาอะไร ที่เป็นความเร่าร้อน หมายความว่าอย่างนี้. สงสัยอย่างไรถามอีก ก็ได้เกี่ยวกับเรื่องนี้.

(ถาม) ผมไม่สงสัยเกี่ยวกับเรื่องนี้แล้ว แต่อยากจะถามปัญหาอีกข้อหนึ่งว่า การจะมีปัญญาของมนุษย์ จะต้องขึ้นอยู่กับชาติพันธุ์ของเขาเอง ที่ท่านอาจารย์บอกว่า นั่นคือ heredity แล้วก็สิ่งแวดล้อมต่าง ๆ. ผมสงสัยว่า ถ้าหากบังเอิญว่า ถ้ามีการถ่ายทอดทางชาติพันธุ์ที่ไม่ดี ก็คือปัญญาไม่ดี อย่างมนุษย์ทั่วไป แล้วเขาอยู่ในสิ่งแวดล้อมที่เลว แล้วลูกหลาน ต่อ ๆ ไปคือ offspring ของเขา ก็คงจะไม่มีโอกาสได้สัมผัสกับธรรมะเลย อย่างนั้นหรือ ?

(ตอบ) ไม่อย่างนั้น; สติปัญญาที่อบรมแล้ว ก็มาจากพืชของปัญญาที่เป็นกรรมพันธุ์ เป็นอะไร呢. สัญชาติญาณนั้นมีระดับของมันอยู่ระดับหนึ่ง ไม่เลวเกินไป ไม่ดีเกินไป แต่ตรงตามหน้าที่; หมายความว่า อยู่ในลักษณะที่อบรมได้ หรืออบรมได้ จึงจะเรียกว่า สัญชาติญาณ; ไม่ได้เลวจนถึงอบรมไม่ได้, แล้วก็ไม่ใช่ดีมากจนถึงกับว่า ไม่ต้องอบรม. สิ่งที่เราเรียกว่า สัญชาติญาณ นั่นคือ ความรู้ความที่มันจะมีให้แก่สิ่งที่มีชีวิต.

ที่นี้ ความรู้ หรือ ญาณ นี้ เป็นธาตุ อันหนึ่ง, ๘-๑-๓ = element อันหนึ่ง เมื่อพูดถึงหลักธรรมะในพุทธศาสนา มันเป็นธาตุอันหนึ่ง เป็นนามธาตุ มโนธาตุ; สิ่งนี้มันมีคุณสมบัติที่ต้องรู้ เพราะมันเป็นธาตุสำหรับรู้ ธาตุดิน ธาตุน้ำ ธาตุไฟ ธาตุลม นี้มันมีหน้าที่อย่างอื่น; แต่มโนธาตุ วิญญาณธาตุ นิมิต्तหน้าที่สำหรับจะรู้ เราจึงเรียกว่า พืชแห่งปัญญา. เมล็ดพืชแห่งปัญญา. แต่ที่ อะเพาะชั้น หรือไม่ชั้นนั้น ก็แล้วแต่สิ่งแวดล้อมที่หลัง.

มโนธาตุ นี้โดยพื้นฐานแท้ ๆ ไม่ต้องมีอะไรเข้ามานั้น มันก็เป็นสิ่งที่จะต้องอบรมได้, อบรมให้รู้ได้ คือพัฒนาได้ นี่เป็นหลักทั่วไป. ส่วนที่จะได้อบรมหรือไม่ได้อบรมนั้น มันอีกเรื่องหนึ่ง; ถ้าไม่มีโอกาสจะอบรม; เช่นว่าตายเสียก่อน หรือได้รับการอบรมที่เลวเกินไป มันก็ช้าหน่อย. แต่ว่าก็ไม่แน่ ความช้านั้นก็กลับไปได้ มันแล้วแต่สิ่งแวดล้อมอย่างอื่นอีก.

บางที **ความคิดพลาด** นั้นแหละกลับ **เป็นครูอาจารย์ที่ดี**, ความทุกข์นั้นเอง เป็นครูบาอาจารย์ที่ดี ทำให้ล้มตาโพล่งขึ้นมาได้ เหยียงกลับทีเดียวไปลิบ ไปเลย; **ความสูญเสียอีก** ทำให้หลง วนเวียนอยู่ที่นั่นนาน ๆ. มันต้องมีความทุกข์บ้าง ความสุข บ้าง เจือกันไป พอที่จะทำให้มันโนราตุ หรือที่เรียกว่าสัญชาตญาณนั้นมันวิวัฒนาการทัน, ไม่ทั้งกันจนถึงกับว่า อันหนึ่งได้ อันหนึ่งไม่ได้ นี่ในกรณีปรกติ.

ถ้าในกรณีพิเศษ ก็เอามาเป็นหลักไม่ได้; เกิดมาไม่ได้รับการอบรม หรือ ตายเสียก่อน หรืออะไรก็สุดแท้, หรือว่าได้รับการอบรมผิดจนตลอดอายุขัย. ถ้ามี ก็มีผลอย่างนั้นจริง; แต่ที่จริงไม่ควรจะมีอย่างนั้น หรือมีไม่ได้ เพราะมันเป็นชาตुरू เป็นธาตุที่คืนรนที่จะรู้ จะรู้ให้ถูกอยู่เรื่อยไป, แล้วธาตุรู้นี้จะคืนรนไปหาที่ตึกกว่าอยู่เสมอ เพราะเป็นสัญชาตญาณอันหนึ่ง ที่มันจะเอาดีกว่าเสมอ. ฉะนั้น ไม่ต้องกลัว หลักก็มี อยู่อย่างนี้ มันเปลี่ยนไม่ได้ โดยคำว่า “**สังขารทั้งหลายทั้งปวง เป็นไปตามเหตุตาม บัจฉัย**. ไม่มีอะไรที่ไม่ใช่สังขาร ก็มีไม่ใช่สิ่งที่ไม่มีเหตุไม่มีบัจฉัย; เพราะฉะนั้นมัน ก็ไปตามเหตุตามบัจฉัย. เรื่องในโลกนี้เป็นอย่างนั้น กว่าจะถึงที่สุดคือนิพพานคือมิใช่ สังขาร. ไปคิดเอาเองก็เข้าใจได้.

(ถาม) ถ้าหากว่า สิ่งแวดล้อมจะเป็นตัวกำหนดความรู้ ทางด้านปัญญาแล้ว; จะ เป็นไปได้ใหม่ว่า ทฤษฎี *dialectic materialism* ของมาร์กซ์นั้นจะถูกต้องสำหรับใช้ในปัจจุบัน โดยสร้างสิ่งแวดล้อมขึ้นมากำหนดจิตใจขึ้นก่อน แล้วเสริมความรู้ในก้านจิตใจเข้าไปทีหลัง?

(ตอบ) นี่เขามองเฉพาะเหตุการณ์ เฉพาะปัญหาของเขา แล้วก็นี้เป็นปัญหา ทางสังคม ไม่ใช่ปัญหาส่วนตัวปัจเจกชน. ลัทธินี้ก็จะต้องเหมาะสำหรับแก้ปัญหาคส่วน สังคม ในแง่หนึ่ง ในความหมายหนึ่ง และในสมัยหนึ่ง, **ทั้งโลกไม่ได้เป็นเหมือน กันหมด, มนุษย์ไม่ได้เป็นเหมือนกันทุกคน. ที่ต้องแก้ปัญหายาววัดดด้วย ระบบนั้น มันก็ได้ สำหรับประเทศที่จะต้องแก้ด้วยระบบนั้น; แต่อย่าเข้าใจว่า ทุกประเทศ หรือทุกคนจะต้องแก้ด้วยปัญหาระบบนั้น.**

ระบบนั้นเขาให้ชีวิตดูเป็นหลัก อย่างจะมีผลดีสูงสุด มันก็แค่เจริญด้วยวัตถุ ที่จะมิจิตชนิดที่ปล่อยวาง หลุดพ้น ไม่ยึดมั่นถือมั่น นั่นคงไม่ได้; มันจะสูงสุด อยู่แค่ตัวคุณนั่นเอง แล้วก็เป็นเรื่องในโลก เป็นเพียงส่วนหนึ่ง แชนงหนึ่ง ซึ่งจะต้อง เป็นไปในโลก ก็แก้ปัญหาเฉพาะหน้าของคนบางพวก และบางยุค บางสมัย, ประเทศ ที่จะใช้ *dialectic materialism* เมื่อก่อนนั้นก็ไม่ต้องใช้, แล้วเดี๋ยวนี้สมมุติว่า ได้ใช้และ สำเร็จ แล้วต่อไป ก็ไม่ต้องใช้; เพราะ ยอดสุดของวิวัฒนาการ อยู่ที่จิตใจสูงสุด จนไม่ต้องการอะไร.

นี่เราไม่ถือว่า เป็นเรื่องถูกต้องล้ำยุค หรือว่าจะต้องใช้ลัทธิแก้ปัญหาล้ำปวง เกียวนี้ก็ยัง มีคนส่วนมาก หรือจะมากกว่า ที่เขายังต้องการธรรมะ ความสงบทาง จิตใจ แก้ปัญหาของเขา แล้วสร้างสังคมขึ้นมาได้ เป็นสังคมที่เลือกเห็นว่าสังคม ที่สร้างด้วย *dialectic materialism*.

(ถาม) ตั้งแต่ผมได้มาศึกษาที่นี่ ผมก็ได้เชื่อมโยงสังคมกับพุทธศาสนาให้เข้ามา คุยกัน คุยการที่ท่านอาจารย์ได้พูดอยู่เสมอว่า ความเจริญทางวัตถุ ทำให้จิตใจของคนเสื่อมลง; แล้วทำไมจึงเป็นเช่นนั้น? ผมก็พอจะมองเห็นได้ว่า ตัวเผื่อในโลกนี้มีบุคคลบางกลุ่มที่เป็นเจ้าของ กิจการอะไรมากมาย ที่เราเรียกว่า นายทุนนั้น เขาเป็นผู้ผลิตของอะไรขึ้นมา แล้วเขาต้องการจะ ขายของสิ่งนั้นให้ได้ เขาก็พยายามโฆษณาให้คนอื่นนิยมวัตถุตามเขาไปด้วย ทำให้เขาขาย สินค้าได้ เพราะฉะนั้น เราก็นิยมวัตถุขึ้นไปทุกวัน.

แต่ถ้าเผื่อเป็นสังคมนิยม ผมว่าเป็นก้าวแรกของการให้คนเราถือหลักการ ให้เฉลี่ย ความสุขไปทั่วๆกัน แล้วการผลิตในระบบสังคมนิยมนั้น ผลิตเพื่อความจำเป็นต้องใช้ ไม่ใช่ผลิต มาฟร่าหรือ ผลิตมาเพื่อกำไร. ถ้าเป็นอย่างนั้น ผมคิดว่า จะกำหนดให้คนนิยมวัตถุน้อยลง ก็จะมีของเท่าที่จำเป็น แล้วเราจะใช้พุทธศาสนาในตอนนั้นได้ ก็เป็นขั้นๆ ให้เขาบ่าบัก ทุกขเวทนาของเขาก่อน แล้วจึงให้ความรู้ทางจิตใจแก่เขาทีหลัง ผมมีความคิดเห็นอย่างนี้.

(ตอบ) นี่คือ ความกำกวมของคำพูด คำว่า “สังคมนิยม” เป็นคำที่กว้าง และกำกวม สังคมนิยมเป็นวัตถุนิยมก็ได้, เป็นจิตตนิยมก็ได้ หรือ เป็นทั้งสองอย่าง

เจอกันไปก็ได้ คำพูดมันเล่นตลก; แต่เราจะเอาความหมายของคำนี้เพียงว่า **ลัทธิที่จะช่วยสังคมให้รอดไปได้** เรียกว่า สังคมนิยม ในทางวัตถุต้องมีพอ **ถูกต้อง** ในทางจิตต้องมีพอ **ถูกต้อง** สังคมจะรอดไปได้.

ที่นี้ สังคมนิยมที่จะหนักไปในทางวัตถุเท่าเดียว คึงไปในทางวัตถุเท่าเดียว, แล้วจะช่วยคนทั้งโลกให้รอดได้; นี่มันขัดกันอยู่ในตัว เพราะคนเรา **จะรอดไม่ได้** โดยลำพังมีวัตถุสมบูรณ์, มันก็งจะอึดเกินไปจนทำอะไรไม่ได้อีกนั่นแหละ; มันต้องพอดี และมีความคิดที่จะทำอะไร. *ไปพิจารณาความหมายของคำว่า วัตถุนิยม จิตตนิยม สังคมนิยม กันเสียใหม่ให้ถูกต้อง.*

เดี๋ยวนี้มักจะยกข้ออ้างที่ว่า โลกยังหิวอยู่ มนุษย์ในโลกยังหิวอยู่ ถ้าไม่ทำให้อิ่มเสียก่อน เขาจะไม่ก้าวหน้าทางจิตใจ; นั่นเพราะไปแยกกายกับจิตใจออก เป็นคนละเรื่อง จนถึงกับว่า ไม่ต้องเกี่ยวข้องกันก็ได้; ที่จริงมันเป็นไปได้ **ต้องมี** ความถูกต้องควบคู่กันไป ทั้งเรื่องกายและจิตใจ; และให้รู้เถอะว่า ที่หิวทางวัตถุขาดแคลนทางวัตถุนั้น เพราะว่าทำผิดทางจิตใจ; ถ้าทำถูกต้องในทางจิตใจก็มีธรรมะ **ประพุดศีธรรมแล้ว จะไม่เกิดความขาดแคลน** หรือความไม่พออย่างรูปนี้.

ที่นี้ ทำผิด, และปัญหาส่วนใหญ่ พวกคนจนนี้ ก็เพราะว่า **ประพุดศีธรรม** ในด้านจิตใจ **ไปหลงไหลในรสของวัตถุ** เสียตั้งแต่เริ่มแรก เลยสุ่ยสุ่ย ไม่รู้จักเก็บหอมรอมริบ **ไม่รู้จักตั้งเนื้อตั้งตัว.** อย่าลืมว่า พวกนายทุน เขาก็มาจากคนจน เขาก็คือคนจน ที่ตั้งเนื้อตั้งตัวขึ้นมาได้; คนจนที่ตั้งตัวไม่ได้ส่วนใหญ่ก็เหลืออยู่เป็นคนจน. เขาต้องทำถูกต้องตามความจริงของเรื่องนั้น ๆ; ฉะนั้น เราจะมีนายทุนก็ไม่ถูกต้อง จะมีคนจน ก็ไม่ถูกต้อง ก็ **ต้องมีคนดี ๆ** ที่อยู่เหนือความหมายของคำว่า มีหรือจน. คนที่ไม่ค่อยจะมีทรัพย์สมบัติอะไรเช่นภิกษุอย่างนี้ ก็ไม่ควรจะเรียกว่า คนจน เพราะรู้จักทำจิตใจให้อิ่มได้.

คนมั่งมีก็ควรจะมีความสุขได้เหมือนกัน มีเรื่องทางจิตใจที่สมบูรณได้, แล้วเป็นคนมั่งมีที่มีประโยชน์ คือเป็นคนมั่งมีที่พร้อมที่จะช่วยคนจน **เอาธรรมะ พระธรรม** นี้แหละ **ใส่เข้าไปก็แล้วกัน** ที่คนมี ก็ได้ ที่คนจน ก็ได้; **ธรรมะจะเปลี่ยน** ให้กลายเป็นคนดีได้พอดี, ไม่เป็น "มี" ไม่เป็น "จน", ให้เป็นคนดีพร้อมที่จะรักใคร่กัน เมตตาการุณาซึ่งกันและกัน. นี่คือการถูกต้องระหว่างเรื่องวัตถุนิยม กับ จิตตุนิยม จนมันกลมกลืนกันไป เรียกว่าพระธรรม หรือธรรมะ คือการถูกต้องระหว่างทุกสิ่ง ซึ่งเรามาแยกออกเป็นสองฝ่าย : วัตถุ กับ จิตใจ.

คนหิวนั่นแหละ จะหาหิว **ดาทำจิตใจให้ถูกต้อง** แต่ถ้าไปมัวหลง **เป็น** **ทาสของวัตถุแล้วจะหิว ไม่มีวันอิ่ม** จะให้วัตถุเท่าไร ก็อิ่มไม่ได้ ถ้าไปเป็นผู้หลงวัตถุ; เพราะฉะนั้น นายทุนก็อึดด้วยวัตถุไม่ได้, จะสร้างนายทุนให้เต็มโลก ก็คงทำไม่ได้ และนายทุนเองก็ไม่มีวันอิ่ม ยังหิวอยู่เรื่อย หิวทางจิตทางใจ แล้วก็ออกมาหิวทางวัตถุ ที่จะเล่นงานคนอื่น ที่เขาเปรียบคนอื่น.

ไปหาหลักที่ทำให้ทั้งสองฝ่ายอิ่มได้ แก้ปัญหาทั้งทางจิตและทางวัตถุพร้อมกันไปในตัว แล้ววัตถุทั้งหลาย ที่เป็นทรัพยากรของธรรมชาติในโลกนี้จะพอ หรือจะเหลือใช้ จะรู้สึกว่าจะเหลือใช้. **เดี๋ยวนี้มีความต้องการมากเกินไป จนรู้สึกว่าจะไม่พอ;** เพราะความอยากมีมากเกินไป เอาไปทำลายเสียโดยไม่จำเป็นจะต้องทำลาย นี่มันมากเกินไป.

ถ้าอยู่แบบวัตถุนิยมก็แปลว่า บุคคลคนหนึ่งกว่าจะตายนี้ ก็แสวงหาความสุขจากวัตถุโดยทำลายวัตถุ ซึ่งเป็นทรัพยากรของธรรมชาติ มีค่าเป็นล้าน ๆ ที่เดียวตามอุกมคติที่วางไว้. **ที่นี้ไม่ต้องถึงอย่างนั้นประมาณว่าคน ๆ หนึ่งอยู่ในโลกกว่าจะตายนี้** ทำลายทรัพยากรของธรรมชาติคนหนึ่งสักหมื่นสองหมื่นก็พอ นับตั้งแต่อะไรที่กินเข้าไป เครื่องใช้ไม่สอยที่เอามาใช้ ที่ไม่จำเป็นก็ไม่ต้องใช้; เป็นอยู่แบบหนึ่ง ชีวิตหนึ่ง

ไม่ต้องใช้น้ำมันเบนซินสักลิตรหนึ่งก็ได้. ส่วนที่เป็นอยู่แบบหนึ่งชีวิตหนึ่ง ใช้น้ำมันเบนซินเป็นหมื่นลิตร แสนลิตร ล้านลิตร ก็ไม่แน่.

เรื่องนี้ต้องจัดให้ถูก คือให้ถูกในทางวัตถุ; ทางวัตถุจะถูก ก็เพราะถูกในทางจิตใจก่อน; ก็ใช้ความรู้ด้านจิตใจ แก่ความจนที่เป็นปัญหาเฉพาะหน้า, แล้วก็สร้างความถูกต้องพอดีขึ้นในระหว่างทุกคน, เลยไม่เรียกว่าวัตถุนิยม หรือจิตตนิยม ก็เรียกว่า ความถูกต้อง คือพระธรรม เป็นธรรมนิยม.

(ถาม) มีปัญหาอีกข้อหนึ่ง เท่าที่ท่านอาจารย์บรรยายมา พอจะสรุปได้ไหมว่า ปัญญาจะไม่เกิดแก่ผู้ ไม่ฟังพิจารณา, แล้วก็อยากจะเรียนถามว่า การฟังนั้นฟังอย่างไร? ฟังโดยวิธีใด? แล้วก็ฟังอะไร?

(ตอบ) ปัญญาเกิดจากการฟังพินิจ หรือการฟังพินิจนั้น ก็คือการกระทำ; เคียงนี้เรียกกันว่า ทำวิปัสสนา ทำกรรมฐาน. ถ้าถามว่าฟังอย่างไร? เมื่อพูดโดยรายละเอียดแล้วละก็ วันหนึ่งก็จะพูดไม่จบ เพราะมีรายละเอียดมาก ถ้าพูดให้สรุปสั้นๆ ในขั้นแรก ก็คือ ฟังจิตไปที่สิ่งใด สิ่งหนึ่ง ให้จิตรวมกำลัง เป็นจิตที่มีกำลังแรง เป็นสมาธิ, จิตมีกำลังแรง ว่องไวในการคิดนึก; นี่ฟังที่หนึ่ง เรียกว่า ฟังทางสมาธิ.

นี่พอมีจิตอย่างนี้แล้ว เอาจิตที่เก้งถึงขนาดนี้แล้ว ฟังลงไปถึงความจริงของสิ่งที่เราต้องการจะทราบความจริง ผลก็จะออกมาเป็นความรู้ คือวิปัสสนาเห็นแจ้งในสิ่งนั้นๆ; นี่เราฟังทางปัญญาโดยสมบูรณ์. ฟังสมาธินั้น ฟังไปที่ตัววัตถุส่วนๆ ไม่แสวงหาความจริง เพื่อรวมกำลังจิต ฝึกจิตให้มีการรวมกำลัง. พอได้จิตอย่างนี้แล้ว ก็มาฟังลงไปถึงความจริง หรือข้อเท็จจริง หรือสิ่งลึกลับอะไรก็ตาม เพื่อให้ออกมาเป็นความรู้ที่ถูกต้อง เกี่ยวกับเรื่องนั้นๆ.

เรื่องเพลง มีอยู่ ๒ เพลง เรียกว่าเพลงทั้งนั้น; ใช้คำว่าฉานเหมือนกัน คือ
เพลง : เพลงไปที่วัดตุ ก็เกิดสมาธิ, เพลงไปที่บ่อน้ำจืดของวัดตุ หรือของอะไร
ก็ตาม ก็เกิดปัญญา; มีรายละเอียดมากมาย เป็นพระคัมภีร์เป็นเล่มๆ เกี่ยวกับการ
เพลงฉาน เพลงสมาธิ หรือเพลงวิปัสสนา.

ต้องปิดประชุมกันที เพราะหมดเวลา.

โมกขธรรมประยุกต์

- ๕ -

๖ เมษายน ๒๕๑๘

สัม มา ทิฏฐิ

ท่านนักศึกษา ผู้สนใจในธรรมทั้งหลาย,
การบรรยายของเราในที่นี้ มาถึงครั้งที่ ๕ แล้ว
ขอให้ระลึกรู้ถึงความหมายของคำว่า โมกขธรรมประยุกต์ ไว้เรื่อย ๆ.

ทบทวนครั้งที่ ๑ - ๔

ขอให้ระลึกรู้ถึงความหมายของคำว่า “โมกขธรรมประยุกต์”
เพื่อให้จับใจความของเรื่องที่เราพูดนี้ได้ เข้ารูปกันกับหัวข้อที่ว่า โมกขธรรม
ประยุกต์, คือ จะเอาสิ่งที่เรียกว่า โมกขธรรมมาประยุกต์ คือปฏิบัติ ใช้ให้
ได้จริง ๆ ในชีวิตประจำวัน โดยไม่ต้องคำนึงถึงเพศ ว่าเป็นเพศบรรพชิต หรือ
เป็นเพศฆราวาส ก็ได้.

ในตอนต้น ๆ เราได้กล่าวถึงเรื่องโมกขธรรม โดยหัวข้อว่า *ปัญหาของ*คนเรื่อย ๆ มา; ขอให้พิจารณาดู ก็จะเห็นว่า *มุ่งหมายที่จะให้เป็นประยุกต์*. ในครั้งแรกพูดถึงหัวข้อทั่ว ๆ ไป ว่าปัญหาของคน คืออะไร, มาจากอะไร, อย่างไรเรียกว่าไม่มีปัญหา, ทำอย่างไรจึงจะเป็นคนไม่มีปัญหา. ปัญหาของคนก็มีอยู่มาก จึงต้องแยกออกไปเป็นชนิด ๆ.

ปัญหาใหญ่มันก็รวมอยู่ที่ว่า *เราไม่ได้รับประโยชน์จากการเป็นคน โดยถูกต้อง* หรือโดยสมบูรณ์ ไม่สมกับที่ว่า มนุษย์ควรจะได้สิ่งที่ดีที่สุด ที่มนุษย์ควรจะได้แล้วก็แยกออกเป็นปัญหาย่อย ๆ ว่า เพราะเหตุอะไร. สิ่งซึ่งเป็นอุปสรรค หรือสร้างปัญหาขึ้นมา ก็มีมาก เราก็ได้พูดมาแล้วตามลำดับ นับตั้งแต่การที่ตามปรกติธรรมดา เราไม่สามารถบังคับกับความรู้สึกได้ หรือว่าไม่ทัน เพราะความไวของกระแสจิต ที่เรียกว่า ปฏิจ্ঞสมุปบาท นี้เราก็ต้องรู้เรื่องนี้ให้ถูกต้อง.

ในครั้งต่อมา ก็ได้พูดถึง *สติ* ว่าเป็นสิ่งที่จำเป็น นับตั้งแต่จำเป็นสำหรับ *มีชีวิตอยู่* ที่เดียว ถ้าเราขาดสติ ก็ต้องเป็นเรื่องตายแน่ แม้กระทั่งทางร่างกายนี้; คนตายทางจิตทางวิญญาณนั้นตายแน่ ยิ่งไปกว่านั้นอีก สตินี้ต้องมีไว้ทันกับเหตุการณ์ที่เกิดขึ้น ถ้ามาง่วงงมก็ไม่เรียกว่าสติ ถ้าไม่มาเสียเลยก็ยังไม่มีสติ. ทั่วสตินั้นประกอบอยู่ด้วยความรู้ที่ถูกต้อง, และการมาเร็วของความรู้นั้นเรียกว่าสติ คือระลึกถึงความถูกต้องต่าง ๆ ได้เร็วทันแก่เหตุการณ์ แล้วเราก็จะประพฤติปฏิบัติอะไรไม่ผิด; นี้เรียกว่า คนมีสติ มีความระลึกได้อย่างถูกต้องในทุกเรื่องทุกราว.

ต่อมาที่พูดกันถึงเรื่อง *ปัญญา* หรือความรู้ *ที่ต้องมีอยู่เป็นพื้นฐาน* สำหรับจะไหว้รอบรู้ในทุกกรณี เท่าที่คนเราควรจะมี หรือเท่าที่ปัจเจกชนคนหนึ่ง ๆ จะต้องรู้ตามหน้าที่ของเขา, รู้หมดทุกอย่างนั้นก็ไม่ใช่เป็น แม้จะใช้คำว่า “ทุกอย่าง” ก็ได้เหมือนกัน; แต่ทุกอย่างที่จำเป็นจะต้องรู้. ปัญญาก็ยังมีเป็นชั้น ๆ สติปัญญาตามธรรมดา

ช่วยไม่ได้เต็มที่ สู้สติปัญญาจากความรู้รัก ที่ได้ผ่านเรื่องนั้นไปแล้วจริง ๆ ไม่ได้. ฉะนั้น คนที่เคยศึกษามาก อายุมาก จึงได้เปรียบกว่า เพราะว่าได้ผ่านสิ่งต่างๆ มากกว่า ก็มีปัญญากว่า; ปัญญา นี้ก็มีความหมายว่า **รู้อ่างถูกต้อง.**

สัมมาทิฏฐิเป็นเครือเดียวกับปัญญา

ที่นี้ก็ตามถึงปัญญาอีกข้อหนึ่ง ก็สิ่งที่เรียกว่า **สัมมาทิฏฐิ** หรือ **ความเห็นอันถูกต้อง** และได้บอกให้ทราบเหมือนกับบอกล่วงหน้าแล้วว่า “สัมมาทิฏฐินี้เป็นเครือเดียวกับปัญญา” แต่ท่านให้ความหมายเพียงไปเล็กน้อย เรียกว่า “ความเห็น”; ในเมื่อปัญญาเป็นความรู้ สัมมาทิฏฐิ เป็นความเห็นชอบ หรือความเห็นถูกต้องก็ได้. คำว่า “**สัมมา**” นี้ก็คือคำที่ถือเอาเป็นหลัก จะเรียกว่า **โดยถูกต้อง โดยชอบ** ได้ทั้งนั้น.

มีพระพุทธานิเทศ ที่เราถือเป็นหลัก สำหรับพุทธบริษัทที่ว่า “**คนล่วงทุกข์ได้ เพราะสัมมาทิฏฐิ**” นี้อาจจะขอให้จำไว้ให้แม่นยำ, หรือว่าจะเขียนให้สะกุดตา อยู่ที่ตรงไหนก็ได้ว่า **สมมาทิฏฐิ สมทานา สัพพี ทุกขัง อปจจกั - ล่วงความทุกข์ทั้งปวงได้ เพราะมีสัมมาทิฏฐิ.** นี้ก็เป็นอันสรุปได้ทีหนึ่งว่า **ถ้าไม่มีสัมมาทิฏฐิ ก็ล่วงทุกข์ไปไม่ได้** ไม่ว่าความทุกข์ชนิดไหน. สัมมาทิฏฐินี้ก็เหมือนกัน มีความสำคัญสำหรับการมีชีวิตอยู่.

ถ้าเรามีชีวิตอย่างเป็นมิจฉาทิฏฐิ คือตรงกันข้าม ทางธรรมะก็คือว่า มีค่าเท่ากับตายแล้ว หรืออาจจะตายลงมาถึงทางร่างกาย; พอมีมิจฉาทิฏฐิ เราก็ต้องทำอะไรผิดๆ หรือว่ากินอะไรผิดๆ เข้าไป ด้วยอำนาจของมิจฉาทิฏฐิใจเขลา ย่อมตายทางร่างกายก็ได้. แต่แม้ว่าไม่ได้ทำอย่างนั้น คือไม่ได้ตายทางร่างกาย **ตลอดเวลาที่มิจฉาทิฏฐินั้น คายทางวิญญาณ** ไม่มีความหมายว่าเป็นมนุษย์. นี้จะต้องพยายามกันให้สุดความสามารถ ที่จะให้มีสัมมาทิฏฐิ.

ตามที่กล่าวมาแล้วว่า **สัมมาทิฐิ** เป็นสิ่งที่เรียกว่า **เครื่องเคียงกับปัญญา** แต่มีความหมายเพี้ยนไป; แทนที่จะเรียกว่า ความรู้ที่ถูกต้อง ก็มาเรียกว่าความเห็นที่ถูกต้อง. ความรู้กับความเห็นมันต่างกันอย่างไร ใครจะมองในแง่ไหนก็สุดแท้; แต่ในกรณีนี้ เราจะมองกัน **ตามหลักธรรมะ** ว่า **ความเห็น** นั้น **มาก่อนความรู้**. ใน การปฏิบัติ หรือในการใช้งานนี้เราต้องมีความเห็นที่ถูกต้องนำไปข้างหน้า, ในสิ่งที่ยังไม่รู้โดยเฉพาะแล้วละก็ **ทิฐินี้ต้องไปก่อนปัญญา**; เพราะเหตุนั้น พระพุทธเจ้า ท่านจึงได้เอามาเรียงลำดับไว้ เป็นข้อแรกที่สุดขององค์มรรค ๘ ประการ ที่เรียกว่า **อภิวรรค**.

เรื่องนี้เป็นเรื่องที่จะต้องไปศึกษาดู หรือว่าเราจะได้พูดคุยกันให้ละเอียดพอสมควรในครั้งหลัง ๆ.

ท่านเปรียบ **สัมมาทิฐิ** ว่า **เหมือนกับรุ่งอรุณ** ซึ่งเป็นจุดตั้งต้นของวัน ถ้าเราเห็นรุ่งอรุณฟ้าสว่าง ก็รู้ได้ว่าเป็นจุดตั้งต้นของแสงสว่าง; ฉะนั้น ถ้าเรามีสัมมาทิฐิ ก็เป็นที่เชื่อได้ว่า มัน **เป็นจุดตั้งต้นของความรู้** หรือปัญญา หรืออะไรที่จะแจ่มจ้าออกไป คือความแน่นอนที่ว่าจะต้องถูกต้อง. ขอให้ช่วยจำไว้อีกคำหนึ่ง ต่างหาก จากคำว่า **ปัญญา**.

ทำไมจึงต้องมีสัมมาทิฐิ ? นี้ก็เหมือนกับว่าจะมีแสงสว่างสำหรับเดินไป สำหรับคนที่มีลูกตา ถ้ามันมืดคนก็เดินไม่ไหว; แต่ว่าแม้สว่างแล้ว ก็ยังต้องเดินให้ถูกต้อง มีความรู้ ความเข้าใจ ความคิดเห็นอะไรที่ถูกต้องเป็นแสงสว่าง โดยเฉพาะอย่างยิ่งสำหรับมนุษย์ยุคปัจจุบัน **ยังต้องมีสัมมาทิฐิ เพราะเหตุว่ามีเรื่องที่จะทำให้มีมิจฉาทิฐินั้นมากเหลือเกิน,** มีเรื่องที่มาช่วยให้ทิฐิออกไปนอกส่นอกทางนั้นมากเหลือเกิน.

ทิฐิคือความเห็นที่มาจากผัสสะ

ขอให้สังเกตดูว่า ทิฐิมันเกิดขึ้นจากอะไร ? ถ้าถือตามหลักของพระบาลี ก็เกิดจากผัสสะ. พวกคุณอาจจะไม่เชื่อ หรือไม่มองเห็น หลักธรรมะในพระพุทธานุศาสน์ มีอะไรแปลก ๆ บางอย่างต่อบุคคลที่ศึกษากันอย่างสมัยใหม่ ; แต่ถ้าเขาพยายามทำความเข้าใจ ก็จะเข้าใจได้ แล้วก็เห็นด้วย เช่นว่าสัมมาทิฐิก็มาจากผัสสะ หรือว่าอะไร ๆ ก็มาจากผัสสะ เป็นส่วนมาก.

เรื่องผัสสะนี้ก็ได้อุบัติกันมาแล้วในครั้งก่อนว่า **อายตนะกระทบกันทั้ง ๖ คู่** ; ทากระทบกับรูป หูกระทบกับเสียง กลิ่นกระทบกับจมูก รสกระทบกับลิ้น สัมผัสทางผิวหนังกระทบผิวหนัง ความรู้สึกกระทบกับจิต ; อย่างนี้เรียกว่าเป็นคู่สำหรับผัสสะ กระทบแล้วก็ **เกิดความรู้สึก** ทางอายตนะนั้น ๆ ก็รู้สึกทางตา รู้สึกทางหู ฯลฯ เรียกว่า จักขุวิญญาณ โสทวิญญาณ ฯลฯ ; ตามประการนี้ถึงพร้อมกันแล้ว **เรียกว่าผัสสะ**.

ผัสสะ นี้ให้เกิด **เวทนา** - ความรู้สึกพอใจ หรือไม่พอใจ ; รู้สึกเป็นเวทนาที่แฉะจะทำให้เราเกิดความคิดอย่างใดอย่างหนึ่ง ตามความรู้สึกนั้น เป็นความคิดใหม่ ๆ ขึ้นทุกครั้งไป สำหรับจะพอใจ หรือไม่พอใจ นี่เป็นส่วนใหญ่. ถ้ามันถูกกับความรู้สึกของเรา หรือว่าพูดโดยตรงก็ว่า ถูกกับกิเลสของเรา เราก็พอใจ ไม่ถูกกับกิเลสก็ไม่พอใจ ; **ความคิดเห็นก็เกิดขึ้น** เป็นการแบ่งแยกว่าอะไรน่ารักน่าพอใจ, อะไรไม่น่ารักไม่น่าพอใจ.

ทีนี้ เมื่อเอา **ความรู้สึกของปุถุชน** คนธรรมดา ก็ว่าไปตามภาษาปุถุชน ; ฉะนั้น ปุถุชนจึงมีทิฐิ - ความคิดเห็นว่า . อะไรน่ารักน่าพอใจ จนกลายเป็นแบบฉบับไปเลย **นี้ก็ไม่เรียกว่า สัมมาทิฐิ** จะเรียกว่ามิจฉาทิฐิเสียมากกว่า. . ถ้าพระอริยเจ้า มีสติปัญญา ก็ไม่รู้สึกว่ามันน่ารักน่าพอใจ หรือว่ามันไม่น่ารักไม่น่าพอใจ คือเห็น

เป็นธรรมชาติเสมอกัน ในการที่จะไม่ไปรัก หรือไปพอใจเข้า, และก็รู้ว่าควรจะทำอย่างไร กับสิ่งนั้น.

อย่างนี้จะเห็นได้ว่า มิจฉาทิฏฐิก็เกิดมาจากผัสสะ สำหรับทำให้รักให้พอใจ, สัมมาทิฏฐิก็เกิดมาจากผัสสะในเมื่อรู้ถูกต้อง ไม่ทำให้เกิดความเห็นไปว่า สิ่งใดน่ารักน่าพอใจ หรือไม่น่ารักไม่น่าพอใจ. ถ้าไม่มีผัสสะก็ไม่มีอะไรที่ทำความรู้สึก คือไม่มีอะไรมาปรุงให้เกิดความเห็นอย่างนั้นอย่างนั้นขึ้นมา; ฉะนั้น **ผัสสะ** จึง **เป็นจุดตั้งต้น** เป็นตัวปัญหาสำหรับคนทั่ว ๆ ไป ว่า **ถ้าปฏิบัติผิดต่อสิ่งที่เรียกว่าผัสสะ ก็เป็นผิดไปหมด ปฏิบัติถูกต้องสิ่งที่เรียกว่าผัสสะ ก็จะเริ่มถูกไปหมด.** นี่ทิฏฐิมาจากผัสสะอย่างนี้.

เหตุที่ทำให้เกิดมิจฉาทิฏฐิ

ที่นี้ จะพูดถึงมิจฉาทิฏฐิก่อน แล้วก็รู้จักสัมมาทิฏฐิโดยนัยที่ตรงกันข้าม เพราะว่าพูดได้ง่ายกว่า ปัญหาของเราก็มีว่า **ทำอะไรเราจึงจะมีสัมมาทิฏฐิ;** นี่เป็นตัวปัญหาในเรื่องนี้ หรือว่า จะกลับกันเสียว่า **ทำอะไรเราจะละมิจฉาทิฏฐิได้.** ถ้าเราจะมีสัมมาทิฏฐิเราก็ต้องละมิจฉาทิฏฐิได้ อย่งนี้จะถูกกว่า ที่ว่าจะสร้างสัมมาทิฏฐิขึ้นมาได้โดยตรงล้วน ๆ, แล้วต้องรู้จักตัวมิจฉาทิฏฐิ ซึ่งมีอยู่ตามธรรมดาสามัญกันทุกวัน สำหรับผู้ที่มีการเป็นอยู่ผิด ๆ.

เท่าที่มองเห็นกันอยู่ ก็พอจะพูดได้ว่า : **มีมิจฉาทิฏฐิ** เพราะเราลึกลับหรือ **รู้สึกผิด** ไปเอง และมีมิจฉาทิฏฐิเพราะว่าเรา **ได้รับการอบรมผิด** คือสอนผิด แล้วก็เป็นมิจฉาทิฏฐิได้, หรือว่า มิจฉาทิฏฐิเล็ก ๆ น้อย ๆ บางอย่างข้อปลื้มข่อย ที่ควรจะถูกถึงก็เพราะว่า เรามีโรคภัยไข้เจ็บบางอย่าง ใน **ระบบประสาท** หรืออะไรก็สุดแท้. บางทีมันมีการ **หลอนความรู้สึก** ก็เกิดมิจฉาทิฏฐิได้เหมือนกัน; แต่ไม่ลึกซึ่งเท่ากับมิจฉาทิฏฐิที่เกิดขึ้นจาก **อวิชชา** ของคนธรรมดา. ถ้าเป็นโรคภัยไข้เจ็บทางระบบประสาท ก็แก้ไขได้ทางหยูกยา หรือการปฏิบัติ ซึ่งไม่เป็นปัญหาหนัก.

นี่ ในข้อที่ว่า ได้รับการ **อบรมคิด** คือ ในโรงเรียนสอนคิด หรือว่าในมหาวิทยาลัยสอนคิด หรือสิ่งแวดล้อมต่างๆ ไป เช่นความนิยมกันทั้งบ้านทั้งเมืองมันคิดอย่างนี้ก็ต้องคิดไปตาม. มิฉฉาทิฐิอย่างนี้ก็มิได้อยู่ไม่ใช่น้อย; แต่ก็ **แก้ไขได้** โดยที่ **ไปหาคำสอนเสียใหม่ให้ถูก** หรือหลักการคบกับพวกมิฉฉาทิฐิเหล่านั้นเสีย.

ต่อไป ก็มาถึง **มิฉฉาทิฐิที่ร้ายกาจ คือที่เกิดจากผัสสะ** ของเราเองโดยตรง. คนเราก็ต้องมีวิตกวิจารณ์ไปตามอำนาจของเวทนา ซึ่งมาจากผัสสะ; ผัสสะทางไหนก็ตาม ทางตาเป็นต้นก็ตาม เมื่อเกิดขึ้นแล้ว มีลักษณะอาการที่จะปรุงแต่ง ให้เกิดความรู้สึกทางจิตใจไม่เพียงแต่เวทนาอย่างเดียว ยังช่วยให้เกิดความรู้สึกที่จะเป็นประเภทความรู้สึกปัญญาคล้ายเหมือนกัน. แต่ว่าอันนี้ก็ขึ้นกันอยู่กับสิ่งแวดล้อมเป็นส่วนใหญ่.

เราเกิดในตระกูลที่มีสัมมาทิฐิ ก็นับว่ามีบุญ เพราะจะได้รับการแสดงให้เห็น หรือแวดล้อมให้รู้สึกมาแต่ในทางถูก แม้จะเป็นเพียงชนบทรวมนิยมประเพณีหรือวัฒนธรรม ประจำบ้านเรือน; หมายความว่า บิดามารดา ปู่ย่า ตายายของเรา ก็ไม่ได้เป็นนักศึกษาเฉลียวฉลาดปราดเปรื่องอะไร แต่ว่ามีวัฒนธรรมประจำบ้านเรือนมาแต่โบราณ เขาให้ทำกันอยู่อย่างถูกต้องอย่างนี้; นี้ก็ช่วยได้มาก ที่เด็ก ๆ เขาจะเติบโตขึ้นมาด้วยหลักเกณฑ์สำหรับคตินึกที่ดี.

เมื่อ **แวดล้อมอยู่ในความคิดที่ดี** พอมืออะไรมากระทบทางผัสสะ มีเวทนาความคิดก็ **ยากที่จะหม่อมไป ในทางมิฉฉาทิฐิ** เพราะเขาได้รับการอบรม ให้มีการคิดโดยไม่รู้สึกตัว ไปตามแนวของสัมมาทิฐิ. ฉะนั้น คำว่า “ประเพณีชนบทรวมนิยม” หรือที่จะเรียกกันใหม่ว่า “วัฒนธรรมประจำบ้านเรือน” นี้ไม่ใช่เป็นของเล่น.

ได้เคยเห็นกลุ่มพุทธศาสตร์ของมหาวิทยาลัยต่างๆ ยอมรับรู้ถึงชนบทรวมนิยมประเพณีข้อนี้ แล้วก็ใส่ไว้ในหัวข้อสำหรับกลุ่มนี้จะศึกษา และปฏิบัติ; ถ้าทำได้จริงจะมีประโยชน์มาก ที่ว่าเรามีสัมมาทิฐิ. นี้กลัวแต่ว่าจะไปเอาประเพณีมิฉฉาทิฐิเข้า

มาเสีย; ประเพณีหลงไหล เช่นประเพณีรับน้องใหม่ ซึ่งไม่รวมอยู่ในคำพูดที่พูดมา^๕ ซึ่งเราหมายถึงประเพณีดั้งเดิม ในบ้านเรื่อน : ให้อ่อนนุ่มต่อมตัว ให้อ่อนนุ่มไป ให้อ่อนนุ่มไป รับผิดชอบอะไรทำนองนี้.

คนที่**เป็นมิจฉาทิฎฐิ** ก็คือ **ไม่กลัวบาป** แล้วไม่รู้ไม่ชี้ว่า อะไรผิดอะไรถูก เอาแต่**ตามใจตัวเอง** ไม่เท่าไรก็ได้เป็นมิจฉาทิฎฐิอย่างเต็มตัว. **นี่มิจฉาทิฎฐิเกิดขึ้น เพราะทำผิดมาตั้งแต่อดีต** คือการกระทบทางอายตนะ : ตา หู จมูก ลิ้น กาย ใจ นี้เป็นประจำวัน ๒๒๒๒ เพิ่มพูนมากขึ้นๆ; จนเป็นรูปร่างที่มั่นคง นี้ชั้นลึกซึ้ง. ส่วนชั้นที่**หยาบกว่า** **สอนกันผิดๆ** ที่หลังนี้ เมื่อเราเติบโตแล้ว หรือว่าเราไปได้ฟังได้ยิน เรื่องลัทธิใหม่ๆอะไรมา อย่างนี้ เราจะพลอยผิดพลอยถูกกับเขาไปด้วยหรือไม่; **นี่เป็นเรื่องสิ่งแวดล้อมที่หลัง**; แล้วการสอนในโรงเรียน ซึ่งไม่รับผิดชอบในชั้นนี้ ก็ทำให้คนหลงไหลในเรื่องวัตถุ ในเรื่องเนื้อหนังก็เป็นมิจฉาทิฎฐิไป คือหลงในทางวัตถุนิยมอย่าง**เป็นน้ำเป็นหลัง**ไปทีเดียว.

ส่วนที่เป็นเพราะโรกภัยไข้เจ็บนั้นเป็นเรื่องเล็กน้อย ควรจะแก้ไข; เมื่อเรามีสุขภาพทางกายดี สุขภาพทางประสาท ทางจิตดี ได้รับการแวดล้อม ส่งสอนอบรมดี เรามีสติคิดนึกถูกต้อง ก็อยู่ได้ด้วยสัมมาทิฎฐิ คือมีชีวิตอยู่ได้ด้วยสัมมาทิฎฐิ นับตั้งแต่จุดตั้งต้น แล้วก็ยิ่งๆขึ้นไปกว่าจะถึงที่สุด.

ปัญหาของคนที่ต้องการแก้ทุกข์ จึงต้องมีความเห็นถูกเสียก่อน

ที่นี้ ก็มาพูดถึงหลักใหญ่ๆ ที่เป็นใจความของสัมมาทิฎฐิ ตอนนั้นขอให้คิดดูเสียก่อนว่า มนุษย์เราโดยแท้จริงนั้นมีปัญหาอะไร? เมื่อตอบอย่างกำปั้นทุบดิน ซึ่งทางศาสนา ก็ยอมรับ ว่า**เรามีปัญหาคือความทุกข์**, ความที่เราต้องเจ็บปวดทางจิตใจ ทนทรมาน ทนอยู่ไม่ได้ คือปัญหา. ถ้าเราสบายก็จะมีปัญหาอะไร; ทางกายก็สบายดี ทางจิตก็สบายดี ทางสติปัญญาถูกต้องก็สบายดี ก็ไม่มีปัญหา.

เดี๋ยวนี้เรามีปัญหาทางจิตคือ ความทุกข์ ซึ่งมาจากเหตุผลอันอื่นอีกหลายอย่าง เราทนอยู่ไม่ได้ เพราะฉะนั้น จึงเป็นปัญหา ก็ต้องแก้ปัญหาดังที่ กำจัดความทุกข์ออกไปให้ได้. ฉะนั้น เรื่องเกี่ยวกับทิฐิฐิณีนี่จึงเล็งถึงความทุกข์ นี่เป็นत्वประเด็นสำคัญ จะต้องมีความเห็นที่ถูกต้อง ว่าความทุกข์คืออะไร? เกิดมาจากอะไร? ปรากฏทุกข์นั้นเป็นอย่างไร? ทำอย่างไรจึงจะได้ปราศจากทุกข์อย่างนั้น.

ตรงข้อพูดแทรกอีกหน่อยหนึ่งว่า ทำไมช่างไม่พูดถึงความสุขกันเสียเลย? การศึกษาอย่างที่พวกคุณได้รับมาจากมหาวิทยาลัย ไม่มีทางที่จะทำให้เกิดความคิดว่า เรามีปัญหาที่ความทุกข์; มีแต่ที่จะนำไปสู่ความคิดที่ว่า เรามีปัญหาที่ว่า ทำอย่างไรเราจึงจะได้ความสุข โดยที่เชื่อหรือมีความคิดเห็นตายตัวลงไปว่า ความสุขเป็นสิ่งที่มียู่สำหรับมนุษย์. คนมักจะวาดความสุขนั้น ๆ ไปตามรูปของความคิดนึกของชนธรรมศาสนามี คือ ได้อย่างออกอย่างใจ หรือ ตามที่กิเลสต้องการ ซึ่งไม่พ้นไปจากเรื่องกิน เรื่องกางมุ้ง เรื่องเกียรติ; เมื่อได้ตามต้องการแล้ว ก็เรียกว่าความสุข เลยไม่มีอะไรมากไปกว่านั้นที่จะมองเห็น.

ส่วนทางธรรมะ หรือทาง หลัพุทธศาสนา โดยเฉพาะนี้ ไม่หยิบเอาตัวความสุขขึ้นมา เป็นจุดมุ่งหมาย กลับไปหยิบ เอาตัวความทุกข์ขึ้นมาเป็นประเด็นสำคัญ, แล้วก็เอาเพียงว่า ไม่มีทุกข์ แล้วใคร ๆ ก็ไปว่าเอาเองก็แล้วกัน ว่าที่ไม่มีทุกข์นั้นแหละคือความสุข. แต่ในหลักการที่มีอยู่ หรือวางไว้นั้นจะมีแต่ ทุกข์ เหตุให้เกิดทุกข์ ความไม่มีแห่งทุกข์ และ ทางให้ถึงความไม่มีแห่งความทุกข์นั้น, ไม่มีคำว่าสุขเลย; ถ้าจะมีก็โดยสมมุติว่า ที่ไม่มีทุกข์นั้นแหละคือสุข เมื่อดับทุกข์หมดสิ้นนั้นแหละคือสุข อย่างนี้ก็ใกล้เคียงกัน.

โดยเหตุที่ว่า เราต้องการให้จิตใจ ไม่ไปผูกพันติดอยู่กับสิ่งใด จึงไม่พูดเรื่องสุขอย่างนั้น ๆ, ไม่นิยมพูดอย่างนั้น. เราต้องการให้ดับทุกข์แล้วก็สิ้นสุดกันไปเลย

ไม่ต้องมีความสุขเหลือสำหรับจิตใจไปหลงไหลพัวพัน ; เพราะจะย้อนกลับไปหาความสุขอย่างที่คนธรรมดาสามัญเขารู้สึกว่าต้องการ. ถ้าเป็นเรื่องคับทุกข์สันเชิง, ก็เป็นเรื่องของนิพพาน นี้ ต้องมีจิตใจที่ไม่เข้าไปเกาะเกี่ยวพัวพันกับความสนั่น ๆ หรือความรู้สึกเป็นสุขนั้น ๆ.

หรืออีกทางหนึ่งที่ถูกกว่า ก็คือว่า ความสุข ชนิดนี้ ชนิดที่ดับกิเลสตัณหาหมดนี้ ทำให้ปราศจากความรู้สึกที่เป็นตัวตน - เป็นของจน คือ มั่นวางไปเลย; จึงถือว่า ถ้ายังมีสิ่งเหล่านี้หมุนเวียนเปลี่ยนแปลง วายเวียนอยู่ ก็เรียกว่ายังทุกข์อยู่. พอหมดความวายเวียนเปลี่ยนแปลงของความรู้สึกคิดนึก ของอะไรต่าง ๆ เหล่านี้ : ไม่มีกรรม ไม่มีผลกรรมในความรู้สึก แล้วก็เลยวางไป. จิตนี้ก็เป็นจิตที่วางจากความรู้สึกว่าตัวตน เพราะฉะนั้น จึงไม่ต้องการทั้งสุข และไม่ต้องการทั้งทุกข์; ฉะนั้น การที่ประพฤติปฏิบัติจนหมดความทุกข์ ก็จับกันเท่านั้น.

ที่กล่าวมานี่คือข้อที่ว่า ทำไมสัมมาทิฏฐิตามหลักพุทธศาสนา จึงได้แจกเป็นประเภท ๆ ว่ามีอยู่ ๔ อย่าง : คือ มีความเห็นถูกต้องในเรื่องของความทุกข์, มีความเห็นถูกต้อง ในเรื่องของเหตุที่เกิดทุกข์, ความเห็นถูกต้องในความไม่มีทุกข์, และ ความเห็นถูกต้องในการทำให้ถึงความไม่มีทุกข์นั้น จึงเป็นหลักใหญ่ ที่วางไว้ใช้ทั่วไป เป็นเรื่องของชาวบ้านธรรมดาสามัญก็ได้. ความทุกข์มันก็ลดหลั่นลงมาเป็นเรื่องความทุกข์อย่างธรรมดาสามัญ; เขยิบให้สูงขึ้นไป เป็นเรื่องความทุกข์ของกิเลส ของตัณหา อนุสัย เป็นเรื่องลึกซึ้งออกไปก็ได้ มีหลักเกณฑ์อย่างเดียวกัน.

แม้ในเรื่องปัญหาทางอุคคกติกการเมือง มันก็ยังเนื่องกันอยู่กับกฎเกณฑ์ ๔ ข้อที่กล่าวแล้วนี้ เช่นพวกวัตถุนิยมก็จะพูดว่า เพราะวัตถุนิยมไม่สมบูรณ์ เราจึงรู้สึกเป็นทุกข์; นี้ก็เท่ากับเขาถือหลักว่า ความไม่สมบูรณ์แห่งวัตถุ เป็นเหตุแห่งความทุกข์ พุทธศาสนาดูถือว่า เพราะว่าเราอยากด้วยความใจ ค่างหาก เป็นเหตุแห่งความทุกข์ เรียกว่า ตัณหา

แปลว่า ความอยากด้วยอำนาจของความโง่, ไม่ใช่ความอยากด้วยปัญญา; นี่เป็นเหตุแห่งความทุกข์. แต่เอามาจับกันกับระบบวัตถุนิยม เขาก็ว่า ความที่วัตถุมันยังขาดแคลน มนุษย์จึงมีความทุกข์; ฉะนั้น ต้องเร่งสร้างทางวัตถุ ให้ทุกคนมีวัตถุเพียงพอ.

นี่ก็ต้องเถลิดเบิดไปถึงว่า ต้องฆ่า ต้องทำลาย พวกที่เอาวัตถุไว้มาก เช่นพวกนายทุนเป็นต้น; นี่เรื่องมันก็เดินไกลออกไปอีกทางหนึ่ง ไม่มีวันจะพบกับความสุขได้; เพราะว่า ตัวผู้ที่อยากจะทำลายเขานั้น ก็ยังมีความอยากด้วยความโง่ ต้องการวัตถุมาด้วยอำนาจของความคิดที่เป็นมิจฉาทิฐิ.

เมื่อทำตามความต้องการด้วยสติปัญญาชอบจะไม่มีทุกข์

ถ้าว่าถือ ตามหลักธรรมะ แล้ว ก็ต้อง คัดค้านเหตุของความทุกข์ ตรงที่มีสัมมาทิฐิเสียให้ถูกต้องว่า; อะไรเป็นเหตุของความทุกข์? ก็มองเห็นว่า เมื่อเราอยากด้วยความโง่ มันก็ มีความทุกข์ทุกที. แม้พวกนายทุนชั้นที่เป็นเทวดาแล้ว ถ้าเขาอยากด้วยความโง่ขึ้นมาเมื่อไร เขาก็มีความทุกข์ทันที ไม่ต้องพูดถึงกรรมกร. ถ้าว่าเป็นชาวนาที่ยากจน แต่มีสัมมาทิฐิ ไม่ได้อยากอะไรด้วยความโง่ กลับจะเป็นสุขยิ่งกว่าพวกนายทุน; เพราะว่าจะระวังจิตใจไว้ถูกต้อง อย่างที่ความทุกข์มันเกิดไม่ได้.

ที่นี้ก็มี มิจฉาทิฐิแทรกเข้ามาว่า ถ้าอย่างนั้นพวกนี้ก็ไม่ทำอะไร, พวกที่ไม่มีความอยากนั้น ก็ไม่ต้องทำอะไร แล้วก็กินอะไรกัน. นั่นมันเห็นความเห็นผิด แยกแขนงออกไป ไม่ฟังให้ดี. เราก็คัดบอกแล้วว่า อยากด้วยอำนาจของความโง่ ที่เรียกว่าคตเหตวบ้าง โลภะบ้าง อะไรบ้าง นี่เป็นทุกข์.

ที่ถูกต้อง **ต้องอยากด้วยสติปัญญา** มีความรู้อย่างถูกต้อง ควรจะทำอะไร ก็ทำไปซิ; ฉะนั้น จึงพอใจ : จะมีทรัพย์สมบัติน้อย หรือจะมีทรัพย์สมบัติมาก ก็พอใจทั้งนั้น ก็เป็นสุขได้ทั้งนั้น, กระทั่งไม่มีเลย จะต้องตายก็ยังมีมีความสุข หรือเป็น

สุขได้. แม้จะมีมากจนไม่รู้ว่าจะเอาไปไหน ก็ไม่หลงใหล เพราะเขารู้ว่าไม่อยากเข้า ด้วยความเื่อง แต่ก็ต้องมีความทุกข์, ความวิตกกังวล ความหวาดกลัว ความอะไรต่างๆ ล้วนมีมูลมาจาก ความอยากด้วยความเื่องทั้งสิ้น.

นี่ต้องไปศึกษากันอีกทีหนึ่ง มันเกี่ยวกับแง่ของจิตวิทยา ซึ่งพุทธศาสนาก็ถือเอาเป็นหลักสำคัญ ว่า**ปัญหาทางจิตใจ** ที่是一切ความทุกข์ทั้งหลาย มาจากความอยากด้วยอำนาจของความเื่อง, ความอยากนี้ เราเรียกว่า**ตัณหา**. เราอยากหรือว่าเมื่อมีท่าว่าจะไม่ได้ตามที่เรอยาก เราก็กลัว; ความกลัวก็มาจากความอยาก. เมื่อไม่ได้เข้าจริงๆ เราก็มีความโศกเศร้า, ความโศกเศร้าก็มาจากความอยาก, ทุกอย่างจะมาจากความอยากในลักษณะอย่างนี้; เพราะฉะนั้น ตักตัวความอยากเสียอย่างเดียวกันก็พอ จึงถือว่า **ตัณหาเป็นต้นเหตุแห่งความอยาก**.

ฝึกพิจารณาเป็นสัมมาทิฐิทำให้ไม่ผิดและไม่ทุกข์

คนเรามี**สติปัญญา** มีกำลังกาย กำลังอะไรไม่เท่ากัน; ฉะนั้น **ต่างคนก็ต่างทำ** ไปตามความสามารถของตน, หาทรัพย์สมบัติ หາอะไรไปเท่าที่จะหาได้ เมื่อเหลือใช้แล้ว ก็ทำประโยชน์ผู้อื่น มันก็มีประโยชน์มากออกไป อย่างนี้เรียกว่าไม่มี ความทุกข์. อย่าไปอยากด้วยอำนาจของความเื่องเข้าเป็นอันขาด; ความต้องการ ก็เป็นไปด้วยสติปัญญาที่ถูกต้อง แล้วก็ทำไป, ใต้อะไรก็ไม่ยินดี หรือเสียไป หรือขาดทุนไป ก็ไม่อินร้าย เห็นเสียว่า "อย่างนี้เอง".

คำว่า "**อย่างนี้เอง**" ไม่ใช่คำเล่นๆ พุทเล่นตลก แต่เป็นคำสำคัญที่สุดใน พุทธศาสนา ที่เขาเรียกว่า **อิทัปปัจจยตา** หรือสั้นกว่านั้นก็ว่า "**ตถตา**"; **ตถตา** แปลว่า "**อย่างนั้นเอง**". **อิทัปปัจจยตา** ก็เป็นความหมายของคำว่า "**อย่างนั้นเอง**" คือ **เพราะสิ่งนี้มี สิ่งนี้จึงมี**, เพราะสิ่งนี้มี สิ่งนี้จึงมี, หรือเพราะสิ่งนี้หายไป สิ่งนี้จึงหายไป; นี้เรียกว่า "**อย่างนี้เอง**".

พิจารณาตามหลักธรรมะอย่างนี้เป็นยอดของสัมมาทิฐิ ที่จะทำให้ไม่โง่ไม่หลง ไม่ตกไปสู่ความคิดผิด เห็นผิด ทำผิด แล้วเป็นความทุกข์ในที่สุด. ถ้าคุณสามารถได้ถึงกับว่า “อ้าว, อย่างนี้เอง นี้อย่างนี้เอง” นี้คือยอดสุดของสัมมาทิฐิ ซึ่งเรายังไม่ควรพูดถึงกันโดยละเอียดก็ได้ คือมันละเอียด หรือลึกเกินไป. เขาแต่เพียงให้รู้ว่า ความทุกข์เป็นอย่างไร เหตุของความทุกข์เป็นอย่างไร ความไม่มีทุกข์นั้นเป็นอย่างไร; แม้แต่เพียงคำว่า “ความไม่มีทุกข์เป็นอย่างไร” นี้มันก็ยากที่จะเข้าใจอยู่แล้ว.

ไปคิดดูให้ดี ตามธรรมดา คนก็ต้องนึกถึงเรื่องต้องมันนั้นมี มีอะไรตามที่กิเลสตัณหาต้องการนั้นแล้ว จึงจะเรียกว่าไม่มีทุกข์; มันขัดกัน ในข้อที่ว่า มันเป็นไปได้ เพราะเมื่อไรกิเลสตัณหาต้องการ เมื่อนั้นก็เป็นทุกข์ทันที; แสวงหาอยู่ก็เป็นทุกข์ ได้มาแล้วก็เป็นทุกข์ บริโภคใช้สอยอยู่ก็เป็นทุกข์ เพราะมันอยากด้วยความโง่ มันก็ไม่หยุดอยาก.

ถ้ามีความรู้ว่า “อย่างนี้เอง” แล้ว ก็ไม่เห็นเป็นของแปลก. ถ้าได้กำไร ก็เห็นตามกฎของอิติปปัจฉยตา^๕ ว่า มันเป็นสภาวะ ได้มาเกินทุนเท่านั้นหนอ ไม่ได้มีอะไรพิเศษมากไปกว่านั้น, มันเป็นเพียงการได้มาเกินทุนเท่านั้นหนอ. ถ้าขาดทุนก็รู้สึกเพียงว่า เป็นเพียงการได้มาไม่ครบทุน หรือไม่เท่าทุนเท่านั้นหนอ; แล้วก็ไม่อินดีอินร้าย ไม่บ่น ๆ ลง ๆ เพราะเหตุที่มีกำไร หรือขาดทุนเป็นต้น. นี้จะเป็นความสงบสักก็มากน้อย. คุณลองไปพิจารณาดูเอง.

ความไม่มีทุกข์ ความดับทุกข์นี้ คือไม่มีตัณหา ที่เป็นเหตุให้ขึ้น หรือให้ลง คืออินดี หรืออินร้าย; ความไม่มีทุกข์อย่างนี้ ก็คือความไม่มีทุกข์เพราะไม่มีตัณหา ตามความหมายในพุทธศาสนานี้จึงเป็นความถูกต้องกว่าที่คนจะมาคิดว่า ไม่มีทุกข์ก็ต่อสมบุรณ์ในเรื่องกิน เรื่องกาม เรื่องเกียรติ เป็นต้น.

ปฏิบัติให้ถูกต้อง แล้วจะไม่มีความทุกข์

นี่มาถึงข้อที่ว่า ทำอย่างไรจึงจะได้ความไม่มีทุกข์ นี่ก็ทำให้ถูกต้อง นับตั้งแต่ มีความคิดเห็นถูกต้อง คือ สัมมาทิฏฐิ นี้ เป็นขั้นไป. ได้พูดแล้วว่า สัมมาทิฏฐิ นี้ เหมือนรุ่งอรุณ; ถ้ารุ่งอรุณมาแล้ว กลางวันก็ต้องตามหลังมาเป็นแน่นอน. นี่ถ้า สัมมาทิฏฐิ มาแล้ว สัมมาสังกัปป ก็ตามมา, สัมมาวาจา - พูดจาถูกต้อง ก็ตามมา, สัมมากัมมัฏโธ - การทำกรรมทางกายถูกต้อง ก็ตามมา, สัมมาอาชีโว - ดำรงเลี้ยงชีพอยู่อย่างถูกต้องก็ตามมา, สัมมาวาจาโม - พากเพียรพยายามอยู่อย่างถูกต้อง ก็ตามมา, สัมมาสละ - ความรำลึกโดยถูกต้อง ก็ตามมา, สัมมาสมาธิ - กำลังใจที่มั่นคง ก็ตามมา.

แต่อย่าลืมว่าในทุกๆ อย่างนั้น มีสัมมาทิฏฐิ เข้าไปเกี่ยวข้องทั้งนั้น จึงจะถูกต้อง ก็เลยเป็นความถูกต้อง ๘ ประการ. เมื่อมีชีวิตอยู่อย่างนี้แล้ว ตัดเหตุนั้นไม่ได้ ไม่มีศกฺขาเกิด ก็ไม่มีเหตุแห่งทุกข์; ฉะนั้น เราจึงไม่มีความทุกข์. เราต้องมีสัมมาทิฏฐิ ในข้อนี้ด้วยว่า จะอยู่อย่างไม่มีความทุกข์นั้นต้องอยู่อย่างมีหลัก ๘ อย่างที่กล่าวมานี้; ไม่ต้องไปหวังถือลัทธิอย่างนายทุน หรือว่าบิณฑบาตกรรมอะไรซึ่งไม่ถูกต้องนั้น.

“ถ้าอยู่อย่างถูกต้องทุกประการ ก็ทำให้โลกนี้ไม่ว่างจากพระอรหันต์”

นี่พูดทีเดียวสูงส่งเลย; การเป็นอยู่อย่างถูกต้อง ทำให้โลกนี้ไม่ว่างจากพระอรหันต์. คำว่า “พระอรหันต์” นี้กลายเป็นคำที่เข้าใจยากไปเสียแล้ว; เพราะว่าเมื่อไม่รู้หรือไม่เข้าใจ ก็คาดคะเนเอาเอง ก็ว่าเอาเอง สำคัญมันหมายเอาเอง จนความเป็นพระอรหันต์นั้น จะเป็นของลึกลับ แปลกประหลาด เกินกว่าความรู้ของคนธรรมดาไป.

ถ้าตามความเป็นจริง เรื่องเป็น พระอรหันต์นั้น ก็มีแต่เพียงว่า ผู้ที่ปราศจากศกฺขาโดยประการทั้งปวง เรียกว่าพระอรหันต์ได้, หรือเป็นพระอรหันต์โดยตรง.

ตามหลักจะ **ไม่มีต้นเหตุ** ได้นั้น ก็ **ต้องมีสัมมาทิฐิ** หรือการเป็นอยู่ที่ถูกต้องทั้ง ๘ ประการนั้น ต้นเหตุก็เกิดไม่ได้ เพราะมีการพิจารณาอย่างลึกซึ้งอยู่เสมอ ก็ทำลายความงอให้หมดไป ให้ความฉลาด หรือวิชาเกิดขึ้น. ต่อไปนี้จะไรมากระทบเป็น ผัสสะก็ไม่มีปัญหา ไม่มีความคิดผิด เห็นผิด เข้าใจผิด; จะมีแต่ความคิดถูก เห็นถูก คือ ฉลาดไปทุกอย่างทุกประการ. นี่ผลของสัมมาทิฐิเป็นแบบนี้.

เมื่อเราเริ่มเข้าใจผิด นับตั้งแต่เข้าใจว่า “พระอรหันต์” ผิด มันก็ผิดๆ ตามๆ กันลงมา ทั้งที่ว่าคนก็อยากจะเป็นพระอรหันต์อยู่เหมือนกัน.

โลกปัจจุบันตกอยู่ในอำนาจมิจฉาทิฐิมาก

เดี๋ยวนี้คนมีปัญหามากยิ่งขึ้นทุกที อย่างที่ได้กล่าวมาแล้วข้างต้น; แม้คนไทยเรานี้ก็ **มีปัญหามาก** **เกี่ยวข้องกับมิจฉาทิฐิ** : ไปคล้อยตามความนิยมอย่างใหม่ ๆ นี้ก็เป็นมิจฉาทิฐิที่น่าเกลียดน่าชังอย่างยิ่งอยู่แล้ว; แม้ที่สุดแต่เรื่องแฟชั่นทั้งหลาย สำหรับผู้หญิงผู้ชายในการแต่งเนื้อแต่งตัว เล่นหัวสำราญอะไรต่างๆ นี้ มันก็นำมาซึ่งมิจฉาทิฐิมากขึ้น ๆ ไปๆ ให้ตี.

ถ้าไม่กลัวความทุกข์ ไม่กลัวความยุ่งยากก็ไม่ใช่ไร ก็ลองดู - ลองดู แล้ว มันก็จะตบหน้า ให้หงายหลังกลับมาเอง มาสู่ความเข้าใจที่ถูกต้องกันได้สักวันหนึ่ง. แต่เดี๋ยวนี้พูดว่า อย่าต้องไปหลงในเรื่องอย่างนี้ จะเป็นสัมมาทิฐิมากกว่า. ถ้ากำลังของมิจฉาทิฐิยังมีมากอยู่ ก็ไปลองซิ ไปลองกับความเจริญทางวัตถุทางเนื้อทางหนัง ประศิษฐ์ เป็นแฟชั่นใหม่ๆ แม้แต่ของกิน เงินเดือนไม่พอใช้ อย่างนี้เป็นต้น.

ข้อนี้ขอให้เข้าใจว่า อย่าว่าแต่เรื่องกินเล่นทางวัตถุ ทางเนื้อทางหนัง, แม้แต่เรื่องทางจิตใจ มันก็อกที่จะมีมิจฉาทิฐิไม่ได้. แม้แต่คำว่าบุญนั้นแหละ ถ้าเราไปเข้าใจผิดถือว่าบุญ แล้วบุญนี้จะกักเอา จะตบหน้าเอา เพราะว่าเป็นเรื่องของมิจฉาทิฐิไปแล้ว. ฉะนั้น เราต้องเข้าใจคำว่าบุญ ว่ากุศล ว่าอะไรให้ถูกต้อง ให้เป็นสัมมาทิฐิ.

มีเรื่องจริงที่มีผู้มาเล่าให้ฟัง แต่ไม่ต้องออกชื่อคน หรือที่ไหน ในเรื่อง ชาวนาที่ว้ายากจนกันนัก ที่มารบเร้ารัฐบาลให้ช่วยเหลือเป็นพิเศษนั้น ล้วนแต่มีจิตอาทิจริเป็นรากฐาน อย่างเช่น :- ชาวนาคนหนึ่งมีนา รับมรดกมาจากบรรพบุรุษ พอทำกินทำใช้ไปได้. ที่นี้ เขาเกิดความคิดเปลี่ยนแปลงขึ้นมา ไปเทอตามเพื่อนบ้านหรือบางคน ที่อยู่ในฐานะผิดกัน : บวชลูกชายคนหนึ่ง ก็ไปกู้เงินเขามา โดยเอานาเป็นประกันหมื่นบาท เอามาใช้ในการบวชลูกชายตามธรรมดาสามัญ ตามธรรมเนียมบวชสามเดือน สองเดือนอะไรนี้. ที่นั่นเฉพาะค่าไฟฟ้า เครื่องกำเนิดไฟฟ้า เครื่องเสียง คนร้องเพลง คนกล่อมขวัญอะไรกันก็ตาม เหมากันเสร็จ ๒๕๐๐ บาท คือหนึ่งในสี่ของเงินที่กู้มา แล้วก็ยังมีการเลี้ยงดูกันอย่างยิ่งอีก, แล้วมีสิ่งที่ต้องใช้ในการบวชโดยตรงอีก อะไรอีกิปาละ ก็หมดเงินหนึ่งหมื่นบาท; แล้วลูกชายก็บวชตามธรรมเนียม สึกออกมาก็คุ้มเป็นทิศอยู่่น.

ต่อมาถึงลูกชายคนที่สอง ก็ทำอย่างนั้นอีก; พอถึงลูกชายคนที่สาม ก็ทำอย่างนั้นอีก; แล้วเวลานั้นก็หลุดไปสามหมื่นบาท ก็กลายเป็นชาวนาที่เดือดร้อนอย่างยิ่ง ที่จะต้องมารบเร้ารัฐบาล หรือจะรบเร้าเทวดาที่ไหนก็สุดแท้ เพราะว่ามันเดือดร้อนเหลือประมาณ.

นี่ขอให้ดูเถิด ถ้าเป็น **มิจฉาทิจริ** แล้ว แม้แต่เรื่องของสิ่งที่เรียกกันว่า “บุญ” นั้นแหละ ก็ระวังเถอะ เป็นเรื่องผิดได้ เป็นเรื่องทำให้เกิดความทุกข์ขึ้นมาได้. ถ้าเป็นบุญที่ถูกต้อง ไม่ต้องเป็นอย่างนั้น มันอาจจะไม่ต้องเสียสักสตางค์หนึ่งก็ได้.

อย่างเช่น คนๆ หนึ่งจะบวช; ถ้าจะบวชจริงมาที่นี้ก็ได้ แล้วไม่ต้องเสียสักสตางค์เดียว จะช่วยให้ได้บวชทุกอย่าง ตามวิธีการของพระพุทธเจ้า ไม่ใช่บวชอย่างนั้น แล้วไม่เสียสักสตางค์หนึ่ง ก็ได้. นั้นเขาเสียทีละหมื่นๆ ตามที่หมดเงินนานั้นหลุดกรรมสิทธิ์ไป.

ปฏิบัติตามหลักสัมมาทิฐิเท่านั้น จะล่วงทุกข์ได้

ไปมองให้คิดว่า มิฉชาติฐิ สัมมาทิฐิ นี้เป็นอย่างไร. เทียนนี้ พวก นักศึกษาเรากำลังเห่อดมคติการเมือง วัตถุนิยม สังคม อะไร; ระวังให้ตี ฉ้าเข้าใจ ผิดแล้ว เป็นมิฉชาติฐิอย่างร้าย เพราะคำเหล่านี้กำกวมทั้งนั้น โดยเฉพาะอย่างยิ่ง วัตถุนิยมแล้ว ก็ใช้ไม่ได้ อย่างที่เราพูดมาแล้วในวันแรก.

วัตถุนิยม จิตตุนิยม นี้ไม่ใช่พุทธศาสนา; แต่ธรรมนิยม คือ ความ ถูกต้องระหว่างสิ่งทั้งสองนี้ คือพุทธศาสนา, ธรรมนิยมทำให้เราทำผิดไม่ได้ ในเรื่อง ของวัตถุก็ตาม ในเรื่องของจิตใจก็ตาม มันเป็นความถูกต้อง หรือสัมมาทิฐิอยู่เรื่อยไป.

คำว่า “บุญ” นี้ก็ประหลาด ทำให้คนเข้าใจผิดได้ หลงไหลได้; ทำบุญ เพื่อให้เกิดความทุกข์ยิ่ง ๆ ขึ้นไปก็ได้, เตือดรอนเป็นตกรนกรก็ได้ ด้วยคำว่าบุญ เพราะมัน เป็นมิฉชาติฐิ. เราช่วยกันไปทำความเข้าใจกับคนที่เขาชอบบุญ; อย่างนี้ จะเป็นการช่วยเพื่อนมนุษย์ ดีกว่าช่วยอย่างการเมืองกลุ่มคลัง หรือแม้แต่เรื่องสังคม สงเคราะห์ที่นิยมกันนัก แต่ทำทางวัตถุทั้งนั้น แล้วก็ช่วยไม่ได้.

ตามความรู้สึกของผมละก็เห็นว่า ช่วยให้เราสัมมาทิฐิดีกว่า ประเสริฐ กว่า แล้วก็จะสำเร็จด้วย; สังคมสงเคราะห์นั่นคือ ช่วยให้เราสัมมาทิฐิ มีความ คิดเห็นถูกต้องว่า อย่างไรเป็นอย่างไร ควรทำอย่างไร นั่นแหละดีกว่าเขาของไปแจก ซึ่งจะทำให้เขาเข้าใจผิด เป็นมิฉชาติฐิ ไปอีกทางหนึ่งก็ได้.

ขอให้เข้าใจคำว่า มิฉชาติฐิ โดยเกล้าๆ โดยหลักไว้อย่างนี้ที่ก่อน; โดยเฉพาะ การเมืองในโลกนี้ ทั้งโลกเวลานี้ มีปัญหาเรื่องนายทุนกับกรรมกร ถ้าพิจารณาแล้ว เห็นว่ามี มิฉชาติฐิด้วยกันทั้งคู่ แล้วก็อย่าได้ ไปเข้าฝ่ายไหนเลย จะพลอยเป็น มิฉชาติฐิไปด้วย. พยายามแต่ที่ว่า ทำอย่างไรจึงจะไม่เกิดนายทุน จะไม่เกิดชน

กรรมชาติพืชนมา นั้นจะถูก, พยายามทำให้มีมนุษย์ที่มีความกตัญญูต้องเป็นสัตว์บุรุษ ไม่มี
วิญญาณแห่งนายทุน ไม่มีวิญญาณแห่งชนกรรมชาติที่ยังมงายค้ำยอบายมุข นั้นแหละถูก.

ถ้านักศึกษาผู้ใด หลงใหลในอุทมคติการเมืองบางอย่างแล้ว ก็ขอให้ไปสอบ
สวนแยกแยะ, วิเคราะห์แยกแยะสอบสวน *analyse scrutinize*, อะไรก็ตามที่จะทำได้
ให้ตี ๆ ว่าอะไรผิดถูกอย่างไร. อย่าให้เกิดมิจจาทัญฐิขึ้นมา แล้วเราก็จะไม่เสียเวลาไป
เปล่า ๆ; จะช่วยกันทำบ้านเมือง หรือทำโลกนี้ให้มีความสงบสุขได้ ค้ำยอำนาจของ
สัมมาทัญฐิ อย่างที่มีหลักในพระพุทธศาสนาว่า “ลวงทุกข์ทั้งปวงได้ เพราะสมาทาน
สัมมาทัญฐิ” ก็มิมีสัมมาทัญฐิอยู่ในมืออย่างดีที่สุด ทำอะไรผิดไม่ได้.

วันนี้ ผมพูดถึงเรื่องว่า ปัญหาของเราคือมิจจาทัญฐิ ทำอย่างไรจึงจะสลัก
มิจจาทัญฐิออกไปได้? ก็คือว่า **พอกพูนสัมมาทัญฐิ** เท่านั้นเอง เวลาสำหรับพูดหมด
แล้ว ต่อไปนี่ก็เป็นเวลาสำหรับถาม. ใครมีอะไรก็ตาม,

คำอธิบายตอบปัญหา

(ถาม) ผมขอกราบเรียนถามท่านอาจารย์ว่า ตอนที่ท่านอาจารย์แนะว่า ในการ
สังคมสงเคราะห์แก่ประชาชนทั่วไปนี้ เราควรจะแนะในค่านสัมมาทัญฐิแก่เขา ผมอยากจะให้ท่าน
อาจารย์ช่วยแนะว่า เราจะมิวิธีแนะแก่ชาวบ้านได้อย่างไร? เพราะปัจจุบันนี้งานสังคม
สงเคราะห์มีมาก แล้วก็รู้สึกว่าจะประสงค้อาจจะผิดพลาดอยู่.

(ตอบ) เรื่องสังคมสงเคราะห์ที่เราเห็นอยู่ ก็เป็นเรื่องของสงเคราะห์ด้วยวัตถุ
เป็นส่วนใหญ่ สงเคราะห์อย่างนี้ มันก็เหมือนกับการเลี้ยงลูกอ่อน ที่ไม่รู้จักโต. ถ้า
สงเคราะห์ด้วยสติปัญญา จะทำให้เขาช่วยตัวเองได้ ก็มิอย่างนั้น; ถ้าเราจะยกกอง
ไปทำการช่วยสังคมสงเคราะห์ที่ไหน ก็พิจารณาดูว่า มีปัญหาอย่างไร. เช่นว่า ในหมู่
ชาวบ้านที่ยากจนนั้น ยากจนเพราะเหตุอะไร ซึ่งโดยส่วนใหญ่ก็เป็นเรื่องมิจจาทัญฐิ คือ
หลงใหลในอบายมุข.

เดี๋ยวนี้ ผู้ยากจนหลงใหลในอบายมุขมากกว่าผู้มั่งมี เสียอีก ถ้าเทียบส่วนของรายได้ที่เขาหามาได้ ประจำเดือน ประจำปี. ชนชั้นยากจนจำนวนมากใช้เงินที่เขาหาได้ในทางอบายมุขตั้งแต่ ๓๐ - ๔๐ - ๕๐ เปอร์เซ็นต์ก็มี; ส่วนพวกนายทุนเขาใช้เงินที่เขาหาได้ไปในทางอบายมุข ไม่ถึง ๕ เปอร์เซ็นต์ ก็เหลือหลายแล้ว เพราะเขามีเงินมาก.

คุณต้องไปศึกษาเรื่องนี้ก่อน ว่าคนมีมิจฉาทิฐิ “เห็นกงจักรเป็นดอกบัว” ไปบูชอบายมุข โดยดื่มน้ำเมา เที่ยวกลางคืน ดูการละเล่น เล่นการพนัน คบคนชั่วเป็นมิตร เกียจคร้านทำงาน; นี่เป็นสิ่งที่มียู่จริงครบทุกข้อในหมู่คนยากจนหรือคนที่กำลังจะยากจนลงไป. ถ้าเขาเว้นอันนี้เสีย ก็จะไม่ค่อยชั่วร้าย ไม่เท่าไรก็จะงอกงามขึ้นมา เต็มขึ้นมา นี่เป็นขั้นแรกที่สุด.

ทีนี้ เรื่องโรคภัยไข้เจ็บ ก็ไปสอนให้เขาฉลาดขึ้น ในการที่จะป้องกันโรคภัยไข้เจ็บมากกว่าที่จะไปแจกยาเสียทีที. เรื่องความทุกข์ร้อนทางจิตใจ ก็ไปช่วยสอนให้เขาเข้าใจดูในหลักของธรรมะในศาสนา เขาก็จะเป็นคนที่ว่า มีกิน มีใช้ มีร่างกายสบาย แล้วก็จิตใจแจ่มใสปรกติ เรียกว่าสังคมสงเคราะห์ที่ดีที่สุด ก็ควรจะต้องทำได้อย่างนี้.

เดี๋ยวนี้ที่ทำอยู่นี้ยังไม่ไต่ผล มันคล้ายกับเขาของไปให้กิน แล้วเลี้ยงไม่รู้จักโต เพราะเขาจะต้องหวังได้รับช่วยเหลืออยู่เรื่อยไป. ควรจะไปชี้ให้เขาเห็นว่า พวกที่เขาร่ำรวยขึ้นมา เมื่อก่อนนี้เขาก็จนเหมือนเรา หรือยิ่งกว่าเรา : คนจีนมาจากเมืองจีน ไม่มีทรัพย์สินสมบัติติดตัวมาแม้แต่บาทเดียว; ว่าอย่างนี้ดีกว่า; ในที่สุดเขาก็มาเป็นคนร่ำรวย. เราอยู่ที่นี้ก็มีนา มีไร่ มีอะโรมาแต่บรรพบุรุษ ทำไม่กลับยากจนลง จนจะไม่มียะไรเหลือ.

ขอให้ไปคุยให้ตีว่า สังคมนั้น หมู่บ้านนั้น เขามีอะไรที่เป็นเหตุให้ยากจน หรือทุกข์ยากอย่างไรก็ตาม ต้องช่วยกันแก้ปัญหานั้น ๆ โดยตรง อย่างลิมทิมิตา พอ

เหมาะสมและถูกต้อง; นี้นึกโดยรายละเอียดก็ไม่ได้ ต้องไปดูเอาเอง. แต่สรุปความได้ว่า ไปทำให้เขาช่วยตัวเองได้ นี่คือสังคมสงเคราะห์ที่ประเสริฐที่สุด ตามหลักพระพุทธศาสนา เพราะแม้แต่พระพุทธเจ้า ท่านก็ตรัสว่า “การปฏิบัตินั้น เธอต้องทำเอง ตถาคตเป็นแต่ผู้ชี้ทาง” เพราะเป็นเรื่องที่จะไปทำแทนกันไม่ได้.

การปฏิบัตินั้นคือ ไปชี้ทางให้เขารู้จักช่วยตัวเอง เรียกว่า เป็นสังคมสงเคราะห์ในคำจำกัดความวิญญาน ที่ยังขาดอยู่ ซึ่งถ้าทำได้แล้ว เขาจะเป็นคนช่วยตนเองได้; ถ้าไปช่วยแต่ทางวัตถุ มันก็เลี้ยงไม่รู้จักโต. แต่ถ้าเขามีความเห็นเขว ก็ต้องมีคนช่วย ไม่ช่วยไม่ได้ ไม่ช่วยก็เป็นพิษ อย่างที่เขาบีบบังคับเอากับคนอื่น หรือบีบบังคับเอาจากรัฐบาล หรือบีบบังคับเอาจากผีสังเทวดา อะไรก็ตามใจ ซึ่งเป็นเรื่องไม่ถูกต้อง.

(ถาม) ผมอยากจะกราบเรียนถาม คือ อย่างปัญหาที่เกิดขึ้น สมมุติว่า นิสิตนักศึกษาออกไปสร้างโรงเรียนให้แก่ชนบทสักแห่งหนึ่ง อย่างนี้ แล้วเรามีความคิดที่จะไปแนะนำเขาอย่างที่ท่านเจ้าคุณอาจารย์บอก; แล้วที่นี้ ชาวบ้านส่วนมากจะเป็นผู้ใหญ่ ที่มีอายุมากกว่าเรา แล้วเราเป็นเด็ก จะไปแนะนำเขาทางดำนนี้ เกรงว่า เขาจะไม่ให้ความเชื่อถือ.

(ตอบ) ถูกแล้ว ปัญหาที่นับว่า practical ที่สุด ต้องมองให้เห็นว่า เราไปสร้างโรงเรียน นี้ก็ส่วนหนึ่ง; แล้วพร้อมกันนั้น เราจะไปช่วยเขาในด้านจิตใจ ส่วนหนึ่งแยกออกเป็นส่วนๆ อย่างน้อยเป็น ๒ ส่วน แล้วด้านช่วยสร้างโรงเรียน นี้เราคงทำได้แน่ และก็เป็นที่อุปการะสำหรับให้มีการศึกษา ซึ่งเป็นรากฐานของสัมมาทิฐิ ก็ได้เหมือนกัน. นี้เราพูดไปตามหลักทั่วไป ที่ว่า สร้างโรงเรียน ทำให้คนฉลาด อยู่ในพวกให้ทางธรรมได้ ข้อนี้ไม่มีปัญหา.

ปัญหานี้อยู่ที่ว่า จะไปทำคนแก่ๆ ให้มีความเห็นถูกต้อง ก็จริง; ถ้าเรายังเป็นเด็กอยู่; มิฉฉาทิฐิของคนแก่จะปฏิเสธไว้ทีก่อน ว่ายังเด็กนักนี่. ผมก็เคยโดนมาแล้ว อย่ว่าแก่คุณ. เมื่อเขาได้ยินได้ฟังเราพูด เขาเห็นด้วย แต่เขาไม่ยอมทำตาม;

เคยได้ยินเข้าหว่า อะไรก็ดูดีทุกอย่าง แต่ยังเด็กนัก ยังหนุ่มนัก เขาว่าอย่างนี้. นี่ก็อธิบายปัญหาทั่วไป แม้พระไปสอนก็เป็นอย่างนี้ ผมก็เคยถูกมาอย่างนี้มันก็ **ต้องอดทน ต้องพยายามพิสูจน์** เรื่อย ๆ ไปว่า เขายังไม่รู้อย่างถูกต้องหรือสมบูรณ์. เราจะต้องฉลาดบ้าง ที่จะหาอะไรมาเป็นเรื่องเป็นราว เป็นตัวอย่าง เป็นอุทธาหรณ์ เป็นเหตุผล จนเขามองเห็นว่า ถูกอย่างของเรา.

ยังมีเคล็ด อีกอย่างหนึ่ง ผู้ที่จะไปสอนเขา, ขอภัยทุกท่านตรงไปหน่อยว่า **อย่าไปทำเพื่อจะเอาหน้า หรือเพื่อจะเอาเกียรติ หรือเพื่อจะเอาความเคารพนับถือ** มาเป็นของเรา. เราต้องใช้ลูกไม้, ผมใช้คำว่า “ลูกไม้” ภาษาโสภโศภธรรมคา ใช้ลูกไม้ให้เขาคิด หรือให้เขารู้สึกว่า เป็นความรู้ของเขา. เราอย่าไปทำตัวเหมือนกับเราไปสอนเขา แล้วเขาได้ความรู้จากเรา; เราต้องไปทำตัวเหมือนนักบวช เราไม่รู้โดยพูดปรึกษาหาหรือช่วยชี้ที่เราต้องการจะสอน จนเขาคิดไปว่า “อ้าว, นี่เรานึกออกเองนี่ เราไม่ไปเชื่อเด็กหนุ่มคนนั้นนี่ เราคิดออกเอง เราไม่ได้ทำตามเด็กคนนั้น”; นี่เขาก็ตกหลุมพรางของเรา คือทำตามที่เราต้องการให้ทำ. อย่างนี้ มีทางสำเร็จเกือบร้อยเปอร์เซ็นต์.

ถ้าเราจะทำตัวเหมือนกับครูไปสอนเขา ให้เขายอมรับเราว่าเป็นครู หรือเป็นผู้รู้ อย่างนี้ไม่ค่อยจะมีทางสำเร็จ; นี้ควรระวังจะสังเกตด้วย. อย่าไปทำตัวเป็นผู้สอน แต่ไป **ทำตัวเป็นเพื่อนทุกข์ เกิด แก่ เจ็บ ตาย** แล้วก็ระบายอะไรให้ฟัง จนเขารู้สึกเหมือนนักบวช เขาคิดออกเอง แล้วเขาก็ทำ ก็มีหวังว่า การยกกองออกไปทำสังกมสงเคราะห์นี้จะไต่ผลดี.

(ถาม) ผมมีความเห็นบางประการ เท่าที่ทราบมา ที่ท่านอาจารย์บอกว่า ชาวบ้านยากจนเพราะมือบายมุข. ผมเห็นว่า ข้อบายมุขนี้จริง แต่ยังมีเหตุอื่น ๆ อีก; เหตุผลก็คือว่า ผลิตผลทางเกษตรนี้ขึ้นอยู่กับลมฟ้าอากาศ เป็นส่วนมาก แล้วชาวบ้านก็ไม่ได้มีทุนมีรอนอะไรมาก เพราะฉะนั้น การที่จะหาของมากินในระหว่างที่ข้าวยังไม่ได้มีผลออกมา นี้ก็จำเป็น

ต้องไปเยี่ยมคนกลางก่อน แล้วคนกลางก็ขอของตอบแทนเป็นข้าวซึ่งมันไม่คุ้มกัน. ทีนี้ถ้าเกิดนาปีนั้นฝนไม่ตก นาก็ดม ก็ต้องไปเยี่ยมเงินเขามาอีก. พอเยี่ยมมาอีก ก็ต้องมีของแลกเปลี่ยน คือเอานาไปจำนองหรืออะไรไว้. ถ้าอีกปีเกิดน้ำท่วม นานั้นก็หลุดไป.

หรืออีกอย่างหนึ่ง คนกลางเป็นคนที่เอาประโยชน์ในการผลิตข้าวไปคนเดียว จากการที่สำรวจมาแล้ว ปรากฏว่า ราคาข้าวเปลือกถูก แต่ราคาข้าวสารแพง, นอกจากนี้ราคาข้าวต่างประเทศ ยิ่งแพงกว่าในประเทศมากมาย. ทีนี้ถ้าเผื่อต้องการจะรวยเร็ว แล้วก็จึงไปเป็นพ่อค้าข้าวออกไปต่างประเทศจะรวยได้อย่างรวดเร็ว.

อีกอย่างหนึ่ง ที่ท่านอาจารย์บอกว่า คนรวยที่รวยขึ้นมาเพราะชนชั้นชนชั้นนั้น ผมเห็นว่าการรวยที่รวยขึ้นอย่างทันตาเห็น คือ การกักตุนสินค้า โดยการที่ซื้อมาถูก แล้วก็กักตุนให้มันขาดแคลน เวลาแพงๆก็ขายออกไป. เรื่องนี้ผมมีข้อเท็จจริงบางอย่าง คือว่ารายได้ของประชาชนของประเทศไทย มีละ ๓,๐๐๐ บาทต่อคน นี่เป็นรายได้เฉลี่ย แสดงว่า คนที่ได้น้อยก็ต้องได้น้อยกว่านี้ นี่ผมไม่ทราบว่าเขาอยู่กันได้อย่างไร ๓,๐๐๐ บาท หรือไม่ถึง ๓,๐๐๐ บาทต่อปี. ผมว่าภาคใต้หน้าจะอยู่ได้ เพราะว่าอุดมสมบูรณ์พอสมควร แต่ภาคอีสานนี้ ผมเห็นว่าอยู่ไม่ได้แน่ๆ.

(ตอบ) สำหรับข้อที่ยกเอาอบายมุขมาเป็นตัวอย่างนั้น มิได้หมายความว่าอย่างอื่นมันไม่มี; ก็ถูกแล้วมันมีปัญหอย่างอื่น แต่เดี๋ยวนี้ เรื่อยากจะชี้ ที่เป็น**ปัญหาจริง ๆ ในชั้นรากฐาน** ว่ามัน เกี่ยวกั**บ**อบายมุข ถ้าเขาไม่ดื่มน้ำเมา แล้วจะรอดขึ้นมาเท่าไร, ถ้าเขาไม่เที่ยวกลางคืน หรือว่าดูการเล่น ดิถิมหรศพ, กระทั่งชี้เกียดทำงาน ชวนกันสำมะเลเทเมา นี่มันจะรอดขึ้นมาได้สักเท่าไร; นี่เป็นความผิดพลาดชั้นรากฐาน ถ้าแก้ปัญหานี้ได้ก่อน โดยไม่ต้องพระเจ้ามาช่วย ก็จจะรอดตัวขึ้นมาตั้งครึ่งก่อน.

ส่วนปัญหาอย่างที่ว่านั้น เป็นปัญหาอีกด้านหนึ่ง ซึ่งเป็นไปตามยุคตามสมัย; เมื่อก่อนนี้ก็ไม่ค่อยมีมันถูกแล้ว. เดี่ยวนี้ **ปัญหาเรื่องนายทุนเอาเปรียบ** ก็มีมากขึ้น ๆ นี้ก็ **ต้องแก้กันไป** อีกปัญหาหนึ่ง. คนที่เขาตั้งตัวขึ้นมาว่ารายได้ ด้วยการเว้นจากอบายมุขนั้น เรียกว่า **ตั้งตัวด้วยสุจริต**, ยกตัวขึ้นมาได้ด้วยสุจริต หรือรวยเร็วอย่าง

สุจริต, ควรจะถือเอาเป็นสิ่งที่ควรเอาอย่าง หรือถูกต้อง. ส่วนรวเร็วด้วยการเอาเปรียบหรือคดโกงนั้น เป็นมาปอยู่แล้ว ก็อย่าไปเอาเป็นตัวอย่างเลย อย่าเอามาเป็นเครื่องอ้างเพื่อว่า เราจะเดินตาม. และการค้านี้ก็ได้ทั้งโดยสุจริต ทั้งโดยทุจริต; ฉะนั้น เลือกเอาแต่ส่วนที่สุจริต.

ชาวนายยังไม่ขยันขันแข็ง ถึงขนาดที่มนุษย์ควรจะทำให้ ข้อนี้อันเปรียบได้กับชาวนาในประเทศอินเดีย กับชาวนาในประเทศไทย ที่ได้ไปเห็นมา; ชาวนาในประเทศอินเดียแข็งแรงกว่ากันมาก จนตกน้ำรตนาได้ เมืองไทยยังไม่มี ยังไม่เคยพบวาทาไหนตกน้ำรตนา. ชาวนาอินเดียต้อง **เป็นอยู่อย่างประหยัด**, ชาวนาอินเดียไม่เคยไปคุมหรดสพ ที่ไหนเลยทั้งปี ๆ; ชาวนาเมืองไทยจะหัวเดือนท้ายเดือน หรือหัวสัปดาห์ท้ายสัปดาห์ ไปดูหนังดูละครงานวัดงานวา; อย่างนี้ที่อินเดียสอบถามแล้วไม่มี เขาไม่รู้จักจะไปดูที่ไหน เพราะอยู่ไกลลิบ และไม่มีเวลาที่จะไปดูได้.

ชาวนาอินเดียเขาต้องคว่ำ คุบ้าน คุเรือน คุกิจประจำวัน, ตอนเย็นลงเขาต้องทำไม้พิน. “ทำไม้พิน” คุคงจะฟังไม่ถูก มันไม่มีไม้ แม้แต่จะคิดโพรงข้าว จึงต้องทำไม้พิน : เอาข้าวกับเศษหญ้าเศษฟาง โขไม้แห้ง มากลุกเกล้ากันเข้า บันเป็นลุก ๆ กลม ๆ แล้วไปอัดติดไว้กับข้างฝา ให้แบนเป็นข้าวเกรียบติดอยู่ที่ฝา; นั่นผมเรียกว่า ทำไม้พิน. เขาต้องทำทุกวัน ถ้าเขามาคุงานที่วัดเสีย มันก็เหลวหมด ส้มละลายหมด; แล้วก็หาคุยาก บ้านก็อยู่ไกลเหลือเกิน.

ส่วนเราชาวนาไทยอยู่ใกล้ ๆ และวัดก็ชอบจัด สร้างอบายมุขให้แก่ชาวนา ชาวไร่ที่ยากจน, มันผิดต่อ ๆ กันไป. ทางโน้นเขาเก็บหอมรอมริบแม้แต่เศษฟาง เพราะว่าเศษฟางชั้นหนึ่งคือ ไม้พิน, เขามากลุกกับข้าว แล้วเป็น ไม้พิน; ถ้าเหลือก็เอาไปขายเพื่อนฝูงกัน. ฟางข้าวเกี่ยวหมด ไม่มีเหลือในนา เพราะวัวไม่มีหญ้ากิน ต้องเก็บฟางข้าวไว้. พอถึงฤดูไม่มีหญ้า ก็หันฟางข้าวใส่ตัวบ้าง ใส่เกลือบ้าง ใส่ น้ำบ้าง

ให้วัวกิน, อะไร ๆ มันผิดกันมากกว่าเรา เพราะฉะนั้น เขาจึงอยู่กันได้ ทั้งที่แผ่นดินแห้งแล้งแรรันแค้นยิ่งกว่าเรา.

เขาต้องตักน้ำในบ่อ ซึ่งลึก ๒ เมตรบ้าง ๓ เมตรบ้าง กระทั่ง ๑๐ เมตร กระทั่ง ๒๐ เมตร ก็มี ในบ่อลึก ถึง ๑๕ เมตร ๒๐ เมตร เขายังตักน้ำขึ้นมารดนาได้. เราทำได้หรือ? หรือว่า เคยทำกันที่ไหน? นี่เขาแข่งขัน ไม่เหมือนเรา. เขาเอาโรคแฉวนที่เหนือปากบ่อ เอาเชือกถักเข้าไป ผูกกับตุ้งหนัที่จะใส่น้ำ, แล้วเอาวัวลากเชือกนั้น ไปตักเสี้ยนหนึ่ง น้ำจึงจะขึ้นมาพื้นบ่อ แล้วก็ผลัดออกไป ให้น้ำตกลงไปในรางที่เขาทำเป็นร่องทั่วไปตามคันนา; ทำอย่างนี้แหละตั้งแต่เช้าจนเที่ยง แล้วหยุด; แล้วทำบายจนเย็นจึงหยุด; สองคนผัวเมียก็ทำได้.

ความขยันขันแข็งของชาวอินเดียเป็นอย่างที่กล่าวมานี้ แล้วไม่มีมหรตพจะดูและไม่รู้จักสิ่งที่เรียกว่า เหล้า หรือน้ำเมา นี่เป็นต้น. เพราะฉะนั้น เรา แก้ว ไข่น้ำมันเสียก่อนนี้ ที่เป็นเรื่องพื้นฐานแท้ ๆ.

ทีนี้ ก็ต้องคิดว่า เราจะต้องมีการเสียหายสามปีครึ่ง เราก็ต้องเก็บพืชผลของสองปี หรือสามปีก็ตามไว้ ให้เหลือพอใช้สำหรับหนึ่งปี หรือสองปีก็ฝนไม่ตก. แต่ก็ไม่มีการคิดอย่างนี้ ทำปีใช้ปี ทำปีกินปี; แล้วอ้างว่า ยังไม่พอ มันก็ไม่ถูก; มันต้องทำให้พอ ต้องปรับกันให้พอ.

ไปพิจารณากันดูเสียใหม่เถิด ผมยังยืนยันว่า จะยกตัวขึ้นมาได้ด้วยสันมาทิลลฐิติ, ทำให้ถูกต้องและให้จริง ให้ขยันขันแข็งที่ควรกระทำ. เคียงวนมันอยู่ในภาวะที่ทรุดหนักจนช่วยตนเองไม่ได้; ต้องการให้สังคมช่วย หรือให้รัฐบาลช่วย. มันก็ถูกเหมือนกัน ส่วนนั้นก็มี ไม่ใช่ไม่มี แต่ดูจะไม่ใช่ขั้นรากฐาน เหมือนกับขั้นที่ว่า เรามีอบายมุข.

ถ้าคุณเป็นนักสังคมสงเคราะห์ ออกไปช่วยตามชนบท แล้วก็ช่วยทำสถิติมาดูที ว่าบ้านไหนไม่มีอบายมุข, บ้านไหนมีอบายมุข มากน้อยเท่าไร เป็นรายเรือน รายคนไปเลย ในหมู่ชนชาวนาที่ยากจนเหล่านั้น. บางทีเราจะพบสถิติอันใหม่ พุศกันใหม่. เวลาของเขาเหลือมากในการเล่นหัว หรือบางทีเขาก็อยากจะมีเกียรติ, มีเกียรติ

ทำการงาน ไม่ได้ทำเป็นเกลียวทั้งวัน เหมือนพวกที่เขาจริงเอางัง อย่างที่ประเทศอินเดีย ไม่มีเวลาพักผ่อน.

ชาวอินเดีย ไปขายของที่ตลาดก็ต้องไปกลางคืน อย่าให้เสียเวลากลางวัน; เขาของใส่เกวียน แล้วก็นอนหงายไปบนเกวียน เกวียนเล่นไปตามถนน วัมันพาไปเองแหละ, ไปถึงตลาดก็ขาย แล้วก็รีบกลับบ้าน บางทีไม่ทันสว่างก็ได้ หรือสว่างบ้างก็ได้ เขาประหยัดเวลาถึงอย่างนี้; ส่วนเรายังมีความเห็นผิดเรื่องการใช้เวลา ใช้แรงงาน ใช้อะไรต่าง ๆ.

ทีนี้ บัญญัติสมัยใหม่ ซึ่งมันได้เกิดแล้วจริง เรื่องนายทุนมีอิทธิพลควบคุมการค้า หรือว่าเอาเปรียบได้ นี่ก็เป็นอีกปัญหาหนึ่ง; เราก็ต้องต่อสู้ไปอีกทางหนึ่ง. แต่ว่า ในทางรากฐานของตัวนั้น อย่าให้มันพังทะลาย ให้ปราศจากอบายมุขเสียก่อนเดี๋ยวมันก็สูงขึ้นมาได้ตั้งครึ่งทั้งก่อน, แล้วยันชนชั้นนั้นก็ไม่ใช่ของเล่น. นี่เรายังไม่ได้ยันยันแข็ง มีแต่คำว่า เกียจคร้านทำการงาน คือ อ่อนแอในการทำการงานรวมอยู่ในคำว่า อบายมุข ด้วย.

อบายมุข คือ คมหน้าเมา เห็นวกลางคืน คุการเล่น เล่นการพนัน ซึ่งมีมาก ลบคนชั่วเป็นมิตร และ เกียจคร้านทำการงาน, ๖ อย่างนี้คืออบายมุขทุกคนควรจะจำได้ มีอยู่ในหนังสือนวโกวาท พระบวชใหม่ก็ต้องเรียนอบายมุขนี้.

ทีนี้ การที่จะมา รวมหัวกันต่อสู้นายทุนนั้น ก็ต้องมีสัมมาทิฏฐิ; ถ้าทำผิดจะยิ่งร้ายไปกว่าเดิม, เขายังจะเล่นงานเราหนักไปกว่าเดิม. ต้องมีสติปัญญา มีสัมมาทิฏฐิ ทำไปอย่างถูกต้อง, อย่าทำไปอย่างมูทะลุตุตัน ที่จะใช้อาวุธใช้อะไร ซึ่งไม่ถูกต้อง มันมีแต่จะร้ายหนักขึ้น.

(ยังไม่จบ แต่แทบหมด บันทึกไว้ได้เพียงเท่านี้)

โมกขธรรมประยุกต์

- อ -

๘ เมษายน ๒๕๑๘

จุดหมายปลายทางของคนคืออะไร

ท่านนักศึกษา ผู้สนใจในธรรมทั้งหลาย,
การบรรยายในชุดโมกขธรรมประยุกต์เป็นครั้งที่ ๖ นี้ เราจะได้กล่าวถึงปัญหาของคน
ต่อไปตามเดิม และจะได้กล่าวโดยหัวข้อว่า จุดหมายปลายทางของคนคืออะไร.

ทบทวนเรื่องที่พูดมาแล้ว

ขอทบทวนถึงคำบรรยายครั้งที่แล้วๆ มา เพราะว่าเป็นสิ่งที่เนื่อง
กัน. ในครั้งแรก เราพูดถึงปัญหาของคนทั่วไป ว่าปัญหานั้นคืออะไร,
เกิดมาจากอะไร, ภาวะที่เรียกว่าไม่มีปัญหานั้น คืออย่างไร, แล้วก็จะถึง
ภาวะอย่างนั้นได้โดยวิธีใด.

ในครั้งต่อมา เราพูดถึงสิ่งที่เรียกว่า *ความไวของจิตนี้* จะควบคุมมันได้อย่างไร; นี้ก็ย่อมเป็นการแสดง หรือเป็นคำตอบ ในข้อที่ว่า จะถึงภาวะที่ไม่มีปัญหาได้อย่างไร, หมายความว่า ถ้าเราควบคุมความไวของจิตได้ ก็ไม่มีปัญหาเกิดขึ้นเป็นแน่นอน; เพราะเราควบคุมจิตไม่ได้ โดยเฉพาะความไวของมัน มันก็สร้างปัญหา เป็นกิเลส และความทุกข์ขึ้นมา.

ในครั้งถัดมาอีก เราก็วินิจฉัยกันถึงสิ่งที่เรียกว่า *สติ*. *ทำไมเราจึงไม่มีสติ*, บางที่เราไม่รู้ว่ สติคืออะไรด้วยซ้ำไป; อย่างที่แน่ให้สังเกตว่า สิ่งที่เรียกว่า สติ นั้นมีคุณมีค่า มีอะไรมหาดล แต่ไม่มีใครมีใครให้ความสำคัญแก่สิ่งนี้ เท่ากับความสำคัญของมัน; เพราะฉะนั้น เราจึงพลาดพลั้งอยู่เป็นประจำ เพราะเราไม่ให้ความสำคัญหรือให้ค่าแก่สติมากเท่าที่มันเป็นจริง ๆ. นี้เราต้องรู้ว่า มันคืออะไร, จำเป็นอย่างไร, แล้วพอกพูนให้มีขึ้นอย่างไร.

ในครั้งถัดมาอีก ก็พูดถึงสิ่งที่เรียกว่า *ปัญญา* ซึ่งเป็นสิ่งที่เล่นตลกโดยความหมายแห่งภาษา แปลว่า รอบรู้ หรือรู้ทั่ว มันไม่ควรจะมีอะไรผิดพลาด. แต่เดี๋ยวนี้คนที่มปัญญาอย่างสมัยปัจจุบันนี้ ยิ่งผิดพลาด เพราะว่า เขามีปัญญาในทางที่จะแก้ตัว, ในทางที่จะหลีกเลี่ยงข้อกล่าวหา. ที่ร้ายแรงที่สุดก็คือ มีปัญญาสำหรับจะโกง คือ ยังมีปัญญามาก ก็ยังตกเป็นบ่าวเป็นทาสของกิเลสได้ลึกกว่าคนที่ไม่มีปัญญา; อย่างนี้ก็ควรจะเรียกว่า เขามีปัญญาสำหรับจะโกง, สำหรับจะฝังตัวเองให้ลึกกลงไปในความทุกข์.

นี่ต้องประสานกันให้คิดว่า *ปัญญาที่แท้จริงนั้นคืออะไร*. ถ้าถือตามภาษาบาลีเป็นหลักแล้ว ปัญหานี้ก็ไม่มีโทษอะไร, ปัญญาชนิดที่ทำให้คนกลิ้งกลอกหลอกลวงนั้นมันมีค่ากลาง ๆ เช่นคำว่า เจโก เป็นต้น, แล้วปัญญาสำหรับเป็นนักปราชญ์ เติลคเปิดเบิ่งไปอย่างนักปราชญ์ เป็นโกวิโท อย่างนี้ก็มิ. ถ้าเป็นปัญญาจริง แล้วก็รู้แต่

สิ่งที่ควรรู้ แล้วยกกับทุกข์; เพราะฉะนั้น เราควรจะรู้จักบัญญัติ พร้อมทั้งใช้บัญญัติ ราวรวดเร็วที่สุด ที่เรียกว่าปฏิภาณ.

ถ้าเราไม่มีปฏิภาณ ก็คือว่า บัญญูมาช้า, แล้วโดยเฉพาะอย่างยิ่งเวลาจะโต้ตอบ นึกไม่ทัน นึกไม่ออก นี่ปฏิภาณเป็นสิ่งจำเป็นมาก. แม้เราจะไม่ต้องโต้ตอบกับใคร เราไม่อาจจะใช้บัญญัติได้ทันควัน เราก็ต้องตาย; เช่นเมื่อเผชิญกันกับอันตรายที่มาอย่างรวดเร็วผลัน ถ้าเราไม่มีปฏิภาณพอ เราก็ไม่รู้ว่าจะทำอะไร ให้พ้นจากอันตรายนั้นได้ในพริบตาเดียว อย่างนี้เป็นต้น. นี่ก็เป็นปัญหาของมนุษย์อยู่มาก คือเราไม่มีบัญญัติที่ถูกต้อง และทันแก่เวลา.

ต่อมาอีกได้พูดถึง *มิจฉาทิฏฐิ* ซึ่งคู่กันกับ *สัมมาทิฏฐิ*, พูดถึง *สัมมาทิฏฐิ* โดยตรง แต่ก็ต้องเนื่องไปถึง *มิจฉาทิฏฐิ* ด้วย เพราะเป็นของตรงกันข้าม. *เราไม่รู้*ว่า *เรามีหรือเป็นมิจฉาทิฏฐิ* แม้ว่าเราจะกำลังเห็นกงจักรเป็นดอกบัวอยู่ เราก็ยังไม่รู้สึก; นี่เป็นความยากลำบากอย่างยิ่ง เพราะถ้ามีวิชา มีความไม่รู้ ก็ย่อมไม่รู้ว่าเป็นผิด. ที่นี้สิ่งที่ผิด ก็กลายเป็นเห็นว่าถูก กลายเป็นเห็นกงจักรเป็นดอกบัว, แล้วส่วนที่มันเป็นกงจักร ก็เป็นฝ่ายทำความทุกข์นั้น มันก็มีลักษณะสวยงาม หรือว่ายั่วยวนกว่า; ฉะนั้น กงจักรนั้นจึงดูเห็นเป็นดอกบัวได้ง่าย เราจึงตกอยู่ในปัญหานานาชนิด คือเหมือนกับตกอยู่ในห้วงพัดผันของสิ่งที่เรียกว่าปัญหา หรือกงจักร.

เรา *ต้องศึกษา* กันเป็นพิเศษ ก็ให้รู้ถึงขนาดที่รู้จักแยกออกไปว่า มัน *เป็นมิจฉาทิฏฐิ* หรือเป็น *สัมมาทิฏฐิ* อย่างไม่; พูดอย่างเปรียบเทียบหน้อยก็คือว่า ไม่ให้กิเลสมันตบตา หรือหลอกลงได้. แต่ก็ยากลำบากที่มันมีมาแต่ก่อนแต่ออก สะสมขึ้นมาทีละนิด ๆ ทีละนิด ๆ ที่จะตกไปในฝ่ายยึดมันถือมัน, พอใจในสิ่งที่เป็นที่ตั้งแห่งความทุกข์. ถ้าไม่ได้รับการอบรมดี ไม่ได้เกิดในสกุลที่เป็น *สัมมาทิฏฐิ* ก็เรียกว่ามีบุญน้อย คือ ยากที่จะมี *สัมมาทิฏฐิ* ได้.

ในวันนี้จะพูดถึง จุดหมายปลายทาง ในฐานะเป็นภาวะแห่งความหมก
 มุ่น คือเราได้เดินทางมาเรื่อย ด้วยคุณธรรมอย่างที่เข้ามาแล้ว อย่างนั้นอย่างนี้
 นี้จะพูดถึงจุดหมายปลายทางว่า คืออะไร, หรือถ้าจะคุยกันในแง่ที่ว่า มัน จะมาถึง
 ได้อย่างไร เป็นวิธีการแก้ปัญหา; ถ้าถึงจุดหมายปลายทางเมื่อไร ก็แปลว่า หมก
 มุ่น.

สิ่งที่^๘เป็นจุดหมายปลายทาง

นี่ จะตั้งปัญหา อย่างปัญหาของกนธรรมศาสน์ ในแง่ของบุคคล
 คือว่า เข้าใจได้ หรือปฏิบัติได้^๙ ว่า จุดหมายปลายทางของคนเรา^{๑๐} มันคืออะไร?
 ปัญหาชนิดนี้มันขยายความออกไปได้ หรือกล่าวได้ในรูปประโยคอย่างอื่น เช่นว่า เกิดมา
 ทำไม เป็นต้น. ถ้าเรารู้ว่า เกิดมาทำไม ก็เท่ากับรู้ว่า อะไรเป็นจุดหมายปลายทาง.

ขอให้ไปเทียบดูเอาเอง ว่าจะมีผู้เป็นรูปปัญหาขึ้นมาในลักษณะอย่างไรบ้าง
 ที่มีความจำเป็น หรือเป็นความสำคัญอย่างยิ่งของมนุษย์เรา ว่าถ้าไม่ถึงจุดหมายปลายทาง
 ก็ต้องเรียกว่า เสียชาติเกิด. ที่ผู้^{๑๑}นี้เป็นคำหยาบสักหน่อย แต่ไม่รู้ว่าจะพูดอย่างไรดี
 จึงว่า เสียชาติที่เกิดมาเป็นมนุษย์; บางทีก็แถมเข้าไปว่า ได้พบพระพุทธศาสนา แล้ว
 ก็ยังไม่ถึงปลายทาง จึงถือว่าเป็นสิ่งสำคัญที่ควรจะสนใจ และไปให้ถึง.

ถ้าถามขึ้นมาว่า *อะไรเป็นจุดหมายปลายทาง?* ตามธรรมคัพทบริษัท
 ทั้งหลาย จะตอบว่า “นิพพาน”; นี้ตอบเป็นธรรมนิยม. มันก็ถูก ก็จริง;
 ไม่ใช่เป็นแต่ธรรมนิยม แต่ว่าตามธรรมนิยมก็ต้องตอบอย่างนั้น เพราะว่า คนที่ไม่รู้จัก
 นิพพานก็ตอบอย่างนั้น เพราะเป็นธรรมนิยมที่ตามแล้ว ก็ต้องตอบอย่างนั้น; ก็เป็น
 อันว่า คำตอบที่ดีเป็นหลักได้ว่า จุดหมายปลายทางนั้น คือนิพพาน, แล้วก็ตอบเพื่อ
 ไว้ทั้งที่ยังไม่รู้^{๑๒}ว่า นิพพานคืออะไร. นี้ก็ไม่มีผิด ก็เลยถือว่า จะตอบเพื่อไว้ก็ได้. ฉะนั้น

เรามารู้กันถึงคำว่านิพพาน ให้เป็นที่เข้าใจ จนมองเห็นได้ด้วยตนเองว่า เป็นจุดหมายปลายทางได้อย่างไร.

นิพพาน เป็นจุดหมายปลายทางได้อย่างไร ?

เกี่ยวกับข้อนี้ ต้องขอทำความเข้าใจบางอย่างเป็นพิเศษ แทรกเข้ามาก่อน คือว่ามี การแบ่งแยก ออกเป็นสองพวก : - พวกหนึ่ง ถือว่า *เราจะต้องตายแล้วเกิด* - ตายแล้วเกิด - ตายแล้วเกิด ; อย่างเกิดจากท้องแม่ แล้วตายอย่างเข้าโลงนั้นแหละ เรื่อย ๆ ไป เป็นจำนวนมาก ๆ ชาติ, แล้วเราก็ตายขึ้นทุก ๆ ชาติ. ชาติสุดท้าย มันจะล่วงไปก็อสงไขยแสนกัปป์ ก็สุดแท้ แล้วเราก็บรรลุนิพพาน อย่างนี้ก็มิ ; ทั่วหนังสือที่เขียนไว้อย่างนี้ก็มิ.

อีกพวกหนึ่ง *ไม่ได้ถือชาติอย่างนั้น* ก็ถือเสียว่า *เวลาที่กิเลสไม่ได้เกิดขึ้น เราอยู่กับนิพพาน* หรือเป็นนิพพานชนิดชั่วคราวอยู่ตลอดเวลา ; ฉะนั้น เราก็มีหน้าที่เพียง ทำอย่าให้กิเลสเกิดขึ้น ให้ระยะเวลาที่อยู่กับนิพพานนั้นยืดออกไป ๆ ให้ยาวออกไป - ยาวออกไป ยืดออกไป จนกระทั่งว่า ไม่มีโอกาสที่จะเกิดขึ้นอีกต่อไป เราก็นิพพานที่สมบูรณ์และแท้จริง ไม่ใช่ นิพพานชิมลอง หรือนิพพานชั่วคราวอย่างที่ เราจะชิมลองได้จากความรู้สึกในบางขณะ ที่กิเลสมิได้เกิดแม้แต่ประการใด.

ถ้าเป็นนิพพานอย่างที่กล่าวมานี้ ก็ไม่ต้องจำกัดลงไปว่า ต้องตายแล้วเกิด ตายแล้วเกิด - ตายแล้วเกิด, หรือจะพูดว่า ตายแล้วเกิดก็ได้ แต่ต้องเป็นอีกความหมายหนึ่ง ; ฉะนั้น *ในชาตินี้* ที่นี้ ในโลกนี้ ในปัจจุบันนี้แหละ *อาจจะทำนิพพานให้ปรากฏออกมาถึงที่สุดได้.* นิพพานมีความหมายต่างกันอย่างนี้ แม้จะถือหลักทั่วไปตรงกันว่า มีนิพพานเป็นจุดหมายปลายทาง.

ความหมายของนิพพาน

ที่นี้ พูดถึงนิพพานโดยตรงกันสักหน่อย ว่ามีความหมายอย่างไร จะได้เข้าใจ นิพพานอย่างถูกต้องขึ้นมาบ้าง.

นิพพาน, ถ้าเขาถามทั่วหนังสือ ก็แปลว่า **ดับ เย็น**; นี่ย่อมเป็นการบอกอยู่ในตัวแล้วว่า **ถ้ามีการดับ ก็จะต้องดับสิ่งที่มีการเกิด**, หรือถ้าว่า **ดับเย็น** ก็จะต้องมีความร้อน หรือการอยู่ด้วยความร้อน แล้วมันดับเย็นลงไป.

ในความหมายทั่วไปที่ **ใช้กันอยู่ตั้งแต่ก่อนพุทธกาล** มาจนถึงพุทธกาล คำว่า **นิพพาน** แปลว่า **ดับเย็น**; แต่แม้จะพูดว่า **ดับเย็น** ก็ยังมีความหมายเป็นสองชั้น หรือสองชนิด อยู่นั่นเอง : คือไฟธรรมดาคับนั้นก็เย็นเหมือนกัน, หรือจิตใจที่ร้อน แล้วความร้อนแห่งจิตใจดับลง อย่างนี้ก็เรียกว่า **ดับเย็นเหมือนกัน** เป็นนิพพานเหมือนกัน. ฉะนั้นจึงพบหลักที่กล่าวไว้ในพระบาลีนั้นเองว่า: -

นิพพาน นี้หมายถึง **ดับเย็นของวัตถุ** ก็ได้ วัตถุร้อน ๆ เช่นไฟที่กำลังไหม้ อยู่, หรือด่านไฟแดง ๆ อยู่ **ดับเย็น**ลงไป, นี้ก็เรียกว่านิพพานของด่านไฟ คือด่านไฟมันนิพพาน. ถ้า **สัตว์ที่มีพอสครุร้าย** มันถูกฝึกให้เชื่อ **หมคพอสครุร้าย** อย่างนี้ก็เรียกว่า **ดับเย็นของสัตว์** ตัวนั้น, เป็นนิพพานของสัตว์ตัวนั้น. ถ้า **ความร้อนใจของมนุษย์** **ดับไป** ชนิดไหนก็ตาม ก็ **เรียกว่าดับเย็น**, ดับจริงดังที่สุด ซึ่งก็เย็นจริง ๆ; **ดับ** อย่างไม่ถึงที่สุด ก็เย็นชั่วคราว เรียกว่าดับแห่งความร้อนทางจิตใจ ก็คือกิเลส, หมายถึงความรู้สึกตามธรรมชาติสามัญของบุคคล **ที่รู้สึกไปด้วยอำนาจของอวิชชา** แล้วก็มีแต่ความร้อนนานาชนิดหลาย ๆ แบบ.

เมื่อ **ดับอวิชชา** ซึ่งเป็นต้นตอของกิเลสทั้งหลายได้ ก็จะมีความเย็นเกิดขึ้น เรียกว่า **นิพพานตามหลักแห่งพระพุทธศาสนา** คือ **สันนิโกลส**. คำว่า **“สันนิโกลส”** นี้ มีคำแทนชื่อเรียกกันได้หลายอย่าง เช่นเรียกว่า **หมดความยึดมั่นถือมั่น** ก็ได้, **หมดการเวียนว่ายในวัฏฏสงสาร** อย่างนี้ก็ ได้ มีหลาย ๆ คำ; เอาความหมายของมันให้ถูกต้องแล้วก็จะพบได้เองว่า มันตรงกันอย่างไร.

รวมใจความในที่นี้ก็คือว่า ความเย็นแห่งจิตใจที่ปราศจากกิเลส เรียกว่า นิพพาน มีเป็นขณะๆ ตามที่ว่า กิเลสยังไม่เกิดก็ได้; เป็นเอนงน้อยๆ เป็นของขมิลง. อย่างที่ **พระพุทธเจ้าท่านตรัสว่า จิตนี้ประภัสสร คือว่างเฉย แล้วก็เศร้าหมองเมื่อ กิเลสเกิดขึ้นเป็นครั้งเป็นคราว.**

เมื่อ กิเลสเกิดขึ้นเป็นครั้งเป็นคราว ก็สูญเสียสภาวะเดิมของมัน **ก็ร้อน** ขึ้นมา; พอประเดี๋ยวเหตุปัจจัยอันนั้นหมดไป ก็เป็นสภาวะเดิม; ฉะนั้น เราต้องฝึกจิต ชนิดที่ ไม่ให้เปลี่ยนแปลงได้อย่างนั้นอีก, หมายความว่า ไม่ให้เกิดมีกิเลสขึ้นมาในจิตนั้นได้อีก คือ **จิตอยู่ในสภาพที่จะเกิดกิเลสไม่ได้** มันก็ **เป็นประภัสสรตลอดกาล** จึงจะ เรียกว่า **นิพพาน** ในที่นี้.

เราจะรู้จักสิ่งนี้ได้ ก็ต้องสังเกตดู ทุกคราวที่เกิดกิเลสเป็นความร้อนขึ้นมา แล้วมันหมดไป แล้วมันเย็นอย่างไร, ศึกษามันก็ร้อนขึ้นมา เกี่ยวกับไปเย็นอย่างไร; อย่างนี้เรื่อยๆ ไป จะรู้จักนิพพานเร็วเข้า, รู้เร็ว รู้ดีกว่า ที่จะอ่านจากหนังสือ. ฉะนั้น **เรื่องนิพพาน** เป็นต้นนี้ **จะต้องศึกษาจากภายใน.**

เรามีหน้าที่ดำรงตัวไว้ให้ถูกอย่าให้เกิดร้อนขึ้น

เดี๋ยวนี้ เรารู้แล้วว่า **นิพพาน** นั้นแปลว่า **ดับเย็นแห่งความร้อน** ดับเย็นแห่งความทุกข์; เราก็มั่นหน้าต่อไป ที่จะต้องดำรงตัวไว้ในความถูกต้อง อย่าให้เกิดร้อนขึ้นมาได้. ถ้าเกิดร้อนขึ้นมาได้ ขอให้ยอมรับเสียจริงๆ ว่า ได้ดำรงตัวไว้ผิดแล้ว ดำรงจิตไว้ผิดแล้ว ความร้อนจึงเกิดขึ้นมา.

มีพระบาลีว่า **จกขุ อาทิตตํ, รูปุ อาทิตตํ** เป็นต้นนี้ **ว่าดวงตาก็ลูกโหลง, รูปก็ลูกโหลง, จักขุวิญญาณ** - การเห็นทางตา ก็ลูกโหลง; หิ้งตัวลูกเป็นไฟ ดวงตาลูกเป็นไฟ เราก็มารู้สึก เราไม่รู้จัก. ใครรู้สึก หรือว่ามองเห็นบ้าง? ดวงตาของเรา

กำลังลุกเป็นไฟคือรักคน, รักคนเพราะมีไฟลุกที่นั่น, แล้วรูปที่มากกระทบตาของเราคือลูกเป็นไฟ, แล้วจักขุวิญญาณ คือการเห็นทางตาของเรา ก็ลุกเป็นไฟ.

คำว่า *อาทิตฺตํ* นี้ ตามตัวหนังสืออย่างถูกต้อง ต้องแปลว่ากำลังลุกเป็นไฟ เหมือนกับดวงอาทิตย์; เราไม่เคยรู้สึก หรือมองเห็นใช่ไหม? นี่ทุกคนตรงๆ. เราไม่เคยรู้สึก ว่า ดวงตาลุกเป็นไฟ, หรือรูปที่มากกระทบตาก็ลุกเป็นไฟ, การเห็นทางตาของเราคือลุกเป็นไฟ, พวก *สัมผัส เวทนา* ทั้งหลายที่เนื่องกัน ก็ลุกเป็นไฟ ทั้งหมด กระทั่งเป็นทุกข์เป็นร้อนเป็นไฟติดอยู่ภายใน. ทางหู ก็เหมือนกัน ทางจมูก ก็เหมือนกัน ทางลิ้นก็เหมือนกัน ทางผิวหนังก็เหมือนกัน กระทั่งทางจิตใจเอง ก็เป็นอย่างเดียวกัน.

ถ้าเราไม่เข้าใจข้อนี้ เราก็ไม่อาจจะเข้าใจคำว่า “ดับเย็นเป็นนิพพาน”; หมายความว่า ถ้ามีสติสัมปชัญญะพอ ตานี้ก็จะไม่เห็นรูปด้วยความโง่หรืออวิชชา คือไม่สัมผัสรูปด้วยอวิชชา, หูก็ไม่สัมผัสเสียงด้วยอวิชชา จมูกก็ไม่สัมผัสกลิ่นด้วยอวิชชา ซึ่งเป็นเหตุให้เกิดกตมहा อันเป็นของร้อน. ความร้อนนั้น บางทีก็ร้อนอย่างระเค หรือ โลกะ ซึ่งมันก็ร้อนไปแบบหนึ่ง, บางทีก็ร้อนอย่างโทษะ ซึ่งร้อนอย่างจนเฉียววู่วาม, บางทีก็ร้อนอย่างโมหะ ซึ่งร้อนไปอีกแบบหนึ่ง และอาจจะหลอกว่าเย็น ก็ได้.

ต้องรู้จักลักษณะของความร้อน หรือความทุกข์

เมื่อต้องศึกษาจากของจริงอย่างนี้ ก็ต้องพยายามเท่านั้นเอง; มันช่วยไม่ได้ที่จะให้คนอื่นอธิบายให้ฟัง ให้เราเข้าใจได้ จนถึงบรรลุธรรมะนี้ได้. เมื่อเราอยากเห็น เราก็ต้องรู้ว่า ร้อนนี้เป็นอย่างไร. แต่เดี๋ยวนี้ ร้อนอยู่ ก็ไม่รู้ว่าร้อน เพราะมีความชินชาชนิดหนึ่ง อย่างที่เขาพูดกันอยู่ ว่า “หนอนที่อยู่แตรึกไม่เคยรู้สึกร้อนเลย”; ส่วนเราไปถูกเข้า ไปขยำเข้าแล้วมันร้อน. นี่เป็นเรื่องทางวัตถุทางรูปธรรม.

ร้อนทางนามธรรม ทางจิตใจ ก็เหมือนอย่างทางวัตถุ; **เมื่อร้อนอยู่** **เราก็ไม่รู้** สักร้อน เหมือนกับนอนในพริก ก็เลยไม่ต้องรู้ว่า จะต้องเย็น หรือจะต้อง แสงหาความเย็น ก็เลยถือเอาความทุกข์ความร้อนนั้นเป็นเรื่องสนุกสนานไปเสียเลย. นี้นิ่งโง่มากเกินไป; **ต่อมาคนฉลาดขึ้นบ้าง** : มองเห็นความทุกข์ว่าเป็นความทุกข์, มีความยึดมั่นที่ไหน เป็นความทุกข์ที่นั่น, **คือ มีวิषยาที่ทำให้ยึดมั่นที่ไหน ในสิ่งใด เมื่อไร ก็มีความร้อนที่นั่น**; รุ้อย่างนี้จึงค่อย ๆ กลียศความร้อน หรือความทุกข์; แต่เราก็รู้กันแต่ความร้อน หรือความทุกข์ชนิดผิวเผินมาก ความร้อนที่แท้จริงนั้นไม่รู้.

ยกตัวอย่าง **ความทุกข์ที่เกิดตามธรรมดา** เช่นความเจ็บไข้ หรือความ บาดเจ็บเป็นแผล แม้ที่สุดในการดูขยง รู้สึกเจ็บปวดที่เนื้อที่หนึ่งอย่างไร นี้เรียกว่า เป็น ความทุกข์ หรือความร้อนอย่างธรรมดา เป็นของเล็กน้อย เป็นเพียงทุกขเวทนาเท่านั้น. **ถ้าวิषยา** มีความโง่ มันจะยึดมั่นถือมั่น ว่ากุเจ็บ กุไข้ กูดุขยง กูอะไรต่าง ๆ อย่างนี้ก็เรียกว่า **ร้อนด้วยอุปาทาน ด้วยกิเลสตัณหา, นี้ร้อนลึก ร้อนมาก**. ถ้ารู้จัก ความร้อนในระดับนี้ละก็ พอจะพูดกันรู้เรื่องในเรื่องของนิพพาน.

มีคำเปรียบเทียบไว้ในพระพุทธรายิต ว่า ดูขยงด้วยลูกศรธรรมดา ไม่ได้ อายาพิษ ก็รู้สึกเจ็บบ้าง เป็นทุกขเวทนาในระดับธรรมดา; **ถึงสรออกเสียด้อย หายเจ็บ**. **ที่นี่ มีลูกศรอีกดอกหนึ่ง อายาพิษมาเต็มตัว แล่นมาเสียบเข้าไปอีกทีหนึ่ง**; ความเจ็บอย่างนี้ก็เหลือประมาณ บางทีจะขาดใจตายไปเลย เพราะยาพิษ.

เปรียบเทียบที่กล่าวมานี้ เหมือนเมื่อเราดูเข้ากับอะไรที่เป็น **ความทุกข์ตาม ธรรมดา** สามัญนั้น มันทุกข์อย่างที่เราเรียกว่า ลูกศรธรรมดาเล็ก ๆ ไม่มียาพิษ; **แต่ พอไปรู้ดีกว่า “กูดู” เข้าเท่านั้นแหละ** กูเป็นเจ้าของความทุกข์นั้นขึ้นมา เท่านั้นแหละ ก็เลย **เหมือนกับลูกศร ดอกที่สอง ที่อายาพิษ**. คนโง่ ๆ ก็ดูลูกศรพร้อมกันทั้งสองดอกเรื่อยไป : **ลูกศรธรรมดาก็ดู ลูกศรอายาพิษ ก็ดูอีกด้วย**; เพราะพอ

อะไรเกิดขึ้นแก่เรา เราก็มียุทธเวทนาเท่านั้นเสียชั้นหนึ่งแล้ว, แล้วยังมีความยึดมั่นถือมั่นในทุกขเวทนานั้น ทุกข์มากขึ้นไปกว่านั้นอีกมาก และเร็วจนไม่รู้สึกรู้สีกตัว.

พระพุทธเจ้า ทรงสอนให้รู้จักแยกออกไปเสียจากกัน ว่า ส่วนที่เป็นไปตามธรรมชาติที่เรียกว่า **ขันธ** นั้นมันเป็นของมันเอง : ความเกิด ความแก่ ความเจ็บ ความตาย ตามธรรมตาสามัญ เป็นของมันเอง มีอยู่ระดับหนึ่ง เป็นความทุกข์อย่างเต็มถื่น. **ทีนี้พอ ไปยึดถือเข้า** เอาความเกิดของกู ความแก่ของกู ความเจ็บของกู ความตายของกู อะไรขึ้นมา มัน ก็กลายเป็นลูกศรดอกที่สอง ซึ่ง เป็นตัวปัญหา ของคนเรา หรือเป็นตัวปัญหาที่พระพุทธเจ้าท่านทรงยกขึ้นมา เป็นเรื่องสำคัญสำหรับให้ศึกษา.

ในเรื่องอริยสัจจ์, คำว่า **“ทุกข์”** ในอริยสัจจ์ นั้น หมายถึงทุกข์ที่มาจากอุปาทาน - ความยึดมั่นถือมั่นทั้งนั้น; ถ้าเป็นเรื่อง เกิด แก่ เจ็บ ตาย ล้วน ๆ ก็ไม่มีปัญหาอย่างนี้. พระอรหันต์ ก็ยังมีความเจ็บ ความแก่ และกระทั่งความตายลงไป; แต่ท่านไม่มีความเจ็บของเรา ความแก่ของเรา ความตายของเรา; ฉะนั้นจึงไม่อยู่ในความทุกข์ชนิดนี้. ส่วนผู้ที่ไม่ใช่พระอรหันต์ละก็ อะไร ๆ ก็ของเราทั้งนั้น : ความเกิดของเรา ความแก่ของเรา ความเจ็บของเรา ความตายของเรา อะไรใดหนึ่งก็ของเรา.

ความทุกข์ที่มาจากอุปาทานนี่คือความทุกข์ที่แท้จริง เป็นเรื่องของอริยสัจจ์ แล้วก็มาจากอวิชชา มาจากตัณหา มาจากอุปาทาน จึงได้เกิดความทุกข์ชนิดนี้. พระอรหันต์ท่านไม่มีอวิชชา ตัณหา อุปาทาน แม้จะมีอาการอย่างนั้น ก็ไม่มีความทุกข์ในรูปที่เรียกกันว่า **“ความทุกข์”**, มันเป็นทุกข์เวทนาตามธรรมตาสามัญไป.

ที่ว่า **“ไม่มีทุกข์”** ภาวะไม่มีทุกข์ เป็นทุกขนิโรธ นั้นก็ดับตัณหา อุปาทานนั้นเสีย ก็เลยไม่เกิดความทุกข์อีกต่อไป. **นี้ทำอย่างไร? ก็คือ เป็นอยู่ให้ถูกต้องด้วย**

อวยมรรคมืองค์แปด ; อยู่อย่างนี้ ถ้าอยู่ได้ก็ถึงที่สุดจริง คือสมบูรณ์จริง ๆ, แล้ว จะไม่มีวิชา ตัณหา อุปาทานจริงเหมือนกัน ก็เลยไม่มีความทุกข์ เรียกว่าไม่มีไฟไหม้.

ทุกข์ปรากฏที่ไหน ต้องดับที่นั่น

อีกข้อหนึ่งที่จะต้องมองให้เห็นพร้อมกันไปในคราวเดียว คือ ทุกข์ปรากฏ ที่ไหน หรือจากอะไร เราต้องดับที่นั่น หรือจากเหตุอันนั้น, ดับสิ่งที่เป็นเหตุของความทุกข์นั้น ; อย่าแยกกันเป็นคนละที คนละเรื่อง คนละคราว. เมื่อ ความทุกข์เกิดจาก อวิชชา ซึ่งเป็นเหตุให้เกิดตัณหา อุปาทาน มันก็ **ต้องดับที่อวิชชา ตัณหาอุปาทาน ;** ทำไมจะต้องไปจ้างเหวความดับ เสียเบ็ด เสียไก่ เสียหัวหมูหัวอะไรต่างๆเหล่านี้.

เพราะว่าความทุกข์นั้นเกิดมาจาก อวิชชา ตัณหา อุปาทาน มันก็ต้องดับลง ไปที่ต้นเหตุของมัน. **ความทุกข์เกิดที่ไหน ? ก็คือ เกิดที่ตา ที่หู ที่จมูก ที่ลิ้น ที่กาย ก็ต้องดับกันให้ถูกต้องที่ตรงนั้น ;** แต่ว่า ในที่สุด ก็ต้องดีว่า มันเกิดที่ใจ ; เพราะ แม้แต่เข้ามาทางตา ทางหู ทางจมูก ทางลิ้น ทางผิวหนังอะไรก็ตาม มันก็ไปรวมจุด อยู่ที่ใจ จึง **ต้องจัดการที่ศูนย์กลาง คือ ใจ.**

ที่นี่ (ในสวนโมกข์) เรามีภาพแสดงการดับทุกข์ ว่ามันเกิดที่ไหน ดับที่นั่น คือสระน้ำที่มีต้นมะพร้าวอยู่กลางสระ ทางทิศใต้ เรียกว่า ภาพการดับทุกข์. นิพพาน เกิดที่วิภูฏสงสาร นั่นเอง **ก็ดับที่วิภูฏสงสาร,** ทุกข์อยู่ที่วิภูฏสงสาร พอดับความทุกข์ ที่วิภูฏสงสารลงไป นิพพานก็อยู่ที่นั่น ; ฉะนั้น ต้นมะพร้าวกับน้ำทะเลขี้ผึ้ง ก็อยู่ด้วยกันที่นั่น. ให้ดับความหมายของวิภูฏสงสารเสีย ก็จะมีนิพพาน คือดับวิภูฏสงสารที่อยู่ที่นั่น : หยุตทุกข์ หยุตความเวียนว่ายของกองทุกข์.

คนเขามักจะเอาไปแยกกันเสีย : มีความทุกข์ที่บ้าน เขามาดับที่วัด หรือมีความทุกข์เกิดที่ตา ที่หู เขาก็ไปดับที่ไหนกันก็ไม่รู้ ; ไม่แก้ปัญหาก็ถูกเรื่อง ถูกสถานที่ ถูกเหตุการณ์ของมัน.

นี่เป็นอันว่า เราทำความเข้าใจของคำว่า “นิพพาน” คือ ความคับแค้นแห่ง
สิ่งที่มีความร้อน พอสมควรแล้ว. ที่นี้จะย้อนไปพูดกันถึงเรื่องว่า มีนิพพานเป็น
จุดหมายปลายทางนออย่างไร?

ควรรู้จักละอายกลัวทุกข์ ทุกชาติที่ต้องเกิด

พวกคนที่เขาเชื่อการเวียนว่ายตายเกิด, เข้าโลงแล้ว เข้าโลงอีก, เข้าโลง
แล้ว เข้าโลงเล่า, กว่าจะนิพพาน อีกร้อยชาติพันชาตินั้น; เราก็ก็นึกไปว่าอะไรเขา
ในเมื่อเขาอยากจะทำอย่างนั้น เพราะว่าเขาไม่อยากจะเป็นอย่างอื่น. ถ้าไม่ให้เขาเชื่อ
อย่างนั้น เขาก็จะไม่เชื่อเสียเลย แล้วเขาก็จะมาอยู่ที่เรา ที่ไปบอกเขาว่า อย่าเชื่ออย่างนั้น,
แล้วเขาก็ไม่มีอะไรจะเชื่อ มันก็ยิ่งร้ายไปกว่าที่จะไม่เชื่ออย่างนั้น.

แต่ที่นี้ เราเห็นว่า เชื่ออย่างนั้นมันนานนัก ไม่ทันใจเรา เราจึง ขยับ คำว่า
“ชาติ” เข้ามาให้ใกล้ ๆ หน่อย คือ ในจิตนี้ : เกิดตัวกู - ของกู, มีความมันหมาย
โดยความเป็นตัวกู - ของกู ในเรื่องอะไรก็ตาม ขึ้นมาครั้งหนึ่ง ก็เรียกว่าชาติหนึ่ง.
ตัวกูเกิดทีหนึ่ง ก็เรียกว่าชาติหนึ่ง เดียวก็ดับไปตามเหตุตามปัจจัย, เดียวก็เกิดอีก;
ฉะนั้น วันหนึ่งเราเกิดได้ตั้งหลายชาติ หรือเกิดแก่ ๆ อาจจะโต้หลายสิบชาติ เดือนหนึ่ง
ปีหนึ่ง ก็หลายร้อยหลายพันชาติ หลายหมื่นชาติเหมือนกัน. ถ้าอย่างนี้ไม่ทันจะเข้าโลง
เราอาจจะได้แสนชาติ อสงไขยชาติก็ได้ นับรวมเรื่องเล็กเรื่องน้อยเข้าไปหมด.

ใน ทุก ๆ ชาติ นี้ ขอให้เรารู้จักเข็ดหลาบ รู้จักกลัว รู้จักละอายกันเสียบ้าง
ก็พอ; เมื่อเราไม่รู้ว่า นี่เป็นความทุกข์ น่ากลัว น่าละอาย เราก็ก็นึกถึงความกลัว ไม่มี
ละอาย มันก็ไม่ก้าวหน้า. ฉะนั้น ไปศึกษาให้มองเห็นว่า เกิดตัวกูครั้งหนึ่งนี้ เป็น
สิ่งที่น่าละอาย ไม่รู้จะเอาหน้าไปซุกซ่อนไว้ที่ไหนแล้ว สำหรับพุทธบริษัท; เกิด
อุปาทานเป็นตัวกู หมายมั่นขึ้นมาใน รูปของโลภะ ครั้งหนึ่งก็ได้, ในรูปของโทสะ
ครั้งหนึ่งก็ได้, เป็นโมหะ ครั้งหนึ่งก็ได้, ก็เรียกว่าเลวร้าย น่าละอาย และน่ากลัวที่สุด.

ถ้ารู้สึกอยู่ดังที่กล่าวมาอย่างนี้ ก็จะค่อยดีขึ้นโดยเร็ว ในทางที่จะเกลียดกลัวกิเลส ถอยห่างออกมาเสียจากกิเลส ให้เป็นว่า เกิดมาชาติหนึ่งให้ฉลาดขึ้นนิกหนึ่ง, เกิดมาชาติหนึ่งให้ฉลาดขึ้นนิกหนึ่ง : เกิดราคะทีหนึ่ง ให้ฉลาดขึ้นมานิกหนึ่ง, เกิดโลภะทีหนึ่งให้ฉลาดขึ้นมานิกหนึ่ง. เกิดโทสะทีหนึ่งให้ฉลาดขึ้นมานิกหนึ่ง; เกิดโกรธ – ความโกรธขึ้นมาทีหนึ่ง ให้ฉลาดนิกหนึ่ง, เกิดโมหะงอทีหนึ่ง ก็ฉลาดนิกหนึ่งทุกทีไป; อย่างนี้จะเร็ว **ไม่กลัวาก็จะกลัว** เป็นนิพพานได้ **ไม่ต้องถึงหมื่นชาติแสนชาติ** เพราะว่ามีเวลามาก มีความละเอียด มีความเข็ดหลาบ.

ในที่สุด ก็ถึงจุดอันหนึ่ง ซึ่งเรา**ไม่เกิดแล้ว** ในรูปของโลภะกัฏฐิ โทสะกัฏฐิ โมหะกัฏฐิ นั่นแหละคือนิพพาน หรือ เป็นจุดหมายปลายทางของมนุษย์ ที่ควรจะได้สิ่งที่ดีที่สุด ที่มนุษย์ควรจะได้; แล้วคุณไปคิดดู ว่ามีอะไรดีกว่านี้ ที่มนุษย์ควรจะได้ คือได้ชีวิตชนิดที่เป็นชีวิตจริง ไม่ใช่ชีวิตชนิด *biology* ชีวิตาซึ่งตายเกิด – ตายเกิด อยู่ในตัวมันเอง.

ชีวิตที่แท้จริง ไม่มีตายอีกต่อไป นั่นจึงจะเรียกว่าชีวิต เพราะชีวิตนั้นแปลว่าความเป็นอยู่; ถ้ายังมีตายสลบอยู่ละก็จะเรียกว่า ชีวิตที่แท้จริงได้อย่างไร. ฉะนั้นต้อง**ไม่มีเกิดแล้วอีกต่อไป** จึงจะเป็นชีวิตจริง; มีธรรมะอันเป็นอมตธรรม คือ **ไม่มีความเกิด ความแก่ ความเจ็บ ความตาย** สำหรับตัวอีกต่อไป นี้คือ **จุดหมายปลายทางอยู่ที่นี้** จะดีกว่าสิ่งทั้งปวงอย่างไร ก็ไปเทียบเคียงดู. ถ้าผมพูด ผมก็ดูถูกว่าเป็นนักโฆษณาเป็นแน่นอน เมื่อผู้ฟังไม่เข้าใจ ก็อย่าต้องพูด.

ควรพิจารณาดูว่า แต่ละคนมีจุดหมายปลายทางเพียงไร

ขอฝากให้ไปพิจารณาดูเขาเองว่า **ชีวิตมันเป็นอย่างไร? มีค่าสูงสุดจริงหรือไม่? ควรจะถือว่าเป็นเป้าหมายปลายทางหรือไม่?** เรยกเขาก็ว่า “เป้าหมาย” อย่างที่เขาชอบใช้กันเวลานี้ ขึ้นมาเป็นเรื่องสำหรับพูดก็ได้เหมือนกัน; เช่นจะตั้งปัญหาขึ้นมาว่า :-

พวกคุณมีเป้าหมายในชีวิตของคุณอย่างไร? ผมก็ไม่ต้องตอบเพราะคุณก็รู้อเอง. แต่อยากจะบอกว่า บางคนเขาอาจจะกึดติดกัน ๆ สั้น ๆ เพียงว่า มีเงินใช้เหลือเพื่อในเรื่องกิน เรื่องกาม เรื่องเกียรติ ก็พอแล้ว; นี่ก็เป้าหมายของคุณ ตามความรู้สึกเกม ๆ ของคุณ. ที่จริงยังมีอะไรที่สูงไปกว่านี้ ที่สูงไปกว่าเรื่องกิน เรื่องกาม เรื่องเกียรติ นั้นมันมีอะไร.

เดี๋ยวนี้มาบอกว่า ยังมี ที่เป็นเป้าหมายสูงไปกว่านั้น เป็นจุดหมายปลายทาง คือ จิตใจที่มีอำนาจอยู่เหนืออำนาจของ เรื่องกิน เรื่องกาม เรื่องเกียรติ นั้นเอง. อิทธิพลของเรื่องกิน เรื่องกาม เรื่องเกียรติ ครอบงำจิตใจจนกินนั้นไม่ได้, จิตใจกินนั้นอยู่เหนืออิทธิพลเหล่านั้น. อย่างนี้ก็เรียกว่าเป็นเป้าหมายปลายทางของพุทธบริษัท.

ตอนนี้ คุณฟังให้เข้าใจก่อน เดี่ยวพอผมเอ่ยชื่อที่เขาใช้เรียกกันในภาษาบาลีแล้ว คุณก็จะเกลียดมันอีก คือคำที่เขาเรียกว่า *โลกุตตระ* หรือ *โลกอุดร*, เดี่ยวคุณก็จะจะไม่สนใจแล้ว. *โลกุตตระ* หรือ *โลกอุดร* แปลว่า *อยู่เหนือโลก* ยิ่งไปกว่าโลก พันโลก. “โลก” ก็คือ สิ่งที่มีค่า เพียงเรื่องกิน เรื่องกาม เรื่องเกียรติ; ที่อุดมสมบูรณ์ที่สุด อย่างธรรมชาติสามัญ ก็เรียกว่า *โลกมนุษย์*, อย่างตึเหล็ก ก็เรียกว่า *โลกเทวดา*, เว้นเรื่องกามเสีย เว้นเรื่องกินเสีย ก็ได้ เหลือเรื่องเกียรติบริสุทธ์ ก็เป็นเรื่องของ *พรหมโลกนานาแบบ*. แม้เป็นพรหมโลกแล้ว ก็ยังเป็นโลก เพราะว่ายังมีตัวกู ที่จะหลงอยู่ในเกียรติ คือ อตถา ว่าตัว ว่าตนชั้นเลิศ ชั้นพิเศษ เหนือกาม เหนืออะไรแล้ว แต่ยังมีตัวกูอยู่; อย่างนี้เรียกว่าโลกทั้งนั้น.

ทีนี้ พวกเรา กำลังอยู่ในโลกไหน? ถึงเทวโลก พรหมโลกแล้วหรือยัง? โดยธรรมชาติก็อยู่เพียงแค่มนุษย์โลก ก็จะไม่ยังไม่ได้ คือ ยังไม่เต็มเปี่ยมบริบูรณ์แม้ในโลกมนุษย์. เรายังหวังจะข้อย่างนายทุนอยู่ใช่ไหม? เพราะว่า เขามันมีอะไรมาก ส่วนเรายังไม่ได้. นี่เพียงแต่ *โลกมนุษย์* ก็ยังไม่ ได้โดยสมบูรณ์; ฉะนั้น จึงไม่ต้องพูด

ถึงเทวตา เทวโลก หรือพรหมโลก. จิตใจของเราจึงอยู่ภายใต้โลก ภายใต้การบีบคั้นของเรื่องกิน เรื่อง काम เรื่องเกียรติ อย่างไม่รู้จักอ้อมไม่รู้จักพ้อ. ยังยอมท้าวเป็นทาสของสิ่งเหล่านี้ เพื่อจะได้สิ่งเหล่านี้ให้มากขึ้นไป ไห่ยิ่งขึ้นไป.

ผู้รู้จักโลกดี ต้องการอยู่เหนือโลก

เป้าหมายของเราอยู่ที่นี้ คือภายใต้โลก; แล้วเป็นอย่างไรไหวไหม? ฉะนั้น ผู้ที่มองเห็น จึงเห็นว่า ไม่ไหว; ต้องการจะ **เขยิบคอไปอีก** มันจึงเป็นเรื่องให้เกิดขึ้น คือ เป็นเรื่องเหนือโลก, มีจิตใจอยู่เหนืออิทธิพลของสิ่งต่างๆ ในโลก ที่มันบีบคั้นมนุษย์ในโลกอยู่, ซึ่งเรียกอีกอย่างหนึ่ง ก็เรียกว่า **กามารมณก็ได้** : กามารมณทางตา ทางหู ทางจมูก ทางลิ้น ทางกาย.

กามารมณ ทางตา ทางหู ทางจมูก ทางลิ้น ทางกาย, ความสมบรูณ์ด้วยกามารมณเช่นนี้ เป็นที่ใฝ่ฝันกันนัก แล้วก็ไม่มีใครอ้อมด้วยกามารมณได้ เพราะความต้องการนั้นขยายตัวได้เรื่อย ไม่มีที่สิ้นสุด. **ไม่มีใครอ้อมด้วยกามารมณ** เมื่ออายุมากแล้ว มีอวัยวะเสื่อมในการบริโภคกามแล้ว จิตก็ยังกระหายต่อกามารมณอยู่; นี่ก็ยังไม่เห็น **ใครอ้อม** จากกามารมณ **เว้นแต่ผู้มองเห็น และรู้ และเข้าใจ ว่ามันคืออะไรเท่านั้น.**

เมื่อรู้ว่า กามารมณ นี้คืออันตราย นี้คือศัตรู นี้คือสิ่งบีบคั้น มันจึงจะเกลียดชังเรื่องกามารมณขึ้นมา; ฉะนั้น จึงถือกันว่า หรือได้มีคำกล่าวไว้ว่า แม้พวกเปรตพวกสัตว์นรก มันก็ยังหิวกามารมณ, พวกมนุษย์ก็หิวกามารมณ พวกเทวตาในสวรรค์ก็หิวกามารมณ. พอไปถึงเทวตาชั้นพรหม ชั้นนั้นเหนือกามารมณ แต่ไปติดในเรื่องเกียรติก็เรียกว่าอยู่ในโลกของเกียรติ. **ต่อพันจากนี้ไปอีกทีหนึ่ง** จึงจะถึงเหนือโลก หรือโลกุตตระ; ฉะนั้น เป้าหมายอยู่ที่นั่น.

ถ้าจะหา **สิ่งที่สุดท้ายที่มนุษย์ควรจะได้รับ** คือไม่มีการบีบคั้น แผลงน ทิ่มแทง อะไร ผูกพันอะไรเลย มีอยู่ที่นั่น ก็เรียกว่า “**ความรอด**” หรือความหลุดพ้น หรือเรียกว่า โมกษะ. คำว่า “**โมกษะ**” นี้ก็แปลว่า **พ้น** คือ **เกลียดไป** เลียดจากสิ่งที่มา **พัวพัน** หุ้มห่อ **แปดเปื้อน**ต่าง ๆ, มีคำใช้เรียกแทนกันได้หลายคำ.

จุดหมายปลายทางแท้จริง คือนิพพาน

เดี๋ยวนี้เรากำลังพูดถึงคำว่า “**โมกษธรรมประยุกต์**” - **ธรรมะที่ทำให้ถึง โมกษะ**; ที่เราอาจจะไปปฏิบัติได้ ก็คืออย่างที่เรากำลังพูดอยู่. **นี่คือจุดหมายปลายทางที่แท้จริง** ที่สูงสุดแท้จริงก็คือ **โมกษะหรือนิพพาน**. ที่นี้พูดอย่างนั้นฟังไม่รู้ และชวนง่วงนอน ก็พูดว่า ความที่จิตอยู่เหนืออำนาจอิทธิพลของสิ่งต่าง ๆ ที่มีอยู่ในโลก ที่มันบีบคั้นเรา มันทรมานจิตใจเรา หรือยั่วให้เราหลงไปตามอำนาจของมัน; แม้เรา **รู้สึกตัวอยู่** แต่ไม่เข้มแข็งพอ ไม่ฉลาดพอ ก็ต้องตกเป็นทาส เป็นป่าวของมัน.

ถ้าออกมาได้เสียดจากสิ่งนั้น มา **เป็นอิสระอยู่** นั้นเรียกว่า **จุดหมายปลายทางของจิต** หรือของมนุษย์ ที่ตรงตามความหมายของคำว่า **มนุษย์**. คำว่า “**มนุษย์**” แปลว่า **มีจิตใจสูง**; **นี่ถ้าสูงสุด** ก็ไปถึง **นั่นคือ อยู่เหนือโลก**. ฉะนั้น จะตอบว่า **นิพพาน เป็นจุดหมายปลายทาง** ก็ได้, **ความรอดพ้น** หรือ **วิมুক্তิ** เป็นจุดหมายปลายทาง ก็ได้, **โมกษะ** เป็นจุดหมายปลายทาง ก็ได้, **อมตธรรม** - ภาวะของความไม่ตาย เป็นจุดหมายปลายทางของโลก ก็ได้.

ผมจะพูดภาษาธรรมคาถาหน่อยก็พูดว่า **ชีวิตที่เต็มไปด้วยความสะอาดสว่าง สงบ ไม่มีความทุกข์เลย** เป็นจุดหมายปลายทาง; เพราะฉะนั้น แม้ว่า คนจะมี เรื่องกิน เรื่องกาม เรื่องเกียรติ สมบูรณ์แล้ว แต่ถ้ายังมีเรื่องเสียบแทงในทางจิตใจอยู่ มันก็ยังไม่ได้ไปถึงไหน **ยังอยู่ใกล้ ๆ** นี้เอง.

คุณไปพิจารณาคุณให้เข้าใจเถิด ว่า เงิน ทอง ทรัพย์สินสมบัติ ก็มีแล้ว, เกียรติยศ ชื่อเสียงก็มีแล้ว, สิ่งอำนวยความสะดวกนานา เกี่ยวกับเรื่องกิน เรื่องกาม เรื่องเกียรติ นี้อันก็สมบูรณ์แล้ว; มันก็ยังมี **สิ่งเสียบแทงในทางจิตใจ** เช่น ความหลงใหล หรือ ความใคร่ ที่มันใคร่ยิ่งขึ้นไป แผลงออกไป อะไรอย่างนี้ **ยังเหลืออยู่** จึงตีขำ ไม่ใช้จุดสุดท้ายของเป้าหมายของสิ่งที่เรียกว่า ชีวิต ตามหลักการของพวกพุทธบริษัท.

พวกอื่นเขาอาจจะตกลงกันเพียงเท่านั้นก็ได้ : เรื่องกิน เรื่องกาม เรื่อง เกียรติ ก็พอแล้วสูงสุดพอแล้ว. เราพุทธบริษัท ต้องพิจารณาคุณให้ดี ว่า **เดี๋ยวนี้ คนทั้งโลกนี้** เขาก็ต้องการเพียงเท่านั้น แล้วก็ยังไม่ได้, แล้วก็ยังไม่ถ่วงช้อแย้งกันอยู่. ยังจะ พัดเหยียงกันอยู่ ยังกัดกันอยู่ พัดกันอยู่เพื่อจะแย้งชิงสิ่งเหล่านี้ : เพื่อเรื่องกิน เรื่อง กาม เรื่องเกียรติ; **นี่ก็ยังไม่ถึงความสมบูรณ์** ของสิ่งที่เรียกว่า **กิน หรือ กาม หรือ เกียรติ** แล้วจะไปถึงความสมบูรณ์อันแท้จริง ก็อยู่เหนือความบีบกันของสิ่งเหล่านี้ได้ อย่างไร.

รู้จักจุดหมายปลายทางของชีวิตไว้ เพื่อไม่หลงทาง

เอาละ, คุณเอาไปพิจารณาคูก็แล้วกัน ว่าจุดหมายปลายทางที่แท้จริงของ มนุษย์เรานั้นควรจะเป็นอะไร; แล้วอย่าเพิ่งเข้าใจว่า ผมกำลังเกลี้ยกล่อม ชักจูงพวกคุณ ให้เดินตามหลังพระพุทธเจ้าไป ไม่ต้องกลับไปเข้าโรงเรียนแล้ว ไม่ต้องกลับไปเรียน โนมหาวิทยาลัยแล้ว; ไม่ใช่อย่างนั้น, แต่ให้**รู้ไว้** ว่า มันมีจุดหมายปลายทางอยู่อย่างนี้ **เพื่อว่าจะไม่หลงทาง.**

เพราะว่าเรากำลังเดินอยู่ที่คันทาง หรือกลางทาง หรืออะไรก็ได้; ถ้าเรา รู้เรื่องจุดหมายปลายทางนี้ดี เราก็ไม่หลงทาง, แล้วเราอาจจะถึงจุดหมายปลายทาง อย่างที่ว่านี้ ภายในชีวิตนี้ ซึ่งคงจะไม่เกินร้อยปีไปได้ สำหรับคนสมัยนี้. แต่ว่า เรา อาจจะจืด อาจจะทำให้ทัน ก่อนที่จะมีอายุสิ้นสุดลง.

ถ้าเราไปพบกันเข้ากับชีวิต หรือจิตใจชนิดนี้ ก็เรียกว่า ถึงจุดหมายปลายทางได้ แล้วก็ไม่ต้องกับคำที่เขาจะถือกันอีกอย่างหนึ่งว่า ต้องเวียนว่ายตายเกิดไป ร้อยชาติ พันชาติ หมื่นชาติ แสนชาติ อสงไขยชาติ ก็ได้เหมือนกัน เพราะว่าเราขบชาติของเรา ให้สิ้นเข้ามา; ตั้งที่ว่า เกิดตัวกฐีหนึ่ง เรียกว่าชาติหนึ่ง แล้วก็ผ่านร้อยชาติ พันชาติ หมื่นชาติไปได้ ก็ถึงจุดหมายปลายทางได้ในชีวิตนี้ ไม่เสียดที่เสียดมาเป็นมนุษย์ และพบพระพุทธศาสนา.

เดี๋ยวนี้เรายังไม่ไป หรือยังไม่ไปถึง แคร์ไว้ว่า ทนทางมันมีอยู่ อย่างนั้น ทางอื่นนั้นไม่มีปลายทาง เราจักจัดทำไปให้ดี : จะมีการเรียน ก็เรียนให้ดี จะประกอบอาชีพ มีเงิน มีทรัพย์สินสมบัติ มีเกียรติยศ ชื่อเสียง ก็มีให้ถูก ก็มีในลักษณะที่ไม่บีบคั้นเรา ไม่เผลาสนเรา ไม่ทำให้เราต้องทุกข์ยากลำบากเพราะสิ่งเหล่านี้; เพราะเราไม่ได้บูชาสิ่งเหล่านี้ เหมือนกับคนบางพวกที่เขาว่า เขาเกิดมาเพื่อสิ่งเหล่านี้ แล้วเขาก็บูชาการมรดก เป็นต้น.

เราหนีเกิดมาเพื่อสิ่งนั้น แล้วก็ยังมีสิ่งเหล่านี้เพียงเพื่อเป็นยานพาหนะบ้าง เป็นอุปกรณ์เล็กๆ น้อยๆ สำหรับเดินต่อไปบ้างเท่านั้นเอง; ถึงแม้จะมีเงินมาก มีอะไรมาก ก็ถือเป็นเพียงอุปกรณ์ สำหรับรู้จักโลกนี้ สำหรับผ่านโลกนี้ไป หรือว่าผ่านอิทธิพลของทรัพย์สินสมบัติ เกียรติยศ ชื่อเสียงเหล่านี้ไป มันจึงมีส่วนที่ได้เปรียบ คือไม่เสียเวลาหลงใหลอยู่ ไม่มีอะไรทำให้เราเป็นทุกข์เป็นร้อน.

เมื่อเราเรียนก็ดี เมื่อเราประกอบอาชีพก็ดี อย่าเข้าใจตามพวกโง่ๆ; ขอบอกใช้คำหยาบ เพราะหลีกเลี่ยงไม่พ้น ไม่มีคำอะไรจะใช้ ต้องใช้คำว่าบรมโง่, คือมีบรมโง่ว่า ถ้าเรียนรู้ธรรมะแล้ว จะไม่ยอมทำอะไร ไม่อยากทำการงาน ไม่อยากทำการเรียน ไม่อยากก้าวหน้าอะไร; อย่างนี้คนโง่พูด. ถ้ารู้ธรรมะจริง ยิ่งจะทำให้ดำเนินสิ่งเหล่านั้นไปได้ : เรียนดี ทำการงานดี มีอะไรดี มีประโยชน์แก่คนมาก, มีประโยชน์แก่คนทั้งโลกก็ได้.

สุดท้ายเข้าใจผิด ว่า ศักยภาพของเรื่องเหนือโลกแล้ว จะทำให้เป็นบ้าเป็นบอ
ไปเลย ไม่คิดจะทำอะไรให้ก้าวหน้า แล้วไม่ทำประโยชน์แก่ผู้ใด; ไม่ใช่อย่างนั้น.

นี่เป็นเหตุให้เกิดอุปสรรคขึ้น ในการที่ว่า คนในโลกนี้ จะศึกษาธรรมะกัน
บ้าง ก็มากแล้วอย่างนี้เสีย ในที่สุดเขาก็ไม่รู้จักจุดหมายปลายทางของมนุษย์; มนุษย์
ก็ตายเปล่า มันก็ลุ่มหลงอยู่ในสิ่งเหล่านี้ อย่างที่เขาเรียกกันว่า *นอนเกิดในหลุมคูถ -
แล้วมันก็ตายในหลุมคูถ*, แล้วก็เกิดในหลุมคูถ - แล้วก็ตายในหลุมคูถอีก, ไม่รู้
อิโหน่อิเหน่ว่า ทิศทางที่สูงสุคนั้นอยู่ที่ไหน. ฉะนั้น จึงควรเราจะเอามาพูดกันเสียด้วย
ในฐานะเป็นปัญหาของคนเราตามธรรมคาสามัญ ว่า คนเรานี้มีจุดหมายปลายทางอันแท้จริง
อยู่ที่ตรงไหน.

แม้ว่า เกียวนี่ เรา **ยังถึงไม่ได้** **เราก็ควรรู้จักมัน** ซึ่งเรายอม **คำนวณได้**
โดยหลักง่าย ๆ ในเบื้องต้นก่อนก็ได้ ว่า : เกียวนี่ เราไม่ยอมจะมีความทุกข์, ถ้าไม่มี
ความทุกข์แล้ว มันก็ควรจะทำปัญหา, ถ้า **หมดความทุกข์โดยแท้จริงนั้น** ก็เรียก
ว่านิพพาน แล้วจุดนั้นก็ควรอยู่ที่นั่น. ถ้าการมรณังยังมีปัญหา มันก็ไม่ใช่จุดสูงสุด,
ถ้าเกียรติยศชื่อเสียง ยังมีปัญหาอยู่ เียบแทงอยู่ ก็ยังไม่ใช่จุดสูงสุด.

เมื่อคำนวณได้ ก็**จะรู้จักสิ่งที่สูงสุด** คือ **ไม่เสียบแทง** โดยประการทั้งปวง
และ **เย็นสนิท** จนบอกไม่ถูก; **ไม่รู้ว่าจะใช้คำอะไร** ต้องยอมเอาคำว่า “เย็น” มา.
คนบางคนก็จะบอกว่า ถ้าอย่างนั้นร้อนน้ำแข็งมามาก ๆ ซิ แล้วก็หมกตัวลงไปให้มันตาย
เลย แล้วจะเป็นนิพพานได้; นี่จะชวนเข้าใจผิดอย่างนี้เรื่อยไป. ที่จริงนั้นไม่ควร
จะเรียกว่า “เย็น” หรืออะไร; ต้องเรียกว่า “หลุดพ้น” อยู่เหนืออันนั้นเอง, **อยู่เหนือ**
ความทุกข์ทั้งปวง.

นี่คือ ปัญหาของมนุษย์ ว่า **จุดหมายปลายทางอยู่ที่ไหน?** ก็ตอบว่า
ความมีจิตใจสะอาดสว่าง สงบ ถึงที่สุด อยู่เหนือความบีบคั้นของสิ่งต่าง ๆ ในโลก
ที่กำลังบีบคั้นกันทั้งหลายอยู่.

เวลาสำหรับพูดหมดแล้ว ตกไป^{ขึ้น}เป็นเวลาที่ว่างสำหรับถามตามเคย.

คำอธิบาย ตอบปัญหา

(ถาม) อยากเรียนถามท่านอาจารย์สักนิดหนึ่ง คือ มีผู้ทรงพระไตรปิฎกคนหนึ่ง เขาถามว่า คำว่า “ชาติ” นี้ที่ท่านอาจารย์ตีความว่า เป็นความเกิดขึ้นครั้งหนึ่งของความสำคัญ มันหมายความว่า เรา - ของเรา เกิดขึ้นครั้งหนึ่งเรียกว่าชาติ เขาถามว่า ท่านอาจารย์ ตีความเขาเอง หรือว่าข้อนี้จะต้องหรือเปล่า? ขอให้ท่านช่วยขยายความ.

(ตอบ) ทำไมจึงไม่ถามให้ชัดว่า อยู่ในพระไตรปิฎกเล่มไหน หน้าไหนเล่า ผมจะได้บอกได้ว่า มันมีอยู่ทุกหน้า และทุกบรรทัดเลย. เหตุผลที่แสดง หรือ หลักฐาน ที่แสดงให้เห็นอย่างนี้ นั่น ก็คือ พระไตรปิฎก นั่นแหละ ถ้าเราอ่านเป็น เราจะพบว่า มันแสดงอยู่ทุกบรรทัด และทุกหน้า ทุกเล่ม คือแสดงถึงข้อที่ว่า ความยึดมั่นถือมั่น เป็นตัวทุกข์; ถ้าไม่ยึดมั่นถือมั่น ก็ไม่เป็นตัวทุกข์, แล้วความเกิดดับ - เกิดดับ ก็มีมาก ถึงกับว่า เกิดดับแห่งจิตนั้น ขณะจิตหนึ่งก็มีเกิด, ขณะจิตหนึ่งก็มีตั้งอยู่, ขณะจิตหนึ่งก็ดับไป; อย่างนี้ก็เรียกว่าเกิดเหมือนกัน แปลว่า มัน มีการเกิดอยู่อย่าง ถี่อับ แต่เราไม่ได้เอาเกิดชนิดนี้ เอาเกิดชนิดที่เป็นที่ตั้งของอุปทาน ยึดมั่น ว่าตัวเรา ว่าของเรา ซึ่งเป็นความหมายที่ทำให้เกิดความทุกข์.

ต้องไปเข้าใจให้ดี เรื่องปฏิจาสมุปบาท ที่ในปฏิจาสมุปบาทนั้น ถักรอบหนึ่งจะมีคำว่า “ชาติ” อยู่ด้วยชาติหนึ่งเสมอ. ถ้าเขาเข้าใจเรื่องนี้ เขาจะเห็นได้ว่า ปฏิจาสมุปบาทนี้ มีได้ในหนึ่งรอบ ในขณะหนึ่งรอบ ในขณะหนึ่ง ในเรื่องหนึ่ง ในกรณีหนึ่ง ๆ ซึ่งอาจจะวินาทีหนึ่งก็ได้ สองวินาทีก็ได้, ในรอบของปฏิจาสมุปบาทนั้น ทุกขบนมาวาทหนึ่ง แล้วก็เรียกว่าต้องมีชาติหนึ่ง อยู่ในนั้นเสมอไป ตามนัยแห่งปฏิจาสมุปบาท. ฉะนั้น ขอให้ไปศึกษาเรื่องปฏิจาสมุปบาท แล้วจะพบว่า มันต้องเป็นชาติชนิดนี้ แล้วปฏิจาสมุปบาทเกิดขึ้นได้เสมอไป วันหนึ่งก็หลาย ๆ รอบ.

แต่ถ้าตีความหมาย ปฏิจัสตมุปบาทรอบหนึ่ง รอบเดียวเท่านั้น; **ตั้งต้น** อยู่ชาติที่แล้ว มาตรงกลางอยู่ชาติปัจจุบันนี้ ตอนปลายอยู่ชาติข้างหน้าโน้น **อย่างนี้** ก็ทุกคนไม่รู้เรื่อง; ผมถือว่า นั่นเป็นความเข้าใจแบบหนึ่ง ซึ่งผมถือสำหรับผมเองว่าไม่ถูกต้องตามพุทธประสงค์ ที่จะเอาปฏิจัสตมุปบาทวงหนึ่งแบ่งเป็นสามส่วน : ส่วนหนึ่งอยู่ชาติที่แล้วมา ส่วนตรงกลางอยู่ชาตินี้ แล้วส่วนหนึ่งอยู่ชาติหน้า ที่ยังจะไปข้างหน้าจะตายแล้วเข้าโลงไป อย่างนี้ทุกคนไม่รู้เรื่อง.

ชาติอย่างที่กล่าวมานั้นเขาก็มีพูดกันมาก ก็เช่นเดียวกับที่ว่า กว่าจะนิพพานก็เข้าโลงแล้วเข้าโลงเล่า, เข้าโลงแล้วเข้าโลงเล่า, ก็ยกไว้ให้เขาแบบหนึ่ง. **เราไม่เอาอย่างนั้น เราจะเอานิพพานให้ทันแก่เวลาในชาตินี้;** ฉะนั้น เราจะต้องการความหมาย ชนิดที่เรียกว่าปฏิบัติได้ ก็คือเป็น *apply* หรือว่าเป็น *practical* นั่นแหละ จึงจะไม่เสียทีที่ว่า ได้รับพระพุทธศาสนามาสำหรับบำบัดกำจัดความทุกข์.

เรื่องนั้นก็เคยพูดมาแล้วหลายครั้งว่า คำแต่ละคำมีความหมายเป็นสอง : คือ **อย่างธรรมดาสามัญ กับ อย่างลึกซึ้ง** ที่เรียกกันว่า ปรมัตถ์ แต่เรียกให้ดูๆ ต้องเรียกว่า **ทิวฏฐัมมิกโฆหาร.** พูดอย่างชาวบ้านพูด คำว่าชาติก็คือ เกิดมาจากท้องแม่จนกว่าจะเข้าโลง; ถ้าพูดอย่าง **สัมปรายิกโฆหาร** ที่ผู้รู้ธรรมะพูด คำว่าชาติหนึ่งก็หมายถึงเกิดขึ้นแห่งตัวกูครั้งหนึ่ง ซึ่งจะปรับกันได้ เข้ากันได้ กับคำสอนเรื่องปฏิจัสตมุปบาท : การเกิดมีขึ้น เมื่อตาเห็นรูป หูฟังเสียง เป็นต้น แล้ว **อวิชชา** เข้ามาครอบงำ **จะต้องมี** ชาติหนึ่งเสมอ เกี้ยวตา เกี้ยวหู เกี้ยวจมูกฯ วันหนึ่งจึงมีหลายชาติ.

ถ้าผมจะว่าเขาเอง มันจะมีประโยชน์อะไร มันก็ใช้เป็นประโยชน์ไม่ได้; แล้วก็ยิ่งตรงกับที่พระพุทธเจ้าท่านตรัส จึงถืออย่างนี้.

(ถาม) อีกปัญหาหนึ่ง จะเรียนถามท่านอาจารย์ว่า ที่กล่าวว่า ความสามารถในการตรัสรู้ หรือว่า ความสามารถในการเข้าถึงนิพพานนั้น มีอยู่ในทุกๆ คนแล้ว เป็นคำกล่าวที่ถูกต้องหรือไม่?

(ตอบ) เขากล่าวว่า เชื่อแห่งความสามารถ มากกว่า, มีอยู่ในทุกสิ่งที่มีชีวิต หรือทุกสิ่งที่มีจิต โดยที่เขาถือว่า ถ้ามีชีวิต ต้องมีจิต, แล้วสิ่งที่เรียกว่าจิตนี้ เป็นธาตุพิเศษ เรียกว่ามโนธาตุ. ฉะนั้นคุณสมบัติ สำหรับรู้อะไร นั้น มีมาแล้วในมโนธาตุ ทิ้งก็ไปปรับปรุงมัน ไปพัฒนามัน. อย่าพูดว่าทุกคน แต่พูดว่ามีอยู่ในธาตุ.

คนไหนบ้างที่ไม่มีมโนธาตุ ถ้าไม่มีมโนธาตุ มันก็ไม่มีชีวิต หรือตาย ; ฉะนั้นทุกคนย่อมมีมโนธาตุ หรือวิญญาณธาตุ อย่างที่ได้ถือเป็นหลักตามพระพุทธภาษิต ว่า บุรุษนี้ประกอบอยู่ด้วยธาตุ ๖ อย่าง คือ ธาตุหิน ธาตุน้ำ ธาตุไฟ ธาตุลม อากาศธาตุ วิญญาณธาตุ; ฉะนั้นทุกคนมีวิญญาณธาตุ แล้วความรู้ที่พัฒนาได้, ญาณ - ความรู้ที่พัฒนาได้มีอยู่ในวิญญาณธาตุ ที่เป็นส่วนหนึ่ง ซึ่งประกอบกันขึ้นเป็นตัวมนุษย์คนหนึ่ง. ฉะนั้นจึงถือว่า ในมนุษย์ทุกคน มีเชื้อแห่งความสามารถที่จะบรรลุนิพพานได้.

พวกชาวพุทธฝ่ายนิกายเซ็น เขาพูดขำในข้อนี้มาก และขำในทางประชด ประชัน; ใช้คำหยาบหน่อย. เราขี้ยอมรับได้โดยหลักแห่งเหตุผลว่า วิญญาณธาตุ หรือจิตนี้ เป็นสิ่งที่พัฒนาได้ เพราะฉะนั้นเมื่อในผู้ใดก็ตาม มีวิญญาณธาตุแล้ว ก็มีหวังว่าจะได้รับการพัฒนา ให้สูงขึ้น, สูงขึ้นไปจนบรรลุมรรค ผล นิพพานได้.

ที่นี้ มองกันอีกแง่หนึ่งสำหรับทั้งหมด คือ รวมสำหรับคนโง่ที่สุดด้วย ขยาย ขอบเขตออกไป แล้วเราก็ลองคิดดูว่า ถ้าพูดอย่างไหนจะมีประโยชน์กว่า ในระหว่าง คำพูดสองอย่าง ที่ว่าเรามีเชื้อแห่งการบรรลุนิพพานมาในตัวแล้ว กับพูดว่า เราไม่มีเชื้อ แห่งการบรรลุนิพพานมาในตัวเลย; ถ้าพูดไหนจะมีประโยชน์กว่า จะให้กำลังใจกว่า ; เกี่ยวนี้ก็เห็นได้; บางทีจะมีประโยชน์มากเกินคาดก็ได้ ที่ให้ทุกคนมีหวังหรือสนใจ เพราะรู้ว่าตัวมีหวัง; นี่เป็นเรื่องการเมืองหน่อย แต่ก็ไม่เป็นไร ยังมีประโยชน์ แล้วก็ใช้ได้.

แต่ผมก็ได้ถือว่า จะเป็นเครื่องมือโฆษณาแบบนั้น ที่ถือตามหลักธรรมตามมัญฑ์ทั่วไป ว่าทุกอย่างมันเปลี่ยนแปลงได้; ทั้งนี้ ทุกอย่างมันก็พัฒนาได้. จิตนี้ก็เหมือนกัน พัฒนาให้ถูกวิธี มันก็จะเร็วเกินคาด ในการที่จะบรรลุมรรค ผล นิพพาน. ถ้าพัฒนาไม่ถูกวิธี แม้จะเกิดมาเจตียวจลาค ก็บรรลุมรรค ผล ไม่ได้; ต้องถูกวิธีเสมอ. นี่ยอมรับว่า จิตเป็นสิ่งที่พัฒนาได้ ให้ถูกวิธีก็แล้วกัน

(ถาม) มีปัญหาเกี่ยวเนื่องกันกับข้อที่ ๒ คือที่ท่านว่า วิญญาณธาตุนั้น ตรงกับวิญญาณในชั้น ๕ หรือเปล่า หรือว่าวิญญาณธาตุนี้ หมายถึง เวทนา สัญญา สังขาร วิญญาณ ?

(ตอบ) เอ๊ะ ถ้าจะไปกันใหญ่แล้ว. วิญญาณธาตุ หมายถึง ส่วนประกอบที่ประกอบกันขึ้นเป็นคน; ส่วนวิญญาณในชั้น ๕ ก็หมายถึงวิญญาณทางตา หู จมูก ลิ้น กาย ใจ. บางพวกอาจจะพูดว่าเป็นปฏิสนธิวิญญาณก็ได้ เราไม่เห็นอย่างนั้น; วิญญาณทางตา หู จมูก ลิ้น กาย ใจ มันเกิดขึ้นได้ทันควันทุกกรณีไปอย่างนี้ ก็เพราะว่ามันมีส่วนที่เรียกว่า วิญญาณธาตุ เป็นส่วนประกอบของชีวิต.

ธาตุตัวนั้นมาทำหน้าที่ทางวิญญาณ ทางตา หู จมูก ฯ นี้ก็มีวิญญาณเป็นวิญญาณอย่างในชั้น ๕; ส่วนเวทนา สัญญา สังขาร นั้นมันเป็นปฏิภิกิริยา คือต่อมาจากวิญญาณ วิญญาณทางตา หู จมูก ลิ้น กาย ใจ. พุทว่า มีรากฐานอยู่ที่วิญญาณธาตุก็ได้ แต่มันต้องผ่านวิญญาณทางตา หู จมูก ลิ้น กาย นั้นมาก่อน จึงจะเกิดสัญญา เวทนา สังขาร อะไรต่าง ๆ.

รวมความแล้วก็ให้มองเห็นว่า วิญญาณธาตุเป็นคำกว้าง เป็นธาตุฝ่ายจิต ฝ่ายมโนฝ่ายวิญญาณชนิดหนึ่ง ซึ่งจะไป develop ให้มันไปทางไหนก็ได้ ในรูปไหนก็ได้. นี้ก็ควร ต้องไปศึกษาเป็นพิเศษ เกี่ยวกับคำว่า **บัตถ์** ว่า ธาตุว่า อายุคนะ เสียก่อนแล้วจะเข้าใจได้เอง.

(ถาม) ขอทราบเรียนถามท่านอาจารย์ เกี่ยวกับความหมายของนิพพานธาตุ ในความหมายคือชื่อของมันเลย. นิพพานธาตุในความหมายไหน แล้วก็ภาวะจิตซึ่งถึงอาการที่ ความโกรธดับลง อย่างนี้เราจะเรียกว่า ภาวะจิตตรงนั้นเป็นนิพพานหรือเปล่า หรือว่าภาวะก่อน ที่มันจะเกิดความโกรธนั้นจะเป็นนิพพานหรือเปล่า แล้วเกี่ยวข้องกับอะไรกับนิพพานธาตุหรือเปล่านั้นแยกกันหรือเปล่า หรือว่าเป็นอย่างเดียวกัน?

(ตอบ) ถ้าถามชนิดนี้ จะกินความคาบเกี่ยวไปถึงคำอื่นตั้งหลายคำหลายชั้น กลายเป็นเรื่องใหญ่ จึงสรุปเอาแต่ใจความสั้น ๆ ว่า นิพพานธาตุ นั้นเขากล่าวถึง นิพพาน ในฐานะที่เป็นธาตุ ชนิดหนึ่ง ซึ่งมีอยู่จริงเหมือนกัน เป็นที่คับแห่งสังขารทั้งปวง. คำว่า สังขาร คือ กิริยาอาการที่ปรุงแต่ง หรือสร้างขึ้น, ปรุงแต่ง ของสิ่งต่าง ๆ ทุกชนิด; ถ้าปรุงแต่งกันขึ้น เป็นของใหม่ขึ้นมา อย่างกิริยาอาการ นี้เรียกว่าสังขาร, ถ้า หยุค กิริยาอาการ นี้เรียกว่านิพพาน.

การนิพพานมิได้โดยเหตุที่ว่า มีธาตุชนิดหนึ่ง ที่เรียกว่า นิพพานธาตุอยู่ในโลกนี้ หรือนอกโลกนี้ หรือในที่ทั้งปวงก็แล้วกัน เป็นธาตุอันเป็นที่คับของสิ่งที่ก่อ. สิ่งทั้งหลายมีการก่อ มีหน้าที่แห่งการก่อ หรือปรุงแต่ง นั้นมีอยู่พวกหนึ่ง ก็เรียกว่า สังขารธาตุ เป็นต้นเหตุให้มีการปรุงแต่ง, แล้วก็มิวิสังขารธาตุ หรือสังขารธาตุ แล้วแต่ละเรียก มีอยู่อีกฝ่ายหนึ่ง ซึ่งมันจะตรงกันข้าม หรือให้หยุคเสีย. บางทีก็เรียกว่า นิโรธธาตุ - ธาตุเป็นที่คับ.

ธาตุเป็นที่คับ ความหมายกว้าง คือกินความทั้งฝ่ายที่คับชั่วคราว และ คับสนิทดับสิ้นเชิง; เราใช้คำว่า นิพพานธาตุ หรือ นิโรธธาตุ ก็ได้ มีอยู่ในที่ใด ที่นั้นก็มีการดับปรากฏ; ให้รู้เถิดว่า ในที่นั้น นิพพานธาตุ หรือนิโรธธาตุนั้นทำหน้าที่ ในกรณีใดสิ่งถึงนิพพานอันแท้จริงและถาวร ก็ให้รู้ว่าในกรณีนั้นเขาหมายถึงอย่างนั้น.

ในกรณีที่ *การปรุงแต่งทางขันธ์* ทาง *ธาตุ* ทาง *อายตนะ* กรณีใดกรณีหนึ่ง ตับลงไปนี้ มันก็ *ดับลงไปด้วยนิโรธธาตุ* ส่วนน้อยส่วนชั่วคราว; มันก็เลยลึกซึ้ง และซับซ้อน เมื่อพูดถึงคำเหล่านี้. แต่อยากจะบอกให้ทราบไว้ด้วยว่า สิ่งที่เราเรียกว่า *ธาตุ* ในคัมภีร์ พระบาลี ในพระไตรปิฎก ประมวลดูแล้ว มีตั้งหลายสิบธาตุ อะไรๆ ก็เป็นธาตุไปหมด คล้ายๆ กับว่า เขาเปรียบเทียบ เช่น ธาตุตา ธาตุหู ธาตุจมูก ธาตุลิ้น ธาตุกาย ธาตุมนะ นี้คุณไม่เคยได้ยินใช่ไหม? แต่มีมันมี, ว่า ธาตุรูป ธาตุเสียง ธาตุกลิ่น ธาตุรส ธาตุโผฏฐัพพะ ธาตุธัมมารมณฺ์ ก็มี, เวทนาธาตุ สัญญาธาตุ สังขารธาตุ วิญญาณธาตุ ก็มี; มีชื่อธาตุเหล่านี้เป็นหลายสิบหรือตั้งร้อยกว่า ถ้าจะสำรวจกันให้หมดจริงๆ :-

เช่น เพราะมีธาตุตา สำหรับเห็นอยู่ นี้จึงมีสมรรถภาพในการเห็น ท่านพูดอย่างนี้ เกี่ยวจะว่ากำปั้นทุบดิน, หู อวัยวะนี้ได้ยิน ก็เพราะมีโสทรธาตุ ก็ธาตุหู เป็นธาตุสำหรับได้ยิน มีอยู่แล้วมันทำหน้าที่ จึงได้ยิน.

ถ้าผมพูดอย่างนี้ เกี่ยวกำลังก็ไม่จบ แล้วก็เลยพ่นเผื่อไปก็ได้ ให้สรุปเสีย แต่เพียงว่า *นิโรธธาตุ* หรือ *นิพพานธาตุ* นั้น *ทำหน้าที่ดับ*; ดับอะไร? *ก็ดับสิ่งที่เกิด*; เกิดชั่วคราวก็ได้ ก็ดับไปชั่วคราว. ถ้าดับหมด มันก็ดับต้นเหตุ ดับอวิชชา ดับตัณหา ดับอุปาทาน. นี้ไม่รู้สติว่ามี การเกิดอีกต่อไป หรือมีการเกิดอยู่ ก็เรียกว่า มันดับขันธ์ลึกซึ้งสิ้นเชิง.

เราจะไม่แนะนำ ไม่ชักชวนให้ศึกษาอย่างเฉยขอบเขต มันยุ่งยาก และไม่จำเป็น; เขาแต่ว่า ทำอย่างไร เราจึงจะเกิดเกลียดกลัวความทุกข์ แล้วก็ดำรงตนอยู่ในลักษณะที่ความทุกข์เกิดไม่ได้ ก็พอแล้ว ในนั้นแหละจะมีนิพพานธาตุรวมอยู่ด้วยเสร็จ.

(ถาม) ขอทราบเรียนถาม ท่านอาจารย์ ว่า เรื่องปัญหาความทุกข์เป็นเรื่องที่ยอกย้อน. สมมุติว่า เราทุกข์อย่างหนึ่งขึ้นมา พอความทุกข์บีบคั้นเราแล้ว เรามักจะหาสิ่งอื่น ซึ่งเป็นความทุกข์อีกอย่างหนึ่งมากลบเกลื่อนทันที; แล้วก็ความต่อเนื่องกันของการที่เอาสิ่งหนึ่งมา

สนองอีกสิ่งหนึ่งอยู่ตลอดเวลา นั่นมันเป็นที่ทำให้เรามองไม่เห็น ว่า อะไรคือความทุกข์ที่แท้จริง, แล้วก็ไม่ได้เกิดความรู้สึกว่า เกลียดทุกข์ หรือว่าอะไร เพราะว่ามันแค่สนองต่อความต้องการทุกข์ โดยเอาสิ่งอื่นมาลบเคลื่อนอยู่ตลอดเวลา. อยากทราบเรียนถามท่านอาจารย์ว่า ควรจะทำอย่างไร ในกรณีเช่นนี้ ให้มองเห็นตัวทุกข์จริงๆ?

(ตอบ) คำถามอย่างนี้เป็นคำถามที่มีประโยชน์ หรือว่า ควรจะหยิบขึ้นมาวินิจฉัย, แล้วก็ก็จะมีการตอบอยู่ในคำพูดตอนท้ายสุดแล้ว ว่า *ทำอย่างไรจึงจะมองเห็นตัวความทุกข์จริงๆ?* ก็คือ การมองเห็นตัวความทุกข์จริงๆ นั้นแหละ มันก็ไม่ต้องจะลบเคลื่อนไว้ด้วยสิ่งลบเคลื่อน. คนเราในโลกโดยเฉพาะโลกสมัยปัจจุบัน มีสิ่งลบเคลื่อนความทุกข์ร่ำวายเหลือเกิน; ความทุกข์เกิดขึ้น ก็ *ลบเคลื่อนความทุกข์* คือเอาสิ่งอื่น ซึ่งที่แท้ก็เป็นที่ตั้งแห่งความทุกข์เหมือนกัน มากลบเคลื่อนความทุกข์ร้ายนี้ไว้ ไปสนใจอย่างอื่น เป็นเหตุให้ *ไม่มองเห็นความทุกข์ตัวจริง*. นี้ก็เป็นปัญหา ควรจะถือว่าเป็นปัญหาของคน โดยเฉพาะในปัจจุบันนี้ มีมาก เป็นมาก ก็เป็นเรื่องหนึ่ง ซึ่งเรียกว่า เครื่องทำให้เนิ่นช้า เป็นธรรมชาติประเภทหนึ่ง เขาเรียกว่า เครื่องทำให้เนิ่นช้า ให้ติดอยู่ที่นั่นนาน.

การที่เอาอะไรไปลบเคลื่อนเสีย ถึงความสนใจไปสู่เรื่องอื่น เคี้ยวก็มีความทุกข์อีก แล้ว *ลบเคลื่อนเสียอีก* มันก็ *ทำให้ติดอยู่ในกองทุกข์นาน*. แต่เมื่อคนเขาไม่รู้วิธีไหนอื่นเรื่องนี้ เขาก็จะคงทำอย่างนั้น แล้วก็กำลังทำอยู่เป็นประจำ : มีความกลัวขึ้นมา ก็ไปดูหนังเสีย เบื่อหนังขึ้นมา ก็ไปกินเหล้าเสีย, กินเหล้าแล้วไม่สบายขึ้นมา ก็ไปทำอย่างอื่นเสีย ซึ่งมันมีให้เปลี่ยนเรื่อยไป เป็นบาป หรือว่าเป็นโรคภัยของคนสมัยนี้ ซึ่งมีเครื่องลบเคลื่อนมาก.

ถ้าเป็น *พุทธบริษัทที่ชื่อตรง* จะ *ต้องดูลงไป* ที่ต้นเหตุของความทุกข์ แล้วกำจัดเสีย ไม่ต้องเสียเงินไปซื้อเครื่องลบเคลื่อนเหล่านั้น ก็เลยเหมือนอย่างที่คุณว่า คือดูตัวความทุกข์จริงๆ. อย่าไปลบเคลื่อนมัน อย่าไปคิดลบเคลื่อน เพราะสิ่งลบเคลื่อนนี้เป็นเครื่องทำให้เนิ่นช้า. ความทุกข์มีสิ่งลบเคลื่อน ทำให้เนิ่นช้า นี้เราไม่อยากจะเสียเวลา ก็กันลงไป :-

อะไรเป็น เหตุให้เกิดความทุกข์ วนั้น? สิ่งแรกก็คือ ความยึดมั่นถือมั่น, หาให้พบก่อน แล้วค้นต่อไปว่า ยึดมั่นถือมั่นในอะไร? พบสิ่งนั้นว่า ยึดมั่นด้วยอะไร? วิธีใด? ท่อไปอีก; เดียวก็จะเกิดความระอา เลิกความยึดมั่นถือมั่นในสิ่งนั้น. ความทุกข์ก็ดับไปในกรณีหนึ่ง ก็ไปเข้าเรื่องของสติ ที่เราพูดกันมาอย่างยืดยาววันแรก ๆ : มีสติรู้ทันทั่วทั้งที่ ว่า อันนั้นเป็นความทุกข์ ที่เราต้องถอนรากถอนโคน, ไม่ใช่เป็นเรื่องที่เราจะไปมัวเป็นทาสมันด้วยการกลบเกลื่อน.

ขอให้ถือหลักอันนี้ อย่างนี้ ตามสามัญสำนึกอย่างนี้ ไม่ต้องมีอะไรมาก เพราะผู้ถามก็มองเห็นที่อยู่แล้ว, เห็นอยู่แล้วว่ากำลังกลบเกลื่อนเรื่อย ไม่มีที่สิ้นสุด ก็เลิกกลบเกลื่อนเสียซี.

(ถาม) ขอให้ท่านอาจารย์ ช่วยขยายความอีกสักหน่อย เกี่ยวกับความทุกข์ทางร่างกาย.

(ตอบ) ความทุกข์ที่เกิดแก่ร่างกาย ตามธรรมดาสามัญที่สุด ที่ต้องเปลี่ยน อิริยาบถ ไม่ได้กินความไปทั่วว่า อิริยาบถมีคบังคับความทุกข์. คุณให้ฉลาดหน่อย ก็ดูว่าที่เราไม่ค่อยรู้สึกความทุกข์ทางร่างกายนี้ ก็เพราะว่า เราเปลี่ยนอิริยาบถอยู่โดยไม่รู้สึกตัว : เดี่ยวเรานั่ง เดี่ยวเรายืน เดี่ยวเราเดิน เดี่ยวเรานอน อะไรอย่างนี้เป็นต้น มันก็เปลี่ยนอยู่โดยไม่รู้สึกตัว มันก็กลบเกลื่อนความทุกข์ทางร่างกายไว้โดยไม่รู้สึกตัว.

ถ้าถามว่า อะไรบังคับทุกข์? ควรจะตอบว่า อวิชชา ตามที่พระพุทธเจ้า ท่านตรัส เป็นหลักทั่วไป, แล้วอิริยาบถมีคบังคับทุกข์ มันเป็นความทุกข์ในความหมายที่แคบ แล้วก็อย่างธรรมดาสามัญ ที่เราไม่ค่อยรู้สึกทางกาย เพราะอิริยาบถมันเปลี่ยนอยู่เองเรื่อย. คำว่า อิริยาบถมันมีความหมายแต่อย่างนี้ คำว่าอิริยาบถที่มีความหมายอย่างอื่น เรายังไม่พบ. อิริยาบถ แปลว่าเครื่องไปของอวัยวะคือ เดี่ยวเดิน เดี่ยวยืน เดี่ยวนั่ง เดี่ยวนอน เดี่ยวเหยียด เดี่ยวคู้ เดี่ยวก้ม เดี่ยวเงย ฯลฯ ก็แล้วแต่ นี่เป็นคบังคับความทุกข์ทางร่างกายได้.

(แทบหมดเพียงนี้)

โมกขธรรมประยุกต์

— ๒ —

๑๓ เมษายน ๒๕๑๘

มายาและสิ่งที่เป็นมายา

ท่านนักศึกษา ผู้สนใจในธรรมทั้งหลาย,
การบรรยายเรื่องโมกขธรรมประยุกต์ เป็นครั้งที่ ๑ นี้
ผมจะกล่าวโดยหัวข้อย่อว่า มายาและสิ่งที่เป็นมายา.

พูดอย่างปัญหาของคน ก็ต้องพูดว่า ทำไมเราจึงไม่รู้จักมายา
หรือสิ่งที่เป็นมายา; เพราะเราไม่รู้จักสิ่งนี้ เราจึงต้องเป็นทุกข์ มีความทุกข์
เพราะความโง่ในเรื่องนี้อยู่เป็นประจำวัน.

ขอขมความเข้าใจ เกี่ยวกับคำว่า “โมกขธรรมประยุกต์” ไว้บ่อย ๆ ทั่วๆ ก็เรามี ความมุ่งหมายที่จะใช้หลักพระพุทธศาสนาให้เป็นประโยชน์ในชีวิตประจำวันทุก ๆ วัน. ที่แล้วมาเราไม่รู้จะใช้มันอย่างไรเสียเป็นส่วนมาก ทั้งที่เราก็ได้เรียนได้รู้ และท่องได้สวดได้ แล้วบางทีสอนได้ อธิบายได้ก็มี; แต่ก็ไม่รู้ว่าจะใช้มันให้เป็นประโยชน์โดยแท้จริงได้อย่างไร. เราได้พุกมาตามลำดับถึงปัญหาต่างๆ หรืออุปสรรคที่ขัดขวางไม่ให้เรารู้จักใช้สิ่งนี้ให้เป็นประโยชน์ คือไม่รู้รู้จักใช้โมกขธรรมให้เป็นประโยชน์ จึงมาพุกกันเสียใหม่ เพื่อใช้เป็นประโยชน์ให้ได้.

ความไวของจิต จนเราควบคุมไม่ได้ นี่ก็เป็นปัญหา, ความไม่มีสติสัมป-
ชัญญะเพียงพอ หรือ สมบูรณ์ นี่ก็เป็นปัญหา ที่ทำให้เราทำผิดพลาดอยู่เป็นประจำวัน
หรือควบคุมจิตไม่ได้. เราไม่มีปัญญาคือความรู้เกี่ยวกับสิ่งเหล่านี้ ในทางที่ หรือใน
ลักษณะที่ สามารถเอามาใช้เป็นประโยชน์ได้ เพราะว่า เราไม่ค่อยจะมีสัมมาทิฐิ
ที่ใต้อบรมมาแต่กำเนิด หมายถึงว่าเมตตาในท้องแม่ก็ได้; ถ้าพ่อแม่เป็นผู้มีสัมมา-
ทิฐิ; พุคอย่างนี้ก็กลัว. แต่ที่ถูกต้องก็เอาเพียงว่าพอกลอดออกมาจากท้องแม่ ก็ได้
เห็นตัวอย่างที่เป็นสัมมาทิฐิอยู่รอบบ้าน โตขึ้นมาในท่ามกลางสิ่งนั้น คนก็มีสัมมาทิฐิ
ได้โดยง่าย.

ถ้าเป็นอย่างที่กล่าวมานี้ มันช่วยให้เรารู้จุดหมายปลายทาง ว่าเกิดมาทำไมกัน,
หรือว่าเกิดมาหนีไปไหนกัน, ไปจบที่ไหนกัน. ที่ถูกต้องแท้จริงนั้น เรามีกุศลหมาย
อะไร เป็นสิ่งที่สำคัญ หรือเป็นปลายทางอันแท้จริง ไม่ใช่ของเล็กๆ น้อยๆ ครึ่งๆ
กลางๆ. ถ้าเรารู้ เราก็กินที่นั่น หรือว่าเราอาจจะมีชีวิตอยู่โดยการมีนิพพานพื้นฐาน
คือระยะเวลาที่จิตว่างจากการปรุงแต่งเป็นกิเลสต่างๆ; อย่างน้อยที่สุดก็มีความเยือกเย็น
พื้นฐานชนิดนี้ จนกว่าจะถึงจุดหมายปลายทาง คือมันเย็นถึงที่สุด ไม่กลับเปลี่ยนได้อีก
ต่อไป, ไม่เปลี่ยนมาเป็นร้อนได้อีกต่อไป.

“คน” ต้องอบรมจิตให้สูง เป็นเมณุษย์ เพื่อบุญแห่งโอความทุกข์

นี่คือปัญหาของคนซึ่งรวมทั้งเราด้วย “คน” อย่างที่ยังเป็นคน ยังมีจิตไม่สูง **ยังไม่เป็นมนุษย์** ที่มีจิตใจสูง; ยังเป็นเพียงคน ที่มักจะเรียกว่าชน ช-น ชนผู้เกิดมา. แม้ว่าเราจะถือตามหลักของลัทธิอื่นว่าคนมาจาก บุคคล; คำว่า “บุคคล” นั้นก็ยัง **เป็นเพียงสิ่งที่มีชีวิต** เป็นตัว เป็นตน ที่ยังไม่รู้อะไร. ลัทธิอื่นเขาถือว่า เป็นตัวเป็นตน แม้มีตัวบุคคล ก็มีชีวิตอย่างที่ยังไม่รู้จักอะไร เป็นอาคมันหรือตัวตน เหมือนกับว่าพื้นฐานสำหรับจะมีความรู้ ความเบิกบาน หรือการตรัสรู้ เป็นตัวคนที่สูงสุด สมบูรณ์เลิศรอกทำนองนี้. บุคคลอย่างนี้ไม่มีในหลักของพระพุทธศาสนา แต่ก็จะเอาถือได้เป็นหลักทั่วไปว่า พอเกิดมาก็เป็นบุคคลได้ เพราะเขาถือว่า มันเป็นบุคคล มาเกิดเป็นบุคคล เป็นหน่วยพื้นฐาน รากฐานอะไรอันหนึ่ง.

ที่นี้ก็ **เป็นมนุษย์** กัน ต้องเป็นคนหรือเป็นบุคคล หรือสัตว์หรืออะไรก็ตาม **ที่มีใจสูง** คำว่า “สูง” นี้ไม่ใช่ความหมายเพียงทางคณิตศาสตร์ ว่ามันสูงกว่ามิติอันหนึ่งซึ่งสูงกว่านี้; ไม่ใช่อย่างนั้น. ในทางธรรมะเรา **อยู่สูง** นี้คือ **อยู่ในลักษณะที่จะเห็นของที่ต่ำกว่าได้โดยง่าย**; ฉะนั้น เราจึงพยายามที่จะทำใจให้สูงขึ้นไปแล้วมองลงเห็นสิ่งที่มีอยู่ทั่วไปนั้นอย่างถูกต้องตามที่เป็นจริง, แล้วจิตก็รู้จักสูงขึ้นไปสูงขึ้นไป จนสิ่งเหล่านั้นท่วมไม่ถึง หรือตามขึ้นไปไม่ได้ มันก็เรียก อยู่ที่สูงทั้งหมด. จิตมันอยู่สูงจนสิ่งเหล่านั้นตามขึ้นไปรบกวนไม่ได้ อย่างนั้นน่าพอใจ น่าชื่นใจ ในคำว่า **มนุษย์** ที่แปลว่า **มีใจสูง**; เพราะฉะนั้น เราจึงมีการประพฤติกระทำหลายชนิดเรียกว่า **จิตตโยคะ** คือ **การประกอบในอธิจิต ทำจิตให้ยิ่ง ให้สูง** ก็เป็นมนุษย์ อยู่เหนือความทุกข์ได้.

ต้องฝึกจิตให้สูง จนรู้จักมายา และสิ่งที่เบ็นมายา

คำว่า “สูง” ในที่นี้ จะพูดกันในวันนี้ ก็คือสูงจนรู้จักสิ่งที่เรียกว่ามายา เราจึงมีหัวข้อสำหรับวินิจฉัยกันในวันนี้ว่า มายา ภาวะแห่งมายา และสิ่งที่มีการแห่งมายา เรียกสั้น ๆ ก็คือว่า **มายาและสิ่งที่เบ็นมายา**.

พวกที่เกิดมามีอายุถึงเท่านั้นแล้ว คงจะเคยได้ยินคำว่า “มายา” แล้วด้วยกัน
ทั้งนั้น ; บางคนอาจจะเก่งถึงกับเคยตำเพื่อนว่า โอ้มายา อย่างนี้ก็มีการมั่ง เพราะ
มันเป็นคำพหูภาษาไทยอย่างธรรมดาสามัญคำหนึ่ง. ในที่นี้ก็ตองพูดกันอีกส่วนหนึ่ง ใน
แง่ของภาษา คือความสลับเปลี่ยนแห่งภาษา ความค้นได้เดินได้ เปลี่ยนไปได้แห่งภาษา.

คำว่ามายานี้มี ๒ ความหมาย : ความหมายพื้นบ้านทั่วไป ที่ใคร ๆ ก็พูด
เป็นนั่น ก็คือ *มายาสาโดย* คือ *ไม่ตรง คดโกง มีเล่ห์เหลี่ยม มีปากอย่างโจอย่าง* ;
อย่างนี้ก็เรียกว่า มีมายา แสดงออกมาอย่างในรูปของมายา. นี่ก็เป็นมายาอย่างหนึ่ง
ในความหมายหนึ่ง เช่นคนมีมายา ก็คือคนเจ้ามายา.

มายาอีกความหมายหนึ่ง หมายถึงภาวะที่ซ่อนความจริงหรือพรางตา โดย
เฉพาะในพุทธศาสนา ก็จะถึงถึง *สัญญาวิปลาส* คือ *ความหมายมันสำคัญผิดเพราะ*
อำนาจของมายนั่นเอง : เห็นสิ่งที่ไม่เที่ยงว่าเที่ยง หมายถึงว่าเที่ยง, *เห็นสิ่งที่*
เป็นทุกข์ว่ามีความสุข แล้วก็หมายถึงมันลงไปว่าสุข, *เห็นสิ่งที่โดยเนื้อแท้ไม่เป็นตัวเป็นตน*
ไม่ใช่ตัวไม่ใช่ตน ไม่มีความหมายแห่งตัวตนเสียนี้ ว่ามันเป็นตัวเป็นตน ก็หมายถึงมันลง
ไปว่าเป็นตัวตน.

สัญญา แปลว่า *ความหมายมัน* *สัญญาวิปลาส* ก็คือว่า *ความหมายมัน*
มันวิปลาส *คิดพลาดจากความเป็นจริง* เพราะอำนาจของสิ่งที่มีมายา เป็นเครื่อง
พรางตา. ฉะนั้น เราก็จะต้องรู้จักภาวะแห่งมายา และตัวสิ่งที่มีภาวะชนิดนั้น ซึ่งพูด
กันอย่างภาษาวัดว่านี้ ก็ต้องเรียกว่า *สังขาร* นั่นแหละเป็นมายา มีภาวะแห่งมายา ;
สิ่งตรงกันข้ามจากสังขาร ก็มีแต่สิ่งที่จริงที่แท้ ที่ไม่ใช่เป็นมายา คือ *พระนิพพาน*
หรือ *วิสังขาร*.

ภาวะแห่งมายา คือสังขาร

นี่เมื่อพูดถึงสังขาร คุณก็งออีกแล้ว ไม่คุ้นกับวิชา ก็ยากที่จะรู้จักความ
หมายของคำว่า “สังขาร” ; เพราะชาวบ้านทั่วไป หรือแม้แต่ปธานุกรมทั่ว ๆ ไป

ในการได้พูดจากันอยู่นี้ สังขารมักจะหมายถึงแต่เพียงร่างกายอย่างที่พูดว่า สังขารร่างกาย แล้วมีของหลอกให้เข้าใจผิดอยู่เสมอ. เมื่อได้ยิน พระขังสุกุตตพ ว่า สังขารไม่เที่ยง เกิดขึ้นแล้วดับไป การที่ร่างบ้แห่งสังขารนั้นเป็นความสุข; ก็เลยเข้าใจว่าผิดยานั้น เป็นความร่างบ้แห่งสังขาร. นี้ก็ถูกเหมือนกัน แต่ว่าถูกน้อย.

สังขารไม่ใช่เพียงแต่ร่างกาย, ความดับแห่งสังขาร ไม่ใช่ความดับแห่งชีวิตร่างกายตายไป; รู้จักคำว่า “สังขาร” กันเสียก่อน แล้วก็รู้จักว่า นี่เป็นสิ่งที่มีมายา ประกอบอยู่ด้วยภาวะแห่งมายา ก็ไม่ตรงตามที่มีนั้นเป็นจริง มันหลอกให้เห็นเป็นอย่างอื่น.

คำว่า “สังขาร” นี้ ควรจะรับเอาคำนี้ ที่อยู่ **ในรูปของภาษาบาลี** ไปใช้ เพราะมันเปลี่ยนไม่ได้ มัน **แปลไปไม่ได้** ซึ่มันแปลมันก็ยุ่ง และไม่สำเร็จด้วย; รับเอาคำเดิมไปใช้ดีกว่า แล้วรู้เอาความหมายของมันให้ครบถ้วนก็แล้วกัน; เช่นคำว่า “กรรม” หรือ “พระกรรม” นี้ **ไม่มีทางจะแปลได้** ต้องใช้คำเดิมในภาษาบาลี. คำที่มีลักษณะอย่างนี้ ก็มีอยู่หลายคำ โดยเฉพาะคำว่า “สังขาร” นี้คำหนึ่ง; เรายังอาจจะรู้ได้โดยความหมายของมัน ว่ามันกินความกว้างขวางอย่างไร เท่าไร. คำพูดหรือตัวหนังสือ “สังขาร” คำนี้ **แปลว่า สิ่งปรุงแต่ง** ก็ได้ **ผลของการปรุงแต่ง** ก็ได้.

สังขารความหมายที่ ๑ ผลของการปรุงแต่ง

ที่เราจะต้องมองดูก่อน ก็คือผลของการปรุงแต่ง ได้แก่ปรากฏการณ์ทั่วๆ ไปที่เราประสบอยู่ทางตา ทางหู ทางจมูก ทางลิ้น ทางผิวหนัง อะไรก็ตาม คือปรากฏทั้งหลายรอบตัวเรา ที่เรารู้จักอยู่ด้วยตาเป็นต้น; นี่สังขารที่เป็นผลของการปรุงแต่ง. จะเหลียวไปทางไหน ก็เห็นสิ่งที่เรียกว่าสังขารนี้, หรือหูก็ได้ยินสิ่งที่เรียกว่าสังขารที่เป็นเสียงมากระทบหู, จมูกก็ได้สังขารที่เป็นกลิ่นมากระทบจมูก, ลิ้นก็ได้สังขารที่เป็นรส มากระทบลิ้นบ่อยๆ เมื่อเรามีการรับประทาน, แล้วผิวหนังก็มีสังขารที่มา

กระทบผิวหนึ่งบ่อยๆ โดยเป็นของแข็ง ของอ่อน ของนิ่มนวล ของกระด้าง ของสลายแก่ผิวหนึ่ง ของไม่สลายแก่ผิวหนึ่ง, สิ่งเหล่านั้นก็เรียกว่าสังขารเหมือนกัน. **ที่เป็นภายนอกก็เรียกว่าสังขาร** คือสิ่งที่มากระทบเนื้อหนัง, สิ่งที่มากระทบตัวเรานี้เรียกว่าสังขาร; **ตัวเราที่รับอารมณ์ก็เป็นสังขาร.**

แต่เดี๋ยวนี้ เราจะมองสังขารคือสิ่งที่ปรากฏอยู่รอบตัว : บางอย่างก็มีชีวิต. บางอย่างก็ไม่มีชีวิต. **ที่มีชีวิต** เรียกว่า **สังขารมีชีวิตครอง** หรือมีวิญญาณครอง สมัยก่อนก็ได้ยินซินहुกันมากก็คิดว่า วิญญาณกะสังขาร อวิญญาณกะสังขารอะไรก็มีซินहु; เดียวนี้ก็เลือนหายไป ไม่ค่อยจะใช้คำพูดนี้.

สิ่งต่าง ๆ รอบตัวเราที่มีชีวิต กับไม่มีชีวิต เช่นก้อนหินนี้ เราถือว่าไม่มีชีวิต, สัตว์หรือคนนี่ถือว่ามีชีวิต, หรือจะเป็นผี เป็นเทวดาถ้ามันมีอย่างเราว่านะ ก็เรียกว่ามีชีวิต; **มันไม่มันเดียวกัน** บางคนถือว่าเป็นสิ่งที่ไม่มีชีวิต ไม่มีวิญญาณ, บางคนถือว่ามีชีวิตมีวิญญาณ ถ้าดูให้ถี่แล้ว มันก็มีชีวิต และมีวิญญาณในระดับต่ำ. ฉะนั้น ควรจะจัดสิ่งที่มีชีวิตนั้นแหละ **ว่าเป็นสังขารที่มีวิญญาณครอง** ไร้ชีวิตก็ไม่มีวิญญาณครอง.

สังขารส่วนที่เป็นผล ที่เรารู้สึกได้อยู่ นี้ต้องดูให้ถี่ มันอยู่ในรูปต่าง ๆ กัน : **อยู่ในรูปที่เป็นวัตถุ** เนื่องจากวัตถุ ก็เรียกว่า **รูป**, สังขารที่เป็นรูป; เช่นเนื้อหนัง ล้วน ๆ อย่างนี้ ผม ขน เล็บ ฟัน หนัง อะไรล้วน ๆ อย่างนี้ ก็เรียกว่ามันเป็นสังขารที่เป็นรูป มีสังขารอีกพวกหนึ่ง ส่วนที่เป็น **จิต** หรือเป็นวิญญาณนั่นเอง ก็เรียกว่า **นาม** สังขาร ที่เป็นนาม. อย่างหนึ่งเป็น **รูป** อย่างหนึ่งเป็น **นาม** มาต่อกันเข้า เรียกว่า **นามรูป**; **ในภาษาบาลี** เขานิยมเรียกว่า **นามรูป** แต่ใน **ภาษาไทย** นิยมเรียก **รูปนาม** ไม่ต้องเดียวกันเพราะข้อนี้.

เรามีสังขารชนิดที่เป็นรูปธรรมอยู่พวกหนึ่ง, มีนามธรรมอยู่พวกหนึ่ง; พุทให้ชัดเจนไปก็คือ **กายกับใจ** ของคนของสัตว์ หรือของต้นไม้ก็ได้ แต่ของก้อนหิน มันไม่มีใครพุท. ฉะนั้น เรารู้ว่าสังขารที่เป็นผลเป็นปรากฏการณ์ คือ **นามรูป เป็นของ** **ตั้งสิ่งที่เนื่องไปด้วยกัน**; ถ้ามีแต่รูปล้วน ๆ ก็ไม่นับเนื่องอยู่ในสิ่งนี้, ไม่นับเนื่อง อยู่ในคำว่า นามรูป แยกออกไปเป็นรูปเฉย ๆ. นี้เรียกว่าสังขารในความหมายที่ว่า สิ่งที่เป็นผลของการปรุงแต่ง หรือถูกปรุงแต่ง เห็นปรากฏอยู่เป็นปรากฏการณ์ทั่วไป เป็นความหมายที่ ๑.

สังขารความหมายที่ ๒ อากาการที่ปรุงแต่ง

ความหมายที่ ๒. **กิริยาอาการที่เป็นการปรุงแต่ง** นั้นเอง ก็เรียกว่า **สังขาร** คือใช้เป็นกิริยา เป็นการปรุงแต่ง, **เป็นกิริยานาม** มากกว่า เรียกว่าเป็นการปรุงแต่ง อากาการที่ปรุงแต่ง กำลังที่ปรุงแต่ง ประกอบส่วนประกอบหลายส่วนขึ้นมา ให้เกิดเป็น สิ่งใหม่ขึ้นมาสิ่งหนึ่ง แล้วปรุงแต่งอย่างนั้นเรื่อยไป ๆ ๆ กิริยาอาการเหล่านี้ก็เรียกว่า สังขารได้ ในฐานะเป็นกิริยานาม.

ตัวที่ถูกปรุงแต่งก็อย่างหนึ่ง อากาการที่ปรุงแต่งก็อย่างหนึ่ง; แล้วดูให้คิดว่า มันปรุงแต่งเรื่อย **มีอากาการปรุงแต่งเรื่อย** : สิ่งนี้ได้ปรุงแต่งสิ่งหนึ่งขึ้นมาแล้ว สิ่งนั้นมัน ยังปรุงแต่งสิ่งอื่นต่อไปอีก, แล้วสิ่งอื่นนั้นยังปรุงแต่งสิ่งอื่นโน้นต่อไปอีก เรื่อยกันไป เป็นสายไม่มีที่สิ้นสุด.

ที่เป็นวัตถุธรรมหรือรูปธรรม ก็เป็นไปตามแบบของรูปธรรม เช่นผิวพื้น โลกนี้ ประกอบอยู่ด้วยอะไร มันปรุงแต่งอะไร แยกไปเป็นสาย ๆ; **ปรุงแต่ง** จน เกิดคันไม้ จนเกิดสัตว์ จนเกิดคน. **มีกิริยาอาการปรุงแต่ง** ที่ไหลเวียนอยู่; เช่น ว่าทำให้ **น้ำระเหยขึ้นไป** นี้ก็ปรุงแต่ง **ไอน้ำจากน้ำ** ขึ้นมา. **ไอน้ำก็ปรุงเมฆ** เมฆ หนักเข้าก็ **ปรุงแต่งฝน** ฝนหนักเข้าก็ตกลงมา **เป็นน้ำฝน** น้ำฝนตกลงมาก็ **ทำให้เปียก**

และ ไปหมด; มีอะไรเกิดขึ้นต่อ ๆ ต่อ ๆ กันไป ไม่มีที่สิ้นสุด; ตัวอย่างฝ่ายรูปธรรม ก็เป็นอย่างนี้.

ฝ่ายในธรรมในตัวตน ที่มีจิตใจต่อความรู้สึก ก็มี**การปรุงแต่งไปตามแบบนามธรรม** อย่างที่เขาเรียกว่า **ปฏิจจนุปบาท** เช่นเมื่อตาเห็นรูป - เกิดการเห็นรูปแล้ว - ก็ปรุงแต่งผัสสะสมบุรุษขึ้นมา - ปรุงแต่งเวทนา - ปรุงแต่งกัณหะ - ปรุงแต่งอุปาทาน - ภพ - ชาติ - ความทุกข์ในที่สุด. ไปหาอ่านดูจากเรื่องนั้น; เรื่องนี้เป็นเรื่องสำคัญที่สุด ที่เกี่ยวกับความทุกข์ หรือจะดับทุกข์ได้. เรายังไม่ต้องการจะอธิบายเรื่องปฏิจจนุปบาทในที่นี้; ต้องการแต่เพียงจะชี้ว่า **อาหารที่ปรุงแต่งนั้น ก็เรียกว่าสังขารได้, ทั่วรูปธรรมนามธรรมที่ถูกปรุงแต่ง หรือปรุงแต่งสิ่งอื่น ๆ ต่อไป ก็เรียกว่าสังขารได้.**

รสของการปรุงแต่งที่สำคัญได้แก่ สุขเวทนา

ที่นี้ มีสิ่งที่สำคัญที่สุดที่จะต้องบอก ก็คือรสที่เกิดมาจากการปรุงแต่ง คำว่า "รส" ในที่นี้มีความหมายกว้าง, กว้างกว่าคำว่ารสที่คู่กับลิ้น รสที่คู่กับลิ้น; รสคำนั้นแคบ มีความหมายแคบ. **รส** ในที่นี้มีความหมายกว้าง หมายถึง**ปฏิบัติวิยาใด ๆ ที่มันเกิดขึ้นมาจากการปรุงแต่งแล้ว เป็นที่ตั้งแห่งความยินดีของสัตว์ผู้ใดในเวลา, จากัดคามอย่างนี้ไว้ให้ชัดเจน ไม่อย่างนั้นจะเข้าใจผิดได้.**

ปฏิบัติวิยาที่เกิดมาจากการปรุงแต่ง เรียกว่ารส ในที่นี้ เป็นที่ตั้งแห่งความยินดีของสัตว์ที่ยังมีวิชาหรือโง่เขลา. สิ่งนี้เป็นสังขาร ที่กำลังเป็นปัญหา ยิ่งกว่าสังขารในความหมายใด ๆ; เพราะเราจะไปทำผิดอะไร ไปหลงในอะไร นั่นก็คือไปหลงในสังขารส่วนนี้ คือส่วนที่เป็นรสของการปรุงแต่งนั้น : ระบุลงไปตรง ๆ ก็ว่า **สุขเวทนา** ทั้งหลาย.

ตัว **สุข** เวทนา นี้ ก็ เป็น **สังขาร** มันจะทำให้คุณงงได้ ในที่นี้เรียกว่า **สุขเวทนา** - **ความรู้สึกรู้สึกที่เป็นสุข**, เวทนา นี้ ก็ เรียกว่า **สังขาร**; นี้ ก็ ไป ติด กัน อยู่ กับ ใน คำ ๕ คำ ที่ ว่า รูป เวทนา สัญญา สังขาร วิญญาณ นั้น แยก ออก เป็น ๕ อย่าง. **สังขาร** ที่ กล่าว ใน ๕ คำ นี้ เป็น อีก อย่าง ต่าง หาก จาก เวทนา นี้ ก็ หมาย ถึง **ความคิดนึกที่ปรุงแต่ง**; แต่ **สังขาร** ที่เป็น **นร** ของ ปรุงแต่ง นี้ เป็น **สังขารทั่วไป** ไม่ว่าจะ ไร ไม่ยก เว้น อะไร นอกจาก นิพพาน อย่าง เดียว แล้ว เรียกว่า **สังขาร**.

เวทนาเป็นนรของการปรุงที่เป็นมายา

สุขเวทนา นี้ ก็ เป็น **สังขาร** เป็น **ผล** ที่ ปรุง **ปรุง** ขึ้น มา จาก ผัสสะ จะ ทาง ทา ทาง หู ทาง จมูก ทาง ลิ้น ทาง กาย หรือ ทาง ใจ เอง ก็ ตาม ใจ; เมื่อ ปรุง ขึ้น มา เป็น เวทนา ก็ มี ปัญหา เกิด ขึ้น แก่ คน ที่ ไม่ รู้ ตาม ที่ เป็น จริง ว่า เวทนา นี้ ก็ คือ อะไร. ที่ เป็น **สุขเวทนา** เป็น **ปัญหามาก** คือ มัน เป็น เหนือ ล้อ มาก ที่ สุด คน จึง ไป ติด สุขเวทนา.

ส่วน **ทุกขเวทนา** นั้น ไม่ เป็น เหนือ ล้อ แต่ ก็ หลีก ไม่ พ้น มัน **ก็มี ปัญหา** เกี่ยว กับ **ทุกขเวทนา** ด้วย.

เวทนา อีก ชนิด หนึ่ง ก็ เรียกว่า **อทุกขมสุขเวทนา** คือ ยัง ไม่ จับ ได้ ว่าเป็น ทุกข์ หรือ เป็น สุข นี้ ก็ **ยัง เป็น ปัญหา** คือ ทำให้ ช็อก ใจ สงสัย และ เมื่อ ไม่ รู้ จัก มัน มัน ก็ **เพิ่มความ โง่ ให้ ทุกที** : ของ อร่อย ถูก ใจ มัน ก็ **เพิ่ม ราคะ นิสัย - เคยชิน ที่ จะ รัก**, ของ ไม่ อร่อย ไม่ ถูก ใจ มัน ก็ **เพิ่ม ปฏิฆานุสัย** คือ ความ **เคยชิน ที่ จะ โกรธ จะ เกลียด**, ของ ที่ ไม่ พุค ได้ ว่า ถูก ใจ หรือ ไม่ ถูก ใจ มัน **เพิ่มความ โง่** ว่า "ทุกคราว ที่ เรา เข้า ไป สัมผัส กับ มัน เรา ไม่ รู้ ทุกที ไป เรา ไม่ รู้ จัก มัน ทุกที ไป" มัน ก็ เท่า กับ **เพิ่มความ โง่** ทุกที ไป ก็ เรียกว่า **เพิ่ม อวิชานุสัย**.

นี่ เอา **เวทนา** ทั้ง ๓ อย่าง นี้ มา พุค ให้ พัง เพื่อ จะ ชี้ ความ ที่ มัน เป็น **มายา**, มัน เป็น **นร** ของ การ ปรุง แต่ง ออก มา ใน รูป ของ เวทนา แล้ว ประกอบ อยู่ ด้วย **มายา**. เรา ไม่

รู้จักมันว่าสุขเวทนาเป็นมายาอย่างไร, ทุกขเวทนาเป็นมายาอย่างไร, อทุกขมสุขเวทนาเป็นมายาอย่างไร.

สุขเวทนามากดี ทุกขเวทนามากดี อทุกขมสุขเวทนามากดี โดยแท้จริงแล้ว เป็นสักว่าเวทนา เท่านั้น. คำว่า "สักว่า" นี้ หมายความว่ามัน เป็นแต่สักว่าสังขาร ที่เป็นปฏิภนวิญญูญ์ ถูกสร้างขึ้นมาจากอัมมัตถ์เท่านั้น. โดยแท้จริงมันเป็นเพียงเท่านั้น ตามธรรมชาติเป็นเพียงเท่านั้น; แต่เดี๋ยวนี้มันเกิดมีส่วนพิเศษ เสริมออกไปว่า ถ้า ส่วนใดร่อยแก่ความรู้สึก มันก็มีความหมายอย่างหนึ่ง, ส่วนใดไม่ร่อยแก่ความรู้สึก มันก็มีความหมายอย่างหนึ่ง, ส่วนใดเฉย ๆ กลาง ๆ มันก็มีความรู้สึกอีกอย่างหนึ่ง.

เรา ถูกหลอกให้หลงอยู่ด้วยเวทนาทั้ง ๓ นี้ โดยไม่รู้สึกรู้ว่าแท้จริงมันเป็นอย่างไร; ฉะนั้น เราจึง ไปหลงไหลในสุขเวทนา ไปเกลียดชังในทุกขเวทนา ไปเพิ่มความโง่งในอทุกขมสุขเวทนา.

ต้องมีสติรวดเร็วจับตัวเวทนาให้ได้

ถ้าต้องการให้ธรรมะนี้ประยุกต์ ก็ไม่มีอะไร คุณต้องจับตัวมันให้ได้ คือ มีสติที่รวดเร็วจับตัวมันให้ได้ ว่าสุขเวทนา ทำให้เราหลงมันอย่างไรแล้วโง่ง, หรือ ว่าทุกขเวทนา ทำให้เราอึดอัดจิตใจ เกลียดชัง มันอย่างไรแล้วโง่ง, อทุกขมสุขเวทนา ผ่านมันไปด้วยความโง่งอย่างไรโง่ง, คือให้รู้จักว่ามัน เป็นสักว่าเวทนา เป็นปฏิภนวิญญูญ์ เป็นผลของการกระทบเท่านั้นเอง.

นี่ คุุให้ละเอียด หรือซัดลงไป ในความหมายของมายา ซึ่งเป็นสิ่งที่ยากลำบากมากที่จะรู้จักมายา คือรู้จักความจริงของสิ่งต่างๆ อย่างแท้จริง จนมันหลอกไม่ได้. สำหรับสุขเวทนามัน ก็มีคำความหมายอยู่แล้วว่า มันร่อยแก่ตา แก่นู แก่นมูก แก่นลิ้น แก่นกาย แก่นอะไรต่างๆ นี้; แล้วคนที่ไม่รู้สึกรู้ว่าเป็นสักว่าเวทนา ก็หลงไหล คือรวมทั้งเราเองก็หลงไหล.

ต้องไปศึกษา กันจริงๆ เมื่อ อร่อยทางตา คือสวยงามที่สุด เราใจอย่างไร; เมื่อ อร่อยทางหู เสียงที่ไพเราะที่สุดที่เราใจอย่างไร, กลิ่นที่หอม ที่สุด เราใจอย่างไร, รสที่อร่อยที่ลิ้น เราใจอย่างไร, **สัมผัสอันละเอียดอ่อน** ยั่วยวนนี้มีนวลทางผิวหนัง เรากะทบแล้ว เราใจอย่างไร. **ไม่ต้องเอาเรื่องคนอื่น ต้องเอาเรื่องของตัวเอง** แล้ว โดยเฉพาะอย่างยิ่ง **เมื่อมันมีอยู่จริง** : เมื่อตากำลังอร่อยทางตา หูกำลังอร่อยทางหู จมูกกำลังอร่อยทางจมูก, **เมื่อเวลาอย่างนั้นจริงๆ รู้จักว่าเราใจมันอย่างไร.**

แต่เราไม่ยอมรับว่าใจใช่ใหม่? ก็เราไม่เคยคิดว่าเราใจ เมื่อเราอร่อยทางตา ทางหู ทางจมูก เป็นต้น. เรากลับเห็นว่ามันเป็นโชคที่ใช่ใหม่? แล้วกำลังหลงรักมัน บุษามัน ออกสู่การศึกษาเล่าเรียน เพื่อจะได้ออกไปมีอาชีพๆ มีเงินมากๆ ไปหาความอร่อย ทางตา ทางหู ทางจมูก ทางลิ้น ทางกาย ให้มันมากกว่าเดี๋ยวนี; **ดูซิ, เราจะบุษามันยิ่งกว่าสิ่งใดหมด** : บุษาสุขเวทนา เราก็ไม่รู้สึกรู้ว่าเป็นมายา รู้สึกเป็นของจริง แล้วอร่อยที่สุด.

เมื่อไรจะรู้ของจริงถึงขนาดที่มันเป็นมายา? ต้องศึกษาต่อไป ต้องศึกษาอย่างแท้จริง คือ **ศึกษาจากของจริง** ไม่ใช่ศึกษาจากหนังสือ หรือจากใครพูด. มันเกิดเป็นสัมผัส ประუნแต่งเป็นเวทนา จนรู้สึกเอรีคอ่อยอยู่อย่างนั้น; มันก็ยากเหมือนกัน เพราะว่ารสหรืออำนาจหรืออิทธิพลของเวทนานั้นมันครอบงำเต็มที่ ไม่ทำให้เรามีความคิดไปในทางอื่นได้ นอกจากหลงรักมัน; **อย่างนี้ก็ต่อเรียกว่าตัวอำนาจของอวิชชา** คือความไม่รู้.

เวทนาก็เป็นสักว่า เป็นธรรมดาของสังขาร

เดี๋ยวนี **จะต้องรู้** คือ **ไม่หลง** อย่างที่แล้วมา สำหรับคำพูด ในภาษาธรรมะที่ว่า **“สักว่าเวทนา”** หรือ **สักว่าเป็นธรรมดาของสังขารที่จะต้องเป็นอย่างนั้น** ก็จะต้องรู้สึกอย่างนั้นที่เรียกว่าธรรมคา; **เห็นว่าสัมผัสผิวหนังก็เกิดความกำหนัด เกิด**

พอใจ เกิดความหลงใหล ในสัมผัสทางผิวหนัง โดยเฉพาะระหว่างทางเพศ ก็เลยบูชา
ลุ่มหลงเป็นพระเป็นเจ้าไปเลย เรียกว่าเป็นพระกามเทพนี่.

ผู้ที่มีธรรมะ ศีลขารธรรมะ รู้จักธรรมะแล้ว ก็เห็น เป็นตักว่า เวทนา;
แม้สุขเวทนาเกิดจากเพศตรงกันข้าม ก็ เป็นตักว่า เวทนา, เป็นธรรมชาติอันหนึ่ง,
เป็นเหมือนเครื่องจักรที่ทำงานตามหน้าที่ ก็ว่าในมนุษย์คนหนึ่ง มันก็มีประสาท มีความ
รู้สึกได้ด้วยประสาท มีต่อม gland ต่าง ๆ ที่ทำให้ประสาททำหน้าที่ แล้วมันจะต้องทำ
หน้าที่อย่างนั้น ที่ธรรมชาติสร้างมาแล้ว. ฉะนั้น เมื่อมีอะไรเข้ามาเกี่ยวข้องกับตัว มันก็
ทำงานตามนั้น ตามหน้าที่อย่างเที่ยงตรงที่สุด.

ถ้าความรู้สึกทางเพศเกิดขึ้น เป็นความเอร็ดอร่อยทางโผฏฐัพพะ ทางผิวหนัง
แล้วก็ให้รู้ไว้ว่า มัน เป็นเพียงการทำหน้าที่ ที่ถูกต้อง ตรงตามหน้าที่ของมัน ของ
ระบบประสาท ของต่อม gland ต่าง ๆ ที่ธรรมชาติมันใส่มา ให้เป็นอย่างนั้น; เพื่อ
ประโยชน์แก่การสืบพันธุ์ เพื่อให้คนโง่หลง แล้วรับจ้างธรรมชาติเพื่อทำการสืบพันธุ์.
นี่เรียกว่าเป็นผู้มองในด้านที่ตรง ที่แท้จริง คือไม่ติดอยู่ที่มายา.

ถ้าไปติดอยู่ที่รสอร่อยของเวทนา นั้นแล้ว ก็เรียกว่า ติดอยู่ที่มายา; แล้ว
มายา นี้ก็ ยังบังคับให้เกิดความคลิปรุ่งแข่ง ตรงตามหน้าที่ของมันอีกแหละ คือ
ความรัก คือความหลง คือความหึงหวง ความอะไรต่าง ๆ ไปตามหน้าที่ ตามธรรมชาติ
ที่มีอยู่ในตัวคน, ไม่ใช่ได้วิเศษวิโสมาแต่ไหน มันเป็นการทำงานตามหน้าที่ของอวัยวะนั้น
ละเอียดประณีตลึกซึ้ง เท่านั้นเอง. ถ้าความรู้นี้มีเพียงพอ มีมากพอ มีอิทธิพลมากพอ
มันก็จะรับความรู้สึกโง่เขลาไปตามอำนาจของมายาเสียได้; นี่เป็นผลของการที่รู้จักมายา.

ที่เราเป็นทาสกันมาก ก็คือมายาที่เกิดมาจากสัมผัสทางผิวหนัง ที่เรียกว่า
โผฏฐัพพะ แล้วโดยเฉพาะ เรืองระหว่างเพศ; ถึงแม้เรื่องสัมผัสทางตา ทางหู
ทางจมูก ทางลิ้น ก็เหมือนกัน ถ้าเป็นเรื่องที่เกี่ยวกับเพศตรงกันข้ามแล้วละก็ ให้ความ

หมายมาก ให้น้ำหนักมาก ให้อิทธิพลมาก ตามแบบของเรื่องระหว่างเพศ. ฉะนั้น รูปที่เกี่ยวกับเพศตรงกันข้าม, เสียงที่เกี่ยวกับเพศตรงกันข้าม, กลิ่นที่เกี่ยวกับเพศตรงกันข้าม, มันจึงมีอิทธิพลยิ่งไปกว่ารูปตามธรรมดา เสียงตามธรรมดา กลิ่นตามธรรมดา.

บางทีก็มี**ความฉลวยที่โง่มาก** ก็ไปแปลความหมายตามธรรมดา ที่ไม่ใช่เรื่องเพศ ให้มาเป็นเรื่องของเพศไปเสียก็มี เพราะว่ามันง่ายที่จะตีความหมายอย่างนั้น; ฉะนั้น จึงมีสัญลักษณ์ของเพศหญิง เพศชาย อยู่ที่ตั้งต่างๆ ที่ไม่มีเพศก็ได้ หรือมีเพศก็ได้ เช่นคอกไม้ ใบไม้ อะไรรักตาม. แม้เสียงโน้ตของเสียงต่างๆ นี้ ก็ฟังเป็นความหมายเนื่องไปทางเพศอย่างนี้ก็ได้ มันก็เป็นมายาหลายชั้นหลายซ้อน; ฉะนั้น คนเราจึงกำลัง หลงคิดอยู่ในมายา ทางอายุกระทั่ง ๖ คือ ทา หู จมูก ลิ้น กาย ใจ.

ความเป็นมายาก็มีอยู่ที่รส ซึ่งเกิดมาจากเวทนานั้น ๆ เป็นส่วนใหญ่; อย่างอื่น เรื่องอื่น แขนงอื่นมันก็มี แต่มันไม่สำคัญเท่าแขนงนี้ คือสุขเวทนาที่มาจาก การสัมผัสเนื่องกันกับเพศตรงกันข้าม. ที่นี้แม้ไม่ได้เนื่องกับเพศตรงกันข้าม ก็ไปทำให้มีความเนื่องด้วยเพศตรงกันข้าม เสียเรื่อยไป; ยิ่งผูกพันตัวเองมากขึ้น หรือว่า ชุทหลุมฝังตัวเอง นี่มันมากขึ้น ๆ ไม่มีสร้าง.

นี่ระวังศิลปะแห่งโลกปัจจุบัน นี้ให้ตี ๆ. ที่เรียกว่าศิลปะ ที่คุณจะไปบูชา ไปชอบมัน ระวังให้ตี ๆ; มันล้วนแต่จะทำที่ไม่เป็นมายาให้เป็นมายา ให้มีความหมายที่เป็นมายา ที่ผูกพันจิตใจรุนแรงหนักขึ้น ๆ จนหลงอยู่ในมายา ออกไปไม่รอด.

เราจะต้องใช้ศิลปะแค่ในทางเปลื้องมายา พังทะลายมายา; แกะไขอุปสรรคเหล่านั้น จึงจะเป็นศิลปะในหลักของพระพุทธศาสนา คือในหมู่ของพุทธบริษัท. ส่วนพวกชาวบ้านเขามีศิลปะ ชนิดที่จะฝังตัวให้คัมค้ำ จมมิตลงไปในรสของมายา โดยเฉพาะสุขเวทนา และโดยเฉพาะอย่างยิ่ง ที่เกี่ยวกับเพศตรงกันข้าม.

เวทนาทางสาม เป็นมายาที่เป็นอันตรายและมีปัญหามาก

เวทนาที่ ๑. สุขเวทนา ถ้าคุณที่เป็นจริงแล้ว ก็สักว่าเป็นเวทนา, เมื่อเป็นสักว่าเวทนา ก็เป็นสังขารตามธรรมดา ไม่เที่ยง เป็นทุกข์ ดูแล้วก็น่าเกลียด; ฉะนั้น จึงพูดได้เลยว่า สุขเวทนาจึงเป็นทุกข์ ก็ดูแล้วน่าเกลียด ทำความทรมานใจให้แก่นั่นเอง ที่เข้าไปหลงยึดมั่นถือมั่น. พุทสน์ ๆ ก็ว่า แม้ความสุขนั้นก็คือความทุกข์ ก็ดูแล้วน่าเกลียด มันจะชบกัดเอาคนที่เข้าไปหลงมันด้วยความโง่.

ขอให้เลยได้คือสิ่งที่เรียกว่าสุขเวทนา; แม้จะเอื้อมร้อยสูงที่สุดอย่างไร ก็เลยได้ เห็นว่าเป็นสักว่าเวทนา เป็นปฏิกิริยาที่เกิดขึ้นอย่างเที่ยงตรง ตามการปรุงแต่ง. มันเป็น mechanism เป็นกลไกทางจิตทางวิญญาณ ที่จะต้องเกิดขึ้นอย่างนั้น ๆ ตามหลักของมัน, แล้วปรากฏอยู่ที่จิตใจอย่างนั้น ด้วยอำนาจของอวิชชา ก็เป็นความโง่ เป็นความหลง เป็นความทุกข์. นี่คือสัตว์ทั้งหลายทั่วไปในโลก กำลังตกอยู่ใต้อำนาจของมายาอย่างนี้.

เวทนาที่ ๒. ทุกขเวทนา ที่ถูกเข้าแล้วเจ็บปวดนั่งร้องไห้ร้องไห้อยู่ : ทางรูปธรรมก็เจ็บปวดที่กาย เจ็บไข้เป็นต้น, ทางนามธรรมก็ผิหวั้ง ออกหัก ออกฉีก อะไรกัน อย่างที่เขาเรียกกัน; นี่มันเป็นทุกขเวทนา. คนโง่เข้ามาเกี่ยวข้องกับทุกขเวทนา ก็มานั่งร้องไห้อยู่ ถ้าความคิดเตลิดเบียดเบียนไป ก็ทำอันตรายตัวเอง; นี่มันโง่ ๒ ชั้น ๓ ชั้นจนฆ่าตัวเอง ก็ไม่เห็นว่ามันจะแก้ทุกขเวทนาได้.

ที่นวัฏจักรที่จะมองเห็นอันนี้ ก็อย่างเดียวกันแหละ สุขเวทนาเป็นสักว่า การปรุงแต่งตามธรรมชาติ; ทุกขเวทนาจึงเป็นสักว่า การปรุงแต่งตามธรรมชาติ ผิดกันแต่ว่ามันออกมาในรูปที่ทนยากเจ็บปวด. ถ้าเราไปหลงในทุกขเวทนาเราก็เจ็บปวด; ถ้าเห็นว่ามันอย่างนี้เอง เราก็หัวเราะได้ ฉะนั้น บู้ ยา ตา ยายสมย์โน้น เขาฉลาดกว่า

คนสมัยนั้นมาก เพราะว่าเขาไม่ฆ่าตัวตายเพราะอกหักเหมือนคนสมัยนี้; เพราะเขารู้ว่า มันอย่างนั้นเอง.

เขาสอน *อิทูปัจจอยตา* อันสูงสุด ในพระพุทธานุศาสนาวีในวัฒนธรรมของชาว บ้าน; พอมีอะไรแปลคออกมา เขาวัดมันอย่างนั้นเอง แล้วเขาก็หัวเราะเสีย. เขา จับปวศทางผิวหนัง เขาก็พยายามที่จะมองว่ามันอย่างนั้นเอง คือเป็นกรรม เป็นผลกรรม มันอย่างนั้นเอง ไม่เป็นทุกข์ไม่เป็นร้อนอะไรมากมาย ถ้าเป็นเรื่องจิตที่ไม่จับปวศทางกาย เขาก็สลัดออกไปได้ง่าย ๆ ว่า มันอย่างนั้นเอง, อย่างนั้นมันเป็นอย่างนั้นเอง.

คนสมัยก่อนไม่เหมือนสมัยนี้ ยิ่งเรียนมากสำหรับจะโง่ จะหมายมันจะเอาให้เป็นอย่างนั้น จะเอาให้เป็นอย่างนั้น จนฆ่าตัวตายในเมื่อสิ่งต่างๆ มันผิดหวัง. คนที่มาตามปัญหาเรื่องผิดหวังจะทำอย่างไรดี มีมากขึ้นทุกวัน ๆ ซึ่งผมได้รับ จากที่เขาถามผม นี่ผมจึงรู้ว่าเดี๋ยวนี้มันยิ่งโง่มากขึ้น โง่มากขึ้น จำนวนความโง่ก็มากขึ้น ปริมาณความโง่ก็แรงขึ้น.

ควรจะรู้ว่า **ทุกขเวทนา** ดีกว่า **เวทนา** อย่าให้มายาอันร้ายกาจนี้หลอกให้ร้องไห้หรือให้ฆ่าตัวตาย ทำนองนั้น; มายาจากทุกขเวทนา อย่ามาทำให้เราต้องร้องไห้หรือต้องเป็นทุกข์ หรือต้องถึงกับฆ่าตัวตาย ซึ่งมันโง่เกินไป.

เวทนาที่ ๑. อทุกขมสุขเวทนา นี้คล้าย ๆ กับว่า พระพุทธเจ้าท่านทรงมุ่งหมายว่า ทุกขเวทนาที่เรารู้สึกต่อเวทนา หรือมีเวทนา ขอให้เราฉลาดในเวทนา, แล้วเราก็จะรู้ความจริงได้เร็ว อยู่เหนืออำนาจของเวทนาได้เร็ว. **เวทนาที่เป็นสุข** หรือ **เป็นทุกข์** นั้นมันมาต่าง ๆ นานา ๆ มาครึ่ง; แต่ **เวทนาที่ไม่สุขไม่ทุกข์** นี้คล้าย ๆ กับว่า จะมาสัมผัสอยู่แทบจะตลอดเวลา ที่ตาเราเห็นรูปอยู่ หูได้ฟังเสียงอยู่ จมูกได้กลิ่นอยู่.

แม้เดี๋ยวนี้ *ตาเราสัมผัสอยู่ ก็เห็นอยู่, หูก็ได้ยินเสียงอยู่* แต่เราก็ **ไม่เคยคิดว่ามันดีกว่าสัมผัส** ดีกว่าเวทนาที่ไม่สุขหรือไม่ทุกข์ เราไม่ได้สนใจเลย. **เวทนา**

ชนิดนี้จะมีมากมายเท่าไรในวันหนึ่ง ๆ เราก็ไม่มีความรู้เรื่องเวทนาเพิ่มขึ้น ; ฉะนั้น เราจึงไม่เท่าเติม หรือมันโง่ลงไปกว่าเติม ยิ่งไปกว่าเติม คือผ่านเวทนาไปจนชินกันไปเสีย จนไม่รู้ว่าเวทนานั้นคืออะไร. เพราะฉะนั้น พระพุทธเจ้าท่านจึงทรงแสดงว่า **อทุกขมสุขเวทนานี้** **เพิ่มอวิชชานุสัย** คือความโง่ ความเขยชินที่จะโง่ หรือความโง่นั้นเอง.

มาษาที่เป็นอันตราย เป็นปัญหาที่สุด ก็คือมาษาที่เวทนาทั้ง ๓ เวทนา คือทั้งสุขเวทนา ทุกขเวทนา อทุกขมสุขเวทนา. สิ่งอื่นที่เป็นมายาก็มี แต่ไม่เป็นปัญหา ไม่เป็นอันตรายมาก เหมือนกับมาษาที่มีอยู่ที่เวทนา ที่กำลังพาเราไปสู่ลัทธินั้น ลัทธินี้, อุดมคตินั้น อุดมคตินี้, กระทั่งการเมือง อุดมคติการเมืองนั้น การเมืองนี้, แล้วกำลังเป็นทาสของอุดมคติวัตถุนิยมไซ้ไหม? จะให้สัมบูรณ์ทางวัตถุ ก็เพื่อสุขเวทนา มันก็ไม่มีทางจะฉลาด คืออยู่เหนือเวทนา หรือว่าแก้ปัญหิต่าง ๆ ได้.

ภาวะที่ไม่แสดงความจริง เราเรียกว่ามาษา ; ภาวะนี้มีอยู่ที่สังขารทั้งหลาย ที่เป็นปรากฏการณ์ก็มี, ปรากฏอยู่ที่กิจกรรมแห่งการปรุงแต่งของสิ่งนั้น ๆ ก็มี, แต่ว่าที่ร้ายกาจก็คือ ที่ปรากฏอยู่ที่รสอันเกิดมาจากการปรุงแต่งนั้น ๆ เช่น สุขเวทนา ทุกขเวทนา อทุกขมสุขเวทนา เป็นสิ่งสำคัญ. ถ้ารู้จักสิ่งเหล่านี้ แล้วก็จะไม่หลงในมาษาที่เป็นอันตราย หรือว่าจะไม่หลงในมาษาใดๆ ก็ได้ ; เพราะมาษาทั้งหลายจะขึ้นอยู่ที่มาษานี้ทั้งนั้น : **มาษาที่มีอยู่ที่รสอันอร่อย** คือปฏิภเวทนามาษาจากการปรุงแต่ง, แล้วก็ **รสที่** **หลอกให้เกลียดชัง** หรือทุกขเวทนา แล้วก็ **รสที่ผ่านไปแล้ว** ก็ยังหลอกให้โง่อยู่ นั้นเอง คือ **อทุกขมสุขเวทนา**.

ปัญหาที่ทำให้มีการเกิดสิ่งต่าง ๆ อยู่ที่เวทนา

ถ้าคุณเข้าใจเรื่องนี้ คุณจะพบความจริงตรงกับหลักของพระพุทธศาสนา ว่า **ต้นตอ** ทั้งหลายอัน **อยู่ที่เวทนานั้น** ทำให้เกิดนั้น ทำให้เกิดนี้ ทำให้เกิดทุกสิ่งทุกอย่าง ; **เรียบออกไปอีกนิกก็ที่ผัสสะ** เพราะมันต้องมีผัสสะ มันจึงเกิดเวทนา ผัสสะนั้นมันเป็น

ทันตอลึกเข้าไปกว่า. เราเขาที่มันกำลัง เป็นปัญหาโดยตรงก็คือเวทนา : อร่อยที่ทา หู จมูก ลิ้น กาย ใจ, หรือว่าไม่อร่อยที่ทา หู จมูก ลิ้น กาย ใจ, หรือว่าไม่มีความหมายอะไร เมื่อผ่าน ทา หู จมูก ลิ้น กาย ใจ; ล้วนแต่เป็นมายา ทำให้ไม่รู้ตามที่แท้จริง.

คนในโลก ทั้งแต่อดีตมาจนถึงปัจจุบัน กระทั่งอนาคต จะมีปัญหา ซ้อนกันเกี่ยวกับเวทนาเหมือนกันหมด ลักษณะเดียวกันหมด; แต่ว่าจะรุนแรงหรือไม่ ขึ้นอยู่กับยุคไหน สมัยไหน มันมีการปรุงแต่งหลอกลวงมาก. โดยเฉพาะอย่างยิ่งก็ยุคปัจจุบันนี้ มีการค้นคว้าก้าวหน้าไปในทางปรุงแต่งให้หลอกลวงมากยิ่งขึ้นกว่ายุคที่แล้วมา; ฉะนั้น จะมองดูกันในแง่เสียเปรียบได้เปรียบ มันก็พูดยาก.

สมัยก่อนเขาก็ได้เปรียบในข้อที่ว่า ไม่มีอะไรมาช่วยมาก, ไม่ช้าไม่นาน คนก็เบื่อหน่ายในกามารมณ์ในอะไรก็ได้ ก็เป็นผู้บรรลุผลไปก็ได้ ก็ได้เปรียบ. เคียวนี่มีเรื่องยุ่งยากมาก เพราะว่าการประดิษฐ์ประคอยกันคว้า ปรุงแต่ง เพื่อความช่วยขวนมีมาก จนแสงไม่ออก ก็ทำให้จมลงไปในกองทุกข์มาก.

แต่ถ้าจะมาคิดในแง่ดี คือมองกันในแง่ดี ก็จะต้องคิดว่า ถ้ามันมาก มันก็ควรจะต้องกลับมาก; เหมือนกับว่าเหวี่ยงไปเท่าไร มันก็มีการตีกลับเท่านั้น. เพราะฉะนั้นเมื่อเหวี่ยงมาก มันก็ จะมีการตีกลับมาก แล้วเราก็ใช้ประโยชน์ของการก้าวหน้าแห่งวิชาการทั้งหลายในปัจจุบันนี้ ที่ทำให้มันเหวี่ยงจมลงไปในความหลอกลวง ของความอร่อยของเวทนามาก ก็ให้ตีกลับมามาก และมาเร็วๆ คงจะไม่เสียเปรียบกันนัก.

เมื่อมีความรู้มาก ควรจะมีสติปัญญาแก้ปัญหา

ผมก็เคยคิดเรื่องนี้มาก ว่าคนในสมัยที่มีอะไรช่วยขวนมากขึ้น จะมีทางรอดได้อย่างไร จากสิ่งที่หลอกลวงนั้นๆ ก็เลยมองเห็นอยู่อย่างนี้แหละ : เพราะว่าเรามีวิชาความรู้ที่ก้าวหน้า นี่ก็จะต้องถือว่า เราก็มีความรวดเร็วในการที่จะเปลี่ยนแปลงด้วย. ฉะนั้นถ้าก้าวหน้าไปด้วยสติปัญญา แล้วก็พลิกกลับนึกเดียว ให้มันเป็นสติปัญญาสำหรับจะแก้ไข

กันบ้าง; อย่ามีแต่บัญญัติสำหรับจะลุ่มหลงซี ให้มีบัญญัติสำหรับจะแก้ไขกันบ้าง. แต่เดี๋ยวนั้นคนโง่ตะพึดไปตั้งแต่กันจนปลาย ทั้งแต่เกิดจนเข้าโลงนี้ มันก็ไม่ต้องพบกับกับความฉลาด ที่จะถอนออกมาได้ ทั้งๆ ที่ว่าโอกาสก็มีอยู่ หรือมันควรจะมี. ฉะนั้นเรามีสติปัญญามาก ก็ขอให้ใช้สติปัญญาทำลายมายาหรือสิ่งหลอกลวงนี้ ให้มาก ให้พอกัน คือให้รู้จักกินเร็ว อิ่มเร็ว เมื่อเร็ว อย่างนั้นแหละ แล้วจะเหมาะสมกับสมัยปัจจุบันนี้.

ขอให้ทุกคน **เข้าใจ** คำว่า **มายา** และ **สิ่งที่ประกอบอยู่ด้วยมายา** ให้สัมพันธ์กับการศึกษาในระดับมหาวิทยาลัย, มีบัญญัติดำเนินชีวิตให้มันดีกว่า คนที่ไม่ได้เรียนในมหาวิทยาลัย; ไม่อย่างนั้นก็ยิ่งน่าสงสาร. นี่ก็ขอร้องให้ดีๆ อย่าทำเล่นกับมายา.

เอาละ พอกันทีสำหรับการพูดจา เวลาเหลือนี้ก็เป็นเวลาสำหรับตอบคำถาม ใครมีอะไรก็ตาม แล้วถามอยู่ในขอบเขตของหัวข้อนี้ ก็อมายากับสิ่งที่ประกอบอยู่ด้วยมายา.

คำอธิบายตอบปัญหา

(ถาม) ท่านอาจารย์ครับ ผมอยากจะทราบเรียนถามว่า ทำอย่างไรจึงจะรู้ว่า จุดที่เราก้าวถลาลึกลงไป แล้วจะต้องวกกลับมา มันอยู่ตรงไหน? คือจุดที่เมื่อเรามี action ลงไปในทางที่ผิด ถลาลึกลงไปแล้ว แล้วจะต้องหมุนตัวกลับมา; จุดๆ นั้นซึ่งเป็นจุดสำคัญที่สุด เราจะรู้ได้อย่างไรว่า เป็นระยะที่เราจะต้องหมุนกลับมาแล้ว?

(ตอบ) นี่เป็นคำถามที่กว้าง หรือว่าที่ไม่แน่นอน มันขึ้นอยู่กับปัจจัยภายในภายนอก, สถานการณ์ทั้งหลาย; แล้วเรื่องต่างๆ มันก็ไม่เหมือนกันทุกเรื่อง และไม่ใช่มีเรื่องเดียว. ฉะนั้น ขอให้ **ใช้สามัญสำนึก** เหตุผลอย่างสามัญสำนึกนี้ ทอบคุได้เอง. คุตัวอย่างคนที่เขากลับ; เขากลับของเขาอย่างไร, หรือว่าเราที่เคยกลับนั้น ในบางครั้งมันกลับของมันอย่างไร ในเรื่องอะไร.

ที่จะเกณฑ์ให้ตอบทีเดียวหมดทุกเรื่องนั้นตอบไม่ได้ เป็นหลักเพียงข้อเดียว จะใช้กันทุกเรื่องนี้ คุณจะไม่วิว; แต่ว่ามันตอบได้อย่างกำปั้นทุบดิน คือไม่มีทางผึก ว่า **ขอให้มีชีวิตเป็นอยู่ที่ประกอบด้วยสติสัมปชัญญะ** ที่เราพูดมาแล้วในการบรรยาย ครั้งก่อนโน้น. เรื่องสติสัมปชัญญะจำเป็นในทุกกรณี; ฉะนั้น มีชีวิตอยู่ด้วย สติสัมปชัญญะ มันจะไม่ดลลึง จะรู้ตัวก่อนแต่จะดลลึงเข้าไป ฉะนั้น มันจึงหยุดได้เร็ว มันถอยกลับมาได้เร็ว.

ขอให้ใช้สติสัมปชัญญะนี้เป็นเครื่องควบคุมอยู่เสมอ มันก็จะไม่ดลลึง ลงไปจนขึ้นไม่ได้; แล้วเราก็พยายามที่จะหยาบปัญหาเฉพาะของเรา ไม่ต้องปัญหา ของคนอื่น มันเหมือนกัน. เรามีปัญหาอย่างไร ที่เรามักจะจมลงไปในความหลอกลวง ของมายา ก็อะไร; นับตั้งแต่ว่าเราทั้งบุหรีไม่ได้มัน จะเป็นปัญหาเด็กเล่น เด็กอมมือ มากกว่า เราก็งยเอาชนะบุหรีไม่ได้ทั้งที่รสของมันก็เป็นเพียงมายา.

นี่คุณเอาตัวอย่างอันนี้ไปพิจารณา ว่ามันจะรู้ของมันได้อย่างไร, มันจะถอย กลับของมันได้อย่างไร. ถ้าสำหรับเรื่องที่ลึงไปก่อนั้น คือเป็น *เรื่องทางจิต ทาง วิญญาน เรื่องกามารมณั เรื่องทัญญิ ความคิดความเห็นที่เคลิดเปิดเบ็ง* นั้นมันก็ยง ยากกว่า; ฉะนั้น จึงให้ **มีสติสัมปชัญญะ** ไปตั้งแต่แรก ๆ เรื่องเล็ก ๆ น้อย ๆ สูง ขึ้นไป ๆ นับตั้งแต่ **ปัญหาง่าย ๆ** ว่า **ทำไมเราจึงตกอยู่ใต้มายาของบุหรี?** ตอบได้ แต่เป็นหลักกว้าง ๆ อย่างนี้ อย่างกำปั้นทุบดิน ไม่มีทางจะพูดเฉพาะเรื่อง เฉพาะราย.

(ถาม) อยากจะเรียนถามท่านอาจารย์อีกข้อว่า ถ้าหากว่าทุกสิ่งทุกอย่างที่เราเห็น มันเป็นสังขาร เราจะแยกมันออกจากธาตุได้อย่างไร ?

(ตอบ) ถ้าพูดนี้ประหลาดเสียแล้ว. คำว่า “**สังขาร**” นั้นมัน เป็นคำกลาง ใช้แก่ทุกสิ่ง : ทุกสิ่งมันมีการปรุงแต่ง มีเหตุปัจจัยปรุงแต่ง ปรุงแต่งสิ่งอื่น จะเรียก มันอย่างอื่น ว่า **ขันธ์** ว่า **ธาตุ** ว่า **อายตนะ** ว่า **เวทนา** ว่าอะไรก็ได้ทั้งนั้น เป็น**สังขาร**

ทั้งนี้. จะเรียก ในฐานะ ที่มัน เป็นส่วนประกอบ ของส่วนอื่น ก็เรียกว่าธาตุ, ถ้ามัน เป็นกลุ่ม กันแล้ว จึงจะสำเร็จประโยชน์อย่างหนึ่งๆ นี้เรา เรียกว่าขันธ, หรือ ว่าถ้ามัน ทำหน้าที่สำหรับความรู้สึก เราก็ เรียกว่าอายตนะ อย่างนี้เป็นต้น; ที่แท้ แล้วเป็นสังขารด้วยกันทั้งนั้น.

มันมี ฌายา อยู่ที่สิ่งเหล่านั้น : ออยู่ที่อาการ ในหน้าที่ของสิ่งเหล่านั้น หรือ เกิดมาจากการกระทำ ของสิ่งนั้นๆ ก็เรียกว่าสังขาร ล้วนแต่มีฌายาอย่างใดอย่างหนึ่ง, อย่างใดอย่างหนึ่ง แต่ไม่ร้ายกาจเท่ากับฌายาของรสที่เป็นความสุข ความเอร็ดอร่อย เราจึงพุกมากหรือเน้นมากในเรื่องนี้.

ถ้าถามอย่างทะกั้น ไปศึกษา คำว่าธาตุ ว่าขันธ ว่าอายตนะ ว่า เวทนา ว่าสังขาร ว่าวิญญาณ อะไรก็ตาม, ไปศึกษาคำเหล่านั้น ก็ให้เห็นได้ว่า ทุกๆ สิ่งเหล่านั้นเป็นสังขารอันหนึ่งๆ ในความหมายหนึ่งๆ.

(ถาม) อยากเรียนตามท่านอาจารย์ว่า ฌายาชนิดทุกขมสุขเวทนานั้น เกิดขึ้นได้ อย่างไร? และเป็นอย่างไร? แล้วก่อให้เกิดอวิชชาได้มากที่สุดได้อย่างไร?

(ตอบ) ปัญหานี้ก็ถามเพื่อให้อธิบายซ้ำ แยกให้ชัดเจนออกไป ก็ต้องไล่ไป ทั้งแท้ : สุขเวทนา มีความเอร็ดอร่อย ยั่วชวน เป็นฌายา หลอกให้เรารัก, ที่นี้ หุกขเวทนา ก็มีความเจ็บปวด ความไม่น่าปรารถนา เป็นฌายาสำหรับหลอกให้เราโกรธ ให้เราเกลียด ให้เรากลัว หรืออะไรที่มีนกล้ายๆกัน, ส่วน อหุขมสุขเวทนา มันไม่ ให้เกิดความรู้สึก ๒ อย่างนั้น อย่างใดอย่างหนึ่งเลย; ผ่านไปด้วยความโง่ ทุกครั้งที่ เวทนาเกิดขึ้น มันก็คือเพิ่มความโง่ เพิ่มความไม่รู้อะไร ไม่สนใจอะไร; ไม่เข้าถึง ตัวสังขารที่เป็น อหุขมสุขเวทนา เราจึงไม่รู้จักเวทนา ไม่รู้จักสิ่งที่เรียกว่า เวทนา ไม่รู้จักความจริงต่างๆ ของสิ่งที่เรียกว่าเวทนา.

ถ้าจะ **พูดให้ชัด** ก็เอาอย่างนี้ก็แล้วกัน **คือว่า เราไม่สนใจอะไรเสียเลย**, อะไรมันจะผ่านไปอย่างไร เราก็ไม่สนใจเสียเลย เราก็ไม่ฉลาดขึ้น. **เดี๋ยวนี้เราไม่ยอมอะไรจะผ่านมา** เราจะจับขึ้นมาดู มาพิจารณา เราก็ฉลาดขึ้นทุกที. สำหรับบ่อทุกขมสุข-เวทนา คือเวทนาที่เฉย ไม่แน่ลงไปว่าน่ารักหรือน่าเกลียดนั้น มันก็ทำให้ใจ ที่มไปเลย; ถ้ามันไม่ผ่านมาเสียอีก มันยังไม่ค่อยจะน่าตกใจ. **เดี๋ยวนี้มันก็ผ่านมา** แล้วก็ **ไม่รู้สึกละ**; มันก็พอกพูนนิสัย **ไม่รู้สึกละ**อะไร **ไม่สังเกตอะไร** **ไม่รู้สึกละ**อะไรนี่มากขึ้น ๆ. เราเรียกว่ามันเพิ่มอวิชา เพิ่มความชินแห่งอวิชา เพิ่มความชินที่จะใจ จะสะเพร่า จะปล่อยไปตามความไม่รู้.

เรื่องธรรมคาสาณัญ ก็ควรจะพูดว่า **เราไม่สนใจกับสิ่งที่เราควรจะรู้จัก** ในเมื่อสิ่งนั้น ๆ มันก็ผ่านมา ๆ ๆ เหมือนกับมาสอนเรา. ถ้าจะยกตัวอย่างในทางวัตถุ ก็เห็นได้ชัดว่า **เดี๋ยวนี้มีเรื่องอะไร มีสิ่งใด ๆ มีภาพ มีรูป มีเสียงมีอะไรมาผ่านเราอยู่** เสมอ แล้วเราก็ **ไม่สนใจที่จะรู้ว่า** มันเป็นอะไร. ตอนนั้นมันยังไม่ให้ผลอะไร แต่ต่อไป มันจะให้ผลว่า **เราจะไปหลงรักในสิ่งที่น่ารัก** **ไปหลงเกลียดในสิ่งที่น่าเกลียด**; เพราะเรา **ไม่สนใจสิ่งที่เรียกว่าเวทนา** ในรูปธรรมชาติ ธรรมคาสาณัญที่มันมีอยู่.

เรา **ไม่สนใจเวทนา** ซึ่งมันจะมีความหมายรุนแรงต่อเมื่อเป็นสุขหรือทุกข์เวทนา ส่วนออกทุกขมสุขเวทนานี้เหมือนกับพื้นฐานทั่ว ๆ ไป; **ฉะนั้น** **จะต้องแยกกันให้รู้จักว่า** **สุขเวทนานี้ทำให้เราชินที่จะรัก**, **ทุกข์เวทนานี้จะทำให้เราเกลียด** มันก็ทำให้เรา **ชินที่จะเกลียด** **เคยชินที่จะเกลียด** **จะโกรธ**, **ออกทุกขมสุขเวทนา** ก็จะทำให้ **ชินที่จะปล่อยให้มันผ่านพ้น ๆ ไป** โดย **ไม่สนใจอะไร** **ไม่อยากรู้อะไร**.

ออกทุกขมสุขเวทนานี้จับยาก แต่ที่แท้มันก็มีอยู่ตลอดเวลาดีกว่าได้ เพราะตาสีมอยู่มันก็เห็นภาพ มันก็รู้สึกขนิคเฉย ๆ อยู่, หูได้ยินอยู่ มันก็ได้ยินเสียง; แต่มัน **ไม่มีความหมายตรงกับเรื่องราว** ที่จะให้รักหรือเกลียด มันก็เฉย ๆ ต่อเมื่อรูปหรือเสียง

หรือกลืนนั้น มันมีความหมายเฉพาะอะไรขึ้นมา ตามการกระทำของกิเลส จึงจะรักหรือ จึงจะเกลียด.

ดูเป็นความรอบคอบของท่านมาก จะเป็นพระพุทธเจ้าหรือใครก็ตาม ที่มีบัญญัติ เวทนา ๓, แล้วก็มีบัญญัติปฏิภิกิริยาต่าง ๆ กัน ของเวทนาทั้ง ๓ ว่ามันให้เกิดขึ้นเกิดขึ้น. เรายังไปพิจารณาตนเอง; บางที**อหุขมสุขเวทนานี้** ยังตั้งเรา ๆ, ลึกลงไป ๆ ทุกวัน ๆ ในความไม่รู้ต่อสิ่งที่เรียกว่าสังขาร.

(ถาม) ขอดถามท่านอาจารย์ว่า สมมุติว่ามีทุกขเวทนาอันหนึ่ง เกิดขึ้นมาแล้วเราก็มองเห็นว่ามันเป็น ทลดตา มันเป็นอย่างนั้นเอง; ถ้ามันเกิดขึ้นมาอีก เราก็ต้องทนแบบนี้อีก แล้วมันเกิดการทนขึ้นมาก็คือว่า เราจะต้องมีทุกข์ อยากขอให้ท่านช่วยอธิบาย.

(ตอบ) อ้าว ! ต้องอย่าเอาเปรียบซิ. ถ้าทุกขเวทนามันต้องทน แต่ถ้าเรามีความรู้ในเรื่องเวทนาอย่างนี้แล้วมันก็ทนน้อย; อย่างที่เรียกว่าถูกลูกศรเล็ก ๆ ไม่อาบยาพิษ ingsออกมาใส่ยานิดหน่อยก็หายแล้ว. แต่ถ้าเราไม่รู้ในมายาอันนี้ ไปหลงรักมัน เกิดทุกข์ - เกิดของกูในความไม่รู้ก็ขึ้นมา; นี่มันถูกลูกศรดอกใหญ่แล้วอาบยาพิษด้วย. ถูกแล้วมันแหละต้องทน, ทนจนเรียกว่าตายไปในกรณีหนึ่งเลย.

ถ้ามีสติสัมปชัญญะ รู้ว่า เวทนา สักว่า เวทนา แล้ว มันทนนิดหน่อย แล้วอาจจะกลบเกลื่อนได้ ด้วยอำนาจของความรู้ บิบัติที่เกิดมาจากความรู้, และสมาธิที่เกิดมาจากการบังคับจิตใจ กลบเกลื่อนไปได้; เพราะมันไม่ไปเกิดอุปาทานอย่างรุนแรง. พอไปเกิดอุปาทานอย่างรุนแรงเสียแล้ว อะไรจะไปกลบเกลื่อนได้; มันก็ต้องมีความทุกข์ที่ต้องทนอย่างเต็มที่ หรือสุดเหวี่ยง.

ถ้าว่า ต้องทน มันมีอยู่ ๒ ชั้น ; ทนตามธรรมดา ที่มันเป็นเองแล้ว มันก็ทนอย่างเล็ก ๆ น้อย ๆ, แต่พอมันไปเกิด อึดมันดิ้นมันเป็นทุกข์ ด้วยอุปาทานเต็มรูปเต็มความหมายแล้ว นี่มัน ทนอย่างที่เหลือนจะทนได้.

ยกตัวอย่างคนที่อกหัก ถ้าเขามีความรู้ว่า *ตถตา - มันอย่างนี้เอง* มันก็ทน นิดหน่อยเท่านั้น ถ้าเขาไม่รู้ เขาต้องไปกินยาตาย เพราะมันเหลือที่จะทนได้.

(ถาม) ผมขอเรียนถามท่านอาจารย์ว่า ถ้าสมมติเราเกิดสุขเวทนา หรือว่าทุกข์ เวทนา แล้วใช้สติสัมปชัญญะช่วยเพื่อจะกลบเกลื่อน ให้เกิดภาวะปกคิซัน ภาวะปกคิซันที่เราได้ตรึก ตรองสิ่งต่างๆ เหล่านี้แล้ว มันจะเข้าไปสู่สภาพของ อทุกขมสุขเวทนาหรือไม่?

(ตอบ) ไ้, ถ้าถามนั้นก็น่าจะถามอยู่ ก็คือว่าเรามีสติสัมปชัญญะในขณะที่มี ทุกขเวทนา หรือ สุขเวทนาจึงตามอย่างรุนแรง ที่มันได้เกิดขึ้น เราใช้สติสัมปชัญญะใน กรณีนั้นอย่างถูกต้อง. ขอร้องว่าคุณอย่าใช้คำว่ากลบเกลื่อน คุณต้องใช้คำว่าถอน ราก. ถ้ามีสติปัญญา สติสัมปชัญญะเพียงพอจริง มันไม่ใช่เป็นการกลบเกลื่อน. ความ หมายหรืออิทธิพลของเวทนานั้นๆ มันเป็นการถอนราก ตัดรากให้มันหยุดไป ให้มัน ระวังไป; ฉะนั้นเมื่อมันหยุดไป ระวังไป มันกลายเป็นเวทนาอันอื่น ชนิดอื่น. แม้ว่าจะสงเคราะห์ไว้ในอทุกขมสุขเวทนา ก็ในความหมายอื่น, ก็เป็นผลของการใช้ สติปัญญา ถอนราก ตัดราก ของเวทนา ทุกข์และสุข ซึ่งจะเป็นอุเบกขาชนิดที่มีแก่พระ อริยเจ้าไป; ไม่มาอยู่ในระดับต่ำกว่า อทุกขมสุขเวทนาธรรมดาสามัญในชีวิตประจำวัน.

คำ ๒ คำนี้ปนเปกันยุ่ง คือคำว่า *อุเบกขา* กับคำว่า *อทุกขมสุข ระวัง ใ้ตีมันจะหลอก*, ตัวหนังสือนี้จะหลอก เป็นมายาทางตัวหนังสือ; แล้วคนโดยมาก ก็ชอบเอาคำว่า *อุเบกขา* มาใช้กับอทุกขมสุขเวทนา ธรรมดาสามัญ. มันต้องเป็น อทุกขมสุขเวทนาชนิดที่เกิดขึ้น ด้วยอำนาจของปัญญาแท้จริงอย่างที่ว่านั้นแล้วจึงควรจะ เรียกว่า *อุเบกขา* มากกว่า; เรื่องมันก็ไม่ซัดกัน มันลงรูปกัน. สติปัญญา สติ- สัมปชัญญะ มาทันทั่วทั้งที่ ระวังทุกขเวทนา หรือ สุขเวทนานั้นได้ ก็ถึงความวางเฉย อันหนึ่ง.

ทีนี้ถ้าถามว่า เวทนาที่มาจากความวางเฉยมันคืออะไร? ต้องพูดว่า อทุกขมสุข- เวทนาอยู่ดี เพราะตามหลักเราจะมีเวทนาแต่เพียง ๓ เท่านั้น คือ สุข คือ ทุกข์ และ

อทุกข์มสุข; *อทุกข์ อสุข* นั้นแหละ ภาษาบาลีเขาว่า *อทุกข์มสุข*, อย่าเข้าใจว่าเป็นอื่น ก็คือ *อทุกข์ อสุข* ก็เรียกว่า *อทุกข์มสุข*.

ที่นี้เรามี *อทุกข์มสุข* เวทนา ตามปกติ นี้ไม่ใช่อุเบกขา หรือความวางเฉยที่มาจากสติปัญญา; เพราะว่ามันไม่รู้ มันไม่สัมผัสสัมผัส มันหลับตาปล่อยไปอย่างนั้นเอง จึงเรียกว่า *อทุกข์มสุข* เวทนาในระตัมธรรมชา ก็ถูกแล้ว.

ถ้ามันเป็นได้มันก็ต้องเป็นไปในทางว่า เรารู้จัก *อทุกข์มสุข* เวทนา แล้วก็รู้ว่านี่ก็เป็นสักว่าเวทนา แล้วก็เฉยได้. อีกทีหนึ่งมันจะเฉยโดยอัตโนมัติ ก็คือเฉยด้วยสติปัญญา อย่างนี้ ก็เรียกว่า อุเบกขา ได้เหมือนกัน. *รสชาติที่เกิดออกมาจาก อุเบกขา* นี้ จะเรียกว่า *เวทนาอะไร*? ก็เรียกว่า *อทุกข์มสุข* เวทนา, จะเรียกว่า *อุเบกขา* เวทนาจึงได้ ไม่ผิดหลักอะไร; แต่ไม่ค่อยเคยเห็นนิยมเรียก. สุขเวทนา ทุกขเวทนา อุเบกขาเวทนา นี้ไม่ค่อยมีเรียก เรียกแต่ *อทุกข์มสุข* เวทนา ในความหมายว่าเป็นด้วยอวิชชาก็ได้ ในความหมายที่ว่ามันมาจาก *อุเบกขา* ของพระอรหันต์ก็ได้.

(ถาม) กราบเรียนอาจารย์ว่า เรื่องที่พูดไปว่า สมมติเราเกิดมีความทุกข์ขึ้นมา แล้วเราใช้อุบายในการระงับทุกข์นั้น อุบายนั้นมันเป็นการกลบเกลื่อนเท่านั้นเอง; ตามความคิดของผมมันไม่เป็นการถอนรากถอนโคนเลย. ตัวอย่างการพิจารณาปัจเจกชนก็เหมือนกัน รู้สึกว่ามันคล้าย ๆ ว่าหลอกตัวเองเสียมากกว่า มันไม่ได้ถอนรากถอนโคนของจิตใจว่า ที่พิจารณาฉันช้าวก่อนเข้าอะไรนั้น มันเป็นปฏิภูลหรืออะไรทำนองนั้น.

(ตอบ) ก็ได้ นี่เป็นบัญญัติที่ คุณถาม บัญญัติที่ที่ควรระงาม มันเกี่ยวกับความหมายของคำซึ่งยังไม่รู้. คำว่า “กลบเกลื่อน” ก็มีความหมายอย่างหนึ่ง ควรจะโล่มาตั้งแต่คำว่า บังอกัน ความหมายหนึ่ง, แล้วกลบ เกลื่อนไว้ ปิดไว้ ก็อย่างหนึ่ง, แล้ว แถ้ไข ก็อีกอย่างหนึ่ง, แล้ว คักราก ถอนเหง้า ถอนโคน นั้นมันก็อีกอย่างหนึ่ง, เป็นระดับ ๆ มา.

ข้อปฏิบัติ ะไรก็ตาม จะเป็นสติสัมปชัญญะก็ตาม เป็นปัจเจกบุคคลอย่างที
คุณว่าก็ตาม มันก็มีหลายระดับ แล้วแต่ว่าผู้ใช้จะสามารถใช้มันในระดับไหน : บางที
อาจจะใช้อย่างมงงาย ไม่ได้ผลเลยก็ได้, เหมือนนกแก้วนกขุนทอง ก็บ่นบรกรรม
สติสัมปชัญญะ หรือบรกรรมปัจเจกชนด์ ก็ได้; อย่างนี้จะไม่เป็นการกลบเคลื่อนด้วย
ซ้ำไป, หรือว่าจะไม่เป็นการบ้องกันด้วยซ้ำไป.

ข้อปฏิบัติต้องมีความหมาย มันจึงจะมีลักษณะที่เป็นการบ้องกัน, หรือรู้จักตัว
แล้วยังฆ่ามันไม่ได้ ก็บดทับมันไว้ก่อน กลบเคลื่อนมันไว้ก่อน หรือตีกว่านั้นเห็นลึก
กว่านั้น ก็แก้ไขไปบ้าง, ตัดตีกว่านั้นอีกก็ว่าตัดราก; ฉะนั้น ข้อปฏิบัติให้มีอยู่หลาย ๆ
ระดับ แล้วแต่ว่าภิกษุองค์หนึ่ง ๆ รูปหนึ่งนั้น เขาจะสามารถใช้มันในระดับไหน **ไม่มี**
บังคับ. ไปศึกษาเอาเอง เพราะว่ามีความรู้พอแล้ว ที่จะไปแยกความหมายของคำว่า
บ้องกัน กลบเคลื่อน แก้ไข ตัดราก.

โมกขธรรมประยุกต์

- ๘ -

๑๔ เมษายน ๒๕๑๘

จะครองชีวิตอยู่ โดยวิธีใด

ท่านนักศึกษา ผู้สนใจในธรรมทั้งหลาย,

ในการบรรยายโดยหัวข้อว่าโมกขธรรมประยุกต์เป็นครั้งที่ ๘ นี้

ผมจะกล่าวโดยหัวข้อย่อยในฐานะเป็นปัญหาของคนว่า :-

จะครองชีวิตหรือดำรงชีวิตอยู่ โดยวิธีใด จึงจะมีความเป็นคนที่ถูกต้องถึงขนาดสมกับที่จะเรียกว่ามนุษย์? เหมือนอย่างที่ได้กล่าวมาแล้วในครั้งที่แล้วมาว่า เป็นคนสักว่าเป็นบุคคล, ที่เกิดมาก็เป็นบุคคล เป็นคำกลางๆ. ถ้าเป็นมนุษย์ต้องมีจิตใจสูง อยู่เหนือปัญหา เหนือความทุกข์ทุกประการ.

มีชีวิตเป็นมนุษย์ ต้องอยู่ด้วยธรรมสำหรับหลุดพ้น

ทำอย่างไรจึงจะมีชีวิตอยู่ในระดับที่เป็นมนุษย์ และถึงที่สุดของความเป็นมนุษย์? คำตอบสั้น ๆ ว่า เราจะ ต้องอยู่ด้วย การปฏิบัติหน้าที่ใน ศีล สมาธิ ปัญญา เป็นคำบัญญัติเฉพาะในทางพุทธศาสนา. โดยทั่วไปมักจะได้อีกกันแต่เพียงว่า ปฏิบัติแล้วก็ไปนิพพาน; พอผมบอกว่าทุกคนต้องอยู่ด้วยศีล สมาธิ ปัญญา ก็มีนักปราชญ์บางคนหาว่าผมโง่หรือบ้า หรือบอ หรืออะไรแล้วแต่จะเรียก ในข้อที่ว่าเอาเรื่องโลกุตระมาสอนให้ชาวบ้านธรรมดาสามัญเขาประพฤติปฏิบัติกัน นั้นมันเป็นคนบ้า. แต่ที่ถูกแล้วคนพวกนั้นแหละโง่เอง หลับหูหลับตา ไม่รู้ว่า ศีล สมาธิ ปัญญา นี้คืออะไร.

คุณลองฟังต่อไป ว่าทุกคนจะต้องอยู่ด้วยศีล สมาธิ ปัญญา หรือไม่? ถ้าเข้าใจแล้ว ก็จะตอบปัญหาได้เองว่า ในระหว่างผมกับผู้กล่าวหาานั้น ใครเป็นคนบ้ากันแน่.

ขอให้นักถึงหัวข้อที่เราได้วางไว้แล้ว ว่า “โมกขธรรมประยุกต์” คือเอาโมกขธรรมซึ่งเป็นธรรมสำหรับหลุดพ้นจากกองทุกข์ บรรลุมรรค ผล นิพพานนั้นแหละ มาใช้ประยุกต์ในชีวิตประจำวัน. ถ้าไม่สามารถจะเอามาใช้ในชีวิตประจำวันได้ คำว่า “โมกขธรรมประยุกต์” นี้ ก็ไม่มีความหมายอะไร คือเอามาประยุกต์กับคนไม่ได้ แล้วก็ไม่ว่าจะให้ใครเป็นผู้หลุดพ้น หรือว่าที่เรียกว่าโมกษะ,

ถ้าคุณให้ศีล จะต้องดูจนมองเห็นว่า ความหลุดพ้นนี้ มัน คงคั่นที่ความไม่หลุดพ้น; ถ้าหลุดพ้นเสียแล้ว ก็จะพูดอะไรกัน. เมื่อพูดถึงความหลุดพ้น ก็ทั้งคั่นที่ความไม่หลุดพ้น แล้วค่อย ๆ หลุดพ้นไปตามลำดับ กว่าจะถึงที่สุด.

คนธรรมดาสามัญ บุคคลชน คนหนานี้ คือ คนที่ไม่หลุดพ้น คือคนที่ติดค้างอยู่ที่นี้; ฉะนั้น การหลุดพ้นมันต้องคั่นกันจากที่นี่ คือจากคนที่ติดค้าง ก็คือคนทั่วไป. เขาจะต้องหลุดพ้นไปตามลำดับ ๆ จนกว่าจะหลุดพ้นถึงที่สุด ที่เรียกว่าอยู่เหนือโลก;

โดยไวหาราว่ากฎเหนือโลก. เดียวนี้เราคืออยู่ในโลก เราจึงพยายามที่จะถอนตัวออกมา จนกว่ามันค่อย ๆ หลุดออกไป ๆ ทีละนิด, จนกว่ามันจะหลุดพ้น.

ธรรมะทำให้หลุดพ้น คือ ศีล สมาธิ ปัญญา

เรื่องที่จะทำให้หลุดพ้น นับตั้งแต่จุดกึ่งต้นมานี้ ไม่มีอะไรนอกจาก **ระบอบปฏิบัติ** ซึ่งเรียกกันในพระพุทธศาสนาว่า **ศีล สมาธิ ปัญญา**; ฉะนั้น เราต้องทำความเข้าใจในเรื่อง **ศีล สมาธิ ปัญญา** นี้กันเสียใหม่ จนกระทั่งจะมองเห็นว่า บรรดาชีวิตทั้งหลายมันก็ต้องประกอบอยู่ด้วย **ศีล สมาธิ ปัญญา** มันจึงจะพอเป็นชีวิตอยู่ได้.

คำว่า **“ศีล”** คำแรกนั้นก็คือ **มีความปกติ ไม่มีอะไรวิปริตในทางกายทางวาจา. คนมีร่างกายปกติ เป็นสุขอยู่ได้; สัตว์เศรษฐกิจมันก็ต้องมี** แต่ว่ามันในระดับที่ต่ำมาก จนเราไม่เรียกว่าศีล แล้วไม่มีใครบัญญัติ ศีล สำหรับสัตว์เศรษฐกิจ แต่โดยความหมายแล้ว สัตว์ต้องมี คือมันต้องปฏิบัติถูกต้องในทางร่างกาย การกระทำนั้นมันจึงจะรอดชีวิตอยู่ได้ในส่วนนี้.

คำว่า **“สมาธิ”** นั้น หมายถึง **จิตที่มีกำลังเต็มตามที่ธรรมชาติกำหนดให้อย่างไร** ว่าจิตจะต้องมีกำลังมากหรือสูงอย่างไร; และยังมีสมาธิตามธรรมชาติอยู่อีกชนิดหนึ่ง ซึ่งสิ่งมีชีวิตมันก็มี แม้แต่สัตว์เศรษฐกิจมันก็มี : มันรู้จักฟังเสียง มันรู้จักจ้อง มันรู้จักมุ่ง กำลังจิตไปที่สิ่งใด สิ่งหนึ่ง ตามสัญชาตญาณของสัตว์. คนเรานั้นมีมากกว่าสัตว์ แม้คนธรรมดาสามัญก็มีสมาธิอยู่แล้วตามธรรมชาติ; เมื่อจะยิงปืน หรือเมื่อจะขว้างอะไรให้ถูกเป้าหมาย นี้ก็มีสมาธิตามธรรมชาติ, หรือเมื่อเราฟังที่จะคิดเรื่องยาก ๆ มันก็มีสมาธิอันหนึ่งเกิดขึ้นตามธรรมชาติ พอสำหรับให้มันคิดเรื่องยาก ๆ ได้. นี้ก็เป็นสมาธิตามธรรมชาติ แล้วสมารถที่จะปรับปรุง จะ *improve* หรือ *develop* หรืออะไรก็ตามนี้ได้ จนถึงขนาดที่สูงสุดที่มันจะมีได้ ตามที่ธรรมชาติกำหนดไว้ ตามที่กล่าวไว้ในแบบฉบับต่าง ๆ.

คำว่า “ปัญญา” คือ ความรู้พอตัว ตามที่ลัทธิจะรู้; ถ้ารู้ไม่พอตัว หรือไม่ถึงระดับ นั้นมันต้องตาย คือมันทำอะไรไม่เป็น : มันหลงหลักการไม่รู้เป็น, อะไรไม่เป็นอีกหลายๆอย่าง มันต้องตาย. ฉะนั้น เราก็มีปัญญา ตามสัญชาตญาณอยู่ระดับหนึ่งช่วย, ใช้คำว่าสัญชาตญาณก็ได้. ญาณที่เกิดขึ้นเองตามธรรมชาติ นี้ก็อยู่ในพวกปัญญาตามธรรมชาติ แล้วก็ได้รับการพัฒนามาจนกว่าจะได้เป็นปัญญา ชนิดที่จะตกก็เล็ดได้ บรรลุมรรค ผล นิพพาน ได้.

คนธรรมดาทั่วไป ก็มีปัญญาอยู่ระดับหนึ่ง คือปัญญาที่เกิดเอง, สัตว์-เทวเจ้านก็มี. สัญชาตปัญญา นี้ยังถ่ายทอดกันได้ทางสายโลหิต เรียกว่าเราทุกคนก็มีสัญชาตปัญญาอยู่แล้ว; แล้วอันนั้นผมอยากจะให้สนใจ ว่ามันมี ญาณที่เกิดเองโดยธรรมชาติ เรียกว่าสัญชาตญาณ. ไปหาศึกษาแบบฉบับว่าด้วยเรื่องสัญชาตญาณ จากตำรา *biology* หรืออะไรก็ได้ แต่ในที่นี้ ต้องการเพียงให้รู้ว่า เรามีญาณหรือปัญญา อะไรอยู่ระดับหนึ่ง อยู่ด้วยกันทุกคน.

สิ่งที่เรียกว่า ญาณ หรือ ปัญญา นี้ มัน เป็นธาตุตามธรรมชาติ ซึ่งต้องมีแล้วก็ถ่ายทอดกันมา; ที่พวกพุทธบริษัทบางพวกเขาเรียกว่า เชื้อแห่งความเป็นพุทธะ มีอยู่แล้วในทุกคน.

เรื่องเชื้อแห่งพุทธะนี้ ถูกชักหนักเข้า เขาโมโหขึ้นมา เขาก็บอกว่ามีแม่ในสุนัข; คนชักก็เห็นเป็นคำค่าเลยโกรธเสีย เลยไม่พูดกันอีก.

ญาณนี้คือนามธาตุ เป็นธาตุอันหนึ่งซึ่งมีคุณสมบัติรู้ ก็เรียกว่าญาณในระดับพื้นฐาน ระดับสัญชาตญาณ; มีเชื้อแห่งความเป็นพุทธะ ก็คือ มีญาณที่เป็นนามธาตุ ประจำสิ่งที่มีชีวิตกันมาแล้วด้วยกันทุกคน. ญาณอันนี้คือตัวสิ่งที่ ต้องการจะให้รู้จัก เพื่อจะรู้ว่าเราจะครองชีวิตกันอยู่อย่างไร จึงจะมีความก้าวหน้าในความเป็นมนุษย์ ถึงที่สุด.

ศึกษาเครื่องทำให้หลุดพ้น โดยวิธีอุปมา

ที่นี่ จะขอยืมอุปมามาใช้พูด เพื่อให้จำง่าย เข้าใจง่าย, และจำง่ายนี่เป็นคุณสมบัติเฉพาะของสิ่งที่เรียกว่าอุปมา จะขอยืมมาจากผู้ร้อยกรองกัมภีร์วิสุทธิธรรมวรการใช้แล้วมาพูดให้ฟังง่ายกว่า.

ให้รู้ว่า ทุกคนมีคาบประจำชีวิต มาทุกคน; ที่นี่ก็ตกลงไปว่าแม้แต่สุนัข สัตว์เศรษฐกิจนมันก็มี แต่มันไม่มีวิธีการที่จะลบให้ कमได้มากเหมือนคน เพราะฉะนั้นเลยไม่ค่อยพูดถึง เพราะว่ามันฝึกได้น้อยมาก. สัตว์ชนิดคนที่จะเป็นมนุษย์นั้น มีโอกาสมีความสามารถ ที่จะลบคาบประจำชีวิตของตนให้หมดได้ถึงที่สุด แล้วก็ใช้เพื่อวัตถุประสงค์ อันสูงสุด อันสุดหยายนันได้ด้วย.

คาบประจำชีวิต ที่ได้มา ก็คือว่า ญาณ หรือ ปัญญา ที่เกิดเองตามธรรมชาติ ที่มีอยู่ด้วยกันทุกคนอย่างที่ว่ามาแล้ว; คาบนี้ต้องลบ หรือต้อง develop หรือพัฒนา อะไรก็ตาม มันจึงจะเป็นคาบที่ใช้ตัดปัญหาต่างๆ ได้หมดสิ้น. ที่นี่คาบของบางคนมันไม่ได้ลบ ก็อย่าเข้าใจว่ามันโง่กตัญ; ถ้ามีการลบ คนก็จะมีปัญญากับเขาด้วยเหมือนกัน พ้นจากความโง่กตัญ. แต่เดี๋ยวนี้ไม่มีการลบ หรือลบไม่ได้ด้วยเหตุใดก็ตาม เมื่อไม่ได้ลบ มีคนนั้นก็โง่คม; ฉะนั้น ถ้าคุณหยิบเอาคาบประจำชีวิตขึ้นมาลบ ตามวิธีหรือตามหลักของพระศาสนา ก็จะได้คาบที่เป็นอาวุธอันคมกล้านี้ ตัดปัญหาทุกอย่างได้.

ที่นี่ ในการลบคาบนี้ อุปมาของท่านมีว่า ต้องยืนบนแผ่นดินที่มันคง คือศีล ก็ต้องมีศีลเป็น ข้อแรก; เหมือนกับแผ่นดินที่มันคง สำหรับยืนเหยียบ, แล้วก็ถือดาบอยู่ แล้วก็ล้มลงไปบนหินที่วิเศษ คือ สมาธิ; ลบสัญชาตปัญญาด้วยหินคือสมาธิ ก็คือพัฒนา จนกลายเป็นภาวติปัญญา. ภาวติจะ แปลว่า ทำสำเร็จแล้ว เจริญเสร็จแล้ว ถึงที่สุดแห่งการพัฒนาแล้ว เรียกว่า ภาวติปัญญา.

เมื่อตะกัปลาบมันที่ขี้ มันเหมือนกับตาบโกลสน ๆ มาอย่างนั้น ทักอะไรก็เข้า แต่ไม่น่าดู. ที่นี้ก็ ยืนอยู่บนคีล เหมือนกับแผ่นดินที่มันคง แล้วก็ลบลงไปที่ หิน คือ สมาริ ทามวิธีที่ถูกต้อง เคียวก็ เกิดเป็นภาวิตบัญญัติ ตาบที่คมเฉียบ, บัญญัติที่อ้อ มันมากลายเป็นบัญญัติที่คมเฉียบ แล้วก็ตัดปัญหาต่าง ๆ ได้.

ถ้าเราจำอุปมา ก็จำง่าย ว่าคน ๆ หนึ่งเขาเอาเม็ดคาบมา ยืนอยู่บนแผ่นดิน ลบลงไปที่หิน จนเม็ดของเขาคม, แล้วก็สางเชิงหนามได้ ตักเชิงหนามรชฎได้. เชิงหนามในที่นี้หมายถึงเถาวัลย์ที่มีหนาม หรือมีอะไรยิ่งกว่าหนามพันกันอยู่ ออกไปไม่ได้ มุดไปไม่ได้. นี่เดี๋ยวนี้เรามีเม็ดคมเฉียบขนาดนี้ แล้วก็ตัดเชิงหนามกระจุกกระจาย กระเด็นเป็นทางโล่งออกไปได้.

ทุกคนมีสติปัญญายังไม่ได้ลบล้างสำหรับตัดหนาม หรือตัดเชิงหนามไม่เข้า มันทั้งเหนียวทั้งตัดยาก ; ฉะนั้น เขาจึงต้องลบล้างหินคือสมาริ. เมื่อยืนอยู่บนแผ่นดิน ที่มันคงคือคีล ก็เกิดบัญญัติมากล้าตัดเชิงหนาม ก็คือเลสทั้งหลายอันลบล้างนั้นได้ ก็เป็นเหตุให้ห่มคิเลส เคลือบเงาออกไปได้ เป็นโมกษะคือหลุดพ้นออกไปจากปัญหา นานาชนิดโดยประการทั้งปวง. ฉะนั้นก็ควรเรียกว่า **ชีวิตแห่งการลบล้าง** นั้นแหละ เป็น **ชีวิตที่ถูกต้อง** ทั้งวันทั้งคืนให้มันเป็นชีวิตแห่งการลบล้าง แล้วก็ตัดไปทุกวัน ตัดทุกวันลบล้างทุกวัน ตัดเชิงหนามออกไปทุกวัน จนมันเกลี้ยงไป.

ทุกคนแม้จะเป็นบุพพณชั้นหนาชั้นเลวอย่างไร ก็ต้องมีชีวิตอยู่ด้วยคีล สมาริ บัญญา จึงมีการลบล้างด้วยการยืนอยู่บนแผ่นดินคือคีล ลบลงไปที่หินคือสมาริ.

จากคำพูดนี้ คุณก็จะต้องเข้าใจเอาเองซิว่า **เราเกิดมาเพื่อลบล้าง ตัดเชิงหนาม** คือ **ปัญหาของมนุษย์ทั้งหลายให้หมดไป** แล้วเป็นมนุษย์ที่สมบูรณ์ ; ไม่ใช่เกิดมาเพื่อกิน เพื่อกาม เพื่อเกียรติ เหมือนคนโง่ทั้งหลายในโลกนี้ แล้วก็อ้างตัวเองว่าเป็นผู้มีปัญญา. นักปราชญ์ที่โง่ถึงขนาดหลงเรื่องกิน เรื่องกาม เรื่องเกียรติ เขาจึงว่า

ผมบ้าง ในการที่เอาเรื่องโลกุตระมาสอนชาวบ้าน ซึ่งข้อนี้ยัง **ต้องยืนยันเสมอว่า คีลสมาธิ บัญญา จำเป็นสำหรับทุกคนที่มีชีวิตอยู่** เพื่อความเจริญของกามก้าวหน้า ตามหนทางของชีวิตนั้น ; ฉะนั้นเขาต้องเป็นผู้ที่ลำบาก และใช้คาบอยู่ตลอดวันตลอดคืน.

มีชีวิตอยู่ด้วยศีล สมาธิ บัญญา จึงจะหมดปัญหา

นี่ขอให้ไปจับกันดูกับปัญหาที่ว่า เราจะดำรงชีวิตหรือครองชีวิตอยู่อย่างไร จึงจะหมดปัญหา ; ฉะนั้นจึงตอบว่า **มีชีวิตรู้ด้วยศีล สมาธิ บัญญา** ; ไม่ว่าใครสักคนเดียว เป็นชาวบ้าน เป็นชาวนา งุ่มง่ามอยู่ตามนา ทำไรไถนา ก็ **ต้องมีศีล** ตามแบบของชาวนา **ต้องมีสมาธิ** ตามแบบของชาวนา **ต้องมีปัญญา** ตามแบบของชาวนา เขาจึงจะรอดอยู่ได้.

ขอพูดไว้เสียด้วยเลยว่า **ศีล สมาธิ บัญญา นี้แยกกันไม่ได้** ; ถ้าแยกกันแล้วเป็นไม่มีผลดี หรืออาจจะไม่มีผลอะไรเลยก็ได้, ต้องมาตัวด้วยกันเหมือนกับสามเกลอ จนถึงขนาดไม่รู้ว่าเป็นใครมาก่อน มาหลัง, ที่เขาพูดตามธรรมเนียม เขาพูดว่า **ศีล แล้วสมาธิ แล้วปัญญา** เรียงลำดับไว้อย่างนี้ ; แต่ที่ **พระพุทธเจ้าท่านตรัส** เป็นจริงเป็นจัง ท่านไม่ตรัสอย่างนั้น. ท่านตรัสว่า **ปัญญา** ก่อน : คือ **สัมมาทิฐิ สัมมาสังกัปป** มีก่อน, แล้วจึงมี **มาดีถึงศีล** คือ **สัมมาวาจา สัมมากัมมันโต สัมมาอาชีโว**, แล้วจึง **มาดีถึงสมาธิ** คือ **สัมมาวาจาโม สัมมาสติ สัมมาสมาธิ**. ไปดูเอาเองรายละเอียดในเรื่องอริยมรรคมีองค์ ๘ ; เพราะ **ปัญญาต้องนำหน้า** อย่างที่เรียกว่า **รุ่งอรุณของทุกสิ่ง** ; ถ้าปัญญาไม่นำหน้า ศีลก็เข้รกรเข้าพงหมด

ชาวบ้านรู้จักเข้ามาอยู่ที่วัดนี้ อะโรลาภกามา นั่นก็คือปัญญาระดับหนึ่ง ชนิดหนึ่ง. ขออภัยที่จะกล่าวว่า พวกคุณมาที่นี้อะโรลาภกามา ถ้าหากไม่ใช่ปัญญา คือความรู้ในส่วนที่เขารู้ว่าควรจะทำอะไรในเมืองทันนี้ ; อันนั้นก็ปัญญาเหมือนกัน ปัญญาที่พามา ; ฉะนั้น **จุดตั้งต้นที่แท้จริงอยู่ที่ปัญญา** ว่าควรจะทำอะไร แล้วก็ทำ. ที่นี้ก็ทำศีล แล้วก็ทำสมาธิ แล้วก็ทำปัญญาอีก วันกันอยู่ในตัวเป็นวงกลมไม่แยกจากกันได้.

ถ้าเราจะหลุกหล้อสล้อหนึ่ง ที่ประกอบด้วยกง ๓ กง เป็นหนึ่งวงล้อนี้ มันก็จะคล้าย **ศีล สมาธิ ปัญญา ผลักดันกันไปสามเรื่อง** จะเอาอันไหนไปตั้งกันก็ได้ : มีปัญญาทำให้รู้จักรักษาศีล, รักษาศีลก็เป็นสมาธิง่าย, เป็นสมาธิแล้วก็ช่วยส่งเสริมให้ปัญญามีกำลังยิ่งขึ้นไป, กำลังของปัญญายิ่งขึ้นไปเท่าไร ก็ส่งให้ศีลสูงส่งขึ้นไปเท่านั้น, สมาธิก็ยิ่งสูง ปัญญา ก็ยิ่งสูง; มันวนไปในทางสูงเรื่อย มันก็สูงสุดได้ ก็ตัดปัญหาได้จริง

ขอให้ทุกคนมีชีวิตอยู่ในลักษณะ อย่างนี้ ก็ **อยู่ด้วย ศีล สมาธิ ปัญญา** ที่ประกบกันเข้าเป็นวงล้อแล้วก็หมุนไปในทางที่สูงขึ้นไป สูงขึ้นไป. เราพูดให้เป็นอุปมาให้จำง่ายลึบยาก **ว่าเป็นชีวิตแห่งการล้นคอบประจำตัว.**

เรามีคอบประจำตัว คือสัญชาตปัญญา หรือสัญชาตญาณก็เรียก; ได้มีคอบมาแล้ว เป็นคอบประจำตัวไม่ได้ลับ คล้าย ๆ กับว่าพอสักว่าเป็นคอบเท่านั้น มันไม่คม มันคมเพียงขนาดว่า รู้จักทำมาหากิน ชนิดที่สัตว์เดรัจฉานมันก็ทำเป็น, รู้จักบริโภคคาม ชนิดที่สัตว์เดรัจฉานมันก็ทำเป็น, รู้จักซื้ชลาตวิ้งหนีอันตราย รู้จักเห็นความสุขจากการนอนหลับนี้ สัตว์เดรัจฉานมันก็ทำเป็น; เพราะฉะนั้น ปัญญาที่ได้มาแต่เดิมมันมีแต่เพียงเท่านั้น. เกียวนี่เอามาล้นให้คมกล้า ก็เลยรู้เรื่องอะไรมากกว่านั้น, ให้แก้ปัญหอะไรได้มากกว่านั้น; นี่มันเป็นเรื่องของมนุษย์ ที่ว่ามันมีใจสูงขึ้นมากตามลำดับ.

ต้องอยู่ด้วย ศีล สมาธิ ปัญญา ตามความเหมาะสมแห่งตน

ขอให้พิจารณาดูเอาด้วยตนเอง โดยไม่ต้องเชื่อผม พิจารณาจนเห็นเองว่าเรา **ต้องอยู่ด้วย ศีล สมาธิ ปัญญา** ตามระดับ ตามภูมิ ตามขั้น **ที่เหมาะสมแห่งตน** ; จะเอวายเป็นหลัก ก็ตามระดับของวัย : ที่ว่าเป็นเด็กก็ต้องมี ศีล สมาธิ ปัญญา อย่างเด็ก, เป็นวัยรุ่นก็มี ศีล สมาธิ ปัญญา ถูกต้องอย่างวัยรุ่น, เป็นคนหนุ่มสาวเต็มตัว ก็มี ศีล สมาธิ ปัญญาพอตัว, จะเป็นพ่อบ้าน แม่เรือน ก็มีสูงไกลขึ้นไป, กระทั่งเป็นคนแก่ผ่อกันแก่ผ่านโลกมามากแล้ว ก็ต้องเลื่อนขึ้นไปเอง, จะพอใจอยู่ในระดับเดิมอย่างไรก็ได้.

เรามี ศีล สมาธิ ปัญญา เหมือนกับเป็นการลับปัญญา ลับความรู้ คือลับตามประจำตัวน้อยเรื่อยไป; เหตุการณ์ในชีวิตประจำวันก็เป็นอย่างนั้น. ทำผิดลงไปทีหนึ่งนี้ มันก็ฉลาดขึ้นมาก เหมือนกับลับอย่างดี; ทำถูกเสียอีกมันชวนให้โง่ ชวนให้อวดดี ชวนให้ลึงโลก ไม่ค่อยจะเป็นการลับ เว้นไว้แต่เขาจะเป็นผู้มีสติสัมปชัญญะ มีปัญญาไม่ลึงโลกในเมื่อทำอะไรถูก ซึ่งเป็นการสอนให้ฉลาดได้มากเหมือนกัน. แต่เดี๋ยวนี้มันโง่ไปเสีย ทั้ง ๒ ด้าน เมื่อทำผิดก็โง่ ไปมัวร้องไห้หรือทำอะไรอยู่, ในเมื่อทำถูกก็ไปมัวลึงโลก บ้าเกียรติ บ้าอะไรอยู่ ก็เลยไม่เป็นการลับที่ดี.

ขบออกกล่าวว่า ให้ทุกคนเฝ้า รู้จักจัดชีวิตนี้ให้ถูกต้อง; เมื่อทำอะไรผิดลงไป ก็ขอให้ความผิดนั้นสอนให้ฉลาด, เมื่อทำอะไรถูกต้องลงไป ก็ขอให้มันสอนให้ฉลาดยิ่งขึ้น, แล้วชีวิตนี้ก็จะเหมือนการลับตามประจำชีวิตอยู่เสมอ. นี้เรียกว่าเราพูดด้วยอุปมา.

ศีล สมาธิ ปัญญาเป็นบทเรียนประจำที่ต้อการศึกษาปฏิบัติ

สรุปความว่า ศีล นั้นเหมือนแต่นดิน เป็นรากฐานที่มั่นคง; สมาธิ นี้เป็นหินลับ มีคตานั้น. คตานั้นที่แรกยังไม่ได้ลับ ก็เรียกว่า สัญชาตญาณ; ถ้าลับคมเฉียบแล้ว ก็เรียกว่าภาวิคปัญญา ก็ตัดเชิงหนาม คือม่านอวิชชา ซึ่งเป็นที่เกิดแห่งกิเลสทั้งหลายพังทะลายไป; ความหลุดพ้นหรือความรอดตัวก็มีได้เพราะเหตุนี้.

ให้ถือว่าทุกคนนี้กำลังเหมือนกับบรูชนั้น ผู้จะ **ต้องลับคมของคต**อยู่เป็นประจำ, แล้วก็ฟัน ตัดเชิงหนามนั้นอยู่เป็นประจำ คือความโง่จะต้องถูกตัดอยู่เป็นประจำ. **ทุกครั้งที่มีการลับคมให้คม** เฉียบขึ้นมา มันจะ **ต้องคมจนถึงวาระสุดท้าย** แล้วก็ตัดความโง่อันสุดท้าย ที่ตัดได้ยาก ที่มองเห็นยาก; ฉะนั้น อย่าเพ้อคิดว่าเรียนเพียงแค่มหาวิทยาลักษณ์ มันเป็นการลับคมที่เพียงพอแล้ว; มันอาจจะไม่มีความหมายอะไรเลยก็ได้ เพราะเรื่องที่จะต้องรู้แจ้งแทงตลอดนั้น มันมีมากกว่านี้. ในระดับ

มหาวิทยาลัยนี้ เพียงแต่รู้วิชาของตนหนึ่งเท่านั้น, อย่างหนึ่งๆเท่านั้น; ยังไม่สามารถจะรู้จักชีวิตทั้งหมดได้ ว่าทำไมจึงต้องเป็นทุกข์, แล้วจะกำจัดมันออกไปอย่างไร.

คุณจงมองให้เห็นว่า การศึกษาระดับมหาวิทยาลัย เป็นขั้นนี้ ทำเพื่ออาชีพ และเป็นส่วนร่างกาย ที่จะต้องรู้ จะต้องทำได้ ให้หมดปัญหาทางการดำรงชีวิต. แต่ที่นั่นมันก็เหลือ ก็หลงมัวเมา ในเรื่องการดำรงชีวิตทางร่างกายนี้ ไม่รู้จักอ้อมจักพอ ด้วยเรื่องกิน เรื่องกางมุ้ง เรื่องเกียรติ จึงเป็นการที่ซุกหลุมฝังตัวเองอยู่ในสิ่งเหล่านั้น. คาบนั้นยังไม่ไต่ลับ ในระลอกที่สูงขึ้นไป ที่จะตัดปัญหาอันแท้จริงของชีวิตได้; ฉะนั้นขอให้สนใจเรื่อง **ศีล สมาธิ ปัญญา** ว่าเป็นหน้าที่ ประจำ เป็นบทเรียนที่ต้องศึกษา แล้วก็ เป็นหน้าที่ที่ต้องปฏิบัติ ให้เกิดเป็นผลออกมา. นี้ผมเรียกว่า ประยุกต์โมกขธรรม ที่เก็บไว้ในพระไตรปิฎก หรือบนหิ้งนั้น เอามาใช้; เหมือนกับว่าคำที่ไม่เคยลับเก็บไว้บนหิ้งนี้ เอาลงมาล้างให้มันคม ให้มันใช้ได้.

ความรู้ทางปริยัตินั้นจำเป็นที่สุดที่จะต้อง มี ต้องเก็บไว้ในพระไตรปิฎก เก็บไว้บนหิ้ง; นั้นเหมือนกับว่าเราต้องมีคตบา แม้ถ้ายังไม่ไต่ลับ ก็เอาลงมาล้าง. ที่นี้ความรู้ที่ต้องลับและใช้มันไปนี่ ใช้มันไปเรื่อย ใช้คาบที่คมแล้วนี้เรื่อยๆ ไป จนตลอดชีวิต; นี่มันเป็นหน้าที่ เป็นสิ่งที่ต้องทำ. **ให้รู้จัก ศีล สมาธิ ปัญญา ในฐานะเป็นสิ่งที่ต้องมืออยู่กับเนื้อกับตัว;** ไม่เช่นนั้นก็จะไปเข้าฝูงคนโง่ ที่เชื่อว่าโลกุตระธรรม เอามาใช้กับชาวบ้านไม่ได้.

รู้จักศีล สมาธิ ปัญญา ให้ชัดเจน

ที่นี้ เราจะพุกกันถึงเรื่อง ศีล สมาธิ ปัญญา ให้ชัดเจนลงไปตามสมควร. คำ ๓ คำนี้ ผ่านหูพวกเราเป็นอันมาก แล้วก็ไปอย่างพิธีรีตอง. ใครก็พูดได้ว่า ศีล สมาธิ ปัญญา; แล้วก็มีชื่อเสียงๆกันมา ว่าเก็บไว้ที่วัด. ไปบวชเป็นพระเป็นเณร แล้วจึงจะมี ศีล สมาธิ ปัญญา ปฏิบัติไปเพื่อบรรลุ มรรค ผล นิพพาน.

นี่มันเกิดการแบ่งแยกกันอย่างนี้ อย่างโง่และที่สุด มีจุดตั้งต้นอยู่ที่ไม่รู้; ก็ตั้งต้นตรงที่คนไม่รู้ ไปจนกว่าจะรู้; ฉะนั้น ศีล สมภาณี ปัญญา ต้องมีจุดตั้งต้นที่ปุถุชนคนธรรมดาไปตามลำดับ.

นี่คำว่า *ศีล* ตัวหนังสือแปลว่า ปกติ หรือ *ไม่ผิดปกติ* เรียกว่าศีล, คำว่า ศี-ละ นี่แปลว่าปกติ อยู่หนึ่งเหมือนกัน มันจะเป็นคำๆ เดียวกันก็ได้ ศี-ละ กับ ศีลา. คำว่า "ปกติ" นี่ มัน *เป็นปกติทางนามธรรม* ทางกาย ทางวาจา คือปกติชนิดที่เกี่ยวกับจิตใจ หรือทางการกระทำ ไม่ใช่วัตถุปกติ; แต่มันเป็น กาย วาจาปกติ นี่ก็เรียกว่า ศีล.

ถ้า *จิตปกติ* ก็เรียกว่า *สมภาณี* ถ้า *ความรู้ปกติ* ก็เรียกว่า *ปัญญา* แต่ไม่ค่อยมีใครเรียก; เขาเอาศีลไว้ที่ปกติ ทางกาย ทางวาจา เพื่อจะแก้ไขปัญหานั้นก่อน.

หลักปฏิบัติส่วนศีล

ถ้ามีความถูกต้อง ทางกาย ทางวาจา ในชีวิตประจำวันก่อน แล้วก็เรียกว่ามีศีล. ที่จริงที่พูดว่า ศีล ๕ ศีล ๘ ศีล ๑๐ นี้ มันเพียงแต่หัวข้อ; แม้ศีล ๒๒๗ มันก็ยังไม่หมด มันมีมากกว่านั้นมากนัก. ถ้าแยกเป็นหัวข้อละเอียดแล้ว มันจะหลายพันหลายหมื่นก็ได้; แต่ถ้าสรุปมันก็เหลือข้อเดียว ว่าปกติไม่มีโทษ เกี่ยวกับกายวาจา นั่นแหละคือศีล. ไปทำเอาเองก็แล้วกัน ให้มีความปกติไม่เกิดโทษขึ้นเพราะร่างกาย และเพราะวากาถือการพูดจา.

ศีลจะต้องตั้งต้นมีเสียตั้งแต่การที่มีร่างกายที่ถูกต้อง เรื่องความสะอาด เรื่องกิน เรื่องถ่าย เรื่องอาบ เรื่องบริหารร่างกาย; นี่ก็เป็นส่วนหนึ่งที่ทำให้ร่างกายให้มีความถูกต้อง ต้องสงเคราะห์เข้าไปในศีลด้วยเหมือนกัน. ฉะนั้น จึง *มีการกระทำที่ถูกต้องเกี่ยวกับร่างกาย* ทุกอย่างทุกประการ : ดำเนินชีวิต หาเลี้ยงชีวิต; อย่างที่คุณเรียน

แล้วประกอบอาชีพ หางเงินมา ใ้เงินมา มีเงินอยู่ ใช้เงินไปในชีวิตอย่างนี้ ก็อยู่ในขอบเขตของศีล ต้องมีความถูกต้อง ไม่เกิดเป็นอันตรายขึ้นทางกาย.

ทางวาจาก็มีการพูดจาที่ไม่เป็นโทษเป็นอันตรายแก่ฝ่ายใด ก็ฝ่ายเราเองก็ได้ ฝ่ายผู้อื่นก็ได้ ต้องไม่มีโทษ ก็เรียกว่า มีศีลได้ทางวาจา.

ที่แจกออกไปเป็น พูดเท็จ พูดคำหยาบ พูดส่อเสียด พูดเพ้อเจ้อ อะไรก็ตาม นั้นแหละมันเป็นลักษณะที่ประกอบอยู่ด้วยโทษ แก่เราบ้าง แก่ผู้อื่นบ้าง แก่ทั้ง ๒ ฝ่ายบ้าง; เป็นเรื่องยกตัวอย่างมาเท่านั้น ไม่พูดเท็จ ไม่พูดคำหยาบ ไม่พูดส่อเสียด ไม่พูดเพ้อเจ้อ แล้วยังไม่พูดอื่น ๆ อีกหลายอย่าง ที่มันแยกแขนงออกไปได้.

เรามีวาจาที่ถูกต้อง ไม่ทำอันตรายใคร แต่เป็นไปเพื่อประโยชน์ ก่อให้เกิดประโยชน์แก่ทุกฝ่าย; นี้ก็เรียกว่ามีศีลถูกต้อง ทางวาจา.

รวมกันแล้วถูกต้องทั้งทางกาย, ถูกต้องทั้งทางวาจา ในอริยมรรคมีองค์ ๘ นั้น เรียกว่า สัมมาวาจา - มีวาจาถูกต้อง, สัมมากรรมันโต - มีกรรมทางร่างกายถูกต้อง, สัมมาอาชีโว - ดำรงชีวิตอยู่อย่างถูกต้อง; สามอย่างนี้เรียกว่าศีล. ไปพบทวนใหม่ ไปท่องกันให้แม่นยำ เกี่ยวกับอริยมรรคมีองค์ ๘.

เดี๋ยวนี้คนเขาถือศีลกันอย่างนกแก้วนกขุนทอง ก็พอว่าศีลจบก็มีศีลแล้ว แล้วก็ทำอะไรมองงายอย่างไม่รู้. หรือว่าดีกว่านั้นหน่อย ก็มีศีลอย่างเล่นละคร : ออกทำออกทางอย่างนั้นอย่างนี้ ไม่กินข้าวเย็นไม่อะไรต่างๆ แต่มันเป็นเพียงการแสดงท่าทาง ไม่ลึกลงไปถึงเจตนาอันแท้จริง. ถ้าเรามีศีลอย่างนกแก้วนกขุนทอง มีศีลอย่างเล่นละครอะไรกันอยู่เสียเป็นส่วนใหญ่ ก็ไปปรับปรุงกันเสียใหม่ ให้มีศีลถูกต้อง.

ศีลนี้มีแล้ว จะมีความปกติ ที่กาย ที่วาจา ไม่มีโทษทางกาย ทางวาจา; เราก็อยู่เป็นสุขสบายเพราะศีลนั้น ในส่วนเบื้องต้นระดับรากฐาน จึงเปรียบเทียบ

แผ่นดิน, ต้องมีแผ่นดินสำหรับเทียบสำหรับยืน สำหรับอยู่อาศัย มีศีลเหมือนแผ่นดิน
อย่างนี้.

ที่นี้ เมื่อปฏิบัติศีล อย่างนี้แล้ว ก็มีผล ออกไปเป็น ๒ ทาง : ก็คือ
ความสุขเป็น กายวิเวก นี้ส่วนหนึ่ง, อีกส่วนหนึ่งก็เป็นปัจจัยเกื้อกูลแก่ความมีสมาธิ.
ขอให้นักวิทยาศาสตร์นี้ ทั้งความปรารถนา จะเอาอันสูงสุด ๒ อย่าง ๒ ประการ สัก
๒ ชั้นเถิด : เพื่อมี กาย วาจา บริสุทธิ์ มีศีลแล้วเป็นสุขสบาย ชื่นอกชื่นใจ นิ่มน
อย่างหนึ่ง, แล้วอีกอย่างหนึ่งให้มีศีล เพื่อให้มันส่งเสริมแก่ความมี สมาธิ ด้วย; ก็ได้
อันสูงสุดศีล ครอบบริบูรณ์ แล้วจะไปถึงนิพพานได้.

เมื่อมีศีลอยู่ ก็คือ มีการดำรงชีวิตอยู่อย่างถูกต้อง ในทางภายนอก, คือ
กาย วาจา นี้อันเป็นภายนอก; ในส่วนตัวเองด้วย ในส่วนสังคมด้วย เป็นสุภาพบุรุษ
ทั้งตงาม นำเลื่อมใส นำไว้ใจ นำบูชา แล้วเราก็มีความสุขกายสบายใจ มีใจออกไป
เพราะฉะนั้น จึงมีสมาธิง่าย. คนที่ไม่มีปัญหาคระทุบตะทั้งในเรื่องครอบครัว ในเรื่อง
อะไรต่างๆ ในทางสังคมก็ตาม ใจคอของเรามันโปร่ง จึงมีสมาธิง่าย; ฉะนั้น จึงถือ
ว่า ศีล นิ่มนเป็นเครื่องส่งเสริมให้เกิด สมาธิ. เราจึงควรตั้งใจรักษาศีล เพื่อผลอย่าง
นั้นด้วย คือมีความเป็นอยู่ที่ถูกต้องนี้ เพื่อให้เกิดมีจิตที่มั่นคง ที่เป็น สมาธิ; มันเนื่อง
กันอยู่อย่างนี้.

เมื่อมีความไม่ผิดพลาด ทางกาย ทางวาจา ทางมรรยาท ทุกอย่างทุกประการ
แล้ว ย่อมมีความสุขอยู่ในใจ มีความพร้อมที่จะเป็นสมาธิอยู่เสมอ. นี้ปัญหาเรื่องศีล
หรือบทเรียนเรื่องศีล หรือหน้าที่เรื่องศีล ของมนุษย์เรา มันก็มีอยู่อย่างนี้.

หลักปฏิบัติส่วนสมาธิ

ที่นี้ ก็มาถึงส่วนที่ ๒ คือ สมาธิ สมาธินี้ตัวหนังสือแปลว่า ตั้งมั่น หรือ
ตั้งอยู่อย่างสม่ำเสมอ. เราแปลกันว่าตั้งมั่นเสียแล้ว เราก็แปลตามๆ ไปว่าตั้งมั่น

เขาตามตัวหนังสือ แล้วก็ถือว่ามันตั้งอยู่อย่างสม่ำเสมอ คงที่ เป็นความหมายที่ชัดเจนกว่า, “มัน” นี้อาจจะเกินไปได้; แต่คำว่า “ตั้งอยู่อย่างสม่ำเสมอ” คงที่แล้วความหมายชัดดีกว่า.

วิธีทำจิตให้เป็นสมาธิมีหลายอย่าง หลายประการ หลายแบบ โดยสมควร แก่อุปนิสัยจิตใจของบุคคลหนึ่ง ๆ หรือวัตถุประสงค์หนึ่ง ๆ :-

ถ้าทำสมาธิ **เพื่อให้มีความสุข** มีรสอย่างเดียวกับพระนิพพานที่นี้ และเดี๋ยวนี้ ก็ **ทำสมาธิแบบที่เป็นฌาน เป็นสมาบัติ.**

ถ้าจะทำ สมาธิ **เพื่อมีฤทธิ์** มีเดช มีปาฏิหาริย์ หูทิพย์ ตาทิพย์ **ก็มีระเบียบ** สำหรับฝึกฝน ไปอีกระเบียบหนึ่ง เช่น อโลกสัญญา ทิวาสัญญา เป็นต้น. ถ้าเจริญสมาธิ **เพื่อให้เป็นคนมีสติสัมปชัญญะ** ก็เจริญสมาธิ แบบที่ **ให้รู้สึกตัวอยู่** ทุกๆ อิริยาบถที่มันจะเปลี่ยนไป ย่างนอน เขยิบนอน อะโรหนอก็ตาม มันรู้อยู่ทุกอิริยาบถที่มันเปลี่ยนไป. ถ้าจะเจริญ สมาธิ **เพื่อสันนิเสส** เจริญสมาธิ ด้วย **การเพ่งพิจารณา** เห็นความเกิดขึ้นและดับไปแห่งอุปาทานขันธ์ ในเรื่องประจำวัน; **เพ่งดูให้เห็น** ว่าอุปาทานเกิดขึ้น ในรูป เวทนา สัญญา สังขาร วิญญาณ ที่เกิดขึ้น เพราะการเห็นรูป ฟังเสียง ทกกลิ่น ลิ้มรส โผฏฐัพพะ ธรรมารมณ เป็นต้นเหล่านี้เป็นประจำวัน. สมาธิอย่างนี้ทำให้ **สิ้นอาสวะ** เป็นไปเพื่อ **สิ้นอาสวะ.**

แต่เดี๋ยวนี้เราจะพูดกันถึง **ความหมายของสมาธิอย่างกว้าง ๆ** ทั่วไปรวม ๆ กัน คือมีจิตใจ ตั้งมั่นสม่ำเสมอ อย่างน้อยก็เป็นความสุขขั้นหนึ่งแล้ว ในความสุขที่เกิดจากสมาธิ แล้วก็จะ เป็นปัจจัยเกิดกุศลแก่ปัญญา; คือเมื่อจิตเป็น สมาธิแล้ว ย่อมรู้ ย่อมเห็น ย่อมเข้าใจ **สิ่งทั้งหลายทั้งปวงตามที่เป็นจริง.** การรู้ การมองเห็น **สิ่งทั้งปวงตามที่เป็นจริงนี้** เรียกว่าปัญญา; สมาธิก็ส่งเสริมให้เกิดปัญญา.

ถ้าจะเอา **คุณสมบัติของ สมาธิ** ในหลักทั่ว ๆ ไป ท่านก็แสดงไว้ชัดว่า **จิตมีลักษณะ ๓ อย่าง** หรือ ๓ ประเภท ๓ ประการ คือ :-

จิตบริสุทธิ์ชาวตอง บริสุทธิ์ในที่นี้หมายถึง **บริสุทธิ์จากนิเวศน์** ตามแบบของจิตบริสุทธิ์ ไม่ใช่หมดจดจากอาสวะกิเลส แต่เพียงจิตบริสุทธิ์จากนิเวศน์ คือสิ่งที่รบกวนจิตอยู่เป็นประจำ. หรือถ้าจะพูดก็พูดได้เหมือนกันว่า เวลานั้นไม่มีกิเลสเกิดขึ้นรบกวน เพราะมันเป็นสมาธิ ก็เรียกว่าบริสุทธิ์จากกิเลสได้ ตามแบบของการบริสุทธิ์ในขั้นที่เรียกว่าสมาธิ ก็เรียกว่า **บริสุทธิ์** ได้; แต่มักจะเรียกว่า **ปริโยทโท** แปลว่า ชาวตอง น้อย่างหนึ่ง.

สมาธิโต แปลว่า **ตั้งมั่น**, ตัวหนังสือก็เล็งไปทางตั้งอยู่อย่าง **สม่ำเสมอ** **พอเหมาะพอคี่** มีความสม่ำเสมอ **จิตตั้งมั่น** นั้นรวมกำลังของจิตทั้งหมดเพื่อวัตถุประสงค์อันนี้; เพราะฉะนั้นจิตนี้สามารถทำอะไรได้มากกว่าจิตธรรมดา ฉะนั้น เรามีสมาธิก็คือมีจิตรวมกำลัง มีกำลังสูงสุดผิดกว่าธรรมดา จึงใช้ทำปาฏิหาริย์ได้.

อีกข้อหนึ่งก็คือ **กัมมณีโย** ซึ่งแปลว่า **ควรแก่การทำงาน**; ทำงานในที่นี้ หมายถึงทำงานตามแบบของจิต คือหน้าที่ของจิต มันควรแก่การทำหน้าที่ของจิต. ถ้าพูดเป็นภาษาธรรมท้อออกไปอีก ก็คือ **ไวต่อหน้าที่ของจิต** คือคิดนึก เพราะฉะนั้นมันจึงคิดนึกเร็ว คิดออกไปก็ดี หรือว่าจะพ้นความจำก็ดี อะไรก็ดี มันเร็วไปหมด ในเมื่อจิตมันเป็นสมาธิ เรียกว่าไวต่อหน้าที่การงานทางจิต.

สามอย่างที่กล่าวมานี้ก็มีประโยชน์ มีอันสูงเสียดหลายแล้ว; **บริสุทธิ์** ไม่มีอะไรรบกวนมันก็สบาย, **สมาธิโต ตั้งมั่น** มีกำลังเคลื่อนไหวเข้าได้, **กัมมณีโย** **ไวต่อหน้าที่ของจิต** นั้นเอง. คุณพิจารณาดูเถอะ ถ้าเข้าใจแล้วคุณจะรักหรือจะชอบสิ่งที่เรียกว่าสมาธิ เพราะว่ามีความสูงส่งอย่างนี้. เราอยากจะอ่านหนังสือสักหน่อย ง่วงนอนเสียดอ่านไม่ได้, หรืออยากจะทำปัญหาที่ซับซ้อนสักซึ่งหน่อย จิตงัวเงีย ซึมเซาเสียดอ่อนเพลียเสียด ระวังเสียด; อย่างนี้ ทำงานไม่ได้ เป็นอุปสรรคอย่างยิ่ง. ถ้าความไม่เป็นสมาธิเกิดขึ้นในจิตแล้ว จิตนั้นจะใช้การอะไรไม่ได้ นอกจากจะนอน. สรุปความว่า สมาธินี้ก็ให้มีความสุขตามแบบสมาธิ แล้วเป็นปัจจัยส่งเสริมแก่ปัญญา.

หลักปฏิบัติส่วนปัญญา

เรื่องที่ ๓ เป็นเรื่องของปัญญา ปัญญา นี้แปลว่า **รอบรู้** เกยถึงความหมาย ชนิดที่กำกวมกำว่าย ก็เลยยุ่ง; เกิดยุ่งขึ้นมาทีเดียว ว่ารอบรู้ รู้ทุกอย่าง เขาสมไป ว่า **รู้ทุกอย่างเฉพาะที่ควรรู้**, ที่ไม่ควรจะรู้ ไม่จำเป็นจะต้องรู้ อย่าไปรู้มันเลย. แม้แต่คำว่าสัมมาสัมพุทธโธ ก็จำกัดความหมายอย่างนี้ : บรรดาสิ่งที่ต้องรู้ในฐานะเป็น พระพุทธเจ้าแล้วรู้หมด; แต่ที่ไม่จำเป็นจะต้องรู้ ก็ไม่ต้องไปรู้มัน. ฉะนั้น จึงแล้วแต่ว่า มีวัตถุประสงค์อย่างไร ก็ให้ **รู้หมดในขอบเขตของวัตถุประสงค์อย่างนั้น** ก็เรียกว่าปัญญาได้ เรียกว่ารอบรู้ ครอบได้.

อย่าง **เป็นมนุษย์นั้นจะต้องรู้อะไรบ้าง ก็ให้รู้หมด** นั่นคือปัญญา รอบรู้แล้ว ครอบหมดแล้ว สำหรับมนุษย์. ถ้ามีปัญหาเป็นความทุกข์ เป็นความไม่มีความสุข ก็รู้สิ่งที่แก้ไขความทุกข์นั้น ทุกอย่างทุกประการ หรือทุกระดับ; เหมือนที่พูดกันเมื่อวานนี้ ว่า **รู้ทั้งในทางที่บ่งกันมิให้เกิดขึ้น, รู้ในทางที่จะกลบเกลื่อนมันเสีย, รู้ในทางที่จะแก้ไขเปลี่ยนแปลงมันเสีย, รู้ในทางที่จะตัดรากถอนโคนมันเสีย** เป็นระดับๆ อย่างนี้; เพราะว่าบางทีเราก็ไม่สามารถจะรู้ในระดับสูง มันมีสมรรถภาพน้อย ก็รู้ในระดับต่ำ เช่นกลบเกลื่อนหรือว่าหลบหลีก เช่นเปลี่ยนแปลงแก้ไข จนกว่าจะเป็นโอกาสของการตัดรากเหง้าไปเลย.

เขา **เปรียบ** อุปมาเหมือนกับ **การปราบพญาคา** ที่ขึ้นรก **ระดับง่าย ๆ** ก็ว่า **ไปลาก ๆ มัน** เสียมันก็เกลี้ยงไปพักหนึ่ง, ถ้าจะ **ดีกว่านั้น** ก็ **เอาอะไรไปทับ** เสีย เอาหินไปทับเสีย เอาอิฐไปทับเสีย กระดานปูเสีย มันก็เกลี้ยงไป ถ้ายกกระดานขึ้นมันก็เกิดอีก, **ระดับสุดท้าย** จึงว่า **ขุดราก** ไปเผาไฟทิ้งเสีย.

ปัญญาก็ **รู้ตามลำดับ** ตามเหตุการณ์ ตามสถานะ ตามความเหมาะสมที่ควร จะรู้ แล้วก็รู้ในทุกแง่ทุกมุม ที่จะขจัดความทุกข์ได้; เพราะฉะนั้น อย่านึกอวดดีไป

ว่าเราจบปริญญาแน่นั้น จากมหาวิทยาลัยนั้นนี้แล้ว จะเป็นการรอบรู้; มันเป็นการรู้
 ก้านหนึ่ง ส่วนหนึ่ง แล้วก็ขึ้นอยู่กับอาชีพ คือส่วนของอาชีพเท่านั้นเอง. แม้เราจะ
 เรียนปรัชญา นี้ก็เพื่อหากินด้วยปรัชญา; การเรียนปรัชญากลายเป็นอาชีพ ไม่ใช่เพื่อ
 จะตรัสรู้เป็นพระอรหันต์แล้ว ไม่สามารถจะตรัสรู้ได้ด้วยปรัชญา. อย่าเข้าใจผิด; การ
 ตรัสรู้ต้องได้ด้วยการประพาศิกระทำอย่างถูกต้อง อย่างที่เรียกว่า ศีล สมาธิ ปัญญา
 นี้เอง, ไม่ใช่ปรัชญา ต้องเป็นการปฏิบัติด้วยศาสนาลงไปตรงๆ.

คำว่า “ปรัชญา” นั้นฟังเพื่อย เพื่อเจอ คือเอาไปใช้กับอะไรก็ได้ แม้แต่
 ก้อนหินก้อนนี้ เราจะกุมมันในแง่ของปรัชญา เป็นปรัชญาของก้อนหิน นี้ก็ใช้ได้; กล่า
 ว่าถึงเรื่องจิตใจของมนุษย์ หรืออะไรที่มันยุ่งยากซับซ้อน, เป็นวิธีการมองในแง่หนึ่ง
 มุมหนึ่ง *คำนวณไปตามเหตุผล* ที่ว่าจิตจะพาไป; นั่นเป็นรูปปรัชญา มีแต่จะไกลออกไป
 ไปไกลออกไป ไม่เข้าไปสู่การปฏิบัติ. ถ้าวกเข้ามาสู่การปฏิบัติ ก็กลายเป็นเรื่องของ
 ศาสนาไม่ใช่เรื่องปรัชญา.

ขอให้อ่านคำว่าปัญญาให้ดีๆ อย่าให้กลายเป็นปรัชญา ทั้งที่คำพูดนั้นมันเป็น
 คำเดียวกัน; เพราะว่าเขาเข้าใจผิด เขาบัญญัติผิด. กล่าว่าหาอย่างนี้ว่า เขาคำว่า
 ปรัชญาไปเป็นคำแปลของ *philosophy* นั้น มันผิดอย่างร้าย. *philosophy* เขามีได้หมาย
 ถึงรู้แจ้งประจักษ์หมดกิเลสอะไรได้; เขาหมายถึงความรู้ที่ลึกซึ้ง ที่ตีบออกไปด้วย
 เหตุผล ยังไม่พบความจริงของมัน ยังอยากรู้เรื่อยๆ นี้เขาเรียกว่า *philosophy* ซึ่งไม่
 ควรจะเรียกว่าปรัชญา.

ปรัชญาแปลว่า ปัญญา คือรอบรู้ ตรง จริง ชนิดที่ใช้ประโยชน์ได้.
 เคียวนี้เรากำว่าปรัชญาไปใช้อย่างนั้นเสียแล้ว ก็ยกให้ไป; มาอีกเขาคำว่าปัญญา แม้จะ
 เป็นคำๆ เดียวกับปรัชญา ก็แยกความหมายกันเสีย เป็นปัญญารู้สิ่งที่ควรรู้ แล้วก็หลุด
 พันได้. ปัญญาเป็นภาษาบาลี ปรัชญาเป็นภาษาสันสกฤต เป็นคำพ้องคำเดียวกัน.

ปัญญาที่ควรจะมีในพระพุทธศาสนา

ที่ว่ามี **ปัญญา** ก็คือ **รู้ที่ควรจะมี**; ใช้คำว่า “ควรจะมี” ตีความที่จะใช้คำว่า **ต้อง** คือให้มันเกินต้องรู้ไว้สักหน่อย. ที่ควรจะมีสำหรับความผาสุก อะไรที่ละเอียด ประณีตขึ้นไป ซึ่งควรจะมีก็คือ : **รู้ความทุกข์ รู้จักความทุกข์, รู้จักเหตุของความทุกข์, รู้จักความดับแห่งความทุกข์, รู้จักทางให้อถึงความดับแห่งความทุกข์,** ที่เรียกว่า **อริยสัจสี่**; แต่ไม่ใช่รู้อย่างศึกษาท่องจำหรือกำหนดแบบปรัชญา. **ต้อง** **รู้แบบปัญญา** คือ **ผ่านไปจริง** แล้วก็ **รู้จริง** ไม่ต้องใช้เหตุผลกำหนด, ใช้ความรู้สึกที่ได้ผ่านไปจริง เป็นตัวหลักสำหรับจะศึกษาพิจารณาหรือแม้แต่กำหนด; ที่จริงก็ไม่ต้องกำหนด.

ถ้า **กิเลส** เกิดขึ้นในจิต เรา **ต้อง** **รู้จัก** **กิเลส** นั้นจริง ๆ **ไม่ต้อง** **กำหนด**. พอ **กิเลส** เกิดขึ้นในจิต ขอให้ **รู้จัก** **กิเลส** นั้นจริง ๆ, แล้วก็รู้ไปถึงอิทธิพลของมัน หรือว่ามีปฏิกิริยาอะไรออกมา จากการศึกษาที่มีอยู่ ซึ่งเป็นความทุกข์อยู่จริง ๆ; เช่นความรัก ความโกรธ ความเกลียด ความกลัว ความยึดมั่นถือมั่นอะไรต่าง ๆ มันก็เป็นทุกข์อยู่จริง ๆ; **ไม่ต้อง** **ใช้** **เหตุผล** ที่เป็นการ **กำหนด** แต่ **ใช้** **เหตุผล** ชนิดที่ **ได้** **รู้สึก** **อยู่** **จริง**. นี่ปัญญาในพุทธศาสนาก็หมายถึงอย่างนี้.

แม้ว่าในเรื่องอื่น ๆ ที่พูดไว้ คล้ายกับว่าจะต้องใช้การกำหนด ก็ไม่ใช่เพื่อให้ใช้การกำหนด เช่น **รู้** **อนิจจัง** **รู้** **ทุกขัง** **รู้** **อนัตตัง** อย่าไปรู้ว่าการกำหนด; ถ้ารู้ อย่างนั้นมันเป็นปรัชญา แล้วก็เพื่อเจอไป. **ต้อง** **รู้จัก** **มองเห็น** **อยู่** เช่นว่า :-

จะดูที่เนื้อหนังร่างกายนี้ เป็นอนิจจัง เปลี่ยนแปลง ก็ขอให้เห็นอยู่ **รู้สึก** **อยู่**, **ไม่ต้อง** **กำหนด**; แล้วความคิดนึกในใจ **เกิดขึ้น** **เปลี่ยนแปลง** ไปอย่างไร **ก็** **รู้สึก** **ที่** **มัน** **ไม่ต้อง** **กำหนด**. แม้แต่การหายใจไม่เที่ยงอย่างนี้ ก็ไม่ต้องกำหนด ให้เห็นอยู่ว่ามันไม่เที่ยง : สุขเวทนาไม่เที่ยง ก็ให้เห็นสุขเวทนาเกิดขึ้นจริง ๆ ก่อน แล้วก็รู้ว่ามันไม่เที่ยงอย่างไร **ไม่ต้อง** **กำหนด** ด้วยเหตุผล.

ทุกขัง ก็เหมือนกัน ต้องรู้ เมื่อถูกทุกข์ทรมาน หรือว่าเห็นทุกข์ เพราะว่า
 คุณแล้วมันน่าเกลียดเหลือเกิน.

อนัตตา นี้คุณาก จึงแนะนำให้ดูหลายๆ มุม หลายแง่ ว่า ถ้าเป็นอนัตตาตัวตน
 ของเรา มันควรจะตามใจเรา; เราต้องการอย่างนี้ มันควรจะเป็นอย่างนี้ อย่าเป็น
 อย่างอื่น เป็นต้น. เกี่ยวกับมันไม่เล่นด้วย ฉะนั้น จึงถือว่าไม่ใช่อัตตา; หรือว่าถ้า
 เป็นอนัตตา มันก็ต้องทรงตัวมันเองได้ในลำพังตัวมันโดยเด็ดขาด ไม่ต้องอาศัยเหตุปัจจัย
 อะไร. เกี่ยวกับมันมีแต่อาศัยเหตุปัจจัยไปเสียทั้งนั้น แล้วจะเรียกว่าอัตตาที่ตรงไหนกัน.
 มันส่งทยอยกันเรื่อยไป จนไม่รู้จะชี้ลงไปตรงไหนว่าเป็นอนัตตาแท้จริง; มันมีสิ่งนี้ให้
 เกิดสิ่งนี้เรื่อยไปเป็นสายไปเลย ไม่มีส่วนไหนที่พอจะชี้ว่า นี่เป็นอนัตตาที่แท้จริง. โดยเฉพาะ
 อย่างยิ่งความรู้สึกนึกคิดแห่งจิต ก็ไหลเป็นเกลียวไป ไม่อาจจะชี้ตรงไหนลงไป ว่า
 เป็นอนัตตาที่แท้จริง; นี้ไปคำนวณอย่างโง่เขลานั้นแหละ จึงเกิดความเข้าใจผิด มีอัตตา
 ตัวตนอะไรขึ้นมาแท้จริง.

ถ้าเราเอาการ มองดู ลงไปจริง ๆ ที่สิ่งนั้น ๆ, มีความรู้สึกจริง ๆ ในสิ่งนั้น ๆ
 ด้วยปัญญาแล้ว ไม่มีทางที่จะผิด. นี้เรียกว่า ปัญญาในเรื่องไตรลักษณ์ : เห็น
 อนิจจัง ทุกขัง อนัตตา, และเห็นสรุปท้ายว่ามัน เป็นอย่างนี้เอง ก็เรียกว่า เห็นตถตา
 เห็นปฏิจลสมุပ္บาท. เราไม่พูดถึงเรื่องเหล่านี้เพราะยืดยาวมาก. ไปศึกษาเอาหรือว่า
 พูดคราวอื่น ยกตัวอย่างมาให้เห็นเท่านั้น ว่าปัญญา นั้น ก็ เห็นอนิจจัง เห็นทุกขัง
 เห็นอนัตตา, แล้วมัน เป็นอย่างนี้เอง เรียกว่าเห็น ตถตา เห็นความที่มันเนื่อง
 กันไปเป็นสาย; ไม่มีทางที่จะชี้ว่าตัวตนที่ตรงไหน นี้ก็เรียกว่า กระแสแห่งปฏิจล-
 สมุပ္บาท อย่างนี้เป็นต้น.

ปัญญาที่ควรเข้าใจ

ที่นี่ เห็นที่มีประโยชน์ อย่างหนึ่ง ก็คือ เห็น หรือ รู้ หรือ เข้าใจ รอบรู้
 ในสิ่งที่เรียกว่าอริยสังข์. สัจจะแปลว่าความจริง ยังมีความหลอกหลวง; เพราะว่า

คนแต่ละคน ถือความจริงของตนเป็นความจริง ไม่ยอมรับความจริงของคนอื่น. เราเป็นปุถุชนจะต้องมีความจริงของเราเอง; สัจจะนี้ยังใช้ไม่ได้ คือยังไม่เป็นสัจจะ เว้นไว้แต่ว่ามันจะมีเหตุผลหรือการพิสูจน์ ว่ามันเป็นอย่างนั้นจริง คือคับทุกซ์ได้จริง.

ถ้าคับทุกซ์ได้จริง เขาไม่เรียกว่าสัจจะของใคร; เขาเรียกว่า อริยสัจจะ เป็น สัจจะของพระอริยเจ้า คือ อริยสัจจ ๘ ประการ; และ ส่วนที่ต้องรอบรู้อริย ๆ ก็คือ ทุกขนิโรธคามินีปฏิปทาอริยสัจจ, เรียกว่า นิโรธสัจจสี่ ๆ.

สัจจะของพระอริยเจ้าที่จะคับทุกซ์ได้ คือ อภฺยฺฐฺงฺคิภฺมรฺรค มรรคมีองค์ ๘ ประการ, ความถูกต้อง ๘ ประการ ดำรงอยู่ในฐานะเป็นกลาง เรียกว่า มัชฌิมาปฏิปทา นี่ก็เป็นหลักอันหนึ่ง ที่ว่าจะพูดกันในแง่ ปรัชญา ก็ได้ หรือแม้ที่สุดแต่ในแง่ วิทยาศาสตร์ ก็ได้.

มัชฌิมาปฏิปทา แปลว่า ดำเนินอยู่ที่ตรงกลาง ทั้งอยู่ที่ตรงกลาง; “กลาง” ในที่นี้ ก็แปลว่า สมดุลย์ มีความหมายอย่างเดียวกับสมดุลย์. ถ้าหนักไปทางซ้าย หรือ หนักไปทางขวา ก็เรียกว่าไม่สมดุลย์; ไม่ใช่มัชฌิมาปฏิปทา, แต่ คติ อย่าง แบบซ้าย บ้าง คติ อย่าง แบบขวา บ้าง. ถ้าถูกต้อง ต้องอยู่ที่ตรงกลาง เป็นมัชฌิมาปฏิปทา; เรื่องซ้าย เรื่องขวา นี่น่าจะยกเลิกกันเสียที หรือว่ามันจะไม่เป็น positive ไม่เป็น negative.

กลางต้องอยู่ในระดับที่สมดุลย์ จึงจะเป็นมัชฌิมาปฏิปทา ไม่แฉ่ติแ่งร้าย ไม่แ่งดีหรือไม่แ่งชั่ว คือมันอยู่ระหว่างที่พันตีพันชั่ว เหมือนกับอยู่ตรงกลาง; ไม่ใช่ดี ไม่ใช่ชั่ว นี่จึงจะเรียกว่ามัชฌิมาปฏิปทา ไม่ใช่บุญไม่ใช่บาป มันอยู่เหนือบุญเหนือบาป.

มัชฌิมาปฏิปทา อันสุดท้าย แล้วก็ ไม่พูดว่าอะไรโดยส่วนเดียว เช่น ไม่พูดว่ามีอยู่ หรือ ไม่พูดว่าไม่มี. พูดว่ามี ยืนยันว่ามี ก็ไปไปตามแบบคนมองเห็นว่ามี; พูดว่าไม่มี ก็มองไปตามแบบของคนใจ ที่เห็นว่าไม่มี.

หัตถนิบาปฏิบัติ มองไปในแง่ที่ว่า มันมีเหตุปัจจัยปรุงแต่ง กันไป
 อย่างนี้ เป็นสายเรื่อยไป : จะว่ามีก็ถูก, จะว่าไม่มีก็ถูก. จะว่าไม่มีก็คือ ไม่มีตัวตน
 ที่ตรงไหน นอกจากการเปลี่ยนแปลงเป็นสายไป. ถ้าว่า จะว่ามี ก็ถูกได้เหมือนกัน
 เพราะมันมีการเปลี่ยนแปลงที่เป็นสายไปนี้ แต่มันไม่มีตัวตน; ฉะนั้น การพูดว่ามีตัวตน
 ก็ไม่ถูก, พูดว่าไม่มีตัวตนก็ไม่ถูก. พูดในตรงกลางนั้นแหละ คือไม่มีทั้ง ๒ อย่าง;
 ไม่เอาตัวตนเข้ามาจับ นี่จึงจะถูก. แต่เราก็พูดไม่ได้ เราก็เลยพูดอย่างว่า “ไม่มี
 ตัวตน”; อย่างนี้ก็พูดว่าไม่มีตัวตน. แต่ที่แท้นั้น มันจะไม่ใช่ทั้ง ๒ อย่าง คือว่า
 ตัวตนก็ไม่ใช่ ไม่ใช่ตัวตนก็ไม่ใช่; มัน เป็นเพียงกระแสแห่งสังขารปรุงแต่งกันไป
 เป็นสาย.

ที่กล่าวมานี้เป็นตัวอย่าง ที่จะให้เข้าใจว่า บัญญาเห็นแจ้งสิ่งทั้งปวง อย่างไร;
 แต่ถ้าพูดทำนองนี้เรื่อยไป เทียวจะกลายเป็นปรัชญาเพื่อเจ้ออีก ไม่จำเป็น. ต้องการ
 แต่เพียงให้เห็นว่า **ไม่มีส่วนไหน** ที่เราจะเข้าไปถือเอาได้ ด้วยความเป็นตัวตน;
 ล้วนแต่มันจะชนกักเอาทุกที่ที่เข้าไปยึดถือเอาว่าเป็นตัวตน, ถ้าหยุดความยึดถือ หยุด
 ความหมายมันเสียมันก็เป็นปกติ.

มีความปกติอย่างปัญญา เป็นผลมาจากปัญญา อย่างนี้เป็นปกติสูงสุด.
 ปกติอย่างศีลนั้นปกติที่ ภาย วาจา ก็สบายดีเหมือนกัน; ปกติอย่าง สมาธิ ปกติที่จิต
 มันก็สบายยิ่งขึ้นไปกว่า. ที่นี้ **ปกติอย่างปัญญา** นี้ มันลึกซึ้งไปกว่านั้นอีก เป็นความ
ปกติสูงสุด ประเสริฐขึ้นไปกว่าปกติด้วยสมาธิไปอีก. ถ้าจะเปรียบเทียบพอเข้าใจ
 ง่าย ๆ ก็ที่ว่าเหมือนกับปราบหญ้าคา ถาก ๆ เอาที่ก่อนก็เหมือนปกติอย่างศีล, ถ้าว่า
 เอาหิน เอากระบือมาทับไว้ มันก็ปกติอย่าง สมาธิ, ที่นี้ถ้าขุดรากหญ้าคาขึ้นมาเผา
 ไฟเสียให้สมน้ำหน้า เอาชั้เต้าไปลอยทะเลเสีย; นี่จึงจะเป็นปกติอย่าง ปัญญา ซึ่งปกติกว่า
 ไร้ไหม?

ศีล สมาธิ ปัญญา ทำให้มีชีวิตอยู่อย่างวิเวก

มีคำอีกคำหนึ่งที่น่าสนใจ คือคำว่า “วิเวก” คงจะเข้าใจผิดกันอยู่มาก สำหรับคำนี้ เพราะฉะนั้นควรทราบหลัก ตามที่มีอยู่ในพระพุทธศาสนา คือ *กายวิเวก จิตตวิเวก อรูปวิเวก*.

ถ้าเรามีศีล มัน เป็นกายวิเวก รวมทั้งที่เราไปอยู่ในที่สงบสงัด นั่นก็เป็น ส่วนของศีล. เราอยู่อย่างไม่มีความคิดพลาดทางกาย ทางวาจา เรามีกายวิเวก สบาย ทางกาย คือไม่มีอะไรรบกวนในทางกาย.

คำว่า วิเวก แปลว่า *เดี่ยว* หรือ *เอก* อย่างสูงสุด อย่างวิเศษ คือไม่มีอะไร รบกวนอย่างสูงสุด ก็อยู่แต่เดี่ยว ไม่มีอะไรรบกวน จะเรียกว่า *free* หรือ เป็นอิสระ นี้ก็ได้ นั่นแหละคือ วิเวก. กายวิเวกไม่มีอะไรรบกวน กายก็สบาย.

พอมีสมาธิ มันกลายเป็น จิตตวิเวก ไม่มีอะไรรบกวนจิต มันก็ยิ่งสบายขึ้น ไปอีก มันเป็น *free* อิสระในทางจิต.

ที่นี้ พอขึ้นไปถึงขั้นปัญญา ก็ไม่มีกิเลสตัณหา เพราะว่าถอนราก ถอนโคน แล้ว เป็นอรูปวิเวก; ตามที่หนังสือก็ต้องแปลว่า วิเวกจากของหนัก วิเวกด้วย ปัญญา เรียก อรูปวิเวก ว่า วิเวกจากของหนัก คือปัญหาต่างๆที่เราเคยแบกไว้ โดย ความเป็นตัวกู - ของกู.

เงินของกู ทองของกู เมียของกู ลูกของกู เกียรติยศ ชื่อเสียงของกู อะไรของกู นี้เรียกว่าภาระหนัก, กระทั่งว่าเบญจขันธ์นี่ก็เป็นภาระหนัก, กระทั่งว่า ชีวิต นี้ของคนใจ มันก็เป็นของหนัก เรียกอุปธิ ทั้งนั้น; ปัญญา นี้ทำลายของหนัก อันนี้ให้หมดไปไม่เหลืออยู่ ก็เลยไม่ต้องมีของหนัก ก็ เรียกว่า อรูปวิเวก - วิเวก จากของหนัก เป็นอิสระจากกิเลส ไม่มีกิเลส ก็ไม่มีอนุสัย ไม่มีอะไรที่จะทำให้เกิดทุกข์ เป็นของหนัก แก่จิตใจด้วยอำนาจของอุปาทาน.

นี่คือ **ปัญญาทำให้เกิด อุปริวิเวก** จะเรียกว่าความสุขก็ได้; ถ้าจะใช้ โฆษณาชวนเชื่อ แต่เราไม่ค่อยชอบใช้วิธีโฆษณาชวนเชื่อ; ก็ใช้ว่า สุขทางกาย สุขทางจิต สุขทางสติปัญญา อะไรไปแบบนั้นก็ได้. ใช้สุขเป็นเครื่องโฆษณาชวนเชื่อ แต่พระพุทธเจ้าท่านไม่ใช่; ท่านใช้ว่าไม่มีทุกข์ มันดับทุกข์ มันไม่มีทุกข์สิ้นสุดแห่งความทุกข์ ไม่เอาเหยื่อล่อ. จะไปล่อเอาความสุขอะไรกันอีก เพราะปัญหาที่แท้จริงมันอยู่ที่ความทุกข์; เมื่อความทุกข์หมดแล้ว มันก็ควรจะต้องว่าหมดปัญหา.

“ปัญหา” นี้เหมือนกับ**รกฏ** หรือเชิงหนาม ที่เราต้องตัดมันด้วย**คัมภีร**ที่คมเฉียบ ที่เรา**ลับคี่แล้วที่บนหิน คือสมาธิ** โดยยืนอยู่บนแผ่นดินที่มันลง คือ **ศีล** เข้าวรุบรูมที่กล่าวแล้วข้างต้น จะง่ายก็มีมันลึกลับยาก.

ขอให้ถือว่า ทุกคนมีหน้าที่อะไรในชีวิต ตลอดชีวิต; หน้าที่ก็คือ **ลับคาบ** ประจำชีวิต ให้**คม** เฉียบอยู่เรื่อย แล้วก็ **ตัดฟันปัญหา** เหล่านี้อยู่เรื่อย. *อย่าได้เกิดมาเพื่อกิน เพื่อกาม เพื่อเกียรติยศ* มันจะจมลงไปเชิงหนามนั้น หนักขึ้น ๆ แล้วไม่มีโอกาสที่จะลับคาบด้วยอะไรเลย มันก็ตายทั้งเป็นอยู่ที่นั่น.

เราเกิดมาทำไม ? ปัญหาเรื่องกิน เรื่องกาม เรื่องเกียรติ นั้น มันอยู่ที่ไหน ? อยู่อย่างไร ? เราควรจะทำอะไร ? ทำอย่างไร ? ที่แท้ก็ควรจะต้อง**คมปัญหา** ไม่ใช่จะเพิ่มปัญหา. อย่าไปหลงในเรื่องกิน เรื่องกาม เรื่องเกียรติ; พยายามที่จะยกตัวเองขึ้นมาให้สูง อยู่เหนือปัญหา เรื่องกิน เรื่องกาม เรื่องเกียรติ; ถ้าลงไปหลงไหลมัวเมา กับมันแล้ว ก็กลายเป็นเรื่องใหญ่โตมโหฬารขึ้นมา เป็นภูเขาเลากาขึ้นมาทันที. นี่เขาเรียกว่าเชิงหนาม หรือว่า**รกฏ** สางไม่ไหว ให้**ออก**มาเสียจากรกฏ จากเชิงหนาม ด้วย**การ**ลากถางด้วยคาบที่**คมเฉียบ** คือ**ปัญญา** มี**ศีล** มี**สมาธิ** เป็น**อุปการณ**ในการลับ.

เอาละพอกันทีสำหรับปัญหาของคน ที่ว่าเรามีหน้าที่อย่างไร ประจำในชีวิต. เวลาสำหรับ**ทุก**หมดแล้ว ต่อไปนี่ก็เป็นเวลาสำหรับ**ตาม** ใครมี**ปัญหา**อะไรในขอบเขตเรื่องนี้ก็ตาม.

คำอธิบายตอบปัญหา

(ถาม) ผมอยากให้อาจารย์ ช่วยอธิบาย เกี่ยวกับกรฝึก สมาธิ แบบที่เป็น ทางด้านอิทธิฤทธิ์ปาฏิหาริย์.

(ตอบ) โอ๊ย, ไม่ใช่เวลานี้. เรื่องสมาธิ เรื่องอะไรก็ตาม มันเป็นเรื่องเฉพาะ มันยาว มันมาก; ไม่ใช่เอามาพูดได้เวลานี้ ไม่เกี่ยวกับปัญหาเรื่องนี้. ไปหาอ่านจากหนังสือก็ได้ แล้วก็ไม่ได้แนะนำให้ทำ. **ปัญหาที่เกี่ยวกับการปฏิบัติโดยตรง เรื่องศีล ปัญญา ที่เราจะต้องทำ** อย่างในฐานะที่ว่าเป็นการลับตาประจำตัว; นั่นมันนอกเรื่อง สมาธิเพื่อปาฏิหาริย์ ไม่รวมอยู่ในเรื่องนี้, มันเท่ากับคุณลับตาแล้วไปพันหัวคน นี้ไม่ถูก. ต้องลับตาเพื่อตัดรากขั้ว ตัดกิเลส ตัดตัวตน. ตามอย่างอื่น.

(ถาม) ที่ท่านอาจารย์บอกว่ามี ๓ วิธี แล้วเราควรจะปฏิบัติ วิธีไหน หรือจะปฏิบัติทั้ง ๓ วิธีเลย? ที่บอกว่าเพื่อให้เห็นนิพพาน ที่ให้เห็นนิพพานชั่วคราว และเพื่ออิทธิฤทธิ์ปาฏิหาริย์ แล้วก็เพื่อใช้ในการทำงาน ไวกล่องต่อการทำงาน

(ตอบ) ปนกันยุ่งแล้ว เอาได้, ฟังถูกแล้ว. สมาธิ ๔ ประเภท :

(๑) ถ้าเจริญสมาธิ เพื่อให้ได้รับความสงบจิตสงบใจ เป็นสุข, เหมือนกับว่าชิมรสพระนิพพาน เป็นการชิมลองนี่; ให้เจริญสมาธิแบบที่จะทำได้ ปฐมฌาน ทุติยฌาน ทติยฌาน จตุตถฌาน นี้แบบหนึ่ง.

(๒) ถ้าว่าทำสมาธิเพื่อปาฏิหาริย์ เช่นทิพย์จักขุ เป็นต้นนี้ ก็ให้เจริญสมาธิประเภททิวาสัญญา อาโลกสัญญา ทำกลางวันเป็นกลางคืน ทำกลางคืนเป็นกลางวัน เป็นต้นนี้ กระทั่งอย่างอื่นอีก นี้เราไม่ต้องการ.

(๓) เพื่อมีสติสัมปชัญญะสมบูรณ์ คือทำสมาธิกำหนดอิริยาบถที่เปลี่ยนแปลง อยู่ทุกอิริยาบถทุกอย่างทุกประการนั้น นี้ก็ทำอยู่เป็นสัมปชัญญะ นี้แนะนำให้ทำ.

(๔) สมภาติ เพี้ยสนัณยาตวะนั้น ให้อภัยกำหนดความเกิดขึ้น แห่งอุปาทาน-
 ขันธ และความดับไปแห่งอุปาทานขันธ. ตัวอย่างเมื่อตาเห็นรูป เกิดผัสสะ เกิดเวทนา;
 ถ้ามีอวิชชาเข้ามาครอบงำขณะนั้น มันก็ปรุงเป็นตัณหา เป็นอุปาทาน. อย่างนี้ก็เรียกว่า
 อุปาทานนั้น ดูกุศลมันดีของมัน ด้วยอำนาจของอุปาทาน. อุปาทานขันธ เกิดขึ้นอย่างไร,
 เมื่อตาเห็นรูป ดับไปอย่างไร, เกิดขึ้นอย่างไร, เมื่อหูฟังเสียง ดับไปอย่างไร; นี้อย่างนี้
 ก็จะเป็นสมภาติภาวนา อภัยกำหนดเกิดขึ้นดับไปแห่งอุปาทานขันธ.

ทั้ง ๔ ประเภทนี้ ประเภทสุดท้าย เป็นประเภทที่แนะนำ เป็นความสำคัญ.

ที่นี้ อีกอันหนึ่งนั้น ลักษณะของสมภาติ ถ้าเราจะรู้ว่าเรามีสมภาติถูกต้อง
 หรือไม่ เราก็สำรวจดูด้วยลักษณะ ๓ ประการ : มีจิตบริสุทธิ์ขาวผ่อง นี้อย่างหนึ่ง,
 มีจิตตั้งมั่นสม่ำเสมอ นี้อย่างหนึ่ง, จิตต้องไวควรแก่หน้าที่การงานทางจิต นี้อย่าง
 หนึ่ง. ถ้าประกอบด้วยคุณสมบัติ ๓ ประการนี้แล้ว ก็เรียกว่าเรามีสมภาติ ถึงขนาด
 มาตรฐาน ใช้เป็นเครื่องวัด; แต่มันก็แสดงประโยชน์ อานิสงส์อยู่ในตัวเอง. เรา
 ควรจะฝึกสมภาติชนิดที่ว่า ทำจิตให้ว่องไวในหน้าที่การงานของจิต นั้นแหละดี ตั้งมันเฉยๆ
 ไม่ค่อยจะได้ประโยชน์อะไร; มันสบายเท่านั้นเอง.

(ถาม) ผมอยากเรียนถามท่านอาจารย์ว่า คำว่า อนุสัย กับคำว่า วิบาก นี้มีความหมาย
 เหมือนกันหรือเปล่า?

(ตอบ) อนุสัย กับวิบาก มีความหมายในหลักของการใช้คำนี้ ในความหมาย
 ทั่วๆ ไป. คำว่า อนุสัยไม่ใช่อันเดียวกันกับวิบาก. วิบาก ก็แปลว่า ผลของการ
 กระทำด้วยเจตนา คือทำกรรม แล้วก็ได้ ผลกรรม เรียกว่าได้วิบาก. ที่นี้ อนุสัย
 หมายถึง ความที่มีอะไรนอนเนื่อง มีอยู่ในสันดาน เป็นรูปภาพพจน์คล้ายๆ อย่างนั้น,
 แล้วก็ หมายถึงถึงสิ่งที่มีความเคยชิน นอนเนื่องอยู่ในสันดาน.

ที่เราโลภน้อย ๆ ก็เกี่ยวกับว่า รักน้อย ๆ นี้ก็ เกิดวาทานุสัย - อนุสัยคือ รากะ เป็นความเคยชินที่จะเกิดรากะ หรือโลภะ ง่ายขึ้น; ส่วนที่เป็นความเคยชิน นอนอยู่ในสันดาน นี้ก็เรียกว่าอนุสัย.

เรา โกรธน้อย ๆ เกลียดน้อย ๆ นี้ ก็เกิดปฏิฆานุสัย ขึ้น คือเคยชินที่จะ โกรธ เคยชินที่จะเกลียด; เคยชินส่วนนี้ที่เรียกว่า ปฏิฆานุสัย, อนุสัยคือปฏิฆะ.

เมื่อเราชินต่อการสะเพร่าปล่อยให้ข้ามไป อย่างไม่ได้พิจารณา โดยเฉพาะ ก็คือ อหุขมรสุขเวทนา ที่พูดแล้วอย่างละเอียด ใครมีอาการทำอย่างนี้ ก็เลยเรียกว่า พอกพูน อวิชชานุสัย - หมกหมมความโง่หรืออวิชชาไว้.

ถ้าจะเอาคำ ๒ คำนี้คงเข้ามาหากันให้ได้ ก็จะต้องเรียกว่า อนุสัย นี้ก็เป็น วิบาก ของกิเลส ก็ได้เหมือนกัน; ในความหมายที่พิเศษอีก เช่นว่าเราพอใจใน สุขเวทนา กำหนดในสุขเวทนานี้ เป็นกรรมเป็นการกระทำ ผลวิบากเกิดขึ้น คือสะสม รากานุสัยไว้ครั้งหนึ่ง ฉะนั้น รากานุสัย นี้คือ เป็นวิบากของการพอใจ ในสุขเวทนา ก็ได้; หรือว่า มีความไม่พอใจ ในทุกขเวทนา ก็เกิดปฏิฆานุสัย; อนุสัยส่วนนี้ คือเป็นวิบากของความไม่พอใจในทุกขเวทนาจึงได้; หรือ ปลดปล่อยให้อหุขมรสุขเวทนา ผ่านไป โดยไม่ใช่เป็นโอกาสสำหรับศึกษาความรู้ ก็เกิดอวิชชานุสัย, อวิชชานุสัยนี้ ก็พอจะเรียกได้ว่าเป็นวิบาก คือผลที่เกิดออกมาจากกรรม คือความเป็นคนสะเพร่า ปลดปล่อยให้อหุขมรสุขเวทนาผ่านไปโดยไม่มีความรู้เท่าไรทัน. แต่เขาไม่ได้ใช้อย่างนี้, คำว่า วิบากหมายถึงผลของกรรมโดยตรง ในวัฏฏะสาม.

(ถาม) ผมอยากจะกราบนมัสการถามท่านอาจารย์ว่า ท่านอาจารย์บรรยายมาทุก ครั้งๆ มักจะเห็นคำว่าไม่ให้ยึดถือตัวกู - ของกู ดังนั้นพุทธภาษิตที่ว่า อตุตาหิ อตุตโน นาโต จะใช้เข้ากันได้ไหม ?

(ตอบ) พุทให้ชักกว่านี้ก็ต้องพู่ว่า ทำไมพระพุทธเจ้าเอง ในบางที่ท่านตรัสว่า “ธรรมทั้งปวงเป็นอนัตตา” คือสังขารก็ตาม วิสังขารก็ตาม ทั้งหมดนี้เป็นอนัตตา คือ มิใช่อัตตา อย่างนี้มียู่มาก. แล้วทำไมบางที่ท่านตรัสว่า *อตตาทิ อตตโน นาโอ* - *อตตานั้นแหละเป็นที่พึ่งของอตตาทิ, ตนนั้นแหละเป็นที่พึ่งของตน.*

อย่างแรกนั้นอย่างที่ไม่มีความคิด ; ท่านพูด ภาษาปรหมัตถ์ ภาษาสัมปราชญิกโวหาร. ที่นี้ที่ว่า *ตนเป็นที่พึ่งของตน* นี้ พุทภาษาชาวบ้าน เป็นทฤษฎีธรรมิกโวหาร, ภาษาชาวบ้าน ภาษาที่พูดกับชาวบ้าน หรือจะเรียกเป็นภาษาโฆษณาชวนเชื่อก็ได้ แต่ไม่ใช่เจตนาหลอกลวง.

ถ้าใครยังมีความรู้สึกว่าคุณอยู่ในสิ่งใด ก็ให้ใช้สิ่งนั้นแหละทำที่พึ่งแก่ตน, ถ้าเรายังมีอวิชชาอยู่ เราต้องรู้สึกว่าคุณ มีตัวฉัน มีของฉัน มีตัวกู มีของกู ก็ใช้กำลังของตัวกู - ของกูนี้ ทำที่พึ่งแก่ตัวกู ; เช่นให้รักตัวกู อภัยช่วยตัวกู ขวนขวายให้เกิดความรู้ความเข้าใจเพื่อประโยชน์แก่ตัวกู. เทียวเถอะจะค่อยรู้ว่าไม่มีตัวกู มันก็ละตัวกูได้ บรรลุมรรค ผล นิพพานไปได้ ; อาการอย่างนี้ก็เรียกว่า *ตนนั้นแหละเป็นที่พึ่งแก่ตน* สำหรับคนที่ยังมีตนอยู่ กว่ามันจะหมดความรู้สึกรู้ว่าตัวตน. เพราะฉะนั้น เราจึงถือว่า คำพูดหรือคำตรัส ๒ ประเภทนี้ ของพระพุทธเจ้ามิได้ขัดกัน ; อันหนึ่งเป็นสัมปราชญิกโวหาร พุทอย่างลึกซึ้ง, อันหนึ่งเป็นทฤษฎีธรรมิกโวหาร พุทอย่างธรรมดาสามัญ อย่างชาวบ้านพูด.

(ถาม) กระผมขอเรียนถามว่า สำหรับบุคคลทั่วไปในชีวิตประจำวัน ซึ่งอาจจะ เป็นทั้งฆราวาส เมื่อมีความเข้าใจในเรื่องศีลดีแล้ว นี้จะทำให้ปัญญาสูงขึ้น คือสูงกว่าปัญญาที่มีอยู่เดิม ที่เรียกว่า สติชานตปัญญา นั้น เราต้องอาศัยสมาธิ. ที่นี้สมาธิในที่นี้จะหมายถึงว่า เราจำเป็นต้องตั้งมั่นสมาธิ หรือจะมีวิธีเพื่อทำให้เกิดสมาธิอย่างไรนั้นอีกบ้าง เพื่อจะทำให้เกิดปัญญาขึ้น ?

(ตอม) ซื่อซื่อให้เน่ถึงคำพูด ที่พูดตอนแรกได้พูดไว้ว่า คำว่า “สมาธิ” เป็นที่นั่น โดยแท้จริงแล้วมันหมายถึงอย่างธรรมดาสามัญ มีอยู่ โดยไม่รู้สึกรู้สึ มีโดยสัญชาตญาณก็ได้. ที่นี้ก็ถูกรวมกันหมดเลย สมาธิที่มีอยู่โดยสัญชาตญาณตามธรรมดาที่ชั่วทั้งหลายทั่วไป เราก็มารู้ สมาธิอย่างสมาธิรูปแบบที่มีบัญญัติขึ้น, เสร็จแล้วก็มีความสูงกว่เดิม.

ที่บัญญัติที่เป็นสัญชาตญาณนั้น หรือสัญชาตบัญญัตินี้ ใช้การรวบรวมให้ดูวิถี โดยฟังอาศัยกำลังของสมาธิที่อบรมแล้ว มันก็เปลี่ยนรูปเป็นภาวบัญญัติ มีบัญญัติที่คมเฉียบจะตัดกิเลสตัดหาได้. ฉะนั้น คนทั่วไปก็ย่อมมีสมาธิ เหมือนกับขุนต๋องเดิมพันอยู่ก่อนแล้ว ก็มาอบรมมันโดยวิถี โค้วหนึ่งเท่าที่จะทำได้; แม้เป็นฆราวาสก็ทำได้. ถ้าทำตามรูปแบบที่กล่าวไว้ในหลักนี้ก็ทำได้ ไม่ถึงขนาดนั้นก็ทำอย่างธรรมดาสามัญก็ได้.

ฝึกหัดให้เป็นคนมีสติสัมปชัญญะ กำหนดอะไรให้เน่นแน่นมั่นคง ไม่พินเพื่อนอยู่เป็นประจำ, หรือว่าหัดหยุดกระแสแห่งความฟุ้งซ่านของจิต โดยแบบง่าย ๆ ตามสามัญสำนึกของคนทั่วไป, นี้ก็เรียกว่าเจริญสมาธิด้วยเหมือนกัน; ฉะนั้น ต้องเป็นอันว่าแล้วแต่โอกาส แล้วแต่ความสามารถ หรือเหตุปัจจัยที่จะอำนวยให้กันแต่ละคนฝึกสติในระดับไหน ฝึกสมาธิในระดับไหน ฝึกบัญญัติในระดับไหน ไม่มีปัญหาเกี่ยวกับเรื่องนี้เลย ถ้าเขาเป็นคนตั้งใจจริงที่จะพัฒนาสิ่งทั้งสามนี้โดยแท้จริง.

(ตอม) นมัสการท่านอาจารย์ กระผมอยากจะได้เรียนตามถึงปัญหา คือ กระผมได้ฟังเกี่ยวกับคำว่าบัญญัติ นั้นมาเป็นประจำ เกิดความสับสนในคำนี้ ที่ท่านอาจารย์ได้พูดมานั้น ตามความเข้าใจของผมนั้น ปัญหาอาจจะแบ่งได้เป็น ๒ ทาง คือสิ่งที่เราเรียนรู้ได้ด้วยการศึกษา ตามชั้นมหาวิทยาลัยต่างๆ นี้เป็นความรู้ที่เกิดขึ้นในแง่ของทางโลก. อีกปัญหาหนึ่ง ที่ท่านอาจารย์พูดในเรื่องของ สติ สมาธิ และบัญญัติ ตัวนี้เป็นสิ่งที่ท่านอาจารย์บอกว่า จะสามารถจะตัดทุกข์อะไรต่างๆ ได้นี้ กระผมก็เชื่อมั่นเป็นปัญหาที่เกิดจากทางธรรม.

กระผมยังไม่เข้าใจว่าสองตัวนี้ มีความสัมพันธ์กันอย่างไรบ้าง? เพราะตามความรู้สึกในขณะนั้น หลังจากที่ได้ฟังท่านอาจารย์บรรยายแล้ว รู้สึกว่าปัญญาทางโลกนั้นจะต่ำกว่าทางธรรม เพราะทางโลกนั้น แม้ผู้ที่จบปริญญาเอก บางครั้งก็ไม่สามารถแก้ปัญหาได้ แม้ว่าจะไม่เป็นปัญหาทางธรรม เป็นปัญหาทางโลกก็ตาม. ดังนั้นกระผมจึงอยากขอเรียนถาม ให้ท่านอาจารย์ช่วยอธิบายคำว่าปัญญานั้น ให้แจ่มแจ้งกรณีหนึ่ง. และอีกกรณีหนึ่งที่กระผมอยากจะทราบ ก็คือว่า เมื่อไรเราจะรู้ว่า เรามีปัญญาอย่างไร? เป็นประเภทไหน คือทางโลกหรือทางธรรม? ผมขอเรียนถามท่านครับ

(ตอบ) สำหรับปัญหาข้อแรก ที่ว่าปัญญาจากมหาวิทยาลัย กับปัญญาอย่างธรรมะที่วัด เราจะพุกกันโดยหลักทั่วไปก่อนดีกว่า คือหลักธรรมะที่ใช้อยู่ในวงการศึกษาธรรมะนี้ สำหรับสิ่งที่เรียกว่าปัญญา พอประมวลมาหมดแล้ว ก็พอจะแบ่งได้เป็น ๓ ประเภท :-

ปัญญาประเภทที่ ๑ จากการศึกษา ที่เรียกว่า *สุตมยปัญญา* จากการศึกษาอ่านฟัง การคุยตัวอย่าง ทำตามอย่าง อะไรก็ตาม มันก็เรียกว่าปัญญามาจากศึกษาแบบธรรมดานี้ นี้อีกอย่างหนึ่ง ก็เป็นปัญญาเหมือนกัน ก็มีคุณสมบัติหรือมีสมรรถภาพอะไรไปตามแบบของมัน.

ปัญญาประเภทที่ ๒ จากการใช้เหตุผล คือการคำนวณด้วยการใช้เหตุผล พวก *reasoning* ทั้งหลาย ทำให้เกิดปัญญาประเภทนี้ การศึกษา *learning* ทั่วๆไป. นี่มันเป็นเรื่องปัญญาที่แรกที่ได้อิน ได้ฟัง แล้วแต่จะใช้คำไหนนั้น ผมก็ไม่ค่อยจะแน่ใจ. แต่มาถึงตอนนี้ จะใช้คำว่า *reasoning* ไม่ต้องถามใคร ไม่ต้องอะไรในเวลานั้น เอาสิ่งต่างๆ ที่เป็นเหตุเป็นผล มาจับกันเข้า ปรับกันไปปรับกันมา เป็นผลออกมา ก็เรียกว่าปัญญาที่เกิดมาจากการใช้เหตุผล พอจะเรียกได้ว่า *จินตามยปัญญา*, *จินตา* นี้แปลว่าคิด. อันนั้น *สุตะ* นั้น *ฟัง* ปัญญาเกิดจากการฟัง คือการศึกษาธรรมคาสามัญนี้, *จินตามยปัญญานี้ปัญญาเกิดจากการคิด* คือการคำนวณด้วยเหตุผล.

ปัญญาประเภทที่ ๓ จากความเจตจำนงทั้งหลายที่ผ่านมาแล้ว ที่เราเรียกกันว่า *experience* โดยเฉพาะ *experience* ทางศีลธรรม ทาง *spiritual* นั้นแหละทำให้เกิดปัญญาชนิดนี้; เช่นว่าความทุกข์เป็นอย่างไร, กิเลสเป็นอย่างไร, นี้เราไม่ต้องอ่านจากใคร เราอ่านจากใจของเรา รู้สึกจากใจของเรา แล้วไม่ต้องใช้เหตุผลด้วย. ขอแต่ให้เราพยายามเพ่งพิจารณา ให้หนักลงไป หนักลงไป หนักลงไป ในตัวความจริงที่กำลังมีอยู่ หรือที่ผ่านมาแล้ว ก็เป็นปัญญาชั้นมาอีกแบบหนึ่ง เรียกว่าปัญญาจากการรู้แจ้งแทงตลอด ซึ่งเรียกว่า **ภาวนามชฌัญญา** - **ปัญญาเกิดมาจากภาวนา**, ภาวนานี้คือการทำให้เจริญยิ่งขึ้นไป.

ปัญญาที่แรกมาจากการศึกษาโดยตรง, ปัญญาที่ ๒ มาจากการคำนวณด้วยเหตุผล, ปัญญาที่ ๓ มาจากการรู้แจ้งแทงตลอดต่อสิ่งนั้น ๆ, ทั้ง ๓ ปัญหานี้ ใช้ในทางโลก ๆ ก็ได้ ใช้ในทางธรรม ทางศาสนาก็ได้ แล้วแต่เหตุการณ์ แล้วแต่สถานะของเรื่อง. โดยเฉพาะอย่างยิ่งที่จะเป็นที่พึงได้ ก็คือภาวนามชฌัญญา ก็คือความเจตจำนงที่ผ่านมาแล้ว โดยไม่ต้องใช้เหตุผล หรือไม่ต้องศึกษาอีก.

พวกที่จบปริญญาในทางมหาวิทยาลัยแล้ว แก่ปัญหาไม่ได้ ก็เพราะขาดอีก ๒ ปัญญา เป็นแน่นอน.

ที่ปัญหาคือ ๒ ของคุณมีว่า **เมื่อไรจึงจะลงสันนิษฐาน ว่าเรามีปัญญา?** อย่างนี้ตอบตามทางโลก ๆ เขาก็จะมีความหมายอย่างอื่น; แต่ในทางธรรมะนี้ เราจะถือว่า **เมื่อบรรลุประโยชน์** สำเร็จประโยชน์ตามความมุ่งหมายนั้น ๆ แล้ว จึงจะถือว่า มีปัญญา. เอาประโยชน์ที่เกิดขึ้นจริง เป็นเครื่องทดสอบ ไม่ทดสอบด้วยการคำนวณ หรือข้อมูลอื่น; นอกจากว่าผลที่มันปรากฏออกมาแล้วจริง ๆ ที่เราได้แก้ไขลุกลงไปแล้วจริง ๆ สำเร็จประโยชน์จริง นี้จึงจะถือว่าเรามีปัญญา.

ตามหลักทางศาสนาต้องถืออย่างนี้ ไม่ใช่เพราะว่าคนทั้งหลายเขาสมมติกันว่า มีปัญญา, หรือว่ามันมีเครื่องวัดอะไรต่างๆ เช่นเครื่องบอกว่ามีปัญญานั้น ไม่เอา. เอาที่แน่นอนกว่านั้น คือว่ามันได้ผ่านไปแล้ว มีเหตุผลอยู่ในตัวมันเองว่า สำเร็จประโยชน์ตามความต้องการ เรียกเป็นคำสั้นๆ ก็คือว่า ออกมาได้จากปัญหานี้ๆ เรียกว่ามีปัญญาในกรณีนั้น.

(ถาม) กราบเรียนถามพระคุณท่านอาจารย์ว่า สมภาสแบบที่ทำให้เกิด ปฐมฌาน ทุติยฌาน หรือแบบอาโลกสติปัญญานั้น ไม่สามารถทำให้สิ้นอาสวกิเลสได้เลย.

(ตอบ) สมภาสในชั้น ปฐมฌาน ทุติยฌาน ทศยฌาน จตุตถฌาน หรือสมภาสแบบอาโลกสติปัญญาอะไรก็ตาม ไม่ได้มุ่งหมายเพื่อจะสิ้นอาสวะ; ถ้าไปเกิดมุ่งหมายจะสิ้นอาสวะเข้า มันก็ไปอยู่ ข้อ ๔ ประเภท ๔. อันนี้ก็บอกไว้ชัดแล้วว่าต้องการความสุขทันด่วน, ต้องการความ สงบออก สงบใจ เป็นสุข คล้ายกับรสของพระนิพพานทันด่วนที่นี้เท่านั้น ก็รีบฝึกเพื่อฌานทั้งสี่นี้, หรือแม้แต่เพียงชั้นเดียวชั้นแรก ก็พอจะมีความสุขโดยอนุโลมกับความสุขเกิดมาแต่พระนิพพานได้.

พระนิพพานแท้จริง หมายถึงกิเลสหมดสิ้น ไม่มารบกวนอีกต่อไป ก็เป็นความไม่มีทุกข์ หรือมีความสุขแท้จริง; ส่วนฌานมีปฐมฌาน เป็นต้น เป็นเพียงบ่วงกันไว้ ไม่ใช่ให้กิเลสเกิดขึ้นมาได้ ทอนนั้นจิตว่างจากกิเลส ก็พอจะรู้สึกว่ามีทุกข์หรือมีความสุข ชิมลองของพระนิพพาน.

เรื่องราวในพระคัมภีร์ ก็มีกล่าวไว้ชัดว่า ก่อนแต่ที่พระพุทธเจ้าเกิด มีคนเข้าใจ จตุตถฌาน ว่านี่คือสูงสุดของมนุษย์ในเรื่องดับทุกข์ ก็เลยเรียกว่านิพพาน เรียกจตุตถฌานว่านิพพาน มายุกหนึ่ง สมัยหนึ่ง; แล้วพวกที่ถือลัทธิอย่างนั้น ก็ยังมีเรื่อย ๆ มาจนถึงครั้งพุทธกาล.

พอพระพุทธเจ้าตรัสรู้ขึ้นมา ท่านบอกว่า นี่ยังไม่ควรจะเรียกว่านิพพาน ซึ่งแปลว่าดับเย็นสนิท; ท่านจึงขยายออกไป ถึงว่าสันอาสาสะกิเลสนั้นจึงจะเรียกว่านิพพาน. เพราะฉะนั้นการกระทำเพียง ปฐมฌาน ทุติยฌาน หรือทิวาสัญญา^๓ ไม่ทำให้เป็นการสันอาสาสะโดยตรง; เขามุ่งสุขโดยถ้วนๆ ท้นอกท้นใจก่อน หรือว่าต้องการปฏิบัติหริย สมรรถภาพพิเศษนอกเหนือมนุษย์.

ความต้องการปฏิบัติหริยเป็นต้น อย่างนี้จะยิ่ง **ไกลออกไปจาก อาสวชฌาน** เพราะไปต้องการประโยชน์จากสิ่งเหล่านั้นเสียแล้ว. แม้ว่าพระอรหันต์บางองค์จะทำอย่างนั้นได้ ท่านก็ไม่สนใจที่จะทำ, เป็นพระอรหันต์แล้วท่านก็ทำได้ ท่านก็ไม่สนใจที่จะใช้ ปฏิบัติหริยชนิดนั้น หมายถึงปฏิบัติหริย ที่เป็นไปเพื่อประโยชน์ เป็นรูปวัตถุ รูปอะไรต่างๆ; เพราะว่าความสันอาสาสะนั้น ทำให้ไม่ต้องการอะไร.

ในการช่วยทรมาณผู้อื่นให้หมดกิเลส ท่านก็ไม่นิยมการใช้ ปฏิบัติหริย เพราะทำให้เกิดความเข้าใจผิดกันขึ้นมาได้; ให้ใช้วิธีตรงๆ ก็จะใช้ปฏิบัติหริยก็ได้ ใช้ปฏิบัติหริยอย่างวิธีสอนให้คิด ให้พิเศษ ให้เขาเชื่อฟังได้ นี่ก็เป็นปฏิบัติหริยที่ยิ่งกว่า, เป็นปฏิบัติหริยชนิดวิเศษ^๔ ไม่ประกอบไปด้วยกิเลส. ส่วนปฏิบัติหริยต่างๆ ประเภทนั้นมันเป็นช่องทางของกิเลส หรือเรียกว่าประกอบอยู่ด้วยกิเลส คือความเศร้าหมอง; จึงทรงวางหลักว่า ภิกษุไม่ควรไปแตะต้องปฏิบัติหริย.

(ถาม) กราบเรียนถามท่านอาจารย์ ศีล สมภาสิ บัญญา จำเป็นที่จะต้องกระทำไปพร้อมกันหรือไม่? หรือว่ามีสมาธิโดยไม่มีศีลก็ได้ หรือว่ามีปัญญาโดยไม่มีศีลหรือสมาธิก็ได้.

(ตอบ) เมื่อตะกั๊กจะไม่ได้ฟังให้คิดละมัง ก็คือเราได้บอกแล้วว่า มันเป็นเรื่องที่แยกกันไม่ได้ ต้องไปด้วยกันเหมือนล้อวงหนึ่ง ประกอบด้วยยาง ๓ ตัว เอาออกตัวหนึ่งมันก็ล้มไม่เป็นล้อ; ฉะนั้น ศีล สมาธิ ปัญญา แยกกันไม่ได้ มันมีอยู่ตามสัดส่วนเสมอ. เรามีความถูกต้องทางร่างกาย ทางการพูดจา ทางการกระทำจิตใจจะปกติเป็นสมาธิ ถ้าจิตเป็นสมาธิแล้ว ก็ต้องง่ายที่จะรู้หรือเข้าใจสิ่งใดๆ.

เมื่อเราคิดอยู่, เราคิดอยู่ นั่นเป็นสมาธิ อยู่ในกำลังของความคิด, แล้วเกิดความรู้อื่นๆนั้นก็เป็นเรื่องของปัญญา, ตลอดเวลานั้นเรามีความปกติ ทางกาย ทางวาจา คือ มีศีลอยู่โดยอัตโนมัติโดยไม่ต้องเจตนาจะทำศีล. ถ้าเราเพ่ง อนิจจัง ทุกขัง อนัตตาอยู่; สมมติว่าเราจะเป็นคนโง่ จะทำตัวเป็นคนโง่ไม่ปฏิบัติอะไรก็ได้ และจะเพ่งลงไปที อนิจจัง ทุกขัง อนัตตา คือเห็นความไม่เที่ยงของสิ่งทั้งปวงนี้; ขอให้ เพ่งเพื่อให้เห็นความไม่เที่ยง; มันจะมีสมาธิ อยู่ในตัวการเพ่ง แล้วมีศีล คือการปกติ กาย วาจา ไม่มีโทษอะไร, หรือว่ามีความตั้งใจจะทำ นั่นแหละเป็นศีลอยู่แล้ว; ฉะนั้น จึงมี ศีลสมาธิ ปัญญา อยู่ครบถ้วน โดยอัตโนมัติ เพ่งปัญญาอย่างเดียว จะมีทั้งศีล ทั้งสมาธิ.

การที่จะพูดว่า มีศีลโดยไม่มีสมาธิ มีสมาธิโดยไม่มีศีลนี้ มันเป็นไปได้; พอมีสมาธิส่วนภายนอก กาย วาจา มันสงบเป็นศีลเสียทันที ก็มีศีลอยู่โดยอัตโนมัติ. ถ้าว่ามีสมาธิ อยู่แล้ว ก็ **ต้องถือว่าปัญญา** อยู่บ้าง; เพราะว่าถ้าไม่อย่างนั้นแล้วจะทำสมาธิไม่ได้, ทำสมาธิไม่เป็น; อย่างน้อยมันก็รู้อยู่ที่องค์ของสมาธินั้น ๆ. ส่วนนี้ก็ เป็นปัญญาได้ อย่าไปแยกเลย มันแยกไม่ออก แล้วมันจะมีโดยอัตโนมัติ.

(ถาม) อยากทราบเรียนตามอาจารย์ ให้บรรยายอีกครั้ง เพราะว่าปัญญานี้ ต้องมีพื้นฐานทางด้านการใช้เหตุผล ความรู้ของด้านการใช้เหตุผล และความรู้ทางด้าน ปรัชญา การศึกษานี้ มากน้อยแค่ไหน? การที่จะได้ภาวิติปัญญามานี้จะต้องมีพื้นฐานทางด้านปรัชญา ทางด้าน การศึกษา ทางด้านการใช้เหตุผลนี้มากน้อยเท่าใด?

(ตอบ) ก็ได้ซิ, การศึกษาทางปรัชญา มันก็ได้สู่ตามยปัญญา - ปัญญาจากการศึกษา, จากการศึกษาที่มันอาจจะทำให้รู้จักวิถีเจริญภาวิติปัญญา ในส่วนภาวนาปัญญา, หรือว่าการใช้เหตุผลจินตามยปัญญาก็ได้ทั้งนั้น. ปรัชญานี้มีความหมายกว้าง คือความรู้ ทั่วๆ ไป มีอยู่ทุกเรื่อง เรื่องอะไรก็มีอยู่ในคำว่าปรัชญา; แต่เมื่อเราเรียนปรัชญาแล้ว อย่างน้อยก็ต้องได้สู่ตามยปัญญา ปัญญาเกิดจากการศึกษาเล่าเรียน.

(ถาม) การปฏิบัติใหม่จะมีปัญหาเรื่องว่าเราไม่มีพื้นฐาน ไม่มีรากฐานทางด้านการศึกษาหรือวิธีการต่างๆ เพียงพอ และไม่รู้ว่ามันจะเริ่มต้นได้เมื่อไร แนวทางของการปฏิบัติ.

(ตอบ) การปฏิบัตินั้น ถ้าว่าเป็นของจริงแท้แล้ว ก็ต้องเริ่มต้นออกมาจากข้างใน คือความทุกข์ที่รู้สึกอยู่จริง; แล้วเราก็สอดส่องต่อไปว่า มันเกิดมาจากอะไร, - แล้วสิ่งนั้นเกิดมาจากอะไร, - แล้วสิ่งนั้นเกิดมาจากอะไร, - สิ่งนั้นเกิดมาจากอะไร, นี่ตามวิธีที่พระพุทธเจ้าท่านคิดค้น เมื่อจะตรัสรู้. เรื่องปรีติของท่านมันทั้งนั้นออกมาจากข้างใน; ท่านก็เคยศึกษาเล่าเรียนแต่เรื่องอื่น เรื่องนี้ท่านไม่เคยได้ฟังมาจากใคร เรียกว่าเป็นสิ่งที่ตกตมไม่เคยฟังมาแต่กาลก่อน ก็มาทั้งนั้นเอาจากข้างใน. เมื่อเราค้นพบความจริง อันนั้นมันก็ตรงกับเรื่องปรีติในสมุท ในตำรา ในกระดาษ; เพราะปรีติในกระดาษนี้ มันเป็นเหมือนกับบันทึกของการคิดค้นทางปัญญาอย่างภาวนา บัญญา หรือว่า จินตามยปัญญา. ฉะนั้นเรียนปรีติให้ถูกต้อง เรียนปรีติให้พอเหมาะพอสม ไม่ต้องเพื่อ ก็จะประหยัดเวลาได้มาก ตีกว่าจะมากันเองทั้งหมด.

โมกขธรรมประยุกต์

— ๙ —

๑๕ เมษายน ๒๕๑๘

ต้องได้สิ่งที่ดีที่สุด

ท่านนักศึกษา ผู้สนใจในธรรมทั้งหลาย,
การบรรยายโดยหัวข้อว่า โมกขธรรมประยุกต์ เป็นครั้งที่ ๙ นี้
จะกล่าวโดยหัวข้อย่อยว่า ต้องได้สิ่งที่ดีที่สุด.

หมายความว่า ต้องให้ได้สิ่งที่ดีที่สุด ไม่ให้เสียที่ที่เกิดมา แล้วก็ว่า
สิ่งนั้น คืออะไรด้วย.

ปัญหาแรกก็มีว่า จะยอมรับหรือไม่ ว่าเกิดมาที่หนึ่งจะต้องได้รับสิ่ง
ที่ดีที่สุด? แล้วสิ่งนั้นคืออะไร จึงจะเรียกว่าเป็นการถูกต้อง? บางคนเห็น
แก่ปากแก่ท้องเกินไป ไม่ยอมรับว่าเราเกิดมาต้องได้สิ่งที่ดีที่สุด, คือเขาจะ

ปฏิเสธเสียว่า “ไม่รู้ไม่รู้ ฉันต้องการอยากจะได้อะไร ก็ต้องการสิ่งนั้น” แล้วก็ถือว่ามันคือสิ่งที่ดีที่สุด ที่มนุษย์ควรจะได้. ถ้าอย่างนั้นก็เป็นที่แน่นอนว่า พูดยกกันไม่รู้เรื่อง; เขาจะต้องยอมรับว่าสิ่งที่ดีที่สุคนั้น มันต้องดีที่สุคจริง ๆ แล้วเขาต้องได้โดยไม่มีบิดพลิ้ว. นี่คือนิยามหาของคนที่เราจะพูดยกกันในวันนี้.

การที่จะถามอย่างนี้ มันเป็นเรื่องปรัชญา ที่เราไม่ชอบ เราไม่ประสงค์ที่จะให้เป็นเรื่องปรัชญา ซึ่งเป็นเรื่องบ้าไม่รู้จบ; ฉะนั้น ต้องเอาขอบเขตที่จำกัดไว้ว่าต้องเป็นเรื่องที่มองเห็นอยู่ ตามวิธีการทางพระศาสนา มันจึงจะเป็นเรื่องที่รู้จบ แล้วก็ได้จริงด้วย. ถ้าเป็นวิถีทางของปรัชญา มันก็ไกลออกไป, ไกลออกไป, ตามเหตุผลที่อ้างมา สำหรับจะสงสัยกันไม่มีที่สิ้นสุด และในที่สุดก็เป็นเรื่องบิดพลิ้ว ไม่ยอมทำสิ่งที่ท้าทายลำบาก ต้องการแต่ที่ง่าย ๆ มันก็เลยล้มเหลว.

ถ้าเราจะเอาตามวิถีทาง หรือ วิธีการทางศาสนา ต้องมีจิตใจที่วางไว้อย่างบริสุทธิ์ คือจริงใจ ยอมรับพิจารณาในสิ่งที่เรียกว่าดีที่สุด แล้วก็เอาดีที่สุคกันจริง ๆ; ถ้าใครพิสูจน์ได้เสมอ ก็ยอมรับพิจารณา เพื่อจะให้มันพบสิ่งที่ดีที่สุคจริง ๆ.

สิ่งดีที่สุคมีขอบเขตเพียงไร

ที่มีเรื่องที่จะต้องรู้กันต่อไป ว่าดีที่สุค นี้ก็ยังเป็นปัญหา เพราะมันคอยแต่จะวิ่งไปในทางของปรัชญา คือตั้งแง่สงสัยไว้ได้เรื่อยไป ไม่ยุติลงได้. เราจะให้มันยุติลงได้ เราก็จะต้องจำกัดความลงไปว่า “ในขอบเขตสำหรับมนุษย์”. ขอบเขตสำหรับมนุษย์นี้ ฟังดูก็เป็นเรื่องน่าหัวเราะ หรือน่าขัน; แล้วบางคนก็จะสงสัยว่า “ขอบเขตของมนุษย์” นี้มีอย่างไร แล้วเท่าไร.

ที่จริงดีที่สุค นี้ก็อยู่ในขอบเขตของมนุษย์ หรือสัตว์ชนิดเดียวกับมนุษย์ คือมีความรู้สึกนึกคิดได้; ถ้าเลยออกไปจากนั้น มันก็เป็นเรื่องของธรรมชาติ มันก็ไม่มี ความหมายสำหรับคำว่าดีที่สุค หรือเลวที่สุค หรืออะไรทำนองนี้.

ขอถือโอกาสทำความเข้าใจกันสักหน่อย ที่ว่าดี - ชั่ว บุญ - บาป สุข - ทุกข์ ได้ - เสีย กำไร หรือขาดทุน ทำนองนี้ มันมีเฉพาะแต่สำหรับสัตว์ที่มีความรู้สึก คตินึกได้อย่างมนุษย์เท่านั้น; มันเป็นความงอกงาม ความเจริญ หรือวิวัฒนาการ ทางสติปัญญาของมนุษย์ จนรู้สึกว่ามีดี มีชั่ว มีบุญ มีบาป มีสุข มีทุกข์ มีได้ มีเสีย มีอยู่ มีตาย นี้. ความคิดเหล่านี้มันทำให้เกิดปัญหาขึ้นมาสำหรับมนุษย์ มันไม่มีสำหรับสัตว์; สัตว์ไม่ได้ยึดถือเป็นที่หรือชั่ว บุญหรือบาป สุขหรือทุกข์ อย่างนี้เป็นต้น. คุณที่สัตว์ ถ้าเจ็บปวดมันก็เจ็บปวด, ถ้าไม่เจ็บปวดมันก็สบาย, ถ้าอยู่ก็อยู่, ถ้าตายก็ตาย มันคตินึกอะไรไม่เป็นเหมือนกับมนุษย์ ซึ่งให้ความหมายแก่สิ่งเหล่านี้ หรือแก่ค่าเหล่านั้นมากมาย เกินไปกว่าที่สัตว์มันจะรู้สึกได้.

ถ้าว่าเลยออกไปอีก ไปถึงตัวธรรมชาติล้วนๆ มันก็ไม่มีเรื่องดีเรื่องชั่ว เรื่องได้เรื่องเสีย เรื่องบุญเรื่องบาป เพราะมันไม่มีความรู้สึก; หรือว่าสำหรับจิตใจ ของมนุษย์ ที่เป็นอุตริมนุษย์ ก็ยิ่งกว่ามนุษย์ ที่เข้าใจถึงสิ่งสูงสุดนี้แล้ว ก็พลอยอยู่เหนือการบัญญัติ ว่าดีว่าชั่ว ว่าบุญว่าบาป ว่าสุขว่าทุกข์ ไปด้วยเหมือนกัน เพราะเข้าถึง ธรรมชาติแท้ๆ ที่ไม่มีการผูกพันอยู่ในความหมายของค่าเหล่านี้ ซึ่งเป็นความรู้สึกของมนุษย์ตามธรรมคาสามัญญ. ฉะนั้น เมื่อพูดว่า "ตามความรู้สึกในขอบเขตสำหรับมนุษย์" เท่าที่เขาจะรู้สึก ว่าดีว่าชั่ว ว่าบุญว่าบาป ว่าสุขว่าทุกข์ ว่าได้ว่าเสีย ว่าอยู่ว่าตาย เป็นคู่ๆ หลายสิบคู่ มันจึงจะมีค่าว่าดีขึ้นมาได้, จะมีค่าว่า ที่สุด หรือ ดีที่สุด ขึ้นมาได้.

ขอให้รู้ไว้ว่า ที่ว่าดีหรือชั่ว ได้หรือเสียนี้ มีสำหรับมนุษย์ที่มีความรู้สึก ต่อความหมายเหล่านั้น เท่านั้น; ส่วนตัวธรรมชาติแท้ๆ, ตัวกฎของธรรมชาติแท้ๆ ที่จะเรียกว่าพระเจ้า หรือเรียกว่าอะไรก็ตามใจ แล้วแต่จะเรียกนั้น มันอยู่เหนือความหมาย ของคำว่าดีว่าชั่ว ว่าได้ว่าเสีย ว่าบุญว่าบาป ว่าสุขว่าทุกข์. นี้เข้าใจยาก แล้วขึ้นพูดไป มันก็ชักจะตึงไปในวิถีทางพูดอย่างปรัชญา คือให้คำนวณมากเกินไป เพราะไม่รู้สึก อยู่ด้วยความรู้สึกที่แท้จริง.

ถ้าเราจะให้มันอยู่ในขอบเขตของความรู้สึกที่แท้จริง เราต้องจับไปตั้งแต่เรื่องในจิตใจตามความรู้สึกอยู่; แล้วรู้อย่างนี้เขามบัญญัติกันว่า อย่างนี้เรียกว่าดี, อย่างนี้เรียกว่าชั่ว อย่างนี้เป็นต้น, หรือแม้แต่คำว่าสุขว่าทุกข์. ฉะนั้น ความหมายเหล่านี้มีเฉพาะแก่สิ่งที่ความรู้สึกได้ มีจิตคิดนึกได้, แล้วก็ถูกอบรมไปในการที่จะให้ความหมายอย่างนั้นอย่างนี้.

ถ้าไปมองดูที่ตัว **ธรรมชาติ** อันแท้จริง ตัวกฎของธรรมชาติอันแท้จริง มัน **ไม่มีความหมาย** อย่างนั้นมันเหมือนกันไปหมด; อย่างที่พูดไปแล้ว ก็เข้าใจลำบาก. ที่ว่าดีว่าชั่ว ว่าได้ว่าเสียนี้ ไม่มีสำหรับธรรมชาติ; มีแต่อาการที่เป็นไปในลักษณะอย่างนั้น ๆ ตามเหตุตามปัจจัย เหมือนกันไปหมด. ครั้นมาถึงมนุษย์ที่มีความรู้สึกทางเนื้อหนังหน้ำ ถ้าได้อย่างใจ ก็ว่าดี ว่าสบาย ว่าสุข; ถ้าไม่ได้อย่างใจนั้นก็ว่าทุกข์. แต่ถ้าสำหรับธรรมชาติล้วน ๆ ไม่มีความหมายว่าสุขว่าทุกข์; เพราะธรรมชาติไม่มีจิตใจอย่างมนุษย์, ไม่มีจิตใจที่อ่อนแอ โง่เขลา อย่างมนุษย์ ที่คอยจะรู้สึกอย่างนั้นอย่างนี้; แล้วก็แยกออกเป็น ๒ พวก คือพวกที่ต้องการ กับพวกที่ไม่ต้องการ, ที่น่าปรารถนา, หรือไม่น่าปรารถนา, นี้ตามความรู้สึกของมนุษย์.

คุณดูให้ถี่ ๆ จะเห็นว่ามันแคบหรือมันจำกัด อยู่ภายในขอบวงของความรู้สึกของมนุษย์เท่านั้น ที่จะดีมีชั่ว มีบุญมีบาป มีสุขมีทุกข์. ถ้าเลยออกไปถึง **ธรรมชาติ** อันแท้จริง อันเด็ดขาด, และกฎของธรรมชาติอันแท้จริง อันเด็ดขาด แล้วมัน **เหมือนกันไปหมด** คือเป็นสิ่งที่เป็นไปตามเหตุตามปัจจัย อย่างนั้นอย่างนี้, อย่างนี้อย่างนั้น; ไม่มาบัญญัติให้ว่า นี้กำไร นี้ขาดทุน นี้ได้เสีย นี้บุญนี้บาป.

ถ้าจะมีพระเจ้าอันแท้จริงกัน ก็คือกฎธรรมชาติชนิดนี้; พระเจ้าที่แท้จริงย่อมอยู่ เหนือดี เหนือชั่ว เหนือบุญ เหนือบาป เหนือได้ เหนือเสีย เหนือขาดทุน

เหนือกำไร; เช่นนั้นแล้วคนจะไม่เข้าใจว่า ทำไมกฎธรรมชาตินี้หรือพระเจ้านี้ จึงให้โรคระบาดลงมาสำหรับมนุษย์ หรือให้ความตาย สำหรับมนุษย์อย่างนี้ เพราะธรรมชาติไม่มีความรู้สึกอะไร ก็เป็นไปแต่ชขาด และเฉียบขาด และอยู่เหนือสิ่งใด.

คำนี้เป็นคำที่ต้องเข้าใจไว้ตั้งแต่บัดนี้ และสำหรับต่อไปข้างหน้า อีกหลายครั้งหลายหน ว่า “**ที่ถูกจำกัดอยู่ภายในขอบเขตแห่งความรู้สึกของมนุษย์**” นี้มีอย่างนี้ และมีเพียงเท่านั้น : ที่ให้รู้จักว่า ได้ว่าเสีย ว่าสุขว่าทุกข์ ว่ามีว่าจน.

ครั้นเมื่อจะไม่จำกัดแล้ว มันก็เตลิดเป็ดเป็งออกไป เป็นไม่มีได้ไม่มีเสีย ไม่มีดีไม่มีชั่ว; ก็เลยไม่ต้องพูดกัน ไม่ชอบให้พูดกัน; ที่จะอยู่เหนือดีเหนือชั่วเหนือบุญเหนือบาปเหนือสุขเหนือทุกข์ นั้นเป็นเรื่องสุดท้าย. เรื่อง **เคี้ยววนเราต้องการที่จะได้ดี** ได้บุญ ได้สุข ได้กำไร ได้สิ่งที่เราต้องการ. นี่ลองคิดว่า เราจะกล้าเขียนสิ่งที่ดีที่สุดของมนุษย์นั้นไกลออกไป จนถึงกับว่า มันอยู่เหนือดีเหนือชั่วเหนือบุญเหนือบาปเหนือสุขเหนือทุกข์ หรือไม่ ?

อะไรคือสิ่งดีที่สุด

เดี๋ยวนี้ถ้าเราถามขึ้นว่า อะไรดีที่สุดสำหรับคนเรา ก็ลองไปใคร่ครวญดูเอง; แม้ที่นั่งอยู่ที่นั่นหลาย ๆ คนนี้ คงจะไม่เหมือนกัน คำตอบไม่เหมือนกัน รู้สึกไม่เหมือนกัน นี่เราลองไปถามพวกเด็ก ๆ ดูอะไรดีที่สุดของเขา ก็ยังไปกันคนละทิศละคนทาง; แต่สำหรับผู้ใหญ่เมื่ออายุมากแล้ว ถ้าความรู้สึกนึกคิดอยู่ในระดับต่ำ มันก็เหมือนเด็ก ที่เห็นแต่เรื่องปากเรื่องท้อง ว่าเป็นสิ่งที่ดีที่สุดนั่นเอง.

ควรจะต้องรู้จักโตกันบ้าง อย่าเป็นเด็กอยู่เรื่อย ว่า **อะไรดี** หรือ **ดีที่สุด** สำหรับมนุษย์นี้ มันควรจะโตขึ้นมาเรื่อย ๆ ตามอายุ, ให้มัน **เลื่อนสูงขึ้นมาเรื่อย ๆ** ตามความมากของอายุ. ที่ว่าจะไปจบลงที่ตรงไหนกัน ? ว่าได้แก่อะไร ? นี่เป็นสิ่งที่ยังมอง

ไม่เห็น; ถ้ามองไม่เห็น ก็เป็นเรื่องที่ต้องคำนวณ. มันก็กลายเป็นเรื่องปรัชญาไป เราไม่ต้องการ เราต้องการให้มันเห็นชัดๆ แต่อย่างนี้.

ถ้าว่าเรื่องกิน เรื่องกาม เรื่องเกียรติยศ ชื่อเสียง กามารมณ์^๕ เป็นสิ่งที่ติดที่สุดก็ลองดู; จะลองกินจริงๆ ผ่านไปจริงๆ ก็ได้, หรือว่าจะลองโดยเท่าที่มองเห็นอยู่ โดยประจักษ์^๖นี้ก็ดี ว่ามันเป็นเรื่องที่หลอกหลวง หรือมายา หรือชั่วชั่วชั่วประเดี๋ยว แล้วก็ไม่ใช่ความสงบเย็น. อายุไม่ต้องมากนัก ถ้าความคิดมันเดินมาอย่างถูกต้อง ก็พอจะรู้ได้ว่า สิ่งเหล่านี้เป็นมายา ฉะนั้น จึงชะเง้อหาสิ่งที่ดีกว่านี้ สูงไปกว่านี้ว่าจะได้แก่อะไร.

คนที่สูงอายุก็อาจจะเฉยหรือเนือยไปได้เอง ในเรื่องกิน เรื่องกาม เรื่องเกียรติ^๗ก็ค่อยๆ เนือยไป แล้วก็เฉยไปได้เอง; แต่แล้วก็ยังไม่รู้ว่าจะไปทางไหนกันต่อไปอีก. มันเป็นเรื่องที่เรียกชื่อยาก เพราะว่ามันไม่เคยเห็น ไม่เคยรู้จัก ไม่เคยประสบมา; ไม่เหมือนกับเรื่องกิน เรื่องกาม เรื่องเกียรติ ซึ่งกำลังผ่านเข้ามา หรือผ่านมาเรื่อย ๆ ฉะนั้น จึงรู้จักตัวก็คืออะไร; แต่พอเห็นว่าสิ่งเหล่านี้มันยังเป็นเรื่องเสาคอนจิตใจ ก็เลยชะเง้อหาสิ่งที่ดีกว่านี้.

ขอบเขตแห่งความรู้สึกของมนุษย์นั้น จะขยายออกไปถึงไหน? นี่เป็นสิ่งที่ผมบอกว่าคุณ ควรจะรู้. แต่หลายคนอาจจะคำนวณว่า ไม่จำเป็นจะต้องรู้ หรือว่าไม่อาจจะรู้, แม้รู้แล้ว ก็ไม่รู้จักเอาไปทำอะไรก็ได้; เพราะฉะนั้น การที่จะไปถึงสิ่งที่ติดที่สุด ที่มนุษย์ควรจะรู้หรือจะได้นั้น มันก็เลยติดตันอยู่ที่นั่น.

มีพระพุทธภาษิตที่ว่า น้อยคนที่จะข้ามไปฝั่งโน้นได้ มีแต่คนวิ่งไล่ล่า^๘มันอยู่แทบทั้งนั้น; นี่หมายความว่า น้อยคนที่จะมีความรู้สึกสูงถึงขนาดที่จะมองเห็นสิ่งธรรมดา ที่หลงไหลกันอยู่นัก ก็คือเรื่องกิน เรื่องกาม เรื่องเกียรติ^๙ นี้ว่าเป็นเรื่องที่ไม่มีความอะไรมาเหมือนที่เขารู้สึกกัน, แล้วก็ก็จะกระโดดข้ามไปยังฝ่ายที่มันตรงกันข้าม หรือว่าดีกว่าก็แล้วกัน แต่ต้องไม่ใช่สิ่งนี้.

ถ้าต้องการได้สิ่งที่ดีที่สุด ต้องดูว่าตนกำลังหลงอะไร

ถ้าเราอยากจะไม่เสียที่เกิดมา จะต้องได้สิ่งที่ดีที่สุจริตจริงๆ ที่มนุษย์ควรจะได้ แล้วก็ก็ต้องมองดูสิ่งเหล่านี้ คือสิ่งที่มียู่ ที่เรากำลังหลงไหลอย่างเป็นบ้าเป็นหลัง ; ใครกำลังหลงไหลอะไรก็ดูเอาเองก็แล้วกัน ; แม้ว่ามันจะต่างกันโดยกิริยาอาการ โดยการกระทำ แต่จะมีผลเป็นเรื่องกิน เรื่องกาม เรื่องเกียรติ เสมอกันทั้งนั้น. ฉะนั้น ไปดูที่ตรงนั้นที่เดียวกันแล้วกัน ว่าผลที่เราหวังกันอยู่ ปรารถนากันอยู่ เรื่องสูงสุดในเรื่องกิน เรื่องกาม เรื่องเกียรติ นั้น จะไปได้ไกลี่มากน้อย ?

นี่จะเป็นเรื่องที่ว่า เป็นปัญหา ว่ากำลังถูกฝาดูกั้วหรือไม่ ที่จะเอาเรื่องนี้มาพูดกัน ? ถ้ากินฝาดูกั้ว ก็ยังไม่ควรจะพูด ก็ได้ถือว่าเป็นการ **รู้แนวทางการง่วนไว้ก่อน** เพื่อจะประกัน **ไม่ให้เดินผิดทาง**. แต่ถ้าใครสามารถรู้และมองเห็น แม้อายุ น้อยๆ อย่างนี้แหละ ก็จะช่วยได้มาก คือจะไม่หลงในสิ่งเหล่านี้ อย่างกับว่าหลงไหลในสิ่งสูงสุด หรือถึงกับไปบูชาสิ่งเหล่านี้ อย่างกับว่าเป็นพระเจ้าไปเลย. ถ้าเป็นอย่างนี้จริง ก็ทำให้มีหวังว่า จะก้าวขึ้นไปถึงสิ่งที่ดีที่สุจริตที่มนุษย์ควรจะได้รับ.

เดี๋ยวนี้เรากำลังกั้วหัวข้อขึ้นมาว่า **“ต้องได้สิ่งที่ดีที่สุจริตที่มนุษย์ควรจะได้”** ถ้าให้สิ่งที่ดีที่สุจริตที่มนุษย์ควรจะได้คือ อยู่เหนือเรื่องกิน เรื่องกาม เรื่องเกียรติ ไปแล้ว มันก็จะเป็นการฝืนน้ำใจ หรือบังคับน้ำใจกันมากเกินไปก็ได้ สำหรับคนบางคน หรือส่วนมากด้วยซ้ำไป ; แต่ถ้าเรามองเห็น แล้วก็ **ไม่หลงไหล** ในสิ่งเหล่านี้ ก็ย่อมจะ **สมัครใจ** ที่จะไป **สนใจ** กับสิ่งที่เรากำลังบอกว่า ดีกว่า สูงกว่า หรือดีที่สุจริต. ฉะนั้น จึงเอาเรื่องฝ่ายโน้น ฝ่ายที่ตรงกันข้ามนี้ มาพูดให้ฟังไปพลางๆ ได้แก่เรื่อง **โลกุตตระ** เรื่อง **นิพพาน** เรื่อง **อมตะ** เรื่อง **อสังขตะ** ชื่อเป็นภาษาขุ้งยากเวียนหัว ; ไม่ต้องสนใจก็ได้ คำบาลีมากมาย หรือจำยากเหล่านี้ รวมความไว้ในคำๆ เดียวว่า **“สิ่งที่เหนือกว่าระดับของคนธรรมดาจะรู้สึกได้”**.

การศึกษาธรรม ต้องรู้ภาษาธรรมไว้บ้าง

ขอให้จำคำที่ว่าประหลาดอยู่คำหนึ่งว่า **อุตริมนุชย์**. คำว่าอุตริมนุชย์นี้
เทียบนี้คุณแก๊กลงนี้กว่ามันเป็นอะไร ? ก็ต้องนึกว่าเป็นคนบ้า ๆ บอ ๆ เป็นมนุษย์อุตริ ;
เพราะเราพูดกันอยู่อย่างนั้น. **อุตริมนุชย์** นั้น เขาแปลว่า **ยิ่งกว่ามนุษย์** : **อุตระ**
มันแปลว่า **ยิ่ง**, **อุตริ** ก็แปลว่า **ยิ่ง** **อุตริมนุชย์** นี้ก็แปลว่า **ยิ่งกว่ามนุษย์** ยิ่งกว่า
มนุษย์ธรรมดา, **อุตริมนุชย์ธรรม** ก็**ธรรมที่เป็นของมนุษย์ที่ยิ่งไปกว่ามนุษย์ธรรมดา**.

เมื่อ **มนุษย์** ธรรมดาเขา **เวียนว่ายอยู่ในความคิดความชั่ว** บุญบาป สุขทุกข์
ได้เสีย อย่างนี้ หรือว่ามีผลเพียงแค่อิน กาม เกียรติ เป็นวัตถุประสงค์อย่างนี้ นี้เรียก
ว่าคนธรรมดา; ถ้าเป็น **อุตริมนุชย์** ก็คือ **ยิ่งไปกว่า** ธรรมดาระดับนี้; นั่นแหละ
จะได้ความหมายของคำว่า “สิ่งที่คิดที่มนุษย์ควรจะได้”.

แต่เทียบนี้คำว่า **อุตริมนุชย์** หรือ **มนุษย์อุตริ**นี้ เราให้ความหมายในทางต่ำ
ทางเลว ทางบ้า ๆ บอ ๆ ไม่เต็มความรู้สึก; เพราะเราใช้คำพูดไม่ถูก ตามภาษานั้น ๆ
คำพูดมันจึงหลอกลวง เล่นตลก เป็นความสลับปลับของคำพูด เพราะเอามาใช้กันผิด ๆ
นั่นเอง มันช่วยไม่ได้ ภาษามันเป็นอย่างนี้เอง.

ขอให้จำไว้สำหรับคิดต่อไป **อุตริมนุชย์** คือ **มนุษย์ยิ่งกว่ามนุษย์** โดย
ความรู้สึกคิดนึก กระทั่งโดยการกระทำ หรือการเสวยผลอะไรอยู่; **อุตริมนุชย์** โดย
สมบูรณ์ ก็ **หมายถึงพระอรียเจ้า** นับตั้งแต่ชั้นแรกไปก็ได้ เรียกว่า **อุตริมนุชย์ได้**,
กระทั่ง **อุตริมนุชย์สูงสุด** ก็เป็นพระอรหันต์.

นี่เลยจะถือโอกาสพูดเสียเลยว่า **พระอรหันต์** นั่นแหละคือ **ผู้ที่ได้สิ่งที่คิดที่คิด
ที่มนุษย์ควรจะได้**; ท่านอยู่เหนือความรู้สึกที่เป็นคู่ ๆ เช่นว่าบุญว่าบาปอย่างนี้ ไม่มี
ความหมายสำหรับพระอรหันต์, ว่าดีว่าชั่ว ไม่มีความหมายสำหรับพระอรหันต์ ว่าได้
ว่าเสียนี้ไม่มีมีความหมาย, ว่าสุขว่าทุกข์ ว่าเกิดว่าตาย ว่าอะไรก็ตาม มันไม่มีความหมาย

ไปทุกคู่; เพราะวจิตนั้นกระโดดข้ามไปจากความหมายที่เป็นคู่ ๆ เหล่านี้ แต่แล้วก็ไม่รู้จะเรียกว่าอะไร ก็ยังมีคำว่าดีที่สุดมาใช้อยู่อีกนั่นเอง.

คำว่า “ดี” ในที่นี้ก็เลยเล่นตลก ทำให้เข้าใจยาก; เพราะว่าเป็นฝ่ายชาวบ้านธรรมดา ในโลกนี้คือ ดี แล้วก็ได้ตามต้องการ : ได้บุญได้สุข ได้เกียรติได้อะไร ก็เรียกว่า ได้แล้วก็ดี. พอถึง **ระดับพระอรหันต์** โดยเฉพาะนั้น คำว่า ดี คือ **อยู่เหนือการดี** ชนิดต่อไปอีก; การดีชนิดนี้ก็ไม่มีความหมาย แล้วกลายเป็นสิ่งที่น่าขยะแขยงด้วยซ้ำไป : คือความดีความชั่วนี้ มันก็ทำให้วนเวียนอยู่ในวงของความดีความชั่ว ออกไปไม่ได้ก็อยู่ในโลกนี้.

นี่เป็นข้อสังเกต อีกอันหนึ่ง ที่ว่า **คำว่าดี** มันก็มีความหมายที่ค้นได้ กลับกโลก สับปลับ จนไม่รู้ว่าจะเอากันที่ตรงไหน; ถ้าพูดอย่างถูกต้องแท้จริงก็พูดว่าเหนือดีเหนือชั่วเหนือบุญเหนือบาปเหนือสุขเหนือทุกข์ ซึ่งถ้าพูดอย่างนี้ไม่มีใครชอบ ก็ต้องเรียกว่าดีที่สุด ขึ้นมาอีก **ดีที่สุด** คือ อยู่เหนือดีเหนือชั่วเหนือบุญเหนือบาปเหนือสุขเหนือทุกข์. ฉะนั้น **อย่าไปหลง** ความหมายของคำพูดเหล่านี้; ถ้าหลงจะติดอยู่ที่ดี แล้วก็ออกไปไม่ได้ ก็เลยไม่ได้ดีที่สุด.

เพื่อเข้าใจคำเหล่านี้ได้ง่ายขึ้น หรือว่าประกันความสับสน ก็ยังมีคำที่จะต้องเอามาพูดกันอีกคำหนึ่ง คือคำว่า **อนันต** แปลว่า **หาค่ามิได้**, **ตัวหนังสือ** นี้แปลว่า **หาค่ามิได้** โดย **ใจความ** ก็ **อยู่เหนือการดีหรือการประมาณาภา**.

ผมเชื่อว่าทุกคนนี่คงจะเคยได้ยินเขาพูด หรือคำพูด หรือตัวหนังสือก็ตาม ที่หมายถึงคำนี้ คือว่า **หาค่ามิได้** **หาค่าบมิได้** **ดีอย่างหาค่าบมิได้** มันดีที่สุดจนเลยมาตรฐานของคำว่าดี. ที่นี้พวกเด็ก ๆ เขาก็จะค้านว่า อ้าว, ไม่มีค่าแล้วเขาไปทำไม? เขาไปทำอะไร? บ่วยการ มันไม่มีค่า หาค่าบมิได้. นี่ **ความสับปลับของภาษา** **ตัวหนังสือว่า** **หาค่าบมิได้**; แต่ **เนื้อแท้** ของมัน ก็อยู่ **เหนือการดี** หรือการ **ประมาณาภา**.

อะไรบ้าง ที่คุณคิดว่า มัน อยู่เหนือการตีค่า : เรื่องกิน เรื่องกามารมณ์ เรื่องเกียรติยศ ชื่อเสียงระดับไหน ที่มันอยู่เหนือการตีค่า. ไปลองคิดดูเอง อย่าไปเชื่อใคร; ถ้าเห็นว่ามันเป็นสิ่งที่ตีค่าได้ อยู่ในขอบเขตของการตีค่าละก็ เลื่อนออกไปซี ออกไปจากสิ่งเหล่านี้ แล้วจะไปพบสิ่งที่หาค่ามิได้ : พุทตรงๆ ก็เช่นว่า มรรค ผล นิพพาน อย่างนี้; ถ้าเป็น นิพพานที่แท้จริง มันก็ อยู่เหนือการตีค่า ไม่มีการตีค่า เพราะมันตีไม่ไหว.

ถ้าเพชรเม็ดนี้หาค่ามิได้ ก็หมายความว่าเพชรเม็ดนี้ตีราคาไม่ได้ มันเกินกว่าที่จะตีราคาได้ แต่ในโลกนี้คงไม่มี มันล้วนแต่ตีค่าได้ไปหมด; สำหรับ **ที่ตีค่าไม่ได้** มันก็ อยู่เหนือความรู้สึกของมนุษย์ธรรมดา. มันไม่ใช่ว่าไม่มีค่า; แต่ว่ามีความหมาย อะไรอย่างหนึ่งเหมือนกัน คือมัน **ไม่เกี่ยวข้องกับค่า.**

ตัวอย่าง เช่นว่าข้าวสาร ๒ - ๓ เม็ดสำหรับไก่นี้ก็มีความมาก; ถ้าเพชรพลอย ๒ - ๓ เม็ดสำหรับไก่ นี้ก็ไม่มีค่าเลย; ฉะนั้น เพชรพลอยมันก็อยู่ฐานะเป็นของไม่มีค่าสำหรับไก่ เพราะไก่อันไม่ยอมรับสมมติหรือบัญญัติอะไรได้. นี่ลองเราเป็นไก่เข้าก็จะเห็นว่ามรรค ผล นิพพานนี้ไม่มีประโยชน์อะไร สู้เรื่องกิน เรื่องกาม เรื่องเกียรติ ไม่ได้; แม้ไม่ต้องถึงขนาดนั้น เพียงแต่ว่า เป็นอุกมคติสักหน่อย คนก็สั่นหัวแล้ว เขาต้องการ วัตถุที่กินได้.

จงจำคำว่า **“หาค่ามิได้”** ไว้ เป็นเครื่องประกันความเข้าใจที่สับสน คือ เราจะต้องมองเห็นว่า **สิ่งที่ตีค่าดีที่สุดสำหรับมนุษย์นั้น อยู่ในระดับที่หาค่ามิได้** คือ ตีราคามิได้นั่นเอง; จะเป็นอะไรก็ตามใจ ลองเขียนออกไป ในที่สุด ก็ **จะไปถึงความอยู่เหนือ** ความหมายว่า **ตีหัว บัญบาป สุขทุกข์** ซึ่งเรามักจะเรียกกันว่า **นิพพาน** **อมตะ บ้าง แล้วแต่จะเรียก.**

มันเป็นสิ่งที่ไม่มีคู่เปรียบ จึงเรียกว่าหาค่ามิได้, แล้วมันเกินที่จะมีคู่เปรียบ คือเกินต่อการที่จะตีค่า; เช่นว่าของนี้มีราคาบาทหนึ่ง ก็หมายความว่าของวัตถุนี้ มันมีคู่เปรียบ คือค่าของเงิน ๑ บาท อย่างนั้นมีคู่ แล้วก็พอตีกัน; แต่ถ้ามีอะไรที่เกินค่าจนตีราคาไม่ไหว อย่างนี้ก็คือสิ่งนี้. เราจะจัดสิ่งที่ดีที่สุดสำหรับมนุษย์ไว้ อยู่ในระดับที่เกินค่าตามธรรมดาที่มนุษย์เขาจะตีมันได้ เพราะมนุษย์เขารู้จักแต่เรื่องที่เขารู้จัก เรื่องกิน เรื่องกาม เรื่องเกียรติ นี่เป็นวัตถุประสงค์ แล้วก็ตีค่าตามที่เขารู้จัก สำหรับผู้ที่มีความรู้สึกอย่างนั้น; แต่สำหรับผู้ที่จิตใจเป็นอย่างอื่น คือที่เรียกว่าจิตใจหลุดพ้นแล้ว เรื่องกิน เรื่องกาม เรื่องเกียรติ ก็กลายเป็นเรื่องหาค่ามิได้ไปเหมือนกัน, มันก็กลายเป็นสิ่งที่กินไม่ได้สำหรับใจ. ฉะนั้น สิ่งที่มีค่าที่สุดสำหรับมนุษย์ธรรมดา มันก็กลายเป็นสิ่งที่ไม่มีค่าอะไรเลย สำหรับพระอรียเจ้า ในอันคับสูง; เพราะท่านไปเอาสิ่งอื่นที่ตรงกันข้ามจากที่มนุษย์ธรรมดาว่ามีค่าที่สุด.

พิจารณาคำว่า “คุณ”

ทีนี้เราก็พิจารณาคำว่า “คุณ” หรือคำว่าคำกั้นนี้ให้มากออกไปอีกนิด ที่จะช่วยให้เข้าใจได้ มันเป็นเรื่องความสลับซับซ้อนของภาษาตลอดเวลา; โดยเฉพาะคำว่า คุณ ในภาษาธรรมะชั้นสูง หรือเป็นภาษาปรัชญาชั้นสูง ในประเทศอินเดีย สิ่งนี้เรียกว่าคุณ นั้นแหละ คือตัวร้าย. ขอภัยถ้าพูดหยาบ ๆ ที่สุดก็ว่า เป็นตัวอุบาทว์ที่สุคนั้นแหละ, สิ่งนี้เรียกว่าค่า ว่าคุณนั้นแหละ เป็นสิ่งที่ผูกพันจิตใจมนุษย์ให้ติดอยู่ที่นั่น. ผู้ที่มองเห็น หรือผู้ที่เป็นพระอรียเจ้ามองเห็น ก็มองเห็นไปในแง่ที่ว่า นี่คือตัวร้ายที่สุด.

เรารู้สึกว่าอะไรมีคุณอย่างไร มีค่าอย่างไร ก็แปลว่าใจของเราดูสิ่งนั้นผูกพัน; ถ้ามีคุณไปในทางดี ก็ผูกพันไว้ให้รัก, ถ้ามีคุณไปในทางร้าย ก็ผูกพันไว้ให้เกลียด, แล้วเราก็บ้รักบ้เกลียด บ้รักบ้เกลียดกันอยู่แต่ในโลกนี้.

สิ่งที่ไม่แสดงคุณออกมาเป็นนารักหรือน่าเกลียด ก็เลยเท่ากับไม่มี เราจึงรับเอาแต่คุณที่มันแสดงออกมาในรูปของการนารักหรือน่าเกลียด; ฉะนั้น รู้เสียด้วยว่า คำว่า “คุณ” นั้นในภาษาเดิมมันมันเป็นกลาง ๆ : มีคุณอย่างไร คือมันมีค่าในทางไหน จะไปบัญญัติว่าดีว่าชั่ว โดยเด็ดขาดลงไปไม่ได้ เพราะว่าสิ่งเดียวกันนี้ มันมีความหมายไปในทางนารักสำหรับคนนี้ แต่มันมีความหมายไปในทางน่าเกลียดสำหรับอีกคนหนึ่ง.

ยกตัวอย่างเช่นว่า จะให้พวกเราไปนารักกับอุจจาระ เหมือนกับหนอนนี้ คงทำไม่ได้ นี่มันก็มีคุณของมันอย่างนั้น, แล้วที่เรียกว่านารักหรือน่าเกลียด ดีหรือชั่ว นั้น ก็แล้วแต่ความต้องการของคน ที่จะเข้าไปเกี่ยวข้องกับสิ่งเหล่านั้น; ฉะนั้น คำว่า “คุณ” จึงมีความหมายทั้ง ๒ ด้าน : คือให้นารักก็ได้ น่าเกลียดก็ได้ ตามที่มันมีอยู่แก่ใครอย่างไร.

สิ่ง ๆ หนึ่งมันอาจจะมียุทธค่าในหลายด้านก็ได้ : ด้านหนึ่งไปนารัก, ด้านหนึ่งไปน่าเกลียดก็ได้ ก็แล้วแต่จะมอง; เพราะฉะนั้นไม่มีสิ่งใดที่จะไม่มีคุณ มันมีคุณไปทั้งนั้น คือไม่ด้านนารักก็ด้านน่าเกลียด. เช่นอุจจาระอย่างนี้ ใครจะมองในคุณค่าด้านนารัก หรือน่าเกลียดก็แล้วแต่; บางคนเขาจะถือเป็นคนของที่ขายได้ ไปทำปุ๋ยได้ อะไรก็ได้, แต่บางคนไม่มองในรูปนั้น ก็เป็นคนของน่าเกลียด.

แม้สิ่งที่เราน่าเกลียดน่าชังที่สุด มันก็ยังมีคุณของมันนั่นแหละเป็นความน่าเกลียด; แต่ถ้าเรียกโดยภาษาอินเดีย คือภาษาบาลี ภาษาสันสกฤตนี้เขาเรียกว่า “คุณ”; เดียวนี้เราเอากันมาใช้ ในฐานะเป็นคำที่มีความหมายด้านดี มีบุญ มีคุณ มีประโยชน์. ทีนี้มาดูกันอีกที ที่ว่า มีบุญ มีคุณ มีประโยชน์นั่นแหละมันกลายเป็นเรื่องผูกพันอีกแล้ว คือมันนารัก แล้วก็ทำใหรััก.

คำว่า คุณ หรือประโยชน์ นี้กลายเป็นเรื่องผูกพัน

คำว่า ประโยชน์ นี้ คือคำเลวร้ายที่สุดเหมือนกัน มัน แปลว่าผูกพันรอบตัว ผูกพันรอบด้าน : ปะ หรือ ประ นี้มันแปลว่า รอบด้าน แล้ว โยชนะ นี้มันแปลว่า

ผูกพัน; คำว่า *ประโยชน์* นี้คือ *ผูกพันรอบตัว* ผูกพันรอบตัว. ทำไมจึงผูกพันล่ะ ? เพราะเวลาน่ารักนี้ คนโง่ก็ไปหลง มันก็ผูกพัน โดยประโยชน์นั้นเต็มตัวไปเลย. ทุกคนกำลังชอบสิ่งที่มีประโยชน์ใช่ไหม ? ทุกคนแสวงหาสิ่งที่เขาคิดว่ามันมีประโยชน์ แล้วก็หารู้ไม่ว่า คำว่าประโยชน์นั้นคือการผูกพัน สิ่งผูกพัน; แล้วก็ในแง่ของความน่ารัก น่าพอใจ ประโยชน์ ไปทำเล่นกับมัน เช่นเดียวกับคำว่าคุณเหมือนกัน. ถ้า **มีคุณ มีค่า มีประโยชน์** อะไรทำนองนั้นแล้ว มันผูกพันจิตใจทั้งนั้น จะเรียกว่าดีที่สุดในตัวอย่าง; มันก็เป็นเรื่องของภาษาที่สมมติบัญญัติมิใช่ ใช้ เรียกว่า เป็นสิ่งที่ดีไปได้ ทั้งที่แท้มันเป็นสิ่งที่ทำอันตราย คือ ทำให้ติดอยู่ในความทุกข์.

ความหลุดพ้นออกไปจากประโยชน์ หลุดพ้นออกไป จากคุณ จากค่า ทั้งปวงนั้นแหละ คือความหลุดรอดไปจากทุกข์ทั้งปวง ที่เราจะเรียกว่าสิ่งที่ดีที่สุดในสำหรับมนุษย์ในที่นี้ อย่างพระอรหันต์. ยกตัวอย่างว่าพระอรหันต์นั้นอยู่เหนือ เหนืออิทธิพลของสิ่งที่เรียกว่าคุณ ว่าค่า ว่าประโยชน์ ว่าอะไรทุกอย่าง ที่มันมีค่าสำหรับผูกจิตใจคน; คนธรรมดาที่ไม่ใช่พระอรหันต์ ก็อยู่ภายใต้อิทธิพลของสิ่งเหล่านี้ ก็ถูกผูกพันไว้ด้วยคุณด้วยค่าหรือด้วยประโยชน์.

พระอรหันต์ มีความรู้ ความเข้าใจ ความผ่านไปอย่างถูกต้องในคุณค่าหรือประโยชน์ จึงมีจิตใจอยู่เหนือสิ่งเหล่านี้; นั่นจึงเรียกว่าอยู่เหนือความดี และความร้าย, อยู่เหนือความยินดีอันร้าย, อยู่เหนือความรู้สึก ที่จะรู้สึกรักหรือเกลียด; อย่างนั้นจะสบายก็มากน้อย ก็ลองไปคำนวณดู. ที่ต้องใช้คำว่าคำนวณ ก็เพราะว่าเรายังไม่ถึง ยังไม่ได้ซึม จึงต้องใช้คำนวณ; การคำนวณนี้ ก็อย่าคำนวณอย่างวิธีปรัชญา เพราะจะโง่มากขึ้นไปอีก ที่คำนวณด้วยเหตุผลสำนักเพื่อเจอไปอย่างนั้น.

ต้องใช้วิธีอย่างศาสนา อย่างศีลธรรมเรื่อยไป : เมื่อเราคิดใจมันเป็นอย่างไรบ้าง มันเหนือหรือไม่เหนือ ? หรืออย่างที่เราเสียใจเป็นอย่างไรบ้าง มันบอบซ้ำ

หรือเปล่า? อย่าไปเอาเหตุผลอย่างอื่น; เอาความรู้สึกภายในเป็นเหตุผล ว่าเมื่อเราได้ ได้อะไรมาๆ นี้ เรารู้สึกกระตือรือร้นหรือเปล่า? หรือว่าเราเสียอะไรไปอย่างนั้นมันทรمانจิตใจก็มากน้อย? ฉะนั้น ทั้งได้และทั้งเสีย นั้นแหละมันทรمانจิตใจด้วยกันทั้งนั้น.

ถ้าอยู่เหนืออิทธิพลของ ความได้ ความเสีย หรืออำนาจของความได้ ความเสีย มันจะสบายสักก็มากน้อย; เป็นการคำนวณเอาจากเรื่องจริง ชั้่นน้อยๆ ไปก่อน เพราะว่ายังไม่ได้สมบูรณ์ถึงขั้นเต็มที่ ก็พระอรหันต์ ผู้มีจิตใจอยู่เหนืออิทธิพล ของความดีความชั่ว ของบุญบาป สุขทุกข์นั้น.

พระอรหันต์ท่านจะมีความรู้สึกอย่างไร? ถ้าจะพูดว่าสุขมันก็สุขอย่างอื่น ไม่ใช่สุขอย่างนี้; ก็พูดกันแล้วว่าอยู่เหนือสุขเหนือทุกข์ ก็เลยต้องใช้คำอย่างอื่นพูด จึงจะถูก คือว่า ไม่ได้สุข ไม่ได้ทุกข์, **มีจิตใจปกติ** หรือ **มีจิตใจว่าง** หรือ **มีจิตใจบริสุทธิ์** ไปในท่านองนั้น.

นี่คือสิ่งที่ว่าดีที่สุดในขอบเขตที่มนุษย์จะขึ้นไปถึง; ถ้าใช้คำว่ามนุษย์ในกรณีอย่างนี้ ก็หมายความว่ามนุษย์ที่พัฒนาได้ คือเจริญๆ เจริญขึ้นไปได้จนถึงกับว่าอยู่เหนือระดับที่เคยอยู่มาแต่ก่อน : **มีจิตใจอยู่เหนือระดับที่หลง** ในกาม ในกำร ประโยชน์ เทียบวินิตี เทียบวินร้าย เทียบหัวเราะ เทียบร้องไห้ อยู่เรื่อยๆ ไปจนตลอดชีวิต. ฉะนั้น จงรู้จักคำว่า “อยู่เหนือสิ่งที่เรียกว่าคุณ” คือจิตที่มีสมรรถภาพ มีภาวะมีสภาวะอะไรก็ได้ แล้วแต่จะเรียกกัน แล้วแต่จะมองกันในแง่ไหน.

จิตที่อยู่เหนือสิ่งที่เรียกว่าคุณ เมื่อตะก็พูดแล้วว่าคุณมี ๒ แ่ง : **คุณในทางให้ยินดี** ก็มี **คุณในทางให้อนร้าย** ก็มี; เป็นจิตที่อยู่เหนือคุณ ก็แปลว่า เป็นจิตที่จะถูกทำให้ยินดี หรืออนร้ายไม่ได้อีกต่อไป แล้วจะสบายสักก็มากน้อย.

คนโง่มักหลงว่าได้ทำตามพอใจแล้วเป็นเรื่องดี

ถ้าเรามีวิชา มีความโง่ ก็มีความโลภ ความโกรธ ความหลง เกยชินอยู่ ก็อาจจะพอใจในการที่ได้โลก ได้โกรธ ได้หลง, เห็นเวลาที่มีความโลภ มีความโกรธนั้น สบายที่สุดไปก็ได้ เพราะว่าเคยชินมากเกินไป; บางทีก็เลยไป เลยชอบเขตไป จนเป็นโรคจิตเป็นโรคประสาทชนิดหนึ่ง : ได้โลกแล้วก็สบายใจ, ได้โกรธแล้วก็สบายใจ, ได้ค่าเขาแล้วก็สบายใจ, ได้เจ็บปวดบ้างก็สบายใจ, นี้อือเอาเป็นเกณฑ์ไม่ได้.

ในความรู้จักที่เป็นปกติแล้ว **คนสามัญธรรมคานักิยินดี เมอมสังทมา** **ให้อินดี,** แล้วก็ **อินร้ายในสิ่งทมาให้อินร้าย;** เพราะเขายอมรับเอาความหมายอย่างนั้น มาตั้งแต่อ่อนแอออก แล้วก็ยังรับเอาโดยความรู้สึกรวมทั้งสัมผัสทางเนื้อหนัง. แต่ถ้าเขา สัมผัสมันแล้วทำให้ ยินดี พอใจ สบาย เขาก็ถือว่าเป็นของดี ถ้าทำให้เขาไม่สบาย เขาก็ถือว่าเป็นของร้าย, นี้อือเอาตามความรู้สึกธรรมคาสามัญ ทียงไม่รู้จักสิ่งเหล่านี้ อย่าง ถูกต้อง ก็เรียกว่าปลุชนธรรมคานักิยินดี หรือค่า หรือประโยชน์ หรืออะไรอีก ที่คุณจะมีมองเห็น.

ผมว่าคำว่าประโยชน์นี้จะดูเป็นคำตัวอย่างที่ดีที่สุด เพราะ **ใคร ๆ ก็ต้องการ** **สิ่งที่เรียกว่าประโยชน์,** แล้วถือเอาคำๆ นี้ เป็นคำที่มีความหมาย ใช้แก่สิ่งที่มีมนุษย์ ทุกคนต้องการ; เช่น ได้รับประโยชน์ ก็คือว่ามีความหมายอย่างหนึ่ง, ไม่ได้รับ ประโยชน์ ก็มีความหมายตรงกันข้าม. ฉะนั้น คำว่า **“ประโยชน์”** นี้ คือ **สิ่งที่ผู้ถูกพัน** **คนไว้ภายใต้อิทธิพลของมัน.**

ที่จริง คำว่า **“ไม่มีประโยชน์”** นั้น ก็ไม่ถูก ที่จริงมันมีประโยชน์อย่างใด อย่างหนึ่ง แต่ไม่ตรงกับที่คนนั้นต้องการ มันจึงเป็นของไม่มีประโยชน์สำหรับคนนั้น; หรือถ้าเราจะพูดว่า **“ไม่มีประโยชน์”** ขึ้นมาอย่างนี้ มันต้องมีสิ่งที่เรียกว่ามีประโยชน์นั้น เป็นคู่เปรียบเทียบ สำหรับยึดถือเอาความหมายที่ตรงกันข้าม. คำว่า **ไม่มีประโยชน์จะ**

เกิดขึ้นไม่ได้ ถ้าไม่มีคำว่าประโยชน์; หรือคำว่าประโยชน์ก็เกิดขึ้นไม่ได้ ถ้าไม่มี
คำว่าไม่มีประโยชน์. ฉะนั้น ทั้ง ๒ ฝ่ายมันก็เป็นเรื่องผูกพันจิตใจด้วยกัน; อันหนึ่ง
ผูกพันให้อินดี, อันหนึ่งผูกพันให้อันร้าย.

ชาวโลกมีชีวิตอยู่ด้วยความผูกพัน

นี่พอพูดถึงคำว่า “ผูกพัน” ไปคิดกันเองก็ได้ : มันสนุกไหม? ลองเอา
อะไรมาผูกพันเข้า : เป็นโชครวนนั้นก็ดี เอามาผูกพันเข้าดูบ้าง ในทางวัตถุที่เห็นง่าย ๆ
มันก็ไม่สนุกแล้ว. เต็มวันมันผูกพันมากกว่านั้น คือผูกพันทางจิตทางใจ เป็นโชครวน
แห่งจิตใจ เป็นเรือนจำ เป็นที่กักขังแห่งจิตใจ; แล้วจิตใจมันติดอยู่ในนั้น ถูกกักขัง
อยู่ในนั้น น้อย่างหนึ่ง, ถ้าว่าทำลายสิ่งเหล่านั้นออกมาได้ มันก็เป็นอีกอย่างหนึ่ง,
แล้วก็นึกถึงจิตที่เขาเรียกว่า หลุดพ้นออกมาได้จากสิ่งผูกพัน; จิตชนิดนี้คือ จิตที่
กำลังได้รับ ได้สัมผัสเข้ากับสิ่งที่ตนที่สุด ที่มันจะสมควรจะได้รับ.

ถ้าพูดอย่างธรรมดาสามัญแล้ว ก็ถือว่าโลกทั้งหมดนี้ เรื่องโลกียะทั้งหมด
นี่เป็นสิ่งผูกพัน คนที่เป็นโลก ๆ เป็นชาวโลกธรรมดาสามัญ ก็คงถือว่าตัว ชีวิตของคน
ชนิดนี้เป็นการผูกพัน เป็นการจำขังอยู่ในตัวชีวิตของคนชนิดนี้เอง; เพราะว่าชีวิต
ของเขาก็ไม่มีอะไรนอกไปจากความผูกพัน : ผูกพันอยู่ในสิ่งที่น่ารัก, ผูกพันอยู่ใน
สิ่งที่น่าเกลียด ๒ สิ่ง. เต็มหัวเราะ เต็มร้องไห้; ถ้าเกินร้องไห้ก็เป็นบ้า หรือ
ฆ่าตัวตาย, เรียกว่าผูกพันอยู่ในห่วงแห่งความเลวทราม ต่ำช้า อันตราย โทษอันร้ายกาจ
ทางจิตใจ.

ถ้า หลุดออกมาได้จะเป็นอย่างไร? คือหลุดรอดจากเรือนจำ ที่เราทุกคน
กำลังติดอยู่ แต่มองไม่เห็น, หลุดรอดจากโชครวนที่มันผูกมัด ล่ามจิตใจอยู่ โดยที่เรา
ก็มองไม่เห็น.

มาศึกษาธรรมะ ต้องมองให้เห็นความหลุดพ้นจากสิ่งผูกพัน

เราดูตำราเรียนธรรมะ มาศึกษาธรรมะกัน อย่างเดียวกันนี่ อย่างน้อยก็เพื่อให้เรามองเห็นว่า สิ่งที่เราเรียกว่าจิตของมนุษย์นั้น คามธรรมคาเป็นอย่างไร? ทำไมมันจึงหนักอึ้ง? ทำไมจึงสลัว มีคมัว ไม่สว่างแจ่มใส ไม่บริสุทธิ์ ไม่สะอาด? จนกระทั่งรู้ว่ามันเป็นสิ่งที่อยู่ในการผูกพัน ติดคุก ติดตะราง ทางวิญญาณอยู่ตลอดเวลา นี่คือนุญชธรรมคา ไม่ได้รับสิ่งที่ดีที่สุด ที่มนุษย์ควรจะได้รับ เหมือนหนอนเกิดในकुถ ไม่เคยเป็นอิสระจากสิ่งโสภณเหล่านั้น.

แต่มนุษย์ควรจะดีกว่านั้น เพราะมีจิตใจที่พัฒนาได้ อย่างที่คุณตีกรรมฐาน วิปัสสนา สมาธิ ก็เป็นการพัฒนาจิตใจให้สูงขึ้น เจริญขึ้น จนหลุดพ้น จากโซ่ตรวนเหล่านั้นได้; ฉะนั้น ควรจะชวนชวาย และควรจะทำให้ถูกวิธี จะได้เร็วเข้า เวลาข้างหน้าจะได้มีมากพอสำหรับรู้เรื่องความรอกพัน ความหลุดรอก ความไม่มีทุกข์นั้นว่าเป็นอย่างไร. นั่นคือหลุดรอกจากสิ่งที่ผูกพัน.

สิ่งที่ผูกพันนั้นคือสิ่งที่เรียกว่า คุณหรือค่า ของสิ่งต่างๆ ที่เข้ามาเกี่ยวข้องกับมนุษย์นั้น โดยรายละเอียดก็ไปศึกษาเอาเอง : เข้ามาทางตา ทางหู ทางจมูก ทางลิ้น ทางกาย ทางใจ ทั้ง ๖ ทาง, แล้วก็มีชั้นดี ชั้นกลาง ชั้นเลว, แล้วก็มีความที่เรียกว่าเบ็ดเผาย เร้นลับ มันมีมากมายเหลือเกิน; ล้วนแต่เป็นสิ่งที่จะผูกพันทั้งนั้น.

ถ้าเราไม่มีค่าสนาที่ดี หรือไม่มีวัฒนธรรมที่ดี เป็นเครื่องช่วยเหลือแล้ว มนุษย์ก็จมลงในความผูกพันหนักขึ้น ๆ มา ตั้งแต่อ่อนแอออก แล้วก็ถอนยาก; ฉะนั้น ผู้ที่เกิดมา ได้รับการอบรม แวดล้อมด้วย สิ่งที่เราเรียกว่า ค่าสนาที่ถูกต้อง หรือวัฒนธรรมที่ถูกต้อง ควรจะถือว่า มีบุญแล้ว เพราะ ช่วยให้เราจักและหลุดพ้นได้เร็วขึ้น. นี่เราก็ควรจะฉวยโอกาสนี้ให้ได้.

นี่พูดอย่างนี้ ใคร ๆ ก็ต้องหาว่า เหมือนกับบ้าแล้ว คือชวนกันไปนอกโลก ไปนอกธรรมชาติสามัญที่เขาประสงคกันอยู่. ถ้าคุณไม่ชอบ ก็ถือว่าผมพูดเพียง **บอก** **แนวทาง** หรือกรุยทางว่า ไม่มีทางอื่น มีแต่ **ทางนี้ทางเดียว**; ถ้าเราจะไปให้ **สูงสุด**. แต่ถ้ายังไม่ยอมไปก็ได้ แต่รู้ไว้ว่าทางมันไม่มีทางอื่น ถ้าจะไปให้สูงสุดกันแล้ว มันก็มีแต่ทางนี้; นี้เผื่อว่ามันเกิดอยากไปขึ้นมา มันจะไต่ง่าย.

เดี๋ยวนี้ **อยากจะอยู่ในความผูกพัน** ของเรื่องกิน เรื่องกาม เรื่องเกียรติ ที่ประณีตขึ้นไป สวยงามขึ้นไป จนแข่งกับพวกเทวดา ก็เอาซิ; **ก็ทำไปได้**; มันก็ยังเป็นความผูกพันที่ประณีต และละเอียดมากขึ้น. ในที่สุดก็จะรู้ว่า **แหม, มันผูกพัน** ยิ่งกว่าธรรมชาติเสียอีกแล้ว มันคงจะกระต่อนกลับออกมาเร็วได้เหมือนกัน; แล้วมันจะได้ **รู้ว่าไปไหนกันต่อไปนี้** ไปที่ที่ที่สุดที่มนุษย์ควรจะได้.

ไม่ควรติดต่อการที่จะต้องได้สิ่งที่ดีที่สุด

ถ้าว่าจะผูกพันให้เป็นธรรม ก็ควรจะพูดได้ว่า **เราก็ไม่ควรจะเสียเวลา** ให้มันมากเกินไปในการผูกผูกพัน. **อย่าถืออย่างหัวรั้น** คือว่าจะแกล้งประชด ผู้ที่เขาแนะนำให้ออกไปจากสิ่งเหล่านี้; **ถ้าถือหรือประชด** อย่างนี้ก็คือประชดพระพุทธเจ้า ไม่ใช่ประชดผม. **พระพุทธเจ้าท่านเป็นอย่างนั้น** ท่านสอนไว้อย่างนั้น; แล้วผมก็ **เอามาบอก** **บอก** เพื่อให้ทราบว่าเป็น **เราไม่ควรจะบิณฑล** หรือ **คือมัน** **ต่อการที่จะ** **ทำคนให้** **ได้สิ่งที่ดีที่สุด** **ที่มนุษย์ควรจะได้** **โดยรีบพัฒนาจิตใจให้สูงขึ้น** **ไป** **สูงขึ้น** **ไป** **จนอยู่เหนือสิ่ง** **ที่เรียกว่า** **คุณหรือค่า** **หรือประโยชน์** **ชั้นเลว ๆ** **ชั้นต่ำ ๆ**, **สูงขึ้น** **ไปตามลำดับจนถึงที่สุด** **ของคุณหรือค่า** **แล้วก็อยู่เหนือ** **คุณและค่า** **โดยประการ** **ที่** **ต่าง** **ไป**. **นี่คือการได้สิ่งที่ดีที่สุด** **ที่มนุษย์ควรจะได้**.

ทีนี้ขอย้ำประเด็นสำคัญของหัวข้อ ที่พูดว่าการ **ต้องได้สิ่งที่ดีที่สุด** **ที่มนุษย์** **ควรจะได้** คำว่า **“ต้อง”** นี้มีลักษณะบังคับกับ **ไม่น่าฟัง**; แต่ว่าเป็นการพูดด้วยความรัก

ด้วยความเมตตา ด้วยความกรุณา ด้วยความสงสาร. ฉะนั้นเมื่อ **พระพุทธเจ้าท่านตรัสว่า ทุกคนต้องได้** ก็ควรจะยินดี; อย่าเห็นเป็นการบังคับข่มเหงหัวใจ ควรจะสมใจที่จะทำได้, **อย่าให้เสียที่ที่เกิดมาเป็นมนุษย์ และพบพระพุทธศาสนา.**

ผมเห็นว่าควรจะใช้คำว่า **“ต้องได้”** ไม่ใช่คำว่า **“ควรได้”** หรือ **“น่าจะได้.”** อย่างนั้นมันอ่อนไป เลยพูดกันเสียเต็มที่ว่า **ต้องได้สิ่งที่ดีที่สุด ที่มนุษย์ควรจะได้** ให้สุดความสามารถของมนุษย์ ตามที่ธรรมชาติมันสร้างให้มีความสามารถอย่างไร โดยไม่มีการบิดพลิ้ว.

มีชีวิตอยู่ด้วย ศีล สมาธิ ปัญญาแล้ว ต้องได้สิ่งที่ควรได้

หัวข้อนี้ก็บอก **“การต้องได้สิ่งที่ดีที่สุด ที่มนุษย์ควรจะได้”** เพราะที่เราได้พูดถึงเรื่องต่าง ๆ ที่เป็นปัญหาของมนุษย์มาหลายครั้งหลายหนแล้ว พอที่จะรู้ว่ามนุษย์นี่คืออะไร ปัญหาของคนมีอยู่อย่างไรบ้าง นี่ก็พูดมาหมดแล้ว. เรื่องสุดท้ายนี้ก็ได้พูดถึงสิ่งที่เรียกว่า **ศีล สมาธิ ปัญญา : ชีวิตที่ประกอบอยู่ด้วย ศีล สมาธิ ปัญญา** คือชีวิตที่ลับตาของคนที่คบกล้า แล้วตัดฟันอยู่เป็นประจำวัน ให้หมดสิ่ง รังโรค ผูกพัน คือ กิเลส ตัณหา อวิชชา อะไรก็ตาม; เรื่องมันก็ต่อกันมาถือว่า ถ้ามีชีวิตแบบนั้นคือลับตาประจำชีวิต และตัดฟันอยู่ทุกวัน ก็ **ต้องได้สิ่งที่ดีที่สุด** ที่มนุษย์ควรจะได้ เป็นแน่นอน.

ขอให้ศึกษาพิจารณาดูให้ดี ๆ ว่าคำบรรยายแต่ละวันนั้นก็เนื่องกันมาเป็นลำดับ ๆ ไม่ใช่ต่างเรื่องต่างแยกทางกันเดิน; เดียวนี้เราพูดถึงสิ่ง ๆ หนึ่งที่มนุษย์ต้องได้ มิเช่นนั้นแล้วก็เสียที่ที่เกิดมาเป็นมนุษย์ และพบพระพุทธศาสนา.

นี่เวลาสำหรับทุกคนหมดแล้ว กิจการการพูด ต่อไปนี้ก็เป็นเวลาสำหรับถามอีกตามเคย ใครมีคำถามที่อยู่ในขอบเขตของเรื่องนี้ เรื่องอื่นไม่เอา ก็ถามได้.

คำอธิบายตอบปัญหา

(ถาม) นมัสการท่านอาจารย์ กระผมมีความสงสัยว่า ถ้าคำว่า “คุณ” หรือ “ประโยชน์” มีความหมายที่มองไปในทางที่ไม่ดีแล้ว เราจะพูดว่าปัจจัยสี่ทั้งหลาย เป็นสิ่งที่มีคุณ หรือว่ามีประโยชน์ต่อร่างกายได้หรือไม่? และบุคลลธรรมคาที่ไม่ใช่พระอรหันต์นั้น จะละเลียงเสียจากคุณหรือว่าประโยชน์เหล่านั้นได้ มากน้อยแค่ไหน?

(ตอบ) กิติ คือว่า ถ้ามส่วนที่ยังไม่เข้าใจ ที่ยังคลุมเคลือ. เมื่อจะพูดถึง คำชานิตนี้ หรือการใช้คำชานิตนี้ต้องแยกออกเป็น ๒ ชั้น คือชั้นที่ชาวบ้านธรรมดาสามัญ เขาพูดกัน ใช้อยู่ ก็ระดับหนึ่ง, เรียกว่า โวหารสามัญธรรมดาของชาวบ้าน ซึ่งผมก็ได้ บอกแล้วว่าในภาษาบาลีเขาเรียกว่า **พูดอย่างทิวฐฐัมมิกโวหาร** - โวหารพูดที่พอพูด ออกไปแล้วเข้าใจได้ทันที คือภาษาชาวบ้าน. สำหรับผู้ที่มปัญญามองเห็นลึกซึ้งกว่านั้น พูดออกมาแล้ว คนธรรมดาเข้าใจไม่ได้ทันที เข้าใจกันได้แต่ในหมู่ผู้รู้; ผู้มองเห็นใน ชั้นลึก นี้เขาพูดอะไรออกมา ก็เรียกว่าพูดโดย **สัมปราถิกโวหาร** คือวิธีการพูดอย่างอื่น แตกต่างจากที่คนธรรมดาเขาพูดกันอยู่.

คำว่า “คุณ” นี้มันเป็นภาษาบาลี เจ้าของเดิมเป็นภาษาบาลี ไม่ใช่ภาษาไทย; ภาษาไทยยืมมาใช้ แล้วก็ให้ความหมายบิดเบือนไกลออกไปก็ได้. หรือว่าพูดอย่างภาษา ชาวบ้าน อย่างภาษา ทิวฐฐัมมิกโวหาร อย่างภาษาชาวบ้าน ว่า **มีคุณ** แล้วก็กิติ เพราะ **มีประโยชน์** นี้การผูกพัน อย่างนี้. นั่นแหละในชั้นแรกเราก็ชอบสิ่งที่มีคุณ, ใครๆ ก็ชอบสิ่งที่มีคุณในความหมายที่ว่า มั่นติ; แต่ไม่มองถึงคำว่ามันผูกพัน.

ดี มัน **ต้องมีขั้วมาเป็นคู่เปรียบ** มันจึงจะดีได้ มันจึงเป็นไปได้ทั้ง ๒ ทาง : **มีคุณในทางดี มีคุณในทางชั่ว** ก็ว่ามันมีค่าหรือคุณสมบัติ หรือหน้าที่ของมันไม่ได้ ทั้งทางดีและทางชั่ว. แต่อย่างนี้ **คนธรรมดาสามัญมองไม่เห็น**; เขาจึงใช้คำว่า “คุณ” กันแต่ในทางที่ดี นิยมกันว่าดี และอาจจะโง่มาก อย่างที่ใช้คำว่า “คุณนาย คุณหญิง”

อะโรอย่างนั้น เป็นคุณชนิดที่ผูกพันจิตใจ ทั้งนั้น หรือคุณอะไรก็ตามเถอะ กระทั่ง
คุณพ่อคุณแม่ ก็นำอันตรายที่จะเข้าใจผิด มันเป็นความผูกพันทั้งนั้นแหละ.

ถ้าคุณ แล้วก็ไม่ว่าในทางดี หรือ ทางเลว จะเป็นการผูกพัน ทั้งนั้น
คือเป็นประโยชน์ นั่นคือการผูกพัน. ถ้าไม่มีการผูกพันก็ ไม่มีพ่อ ไม่มีแม่ ไม่มีลูก ;
พออยู่เหนือจากคุณก็พ้นจากความเป็นพ่อ เป็นแม่ เป็นลูก โดยแท้จริง. แต่เดี๋ยวนี้
อนุโลมตามโลกิยบัญญัติ หรือว่าเพื่อเป็นตัวอย่างอันดี แก่คนที่ยังไม่ถึงขนาดนี้ ก็ ต้อง
ยอมรับนับถือ คำว่า “คุณ” ว่า “คำ” นี้ไปก่อน ในทางที่ดี เพื่อทำให้กันตึก ๆ เหล่านั้น
หรืออนุชนเหล่านั้นเขาจะได้นิยมความดี นิยมศีลธรรม แล้วก็ตามมาด้วยดี กว่าจะขึ้นไป
ถึงจุดที่อยู่เหนือคุณ.

นี่ สำหรับพระอรหันต์ ที่ยังต้องเนืองกันอยู่กับปัจจัยทั้ง ๔ คือ อาหาร
เครื่องนุ่งห่ม ที่อยู่อาศัย ยาแก้โรคนี้ จะเรียกว่าพระอรหันต์ที่อยู่เหนือคุณ หรือค่าของ
สิ่งทั้ง ๔ นี้หรือไม่? คุณต้องเป็นพระอรหันต์ก่อนแล้ว จึงจะรู้ได้ด้วยตนเอง. แต่ว่า
เดี๋ยวนี้เราจะพูดกันเท่าที่จะมองเห็นไปตามลำดับ.

ที่จะเป็น พระอรหันต์ ได้ ต้องมีจิตใจอยู่เหนือคุณเหนือค่า; ฉะนั้นส่วนที่
ยังต้องกินอาหาร ต้องนุ่งห่ม ต้องอะไรนี้ มัน เป็นเรื่องของร่างกาย ไม่ใช่เรื่องของจิต
ที่มีความยึดมั่นถือมั่น. เพราะฉะนั้นเมื่อร่างกายของบุคคล ที่เรียกกันว่าพระอรหันต์นั้น
จะกินอาหารบ้าง ก็ไม่ได้กินด้วยความหลงในคุณ อย่างที่มนุษย์ธรรมดาสามัญ เขาหลง
ในความเอร็ดอร่อย หรือหลงในค่าของอาหารชนิดนั้น มันเป็นแต่เพียงร่างกายล้วน ๆ
จะต้องกินอาหารตามธรรมชาติ เพื่อดำรงอยู่สำหรับชีวิต; เครื่องนุ่งห่มก็เหมือนกัน,
ที่อยู่อาศัย ยาแก้โรค ก็เหมือนกัน.

ไปศึกษาให้ละเอียดชัดเจนจากบทปัจจุเวกขณัม ดังธาตูปัจจุเวกขณัมที่คุณก็สวค
กันอยู่ ทั้งเช้าทั้งเย็น; ถ้าไม่ละเอียดหน้าที่ยังนี้ ต้องสวคธาตูปัจจุเวกขณัมแปลอยู่แล้ว

ว่าจักรวรรดิ ผู้ใช้สอยจักรวรรดิ บิณฑบาตจักรวรรดิ ผู้บริโภคบิณฑบาตจักรวรรดิ เสนาสนะจักรวรรดิ ผู้ใช้สอยเสนาสนะจักรวรรดิ หยุภยจักรวรรดิ ผู้ใช้หยุภยจักรวรรดิ ยถาปัจจุณิ ธาตุมตตเมเวติ สักว่าธาตุเป็นไปตามปัจจุณิอยู่เบื้องนิจ นิสสุตโต นิชชีโว สุลโย นันแหละคือไม่ใช่สัตว์ ไม่ใช่คน หรือว่า ชีวะ. นันแหละมันเป็น สักว่าธาตุตามธรรมชาติ ฉะนั้นเรามีความรู้สึกอยู่เหนือคุณของมัน.

คำว่า “คุณ” นี้ มัน เป็นทั้งเสน่ห์ และ เป็นทั้งโทษ พร้อมกันไปในตัว; ส่วนหนึ่งมันเป็นเสน่ห์ มันล่อให้หลง แล้วภายใต้มันมันกัดเอา กัดเอา. นันแหละคำว่า “คุณ” มันมีความหมายอย่างนี้. ฉะนั้น พระอรหันต์กับบริโภกปัจจุณิ ๔ โดยสมมติ; ถ้าใช้คำว่าพระอรหันต์บริโภกปัจจุณิ ๔ ก็ต้องเรียกว่าโดยสมมติ ไม่อย่างนั้นจะหัวเราะกันตายเลย. พระอรหันต์ทำไมจะมากินข้าวอีก? นั่นคือร่างกายนั้น ส่วนร่างกายบริสุทธิ์นั้น ยังต้องกินอาหาร ยังต้องนุ่งห่ม ก็ทำไปตามเรื่อง.

ถ้าพูดให้ถูก อย่าพูดว่า พระอรหันต์กินข้าว นุ่งห่ม อะไรทำนองนี้; ถ้าพูดอย่างนั้นก็พูดได้ ก็โดยสมมติอย่าง ทิฏฐธัมมิกโฆหารชาวบ้านพูด. สมปราณิกโฆหารต้องแยกนาม แยกรูปออกไป เป็นเรื่องของกาย เป็นเรื่องของจิต ให้เป็นส่วนๆ ไป แล้วก็พบส่วนสำคัญที่สุดว่า เคี้ยวนี้จิตนี้เหนือคุณ จิตนี้ประกอบอยู่ด้วยญาณ ด้วยปัญญา อะไรต่างๆ จนอยู่เหนือคุณ; ฉะนั้น จะไปทำดีก็ไม่เป็นดี ทำชั่วก็ไม่เป็นชั่ว ทำอะไรก็ไม่เป็นอะไร. เรื่องของพระอรหันต์จึงเป็นอย่างนี้.

(ถาม) ท่านอาจารย์ครับ ผมคิดว่า การบรรยายเกี่ยวกับเรื่องนี้ ที่ท่านอาจารย์ได้บรรยายมานี้ ก็คิดว่าเข้าใจและเชื่อว่าจะเป็นอย่างนั้น; แต่การที่เราจะเข้าถึงจุดมุ่งหมายสูงสุดเลยทันทีนั้น ผมคิดว่ามันน่าจะยาก แล้วก็สำหรับคนทั่วไปในปัจจุบันนี้ ก็คงจะเป็นสิ่งที่ยากยิ่งไปกว่านั้น. ผมอยากจะให้ท่านอาจารย์ช่วยบรรยายให้ละเอียดกว่า ชั้นตอนของการที่จะทำเพื่อให้บรรลุไปถึงจุดเป้าหมายอันนั้น เราควรจะมียุทธวิธีการอันใดบ้างเป็น step step ไปครับ.

(ตอบ) ถูกแล้ว มันก็ต้องพูดไปเป็นลำดับ. เดียวนี้เราพูดว่ามันมีเป้าหมาย มีอุคมคติปลายทางอย่างไร; แล้วก็ขอให้พยายามสังเกตตรงที่ ผมได้ใช้คำว่า “ประยุกต์โมกขธรรม” เพราะว่าที่พูดกันอยู่ก่อน มันไกลจากระดับที่จะเข้าใจได้ทันที ก็จะคงเอามาให้อยู่ในระดับที่พอจะเข้าใจได้ จึงได้ตั้งต้นด้วยการ อธิบายให้เป็นประยุกต์ และให้ปฏิบัติได้ และเข้าใจได้ มาตามลำดับ.

การที่พูดเข้าใจนั้นก็นับว่าดีแล้ว และการที่มองเห็นว่ามันยังทำไม่ได้ นั่นก็คือความเข้าใจอันหนึ่งด้วยเหมือนกัน, มองเห็นชัด จนว่าเราอยู่ไกลต่อระดับนั้น นี่ก็เรียกว่าเข้าใจได้ผล; ฉะนั้น ไม่ต้องท้อใจที่ว่ามันยังอยู่ไกล. บางที คำอธิบายคือไปอาจจะทำให้มองเห็นว่า มันมีอยู่แล้วก็ดี แต่เรามองไม่เห็นเอง. การอธิบายเป็นขั้นตอนก็ต้องมี และยังมีว่า จะอธิบายกันอย่างลัดสั้นเป็นทางลัด หรือว่าจะอธิบายกันอย่างอืดอาด อืดอาดไปตามแบบหนึ่งก็ได้; คอยดูกันต่อไปก็แล้วกัน. ผมมุ่งมาดปรารถนาอยู่อย่างเดียว ก็ว่า จะทำให้เข้าใจได้ แล้วให้สิ่งที่สูงสุดในพระพุทธศาสนา นั้น มาเป็นประโยชน์แก่ทุกคนได้ จึงได้อธิบายอย่างนี้ ในรูปนี้; สำหรับคำอธิบายชุดนี้ ก็จะทำต่อไป ไม่ต้องกลัว ต้องพูดเป็นขั้นตอนไปตามที่เห็นสมควร.

เดี๋ยวนี้เรากำลังขึ้นมาด้วยปัญหาของมนุษย์มีอยู่อย่างนี้ จะสร้างปัญหาออกไปได้อย่างไร, มุ่งไปยังจุดหมายปลายทางที่ตรงไหน. เขาละเป็นอันว่าไม่มีปัญหา; นี่เป็นคำขอร้องให้อธิบายให้เป็นขั้นตอน.

ถ้าหากว่าไม่มีปัญหาต่อไป ผมก็พูดเองก็ได้ ตามที่จะนึกได้ :-

สิ่งที่สูงสุดในพระพุทธศาสนา หรือเป็นตัวแท้ เนื้อแท้ของพุทธศาสนานี้ ไม่ควรจะเป็นหมัน. ที่ผมพยายามเอามาพูด ก็เพื่อให้ใช้กันได้กับคนทั่วไป; แล้วก็หลายปีมาแล้ว ไม่ใช่วันนี้ แล้วก็ถูกคำ ถูกหาว่าบ้า ว่าหลง ว่าไม่รู้จักกาละเทศะ ไม่รู้จักสถานะมาเรื่อยๆ. นี่มันก็เป็นประสพการณ์อันหนึ่ง ที่จะเรียกว่าประสพการณ์

สำหรับผมโดยเฉพาะ ก็ค่อย ๆ หาทางอย่างสุดความสามารถ ว่าจะต้องเอามาพูดให้มีประโยชน์ให้จนได้ ไม่เช่นนั้นจะนอนเป็นหมันอยู่ คือเรื่องที่เป็นตัวแท้ของพุทธศาสนา จะนอนเป็นหมันอยู่; ไปพูดกันแต่เรื่องที่ว่า ไม่ใช่ตัวแท้ของพุทธศาสนา ก็เป็นเรื่องปลีก เรื่องผยอง เรื่องเปลือก, ซึ่งมันก็เหมือน ๆ กันกับศีลธรรมทั่วไปตามธรรมคาหรือศาสนาอื่นเขาก็มี.

เดี๋ยวนี้เรา จะพูดถึงหัวใจของพุทธศาสนา, มุ่งหมายจะดึงคนออกมาจากระดับธรรมคา ที่จมอยู่ในกองทุกข์ แล้วต้องพูดกันในข้อนี้อีก. ถ้าปล่อยไปตามเดิม มันก็จมอยู่ในกองทุกข์ตามธรรมคาของสัตว์; นี่ต้องการจะให้สัมมา ให้มองเห็นภาวะที่กำลังเป็นอยู่อย่างไร เหมือนกับว่าอยู่ในทะเล ซึ่งมองไม่เห็นฝั่ง; จะให้ช่วยให้เห็นฝั่ง แล้วก็มุ่งหน้าเข้าหาฝั่ง. ตามพระพุทธประสงค์ก็มีอยู่อย่างนั้น; เรายังช่วยกันสนองพระพุทธประสงค์ คือช่วยกันทำให้มนุษย์ มนุษยชาติ ไม่ใช่ผม ไม่ใช่คุณ คือทั้งหมดที่เป็นมนุษย์นี้ ให้ได้รับประโยชน์ ให้มีความสนใจขึ้นอย่างถูกต้อง; คือการช่วยกันและกันให้เข้าใจอย่างถูกต้อง มันก็ต้องทำไปเรื่อย ๆ; ถ้ามิฉะนั้นจะไม่เข้าไปสู่จุดที่เป็นหัวใจของพุทธศาสนา; จะกลายเป็นเรื่องทำมาหากินตามธรรมคา แล้วก็ไปหลงในประโยชน์ แล้วก็ผูกพันอยู่ในประโยชน์ ก็ต้องเกิดการข้อยแย้ง, เป็นการกระทำที่เป็นวิกฤตการณ์ทั้งหลาย.

เดี๋ยวนี้โลกกำลังจมอยู่ในวิกฤตการณ์เหล่านี้ กลายเป็นว่าเรื่องการเมือง เป็นเรื่องทำให้โลกยิ่งยุ่ง. ที่จริงเรื่องการเมืองควรจะเป็นเรื่องทำให้บ้านเมืองสงบ เยือกเย็น เป็นสุข โดยอาศัยของจริงของแท้ คือพระธรรมนี้เป็นเครื่องช่วย. เดี่ยวนี้ก็ไม่มีหวังที่จะเป็นเช่นนั้นได้ เราจึงมาเป็นคนเดือน เป็นแก๊งเดือน มาพูดกันแต่เรื่องอย่างนี้ที่นี้. ขอให้มองเห็นเจตนาของผมอย่างนี้ แล้วก็พยายามทำความเข้าใจ ทุกคำ หรือทุกประโยคที่ได้พูดไป.

ถ้าไม่เข้าใจขอให้ถาม ตามได้โดยไม่ต้องเกรงใจ นี่จึงบอกให้ถาม, ถ้ายังไม่เข้าใจส่วนไหนก็ถามได้ แต่ต้องอยู่ในประเด็นนี้ : ประเด็นคือว่า มนุษย์ยังมีปัญหาที่ติดจมอยู่ในกองทุกข์ จะขึ้นมาได้อย่างไร. ถ้าใครมีปัญหาก็กถาม ถ้าไม่มีก็จะได้ปิดโรงเรียน.

(ถาม) อยากจะเรียนถามว่า สภาพของร่างกายของคนเรา ซึ่งคนนั้นอาจจะไม่สมบูรณ์เท่าเทียมกัน; แต่อยากจะเรียนถามท่านอาจารย์ว่า จะมีทางที่เท่าเทียมกัน หรือยุติธรรมใหม่ ในการที่จะได้รับสิ่งที่สูงสุด ดังที่ท่านอาจารย์ได้พูดมาในวันนี้? ผมมาคิดดูแล้วผมว่า ผู้ที่เสียเปรียบในด้านร่างกาย อาจจะส่วนประสาทบางประการนั้นพิการไป ทำให้ไม่ได้คิดถึงคุณค่าของพวกเขาบ้างจ้อยต่าง ๆ ไม่ได้เข้าไปร่วมในทางโลกนั้น. แต่ว่าที่นี้ ถ้าจิตใจของบุคคลผู้ที่พิการในทางนั้น ยังอยู่ในสภาพที่ดีอยู่, ถ้ามีความเพียรในการที่จะได้ต้องการสิ่งที่ดีที่สุดที่อาจารย์ว่านั้น จะไปได้เร็วกว่าคนที่มี่ร่างกายปกติอย่างเช่นเราๆ หรือไม่? อยากจะเรียนถามให้อาจารย์ช่วยชี้แจงด้วย.

(ตอบ) นี่เป็นคำถามที่เป็นข้อเท็จจริง หรือเป็น *practical* อยู่มาก ว่าคนในโลกมีภาวะหรือสถานะทางกาย ทางจิตไม่เท่ากัน ใจฉลาดก็มี หรือครึ่งๆ กลางๆ ไม่สมประกอบก็มี; เมื่อหลักส่วนใหญ่สำหรับมนุษย์ มันวารูปโครงไว้อย่างนี้ ว่าไปอย่างนี้ ถึงที่สุดอย่างนี้ นี่คนที่มี่กายหรือจิตไม่สมประกอบนั้นจะไปได้อย่างไร.

ข้อนี้เป็นสิ่งที่ต้องยอมรับอย่างแน่นอน ว่า คนเราไม่เท่ากัน โดยทางร่างกาย โดยทาง จิตใจ ทาง สติปัญญา ก็ไม่เท่ากัน เพราะฉะนั้น ทำอะไรเหมือนกันไม่ได้ แล้วก็ไม่ควรจะทวงสิทธิ์อะไร ให้เหมือนกันเสียทีเดียว. นี่ก็ที่ว่า คนพวกไหนจะเหมาะสำหรับใช้วิธีการอันไหน เพื่อจุดหมายปลายทางด้วยกัน นี่มีอยู่ ๒ แจ่ง :-

ถ้าเขา ไม่มีสติปัญญา เขาเป็นคนธรรมดาสามัญ อย่างที่เรียกว่าไม่ถึงขนาดจะมีปัญญา ก็ต้องอาศัยวิธีการอย่างอื่น เช่นการเชื่อเป็นต้น ซึ่งมีหลายศาสนาที่ใช้ความเชื่อ โดยใช้ความเชื่อว่า "เราจงตั้งจิตอย่างนี้ เธอจงมีอุปมาอย่างนี้". แต่เขาไม่

บอกว่าเป็นอุบายอย่างหนึ่ง เขามอบให้ไม่เห็นแก่ตัว ให้อุทิศเพื่อผู้อื่น, หรือให้ดีกว่านั้น ก็คือตามคำสั่งของพระเจ้า. พระเจ้าสูงสุดอยู่ที่ไหน ก็อย่าไปถามกันเลย แต่ว่ามีพระเจ้าแล้วก็มีพระเจ้าต้องการให้เราทำอย่างนั้น คือไม่เห็นแก่ตัว ให้เห็นแก่ผู้อื่น. อย่างนี้ ก็เป็นการบ่อนักที่จะไม่ให้เกิดความรู้สึกประเภทที่เห็นแก่ตัว เห็นยวแน่ สละม หวงแหน มีความโลภ ความโกรธ ความหลง ก็ช่วยให้มีจิตใจไปทางเดียวกันได้เหมือนกัน แต่ไม่เหมือนกันคึก ไม่ได้ระคับเดียวกัน; ซึ่งในพุทธศาสนาเราก็มักมีปัญหานี้ คือพุทธบริษัทส่วนมาก ไม่มีปัญญาจะเข้าใจเรื่องนี้.

เรื่องที่กำลังพูดนี้ เขามีไว้สำหรับระดับที่มีปัญญา อย่างดีก็ปัญญาชนนั้นแหละ แต่เป็นปัญญาชนในรูปแบบของศาสนา. คนโดยมากนี้เป็นปัญญาชน เขาก็มีเรื่องศรัทธา ให้ทำบุญ ให้ให้ทาน ค้ำยจิตใจที่บริสุทธิ์ ให้เสียสละอย่างบริสุทธิ์ คือทำลายตัวกู; ทำลายของกูไปเรื่อย ๆ ก็มาถึงระดับที่จิตใจเกลี้ยงเกลาไปจากความยึดมั่นถือมั่นได้เหมือนกัน.

ข้อนี้แหละผมก็มองเห็นแล้วว่าเลิกไม่ได้ ระบบ หรือ วิถี ที่มีไว้ จะต้องมิไว้ สำหรับคนธรรมดาสามัญทั่วไป ก็ต้องมีไว้; นี้ก็ต้องเชื่ออะไรไปตามเรื่อง และทำไปตามความเชื่อ แต่ปัญญาก็มีขึ้นทุกคราวที่ทำ. ฉะนั้นเราก็ไม่เลิกเรื่องนรก เรื่องสวรรค์; เรื่องนี้ไม่ต้องเลิกเก็บเอาไว้สำหรับผู้ที่ต้องเดินมาตามทางนี้.

ถ้าชั้นปัญญา อย่างนี้เราพูดเรื่องนรก สวรรค์กัน ในแบบอื่นหรือรูปอื่น; ไม่พูดในแบบที่เขาได้กล่าวไว้ สำหรับคนธรรมดาสามัญ ที่มีสติปัญญาหน่อย.

ถ้าบางคนเขาเกิดเชื่ออยาก แล้วปัญญาก็ไม่มี ก็สอนให้ทดลองดูด้วยความพากเพียร ทางจิตนี้ ทำสมาธิทำอะไร เอาจริงเอาจริงไปสักชั้นตอนหนึ่ง แล้วจะพบว่าอย่างนี้ดีกว่าสบายดี เขาก็เอาไปตามรูปนั้นก็ได้.

หลักการปฏิบัติจึงแบ่งออกเป็น ๓ ชนิดว่า : เอาตัวรอดด้วยศรัทธา ความเชื่อ, เอาตัวรอดด้วย วิริยะ ความแข็งขันในการใช้ความเพียร, แล้วก็เอาตัวรอดด้วย ปัญญา.

ควรจะรู้เสียด้วยว่า เคียวนี้ เรากำลังพูดถึงวิธีการ หรือหลักการ ของบุคคล ที่จะเอาตัวรอดด้วยปัญญา ซึ่งควรจะใช้คำว่า ปัญญาชนในพุทธศาสนา พอจะเข้าใจ เรื่องนี้ได้ และปฏิบัติเรื่องนี้ได้; ส่วนเรื่องศรัทธานั้นเอาไว้ให้ คุณย่าคุณยาย ชาวบ้าน ทั่ว ๆ ไป. เรื่องวิริยะก็ให้ผู้ที่สนใจจะทำความเพียรทางจิต เป็นมุนีบำเพ็ญตบะโยคะ อดอะไรไป. อย่างที่พุกนี่เป็นเรื่องปัญญา สำหรับปัญญาชน ไม่รุนแรงในทางเชื่อและไม่รุนแรง ในทางวิริยะแบบนี้; แต่ให้ทำให้ถูกต้องในทางของปัญญา แล้วยังมีอะไร ตามมาเอง ลากหางมาเอง มีความเชื่อตัวเอง มีอะไรไปตามลำดับ.

ที่นี้เราไม่อาจจะทำให้ทุกคนเหมือนกันได้ ในทางสติปัญญา หรือความเชื่อ หรืออะไรก็ตาม; ฉะนั้น ก็มีส่วนปลีกย่อย แยกออกไปอีกเป็นชั้น ๆ ๆ : ชั้นปัญญา ก็มีหลายชั้น, ชั้นศรัทธาก็มีหลายชั้น, ชั้นกำลังจิตสูงก็มีหลายชั้น ไม่มีปัญหาคือไร. ปัญหามันแต่ว่าเอาตัวเราก่อน, ตัวเองก่อนนี้ จะใช้วิธีใด จะทำอย่างไร. จะปฏิบัติเป็นหลักบรมโพรหมก่อนพุทธกาลก็ได้ ว่าทางของการปฏิบัติจะสำเร็จได้ กระทั่งจะเป็น พระพุทธเจ้าได้ ก็มีวิธี : มีศรัทธา มีวิริยะ มีปัญญา. บางองค์ ยิ่งด้วยศรัทธา บางองค์ ยิ่งด้วยวิริยะ บางองค์ ยิ่งด้วยปัญญา; แต่ไม่ใช่มีแต่อย่างเดียว, อย่าเข้าใจ ว่ามีอย่างเดียว; เขามีอย่างใดอย่างหนึ่งออกหน้า, ถึงแม้ไม่เป็นพระพุทธเจ้าเป็นเพียง คนธรรมดาสามัญ จะกับทุกข์ได้อย่างคนธรรมดาสามัญมันก็ยังง่ายเข้ามา ทำเข้ามา.

นี่เขาว่า แม้จะเป็นพระพุทธเจ้า ท่านก็ยังหย่อนกันด้วยคุณธรรม ๓ ชั้นนี้ : ศรัทธา วิริยะ ปัญญา. แม้ไม่ใช่เรื่องในบาลี พระพุทธทวจะโดยตรงก็มีเหตุผล; แล้วเรื่องนั้นก็ยิ่งได้กล่าวต่อไปอีกว่า พระพุทธเจ้าพระองค์นี้ ก็พระศาสดาที่เรากำลัง ถือว่าจะอยู่นี้ เป็นผู้ยิ่งด้วยปัญญา. อาจจะมีพระพุทธเจ้าองค์อื่น เป็นผู้ยิ่งด้วยศรัทธา หรือยิ่งด้วยวิริยะ. เขายอมรับว่า พระพุทธเจ้านั้นมากมายด้วยกัน.

สิ่งที่เรียกว่า “คุณ” (ต่อ)

ท่านนักศึกษา ผู้สนใจในธรรมทั้งหลาย,
การบรรยายในชุดโมกขธรรมประยุกต์ เป็นครั้งที่ ๑๐ นี้
จะได้พูดโดยหัวข้อว่าพูดถึงสิ่งที่เรียกว่า “คุณ” กันอีกสักครั้งหนึ่งเถิด.

เราจะพูดกันถึงเรื่องสิ่งที่เรียกว่าคุณ อย่างที่ได้กล่าวมาแล้ว ในการบรรยายครั้งที่แล้วมานี้ มาพูดอีก เพื่อให้เข้าใจถูกต้อง หรือว่าสมบูรณ์ยิ่งขึ้น เพราะว่าเป็นสิ่งที่เข้าใจได้ยาก ในเมื่อมีสิ่งที่บิดบัง หรือทำให้สับสนกันอยู่ ในการพูดจាន้อย่างหนาแน่น ฉะนั้น จึงเข้าใจยาก จึงต้องขยันพูดกันหน่อย.

ในครั้งที่แล้วก็ได้พูดว่า เราก็ติดตรวนของสิ่งที่เรียกว่า “คุณ” หรือว่า ติดเรือนจำ, เป็นการกักขังในวงกว้างของสิ่งที่เรียกว่า “คุณ”. นี่คงจะยังไม่เป็นที่เข้าใจกันอย่างชัดเจนนัก.

พิจารณาดูว่า มนุษย์เมื่อติดกรงขัง แล้วจะออกได้อย่างไร

การที่พูดว่า **มนุษย์ทุกคนติดกรงขัง** หรือว่าติดตรวนของตนเอง อยู่ด้วยสิ่งที่เรียกว่า “คุณ” หรือสิ่งที่ตนเข้าใจว่า มันพิเศษอยู่ในชีวิตของตน ชีวิต จึงเลยกลายเป็นโซ่ตรวน หรือกรงขังขึ้นมาเสียเอง; นี่คงเป็นที่เข้าใจได้ยากหน่อย สำหรับผู้ที่ยังเยาว์วัย หรือผ่านชีวิตมาไม่มาก, แต่ก็ต้องพูด อย่างน้อยก็พอจะให้มองเห็นว่า ชีวิตกำลังติดตรวนอยู่ แม้วางยังหลุดออกไปไม่ได้. ผมก็เชื่อว่า **การพูดเพียงครั้งสองครั้งนี้ ก็ไม่ทำให้ใครหลุดออกไป** จากโซ่ตรวนนี้ได้ อย่างมากก็เพียงแต่**จะให้รู้** หรือมองเห็นว่า **หากำลังติดตรวนอยู่.**

ชีวิต หรือ จิตใจ หรือดวงวิญญาณอะไรก็ตาม มัน **ถูกกักขัง** อยู่ในกรงขังนี้ เห็นแต่เพียงเท่านั้นก็ยั้งดี; ถ้าเห็นมากพอในสิ่งเดียวกัน จะเห็นครบหมดไปถึง การหลุดออกไป หรือวิธีที่จะให้หลุดออกไปด้วยก็ได้.

ขอให้นึกถึงหัวข้อ ที่เราใช้ในการบรรยายนี้ ครั้งนี้ไว้เสมอ ว่าเรากำลังพูดกันถึงสิ่งที่เรียกว่า “โมกขธรรมประยุกต์” หรือประยุกต์ แล้วแต่ละจะชอบคำไหน คือ **จะเอาโมกขธรรมมาใช้ให้เป็นประโยชน์ให้ได้** และโมกขธรรมนั้นเป็นสิ่งสูงสุด คือทำให้หลุดรอด ทำให้บรรลุนิพพาน. นี่เขาเรียกว่า “โมกขธรรม” เป็นที่ปรารถนาของคนเห็นว่า รสอร่อยทั้งหลายในโลกนี้ ทุกชนิดนั้น เป็นของหลอกล่อเล่น หรือมายาไร้สาระ จึงหวังที่จะพบโมกขธรรม คือ พ้นไป จากสิ่งเหล่านี้.

เรื่องนี้ถ้าหากู้กันผืนๆ เขาก็หาว่าผมเป็นคนบ้าตามเคย คือเอาสิ่งที่ไม่เหมาะสมแก่พวกคุณมาพูด หรือเขาก็จะประชดประชันว่า **“บ่อนข้าวคำโตเกินไปกว่า**

สิ่งที่เรียกว่า “คุณ” (ต่อ)

๒๖๕

ปากของเด็ก” อย่างนี้เป็นต้น. แต่ขอให้อธิบายว่า ผมไม่ได้ให้คุณว่าคุณว่าเป็นเด็ก, ไม่ได้ให้คุณว่าคุณว่าจะรับสิ่งเหล่านี้ไม่ได้เสียเลย, จึงพูดเรื่องนี้; หรือว่า ถ้าไม่พูดเรื่องนี้ ก็ไม่มีอะไรที่จะเป็นชนิดส่วนตัวของคุณพระพุทธานุภาพ ซึ่งมีแต่เรื่องโมกษธรรมทั้งนั้น. ถึงอย่างไรก็ต้องพูดกันพอสมควร ว่าควรจะพูดกันในแง่ไหนอย่างไร เท่าไร จึงขอให้ฟังต่อไปถึงเรื่องโมกษธรรมประยุกต์.

บททวน เรื่อง ความหมายของภาษา

ในครั้งที่แล้วมา ได้พูดว่า “ต้องได้สิ่งที่ดีที่สุด ที่มนุษย์ควรจะได้”, แล้วก็พูดพอเป็นเค้าโครงว่า คือได้สิ่งที่ทำให้มนุษย์อยู่เหนืออำนาจของสิ่งที่เรียกว่าคุณ, หรือหลุดพ้นไปจากอำนาจอิทธิพลของสิ่งที่เรียกว่า “คุณ” หรือว่า ถ้ามองดูในฐานะเป็นผล ก็คือว่า เป็นผู้มีปรกติกะเจอยู่ได้ ในสิ่งที่เรียกว่า “คุณ” ทุกๆ ชนิด. ไม่มีคุณชนิดไหนมาบีบคั้นได้ ก็คือมาบีบคั้น หรือมาล่อหลอก ให้ขบขใจไม่ได้ หรือให้โกรธให้เกลียด ให้ไม่ขบขใจไม่ได้เหมือนกัน มันจึงเฉย หรือเป็นปรกติอยู่ แล้วรู้ว่า ควรจะทำอะไรก็ทำ; หรือว่า จะต้องใช้ จะต้องเกี่ยวข้องกับสิ่งที่มีคุณเหล่านั้นในลักษณะเช่นไร ก็เกี่ยวข้องกับแต่ในลักษณะที่ถูกต้องเท่านั้น ชีวิตของเขาจะเป็นชีวิตที่ปราศจากทุกข์โดยประการทั้งปวง หรือจะพูดว่า มีความสะอาด สว่าง สงบ ก็ได้.

ถ้าพูดกันให้เจาะจงเพียงอย่างเดียว ก็คือว่า มีความสงบเย็น ปราศจากความทุกข์จนตลอดชีวิต เรียกว่า ไม่เสียที่ที่เกิดมา ได้พบกับสิ่งนี้ ในฐานะเป็นสิ่งที่ดีที่สุด ที่มนุษย์ควรจะได้.

ที่นี้ ก็มองเห็นว่า สิ่งที่เรียกว่า “คุณ” นั้น ยังเข้าใจยาก จะพูดครั้งเดียวไม่พอ จึงพูดอีกครั้งหนึ่ง แล้วผู้ฟังก็ต้องทบทวนคำพูดที่พูดถึงสิ่งที่เรียกว่า “คุณ” ในครั้งที่แล้วๆ มาให้ติดต่อกัน : จะต้องนึกถึง ข้อเท็จจริงอันหนึ่ง คือ ความกำกวม ถิ่นรณกลับลอก เปลี่ยนแปลง ของภาษาที่พูด. คำนี้ก็ คำต่างประเทศ ก็เป็นคำภาษา

ของประเทศอินเดีย เป็นภาษาบาลี ภาษาสันสกฤต ก็เรียกว่า “คุณ”, มาเป็นภาษาไทย ก็ยังเรียกว่า “คุณ” อยู่ แต่ความหมายมันสับสน. และมีความหมายสับสนมาตั้งแต่ครั้งที่ ยังอยู่ในประเทศอินเดียนั่นแหละ.

การที่คำ ๆ หนึ่ง คำพูด คำเดียวมีความหมายหลายชั้น หลายระดับ บางที มีลักษณะแสดงความตรงกันข้ามเสียก็มี. ภาษาชาวบ้านทั่วไป ก็ใช้ความหมาย อย่างหนึ่ง, ภาษานักปราชญ์ ผู้รู้ในคัมภีร์ ทางจิต ทางวิญญาณ ก็ใช้คำ ๆ เดียวกัน ในความหมายอีกความหมายหนึ่ง. คำชนิดนี้มีมาก โดยเฉพาะอย่างยิ่ง ก็คือคำว่า “คุณ” นี้ด้วยคำหนึ่ง.

มองต่อไปถึงคำว่า “ประโยชน์” แล้วต่อไปถึงคำอะไรต่าง ๆ ที่เนื่องกัน ซึ่งเขาปรารถนากันนัก โดยเฉพาะอย่างยิ่งเช่น คำว่า “สวรรค์” เราไม่ต้องรู้ว่า โดยแท้จริง สวรรค์นั้นเป็นอย่างไร; ก็เมื่อเขาสมมุติเอาไว้ว่า เป็นที่ให้ความสุข ความพอใจ สนุกสนาน เพลิดเพลิน เอรีตอร้อย สะดวก สมบูรณ์ทุกอย่างว่าเป็นสวรรค์ อย่างนั้น; ก็พอใจในสิ่งที่เรียกว่าสวรรค์ ก็มองสวรรค์กันแต่ในคัมภีร์ นี้ก็เลย *เห่อสวรรค์ กันใหญ่* จะทำบุญอะไรกันสักนึก ก็ได้ไปสวรรค์.

แม้พวกคุณนี่ก็คงชอบสวรรค์ อย่าไปโทษคุณอย่า คุณยาย คุณอะไรแก่ ๆ เลย คนหนุ่ม ๆ อย่างคุณก็ตั้งชอบ หรือต้องรัก ต้องหลง สิ่งทีเรียกว่าสวรรค์ ในความหมาย อย่างนี้ โดยเฉพาะอย่างยิ่งคือ กามารมณ์ที่สมบูรณ์ ความหมายของสวรรค์ก็มีเท่านั้น.

ที่นี้มาพูดถึงตัวหนังสือคำว่า “สวรรค์” ในภาษาไทย หรือ *สคค* ในภาษาบาลี หรือ *สวรุก* ในภาษาสันสกฤต. คำนี้คำเดียวกันแปลว่า *เกี่ยว* หรือ *เกี่ยวข้อง* หรือ *เกาะเกี่ยว*; *สิ่งใดที่เกาะเกี่ยวหัวใจของคนที่สุด* สิ่งนั้นเราเรียกว่า *สวรรค์* มันก็ไม่มีอะไรมากไปกว่ากามารมณ์. เมื่อมองดูในคัมภีร์หนึ่งก็สวยงาม สนุกสนาน เอรีตอร้อย ก็หลงไหลไป. ถ้ามองดูอีกคัมภีร์หนึ่ง ซึ่งเป็น *คัมภีร์ของความจริง* มันก็เป็น *เครื่อง*

เกาะเกี่ยว เหมือนชิงหนาม เข้าไปแล้วออกไม่ได้, เข้าไปด้วยความโง่ ความผลุนผลัน ความทะเยอทะยานอยาก เข้าไปแล้วออกมาไม่ได้. ให้มองเห็นภาพพจน์ของสิ่งที่เรียกว่า สวรรค์อย่างนั้น ซึ่งเป็นความจริง แล้วเขาก็พูดตามความจริงว่า **สวรรค์ ก็คือ เกี้ยวหัวใจ ไว้มากที่สุด.**

นี่เป็นตัวอย่างของ **ความกลับกลอกของภาษา**; คำ ๆ หนึ่งมีความกลับกลอกอย่างนี้ : คุณานันมันน่าชื่นใจ คุณอีกท่านหนึ่ง ก็น่าส่นหัว.

ทีนี้มาถึงคำว่า **“ประโยชน์”** อย่างที่กล่าวแล้วเมื่อวานนี้ ก็แปลว่า **ผูกพัน** อย่างรอบค้ำน ผูกมัดอย่างรอบค้ำนนั้นแหละคือประโยชน์; จะเป็นประโยชน์ชนิดไหนก็ตาม ถ้ายังเรียกว่า ประโยชน์อยู่ละก็ มันมีความผูกพันอย่างนี้ทั้งนั้น เพราะตัวหนังสือแปลว่าผูกพัน. ทีนี้จะไปยืมมาใช้แก่ **พระนิพพาน** ว่า **เป็นประโยชน์สูงสุด** อย่างนี้จะต้องเอาคำชาวบ้านไปใช้ แก่สิ่งที่อยู่เหนือความหมายของชาวบ้าน เช่น ยืมคำว่าสุข หรือความสุข ไปใช้แก่พระนิพพาน; อย่างนี้ก็ **เป็นเรื่องโฆษณา** ขวานเชื่อให้คนสนใจในเรื่องนิพพาน. โดยที่แท้แล้ว **นิพพานอยู่เหนือความหมายของคำว่าสุข** **เหนือความหมายของคำว่า ทุกข์** เพราะอยู่เหนือสุขเหนือทุกข์.

มาถึงคำว่า **“คุณ”** ซึ่งละเอียด และลึกซึ้งลงไปอีก นั้นหมายถึง **คุณค่า** หรือ **คุณสมบัติ** หรือความหมาย : ไม่ใช่ความหมายทางภาษา ความหมายทางคุณค่า คำว่า **“คุณ”** คือสิ่งนี้. ทุกสิ่งมันมีคุณค่า มีคุณสมบัติ มีความหมายในทางคุณค่า มีคุณสมบัติ มีความหมายในทางคุณค่า แล้วก็เรียกกันสั้น ๆ ในภาษาศาสตร์ หรือภาษาปรัชญา ในประเทศอินเดียว่า **“คุณ”**.

พอมานเป็นภาษาไทย ก็ยังใช้คำว่า **“คุณ”** แล้วความหมายก็แยกเป็นว่า ความหมาย **ภาษาชาวบ้าน** ก็มี **คุณ มีประโยชน์**; ถ้าเป็นภาษาผู้รู้ **ภาษาพระอริยเจ้า**

คำว่า **คุณ** ก็คือเครื่อง หรือ **สิ่งที่ผูกพันให้คนหลงติดอยู่** สำหรับที่จะเป็นสุข หรือจะเป็นทุกข์ สำหรับจะดีใจ หรือสำหรับจะเสียใจ.

คุณค่าอย่างหนึ่งของ “**คุณ**” ก็มีสำหรับ **ให้รักให้พอใจ**, **คุณ**ค่าอีกอย่างหนึ่งของมัน ก็**ทำให้เกลียดชัง** หรือไม่พอใจ; นี่เป็นสิ่งที่เดียวกันก็ได้. มันมี **คุณ**ค่าหลายทิศทาง หลายแง่หลายมุม : ในแง่หนึ่งก็นำรัก ในแง่หนึ่งก็นำเกลียด ในแง่หนึ่งก็เป็นอันตราย หรือขบถกัเอา. ถ้าว่า **จิตใจ**ของผู้โดยอยู่เหนืออิทธิพลของคำว่า **คุณ** ของสิ่งที่เรียกว่า **คุณ** นั้นแหละคือจิตที่หลุดพ้นเป็นอิสระ.

รู้จัก “**อิสระภาพ**” กันให้ถูกต้อง

ตรงนี้ขอแทรกพูดกันถึงเรื่อง **อิสระเสรี** อะไรสักหน่อย เป็นเรื่องที่จะต้องนึกถึง ว่าสมัยนี้ ในโลกนี้ คนเขา **หายใจเป็นอิสระภาพ เสรีภาพ** กันอย่างเต็มที่ เป็นหลัก; แล้วก็รู้ไม่ว่า **นั่นแหละ คือความมุ่งหวังไปอยู่ภายใต้ความไม่มีอิสระภาพ** คือไป **หลงอยู่ในอิทธิพล** หรือความหมายของคำว่า “**คุณ**” ที่มีอยู่ในคำว่า **อิสระภาพ** หรือ **เสรีภาพ** ก็ตามใจ, แล้วก็หลงใน **คุณ**ของมัน แล้วก็บูชามัน แล้วก็เลยเป็นเรื่องเล่นตลก คือบูชา **อิสระภาพ เสรีภาพ** โดยไม่รู้สักตัว; ว่าที่แท้นั้นเป็นการจมลงไปใน **การสูญเสียอิสระภาพในทางจิตทางวิญญาณ** อีกแบบหนึ่ง.

แม้อย่างต่ำๆ ที่เขาว่า เขาจะ **มีอิสระภาพ เสรีภาพ** ในการได้ ในการหา ในการมี การกิน การใช้ ในระหว่างเพื่อนมนุษย์ๆ ด้วยกัน ในทางสังคม ก็มี **เสรีภาพ**; แต่ **ในทางวิญญาณ** เขาถูกกักกันทรมานมีความสูญเสีย **เสรีภาพ** คือ **ให้กิเลสขี้เกอ**. ไปแสวงหาเหยื่อของกิเลส หรือกำลังบริโภคใช้สอยสิ่งเหล่านั้นอยู่ ก็บริโภคใช้สอยอยู่ด้วยกิเลส เป็น **ความสูญเสียอิสระภาพ** หมดสิ้นเลยไม่มีอะไรเหลือ; แล้วก็ **ไปหลง** เพื่อว่า **เรามี** **อิสระภาพ เสรีภาพ** ทางสังคม ทางการเมือง ทางอะไรต่างๆ ซึ่ง **ไม่มีวันจะได้** **ไม่มีวันจะจบ** เพราะหลงไหลใน **เสรีภาพ** ด้วยความไม่รู้ หลับหูหลับตา.

สิ่งที่เรียกว่า “คุณ” (ต่อ)

๒๖๕

ถ้าว่า คนเรารู้เรื่องนี้ ทำตัวให้เป็นอิสระจากกิเลส ที่ไปหลงใน “คุณ” ต่าง ๆ เสียก่อน จิตนี้เป็นอิสระ นั้นแหละเขา จะมีเสรีภาพ ขึ้นมาทันทีทันใด; ไม่มีอะไรมาทำให้รู้สึกตัว เสียเสรีภาพ เพราะไม่ไปหลงใน “คุณ” ที่เขาบัญญัติกันขึ้น หรือ ว่ายึดถือกันอยู่อย่างนั้นอย่างนี้.

ถ้ามนุษย์ รู้จัก สิ่งที่เรียกว่า “คุณ” แล้วก็ ไม่ตกอยู่ใต้อาณาเขตบัพพัตต ของสิ่งที่เรียกว่า “คุณ” แล้วก็ มีอิสระเสรีภาพจากสิ่งที่เรียกว่า “คุณ” โดยแท้จริงแล้ว ก็จะต้องอยู่กันเป็นสุข; แล้วจะไม่มีการข้อยแย้งเสรีภาพอิสระอะไร อย่างที่กำลังข้อยแย้งกันอยู่อย่างนี้. เกือบวัน เวลานั้น ด้วยความหลับหูหลับตา; แล้วก็ ไม่เคยได้เสรีภาพ เพราะว่าย้อยแย้งกันด้วยจิตที่โง่เขลา ไม่รู้จักสิ่งที่เรียกว่าอิสระภาพ หรือเสรีภาพ.

ตัวเป็นผู้ ไม่มีอิสระภาพ ไม่มีเสรีภาพ อยู่ในตัวเอง ก็ยังไม่รู้จัก; ไปรู้จักแต่ของผิว ๆ ข้างนอก เป็นเรื่องทางวัตถุ เป็นเรื่องทางสังคม ซึ่งเอาวัตถุเป็นหลักอย่างนี้ โลกมันจึงยุ่ง และไม่มีเสรีภาพ.

ถ้าทุกคนจะสนใจสิ่งนี้ ก็สนใจเรื่องทางศาสนากัน เท่านั้นเอง ไม่ว่า ศาสนาไหน; ศาสนา หรือ หลักศาสนาจะนำจิตใจไปสู่ความเป็นอิสระ หรือ เสรีภาพ จากวัตถุต่าง ๆ หรือจากโลกิยธรรมต่าง ๆ ในโลกนี้ ให้เป็นจิตที่หลุดพ้นออกไปได้. แม้บางศาสนาจะใช้คำว่า “ไปอยู่กับพระเจ้า” หลุดจากโลกนี้แล้วไปอยู่กับพระเจ้า ก็อย่าได้เข้าใจไปว่า ไปสูญเสียอิสระภาพ เป็นทาสของพระเจ้าไปเสียอีก; กิจอย่างนั้นแหละ ก็ไม่เข้าใจคำว่า “พระเจ้า”.

ถ้าไปอยู่กับพระเจ้าอย่างถูกต้องตามความหมาย แท้จริงแล้ว ก็คือ จิตที่เป็นอิสระ มีเสรีภาพโดยสมบูรณ์. พระเจ้าก็เป็นคำแทนชื่อของเสรีภาพ หรืออิสระภาพได้; แต่ที่นั่นมันเข้าใจยาก หรือสอนกันผิด ๆ ก็สุดแท้ ก็กลายเป็นการถูกกักขังอยู่. อีกอย่างหนึ่ง

ว่า ไปอยู่ได้อำนาจของพระเจ้าแล้ว พระเจ้าจะมีบิณฑ์ให้ทำอย่างนั้นอย่างนี้ ทำพิธีรีตองต่าง ๆ จนมีผู้เก็บมาลือ, แล้วนั่นก็ลือต่อยังที่ลุดในเรื่องนี้คือ โอมาคัยยัม.

ลองไปอ่าน คำโคลงของโอมาคัยยัมดู จะมีบทลือพระเจ้าอย่างนี้ตั้งแต่ต้นจนปลาย ก็ พระเจ้าที่เอามาถือกันติด ๆ กลายเป็นพระเจ้าที่สร้างคน บิณฑ์คนเล่นงานคน อะไรอยู่เรื่อย ๆ ไม่เป็นเสรีภาพ. แต่ถ้าเข้าใจพระเจ้าถูกต้องแล้ว จะมีความหมายเป็นเสรีภาพ คือหลุดออกได้จากความหลอกลวงของสิ่งต่าง ๆ ในโลกนี้. ฉะนั้นขอให้คิดถึง เสรีภาพ ในฐานะ เป็นสิ่งที่หลุดออกไปได้จากอิทธิพลของสิ่งที่เรียกว่า "คุณ" ในที่นี้.

พิจารณาในเรื่องคุณค่าแง่ต่าง ๆ

ที่นี่ เราย้อนกันถึงคำว่า "คุณ" อีกครั้งหนึ่ง ว่า "คุณ" คือคุณค่า หรือความหมายในทางคุณค่า เป็นค่ากลาง ๆ แล้วแต่จะบัญญัติกัน ให้เป็นไปในทางดี หรือทางชั่ว แล้วแต่ความรู้สึกของคน. แต่ถ้าเอาตามธรรมชาติ หรือโดยธรรมชาติแล้ว คำว่า "คุณ" ในที่นี้เป็นกลาง แล้วแต่ว่าจะมองไปในแง่ไหน; เช่นวัตถุอย่างหนึ่งในโลกนี้ ถ้าเรามองในแง่หนึ่งก็มีประโยชน์ ถ้าเรามองในอีกแง่หนึ่งก็เป็นโทษ ก็มี : มองในแง่หนึ่งกินไม่ได้, แต่มองในแง่หนึ่งใช้ประโยชน์ได้; มองในอีกแง่หนึ่งกินไม่ได้ นั่นเพราะเป็นอันตราย. นี่มันขึ้นอยู่กับอื่น ๆ อีกหลายสัคหลายส่วน จนเราพูดได้ว่า สิ่ง ๆ เดียว วัตถุสิ่งเดียวกันนี้ มีคุณในหลายแง่หลายมุมของความหมายของมัน.

ยกตัวอย่างเช่น น้ำกรด เห็นกันได้ง่าย ๆ ว่า ถ้าเอาไปใช้สาคหน้ากัน มันก็เป็นอันตราย แต่ถ้าเอาไปใช้ประโยชน์ ในทางเคมีก็ได้ หรือว่า แม้ที่สุดแต่เอามาใช้ทองผักกิน ก็ยังได้; เพราะฉะนั้น คำว่าคุณนั้น ยังไม่มีความหมายเป็นดีหรือเป็นชั่ว.

คำว่า "ยา" ที่ปรุงขึ้น หรือว่ายาตามธรรมชาติก็ตาม มันเป็นยาพิษก็ได้, ในแง่หนึ่งมันเป็นยาพิษสำหรับคนอื่น, แต่เป็นยาสำหรับคน ๆ นี้ หรือเพียงแต่ใช้ให้

สิ่งที่เรียกว่า “คุณ” (ต่อ)

๒๑๑

ผิดส่วนศักดิ์เท่านั้น มันก็เป็นยาพิษได้. ฉะนั้น โดยเนื้อแท้ของมันยังไม่รู้ว่าเป็นอะไร ก็อาจยังไม่รู้ว่าเป็นยา หรือว่า เป็นยาพิษ หรือว่า เป็นอาหาร.

คำว่า “อาหาร” ก็เหมือนกัน วัตถุอะไรที่เป็นอาหาร นี้จะกลายเป็นอันตรายก็ได้ เพียงแต่มันมีคุณสมบัติอย่างนี้, อย่างนี้ ๆ อยู่โดยธรรมชาติ. ที่เรียกว่า “คุณ” โดยธรรมชาตินั้น เป็นความหมายกลาง ๆ ยังไม่บัญญัติว่าดี ว่าชั่ว ว่าอะไรได้ แล้วแต่จะไปใช้ทำอะไรขึ้นมา.

ที่นี้ คำว่า “คุณ” อีกความหมายหนึ่ง ก็โดยสมมติหรือโดยบัญญัติ ตามที่มนุษย์สมมติ หรือบัญญัติขึ้น ความรู้สึกของตน มันก็เลยเป็นคุณ หรือ เป็นคุณสมบัติ ที่หลอกลวงก็ได้ เพราะว่าทำไปตามความรู้สึกของมนุษย์เท่านั้น ไม่ใช่ความจริงของธรรมชาติ.

เช่น เพชรเม็ดหนึ่งเป็นคาร์บอนล้วน ๆ เป็นธรรมชาติ ไม่มีค่าอะไรสำหรับธรรมชาติ; แต่สำหรับมนุษย์ผู้โง่เขลา นี้มันมีค่ามาก ตามที่จะบัญญัติว่า มันมีค่าอย่างไร ใช้แทนเงินตราอย่างไร หรืออะไรก็ได้แล้วแต่. ถ้าสำหรับไก่ เพชรเม็ดหนึ่ง ก็ไม่มีค่าหมายอะไร อย่างที่เราเคยได้อ่านได้ฟังนิทานเรื่องไก่กับเพชรเม็ดหนึ่ง. นี้เรียกว่า “คุณ” โดยการสมมติหรือบัญญัติ.

ระวางให้ที “คุณ” ชนิดนี้แหละที่เป็นปัญหา คือ เป็นสิ่งที่เป็นอย่างอันตรายแก่มนุษย์ผู้โง่เขลา, และถ้ามนุษย์โง่เขลา ก็คือโง่เขลาในเรื่องนี้ ไม่มีทางอื่น : โง่เขลาในเรื่องคำ หรือความหมายอันแท้จริง หรืออันหลอกลวง ของสิ่งต่างๆ ในโลกนี้ กระทั่งโง่ที่สุด ก็คือโง่ในเรื่องคุณหรือค่าของสิ่งที่เรียกว่า ชีวิตของเขานั่นเอง เขาไม่รู้ว่า มันมีคุณมีค่าอย่างไร, แท้จริงอย่างไร, หลอกลวงอย่างไร.

ถ้าไปยึดมั่นในคุณ อันนี้เข้าแล้ว มันกลายเป็นของหนัก ขึ้นมาทันที ; ฉะนั้น การมีชีวิตก็กลายเป็นของหนัก, การต่อสู้ การอยากจะอยู่ อะไรก็กลายเป็น

ของหนัก, นี่ก็คือจิตใจที่ไปหลงอยู่ในคุณ ถ้าไม่หลงมันก็ไม่หนัก แล้วก็ไม่ต้องตายด้วย, แล้วก็ปฏิบัติสิ่งต่าง ๆ ได้ในลักษณะที่ไม่มีทุกข์เลย.

ผู้ที่ไม่หลงในสิ่งที่เรียกว่า “คุณ” โดยเด็ดขาด ก็คือ พระอรหันต์ เท่านั้น นอกจากนั้นก็ยังมีการหลงอยู่ในคุณตามมากตามน้อย ที่มากที่สุดก็คือปุถุชนนี้ ที่น้อยลง ๆ ก็คือพระอริยเจ้าชั้นเริ่มต้น แล้วก็ใกล้ ๆ พระอรหันต์ขึ้นไป แล้วจะหลุดออกจากอำนาจของคุณ โดยประการทั้งปวง ก็มีแต่พระอรหันต์ ไม่หลงในคุณของสิ่งใด. คำว่า “คุณ” นี้ จะคู่กันในแง่กว้างน้อย :-

๑. ก้าวดูในแง่ของวัตถุ, คุณ หรือ ค่า หรือความหมายของวัตถุนั้น ๆ.
๒. ก็คือคุณหรือค่าทางจิตใจ เช่น ความรู้สึก : ความรู้สึกเป็นสุข ความรู้สึกเป็นทุกข์ ความรู้สึกที่เรารู้สึกกันได้ทุกอย่างในจิตใจนั้น มันก็มีค่า มีคุณ หรือมีความหมาย. เช่น ความรู้สึกเป็นสุขนั้นมีค่า หรือมีความหมายมาก.
๓. ดูต่อไปอีก ก็เป็นเรื่องของสติปัญญา หรือของธรรม หรือของพระธรรม ของสิ่งต่าง ๆ ซึ่งก็มีคุณ หรือมีค่าไปตามแบบของสิ่งนั้น. ตอนนั้นแหละที่ต้องใช้ให้ถูกต้อง ใช้ได้ถูกต้องก็มีประโยชน์. ถ้าเป็นชั้นอมตธรรม มนุษย์เข้าไปเกี่ยวข้องอย่างถูกต้อง มันก็กับทุกข์สิ้นเชิง.

ดูในเรื่องทางวัตถุก่อน

วัตถุที่เรามีอยู่ เป็นเรื่องข้าว ปลา อาหาร เครื่องนุ่งห่มใช้สอย หยูกยา สารพัด, แม้แต่สิ่งต่าง ๆ ที่มีเคลื่อนไหวในโลก แม้แต่ก้อนหินระกะอยู่แถวนี้ มันก็เป็นวัตถุด้วยกัน มีคุณ มีค่า มีความหมายในทางค่าในตัวของมันเองตามธรรมชาติ นั้น ส่วนหนึ่ง มีคุณ มีค่า ตามที่มนุษย์หลง เข้าไปสมมติบัญญัติมัน ตามความรู้สึกของตน ๆ น้อย่างหนึ่ง. อย่างหลังนี้มันเปลี่ยนค่าของอย่างแรก. อย่างแรกนั้นมันตรงไปตรงมาตามเรื่องของธรรมชาติ.

สิ่งที่เรียกว่า “คุณ” (ต่อ)

๒๗๓

อย่างหลังนี้ มนุษย์เข้าไปเปลี่ยนค่าของมันในรูปแบบใหม่ ตามความรู้สึก ตามความเข้าใจ โดยเฉพาะอย่างยิ่ง ก็ ตามกิเลสตัณหาของคน จึงบัญญัติว่าตัวตนนั้นตัวตนนี้ ให้มีค่าอย่างนั้นอย่างนี้ ซึ่งตามธรรมชาติแล้วมันไม่มีความหมายในทางที่จะดี หรือจะชั่ว. พอมนุษย์เข้าไปเกี่ยวข้องตัวกิเลสตัณหา, สิ่งใดตรงกับกิเลสตัณหา ก็เรียกสิ่งนั้นว่าดี ตามภาษามนุษย์ภาษาชาวบ้าน ไม่ใช่ภาษาพระอรหันต์ ซึ่งไม่หลงในคุณค่า.

มนุษย์นี้หลงในคุณค่า ดูใจกิเลสตัณหา ก็ว่าดี, ไม่ดูใจก็ว่าชั่ว. กิเลส ตัณหา ก็มีหลายชั้น ชั้นดีก็มี ชั้นที่เลวมากก็มี. แม้จะดีไปถึงอย่างไร เพียงไหน ถ้าไป หลงในความดีแล้ว ก็จะต้องถูกคบหน้า ด้วยสิ่งที่เรียกว่า คุณ หรือ ค่า นั้นเอง หลงในความสุขก็ถูกความทุกข์คบหน้า ไม่ต้องพูดถึงความทุกข์ ซึ่งมีมันก้อยู่เห็นชัด ๆ.

เราดู วัตถุ ด้วยสายตาดูอย่างนี้ ว่า มัน มีค่าอย่างไรอยู่ตามธรรมชาติ, แล้วมัน มีค่าอย่างไรอยู่ตามที่มนุษย์สมมติบัญญัติ ให้ ตามกาละ ตามสมัย ตามเทศะท้องถิ่น ต่าง ๆ มันไม่เหมือนกัน : ครั้งหนึ่ง ยุคหนึ่ง สมัยหนึ่ง เปลือกหอยก็เคยเป็นอาหารดี ที่มีค่าของมนุษย์, เกียวนี้ไม่มีใครเอาเปลือกหอยมาแขวนคอในฐานะเป็นอาหารดี นอก จากคนบ้า. แต่ก็ไม่หาเพชรพลอย ไข่มุกมาแขวนคอ; อย่างนั้นผมว่ายิ่งจะบ้ากว่าคนสมัยที่ เอาเปลือกหอยมาแขวนคอเสียอีก เพราะมันลำบากมากกว่า แล้วมันให้ความพอใจเท่ากัน. นี้ใครโง่กว่าใคร ลองคิดดู.

นี้รู้ไว้ เพื่อกันหลงลงไปในความหลอกลวงของสิ่งที่เรียกว่า “คุณ” ทางวัตถุ และเกี่ยวกับสมมติบัญญัติของมนุษย์ด้วย.

ดู ทาง จิต ใจ

เมื่อดูทางจิตใจ ก็คือจิตที่มีความรู้สึกคิดนึกได้ หรือตัวจิตเองกันก่อนก็ได้ มันก็มีคุณค่ามีคุณสมบัติ ตามลักษณะของสิ่งที่เรียกว่า จิต หรือ มโน หรือ วิญญาณ

อะไร มันก็มีคุณค่าของมัน คือ มันทำหน้าที่ของมันได้ ก็เรียกว่ามันมีคุณค่า, นี้ก็เหมือนกัน ถ้าจิตไป **หลงในคุณค่าของจิต** มันก็เริ่มผิดนั้นแหละ คือ **จะเป็นตัวถู-**
ของกู หรือตัวตน อะไรขึ้นมาแล้ว.

ที่นี้ **ความรู้สึที่เกิดแก่จิต** นี้นี้มาก เรียกว่า **เอสสิก** ก็มีมาก จำแนกไม่ไหว. แต่สรุปแล้วก็คือว่า **จิตใจ รัก หรือพอใจ** นี้อย่างหนึ่ง, แล้วก็เกลียด **โกรธ ไม่พอใจ** นี้อย่างหนึ่ง, แล้วก็ **เฉย ๆ อยู่** ด้วยความโง่ ความไม่รู้อะไร นี้อย่างหนึ่ง; รวมเป็นสามอย่าง : **ที่มีคุณ อย่างที่น่ารัก** ก็มีคุณทำให้เรารัก. **ที่น่าเกลียด** ก็มีคุณ มีค่า มีความหมาย ในทางที่จะทำให้เราเกลียด หรือต้องเกลียด หรือทนอยู่ไม่ได้. ลองนึกดูถึงคนที่เราเกลียด หรือสิ่งที่เราเกลียด หรือเรื่องราวที่เราเกลียด เราก็ทนอยู่ไม่ได้ที่จะเกลียด อีกทางหนึ่งก็ **ทำให้เราโง่** ต่อไป คือ เราไม่รู้ ไม่เข้าใจ ในเรื่องราวของมันเลย.

นี้ทางจิตใจ สิ่งที่เราเรียกว่า **คุณ** นี้ ก็ **ครอบงำจิต** ให้เป็นเหมือนกับว่า **ถูกกักขังอยู่ในความเป็นมายา** ในคุณค่าเหล่านั้น; คนเราจึงขึ้น ๆ ลง ๆ หัวเราะ ร้องไห้ ตีใจ เสียใจ เป็นบ้างเป็นหลัง. พอได้สิ่งที่มีเกียรติมีอะไรหน่อย ก็ยกหูชูหางหรรษา อวดคนอื่นทีเดียว อย่างนี้.

ที่นี้ พวกคนทั้งหลาย ที่มีความหลงในคุณค่าด้วยเหมือนกัน ก็เลยผสมโรงกันใหญ่ ยกย่องเชิดชูกันใหญ่. เป็นคนมีเกียรติหรรษาไปอีกคนหนึ่ง มีบิรวารมากมาย ไปอีกทางหนึ่ง. **นี่เป็นเรื่องในโลกที่เป็นอยู่จริง** โดยรายละเอียดแล้วจำแนกไม่ไหว แต่โดยหัวข้อมีพอจำแนกได้แบบนี้.

ดูในทางสติปัญญา

ที่นี้ ดูไปถึงสิ่งที่ ๓ ก็คือ **สติปัญญา วิชา ความรู้ หรือธรรมะ** นี้ก็มีคุณค่า แต่กระตือรือร้นไปทาง **ที่จะช่วยให้รอดพ้น** ไปจากความตกจมอยู่ในคุณค่าชั้นเลว ๆ; นี้เรา

อยากจะใช้คำว่าพระคุณเข้าไป ให้มันตีหน้อย คุณ เเฉ่ ๆ เป็นคุณค่าตามความหมายตามธรรมชาติ ไม่มีอะไรเป็นสมมติ.

ถ้าว่าเราจะมาสมมติสิ่ง หรือบุคคล หรืออะไรก็ตาม ที่มีคุณค่าสำหรับจะช่วยให้เรารู้จักสิ่งที่เรียกว่าคุณ เราก็เลยได้รับประโยชน์จากการช่วย แล้วเราก็เลยเรียกสิ่งนั้นหรือบุคคลนั้น ว่าผู้มีพระคุณ และบางทีก็มีพระคุณอย่างใหญ่หลวง; เช่น พระพุทธเจ้า^{นี้} เราก็ยอมเรียก ยอมรับว่า ผู้มีพระคุณ. แต่อย่าเอาไปปนกัน มันจะผิดจากคำว่าคุณ อย่างธรรมดาๆ^{นี้}.

พระพุทธเจ้า เป็นผู้ที่ **รู้จักสิ่งที่เรียกว่าคุณ** ทั้งหลายทั้งปวง แล้วก็ **รู้จักโทษ** ความเลวทรามของมัน จึงหลุดพ้นออกมาเสีย, แล้ว **อยู่เหนืออำนาจของสิ่งเหล่านี้** ก็หลุดพ้นจากกองทุกข์ เรียกว่า ตรัสรู้เป็นพระพุทธเจ้า แล้วท่านก็มาสอนผู้อื่นให้รู้จักแต่สิ่งเหล่านี้^{นี้}อีก เพื่อจะหลุดพ้นเหมือนอย่างท่าน. ^{นี้}เพราะคุณชนิดนี้ไม่ใช่คุณอย่างนั้น มันเป็นสติปัญญา ความรู้ ความฉลาดสามารถ ที่จะทำคนไม่ให้หลงในสิ่งที่เรียกว่าคุณ ซึ่งหลงกันอยู่ทั่วไป.

^{นี้} เราจะมองดูว่า พระศาสนาในแง่ของปริยัติธรรม **พระปริยัติธรรมก็มีคุณ ปฏิบัติธรรมก็มีคุณ ปฏิเวธธรรมก็มีคุณ;** แต่ว่าเสียดังระบบอันหนึ่ง ซึ่งเขาจัดเขาสร้าง เขาทำขึ้นมาด้วยความมุ่งหมายอย่างเดียว ที่จะกำจัดอำนาจ หรือพิษโทษอันร้ายกาจ ของสิ่งที่เรียกว่าคุณ ตามธรรมดาสามัญ. ฉะนั้นคำว่าคุณในที่นี้ จึงมีความหมายถูก **ใช้ไปในทางที่ดี** ทางมีประโยชน์ **จนกว่าจะอยู่นอกขึ้นไปอีก.**

แต่ **อย่าลืมนะว่า** สิ่งเหล่านี้ **เอาไปใช้ผิดก็ได้** เช่น *ปริยัติธรรม* ^{นี้} เขาเอาใช้หากิน ใช้หลอกลวงคนก็ได้ เพราะมันมีคุณค่าอย่างนั้น จึงเอาไปใช้หากินหลอกลวงคนก็ได้. *ปฏิบัติธรรม* ถ้าเล่นไม่ซื่อ ก็เป็นเครื่องมือสำหรับหลอกลวงคนให้หนักือ เป็นเรื่องหากินไปก็ได้. เพราะว่ามีคุณค่าที่ค่ากรรมอยู่อย่าง^{นี้}.

ถ้าเรามองกันด้วยความรู้สึกผิดชอบชั่วดี ก็เลือกเอาแต่สิ่งที่จะแก้ปัญหาก็จะไปพบแต่สิ่งที่มีคุณค่าในคำนี้ สูงขึ้นไปเรื่อย ๆ จนถึงคำว่า โมกขธรรม ที่เรากำลังพูดกันนี้ มันเป็นธรรมที่จะช่วยให้หลุดรอด ออกไปได้ หรือว่า อมตธรรม ที่จะช่วยให้อยู่เหนือความตาย ไม่มีความตายอีกต่อไป เป็นความรู้ที่มีคุณที่จะช่วยแก้ไข หรือความเลวทรามของคุณทั้งหลาย ที่ต่ำกว่านั้น ที่เป็นที่ตั้งแห่งความยึดถือ.

แต่ถึงอย่างไรก็ตาม พระพุทธเจ้า ท่านก็ไม่ตกอยู่ใต้อำนาจ ใต้อำนาจของสิ่งนี้ เรียกว่า “คุณ”. แม้แต่สิ่งที่เรียกว่า นิพพาน หรือสิ่งที่เรียกว่า อมตธรรม โมกขธรรม อะไรก็ตาม ท่านไม่ได้ยึดถือในสิ่งนั้น ไม่ตกอยู่ภายใต้ความครอบงำทางคุณค่าของสิ่งเหล่านั้น; ฉะนั้นจึงเรียกว่า ไม่มีคุณยึดถือโดยประการทั้งปวง : ไม่ยึดถือในความเป็นพระพุทธเจ้าของท่านเอง ก็คือไม่ไปหลงในคุณอันนี้.

การไม่ยึดถือ นิพพาน โศขความเป็นตัวตน มีคุณค่าอะไร ก็คือไม่ตกอยู่ใต้อำนาจ ของความหมายของคำว่า “คุณ” แม้ในสิ่งที่เรียกว่านิพพาน. นี่เป็นชั้นสูงอย่างนี้ มันก็มีแนวเดินไปทางหนึ่ง คือทางที่จะหลุดรอดออกจากคุณ.

ถ้าเป็นเรื่องต่ำ ๆ ที่กำลังเล่นงานเราอยู่ ก็คือสิ่งที่เป็นอนตราย เมื่อไปโง่ไปหลงในคุณของมัน แล้วก็เหมือนกับติดคุกติดตะรางอย่างที่ว่ามาแล้ว. แม้ที่สุดแต่สิ่งที่เรียกว่า ความดี หรือ ความสุข ก็มีคุณของมัน แล้วมันก็จะทรมาณจิตใจจนที่ไปหลง ในคุณในค่าของมัน; แล้วมันก็ไม่ทำอะไรใคร คือไม่ทรมาณใจใคร ถ้าคนนั้นเขาเป็นคนที่ไม่หลงอยู่ในคุณค่าของมัน.

นั่นเรียกว่า คุณของวัตถุ ทางวัตถุนี้ก็มี, คุณของนามธรรมทางจิตใจ ค่าของจิตใจนี้ก็มี แล้วคุณของสติปัญญาที่เป็นธรรมะ เป็นสัจจะ ซึ่งสูงขึ้นไปในนั้นก็ยังมี; แต่แล้วเป็นสิ่งที่ไม่ควรจะไปหลงยึดมั่นถือมั่นโดยความเป็นตัวตน อะไรด้วยกันทั้งนั้น ก็เลยกล่าวได้ว่า เคียงนี้เป็นอิสระจากอิทธิพลของสิ่งที่เรียกว่าคุณโดยประการทั้งปวง.

สิ่งที่เรียกว่า “คุณ” (ต่อ)

๒๗๗

ผมสรุปความให้สั้นที่สุด ง่ายแก่การจำไว้ สำหรับพวกคุณจะได้เอาไปคิดว่า ออกมาจากอิทธิพลของสิ่งที่เรียกว่าคุณ เสียอย่างเดียวกัน ก็เป็นอันว่า หมกบังเหิน, หรือว่าหลุครอด หรือว่า อยู่เหนือความทุกข์ โดยประการทั้งปวง ให้ระวังสิ่งที่เรียกว่า “คุณ”.

ระวังสิ่งที่เรียกว่า คุณ หมายความว่าอย่าหลงเป็นทาสมัน

ที่นี้คุณมาถึงตอนนั้นแล้ว มันก็เป็นเรื่องที่จะเกิดความเข้าใจผิด แล้วบางคน เขาแกล้งหาเรื่อง จะให้เป็นเรื่องเข้าใจผิด ว่าเอาเถอะถ้อยอย่างนั้น เราก็ไม่ปรารถนาความดี ไม่พยายามที่จะทำอะไรที่มีคุณค่า; นี้ไปคิดดู. ที่ถูก เราก็ทำสิ่งที่จำเป็นจะต้องทำ ต้องมี ต้องใช้ ต้องกิน ให้ได้รับความสะดวกสบาย ไม่มีมีความทุกข์นั้นได้; แต่โดยที่ไม่ต้องไปหลงเป็นทาส ในความหมายของคำว่า “คุณ” ว่าค่า.

เดี๋ยวนี้คุณเป็นนักเรียน เป็นนักศึกษา ก็ใช้การศึกษาในลักษณะที่ให้คุณต้อง อย่างมุกหัวลงไปอยู่ใต้การบีบคั้นของ “ค่า” หรือของ “คุณ” ของสิ่งที่เรียกว่าการศึกษา; ซึ่งมันจะทำให้เป็นทุกข์ หรือเมื่อผิดหวังในเรื่องนั้น ๆ มากเข้า ก็จะถึงกับฆ่าตัวเองตาย, หรือไม่ถึงกับฆ่าตัวเองตาย ก็จะเป็นโรคประสาทเหมือนที่กำลังเป็นกันอยู่, หรือไม่อย่างนั้น ก็เป็นการทรมานอยู่ตลอดเวลา. เมื่อเราไปเกี่ยวข้องกับการศึกษา เราต้องรู้จักว่า มันมีคุณค่าอย่างไร และ “คุณ” ในแง่ไหนเป็นโทษ.

ตรงนี้อาจจะฟังไม่ถูกอีกแล้ว เพราะภาษาธรรมดาเขาเอา คุณ กับ โทษ ไว้ใน ลักษณะที่ตรงกันข้าม. ที่จริงคำว่า โทษ นั้นก็คือ “คุณชนิดหนึ่ง” เหมือนอย่างที่ได้พูด มาแล้วตั้งแต่ต้น ว่า สิ่งเดี๋ยวนั้นมีคุณหลายด้าน หลายมุม หลายแง่; แต่สรุปแล้ว ก็คือว่าในแง่ที่จะทำให้เราหลงรัก หรือพอใจ, และในแง่ที่จะทำให้เราเกลียดชัง นี้ก็เป็น คุณสมบัติของมันทั้งนั้น.

ที่เรียกว่า “โทษ” นี้ก็ หมายถึงแง่ที่ควรเกลียดชัง หรือว่าทุกคนจะรู้สึก เกลียดชัง เพราะมันทำให้เกิดทุกข์ขึ้นมา; โดยเฉพาะอย่างยิ่ง ชีวิตกับความตาย อย่างนี้

เราไม่ชอบความตาย, เรามองเห็นในแง่ที่เป็นอันตราย หรือเป็นโทษอยู่ ไม่มีความรู้สึก
ขึ้นไปจนอยู่เหนือคุณของความอยู่ หรือความตาย. เมื่อยังอยู่ในระดับนี้ ก็พยายามหา
สิ่งที่เป็นคุณ ที่พอจะให้มีชีวิตอยู่ไปได้ตามที่ประสงค์. อย่าไปหลงใน “คุณ” นั้น ๆ
ซึ่งมันจะหวนกลับมากัดเอา หรือมาทรมาน มาบีบคั้นเอา.

“คุณ” ตามที่ประสงค์ ระบุตรง ๆ ลงไป ก็คือ เรื่องกิน เรื่องกาม เรื่อง
เกียรติ นี่เป็นที่สรุปของทุกอย่างในชั้นปุถุชนเรา : เราหลงในเรื่องกิน ให้เอร็ดอร่อย
สูงสุด, เราหลงในเรื่องกาม เป็นกามารมณ์ที่ไม่มีขอบเขต, และเรื่องเกียรตินั้นเป็นความ
รู้สึกภาคภูมิใจอย่างนั้นอย่างนี้ เขายกยออะไร ก็รู้สึกว่าเป็นเกียรติ ไม่มีที่สิ้นสุดเหมือนกัน.

ในเรื่องกาม ก็มีคุณไปตามแบบของมัน, เกียรติ ก็มีคุณไปตามแบบของ
เกียรติ, เรื่องกิน เรื่องอาหาร นี้ก็มีคุณไปตามแบบของมัน; ถ้าหลง ในคุณของมัน
เมื่อไร มันก็กัดเอา จนจะต้องร้องไห้ หรือจะต้องฆ่าตัวตาย. ถ้าไม่หลง ก็ไปด้วย
กันได้ คือใช้เป็นเครื่องมือ เป็นอุปกรณ์ เป็นวัตถุปัจจัย สำหรับดำรงชีวิต, ถ้าจะเอา
คุณของมันบ้าง ก็เอาเท่าที่มันไม่กัดเอา :-

ในเรื่อง อาหาร นี้ พึ่งกิน พอเป็นอาหาร สำหรับมีคุณ เพื่อมีชีวิตอยู่
อย่างนี้ก็ไม่ใช่เป็นไร; แต่พอ กินเพื่อความเอร็ดอร่อย มันก็หมดสภาพความเป็นอาหาร
มันเปลี่ยนเป็นเหยื่อล่อ แล้ว มันก็กัดเอา คือเป็นเหมือนกับติดเบ็ด.

เรื่อง กามารมณ์ นั้น ก็ให้เป็นไปพอเหมาะพอดี หรือถูกต้อง ก็จะเป็น
กำลังอันหนึ่งเพื่อการสืบพันธุ์ ให้มีมนุษย์อยู่ได้ ไม่สูญพันธุ์ไป ตามปกติ เพราะมันเป็น
ค่าจ้างของธรรมชาติ; ถ้าไม่มีกามารมณ์เป็นค่าจ้าง มนุษย์จะไม่ยอมทำงานที่ลำบาก
ยุ่งยาก คือ การสืบพันธุ์. ธรรมชาติฉลาดกว่า ก็มีกามารมณ์สำหรับจ้างสัตว์ทั้งหลาย
ให้ทำการสืบพันธุ์ เพราะมันต้องการจะให้สัตว์ทั้งหลายมีอยู่ ไม่สูญพันธุ์ไป.

สิ่งที่เรียกว่า “คุณ” (ต่อ)

๒๗๕

อย่าทำเล่นกับพระเจ้า ซึ่งฉลาดกว่าคนมาก ; ฉะนั้น การเกี่ยวข้องกับ
กामารมณ ในฐานะเป็นเรื่องของการสืบพันธุ์ เพียงเท่านั้น ก็ไม่เป็นไร, พอเลยไปกว่านั้น
มันก็กัดเอา. เตี้ยวน้เราไม่ได้นึกกันถึงอย่างนี้ เราหลงคุณค่าของมันเกินไป แล้วก็
ขยับขยายไม่มีที่สิ้นสุด ประดิษฐ์ประดอยกันต่าง ๆ ไม่มีที่สิ้นสุด จึงเป็นทาสของกामารมณ
เพราะหลงคุณค่าของคำว่า กาม นี้ หนักยิ่งขึ้นไปทุกที.

เรื่องคำว่า “เกียรติ” ก็ให้รู้ว่า มันคืออะไร มีคุณอย่างไร มีโทษอย่างไร,
มีคุณในแง่ไหนอย่างไร ; แล้วใช้ในแง่ที่ว่า จะช่วยให้มีชีวิตอยู่ได้โดยสะดวก หรือให้
สังคมอยู่กันสะดวก อย่างนี้ก็ไม่เป็นไร. แต่อย่าไปหลงกับมันอีกเหมือนกัน ; พอไป
หลง มันจะขึ้นมาอยู่ข้างบน จะมาข่มขี้ จะมาทิ่มทาบ จะมาขบกัดเอา.

กิน กาม เกียรติ สามอย่างนี้มีคุณรอบด้าน อย่างที่ นำปรารถนา : ล่อ
ให้สัตว์ปรารถนา ก็มี, อย่างที่จะ ทำอันตรายสัตว์เหล่านั้น ก็มี ; แต่มันซ่อนไว้
หรือว่า สัตว์มันโง่มองไม่เห็นเอง. เช่น คำว่า กาม หรือ กามารมณนี้ นักปราชญ์
มีพระพุทธเจ้าเป็นต้น ท่านว่า มันให้ความสุขชนิดเดียว มันให้ความทุกข์หรือโทษมาก
เห็นไหม ? เรารู้สึกอย่างนั้นหรือเปล่า ?

กามารมณนี้ แหม, เรารู้สึกว่าจะ ให้ความสุขมากเหลือเกิน ให้ความทุกข์
หรือโทษชนิดเดียว พอจะทนได้ อย่างนี้เป็นต้น. ควรจะไปดู กันเสียใหม่ให้ตรงตาม
ที่เป็นจริง, แล้วความจริงนี้ก็เลื่อนได้เป็นชั้น ๆ ชั้น ๆ ไปตามสติปัญญา ที่มันเลื่อนสูง
ขึ้นไป เพราะการอบรม.

กิน กาม เกียรติ สำคัญอยู่ที่เวทนา

ที่นี้มากไปกว่าอีกทีหนึ่ง ก็ว่า เรื่อง กิน กิต เรื่อง กาม กิต เรื่อง เกียรติ กิต
สามอย่างนี้มาสรุปรวมอยู่ที่คำว่า “เวทนา” : เมื่อเป็นที่ตั้งแห่งความปรารถนา ก็ต้อง

เรียกว่า **สุขเวทนา** - ความรู้สึกเอรีตอรร้อยทางตา ทางหู ทางกลิ่น ทางจุมูก ทางกาย ทางผิวหนัง ทั่วไป ทางจิตใจเอง, นี้เราเรียกว่า เวทนา. **ทวิเวทนา** นี้แหละ เป็น**ตัวมารร้าย** เป็นตัวอักษรร้ายที่มีคุณค่าทวีให้คนหลงที่สุด : หลงรักก็สุดเหวี่ยง หลงเกลียดก็สุดเหวี่ยง หลงโง่ก็สุดเหวี่ยง. ระวัง! สิ่งที่เราเรียกว่าเวทนา มันมีคุณค่าที่ซ่อนเร้นลึกลับ ไม่รู้เท่าก็ต้องตกนรกทั้งเป็นโดยไม่รู้สึกตัว เพราะสิ่งที่เรียกว่า เวทนา นั้นเอง.

ด้วยเหตุดังกล่าว เมื่อพระพุทธเจ้าท่านตรัสหลักธรรมะ หมวดที่สำคัญต่าง ๆ ท่านก็หยิบ เวทนา ขึ้นมาเป็นตัวปัญหา เป็นจุดตั้งต้น สำหรับให้ **ไปพิจารณา ดูให้รู้จัก** ให้รู้คุณค่าของมัน ในแง่มุมต่างๆ ที่ว่ามัน **เป็นอัสสาหะ** **เหยื่อล่ออย่างไร**, ที่เป็น**อาทีนวะ** เป็น**โทษ** เป็น**ความเลวทรามอย่างไร**, เป็น**อันตรายอย่างไร**, แล้วมัน **มีนิสสระณะ** คือ**อุปายที่จะอยู่เหนื้อมัน** **เอาชนะมันได้นั้น** **มีอยู่อย่างไร**. เราให้หลัก อย่างนี้ ตามที่พระพุทธเจ้าท่านตรัสไว้, อย่างนี้แล้ว **ก็จะเอาตัวรอดได้** จากอำนาจอิทธิพล อันเลวร้ายของสิ่งที่เรียกว่า เวทนา.

พระพุทธเจ้าท่านตรัสไว้หลายข้อ แต่เอา ๓ ข้อก็พอ ว่า มันมี**เสนห์**, **อัสสาหะ** แปลว่า **เสนห์** มันมี**เสนห์**สำหรับ**หระอกคน** นั้นเป็นอย่างไร, แล้วมันมี**อาทีนวะ** คือ**โทษ** หรือ **ความเลวทราม** **ความร้ายกาจ** ซึ่งเป็นความจริงของมัน นั้นแหละอย่างไร, แล้ว**อุปายวิธีไหน** ที่เราจะ**ไม่ไปหลงกับมัน** **อยู่เหนื้อมัน** **มีอิทธิพลอยู่เหนื้อมันได้** นี้ก็เรียกว่า **นิสสระณะ** คือ **การออกไปได้** หรือ **เครื่องออกไปได้**, **เครื่องทำให้ออกไปได้**.

เมื่อได้รับเวทนาอย่างใด เป็นสุขก็ดี เป็นทุกข์ก็ดี ต้องดูว่า มันมี**เสนห์** ใด ๆ, มีความเป็น**อันตรายอย่างไร**, แล้ว**อุปายอันไหนที่จิตใจของเราจะไม่ถูกรบกวน**. ถ้าเราเอาชนะสิ่งที่เรียกว่า เวทนาได้ ก็ชนะเอาชนะอื่นได้หมด ในบรรดาสิ่งที่เป็นปัญหามาของมนุษย์เรา; เรื่องที่มีมนุษย์กำลังเป็นปัญหา กำลังหลงไหลกันอยู่นี้ มันไปรวมอยู่ที่สิ่งที่เรียกว่า เวทนา ทั้งนั้น.

สิ่งที่เรียกว่า “คุณ” (ต่อ)

๒๘๑

เราต้องดูให้คิดว่า **บรรดาสิ่งที่มีความดีแล้ว มันก็ทั้งนั้น**; แม้แต่สิ่งที่เรียกว่า ความสุข หรือความดี ถ้าเราไปหลงในคุณของมันแล้ว มันก็ทั้งนั้น. ในขณะที่มีสุขเวทนานั้น ดูให้ดีเถอะ มันมีความสมบูรณ์ดีสภาพ มันมีความไว มีความฉลาดอย่างไร ที่ไปหลงอยู่ในสุขเวทนานั้น; ถ้ามองดูแล้ว จะเห็นว่าเหม, มันทรมาณเราเหลือเกิน แม้ในขณะที่แห่งสุขเวทนา. ฉะนั้น อย่าไว อย่าหลงมาก ถึงขนาดที่ไม่รู้สีกว่าแม้ในขณะที่แห่งสุขเวทนานั้น มันก็กัดเรา ทรมาณเรา ย้ายเรา เบียดเบียนเรา.

สิ่งที่เรียกว่า “คุณ” นั้นแหละ หรือคำ หรือความหมายของสุข นี้แหละ กัดเรา **มันบีบคั้น**เรา มันทรมาณเรา; ในขณะที่เรากำลังรู้สึกว่าจะสวยสุขเวทนาอยู่ในทางกีนกัตติ ในทางกามกัตติ ในทางเกียรติกัตติ มันก็กัดเรา ทรมาณเราอยู่ แม้ฉะนั้น เราต้องต่อสู้กับข้าศึกศัตรู หรือพญามารอันเร้นลับที่สุด และอันตรายร้ายกาจที่สุด หรืออะไรเลวร้ายที่สุด ของสิ่งที่เราเรียกกันสั้น ๆ ว่า “คุณ” ซึ่งมีอยู่อย่างละเอียดจนไม่รู้สีกว่า มันเป็นอันตราย. คุณอย่างเลว มันก็กัดเอาอย่างหยาบๆ, คุณอย่างกลาง อย่างดี มันก็กัดเอาอย่างไม่รู้สีกว่า กระทั่งอินทียาหลงไหลมันไปเลย เป็นทาสของคุณของคำ ของสิ่งที่เราหลงไหล.

ต้องมีสติสัมปชัญญะ ปญญา ต่อสู้กับ “คุณ”

ทำอย่างไร เราจะเอาชนะสิ่งที่เรียกว่า คุณ นี้ได้ เอาไว้ผูกกันโดยละเอียดทีหลัง; แต่สรุปความแล้วก็คือ จะต้องใช้สิ่งที่เรียกว่า สติ สัมปชัญญะ และปญญา ที่ได้พูดไปแล้วในการบรรยายตอนต้น ๆ ที่ยังมีอยู่ในบันทึกของพวกคุณ ว่า **สติ สัมปชัญญะ หรือ ปญญา นั้น เป็นศาสตราวุธ** สำหรับต่อสู้ประหัตประหารข้าศึกอันร้ายกาจ คือสิ่งที่เรียกว่า “คุณ” ที่ผูกมัดจิตใจของสัตว์ไว้หลายแบบหลายอย่าง กระทั่งว่า ไม่รู้สีกว่าเป็นการผูกมัด แล้วไปบูชามันเสียอีก อย่างนี้.

ผู้มีพระคุณ อันสูงสุดนั้น ก็คือ ผู้ที่จะช่วยเราให้หลุดพ้นมาเสียจากอำนาจของสิ่งที่เรียกว่า “คุณ”. คำว่า “ผู้มีพระคุณ” นี้ เป็นคำสมมติบัญญัติ ให้แก่ผู้ที่มา

ช่วยปลดปล่อยเรา ออกมาเสียจากอิทธิพลของสิ่งที่เรียกว่า “คุณ”. ถ้าเป็นอย่างต่ำๆ เช่นบิตามารดา ก็มีพระคุณ ช่วยปลดปล่อยอันตรายของชีวิต ให้ชีวิตรอดไปได้; แต่ถ้าเล็งถึงสูงสุด ถึงพระพุทธเจ้าแล้ว ผู้มีพระคุณ พระอิทธิคุณ อะไรสูงสุดก็ตาม ที่ท่านเป็นผู้สามารถจะปล่อยสัตว์ทั้งหลายออกไปเสียจากอำนาจบีบคั้นของสิ่งที่เรียกว่า คุณ ที่มีอยู่ในสังขารธรรมทั้งปวง.

ขอพูดถึงคำว่า “คุณ” อีกครั้งหนึ่ง ก็คือพูดอย่างนี้ โดยหวังว่าจะเข้าใจเรื่อง ของสิ่งที่เรียกว่าคุณนั้น มากขึ้นกว่าที่พูดเมื่อก่อน.

เอาละพอกันที เวลาสำหรับพูดหมดแล้ว ต่อไปนี้เป็นเวลาสำหรับถามอีก ตามเคย.

คำอธิบายตอบปัญหา

(ถาม) ผมขออนุญาตกราบเรียนตามท่านอาจารย์ คือ อยากให้ท่านอาจารย์อธิบาย ที่ท่านอาจารย์บอกว่า การที่เราทุกวันนี้กำลังเรียกร้องหาเสรีภาพกันนั้นมันผิด เพราะว่าจะตกเป็น ทาสของวัตถุ แล้วก็จะเป็นทาสของคุณต่างๆ. ที่นี้ผมมีความเห็นว่า โดยปรกติแล้วเราก็คง เป็นทาสของคุณ ไปตามอำนาจกิเลสอยู่แล้ว ถ้าเรามีการเรียกร้องให้มีเสรีภาพทางร่างกายขึ้นมา ผมว่าจะเป็นการดี อยากให้ท่านอาจารย์ช่วยชี้แจง.

(ตอบ) ถูกแล้ว ปัญหาที่คุณถามนั้นก็ปัญหาที่ถูก ก็ควรที่จะสงสัยว่า ทุกอย่างมีคุณ เช่นเสรีภาพก็มีคุณ, ความสูญเสียเสรีภาพ หรือความไม่มีเสรีภาพ มัน ก็มีคุณไปตามแบบของมัน แต่ละอย่างๆ มีคุณหลายแง่หลายมุม, แล้วสัตว์ทั้งหลายที่ไม่รู้ เรื่องนี้ ก็ตกอยู่ภายใต้อำนาจ ภายใต้อิทธิพลของสิ่งที่เรียกว่า “มีคุณ” อย่างใดอย่างหนึ่ง ก็คือไป **หลงในคุณ** ของมัน ก็**สูญเสียอิสรภาพในส่วนลึกซึ้ง** คือส่วนที่จะเป็นอิสระ เสรีจากความบีบคั้น ของสิ่งเหล่านี้ หรือของความทุกข์ในก้านจิตใจ; ถ้าเราไม่สูญเสีย เสรีภาพชนิดนี้แล้ว เราจะไม่มีรู้สึกว่าสูญเสียเสรีภาพอะไร.

เสรีภาพของทางร่างกาย ที่เป็นสิ่งสำคัญอันหนึ่ง มันก็เป็นสิ่งที่บัญญัติ หรือ สมมติ หรือยึดหยุ่น เอาให้มันเป็นเสรีภาพทางกายจริงๆ; อย่าสมัครเข้าไปเป็นทาสเสียก่อน แล้วก็จะเรียกร้องเสรีภาพ. เราอาจจะปลื้มตัวออกมาได้ แม้เสรีภาพทางร่างกายนี้ ดำรงชีวิตอยู่อย่างถูกต้อง ไม่มีใครบีบบังคับได้. เมื่อไปเปรียบเทียบกับเสรีภาพทางจิตแล้ว มันกลายเป็นเรื่องเล็ก ๆ เป็นเรื่องตลกเล่น มันก็ไม่ได้ให้ความทุกข์อะไรมากมาย ถ้าจิตไม่สูญเสียเสรีภาพในทางฝ่ายจิต.

เดี๋ยวนี้ เรามัวมุ่ง จ้อง สนใจ เรียกหากันแต่เสรีภาพทางกาย จนไม่มองดูเสรีภาพทางจิต; จะเรียกร้องไปเท่าไร มันก็ไม่มีเสรีภาพ เพราะทางกายมันก็ได้แต่ต้องการอะไรมา เราเสียอีกที่เราไปหวังมาก เรียกร้องมาก เกินกว่าที่ควรจะเรียกร้อง.

ถ้าคุณจะหมายถึงความหมายทางการเมือง ก็มองเห็นอยู่แล้วว่า การเมืองทั้งโลกเดี๋ยวนี้ ก็ไม่ได้สูญเสียเสรีภาพตามธรรมชาติ เป็นเสรีภาพทางกายที่บัญญัติกันขึ้นมาใหม่ เพื่อความเรียกร้องที่มากกว่า ตามที่ตนเป็นทาสของกิเลสตัณหามากขึ้น คือตนเองเป็นผู้สูญเสียเสรีภาพให้แก่กิเลส เท่าไร ก็ไปเรียกร้องเสรีภาพทางกายจากสังคมมากขึ้นนี้เป็นเรื่องที่น่าหัว.

ถ้าว่ากันโดยแท้จริงแล้ว เสรีภาพทางกายนี้ ธรรมชาติก็มีให้เพียงพอ เราก็อาจจะหลีกเลี่ยงไปที่ ที่แสวงหาเสรีภาพทางกายได้โดยไม่ยากเลย แต่เราก็ไม่ยากที่จะหลีกเลี่ยง เราจะถลันเข้าไปในสังคมที่ไม่ค่อยมีเสรีภาพ แล้วไปช่วยกันเรียกร้อง.

การสูญเสียเสรีภาพนี้ เพราะทำผิดทางจิตใจก่อน แล้วก็เสียเสรีภาพทางจิต และเสียเสรีภาพทางกาย ทางวัตถุ ทางสังคม ทางอะไรเรื่อย ๆ มา. ถ้ามีธรรมชาติอย่างเดียวเข้ามาช่วย แล้วก็รู้สึกว่าจะไม่มีการสูญเสียเสรีภาพ, ผู้ประพฤติธรรมะจะไม่รู้สึกสูญเสียเสรีภาพ. แล้วก็ไม่มีใครเหยียบย่ำเสรีภาพของใคร ถ้าประพฤติธรรม.

ที่นี้ การประพาศิธรรมนี้ คือความรู้ที่ถูกต้องในเรื่องนี้ อย่าไปหลงเป็นทาสของสิ่งที่เรียกว่าคุณเก่า; แล้วคนนั้นก็ไม่ใช่เป็นผู้บังคับผู้อื่น ไม่อาจจะเป็นนายทุน ผู้บังคับ หรือเป็นศักดิ์กับผู้บังคับ หรือเป็นอะไรผู้บังคับได้ ถ้าคนนั้นเขาไม่เป็นทาสของกิเลสตัณหา คือไม่สูญเสียเสรีภาพแก่กิเลสตัณหา. ฉะนั้น เขาเป็นผู้หลง ผู้หลบหลู่ หลับตา อยู่ใต้อิทธิพลของวัตถุมากเท่าไร เขาก็จะสูญเสียอิสรภาพทางจิตมากเท่านั้น; แล้วก็หาทางออกโดยการบังคับผู้อื่นยิ่งขึ้นไปอีก เป็นเรื่องผิดไกลออกไป, ไกลออกไป.

ถ้าจะแก้ปัญหาคาราวเตียวหมก ก็ให้ทุกคนมีความรู้ถูกต้องในเรื่องเหล่านี้ มีจิตใจที่มุ่งต่อความสงบสุขอันแท้จริง ปัญหาที่จะไม่มี. สมัยนี้เป็นสมัยวัตถุนิยม ถือเอาวัตถุเป็นหลักสำหรับขบคิดปัญหาต่างๆ จึงรู้สึกแต่เรื่องทางวัตถุ หรือทางกายมากเกินไป จนไม่มองเห็นเรื่องที่สำคัญกว่า คือเรื่องทางจิตใจ.

ถ้าหนีบได้จริงๆ เรากำลังสูญเสียเสรีภาพทางกายจริง เราก็พยายามต่อสู้ให้ได้มาซึ่งเสรีภาพที่ถูกต้องในทางร่างกาย; แล้วเราก็อย่าไปหลงต่อกัน หรือค่า ของเสรีภาพทางกายนั้น ให้มันมากเกินไป จนกลายเป็นคนที่หมกมุ่นอะไรอย่างหนึ่ง ซึ่งจะสร้างเรื่องใหม่ขึ้นมา สำหรับจะเกิดเรื่อง. เดินไปให้ถูกต้องทางตามทางกาย แล้วก็ให้ไปถูกต้องจริงๆ ในเรื่องทางจิต แล้วก็ออกไปได้, แล้วคุณให้คิดนะ เรากำลังไม่สูญเสียเสรีภาพทางกาย; แต่เราคิดเอาเอง หรือว่า สำคัญผิดเอาเอง; แล้วมีทางปลดปล่อยได้ไม่ยาก ถ้าไปเทียบกับสูญเสียเสรีภาพทางจิต แล้วปลดปล่อยได้ยาก.

ถ้าคุณเล็งถึง นายทุน กับ กรรมกร แล้วให้ไปอยู่ที่กรรมกร ชนกรรมาชีพ ให้ดี ๆ เขาเสียเสรีภาพทางจิต ทางความรู้ที่ถูกต้อง จนแพ้แก่กิเลสทุกอย่าง เขาจึงได้ยากจน, แล้วปรากฏเป็นการสูญเสียเสรีภาพทางร่างกาย ทางสังคม อะไรอย่างนี้. ความจริงเขาสูญเสียเสรีภาพแก่กิเลส แก่โมหะ แก่ความหลงผิดในหลายๆ อย่างหลายประการ

สิ่งที่เรียกว่า “คุณ” (ต่อ)

๒๘๕

ซึ่งรวมแล้วก็เรียกว่า โมหะ หรืออวิชชา จึงได้ยากจน แล้วต่อสู้กันอย่างที่เรียกว่าผ่าซาก เรียกร่องเสรีภาพทางกาย ทางวัตถุ ก็เป็นเรื่องที่ไม่ประสบความสำเร็จ, ไม่ประสบความสำเร็จเป็นแน่นอน; มันจะยุ่งเหยิง กลับไปกลับมาอยู่นั่นเอง ถ้าคนเหล่านี้ไม่ชนะ ความโง่เขลา ความเหลวไหลเหลวแหลกอะไรของตัวเองเสียก่อน.

สรุปความที่ว่า ต่อสู้เพื่อเสรีภาพทางกายนั้นถูก ถ้าว่าเป็นการสูญเสียเสรีภาพทางกายจริงเป็นงานชิ้นตรง. แต่ที่นี้จะไม่จริง, ไม่จริงเพราะ **ไม่ได้สูญเสีย** แล้ว **เราคิดว่าสูญเสีย** เพราะเราต้องการจะเรียกร้องที่มีมันมากเกินไปมาตราบฐาน ทั้งข้อสมมติเอาเองว่า เขาชู้ตริต หรือสูบ หรือตุต เอาไว้มาก เรายึดถือที่จะทำลายย่อยยับให้พังทลายลงมา เจือจานแก่พวกเรา.

นี่ไปกึกกู่ใหม่เกิด **เรากำลังสูญเสียอิสรภาพแก่กิเลส** หลายชั้นหลายซับซ้อน นับตั้งแต่ทำให้เรายากจนมาแต่ที่แรก แล้วเราก็จะไปใช้วิธีที่ชนิดที่ไม่ถูกต้อง เพื่อไปแก้ไขความผิดพลาดอันนี้อีก มันก็ไม่สำเร็จ. ผมคิดว่า ชวนกัน **เศษแต่เรื่องเสรีภาพทางจิต** นี่ให้มาก ๆ **จะแก้ปัญหาละลานี้ได้**, ฝ่ายคนจนจะยกตัวขึ้นมาได้, ฝ่ายคนรวยก็จะมีเมตตาปราณี จะลดลงมาเหมือนกัน. ที่นี้ทั้งสองฝ่ายต่างพ่ายแพ้แก่ความหลอกลวงของวัตถุ ก็มี การเดินหันหลังให้กัน ห่างออกไปทุกที ๆ.

(ถาม) อยากจะกราบเรียนถามท่านอาจารย์ว่า ท่านอาจารย์พยายามเน้นเสมอว่าให้อยู่เหนือคุณต่างๆ แต่กระผมเองมีความคิดเห็นว่า การละชั่วแล้วกระทำดีนั้นยากอยู่แล้ว แต่การที่จะอยู่เหนือดีเหนือชั่วนั้น ก็ยากยิ่งกว่า. แต่สำหรับการละชั่วแล้วทำดีนั้น ถ้าเราเน้นอันนี้ให้มาก ผลประโยชน์จะตกอยู่กับชนส่วนใหญ่ คือ ความสุขของสังคม. แต่ว่าอันที่ ๓ นั้น คือ การอยู่เหนือดีเหนือชั่วนั้น กระผมคิดว่า ให้เป็นหน้าที่ของแต่ละคนจัดการ เป็นเรื่องกับทุกข์ของปัจเจกชนนั่นเอง แล้วเขาก็จะรู้เอง. ถ้าเมื่อ “คุณ” อันนั้นนับกับตนเอง เขาก็อาจจะอยู่เหนือดีเหนือชั่วได้.

สรุปว่า น่าจะเห็นว่า ให้ละชั่ว แล้วก็ให้ทำดีให้มาก ๆ คือเราน่าจะตั้งมาตรฐานของ “คุณ” ไว้ อันหนึ่ง ๆ หลาย ๆ อัน เอาไว้ให้เป็นมาตรฐานในสังคม สำหรับทุก ๆ คน ใน

สังคมซึ่งเป็นปศุชน จะได้ถือเป็นหลักปฏิบัติ ถือว่าคุณอันนี้เป็นสิ่งที่ถูกต้อง แล้วก็ไม่ใช่ไปหลง
ในคุณ ซึ่งไม่เป็นคุณ. นี้ขอเรียนตามท่านอาจารย์ให้ช่วยกรุณาอธิบาย.

(ตอบ) ตามปัญหาที่ถาม หรือที่แท้ก็มีปัญหา ที่ได้กล่าวไปแล้วนี้ ก็เป็น
การถูกต้องว่าให้เน้นในเรื่อง ละขั้ว ทำดี เป็นเรื่องใหญ่ในสังคม; ส่วนการที่
จะอยู่เหนือคืเหนือขั้ว ก็เป็นส่วนส่วนบุคคล ผู้พอใจแสวงหาเอาเป็นพิเศษ.

นี้ผมตอบว่า ในชั้นแรกนี้ เราพูดถึงเรื่องโมกขธรรม คือธรรมะสูงสุด
ที่อยู่เหนือคืเหนือขั้ว แต่มุ่งหมายที่จะเอามาประยุกต์ คือให้ใช้ปฏิบัติได้กับธรรมดา
เพื่อประโยชน์แก่เขา อย่างน้อยก็ว่า เพื่อรู้ทางลัด ที่สั้นเข้า. อีกทางหนึ่งเป็นความรู้
ทั่วไป ที่ทุกคนควรจะรู้ ว่าเราหนักอกอยู่ใต้อำนาจของสิ่งที่เรียกว่า “คุณ” เราจึงทำผิด
และสร้างความทุกข์ขึ้นใส่ตัวเอง ตั้งแต่ระดับต่ำที่สุด จนถึงระดับสูงที่สุด.

คนทำขั้ว อย่างเลวทรามที่สุด เป็นอันธพาลอาชญากรอย่างเลวทรามที่สุด
ก็ เพราะว่าตกหลุมพรางของสิ่งที่เรียกว่า คุณ. เขาหลงใหลในสิ่งใดสิ่งหนึ่ง อยากได้
มากเกินไป จนไม่ดูความผิดชอบชั่วดี เขาจึงประพฤติชั่วอย่างเลวร้ายที่สุด; เพราะเขา
ตกอยู่ใต้อำนาจความหลงกลของสิ่งที่เรียกว่า “คุณ” แล้วมันก็ไม่พ้นไปจากเรื่องกิน
เรื่องกาม เรื่องเกียรติ; แม้ชั้นเลวที่สุด มันก็เป็นเรื่องกิน เรื่องกาม เรื่องเกียรติชั้นเลว
ที่สุด ของพวกอาชญากรทั้งหลาย.

ถ้าเขาได้รับการสั่งสอนในชั้นต้น ให้รู้จักสิ่งที่เรียกว่าคุณ หรือค่า หรือ
ความหมายของทุกสิ่งรวมทั้งสิ่งที่เขากำลังหวัง หรือพอใจนัก มันก็จะซาลง จะเปลือมือ
ลงมาในการที่จะมทะลุคืคืประกอบกรรมทำชั่ว เพื่อให้ได้สิ่งที่ตัวปรารถนาอย่างรุนแรง.
ฉะนั้นจึงควรจะให้เรื่อง “คุณ” นี้กันบ้าง; ถูกแล้ว ไม่มีใครสอน ไม่มีใครเอามาพูด
ถึงเรื่องนี้. แต่ผมกำลังชี้ให้เห็นว่า มันมีความเกี่ยวข้องกับเรื่องนี่ตั้งแต่ต้นจนปลาย.

สิ่งที่เรียกว่า “คุณ” (ต่อ)

๒๘๗

ถ้าจะเป็นวิธิตักสัน ในการแก้ไขปัญหาอาชญากรรมต่าง ๆ ชั้นเลวร้ายที่สุด ก็ควรจะสอน กันบ้างถึงเรื่องนี้ **อย่าให้คนเราไปหลงไหลใน “คุณ”** โดยเฉพาะคือ ความเอรีตอร้อยทางเนื้อหนังมากเกินไป จนประกอบอาชญากรรม. ครูบาอาจารย์ มีปริญญายาวเป็นหาง ก็ยังฆ่าฝ่ายตรงกันข้ามตาย : ฝ่ายหญิงก็ฆ่าฝ่ายชาย ฝ่ายชายก็ฆ่าฝ่ายหญิง, เป็นศาสตราจารย์ เป็นอาจารย์ ก็ไม่ยกเว้น อย่างที่ข่าวหนังสือพิมพ์มีอยู่. นี่ไม่ใช่อันตรายชั้นเลว ก็เป็นโทษของสิ่งที่เรียกว่า “คุณ” นั้นมากถึงขนาดนี้.

มันก็ควรจะถูกกันบ้าง ให้ความรู้ ว่า **ทำไมจึงทำกรรมชั่ว โดยไม่รู้ตัว โดยไม่นึก ไม่ฝัน** โดยที่ห้กห้ามใจไว้ไม่ได้ ก็เพราะว่า **ตกอยู่ใต้อำนาจของสิ่งที่เรียกว่า “คุณ”** อย่างที่กล่าวมาแล้วนั่นแหละ.

คำว่า “คุณ” ในที่นี้คุณต้องใส่ัญญาประกาศไว้เสมอ เป็นคำบัญญัติเฉพาะ พิเศษ มีความหมายทางธรรมะ ทางศาสนา ทางปรัชญาที่สูงกว่าคำพูดกลางตลาด, คำว่า “คุณ” ให้ใส่ัญญาประกาศไว้ทุกที เพราะพอตกอยู่ใต้อำนาจลลอลวงของสิ่งที่ เรียกว่า “คุณ” นี้ เขาจึงทำความชั่ว.

ที่นี้ก็ลับเปลี่ยนกัน หรือ *sublimate* ให้ไปหลงในคุณความดี; ซึ่งคุณความดี สำหรับคนชั้นนี้ก็พอจะชี้ได้ จนเขาไปหลงไหลในคุณของความดี ก็จะแก้ปัญาเรื่องทำชั่ว ได้. **การทำดีนั้นถ้าไปด้วยความหลงไหล ใน “คุณ” มากนัก มันก็ทรมาณอยู่ด้วยความดี** นั้นแหละ, จะต้องฆ่าตัวตายเพราะความดีนั่นเอง ซึ่งเคยมีคนฆ่าตัวตายโดยมีมูลเหตุอันแท้จริง มาจากความดี ความอยากดี ความรักษาความดี อย่างนี้ก็มีมามาก แม้ในประวัติศาสตร์ และแม้ในปัจจุบันนี้. นี่เพราะไม่รู้จักสิ่งที่เรียกว่า ความดี, นี่คือ คุณค่าของความดี ที่ใช้ผิด; ถ้าใช้เสียให้ถูก ก็จะทำดีได้โดยปลอดภัย.

แต่ถึงอย่างไร **ถ้าไปหลงในคุณค่าของมัน** ถึงแม้เป็นความดีจริงแล้ว มันก็ยิ่งหนัก ยิ่งแบกอะไรอยู่ แบกของหนักอยู่ ชีวิตนี้จะแบกของหนักอยู่ : มีเพชร

มีพลอยมีอะไรก็ตามแบกไว้บนบ่า ก็หนักอยู่ จะต้องจัดการกันอีกชั้นหนึ่ง คือ ไม่หลงอยู่ใน “คุณ” ของมัน ไม่แบก หนักอยู่เหนือตีเหนือขัว ก็เลยไม่มีความทนทาน.

ทีนี้จะชี้ให้เห็น โกลตัวเราสักหน่อย ขอให้ทุกคนสังเกตว่า *เวลาไหนเรารู้สึกเป็นสุขที่สุด* ตามความรู้สึกรวมตา; นี่ไปสังเกตดูเถอะ จะพบว่า *เวลาที่เราไม่ได้วิตกกังวลอยู่ด้วยเรื่องความดี ความชั่ว* เป็นเวลาที่จิตพักผ่อนโดยแท้จริง ก็น่าที่เท่าไรก็ตาม เวลานั้นค่าของความดี ก็ไม่มารบกวนเรา, ค่าของความชั่วก็ไม่มารบกวนเรา; แม้เป็นปุถุชนคนธรรมดา อยู่ที่บ้านเรือนอย่างนี้ ก็มีเวลาที่ว่าง หรือสบายอยู่ได้ชั่วครู่ชั่วขณะ โดยเหตุที่ค่าของความดีและความชั่ว ไม่มารบกวนจิตใจของเรา.

เมื่อถามขึ้นมา ผมก็มองเห็นว่า นี่คือสิ่งที่จะต้องพูดให้เข้าใจ ว่า เราจะไปเอาประโยชน์ของการที่อยู่เหนือตีเหนือขัว มาใช้กันกลางๆ ได้อย่างไร? ก็คืออย่างนั้นว่า แม้แต่เราอยู่ในระดับอย่างนี้ ก็อย่าไปเป็นทาสของค่า ของความชั่ว และความดี ก็คือไม่ยินดีในร้าย ไม่วิตกกังวล ในเรื่องความชั่ว หรือความดี ไม่รู้สึกสะดุ้งหวาดผวาอยู่ด้วยการที่จะต้องรับผลของความชั่ว หรือความดี เราก็นสบาย.

ไปสังเกตดู ให้พบข้อเท็จจริงอันนี้เสียก่อน ว่ามีอยู่ตามธรรมชาติชั่วโม่งไหน, ถ้าไม่มีชั่วโม่งกั้นที่ไหน ที่คุณสบายใจที่สุด ก็พบว่า ณ ที่นั้น ไม่มีการรบกวนของความวิตกกังวลทางค่า หรือ “คุณ” ของความชั่ว หรือความดี. นี่มันมีอยู่อย่างนั้นแท้ๆ แต่ไม่มองกัน.

ผมถือว่า มาตรฐานอันแท้จริงของจิต หรือว่า จิตเดิมแท้ คือที่ *ไม่เป็นทุกข์*; แต่เราอยู่ด้วยจิตชนิดนี้ไม่ได้นาน แล้วยิ่งน้อยลงทุกทีๆ ตามความโม่งของเรา ที่ยิ่งโตก็ยิ่งโม่งมากขึ้น เพราะไปรู้ใน “ค่า” หรือ “คุณ” ของความดี และความชั่วมากขึ้นกว่าเด็ก ๆ. เมื่อยังเป็นทารกอยู่ไม่มีใครจะรู้จักเรื่องนี้ เพราะฉะนั้นก็มีความพักผ่อนมาก ไม่ถูกรบกวนด้วยค่าของดีและชั่ว.

พอคนโตขึ้น ๆ จะรู้เรื่องค่าของดีชั่วมากขึ้น ยึดถือมากขึ้น จนไม่มีเวลาพักผ่อนจากการรบกวนของสิ่งนี้ หรือมีบ้างก็น้อย เป็นไปโดยอัตโนมัติโดยไม่รู้สึกตัว; เช่น ง่วงนอน ก็นอนเสีย นี่ก็เป็นการพักผ่อน หรือหนีจากการรบกวนของค่าของความคิดของความสุข ด้วยเหมือนกัน. แต่เวลาที่ตื่นอยู่เท่า ๆ คนสมัยนี้ยากที่จะปลีกจิตใจออกมาเสียจากการรบกวนของ “ค่า” ของความสุข และความดี.

ขอให้จำไว้สำหรับไปทดลองดู ทดสอบดู หรือปรับปรุงให้มีมากขึ้น. ถ้าเรามา หักเจริญสมาธิ วิปัสสนา ก็คือเราหักหาอุบายที่จะหลบหลีกการครอบงำของ “ค่า” ของดีชั่ว; เช่นทำสมาธิ อยู่ในสมาธินี้ก็ว่างเหมือนกัน คือว่างจากการรบกวนของค่า ของดีและชั่ว, ถ้าเป็นวิปัสสนาก็หมายถึง ว่ารู้เรื่องนี้ดีขึ้น จนถึงกับซุกซนแห่งค่าของความสุข และความชั่วไปพลาง ให้น้อยลง ๆ แล้วจะหลุดพ้น; อย่างน้อยทำสมาธิ ก็มีผลเหมือนกับเข้าไปอยู่ในที่หลบที่ลึกลับ ที่เร้น จากการรบกวนของค่า ของความสุขและความชั่ว.

ขออย่าไปมองในทางที่ว่า ไว้ต่อแก่เฒ่าแล้ว จึงจะไปคิดถึงเรื่องนี้ หรือว่าจะไปจัดไว้ว่าเป็นของคนบางคนเถิด อย่าเป็นของคนทุกคนเลย. อย่างนั้นมันก็ถูกเหมือนกันแหละ ตามธรรมคาก็ต้องเป็นอย่างนั้น ตามธรรมชาติมันจะเป็นอย่างนั้น. แต่เดี๋ยวนี้เราต้องการจะให้ดีกว่านั้น เร็วกว่านั้น หรือได้รับประโยชน์มากกว่านั้น เราจึงเขยิบมาทางนี้ ให้การศึกษาของเราเข้าถึงเร้นลับนี้ แล้ววิวัชชาที่ประเสริฐที่สุด ที่จะทำให้เรามีใจออกปรกคิสมาย ให้สมกับที่ว่า ยุคนั้นเจริญด้วยวิทยาการทั้งหลาย มนุษย์ควรจะมีความทุกข์น้อยลง.

เดี๋ยวนี้เรากำลังทำผิด ถลัน หรือ ถล้า เข้าไปอยู่ภายใต้อำนาจบีบคั้นของค่าแห่งความดีชั่ว หรือ ความร่ำรวย และความยากจนนี้ มีพุกกันอยู่แต่เรื่องชนกรรมชาติพ กับ นายทุน อยู่เรื่อยไป; มันก็เป็นเรื่องรบกวนแสนประสาธ ให้งุ่นวาย

ให้หม่นหมอง จนไม่รู้ทิศเหนือทิศใต้. คาวที่จะชวนนายทุนให้รู้ค่าของค่าที่บีบคั้น, ชวนคนจนให้รู้ค่า ของค่าของการบีบคั้น, แล้วทำรังจืดให้ถูกต้อง ให้สบาย ให้สนุกสนาน ในการทำงาน, แล้วถอนตัวได้ พวกนายทุนเขาก็เกิดเมตตากรุณาเร็วกว่า ที่จะปล่อย ให้เป็นไปตามบุญตามกรรมของเขา.

นี่ผมถือว่า ปรมัตถธรรมอันสูงสุด หรือที่เรียกว่า **โมกขธรรม** ในที่นี้ เอามา **ใช้ประยุกต์ได้** ในการที่จะแก้**ปัญหาทางสังคม** แห่งยุคปัจจุบัน ซึ่งมนุษย์แต่ละคน มีมันสมองอันฉลาดปราดเปรียวยิ่งกว่ามนุษย์ในยุคก่อน ๆ มาก แต่ว่า ใช้สมองผิด ก็ยังเป็นอันตรายมาก คือใช้ความฉลาดสำหรับจะไปหลงใน “คุณค่า” ของสิ่งที่มี “คุณ” นี้ มากกว่าแต่ก่อน.

เมื่อไม่มีใครถาม ผมก็จะพูดต่อไปอีก คือ อยากจะพูดต่อถึงคำว่า “**ชั้น**” ตอน **แห่งการก้าวไปสู่จุดสูงสุด** คือการที่จะอยู่เหนืออำนาจบีบคั้นของสิ่งที่เรียกว่า “**คุณ**”. สำหรับชั้นตอน นี้จะแยกออกเป็น ๒ ประเภท คือ ชั้นตอนตามธรรมชาติ เป็นไปเองตาม **ธรรมชาติ** นี้อย่างหนึ่ง, ชั้นตอนตามที่เรাজัดชั้น **ทำชั้นด้วยสติปัญญาของมนุษย์** นี้อย่างหนึ่ง.

ชั้นตอน **ตามธรรมชาติ** ก็หมายความว่า เกิดมาแล้ว เติบโตขึ้นมา ผ่าน โลกไป ผ่านวัยไป จนถึงเป็นคนเฒ่าคนแก่ มันก็มีชั้นตอนอยู่ในตัวของมัน คือ **รู้อะไร มากขึ้น**. ถ้าโลกนี้ไม่ได้เต็มไปด้วยความเจริญชนิดลอลกลวงอย่างสมัยนี้ คนเรามีอายุ สัก ๘๐ ปี หรือ ๑๐๐ ปี ก็พอจะผ่านชั้นตอนไปได้ทุกชั้นทุกตอน.

อย่างสมัยโบราณ ครึ่งพุทธกาลโดยเฉพาะนั้น ไม่มีสิ่งที่ช่วยนมากเหมือน **เดี๋ยวนี้**; ฉะนั้น เด็กก็ผ่านเด็กไป, หนุ่มสาว ก็ผ่านความเป็นหนุ่มเป็นสาวไป ผ่าน ความเป็นพ่อบ้านแม่เรือนไป ไม่ทันจะแก่เฒ่าก็มองย้อนหลัง **เห็นความจริงของชีวิตที่** **ผ่านมา** : มันระหกระเหินอยู่ด้วยการทรมาน บีบคั้นอย่างเร็นลับ ก็มองเห็น คนแก่

เหล่านี้จึงออกไปบวช เป็นฤๅษี มุนี อะไรต่าง ๆ หาหนทางออกให้แก่ชีวิต พ้นจากความบีบคั้นของสิ่งเหล่านี้. ^๕ เป็นธรรมเนียมมาตั้งแต่ก่อนพุทธกาล.

ชั้นตอนทั้งกล่าว เป็น **ขั้นตอนตามธรรมชาติจักรวาลให้** ^๕ ชั้นตอนอันนี้ก็ยังเป็นอยู่เดี๋ยวนี้. ถ้าสมมุติว่ามีใครสักคนหนึ่ง ไม่ไปหลงไหลในความก้าวหน้าของวัตถุทางวิทยาศาสตร์ประดิษฐ์ประคอย เขาก็เป็นอิสระที่จะเป็นไปตามธรรมชาติ; แล้วก็มีคนแก่ ที่เบื่อความซ้ำซากอย่างไรโลก ออกมาหาความสงบ อย่างนี้ได้เหมือนกัน คือขั้นตอนตามธรรมชาติก็ยังมีอิทธิพลอยู่. อย่างน้อยก็ต้องมี ในความรู้สึกของคนแก่. ^๕ เรียกว่าขั้นตอนตามธรรมชาติเป็นไปเอง โดยไม่มีใครเจตนาจะจัดมัน.

ถ้าว่า ^๕ เดียวนี้เรามีสมองฉลาด มีการศึกษากว้างขวาง โดยเฉพาะทางปรัชญาทางศาสนา เรามองเห็นสิ่งนี้ได้มากกว่า ลึกกว่าคนสมัยโบราณ. ถ้ารักตัวเองโดยบริสุทธิ์ใจ ซื่อตรงต่อตัวเอง ก็จะไม่ไปเหลวไหล หลงไหล ในเรื่องเหยื่อล่อในโลก; คนก็จะคิดจัดขั้นตอนให้รวดเร็วได้ ^๕ คือมีการอบรมสั่งสอน กันให้ดูวิถี ตั้งแต่เกิดมาจากท้องแม่ พ่อแม่ก็สอนให้เขา.

อย่าใช้คำว่า “สอน” ต้องอบรม สอนนั้นมันไม่สำเร็จ; **อบรมไม่ให้ไปหลงแก่ความสุขทางเนื้อหนัง.** มาเข้าโรงเรียน โรงเรียนก็สอนให้รู้อย่างนี้มากขึ้น คือ ไม่เป็นทาสของเนื้อหนัง หรือไม่เป็นทาสของ “คุณ” หรือ “คำ” ของวัตถุและรสอร่อย ที่เกิดจากวัตถุนั้น ๆ. พอถึงระดับวิทยาลัย หรือมหาวิทยาลัยแล้วให้รู้เลยให้คนฉลาด ไม่หลงในค่าของสิ่งเหล่านี้เลย. เมื่อออกไป **ท่ามาหากิน ก็ไม่หลงใน “คุณค่า”** ของกิน ของกำม ของเกียรติ ของเงิน ของทรัพย์สิน ของชื่อเสียง อะไรต่าง ๆ ก็ทำงานได้ ไม่ใช่ทำไม่ได้. มันทำได้ด้วยสติปัญญา รู้สึกผิดชอบชั่วดี ไม่ใช่หลงไปในคุณค่า ซึ่งจะทำให้หน้าคุณกว่า เรียบร้อยกว่า มีสันติสุข สันติภาพในบ้านเมืองกว่า. พอเขาอายุมากพอ ก็เรียกว่าปลดเกษียณ ปล่อยเขาไปตามลำพัง เขาก็ไปหาความสุขที่สูงกว่า.

ถ้ามนุษย์จัดชั้นตอนกันเสียได้ใหม่ในยุคนี้สมัยนี้ แล้วจะประเสริฐวิเศษกว่ายุคโบราณเสียอีก. ทำอย่างไรจะเป็นอย่างนั้นได้? นี้ไม่มีใครบังคับใครได้ เพราะว่าเราบูชาประชาธิปไตย. เราก็ฝากความคดความเห็นอันนี้ไว้ในทุกคน สำหรับไปพิจารณาหาจุดด้วยความสนใจ. เมื่อเรามองเห็นเขาก็จะสนใจที่จะจัดโลกกันเสียใหม่ โดยการจัดตัวเองเสียใหม่.

การจัดตัวเอง ก็คือ **อย่าให้เป็นทาสของสิ่งที่เรียกว่า “คุณ” หรือ “ค่า”** ของสิ่งต่าง ๆ ที่ตนมี โดยเฉพาะอย่างยิ่ง จากสร้อย จากสิ่งต่าง ๆ ที่ตนมีนั่นเอง ก็มีความหวังได้ว่า จะมีสันติภาพที่แท้จริง ๆ เลยสำหรับโลกนี้ มีสันติสุขส่วนบุคคลเป็นอย่างมากน้อยที่แท้จริง ๆ; เมื่อคนมีสันติสุข สังคมหรือโลก ก็มีสันติภาพ ก็ควรจะถือว่าเป็นจุดสูงสุดที่มนุษย์ควรจะหวัง.

ที่นี่ ขอให้นึกต่อไป ในเมื่อเราต้องการจะจัดชั้นตอนให้เป็นประโยชน์ที่สุด ก็จะต้องจับจุด ต้นต้นของปัญหา ว่า มันมีอะไรที่เป็นมูลเหตุอันแท้จริง ที่ทำให้เกิดปัญหาเหล่านี้ขึ้นมา ในโลกนี้เวลานี้, ก็ดูจะเป็นว่าเราไม่รู้จะไปทางไหนกัน แล้วเราถึงกับไม่รู้ว่่า เรากำลังอยู่ที่ไหน และมีปัญหาอย่างไร; จึงได้บอกว่่า วันนั้นมาพูดกันดู ให้เห็นว่า เรากำลังติดตรวนอยู่ ยังไม่หลุดออกไปได้. แต่ก็ยังต้องไม่ใช้อยู่ที่เราพอจะมองเห็นว่่า เรากำลังติดตรวนอยู่ เป็นตรวนของอะไร? และถ้าเราเปลี่ยนได้ตามลำดับกันบ้างว่่าดี นับตั้งแต่ว่่าจะไม่ทำความชั่วเป็นอันขาด แล้วจะไปทำความดีอีก แล้วก็มีโอกาสอยู่เหนือชั่วเหนือดีได้มากขึ้น.

เอาละ เวลาของเรา ก็หมดแล้ว ขอปิดโรงเรียน.

โมกขธรรมประยุกต์

- ๑๑ -

๒๐ เมษายน ๒๕๑๘

ทาง

ท่านนักศึกษา ผู้สนใจในธรรมทั้งหลาย,
การบรรยายในชุดโมกขธรรมประยุกต์^๕ เป็นครั้งที่ ๑๑ แล้ว
ผมจะได้กล่าวโดยหัวข้อสั้น ๆ ว่า “ทาง”.

ทาง เรียกโดยภาษาบาลีว่า มคฺค และก็เปลี่ยนมาเป็นภาษาไทยว่า
มรรค หรือ มรคา เป็นต้น.

ขอให้นึกถึงความมุ่งหมายหรือเจตนาอันแท้จริงของการบรรยายชุดนี้ ที่เรียกว่า
“โมกขธรรมประยุกต์” คือ จะเอาเรื่องโมกขธรรมมาประยุกต์^๕ ให้ใช้แก้ไขชีวิตประจำวัน
เพื่อจะแก้ข้อสงสัยที่เขาคิดกันว่า ใช้ไม่ได้, เอาเรื่องของพระนิพพานมาเป็นเรื่องชาวบ้าน
หรือเป็นเรื่องโลก ๆ ไม่ได้. แต่ผมก็ยังยืนยันอยู่ตลอดเวลา ว่าใช้ได้.

เราจะประยุกต์ธรรมะมาใช้ในชีวิตประจำวันให้ได้

คำว่า “ประยุกต์” นั้น หมายถึงเอาหลักเกณฑ์มาใช้ในความหมายอย่างเดียวกัน แม้ว่าจะมีใช้ระดับเดียวกัน; แม้ที่สุดแต่คำว่านิพพาน ก็จะทำให้เอามาเป็นเรื่องของชาวบ้าน ในชีวิตประจำวัน ว่าเขาต้องมีนิพพานในความหมายของพระนิพพานนั้นมาใช้ อยู่เป็นประจำ เพื่อแก้ความร้อน มิฉะนั้น จะร้อนอยู่ตลอดเวลา จะเป็นบ้า จะตาย.

ยิ่งยิ่งไปกว่านั้นอีก ซึ่งเขาจะไม่ยอมเชื่อกันง่าย ๆ คือ การที่จะกล่าวว่า “นิพพานนั้น เรามีอยู่แล้วเป็นประจำ หรือเป็นพื้นฐาน กิเลสหรือความทุกข์ต่างหาก เพิ่งมีมา”; หมายความว่าเมื่อเราผลอไปโง่ไป อวิชชาเกิดขึ้น นี่ก็ทำให้เกิดกิเลส ทำให้เกิดความทุกข์ มากลบ มาแทรกแซงภาวะปรกติของคนเรา ซึ่งมีความหมายเหมือนกับนิพพาน คือ **ปรกติหรือว่างจากการรบกวนของกิเลส นั้นแหละมันเป็นลักษณะของนิพพาน.** แต่ว่ามันไม่ถาวร มันเปลี่ยนไปได้ มันให้ออกาส, คือจิตยังไม่ได้รับการอบรมที่ดี ก็ยังให้ออกาสแก่การที่จะเกิดขึ้นแห่งกิเลสหรือความทุกข์; ภาวะที่ประกอบอยู่ด้วยคุณสมบัติอย่างพระนิพพาน คือว่าง คือเย็น คือสงบ คือบริสุทธิ์ นั้นมันก็สูญไปเป็นคราว ๆ.

ขอให้สังเกตดูให้ดีให้สมกับคำว่า “ประยุกต์” คือไม่ใช่พูดอย่างเดียว ไม่ใช่ตัวหนังสืออย่างเดียว ไม่ใช่คิดโดยเหตุผล; ต้องรู้สึกด้วยความรู้สึก ต้องรู้จักสิ่งเหล่านี้ทุกอย่างโดยความรู้สึกลงไปที่ตัวของมันจริง ๆ. บางเวลาเราร้อนเป็นไฟ บางเวลาก็กลดกัลม เหมือนกับคนบ้า; แต่ก็ยังมีบางเวลาที่เราเย็นหยุดหรือว่าง หรือสงบ มันก็มี. แต่พอถึงเวลาอย่างนี้เราไม่ค่อยสังเกต เราไม่สนใจมันสบายเสียก็แล้วกัน; ก็ไม่สนใจว่ามันก็มีอยู่ ในลักษณะที่ประหลาดอย่างยิ่ง. เราก็มักไม่ค่อยให้ความหมาย หรือให้คุณค่า ให้แก่ภาวะอย่างนี้. **นี่เป็นจุดดั่งคันที่ทำให้เข้าใจไม่ได้ ต่อสิ่งที่เรียกว่าธรรมะหรือพระนิพพาน.**

แม้แต่เรื่องของ **นิพพาน** ก็เป็นเรื่องที่เอามา **ประยุกต์ในชีวิตประจำวันได้** โดยควบคุมให้ไม่ผลอ; อย่าให้โอกาสแก่กิเลสเกิดขึ้น หรือความทุกข์เกิดขึ้น มันก็จะเป็นนิพพานที่จริงยิ่งขึ้น เข้มข้นยิ่งขึ้น ยึดยาวออกไป ยึดยาวออกไป จนถึงวันหนึ่ง จิตก็ถึงขนาดที่จะไม่ให้โอกาสแก่การเกิดของอวิชชา.

ต้องสนใจรัฐธของธรรมะ แล้วจะเกิดศรัทธา

สิ่งที่สำคัญที่สุด นั่นก็คือ **ความพอใจ** ในการที่ **ได้รับรสชาติของพระนิพพาน** อย่างนั้นนั่นแหละ คือ **ศรัทธาจริง**; ศรัทธานอกนั้นเป็นศรัทธาเพื่อ ๆ เพื่อมัน แม้แต่เชื่อให้เด็ดขาด ให้สุดสามารถอย่างไร มันก็เป็นศรัทธาเพื่อมัน ไม่เคยได้ชิมลองของจริง. เราได้รัฐธของความสงบเท่าไร เราก็จะมีศรัทธาในเรื่องของความสงบ หรือในพระพุทธศาสนามากขึ้นเท่านั้น.

เดี๋ยวนี้ เราก็ไม่สนใจว่าความสงบอยู่อย่างไร ไม่เป็นที่พอใจ เพราะไม่ได้รู้สึกสนใจ ก็เลยไม่มีศรัทธา; เพราะฉะนั้น คนพวกนี้ แม้จะพูดว่ามีศรัทธา มันก็เพื่อใจ. ถ้าจะพูดว่า พวกคุณทั้งหมดคงไม่มีศรัทธาเลย ก็อาจจะได้ คือมีศรัทธาแต่คาดคเนตามเหตุผลว่าคงจะดีแน่ อะไรแน่ ก็มาสนใจพระพุทธศาสนา เชื่อพระพุทธพระธรรม พระสงฆ์. ศรัทธาอย่างนี้ยังไม่เป็นรากฐาน; ต้องรัฐธของความสงบเสียก่อน. นี่เราค่อยพูดกันวันหลัง ที่เกี่ยวกับศรัทธา; จะยกตัวอย่างมาให้ฟังว่า **เมื่อไม่สนใจในธรรมะตัวจริง ศรัทธาก็ไม่เกิด** คล้ายกับไม่มีจุดตั้งต้นที่แท้จริง.

นี่การที่จะเอาพระนิพพานมาเป็นเรื่องประยุกต์ประจำวัน มันก็ต้องคอยจ้องว่า **เมื่อไรจิตสงบ** ห่างจากตัวกู - ของกู มัน **มีรสชาติอย่างไร**, แล้วก็ **รีบดื่ม** รีบเสวย ความสุขชนิดนั้น **ให้รัฐธ** รัฐชาติ; แล้ว **ศรัทธา** มันก็ **จะลงราก** แน่นแน่น. เดี่ยวนี้ฆราวาสก็ไม่เคยมีศรัทธาชนิดนี้ พระเณร ทั้งหลายพรรษาแล้ว ก็ไม่เคยมีศรัทธาชนิดนี้; ขอฟกไว้ให้พิจารณากันดู.

นี้ เพื่อให้เป็นอย่างนี้ได้ง่ายขึ้น เร็วขึ้น จึงพูดกันถึงเรื่อง “ประยุกต์” คือเอาเรื่องนั้น ๆ มาประยุกต์เข้าไป ในเรื่องประจำวัน ในชีวิตประจำวัน มองให้เห็น จากความรู้สึก แล้วก็เพิ่มความรู้สึกให้มันแรงขึ้น, หรือพูดอีกอย่างหนึ่งก็คือว่า **ปฏิบัติให้จริงยิ่งขึ้นไปในขั้นนั้น ให้มีรสชาติอย่างนั้น อย่างรุนแรงขึ้นในความรู้สึก,** หรือจะมีความพอใจ ที่เรียกว่าฉันทะ ก็จะมีศรัทธารวมอยู่ในตัวฉันทะนั้นเอง วิริยะ จิตตะ วิมังสา มันก็ลากกันมาเป็นทาง.

ขอ**ให้มีฉันทะ** เสียก่อน ฉันทะคงเกิดจากสิ่งอื่นไม่ได้ นอกจากจะเกิดจากรสอันประเสริฐ ที่มันแสดงออกมาเป็นการสว่างหน้า ไม่มากก็น้อย; ฉะนั้น ขอ**ให้สนใจในรสของความสงบ** แล้วก็จะเป็นอันว่า เอาเรื่องพระนิพพานนั้นแหละมาประยุกต์ได้ในชีวิตประจำวัน.

เรื่องโลกุตระต้องเอามาใช้ในชีวิตประจำวันได้

ขอให้เลิกคิด ให้เลิกเชื่ออย่างมลายตาม ๆ กันไป ว่าเรื่องโลกุตระก็อยู่ที่ไหนก็ไม่รู้ จะเอามาใช้ในชีวิตประจำวันไม่ได้. โทษมันเกิดขึ้นเพราะไปแบ่งโลกิยะกับโลกุตระอย่างแยกกันอยู่เหมือนกับฟ้าและดิน. เรื่องโลกิยะนั้นขอให้อธิว่าเป็นพื้นฐานสำหรับปุถุชนที่มีอยู่แล้ว; **นี่ถ้าจะให้ดีกว่านั้นจะไปทางไหน ?** ก็คือเขยิบมาทางโลกุตระ คือเริ่มต้นด้วยการ **เข้าใจโลก** แล้วก็ **ถอนตัวขึ้นมาจากความทุกข์** ในโลกนี้ก็คือ**โลกุตระ**.

นี่ระบบของผมสำหรับปฏิบัติ หรือสำหรับบอกผู้อื่น มันเป็นอย่างนี้ บอกว่า “ไม่แยกกัน”, แล้ว **ธรรมะทั้งหลายใช้เพื่อดับทุกข์ แม้ขั้นสูงสุด** ก็เพื่อดับทุกข์ **ขั้นต่ำสุด** ก็เพื่อดับทุกข์; หลักเกณฑ์มันเหมือนกันหมด เพราะว่าการความทุกข์มีต้นตอมาจากที่เดียวกัน หรือสิ่งเดียวกันทั้งนั้น. **ความทุกข์ของชาวบ้านมาจากกิเลส ตัณหา อุปาทาน, ความทุกข์ของนักบวช หรือความทุกข์ของคนที่**

ออกไปอยู่ป่า เป็นฤๅษี มุณี ก็มาจากกิเลส ตัณหา อุปาทาน; เพราะฉะนั้น ท่านจึงตรัสเป็นระบบไว้ตายตัวว่า มันต้องเป็นอย่างนี้ : ความทุกข์คืออย่างนี้, เหตุให้เกิดทุกข์คืออย่างนี้, สภาพไม่มีทุกข์เป็นอย่างนี้, แล้วทางให้ถึงความเป็นอย่างนั้น มันเป็นอย่างนี้.

ส่วนเรื่องทุกข์เพราะไม่มีเงินใช้ หรือทุกข์เพราะครอบครัวไม่เรียบร้อยนั้น เป็นเรื่องพูดออกไปถึงเปลือกนอกสุด; ถ้าไม่มีเงินใช้ แต่มีสติปัญญาไม่มีกิเลสตัณหา มันก็ไม่ต้องเป็นทุกข์อะไร, หรือยากจนเกินไปก็ไม่ต้องเป็นทุกข์ก็ได้ ก็หาไปก็แล้วกัน, หรือว่าครอบครัวไม่เรียบร้อย ก็รู้จักทำจิตใจให้ปรกติ ก็แก้ไขกันไป. นี่เราจะไปแก้ในเรื่องว่า ไปท่อมเทาหาเงินใหม่ หากครอบครัวใหม่ หาอะไรใหม่อย่างนี้ มันก็เป็นเรื่องโลกมากไป ก็ยกไว้ให้เป็นเรื่องของชาวโลกทั่วไปดีกว่า; อย่างมาเกณฑ์ให้เป็นเรื่องที่พระพุทธเจ้าจะต้องสอน หรือจะต้องอะไรเลย เป็นเรื่องของชาวโลกกระทบทั่วไป ไม่ต้องเกี่ยวกับศาสนาก็ได้ กระทั่งมันจะลงไปถึงระดับสัตว์เดรัจฉาน มันก็ไม่ต้องไปเกี่ยวกับเรื่องธรรมะระบบนี้ก็ได้อีก.

นี่เราตั้งต้น ระบบนี้กัน ตรงที่ว่า ความทุกข์นี้เกิดมาจากกิเลสตัณหา ก็รู้เรื่องนี้ให้ดีโดยมีความทุกข์อยู่ แล้วรู้จักความทุกข์เสีย ก็จะมองเห็นสภาพที่ตรงกันข้าม โดยการกำหนดว่ามันตรงกันข้าม, และบางเวลามันก็ได้เกิดขึ้นจริง คือเวลาที่เราไม่มีกิเลสตัณหาอันนี้ก็มิใช่ ก็เรียนจากสิ่งนี้อีกทีหนึ่ง.

นี่เป็นอันตัดจบกันไปเสียทีว่า อย่าได้มามีปัญหาในแง่ที่ว่า เรื่องของโลกุตตระนั้น ไม่เกี่ยวกับชาวบ้าน เพราะว่า โลกุตตระ นั้น ก็คือพ้นทุกข์ เหนือทุกข์ ตับทุกข์; ฉะนั้น ถ้าใครมีความทุกข์คนนั้นจำเป็นที่จะต้องเข้าเกี่ยวข้องกับสิ่งที่เรียกว่า โลกุตตระ คืออยู่เหนือทุกข์.

ทีนี้ใครล่ะที่จะมีความทุกข์ยิ่งไปกว่าชาวบ้าน ? ความทุกข์ มันไประดมกองอยู่ที่พวกชาวบ้าน ทั้งนั้น ชาวบ้านก็ควรจะรู้เรื่องนี้; ฉะนั้น เรื่องโลกุตตระคือ

เรื่องคับทุกขนั้น เป็นเรื่องสำหรับชาวบ้านโดยตรง แม้ว่ามันจะเป็นระดับต่ำระดับแรกๆ ก็อหยาบๆ อยู่ ก็สนใจไปเรื่อยๆ. เรื่อง **อริยสังข์** ที่มันสูงสูดนี้ ก็เป็นเรื่องสำหรับชาวบ้าน, หรือว่าเรื่อง **โพษณงค์ ๗ ประการ** ที่ใกล้พระนิพพานเข้าไปเต็มที่แล้ว ก็ยังเป็นเรื่องของชาวบ้าน เป็นหลักเกณฑ์ที่ชาวบ้านอาจจะเอาไปใช้ได้เป็นอย่างดี สำหรับให้บรรลุดังพระนิพพาน ในฐานะที่เป็นความเย็น แม้สำหรับระดับชาวบ้าน.

ระหว่างทุกข์ ไปสู่ความไม่มีทุกข์ คือ “ทาง”

เอาละทีนี้จะพูดถึงเรื่อง “ทาง” ตามหัวข้อที่กำหนดไว้สำหรับวันนี้ เมื่อเข้าใจเรื่องทุกข์ กับเรื่องไม่มีทุกข์แล้ว ก็ให้ถือว่า “ทาง” มันอยู่ที่ตรงนั้นแหละ ตรงระหว่าง **ทุกข์ไปสู่ความไม่มีทุกข์ตรงนั้นแหละคือทาง** ก็กลายเป็นเรื่องของชาวบ้าน หรือเรื่องของคนที่มีทุกข์อีกนั่นเอง. มันต้องให้ “ประยุกต์” ลงไปอย่างนี้ จึงจะมีประโยชน์ ไม่เช่นนั้นก็เป็นเรื่องทัวหนังสือไปหมด. **ใครมีความทุกข์ เอาความทุกข์ออกมาดู ขิมรสของความทุกข์อยู่ด้วยสติสัมปชัญญะ** ก็มีความประสงค์ที่จะเดินออกไปเสียจากความทุกข์นั้น ก็เรียกว่า **เดินทาง**; ถ้าเป็นเรื่องของชีวิต ก็เป็นเรื่องที่ต้องขยายยาวออกไป จนเป็นการเดินทางที่กว้างขวาง หรือมีความหมายพิเศษ เพราะว่าเป็นการเดินทางของจิตใจ ไม่ใช่เดินด้วยเท้า.

ทางของใจ คือระบบปฏิบัติ

ตรงนี้อาจจะขอบอกหน่อยว่า คำที่ใช้ยกากวมอีกตามเคย ที่ใช้อยู่ในภาษาไทย กับที่ใช้อยู่ในภาษาบาลีหรือภาษาธรรมะก็ต่างกัน; เพราะฉะนั้นเราจึงรู้ไว้ด้วย เช่น คำว่า “ทาง” หรือ “มรรค” นี้ ก็ยืมมาจากชาวบ้าน ใช้อยู่; เรียกถนนหนทางก็เรียกว่าทาง; แต่พอมาใช้ในภาษาธรรมะ มันกลายเป็นทางของใจ นั่นคือระบบของการปฏิบัติ หรือแนวหรือสายของการปฏิบัติที่มีอยู่อย่างไร นั่นเรียกว่าทางสำหรับจิตใจเดิน. ถ้าทางอย่างถนนอย่างทางรถไฟอย่างนั้น ก็เป็นทางสำหรับเท้ามันเดิน วัตถุมันเดิน ล้อมันเดิน

อะไรมันเดิน ; แต่อย่างน้อยก็ยิ่งเหมือนกันตรงที่มัน มีแนวเป็นสายไปอย่างถูกต้อง
จึงจะไปถึงที่หมายปลายทางได้.

ยังมีมากไปกว่านั้นอีก ก็คือว่า คำว่า “มรรค” ในภาษาบาลี หรือภาษา
พระธรรม นั้นไม่ได้แปลว่า “ทาง” อย่างเดียว มันก็ยังแปลจนถึงกับว่า หมายถึงการเดิน
ทางด้วย. มรรคเฉย ๆ ไม่มีประโยชน์อะไร เพราะมันเป็นเรื่องของจิตอย่างทีกล่าวแล้ว ;
แล้วเมื่อเรียกว่า “ทาง” แล้ว ต้องหมายถึงการเดินทางด้วย ไม่ใช่มีตัวทางอยู่เฉย ๆ. อย่าง
มรรคมืองค์ ๘ ความถูกต้องของทิวฐิ ความถูกต้องของสังกัปะปะ วาจา กัมมันตะ อะไร
ต่าง ๆ นั้น มัน หมายถึงประพฤติอยู่ ไม่ใช่เป็นสักว่าตัวหนังสือ หรือคำพูดที่พูดไว้
จึงจะเรียกว่าทาง ; ต้องหมายถึงระบอบการปฏิบัติ ที่ปฏิบัติอยู่อย่างนั้น จึงจะชื่อว่า
นั้นแหละเป็นตัวทาง ไม่ใช่คำพูดที่วางไว้ หรือทฤษฎีที่วางไว้ หรือปรัชญาที่ตั้งไว้ กลายเป็นว่า
ตัวการกระทำลงไปจริง ๆ ตามกฎเกณฑ์เหล่านั้นแหละ เป็นตัวทาง.

ทีนี้ มันยังยิ่งไปกว่านั้นอีก ซึ่งคุณอาจจะไม่เชื่อ ว่าตามหลักของพระพุทธ
เจ้านี้ ท่านถือว่า เมื่อ เดินเสร็จแล้ว จึงจะเรียกว่าทาง ; ถ้ายังไม่มีการเดิน ไม่
ประสบความสำเร็จในการเดิน ยังไม่เรียกว่าทาง. ถ้าเป็นเรื่องทางวัตถุ ทางธรรมตามสามัญ
พอเราสร้างถนนเสร็จ สร้างทางรถไฟเสร็จ เราก็เรียกว่ามันมีทางแล้ว ; แม้ไม่มีใคร
เดิน แม้เปิดโล่งอยู่อย่างนั้น ก็เรียกว่ามันมีทาง มีตัวทางแล้ว. แต่ทางธรรมะ จะมี
อย่างนั้นไม่ได้ ; ต้องมีได้ จะเป็นทางได้ต่อเมื่อมี การปฏิบัติลงไปแล้ว, แล้วจะต้อง
ปฏิบัติเสร็จแล้วจึงจะเรียกว่า มีทางแล้ว ไม่ใช่กำลังปฏิบัติอยู่ด้วยซ้ำไป. เขาเออะ
อย่างน้อยเขาคือว่า เมื่อกำลังปฏิบัติอยู่ ก็เรียกว่ามีทาง แต่ยังไม่สมบูรณ์ ต่อเมื่อปฏิบัติ
แล้วจึงเรียกว่ามีทาง ; ตัวทางมันกลายเป็นว่า ทางที่ได้มีคนเดินไปแล้ว ปฏิบัติแล้ว
มีผลแล้ว นี่คือนิวทางที่สมบูรณ์.

ภาษาธรรม มีอะไร ก็ต่อเมื่อกำลังทำหน้าที่

เมื่อพูดอย่างนี้แล้ว ก็อยากจะพูดไปเสียเลยว่ามันเป็นหลักอันหนึ่ง ในฝ่าย
ธรรมะหรือฝ่ายพระศาสนา นี้ คุณจะทำให้แม่นยำว่า เราจะเรียกว่ามีอะไร ก็เฉพาะ ต่อเมื่อ

สิ่งนั้นกำลังทำหน้าที่ของมันอยู่. ส่วนภาษาโลก ๆ นี้ ถ้าสักว่ามีไว้ในครอบครองก็เรียกว่ามี; แต่ถ้าภาษาธรรมะต้องสิ่งนั้นกำลังทำหน้าที่ของมันอยู่. แล้วมันคงจะประหลาดมากที่จะบอกให้ทราบสำหรับผู้ที่ไม่ทราบ หรือยังไม่ทราบว่า.

เรามีตาต่อเมื่อมันมีการเห็นรูป ฟังหูเป็นเรื่องบ้าเต็มทีใช่ไหม? จะเรียกว่าเรามีตาก็ต่อเมื่อมีการเห็นรูป; ในขณะที่มีการเห็นรูป จึงจะเรียกว่าตาได้เกิดขึ้นแล้ว ก็มีการเห็นทางตา มีอะไรไปตามลำดับของมัน. ธรรมคยาอย่างนี้เราไม่มีตา เว้นไว้แต่เมื่อมันมีการเห็น. หู ก็เหมือนกัน ต่อเมื่อมันมีการฟังเสียง จึงจะเรียกว่ามีหู หรือหูได้เกิดขึ้น. จมูก ลิ้น ก็เหมือนกัน มิได้ถือว่า เรามีตา มีหู มีจมูกอะไรอยู่ตลอดเวลา; เพราะมันเพิ่งเกิด; ตาก็เพิ่งเกิดเมื่อมีการเห็น, หูก็เพิ่งเกิดเมื่อมีการได้ยิน, จมูกก็เพิ่งเกิดเมื่อมีการได้กลิ่น, ลิ้นก็เพิ่งเกิดเมื่อได้ลิ้มรส, ผิวหนังก็เพิ่งเกิด เมื่อมีอะไรมาสัมผัสผิวหนัง, ใจก็เพิ่งมีเมื่ออะไรมาทำความรู้สึก, นี่มันเป็นของที่แยกออกมาอย่างละเอียดอย่างนี้.

เมื่อตายยังไม่ได้ทำการเห็นรูป ก็เรียกว่าตายยังไม่เกิด มันก็มีดิน น้ำ ลม ไฟ มีอะไรไปตามเรื่องของมัน, มีธาตุตาที่ได้ เขาเรียกจักขุธาตุ ประกอบอยู่ด้วยธาตุดิน ธาตุน้ำ ธาตุอะโรก็ได้, มันมีสักว่าธาตุ ยังไม่มีตัวตาเกิดขึ้น ซึ่งทำหน้าที่การเห็น; จักขุนี้จะมีต่อเมื่อทำการเห็น ทำหน้าที่เห็น.

มรรคก็เหมือนกัน จะมีมรรค ต่อเมื่อมีการเดิน เดินอยู่ หรือเดินแล้ว สมบูรณ์ก็คือเดินแล้ว, ที่พูดไว้เป็นคำพูดหรือเป็นตัวหนังสือ หรือเป็นความรู้ นั้น มันสักว่าชื่อ ไม่ใช่ตัวจริง; เดียวนี้เราจะมีมรรคกันจริง ก็ต้องเมื่อมีการปฏิบัติในส่วนนั้น ๆ อย่างถูกต้อง. ฉะนั้นคำว่ามรรคหมายถึงตัวทางด้วย, ตัวการเดินทางด้วย, และเป็นทางที่ได้เดินแล้วด้วย, ก็เรียกว่ามรรคอันแท้จริง.

นี่วันนี้เราจะพูดกันถึงเรื่องสิ่งที่เรียกว่า *มรรค* ซึ่งแปลว่า *หนทาง* แต่ด้วย *มรรคจริง* หมายถึงการเดินทางที่เดินเสร็จแล้ว จึงจะเป็นทางที่สมบูรณ์.

มรรคมืองค์ ๘ ที่กำลังปฏิบัติ บางที่เรียก คีล สมาธิ ปัญญา

เอาละ เตียวนี้ เราก็พูดกันไปตามทฤษฎีก่อน เรื่อง *อริยสังข์ทั้ง ๔* เป็น *เรื่องทฤษฎี* ก่อน ด้วยบอกให้รู้ว่า *ทุกข์เป็นอย่างไร ๆ*, เกิดมาจากเหตุของมัน ก็คือ *ตัณหา* คือความอยากด้วยอำนาจความโง่ หรืออุปาทานยึดถือด้วยความโง่, *ความไม่มีทุกข์* หรือดับทุกข์ ก็คือ *ดับตัณหาเสีย*, ทางให้ถึงความดับทุกข์ ก็คือ *ปฏิบัติชอบ ถูกต้องอยู่ ๘ ประการ*; รวมกันเป็นอันหนึ่ง เรียกว่า *มรรค*.

นี่เป็นทฤษฎีเพียงแต่กล่าว ก็ได้, เป็นเพียงรูปคำกล่าวเป็นทฤษฎี เป็นหลัก ก็ได้, คือมีเหตุผลให้คำนวณมองเห็นตามไปได้ ก็เรียกว่า *ปรัชญา* ก็ได้ แต่ยังไม่เป็น *ตัวจริง* ขึ้นมา. ฉะนั้น เรื่อง *อริยสังข์จึงอยู่ในรูปของทฤษฎี* และง่ายที่สุดที่จะเอาไปพูดอย่างปรัชญา. แต่พอมา *ถึงคราวที่จะทำให้เป็นประโยชน์* เป็นผลอะไรขึ้นมา มันกลายเป็นเรื่องของ *มรรค*.

แยกเอา *อริยสังข์อันที่ ๔* มาศึกษาให้ตี *ปฏิบัติลงไป* ก็เรียกว่า *มรรค* มันจึงจะเป็นปฏิบัติ, แล้วก็ได้ผลจากการปฏิบัติ; ไม่เป็นเพียงทฤษฎี หรือไม่เป็นเพียงหลักปรัชญา แต่กลายรูปมาเป็นการปฏิบัติ.

มรรคมืองค์ ๘ ที่อยู่ในรูปทฤษฎี ก็เป็นทฤษฎีไปเท่านั้น, รัไป พูดไป คิดกันคำนวณให้เหตุผลไป มันก็เป็น *มรรคมืองค์ ๘* ในรูปทฤษฎี รวมอยู่เป็นส่วนหนึ่งของ *อริยสังข์ ๔*. แต่พอที่ *จะเป็นการปฏิบัติ* ก็ถึงเอามา แล้วเรา *ดูว่าปฏิบัติอย่างไร* แล้วก็ *ปฏิบัติลงไป* ก็จะเกิดเป็นการปฏิบัติ ขึ้นมา เรียกชื่อเหมือนเดิม; แต่เตียวนี้ มาอยู่ในรูปของการปฏิบัติ แล้วมันคือเป็นตัวจริงนั่นเอง. ฉะนั้น *ตัวจริงมันเกิดขึ้น*

ก็เมื่อมันมีการประยุกต์เสร็จแล้ว นี่เรียกว่าทางมืองค์ ๘ ที่เดินแล้ว เรียกว่าอัญจุงคิมรรค ที่ทำเสร็จแล้ว.

มรรคมืองค์ ๘ บางทีก็เรียกว่า **ศีล สมาธิ ปัญญา** นี่ก็อีกเหมือนกัน พอ **พูดแต่ข้อก็เป็นทฤษฎี** อธิบายโดยเหตุผลก็เป็นปรัชญา แล้วเราก็ไม่ต้องการ มันไม่สำเร็จประโยชน์. เราต้องการว่าจะปฏิบัติลงไปอย่างไร ในส่วนที่เรียกว่าศีล ว่าสมาธิ ว่าปัญญา; ปรับปรุงที่มันมีอยู่ตามธรรมชาติเดิม ๆ นั้น ให้มันดีขึ้น ๆ ดีขึ้น ๆ. นี่จะเป็นการเดินทางโดยแท้จริง เพราะมันดีขึ้น ๆ ดีขึ้น ๆ.

เราอาจจะ **ศึกษา** เรื่อง **ศีล สมาธิ ปัญญา** พร้อมกันไปได้ กับเรื่อง **อริยมรรคมืองค์ ๘** ประการ; เพราะมันเป็นสิ่งเดียวกัน คือเป็นทวิการปฏิบัติด้วยกัน. พอมีการปฏิบัติ มันก็มีการเดิน เพราะคำว่าปฏิบัติกับคำว่าเดินนั้นเป็นคำเดียวกัน; เราไม่ค่อยรู้ เพราะเราไม่ใช่เจ้าของภาษาบาลี แต่ถ้าเรียนบาลี เราก็รู้ว่าคำว่า "เดิน" กับคำว่า "ปฏิบัติ" นั้น เป็นคำพูดคำเดียวกัน.

อาการที่จิตใจเดิน คือก้าวหน้าสูงขึ้นด้วยอำนาจปฏิบัติธรรม

ที่นี้ **"เดินของจิตใจ"** หมายความว่า **จิตใจมันสูงขึ้น**; ถ้าดูที่กายที่วาง มันก็สูงขึ้นไปตาม. แต่คำว่า "สูง" ก็อีกนั่นแหละมันมีความหมายตามแบบธรรมะ คือมัน **ใกล้ความดับทุกข์ยิ่งขึ้น ๆ** อย่างนี้เราเรียกว่าสูงขึ้น. เทียบจะไปเข้าใจว่าเป็นวัตถุ พุณให้มันสูงขึ้น เช่นพุนทรายให้มันสูงขึ้น ๆ หรือหล่อคอนกรีตให้มันสูงขึ้น ๆ อย่างนั้น มันก็เป็นเรื่องวัตถุ, แต่ถ้าเป็นเรื่อง **ทางนามธรรม** ทางจิตแล้ว ก็คือใกล้ต่อความสงบ หรือ **ใกล้ต่อพระนิพพานยิ่งขึ้น**; อย่างนี้เราเรียกว่าสูงขึ้น ๆ จนมันจะสูงกว่า คือสูงกว่าโลกสูงกว่าระบับโลกทั่ว ๆ ไป.

นี่ก็ต้องสรุปเอาเองดูว่า **เดิน ๆ เดินนี่คือทำอะไร ? แล้วทำไปทางไหน ?** เมื่อมีการปฏิบัติอยู่แล้วก็เรียกว่าเดิน กำลังนั่งอยู่ก็ได้ ยืนอยู่ก็ได้ นอนอยู่ก็ได้ เดินอยู่

ก็ได้; แต่มันคนละเดิน. แม้ว่าเดินจงกรมอยู่มันก็เดินส่วนร่างกาย; ถ้าจิตใจไม่ก้าวหน้า ก็ไม่มีการเดินของอริยมรรค. ถ้าจิตใจก้าวหน้า แม้นอนอยู่ก็เป็นการเดินทาง; คำว่า "เดิน" ก็คือ **จิตใจเลื่อนระดับ** ไปด้วยอำนาจของการกระทำ ประพฤติ นี้เราเรียกว่าเดิน.

ทีนี้เรามองกันใหม่ ว่ามันเดินกันเมื่อไร, ที่ไหน, อย่างไร? ควรจะถือเสียว่า **ชีวิตทั้งหลายเป็นการเดินอยู่ในตัว** แม้ชีวิตในรูปของวัตถุมันก็ยังเป็นการเดินอยู่ในตัว; ถ้าไม่อย่างนั้นไม่มีชีวิต ไม่ใช่ชีวิต ไม่เป็นชีวิต. ก็อย่างตรงหน้าเราที่มีต้นไม้และหมคนั้นแหละคือการเดินทางของมัน; มันโตอยู่ทุกวัน ชีวิตต้นไม้เจริญเติบโตอยู่ทุกวัน ก็เรียกว่ามันเดิน.

ขั้นชื่อว่าชีวิตแล้วต้องเดิน; ถ้าไม่เดินมันก็หยุด มันก็ตาย แต่ที่ชีวิตอย่างนี้เป็นเรื่องวัตถุ. เราก็มเหมือนกัน ร่างกาย ของเรา นี้ ตั้งต้นมาจากไข่ในท้องแม่, แล้วมันก็เติบโตขึ้นมาเรื่อยจนบัดนี้, ออกมาแล้วจนเติบโตอยู่ ทุกวันนี้มันก็เดิน, **เดินอยู่แล้วในส่วนร่างกาย** ส่วนรูปธรรมส่วนร่างกายในฐานะเป็นชีวิต เป็นความหมายของคำว่าชีวิต.

ทีนี้มันไม่ใช่มีแต่สิ่งนี้สิ่งเดียว ยังมีระบบอื่น **ระบบจิต ระบบสติปัญญา**; นั้นแหละ **ตัวสิ่งที่มีมันจะเดินโดยตรง** โดยแท้จริงในที่นี้, คือจิตมันสูงขึ้น ๆ มันใกล้เคียงกับความหลุดพ้นมากขึ้น ก็เรียกว่ามันเดิน. คุณสมบัติของจิต สติปัญญาอะไรต่าง ๆ เหล่านี้มันก็เดิน ก็ว่ามันมากขึ้น ๆ; เพราะว่าเราอบรมด้วยการกระทำที่เรียกว่าภาวนานี้. **ภาวนา แปลว่าทำให้มันเจริญขึ้น ๆ** ฉะนั้น เขาเป็นคำพูดสั้น ๆ ว่า **เดิน** นั้นแหละคือชีวิต ในทุกแง่ทุกมุม : ชีวิตทางโลกก็เป็นเดิน, ชีวิตทางธรรมก็เป็นเดิน, ชีวิตที่แท้จริง ชีวิตที่จะไปสู่ชีวิตนิรันดรนั้นเขาก็เดิน; **ต่อเมื่อ ถึงชีวิตนิรันดร นี้ จึงจะหยุดเดินได้.**

เดินฝ่ายกาย และฝ่ายจิตต้องไม่ขัดขวางกัน

ในการเดินทางฝ่ายโลก ๆ ทางฝ่ายร่างกาย ให้มีร่างกายสมบูรณ์ คุณก็ไปศึกษาเอาได้ จากวิทยากรในระบบนั้น ๆ. ไปหาศึกษาได้ นอกนั้นก็ได้ เรื่องอนามยอะไรต่าง ๆ, และพร้อมกันนั้นก็ให้มีร่างกายที่ถูกต้อง ที่มัน เป็นปัจจัยแก่การเจริญทางจิต คือชีวิตในทางจิต ให้จิตมันมีโอกาสเจริญ.

ว่าที่จริงกายก็เจริญ ๆ อยู่ในตัวมันเองระดับหนึ่ง; ถ้าเราไม่ขัดขวางหรือไม่ไปทำให้มันผิดไปเสีย มันก็เจริญของมันเองได้. ที่นี้เรามาใจ มันไม่รู้ ไปทำให้เกิดการขัดขวางเสีย มันก็เจริญยาก จึงต้องพูดเสียอีกทีว่า จะต้องมีชีวิตในทางกาย ให้เป็นไปถูกต้อง ที่จะเป็นปัจจัยส่งเสริมแก่ชีวิตในทางจิต กระทั่ง "ชีวิตในทางวิญญาณ".

ชีวิต ทางวิญญาณ นี้ภาษาที่ผมพูดขึ้นเอง คือทางสติปัญญา; ทางจิตนี้เป็นเพียงจิตที่มีสมรรถภาพอย่างจิต คิดเก่ง จำเก่ง อะไรเก่งก็ได้. ส่วน สติปัญญานั้น คือความถูกต้องของการคิด หรือความรู้; นี่เป็นสิ่งสำคัญที่สุด คือว่าเป็นเหมือนกับผู้นำ. ผู้นำชีวิตอื่น ๆ จะไม่เรียกว่าชีวิตก็ได้เหมือนกัน; แต่จะเรียกว่าชีวิตก็ยังได้ คือชีวิตทางวิญญาณ. ชีวิตทางกายก็คือชีวิตทางเนื้อหนัง, ชีวิตทางจิตคือมันมีความรู้สึกที่เป็นจิต, ชีวิตทางวิญญาณก็สติปัญญาที่สมบูรณ์ ญาณปัญญาอะไรต่าง ๆ ที่มันสมบูรณ์.

แม้เราจะมิจิตติ จิตสูงเป็นสมาธิอย่างเอก แต่มีมิจจาทิฏฐิ มิจจานุณะก็ได้ มันแยกกันอยู่; ถ้าอย่างไรก็ขอให้มัน เดินกันมาทั้งทางกาย ทั้งทางจิต ทั้งทางวิญญาณ นี้ก็จะถึงปลายทางแน่. ส่วนเดินทางวัตถุนั้น มันก็เดินด้วยเท้า เดินตามถนน ซีรตซีเรอ ก็ว่ากันไปเรื่องหนึ่ง ไม่เอามาเกี่ยวกับกับเรื่องนี้.

เรื่องนี้เอากายล้วน ๆ กายที่เป็นภายนอก มันเดินไปตามความเจริญองกามทางกาย, แล้วจิตก็เป็นภายใน ก็มีความเจริญองกามไปตามวิถีทางของจิต พร้อมทั้งจะ

เป็นที่ตั้งของวิญญาณหรือปัญญา ก็จะมีความก้าวหน้าทางปัญญา ทางญาณ ทางวิญญาณ. วิญญาณในที่นี้ไม่ใช่วิญญาณทาง หู จมูก ลิ้น กาย เป็น วิญญาณ ในความหมายพิเศษ เล็งถึงพระนิพพานก็ได้ เคยมีคำเรียกพระนิพพานว่าวิญญาณ ก็มีเหมือนกัน.

ญาณ ก็แปลว่า รู้, วิ นั้นก็แปลว่าพิเศษ แจ่มที่สุดคนนั้นแหละ; วิญญาณก็คือ อย่างนั้น ไม่ใช่วิญญาณทางตา ทางหู ที่ยังไม่รู้อะไร. ทาง physical ก็คือทางร่างกาย, ทาง mental คือระบบทางจิต, ทาง spiritual นี้คือทางระบบวิญญาณ แยกออกจากกัน โดยเด็ดขาดอย่างนี้; ฉะนั้น มันเดินทั้ง ๓ ทาง.

ที่คุ้นเคยสำหรับเล่าเรียนตั้งแต่แรกเริ่มเดิมทีมา จนเรียนในมหาวิทยาลัยนี้ มันเป็นการเดินทางไหน? ดูให้ตกก็จะเข้าใจได้ มัน เป็นการเดินมาพร้อมกัน หลายๆ อย่าง : ทางกาย ก็มี เพราะว่าเราเรียนอะไรรู้อันนี้ มันทำให้มีความเป็นอยู่ถูกต้อง ร่างกาย เจริญ, และ ทางจิต ก็เจริญ เพราะถูกฝึก ถูกอบรมให้เข้มแข็ง ให้มีสมรรถภาพมาก, ทางวิญญาณ ก็เจริญ จนเราทำอะไรอย่างถูกต้อง นี่มันมากขึ้นๆ.

จะเห็นได้ว่า มรรค หรือ การเดินตามมรรค มีมาแล้วตั้งแต่แรกเกิด โดยไม่รู้สึกรู้สักตัว แต่มันเป็นระดับต่ำ ยังไม่เอาเข้ามาเป็นระดับที่เรียกว่าอภิญญาซึ่งมรรค ใน พระพุทธศาสนา; พอเรารู้อะไรมากขึ้น รู้จักผิด รู้จักถูก รู้จักทันทางปลายทางอะไร ดังนั้น ก็มีการเดินในทางจิตใ้จมากขึ้น ทางสติปัญญามากขึ้น. นี้ก็ไล่ระบบมรรคใน พระพุทธศาสนา กระทั่งว่าเป็นตัวมรรคอย่างสมบูรณ์ ซึ่งจะทำให้บุคคลนั้น กลายเพศ จากปุถุชนไปเป็นพระอรหันต์.

ระบบในพุทธศาสนา เป็นการเดินจากปุถุชนสู่อริยะ

ระบบในพระพุทธศาสนา โดยตรงก็พูดได้อย่างภาพพจน์ง่าย ๆ ว่า เดินจาก ปุถุชน ไปสู่ความเป็นพระอรหันต์; อย่างน้อยที่สุด เราก็ ควรจะรู้จักความเป็น ปุถุชน ของเรา ว่าเตี้ยมันมีอยู่เท่าไร ชีมันจะอะไรตามวิสัยของปุถุชน : นิดหนึ่งก็

อยาก นิดหนึ่งก็โกรธ นิดหนึ่งก็โง่ สะเพวว่า; นี่ปุถุชน มันหนาอยู่ด้วยกิเลส. นึกเดินจากสภาพอย่างนั้นไปสู่ความเป็นพระอรียเจ้า ก็ไปห่างออกไปจากความเป็นอย่างนั้น ก็หมายความว่า ความเป็นอย่างนั้นมันจางลงๆ บางลงๆ.

ที่เรียกว่า เป็นปุถุชน คนหนานี้ มันก็ บางลง ๆ ๆ จนกว่ามันจะสว่างใสแจ้ว ไม่มีอะไรมืดมัวหรือปิดบัง นี่ในเรื่องที่เกี่ยวกับความทุกข์ ความดับทุกข์ จะไม่มีอะไรเหลืออยู่เป็นปัญหา ไม่มีมันบังอะไรอีกต่อไป เดินจากปุถุชนไปสู่พระอรียเจ้า หรือว่า เดินจากความเป็นปุถุชนไปสู่ความเป็นพระอรียเจ้า ถ้าระดับสุดท้ายก็เรียกว่าพระอรหันต์ ไม่ถึงนั้นก็เรียกว่าโสดา สกิทาคา อนาคา ไปตามลำดับ.

นิพพานของท่านเหล่านั้นก็สูงขึ้นตามลำดับ คือมากขึ้นตามลำดับ ยาวนานขึ้นตามลำดับ; อย่างว่านิพพานของปุถุชน ที่เป็นเอง ว้างเอง เย็นเองอยู่บ้าง พอจะมีให้ดูบ้างนี้ มันก็มีอยู่ระดับหนึ่ง, พอเลื่อนไปสู่ความเป็นพระอรียเจ้า ก็มากขึ้น ยาวขึ้น ดิขัน อะโรขัน ชักเจนขึ้น กว่าจะสมบูรณ์ได้ถึงที่สุดเป็นพระอรหันต์.

แต่ขอบอกว่า บางคนเขาไม่อธิบายอย่างนี้ เขาจะเห็นว่าอธิบายอย่างนี้เป็นเรื่องผิดๆ บ้าๆ บอๆ ก็มี; แต่ผมยังยืนยันอยู่ว่า อธิบายอย่างนี้ถูกต้องหรือดีกว่า อย่างน้อยก็เป็นช่องทางที่จะให้เกิดการปฏิบัติได้ง่ายกว่า หรือมีกำลังใจมากกว่า. คนจะได้มีกำลังใจสำหรับจะเดิน อย่าเอาไปไว้เสียไกลลิบ ไม่รู้ว่าที่หมิ่นชาติก็พันชาติ ไม่รู้ว่าอยู่ที่ไหน; นิพพานไม่รู้ว่าอยู่ที่ไหน แล้วก็ไม่ว่าอีกก็หมิ่นชาติพันชาติ. เทียบนี้ เรามีกว่ามืออยู่แล้ว ปรับปรุงมันขึ้น develop มันขึ้น มันก็จะสมบูรณ์ขึ้น ๆ นี่มันจะสมบูรณ์ได้ถึงที่สุดแหละ; ใช้คำว่าสมบูรณ์นี้มันก็ประหลาดเหมือนกัน : สมบูรณ์สำหรับปุถุชนมันก็แค่นี้, สมบูรณ์สำหรับพระอรียเจ้ามันก็แค่นั้น.

สรุปความเท่าที่พูดมานี้ ก็เพื่อจะให้รู้จักคำว่า “ทาง” กันเสียที; ในที่สุดก็มากล้าพบ อยู่ที่ตัวเองนี่เอง เอามือจับลงไปที่ตัว ร่างกายนี้ ก็ อ้าว, พบว่า “ทาง”

มันอยู่ที่นี้. การเดินทาง และเดินเสร็จแล้ว มันก็อยู่ที่นี้ เพราะว่าตัวชีวิต ตัวร่างกายนี้ มันเดินอยู่เรื่อย กองงามอยู่เรื่อยทุกวัน ๆ หรือว่ามันเปลี่ยนแปลงไป ก็ตามใจ ก็เรียกว่า เดินเหมือนกัน.

ส่วนจิตมันก็เดินอยู่ทุกวัน ส่วนสติปัญญามันก็เดินอยู่ทุกวัน ; เพราะฉะนั้น เรารวมเรียกกันว่าทั้งหมดมันรวมอยู่ที่นี้. เพราะจิตก็ไม่ปรากฏได้ที่อื่น นอกจากที่ร่างกายนี้, แล้วปัญญาก็ไม่ปรากฏได้ในที่อื่นนอกจากที่จิตนั้น ; ก็เลยเอามาใส่ไว้ในร่างกายยาวประมาณวาหนึ่งทั้งหมด.

ทุกเรื่องมารวมอยู่ที่ร่างกาย ที่ยาวประมาณวาหนึ่งนี้ ; ฉะนั้น ดูให้ตี ๆ อย่าไปชะเง้อหาไปที่อื่น มันจะนำหวั มันจะนำสงสาร เพราะว่ามันอยู่ที่นี้ ว่า “เพชร มีอยู่ที่หน้าผากแล้ว คนโง่หาไม่พบ” จำอันนี้ไว้เป็นคติ หรือเป็นอุทาหรณ์เปรียบเทียบ สำหรับเราจะได้รู้จักแสวงหาอะไรให้พบ, ให้พบตามที่มีมันมีอยู่จริง และมีอยู่ข้างใน.

สรุปว่า ชีวิตนี้เดินทางอยู่ตลอดเวลา

สรุปความตอนนั้นก็ว่า ทางมีอยู่แล้วที่เนื้อตัว ; ไม่เป็นแต่เพียงตัวทางเฉย ๆ แต่เป็นตัวการเดินทางด้วย แล้วก็เดินเสร็จแล้วด้วย : มันมีเรื่องเกิดขึ้นเป็นเรื่อง ๆ แล้วก็เสร็จไปเป็นเรื่อง ๆ. อย่างที่นี้ เรามีหลักของเราว่า “เสร็จทุกวัน” การงาน การก่อสร้างการอะไรก็ดี เสร็จทุกวัน มันก็เสร็จเท่าที่มันเสร็จไปทุกวัน มันจริง.

ที่เขาว่าไม่รู้จักเสร็จ หรือเขารอจะเสร็จเมื่อนั้นเมื่อนั้น เพราะเขาวางมาตรฐานอย่างอื่น ; ส่วนเราวางตามกฎของธรรมชาติ ตามระเบียบของธรรมชาติมันเสร็จทุกวัน : พอเราตั้งใจว่ามันก็เกิดขึ้น, พอเราทำเสร็จไปวันหนึ่ง จะเลิกจะปิดไฟนอนนี้ มันก็เสร็จไปแล้ว, เสร็จเพราะว่าเราเลิกคิด เลิกกระทำ เลิกยุ่งกับมัน.

ขอให้ตีว่า ชีวิตนี้เดินทางอยู่ทุกวัน หรือทุกชั่วโมง ทุกนาที ทุกวินาที เสร็จเป็นเรื่อง ๆ เรื่อง ๆ ไป ตามแต่ที่จะเป็นเรื่องเล็ก เรื่องใหญ่ หรือเล็กมากใหญ่มาก ;

ยังคงจะยิ่งเห็นว่า ชีวิตนี้คือตัวการเดินทาง แล้วก็ประยุกต์ได้ทันที ไม่ต้องเก็บไว้ในหนังสือ ในตำรา ในพระกัมภีร์ หรือไว้ที่ไหนก็ไม่รู้. การเดินทางอยู่ที่ตัวการกระทำประจำวัน, ที่ร่างกายจิตใจที่กำลังประกอบกันอยู่เคลื่อนไหวกันอยู่ นี่เป็นการเดินทางอยู่.

การเดินทาง ต้องเดินให้ถูก

ที่นี้ ที่จะพูดต่อไปนี่ ก็คือว่าเดินให้มันถูก; เมื่อเป็นการเดินอยู่แล้ว ก็เหลือแต่ว่าเดินให้ถูก. เดินถูกอย่างไร? ก็ไปเปิดดูไปศึกษาดู เรื่องอริยมรรคมีองค์ ๘; บางทีก็เอามาสวดบทสวดคัมภีร์แปลท่องกันอยู่นี้ : *สัมมาทิฏฐิ* - ความเห็นชอบ *สัมมาสังกัปปิ* - ความดำริชอบ *สัมมาวาจา* - พูดจาชอบ *สัมมากัมมันโต* - การงานชอบ *สัมมาอาชีโว* - ดำรงชีวิตชอบ *สัมมาวายาโม* - พากเพียรชอบ *สัมมาสติ* - ระลึกรชอบ *สัมมาสมาธิ* - ตั้งใจมั่นชอบ. ตัวหนังสือทั้งนั้น; จะเห็นชอบหรือว่าจริงขึ้นมาอย่างไร? ที่ว่าแต่ปาก เป็นตัวหนังสือทั้งนั้น เพราะไม่ประยุกต์; ต้องทำให้มีความถูกต้อง อยู่ในสิ่งเหล่านี้ตลอดเวลา จึงจะเป็นอริยมรรคมีองค์ ๘ อยู่ในเนื้อในตัวตลอดเวลา.

ข้อหนึ่ง ว่าความเห็นชอบ - *สัมมาทิฏฐิ* ตามตัวหนังสือก็แปลว่าทิฏฐิชอบ; *ทิฏฐิ* คือ *ความเห็น*. ความเห็นเป็นคำกลางๆ เพราะว่าชีวิตย่อมมีความคิดความเห็น; นี้ต้องคิดเห็นให้ชอบให้ถูก. เมื่อพูดว่า *ชอบ* หรือ *ถูก* นี้ มันก็ *ต้อง* *แน่ว* *ว่าจะ* *คับ* *ทุกซ์* *ได้*, ความคิดเห็นอันนั้นต้องถูก คือ *คับ* *ทุกซ์* *ได้*. ฉะนั้น ส่วนใหญ่จึงมุ่งไปยังความ *คับ* *ทุกซ์*; ความคิดความเห็นอย่างอื่นไม่จำเป็น หรือจะเรียกว่าไม่มีก็ได้.

ความลึกลับความเห็นที่คับทุกซ์ได้ ไม่ว่าทุกซ์ชนิดไหน เป็นความเห็นที่มีค่าหรือจำเป็น; ดังนั้นจึงระบุไปยังความคิดเห็นเรื่องเกี่ยวกับความทุกซ์และความคับทุกซ์, พูดให้สั้นที่สุดก็ "คับทุกซ์" เท่านั้นแหละ.. ถ้าจะแจกออกเป็นรายละเอียดมันก็มีมาก; ไปหาอ่านเอาเอง เฉพาะที่ผมพูดหรือเทศน์ มีผู้พิมพ์ไปแล้วก็มารายแล้ว ไปอ่านเอาเองเถอะ.

เดี๋ยวนี้ก็จะสรุปเอาแต่ใจความว่า **ข้อหนึ่ง** ความเห็นที่จะช่วยให้เกิดการปฏิบัติที่ค้ำทุกข์ได้ นี้เป็นความเห็นชอบ, กระทั่งการพอกพูนความคิดเห็นอันนี้ ก็เรียกว่าปฏิบัติชอบเหมือนกัน. ถ้าทำสมาธิฐานให้เกิดขึ้นให้เจริญขึ้น ก็เป็นการปฏิบัติชอบอยู่ในตัว, เป็นการเดินทางอยู่ในตัว; จำกัดขอบเขตไว้สักหน่อย ไม่อย่างนั้นก็จะไปคิดมากเกินไปไม่ทันแก่เวลา. ไปศึกษามากเกินไป ไม่ทันแก่เวลา : ตายเสียก่อนตายเสียเปล่า. รู้จักจำกัดขอบเขตของการศึกษาความคิดความเห็นให้มันพอเหมาะพอดีให้ทันแก่เวลาให้ค้ำทุกข์ได้ก่อนเข้าโลงก็เป็นการดี; ให้ค้ำทุกข์ได้เนิ่นไปกว่านั้นเท่าไร ก็ยังมีกำไรมากกว่านั้น.

ข้อสอง **สัมมาสังกัปป** *สังกัปป* ไปด้วยวัน แปลว่า *ต้องการ ความหวัง หรือ ความใฝ่ฝัน* ก็ได้ นั่นคือสังกัปป. ทุกคนมีสังกัปปอยู่ตลอดเวลาเลย แต่ว่าไม่ค่อยจะชอบ คือไม่ค่อยจะถูกต้อง ไปจกเสียใหม่ให้ตรงร่องตรงรอย ให้ถูกต้อง ให้คำริที่จะออกจากความทุกข์; เช่นมีความทุกข์เพราะมันจมอยู่ในกาม ก็คำริออกจากกาม, หรือเป็นทุกข์เพราะจะไปโกรธ ไปเกลียดอะไร ที่มันตรงกันข้ามจากกาม นี่ก็ออกมาเสีย. แล้วความคำริรู้สึกที่โง่เขลา ที่ทำให้ลำบากโดยไม่จำเป็น ที่เรียกว่าหิงสา ทำให้ลำบากโดยไม่จำเป็นแก่ทุกฝ่าย ก็คำริเพื่อจะออกมาเสีย.

นี่จะเป็นประยุกต์โดยเร็วโดยด่วนที่สุดแก่พวกคุณ ผมบอกให้เลยว่ารีบไปคำริเอาสิ่งที่ไม่จำเป็นออกเสีย; อะไรที่คุณทำอยู่ มีอยู่ ใช้อยู่ กินอยู่ อะไรก็ได้ อย่างไม่จำเป็นนั้น เอาไปขวางทิ้งเสียให้หมด จะประยุกต์ข้อนี้มากที่สุด. *คำริ ใฝ่ฝัน ต้องการ อันถูกต้อง ล้วนแต่เป็นไปเพื่อค้ำทุกข์ตามหลักของสัมมาสังกัปป*.

ข้อสาม **สัมมาวาจา** ที่นี้ก็ทำจริงๆ ในทาง การกระทำ พุทธคุณต้อง; ไม่ใช่เฉพาะคำพูดถูกต้องหรือไพเราะแม้แต่วิธีพูด เวลาที่จะพูด น้ำเสียงที่พูด อะไรก็ต้องให้ถูกต้อง. แต่เมื่อหมายถึงประโยชน์อันสำคัญแล้วก็ถือว่า **ไม่ทำลายประโยชน์**

ข้อ ๒ ไม่ทำลายประโยชน์ตน คือ ไม่พูดเท็จ ไม่พูดคำหยาบ ไม่พูดส่อเสียด ไม่พูดเพื่อเจ้า ตามหลักที่รู้จักอยู่แล้ว; รวมความสั้น ๆ ก็ว่า วาจาที่มัน ไม่ทำลายประโยชน์ของใคร แล้วก็ส่งเสริมประโยชน์ นี่เป็นคำที่ควรพูด แล้วก็เรียกว่าเป็นคำพูดที่ถูกต้อง.

ข้อ ๓ สัมมาภิมันโต ตามตัวหนังสือ การกระทำทางกายนี้ ก็คือการทำงานที่ทำทางกาย ให้ถูกต้อง อยู่ในขอบเขตที่ไม่ทำใครให้เดือดร้อน อีกเหมือนกัน และให้สำเร็จประโยชน์ตามที่ควรจะได้รับ ควรจะมุ่งหมาย. เพราะฉะนั้นเราก็ทำการทำงานทางกายนี้ เพื่อประโยชน์แก่กายเป็นส่วนใหญ่ อยู่ได้ในส่วนกาย กายอยู่ได้ ใจก็อยู่ได้; ใจอยู่ได้ สติปัญญา ก็อยู่ได้.

ข้อ ๔ สัมมาอาชีโว : อาชีวะ - ชีวิตัว, อา ว่าทั่วถึง, ชีวะ ว่าชีวิต; อาชีโว นี้ ก็มีชีวิตที่ดำรงอยู่ การดำรงอยู่แห่งชีวิต. ถ้าชีวิตทั้งหมดคนถูกต้อง แล้วมันก็ต้องไปทุกอย่าง : เรื่องกิน เรื่องใช้ เรื่องอาบ เรื่องถ่าย เรื่องหาเรื่องได้ เรื่องรักษาต่าง ๆ ก็เป็นการดำรงชีวิตอยู่อย่างถูกต้องตามแบบของบุคคลนั้น ๆ ที่ว่าเขาอยู่ในระดับไหน, เขาเดินไปถึงไหนแล้ว; พระก็อย่างหนึ่ง, พระราชาอย่างหนึ่ง.

ข้อ ๕ สัมมาวาจาโม - พากเพียรถูกต้อง คือ ใช้กำลังงานไปแต่ในทางที่ถูกต้อง. ท่านวางหลักไว้ว่า ให้พยายามที่จะละผิด ๆ เสีย; อย่าทำเข้ามา พยายามละเสีย แล้วพยายามให้ความถูกต้องเกิดขึ้น แล้วรักษามันไว้. นี้เรียกว่า ความพากเพียรที่ถูกต้อง ไม่ให้ความชั่วเกิดขึ้น, แล้วละความชั่วที่เกิดขึ้นแล้ว, ให้ความดีเกิดขึ้น, และรักษาความดีที่เกิดขึ้นแล้วนั้น ๆ : สั้น ๆ ๔ หัวข้อ แต่กินความกว้างหมด รู้หน้าที่ที่ควรกระทำ แล้วก็กระทำ.

ข้อ ๖ สัมมาสติ - มีการคุมสติอยู่อย่างถูกต้อง นี้ก็พูดแล้วในเรื่องสติหรือสมปฤติ ในการบรรยายครั้งแรก ๆ. เหลือแต่ให้ถูกต้องอยู่ด้วยการควบคุมใจ ก็เรียกว่า สัมมาสติ; ไม่เปิดช่อง ไม่เปิดโอกาส ให้ความเสียหายทุกชนิดมันเกิดขึ้น

นั้นแหละเรียกว่าสัมมาสติ. มันเหลืออยู่แต่ความถูกต้อง ก็เป็นความสุขหรือเป็นสิ่งที่พึงปรารถนาอยู่โดยอัตโนมัติ. อย่าแปลอสติ แล้วก็อย่าไปหาอะไรมาทำลายสติ : การกิน การดื่ม การเสพ การคบ การอะไร กับสิ่งที่ผิดๆ ทำให้มีนเมา แล้วทำลายสติ; อย่างนี้อ่าไปยุ่งกับมัน. ความถูกต้องนี้ให้อยู่ในร่องในรอย คือให้ถูกต้องอยู่เสมอ อย่าให้ผิดพลาดเกิดความทุกข์ขึ้นมา; ถ้าผิดพลาดจะเกิดความทุกข์ขึ้นมา. แม้เรื่องเล็กๆ ก็อย่างเดียวกัน : พอผิดพลาด ก็ปัญหาเกิด ความทุกข์เกิด อะไรเกิดขึ้นมา.

ข้อแปด สัมมาสมาธิ มีการตั้งใจมันชอบ, ตั้งมันชอบแห่งจิตใจ นับตั้งแต่ทำจิตให้ตั้งมันก่อน ธรรมตามันก็ไม่ค่อยจะตั้งมัน หรือตั้งมันน้อยไป หรือไม่ก็มักจะตั้งมันผิด; เพราะฉะนั้น จึงมีหน้าที่ว่า ทำให้จิตตั้งมัน เป็นจิตที่มีกำลังสูง, แล้วก็อยู่ในภาวะที่ถูกต้อง. ภาวะที่ถูกต้องนี้ก็เกินไปเพื่อประโยชน์แก่การดับทุกข์ ถ้าตั้งมันจริงแรงจริง; แต่ถ้าเกินไปเพื่อทุกข์ หรือเพื่ออันตรายแล้วละก็ เรียกว่าไม่ถูกต้อง ไม่ใช่สัมมาสมาธิ, เป็นสมาธิที่เป็นเหยื่อของกิเลส เป็นอุปกรณ์ของกิเลส หาประโยชน์อย่างกิเลส. สมาธิอย่างนี้เป็นสมาธิผิด เป็นมิจฉาสมาธิ ก็ยกไว้ให้พวกโจร พวกยักษ์ พวกมาร พวกอมนุษย์ไปตามเรื่อง. ถ้าเป็นมนุษย์ที่มีการเดินทางที่ถูกต้อง ต้องมีสมาธิถูกต้อง คือ **จิตตั้งมันเป็นสมาธิ,** แล้วก็ **จิตบริสุทธิ์ผุดผ่อง,** แล้ว **จิตก็ว่องไวแล้วคล่องต่อหน้าที่การงานของจิต** นั่นเอง; องค์คุณของสมาธิท่านกล่าวไว้อย่างนี้.

ที่กล่าวนี้ครบ ๘, **แปดองค์** เขามารวมกัน เป็นชีวิตหนึ่ง ซึ่งประกอบอยู่ด้วย **ความถูกต้อง ๘ ประการ** เรียกว่า **“ทาง”**. ชีวิตนั้นเป็นทาง เพราะชีวิตเป็นทางอยู่เสมอ เป็นการเดินทางอยู่เสมอ.

มรรคมีองค์แปด กล่าวอย่าง สี่ล สมภาธิ ปัญญา ก็ได้

ถ้าชอบพูดเป็น ๓ อย่าง : เป็นศีล สมาธิ ปัญญา ก็พูดได้ คือ สองอย่างแรก เป็นปัญญา : **สัมมาทฎฐิ สัมมาสังกัปปิ;** นี้ ๒ อย่างนี้ เป็นปัญญา ความรู้.

ถัดมาอีก ๓ อย่าง คือ *สัมมาวาจา สัมมากัมมันโต สัมมาอาชีโว* นี้เป็นศีล. ถัดมาอีก ๓ อย่างคือ *สัมมาวาจาโม สัมมาสติ สัมมาสมาธิ* นี้เป็นสมาธิ.

ปัญญามาก่อน เพราะมันเป็นแสงสว่างนำหน้า ก็มาก่อน ; แล้วศีลก็เดินตาม, สมาธิก็เดินตาม, ก็ **ส่งเสริมปัญญาให้แรงขึ้น ศีล สมาธิ ก็แรงขึ้น** วนเวียนส่งเสริมกันอยู่อย่างนี้. โดยหลักแห่งการปฏิบัติ เราต้องพูดอย่างที่ *พระพุทธเจ้าท่านตรัส* คือตรัสว่า *ปัญญา ศีล สมาธิ*, - *ปัญญา ศีล สมาธิ*, - *ปัญญา ศีล สมาธิ*. แต่ถ้าเรา *พูดอย่างทฤษฎี* เป็นท้าวหนังสือ เป็นปริยัติ เราก็อพูดได้ว่า *ศีล สมาธิ ปัญญา*, - *ศีล สมาธิ ปัญญา*.

พอถึงที่ที่จะสำเร็จประโยชน์จริง คือ **เป็นการปฏิบัติจริง** มันกลายรูปเป็น *ปัญญา ศีล สมาธิ*, *ปัญญา ศีล สมาธิ* เพื่อไม่ให้มันเข้ารกเข้าพง. **เมื่อปัญญาเมื่อศีล สมาธิ ก็ถูกต้อง**; ฉะนั้นจึงเริ่มจุดของการถูกต้องที่ปัญญา. การศึกษาของเรา ก็เพื่อความถูกต้องแก่ปัญญา; แม้ในจุดเริ่มแรก ก็ต้องมีศีลถูกต้อง สมาธิถูกต้อง ในจุดเริ่มแรก, แล้วมันก็สูงขึ้นมาตามลำดับไปทุก ๆ รอบ. นี้เรียกว่า "ทาง".

ที่พูดว่า "ประยุกต์ ๆ" นี้ ก็เพียงเพื่อให้พวกคุณมองดู ว่าทางอยู่ที่ไหน; และก็เห็นว่ามันมีอยู่แล้วเสร็จแล้วที่เนื้อที่ตัวนี้ เป็นทาง, เป็นตัวทางที่มีการเดินอยู่เสมอ ก็เรียกว่าประยุกต์ได้ มิฉะนั้นก็เป็นเรื่องท่องจำอย่างนกแก้วนกขุนทอง.

ที่กล่าวมาแล้วเป็นเรื่องประยุกต์ทางไปนิพพาน

นี้เรื่องปัญหาของคนที่จะต้องเดินทาง จะต้องมีการเดินทางให้มันถูกต้อง แล้วเราทำการประยุกต์ด้วยการเอาหลักพระธรรมอันสูงสุดในพระพุทธศาสนา คืออริยมรรคมีองค์ ๘ สำหรับไปพระนิพพานนั้นแหละ มาประยุกต์ให้เป็นสิ่งที่มีอยู่ในชีวิตประจำวัน แล้วก็เป็นการลากเอาพระนิพพานมาไว้ที่นี้ด้วย ให้มันมาคู่กันอยู่กับการเดินทางอยู่ในชีวิตประจำวัน เป็นพระนิพพานในระดับเริ่มแรก นิพพานตัวอย่าง

นิพพานชั่วขณะอะไรก็ตาม ฉะนั้นก็มีการเดิน และการถึงอยู่ทุก ๆ ชั้น และทุก ๆ ตอน นับว่าไม่เป็นหมันเปล่า ก็รู้จักประยุกต์.

เวลาสำหรับพูดก็หมดแล้ว ตอนนี้เป็นเวลาสำหรับถาม ใครมีปัญหาอะไร ก็ถามเท่าที่ในขอบเขตของคำว่า “ทางหรือการเดินทาง”.

คำอธิบาย ตอบปัญหา

(ถาม) ขอนมัสการพระคุณเจ้า กระผมขอเรียนถามว่า การที่คนเรามีสัมมาสังกัปปไปนั้นจะต้องขวางสังกัปปไม่จำเป็นออกไปเสียนั้น. คำว่าสังกัปปไม่จำเป็นนั้น กระผมมีความข้องใจว่า หมายถึงอะไรกันแน่ อาจจะหมายถึงว่า ค้นหาในสิ่งที่หายاب หรือไม่มีเหตุผล, หรือว่าจะเป็นค้นหาที่ไม่ดีประการหนึ่ง. อีกประการหนึ่ง หรืออาจจะหมายถึงทางค้ำนำวัตถุ ที่ไม่จำเป็นแก่การดำรงชีวิตนั้น เราต้องขวางออกไป หรืออาจจะมิอะไร.

(ตอบ) ที่ว่าอย่าไปทำในสิ่งที่ไม่จำเป็นนี้ ทำตัวให้ลำบากเปล่านั้น เป็นเพียงคำอธิบายของสัมมาสังกัปปอันสุดท้าย คือ *หิงสาสังกัปปะ* ให้เป็นวิหิงสาสังกัปปะ ชั้นแรกก็มี *คำรือออกจากกาม คำรือออกจากพยาบาท* แล้วก็ *คำรือออกจากเบียดเบียน*.

คำรือออกจากกาม หมายความว่า กิเลสกามนั้นมันทำให้เป็นทุกข์; นี้เราก็ออกจากกาม หมายความว่า *ออกมาเสียจากอำนาจของมัน* มิได้หมายความว่าออกมาจากวัตถุ ซึ่งเป็นที่ตั้งแห่งความหมายของคำว่ากาม เป็นต้นว่า รูป เสียง กลิ่น รส โผฏฐัพพะนี้ มันไม่ใช่ตัวกาม แต่เป็นวัตถุกาม คือเป็นวัตถุที่เป็นที่ตั้งแห่งกาม. เราก็นำอภัย รูป เสียง กลิ่น รส โผฏฐัพพะ เหล่านี้ ในฐานะเป็นวัตถุปัจจัยสำหรับการเป็นอยู่ในชีวิตประจำวัน, เราหลีกเลี่ยงหรือขวางทิ้งไปหมดไม่ได้. แต่ในส่วนที่ไม่จำเป็น ขวางออกไปทิ้งออกไป อย่าไปยุ่งกับมัน; นี้กินความรวมไปถึงข้อสุดท้าย ที่เรียกว่า *หิงสา* หรือ *วิหิงสา*. แต่ต่างกันอยู่ตรงที่ว่า *หิงสา* นั้น *ทำไปด้วยความใจ* กิเลสประเภทโมหะ, ส่วน

กามนั้นนำไปด้วยกิเลสประเภทระคะ หรือโลละ. ทั้งสองอย่างนี้มีส่วนเกินหรือส่วนที่ไม่ควรจะเกี่ยวข้อง คือว่าทำให้เกิดกิเลส เกิดทุกข์ แล้วก็ไม่จำเป็นต้องเกี่ยวข้อง.

หลักนี้เป็นหลักที่ควรระมอให้เห็นและเข้าใจ : กาม นั้น เป็นเรื่องกิเลส-กาม, พยาบาท นั้น ทำคนอื่นให้ลำบาก เกิดวอนเป็นตายด้วยเจตนา คือทำร้ายผู้อื่น, ส่วน หิงสา นั้นข้อสุดท้ายมัน เป็นโมหะ ทำตัวเองด้วย ทำผู้อื่นด้วย ก็ได้ ให้ลำบากให้ทุกข์ยาก โดยไม่มีเจตนา โดยไม่รู้ตัว; ผิดกันอย่างนี้. ฉะนั้นไม่มีขัดขวางกับหลักการอะไรหมต; ถ้าถือเอาความหมายถูกต้อง.

ความรู้สึกใต้ต้น ของมนุษย์นั้น เป็นไปได้ใน ๓ ทางนี้ คือทาง กาม แล้วก็ทาง พยาบาท หรือประทุษร้ายผู้อื่น แล้วทาง วิหิงสา คือทำกันและกันให้ลำบากโดยไม่เจตนา; อย่างแรกมาจากโลละ หรือ ระคะ, อย่างที่ ๒ มาจากโทสะ หรือ โกรธ, อย่างที่ ๓ มาจากโมหะ หรือ อวิชชา ที่มีนเหลือจากที่อื่น.

เรามุ่งหวังให้ออกมาเสียจากอันตรายทั้ง ๓ นี้ ก็เรียกว่าเป็นความมุ่งหวังที่ชอบหรือที่ถูกต้อง; ฉะนั้นถ้าจะเอามาประยุกต์ในเรื่องการงาน อย่าให้การงานของเราต้องเป็นไปในลักษณะนี้. การงานหรือการศึกษาการเล่าเรียน; การงานก็แล้วกัน, เรียกว่าการงานก็แล้วกัน ที่ทำอยู่นี้ อย่าให้ถ่วงลงไป ใน ๓ อย่างนี้ คือ ลุ่มหลงไปในกาม หรือว่า เป็นไปเพื่อทำร้าย ประทุษร้ายผู้อื่น, หรือ ทำผู้อื่นหรือเราเองด้วย ให้ลำบากโดยไม่เจตนา. นี่เป็นหลักอย่างนี้. คำถามที่ถามนั้นยังไม่จับใจความทั้งหมดกันได้ จึงถามอย่างนั้น.

ขอ้ออีกทีหนึ่งว่า สัมผัสกับไป - ความประสงค์ หรือ ความหวัง หรือ ความต้องการ หรือ ความดำริ หรือ ความใคร่ แล้วแต่จะเรียกที่เป็นไปอย่างถูกต้องนั้น คือ เป็นไปเพื่อให้มันถอยห่างออกมาเสียจากกาม จากพยาบาท และจากหิงสา.

(ถาม) ที่ท่านอาจารย์ได้บรรยายว่า ชีวิตคือการเดินทาง แล้วก็ท่านได้ยกว่าการเดินทางนั้น, ตัวทางนั้นคืออริยมรรคมีองค์ ๘ กระผมอยากจะเรียนถามท่านอาจารย์ว่า นอกจากอริยมรรคมีองค์ ๘ แล้ว ยังมีมรรควิถีอื่นอีกไหมครับ ที่จะเดินทางจากความทุกข์ไปสู่ความไม่มีทุกข์. เพราะว่าอย่างคริสตชนกับอิสลามิกชน หรือชนซึ่งอาจจะถือว่าคนไม่มีศาสนา หรือไม่มีศรัทธาอริยมรรคมีองค์ ๘ นี้ เป็นหนทางเดินจากความทุกข์ไปสู่ความไม่มีทุกข์นั้น. อยากจะเรียนถามท่านอาจารย์ว่า นอกจากอริยมรรคมีองค์ ๘ แล้ว มีมรรควิถีอื่นหรือไม่?

(ตอบ) ตอบได้เลยว่าไม่มีมรรควิถีทางอื่นใด ที่จะเดินจากความทุกข์ไปสู่ความดับทุกข์ นอกจากอริยมรรคมีองค์ ๘; หากแต่ว่ามีชื่อเรียกอย่างอื่น. เราก็ได้ยินชื่อเรียกอย่างอื่น แต่เราไม่รู้จัก เรามองไม่เห็น ไม่เข้าใจว่า นั่นก็คืออวัตรฐกัมมรรคจะเป็นเสียอย่างนี้ คือโดยเนื้อแท้ต้องเป็นอวัตรฐกัมมรรค แต่เขาอาจจะเรียกชื่ออย่างอื่น.

เมื่อพูดถึงข้องกันไปถึงศาสนาต่างๆ แล้วก็ควรจะไปสังเกตดูว่า ทุกศาสนานิยมคำว่า "ทาง"; ตะวันออกสุดเรานี้ก็มีแต่ คำว่า *เต๋า* ก็แปลว่า *ทาง*, *โซโรสเตอร์* ก็ใช้คำว่า *ทาง* เป็นชื่อของ *ธรรมะ*, *คริสเตียน* พระเยซูก็บอกว่า "ฉันแหละคือทาง" เอาตัวพระเยซูเองเป็นทาง. มีคำว่า "ทาง" อย่างอื่นอีกมาก ศาสนานอกจากที่กล่าวมานั้น ก็เป็นเครื่องหรือว่าเป็นลูกหลาน ออกมาจากศาสนาเก่าๆ เหล่านี้ ก็แปลว่ามีทางเหมือนกันหมด.

ปัญหามันจะเกิดขึ้นว่า "ทาง" ที่ว่ามีตัวกันนั้น เหมือนกันหรือไม่? สังเกตดูแล้ว เหมือนกันโดยใจความ คือ จะต้องทำลายกิเลสตัณหา ทั้งนั้นเลย. การทำลายกิเลสตัณหา มีใจความสำคัญ สรุปลงไปที่ทำลายความเห็นแก่ตัว. ความเห็นแก่ตัวนี้เป็นความโง่เขลาอันหนึ่ง; เมื่อทำลายความโง่เขลาเสียได้แล้ว ความเห็นแก่ตัวมันก็หมดไปเอง.

เราจะดูที่มันใกล้หน่อย ก็เห็นว่า พระเยซู ว่า "ฉันแหละคือทาง" นี้ก็หมายความว่าต้องปฏิบัติอย่างพระเยซู; พระเยซูจึงจะกลายเป็นหนทางให้คนนั้นเดินไป

หาพระเจ้า. นี่พอกถึง การปฏิบัติตามพระเยซู ที่ถูกต้อง ไม่ใช่ใช่ว่าอย่างมวงาย
นั่นก็คือ การทำลาย ความเห็นแก่ตัว : ไม่ต้องมีตัวของตัว, มีตัวของพระเจ้า, มีตัว
ของความถูกต้อง, มีตัวของความเป็นประโยชน์แก่ผู้อื่น. ถ้ามีอย่างน้อยเป็นหลักแล้ว
ก็จะถูกต้องหมดโดยอัตโนมัติ ไม่มาตรการอันใด ก็อันหนึ่งแหละเป็นแน่นอน.

เราต้องยอมรับว่า สิ่งที่เรียกว่า ทาง ตามหลักเกณฑ์ของอภิวุฒิกัมมรณัน
มีอยู่ได้ในระบบศาสนาอื่น แต่ว่าไม่ถึงขนาด; ถ้าไม่มีอยู่แล้วในระบบศาสนาใด
ศาสนานั้น จะไม่มีการดับทุกข์ได้เลย.

ถึงแม้ว่า พระพุทธเจ้า ท่านจะได้ตรัสว่า “ในธรรมวินัยใด คือในลัทธิใด
ศาสนาใด ไม่มีอภิวุฒิกัมมรณมืองค์ ๔ ในลัทธินั้นจะไม่มีสมณะที่ ๑ คือโสดาบัน,
สมณะที่ ๒ คือสกิทาคามี, สมณะที่ ๓ คืออนาคามี, สมณะที่ ๔ คืออรหันต์
ดังนั้นก็ตาม. นี่ไม่ได้เป็นเครื่องบัตปฏิเสธไปหมดว่าไม่มีในศาสนาอื่น; เพราะว่าการ
ปฏิบัติที่ทำลายความเห็นแก่ตัวแล้ว ก็จะรวมอยู่ในความถูกต้องอันนี้. แม้จะไม่ต้อง
หมายความว่า จะเป็นพระอรหันต์อย่างเดียว ก็เป็นพระอริยเจ้าที่รอง ๆ ลงไป.

หรือ พระพุทธเจ้าท่านตรัสระบุลงไปว่า “อริยมรรคมืองค์ ๔ ที่เต็มเปี่ยม
ตามหลักของพุทธศาสนานี้” เราจะต้องถือว่า พระพุทธเจ้าท่านไม่สงวนลิขสิทธิ์
คือไม่มีกิลเลสที่เป็นเหตุให้สงวนลิขสิทธิ์เหมือนกับพวกเรา; หรือพุทธบริษัทนี้เองมีกิลเลส
ที่เป็นเหตุให้สงวนลิขสิทธิ์ ซึ่งพระพุทธเจ้าท่านไม่มีเลย. ฉะนั้นท่านจึงกล้า ตรัสไว้ว่า
“ให้ เป็นอยู่กันโดยชอบ โลกนี้ไม่ว่างจากพระอรหันต์”.

นี่เมื่อท่านจะนิพพานอยู่หยก ๆ ท่านยังตรัสอย่างนี้ ว่า “เป็นอยู่โดยชอบ
โลกนี้ไม่ว่างจากพระอรหันต์” คำว่า “โดยชอบ” นี้ เราไม่อาจจะสงวนเอาไว้เฉพาะ
เราพุทธบริษัท แต่เป็นไปได้แก่ทุกระบอบลัทธิ; ไม่ต้องพูดถึงว่าเราถือว่ามิพระ
พุทธเจ้าหลายองค์ได้ตรัสรู้ผ่านมาแล้ว ในลัทธินั้น, นั้นก็มีแน่. แต่ว่าที่ไม่เรียกว่า

พุทธศาสนานี้ เรียกว่าศาสนาอื่น นี่ก็ต้องยอมรับว่า **เขาค็มีระบบที่อาจจะเรียกได้ว่า “เป็นอยู่โดยชอบ”** ไม่มากก็น้อย; ฉะนั้นจึงถือว่า สิ่งที่เรียกว่าทาง ตามความหมายในพุทธศาสนานี้ จะต้องมียุ่อย่างไม่มากก็น้อยเช่นเดียวกัน ในระบบนั้น ๆ.

ถ้ายังไปนึกไปถึง **หลักอันหนึ่ง** ที่มีอยู่ว่า “หลุดพ้นได้ เพราะศรัทธา, หลุดพ้นได้ เพราะความเพียร, หลุดพ้นได้ เพราะปัญญา; ต่างกันเป็น ๓ อย่าง อย่างนี้ด้วยแล้ว ก็ยังเป็นเครื่องรับรองว่า แม้ใน ระบบที่หลุดพ้นด้วยศรัทธา — ความเชื่ออย่างเต็มที ก็มีทางเหมือนกัน แต่เขายก *เอาศรัทธา* หรือ *สัมมาทิฐิ* เป็นเบื้องหน้า. ระบบที่ความเพียรเป็นเบื้องหน้า ก็มีเหมือนกัน ก็มีทาง, ระบบที่ใช้ปัญญาเป็นเบื้องหน้า ก็มีทาง เหมือนกัน.

นี่ตามความรู้สึกของผมถือว่า **ทุกศาสนา** ที่มีคำสอนสำหรับให้ทำลายความเห็นแก่ตัวแล้วต้องมี “ทาง” ด้วยกันทั้งนั้น ตามสัดส่วนไม่มากก็น้อย; ถ้าทำให้หมดความเห็นแก่ตัวได้จริง ก็เรียกว่าสมบูรณ์ได้เหมือนกัน เพียงแต่มันไปเรียกชื่ออย่างอื่น ศาสนาที่ดีทุกศาสนามุ่งทำลายความเห็นแก่ตัวทั้งนั้น.

แต่ข้อที่อยากจะให้สังเกตอีกหน่อยหนึ่ง มันมีอยู่ว่า ที่เรียกว่าศาสนา ๆ นี้ ไม่เหมือนกันที่เรียกว่าศาสนาบางศาสนานั้น มิใช่ศาสนา มันเป็นเพียงแต่ระบบปรัชญา ไม่เกี่ยวกับการปฏิบัติก็มี; แต่ถึงอย่างนั้นเขาก็ยังพูดเรื่องทำลายความเห็นแก่ตัว โดยระบบทฤษฎีหรือปรัชญา.

ส่วน **พระพุทธเจ้า** ท่านตรัสศาสนาในฐานะ **เป็นการปฏิบัติ**; เราต้องปฏิบัติ ก็ต้องเป็นตัวการเดินทาง เดินทางจากความมีตัวตนเรื่อยไป จนถึงความไม่มีตัวตน มีเท่านั้นเอง, แล้วสอนให้ทราบว่ ธรรมตามันก็ไม่มีตัวตนอยู่แล้ว. เรามันโง่ว่า มีตัวตน; เพราะฉะนั้น เรารีบทำให้ฉลาดให้ถูกต้อง ให้ถอนความเห็นว่ามีตัวตน

เรื่อยไป ๆ. นั่นแหละคือการเดินทาง จนไปถึงความจริงซึ่งมันเป็นอยู่เองแล้วว่า อ้าว! ไม่มีตัวตน มันก็จบกันเท่านั้น.

พูดโดยนัยนี้ เพื่อจะให้เข้ากันได้กับศาสนาอื่นลัทธิอื่นก็ว่า เดินทางจากความคิดดีว่ามีตัวตน ไปสู่ความหมดความคิดดีว่ามีตัวตน; อาจจะมีอยู่ในลัทธิเล็ก ลัทธิน้อยอะไรตามลัทธิตามส่วน. เราถือว่า พุทธศาสนามบูรณ ในข้อนี้ ทั้งในแง่ของการวาง ทฤษฎี และการปฏิบัติ และการ ได้รับผลของการปฏิบัติ. เอาเป็นว่า การเดินทางนั้นอยู่ที่นั่น อยู่ที่อยู่แล้วปฏิบัติ แล้วได้ผลของการปฏิบัติ.

(ถาม) อยากจะเรียนถามท่านอาจารย์ว่า ที่คำว่าให้ปฏิบัติธรรมให้อยู่กับเนื้อที่ตัวนั้น กินความกว้าง ๆ คือปฏิบัติองค์มรรคใช่ไหม?

(ตอบ) นั่นแหละว่าปฏิบัติธรรมทั้งหมด สรุปแล้วก็เหลือมรรคมีองค์ ๘ หรือว่าเหลืออยู่ที่ศีล สมาธิ ปัญญา, เหลืออยู่ว่าทำลายกิเลสให้หมดไปนั้น เราต้องทำมันอยู่ ประพศปฏิบัติอยู่นั้นแหละ เรียกว่า อยู่ที่เนื้อที่ตัว. ถ้าเราเรียนแต่พูด หรือเรียนกันในโรงเรียน มันก็ไม่มี อยู่ที่เนื้อที่ตัว.

“**อยู่ที่เนื้อที่ตัว**” คือทั้งเนื้อทั้งตัว ทั้งกาย ทั้งวาจา ทั้งใจ กระทำอยู่อย่างนั้น คือกระทำอยู่ในลักษณะทำลายหรือบ่อนักกิเลส ว่าอยู่ที่เนื้อที่ตัว. จัดให้ดี แล้วก็จะมีอยู่ที่เนื้อที่ตัวทั้งเวลาตื่นและเวลาหลับ; เพราะว่าถ้าจัดไว้ดี ในเวลาตื่นแล้ว เวลาหลับก็ไม่เป็นโอกาสที่จะให้ผันไปในทางที่จะเป็นกิเลส คือไม่มีความผิดพลาดในเวลาหลับ; แม้ว่าเราจะไม่ปรับคนที่ทำอะไรในเวลาหลับว่า เป็นเจตนาทำผิดทำร้าย. นี่หมายความว่า มันอยู่ที่เนื้อที่ตัวจริงๆ, มันคุมอยู่ทั้งเวลาตื่นและเวลาหลับ.

(ถาม) ท่านอาจารย์ครับ เราอาจจะกล่าวได้ไหมว่า ตัวสมาธิคือสัมมาวายามะ สัมมาสติ สัมมาสมาธิ นั้นเป็นกำลังขององค์มรรคได้ไหม? เพราะว่าไม่ว่าที่ไหน ๆ พอลงมือปฏิบัติ ต้องปฏิบัติสมาธิ หรือเจริญสติ จะกล่าวได้ไหมว่ามันเป็นตัว start หรือเป็นตัวกำลังให้มรรคองค์ ๘ ทั้งหมดไปได้.

(ตอบ) ก็คือคำว่าสมาธิคำหนึ่ง เป็นชื่อของหมวดธรรม มันถึงเขาธรรมะหลายชื่อ หลายสิบชื่อ มาสู่คำว่าสมาธิคือหมวดสมาธิ. แต่ถ้าว่าแยกไปเป็นตัวมันเองอย่างเดียว ก็หมายถึงสมาธิล้วนๆ ในชื่อว่าสมาธิ; เช่นในกรณีนี้ สัมมวาชาโม ก็เป็นกลุ่มสมาธิ, สัมมาสติ ก็เป็นกลุ่มสมาธิ, แล้ว สัมมาสมาธิ ก็เป็นตัวสมาธิ; รวมกันเป็นเรียกว่ากลุ่มสมาธิ.

เดี๋ยวนี้ เราจะไปแยกอย่างนั้น ว่า อะไรเป็นตัวกำลัง กำลังงานกำลังแรง มันก็ได้แก่ ตัวสมาธิ. ที่นี้ สติ แม้จะถูกสมมติอยู่ในกลุ่มสมาธิ มันก็ทำหน้าที่อย่างอื่น เช่นรักษาคัมภีร์อะไรไปตามหน้าที่ ที่นอกไปจากที่สมาธิมีอยู่. สัมมวาชาณะ นั้น มันก็แยกตัวออกไปอีกอย่างหนึ่ง คือว่าไม่หยุด; ถ้าสมาธิมันเกิดหยุดกำลังมันเกิดหยุดก็ใช้ไม่ได้; จะต้องไม่ให้หยุด ก็ว่าต้องมีอยู่เรื่อย นี่แหละสัมมวาชาณะ อย่าให้ขาดตอน.

ในมรรคมืองค์ ๘ นี้ อุปมาได้น่าแปลก ๆ ไปคิดเอาเอง. ถ้าว่าจะ เป็นเรื่องของการเดินทาง ละก็ ก็ให้เป็นเรื่องของการเดินทางไป; เช่นว่า สัมมาทิฏฐิ เป็น ความรอบรู้ ในแผนที่ ในทิศทาง อะไรต่างๆ จนเกิด สัมมาสังกัป ไป คือ อยากรจะไปจริงๆ แล้วก็ไปด้วย สัมมวาจา สัมมากัมมันโต สัมมาอาชีโว; นี่เป็นการเดินทางไป. สัมมวาจา เหมือนกับว่ามีปากที่จะช่วยการเดินทางให้สำเร็จ อย่าเกิดอันตรายขึ้นในระหว่างทาง, สัมมากัมมันโต นี้ก็เหมือนกับว่า มันเดินทางไปด้วยอุปกรณ์อะไรต่างๆ, สัมมาอาชีโว นี้มันก็มีเสบียงทางไปอย่างเพียงพอด้วย. สัมมวาชาโม ก็ว่ามันมีการเดินที่ไม่หยุด, สัมมาสติ นี้ความระแวงระวังดี. สัมมาสมาธิ นี้เป็นกำลังมัน ความมั่นคง แห่งการเดิน นี้เรียกว่าทำอุปมาให้เข้าใจชัด สำหรับคำว่าเดินทางควรจะเป็นอย่างนี้.

นี้มีอุปมาอีกมากมาย เช่น ตกทะเลจะขึ้นมานบนบก หรือว่า ไฟไหม้จะออกมาเสียจากกองไฟ นี้อุปมาอีกมากมาย. รวมความแล้ว สมาธิเป็นตัวกำลัง,

ปัญญาเป็นแสงสว่าง หรือเป็นความคมกล้า, **ศีลเป็นรากฐาน** เป็นอุปกรณ์ในชั้นแรก ๆ ทุกแง่ทุกมุม.

อย่างในอุปมาที่เราทุกคนในวันก่อน **เรื่องชีวิตนี้คือการลั้ตามอยู่เสมอ** ปัญญาเป็นดาบ ที่ได้มา มาลับที่ หินคือสมาธิ, **หินอยู่บนแผ่นดินที่ถูกต้อง คือศีล** แล้วจึงจะลับได้ แล้วดาบที่ได้มาอย่างไม่คม มันก็คมขึ้นมา; **นั่นก็คืออริยมรรคมีองค์ ๘ เหมือนกัน** ในแง่ไหนอุปมานั้น.

คุณต้องอุปมาได้เองตามความพอใจ เพราะมีเหตุผลอยู่ในตัวแล้ว ไม่จำเป็นต้องไปถือเอาอุปมาที่คนอื่นเขาวางไว้ก็ได้. ถ้าเราอุปมาได้เองดีกว่า ชัดเจนกว่า มีประโยชน์กว่า. **สมาธิเหมือนกำลัง, ปัญญาเหมือน ความคมหรือ แสงสว่าง** ศีลเหมือนกับ **พื้นฐาน** สำหรับเหยียบ สำหรับยืน ในการปฏิบัติหน้าที่การงาน.

(ถาม) มีอีกข้อหนึ่งที่เกี่ยวข้องกันกับปัญญากับสมาธิ ที่ท่านอาจารย์ได้เคยเขียนไว้เกี่ยวกับปัญญาวิมุตติ ผมยังคงสงสัยอยู่บางตอนว่า ถ้าปัญญาล้วน ๆ แล้วมันจะเดินทางไปได้ลำบาก; อยากทราบเรียนตามท่านอาจารย์ว่า สมาธิที่เป็นพื้นฐานสำหรับปัญญาวิมุตตินั้นมันมีขอบข่ายกว้างเท่าไร?

(ตอบ) พุทธเจโตวิมุตติ ปัญญาวิมุตตินี้มีปัญหาาก คือเขาอธิบายกันต่างๆ แล้วมีอธิบายกันอย่างหละหลวมกำกวม จนฟังได้ว่า : เจโตวิมุตติ ก็หลุดพ้นด้วยอำนาจจิตล้วน ๆ, **ปัญญาวิมุตติก็หลุดพ้นได้ด้วยอำนาจปัญญาล้วน ๆ** อย่างนั้นมันผิดหลัก; หรือที่เราจะมองเห็นได้นั้น มันก็ผิดพระพุทธวจนะ. ถ้าผมได้พูดไว้ที่ไหนว่ามี**การ บรรลุ มรรคผลได้ด้วยอำนาจปัญญาล้วน ๆ** แล้วละก็ **ขอให้ถือว่าผิด**. แต่ไปกันดูเถอะว่าผมพูดไว้ที่ไหน ถ้าพูดไว้ที่ไหนมีพูดอย่างนั้นจริง ก็ขอให้ถือว่าพูดผิด; **เพราะว่าที่ตูกนั้น มีข้อเท็จจริงอยู่ว่า เจโตวิมุตติก็หลุดพ้นด้วยอำนาจจิต เป็นหลักสำคัญไม่ใช่ทั้งหมด, ปัญญาวิมุตติก็หลุดพ้นด้วยอำนาจปัญญาเป็นส่วนสำคัญ** แต่ก็ไม่ใช่ทั้งหมด;

ก็ หังจิตและหังบัญญัติ นั้น ต้องมีอยู่ด้วยกัน, แล้วก็มีศีลอยู่ โยชยัตโนหติ ในจิตและบัญญัติ นั้น; แล้วมันก็ต้องหลุกหั่นด้วยทั้งศีล และสมาธิ และบัญญัติ นั้นแหละ.

แต่เดี๋ยวนี้ ทำไมไปแยก เรียกว่าเจโตวิมุตติ บัญญัติวิมุตติ ? เพราะว่าบางคน เขามีความสามารถทำจิตให้เป็นสมาธิอย่างสูงสุด อย่างเกินความต้องการ แล้วก็หลุกหั่นกิเลสด้วยอำนาจบัญญัติ ซึ่งเป็นข้างเท่าหลัง. ในกรณีนี้คือว่า เขาคำลังจิตขึ้นเป็นเบื้องหน้า; แต่กิเลสมันก็ขาดลงไปด้วยอำนาจของบัญญัติ. คนโดยมากทำอย่างนั้นไม่ได้ ก็เป็นพวกบัญญัติวิมุตติ.

พวกบัญญัติวิมุตติ มีสมาธิพอสมควรซ่อนอยู่ในบัญญัติ อย่างไม่มองเห็นตัว ก็มีบัญญัติเป็นเบื้องหน้า ก็บัญญัติตามแบบที่คนทั่วไปจะสร้างสมขึ้นมาได้; หมายความว่าอยู่ในโลกนาน ได้เห็นอะไรมาก มีความแก่ห่อของบัญญัติ ก็พอมองเห็นอนิจจัง ทุกขัง อนัตตาได้อย่างเด็ดขาด. แต่ด้วย คำลึงของสมาธิ ที่เพียงพอ พอเพียงเท่านั้น คือซ่อนอยู่หลุกกับบัญญัติ ไม่เด่นออกมาให้เห็น จึงมองไปในรูปว่าบัญญัติเป็นเบื้องหน้า, เป็นตัวการสำคัญของการบรรลุผลของคนประเภทนี้. ถึงแม้จะว่าบรรลุด้วยแบบสุขวิปัสสก มันก็ด้วยบัญญัติและก็ยังมีสมาธิอยู่ในขั้นตามสัดส่วน แก่ผู้ที่จะบรรลุได้อย่างสุขวิปัสสก.

ผมไม่มองเห็นว่า จะ หลุกหั่นได้ด้วยอำนาจของบัญญัติ ล้วน ๆ แต่ต้องมีสมาธิ อยู่โดยฉกัส่วน ซ่อนอยู่ใต้บัญญัติพอดี แล้วมีศีลซ่อนอยู่ในนั้น อย่างไม่เห็นตัวด้วย, แล้วสมาธิก็มี บัญญาก็มี ศีลก็มี. จะพูดกันแล้วก็ทั้ง ๓ พวกนั้นแหละ, หรือทั้ง ๒ พวก คือทั้งอย่างเจโตวิมุตติ และบัญญัติวิมุตติ, แต่ละพวกก็มีศีล สมาธิ บัญญัติ ในการบรรลุ แม้สุขวิปัสสก ที่ว่าหย่อนกว่าใครแล้ว มันก็ยังต้องมีทั้งศีล สมาธิ บัญญัติ แต่ไม่ยกเอามาเป็นเบื้องหน้า ไม่ยกเอามาเป็นเครื่องเชิดชู ไปเสียทั้งหมด.

คนบางพวกเขามีสมาธิเป็นเบื้องต้น เรียกว่าเจโตวิมุตติ; ถ้าจะพูดให้ฟังง่ายไม่พื้นเผือกก็ว่า เจโตวิมุตติ หลุดพ้นด้วยอำนาจปัญญาและกำลังจิตอันสูงสุด, ปัญญาวิมุตติก็หลุดพ้นด้วยอำนาจปัญญา และด้วยอำนาจของสมาธิที่พอดีๆ ไม่แลบออกมาให้เห็น. สุขขวิปัสสาก็หลุดพ้นด้วยอำนาจของปัญญา แล้วจึงจะมีอะไรน้อยไปกว่านั้นอีก แต่ก็มี ศีล สมาธิ ปัญญา นี้แหละ.

การหลุดพ้นมีด้วยปัญญาทั้งนั้น จะเป็นพวกไหน ถ้ามีการหลุดพ้น จะหลุดพ้นด้วยตัวปัญญา แล้ว นอกนั้นเป็นอุปกรณ์ เช่นสมาธิที่เป็นอุปกรณ์, เช่น ศีล เป็นอุปกรณ์; แม้การตัดให้ขาดออกไป เราต้องถือเอาความคมนี้เป็นการตัดส่วนกำลังหรือน้ำหนัก หรืออุปกรณ์อื่นๆ นี้ก็เรียกว่าอุปกรณ์ เพื่อให้ความคมทำหน้าที่ของมันสำเร็จ.

การตัดต้องตัดด้วยความคม; การหลุดพ้นก็หลุดพ้นด้วยปัญญา ซึ่งเป็นความคม นอกนั้นเป็นอุปกรณ์แฝงอยู่เบื้องหลัง ตามสมควรแก่บุคคล ซึ่งมีอินทรีย์ มินิสัย มีอะไรต่างๆ กัน. ทุกคนไม่สามารถจะบรรลุด้วยแบบเจโตวิมุตติ; แล้วอย่าลืมว่าแม้บรรลุด้วยเจโตวิมุตติก็มีปัญญาวิมุตติรวมอยู่ในนั้นด้วย เพราะ ตัวปัญญานั้นเป็นตัวทำหน้าที่ตัด. คำสอนหลังๆ มาใช้คำว่า สมถญาณิก วิปัสสนาญาณิกะ; อันแรกมีสมถะแรงกว่าเป็นเบื้องต้น, อันหลังก็มีวิปัสสนาแรงกว่าเป็นเบื้องต้น; นี้ก็หลักเกณฑ์เกี่ยวกับปัญญาวิมุตติเจโตวิมุตติ.

(ถาม) อยากเรียนถามท่านอาจารย์ ปัญญาสุดท้าย สมมุติว่าอย่างขมราวาสอย่างนี้ การมีอาชีพรู เช่นว่า การค้าเนื้ออย่างนี้ถือว่าเป็นสัมมาอาชีโวได้หรือไม่? ถ้าเผื่อถือว่าเป็นอย่างนั้นก็ขัดกับสัมมาสังกัปปไป คือความดำริในการไม่เบียดเบียนในการไม่มุ่งร้าย; ถ้าขัดกันแล้วคนนั้นก็หมดโอกาสที่จะเดินทาง คือ เดินทางจากความทุกข์ไปสู่ความไม่มีทุกข์.

(ตอบ) คำถามอย่างนี้เป็นคำถามที่จริง คือตรงตามที่มันเป็นจริง; ก็ต้องทำความเข้าใจกันตามขั้นตอน ว่าการที่จะบรรลุติดอย่างนั้น บัณฑิตอย่างนี้ ว่าได้หรือไม่ได้

ไปหรือไม่ไป. ส่วนที่เป็นการบัญญัติก็มี เรื่องอย่างนี้ท่านก็บัญญัติไว้แล้วว่า “จะเป็นพุทธบริษัทหรือเป็นอุบาสกในพุทธศาสนาอย่างนี้ ต้องไม่ทำอย่างนั้น ที่เรียกว่ามิจฉาวาณิชช : ไม่ฆ่าเนื้อขาย ไม่ขายน้ำเมา ไม่ขายอาวุธ ไม่ขายสัตว์มีชีวิตต่างๆ. ที่ตามนั้นก็แสดงอยู่แล้วว่า เขายังไม่เดินอยู่ในทางนี้, เดินออกนอกทาง หรือกลับทวนหนทางอะไรก็ตามเรื่อง, เขายังไม่ลงไปทาง, แล้วเรายังไม่ยอมรับว่าเขาเป็นผู้ที่เดินอยู่ในทาง ก็ไม่มีปัญหาแล้ว.

ส่วนผู้ที่เดินอยู่ในทาง ก็ไม่ไปทำอย่างนั้น; แล้วนั้นก็เป็นเรื่องบทบัญญัติที่ได้บัญญัติไว้แล้วในชั้นศีล ในชั้นศีลธรรม ว่าจะต้องไม่ทำอย่างนั้น. คนที่มองเห็นแล้วก็เดินทางอยู่ ก็ไม่ทำอย่างนั้น. คำว่าขายเนื้อนี้ จะต้องจำกัดให้ชัดว่าฆ่าเนื้อขาย; ถ้าเพียงไปรับเนื้อกระป๋องมาขาย แล้วคงจะไม่รวมอยู่ในข้อนี้.

เฮ้, หมดเวลาแล้ว ปิดโรงเรียน.

โมกขธรรมประยุกต์

- ๑๒ -

๒๑ เมษายน ๒๕๖๘

๖๕ ผู้ทาง บ

ท่านนักศึกษา ผู้สนใจในธรรมทั้งหลาย,

การบรรยายในชุดโมกขธรรมประยุกต์ เป็นครั้งที่ ๑๒ นี้

ผมขอก้าวโดยหัวข้อว่า ผู้ทาง

การพูดครั้งนี้ เป็นการกล่าวในฐานะที่เป็นปัญหาของคน ใต้อไปตามเดิม; พูดสำหรับคนที่มึปัญหาว่า ใครจะเป็นผู้ทาง ในเมื่อมีการเดินทาง? แล้วอีกอย่างหนึ่ง ก็ขออย่าได้ลืมเสียว่า เรา ทุกคนในลักษณะของธรรมประยุกต์ คือพูดในลักษณะที่จะใช้เป็นค้ำการปฏิบัติได้ คือชี้ให้เห็นความเป็น

ไปได้ ของการปฏิบัตินั้น ว่ามันมีอยู่แล้วที่ตัวบุคคลอย่างไร, แล้วจะต้อง
ทำเพิ่มเติมต่อไปให้มากยิ่งขึ้น อย่างไรเท่านั้นเอง. เพราะฉะนั้น มันก็เป็น
การพูดที่แปลกออกไปบ้าง คือไม่ได้เพียงแค่เอาหัวข้อในแบบแผนต่าง ๆ
มาอ่านให้ฟัง หรือว่าอธิบายไปตามลำดับหัวข้อเช่นนั้น. ขอให้นึกถึงเรื่อง
ต่างๆ ที่แล้วมา, ล้วนแต่บรรยายในลักษณะที่เรียกว่าธรรมประยุกต์ คือชี้ให้
มองเห็นสิ่งที่มียุ่จริง หรือกำลังเป็นอยู่จริง หรือที่ไม่ได้รับการปรับปรุงอะไรเลย.

ในวันนี้จะพูดถึงสิ่งที่เรียกว่า ผู้ชี้ทาง แทนที่จะพูดว่าคน ผมพูดว่า “สิ่ง”
ก็ยังมีอะไรแปลกออกไปบ้าง จากที่เคยรู้ยู่ว่า ผู้ชี้ทางมันก็ต้องเป็นคน นั้นเป็นการ
กล่าวต่อจากการพูดในครั้งที่แล้วมา คือพูดเรื่องทาง ซึ่งมีความหมายเป็นการเดินทางอยู่
ในตัวทาง และต้องเป็นการเดินแล้ว จึงจะเรียกว่าทาง มิฉะนั้น มันก็ยังเป็นอะไรก็ไม่รู้
ยังไม่ควรจะเรียกว่าทาง.

นี่ จะพูดต่อไปถึง ผู้ชี้ทาง ผู้แสดงทาง หรือ ผู้นำทาง แล้วแต่ละจะเรียก
ว่ามีอยู่อย่างไร ในลักษณะที่อาจจะประยุกต์ได้, ก็อาจจะมีได้โดยแท้จริง โดยไม่ยาก
แล้วก็จะสำเร็จในการเดินทางมากขึ้น.

เมื่อมีการเดินทาง ฟังรู้จักผู้ชี้ทาง

ขอให้อ่านไปทบทวนข้อความที่แล้วมา บางข้อบางประเด็น : ว่าการเดินทาง
นั้นพูดได้หลายอย่าง, ว่า เดินจากความทุกข์ไปสู่ความดับทุกข์ ก็มี, ว่า เดินจากความ
เป็นปุถุชนไปสู่ความเป็นพระอรหันต์ ก็มี, รวมความแล้วมันก็เพื่อถึงปลายทางที่มนุษย์
ควรจะไปให้ถึง ด้วยกันทั้งนั้น. นี่อาจจะมีข้อสงสัยขึ้นมาว่า ใครจะเป็นผู้ชี้ทาง ?

ข้อนี้ก็ควรจะเปรียบเทียบกันดู ระหว่างการ เดินทางในทางวัตถุ ทางรูป
ธรรม, กับการ เดินทางในทางนามธรรม คือจิตใจ. ถ้าเราจะเดินทางไปไหนสัก

แห่งหนึ่งด้วยรถยนต์อย่างในสมัยนี้ ใครจะเป็นผู้ขี่ทาง? ถ้าเป็นอย่างสมัยโบราณ อาจมีคนขี่ทางเป็นตอน ๆ ไปก็ได้ หรือมีปากก็ถามเขาไปเรื่อยก็ได้; แต่ถ้าเป็นอย่างสมัยนี้ ดูเหมือนไม่จำเป็น ที่จะต้องทำถึงขนาดนั้น; เพราะหนทางมันก็มีอยู่, แล้วแผนที่ที่เขาแสดงไว้อย่างถูกต้อง ซ้อมาสักแผ่นหนึ่งก็ได้ ก็เดินไปได้ ขับรถไปได้, หรือว่าตามทางแยกต่าง ๆ เขาก็มีป้ายเขียนไว้ นี่เราก็คูบ้าย ก็สามารรถที่จะเดินไปได้.

ทีนี้ เมื่อมันเป็นการเดินทางข้างใน เราจะทำอย่างนั้นได้อย่างไร; หรือเรียกว่าเป็นการเดินทางในทางธรรม ไม่ใช่ทางวัตถุ. เราก็ต้องพิจารณาดูกันต่อไป ในการเดินทางธรรมปฏิบัติธรรม นี่ก็ไปตามแนวธรรม ก็อาศัยบุคคลเป็นผู้บอกทางขี่ทางก็ได้ นั่นส่วนหนึ่งต่างหาก. แต่ที่สำคัญกว่านั้น ที่สำเร็จประโยชน์แท้จริง ก็คือว่า **ตนเองต้องทำหน้าที่สำคัญที่สุด** ในการที่จะ **คอยขี่ทางให้แก่ตนเอง** หรือสังเกตทางเอาเองนี้เรื่อย ๆ ไป.

เมื่อกล่าวโดยสั้นเชิง ก็ควรจะถามขึ้นว่า **พระพุทธเจ้าท่านเป็นพระพุทธเจ้า** ขึ้นมานี้ **ใครขี่ทางให้ท่าน?** ทุกคนก็คงจะตอบว่าไม่มีใครขี่. ถ้าไม่มีใครขี่ ท่านตรัสรู้ได้อย่างไร; เมื่อมีการตรัสรู้จริงอย่างนี้ ก็ต้องยอมรับว่า ท่านก็ต้องขี่ให้แก่ตัวเอง; แม้ที่สุดแต่จะเป็นการคลำไปตามลำดับ มันก็เป็นการขี่ทางให้แก่ตัวเอง. นี่ขอให้สังเกตไว้ในส่วนนี้ว่า **พระพุทธเจ้าท่านเป็นพระพุทธเจ้าขึ้นมาด้วยการค้นคว้า หรือขี่ให้แก่ตัวเอง** เรื่อยมา.

ถ้าจะถามเลยไปถึงว่า **ใครขี่ทางให้แก่พระบิณฑุกพุทธเจ้าทั้งหลาย?** ข้อนี้บางคนอาจจะยังไม่ทราบ ว่า **พระบิณฑุกพุทธเจ้านั้นคืออะไร คือใคร?** ตามตัวหนังสือก็คือ **ผู้ที่ตรัสรู้เป็นพระพุทธเจ้า** ขึ้นมา หรือ **เป็นผู้รู้ขึ้นมาด้วยตนเอง ผู้เดียวโดยเฉพาะ;** แล้วตามเรื่องราวนี้ ๆ ก็ปรากฏว่ามีอยู่มาก มีจำนวนมาก. **ใครขี่ทางให้ท่าน?** คำตอบนี้ ถ้าดูตามเรื่องราวแล้ว มันก็ต่างกัน; โดยส่วนใหญ่ก็ตอบว่า

มันเป็นการแสร้งแห่งนิสสัย แห่งอินทรีย์ แห่งบารมี. เมื่อท่านไม่ประสงค์จะเป็นถึงพระสัมมาสัมพุทธเจ้า และบารมีก็แสร้งพอที่จะตรัสรู้ธรรม เป็นเครื่องดับทุกข์สิ้นเชิงเฉพาะตน ท่านก็เป็นกันอย่างนี้ **เกือบจะหาผู้ชี้ทางไม่ได้** เพราะมันเป็นการแสร้งของบารมีขึ้นมาตามลำดับ.

แต่ถึงอย่างนั้นก็ได้หมายความว่า ท่านจะไม่เคยได้ยินได้ฟังเสียเลย; แต่แม้ว่าท่านจะไม่ได้ยินได้ฟังเสียเลย ท่านก็ยังมีใจแสร้งแห่งบารมีนั่นแหละ เป็นเครื่องทำให้เกิดแรงสร้างในการบรรลุความเป็นพระพุทธเจ้าในแบบนี้. นี่ก็เป็นทีที่หวังกันอยู่มาก ว่า ถ้าไม่มีทางที่จะรู้ตามพระพุทธเจ้า ก็ยังมี**ทางที่จะรู้ด้วยตนเอง ในฐานะ บัณฑิตพุทธะ**; แต่ถึงอย่างนั้นเราก็ต้องยอมรับว่ามีตนเอง นั่นแหละ เป็นผู้นำตนเอง ซึ่งจะไม่มัวอะไรนำเสียเลย มันเป็นไปได้.

ผู้ชี้ทางแก่ตน นี้สำคัญที่สุด

ที่ว่า **ตนเองนำตนเอง** นี้ ก็ดูเห็นได้ง่าย ๆ ว่า ชีวิตแต่ละวัน มันเป็นการศึกษา, คือชีวิตแต่ละวัน มันสัมผัสต่อสิ่งนั้น ต่อสิ่งนี้ ต่อสิ่งโน้น ทางตา ทางหู ทางจมูก ทางลิ้น ทางกาย ทางใจ ทุกอย่างเป็นการศึกษา; ในเมื่อมันซึมลงไปทั่ว ๆ ก็เกิดความรู้สูงขึ้นไปตามลำดับ. ความผ่านไปด้วยสติปัญญาทุกวัน ๆ นี้ มันก็สอนให้, หรือว่าเป็นเหมือนผู้ชี้ทาง. พระปัจเจกพุทธะทั้งหลาย ก็ไม่ต้องการอะไรมากนัก; ต้องการเพียงว่า จะไม่มีกิเลสรบกวนเท่านั้นเอง ไม่มุ่งหมายจะสอนใคร ไม่ตั้งตนจะเป็นพระศาสดา อะไรทำนองนี้ เรื่องมันก็เหลือน้อยเข้า. ฉะนั้น ขอให้เอาใจใส่กันบ้างเกี่ยวกับការผ่านไปในชีวิตประจำวันนี้ มันจะสอนอะไรให้ได้บ้าง.

ความผ่านไปเป็นเรื่อง ๆ มันเป็นอย่างที่เรียกว่า เป็นความเจนจัด หรือความช่ำชอง หรือที่เรียกกันว่า *experience* นี้ก็มีมาก, แล้วยังแบ่งแยกออกไปได้เป็น *experience* ทางวัตถุ เรื่องธรรมศาสาสนัญ ไม่เกี่ยวกับสติปัญญาอะไรมากมาย, กับอีก

บุคคลผู้ทำที่เป็น ครูบาอาจารย์ โดย เป็นบุคคล นี้ก็มีอยู่, เป็นโดยธรรม
ก็มีอยู่; อย่างที่มีคำตรัสว่า อัญญาจิกมรรค นั้นแหละ เป็นเพื่อน ที่ดี เป็นกัลยาณมิตร
นี้ หมายเอาธรรม แต่ใช้คำว่าเพื่อนหรือกัลยาณมิตร, เพราะเหตุที่นั่นแหละ ในภาษาพูด
ฝ่ายธรรมนี้ เขามักจะเรียก หรือนิยมเรียก ครูบาอาจารย์ว่ากัลยาณมิตร, นักปฏิบัติ
ทั้งหลายยอมรับนักปฏิบัติ ว่าเป็นกัลยาณมิตร.

ธรรมนิยมนี้มีมาแต่โบราณ ผมก็ยังได้อินกับหูตนเอง ในเมื่อเรากล่าวถึง
ตนเอง : พระผู้เฒ่าองค์หนึ่งสนใจในตัวผมว่า ช่วยศึกษาอะไร, เรียนหนักธรรมอย่างไร,
เรียนบาลีอย่างไร, ในที่สุดท่านก็ให้คำพูดอันนี้ออกมา ว่าแหม, “จะได้เป็นกัลยาณมิตร
ที่ดี” อย่างนี้ ไม่ใช่เพราะผมยังเป็นเด็ก; แต่ท่านกล่าวตามธรรมเนียม ว่า ผู้ที่รู้เรื่อง
ของปริยัตินั้น จะเป็นมิตรที่ดีของผู้ปฏิบัติ.

นี้หมายความว่า มีการติดต่อกัน ช่วยผู้ปฏิบัติก็เข้าไปหาผู้ปริยัติ ได้ตาม
ชอบตาม เอาหลักปริยัตินั้น ไปปฏิบัติ, แล้วก็ยังคงยึดติดต่อกันอยู่เรื่อยๆ มันก็ยังสำเร็จ
ประโยชน์ได้เหมือนกัน; เพราะฉะนั้นจึงถือเป็นหลักว่า นักปริยัติเป็นกัลยาณมิตร
แก่ผู้ปฏิบัติ. นี่ท่านนิยม เวลากล่าวสรรณะในทางกับทุกข์ นี้ว่า เป็นกัลยาณมิตร;
คล้าย ๆ กับภาษาของ พระพุทธองค์ที่ตรัสว่า อัญญาจิกมรรค เป็นกัลยาณมิตร อย่างนี้
เป็นต้น.

ที่จริงก็ยังเป็นการพูดจาที่มีเหตุผล ที่จะต้องพูดอย่างนั้น ซึ่งอาจมองดูได้
ในสองแง่ ก็ว่า อย่าให้คนที่รู้อะไรนั้นแหละอวดคัจฉาทอง มากไป ว่า “กูจะเป็นอาจารย์,
เป็นอะไรทำนองนี้” ซึ่งเป็นโรคของพวกอาจารย์วิมุตตนาโดยมาก และเคยเป็นมาแล้ว
ตั้งแต่โบราณ. อาจจะเป็นเพราะข้อนี้ ท่านจึงลดน้ำหนักว่า เรา เป็นกันแค่เพียง
กัลยาณมิตร ไม่เรียกว่าอาจารย์ นี้ก็เป็นได้; เป็นเหตุผลอย่างหนึ่งที่ควรระมอม.

ที่อีกทางหนึ่งก็คือว่า **อย่าอวดอ้างถึงจะเป็นอาจารย์** เป็นผู้โอบอุ้มไปเลย **มันจะเทียมพระพุทธรูป** ในเรื่องของสังสารวัฏฏ์นี้ มันยากเกินไปกว่าที่คน ๆ หนึ่ง จะตั้งตัวเป็นอาจารย์หัวปักอีกคนหนึ่งไป **ควรจะต้องว่าเป็นเพื่อนเดินทาง** กันมากกว่า; เพราะส่วนมาก อาจารย์นั้นเองก็ยังไม่ใช่ว่าเป็นผู้บรรลุสูงสุด, ลูกศิษย์ก็ยังไม่ได้บรรลุ; ต่างก็ยังคงอยู่ในฐานะเป็นเพื่อนทุกข์ เพื่อนเดินทาง เพื่อนพินძ่ากันมากกว่า; ฉะนั้น จึงพอเหมาะพอดี ที่จะเรียกว่าเป็นเพื่อนที่ดีที่สุด ก็คือกัลยาณมิตร.

คนพวกกัลยาณมิตร นั้นเอง ก็บุคคลประเภทที่จะเรียกว่า **ผู้ชี้ทาง**; ถึงแม้ **พระพุทธรูปจะเป็นผู้ชี้ทาง** ก็ตั้งอยู่ในฐานะของกัลยาณมิตร หรือมีความหมาย **เป็นกัลยาณมิตรอยู่เต็มตัว** คือทำไปด้วยความเมตตากรุณา หาที่สุดมิได้.

เอาเป็นว่า **มีบุคคลผู้ชี้ทาง** จะเรียกว่าอะไรก็สุดแท้ แต่เดี๋ยวนี้เราเรียกว่า **ผู้ชี้ทาง** เรียกว่า **มักคุเทศก์ มคค + อุเทศก - เป็นผู้ชักชวน แสดงชวน ชิงหนทาง**; ฉะนั้น การชี้ทางของบุคคลอย่างนี้ ผิดกันไกล กับการบอก การชี้ของตนเอง ที่ตนเอง ชี้แก่ตนเอง คือว่าบุคคลจะบอกกันได้ ก็เพียงแต่บอก มันทำอะไรไม่ได้มากไปกว่าบอก.

แม้พระพุทธรูปเอง ท่านก็ยังได้ตรัสข้อความว่า **ตุมเหติ กิจจํ อาตมปฏิ** **อกขาตวาโร ตถาคตา - กิจที่ต้องทำนั้น พวกเธอต้องทำเอง ตถาคตทั้งหลายเป็นแต่ผู้** **บอก**, ก็คือบอกให้ไปทำอะไร ให้ไปเดินอย่างไร นั้นเอง; ฉะนั้นจึงเรียกว่า **เป็นผู้บอก** คล้ายกับว่าช่วยได้ครึ่งหนึ่ง คือบอกให้ว่าไปทำอย่างไร. ข้อนี้ก็เป็นการอธิบายสำหรับหลักธรรมะอื่น ๆ ได้ด้วย; เช่นคำว่า **"ตนเป็นที่พึ่งแก่ตน"** นี้ ก็เป็นการ **แสดงอยู่แล้ว** ว่า **แม้พระพุทธรูปทำไฉนแก่ผู้บอก** ให้ตนไม่ทำที่พึ่งแก่ตน, ไม่ทำเสร็จแล้ว มันก็เป็นที่พึ่งแก่ตน.

แม้มีผู้บอกทาง **ตนก็ต้องชี้ทางแก่ตนด้วย**

นี่คำว่า **"ผู้บอก"** มันก็มีความสำคัญ ไม่ใช่ไม่มีความสำคัญ; เพราะ ผู้ฟังมีอยู่หลายสถานะ บางทีมันจนจะรู้อยู่แล้ว บอกนึกเขี้ยวรู้; แต่บางทีบอกเท่าบอก,

บอกเท่าบอก มันก็ไม่รู้ก็มี; เพราะว่าผู้ฟังอยู่ในฐานะต่างกันมาก. พวกเราจะอยู่ในฐานะอย่างไรก็ไปรู้เอาเองของแต่ละคน.

ที่ว่าบอกแล้วเข้าใจได้เลยในทันที นี้ก็มี; อย่างพระพุทธเจ้าทรงแสดงอนัตตลักขณสูตรแก่ปัญจวัคคีย์ ก็ทำให้เขาเป็นพระอรหันต์ได้ในทันที. นี้ก็ต้องหมายความว่าอาศัยผู้บอก ที่เป็นบุคคล ผู้ที่เป็นบุคคล กระทำแก่บุคคลที่ได้ชวนช่วย ช่วยตัวเอง ช้ทางให้แก่ตัวเอง เดินทางมาด้วยตนเอง ทั้งมากมายแล้วเหมือนกัน ในสถานะอันหนึ่งหรือในระยะแรก ๆ.

พวกปัญจวัคคีย์ กับพระสัทธัตถะผู้ออกบวชนั้น ดูจะเป็นเพื่อนกันมากกว่า แล้วต่อมาจึงกลายเป็นพระศาสตากับลูกศิษย์; หมายความว่าบุคคลอย่างพระปัญจวัคคีย์นี้ เขาช้ทางให้แก่ตัวเอง ชวนช่วยด้วยตนเองเรื่อย ๆ มา ผิด ๆ ถูก ๆ เรื่อยมา ๆ จนได้ฟังคำแสดงธรรมที่ทรงกับจุด ตรงกับเรื่องพอดีกัน ก็เป็นพระอรหันต์ได้.

ถ้าถือเอากรณีอย่างนี้เป็นหลัก ก็หมายความว่า เรานี้จะ ต้องพยายามช้ทาง ชวนช่วย ช่วยตัวเอง มาตลอดเวลา หรือพยายามทำเช่นนั้นตลอดไป ๆ ซึ่งเป็นการหาทางข้างใน ช้ทางข้างใน คู่ ๆ กันไปกับโอกาสที่จะได้ฟังจากบุคคลที่เป็นบุคคลผู้จะช้ทางข้างนอกมันไปตรงกันเข้า ก็คงจะได้ผลมากเหมือนกรณีของพระปัญจวัคคีย์นั้นด้วยเหมือนกัน.

แต่โดยทั่วไปแล้ว การช้ทางนั้นเป็นแค่เพียงการบอกให้ ไปทำเอง. พระพุทธเจ้าประทานกัมมัฏฐาน; อย่างที่เราเรียกกันว่ากัมมัฏฐาน คือข้อปฏิบัติให้ไปปฏิบัติ แล้วไปปฏิบัติจนบรรลุผล หรือว่ายังไม่บรรลุ มีข้อติดขัดก็มาทูลถามซักซ้อมบ่อย ๆ จนบรรลุ เรียกว่า อยู่ในรูปของการช้ทางโดยบุคคล เป็นส่วนใหญ่. แต่ก็ไม่เว้นที่ว่า คน นั้นเขาจะ ต้องช้ทางให้แก่ตัวเอง อยู่เรื่อย ๆ ไป : แล้วก็อย่าลืมนึกถึงคำที่ว่า โกรช้ทางให้แก่พระพุทธเจ้า, หรือว่าโกรช้ทางให้แก่พระปัจเจกพุทธเจ้า เหล่านี้ ก็ยังมีอยู่ส่วนหนึ่ง.

ต้องศึกษาหลักการชี้ทางแก้ตนเอง

ที่นี้ก็จะแยกเอาออกมาโดยเฉพาะ; เมื่อตะกัณมันรวมกันอยู่ เป็นชี้ทางตัวเองไปพลาง, แล้วก็ได้การชี้ทางจากผู้อื่น พอเหมาะเข้าก็บรรลุ. เคียวนี้เราจะแยกออกมาเฉพาะที่เป็นลักษณะของ **การชี้ทางให้แก่ตัวเอง** เช่นพระพุทธเจ้า หรือพระปัจเจกพระพุทธเจ้าเป็นหลัก และแม่แก่บุคคลธรรมดาทั่วไป; **อยากจะ เปรียบเทียบกับการเดินทางบนดินแผ่นดินนี้** ด้วยรถยนต์ ด้วยแผนที่ ด้วยป้ายบอกกรุยทาง หรือที่ธรรมชาติมันบอกมันกรุยทาง อีกครั้งหนึ่ง; **แผนที่นั้นเหมือนกับกรุยที่แสดงหนทาง, เราดูแล้วก็เดินไปตามนั้น.**

นี้ใน **ทางธรรมะ** นี้ ก็ **ต้องมีกรุยทาง** อย่างนั้นเหมือนกัน. แต่จะเรียกว่ากรุยธรรม กรุยของธรรม กรุยของพระธรรม ที่มันมีอยู่ในจิตใจ. มีอะไรบางอย่างซึ่งทำให้เรามองเห็นอะไรเพิ่มขึ้นๆ ไปตามกรุยของธรรมที่มีอยู่ในชีวิต; แต่ข้อนี้จะไม่สำเร็จประโยชน์ ก็จะไม่มองเห็น ถ้ามากอยแต่ว่าจะให้มีผู้อื่นมาชี้ทาง แล้วก็ชี้กันอย่างภายนอก. ถ้าเราจะมอง หรือ **จะรอคอยแต่ว่า จะมีผู้อื่นมาชี้ทางให้เรา** จากภายนอกหรือพูดให้ฟัง สอนกันอยู่เรื่อยไปอย่างนี้; แล้วเราก็จะ **ไม่มองเห็นกรุยธรรมะข้างใน** ที่มันเป็นของละเอียด ต้องสนใจมากเป็นพิเศษ.

เคียวนี้สังเกตดูแล้วก็เห็นว่า **กำลังทำดี** อยู่ในข้อนี้เป็นส่วนใหญ่ คือ **ชอบแต่จะเรียน** หรือ **ชอบแต่จะถาม** ไปเสียตะพึด; อย่างที่เราเห็นๆ กันอยู่ ที่อื่นก็ตาม ที่นี้ก็ตาม มันมีแต่เรื่องพูดมากเกินไป จะเป็นเรื่องเรียนก็ดี เรื่องถามก็ดี มันมากล้นเกินกว่าที่จะสังเกตเอาเอง, คิดนึกเอาเอง, เพราะฉะนั้นสิ่งที่เรียกว่ากรุยของธรรมะในภายในจิตนั้น มันก็ไม่ค่อยปรากฏ ไม่ค่อยแจ่มแจ้ง, ถึงแม้ว่าเราจะพูดกันให้มาก ตามกันให้มาก ถึงเรื่องนี่เรื่องเดียวกันนั่นเอง ที่มันไปอยู่ในการพูดการถามตะพึด; นั้นยังหยาบ ถ้าทำงานชินเป็นนิสัย. **ขอให้เปลี่ยนเป็นหุบปากกันให้มากเข้าไว้** คือคิดนึกให้มากนั่นเอง, **สังเกตให้มากพิจารณาให้มาก, เหลือสติกำลังจึงจะถาม.**

ข้อนี้อย่าหาว่าผมพูดประชดประชันอะไร คืออยากจะบอกว่า เคี้ยวมันก็มี การถามกันมากเกินไป คือเอาความสะดวกแล้วก็ถาม มากกว่าที่จะคิดเอาเอง เพราะมันง่ายดี. นี่หารู้ไม่ว่าการทำอย่างนั้นมันจะเสียนิสัย, เสียนิสัยในการที่จะพิจารณาอย่างละเอียด คอยแต่จะถาม แล้วในโลกเขาก็ทำเป็นกันแต่เพียงเท่านั้นเสียเป็นส่วนใหญ่ในสมัยนี้; เพราะว่าเขามีความรีบร้อนจะให้ทันแก่เวลา ทันแก่ประโยชน์อะไรต่าง ๆ.

การถามถ้าไปทำกับเรื่องที่ตรงจุดของความหลุดพ้น มันก็จะดี; แต่เคี้ยวนี้เป็นเรื่องที่น่ารำคาญ. แม้ว่าจะมีการเรียนมาก พูดยาก ตามมาก อะไรมาก ก็ไม่เคยประสบจุดหมายปลายทางที่เป็นความดับทุกข์ หรือเป็นสันติภาพ ของมนุษย์นั้น; เรื่องนี้เป็นเรื่องภายในส่วนตัวบุคคล มันลึกมันละเอียดยิ่งไปกว่านั้นมาก. นี่ต้องทำให้ดี ๆ ต้องปรับปรุงหลักการ หรือวิธีการเสียใหม่ ว่าจะ มองดูภายใน ให้มากกว่าที่จะพะงั่วหาผู้ตอบในภายนอก; ถ้าจะถามก็ถามถึงวิธีที่จะมองดูในภายใน, แล้วก็รีบพยายามมองดูในภายใน.

ควรจะต้องคิดว่า จะตั้งคำถามสำหรับตอบเองให้มากที่สุด; ปัญหาอะไรที่มีอยู่สำหรับจะไปถามผู้อื่นนั้น ก็จะเปลี่ยนหลักการเป็นตั้งปัญหาเพื่อตอบเองให้มากกว่าแต่ก่อน. นับตั้งแต่เกิดมามีอะไรบ้าง ก็ลองไล่มาดู เหมือนกับตาม จนมันเกิดเป็นรูปเป็นร่าง เป็นโครงร่างอะไรขึ้นมา : ว่าชีวิตนี้มันดำเนินมาอย่างไร, มันมีอะไรเป็นอะไร, อย่างไรเป็นต้น. เคี้ยวเอะก็จะพบเงื่อนงำของธรรมชาติประเภทที่เรียกว่า "เหตุผล". ความเป็นเหตุและความเป็นผล แห่งสังขารทั้งหลาย หรือบางทีก็จะพบกฎของความจริง เรื่อง อนิจจัง ทุกขัง อนัตตา ได้; ถ้าไปตั้งใจทำแรงเข้า บางทีจะไม่ต้องเรียนอะไรมาก จะเกิดกลายเป็นบัจเจกพุทธะไปเสียเลย.

พึงฝึกสออบถามเหตุผลคำตอบจากตัวเอง

เคี้ยวนี้เรา มีความรู้ทางปริยัติ ของพระพุทธเจ้า ที่ได้ตรัสไว้อย่างไรเป็นหลัก, แล้วเราก็ได้เรียนมาบ้างแล้ว; นี่จึง เป็นการง่ายที่จะถามตัวเอง เรื่อย ๆ ไป ให้เข้ารูป

เข้าแนว เข้ารอย ที่เป็นกรุยอันเดียวกันกับหลักธรรม ข้างนอกและข้างใน มันจะเป็นเรื่องที่เราตรงกันได้ ว่ากิเลสคืออะไร มันเกิดมาอย่างไร เมื่อใดนี้ ก็ค่อย ๆ รู้เอง. **ทำไมเราจึงโง่** อย่างที่เรียกว่าบวมโง่? ก็เพราะ **ไม่สังเกตความรู้สึก** ที่มันเกิดขึ้นด้วยตนเองว่า เมื่อตากระทบรูป เรารู้สึกอย่างไร, แล้วต่อมามันรู้สึกอย่างไร, ต่อมามันรู้สึกอย่างไร, แล้วมันเป็นอะไร, ที่เรียกว่า **ปฏิจางสมุปบาท**; จนกระทั่งว่าเราได้มาแล้วเรียนเรื่องปฏิจางสมุปบาท ที่มีในพระคัมภีร์เราก็ยังมองไม่เห็น.

ผมเข้าใจว่า **ความเคยชินในการที่จะไม่คิดเอง** ไม่สอดคล้องเอง นี่มันยังมี **บั้งยังอยู่ตลอดเวลา** จนกระทั่งว่าเราบอกเรื่องนั้นให้แล้ว บอก *formula* ของเรื่องนั้น ๆ ให้แล้ว ก็ยังมองไม่เห็น. นี่จะเรียกว่าอะไรดี; เรียกว่าการนำตนเอง การชักจูงตนเอง สอบสวนตนเอง โกร้ครวญโดยตนเอง อะไรเป็นต้น เหล่านี้มันไม่พอ.

ถ้าอย่างนี้ก็ลองไปตั้งต้นกันเสียใหม่ **เอาหลักธรรม** ในพระคัมภีร์เป็นหลักบ้าง, แล้วก็เอาความรู้สึกนึกเหตุผลของตัวเอง เป็นหลักบ้าง, **เอาความรู้สึกที่รุนแรง** อย่างใดอย่างหนึ่ง ที่กำลังเกิดอยู่ในใจนี้ เป็นตัวประเด็น; แล้วก็ถามดูว่า **นี่เกิดขึ้นเพราะอะไร** เรื่อย ๆ ไป. เต็มมันก็ไปจบที่ตาเห็นรูป หรือหูได้ยินเสียง หรือจมูกได้กลิ่น อย่างใดอย่างหนึ่งเป็นแน่.

เดี๋ยวนี้ **ความเป็นอยู่ของมนุษย์** ในโลกนี้ มัวจะเง้อหาแต่ทางแห่งความสนุกสนานเอร็ดอร่อยทางวัตถุ ได้ความสนุกสนานเอร็ดอร่อยอยู่ ก็เคลิบเคลิ้มหลงใหลไป จนไม่ต้องการจะพบความจริงของสิ่งนั้น ๆ ว่าเป็นที่ตั้งแห่งความยึดมั่นถือมั่น ด้วยอุปาทาน, แล้วก็เป็นที่ทุกข์ ก็ **ต้องเป็นทุกข์อยู่ทั้งที่** **ไม่รู้**ว่า **เพราะยึดมั่นถือมั่นด้วยอุปาทาน**. ที่จริงคนก็ร้องไห้เป็น แล้วเป็นทุกข์อย่างยิ่งเป็น; แต่แล้วก็ **ไม่สนใจว่าเป็นทุกข์** หมายความว่า, เป็นมาอย่างไร.

บัดนี้ **ได้รับความรู้หรือแสงสว่าง** ในเรื่องนี้มากแล้ว ก็อ่านหนังสือเกี่ยวกับเรื่องนี้มามากแล้ว ก็ **ไปตั้งต้นทำเสียใหม่** ด้วยตนเอง เพื่อให้มองเห็นทุกครั้งไป ที่เกิด

เรื่องชั้นในจิตใจ; โดยเฉพาะอย่างยิ่ง เมื่อเป็นความทุกข์ร้อนอยู่ ก็ควรจะหยิบขึ้นมา เป็นปัญหา หรือ เป็นเรื่องสำหรับศึกษาพิจารณา จะทำได้ง่ายกว่าที่เป็นเรื่องสนุกสนาน เปลือกเพลิน.

เรื่องที่ได้อ่านใจ ได้ตามต้องการสนุกสนานอยู่นั้น มันยากที่จะหยิบขึ้นมา พิจารณาดู ผู้เรื่องที่กำลังเป็นทุกข์อยู่ไม่ได้; จะ เป็นทุกข์อยู่ด้วยเหตุอะไรก็ตาม คือ เป็นตัวเรื่องที่จะมาแยกแยะดูว่า : ทำไมจึงรู้สึกเป็นทุกข์? เพราะความคิดมันเดินไปอย่างไร? แล้วทำไมความคิดจึงเดินไปอย่างนั้น? แล้วมันมาจากอะไร? จากอะไร? ถอยหลังลงไป จนพบความโง่เขลา ความยึดมั่นถือมั่นเพราะความโง่เขลานั้น. แล้ว มันทั้งต้นที่ตรงไหน? ควรจะควบคุมกันมาตั้งแต่ที่ตรงไหน? เกี่ยวมันก็พบเรื่อง : การสัมผัสเกิดเวทนา เกิดอวิชชา ในสิ่งเหล่านั้น. นี้พูดไปเป็นภาษาธรรมะ ภาษาบาลี เสียหมดก็ฟังยาก แต่ก็คงจะพอฟังออก เพราะว่าฟังกันมานานแล้ว.

ข้อนี้หมายความว่า ถ้าใครทำอยู่อย่างนี้ ก็เป็นผู้ที่ชทางให้แก่ตนเองอยู่ตลอดเวลา จึงเรียกว่าชีวิตนี้เป็นการเดินทาง. ขอให้เป็นที่ยุติกันเสียก่อนว่า *ชีวิตนี้เป็นการเดินทางอยู่ตลอดเวลาโดยที่ไม่รู้สึกตัว* เป็นส่วนมาก; ฉะนั้น เราก็ค่อยทำให้ *รู้สึกตัว* : ที่เดินทางนี้ เป็นการเดินทางอย่างไรให้มากขึ้น ๆ; ก็จะพบการเดินทางที่เป็นการช้อยู่ที่ตัวมันเอง, คือจิตที่มีความรู้สึกรอบคอบนั้น มันจะบอกจะตอบปัญหาได้ หรือจะแสดงบทบาทได้รอบคอบ : ในฐานะเป็นตัวผู้เดินทางก็ได้, เป็นตัวทางเสียเองก็ได้ เป็นผู้ชทางก็ได้ อย่างนี้เป็นต้น.

คนมักไม่สนใจเรื่องที่มีอยู่ในตัวชีวิต

ยกตัวอย่างเรื่อง ปฏิจจสมุปปาท *ว่าเป็นเรื่องที่มีอยู่ในตัวชีวิตตลอดเวลา.* ที่ผมพูดอย่างนี้บางคนเขาไม่ยอมฟัง หรือยอมเชื่อ ว่าเรื่องปฏิจจสมุปปาท ๑๒ อากาหรนั้น มันเป็นเรื่องที่มีอยู่ในชีวิตตลอดเวลา ตลอดวัน ตลอดชีวิตเอง วันหนึ่ง

มีหลาย ๆ รอบ หลาย ๆ ปฏิจสมุปบาท; แล้วคนก็ไม่เห็น เพราะดูไม่เป็น, หรือที่
 เลวมากที่สุดก็คือ ไม่เคยดูเสียเลย คือดูแล้วไม่เห็น. นี่ก็เพราะดูไม่เป็น ก็ต้องเรียกว่า
 เลวเหมือนกัน. **ทำไมไม่ชวนชวายเป็น?** เพราะไปสนใจในเรื่องอื่น ที่ไม่มี
 ประโยชน์เท่า. **ทีนี้ถ้าเป็นโศคร้าย** คือเกิดตอนในเรื่องนี้อย่างผิดๆ แล้ว ก็ไม่มีหวัง
 ที่จะดูให้เห็นปฏิจสมุปบาทที่แท้จริง ที่อยู่^๕ในลักษณะของการเกิดขึ้นแห่งกองทุกข์ และ
 การดับลงแห่งกองทุกข์ได้.

เรื่องปฏิจสมุปบาท ก็เป็นการเดินทาง

ถ้าสอนปฏิจสมุปบาทอย่างศีลธรรม เอาชาตินี้เป็นปัจจุบัน เอาชาติที่แล้ว
 เป็นอดีตชาติ, ชาติหน้าเป็นอนาคต มันเป็นเรื่องของกรรม; สอนศีลธรรมให้กลัวบาป
 กลัวกรรมอย่างนั้นก็ได้ : **ให้ผลอย่างศีลธรรม ให้คนกลัวบาปกลัวกรรมแน่นแฟ้น**
ยิ่งขึ้น. แต่เดี๋ยวนี้เราไม่ต้องการอย่างนั้น เราต้องการชีวิตและความทุกข์อย่างละเอียด
 เหมือนกับศึกษาวิทยาศาสตร์ ว่าทำไมจึงเกิดความทุกข์ขึ้นมา? แล้วมันจะดับลงไป
 ใต้อย่างไร? แล้วเราจะทำอย่างไร มันจึงจะดับลงไป?

นี่ไม่ต้องพูดถึงเรื่องกรรม หรือเรื่องศีลธรรมในขั้นต้น; แต่จะพูดถึงเรื่อง
 ละเอียดลเอียดที่สุด ที่เรียกว่า **ปรมัตถธรรม** คือ **เป็น**เรื่องของตา หู จมูก ลิ้น กาย
 ใจ **ได้รับอารมณ์รูป เสียง กลิ่น รส โผฏฐัพพะ ธรรมารมณ์แล้ว** **ปรุงกันไป**
ปรุงกันมา อยู่อย่างนี้ เป็นปฏิจสมุปบาททุก ๆ ชาติไป; ถ้าสมมุตต์ก็เรียกว่าเป็น
 ปฏิจสมุปบาทที่สมมุตต์โดยรอบหนึ่ง, ถ้าไม่สมมุตต์ครึ่งท่อน มันก็ไม่เป็นปฏิจสมุปบาท
 โดยสมมุตต์ อย่างตาเห็นรูปก็เกิดจักขุวิญญาณ เกิดสัมผัส แล้วก็เฉยเสีย เลิกกันไป,
 ไม่รู้สึกเป็นเวทนา อย่างนี้ก็มิได้อยู่โดยมาก แต่ก็ยังเป็นเรื่องของปฏิจสมุปบาทอยู่นั้นแหละ
 มันก็เป็นเพียงครึ่งท่อน แล้วมันไม่มีเรื่อง แล้วมันก็ดับไป.

เมื่อเกิดสัมผัสถ้ามีวิชาเข้ามาเกี่ยวข้อง ก็มีเรื่อง : **ไปในทางให้เกิดเวทนา**

- ความสุขความทุกข์ - มีความอยาก - มีความยึดมั่นไปตามระบบของตัณหา และอุปาทาน

— เป็นความทุกข์เกิดขึ้น ในลักษณะใดลักษณะหนึ่ง ซึ่งมีอยู่หลายลักษณะเหลือเกิน. อย่างนี้เรียกว่า **ปฏิจจนุปบาทที่มีอยู่แล้วในตัวคน** ในชีวิตของคน ซึ่งเป็นการเดินทาง. ถึงแม้ **ตัวปฏิจจนุปบาท** ก็เรียกได้ว่าเป็นการเดินทาง, ก็มันเคลื่อนเรื่อย มันมีเหตุปรุงแต่งผล — ผลกลายเป็นเหตุ ปรุงแต่งผล; อย่างนี้มาเรื่อย เหมือนกับการเดินอยู่.

เดี๋ยวนี้ถ้าเราดูกันในแง่ความทุกข์เกิดขึ้นอย่างไร ก็รู้จักความทุกข์ในฐานะที่เป็นความทุกข์จริงๆ. แต่เดี๋ยวนี้ แม้เป็นทุกข์อยู่ ก็ไม่รู้จักความทุกข์ ในฐานะที่เป็นความทุกข์จริงๆ จมอยู่ในกองทุกข์ ก็ไม่เห็นความทุกข์เลย.

ถ้ามันเป็นไปได้ หรือจะสมมติเอาก็ได้ ว่าเราจะเกิดอุทริเป็นนักคิดนักค้นขึ้นมาแล้วสอดส่องดู : ว่าทำไมจึงคิดอย่างนี้ ? ทำไมจึงรู้สึกอย่างนี้ ? แล้วมันสนุกหรือมันไม่น่าสนุก แต่ละวัน ๆ นี้. *คุณ ลองทำตนเป็นนักวิทยาศาสตร์ทางฝ่ายจิต* ดูบ้าง ที่จะเรียกว่าเป็นผู้ศึกษารวมในภายใน จะเป็นการชี้ทาง บอกทาง หรือเปิดเผยทางอะไร อยู่ในตัวการศึกษานั้นตลอดเวลา.

ถ้าคุณจะยกตัวอย่างเรื่องปฏิจจนุปบาทมาสักเรื่องหนึ่ง ว่ามันมีอยู่ในชีวิตที่เป็นการเดินทาง ไปสนใจกับมันแล้ว มันก็จะสอนให้ หรือจะเป็นการชี้บอก อย่างนั้น อย่างนี้ อย่างโน้น; อย่างนี้ก็ง่ายมาก. เราไม่ต้องคิดเองค้นเองทั้งหมด เพราะมีหลักที่พระพุทธเจ้าท่านได้ตรัสไว้แล้ว; เพียงแต่เราศึกษาให้ถูกต้อง แล้วก็มา **พิจารณาให้ถูกวิธีถูกหนทาง ก็รู้เร็วเข้า**, หรือพระதாகตเป็นแต่ผู้บอก เรารับบอกมาแล้ว ก็ทำให้เป็นการเดินทางที่ถูกต้อง จนกำจัดความทุกข์ได้.

นี่ก็ลองตอบเองดูทีไร ใครเป็นผู้ชี้ทาง ? พระพุทธเจ้าทรงชี้ข้างนอก แล้วตนเองก็ชี้ข้างใน; แล้วยิ่งกว่าตนเองก็คือ **ตัวธรรมะตามธรรมชาติ** นั้นแหละ **ข้อที่หนึ่ง** บอกอีกทีหนึ่ง ซึ่งดีกว่าใคร ๆ จนเรามีหลักพูดได้ว่า “**ธรรมชาติสอนมันแหละ**

ยังดีกว่าพระพุทธเจ้าสอน". เพราะว่าพระพุทธเจ้าท่านก็มีผลอย่างนั้น พุทไปแล้ว ฟังไม่ถูก; เกี่ยวกับจะหาว่า ผมนี้ดูหมิ่นพระพุทธเจ้า ทั้งที่เป็นทาสของพระพุทธเจ้า.

ขอให้รู้ไว้เถอะว่า แม้พระพุทธเจ้าท่านก็ยอมวางหลักว่า "ธรรมชาตินสอนดีกว่าพระพุทธเจ้าสอน"; แต่เดี๋ยวนี้ธรรมชาตินสอนไม่ได้ เพราะว่าคนนั้นเขายังโง่เกินไป ท่านก็ช่วยเกล่าช่วยโคลนให้ ให้พอเหมาะสำหรับจะไปรับคำสอนจากธรรมชาติน. **นคอการช้ทาง** หรือการ **บอกทางในชั้นต้น** ของพระพุทธเจ้า โดยเฉพาะเรื่องทุกข์กับเรื่องดับทุกข์; เพราะท่านตรัสว่า "ฉันไม่ได้บัญญัติเรื่องอื่น นอกจากเรื่องทุกข์กับเรื่องความดับทุกข์". เราก็ได้รับมา สำหรับเป็นแนวที่จะดูตัวจริงของธรรมะนั้น ๆ ด้วยตนเอง; แล้วธรรมะนั้น ๆ มันจะสอนให้จนถึงที่สุด.

นี่เรียกว่าธรรมะสอนหรือ **ช้ทางข้างนอกที่สุด** พระพุทธเจ้าเป็นผู้ช้ทาง; **ลึกลงไปอีกธรรมะตามธรรมชาติเป็นผู้ช้ทาง**. ขอให้ทุกคนถือเอาประโยชน์จากการช้ทางทั้ง ๓ ประเภทนี้ ให้ได้ ให้ครบถ้วน ให้เต็มเปี่ยม.

ความยากอยู่ที่ตนและธรรมช้ทางแก่ตน

ทีนี้ก็พิจารณาว่าจะไปทำในตอนไหนหรือส่วนไหน ที่มียากหรือลำบาก ? ก็เห็นได้ชัดว่า มันจะ ยากลำบากตรงที่ตนเองจะช้ทางให้ตนเอง จนถึงกับว่าธรรมะจะกลายเป็นผู้ช้ทาง.

ฟังดูให้ถี่ ๆ ว่า **พระพุทธเจ้าท่านก็ช้ทาง** ตอนหนึ่ง, **ตัวเอง** ได้รับมา **ก็ช้ทาง** ให้แก่ตัวเอง อีกตอนหนึ่ง, **ทำไปตามนั้นเดินไปตามนั้น**, **ธรรมะจะช่วยช้ช่วยบอก** ช่วยสอนให้อีกทีหนึ่ง เป็นขั้นสุดท้าย.

การที่จะให้ **ธรรมะช่วยช้ช่วยบอก** ก็มีวิธีการ หรือบำเพ็ญความเพียรทางจิตทางใจ อย่างที่เขาเรียกกันว่าทำกัมมฐาน ทำวิปัสสนา อะไรเหล่านั้น; แล้วถ้าทำ

ไปถูกต้องจริง มันก็เป็นกาเปิดเผยสิ่งที่ลึกซึ้งขึ้นมาจริง คือการเดินทางได้จริง แล้วก็บรรลุปลายทางได้จริง.

ควรวัจฉกวีวิธีการที่ธรรมะช่วยชี้ทาง เรียกว่า ฌาน

ตอนนี้อาจจะบอกถึงคำพูดที่สำคัญอีกสักคำหนึ่ง คือ การเพ่ง พุทเป็น ภาษาไทย ก็ว่า เพ่ง พุทเป็น ภาษาบาลี ก็ว่า ฌาน; พุทเป็นภาษาบาลีก็ว่าฌานะ, อ่านเป็นไทย ก็ว่า ฌาน. คำว่า ฌาน นี้แปลว่า เพ่ง อากาที่เพ่ง ก็เรียกว่า ฌาน, แล้วได้รับความสำเร็จในการเพ่ง ความสำเร็จอันนี้ ก็เรียกว่า ฌาน; ฌานยังเป็นไปได้ทั้งฝ่ายสมถะ และฝ่ายวิปัสสนา นี้เลยยุ่งกันใหญ่.

มันมีรายอยู่ที่ว่า ตามที่สอนกันอยู่นี้ เมื่อพูดว่าฌาน แล้วก็ เข้าฌานเป็นสมาธิเป็นอะไรไปเสียอย่างเดียว : เป็นปฐมฌาน ทุคิยฌาน ๆ ทำนองนี้ไปเสียอย่างเดียว มันก็เลยเหลือใจเดียว แล้วเหลืออยู่ในส่วนที่ไม่จำเป็นด้วย; เช่นว่า คนเป็นอันมากไม่จำเป็นจะต้องบำเพ็ญให้เกิดฌานสมาธิทำนองนี้; แต่ทุกคนต้องเพ่งฌาน ต้องมีฌาน คือต้องเพ่ง.

นี้ก็พูดกันถึง การเพ่ง เหมือนอย่างเรา เพ่งคิด อะไรนี้ ก็เรียกว่าฌาน, หรือเมื่อเราจะยิงปืนออกไป เราก็ต้อง เล็งเพ่ง นี้ก็ เรียกว่า ฌาน ในความหมายนี้ ตามตัวหนังสือ; เพราะคำว่า ฌาน แปลว่า เพ่ง. นี้ก็เกิดแบ่งการเพ่งออกเป็น ๒ ชนิด : คือ เพ่งลงไปทีอารมณ์ ที่วัตถุ สำหรับเพ่ง น้อย่างหนึ่ง, อีกอย่างหนึ่ง เพ่งไปที่ความจริงอันลึกซึ้งของอารมณ์นั้น ๆ.

อย่างเราเพ่งไปที่อารมณ์สำหรับเพ่งในขั้นแรก เช่นจะเป็นดวงกสิณ หรือแม้แต่สมหายใจก็ตาม เพ่งให้จิตไปกำหนดอยู่ที่นั่น อย่างนี้ก็เรียกว่า เพ่งอย่างวิธีของสมถะ แล้วทำจิตให้เป็นสมาธิ, มีผลได้รับก็คือ จิตเป็นสมาธิ ซึ่งเรียกว่า ฌาน นั้นอีกเหมือนกัน. ถ้าอย่างเก่งก็เป็นปฐมฌาน ทุคิยฌาน ตคิยฌาน จตุตถฌาน เรื่อยไปโน้น;

ไม่ใช่เรื่องรู้ฟังที่อารมณ์ คือทำฉานลงไปที่อารมณ์ ก็ได้ผลเป็นฉานชนิดที่เป็นสมาธิสมาบัติอะไรขึ้นมา.

ที่นี้ **ฟังอีกอย่างหนึ่ง** ก็ **ฟังลงไปที่ความจริง** หรือข้อเท็จจริง ซึ่งจะฟังลมหายใจ หรือจะฟังอะไรก็ตาม; แต่ไม่ดู ไม่ฟัง เพื่อให้จิตมันหยุด มันเกาะมันเป็นสมาธิดู. แต่ไป **ฟังดูว่า ไม่เที่ยงอย่างไร** มีลักษณะอย่างไร, มีข้อเท็จจริงอย่างไร. ฟังดูความไม่เที่ยงเรื่อยๆ ไป นี้ก็เรียกว่าฉานเหมือนกัน คือฟังเหมือนกัน แต่ไปดูข้อเท็จจริงของสิ่งนั้น ๆ; เขาเรียกว่าฟังลักษณะ.

ฟังอย่างโน้นเรียกว่าฟังอารมณ์ ตามวิถีทางของสมณะ, อย่างนี้เรียกว่าฟังลักษณะ ตามวิถีทางของวิปัสสนา. **อย่างโน้นให้ผลเป็นสมาธิ** เป็นฉานเป็นอะไรไป ตามแบบของสมณะ, **อย่างนี้ให้ผลเป็นปัญญา** เป็นวิปัสสนา เป็นความรู้แจ้ง ที่ทำให้เกิดความเบื่อหน่ายคลายกำหนด มันมีอยู่สองฟังอย่างนี้.

ในพระพุทธอุทยาน ที่พระพุทธเจ้าอุทานเมื่อตรัสรู้ใหม่ๆ : *ยทา หเว ปาติวัตุมมา* นี้ ฟังอย่างนี้ เป็นฟังวิปัสสนาทั้งนั้น. *เมื่อใดกรรมปรากฏแก่พรหมณ์ผู้มีเพียรฟังอยู่ - ฉายโต - ฟังอยู่;* ฟังอย่างนี้เป็นฟังวิปัสสนาทั้งนั้น คือฟังให้เกิดปัญญารู้ความจริง. พอธรรมหรือความจริงปรากฏก็กำจัดกิเลสได้; เหมือนความสว่างกำจัดความมืดได้ นี้เป็นเรื่องฟังให้รู้. นี้มีอยู่สองฟัง.

การฟังพิจารณานี้แหละจะเห็นทาง

ที่ผมบอกให้ **ไปฟังดู** เป็นประจำวัน นี้ก็ **หมายถึงฟังอันหลัง;** พอสักว่าลมมือฟัง สมาธิก็เกิดขึ้นโดยอัตโนมัติ ตามสมควร ซึ่งเป็นลักษณะของจิต เป็นอย่างนี้เอง.

ที่นี้ **เราก็ฟังให้จริง ๆ ให้ละเอียดลออก** ในวิธีของการกำหนดลักษณะ มีความไม่เที่ยงเป็นต้น; หมายถึงการที่มันปรุงแต่งกัน - ปรุงแต่งกัน - ปรุงแต่งกันนี้

— เกิดขึ้นใหม่แล้วก็กลายเป็นเหตุ — แล้วก็ปฐุ่แข่งสิ่งอื่น — แล้วก็เกิดขึ้นใหม่ — แล้วกลายเป็นเหตุ — แล้วก็ปฐุ่แข่งสิ่งอื่น; เช่นการดูชีวิตถอยหลังลงไปตั้งแต่เดี๋ยวนั้น จนถึงเมื่อแรกเกิดใหม่เท่าที่จะนึกได้ เท่าที่จะมองเห็น. อย่างนี้ไม่ใช่เพ่งสมาธิ ไม่ใช่เพ่งฌาน; แต่ก็มีสมาธิรวมอยู่ในการเพ่งนั้น เพื่อเป็นกำลังให้ปัญญา ให้วิษุ่สนาเห็นไปได้.

ถ้า ทำอยู่อย่างนี้ ก็เหมือนกั้ว่า คอยขั้ทางให้แกตัว คอยจุงให้เดินถูกทางอยู่เสมอแล้วอาจจะเร็ว; เพราะว่าศึกษาขั้มาจากข้างใน จากตัวจริงข้างใน ไม่ต้องจดต้อจจะไรให้มันเวียนหัว. เอาความจริงที่ออกมาจริง ๆ จากสิ่งที่เป็นอยู่จริงนี้ มาเป็นสิ่งที่สำหรับคู้ มันก็สอนให้. ฉะนั้น การขั้ทางที่ตสุดคน อยู่ทีการเพ่ง ในลักษณะอย่างนี้ เคยวักเห็นทาง เคยวักขั้ทางให้; ถึงแม้พระบั้จกพุทธเจ้า ท่านก็ต้อจใช้วิธีอย่างนี้ ตามมากตามน้อย ตามบารมีอะไรของท่าน; ถึงแม้พระสัมมาสัมพุทธเจ้า ท่านก็ต้อจใช้วิธีอย่างนี้ ตามสติปัญญาอันใหญ่หลวงมหาศาลของท่าน.

นี้เรา พวกลูกจ๊อกเหล่านี้ มันก็ไม่มีทางที่จะใช้วิธีอื่นได้ ก็จะต้องใช้วิธีอย่างที่ท่านเคยใช้ จนให้ตัวเองเป็นแสงสว่างแก่ตัวเองให้ได้ เรื่องมันก็จะจบกันเท่านั้น. สิ่งอื่นเป็นแสงสว่างนั้นไม่ถึงที่ตสุด; ให้ตัวเองเป็นแสงสว่างแก่ตัวเองนั้นแหละ จึงจะถึงที่ตสุด.

นี่คือคำตอบของคำถามที่ว่า ใครเป็นผู้ขั้ทาง อยู่ทีไหน หรืออะไร เพราะมันไม่ใช่บุคคลเสียแล้ว.

เวลาสำหรับพุทธก็หมดแล้ว ต้อไปนี้ก็เป็นเวลาสำหรับตาม อย่าตามให้นอกขอบเขต, ตามแต่ทีควรจะตามเกี่ยวกับเรื่องนี้.

คำอธิบายตอบปัญหา

(ถาม) กราบเรียนถามท่านเจ้าคุณอาจารย์ว่า เกี่ยวกับวงของปฏิจสมุปาบททีเกิดขึ้นนี้ คือบางทีกว่าเราจะไปพิจารณาเห็นว่ามันเกิดขึ้นนี้ มันเกิดขึ้นแล้ว จนเกิดทุกข์แล้ว

เกิดทุกข์อีก คือเราตามสังเกตมันไม่ทัน. บางทีเห็นว่า อย่างที่มีความทุกข์อะไรสักอย่าง เกิดขึ้นมา เราเป็นทุกข์กับมัน จนเรียกว่า สายเกิน ไปเสียแล้วที่จะไปแก้ไขมัน เราจึงจะเห็น วงของปัจจุสมุปบาท.

(ตอบ) คำตามนี้ ตามถึงความไวของการเกิดของปัจจุสมุปบาท จนกำหนด ไม่ได้ กำหนดไม่ทัน. ที่จริงเรื่องนี้ก็ได้พูดแล้ว ในการบรรยายครั้งแรกๆ ด้วยเข้าไป ว่าเรามีปัญหาที่ว่า เราทำไม่ทันกับความไวของจิต, ความเกิดขึ้นแห่งจิตมันไวเกินจนเรา ทำไม่ทัน ควบคุมไม่ทัน. ฉะนั้นต้องนึกถึงคำบรรยายครั้งที่แล้วมาเป็นใหญ่ เป็นหลัก มันละเอียดพออยู่แล้ว, ในที่สุดก็ไปสรุปรวมอยู่ที่สติ.

สติ นั้นมันเป็นสิ่งที่ประหลาดที่สุด คือว่า เป็นธรรมะสารพัดนึก จะใช้ แก้ปัญหา อะไร ก็ได้ ใช้ในแง่ของการ บังคับ ก็ได้ เอามาใช้ในแง่ของการ รู้สึกตัว แล้ว แก้ไขไปทันควัน ก็ได้ แล้วก็ใช้ เป็นเครื่องระวังสังวร ต่อไปอีก ก็ได้

เรื่องปัจจุสมุปบาท ก็คือการเกิดขึ้นแห่งความทุกข์ภายในจิตใจของคน ใช้สติบงกัน นั่นก็คือ เราต้องรู้หลักทั่วๆ ไป กระทั่งรู้ว่าเมื่อมีวิเวกอย่างไร มันจึงจะเกิดขึ้น. ฉะนั้นเมื่อเข้าไปเห็นรูป ฟังเสียง ตมกลิ่น อย่างใดอย่างหนึ่ง นั้นแหละ ต้องมีสติที่สงบ ตั้งบ่มต่อสู ไว้ตั้งแต่ตอนนั้น.

เราจะเป็นผู้ปฏิบัติโดยหลักว่า จะมีสติ ในการเห็นรูป ฟังเสียง ตมกลิ่น ลมรส สัมผัสผิวหนัง รู้สึกรารมณ์ในใจด้วยใจนี้ จะมีสติทำสิ่งเหล่านั้น; นี้คือความรู้สึกรายในนั้น เราจะมีสติ โดยหลักที่ว่า จะรู้สึกตัวเสียก่อนจึงจะมีการเคลื่อนไหว ทางจิต หรือ ทางกาย ก็ตาม.

นี่เขาจึง หนักมีสติ โดยนัยต่างๆ กัน กำหนดสิ่งนั้นสิ่งนี้ให้รู้ทั่วถึงอยู่เสมอ โดยเฉพาะ สัมผัสปัญจูปะพพะ แห่งมหาสติบัญญัติ เป็นบทเรียน สำหรับฝึก ว่าจะรู้สึกตัวเสมอก่อนการเคลื่อนไหว เมื่อจะกิน เมื่อจะเคี้ยว เมื่อจะยก เมื่อจะย่าง

เมื่อจะเหยียบ เมื่อจะเหลียว เมื่อจะคู้ เมื่อจะหค อะไรก็ตามเถอะ ในส่วนอิริยาบถนั้น ๆ
ฝึกเป็นขั้นแรก.

ข้อแรกว่า จะทำอิริยาบถให้เป็นไปด้วยสติ คือ **รู้สึกสติอยู่เสมอ** จึงมีการ
เคลื่อนไหวในทางกาย. **นี้เมื่อทำได้แล้ว ก็ขยับไปถึงทางจิต** : ก่อนที่จะมี
พฤติกรรมทางจิต ต้องมีสติก่อนเสมอ. **นี่เป็นเหตุให้เรามีสติทัน** ก่อนแต่ที่กายมันจะมีพฤติกรรม
เป็นไป หรือก่อนแต่ที่จิตมันจะมีพฤติกรรมเป็นไป. **ที่การหัดแบบอย่างหนอ เหยียบหนอน**
ก็มีผลอย่างนี้ **ให้รู้ตัวก่อนแต่ที่จะมีพฤติกรรมทางกายและทางจิต.**

ถ้าฝึกอยู่อย่างนี้ก็จะไม่ยาก **ที่จะรู้จักตั้งต้นของปฏิจตุสมุปบาท ที่จะตั้งต้นขึ้น**
มาในใจอย่างไร เมื่อไร ที่ไหน โดยอะไร. **รวมความแล้วที่ว่า ไปฝึกหัดสติ โดยหลัก**
การที่ว่า : จะมีสติก่อนแต่ที่จะมีการเคลื่อนไหว ทั้งทางกายและทางจิต ; พุท
ง่ายแต่ทำยาก แต่ก็ควรพยายาม.

(ถาม) ความทุกข์ที่เกิดขึ้นมานี้ ถ้าเราพิจารณาเห็นว่ามันเป็นความทุกข์ เราก็จะ
หมั่นพิจารณาหาสาเหตุของมัน ตามที่ท่านอาจารย์บรรยายมา **ที่นั่นคนส่วนมากเขาจะไม่ทราบว่**
สิ่งที่เราทำไป มันเป็นทุกข์ตรงไหน ; อย่างเช่นว่า การทำอะไรของเขาจะไป ตามหลักกรรม
ที่เราศึกษามา เราเห็นว่ามันเป็นความทุกข์ที่เกิดขึ้น. แต่คนที่ทำไป เขาบอกว่าไม่เห็นจะทุกข์
ตรงไหนเลย เขาก็เลยไม่มาพิจารณาด้วย มันจะเป็นไปในรูปนี้.

(ตอบ) ความทุกข์ ๒ แบบนี้หลอกมาก : ความทุกข์อย่างเจ็บปวด ที่ใคร ๆ
ก็ต้องรู้สึก ใคร ๆ จะไม่รู้สึกไม่ได้ **มันเจ็บและมันปวด แต่ก็ไม่ใช้ความทุกข์ที่แท้จริง**
อะไร. ความทุกข์ที่แท้จริง มันอยู่ที่มันหมายมันว่า เป็นความเจ็บของเรา ก็เลย
ทุกข์ในส่วนลึกส่วนวิญญาณเป็นความหนัก ; แต่ก็ไม่รู้สึกว่ามันหนัก เป็นความเจ็บปวด
ยิ่งกว่าเจ็บปวด.

ความทุกข์ที่แท้จริงอยู่เบื้องหลัง **ความทุกข์ที่เต็กเล่นอยู่ข้างหน้า ; ถ้ารู้จัก**
มองในทันลึกอย่างนั้นละก็ จะเห็นว่ามันทุกข์เพราะเราไปหมายมันว่าเป็นเรา หรือ
เป็นของเรา แล้วมันหนักอยู่บนจิตใจ นี้เรียกว่าความทุกข์.

เช่นว่า **ชีวิตนี้เป็นทุกข์** แต่ทุกคน**ไม่รู้**สึกว่าชีวิตเป็นทุกข์ เพราะเขาไม่ได้มองเห็นว่า ชีวิตนี้มันเป็นของหนัก; เพราะเรายึดถือว่าชีวิตนี้ของเรา แล้วมันก็หนักอยู่ตลอดเวลา ที่มีความยึดถือ แต่ก็**ไม่รู้**สึกว่าหนัก เพราะมันสนุกสนานไปเสียอีก. ต่อเมื่อมีการเจ็บปวดเกิดขึ้น นั่นจึงรู้สึกว่าจะปวด หรือมีความทุกข์, แล้วไปรู้จักความทุกข์เด็กเล่นเสียเสมอไป ความทุกข์ที่แท้จริงก็**ไม่รู้**จัก; ฉะนั้น เราจึง**ไม่เห็น**อริยสังขันธ์ ๔ คือความทุกข์ และเหตุให้เกิดทุกข์ ทั้งที่เราก็เจ็บปวดอยู่เสมอ.

เพราะว่าความทุกข์ที่แท้จริง ที่เป็นอริยสังขันธ์นั้น เป็นความทุกข์ที่มาจากตัณหา มาจากความยึดมั่นทั้งนั้น; **ไม่ใช่**เจ็บปวดเฉย ๆ. ฉะนั้น จึงควรพูดว่า **เอาความหนักเป็นเครื่องสังเกต** กันดีกว่า; ถ้าเมื่อ**ใคร**รู้สึกหนักอกหนักใจแล้ว ก็ขอให้ได้ว่าเป็น**ความทุกข์** แล้วก็หาสาเหตุ หาค้นตอ อย่าต้องถึงกับเจ็บปวด หนักอกหนักใจนี้มันมีความง่าย. แม้แต่**สงสัย** ก็เป็นเรื่องหนักอกหนักใจ, **วิตกกังวล** ก็เป็นเรื่องหนักอกหนักใจ, **กระสับกระส่ายในทางจิต** ก็เป็นเรื่องหนักอกหนักใจ. เมื่อมีอาการอย่างนี้ ขอให้ถือว่ามันเป็น**เรื่อง**ของความทุกข์ มีความยึดมั่นถือมั่นแล้ว; ก็ไปศึกษาไปค้นมัน ก็จะพบทันเหตุ.

การที่คนธรรมดาในโลกนี้ทั่วไปเขาไม่สนใจ **นี้**ก็ช่วยไม่ได้ เราไปบังคับเขาไม่ได้ พวกกันแต่สำหรับเรา ที่มีความบริสุทธิ์ใจในการที่จะช่วยตัวเอง. พูดภาษาคอมมูนิสต์ว่า “ช่วยปลดปล่อยตัวเอง” ขอให้จริงเถอะ ให้มันมีความจริงใจ บริสุทธิ์ใจที่จะ**ปลดปล่อย**ตัวเองออกจาก**ความทุกข์** ก็ไม่ยากเกินวิสัยสำหรับคนธรรมดา; เพราะ**ว่าพระธรรม** **พระพุทธเจ้าท่านตรัสไว้**สำหรับคนธรรมดา. ถ้าคนต่ำกว่าธรรมดา **นี้**ก็คงจะยังเข้าใจไม่ได้ ต้องรอไว้ก่อน.

เราจัก **ตัวเรา** อยู่ในชั้นธรรมดาทั้งนั้นแหละ **คือ** **พอที่จะฝึกฝนอบรม**ได้ ก็ตั้งใจซื้อตรงต่อการศึกษา; การฝึกฝนมีอุทิศเข้ามาประกอบด้วย **คือ** **รู้จักละลาย**

ในเมื่อเราเป็นมนุษย์ แล้ว **ทำสิ่งที่มนุษย์ควรจะทำได้นั้นไม่ได้**, หรือว่าเราเป็น
มนุษย์แล้ว ก็ไม่ได้สิ่งที่มนุษย์ควรจะได้แบบนี้ ก็คงทำให้เกิดความระอาย หรือความกลัว
ขึ้นมา; **นี่ก็จะช่วยสติให้ดีขึ้น หรือเร็วขึ้น.**

ไปภาวนาไว้ ว่า**เกิดมาทำไม? จะต้องได้อะไร?** แล้วก็ขอให้ได้สิ่งนั้น
มันก็คือ **เอาชนะความทุกข์นั้นให้ได้. ผีก็กลัวความมีสติรู้ทันควัน เมื่อมีความทุกข์**
เกิดขึ้น; แม้เป็นสักแต่ว่าความหม่นหมองเท่านั้น ความหม่นหมองแห่งจิตใจเท่านั้น
จับให้ได้. ถ้ามันมากเกินไปนัก มันก็จะตายเสียแล้ว **นี่ก็ยากเหมือนกัน;** เพียงสักว่า
ความทุกข์ ความทุกข์ความหม่นหมองตามธรรมคานี้ ก็จับให้ได้ **ต่อสู้ให้ได้ ให้อฉลาด**
ยิ่งขึ้นทุกทีในการแก้ไข จะได้ปัญญาในการป้องกันด้วยสติ. แต่อย่าลืมนะ ได้พูด
กันแล้วว่า **ปัญญาจะมีประโยชน์ ต่อเมื่อมีสติช่วยพามา;** ปัญญาไปนอนที่ไหน
ก็ไม่รู้ ก็ไม่มีประโยชน์. **สติต้องพาปัญญามาทันแก่เวลา ทันแก่เหตุการณ์ ทันแก่**
ท่วงที; ปัญญาจึงจะได้ทำหน้าที่ตัดฟันสิ่งเหล่านี้ ผีก็กลัวเรื่องสติ **ชนปัญญามาให้ทัน**
ท่วงที.

(ถาม) ตามปฏิจสุมุขปาถ ผมพิจารณาเหตุ บางทีเกิดผัสสะแล้ว ไม่เชิงเกิดเวทนา
คือกลายเป็นเพียงผัสสะอย่างหนึ่ง เช่นการนั่งนี้ พอเห็นว่าตัวเองนั่งนี้ ก็ไปคิดถึงเรื่องอะไรต่างๆ
ไม่ได้เป็นเวทนา ตัดหา อุปาทานนั้นๆ มันกลายเป็นว่า เราฟังชานคิดถึงเรื่องต่างๆ เรื่อยไป
ขอให้อาจารย์อธิบายว่า มันเป็นวงจรของปฏิจสุมุขปาถหรือไม่?

(ตอบ) หมายความว่า มีความฟังชานแห่งจิต ทั้งที่ไม่มีเวทนา คุณว่าอย่าง
นั้นหรือ? (ผู้ถามตอบรับว่าใช่) มันก็มีเวทนาชนิดทุกขมสุขเวทณาก็เป็นได้. เรื่อง
ผัสสะแล้วไม่เป็นเวทนานั้นยาก เห็นจะมีไม่ได้; มัน **เป็นเวทนาชนิดทุกขมสุขเวทนา.**
เว้นไว้แต่จะมีสติสมบุรณ์เจริญๆ เท่านั้นแหละ มีผัสสะแล้วก็สักว่าผัสสะ เห็นสักว่าเห็น
ได้ยืนสักว่าได้ยิน; **อย่างนี้ไม่มีเวทนา.** แต่สำหรับคนธรรมดาแล้ว มันจะต้องมี
เวทนาประเภทไม่รู้สึกรู้สึ คือ **อทุกขมสุขเวทนา เป็นทางมาแห่งอวิชชานุสัย ยิ่งๆ ขึ้นไป.**

ข้อปฏิบัติ นั่นก็คือ ถ้าเกิด **สุขเวทนา** ก็มีสติรู้ว่าเป็นสักว่าเวทนา. อย่าให้มันการากาซงอยู่ในจิตใจ จนเป็นที่ตั้งแห่งความยึดมั่นถือมั่น. **ทุกข์ทันทวัน** ว่าทุกข์เวทนา อย่าเป็นที่ตั้งแห่งความยึดมั่นถือมั่นในทางไม่ชอบไม่รัก.

มันเป็นเรื่องหนึ่งที่จะต้องพูดกันเป็นพิเศษ เป็นเรื่องของสติโดยตรง แล้วเป็นขั้นที่ละเอียด ประณีต ไว เร็ว ทันทวัน กับเรื่องของจิต. เมื่อมีผัสสะแล้วก็มีสติ นี้ไม่ใช่จะทำง่าย, มีเวทนาแล้วจึงมีสติ นี้ก็ยังไม่ใช่จะทำง่าย; มันมักจะเลยไปจนถึงเป็นทุกข์เสียก่อน แล้วจึงจะนึกได้ จึงจะมีสติ.

นี่ก็แปลว่า เราฝึกให้มันเร็วขึ้นมา ให้เร็วขึ้นมา; เราเคยไปรู้สึกได้ ต่อเมื่อมีทุกข์ ก็ให้มันเร็วขึ้นมา : **พอรู้สึกว่ามีอุปาทาน ก็ให้มีสติเสีย**; ถ้าได้แล้ว ก็ **เขยิบว่า พอสักว่ามีคัมภีร** ไม่เกิดอุปาทานก็มีสติเสีย, ถ้าเก่งกว่านั้น ก็พอมี **เวทนา** ไม่ทันเกิดคัมภีร ก็มีสติเสีย. เขาเรียกว่า **คัคคองปฏิจจนุปบาท** เสียเพียงเท่านั้น ให้ปฏิจจนุปบาทมันตัวนลงกลางกัน ไม่ลงไปถึงความทุกข์ ก็มีหลักที่สอนไว้ และปฏิบัติคล้ายเหมือนกัน คือสติมาทันตรงไหน มันหยุดที่ตรงนั้น.

(ถาม) กระทบอยากจะขอทราบเรียนถามท่านอาจารย์ ว่ามีข้อสงสัยอยู่ในข้อที่ว่า จากที่กระทบได้ฟังท่านอาจารย์พูดมาแล้วนี้ : ถ้าสมมติว่าได้มีการฝึกฝน จนมีสมาธิหรือมีฌานอย่างที่ท่านอาจารย์ว่า จะช่วยในการดับทุกข์ได้. ที่นี้กระทบมีความสงสัยอยู่ในข้อหนึ่งที่ว่าคำพูดของชาวบ้านทั่วไป ที่พูดกันติดปาก มันจะเป็นความจริงหรือไม่ที่ว่า “**ชั่วเจ็ดทีก็เจ็ดหน**”; เพราะเท่าที่ฟังมานั้น ถ้าอย่างที่ท่านอาจารย์ว่าผมรู้สึกว่ามีอุปาทานแล้วนี่ ผมไม่เข้าใจว่า ก็เจ็ดหนมันจะมีเกิดขึ้นมาได้อย่างไร. แต่คำพูดนี้พูดกันมานานแล้ว ออกจะเรียนถามท่านอาจารย์ว่า มันเป็นสาเหตุมาอย่างไร ถึงพูดเช่นนี้ ?

(ตอบ) นี้ออกไปนอกขอบเขต เหาละ แต่ก็อยู่ในเรื่องที่ควรระวัง สำหรับเป็นหนทาง เท่าที่ผมมองเห็น คำพูดว่า “**ชั่วเจ็ดทีก็เจ็ดหน**” นี้ เป็นหลักสำหรับพูด

ในทางศีลธรรม ; ไม่ได้ขึ้นมาถึงระดับปรมาตมธรรมอะไรนัก แต่ว่าจะถึงขั้นมาก็ได้
ต้องอธิบายเป็นอย่างอื่น.

จะพูดกันในแง่ของศีลธรรมก่อน ก็ **พูดให้มีกำลังใจมานะ** พยายามออกถื่น
ออกทน คนเรา “ชั่วได้เจ็ดที ดีได้เจ็ดหน” ทำผิดพลาดครั้งแรกอย่าเพื่อท้อใจ ให้ต่อสู้
ต่อไป มันอาจจะดีได้ถึงเจ็ดหน แม้มันจะมีความผิดพลาดถึงเจ็ดหน ก็คงจะเท่านั้น.

นี่ถ้าว่าจะมาเป็น **ประโยชน์แก่ผู้ปฏิบัติ** เพื่อดับทุกข์ เพื่อไปในนิพพาน ก็
รูปเดียวกันได้ : ก็ **อย่าท้อถอย** เมื่อความล้มเหลวเกิดขึ้นในครั้งแรก ต่อสู้เรื่อยไป.

ที่ว่าเอาเจ็ดหนเป็นหลักนี้ พังตุ้มันมีเหตุผลอะไรของเขายู่เหมือนกัน หรือ
จะเป็นธรรมนิยมพูด สำหรับการพุดจาแห่งสมัยนั้น **เอาเจ็ดหนเป็นหลัก** ถ้าเกินนั้น
แล้วก็จะยาก แล้ว ว่าอย่างนั้น ถ้ายังไม่ถึงเจ็ดหนละก็ อุตสาห์ทำไปเถอะ. แม้เรื่อง
โลก ๆ นี้ ก็พยายามไปไม่ถึงเจ็ดครั้งเจ็ดหน จะไปอ้อเขาให้ติดกับเรา นี้ ทำไปให้ถึง
เจ็ดครั้งเจ็ดหน ; นี่ไปอ้อทีเดียวเขาไม่เล่นด้วย โกรธเสียแล้วไม่ทำแล้ว. นี่เรื่องต่ำ
ที่สุดมันก็ยังเป็นเสียอย่างนี้ พยายามเจ็ดครั้งเจ็ดหน ให้วัตถุประสงค์นั้นสำเร็จงได้.

เราต้องนึกถึง **ข้อเท็จจริง** ที่ว่า มัน **ไม่ ไข่เจ็ดหนซ้ำ ๆ กันอยู่อย่างเดียว**
คือถ้าเราไปทำเข้าครั้งที่ ๑ แล้วไม่สำเร็จ มันฉลาคขึ้นไซ้ทีเดียว. เราใช้ความฉลาด
ที่เพิ่มขึ้นนี้ไปทำหนที่ ๒ ; ฮ้าว พลาดอีก แต่มันก็ฉลาคขึ้นอีกไซ้เหมือนกัน ครั้งที่ ๒ นี้.
จะเป็นอย่างนี้ทุกครั้งไป ; เพราะฉะนั้น ครั้งที่ ๗ มันก็จะมากพอที่จะชนะได้.

ในอรรถกถาเล่านิทานสนุก ๆ ไว้ : คนหนึ่งบวช ; แต่ก่อนบวชเขาเป็น
ชวานา เขาเอาจอบเอาเครื่องทำนาไปซ่อนไว้ที่ต้นไม้ บวชอยู่ไม่เท่าไร อยู่ไม่ได้ สึกไปหา
จอบอีก ไปทำนาอีก, แล้วมันเบ้ออีก เขาจอบไปซ่อนไว้ บวชอีก ; พอถึงหนที่ ๗
เป็นพระอรหันต์ได้. นี่ก็มันต้องฉลาคขึ้นทุกที มันไม่ได้เท่าเดิมอยู่เรื่อยไป.

ในการทำงานทางโลก ๆ เพื่อประโยชน์ทางโลก ๆ ก็ถือหลักนี้สู้ไปอย่างดีที่สุดถึง ๗ หน ; แม้จะปฏิบัติเพื่อไปนิพพาน ก็อย่าเพื่อยอมแพ้เสียในหนแรก ๆ ให้เจ็ดหน หรือมากกว่า ๗ หนก็ได้. แต่นี่เขาคงจะถือว่า ได้ทำดีที่สุด ดีที่สุด ดีที่สุดถึง ๗ หนนี่คงจะพอ. ถ้าเราทำให้ทำดีถึงขนาดว่า มีศีลดี มีสมาธิดี มีปัญญาดี นี่คงไม่ต้องถึง ๗ ครั้ง ๗ หนหรอก มันเป็นผลของการปฏิบัติที่เพียงพอ. **ถือหลักเจ็ดครั้ง เจ็ดหนนี้ไว้เป็นเครื่องชูใจ, รักษาหัวใจไว้เป็นเครื่องต่อสู้**เรื่อย ๆ ไป.

เฮ้, พอดีหมดเวลาแล้ว ปิดโรงเรียน.

โมกขธรรมประยুক্তี

- ๑๓ -

๒๒ เมษายน ๒๕๑๘

ผู้เดินทาง

ท่านนักศึกษา ผู้สนใจในธรรมทั้งหลาย,
การบรรยายในชุดโมกขธรรมประยুক্তี เป็นครั้งที่ ๑๓ ในวันนี้
ผมจะกล่าวโดยหัวข้อสั้น ๆ ว่าผู้เดินทาง ขอให้ทบทวนมาตามลำดับ.

ดูให้ดีกว่า เราได้พูดถึงอะไรบ้าง เราพูดถึงทาง, พูดถึงผู้ซึ่งทาง
มาแล้ว; เดียวนี้ก็พูดถึงผู้เดินทาง กันบ้าง.

ที่ว่า “ประยুক্তี” ก็มี ความหมายสำคัญมาก สำหรับ สิ่งที่เรียกว่าศาสนา;
ฉะนั้น ขอให้พยายามทำให้สำเร็จประโยชน์ ในความหมายของคำว่า “ประยুক্তี”.
ท่านทั้งหลายก็เคยได้ยินได้ฟังมามากแล้ว ถึงคำว่า “ทฤษฎี” หรือคำว่า “ปรัชญา”

ขอให้สังเกตในข้อที่ว่า ทฤษฎี บางอย่างนั้นเหลวคว้างคือ ประยุคต์ไม่ได้, ปฏิบัติไม่ได้. ถึงแม้สิ่งที่เรียกว่าปรัชญานั้น ก็ไม่มีประยุคต์; ถ้าเป็นปรัชญามันก็เป็นทฤษฎี จะต้องเอาไปทำให้เป็นการปฏิบัติ คือประยุคต์ให้ได้อีกต่อหนึ่ง แล้วโดยทั่วไป.

ขอให้ไปสังเกตดูให้ดีว่า สิ่งที่เรียกว่า ปรัชญา หรือ philosophy นั้น เขาไม่มุ่งที่จะประยุคต์หรือจะปฏิบัติ; มันเป็นแค่ทฤษฎี ที่จะนำไปสู่การปฏิบัติ, แล้วโดยมากก็เป็นทฤษฎีกว้าง ๆ มากแขนง เป็นเรื่องเผื่อเลือกทั้งนั้น, เป็นเรื่องที่สำคัญสำหรับคิดแทนที่จะเป็นเรื่องสำหรับปฏิบัติ.

หลักการทางศาสนา มีลักษณะประยุคต์อยู่ในตัว

ที่นี้ก็มีมองดูไปกับสิ่งที่เรียกว่า ศาสนา : ในฐานะที่เป็นระบบศาสนาโดยตรงอย่างนี้ จะพุ่งไปถึงการปฏิบัติ เอาตัวการปฏิบัติเป็นตัวศาสนา ตัวหลักทฤษฎี ก็มีตามสมควร; แต่ระบบปรัชญานั้นไม่มี ไม่ต้องการ. แม้ให้เชื่อ ก็ให้เชื่อไปเลย, ไม่ต้องเชื่ออย่างปรัชญาที่มหาวิทยาลัยวิจารณ์ ได้เล็งการวิพากษ์กันอยู่ ไม่มีที่สิ้นสุด. ถ้าเป็นระบบศาสนาก็ต้องปฏิบัติลงไปเลย ด้วยความเชื่อก็ได้ ด้วยสติปัญญาก็ได้ ฉะนั้นมันจึงมีลักษณะเป็นการประยุคต์อยู่ในตัวและตลอดเวลา.

ที่นี้ เคียงนี้ โดยเฉพาะเราเรียนพุทธศาสนากัน ในรูปของปรัชญาเสียเป็นส่วนมาก, หรือเรียนในลักษณะที่เป็นทฤษฎีข้างเคียง คือไม่มีการปฏิบัติ ไม่เดินไปถึงการปฏิบัติ; ฉะนั้นเราจึงต้องฟื้น กันขึ้นมาใหม่ ถึงคำว่า "ประยุคต์" คือเอาเข้าสู่การปฏิบัติ ให้จนได้. ถ้าเป็นอย่างกว้างพุทธกาล พระพุทธเจ้าท่านก็ไม่มีปัญหาเรื่องนี้ เพราะแต่ละคนต้องการที่จะปฏิบัติทั้งนั้น พวกลัทธิ ปรัชญา ทฤษฎีทั้งหลายนั้นก็มี แต่มีได้มาเกี่ยวข้องกัน.

ตัวอย่างเช่นจะไปมัวถามว่า ตายแล้วเกิดหรือตายแล้วไม่เกิด, โลกมีที่ที่สุดหรือโลกไม่มีที่ที่สุด, โลกเที่ยงหรือโลกไม่เที่ยง, ซึ่งล้วนแต่ต้องใช้วิธีการทาง

ปรัชญาหนึ่งนั้น; พระพุทธเจ้าท่านไม่ทรงข้องแวะกับสิ่งเหล่านี้. ถ้าใครมาทูลถามถึงเรื่องนี้ ท่านปฏิเสธว่าไม่ต้องพูด, ไม่ต้องพูด, ไม่จำเป็นจะต้องพูด, **ไม่ใช่จุดตั้งต้น** ของการค้นหุขยซึ่งท่านเรียกว่าอาทิพรหมธรรม. แปลว่าจุดตั้งต้นของการประพฤติเพื่อการค้นหุขย.

ปรัชญาหนึ่งไม่ใช่จุดตั้งต้นของการประพฤติ เพื่อการค้นหุขย; เราต้องเอา **ระบบ** ที่เรียกว่า **ศาสนา** เข้ามา คือบอกว่า **ต้องปฏิบัติอย่างนี้**; ถ้าให้เหตุผลก็ให้เหตุผลอยู่ในตัว คือรู้สึกได้ด้วยตนเอง, เข้าใจได้ด้วยตนเอง, ไม่ต้องอ้างเหตุผลตามวิธีทางปรัชญา คือมันมีเหตุผลอยู่ในตัวมันเอง โดยวิธีทางวิทยาศาสตร์. ฉะนั้นเราจึงจำเป็นที่จะต้องพูดกันถึงคำว่า “**ประยุกต์**” ในสมัยนี้; เพราะสมัยนี้ไม่มีประยุกต์.

ขอให้กลุ่มสังเกตดูเถาะว่า เราก็เรียนกันมาก พุทธศาสนานี้ เฉพาะที่พูดที่เขียน ที่เรียน ที่สอนกันนั้น มันมากเหลือเกิน แต่ยังไม่ประยุกต์ ด้วยเหตุผลหลายอย่าง: ฉะนั้น **จึง มาพูดกันถึงเรื่องที่ต้องประยุกต์ให้ได้** เราจึงบรรยายกันในเรื่องประยุกต์คือการบรรยายชุดนี้.

ดูความผิดต่างกันของคำว่า “การเดินทาง”

ที่พูดคำว่า “**ผู้เดินทาง**” นี้ก็เป็นอุปมาในลักษณะของการประยุกต์; ถ้าพูดอย่างคำพูด พูดด้วยคำพูดในพระคัมภีร์ เขาก็เรียกว่า “**เวียนว่ายตายเกิด**”. คำว่า “**เวียนว่ายตายเกิด**” นี้มีมาก่อนพุทธกาล; เป็นความเชื่อ ความคิดของคน. เขาเอาเรื่องจริงใจนี้ไปทำให้เหมือนกับบุคคล, แล้วก็เวียนว่ายตายเกิดอย่างที่เรียกว่าทางเนื้อหนัง คือตายเข้าโลงแล้วไปเกิด – เข้าโลงแล้วไปเกิด – เข้าโลงแล้วไปเกิด; อย่างที่ผมเรียกว่า เป็นการตายเกิดโดยทางเอาเนื้อหนัง – คือร่างกายที่เข้าโลงนี้เป็นหลัก. เขาก็บัญญัติไว้ว่าเป็นการส่นไปในวัฏฏสงสาร ตี ขั้ว บุญ บาป สุข ทุกข์ เรื่อยๆ ไปจนกว่าจะสุกห้ายอันหนึ่ง นี้เรียกกันว่า โมกขะ. คำว่า **โมกษะ** นี้ใช้เป็นคำกลางในประเทศ

อิเหนา ก็ รอคับ หุดออกไปได้; แล้วไปอยู่อย่างถาวร เป็นตัวคนอย่างถาวร
นั่นเป็นหลักทั่วไป.

พระพุทธเจ้า ท่านมีระบบของท่านประหลาด หรือแปลกออกไป ว่าถ้า
“โมกษะ” - หุดออกไปได้, ก็ หุดออกไปจากความใจ นั่นก็คือดับตัวตน,
ดับความคิดว่าตัวตนเสียให้หมด แล้วไม่มีตัวใครไปที่ไหนอีก ไม่ต้องไปอยู่ที่ไหนอีก
ไม่ได้ไปอยู่อย่างถาวร เหมือนกับพวกโมกษะก่อนพุทธกาล. เขาไปเป็นตัวคนอย่างถาวร,
รู้เพียงแต่คำว่าพรหมก็มีไปอยู่เป็นพรหมถาวร, ไปอยู่เป็นปรมาทมันถาวร. ทีนี้ พระ
พุทธเจ้าท่านใช้คำว่า “ดับ” นั่นแหละคือ โมกษะ; เตียวมันดับไม่ได้ ถ้าดับ
ได้เมื่อไรก็คือโมกษะ : คือดับจากความปรุงแต่งของความคิดนึกเป็นตัวเอง เป็นของเรา
หรือเป็นทั่วๆ - ของกูอยู่เรื่อย. เตียวมันยังดับไม่ได้ก็เลยออกไปไม่ได้จากการผูกพันบีบคั้น
ของสิ่งนี้.

แต่ถึงอย่างไรก็ดี ขอให้สังเกตดูในข้อที่ว่า มันมีลักษณะอันหนึ่ง ซึ่งเป็น
สิ่งที่เปรียบได้กับการเดินทาง; จะเป็นการเดินทางอย่างทีกล่าวไว้แต่กาลก่อน อย่างนั้น
ก็ได้, หรือเป็นการเดินทางด้วยจิตใจล้วนๆ ไม่เกี่ยวกับร่างกาย ได้แก่การที่จิตมัน
สูงขึ้น สูงขึ้น ๆ จนถึงสูงสุด แล้วเราก็ไม่ต้องเข้าโลง ไม่ต้องออกจากโลง หรืออะไรอีก;
จิตนั้นก็สูงสุดถึงจุดหมายปลายทางได้ อย่างนี้ก็ใช้ได้เหมือนกัน. ให้อีกคำว่า “การเดินทาง”
นั้นมันมีอยู่อย่างนี้.

ใครจะเป็นผู้เดินทางไปที่ไหน

ทีนี้ ก็ดู “ผู้เดินทาง” จะได้แก่อะไร เอาคำว่าการเดินทางนี้เป็นหลักสำหรับ
ทำการประยุกต์ ให้มันมีการเดินทาง. เรื่องทาง เรื่องผู้ชี้ทาง ก็พูดมาพอสมควรแล้ว
ทีนี้ ก็พูดถึง “ผู้เดินทาง”.

ผู้เดินทางคือใคร อยู่ที่ไหนเล่า? ถ้าจะประยุกต์กัน มันก็คือพวกคุณ
หรือผม หรือใครทั้งหลาย ที่มานั่งอยู่ที่นี้ เป็นตัวผู้เดินทาง; ต้องมองเห็นอย่างนี้
หรือจัดให้เข้าไปในรูปนี้จึงจะเรียกว่าประยุกต์.

ที่นี่ คุณจะยอมเป็นผู้เดินทางหรือไม่? พวกกันเสียให้รู้เรื่องก่อน. เอาละ, ไครยอมเป็นผู้เดินทางก็จะไปทุกคนต่อไป. เมื่อยอมรับว่าเป็นผู้เดินทาง **ข้อแรก** ก็จะต้องนึกถึง จุดหมายปลายทาง **ว่าจะไปที่ไหนกัน**; เรื่องนี้ก็เคยพูดมามากแล้ว **ว่าจะไปที่ไหนกัน.**

ต้องรู้ว่า เกิดมาทำไมก่อน จึงจะรู้ว่าจุดที่จะไปถึง

ข้อนี้มันขึ้นอยู่กับความรู้สึกของบุคคลนั้น ๆ เป็นชั้น ๆ หรือเป็นระดับ ๆ; คนที่รู้จักโลกน้อย รู้จักชีวิตน้อย เขาก็ตอบไปอย่างหนึ่ง. อย่างไป *ถามเด็ก ๆ ว่า เกิดมาจะไปไหนกัน?* คงจะว่า *เพื่อเล่นหัว สนุกสนานนี่.* ฉะนั้น จะต้องฮั่น เข้าไปข้างต้นเสมอ **ว่าเกิดมาทำไม, แล้วจึงค่อยเวียนออกไป** ว่าสุดท้าย ปลายทาง นั้นมัน **อยู่ที่ไหน.**

ที่เกิดมาทำไม? ถ้าไปคิดอยู่ ว่าเกิดมาเพื่อเล่น เพื่อกิน เพื่อสนุกสนาน อยู่ที่นี้ **ก็ไม่รู้สักว่าจะต้องไปไหน;** เพราะฉะนั้น พวกเราจึงไม่ค่อยคิดว่าจะต้องไปไหน คิดอยู่แต่ว่าจะอยู่ที่นี้, แล้วจะทำอย่างไรจึงจะได้สนุกสนานเอร็ดอร่อย เต็มตามที่เรากำลังต้องการ. ความคิดที่ว่าจะไปไหนมันยังไม่มี มันคิดอยู่แต่ว่า เพื่ออะไรที่นี่.

ที่นี่ จะเอาอย่างไรกันดี ถ้าทวีปปัญหาที่ว่า **เกิดมาเพื่ออะไร;** ก็อยากจะให้คำตอบอย่างกำปั้นทุบดิน **ว่า เพื่อให้ได้สิ่งที่ดีที่สุด ที่มนุษย์ควรจะได้.** คำนี้มันเหมือนกับกำปั้นทุบดิน คือไม่มีทางจะผิดได้ แม้แต่ลูกเด็ก ๆ ก็ได้; *ลูกเด็กตัวเล็ก ๆ* นี้อะไรที่ดีที่สุดที่มนุษย์ควรจะได้ บางทีมันเป็นขนมที่ติดที่สุดสักกระป๋องหนึ่ง, ลูกกวาดที่ติดที่สุดสักกระป๋องหนึ่ง, **อะไรก็ได้ มันเป็นที่ดีที่สุด ที่มนุษย์อย่างเราจะคิดได้.** ถ้าว่า *โตแล้ว* มันก็คงจะเลื่อนสูงขึ้นไป; แต่แม้ว่าโตแล้ว มันก็ยังมีหลายแขนง. **ผู้แก่ผู้เฒ่า ก็ต้องการไปอีกอย่างหนึ่ง** แล้วแต่จิตใจมันจะรู้สึกไปถึงไหน ก็จะได้มุ่งหมายที่ติดที่สุดของแวนนั้นแหละ **ว่าเป็นจุดหมายปลายทาง.**

หลักโบราณเขาแบ่งจิตใจคนเป็น ๓ ระดับ

ตอนนี้อาจจะพูดถึงเรื่องหลักบรมโบราณอีกหมวดหนึ่ง เขาแบ่งจิตใจของคนไว้เป็น ๓ ระดับ :-

ระดับแรก ทั่วไปของสัตว์ที่จะเป็นไปได้เอง ตามธรรมชาติ นี้ก็เรียกว่า กามาวจร คือเขามีจิตใจที่จะวนเวียนอยู่แต่เรื่องของกาม ของกามารมณ์ สิ่งซึ่งเป็น ที่ตั้งแห่งความใคร่ทางกาม. แม้แต่คนยากจนเข็ญใจก็ต้องการอันนี้, คนมั่งมีเป็น เทวดาก็ต้องการอันนี้, แม้แต่สัตว์ในนรก ก็ยังดิ๋อว่ายังต้องการอันนี้. เขาจะได้หรือไม่ได้นั้น มันก็อีกเรื่องหนึ่ง แต่ว่าจิตใจของเขาต้องการหรือบูชาสิ่งเหล่านี้; เพราะฉะนั้น สัตว์ประเภทนี้ จะมีอยู่ที่พวกก็ตาม ก็ถือว่าเป็น พวกกามาวจรมีจิตใจอยู่ในระดับ ๕๖๘ ที่รู้ดีว่ากามทั้งหลายเป็นสิ่งที่สูงส่ง.

ระดับที่สอง พวกที่สูงขึ้นมาอีกระดับหนึ่ง ก็เรียกว่าพวก รูปาวจร มองเห็น กามเป็นของมาฮา หลอกหลวง แล้วก็ให้ความทุกข์มากกว่าให้ความสุข เป็นของเผาลน หลอกหลวงด้วย ก็เลยเขยิบสูงขึ้นมาถึงว่าเอาเรื่องรูปธรรมที่บริสุทธิ์ คือไม่เกี่ยวกับกาม; เช่นว่าให้มีรูป มีชีวิต มีอะไรเป็นตัวเป็นตน เป็นรูปเป็นร่างอะไรอยู่ที่นี่ แต่อย่าต้องเกี่ยวกับกามเลย. ถ้าจะมีอารมณ์สำหรับยินดีบ้าง ก็เป็นเรื่องรูปบริสุทธิ์ล้วน ๆ ไม่เกี่ยวกับ เรื่องเพศ.

ถ้าจะดูตัวอย่าง ก็อย่างคนบางคน ในบางวัยบางระดับ เขาสนใจ อยู่แต่ เรื่องทางวัตถุ เป็นเครื่องสนุกสนาน : เป็นของเล่นก็ได้, เป็นสัตว์เลี้ยงก็ได้ เป็น อะไรก็ได้, หลงไหลไปได้มากเหมือนกัน. แต่ในทางธรรมแล้วก็หมายถึง จิตที่ไปพอใจ อยู่กับความสุข ไม่เกี่ยวกับกาม, จะเกี่ยวกับรูปธรรมบริสุทธิ์ที่เอามาใช้เป็นอารมณ์ ของจิตในการทำสมาธิ เป็นต้น. รวมความสั้น ๆ ก็รู้สึกเป็นสุขอยู่ เพราะจิตไปกำหนด อยู่ที่รูปธรรมล้วน ๆ.

ระดับที่สาม จะมีสูงขึ้นไปอีกพวกหนึ่ง ก็เรียกว่าอรุปราวจร พวกนี้เห็นว่า รูปธรรมนั้นมันก็มีเหตุปัจจัยบีบบังคับมาก แล้วก็หายาบ; เขาต้องการละเอียด เพราะฉะนั้น ขอเอาสิ่งที่ไม่มีรูปละเอียด ได้แก่พวกนามธรรม เช่นจิตเช่นวิญญาณะอะไร แล้วแต่จะเรียก, เขาเป็นพวกที่ไม่มีรูปก็แล้วกัน แม้ที่สุดแต่อากาศ ความว่างเปล่า ความไม่มีอะไร. **ความถือเอาภาวะที่ไม่มีอะไรนี้ เป็นที่พอใจแห่งจิต; สูงสุดถึงขั้นสุดท้ายเรียกว่า** **เนวสัญญานาสัญญายณะ** – อยู่ด้วยความรู้สึกที่เหมือนกับตายแล้วก็ไม่ใช่เพราะยังเป็นอยู่ แต่ว่า จะว่าเป็นอยู่ มันก็เหมือนกับตายแล้ว เพราะมันไม่รู้สึกต่อสิ่งที่มันเป็นรูปธรรม อย่างนี้ ก็ไปในทางอรุปราวจร.

อรุปรธรรมอย่าง สมันนี้ ก็ได้แก่ : พวกบุญ พวกกุศล พวกเกียรติยศชื่อเสียงที่เขาพอใจกันอยู่; แต่ไม่มีใครขึ้นไปสูงถึงกับว่า“ เอาอากาศ ความว่างเปล่า, หรือเอาอากิญจัญญายณะ – ความไม่มีอะไรนี้มาเป็นหลักสำหรับกำหนดจิต. ครั้งพุทธกาล คงจะมีมาก พระพุทธเจ้าก็ได้เข้าไปศึกษาเล่าเรียนส่วนนี้.

เดี๋ยวนี้เราอยากจะถูกกันแต่ในเพียงว่า เท่าที่มนุษย์แต่บรมโบราณรู้จักมาแล้ว นั้น เขารู้จักกันเพียง ๓ ระดับเท่านั้น : คนเรามีระดับที่ **บุษยามารมณ** นี้ระดับหนึ่ง, แล้ว **บุษารูปธรรม** อันบริสุทธิ ไม่เกี่ยวกับกามารมณนี้อย่างหนึ่ง, แล้ว **บุษารูปธรรม** คือสิ่งที่ไม่มีรูป ยิ่งบริสุทธิยิ่งขึ้นไปอีก ยิ่งไม่มีทางเกี่ยวกับกามารมณนี้ยิ่งขึ้นไปอีก.

นี่ **ขั้นแห่งจิตใจ** มันมีอย่างนี้ ถือเอาอันไหนเป็นสิ่งที่ดีที่สุด ก็เคยถูกถือว่า **เป็นสิ่งที่ดีที่สุด** กันมาแล้วทั้งนั้น ตามยุคตามสมัย แห่งผู้คิดกันและปฏิบัติในเรื่องทาง จิตใจก็มา **สูงสุดอยู่** เพียงแค่อรุปราวจร ในขั้น **เนวสัญญานาสัญญายณะ**; ซึ่งกล่าว ได้ว่าเป็นบทเรียนสุดท้ายที่พระพุทธเจ้าได้ทรงศึกษากับตาบส แล้วก็ทรงสลัดทิ้งไป เพราะเห็นว่ายังไม่จริง ยังไม่สูงสุดจริง จึงไปพบการตรัสรู้ของท่าน ที่ท่านพอใจที่จะกล่าวว่ามันเป็นการสิ้นสุดหรือสูงสุดจริง.

สิ่งที่ที่สุดหรือนิพพาน ขึ้นอยู่กับจิตใจของคน

ชั้นแห่งจิตใจมันมีอยู่อย่างนี้ ; เพราะฉะนั้น **สิ่งที่ที่สุดที่มนุษย์ควรจะได้** นั้นก็ **ขึ้นอยู่กับชั้นแห่งจิตใจของคนนั้น ๆ** :

พวกที่เป็น **ชั้นกามาวจร** ก็ว่า **กามารมณ์** ที่สมบูรณ์ที่สุดนั่นแหละ คือสิ่งที่ดีที่สุดที่มนุษย์ควรจะได้ ก็เท่านั้น ก็ยุติเท่านั้น. นี้ระวัง ฟังดูให้คิดว่า พวกเราจะอยู่ในระดับไหน.

พวกรูปาวจร ก็ถือว่าการได้ **มีชีวิตอยู่ด้วยอรณโคตมรูปธรรมบริสุทธิ์** ไม่เกี่ยวกับกามนั่นแหละ เป็นสิ่งที่สูงสุดที่มนุษย์ควรจะได้. ที่เขาเรียกกันว่ารูปฌาน รูปสมาบัติ นี้ไม่ค่อยเกี่ยวกับเรื่องของคนธรรมดาแล้ว ; คนธรรมตามันเกี่ยวกันอยู่แต่ชั้นกามาวจร นี้พอตามเข้าใจ เขาก็บอกว่า **รูปฌาน** รูปสมาบัตินั่นแหละ คือ **สิ่งที่สูงสุดหรือนิพพาน**.

เขาเรียกกันว่า “นิพพาน” กันทั้งนั้น จะถึงระดับหรือไม่ถึงก็ตาม เขาคำว่า **นิพพาน** ใช้เป็นชื่อของ **สิ่งที่สูงสุด** คือมีความสุขที่สุด ฉะนั้น **กามารมณ์** ก็เคยเป็นนิพพาน, **รูปฌาน** **รูปสมาบัติ** ก็เคยเป็นนิพพาน เคยถูกเรียกว่านิพพาน.

อีกพวกหนึ่งเขาเอา **อรุปรธรรม** คือนามธรรมนี้ที่บริสุทธิ์ มีรูสติกอยู่แต่ในนามธรรมขนิทนั้น, แล้วถือว่าเป็น **สิ่งที่สูงสุดที่มนุษย์จะไปได้ถึง** ก็เรียกว่า “นิพพาน” เหมือนกัน.

นิพพานของพระพุทธเจ้าคือ **โลกุตตรภูมิ**

นี่เมื่อถามว่า **สิ่งใดเป็นสิ่งที่สูงสุดที่มนุษย์ควรจะได้ ?** ก็ขึ้นอยู่กับจิตใจของมนุษย์ว่าเขาอยู่ในภูมิไหน. พอมาถึง **เรื่อง**ของพระพุทธเจ้า ท่านก็เปลี่ยนมาเป็น **โลกุตตรภูมิ** ก็คือการที่ **มีจิตใจอยู่เหนือโลก** ต่างหาก ; ความหมกมึน และมิจิตใจอยู่เหนือโลกนี้ เป็นสิ่งที่สูงสุดที่มนุษย์ควรจะได้.

การที่เราเอาสิ่งเหล่านี้มาพูด มันก็เป็นเรื่องพูดเผื่อไว้ทั้งนั้น เผื่อล่วงหน้าไว้ทั้งนั้นเพราะมันยังไม่ถึง; เอามาพูดกันพลางนี้ เพื่อให้รู้ว่าสิ่งที่สูงสุดที่มนุษย์ควรจะได้ นั้นอยู่ที่ไหน จะไปกันทางไหน, แล้วก็พูดในลักษณะที่มันจะเป็นเรื่องการปฏิบัติให้ได้ได้ ไม่ใช่เรื่องปรัชญา.

เนื้อหาของคติของเรา ควรจะมีอยู่อย่างเด็ดขาดและตลอดกาลว่า “เกิดมาเพื่อ” หรือ “เดินทางเพื่อ ได้สิ่งที่สูงสุดที่มนุษย์ควรจะได้” ถ้ายังไม่รู้ยังไม่เห็นโดยตรงก็เป็นเรื่องคาดคะเน เป็นรูปของปรัชญาน้อยๆ หรือว่าไม่เป็นก็ได้; เพราะเรากาดคะเนแบบที่มีหลักอันหนึ่งซึ่งเด็ดขาดอยู่ว่า “มีความทุกข์ แล้วก็ต้องการจะสิ้นทุกข์เท่านั้น, ต้องการจะสิ้นทุกข์คือไปเท่านั้น” ไม่มามัวเดียวอยู่ว่า “ทุกข์หรือไม่ทุกข์คืออะไร” ไม่มามัวเดียวอยู่อย่างนี้.

ผู้เดินทาง หรือว่า **ชีวิตที่เดินทางนี้** จะไปถึงจุดสูงสุดที่มนุษย์ควรจะได้; เราจะไม่ใช่คำว่าความสุขหรืออะไรทำนองนั้น แต่ใช้คำว่า “สิ่งที่สูงสุดที่สุด” ที่ประเสริฐที่สุด อะไรก็ตาม ที่มนุษย์ควรจะได้ ว่าเป็นจุดหมายปลายทาง.

ใครคือผู้เดินทาง

ทีนี้ ก็มาพูดถึงผู้เดินทาง ซึ่งเป็นหัวข้อของการพูดครั้งนี้ ว่าผู้เดินทาง นั้นคืออะไร? อย่างไร; เหมือนอย่างที่เราถามเมื่อตะกี้แล้วว่า เราคือเป็นผู้เดินทาง. ทีนี้ เราคืออะไรก็ยังไม่แน่ : เดียวกันว่าตัวเราก็มีได้มี, เดียวกันตัวเราก็มีอยู่อย่างสมมติ; ก็อยากจะพูดอย่างสมมติก่อนว่ามีตัวเรา แล้วเราเป็นผู้เดินทาง.

อยากจะขอให้ทุกคนอย่างละเอียดสักหน่อย จนถึงกับว่าจะดูได้กว้างหรือสูงขึ้นไปถึงอุคมคติ จึงอยากจะแบ่งเป็นชั้น ๆ สัก ๓ ชั้นว่า : บ๊องเงกชน คือคนหนึ่ง ๆ นั้นเดินไป. อีกชั้นหนึ่งก็ สังคมมนุษย์ ซึ่งมีอยู่เป็นสังคม ๆ หลาย ๆ สังคม นั้นมันเดินไป.

ลูกอีกทีหนึ่งเป็นอันสูงสุด ก็ใช้คำว่า **มนุษยชาติ**, มนุษยชาติคือไม่ต้องแยกเป็นสังคม ไม่ต้องแยกเป็นปัจเจกชนแล้ว คือ **มนุษยทั้งหมดเดินไป** หรือเป็นผู้เดิน.

ถ้าคน ๆ หนึ่งเดิน ก็หมายความว่า **คนระดับชั้น ๆ สูงขึ้น ๆ** ไปกว่าจะถึงจุดที่เขาต้องการ. ทีนี้ ถ้า **สังคมเดิน** ก็คือว่า **สังคมมนุษยชั้น ๆ ๆ** จนไปถึงสันติภาพตามที่ต้องการ. ถ้า **มนุษยชาติเดิน** นี้ก็ **ไปถึงจุดสูงสุด** ที่ว่ามนุษยควรจะไปถึงในฐานะเป็นมนุษยเหมือนกันหมด; จะมีที่สังคมก็อะไรก็ตาม เป็นมนุษยคนเดียวกันหมดแล้วก็เดินสูงขึ้นไปถึงจุดนั้น.

ถ้าคน **ใจแคบ** ก็พูดว่า **ตัวกู ๆ นี้เดิน**, คนชั้นต่ำชั้นบุดูชน ก็ต้องรู้สึกอย่างนี้. ถ้า **ใจกว้าง** ไปสักหน่อยมันก็ว่าหมู่มนุษย สังคมมนุษยหน่วยหนึ่ง **สังคมหนึ่งเดิน** คือเดินไป เห็นแก่ส่วนรวมบ้างก็ยังมี. ถ้าว่า **ใจสูงสุด** จริงก็จะไม่แบ่งแยกเป็นตัวกู หรือว่าเป็นสังคม หน่วย หมู่ แต่ว่า **มนุษยทั้งหลาย** นี้แหละ **เดิน**. มันเป็นเรื่องที่น่าพิจารณาหรือน่าฟังกว่า ถ้าเราจะใช้คำว่ามนุษยชาตินี้เดิน.

จุดปลายทางในการเดินของมนุษยชาติ

ขอพูดกันตรงนี้ให้เสร็จไปเสียทีก่อน ที่ว่ามนุษยชาติเดินนี้ไม่เกี่ยวกับธรรมะนี้; แต่ก็ต้องนึกถึง. อย่างพวกคุณ อย่างน้อยก็เคยเรียน *biology* เรื่องชีวิตวิทยา หรือว่าพวกชีวิตทั้งหลาย. พิจารณาดู : มันทั้งกันขึ้นมาอย่างไร จนกระทั่ง **เป็นสิ่งมีชีวิตระดับค่า ๆ - เป็นสัตว์ในน้ำ - เป็นสัตว์ครึ่งน้ำครึ่งบก - เป็นสัตว์บก - เป็นสัตว์สี่เท้าทั่วไป - กระทั่งเป็นคน**; แล้วคนทั้งหมดนี้จะไปไหนกัน. มันก็ต้องวิวัฒนาการเรื่อยไป **จนถึงสูงสุด**; นี้ต้องแยกออกเป็นว่า ทางวัตถุหรือว่าทางจิตใจ.

ถ้าพูดว่าทางวัตถุ ดูไม่ค่อยมีความหมายหรือประโยชน์อะไร; เรียกว่ามนุษยนี้ทั้งหมดนี้ จะวิวัฒนาการไปมีรูปร่างอย่างไร ไปกินอยู่กันอย่างไร อะไรกันอย่างไร

ก็ยากที่จะกล่าวได้ แล้วยังไม่มีประโยชน์. พุทธเรื่องทางจิตกันคิดว่า ว่า **มนุษย์ในดวงจิตใจ** นี้ เป็นเอกของมนุษย์ จะสูงสุดอยู่ที่ไหน? มันก็เข้ามาในขอบเขตของศาสนาหรือของธรรมะ พ้นจากขอบเขตของชีววิทยา; นี่จึงจะมาสู่ปัญหาทางธรรมะ ว่ามนุษย์ชาติทุกคน ที่จะสูงขึ้นโดยทางจิตใจนั้น มันจะไปจบลงที่ตรงไหน.

ที่นี้ ใครบ้างที่จะกล่าวพิสูจน์ว่า มีอะไรที่เป็นจุดจบนั้น คิดว่าประเสริฐกว่าจุดจบที่ทางศาสนาเขาวางกันไว้. อย่างในพุทธศาสนา นี้ ก็เขาวางกันไว้ว่า **จุดจบ** ของสิ่งมีชีวิตทั้งหลาย คือ นิพพาน โดยที่เขาเชื่อ; ถ้าใครไม่เชื่อ ก็ให้เป็นสมมุติฐานว่า **มนุษย์จะต้องคิดค้น ๆ ในทางจิตใจ** จนฉลาด จนรู้จักกิเลส รู้จักความทุกข์ รู้จักทำความดับทุกข์ ถ้าไม่อย่างนั้นยังไม่จบ.

การเชื่อ เรื่องเวียนว่ายตายเกิด ก็มีประโยชน์ ที่ตรงนี้เอง ที่ว่าเขาจะได้เวียนว่ายตายเกิดคิดค้น ๆ แล้วยังสูงขึ้นจนถึงจุดจบ. ถ้าเขาจะทำผิดไปบ้างสลับกันไปลงนรกชั้นสวรรค์อะไรก็สลับกันไป; แต่ในที่สุดมันก็ไม่ไปยังจุดจบที่สูงสุดด้วยกันทั้งนั้น. ถ้าคุณไม่ทราบ ก็ทราบไว้เสียว่าเขาวางไว้อย่างนี้. แม้แต่คนที่เลวที่สุด เช่นพระเทวทัตหรือพระอะโรวักตามเถอะ ในที่สุดก็กลายเป็นคนดีและเป็นพระพุทธเจ้าด้วยซ้ำไป. นี่ทำให้พูดได้เลยว่า มนุษยชาติจะเดินทางอยู่มากมายก่ายกอง ซ้ำอยู่เท่าไรก็ตาม ในที่สุดมันต้องไปทางจุดจบนั้นแหละ; ถ้าไม่อย่างนั้น มันไม่จบมันก็ไม่ไปเรื่อยไป, ถ้าไปที่จุดจบ มันก็มาที่จุดจบ ที่เรียกว่า นิพพาน.

สรุปความว่า ถ้าจะพูดกันในนามของมนุษยชาติ ก็เอามนุษย์ทั้งหมดเป็นคน ๆ เดียวกัน แล้วยังเดินไปมันก็ไม่ไปที่ไหนไป ที่จุดจบ ก็ที่ **ไม่ต้องเวียนว่ายตายเกิดอีกต่อไป**; อย่างศาสนานี้ก็ เรียกว่า นิพพาน. แม้จะเป็นนิพพานในทางจิตใจ คือหมกความไว้ว่าตัวกู - ของเรา; ตัวกู - ของกูมันสลายลงไปที่นี่และเดี๋ยวนี้ มันก็เป็นจุดจบเหมือนกัน. **ถ้ามนุษย์ทำได้** อย่างนี้ด้วยกันทุกคนพร้อม ๆ กัน มันก็น่าดู อยู่เย็นเป็นสุขเหลือที่จะกล่าวได้ว่าอยู่เย็นเป็นสุข คือ **ไม่มีใครเห็นแก่ตัว**.

ถ้าเป็น ศาสนาอื่น โดยมากก็กล่าวไว้ในรูปมีตัวตน มีการเวียนว่ายตายเกิด ในที่สุดก็ไปอยู่กับพระเจ้า; นี้จุดจบอยู่ที่พระเจ้า แล้วก็มี ความหมายคล้าย ๆ กัน กับคำว่านิพพาน ก็มันหมดปัญหา หมดความทุกข์โดยประการทั้งปวง. ฉะนั้นเราอย่าไปยึดถือคำพูดเปลือกย่อยที่มันแยกกันส่วนเปลือก; เขาเนื้อในของคำพูดนั้น ก็คือว่าไปจบต้นลง ที่ ความหมดทุกข์ อยู่อย่างไม่มีความทุกข์ ไม่มีปัญหาอะไรเลย เป็นการถาวรตลอดกาลนิรันดรนี่เป็นจุดจบ.

ที่ว่ามนุษยชาติจะต้องเดินไปอย่างนี้ แล้วก็ไม่ต้องพุดถึงกันอีก; ถ้าพุดถึงก็พุดถึงอีกนึกหนึ่งว่า ถ้าคนนั้นไม่ถึง ก็ขอให้ลูกหลานมันถึง เพราะเมื่อเราพุดว่ามนุษยชาติแล้ว เราไม่จำกัดเวลา ว่าศตวรรษนี้หรือศตวรรษไหน ก็มนุษยก็แล้วกัน. มนุษย์ทั้งหมดเหมือนกับคน ๆ เดียวกันก็ไม่ขาดตอน มีการสืบพันธุ์อยู่เรื่อย มันก็มีการเดินไป มีความก้าวหน้าไป. พ่อแม่ไปไม่ถึง ลูกหลานเหลืออยู่ก็ไปต่อไป คือเจริญขึ้นทางจิตใจต่อไป จนมนุษยก็แล้วกันได้สุดถึงสภาพอันสูงสุดนี้. นี้เรียกว่ามนุษยชาติเป็น ตัวผู้เดิน แล้วก็เดินอยู่ด้วย แต่ว่าเดินอย่างไรนั้น เกี่ยวข้องพุดกันดีกว่า.

จุดปลายทางในการเดินของปัจเจกชน

ที่นี้ ไปพูดถึงอันแรก ที่ว่าปัจเจกชนคนหนึ่ง ๆ เป็นผู้เดิน; ไม่พุดในนามของมนุษยชาติทั้งหมด ว่าเป็นคน ๆ เดียวกัน ก็เพราะว่าปัญหาเฉพาะหน้าที่จะมีอยู่ที่ตรงนี้คือแต่ละคนแยกออกจากหน่วยสังคม, จากสังคมมาเป็นหน่วย ๆ ของตัวตน ของเรา; เหมือนที่เรามาเล่าเรียนศึกษา มาบวช มาพักกันอยู่ที่นี้ก็เพื่อเห็นแก่ตัวตน ของแต่ละคนทั้งนี้ ที่จะมองกันในแง่ที่ว่าปัจเจกชนคนหนึ่ง ๆ เป็นผู้เดิน.

ถ้าถามว่า เดินไปไหน มีอะไรเป็นจุดหมายปลายทาง? คำตอบที่ถูกต้องที่สุดมันก็ ไปที่จุดจบ ที่ว่า มนุษย์จะไม่มีปัญหาอีกต่อไป. นี้ก็อย่างเดียวกันกับที่มนุษยชาติเป็นผู้เดิน; แต่ที่นี้ตามข้อเท็จจริงมันไม่เป็นเช่นนั้น.

ถามข้อเท็จจริงมีอยู่ว่า คน ๆ นั้น เขามีจิตใจอยู่ในระดับไหน เขาก็มุ่งหมายแต่เพียงระดับนั้น, แล้วเขาก็เดินไปที่นั่น ไปหาจุดนั้นเท่านั้น ไม่ไปจุดสูงสุด; เว้นเสียแต่ว่าปัจเจกชนบางคน ซึ่งมีอะไรแถมแล้ว มีการศึกษา มีการผ่านโลกมาอย่างโชกโชนแล้ว สมบูรณ์แล้ว ต้องการจะมีจุดจบ เขาก็เดินไปจนถึงจุดจบได้. แต่ถ้านคนธรรมดาแล้ว มันก็จะต้องอยู่ที่ตรงนี้ คืออยู่ตรงที่ระดับแห่งจิตใจของเขาอยู่ในภุมิไหน : อย่างผู้อยู่ในภุมิกามาวจรอย่างนี้ก็อยู่ที่นี้; เขาก็บูชาสิ่งเอรีคอร้อยสนุกสนาน เพลิดเพลินทางวัตถุ ทางเนื้อทางหนัง.

คุณก็เอาไปคิดเอาเอง พิจารณาเอาเอง ว่าคุณนั้นอยู่ในพวกไหน ในเวลานี้? บัจจุบันนี้ **อย่าเข้าใจว่าบวชเป็นพระแล้วจิตจะหลุดไปนิพพาน**; มันอาจจะอยู่ในภุมิกามาวจรอยู่ตามเดิมก็ได้ เว้นไว้แต่ว่าเขารู้เรื่องนี้แล้ว ก็มุ่งหมายที่จะไปจริง ๆ มันจึงจะดีกว่าชาวบ้าน. ถ้าไม่รู้อิโหน่อิเหน่อะไร แม้แต่บวชแล้วก็ยังมีจิตใจอยู่ในภุมิกามาวจร เพราะยังต้องการจะตีอกออกไปมีลูกมีเมีย มีความกระหายจนจิ๋ววร้อน ก็เพื่อคามารมณ์ทั้งสิ้น นั่นแหละเรียกว่า อยู่ในภุมิกามาวจร.

เราเมื่อยังไม่บวช หรือบวชแล้วก็กลับตีอกออกไปก็ตาม เทียบบุชชะอะไรเป็นสรณะ, ยัง **ไม่รู้จักนิพพาน** ก็ยังไม่อาจจะบุชชะหรือมุ่งหมายพระนิพพานเป็นสรณะ, มัน **ก็อยู่แค่เรื่องโลก** : มีเรื่องกิน เรื่องกาม เรื่องเกียรติ ที่ประณีต สูงสุดยิ่ง ๆ ขึ้นไปเท่านั้นเอง. ฉะนั้น การเดินทางของคนตามธรรมดาโดยแท้จริง ก็ไปที่นั่น : ไปที่เรื่องกิน เรื่องกาม เรื่องเกียรติ อันสมบูรณ์ที่สุดนั่นเอง ซึ่งเรียกได้ว่าเป็นภุมิกามาวจร แม้มีเกียรติก็มีเพื่อได้สิ่งที่เรียกว่ากาม ไม่ใช่เกียรติอันบริสุทธิ์หรือสูงสุดอะไร. นี้เราอยู่ในภุมิกามาวจรแล้วจิตมันก็มุ่งหมายเป็นแต่เพียงผลสุดท้ายของกามาวจร นี้เดินทางไปที่นั่น.

ที่นี้ **ถ้าเราเกิดอยากจะทำให้ได้ สิ่งที่ดีที่สุด ที่มนุษย์ควรจะได้** เราไม่ยอมกักตัวเอาไว้เพียงเท่านั้น เราชะเง้อหาว่ามีอะไรอีก - มีอะไรอีก - มีอะไรอีก - ที่ไหนอีก ;

นั่นแหละมัน จะค่อย ๆ เลื่อนไป พบไป มองเห็นสิ่งที่สูงขึ้นไปกว่า. บุคคลคนนั้นจึงจะมีจุดหมายปลายทางไกลออกไปจากกระต๊อบธรรมคา ที่เรียกว่ากามาวจร; อาจจะไปทางรูปาวจร อรูปาวจรก็ได้ หรือไม่ต้องผ่านก็ได้ เพราะ มุ่งตรงไปยังความดับทุกข์ ที่เป็นโลกุตตระไปก็ได้, เพราะ เห็นว่าทุกข์มันอย่างนี้ แล้วดับทุกข์เสียได้ หมดทั้งปวง ก็หมดปัญหา.

ที่ผมอยากจะให้เป็นการประยุกต์อยู่ที่ตรงนี้ คือ ให้หลักเกณฑ์ต่าง ๆ ที่วางไว้ในพระพุทธศาสนานั้น มาเป็นเรื่องของเรา จนกระทั่ง เป็นประโยชน์แก่เรา ได้จริงว่าเกิดมาชาติหนึ่งนี้ ไปได้ถึงที่สุดที่มนุษย์ควรจะไปได้ นึกกว่าบ้จเจกขณเดิน.

จุดปลายทางในการเดินของสังคม

ที่นี้ ถัดขึ้นมา ที่พูดค้างไว้ว่า สังคมเดิน; คำว่า สังคม นี้คุณต้องเข้าใจให้ตี ผมก็ไม่ต้องเสียเวลาพูด ให้มันเสียเวลาโดยไม่จำเป็น ว่าสังคมคืออะไร. โดยสรุปแล้ว สังคมก็คือกลุ่มของมนุษย์ ผู้มีอุดมคติเหมือนกัน, แล้วกำลังพยายามที่จะลุดึงอุดมคตินั้น ๆ ร่วมกัน พร้อม ๆ กัน เป็นสังคมหนึ่ง ๆ ตามแต่อุดมคติดี้อย่างไร. เดียวนี้เรามีอุดมคติใหญ่ ๆ ว่าสังคมประชาธิปไตย สังคมเผด็จการ กระทั่งแยกออกมาเป็นชั้นน้อย ๆ น้อย ๆ เป็นสังคม ๆ ไม่รู้จักตีบ ก็ร้อยสังคม; แม้สิ่งที่เรียกว่า สังคม นี้มันก็เดิน เพราะมีการประกอบขึ้นด้วยคน ที่มีความรู้สึกคิดนึก มีจิตใจสำหรับปรารถนาต้องการ เพราะฉะนั้น มันก็ชวนกันเดิน.

เรื่องสังคมนี มันมีอะไรแปลกอยู่หน่อยที่ว่า มันเกี่ยวพันกันยุ่ง เหมือนแขน ขา มือ เท้า มันเกี่ยวพันกันยุ่ง ไม่เป็นอิสระแต่ละคน แล้วมันก็ต้องเดินเปะปะ ๆ แล้วความปรารถนาของหลายคนมารวมกันนี้ มันลงรอยกันยาก; เพราะฉะนั้น มันจึงยากที่จะไปสู่ความสงบ หรือว่าจุดสูงสุดขนิดิณิพพาน โดยที่สังคมนักอุปฐันมา ด้วยอำนาจของความอยาก ความปรารถนา ความต้องการบางอย่างบางประการอยู่ในวง

แคบ ๆ ไปคลุมมากม คุมสังคม คุมบริษัท คุมอะไรไปเองก็แล้วกัน จะเห็นว่ายากที่สังคม
ชนิกนี้ จะมุ่งหมายไปไกลจนถึงนิพพาน.

นี่ ก็มี **สังคมนอกประเภทหนึ่ง** ซึ่งเราก็ไม่เรียกว่าสังคม ควรจะ **เรียกว่า**
อาศรม มากกว่า; เพราะว่าคนที่มีความคิดเหมือน ๆ กัน ต้องการอย่างเดียวกัน แล้วก็
ออกไปหาโอกาสหาหนทางที่จะบรรลุวัตถุประสงค์อันนั้น; เช่นมาบวชเป็นพระพร้อม ๆ กัน
ทั้งหน้าตั้งคาปฏิบัติจริง ให้เป็นสังคมที่บริสุทธิ์อย่างนี้ ก็มีความหมายไปอีกอย่างหนึ่ง.
แต่ว่าคำว่าสังคมในภาษาพูดในปัจจุบันนี้ ไม่ได้หมายความว่าไปหมายถึงสังคมหรือระบบ
สังคมทางการเมือง ทางอะไรเสียหมด; ถึงอย่างไรก็ดี เราก็ยังพูดได้ว่า การที่เอา
มนุษย์ที่มีกิเลส หรือยังมีกิเลส มาผูกพันกันเป็นสังคม เพื่อจะให้ทำอะไรที่สุด หรือ
ไปสู่จุดที่สูงที่สุด นี่ยากอยู่มาก.

สังคมขึ้นอยู่กับหน่วยย่อยคือปัจเจกชน; ถ้าเขามีการศึกษาดี มีอะไรก็
มารวมกันเป็นสังคมก็คงจะดี หรือจะง่ายบ้าง. แต่แล้วเราจะเห็นได้ว่า ปัจเจกชนคน
ไม่เหมือนกัน ปัจเจกชนคนคล่องตัวเป็นอิสระ ไปได้เร็ว ไปได้ไกล ไม่มีใครขัดคอ;
พอรวมกันเป็นสังคมแล้ว ก็ยากที่คนหนึ่งจะเดินแยกปลีกตัวออกไปได้ มันถูกดึงไว้,
แล้วถ้ามีความคิดเห็นไม่เหมือนกัน มันก็ถูกโต้แย้งขัดขวางกั้นอยู่ที่นี้. นี่ก็เป็นสิ่งที่
ต้องเอามาพูด เพราะว่าเดี๋ยวนี้ **โลกเต็มไปด้วยสังคมน** แล้วก็ **เดินไปไม่ได้** มันวน
เวียนอยู่ในวิกฤตกาลของโลกนี้เอง.

สุดปลายทางที่สูงสุด คือมีจิตใจเหนือทุกข์

รวมความแล้วก็ได้เป็น ๓ พวก : **ปัจเจกชน** คนหนึ่ง ๆ จะเดินไป; จุดหมาย
ปลายทางก็อยู่ที่นั่นแหละ ที่จุดจบของมนุษย์. **สังคม** เดินไป มันเดินไปยาก เดินไป
ลำบาก; แต่ถ้าหากเดินไปได้ ก็ไปที่นั่น ไม่ไปที่อื่น. ทีนี้ ถ้า **มนุษยชาติ** ทั้งหลาย
เดินไปได้ มันก็ไปที่นั่น ไม่เดินไปที่อื่น. นี่จึงเป็นสิ่งที่ควรจะยอมรับกันเสียที่ว่า

สิ่งที่ตกที่สุดที่มนุษย์ควรจะได้ นั่น คือ สภาวะที่สูงสุดในทางจิตใจ ของคนเรา ที่อยู่เหนือปัญหา เหนือความทุกข์โดยประการทั้งปวง.

ถ้ายุติกันอย่างที่กล่าวมาแล้ว ต่อไปก็จะศึกษากันง่าย จะศึกษาธรรมะได้ง่าย ผู้พูดผู้สอนก็พูดง่ายสอนง่าย; เพราะเราจะไปยังจุดหมายปลายทาง คือ **สิ่งที่ตกที่สุดที่มนุษย์ควรจะได้** เมื่อเรียกอย่างกำปั้นทุบดิน แล้วก็เจาะจงลงไปถึงความที่จิตใจสูงอยู่เหนือความบีบคั้นของปรากฏการณ์ทั้งหลาย ของธรรมชาติทั้งสิ้น.

บทนิยามอย่างนี้ ก็พอจะมีใจความที่รัดกุม รวมความหมายไว้หมดสิ้นว่า **เดี๋ยวนี้เรามีจิตใจที่อยู่ภายใต้อิทธิพล หรือความบีบคั้นของปรากฏการณ์ทั้งหลายตามธรรมชาติ;** เช่นในโลกนี้มี รูป เสียง กลิ่น รส โผฏฐัพพะ ธัมมารมณฺ์ มีนั้นก็มี ที่มนุษย์ปรุงแต่งขึ้นก็มี ที่มันเป็นอยู่เองตามธรรมชาติก็มี ล้วนแต่บีบคั้นจิตใจเรา ให้ไปมี **หลงรัก** มันอยู่บ้าง, ให้ไปมี **หลงเกลียด** หลงชังมันอยู่บ้าง, หรือว่าให้ไปมี **สงสัย** **ลังเล** **สนใจ** ไม่รู้ว่าเขาอย่างไรกันแน่บ้าง อย่างนี้ก็มี. อย่างนี้เรียกว่า **จิตใจมันต่ำ** ไม่อยู่เหนือปัญหาเลย. ฉะนั้น ปรากฏการณ์ของธรรมชาติทั้งหลายจึงบีบคั้นคนชนิดนี้. นี่เรียกว่าคนที่อยู่ในโลก อยู่ภายใต้อำนาจของปรากฏการณ์ในโลก.

ถ้าเราบรมจิตใจให้สูงขึ้นไปกว่านั้นยิ่ง ๆ ขึ้นไปนี้ มันก็มีจิตใจชนิดที่ **สิ่งต่าง ๆ ในโลกไม่มีอิทธิพลบังคับจิตใจ** เรไปอีกต่อไป ก็เรียกว่า **โลกุตตระ** คืออยู่เหนือโลก; นั่นคือออกหมายปลายทาง; แล้วการเดินทางก็เดินไปสู่ที่นี้. ผู้เดิน สรุป แล้วก็ก็คือ ผู้ที่มองเห็นทุกข์ เห็นภัย เห็นโทษ เห็นอันตรายอยู่เฉพาะหน้า นั่นแหละคือผู้เดิน.

ที่พูดมาศึกษาเล่าเรียนก็เพราะเห็นภัยของกาที่ไม่มีความรู้ ความยากจน หรือความไม่มีอำนาจวาสนา ความขาดแคลนอะไรต่าง ๆ; ฉะนั้น ผู้เดินก็คือผู้ที่ต้องการอะไรอย่างหนึ่งแน่ มันจะสูงหรือต่ำก็แล้วแต่สถานะ. ผู้เดิน คือผู้ต้องการจุดหมาย

ปลายทาง มีอยู่เป็นชั้น ๆ คล้ายที่วามาแล้ว; แล้วเราก็รวมอยู่ในพวกนั้น อยู่ในพวกที่ทนอยู่ไม่ได้และต้องเดิน.

นี่เอาไปประยุกต์กันให้ได้ คือให้ตรงกับเรื่องราวของพระธรรม ที่กล่าวไว้ในลักษณะเปรียบเทียบเหมือนการเดินทาง.

ถ้าถือหลักทางจิตใจหรือทางวิญญาณเป็นหลัก ไม่ต้องพูดถึงเรื่องเข้าโลง ออกโลงอะไร; พูดว่าที่นี่และเดี๋ยวนี้แหละ เราจะเดินให้มันถึงจุดหมายปลายทางให้ได้. เพราะ คำว่าชาติ ของเรานั้น คือความคิดครั้งหนึ่ง เกิดตัวกูครั้งหนึ่ง แล้วก็ดับไปครั้งหนึ่ง; เหมือนกับเข้าโลงออกโลง เข้าโลงออกโลง วันหนึ่งๆ ไม่รู้กี่สิบครั้งก็ร้อยครั้งอยู่แล้ว. นี่พอแล้วสำหรับในหนึ่งเดือน หนึ่งปี สิบปี ยี่สิบปีนี่ ที่จะโซกโซนต่อสิ่งเหล่านี้, แล้วก็อยากจะทำอะไรออกไปให้ได้ ออกมาให้ได้จากปัญหาเหล่านี้. การเดินทาง ของเรา ก็ถึงจุดหมายปลายทางได้ ในชาตินี้; ชาติที่เขาสมมติกัน เรียกว่าชาตินี้ คือไม่ทันเข้าโลงจริง; ถ้าเราเป็นผู้เดินที่ดี : ต้องใช้คำว่าผู้เดินที่ดี มันจึงจะเดินได้.

การเดินทางที่ดีมีหลายแบบ

ที่นี่ จะพูดถึง การเดินที่ดี ก็ต้องพูดถึง การเดิน หรือ วิถีเดินทั้งหมด อีกทีหนึ่ง ว่าอย่างไรมันดี. เรื่องทางจิตใจก็มีภาพพจน์เปรียบกันได้กับเรื่องทางวัตถุว่าใจมันเดินเหมือนกับคนเดิน : เดินทาง เดินถนนหนทาง เดินด้วยเครื่องอุปกรณ์ ยานพาหนะทั้งหลาย รถไฟ เรือไฟ เรือบินอะไรก็ได้. เดี่ยวนี้จิตใจ ของเราก็ มีธรรมะเป็นยานพาหนะ สำหรับจะเดิน มีธรรมะเป็นยานพาหนะ ก็ต้องใช้ให้ถูกต้องแล้วจะเป็นการเดินทางในแบบนี้ ในแบบทางจิตทางวิญญาณ.

เราดูให้กว้าง ๆ เสียทีหนึ่งก่อนว่า การเดิน นี้มีอยู่อย่างน้อยก็สัก ๓ แบบ : คือเดินตรง เดินถูก เดินถึงไปเลย นี้ก็แบบหนึ่ง, แล้วมันเดินไม่ถูก มันเดินวกวน

ลงข้างทาง วกไปวกมาเที่ยวหลงไหลในอะไร ๆ ซึ่งมีอยู่ข้าง ๆ ทางนั้นแหละเสียเรื่อย มันท้าเหลือประมาณ กว่าจะไปถึงปลายทางได้นั้น มันท้าเหลือเกิน นี่ว่าเดินกววน เดิน แวะวก, อีกพวกหนึ่ง **เดินกลับหลัง** มันไม่รู้อะไรถึงขนาดที่ว่าเดินไปคนละทิศละทาง คือเดินกลับหลัง ถึงจะแก่งกล้าสามารถมีฤทธิ์ มีปฏิหารียอย่างไร ถ้าเดินกลับหลังแล้ว ก็ไม่มีวันจะถึง.

เราจงมองดูว่า **เราควรจะอยู่ในพวกไหน** : การ **เดินที่ตั้งตรง** ไปยังจุดหมายปลายทาง อย่างรวดเร็ว อย่างถูกต้องนี่ก็เป็นสิ่งที่น่าปรารถนา, อีกทางหนึ่ง **เดินไปมั่ว แวะวก แวะวก แวะวก** ไม่รู้จะถึงเมื่อไร, อีกทางหนึ่ง **เดินย้อนกลับหลัง** ไปยังทิศทางตรงกันข้าม ยิ่งไม่รู้ว่าจะมีหวังเมื่อไร.

เปรียบเทียบกับการศึกษาเล่าเรียนของนักเรียน นักศึกษา นิสิต ในมหาวิทยาลัยนี่ก็ได้; บางคนก็เรียนจริง ไม่เหลวไหล ไม่มีสติขาดแห่งคนเหลวไหล เขาก็เดินตั้งคือว่าเรียนเร็ว. บางคนชอบนั่นชอบนี่ แวะวงงานนอกเรกอะไรต่างๆ นอกเหนือไปจากการเรียน มันก็ช้า, บางคนยิ่งไปกว่านั้น คือเหลวไหล ถอยหลัง จนต้องล้มละลายไปในการเรียน. นี่การปฏิบัติธรรมะทางจิตใจเพื่อบรรลุโลกุตตรธรรมนี้ ก็เป็นอย่างนั้น : เดินตรงไป, และเดินแวะวกตัวมเตี้ยมอยู่ที่นี้, แล้วก็เดินถอยหลังเลย.

พิจารณาดูสิ่งแวดล้อมที่ทำให้มีวิธีเดินทางต่างกัน

ทำไมเป็นอย่างนี้? มันก็ขึ้นอยู่กับเหตุปัจจัย ในบุคคลนั้น ๆ ที่เรียกว่านิสัยอุปนิสัย; บารมีอะไรก็แล้วแต่จะเรียก โดยเนื้อแท้แล้วก็คือเหตุปัจจัยที่ปรุงแต่งกันอยู่ เป็นสิ่งที่สมมติเรียกกันว่าบุคคลนั้น ๆ เหตุปัจจัยนี้มีมาก **ภายใน** ก็เช่นว่าจิตใจหรือ **กรรมพันธุ์** อะไรก็ดี, **ภายนอก** ก็คือ **สิ่งแวดล้อม** นับตั้งแต่บิดามารดา ครูบาอาจารย์ สิ่งแวดล้อมทั้งหลายที่มันปรุงแต่งกันนั้นขึ้นมา ให้มีจิตใจอย่างนั้น ๆ ต่าง ๆ กัน; ฉะนั้น การเดินนั้นมันก็ต้องต่างกันแน่.

เรื่องที่จะแหวะหรือ **เดินช้า** หรือถึงกับ **เดินถอยหลัง** เพราะว่ามี **เหยื่อล่อ** ในโลกนั้นมีเหยื่อล่อ; พุทธท่านผู้ใดก็พอจะนึกได้แล้วว่า ในโลกนี้มีเหยื่อล่อ คือ **มนุษย์แห่งยุคปัจจุบัน** กำลังติดเบ็ดของเหยื่อล่อ ที่ตัวเองได้พยายามคิดค้นประดิษฐ์ **ประดอยขึ้นมา** จนเหลือที่ตัวเองนั้นแหละจะเอาหนะมันได้. มันมีความหมายเท่ากับว่า ถ้าเป็นไปได้ นั่นคือ “เขียนเสือให้วัวกลัว”; เขียนเองแล้วกลัวเอง. มันเป็นเรื่องหลอก ๆ ซึ่ขึ้นมาให้กลัว : **เขียนเสือให้วัวเองกลัว, เขียนรูปผีขึ้นมาให้ตัวเองกลัว,** อีกทางหนึ่งมัน **เขียนรูปเนอทันารักขึ้นมาให้ตัวเองรัก;** ก็เป็นคนโง่เหมือนกับวัว.

ผมพูดมากไป ก็ต้องมีคนคิดว่า ผมนี้เกิดมาสำหรับค่าคนอื่น ผมก็ยอม **แก้ออกให้ฟังสักหน่อย** ว่าค่าที่พูดไป ที่เขาเรียกกันว่าค่าคนอื่นนั้น มันว่าอย่างไร, **เท็จจริงอย่างไร,** จะมีประโยชน์ที่ตรงไหน. ตามความรู้สึกรู้สึกของผมนี้ **รู้สึกว่าเป็นอาจารย์** นั้น มีหน้าที่สำหรับค่าคน; การเป็นอาจารย์คือการรับหน้าที่สำหรับ **ค่าคน** ไม่ใช่เป็นอาจารย์เพื่อจะสร้างความเคารพนับถือ และทำนามบหลังลูกศิษย์ ซึ่ง **อย่างนี้เขาจะเรียกว่าอะไรก็สุดแท้** ผมไม่เรียกว่าอาจารย์ ถ้าทำนามบหลังลูกศิษย์.

อาจารย์ที่แท้จริงต้องถือว่าเกิดมาเพื่อค่าคน **ค่านี้ในอัญญประกาศ** ก็ว่า **เพื่อช่วยชำระชะล้างขูดเกลาะอะไร;** ฉะนั้น จึงพูดไปอย่างนั้น แล้วพูดกว้างไปทั่วโลก มันคล้ายกับค่าคนทั้งโลก. **เพราะเดี๋ยวนี้ คนทั้งโลกเขากำลังหลงเป็นวัวโง่** คั่นคว้า **ประดิษฐ์ประดอยแต่ค่านเดียว** คือค่านที่จะทำตัวเองให้โง่หนักขึ้น ให้หลงไหลในเรื่องความโลภ ความโกรธ ความหลง นี่หนักขึ้น.

สิ่งช่วยยวนทางกามารมณ์ แต่ก่อนนี้ไม่มากอย่างเดี๋ยวนี้ **เดี๋ยวนี้ กำลังสูงสุด** แล้ว, **เครื่องมือที่จะประหัตประหารกัน** ก่อนนี้ก็ไม่ได้มากอย่างนี้ **เดี๋ยวนี้ ก็มากที่สุด,** **แล้วยังมีสิ่งทำให้เสียเวลาเปล่า** คือระบบการศึกษาตั้ง ๙๙ **เปอร์เซ็นต์นั้น** เป็น

เรื่องเดียวเวลาเปล่า ไม่เป็นไปเพื่อสันติภาพเลย. ที่โลกในปัจจุบันนี้เป็นอย่างนี้ จะเรียกว่าท่า หรือจะเรียกว่าอะไรก็ตามใจ.

คนส่วนใหญ่เดินทางผิด คนส่วนน้อยก็ผิดตาม

ที่นี่ มันมีความเกี่ยวข้องกันกับเรื่องที่กำลังกล่าวอยู่นี้ ก็คือว่าเมื่อคนส่วนใหญ่เขาเป็นอย่างนี้แล้ว มัน **ยากที่คนส่วนน้อยจะปลีกตัวออกไป** เป็นอย่างอื่นได้. ผมก็ควรจะประณามทำโทษพวกคุณว่า พวกคุณก็ไม่มีทางเอาตัวรอดออกไปได้จากความนิยมที่เขากำลังนิยมหลงใหลกันอยู่ในโลกนี้ : จะเป็นแฟชั่นทางเนื้อหนัง ทางเสื้อผ้า แต่งเนื้อแต่งตัว ทางความคิด การกระทำอะไรก็ตาม มันก็เป็นแฟชั่นที่มีอิทธิพลมาก ครอบงำทั้งโลก น้อยคนที่จะปลีกตัวออกมาได้.

ที่เราไปนับถือฝรั่งเป็นครูบาอาจารย์ เป็นผู้นำนั่นแหละ มันก็คือไปตามหลังเขาในเรื่องอย่างนี้. ที่นี่ เมื่อมันเป็นอย่างนี้มากขึ้น ๆ ทั่วโลก มันก็ไม่มีทางอื่น มันก็จะเฮโลสสารพากันไปแต่ทางนั้นในโลก; **น้อยตัวที่จะปลีกออกมาได้** มาเป็นอิสระและมาเดินในทางที่ถูกต้องของมนุษย์อันแท้จริง; นอกนั้นก็เดินตาม ๆ กันไปตามทางนั้นที่เขาเดินกันแทบทั้งโลก.

เกี่ยวกับเรื่องนี้ ก็มีคำพูดอยู่คำหนึ่งที่ควรจำเอาไป แล้วสนใจคำพูดที่เขาพูดไว้ว่า ทางใหญ่อย่าพึงจร ๕ พยางค์ : ทาง ใหญ่ อย่า พึง จร เป็นคำพูดแบบ *ปริศนาธรรม* ว่าทางใหญ่ที่เขาเดินกันมากจนเจียนโล่งเลย อย่าไปเดินเข้า มันพาไปลงนรกทั้งนั้น. ถ้าเป็นอย่างเดียวกันก็คือ ทางแห่งวัตถุนิยม; คนทั้งโลกเขาเดินไปตามทางแห่งวัตถุนิยม เป็นทางใหญ่เหลือที่จะใหญ่แล้ว, ทางก็เจียนโล่ง เดินสบายเดินนุ่มไปเลย; คนก็หลงเดินไปตามทางใหญ่นี้ แล้วก็ไปลงเหวแห่งวัตถุนิยม.

ทางใหญ่อย่าพึงจร อย่าเดินเข้าไป. **อย่าไปเดินตามที่คนมาก ๆ เขาเดิน;** เลือกเดินทางที่คนน้อย ๆ เขาเดิน. มันอาจจะเป็นเรื่องทางเล็ก ๆ พอดีทำเขาก็ได้ แล้วซรุขระ ลำบากที่สุด แต่ว่ามันปลอดภัย.

เดี๋ยวนี้เราตกอยู่ภายใต้อิทธิพลอันนี้ คือ “เดินทางใหญ่” ไปเสียทุกกรณี, แล้วยังเอามาใช้ เป็นเครื่องอ้างแก้ตัวอย่างโง่เขลาด้วย; เช่นสุมบุหรินี่ละไม่ได้ แล้วก็อ้างว่า เพราะเพื่อนเขาสูบ นี่มันโง่เท่าไร. กินเหล้านี้ละไม่ได้ เพราะว่าเพื่อนเขากินกัน; ทำอย่างไรได้มีเพื่อนมากเขากินกัน. นี่ลักษณะของ “ทางใหญ่” แล้วไปจรเข้าแล้ว; แต่นี่ก็ยังไม่ใช่อะไรใหญ่โตมาก เรื่องเหล้าเรื่องบุหรินี่ ยังไม่ใช่ใหญ่อะไร เรื่องการมรดกเรื่องอะไรนั้นมันใหญ่กว่า.

ถ้าจะเดินให้ดี ไม่วุ่นวายก็ อย่าไปเดินทางใหญ่ ชนิดนี้; เดินทางที่มันดัดมันทวงไปยังความคับทุกข์. ถ้าไม่อย่างนั้นแล้วก็จะแหวะวนอยู่ที่ทางใหญ่; เพราะทางใหญ่นั้นมัน เต็มไปด้วยเสน่ห์ เครื่องดึงดูดนานาชนิดสองข้างทาง, หรือว่าแยกไกลออกไปจากกรรมทาง; คนก็เสียเวลา. เมื่อต้องการจะเดินไม่วุ่นวาย ก็เดินให้ตรงทางที่พระพุทธเจ้าท่านตรัสไว้ เรียกว่า มรรค หรือ มัชฌิมาปฏิปทา ที่เราได้พูดกันอย่างละเอียดแล้ว ในการบรรยายครั้งก่อนๆ เรื่องมัชฌิมาปฏิปทาไปทบทวนดูใหม่ตามที่บ้านนี้ก็ไว้.

วันนี้เราพูดเรื่อง “ผู้เดินทาง” คือผู้ต้องการอะไรสักอย่างหนึ่ง แล้วก็เดิน : เดินในรูปปัจเจกชน ก็เห็นอยู่, เดินในรูปสังคมนักก็เห็นอยู่ง่ายๆ; แต่เดินอยู่ในรูปมนุษยชาตินี้เห็นยาก. มนุษยชาติกำลังเดินไปไหนเวลานี้ คุณดูเถาะ กำลังจะลงเหว; มนุษยชาติทั้งหมดในโลกนี้ เอาแต่เพียงโลกนี้ ไม่เอาโลกอื่น กำลังจะเดินลงเหว หรือไกลต่อพระนิพพานยิ่งขึ้นไปอีก. นี่คือนักเดินทางที่อยู่ในสภาพนำหาวดเสีย นำสงสาร นำสังเวช กระทั่ง นำชบขัน.

ขอให้เราเป็นผู้เดินทางที่ดีก็พอแล้ว. เอาละ เวลาสำหรับพูดหมดแล้ว เหลืออยู่เป็นเวลาสำหรับถาม ใครมีปัญหอะไรก็ตามได้.

คำอธิบายตอบปัญหา

(ถาม) หลวงพ่อครับ สมมติว่าถ้าตอนนี้สงครามโลกครั้งที่ ๓ เกิดขึ้น ก็หมายความว่า มนุษยชาติของเรานี้จะเดินถึงจุดหมายปลายทางไม่ได้ใช่ไหม ?

(ตอบ) ถ้าสงครามโลกครั้งที่ ๓ เกิดขึ้น ก็มันเป็นอย่างไร ก็ตายกันหมดโลกอย่างนี้หรือ ?

(ถาม) ครับ ก็หมายความว่า จุดหมายของมนุษย์ที่จะเดินไปถึงจุดสุดท้ายก็อาจจะไม่บรรลุถึงจุดนั้นก็ได้.

(ตอบ) อ้าว, ก็ถ้าว่าตายกันหมด มันก็จบกัน มันจบโดยอัตโนมัติ. สงครามโลกครั้งนี้เกิดขึ้น แล้วตายกันหมดไม่มีเหลือ มันจบโดยอัตโนมัติ.

นี่ ถ้าว่าสงครามโลกครั้งที่ ๓ เกิดขึ้น ตายกันมากพอสมควร มันก็คงจะมีผลดีบ้างเหมือนกัน. ตามเรื่องที่เขากล่าวไว้ในพระกัมภีร์ว่า ยุคมืดสัณญี ฆ่ากันเกือบหมดโลก เหลืออยู่แต่คนบางคนที่ไปหลบอยู่ได้. พอออกมาจากที่หลบก็สังเวช จึงตั้งต้นใหม่; คนที่เหลืออยู่ไม่กี่คนตั้งต้นใหม่ กลายเป็นทางดี เดินถูกทางต่อไป.

เราจะเห็นได้ว่า การที่ **โลกมาสู่สงคราม** ตกอยู่ในความครอบงำของสงครามมากขึ้น ๆ ก็ **เพราะว่าเดินผิดทาง**, เดินผิดทางมาเรื่อย ๆ จึงมาสู่บ้จัยแห่งสงครามเป็นสงครามใหญ่ครั้งที่ ๑ ครั้งที่ ๒ แล้วก็มีสงครามย่อย ๆ อีกมาก; **นี่คือการเดินผิดทาง**. การเดินผิดทางแล้วถูกลงโทษรุนแรงสาสมกันนี้ คงจะมีประโยชน์บ้าง ก็ทำให้หนักได้; ถ้ามีเข็มนั้นก็ตายหมดเลย. เอ้า, ดีเหมือนกันจบโดยอัตโนมัติ เล็งไว้ในแง่ดีอย่างนี้ ไม่ต้องกลัว; เราไม่กลัว ไม่เป็นทุกข์ ไม่เป็นร้อน ไม่เป็นห่วงเรื่องสงคราม. สงครามจะมาสอนให้ก็ได้ หรือมันจะเลิกปัญหาหมด ตายกันหมดทั้งโลกก็ได้; ไม่มีตัวกู - ของกู แล้วจะกลัวอะไร.

(ถาม) ยังมีอีกข้อหนึ่ง ที่ท่านอาจารย์บอกว่า พระพุทธเจ้าเห็นว่าสิ่งที่สูงสุดก็คือว่า อยู่เหนือโลกนี้ใช่ไหม ?

(ตอบ) เรียกว่าอยู่เหนือโลก คือโลกุตตระ.

(ถาม) ก็อยู่เหนือกามารมณ์อะไรสิ่งเหล่านี้ ใช่ไหม ?

(ตอบ) เหนือทุกอย่างที่มันเป็นเรื่องโลก.

(ถาม) ถ้าอย่างนั้น ถ้าทุกคนถึงจุดนั้น ก็หมายความว่าโลกเราก็จะไม่มีการสืบพันธุ์ต่อไป มนุษย์ก็ต้องตายหมด.

(ตอบ) นี่มันเป็นข้อเท็จจริงอีกอย่างหนึ่งต่างหาก คือมันเป็นไปได้ ที่คนจะมารู้เรื่องนี้ พอใจเรื่องนี้ พร้อมกันทั้งโลก; ฉะนั้น ไม่ต้องกลัว ที่จะมาพอใจเรื่องนี้ พร้อมกันทั้งโลก แล้วไม่มีการสืบพันธุ์ แล้วสูญสิ้นไป นี่ไม่ต้องกลัว.

เดี๋ยวนี้ ไม่เห็นอย่างนี้ ยิ่งเดินไกลออกไป จึงต้องมีคำสอนชนิดนี้ขึ้นมา. แต่คำว่าโดยที่แท้แล้ว มันยังลึกมากกว่าที่คุณมองเห็นมากทีเดียว คำว่า "เหนือโลก" ในระดับแรกๆ : ชั้น *พระโศคา สกิทาคา* นี้เขาก็อยังมีการครองเรือน มีอะไรได้; แต่เขาไม่ได้ทำอย่างจิตใจที่โสมมเหมือนนฤชนธรรมคาสามัญ ที่เกี่ยวข้องกับการสืบพันธุ์ ด้วยจิตใจอันโสมม หลงไหลในกามารมณ์ซึ่งเป็นเหยื่อ เป็นคำจ้างของธรรมชาติ. คนโง่เหล่านี้ทำกิจกรรมที่สกปรกไม่น่าทำนี้ ทำได้อย่างหลงไหลทีเดียว.

ไม่ต้องกลัวการสูญพันธุ์ เพราะว่าแม้แต่พระอรียเจ้าชั้นต้น ๆ ท่านก็ยังมี การสืบพันธุ์ด้วยจิตใจที่บริสุทธิ์ เพื่อการสืบพันธุ์อันบริสุทธิ์. คนที่หลงไหลในเรื่อง กามารมณ์ นั้นแหละ เป็นคนทำโลกให้สกปรก ทำโลกให้วุ่นวาย; ฉะนั้น เปลี่ยนเสียได้ก็ดี, ปรับเปลี่ยนกันเสียได้ก็ดี, ไม่ต้องหลงไหลในกามารมณ์. แม้ที่สุดแต่เรื่อง การสืบพันธุ์ ขอให้เป็นที่ไปด้วยเจตนา หรืออุตมคติก็แล้วกัน; ไม่เป็นเรื่องหลงไหล ก็ไม่มีกิเลสตัณหาที่สกปรก เป็นสิ่งที่ทำได้. เรื่องนี้ได้มีวางบทบัญญัติไว้ในพระศาสนา

ทุกศาสนา : ไม่ต้องการให้สาวกแห่งศาสนาไหน ๆ หลงใหลในกามารมณ์, กระทั่งทำการสืบพันธุ์โดยบริสุทธิ์ โดยอุคมคติก็ได้; เพราะมันเป็นสิ่งที่หลีกเลี่ยงไม่ได้.

การที่จะถึงจุดที่ละเว้นได้จากสิ่งนี้พร้อม ๆ กันทุกคนในโลกนี้ มันเป็นไปได้; เพราะฉะนั้น เมื่อยังต้องมีอยู่ มีการสืบพันธุ์อยู่ ก็ขอให้มันถูกต้อง อย่าให้มีปัญหาเกิดขึ้นมาเพราะเหตุนี้; แล้วมนุษย์ที่มีจิตใจอย่างนี้ ก็ไม่ทำให้โลกนี้เดือดร้อนเร็วร้อน อะไรวะเลย ทำให้เป็นโลกที่น่าอยู่ น่าดู. เมื่อใครอยากจะหยุดการสืบพันธุ์ไม่เกี่ยวข้องก็ทำได้, เมื่อใครยังต้องทำ จำเป็นจะต้องทำก็ทำไปอย่างถูกต้องเท่านั้นเอง.

เดี๋ยวนี้ คนไม่ได้มุ่งหมายจะมีการสืบพันธุ์อย่างบริสุทธิ์หรือถูกต้อง เขามุ่งหมายกามารมณ์ทั้งนั้น; เรื่องเพศกลายเป็นเรื่องกามารมณ์ ไม่ใช่เป็นเรื่องการสืบพันธุ์อันบริสุทธิ์. สัตว์เดรัจฉานยังดีกว่า มีปัญหาน้อยกว่า มีความทุกข์น้อยกว่า ในเรื่องที่เกี่ยวข้องกับการสืบพันธุ์. มนุษย์ยังถลาลึกลงไปทุกทีในแนวของกามารมณ์; ที่ได้มีการเบียดเบียนฆ่าฟันกัน อย่างไม่น่าจะฆ่าฟันกัน ยิ่ง ๆ ขึ้นทุกที ก็เพราะว่าปลัดตกแหวกามารมณ์หนักขึ้นไปกว่าก่อน, ก่อนเพียงแค่ว่า ๔๐ - ๕๐ ปีนี้ ไม่ต้องมากมาย เพียงแค่ว่า ๔๐ - ๕๐ ปีนี้ มนุษย์แม้ในประเทศไทยนี้ ปลัดตกลงไปในแนวกามารมณ์ยิ่งกว่าแต่ก่อน มีผลเกิดขึ้นมาเป็นการฆ่าเป็นการอะไร ที่มันเหลือคาดเหลือฝัน นี่เป็นธรรมดาไปแล้ว.

ขอให้ถือหลักพระศาสนาเถิด ศาสนาไหนก็ได้ ไม่เป็นทาสของกามารมณ์ มีการสืบพันธุ์อย่างถูกต้อง ก็จะมีมนุษย์พอดิ ไม่มีปัญหาเรื่องคุมกำเนิด แล้วไม่มีอะไรอีกหลายอย่าง ซึ่งเป็นความทุกข์ร้อน.

(อาม) ผมขอเขียนถามท่านอาจารย์ว่า สมมติมีคนอยู่ ๒ ประเภท ประเภทหนึ่งมาบอกว่า เขาอยู่ในโลกทางวัตถุ มีความสุข. ถ้าเขามีความสุขเมื่อไร เขาก็ใช้หลักทางวิทยาศาสตร์เถิดว่า เพราะเหตุใดถึงทุกข์ แล้วก็แก้ทุกข์โดยอาศัยทางวิทยาศาสตร์ แก้ไปแล้วก็สุข

ไปได้; แล้วอีกพวกหนึ่งก็ไปทางทามรอยพระอรหันต์ คือที่ท่านอาจารย์กล่าวกว้าง ๆ มี ๒ พวกนี้. เขาตอบว่าเขาก็สุข แล้วเราก็สุข. แล้วเราจะชอบเขาอย่างไรว่า ทางของเขาคือไม่ใช่สุข? เขาเห็นยาก เพราะเขาใช้หลักความจริงทางวิทยาศาสตร์ที่วิ่งเรียนมาเพื่อแก้ไข.

(ตอบ) เรื่องนี้ดูเหมือนได้พูดกันไปทีหนึ่งแล้ว คุณไปนึกดูให้ดี คือที่พูดโดยหัวข้อว่าวัตถุนิยม มโนนิยม ธรรมนิยม; พวกหนึ่งเขาจะเอาสุดเหวี่ยงทางวัตถุ แก่ปัญหาต่าง ๆ ด้วยวัตถุ, พวกหนึ่งเขาจะเอาทางมโนทางจิต มีการแก้ปัญหาด้วยเรื่องทางจิตล้วน. อย่างนี้เป็นไปไม่ได้; มันต้องเป็นไปในทางความถูกต้องระหว่างสิ่งทั้ง ๒ คือระหว่างสิ่งที่เรียกว่าวัตถุ กับสิ่งที่เรียกว่าจิต; ความถูกต้องระหว่างสิ่งทั้ง ๒ นี้ เราเรียกว่าธรรมนิยม. ฉะนั้น เราจะไม่หลงไหลในวัตถุนิยม หรือมโนนิยมล้วน ๆ; เพราะเหตุว่าสิ่งที่เรียกว่า "คน" คนหนึ่งมันประกอบอยู่ด้วยกายและจิต และเป็นสิ่งที่แยกกันไม่ได้ด้วย โดยข้อเท็จจริง โดยพฤติกรรม มันไม่มีทางจะแยกกันได้ กายกับจิต ต้องได้รับปัจจัยเกื้อกูลอย่างถูกต้องด้วยกันทั้ง ๒ ฝ่าย.

ถูกแล้ว ถ้าปัญหามันเกิดขึ้นทางฝ่ายกาย ฝ่ายวัตถุ ก็สามารถจะแก้ได้ด้วยวิธีแก้ทางฝ่ายวัตถุ, ทางฝ่ายจิตก็แก้ด้วยทางฝ่ายจิต. แต่สิ่งทั้งสองนี้ มันยังต้องเจอกัน แล้วเราต้องรู้จักทำให้มันสัมพันธ์กันให้ดีที่สุด. ถ้าพูดว่าทางวัตถุนิยมแก้ปัญหาได้หมด มีความสุขได้ แก้ปัญหาได้หมดนี้ มันก็เป็นแค่เรื่องของทางวัตถุเท่านั้น มันจะเป็นเรื่องครึ่งคนมากกว่า; พวกที่ยังจะแก้ได้ทางจิตใจส่วน ๆ โดยไม่อาศัยวัตถุหรือร่างกายก็เป็นไปไม่ได้ เพราะว่าจิตมันต้องอาศัยอยู่ที่ร่างกาย.

ทางที่ถูกต้องระหว่างสิ่งทั้ง ๒ นี้ ที่สัมพันธ์กันเป็นอย่างดีนั้นแหละเป็นอุดมคติของพระศาสนา หรือของธรรมะในพระศาสนา. ไปพบทวนคำบรรยายเรื่องวัตถุนิยม มโนนิยม ธรรมนิยม คุณก็ที่จะเข้าใจได้.

(ถาม) กระผมขอกราบเรียนถามท่านอาจารย์ เมื่อตอนที่กระผมพึ่งท่านอาจารย์พูดถึงว่า เวลานั้นมนุษยชาติ หรือว่าสังคมของมนุษย์กำลังจะเดินไกลออกไปจากนิพพาน; ทั้งนี้

ทั้งนั้นเพราะว่าเราได้ก่อความยุ่งยากกันเกิดขึ้นภายในสังขมชั้นเอง ซึ่งเงื่อนไขอันนี้ ท่านอาจารย์ก็เลยพอจะสรุปได้ว่า มนุษย์นั้นกำลังจะเดินไกลออกไปจากนิพพาน. ที่นี้ไม่ทราบว่ากระผมเข้าใจตามที่ท่านอาจารย์กล่าวถูกต้องหรือไม่ ?

(ตอบ) ตามอย่างนั้นหรือ ?

(ถาม) ครับเงื่อนไขนั้นก่อน.

(ตอบ) ถูกต้อง.

(ถาม) เมื่อเป็นลักษณะนี้ ทำให้กระผมมีความรู้สึกเป็นปัญหาขึ้น คือตามบทสวกมณักระผมได้อ่านมา มีอยู่ตอนหนึ่งว่า เมื่อใดก็แล้วแต่ ถ้ามนุษย์เห็น้อยหน้าในสิ่งที่是一切 ทุกข์ นั้นแหละเป็นต้นแห่งนิพพาน. กระผมเห็นว่าเมื่อมนุษย์เดินมาสู่สังขมที่ย่งยาก มันจะเดินเข้าสู่ความรู้สึกที่เป็นทุกข์พร้อม ๆ กันเข้ามา. นี่เป็นการเดินเข้าสู่เงื่อนไขแห่งความรู้สึกทุกข์ และอันนี้จะเป็นการทำให้สังขมนั้นเดินเข้าสู่จุดนิพพานได้เร็ว.

(ตอบ) ท่านอาจารย์ เคียวนี้ไม่เบือหน้า่นะ, เคียวนี้ยังไม่เบือหน้า่นะ.

(ถาม) ครับ แต่เมื่อเดินถึงจุดหนึ่งครับท่านอาจารย์.

(ตอบ) ถูกแล้ว เดินไปซี; เดินกว่าจะไปถึงจุดที่เบือหน้า่นต่อสิ่งที่是一切 ทุกข์ เคียวนี้กำลังหลงทุกข์เป็นสุข เห็นกงจักรเป็นดอกบัว.

(ถาม) ผมอยากจะเรียนถามว่า เงื่อนไขจะเป็นไปได้ไหม ที่จะช่วยให้สังขมมนุษย์นั้น เดินไปสู่จุดมุ่งหมายเร็ว โดยที่มนุษย์นั้นไม่รู้สึกตัวว่า กำลังจะเดินไปเพื่อการหลุดพ้น ทั้ง ๆ ที่เดินไปในทางที่ผิด ขอทราบเรียน ?

(ตอบ) เดินไปในทางที่คิดนี้ ไม่มีหวังที่จะไปสู่จุดหมาย, แล้วการเดินไปโดยไม่รู้สึกตัวนี้ ก็มีความหมายคล้าย ๆ กับว่า เดินไปในลักษณะที่มันผิด เพราะไม่ได้มุ่งหมายจะได้อะไร. เคียวนี้มนุษย์ส่วนใหญ่อยู่ในจังหวะที่เข้กันไปในทางความสุขทางวัตถุ, สุก ก สะกค, สุก เฝ้าไหม้ทางวัตถุ มันก็ร้อน พอร้อนก็ไกลจากความหมายของคำว่านิพพาน ซึ่งแปลว่าเย็น.

เรามองในแง่ดีก็ได้ว่าเมื่อมันร้อนหนักเข้า มันก็รู้เรื่องร้อน พอรู้เรื่องร้อน ก็จะไม่เบื่อหรือเกลียด หรือหน่ายต่อความร้อน หรือเรื่องร้อน; นี่เป็นจุดตั้งต้นที่จะเดินไปตามทางของความบริสุทธิ์หรือความถูกต้อง. เดียวนี้มนุษย์ยังอยู่ในจังหวะที่ไม่รู้สึกว่าร้อน; นี่ว่าถึงมนุษย์ส่วนใหญ่ มนุษย์ที่ทรงอิทธิพล เป็นผู้จัดโลกหรืออะไรก็ตาม เป็นตัวโลกส่วนใหญ่นี้ เขายังไม่รู้สึกว่าร้อน เรากำลังอยู่ในความผิดพลาด หรืออยู่ในความร้อน; ยิ่งทวีความเห็นแก่ตัว เพิ่มวัตถุประสงค์ต่างๆ เพื่อให้ได้เห็นแก่ตัว ให้ได้เอาเปรียบผู้อื่น ให้ครอบงำไปทั่วโลก ก็มีฝ่ายที่ต่อต้านเท่ากันนั่นแหละ เพราะฉะนั้น มันก็ไม่มีทางจะชนะได้ มันก็ร้อน ๆ ๆ, ร้อนกันไป. มันก็เข้าปัญหาเมื่อตะกั้น ที่ว่าเมื่อฆ่ากันตายมากเข้า ก็จะได้อะไรกันใหม่. ระยะนี้แหละที่เรียกว่าระยะที่ “เหนื่อยหน่ายต่อสิ่งที่เป็นทุกข์ และเป็นทางแห่งความหมกมุ่น”.

พระบาติที่กล่าวนั้น เขาเล็งถึงการเห็นอนิจจัง ทุกขัง อนัตตา; ถ้าว่าเรามนุษย์เดี๋ยวนี้ มองเห็นอนิจจัง ทุกขัง อนัตตา ในการกระทำที่ตนกำลังกระทำอยู่ แล้วได้รับผลอยู่ มัน ก็เริ่มเบื่อหน่าย เหมือนกัน; แม้ว่าจะมองเห็นว่านี่จะเป็นอันตรายแก่มนุษยชาติทั้งโลก ก็เรียกว่าเห็นทุกข์เหมือนกัน, เห็นทุกข์ของส่วนรวม.

ที่จริงคำพูดนี้ เขาก็พูดกันอยู่ แต่มันเป็นคำพูดเล่นเล่น; ขอลงภัยพูดหยาบ ๆ ก๊วโกหกที่ว่า พวกนักการเมือง หรือนักการทหาร รวมกับนักการเมืองอะไรก็ตาม เขา “ทำสงครามเพื่อคงอยู่แห่งมนุษยชาติ เพื่อคงอยู่แห่งวัฒนธรรมของมนุษย์ หรือความเป็นมนุษย์” เขาก็ใช้คำอย่างนี้ แต่แล้วเขาก็ฆ่าคนโครม ๆ ในฝ่ายที่เป็นข้าศึกของเขา; มันไม่จริง. ฉะนั้น คำพูดที่ว่าเขาจะสงวนนั้นไว้ สงวนวัตถุประสงค์บางส่วนไว้ เพื่อรักษาวรรณธรรมของมนุษย์นี้ มันก็เป็นเรื่องพูดริมฝีปาก เล่นตลก; เพราะว่ามันมนุษย์ธรรมแท้ ๆ ก็คือความเป็นมนุษย์ที่ถูกต้อง เขาไม่ได้สงวนไว้เลย เขาทำลายมันเสียหมด มีแต่ความเห็นแก่ตัว. เขาฆ่าคนอื่นเป็นแสน เป็นล้าน เป็นโกฏิ ก็ได้

เพื่อประโยชน์ของคนคนเดียว เขาก็ทำได้; ถ้ามีมนุษยธรรมแล้ว จะยอมตายหลายครั้งหลายหน เพื่อรักษาประโยชน์ของผู้อื่นจำนวนมากไว้ได้. นี่ตรงกันข้ามอย่างนี้เสมอ.

นี่ก็ลองไปศึกษาเรื่องคำว่า “มนุษย” กันให้ถี่ๆ อีกที **มีจิตใจสูงนั่นสูง** อย่างไม่. ถ้าเราเรียนธรรมะ ศึกษาธรรมะอย่างนี้ ก็เพื่อความดีเป็นมนุษย์ด้วยกันเหมือนกัน จะต้องมีจิตใจสูงด้วยอำนาจของธรรมะ ที่เรารู้จากปฏิบัติ ให้อยู่สูงเหนือปัญหาทั้งปวง. ถ้าแต่ละคนมีธรรมะแล้ว โลกนี้ก็เลยจะกล่าวได้ว่า **มีสันติสุข** สันติภาพอย่างไร; นี่ยังไม่เคยได้รับถึงขนาดนั้น.

เดี๋ยวนี้เป็นยุคที่มนุษย์กำลังมีศีลธรรมเหลืออยู่น้อย ไม่ถึงหนึ่งในสี่. ถ้าพูดตามแบบฉบับของชาวอินเดีย ซึ่งเป็นต้นตอของสติปัญญาของวัฒนธรรมแบบนี้ สายนี้ เขาว่ามนุษย์ยุคหนึ่งมี **ศีลธรรมสมบูรณ์** เรียกชื่อว่า **กฤตายุค** ต่อมา **ศีลธรรมน้อยลง** เหลือเพียงสามในสี่ เรียก **ไตรตายุค**. ต่อมามนุษย์มี **ศีลธรรมน้อยลง** เหลือเพียงครึ่งหนึ่ง เรียก **ทวาปรยุค**. อย่าเอาชื่อเป็นหลัก จำไม่ค่อยได้ แต่ที่จะจำได้แม่นยำก็คือว่า ต่อมามนุษย์มี **ศีลธรรมเหลือเพียงหนึ่งในสี่** ของที่ควรจะมี ก็เรียกว่า **กัลยยุค**.

กัลยคนมีระยะเวลาหลายพันปี **พระพุทธเจ้าได้อุบัติขึ้นมาในโลกนี้** ใน **กัลยยุค** คือในที่มีมนุษย์มีศีลธรรมเหลือเพียงหนึ่งในสี่ แล้วจนกระทั่งบัดนี้ก็ยังคงเรียกว่า **กัลยยุค**; แล้วยังต่อไปอีกนานข้างหน้าก็ยังคงเรียกว่า **กัลยยุค** จนกว่ามนุษย์จะมีศีลธรรมย้อนกลับหลังไปมีเป็นหนึ่งในสอง หรือสามในสี่ หรือเต็มหน่วยอีกทีหนึ่ง.

นี่เรามองเห็นโดยประวัติศาสตร์ ที่เราพอจะเรียนได้ว่ามันถอยหลัง คือมีศีลธรรมน้อยๆ น้อยลงๆ มาทุกยุคทุกสมัย. **เดี๋ยวนี้ศีลธรรมเปลี่ยนแปลงไปตามความต้องการของกิเลสตัณหามากขึ้น** มันเป็นคนลึกลับอย่างร้ายเลย; **กัลย** นี้แปลว่า **ชั่ว** หรือ **ร้าย**. ซินทำกันไปอย่างนี้ จะเป็น **กัลยยุค** ที่ **รุนแรงขึ้น** **รุนแรงขึ้น**, **ศีลธรรมเหลือ**

ไม่ถึงหนึ่งในสี่ จะเหลือหนึ่งในห้า หนึ่งในหก หนึ่งในสิบอะไรของกลียุก แล้วก็ถึงมิลลัญญี มาพันกันอย่างว่า. ถ้าเป็นไปได้ด้วยสงครามโลกครั้งที่ ๓ หรืออะไรก็ตาม; ที่นี้ ต่อจากนั้นคนเหลือรออยู่บ้าง ก็มาสังเวชสตก ทั้งต้นกันใหม่ ก็สิ้นสุดของกลียุกเลื่อนขึ้นมาเป็นยุคที่มีศีลธรรมสองเท่า ครั้งหนึ่ง หรือว่ามีสามในสี่ กระทั่งมีสมบุรณ์อีก.

ถ้าใครสามารถทำได้อย่างกับว่าเนรมิต แก้ไขเรื่องศีลธรรมของคนในโลกให้ดีขึ้นเท่านั้น ยุคมันก็เปลี่ยนได้ ภายในไม่กี่ปีนี่ ไม่ต้องรอเวลาพันปีหมื่นปีอะไร; ฉะนั้น อยากรจะพูดว่า ถ้าพวกคุณเมื่อกำลังมาก คนหนุ่มทั้งหลายที่นิยมอุคมคติทางการเมืองชอบต่อสู้เอาชีวิตเข้าแลกนี้ หันมาเอาชีวิตเข้าแลกในการต่อสู้เพื่อการกลับมาของศีลธรรมซี. ผมคิดว่าพวกคุณนั่นแหละจะเป็นผู้เปลี่ยนยุค เปลี่ยนยุคจากกลียุก - กาลียุก - กลียุก - อะไรก็ตาม มาสู่ยุคที่มีศีลธรรมเพิ่มขึ้น มีสองส่วน มีสามในสี่ส่วน กระทั่งมีเต็ม.

เดี๋ยวนี้ เราก็คงไปยอมเสียชีวิตต่อสู้ทางอุคมคติ ทางอะไร แต่ไม่ได้ทำให้ศีลธรรมดีขึ้น เป็นเพียงความมทะลุคุดันด้วยทฤษฎีมานะ ที่เราไปอบรมมันมากเข้านั่นเอง แล้วก็ไปพ้นไปจากความหมายแห่งวัตุถุนิยม.

(ถาม) กราบเรียนถามท่านอาจารย์ว่า ที่ว่าอาศรมทั้ง ๔ ที่ได้แก่ พรหมจารี กฤหัสถ์ วณปรสัถ์ แล้วก็สันยาสีนั้น ตามความคิดของผม ผมคิดว่ามันก็เป็นการเดินทางชนิดหนึ่งเหมือนกัน.

(ตอบ) ถูกแล้วก็เป็นการเดินทางชนิดหนึ่งเหมือนกัน แล้วมีปัญหอะไรต่อไป.

(ถาม) ที่นี้อยากจะถามท่านอาจารย์ว่า มันเป็นทางที่ยาวแล้วก็ไกล แต่ว่าสำหรับบางคนแล้ว มันก็เป็นทางที่มันคง แล้วก็ปลอดภัย. แต่สำหรับบางคนที่ต้องการจะลัดวงจรนั้น ก็ถามกฎของธรรมชาติมีอยู่ว่า สิ่งใดที่เคลื่อนที่ด้วยความเร็วเท่านั้น จะไปด้วยกำลังที่สูง แล้วก็สิ่งใดที่เคลื่อนที่ด้วยความเร็วสูงจะมีกำลังต่ำ. อยากจะเรียนถามท่านอาจารย์ให้วิจารณ์ข้อนี้

สำหรับคนที่ไปเหมือนเท่ากับไปเหมือนกระต่าย คือทางลัดสั้นนั้นผู้ใดจะประสบความดี แฉะ หรือ ประสบความล้มเหลว หรือว่ามีความมั่นคง หรือว่าถึงปลายทางได้เท่ากัน ขอให้ท่านอาจารย์ ช่วยวิจารณ์ข้อนี้.

(ตอบ) กฎเกณฑ์อย่างที่ว่านั้น กล่าวไว้สำหรับเป็นหลักทางวัตถุธรรม เหมือนอย่างเรื่องไฟฟ้าที่ไม่เห็นตัวเห็นตนนี้ ก็ต้องจัดเป็นวัตถุธรรม. ความเร็วสูง มีเนื้อหนังน้อย ความเร็วต่ำมีเนื้อหนังมาก; แต่ทางจิตใจนี้ ถ้าจะให้เข้ากันกับหลักอันนี้ ก็ต้องเรียกว่าหาช่องอธิบาย.

เรื่อง **อาศรมดี บัญญัติขึ้นโดยข้อเท็จจริงตามธรรมชาติ** ที่เกี่ยวกับ มนุษย์เรา; ฉะนั้น จึงเห็นว่า ควรจะยอมรับกันว่า **วัยเด็ก** นี้เป็นสังกมอันหนึ่ง สังคมเด็ก ควรจะ **เตรียมตัว** ให้ดีที่สุด สำหรับ **เป็นเด็กดีที่สุด** อย่างซึ่งสูงก่อนห้ามเหมือนเด็กสมัยนี้. ตั้งแต่เกิดมาจนถึงความเป็นหนุ่มสาว เขาเรียกว่า **อาศรมพรหมจารี**.

พอมาถึง **อาศรมภุคหัตถ์** คือครองเรือน เป็นบิดามารดา ก็ **เป็นโทษที่สุด** อย่าเป็นบิดามารดาดีเสีย เทียวบินลอยไปลอยมา ทั้งลูกไว้ตามบุญตามกรรมเหมือน สมัยนี้ซิ.

นี่ พอถึงวัยที่มันผ่านไปพอสมควรแล้ว เป็นพ่อบ้านแม่เรือนสูงสุดแล้ว จะเป็นวัยที่ควรพักผ่อนบ้าง เพราะธรรมชาติมันเรียกร้อง. คนอายุ ๕๐ - ๖๐ ปีนี้ ธรรมชาติมันเริ่มเรียกร้อง ให้เกิดการพักผ่อนแก่สังขารนี้ มันก็ควรจะมีการพักผ่อน ที่เรียกว่า **อาศรมวนปรสัถ์** หรือว่าเปลี่ยนเรื่องไปหาเรื่องที่มันดีกว่า ซึ่งมีไว้คู่กัน; ออกไปหาความสงบ ก็ทำให้มันจริง.

พอเสร็จแล้วก็ไม่ให้เสียชาติเกิด ก็ทำตัวให้เป็นแสงสว่าง เป็นผู้แจกของ ต่อตะเกียงบ้าง ก่อนที่จะแตกดับไป เรียกว่า **อาศรมสันยาตี**.

นี่เขาจักไว้ดีแล้ว เป็นทางลัดที่สุดแล้ว เป็นวิธีที่ทำให้เร็วที่สุดแล้ว จึงได้แบ่งมันออกเป็น ๔ ; อย่าให้มันปนกันยุ่ง จนไม่รู้ว่าจะทำอะไรเมื่อไร. ฉะนั้น ถ้าทุกคนจัดชีวิตของตนให้ถูกต้องตามหลักของอาศรม ๔ ก็คงจะทันเป็นแน่นอน ในช่วงอายุคนเรา; เขาละสมมติว่า ๘๐ ปี ๑๐๐ ปี เป็นอย่างมาก นี่จะทันเป็นแน่นอน ผ่านไปได้ทั้ง ๔ อาศรม ก็เรียกว่าเป็นการลัดสั้นที่สุดแล้ว โดยการบัญญัติหลักอันนี้ไว้. ถ้าไม่ถือตามหลักอันนั้นนั่นแหละมันจะโอ๊ะเอ๋ อ้วยอ้าย แกว่งไปแกว่งมา ไม่พบกันกับความสำเร็จ ก่อนแต่ที่ว่าร่างกายนั้นมันจะแตกดับ.

ถ้าพูดถึงความเร็วสูงความเร็วต่ำ ผมว่านี่แหละมันเป็นการลัดที่พอดีแล้ว ไม่สูง ไม่ต่ำ ไม่เร็วไม่ช้า; แต่พอดีที่สุดแล้ว เรียกว่าทันในชีวิตนี้. เมื่อมองเอาประโยชน์อันนี้แล้ว ก็มองเห็นว่ามันเป็นทางลัดที่ดีแล้ว ทันแก่เวลาแล้ว. อย่าคิดอะไรให้มากไปกว่า เป็นพรหมจารีที่ดีที่สุด ตลอดจนพรหมจารี, แล้ว เป็นพ่อบ้านแม่เรือนที่ดีที่สุด. อย่าเป็นอย่างพ่อบ้านแม่เรือนโดยมากสมัยใหม่นี้ ซึ่งก้าวก่ายที่สุด ที่จะให้ผู้หญิงไปชิงทำหน้าที่ของผู้ชาย เสมอเหมือนผู้ชายนี้ ลูกจะกลายเป็นลิงไปหมด ไม่มีใครที่จะเลี้ยงดูดูแลลูกให้มันดีอย่างมนุษย์ เพราะพ่อแม่มันไปชิงกันทำงาน นอกสู่นอกทางนี้.

เรื่องความผิดพลาดของมนุษย์นี้ ใครจะตำผม ผมก็ยอมรับ ก็ผมค้ำว่า สติหมมนุษย์ชนที่เรียกร้องกัน ให้เหมือนกันระหว่างสตรีกับบุรุษนี้บ้าง. ที่พูดนั้นก็คงจะได้ยินไปไกล: ใครจะตำก็ได้. นี่เป็นทางลัด เป็นเรื่องห้ามล้อ เป็นเรื่องคด เป็นเรื่องทำให้มนุษย์นี้ไม่ก้าวหน้าไป. ผู้ชายควรทำหน้าที่อย่างผู้ชาย ผู้หญิงทำหน้าที่อย่างผู้หญิง ให้สมบูรณ์ที่สุด แล้วมนุษย์ก็จะมีพืชพันธุ์ที่ดีต่อไปในอนาคต; เมื่อพืชพันธุ์ดีแล้วจะงอกงามเร็ว แล้วก็สามารถจะบรรลุความสูงที่สุดของพระธรรมได้ทันแก่เวลาเป็นแน่นอน.

(ถาม) มีปัญหาที่เกี่ยวข้องกับปัญหานี้ คือผมถามถึงทางลัด หมายถึงทางที่สละออกจากเรือน คือเป็นหนทางอีกทางหนึ่ง ซึ่งไม่จำเป็นจะต้องผ่าน.

(ตอบ) เข้าใจแล้ว คือว่าไม่จำเป็นจะผ่านไปตามลำดับใน ๔ ชั้นนั้น จะมีทางลัด.

อย่างว่า มีเด็กคนหนึ่ง ก้าวหน้าถึงขนาดเป็นพระอรหันต์ ทั้งแต่อายุไม่ถึง ๑๕ ขวบ; นี่เป็นเรื่องกล่าวไว้ในพระกัมภีร์ ไม่ใช่ผมเคยเห็น มีทั้งหลายองค์ พระอรหันต์อายุ ๑๕ ปี นี่ก็ต้องถือเป็นช้อยกเว้นพิเศษ อย่าเอามาถือเป็นมาตรฐานเลย.

นี่ถ้าจะเอากันให้เร็วกว่า ก็ต้องเรียกว่าเป็นกรณีพิเศษตามสมควร. ถ้าว่าคนหนุ่มคนหนึ่งเขาเห็นว่า การทำไปตามนั้นตามที่เขาทำกันนั้น มันไม่มีสาระอะไรนัก มันไม่วิเศษอะไรนัก; เขาอยากจะให้มันดีเร็ว ๆ เขาจึงทะลุกออกมาบำเพ็ญตัวเป็นผู้ก้าวหน้าในทางธรรม ในอันคับที่ผ่านวัยพรหมจารี วัยคฤหัสถ์มาโดยเร็ว ก็ทำได้แต่ก็น้อยมาก. เราเห็นพระอรหันต์ที่ไม่ผ่านการครองเรือนน้อยมาก จำนวนน้อยมาก แต่ที่ว่าทำไมท่านจึงลัดมาได้. คุณภาพประวัติของท่านก็มีเหตุปัจจัยหลายอย่างแวดล้อม; อย่างน้อยที่สุดต้องเป็นคนหัวดี. นี่ไม่ใช่คำหาบอะไร คำธรรมคา นีว่าหัวดี มีมันสมองพิเศษ มีความเป็นอัจฉริยะอะไรบางอย่าง. เกิดได้อันได้พึงธรรมชาติเข้า มันสว่างไสวโปร่งไปเลย คนเหล่านี้ก็เป็นพระอรหันต์ได้ โดยไม่ผ่านการครองเรือน ก็เป็นช้อยกเว้นพิเศษ.

ถ้าเราอยากจะทำเข้าไปอยู่ในกลุ่มของบุคคลพิเศษก็พยายามศึกษาว่าคนเหล่านี้เขามาได้อย่างไร ผ่านมาได้อย่างไร; เราก็อุทิศ เรียกว่าอุทิศ ภาษานี้เขาเรียกว่าอุทิศ; อุทิศชีวิตนี้ไม่ไปยุ่งกับเรื่องเสียเวลาเปล่า อย่างเรื่องครองเรือนเป็นต้น แล้วพยายามเดินตามแบบนี้ให้จริงจังเถอะ ก็คงจะไปได้ เรียกว่าเป็นทางลัดที่สุดแล้ว.

นี่ผมก็ยังไม่อยากจะรีบมัน เพราะชอบมันกันทุกคน ว่าผมก็ยังไม่ผ่านมา ผ่านอาศรมทั้ง ๔ มา; แม้ว่าไม่ได้ไปผ่านอาศรมคฤหัสถ์ด้วยการไปมีลูกเมียโดยตรง แต่ก็ผ่านมาโดยจิตใจ เป็นการผ่านโดยจิตใจ. เราก็รู้เรื่องนั้น หรือว่าเอือมระอาเรื่องนั้นได้

เท่ากับผู้ที่เคยผ่านมาโดยตรงเหมือนกัน ; จะเรียกว่าไม่ผ่านก็ได้มันผ่านมาอย่างสายฟ้าแลบ ผ่านมาโดยทางจิตใจ.

ถ้าเมื่อเป็นเด็ก ๆ มีบุญมีกุศล เกิดในตระกูลที่ดี อบรมดี ฉลาดเร็ว แล้ว เร็วจนสามารถผ่านชีวิตครองเรือนไปได้, แล้วไปอยู่ในแบบวนปรัสต์ ก้นกัวทางจิตใจ ในที่เงียบสงบ มันก็เร็วกว่า; ฉะนั้น จะเหลือเวลาสำหรับออกมาเป็นสันยาสิ เทียวแจก ของส่องตะเกียงไข่มุกมากมายหลายสิบปีทีเดียว เป็นชีวิตที่อุดมคติสูงสุด ขอให้สนใจกันบ้าง.

ถูกแล้วมีวิธีลัด แต่ก็ไม่ใช่ลัดอย่างอื่นไปได้ นอกจากอย่างนี้ คุณสงสัยอะไรถามอีกก็ได้ เกี่ยวกับข้อนี้.

(ถาม) หมกสงสัยแล้วครับท่านอาจารย์ มีอีกข้อหนึ่งที่ท่านอาจารย์ว่า “ทางใหญ่อย่าเพิ่งจว” นั้น ก็ท่านว่ามนุษย์ชาติกำลังจะไปในทางใหญ่คือวัตถุนิยมอย่างสุดเหวี่ยง. ผมมีความคิดว่าที่เป็นเช่นนั้นก็เพราะว่ามนุษย์อยู่ในสังคม แล้วก็มันมีกฎความจริงข้อหนึ่งที่ว่า มนุษย์ทุกคนถูกสังคมนุ socialize ก็ประเด็นแรก เขาถูกบังคับให้จ่ายอม, อีกประเด็นหนึ่ง คือตัวเขาเองนั้นสมยอมกับสภาพที่สังคมกำลังทำอยู่ เช่นว่าการหาเกียรติยศ หาเงินทอง หาชื่อเสียงนั้น. ผมคิดว่า ถ้าเขาไม่มีความรู้ที่ถูกต้อง เขาจะไม่กล้าพอที่จะปฏิเสธ เพราะว่าใคร ๆ ในโลกนี้เขาก็ทำกันทั้งนั้น; ถ้าเราไม่ทำแล้วก็โง่ หรืออะไรทำนองนั้น ผมมีความคิดเห็นเช่นนั้น คือถูกสังคมนุ ผลักกัน.

(ตอบ) นี่คือปัญหาจริง ปัญหาที่มีอยู่จริงเฉพาะหน้า จริงสำหรับคนหนุ่มสมัยนี้; แต่ขอให้มองดูให้เห็นว่า จะจ่ายอมหรือสมยอม มันไม่ใช่ข้อแก้ตัวทั้งนั้น. บอกให้ว่า “ระวังทางที่เขาไปกันมาก ๆ นั้นแหละ มันไม่ได้หมายความว่าจะไปสู่ความรอดของมนุษย์”. เมื่อเราต้องการจะไปสู่ความรอด เราก็ระวัง เราก็ต้องใช้สติปัญญาอะไรต่ออะไร; อย่างน้อยก็ตั้งตัวเราเองออกมาคนหนึ่งก็ได้. นี่คือการแข่งแข่งพอ ถ้าเราไปอยู่ในท่ามกลางสังคม แล้วถูกสังคมนุดึงไปนี้ ถ้าไปเป็นตุกในทางผิด คือถูกน้อยเกินไป ก็เรียกว่าเราไม่แข็งแรง ไม่เข้มแข็ง ไม่เป็นตัวเอง ไม่อะไรทำนองนั้น.

เคี้ยวหี ประชาธิปไตย ทำไม่ไม่รู้จักใช้ประโยชน์ของประชาธิปไตย, ทำไม่เราจะต้องไปยอมให้เขาพาเราไป. เราก็มีสิทธิที่จะมาคนเดียวได้ หรือถึงคนอื่นมาก็ได้; ก็พยายามต่อสู้ พยายามพิสูจน์ ด้วยการว่า “ฉันไม่ยอมเดินทางใหญ่กับแกแล้ว มันเป็นอย่างนั้นๆ ควรจะทำอย่างนั้นมากกว่า”. ถ้าไม่อย่างนั้นแล้ว มันก็จะเป็นการช่วยกันสร้างทางให้มันใหญ่ขึ้นไปอีก มันก็ไปจบลงด้วยวัตถุประสงค์ ที่ทำลายมนุษย์เหล็กกลาญไปหมด.

ขอให้อือว่า เป็นเพียงคำแนะนำเท่านั้น “ทางใหญ่อย่าพึงจร” เขาแนะนำเท่านั้น คุณจะได้ก็ไม่ได้ ไม่เอาก็ได้; ส่วนจะได้หรือไม่ได้สำหรับคนทั้งหลาย มันก็เป็นปัญหาอื่นอีกต่างหาก. แต่ให้ขอแนะนำ ขอเสนอ ขอพิสูจน์ในทางว่า นี้เรากำลังเดินไปสู่เหว แล้วคนที่หลังบางคนที่ง้อยากจะเดินไปตามรอยนั้นอีก กออยู่ให้ตี.

ถ้าจะทำประโยชน์ เพื่อมนุษยชาติกันจริงๆ แล้ว น่าจะเป็นการต่อสู้ในส่วนนี้แหละมากกว่า; ถ้าสมมติว่าจะจะเป็นพระโพธิสัตว์หรือเป็นอะโรมาช่วยโลก แล้วมันก็ต้องทำข้อนี้แหละ จึงจะสมกับชื่อว่าเป็นผู้ช่วยโลก คือให้โลกรอดจากเหวนแห่งวัตถุนิยม.

ทางใหญ่ นั้นเขา หมายถึงกามารมณ์ เรียกเต็มชื่อว่า *กามสุขัลลิกานุโยค* ที่ชอบกันมาก; เพราะว่าสัตว์ทั้งหลายมันตั้งอยู่ในกามาวจรภูมิ นี้ถ้าเราจะเกิดขึ้นมาที่หลัง เราก็รู้ให้ตีว่า ที่มันเดินกันไปจนทางเตียนโล่งใหญ่นั้น มันต้องไปสู่อะไรอันหนึ่งที่นิยมกันมากๆ เท่านั้น ไม่ใช่ของจริงเสมอไป; ถ้าพูดคำนี้มีความมุ่งหมายอย่างนี้.

หมดเวลาแล้ว พอที่ ปิดโรงเรียน

โมกขธรรมประยุกต์

- ๑๔ -

๒๓ เมษายน ๒๕๑๘

มาร

ท่านนักศึกษา ผู้สนใจในธรรมทั้งหลาย,
ในการบรรยายชุดโมกขธรรมประยุกต์ เป็นครั้งที่ ๑๔ นี้
ผมจะได้กล่าวโดยหัวข้อว่า มาร หรืออุปสรรค.

ขอให้ ทบทวน ถึงเรื่องที่ได้พูดกันมาแล้ว ซึ่งส่วนใหญ่สรุปได้ว่า
ชีวิตเป็นการเดินทาง; แม้ว่าจะเราได้ฟังเสียงชีวิต ในลักษณะที่เป็นวิวัฒนาการ
อยู่ตลอดเวลา นั่นก็ยังเป็นสิ่งที่มีความหมายเช่นเดียวกับการเดินทาง คือว่า
ความงอกงามทั้งหลาย นั้นมันเป็นเหมือนกับการเดินทางไปยังจุดๆ หนึ่ง. เรา
ก็ได้พูดกันมาถึงเรื่อง ทาง ซึ่งมี การเดิน มี ผู้ขทาง แล้วก็ มี ผู้เดิน ฉะนั้นก็
จะพูดถึง อุปสรรคของการเดิน ซึ่งจะเรียกกันโดยโวหารสมมติว่า มาร.

อย่าลืมหามุ่งหมายที่จะประยุกต์เรื่องความหลุดพ้น

ขอให้นึกถึงคำว่า “ประยุกต์” ที่เราใช้เป็นหลักสำคัญสำหรับการบรรยายชุดนี้ว่าจะเอาเรื่อง หรือ คำ ในภาษาธรรมะในชั้นที่เป็นเรื่องของความคับทุกข์ หรือความหลุดพ้นนั้น เอามาทำความเข้าใจกัน ถึงกับให้ปฏิบัติได้ ก็ต้องรู้จักมันอย่างถูกต้อง แล้วก็ปฏิบัติได้ ตามหลักที่ควรจะปฏิบัติอย่างไร.

ความหมายของ “มาร” มีหลายระดับ

สำหรับคำว่า “มาร” นี้ ก็เป็นคำที่ท่านทั้งหลายก็ได้ยินกันอยู่แล้วบ่อยๆ แล้ว ก็มีความหมายแตกต่างกันไป ตามความรู้หรือการศึกษาที่ได้เล่าเรียนมา ในระดับที่ต่าง ๆ กัน; แต่ถึงอย่างไรก็ดี ก็คงจะมีความหมายเหมือนกันหมดอย่างหนึ่ง ก็คือว่า เป็น **ผู้ทำลาย** แล้วก็ **ผู้ขัดขวาง** ไม่ให้ผู้นั้นก้าวไปสู่ความสำเร็จได้ เราเรียกว่า “มาร”.

นี่ที่จะต้องนึก หรือสังเกตให้ตึกก็คือ ภาษาพูดที่มีอยู่หลายชั้น แล้วแต่ละชั้น ก็ยังกำกวม. ลูกเด็ก ๆ โทขึ้นมา ก็ถูกสอนให้รู้จักคำว่า “มาร” ในฐานะ **เป็นยักษ์ เป็นมาร** เหมือนกับรูปภาพที่เขาเขียนอย่างนั้นเป็นส่วนใหญ่, ต่อมาจึงค่อยรู้ว่า อะไรที่มันเป็นข้าศึกขัดขวาง หรือว่าทำลายนี้ เราก็เรียกว่ามาร จนกระทั่งพูดกันว่า คนนั้น มันเป็นมารของเรา; นี่ก็พูดเป็น. ยิ่งได้ยินได้ฟังมากขึ้นไปอีก ก็ยิ่งรู้ความหมายของ คำว่ามารนั้นมันหมายถึงผู้ที่ **เป็นอุปสรรค** ขัดขวาง หรือ **เป็นผู้ทำลาย**; ฉะนั้น ไม่จำเป็นจะต้องเป็นยักษ์ที่น่าเกลียด น่ากลัว อย่างที่เคยเห็นในรูปภาพก็ได้ ก็เป็นคนธรรมดาสามัญเป็นเพื่อนมนุษย์ด้วยกันก็ได้ แล้วบางทีก็เป็นผู้ที่มีรูปร่างสวยงาม มาในลักษณะที่เป็นมายาหลอกหลวง อย่างนี้ยังเป็นมารได้ลึก.

ในพวกอื่นชนชาติอื่น แม้ในประเทศอินเดีย เมื่อพูดถึงคำว่า “มาร” นี้ เขามิได้ถือกันว่า มีรูปร่างน่าตาหน้าเกลียด มันกลายเป็นสวยงามอย่างเทวดา; **มารชั้น**

สูงศักดิ์อย่างสวยงาม หรือเป็นผู้ที่เล็งกว่าคนทั่วไป ก็เป็นเมารได้ แล้วเป็นมารได้ก็ว่าได้. นี้ออกให้สังเกตดูเรื่อย ๆ ไปว่า ยักษ์หรือมารนั้นมันเป็นมารในความหมายที่น้อยมาก หรือจะเป็นได้ยาก เพราะรูปร่างหน้าตาไม่เกลียด คนเขวาก็วิ่งหนีกันหมด ก็ทำอะไรไม่ได้; แต่ถ้ามันมาในรูปร่างที่สวยงามไม่รู้เท่า อย่างนี้แหละมันเป็นมารได้มาก.

คำว่า “มาร” เป็นได้ทั้งรูปธรรม นามธรรม

ที่นี้ ก็คือออกไปอีกก็จะพบว่า แม้ไม่ได้เป็นผู้เป็นคน เป็นยักษ์เป็นมาร อย่างผู้คนนี้ ก็ยังมีสิ่งที่เรียกว่ามาร ก็คือความรู้สึกที่เลวร้าย หรือแม้ที่สุดแต่ความโลเล เหวลไหล เกือบจวัน อย่างนี้เราก็เรียกว่ามาร ; พวกคุณก็คงจะเคยรู้สึกมาบ้างแล้วด้วยซ้ำไปว่า มันมันเป็นมาร. เราอาจจะเล่าเรียน ความคิดอันหนึ่งมันอยากจะไปดูหนึ่ง ในที่สุดก็พ่ายแพ้แก่ความคิดที่จะไปดูหนึ่ง ก็เลยความคิดที่จะไปดูหนึ่งนั้นแหละ มันเป็นมาร; ฉะนั้น เราจึงได้ มาร อีกชนิดหนึ่ง ในลักษณะที่เป็นความรู้สึก คิดนึกประเภทกิเลส คู่กันกับ มาร อีกชนิดหนึ่ง ซึ่งเป็นคนเป็นสัตว์ หรือ เป็นบุคคลตัวตน.

นี่ก็จับใจความที่ตรงนี้ให้ได้เสียก่อนว่า มันเกิดมีมารเป็น ๒ ชนิด ขึ้นมาแล้ว : อย่างเป็นยักษ์เป็นมาร เป็นตัวเป็นคน นี้ก็ พวกหนึ่ง; รูปร่างน่ารำก้อมีหน้าเกลียดก็มี แล้วแต่เขาจะพูดกันถึงชนิดไหน แล้วมันก็อยู่ข้างนอก, มีมาร อีกชนิดหนึ่ง คือ ความรู้สึกเลวร้ายที่อยู่ในใจ นี้ มันอยู่ข้างใน แล้วก็ไม่ต้องเป็นตัวเป็นตนอย่างบุคคล.

เมื่อเข้าใจอย่างนี้ ก็จะต้องเข้าใจคำพูดอีก ๒ คำที่ว่า : การกล่าวอ้างบุคคลาธิฐาน, และการ กล่าวอ้างธรรมาธิฐาน. การกล่าวอ้างบุคคลาธิฐาน ก็อรรถเป็นบุคคล เขาบุคคลเอารูปธรรมเป็นบุคคลนี้เป็นหลัก, อีกอย่างหนึ่งเอานามธรรม เขาความรู้สึกคิดนึกในจิตใจนี้เป็นหลัก เลยเรียกพวกหลังนี้ว่านามธรรม หรือธรรมาธิฐาน.

ตรงนี้ต้อง **จับหลักให้** ได้เสียก่อนว่า ตั้งๆ เดียวกัน ถ้าเราพูดอย่าง **ปลุกลา-
ธิษฐาน** มันถึงไปถึงสิ่งหนึ่ง, ถ้าพูดอย่าง **ธรรมาธิษฐาน** มันถึงไม่ถึงอีกอย่างหนึ่ง;
เช่นคำว่า “มาร” อย่างนี้เป็นต้น. การที่ทราบวิธีพูดอย่างนี้ หรือหลักเกณฑ์สำหรับการ
ใช้พูดอย่างนี้ไว้ข้างนั้น เป็นการดี สำหรับพวกคุณที่จะศึกษาต่อไปข้างหน้า เพื่อให้รู้ว่
ข้อความที่กล่าวไว้ในพระกัมภีร์ มันมีอยู่ ๒ ชนิดอย่างนี้ : **เขาระบุไปยังบุคคล** ก็เป็น
อย่างหนึ่ง, **ระบุไปยังความรู้สึกของบุคคล** นั้นก็ไปอีกอย่างหนึ่ง. ดังตัวอย่างเช่น
สิ่งที่เรียกว่า “มาร” อย่างบุคคลก็ถือกันว่าเหมือนรูปภาพที่เขียนไว้แล้ว แล้วก็มามีหลาย
ชนิด : อย่างแรกเป็นยักษ์เป็นมารอย่างแรก ก็รูปร่างน่าเกลียดน่าชังไปตามเรื่อง, ที่เป็น
มารอย่างสูงสุด ก็รูปร่างสวยงาม อย่างในเรื่องราวเก่าๆ ของประเทศอินเดีย มารนั้นก็ชื่อ
พระกามเทพ พระกามเทพรูปร่างสวยที่สุดเลย.

พิจารณาตุณมารที่มาประจัญพระพุทธเจ้า

พูดถึงตอนนี้ ก็อยากจะพูดต่อไปถึง **มาร** ชนิดที่เราได้อ่านจากพุทธประวัติ
ว่า ได้มา **ผจญพระพุทธเจ้า** เรื่อย ๆ มา ตั้งแต่แรกออกบวช จนจะตรัสรู้, กระทั่งตรัสรู้
แล้ว ก็ยังมีมารบกวนอยู่เรื่อย. นี้คุณจะต้องสังเกตดูให้ดี ๆ ว่าผู้ฉลาดถึงขนาดพระพุทธเจ้า
และเป็นพระพุทธเจ้าแล้ว ก็ยังมีมารมากวนอยู่เรื่อย ตามเรื่องราวที่มีอยู่ในพระกัมภีร์จริง ๆ
ในชั้นที่เรียกว่าพระไตรปิฎก ไปหาอ่านดูได้จากพุทธประวัติทั่ว ๆ ไป; เมื่อวันจะตรัสรู้
ก็ยังมีมารชั้นสูงสุดมาผจญ. อย่างบทสวดที่นักเรียนนักศึกษาสวดกัน บทพาหุ ๆ นี้กล่าว
ถึงมาร ที่มาจากรัณปรนิมิตตวสวัตติ ซ้ำข้างกิริเมเขต มีอะโรมากมาย เป็นการผจญครั้ง
สำคัญ; พระพุทธเจ้าเอาชนะได้ ในครั้งนั้นแหละเรียกว่าชนะมาร.

ชั้นปรนิมิตตวสวัตตินั้นคือ เป็นชั้นสูงสุดของสวรรค์ ประเภทามาวจร;
ถ้าว่าคามาวจรเราก็พูดกันแล้ว เมื่อวานนี้. เรื่องสูงสุดของคามาวจร คือมีกามารมณ์
อันประณีตสูงสุด นั่นเขาเรียกชั้นปรนิมิตตวสวัตติ ชั้นนั้นเป็นชั้นที่อยู่ของมารอันสูงสุด
โดยเฉพาะที่จะมาผจญพระพุทธเจ้าในวันที่จะตรัสรู้.

ลองตีความหมายอันนี้ดูบ้าง ว่าถ้าเอาตามปุคคลาธิษฐาน ก็เป็นมารที่ร้าย หรือสวยงามที่สุด; นี่ก็ยิ่งต้องทำความเข้าใจกัน. ุร้ายอย่างที่เขเขียนภาพพุทธประวัติ ขายอยู่ตามตลาดนั้น มันก็ร้าย : มีสัตว์ร้าย มีอะไรร้าย ๆ มีอาวุธมีอะไรต่าง ๆ; แม้ ก็ยังเป็นสิ่งที่ต้องถอดความหมายว่า ถ้าว่า *พญามารมาจากสวรรค์ชั้นยอดสุด คือ ปรมินิมิตตวสวัตติ* แล้วจะเอาสิ่งเหล่านั้นมาแต่ไหน, คือจะเอาหน้าตาที่เป็นยักษ์เป็นมาร มีพลมาร มีอาวุธ มีสัตว์ร้ายมีอะไรต่าง ๆ เอามาจากไหน? เขาก็ตอบว่ามันเป็นเรื่อง นิรมิตขึ้น, พญามารเขานิรมิตขึ้นมา. เพราะฉะนั้น ตัวมารจริง ๆ ก็ไม่ต้องมีรูปร่าง อย่างนั้น, ในสวรรค์ชั้นนั้นก็ได้มีสัตว์ร้าย : เสือ จรเข็อะไรอย่างที่เราเห็นในรูปภาพ ว่าพญามารมาผจญพระพุทธเจ้า.

แต่จะเอาใจความสำคัญได้อย่างหนึ่งว่า มันร้ายกาจที่สุด อันตรายน่ากลัว ร้ายกาจที่สุด นั่นก็คือ *อิทธิพลฤทธิ์เดช อะไร ของกามารมณ์* อยู่ในสภาพที่ร้ายกาจ จนต้องเขียนรูปร่างของมันเป็นยักษ์มาร เป็นสัตว์ร้าย เป็นอาวุธ เป็นเปลวไฟ เป็น อะไรต่าง ๆ; เอาความร้ายกาจของมันซิ. นี่แม้รูปภาพที่เขียนอย่างนั้น เป็นปุคคลาธิษฐานอย่างนี้ ก็ยังต้องถอดใจความเป็นธรรมาธิษฐานอีกทีหนึ่งว่า คือความร้ายกาจของ สวรรค์ชั้นปรมินิมิตตวสวัตติ มาผจญพระพุทธเจ้า ให้น้อมกลับไปสู่การครองขราวาส หรือกามารมณ์; นี่พระพุทธเจ้าเอาชนะได้เป็นครั้งสุดท้าย. มีอีกหลายเรื่องหลายตอนที่เกี่ยวกับพญามาร มาผจญพระพุทธเจ้า เพื่อให้กลับพระทัยที่จะไม่เป็นพระพุทธเจ้าก็มี หลายเรื่อง.

แล้วที่เมื่อเป็นพระพุทธเจ้าแล้ว มารก็มาเผชิญผจญ เพื่อให้ไม่ทำหน้าที่ของ พระพุทธเจ้า คือไม่เที่ยวสอนคน; นี่ก็มี ก็เรียกว่ามารเหมือนกัน จนกระทั่งว่าเมื่อ ทำหน้าที่ไปเรื่อย ๆ มารก็ยังมาผจญว่าบ่วงการ นิพพานเสียสบายกว่า อย่ามัวทำงานให้ เหน็ดเหนื่อยอยู่เลย; อย่างนี้ก็มี ก็เรียกว่ามารเหมือนกัน แล้วก็ยังมีหลายครั้งหลายหน.

นี่ลอง **จับใจความสำคัญ**ของสิ่งที่เรียกว่า “มาร” ดู ว่ามันได้แก่อะไร. **เที่ยวเราจะเข้าใจ**กันว่ามารคั้น **ความคิด** ที่โน้มไปในทางที่ **ไม่อยากจะทำความดี** หรือว่า **ทำมาแล้วก็อยากจะเลิกเสีย** **นี่ก็เป็นมาร**, **ครั้นเป็นผู้ประสบความสำเร็จ**ในส่วนทั่วแล้ว ก็ **ไม่อยากจะทำ**เพื่อผู้อื่น **นี่ก็เป็นมาร** เป็นกรรมคติที่เป็นมาร, หรือ **ทำไปแล้ว** ก็ยัง **คิดว่าหยุดเถอะ** **ไม่ทนทำต่อไปอีก** ก็เป็นความคิดที่เป็นมาร.

ที่นี้ **เมื่อมันเป็นสักว่าความคิด** อย่างนี้ **จะเขียนรูปร่าง**ได้อย่างไรเล่า. **คุณต้องเห็นใจ** **ผู้เขียนภาพ** หรือ **ปั้นภาพ** หรือ **สลักภาพ**บ้างซิ; **เขาจะเขียนภาพ** **ความรู้สึกนึก** **ชนิดที่เป็นมาร** **นานาชนิด**นั้น **เป็นรูปร่าง**อย่างไร. **มันเขียนไม่ได้** เพราะ **เป็นนามธรรม** **ฉะนั้น** **ต้องวกมาหา** **พวงรูปธรรม** **ถือเอาความหมาย** **ได้อย่างไร** แล้ว **หาภาพ** **เอามาเปรียบ** : **ร้ายกาจก็เขียน** **ให้มันน่ากลัว** **เขียนเป็นยักษ์** **เป็นมาร** **เป็นสัตว์ร้าย** **เป็นอะไรต่าง ๆ**. **นี่เราจึงเกิด** **ความคิด** **ความเข้าใจ** **อะไรต่าง ๆ** **เกี่ยวกับว่ามาร** **นี้แหละ** **หลายอย่างหลายชนิด** **จนถึงกับ** **สับสน** **ไปหมด**.

ความหมายของ “มาร” ก็คืออุปสรรค

นี่เรา **จะหุ้กันถึงเรื่อง** “มาร” **ในฐานะเป็นอุปสรรค** **ของการเดินทาง** **เพื่อการประยุกต์** **พระธรรม** **ให้สำเร็จประโยชน์** **ในส่วนที่ต้อง** **ประพฤติปฏิบัติ** **ในส่วนที่เป็น** **อุปสรรค** **ทั้งหลาย** **ให้ลุล่วงไป** **เราอาจจะ** **แบ่งแยกกัน** **เป็นประเภท ๆ** **ก็ได้**. **เช่นอย่าง** **พระพุทธเจ้า** **ก็มีสูงถึง** **ขนาดนั้น**, **อย่างเรา** **ธรรมคาก็มี** **ต่ำลงมา** **ถึงขนาดนั้น**, **และแม้** **แต่ว่า** **ในระดับ** **คนธรรมดาสามัญ** **นี้** **มันก็มี** **หลายชั้น** **หลายระดับ** **หรือหลาย** **ชนิด** **เหมือนกัน**.

ถ้าเรา **มุ่งหมาย** **แต่เพียงว่า** **จะศึกษา** **ในมหาวิทยาลัย** **ให้สำเร็จ** **นี้เป็นจุด** **ปลายทาง** **เพียงเท่านั้น** **เรื่อง** **มาร** **มันก็มีอยู่** **เพียง** **แค่** **ความเหลวไหล** **ในการเรียน** **เท่านั้น**; **แต่ถ้า** **เราวาง** **จุดหมาย** **ไว้ไกล** **ว่าจะถึง** **จุดที่ดี** **ที่สุด** **ที่มนุษย์** **ควร** **จะ** **ไปถึง** **ได้** **ที่** **ได้กล่าว** **แล้ว** **ใน** **การ** **บรรยาย** **ครั้ง** **ที่แล้ว** **มานี้** **ที่** **ดิฉัน** **ไป** **อีก** **ครั้ง** **หนึ่ง** **สิ่ง** **ที่** **เรียกว่า** **มาร** **มัน** **ก็มี** **มาก** **ขึ้น** **กว่า** **ที่** **เพียง**

แต่เหลวไหลในการเรียน. ยิ่งถ้าประสงค์ จะประพฤติปฏิบัติ ให้ถึงขั้นบรรลุมรรค ผล นิพพาน สิ่งที่เราเรียกว่ามาร ก็ยิ่งสูงขึ้นไปอีก; ฉะนั้น เข้าใจเอาเองได้ว่า มารหมาย ถึงสิ่งที่เป็นอุปสรรค ก็แล้วกัน. คำนี้ก็อาจจะใช้ได้ แม้ฝ่ายที่ทำชั่ว อยากจะทำชั่ว ทำเลวเป็นคนพาล; พออยากจะทำชั่วทำเลว มีอะไรมาขัดขวางกัน ก็เรียกว่ามารเหมือนกัน; มารเป็นคำที่กำกวมกันได้อย่างนี้. เกียวนี้เรารู้จักกันถึงฝ่ายคนที่เป็นบัณฑิต ตั้งใจ จะทำดี พยายามจะทำดี แล้วมันก็มีมารมาแบบนั้น.

ศึกษา “มาร” ตามที่กล่าวในคัมภีร์

นี้เรารู้กันเรื่อง ทาง เรื่อง การเดินทาง เรื่อง ผู้เดินทาง เรื่อง ผู้ช้ทาง แล้วก็อุปสรรคที่มีอยู่ในการเดินทาง ซึ่งจะพูดเป็นกลางใช้ได้แก่ทุกคน โดยจะเอา ถ้อยคำในพระคัมภีร์มาพูดเสียเสียดีกว่า ก็เขาพูดไว้ดี เขาพูดไว้ครบถ้วน; แต่เราก็ ไม่เข้าใจของเขา หรือว่าเข้าใจไปในค่านับคุณลาธิษฐานอย่างเดียว. เอาละทีนี้จะ พูด ตามพระคัมภีร์ แล้วก็จะให้เห็นว่ามันเป็นอุปสรรคหรือเป็นมารอย่างไร.

ในชั้นแรก ก็ต้องขอให้คุณเจตจำนงยักยักที่ว่าคุณจะรู้สึกว่าการกระทำชั่วร้ายชั่วช้าก่อน. ทำไมผมต้องพูดอย่างนี้ เพราะตามความรู้สึกที่เกิดจากการได้พบเห็นอยู่ทั่วไป ไปนี้คนเขา เกลียศคำครีครวในพระคัมภีร์; ยิ่งเป็นนักศึกษาศาสน์ใหม่อย่างพวกคุณแล้ว คุณจะถูกหมิ่น ถูกดูถูกเขาเสียทีเดียว. แต่ถ้าเข้าใจดีแล้ว จะหมัดหรือจะหยุดเรื่องคุณหมิ่น ถูกดูถูก จะรู้สึกว่าคุณพูดไว้แบบคาย; คำในพระคัมภีร์ที่เกี่ยวข้องถึงมารนี้ เขาพูดไว้ว่ามี ๕ ชนิด : -

ชนิดที่หนึ่ง เขาเรียกว่ากิเลสมาร - มารคือกิเลส, ชนิดที่สอง เขาเรียกว่า ชนธมาร - มารคือชนธ ชนธเช่นเบญจชนธนี้, ชนิดที่สามเรียกว่ามัจจุมาร - มารคือ มัจจุ มัจจุราช หรือความตาย, ชนิดที่สี่เรียกว่า เทวปุตมาร - มารคือเทวบุตร, ชนิด ที่ห้าเรียกว่า อภิสังขารมาร, อภิสังขารมาร - มารคือการปรุงแต่ง โดยเฉพาะก็คือกรรม ที่ทำหน้าที่ปรุงแต่ง; เป็น ๕ อย่างด้วยกัน. นี้เป็นถ้อยคำที่กล่าวไว้แบบนี้ ใครจะ

ประยุกต์เขาไปอย่างไร ก็ทำได้ตามชอบใจ: แต่เดี๋ยวนี้เราจะมิวิธึประยุกต์ให้เข้ากับ เรื่องที่ว่าชีวิตเป็นการเดินทาง ไปสู่จุดหมายปลายทางก็คือพระนิพพาน อย่างที่กล่าวแล้ว.

ดูให้ตีในหัวข้ออย่างนี้ สามอย่างแรกนั้น มันเป็นเรื่องที่เกี่ยวกับตนเอง หรืออยู่ในตนเอง คือ **กิเลส** ของเราเอง; **เบญจขันธ์** คือนามรูปของเราเอง, **มัจจุ** หรือความตายมันก็มีอยู่ที่ตัวเอง หรือที่ชีวิตนั่นเอง. นี่มาร ๓ ตัวแรกมันก็อยู่ข้างใน ซึ่งกล่าวตามตัวหนังสือที่เห็นชัด ๆ อยู่. มารที่สี่ ที่เรียกว่า **เทพุตตมาร** นี้ ก็ยอมรับว่าอยู่ข้างนอก, เขายอมรับว่าอยู่ข้างนอกไปทีก่อน คือว่าจะพุดกันไปตามตัวหนังสือนี้ ทีนี้อย่างที่หาที่เรียกว่า **อภิสังขารมาร** คือกรรมหรือการกระทำนี้ เราจะไม่พุดว่าอยู่ข้างนอกหรืออยู่ข้างใน มันเนื่องกันทั้งข้างนอกและข้างใน ทีนี้ดูกันทีละอย่างโดยละเอียด :-

กิเลสุมาร เป็นเรื่องเกี่ยวกับสติปัญญา

มารที่ ๑. **กิเลสุมาร** เป็นเรื่องของระบบวิญญาณเกี่ยวกับความรู้หรือสติปัญญา ไม่ใช่เรื่องจิตใจโดยตรง. ถ้าเรื่องกายกับจิตใจโดยตรง เราเรียกว่า **ขันธมาร** ชุดที่ ๒ ขันธมารนี้มีทั้งกายทั้งใจ ทั้งนามทั้งรูป; ส่วนกิเลสุมารนี้ เรายกขึ้นเป็นพวกหนึ่งต่างหาก แต่มันก็ไม่ใช่จะแยกออกไปได้เด็ดขาด จากเรื่องกายกับใจ เดียวเราจะเห็นว่ามันแยกกันอย่างไร.

กิเลส คือ **ความรู้สึ**ก ความคิดความนึก **ที่ชั่วร้าย มีแม่** ของมันก็คือ **อวิชชา** คือความไม่รู้ แล้วคลอคลอออกมา เป็นความคิดความรู้สึกอันชั่วร้ายหลาย ๆ ประการ; ที่เรารู้จักกันดี ก็คือ **โลภะ โทสะ โมหะ** หรือจะมีชื่อเรียกอย่างอื่นก็ได้ อันนี้ถ้าเกิดขึ้นแล้ว มันก็เป็นมารอยู่ในตัวมันเองโดยอัตโนมัติ. เมื่อเกิดขึ้นในจิตใจ มันก็มีจิตใจที่มีตมัวเร้าร้อน หม่นหมอง ทนทรมาณ แล้วก็เดินผิดทาง เหมือนกับเมื่อกิเลสชนิดนี้เกิดขึ้น แล้วคุณก็เรียนหนังสือไม่ได้; มองดูกันง่าย ๆ อย่างนี้ก็แล้วกัน **กิเลสชนิดใดชนิดหนึ่งเกิดขึ้น** เราก็เรียนหนังสือไม่ได้ คือ **ไม่เดินทางไป** ได้ ในความมุ่งหมายของ

นักเรียน. ที่เกิดขึ้นในใจแก่คนธรรมดาที่เขาจะก้าวหน้าในหน้าที่การงาน หรือจะปฏิบัติเพื่อมรรค ผล นิพพาน มันก็เดินไปไม่ได้. นี่ก็เลสมารมันเป็นอย่างนี้ แล้วก็ไม่ได้อยู่ที่ไหนโดยแท้จริง นอกจากในจิตใจของบุคคลนั้นแหละ. เดียวนี้ค้างไว้ที่ก่อนว่าจะเป็นการชนิดไหนที่จะมาผจญพระพุทธเจ้า จากสวรรค์ชั้นปรนิมมิตตวสวัตติ.

ขันธ์มาร เกี่ยวกับเรื่องร่างกายและจิต

มารที่ ๒ ที่เรียกว่า **ขันธ์มาร** นี้คือเอาความหมายตามตัวหนังสือ ก็คือ **เบญจขันธ์** : **รูป เวทนา สัญญา สังขาร วิญญาณ** เหลือเอาแต่ที่สำคัญก็คือ กายกับใจ. บางที **ร่างกาย** ของเรา **เป็นอุปสรรค** คือเป็นโรคทางร่างกายหรือมีร่างกายไม่สมประกอบทุพพลภาพ ร่างกายของเราก็เป็นมาร กระทั่งเป็นมารแก่การศึกษาของเรา หรือการก้าวหน้าของเรา. ถ้าว่าใจมันเกิดบกพร่อง มีระบบประสาทหรือระบบจิต ความคิดนึกอะไรต่างๆ ที่มันทำงานไม่ถูกต้อง เป็นไปไม่ได้ ส่วนนั้นมันก็เป็นมาร; อย่างว่าเป็นคนบ้า เป็นคนบอ เป็นคนอะไรต่างๆ ที่จิตไม่สมประกอบ หรือว่าร่างกายมันไม่สมประกอบรวมกันเข้าก็เป็นขันธ์มาร ซึ่งเราก็มีกันอยู่บ่อยๆ ไซ้ไหม. เดียวมันขัดข้องที่ตรงนั้น ขัดข้องที่ตรงนั้น ต้องกินยานอนหลับกันบ่อยๆ; อย่างนี้ไม่ใช่กิเลส แต่เป็นความไม่สมบูรณ์ ความไม่มีสมรรถภาพ หรือว่าความชำรุดอะไรของร่างกายกับใจโดยตรง.

มัจจุมาร คือความตายทั้งรูปธรรมนามธรรม

มารที่ ๓ **มัจจุมาร** คือ **ความตาย** นี้เราไม่ต้องอธิบายก็ได้ ถ้าตายก็จบเรื่องไม่ต้องเดินกันต่อไป; แต่ถ้าจะแยกความตายออกเป็นความตายทางนามธรรมอีก มันก็ได้เหมือนกัน คือความเลิกลึกคิดนึกจะทำต่อไป ล้มเลิกความคิดหรือโครงการอันนั้น อย่างนี้เป็นต้น มันก็เป็นความตายได้เหมือนกัน. แม้ว่าจะไม่เกี่ยวกับกิเลส บางทีเราก็เกิดเลิกลึกความคิดโครงการอันหนึ่งๆ ก็ได้ สงเคราะห์เข้าไปในความตายนี้ได้เหมือนกัน.

นี้มีจุมารเห็นง่ายที่ความตาย หรืออุปสรรคอย่างเดียวกัน ที่ว่ามันหยุดหรือมันตัดการดำเนินนั้น ๆ ให้มันหยุดชะงักลง.

สามอย่างที่กล่าวมานี้ เรียกว่าอยู่กับเนื้อกับตัว เนื่องจากอยู่กับภายในตัวนั่นเอง.

เทวปุตตมาร หมายถึงการขัดขวาง ทาง กาม กิณ เกียรติ

มารที่ ๕. **เทวปุตตมาร** ตัวหนังสือก็คือ **เทพบุตร**. เทพบุตรนี้เรารู้กันว่าอยู่ในเทวโลก แล้วก็ลงมาเป็นมาร, แล้วอาจารย์เขาก็อธิบายกันอย่างนั้น ว่าเทพบุตรที่มุ่งร้ายต่อกุลบุตรที่อบรมพรหิต ผู้จะบำเพ็ญเพียรในพระพุทธศาสนา แล้วก็ทำตัวเป็นมารเล่นแกล้ง. ผมเห็นว่าเท่านี้มันยังไม่พอ; อยากจะใช้คำว่าพวกนักเลงทั้งหลาย คือ กนภายนอก เป็นนักเลงอันธพาล นักเลงเจ้าชู้ นักเลงอะไรก็ตาม รวมทั้งพวกเทพบุตรที่เป็นนักเลงเจ้าชู้ยอดสุดด้วย.

พวกเทวดา นี้เขาไม่ค่อยทำอะไรกัน นอกจาก **มีความหมกมุ่นในทางกามารมณ์**; มีความหมายมันก็อยู่ที่ความหมกมุ่นในทางกามารมณ์ แล้ววิจารณ์หาผู้อื่น. เราเอาความว่าพวกเทพบุตรนี้ คือพวกที่มีความสามารถที่จะขัดคอก็แล้วกัน; ที่มุ่งมาดอาฆาตกันนักเดี๋ยวนี้ ก็คือพวกนายทุน, พวกศักดินาใช้ใหม่ ที่พวกคุณหมายมันปั้นมือกันนัก ๆ นี้ก็ต้องจัดเข้าไว้ในพวกเทวปุตตมารได้เหมือนกัน เพราะว่ามันมีอะไรเหมือน ๆ กัน. พวกที่เขาพอใจในเนื้อหนัง เรื่องกิน เรื่องกาม เรื่องเกียรติ เรื่องกามารมณ์อะไรต่าง ๆ เขาทำตนเป็นอุปสรรค; ก็ต้องสงเคราะห์ไว้ในชุดเทวปุตตมารด้วยกันทั้งนั้น.

มาร ตัวนี้แหละจะแยกออกไปให้อยู่นอกกาย คือ **เพื่อนมนุษย์ด้วยกัน** ที่เขาเป็นนักเลงขัดคอ เพราะเขามุ่งหมายอย่างเดียวกัน : จะขัดคอแม้แต่คนดี เมื่อเราตั้งใจทำความดี หรือทำความดีอยู่ มักก็มีคนเกลียด มีคนวิจารณ์หา นี่มันเป็นของธรรมดาที่สุด. ความดีนั้นมันมีเสนียดที่ความเด่น เพราะมันเป็นจุดข้อยแย้งของคนที่ไม่ความเด่น

ด้วยกัน; ฉะนั้น คนที่ตั้งใจจะทำดี ก็ยังมีเทวปุตมาร มากอยทำลายล้างขัดขวาง; ถ้าไม่ใช่พวกทำดี เป็นพวกที่แสวงหาเหมือน ๆ กัน มันก็ยิ่งขัดขวางกันใหญ่. ถ้าเราจะแปลคำว่า เทวปุตมารที่เป็นคน ๆ ให้เป็นธรรมาริษฐาน ก็ควรจะถึงการแย่งชิงกัน ในการได้มาซึ่งกาม การแย่งชิงกันเพื่อการได้มาซึ่งกามจากภายนอก นี่ก็เป็นเทวปุตมาร.

อภิสังขารมาร เกี่ยวกับผลของกรรมชั่ว

มารที่ ๕ ที่เรียกว่าอภิสังขารมาร นี้ไปไกลเลย ตามตัวหนังสือเขาแปลว่า **ปรุ่่งแต่งอย่างอื่น**; อธิบายกันว่ากรรม .: *กายกรรม วจีกรรม มโนกรรม ที่มีวิบาก*, ที่จะเป็นมารก็คือวิบากฝ่ายชั่ว; เพราะฉะนั้น จึง **หมายถึงกรรมชั่ว** กรรมไม่พึงปรารถนา.

ในบางกรณีเราได้รับ **ผลกรรมเก่า** หรืออะไรที่ได้ทำไว้เข้า มาแทรกแซง ทำให้กิจการที่เรากำลังทำอยู่นั้นล้มละลายหมด; อย่างนี้เป็นตัวอย่างของสิ่งที่เรียกว่า กรรมวิบาก. กรรมวิบาก แปลว่าวิบากแห่งกรรม คือผลแห่งกรรม ไม่ต้องเอาชาติอื่น ๆ ทรอก โนชาตินี้เราทำอะไรเสียหาย เสวๆ เข้าไว้ แล้วยังไม่ทันจะให้ผล; ที่นี้พอมาถึงต้นทำเรื่องอื่น จะทำให้ดี มันก็ประจวบเหมาะเรื่องทำชั่วไว้เนิ่นมันให้ผลขึ้นมา ก็ยมันปรากฏออกมา มันก็ทำลายกิตขวางอะไรหมด.

ที่เรากำลังทำที่อยู่ แม้ว่าเราจะเปลี่ยนจิตใจ จะเป็นผู้ทำดีต่อไป ไม่ทำอะไร เสวๆ อีก ผลนั้นก็ยังตามมาขัดขวางไว้ ตามสมควรแก่กรณี. นี้เราเรียกว่ามาร คือ **กรรมวิบาก** หรือผลของกรรม หรือเรียกว่าอภิสังขาร ก็คือผลกรรมที่มันจะปรุ่่งแต่งต่อไป ให้เป็นอย่างนั้น ให้เป็นอย่างนี้; มาทันเข้าเมื่อไร มันก็ปรุ่่งแต่ง. ที่นี้มันปรุ่่งแต่งไปในทางที่ขัดกันกับความต้องการของเรา ก็ต้องเรียกว่ามาร; กรรมตามทันก็มาเป็นมารด้วยเหมือนกัน. นี้ดูให้คิดก็จะเห็นว่ามารนี้ไม่ใช่คน หรือไม่ใช่กิเลส ไม่ใช่ร่างกาย ไม่ใช่ความตาย ไม่ใช่พวกนักเลงชู้ตคอกน แต่เป็น**กรรมของตนเอง**.

ตัวอย่างนี้เรียกว่า “มาร” *ปู้ ย่า ตา ศาษ ของเรากลัวกันนัก จนต้องอธิษฐานจิต ว่าขอให้พ้นจากบัญญัติมาร* - มารทั้ง ๕ นี้, ขอให้มันแคล้วคลาดไป. เวลาจะทำบุญอะไรก็ตรวจน้ำให้มาร ขอย่าให้มันเป็นมารเลย โดยถือว่าเป็นบุคคลเหมือนกัน แต่เป็นบุคคลอันตราย; จำต้องตรวจน้ำให้มาร ขอย่ามาทำอันตรายแก่เราเลย. เราได้ยินแต่อย่างนี้ เราก็เห็นเป็นของกริคระ เห็นคำพูดหรือการกระทำของคุณย่า คุณยาย เป็นของกริคระ; แต่ที่จริงเขาฉลาดกว่า เพราะเขารู้ว่าจะโรมันเป็นอะไร ที่จะเป็นตัวชักศึกชกขวางต่าง ๆ ก็ต้องการจะปลดเปลื้องไป.

แม้กิเลสมาร เขาก็พยายามจะทำให้มันหมดไป จางไป เมื่อทำบุญทำกุศล ก็ตั้งใจให้กิเลสมันเบาบางไป. เกี่ยวกับ **ขันธมาร** ก็ต้องการให้มีขันธเป็นปรกติ มีร่างกายและจิตใจเป็นปรกติ. **มัจจุมาร** - ความตายนี้ก็ให้มันมาตามที่มีมันควรจะมา; แต่ถ้าเป็นพระอรหันต์เสียแล้ว เรื่องความตายนี้ก็ไร้ความหมาย หมดความหมาย ไม่มีความเป็นมาร แม้กิเลสหรืออะไรก็เถอะ มันหมดบัญญัติไปทั้งนั้น สำหรับพระอรหันต์. นี่ยากจะระบุว่าแม้แต่ความตายมันก็ไม่เป็นปัญหา. **เทพบุตรมาร** ทั้งหลาย ถ้าเขาถือว่ามันเป็นสัตว์ชนิดหนึ่งอยู่ในสวรรค์ลงมาเป็นมาร เขาก็ตรวจน้ำอุทิศให้. แต่พร้อมกันนั้นก็ตรวจน้ำอุทิศให้เจ้ากรรมนายเวรทั้งหลายที่อยู่ด้วยกันในโลกนี้ ซึ่งจะต้องถือว่าเป็นพวกนี้ กลุ่มนี้ กลุ่มเทพบุตรมาร. ส่วนเรื่อง **อภิสังขารมาร** หรือกรรมนั้น เห็นยากและลึกหน่อย; ก็แปลว่าขอให้พ้นไปจากผลของกรรมทั้งหลาย กรรมชั่วทั้งหลาย.

เหลือบตาคุติเดียวหมดทั้ง ๕ อย่าง ก็จะมีพบได้ว่า **บรรดาอุปสรรคทั้งหลาย เขาเรียกว่ามาร** ก็ไปทำความรู้สึกตัวเอง : ถ้ายังมีอุปสรรค ๕ ประการนี้ เราจะเป็นอย่างไร นับตั้งแต่การศึกษาเล่าเรียน การอาชีพ การเป็นอยู่ จนกระทั่งว่า จะบวชบำเพ็ญธรรม เพื่อบรรลุมรรค ผล นิพพานนี้ ถ้าปราศจากมารแล้วจะเป็นอย่างไร, หวังไว้ทีก่อนว่า ถ้าปราศจากมารแล้วจะเป็นอย่างไร. แต่ว่า *อย่าใจขนาดหนัก ถึงกับว่าเราจะต้องปราศจากมาร* เพราะว่าการ **มีมารนั้นเป็นของธรรมดา.**

แม้ว่าการไม่มีมารนั้นน่าปรารถนาอย่างยิ่ง แต่ก็ **อย่าคิดว่าชีวิตทั้งหลาย จะปราศจากมาร**; ถือกันง่าย ๆ ว่า **แม้แต่พระพุทธเจ้าท่านก็ยังต้องต่อสู้พญามารกัน ตั้งแต่ต้นจนปลาย** จนวาระสุดท้ายของการที่จะปรินิพพานอยู่หยก ๆ แล้ว ก็ยังมีมาร.

เป็นอันว่า มาร นั้นแหละคือสิ่งที่เรา **จะต้องอินทิต์เผชิญหน้า** กับมัน แม้ไม่มีใครชอบ แต่ก็ฝืนความจริงไปไม่ได้; ฉะนั้น สิ่งที่เราเรียกว่ามาร หรืออุปสรรคทั้งหลายนี้ คือสิ่งที่เราต้องอินทิต์พบมัน เผชิญกับมัน ต่อสู้กับมัน. นี้พูดอย่างนั้นก็เลงที่สุด จะเอาความหมายทางโลก ๆ ก็ได้ ทางธรรมก็ได้; ฉะนั้น **ต้องสู้กันให้ชนะ**. ถ้ามีเหตุผลก็อยู่มันก็มีมากขึ้น ต้องสู้มันให้ชนะทุก ๆ ตัวมารไป.

อุปสรรคมาทำให้ฉลาด ต้องยินดีต่อสู้

ที่นี่ เมื่อดูตามข้อเท็จจริง คนทั้งหลายไม่เป็นอย่างที่เรารู้กับมารนั้น เขาไม่อยากจะพบกับมาร; เขาโง่มากถึงขนาดนั้น ฉะนั้น เขาจึงโกรธ เขาจึงอึดอัดหรืออะไรเมื่อมีอุปสรรค เขาก็ **ไม่มีความคิดหรือความเข้มแข็ง** ความปรกิติอะไรต่าง ๆ ที่จะเผชิญหน้ากับมาร. เป็นขบวนการก็อย่างนี้ เป็นพระเป็นเณรก็อย่างนี้ คือโง่ในข้อนี้; ถ้าจะประยุกต์กันอย่างไรแล้ว คุณต้องกัวมือทำหยาให้มารมันเข้ามา. ถ้าต้องการจะผ่านการศึกษานี้ไป ก็ต้องรบกับมารของการศึกษานี้ทุกตัว แล้วต่อไปก็เรื่องอาชีพ เรื่องอะไรต่าง ๆ เรื่อยไปเถอะ แล้วแต่เราจะจัดชีวิตของเรา ให้เดินทางไปอย่างไร ก็ต้องผ่านมารเหล่านี้เป็นพวก ๆ เป็นท่าน ๆ ไปเลย กว่าจะหมด.

มารเป็นสิ่งที่ต้องมีแน่, เป็นสิ่งที่ต้องปะทะกันแน่, แล้วเป็นสิ่งที่มันมา **ทำให้เราฉลาดเข้มแข็ง**; ไม่ใช่มาทำให้เราโง่ นิ่งร้องให้อยู่ หรือว่าโกรธเคืองอยู่. ถ้าว่าจะใจดีสู้มาร ก็อาศัยธรรมะของพระพุทธเจ้าหลาย ๆ ข้อ ทำให้มีจิตปรกิติแล้ว ก็จะต้องสู้ชนะมารผ่านไปได้ ทำนองเดียวกับพระพุทธเจ้าด้วยเหมือนกัน.

เราควรรู้จักสิ่งที่เรียกว่ามาร ในฐานะที่เป็นอุปสรรคทุกชนิดเลย ไม่ว่าจะอะไร; ถ้าเป็นอุปสรรคแล้วละก็ถือว่าเป็นมารได้; เพราะว่ายังมีมารที่นอกไปจากที่กล่าวมาแล้วอีก คืออุปสรรคตามธรรมชาติ ที่มีน้ชคขวาง หรือทำลายอยู่ตามธรรมชาติ เหมือนกับที่เราเห็น ๆ อยู่ในโลกลงี้ : น้ำท่วมบั้ง แผ่นดินถล่มบั้ง หรือว่าดินฟ้าอากาศมันแปรปรวนตามธรรมชาติบ้าง เมื่อมันไม่ตรงกันกับความประสงค์ของผู้ใด ก็ถือว่าเป็นอุปสรรคหรือเป็นมารของผู้นั้นแหละ แต่เราไม่เรียกว่าขันธมารหรืออะไรมารใน ๕ พวกนี้.

มารใน ๕ พวกนั้นมุ่งหมายแต่ที่เกี่ยวกับคนโดยตรง เป็นภายในใจของคน หรือว่าในชั้นที่เรียกว่าไม่ใช่ธรรมชาติ ไม่ใช่ปรากฏการณ์ตามธรรมชาติธรรมดา; แต่แม้ว่ามันเป็นปรากฏการณ์ตามธรรมชาติธรรมดา เช่นฝนตกในเมื่อเราไม่ต้องการจะให้มันตก, แดดมันจกเมื่อเราไม่ต้องการ, นี้ก็ต้องพ้นฝ่าไปให้ได้ ไม่ให้มีความหมายของคำว่ามารขึ้นมาได้.

ปฏิบัติธรรมโดยถูกต้อง จึงจะเอาชนะมารคืออุปสรรคได้

ทีนี้ ก็จะต้องดูกันว่า สิ่งทีเรียกว่า “มาร” นี้ ตามตัวหนังสือก็แปลว่า “ทำให้ตาย” นี้เราถึงอุปสรรคทั้งหลาย; **แม้ไม่ถึงตายเราก้เรียกว่ามาร** คือมันตายของความดีทีควรจะได้ ไม่ใช่ตายของชีวิตร่างกาย. เช่น **กิเลสมาร** นี้ก็ไม่ต้องเสียชีวิตหรอก แต่เรียกว่ามาร เพราะมัน **ทำให้เกิดอุปสรรค** เกิดความเป็นไปไม่ได้ของการบรรลุความดี. **ขันธมาร** นี้ก็ไม่ได้ทำให้ตายหรอก แต่มัน **ทำให้ใช้ประโยชน์ไม่ได้**. หรือ **มัจจุมาร** จะหมายถึงความตายก็ได้ ตรงตามตัวหนังสือ แต่หมายถึงการ **ตายแห่งโครงการ** หรือกรรมที่กระทำนี้ ก็เรียกว่ามัจจุมาร ไม่จำเป็นจะต้องหมายถึงตายของร่างกายเสมอไป. อย่าง **เทวปศุคมาร** ก็ปรากฏชัดอยู่แล้วว่ามันไม่ได้มาทำให้ตายสิ้นชีวิต แต่มันทำให้ **ตายในความหมายอื่น**. กรรมหรือ **อกิสังขมาร** ก็ไม่ได้ทำให้ตายอย่างที่ว่าสิ้นชีวิต แต่ **ทำให้เสียหาย** ความดีทีควรจะได้หรือสิ่งที่ควรจะทำก็เลยเป็นมาร.

ทั้งที่ได้พูดมาแล้วข้างต้นว่าตัวหนังสือนี้ลำบาก มันหลายชั้นหลายระดับ ในระดับหนึ่ง มันก็ยากำกวม; ถึงคำว่า **มาร** นี้ ตัวหนังสือ **แปลว่า ผู้ทำให้ตาย ผู้ฆ่าให้ตาย**; แต่เท่าที่เป็นอยู่จริง ไม่ได้ตายทางร่างกาย ก็ **ตายทางคุณความดี**. ฉะนั้น อุปสรรคทั้งหลายคือทำความดีให้ตาย เลยถือเอาความหมายที่มันจะใช้ได้ง่าย ๆ ทั่วไปว่า **มารนั้นคืออุปสรรค**, ความตายก็เป็นอุปสรรค แม้ยังอยู่ไม่ตาย มันก็มีอุปสรรค. ต้องเอาชนะให้ได้ เมื่อมันมีอยู่อย่างนี้ คือ ๕ อย่าง อย่างนี้ ก็ต้องไปศึกษาแต่ละอย่างว่าจะเอาชนะให้ได้อย่างไร.

จะเอาชนะกิเลสมาร มันก็คือการปฏิบัติธรรมะ อย่างที่ทุกคนแล้วทุกคนอีกอยู่เรื่อย ๆ ; **ไปปฏิบัติธรรมะ เหล่านั้น ดูดุดองก็เอาชนะกิเลสมารได้.**

บัณฑิตมาร ก็รู้จัก รู้จักทำ เกี่ยวกับการประพฤติธรรม อยู่มากเหมือนกันแหละ ที่เราจะมิซันธุ์อยู่ในสภาพที่เหมาะสม สำหรับจะปฏิบัติหน้าที่. ที่เกี่ยวนี้เราจะแก้ไขเพียงปัญหาที่ว่า **ซันธุ์มันไม่อยู่ในสภาพที่จะช่วยให้ก้าวหน้าในทางความดี จนถึงที่หมายปลายทาง.**

ส่วน **มัจจุมาร** - ความตายนั้น **จะต้องศึกษาจนถึงกับรู้ว่าไม่มีใครตาย** มีแต่ซันธุ์ แต่เราๆ ยายชนะ เปลี่ยนแปลงไปตามธรรมชาติ ตามกฎธรรมชาติของสังขารทั้งหลาย ไม่มีใครตาย, แล้วก็ไม่กลัวความตาย แล้วทำอะไรเรื่อยไป เมื่อมันยังไม่แตกดับก็ทำอะไรเรื่อยไปได้. การตายของโครงการ หรือของความปรารถนานั้น ถ้ามันผิดก็ให้ตายไปได้ ถ้าถูกต้องให้รักษาไว้ได้ คำนึงต่อไป.

ที่สำหรับ **เทวปุตตมาร** ซึ่งเขาอธิบายว่าเทวดาลงมาจากเทวโลก มาขั้ตคอ; ส่วนผมนี้อยากจะชี้ให้เห็นว่า แม้ในโลกนี้ไม่ต้องมาจากเทวโลกที่ไหน เติมไปด้วยนักลงที่จะขั้ตคอ นี้ก็เรียกว่าเทวปุตตมาร. นี้คือปัญหาธรรมชาติสามัญ ที่คนทั้งหลายเขาก็รู้จักแก้ไขกันอยู่แล้ว : **ทำตนให้ปลอดจากอุปสรรค ซึ่งเกิดจากมนุษย์ที่อยู่ใกล้**

เกี่ยวกัน คือเกี่ยวข้องกัน เรียกว่าสังคัมที่เป็นมารนั้น เราจะจัดการอย่างไรก็ไปศึกษาตามวิทยาการทางสังคัมก็ได้ ด้วยรายละเอียดก็พูดไม่ไหวในที่นี้ จะแก้สังคัมที่เป็นมารได้ก็เอาชนะเทวปุตมารโดยปุกกลาธิษฐานได้.

ที่นี้ ถ้าจะแปลความหมายคำว่า เทวปุตมาร ก็คือการแย่งกัน เพื่อให้ประสบความสำเร็จในทางกามารมณ์ แล้วจึงฉวยวิชาทำลายกัน นี้ก็ **แก้ได้** ด้วยการ **ศึกษาธรรมะ**. ให้ทุกคนตั้งอยู่ในธรรมะ เป็นผู้ดี เป็นสุภาพบุรุษ ก็ไม่ต้องมีอย่างนี้; แต่มันก็เป็นการยาก ในโลกนี้ที่จะเป็นอย่างนั้นได้ เราก็มีแผนการมีอะไรที่เราจะหลบหลีกสิ่งเหล่านี้ หรือชนะสิ่งเหล่านี้ เมื่อควรจะชนะได้.

อภิสังขารมาร คือกรรมนี้ ในชั้นแรกก็ **ทำแต่กรรมดี** ไว้ตะพึดทะเละ มันก็ชนะกรรมชั่ว หรือปัดอำนาจของกรรมชั่วหมดไป, แล้วก็ศึกษาต่อไป จนถึงว่ามีจิตใจอยู่เหนือกรรมดี และกรรมชั่วหมดทั้ง ๒ อย่าง; อย่างนี้ก็เรียกว่าสังกรรม หมดกรรม หรือชนะกรรม.

เป็นอันว่า **มารทั้ง ๕ นั้น เป็นสิ่งที่กำจัดได้** ทำลายได้ ฆ่าให้ตายได้, อุปสรรคทั้งหลายเป็นสิ่งที่แก้ไขได้ หรือกำจัดให้หมดไปได้; ฉะนั้นขอให้ทุกคนรู้จักอุปสรรคหรือมาร ของการเดินทางของชีวิตไว้ในลักษณะอย่างนี้จะได้ไม่กลัว จะได้ไม่ท้อแท้ ไม่อ่อนแอ จะได้ข่มรับแล้วตรงเข้าแก้ไขต่อสู้ให้ชนะ.

อย่าได้ไปหัวเราะคุดย่ำ คุดยาย คุดตาอะไร ที่เขาพูดถึงมารทั้ง ๕ เขาต้องการจะชวนำให้มาร หรือจะแผ่ส่วนกุศลให้มาร; นั่นแหละเราจะโง่งเอง เพราะว่าเขารู้จักสิ่งที่เรียกว่ามารแล้วสอนสืบ ๆ กันมา. แม้จะอยู่ในรูปทำตาม ๆ กันมา มันก็ยังเป็นการทำตาม ๆ กันมาที่ถูกต้อง; เพราะว่าถ้าตั้งใจผิดไปจากนั้นแล้ว มันมีแต่ผลร้าย; ด้วยความเชื่อก็ได้ ตั้งจิตใจไว้อย่างนั้น แล้วก็ไม่วุ่นไหวต่อสิ่งที่เรียกว่ามารได้เหมือนกัน.

ที่เรา จะไม่พบกับมารนั้นไม่มีหวัง ทวอก; เพราะมันมีอยู่แล้วในที่ทุกหนทุกแห่ง กระทั่งในเนื้อในตัวของเรา ในชั้นร์ของเรา ในจิตของเรา ในอะไร ในสันดานของเรา มันก็มีกิเลส ก็คือความเคยชินแห่งกิเลส ที่สะสมไว้; แล้วใครจะเป็นผู้พ้นจากมาร? มันก็เช่นเดียวกับปัญหาที่ว่า ใครจะเป็นผู้เดินทางนั้น.

ที่นี้ จิตที่ประกอบอยู่ด้วยสติปัญญา ที่มันต้องการจะก้าวไปตามทางที่ถูกต่องั้น จะไปถึงจุดหมายปลายทาง ที่อยู่เหนือปัญหา เหนืออุปสรรค เหนืออะไร ทั้งปวง กระทั่งว่าแม้แต่ความตาย ก็ไม่มีความหมายเป็นอุปสรรคหรือเป็นมาร, ทั้งกิเลสก็ไม่อาจจะเกิดขึ้นย่ำยจิตใจ มันถูกเก็บไว้ที่ไหนก็ตามใจมันแต่ละ แต่อย่ามาเกิดขึ้นในจิตใจ แล้วทำคนเราให้เป็นทุกข์เดือดร้อน.

ขอสรุปสั้น ๆ อีกทีว่า มาร หรือ อุปสรรคนี้ คือสิ่งที่มีไว้สำหรับ ทำให้เราฉลาด ทำให้เราสามารถ แล้วฆ่ามันให้ตาย เท่านั้นเอง; ถ้าไม่อย่างนั้นความเป็นมนุษย์ของเราจะไม่มีความเป็นมนุษย์ ก็ไม่มีจิตใจสูง มีสมรรถภาพ มีคุณธรรมอะไรต่าง ๆ ที่มีความเป็นมนุษย์ก็เพราะว่าผ่านสิ่งเหล่านี้ไปได้; เพราะฉะนั้นจึงถือว่ามารเป็นสิ่งที่มีไว้สำหรับทำให้คนเราเป็นมนุษย์ที่เต็มเปี่ยม โดยผ่านสิ่งเหล่านี้ไปได้. ควรจะสนใจอย่างเดียวกันกับที่เราสนใจสิ่งที่เรารัก หรือพอใจ หรือสนใจ; ถ้าเรามัวเกลียดมารอยู่ไม่มีประโยชน์อะไรเลย; ถ้าว่าเกลียดมารจริงๆ มันก็ต้องพยายามทำให้มันหมดไป เกลียดกล้วเฉย ๆ นี้ไม่มีประโยชน์

เมื่อตะกัฟุดค่างไว้หน้อยหนึ่งว่า เกี่ยวกับพญามารที่มาผจญพระพุทธเจ้านั้น แผลหาวจะเข้าใจถูกต้อง; ถ้าใครจะยังเข้าใจไปตามตัวหนังสือ ว่ามาจากสวรรค์ มาผจญพระพุทธเจ้า ตรงตามรูปภาพที่เขียนตามฝาผนังโบสถ์ ก็ได้ ก็ไม่เสียหายอะไร. เขาจะได้พยายามที่จะปรับปรุงตัวเองให้ชนะมาร ตามแบบอย่างของพระพุทธเจ้า; ก็ยังดีกว่าที่ว่าจะไม่รู้จัก ไม่สนใจ หรือไม่มีเป้าหมายอะไรเสียเลย.

ถ้ากล่าวตามธรรมาธิฐาน ก็คือความคิดที่เกิดขึ้นในวาระสุดท้าย ที่ทำให้เกิดความหวงระลึกไปถึงความสุขในสวรรค์ ในที่สุดก็เอาชนะได้ เห็นว่าไร้สาระ. เรื่องเกี่ยวกับบุคคลาธิฐานอย่างอื่น เขายังมีกล่าวไว้อีก เช่นกล่าวว่าพระสิทธัตถะนี้ถ้าอยู่ครองฆราวาสก็จะเป็นจักรพรรดิ มีอะไรได้ตามใจหมดทุกอย่าง แม้ในทางกามารมณ์, หรือจะพูดอย่างสรุปความก็ว่า ต้องการกามารมณ์อย่างไรก็ได้. ถ้าความคิดอย่างนั้นมันเกิดขึ้นมาสักแวบหนึ่ง ทำให้เกิด **ความล่งเล** ในการที่จะเป็นพระพุทธเจ้าให้สัมบูรณ์นี้ ก็เรียกว่า **มาร**; แต่ว่าอันสุดท้ายทำลายให้มันหายไป ก็เอาชนะมันได้ พร้อมทั้งเสนามาร คือกิเลสน้อย ๆ ทั้งหลายที่เป็นบริวารของกิเลสตัวใหญ่นั้น.

ถ้าเราเข้าใจเรื่องนี้ เราจะเข้าใจถึงกับว่า ไม่ผจญแต่พระพุทธเจ้า ที่แก้มันก็ผจญเราทุกคนอยู่; เมื่อเราจะต้องการจะให้ประสบความสำเร็จในทางสูง ในทางของธรรมะ แล้วความรู้สึกทางต่ำ ทางทรมาน ทางกามนี้ เข้ามาแทรกแซงอยู่เสมอแล้วบางทีมันก็ชนะด้วย ทำให้เราแกว่งกลับไปกลับมา, แกว่งกลับไปกลับมา ยู้ไม่รู้ก็ครั้งก็เห็น หรือที่มันชนะฆ่าบุคคลนั้นตายไปเลย ก็มีอยู่มาก คือมันล้มเหลวในการงานที่เป็นอวมกต.

ตัวอย่างเช่น ไปชิงสุกก่อนห่ามเรื่องเพศ เรื่องผ้า เรื่องเมียอะไรนี้ มันก็ต้องเสียหายลงไปมากมาย แม้ไม่ใช่อย่างนั้น มันก็ยังรบกัน กระทั่งเป็นพระเป็นเณรแล้วมันก็ยังรบกัน; อย่างเดียวกับที่รบกันพระพุทธเจ้าในความหมายอย่างเดียวกัน คือความคิดว่า เรายังมีหวังที่จะเอากามารมณ์อย่างสูงสุด อย่างไม่รู้ก็ได้ แล้วก็สึกไปหากามารมณ์ ก็เรียกว่าพญามารเป็นฝ่ายชนะโดยแน่นอน. ฉะนั้นอย่าไปคิดว่ามันผจญแต่พระพุทธเจ้า มันผจญแก่ทุกคน ยิ่งเขาต้องการจะประสบความสำเร็จสูงเท่าไร พญามารตัวนั้นก็มาในรูปที่สูงพอกัน ที่จะคอยทำลายเสีย.

ขอให้นึกถึงเรื่องราวเหล่านี้ไว้ เพื่อต่อสู้ชนะมารที่มีอยู่เป็นประจำ มาเมื่อไรก็ได้; หังหมิงทั้งชาย ให้รู้เรื่องมารหรืออุปสรรคของชีวิตที่เป็นการเดินทางไว้ในลักษณะอย่างนี้ แล้วสิ่งต่าง ๆ ก็คงจะเป็นไปในทางดี ประสบความสำเร็จตามที่ควรจะหวัง.

เอาเวลาสำหรับพูดทั้งหมดแล้ว เหลือเวลาสำหรับถาม ไกรมีปัญหาอะไร
ก็ตาม

คำอธิบายตอบปัญหา

(ถาม) ท่านอาจารย์ถามว่า อะไรเป็นเหตุให้เกิดมารทั้ง ๕? หรือว่าอะไรทำให้
มารทั้ง ๕ เกิดขึ้น?

(ตอบ) ถ้าตามอย่างนี้ก็เป็นเรื่องใหญ่อีกเรื่องหนึ่ง ผมอยากจะตอบให้ตรงกับ
ข้อเท็จจริงว่า สิ่งที่จะเรียกว่ามารนั้น มันมีอยู่พร้อมแล้วตามธรรมชาติ, จะเรียกว่า
มันเกิดอยู่โดยธรรมชาติ ตามธรรมชาติ, พร้อมอยู่ตามธรรมชาติก็ได้. แต่มันยังไม่ได้
เกิดจริง ยังไม่ได้เกิดจริงๆกว่าจะมีคนที่ไม่รู้ หรือจะพูดง่ายๆว่า คนโง่ คนโง่คนหนึ่ง
ไปปะทะกันเข้ากับสิ่งนั้น ที่มีอยู่ตามธรรมชาติ มันก็มีการเกิดขึ้นแห่งมารขึ้นมาทันที ใน
กรณีนั้นๆ; เพราะคำว่า มาร นี้จะมีต่อเมื่อมันทำหน้าที่เป็นมาร.

ก็เลยอยู่เฉยๆ ไม่เป็นมาร จนกว่าจะทำหน้าที่ชักคอ ชักขวางทำลายแก่บุคคล
ใดบุคคลหนึ่ง จิตใจของเขาเสียไปนี้ จึงจะเรียกว่ามารได้เกิดขึ้นแล้ว; ครั้นมารได้เกิดขึ้น
แล้วก็คือ มีคนที่เสลดคว้ยสติประกอบอยู่ด้วยวิชชา ทำให้เกิดภาวะที่เรียกว่ามีมาร
หรือผจญมารขึ้นมา. ถ้าถูกสอนให้ฉลาดมาแต่ในท้องแล้วก็จะไม่มีการ จะผ่านพ้นไป
จากมารทุกชนิด.

เดี๋ยวนี้ความที่ไม่ได้รับการสั่งสอนหรือฉลาดมาแต่ในท้อง มันก็มาพบกันเข้ากับ
สิ่งที่พร้อมที่จะลุกขึ้นเป็นมาร; เมื่อเป็นดังนี้แล้ว จะเรียกว่ามารนั้นมันเกิดมาจากอะไร?
จะเรียกว่าเกิดอยู่ตามธรรมชาติ โดยธรรมชาติ มันก็ถูกน้อย. มันเกิดขึ้นเพราะความ
ไม่รู้เท่าของคน ความยังไม่รู้ของคน; มันก็ต้องเกิดมาจากอวิชชาอยู่นั่นเอง ออกมา
เป็นรูปตัณหา อุปาทาน เป็นอะไรก็ได้ แล้วก็เกิดเป็นมารเต็มตัว, ไม่มีสิ่งเลวร้ายอันไหน
ที่จะไม่เกิดจากอวิชชา. เดี่ยวนี้เรายังมีอวิชชา แล้วก็ต้องพบกับสิ่งที่เรียกว่ามาร; นี้

วิชชามันปรุ้งขึ้น หรืออวิชชามันพาไปหามาร ในฐานะที่เป็นกิเลสมันก็เกิดตามแบบของกิเลส อย่างที่เราเรียนรู้กันอยู่แล้ว.

พูดให้ตรงตามหลักของพุทธศาสนาก็คว่า **ทุกอย่างเกิดมาจากผัสสะ** ที่ประกอบไปด้วยอวิชชา; นี่เป็นคำตอบที่ถูกต้องอย่างกำปั้นทุบดิน ไม่มีทางที่จะผิดในกรณีไหน ๆ : **มารเกิดขึ้นมาจากผัสสะ** ที่ประกอบอยู่ด้วยอวิชชา. ในขณะที่ได้มีการสัมผัสทางตา ทางหู ทางจมูก ทางลิ้น ทางกาย ทางจิต อะไรก็ตามนี้ **สัมผัสนั้นประกอบอยู่ด้วยอวิชชาคือใจ** **มารก็ต้องเกิดขึ้นสะพรังไปหมด**, แล้วตัวไหนมันเด่นกว่าเพื่อนมันก็ออกมาวิ่งควานก่อน.

แม้ที่สุดแต่ว่าชั้นธจะเป็นมาร ก็เพราะมันมีอวิชชาในการที่จะป้องกันรักษาชั้นธหรือมันจะถอยหลังไปเพราะกรรมอะไรแต่ปางก่อน มันก็มาจากอวิชชาทั้งนั้น.

เทพบุตรมารถ้าเป็นคน ๆ ด้วยกันมาเล่นแกล้งกัน มันก็เพราะอวิชชาของเรานั้นแหละสร้างศัตรูขึ้นมา เป็นความเขลาของเราเองศัตรูจึงเกิดขึ้น ก็เรียกว่ามันมาจากผัสสะที่กระทบด้วยอวิชชาทั้งนั้น.

มาร คือ กรรม หรือกรรมที่เป็นมาร ก็ มาจากผัสสะ ที่กระทบด้วยอวิชชา.

นี่เป็น **หลัก** สำคัญอันหนึ่งในพระพุทธานุศาสน์ ว่าให้ **ตั้งค้นปัญหา** ต่าง ๆ ลงไป **ที่ผัสสะที่ประกอบด้วยอวิชชา**; เราจะพูดให้เลือนนั้นไป ก็ไม่มีประโยชน์อะไร. ถ้าเป็นเรื่องที่จะประยุกต์ได้ apply ได้ ก็ให้ดูตรงจุดที่ว่า **มีผัสสะ** แล้วก็ **ประกอบอยู่ด้วยอวิชชา** เป็น **จุดตั้งค้นของปัญหา** ทุกรูปอย่าง หรือมารทุกอย่างเลย; รายละเอียดพูดกันก็ชั่วโมงก็ได้ โดยหัวข้อก็ตอบอย่างนี้ ว่าความโง่ของคน มันสร้างยักษ์สร้างมาร สร้างอะไรต่าง ๆ ขึ้นมา เพราะมันมีผัสสะด้วยอวิชชาในสิ่งต่าง ๆ.

ขอให้ตั้งคำถามว่าอุปสรรคเกิดขึ้นเมื่อไรก็แล้วกัน, **อุปสรรคนั้นมันเกิดขึ้นเมื่อไร ?** **ตอบโดยสามัญสำนึก** คุณจะตอบว่าอุปสรรคเกิดขึ้นเมื่อไร ก็ต้องเป็นเรื่อง

เฉพาะคน เฉพาะถิ่น เฉพาะเวลา; เพราะอย่างนั้นมันไม่เป็นอุปสรรคแก่บางคนก็มี แต่เป็นอุปสรรคแก่คนบางคนก็มี. **อุปสรรคเกิดขึ้นเมื่อเรามีความต้องการ** แล้วก็ **ไม่มีความรู้เพียงพอ ที่จะดำเนินไปสู่ความสำเร็จได้** คือขาดความรู้ ก็เป็นพวกอวิชา; ก็แปลว่าการก่อกำเนิดด้วยอำนาจของอวิชา นี่ย่อมพบอุปสรรคเสมอ, ถ้าก่อกำเนิดด้วยปัญญาด้วยวิชา มันก็ไม่ประสบอุปสรรค ไม่รู้มันหายไปไหนหมด.

ปัญหามีอยู่ว่า เราไม่ได้เกิดมาเต็มอยู่ด้วยปัญญาตั้งแต่แรก มันยังขาดอยู่ เพราะฉะนั้น จึงมีวิชาเสียเรื่อยไป. อุปสรรคทั้งหลายเกิดมาจากความไม่เพียงพอ ของสิ่งที่เรียกว่าวิชาหรือปัญญา ก็คืออวิชา; อวิชาที่สร้างอุปสรรคขึ้นมา สร้างมารขึ้นมา ที่นั่น เมื่อนั้น. **ถ้าเรารู้ถึงขนาดว่า ไม่มีอะไรที่ควรจะต้องการ ไม่มีอะไรที่ต้องได้** จำเป็นจะต้องได้ อย่างนี้ **จะไม่มียุอุปสรรคเลย**; แล้วความจริงมันก็เป็นอย่างนั้น ในโลกนี้ **ไม่มีอะไรที่ควรจะต้องการ หรือควรจะต้องได้** ก็ไม่มีอุปสรรค; แต่เกี่ยวที่เราไม่อาจจะรู้ดีกอย่างนั้นได้.

ความจริงมันยังมีลักษณะอยู่ตรงที่ว่า **สิ่งที่ควรจะต้องการ ควรจะต้องได้นั้น** **เรามีได้ กินได้ ใช้ได้ โดยไม่ต้องมีความรู้สึกว่าจะต้องการ หรือถูกต้องได้**; ถ้าอย่างนั้นมันก็เท่ากันกับว่า เราไม่ต้องการ เราไม่ได้อยากได้. อย่างนี้เลยกลายเป็นว่า ร่างกาย วาจา ใจ นั้นมันเคลื่อนไหวไปอย่างถูกต้อง ด้วยอำนาจของสติปัญญา มันเลยไม่มีอุปสรรค ไม่ประสบอุปสรรค หรืออุปสรรคไม่อาจจะเกิดขึ้นได้ กลายเป็นธรรมชาติไปหมด; จะมีอุปสรรคก็เป็นธรรมชาติ จะไม่มีอุปสรรคก็เป็นธรรมชาติ. มันเป็นความสมคูลย์ที่ชอบกลระหว่างความที่ยึดถือกันว่าความได้ หรือความเสีย ความแพ้ หรือความชนะ บุญหรือบาป สุขหรือทุกข์ เหล่านี้ไม่มีความหมายแก่จิตชนิดนี้ มันอยู่ตรงกลาง เป็นสมคูลย์ไม่มีอุปสรรค; อุปสรรคนั้นคือไม่ได้ตามที่ต้องการจะได้ พอไม่ต้องการจะได้อะไร มันก็ไม่มียุอุปสรรค.

เพื่อไม่มีอุปสรรค จึงทำจิตให้อยู่ในสภาพที่ตรงตามที่เป็นจริงว่า “สังขารทั้งหลายทั้งปวง เป็นสิ่งที่ไม่นำเอา ไม่นำเป็น, ไม่จำเป็นจะต้องเอา ไม่จำเป็นจะต้องเป็น” ถ้าต้องเกี่ยวข้องกับมันโดยกิน โดยใช้ อย่างที่เขาเรียกว่า “มี-เป็น” นี้ ก็ด้วยจิตใจที่รู้ว่า มันก็ไม่นำเอา ไม่นำเป็น; ทำไปตามความรู้สึกที่อยู่เหนือสิ่งเหล่านี้ จะยกตัวอย่างก็ลำบาก เพราะมันไม่มีตัวอย่างที่เราจะเห็นกันได้; ถ้ายกตัวอย่างพระอรหันต์ ก็เหมือนกับว่าเขาเปรียบ แต่ก็จำเป็นอยู่ที่ ที่จะต้องยกตัวอย่างด้วยพระอรหันต์; มีจิตใจอย่างพระอรหันต์แล้วไม่มีอุปสรรค แล้วก็ไม่มีมาร. ถึงแม้ว่ามารจะมาผจญพระพุทธเจ้า มาผจญพระอรหันต์ก็มีความเท่ากันไม่มี เพราะว่ามันไม่ได้ต้องการอะไร, ไม่ได้ต้องการอยู่, ไม่ได้ต้องการตาย, ไม่ได้ต้องการได้, หรือไม่ได้ต้องการเสีย, ไม่ได้ต้องการแพ้, ไม่ได้ต้องการชนะ; ฉะนั้น เรื่อง มารกมีสำหรับผู้ที่มีความต้องการ ด้วยอำนาจของอวิชชา.

อย่าเข้าใจว่าการที่พระอรหันต์ หรือพระพุทธเจ้าต้องปรีณิพพาน คือตายลงไปนี้เป็นเรื่องของมาร; คนโดยมากเข้าใจกันอย่างนั้น จนพูดกันว่าแม้แต่พระพุทธเจ้าก็ไม่พ้นจากอำนาจแห่งมาร คือความตายอย่างนี้. ผมถือว่าพูดผิด คือมันขัดกันไปหมดกับหลักทั้งหลายในพระพุทธวจนะ; เพราะว่าความตายไม่มีความหมายสำหรับท่าน. เพราะฉะนั้น ความตายจะเป็นมารได้ก็เฉพาะผู้ที่ความตายมีความหมายเท่านั้น : เห็นเป็นความเสีย เห็นเป็นความตาย ซึ่งมันตรงกันข้ามกับความอยู่หรือความได้.

มารนั้นเกิดมาจากความคิดด้วยอวิชชา ที่อยากจะได้ อยากจะอยู่ อยากจะเป็นต่าง ๆ; มารมาผจญพระพุทธเจ้าที่คนท่าย ๆ นี้ มันคล้ายกับเรื่องล้อกันเล่น มาที่ไร พระพุทธเจ้าท่านก็รู้ทุกทีว่า มารคือความคิดที่มันเหลือซากอยู่ มาล้อเล่น มาพูดว่าให้ปรีณิพพานเสียเถิด แก่มากแล้ว. แต่เขาก็แแต่ให้มีข้อความว่า พระพุทธเจ้าท่านตรัสว่า “ฉันรู้, ฉันรู้เวลาของฉันทเอง” นี้ก็เป็นเรื่องไม่มีมาร.

ขอให้ดูให้ถี่ ๆ; เพราะว่าเรานั้นแหละจะสร้างมารขึ้นมา. อวิชชานั้นมันสร้างได้ทุกอย่างไม่ว่าอะไร ที่อวิชชาจะสร้างไม่ได้ มันสร้างได้ทุกอย่าง ในบรรดาสิ่งที่ต้องสร้าง; มันทำไม่ได้อย่างเดียว คือสิ่งที่ไม่ต้องสร้าง สิ่งที่ไม่อยู่ในกฎของเหตุผล หรือว่าปัจจัยนี้ อวิชชาทำไม่ได้ นอกนั้นแล้วมันมีแต่เรื่องที่ไม่ไปตามเหตุตามปัจจัย มีเหตุ

มีปัจจัย มีการปรุงแต่ง อวิชชาสร้างได้ทั้งนั้น สร้างพระเจ้าก็ได้, แต่อย่าพูดไป
 เกี่ยวเขาจะโกรธเอา; เพราะคำว่าพระเจ้ามีหลายความหมาย ที่แท้มันอยู่นอกวง
 ของอวิชชาก็มี. พระเจ้าเท่าที่เขาดู ๆ กันอยู่นี้เป็นพระเจ้าสมมติ พระเจ้าบุคคลอะไรนี้
 อย่างนี้อวิชชาสร้างได้; แต่อย่าพูดไปเกี่ยวเขาจะโกรธเอา, แล้วเก็บไว้ก่อนก็มีประโยชน์
 เพราะว่าคนที่เขาไม่อาจจะรู้ถึงขั้นนี้ ก็ยังมีอยู่มาก เขาจะไต่ยึดถือไปพลาง จะไต่กล้วยบาป
 จะไต่รักับบุญ จะไต่ตั้งหน้าตั้งตาทำแต่ความดี.

เดี๋ยวนี้ เรามานึกกันทีเดียวหมด ว่าไม่ว่าอะไรอวิชชามันสร้างทั้งนั้น ที ชั่ว
 บุญ บาป สุข ทุกข์ อะไรก็ตาม ไปให้ความหมายแก่มันในฐานะเป็นที่ตั้งแห่งความยึดถือ
 ว่าดี ว่าชั่ว ว่าบุญ ว่าบาป ว่าสุข ว่าทุกข์ แม้กระทั่งว่าเกิดว่าตายอย่างนี้ มันก็ด้วยความ
 รู้ไม่จริง ของคนนั่นเอง สร้างความหมายนานาชนิดขึ้นมา แล้วสิ่งเหล่านั้นก็พลอยไม่
 จริงไปตามอวิชชา เป็นของมายาหรือไม่จริงไปตามอวิชชาเหมือนกันหมด; แต่เมื่อ
 เราไม่รู้ก็ต้องเห็นเป็นของจริงเสมอ ต้องหมายมันอย่างเต็มที่เสมอ; เช่นสุขเวทนา
 เอรีตอร้อยอยู่ที่เนื้อที่หนึ่ง ที่ทำที่หนึ่งเห็นเป็นของจริงเสมอ เพราะไม่รู้ว่ามันเป็นอวิชชา
 หรือเป็นมายา. ฉะนั้น เดียวนี้คนเขาบูชาความเอรีตอร้อยทางเนื้อทางหนึ่งนี่ว่าเป็นสิ่ง
 ประเสริฐสุด ยอมตายถ้าไม่ได้สิ่งนี้ หรือว่าอะไรนี้ เขามีกันหลาย ๆ ชนิด ที่ว่าทำผิด ๆ
 เกี่ยวกับของมายาเหล่านี้; นี้ก็เรียกว่าตุณมารผจญแหลกละเอียดแล้วก็ยังไม่รู้สีกั้ว.
 ระวังให้ค่อยๆ ให้เป็นอย่างนี้.

ถ้าเป็นพุทธบริษัท ก็ต้องเดินตามพระพุทธเจ้า ถ้าเดินตามพระพุทธเจ้า
 ก็มีคำความหมายอยู่ที่ว่า ชณะมาร; พระพุทธเจ้าชนะมาร ฉะนั้น พุทธบริษัททั้งหลาย
 ก็พากันชนะมาร ชณะมารไปตามลำดับ ตั้งแต่ตัวเล็กตัวน้อยเรื่อย ๆ ขึ้นไป จนชนะมาร
 ถึงที่สุด แบบเดียวกับพระพุทธเจ้า เรียกว่าอยู่เหนือไปหมด : เนื้อเกิด เนื้อตาย
 เนื้อทุกอย่างที่มันมีอยู่ หมกบมัญหาหมกอุปสรรค. เดียวนี้เรามีอุปสรรคขนาดหนัก
 คือวนเวียนอยู่ในอวิชชานี้ วนเวียนอยู่ในวิภูฏสงสารของอวิชชานี้มีอุปสรรคอย่างหนัก
 ที่สุด เป็นมารอย่างไม่รู้สีกั้วมาร.

เอาละเวลาหมดแล้ว ก็ปิดโรงเรียน.

โมกขธรรมประยุกต์

- ๑๕ -

๒๘ เมษายน ๒๕๑๘

ตน หรือ ตัวตน

ท่านนักศึกษา ผู้สนใจในธรรมทั้งหลาย,
ในการบรรยายเรื่องโมกขธรรมประยุกต์ เป็นครั้งที่ ๑๕ นี้
ผมจะได้กล่าวโดยหัวข้อว่า ตนหรือตัวตน.

ขอให้ทบทวนไปถึงการบรรยายในครั้งที่แล้วมาแล้ว เราได้พูดกันถึงเรื่องชีวิตนั้นว่ามันคือการเดินทาง แล้วก็มีการมีผู้ชี้ทาง แล้วก็มีการมีผู้เดินทาง และได้พูดถึงอุปสรรคที่เรียกว่ามาร. คำว่า “การเดินทาง” นี้ หมายถึงวิวัฒนาการของชีวิต ซึ่งจะดูกันในแง่ไหนก็ได้ คือดูในแง่ทางวัตถุ ทางรูปธรรม มันก็เป็นการเดินทาง; เช่นว่ามีร่างกายที่ตื้นเขินๆ ทุกยุค ทุกสมัย, พูดถึงจิตใจก็มีสมรรถภาพมากขึ้น. แต่นี่เรายังไม่ถือเอาว่าเป็นวัตถุที่ประสงค์ที่ตรงนี้

เพราะเราจะหมายถึง หรือจะมุ่งหมายถึงวิวัฒนาการของสติปัญญา ที่มัน จะสร้างชีวิตแบบที่ดี หรือที่เรียกกันว่าสูง หรือประเสริฐยิ่งๆ ขึ้นไป จนกว่าจะเรียกได้ว่า **ศักดิ์สิทธิ์นุชนุสรณ์ควรจะได้** ซึ่งถือว่าเป็นการสิ้นสุดของ การเดินทาง. ในการเดินทางมันก็มีอุปสรรคเหมือนอันตราย ซึ่งจะเรียกว่ามาร ก็มีทั้งทางกาย ทั้งทางจิต ทั้งทางสติปัญญา; ต้องมีการกระทำที่ถูกต้อง ตามสิ่งที่เรียกว่าธรรม คือประพฤติธรรมเป็นต้น จึงจะผ่านอุปสรรคเหล่านั้น ไปได้.

วันนี้ก็จะพูดถึง **จุดศูนย์กลางของตัวปัญหา** คือสิ่งที่เรียกว่า **ตัวตน** ของ สิ่งที่เรียกว่าชีวิตหรือของอะไรก็สุดแท้ ซึ่งยังเป็นปัญหาอยู่ ไม่รู้ว่าคืออะไรกันแน่ ถึง กับหาไม่พบ หรือไม่อาจจะแก้ปัญหของสิ่งที่เรียกว่าตัวตนนี้ให้ได้.

สำหรับผู้เริ่มการฟังในวันนี้ ก็ไม่ต้องตกใจ เพราะว่าคำบรรยายนี้เป็นการ จบอยู่ในตัวเองทุกตอน และจำเป็นที่จะต้องพูดไปตามลำดับเหมือนกัน; เพราะฉะนั้น ถ้าอย่างไรก็คอยหาอ่านเอา เมื่อเรามีการพิมพ์ขึ้นมาเป็นเล่มหนังสือ. รู้สึกว่าวันนี้มีกน มาใหม่มาก ก็ไม่ต้องกลัว ก็มันจะจบของมันในตัวเองทุกตอน ถ้าอย่างไรหาหนังสือ อ่านได้ในโอกาสหลัง เป็นอันว่าจะพูดไปตามลำดับของเรื่อง ที่ตั้งใจว่าจะพูด.

ในวันนี้ก็จะพูดถึง **ปัญหาของคนเรา** เกี่ยวกับสิ่งที่เรียกว่า **ตน** หรือ **ตัวตน** มันคืออะไร? อยู่ที่ไหน? จะทำอะไร? มันมีหรือไม่ด้วยซ้ำไป.

เอาละวันนี้ก็จะพูดถึงสิ่งที่เรียกว่า "ตน" หรือ "ตัวตน" ในลักษณะที่เป็น การประยุกต์ คือให้ท่านได้รับประโยชน์โดยแท้จริง เกี่ยวกับเรื่องของสิ่งที่เรียกว่าตัวตน. เดี๋ยวนี้เราก็กำลังพูดกันในเรื่องนี้ คือในแง่ที่ประยุกต์ได้ คือใช้ให้เป็นประโยชน์ได้; แม้ว่าเมื่อก่อนนี้ เราก็กได้พูดกันเพื่อ ๆ ไปอย่างไม่รับผิดชอบด้วยซ้ำไป ก็มันมีเรื่อง อย่างไรก็ว่าไปตามนั้น จนมันมากมายก่ายกองในเรื่องเกี่ยวกับตัวตน หรือมิใช่ตัวตน

แล้วก็ยังใช้เป็นประโยชน์อะไรไม่ได้. เมื่อผมประมวลดูแล้ว ก็รู้สึกว้าลำบากเหมือนกันที่จะพูดเรื่องอันนี้ยาวนาน แล้วไม่มีวัตถุประสงค์อะไรมาแสดงให้ดูได้นั้นมันลำบาก; แต่ถึงอย่างไรก็จะพยายามพูดในวันนี้ เฉพาะในส่วนที่จะเป็นประโยชน์ได้ แม้ว่ามันจะเป็นเพียงความรู้.

พิจารณาดู วิธีสอน เรื่อง ตัวตน ของพระพุทธเจ้า

ในข้อแรกอยากจะให้นึกถึงเรื่องในพุทธประวัติ ที่จะช่วยให้เข้าใจเรื่องนี้ได้ อยู่มากทีเดียว คือ :- เมื่อคนหนุ่มกลุ่มหนึ่งเขาเที่ยวติดตามหาหญิงงามเมืองที่กคโคงเขาค้ำยการลักเครื่องประดับของเขาไป เมื่อเขาผลอ, เขาตามไป ๆ จนพบพระพุทธเจ้าเข้าโดยบังเอิญ เมื่ออยู่ตามสวนสาธารณะหรืออะไรด้วยกัน. พระพุทธเจ้าท่านตรัสถามว่า ไปไหนกัน? ไปทำไม? พวกนั้นเขาก็ตอบว่า เที่ยวตามหาผู้หญิงอย่างที่ว่ามาแล้ว.

ที่พระพุทธเจ้าท่านตรัสถามว่า *เที่ยวตามหาผู้หญิงดี หรือว่าเที่ยวตามหาตัวเองดี?* พวกนั้นก็จะต้องตอบทั้งที่เขางงอยู่ กงจะตอบเมื่อ ๆ ไปเท่านั้นเองก็ได้ โดยที่ไม่รู้ว่า อะไรอยู่ที่ไหน ตัวเองอยู่ที่ไหน; แต่ก็ต้องตอบว่าหาตัวเองดีกว่า จึงได้ตอบว่าหาตัวเองดีกว่า. พระพุทธเจ้าท่านจึงตรัสว่า ถ้าอย่างนั้นก็นั่งลง จะได้ช่วยกันตามหา "ตัวเอง"; แล้วท่านก็สั่งสอนตามแบบวิธีที่จะมีประโยชน์มากที่สุด สำหรับคนหนุ่มกลุ่มนั้น ในที่สุดก็ทำให้คนเหล่านั้นกลายเป็นอริยบุคคลไป ได้บวชได้อะไร เป็นสาวกของพระพุทธเจ้าไปเลย.

ปัญหามันมีอยู่ว่า "เที่ยวหาตนเอง ไปตามหาตนเองดีกว่า" คนหนุ่มเหล่านั้นก็ไม่มีเรื่องตนเองแน่ แต่กลัวจะเสียเหลี่ยมนักเลง; ถ้าไปเห็นแก่ผู้หญิงแก่อะไรนี้มันเสียเหลี่ยมนักเลง ก็เอาข้างตัวเองไว้ก่อน จึงได้รับคำอธิบายเรื่องนี้. แล้วรายละเอียดของเรื่องนี้ก็ไม่มี ว่าตนเองคืออะไร, ตามหาอย่างไร, อะไร, มีแต่กล่าววาทะพระพุทธเจ้าได้ตรัสโอวาทไปพักหนึ่ง แล้วเขาก็ได้เปลี่ยนเป็นคนละคนไป คือเป็นพระอริยเจ้า.

การเป็นพระอริยเจ้า นับตั้งแต่ชั้นโสดาบันขึ้นไปนี้ เป็นการถอนความรู้สึกว่าตน คือทำให้มองเห็นว่า ไม่มีตัวคน. นี้ถามว่า ถ้าอย่างนั้นในภพนี้ ในรายชื่อของคนที่ หนุ่มพวกนี้เขาพบตัวตนหรือเปล่า? ถ้าไม่พบตัวตน มันก็เป็นเรื่องตลก; เพราะว่าได้ตกลงกับพระพุทธเจ้าว่าจะแสวงหาตัวตน. แต่ถ้าบรรลुरुธรรมะ เป็นพระอริยบุคคล ก็ต้องเริ่มเห็นความไม่มีตน หรือหมดตัวตน.

เรื่องนี้จะปัญหาแก้พวกคุณทุกคนเหมือนกัน ก็มันเกิดเป็นปัญหาขึ้นมาในตัวมันเองจาก พระพุทธภาษิต ที่หลายที่ตรัสไว้มากมาย เรื่องเกี่ยวกับตัวคน; ฝ่ายหนึ่งกล่าวอย่างมีตัวคน : “*ตนเป็นที่พึ่งของตน, ตนเป็นที่รักของตน, ตนเป็นคติของตน, ให้ฝึกตน, ตนฝึกดีแล้วก็จะดีสูงสุด*” นี้เป็นพุทธภาษิตส่วนที่มีความหมายอยู่ตรง ๆ ว่ามันมีตัวคน.

อีก ทางหนึ่ง เขาบอก ว่า *อนัตตา มิใช่ตน*; ถ้ามิใช่ตน มันก็มีแต่สิ่งอื่นซึ่งมิใช่ตน ก็หมายความว่า *ไม่มีตัวคน จะเข้าใจกันอย่างไร?* นี่บางคนอาจจะโกรธเสียแล้ว ว่าตลบแดงอย่างนี้ใช้ไม่ได้; ถึงพระพุทธเจ้าตรัสก็เถอะ เราไม่ยอมรับ เพราะมันตรงกันข้าม มันตลบแดงอย่างนี้; ฉะนั้นเราจึงเถียงว่า *เรื่องตน กับ เรื่องมิใช่ตน* นี้ เป็นเรื่องที่แยก.

ถ้าจะประยุกต์กันในข้อนี้ก่อนก็เพียงแค่จะบอกว่า ตามความรู้สึกสามัญสำนึกของคนที่ทั่วไป รู้สึกว่า มีตน มันมีตัวที่อยู่ เพราะฉะนั้นตนมันก็ต้องมี; นี่ต้องพูดอย่างมีตัวคน กันให้มีประโยชน์ที่สุด. ที่นี้คือ เมื่อมีสติปัญญาลึกซึ้ง ในเรื่องนี้ เห็นทะเลอุปรูปร่างในเรื่องนี้ ความรู้สึกจึงจะเกิดขึ้นมาว่าไม่ใคร่คน ไม่ควรเรียกว่าตน, ที่ว่ามีอยู่นั้นแหละไม่ควรจะเรียกว่าตน, แล้วก็หมดปัญหาไปได้.

เราารู้สึกว่า มีตัวตน ในสิ่งที่มีใช้ตัวตน

ที่นี้ ทำอย่างไร จึงจะมีปัญญาถึงขนาดนี้? แล้วพวกเราทั้งหมดที่นั่งอยู่ที่นี้ ก็มีความรู้สึกว่ามีตัวตน แล้วก็รักกัน ก็แสวงหาประโยชน์ให้แก่กัน; อุตสาห์เล่าเรียนกัน

เป็นการใหญ่ แม้ที่มาที่วักนี้ ก็เพื่อประโยชน์แก่ตน กล้าย ๆ ให้นั้นได้ประโยชน์อะไร มากออกไป จึงได้หันลำบาก, แล้วก็มาอยู่ในลักษณะที่ฝึกฝนตน ให้กลายเป็นคนที่ได้ ฝึกถึงที่สุด ตามความรู้สึกแท้จริงของเรา, นี้ก็มีตน. ถ้าพูดว่าไม่มีตนเดี๋ยวนี้ ตั้งแต่ เดียวนี้ ก็คงจะรู้สึกว่าจะไม่จริง ได้แต่พูดตามเขาไป หรืออย่างดีที่สุด ก็พูดไปเพราะเคารพ พระพุทธเจ้า ที่ท่านตรัสว่าไม่มีตัวตน ก็ว่าไปก่อน แต่ในใจนั้นก็รู้สึกว่ามีตัวตนอยู่ เสมอ : ความคิดที่ปรุงแต่งขึ้นมาที่ไร มันเป็นรูปมีตัวตนเสมอ. นี้คือ **ปัญหาที่ต้อง ประยุกต์** คือ **รู้ให้จริงลงไป ให้เคঁคชากลงไป** แล้วก็ทำให้หมดปัญหา.

เท่าที่กล่าวมาแล้ว ก็สรุปได้ว่า โดยความรู้สึกของสามัญสำนึก เรามันมีตัวตน อย่างร้อยเปอร์เซ็นต์เลย ไม่นึกเป็นอย่างอื่นได้ ไม่รู้สึกเป็นอย่างอื่นได้; แต่แล้วที่เรา คิดว่าเป็นตัวตน นั้นแหละ เป็นเรื่องเหลว กว้าง อย่างที่เรียกว่ามายา หรืออะไรก็แล้วแต่ จะเรียก มันไม่กลัวจะเรียกว่าเพน. ฉะนั้นพอลงขึ้นมาว่ามีตัวตนใหม่ ? ก็กระอักกระอ่วนซี ทีจะตอบว่าไม่มีตัวตน มันกระอักกระอ่วน เพราะรู้สึกอยู่ว่ามีตัวตน; ถ้าจะตัดบท ตอนนั้น ก็ต้อง **ให้รู้ข้อเท็จจริง** อันนี้ไว้ก่อน ว่า **เรารู้สึกว่ามีตัวตน ในสิ่งที่มิใช่ ตัวตน.**

พระพุทธเจ้า ตรัสโดยทิวฐธัมมิกโฆหารบ้าง สัมปรายิกฯ บ้าง

ตรงนี้ก็อยากจะพูดสำหรับผู้มาใหม่อีกครั้งหนึ่ง เกี่ยวกับโฆหารที่ใช้กันอยู่ในการพูดจา; **ช่วยจำคำ ๒ คำ** นี้ไว้ให้ดี : คำแรกเรียกว่า **ทิวฐธัมมิกโฆหาร** เป็น **โฆหารของการพูดจา** ชนิดที่พูดออกไปคนฟังถูกทันที เดียวกันทันโคนตัวเอง; เพราะ คนธรรมมาตสามัญทั่วไป เขาก็พูดจากันอยู่ด้วยโฆหารนี้ มีความหมายอย่างนี้ เรียกว่า **ทิวฐธัมมิกโฆหาร**. ที่นี้อีกอันหนึ่ง เขาเรียกว่า **สัมปรายิกโฆหาร** เป็นโฆหารอื่นไป หมกตื้นเชิงจากโฆหารที่คนธรรมมาเขาพูดกัน. โฆหารสองโฆหารนี้ใช้พูดกันอยู่ในประเทศ อินเดีย ในหมู่นคนที่ไปทูลถามพระพุทธเจ้านั่นเอง. พระพุทธเจ้าท่านจะตรัสตอบโดย

ทฤษฎีสมมิกโหวทาก่อน ; นี่เขาว่าไม่ใช่. ไม่ใช่, ก็ตามอย่างนั้น ตามอย่างให้จริงกว่านั้น, ถ้าแก่นนั้นก็ไม่ต้องมาถามซี เพราะว่ารู้อยู่แล้ว.

เช่น มีคนไปทูลถามว่า *วรรณะสี่นี้มันเสมอกันหรือต่างกัน?* ท่านก็ตรัสตอบว่า อ้าว! ก็เห็นอยู่แล้วนี่ว่าเขานับถือวรรณะกษัตริย์ วรรณะพราหมณ์; ส่วนวรรณะคฤห วรรณะเวศย์นั้น เขาไม่ได้นับถือกันมิใช่หรือ. คนนั้นจึงทูลย้อนว่าไม่ได้ตามอย่างนั้น ไม่ใช่ตามอย่างที่เห็น ๆ กันอยู่ หรือพูด ๆ กันอยู่อย่างนั้น; ตามที่มันจริงกว่านั้น อื่นไปจากนั้น ก็คือโหวทหรือความจริงของนักปราชญ์นั่นเอง. เมื่อถามอย่างนี้ ท่านก็ตรัสตอบว่า ก็ดูเอาเองก็แล้วกันว่า ถ้าเขามาทำบาป เขาได้บาปเหมือนกัน, ทำกุศลได้กุศลเหมือนกัน, ทำกิเลสให้หมดก็เป็นพระอรหันต์เหมือนกัน, อย่างนี้จะถือว่าต่างกันหรือเหมือนกันอย่างไร ก็ดูเอา.

สรุปอีกทีหนึ่งว่า ถ้าพวกกันอย่างทฤษฎีสมมิกโหวทา วรรณะทั้ง ๔ นั้นต่างกัน; ถ้าทุกอย่าง สัมปราวอิกโหวทา วรรณะทั้ง ๔ มันก็ไม่ได้ต่างกัน ก็ยเป็นสังหรือเป็นสัตว์อะไร ที่มันเป็นไปตามเหตุ ตามปัจจัย ตามกรรม ตามอะไรเหมือนกัน.

นี่เราจะเห็นได้ว่า ถ้าทุกอย่างทฤษฎีสมมิกโหวทา แล้วตัวตนมันมี มันมีอยู่ในความรู้สึกรของเราเอง ต้องไปเชื่อใครเล่า นี่ทฤษฎีสมมิกะ แปลว่า *เห็นแล้วในธรรม* นั่นเอง ในสิ่งนั่นเอง แล้วก็พูดกันอย่างนั้นทั้งนั้น แล้วพอพูดถึงก็เข้าใจกันทุกคนว่ามีตัวตนตัวฉัน อย่างนั้นอย่างนี้; ฉะนั้น เมื่อพูดโดยโหวทาชั้นนี้ ก็เรียกว่ามีตัวตน. ถ้าทุกอย่างพระอรียเจ้า ผู้เห็นความจริงลึกซึ้งไปกว่านั้น มันกลายเป็นโหวทาอื่น, ผิดไปจากที่เขารู้หรือพูดกันอยู่ กลายเป็นว่า *ไม่ใช่ตน*; ที่ว่าตัวตน ๆ ๆ อยู่ตลอดเวลานั้นแหละที่แท้มันมิใช่ตัวตน.

ทีนี้ ถ้าผู้รู้ท่านมาบอกคนไม่รู้ ให้รู้ว่า ให้รู้เหมือนที่ท่านรู้ มันจะเกิดปัญหาอะไรขึ้น? คุณลองดู มันเหมือนกับนิทานเปรียบเทียบว่า *เต่ามันเล่าเรื่องบนบกให้ปลาฟัง*

ปลามันจะพังได้สักข้างไร, มันจะรู้ได้อย่างไรว่าบนเบมกมืออย่างนี้ ๆ ๆ ๆ. ปลามันก็ สิ้นหัวเรื่อย พูตไปทีมันว่าโกหกที, พูตไปทีมันว่าโกหกที; นี่คือพวกกนธรรมตา สามัญทั่ว ๆ ไป เขาจะตำพระอริยเจ้าว่าโกหก ๆ โกหกอยู่เรื่อยไปที่ว่าไม่มีตน ไม่ใช่ตน; เพราะเรามันรู้สึกตนว่าอยู่เสมอ อย่างน้อยคุณก็คำอยู่ในใจ ไม่กล้าคำออกมาให้เสื่อมรยาท แต่ในใจมันไม่รู้สึกรู้สือ มันก็คือเท่ากับคำอยู่แล้ว ข้อที่ว่าไม่ใช่ตน.

นี่คือปัญหาที่จะต้องประยุกต์ คียที่จะต้องทำลายให้มันหมดไปให้ได้ แล้วให้ เราได้รับประโยชน์จากความรู้ของพระพุทธเจ้า ที่ว่า “ทุกสิ่งไม่ควรจะถือว่าเป็นตัวตน”. ตอนนั้นก็พูดกับไปเสียได้โดยว่า ถ้าเมื่อตัวคนมันไม่มีแล้ว ของคนมันจะมืออย่างไรได้; มันนั้นจะมีความรู้สึกอยู่เป็น ๒ ชั้น : นี้ตัวกู แล้วนั้นของกู. ถ้าสิ่งที่เรียกว่าตัวกูมัน ไม่มี สิ่งทีเรียกว่าของกูก็ไม่ต้องพูดถึง ก็ของมันจะไม่มีไปด้วย. เดี๋ยวนี้เราไม่อาจจะเห็น ว่าตัวกูไม่มี มันมีตัวกูอยู่เรื่อย; ทีนี้ ความคิดว่าของกู มันก็มีอยู่เรื่อยเหมือนกัน นั่น นี้ โน่น ของกู, นั่นของกู, นั่นของคนอื่น, เป็นฝ่ายที่ตรงกันข้ามอยู่; พอประโยชน์ ชักกันมันก็ทะเลาะวิวาทกัน ทำอันตรายแก่กันและกัน นี่ก็เป็นทุกข์ ลำบาก เดือดร้อน ด้วยกันทั้งสองฝ่าย นี่โทษของการที่มีตัวกู มีตัวตน.

ตามหลักพระพุทธศาสนา ไม่มีอะไรเป็นตัวตน

เมื่อกล่าวไปตามหลักของพระพุทธศาสนา ก็กล่าวอย่างนี้ ว่าตามความรู้สึก คนเรามีตัวตน พอรู้จริงถึงที่สุดเข้า กลายเป็นไม่มีอะไรที่ควรจะเรียกว่าตัวตน.

ทีนี้ คุณอย่าเอาไปปนกันเข้ากับลัทธิอื่น หรือศาสนาอื่น ที่เป็นคู่แข่งชั้นกับ พุทธศาสนา หรือเป็นอะไรกันก็ตาม เขายังมีลัทธิอื่นหรือศาสนาอื่น ที่พูดเป็นทำนองว่า ให้มีตัวตนให้จนได้ : เอาละถ้าว่าอันนี้ไม่ใช่ตน อันอื่นที่ตีกว่านั้นจะเป็นตน - อันอื่น ที่ตีกว่านั้นจะเป็นตน - อันอื่นที่ตีกว่านั้นอีกจะเป็นคนเรื่อยไป, จะเป็นคนที่เขาพอใจ ว่ามันมีสิ่งที่เป็นตนอยู่; อย่างนั้นมันตรงกันข้ามกับพุทธศาสนา.

บางทีในตอนแรก ๆ กล่าวเหมือนกันด้วยนะ เช่นว่ากายนี้ ร่างกายนี้ เนื้อหนัง ร่างกายนี้มีใช้ตน; เขาก็กล่าวเหมือนกับพุทธศาสนากล่าว ว่า ร่างกายนี้มีใช้ตน แล้วโดยเฉพาะ บางพวกในยุคปัจจุบันนี้ ซึ่งเขาจะปรับปรุงแก้ไขลัทธิอะไรของเขาใหม่ เสียแล้วก็ได้. เขาก็พูด เขายืนยันว่า เขาก็รู้จักว่าเวทนามิใช้ตน สัตถุญามิใช้ตน สังฆาร ก็มีใช้ตน วิญญาณ คา หุ จมูก ลิ้น กาย นีก็มีใช้ตน; แต่เขามีอันอื่นที่เป็นตน จะเป็น ตัวทำหน้าที่ทางเวทนา สัตถุญา สังฆาร วิญญาณ หรือที่ว่าจะสิงในกายนี้ด้วย. นี่เขายังมีตนเหลืออยู่เรื่อยไป ตนนี้มันก็ พ้นไปจากเบญจขันธ์อื่น ไปมีตัวตนที่ถาวร อยู่ตลอดนิรันดร นั่นไม่ใช่พุทธศาสนา.

ตอนนั้นคุณที่เคยอ่านหนังสือกามนิต ก็ไปอ่านกันเสียใหม่ก็ได้ ตอนที่กามนิต จะตาย เขามีความรู้สึกอย่างไร ทั้งที่เขาอยากจะมีตน แต่มันก็ไม่ได้ มันก็ดับไป ๆ ๆ ๆ ด้วยอำนาจของความไม่มีตนของธรรมชาติ; เมื่อพวกพรหม หรือพวกอะไร จะถึงไว้ให้มีตน ก็ถึงไว้ไม่อยู่.

แต่เราไม่ต้องการจะรู้ หรือศึกษาให้เลยเถิดไปถึงนั้น ซึ่งก็ไม่มีประโยชน์แล้ว; รู้ไว้แต่เพียงว่าคนพวกหนึ่ง สมัยหนึ่ง ยุคหนึ่ง เขามีความเชื่ออย่างนั้น แล้วก็เหลืออยู่จนกระทั่งทุกวันนี้ เขาสอนอยู่อย่างนั้น. ฉะนั้น เรื่องนี้มันก็มีที่การขัดแย้งกันอยู่เรื่อย กับ พุทธศาสนา ที่สอนว่าจะรู้สึกว่ามีตัวตน เฉพาะในสมัยเมื่อยังไม่รู้ ไม่เห็นความจริง; นี่กำหนดข้อความนี้ไว้ให้ตี ๆ ว่า “ความรู้สึกว่าเป็นตัวเป็นคนนี้ จะเกิดรู้สึกอยู่ตลอดเวลา ที่เรายังไม่รู้ความจริง”; พอรู้ความจริงขึ้นมา จะไม่รู้สึกอย่างนั้น; แล้วก็เลยว่างจากตัวตนไปหมด ไม่ว่าอะไร ไม่ใช่ตัวตนเลย ก็เรียกว่าว่างจากตัวตนไปหมด ก็ไม่เกิดความรู้สึกว่า นี่ตัวกู นั่นของกู อย่างที่เคยรู้สึกมาแต่ก่อน มันเปลี่ยนตรงกันข้ามอย่างนั้น.

ทีนี้ พอคนที่เห็นอย่างนั้นแล้ว ที่เรียกว่าเป็นพระอรหันต์ในพระพุทธศาสนา ไม่มีตัวตนแล้วนี้ พอถึงคราวจะพูดจากับคนอื่น ก็ลึกลับไม่พิน ที่จะต้องพูดว่ามีตัวตนอีก

นั่นแหละ คือต้องพูดอย่างชาวบ้านพูด ที่เรียกว่าทฤษฎีธัมมิกโฆหาร; เพราะฉะนั้นเมื่อพระพุทโธเจ้า ท่านจะต้อง คร่ำกับคนที่เขามีสัวคนเต็มปรี้อย่างนี้ ท่าน ก็ต้องพูดในภาษาทฤษฎีธัมมิกโฆหาร “ตนแหละเป็นที่พึ่งของตน ใครอื่นจะเป็นที่พึ่งแก่ตนได้” อย่างนี้ “ให้รักตนให้สงวนตน, ให้ถอนตนออกมาเสียจากแหวน จากนรกอะไร, แล้วก็เมื่อฝึกตนได้ดีแล้ว ก็จะได้รับสิ่งที่ดีที่สุด ที่มนุษย์ควรจะได้รับ”. ท่านก็ต้องพูดอย่างนั้น ต้องตรัสอย่างนั้น ทั้งที่ท่านเป็นผู้เห็นชัดเจนลึกซึ้งถึงกับสอนเรื่องอนัตตา ท่านก็ต้องพูดอย่างนั้น.

ครั้งหนึ่งผมเคยพูด; อย่าใช้คำว่า “โศกกัน” ใช้คำว่าพุทกันธรรมาคติดีกว่า กับครูบาอาจารย์ชั้นสูง ชั้นสวามีของฝ่ายเวทนานตะ ซึ่งเขาพยายามจะให้พุทธศาสนานี้เหมือน กับเวทนานตะ. เขาก็พยายามที่จะชี้ว่า รูป เวทนา สัญญา สังขาร วิญญาณ มันมิใช่ตน ตามที่กล่าวไว้ในอนัตตลักขณสูตรจริง; แต่มันยังมีคนค้นพบเจตนาค คือเจตนาคตามัน. นั้นผมก็ถามว่า “อะไร ที่เรียกว่าอะไร” ในคัมภีร์ของพุทธศาสนาที่เรียกว่าอะไร? เขาก็บอกว่ามันออกไปจากชั้นที่ ๕ นั้นแหละ นอกไปจากรูป เวทนา สัญญา สังขาร วิญญาณ. ที่ว่าเป็นอนัตตาต้องมีอันหนึ่งออกไปจากนั้น ที่จะบรรลุนิพพาน หรือจะอะไรก็สุดแท้. เราก็บอกว่ามันไม่มีอะไรออกไปจากนั้น; แม้จิตที่รู้สึกคิดนึกได้ว่ามีตน มันก็คือสังขารอันนั้น, หรือจิตที่รู้สึกว่ายวันเราหลุดพ้นแล้วถึงซึ่งวิสังขารแล้ว มันก็คือจิตที่เป็นสังขารนั้นแหละ รวมอยู่ใน ๕ ชั้นนั้นแหละ. ในที่สุดเราก็พูดกันไม่ได้ แล้วโดยมรรยาทเราก็ไม่ทะเลาะกันให้มากไปกว่านั้น คือไม่ถึงกับทะเลาะกัน; ถ้าไปมัวทะเลาะกันกับบ้เลยเขาก็ไม่ใช่ผู้ที่เห็นอรรถาผล ที่จะมาทะเลาะกับผู้อื่น แล้วเราก็ไม่ต้องการจะเป็นอรรถาผลจะไปเถียงหรือทะเลาะกับผู้อื่น. ก็สรุปความได้ว่า พุทธศาสนาจะไม่ยอมให้สิ่งใด ควรเรียกว่าตัวตน.

ที่นี้ทางฝ่ายโน้น เห็นได้ชัดเลยว่า เขาอยากจะให้มิจิต หรือมีอะไรก็สุดแท้ แต่เขาเรียกว่าอาคมัน; อาคมันคือตน คือตัวตน นั้นแหละมีอยู่ เป็นผู้เข้ามาสู่ร่างกายนี้

ซึ่งมีรูป มีเวทนา สัญญา สังขาร วิญญาณอะไรอยู่ มาอิง มาหลง มาติด มางมอยู่ที่นี้ จนกว่าจะได้รับการปรับปรุงแก้ไข แล้วมันก็หลุดไปได้จากสิ่งเหล่านี้; ซึ่งเราก็คงจะเห็นอยู่ว่ามันเป็นเพียงสติบัญญัติ ของจิต หรือจิตที่มีสติบัญญัติ. สติบัญญัตินั้นทำให้หลุดไปได้ จากการที่ถือว่า รูป เวทนา สัญญา สังขาร วิญญาณ นี่เป็นตัวตนของเรา.

ควรจะหยุคกันแค่นั้นไม่มีตัวตนอีก เขาก็จะให้มันตัวตนอีก; ฉะนั้นคุณก็ควรจะทราบไว้ แล้วก็ไม่ต้องไปเถียงกัน. บางทีจะเป็นเอามากถึงกับเถียงกันในระหว่างกันเอง ในชาวพุทธกันเอง แล้วทะเลาะกัน; นี่อย่าไปเถียงกันกับคำที่เขาว่าตัวตน แล้วก็ยังมีที่รวมแห่งตัวตนทำนองพระเจ้า พระเป็นเจ้าตัวตนธรรมกายของคน ๆ หนึ่ง เป็นบัจเจกชน นี่ก็เรียกว่าอาตมัน หรือเรียกเป็นบาลีว่า อตฺตา นี่มีตัวตนใหญ่เป็นสากลทั่วไปหมดก็เรียกว่า ป-ร-ม อตฺตา หรือปรมาตมัน. ถ้ามีพระเจ้า มีพรหม มีอะไร เขาก็ไปอยู่ที่นั่น อยู่ที่ปรมาตมัน เขาไปจบที่นั่น เป็นนิรันดรที่นั่น คือไปอยู่อย่างนิรันดร, มีการอยู่อย่างนิรันดร.

ทีนี้ ของเรามันก็ว่า ว่างอย่างนิรันดร คือไม่มีตัวตนอย่างนิรันดร; ส่วนรูป เวทนา สัญญา สังขาร วิญญาณ มันก็กระจายออกไปเป็นธาตุ : ธาตุดิน ธาตุน้ำ ธาตุไฟ ธาตุลม ธาตุอากาศ ธาตุวิญญาณ หรือว่าจะจะเป็น รูปธาตุ เวทนาธาตุ สัญญาธาตุ สังขารธาตุ วิญญาณธาตุ ก็ได้ทั้งนั้น มันเหลือกระจายลงไปเป็นธาตุ ไม่ใช่เป็นตัวตน หรือเป็นพระเจ้าอะไร. คนโบราณเขาก็พูดกันว่าตายลง ดินก็ไปเป็นดิน น้ำก็ไปเป็นน้ำ ไฟก็ไปเป็นไฟ ลมไปเป็นลม อากาศก็ไปเป็นอากาศ; แต่ที่ว่าวิญญาณไปเป็นวิญญาณ ธาตุนี้ เขาพูดไม่เป็น บู้ ย่า ตา ยาย เราพูดไม่เป็น.

นี่เป็นเหตุให้เราเห็นได้ว่า คนบางพวกเขาได้รับคำสั่งสอนอย่างฝ่ายโน้น อย่างฝ่ายมีตัวตนแน่นแฟ้นเหมือนกัน. อ้าว! มันกลายเป็นเรื่องประวัติศาสตร์ไปแล้ว ไม่ใช่ประยุกต์แล้ว ก็จะไปบอกว่าลัทธิฮินดูที่สูงขึ้นเป็นลัทธิพราหมณ์ ลัทธิอะไรนั่นมาก่อน

มาสู่แผ่นดินแคว้นก่อน แล้วเขาก็เลยสอนไว้ในรูปนั้น กระทั่งภาษาก็ภาษาของคนพวกนั้นก่อน มาก่อน จึงมาเป็นภาษาสันสกฤต. ถ้าคุณยังไม่เข้าใจหรือไม่ทราบ ก็ระวังหน่อยนะ ภาษาสันสกฤตกับภาษาบาลีนั้น ไม่ใช่ันเดียวกัน; พวกพราหมณ์ พวกอะไรที่เขาเป็นครูบาอาจารย์นั้นเขาใช้ภาษาสันสกฤต แล้วเขามาก่อน ฉะนั้นเขาสอนภาษาสันสกฤตให้แก่คนที่อยู่แคว้นก่อน แล้วเขาก็เอาวัฒนธรรมอย่างอินเดียมาให้. เขาสอนศาสนาให้ อย่างที่เขาถืออยู่; ฉะนั้น เขาก็สอนเรื่องตัวตน มีตัวตน เวียนว่ายตายเกิด เรื่อยไป จนกว่าจะไปอยู่กับพระเจ้า หรือพระพรหม หรืออตฺตาใหญ่ บรรพอตฺตา.

พวกบรรพบุรุษของเรา เคยได้รับคำสั่งสอนอย่างที่กล่าวนี้มาแล้ว ครั้นพระพุทธศาสนาเข้ามาในก็ยาก ยากที่จะมาทำลายความรู้อันก่อนได้ เพราะความรู้ก่อนนั้นมันเข้ารูปกันกับความรู้สีในสามัญฐานีของคนทั่วไป คือมีตัวตน; ตัวตนมันเข้ารูปกันได้ง่าย มันเห็นได้ง่าย มันตรงกับสัญชาตญาณอะไรทุกอย่าง แล้วเขาก็รู้กันอยู่อย่างนั้น แล้วก็พูดกันอยู่โดยโวหารอย่างนั้น ทั้งบ้านทั้งเมืองทั่วไปหมด. นี่ปัญหามันมาตกอยู่แก่พวกเราวันนี้ ที่ต้องการ จะศึกษาพุทธศาสนาให้จริงจัง ในข้อที่ว่าไม่มีตัวตน มันก็เลยต้องศึกษากันอย่างที่เราเรียกว่า ตรงกันข้าม. ฉะนั้น ผมจึงพูดให้ฟังในลักษณะอย่างนี้ ให้มันเข้าใจได้ จะให้มันมาประยุกต์ในทางประวัติศาสตร์ก่อน แล้วก็จึงมาถึงเรื่องของการปฏิบัติ.

การศึกษาเรื่องไม่มีตัวตน

จำต้องอนุโลมตามความรู้สึกสามัญสำนึกก่อน

ทีนี้ก็จะต้องออกไปถึงข้อที่ว่า พุทธศาสนายอมรับทั้งว่ามีตัวตน แล้วก็ยืนยันทั้งในข้อที่ว่าไม่มีตัวตน. เราจะถือว่าพุทธศาสนาพูดอย่างไรกันแน่, นี้พูดอย่างไรจึงจะไม่ขัดกันกับข้อที่พระพุทธเจ้าท่านตรัสชวนคนหนุ่มพวกนั้นว่า มาหาตนกัน. ท่านตรัสชวนคนหนุ่มพวกนั้นว่า “มาหาตนกันนะ, มาแสวงหาตนกันนะ”; มันก็มีปัญหาที่ว่า เขามีความสนใจขึ้นมาอย่างไร? แล้วท่านใช้โวหารอย่างนั้นว่า “มาหาตน” นี้มัน

เป็นโอรสชั้นโชน ? เราจะตั้งถือว่าคนหนุ่มที่เป็น ชาวบ้านธรรมดา กลุ่มนั้น เขา ก็ต้องมีการศึกษา ได้รับการอบรมสั่งสอนในทางลัทธิศาสนา ว่ามีตัวตนเป็นแน่นอน ตามธรรมเนียม ตามแบบของบุคคลทั่วไปในยุคนั้น ; ฉะนั้น เมื่อพระพุทธเจ้าท่าน ตรัสว่า มาหาตนกันซิ พวกคนนั้นยินดีรับทันที ยินดีที่จะสละแก้วแหวนเงินทอง ที่ผู้หญิง คนนั้นเขาขโมยไป. เขาคงจะรู้สึกงัวตัวตน ๆ ที่เราเคยรู้เคยได้ยินได้ฟังกันมาก่อนนั้น แหละ เราจะได้พบกันคราวนี้แหละ โดยครุคนนั้นจะเป็นผู้ช่วยให้พบตัวตน ; ฉะนั้น จึงมายอมให้ทำการแสวงหาตัวตน.

ทันที เมื่อมีการแสวงหาตัวตนกันเข้า กลับพบว่าไม่มีตัวตน ก็เป็นเรื่องที่ น่าหัววิ ; เพราะว่าจุดหมายของการแสวงหานั้นคือความไม่มีตัวตน, หรือจะพูดว่า "หาตนดีกว่า ก็หาจนพบว่าไม่มีตัวตน หรือจะเลยไปถึงว่า ผิดตนดีกว่า ก็ผิด ๆ ๆ จน ตนมันหมดไป นั่นแหละผิดตน ; ฉะนั้น คำว่า "ตัวตนมา" หรือได้สิ่งที่ดีที่สุดใน การจะได้นี้ ก็กลายเป็นความจริงที่ว่าไม่มีตัวตน. พุทธสัน ๆ ก็ว่า หาตนจนพบ แล้ว เอาสิ่งที่พบสูงสุดนั้นแหละมาเป็นตัวตน ; เช่นว่าพบความไม่มีตัวตน จนจิตไม่มีความ ยึดมั่นถือมั่นก็เลยบรรลุนิพพาน ไม่มีความทุกข์เลย ก็เอานี้เป็นตัวตน มันก็เป็นได้.

ในขั้นแรก มันก็เป็นได้ คือ เอานิพพานเป็นคน โดยมาตีความไว้ หรือ โดยยังไม่เข้าใจถึงที่สุด ; ฉะนั้น การปฏิเสธครั้งสุดท้าย ใน พระคัมภีร์ทางพุทธศาสนา ก็คือ ปฏิเสธ นิพพาน นั่นแหละว่า *ไม่ใช่ตน*, ไม่ใช่ตนของนิพพาน, ไม่ใช่ตนนิพพาน เป็นตนของเรา, ไม่ใช่ตนนิพพานเป็นตนของนิพพาน, ตนของเราที่ไม่มี ตนของนิพพาน ก็ไม่มี ; นี่การพบตนคือพบอย่างนี้, ผิดตน ก็คือผิดจนรู้สึกอย่างนี้ ; ทำตนให้เป็น ที่พึ่งของตน ก็เป็นคำพูดสมมติไปทันทีว่า เอาตนสมมติขึ้นมาเป็นตน เอามาเป็นที่พึ่ง ของตน ความดับทุกข์หรือตนนิพพานก็เป็นของสมมติว่าเป็นตน.

เราไปแยกเอาเองเถอะว่า ในประโยคไหนพระพุทธเจ้าท่านตรัสอย่างทวิฐฐ- รมมิกโอรส พุทกับชาวบ้านธรรมดา ; ถ้าอย่างในสมัยนี้ ก็เรียกว่าคำพูดประเภท

โฆษณาชวนเชื่อ. คำพูดประเภทชวนเชื่อนี้ ไม่ต้องอาศัยความจริงทุกกระเบียดนิ้ว มาพูด; มันเป็นความมุ่งหมายให้เกิดความสนใจแล้วติดตามไป ติดตามไป จนกว่าจะถึงที่สุดของเรื่องนั้น. ฉะนั้น การที่พระพุทธเจ้าท่านตรัสในบางประโยคแก่บุคคลบางคน ในบางครั้ง นั้นก็ว่า มีคน เป็นการพูดกันอย่างทิวฐธัมมิกโวหาร หรือมิฉะนั้น ก็คล้ายกับเคยไปถึงกับว่า เอาสิ่งสูงสุดที่ดีที่สุดมาเรียกอย่างว่ามีตัวตน สำหรับคนพวกนี้ อย่างชกไปทีก่อน; เพราะว่าทุกคนรักตน ยิ่งกว่าสิ่งใดหมด; ถึงแม้พระพุทธภาษิตก็มีว่า “ไม่มีสิ่งใดเป็นที่รักเสมอด้วยตน”. ฉะนั้น คนหนุ่มเหล่านั้น พอได้ยินว่าแสวงหาตนอย่างนี้ เขาก็สมัครเต็มที่ เพราะว่ารักตนเหลือประมาณ อยากรจะให้ตนปรากฏเด่นชัดออกมา อยู่ในความรู้สึกรองเรา อยู่ในความยึดครองของเรา เป็นความสุขอะไรของเรา. นี่เรื่องของตน หรือมิใช่ตน ที่พูดกันไม่รู้จักจบจักสิ้นนั้น มีใจความของเรื่องเพียงเท่านั้น.

มีปัญหาว่า ถ้าไม่มีตน ทำให้หมดกำลังใจ ต้องพิจารณาให้ถูก

ที่นี้ ปัญหาที่ตามมาเป็นปัญหาอยู่ข้าง ๆ สำหรับพวกเราเดี๋ยวนี้ มันก็เกิดขึ้นอีก; อย่างคุณอาจจะกำลังนึกหรือสงสัยอยู่ว่า ถ้าเราไปถือว่าไม่มีตนอย่างนี้ มันก็เป็นเรื่องล้มละลาย ยิ่งกว่าการล้มละลายใดๆ หมด คือจิตมันจะไม่มีความกังวล ไม่หวังอะไร ไม่ต้องการอะไร มันก็ไม่ทำอะไร มันก็จะไม่เรียนอะไร หรือไม่ทำอะไรเอาเสียเลย. แล้วบางคนก็ถือว่าคำสั่งสอนข้อนี้ ในพระพุทธศาสนานี้เป็นอันตราายแก่บ้านเมือง เป็นอันตราายแก่ประเทศชาติ เพราะจะทำให้คนไม่ทำอะไร ไม่ต้องการอะไร ไม่ทำอะไร หรือว่าไม่มีกำลังใจจะทำอะไร.

นี่คุณจะโทษใคร : จะโทษหลักพระพุทธศาสนา ที่มีอยู่อย่างนี้, หรือจะโทษว่าพระพุทธเจ้าตรัสไว้ไม่มีประโยชน์อย่างนี้, หรือจะตำมว่าเอาเรื่องที่ไม่ควรพูดมาพูด ซึ่งผมถูกทำอยู่ตลอดเวลาหลายปีมาแล้ว ว่าเอาเรื่องที่ไม่ควรจะพูดมาพูด มาเปิดเผยอย่างนี้; ก็ลองคิดดูเถอะ มันก็เป็นประยุกต์เหมือนกัน คือเขาต้องผ่านไปให้ได้ เกี่ยวกับ

ข้อนี้. ผมยืนยันเต็มที่เลยว่ามันไม่ใช่อย่างนั้น; ความรู้เรื่องไม่มีตัวตนนั้นไม่ได้ทำให้
ให้หมดเรี่ยวหมดแรง ที่จะทำการทำงาน. ความรู้ที่ตัวรู้กันจริงแล้ว จะทำให้ทำงานสนุก
ทำงานไม่เห็นเหนื่อย หรือว่าทำงานอย่างไม่เห็นแก่ตน เป็นการทำงานที่ประเสริฐกว่า, แล้ว
ความรู้ที่มันประเสริฐที่สุด ตรงที่ว่าจะนำมาซึ่งสันติภาพแก่มนุษย์.

มนุษย์จะไม่มีสันติภาพ ทั้งโลกและตลอดกาลนิรันดร; ถ้ามีตัวคนจักแล้ว
ไม่มีสันติภาพได้ ก็พอเกิดขึ้นเท่านั้น ในภายในของคน ๆ หนึ่งก็ไม่มีสันติสุขแล้ว
เพราะพอยึดถืออันนั้นเป็นหลัก มันเห็นแก่ตน เห็นแก่ตัว ซึ่งเป็นศัตรูอนริยกาย
ของมนุษย์. ความเห็นแก่ตัว เป็นสิ่งที่เลวร้ายที่สุดของมนุษย์ ทำให้เกิดความโลภ
ความโกรธ ความหลง แล้วทำให้เกิดครั่นกันไปทั้งโลก ตลอดกาลนิรันดรเหมือนกัน.
ถ้าเข้าถึง อนัตตา โดยถูกต้อง ต้องใช้คำว่า “โดยถูกต้อง”; คุณต้องซิดไว้ว่าโดย
ถูกต้อง เพราะมันโดยฉกก็ไต่; ถ้าเข้าถึงความรู้เรื่องอนัตตาโดยถูกต้อง จึงจะมีผลดี
ทั้งส่วนบุคคลและส่วนรวมของสังคม.

ที่ว่า โดยไม่ถูกต้อง นั้น คือโดยมิจจากิฏฐิ โภยอันธพาลนั้น เหมือน
พวกจิตว่างอันธพาลนั้น เขาว่าเขาอย่างนั้นไม่มีเหตุไม่มีผล, ว่าจิตว่างแล้วมันก็กอบโกย
เห็นแก่ตน ไม่ต้องถือธรรมอะไรเมื่อจิตว่าง. ที่แท้ถ้า จิตว่างแล้ว ทำอย่างนั้นไม่ได้
เพราะจิตมัน ว่างจากความเห็นแก่ตน ว่างจากความหมายมั่นว่าเป็นตัวตน หรือเป็น
ของตน ฉะนั้นจิตว่างมันทำอย่างนั้นไม่ได้ จะทำได้แต่ที่ถูกต้อง บริสุทธิ งดงาม เป็น
ธรรมอะไรนั้น. แต่ก็มีพวกจิตว่างอันธพาล ที่เข้าใจคำว่าจิตว่างผิด ที่เขาไปเขียนคำ
เขียนล้อ ว่าพอจิตว่างก็จะไม่ทำอะไรที่เป็นประโยชน์แก่ประเทศชาติ อย่างนั้นก็อย่าง
เดียวกัน หรือความหมายเดียวกันกับที่ว่า ถ้าเห็นอนัตตาแล้วก็จะไม่ทำอะไร ที่เป็น
ประโยชน์แก่ตัวเอง หรือแก่ผู้อื่น. นี่ในที่สุดมันก็เหลือการากาขังอยู่ เป็นสิ่งที่เข้าใจ
ไม่ได้ สำหรับผู้ที่ไม่ถึง : ความรู้ไม่ถึง, สติบัญญัติยังไม่ถึง ก็ยังมีตัวตนอยู่เรื่อยไป.

เรื่องมักเกิดเหลืออยู่ว่า ต้องทำให้เข้าใจ ทำให้เข้าถึง ทำให้มองเห็น นับตั้งแต่ข้อเท็จจริงอันแรก ว่าไม่มีอะไรที่ควรเรียกว่าตัวตน, แล้วข้อเท็จจริงอันที่สอง ก็คือว่า เมื่อคนมีความรู้สึกถึงขั้นนี้แล้ว จะไม่มีความทุกข์เลย, แล้วข้อเท็จจริงอันที่สาม ต่อไปอีกก็คือว่า เขาจะเป็นคนที่ทำประโยชน์ผู้อื่นได้มากที่สุด เพราะไม่มีความเห็นแก่ตัว. เรื่องที่เราจะประยุกต์ ก็ควรจะเป็น ๓ ข้อนี้ คือ :-

ข้อที่ ๑. ทำการ ศึกษาในภายใน จากความรู้สึก โดยตรงในภายใน ทุกเรื่องทุกราว จนเห็นว่า อ้อ, นี่มันเป็นธรรมชาติปรุงแต่งของจิต เกิดความรู้สึกขึ้นมาว่า ตัวตน เป็นมายา; แต่เมื่อไม่รู้ว่าเป็นมายา มันก็ยึดมันเป็นตัวตน เราก็เป็นทุกข์อยู่ทุกที ที่มันเกิดขึ้น จนถึงกับพูดได้ว่า ทุกทีที่ตัวตนเกิดเป็นความรู้สึกขึ้นมา แล้วเราก็ต้อง เป็นทุกข์ทุกทีเหมือนกัน.

ข้อที่ ๒. อាកารอย่างนี้ไม่มีประโยชน์ที่จะอ่านจากหนังสือ หรือว่าฟังผมพูด หรือเชื่อตามคนอื่น ไม่มีประโยชน์เลย; พอมาถึงขั้นนี้ ต้องกำหนดเอาที่ความรู้สึก ในภายใน ความรู้สึกชนิดนี้ เป็นตัวตนที่ตรงไหน แล้วเกิดขึ้นมา แล้วมัน เผลอน อย่างไร. นี่เรียนจากข้างในนี้ แล้วประยุกต์ต่อไป ก็คือว่า คอยเฝ้าดูว่า เมื่อไม่ เกิดความรู้สึกอันนี้ ทำไมมันจึงรู้สึกสบาย สบายบอกไม่ถูก, หรือมันกลัดกลุ้มอยู่ด้วย ความรู้สึกอันนี้ พอเราสลัดออกไปได้ มันก็สบายบอกไม่ถูกอีกเหมือนกัน, ความไม่มี ตัวตนอยู่ในจิต มันสบายบอกไม่ถูก.

ข้อที่ ๓. ถึงข้อที่เกี่ยวกับผู้อื่น คนที่มีจิตอย่างนี้ เอาตัวเองเป็นหลัก ก็แล้วกันว่าจะซี้เกียจไหม, จะนอนเสียไหม, หรือว่าเมื่อไม่มีตัวตนนี้แล้ว มันจะมีเมตตา กรุณาต่อผู้อื่น โดยอัตโนมัติ. เช่นพระพุทธเจ้าหรือพระอรหันต์ทั้งหลาย ท่านก็ไม่ได้ ซี้เกียจ ไม่ได้นอนเสีย ไม่ได้เห็นแก่ความสุขส่วนตัว มันมีกำลังอะไรอันหนึ่ง คือ กำลัง ที่ว่างจากตัวตน นั้นแหละ เชื่อเชิญท่านไป ช่วยทำประโยชน์แก่ผู้อื่น; พุคอย่าง สัมปรายิก ไวรหารสูงสุด ก็ต้องบอกว่า ความว่างนั้นแหละคือเมตตากรุณาสูงสุด.

ผมเคยพูด แต่ทุกคนไม่มีใครเข้าใจ รวมทั้งคนชั้นครูบาอาจารย์; แม้พวกฝรั่งชั้นครูบาอาจารย์เขาก็ไม่เข้าใจ เมื่อพูดว่า ความว่างนั้นแหละคือเมตตากฎจนถึงที่สุด; เพราะเขาพูดว่าต้องมีคน ๒ คน คนหนึ่งเมตตาและอีกคนหนึ่งรับการเมตตา มีทั้งสองคนสองตัว จึงจะมีเมตตาขึ้นมาได้ และรักใคร่อะไรกันให้ถึงที่สุด. นี่ก็ไปตามแบบนั้นแหละ: มีตัวตน; แต่เราบอกว่า พอว่างจากตัวตนเป็นสัจธรรม จิตเข้าถึงสัจธรรมนี้ ความเห็นแก่ผู้อื่น ความรักผู้อื่นนั้นเป็นอัตโนมิติ แล้วถึงที่สุด นี่ก็ไม่มีทางจะพิสูจน์; เพราะว่าเขาก็ยังไม่หมดกิเลส เราก็ไม่ทำให้เขาเข้าใจได้ ในเรื่องของการหมดกิเลส ก็ได้แต่ฝากไว้. เรื่องหนึ่งถึงได้ฝากไว้ ให้พวกคุณเอาไปคิด ดูก็แล้วกัน : **พอไม่เห็นแก่ตัวเมื่อไร นั้นแหละคือเมตตาถึงที่สุด;** นี้เรียกว่าเรื่องตัวตน หรือมีใช้ตัวตนนี้ มันเกี่ยวพันกันจนกระทั่งถึงเรื่องสันติภาพ สันติสุข ของมนุษยชาติ ก็มนุษยย์ทั้งหมด.

สรุปความกันเสียทีก็ว่า **ไปสังเกตดูให้ดีว่า** ที่เราจะต้องพูดตามความรู้สึก หรือ พูดกับคนที่**ยังมีความรู้สึกแบบมีตัวตน ก็ต้องพูดว่ามีตัวตน;** เราก็อยู่ในพวกนั้น และเราก็ไม่อาจจะมองเห็นความจริงหรือข้อเท็จจริงอะไร ของพวกที่หมดกิเลสค้นหาได้ จึงต้องพยายามต่อไป ตามที่ท่านแนะไว้ ว่าให้พิจารณาอย่างไร จึงจะเห็นว่า อ้าว, มันไม่ใช่ตัวตน มีแต่การปรุงแต่งของ ธาตุดิน ธาตุน้ำ ธาตุไฟ ธาตุลม ธาตุอากาศ ธาตุวิญญาณ หรือว่าธาตุรูป ธาตุเวทนา ธาตุสัญญา ธาตุสังขาร ธาตุวิญญาณ เป็นต้นแล้ว ก็เลยเป็นเรื่องสูงสุดในพุทธศาสนาไป.

เดี๋ยวนี้ผมก็จะกำลังทำผิดก็ได้ ก็ทำผิดตรงที่ว่า เอาเรื่องสูงสุดมาพูดเป็นเรื่องเบื้องต้น และพูดแก่พวกคุณที่กำลังจะเริ่มการศึกษาอย่างนี้; แต่ผมก็ไม่ทราบว่าจะทำอย่างไร เพราะเรื่องมันเหมือนกัน แยกกันไม่ออก. คุณจะทราบหรือไม่ทราบก็ตามใจตามข้อเท็จจริงแล้วมันไม่ได้มีตัวตน; แต่เดี๋ยวนี้คุณก็มีความรู้สึกอย่างคนธรรมดาสามัญ ก็ว่ามีตัวตน ก็ต้องสอนกันต่อไปว่า ให้รักตน ให้พยายามช่วยตน ถอนตน เหมือนกับ

ที่หมายมั่นปั้นมือไว้ : จะเล่าเรียน จะประสบความสำเร็จในการเรียน ในการทำงาน ในการเป็นพลเมืองที่ดีของประเทศชาติ. แต่ถ้ามันเป็นทุกข์เพราะเหตุนี้แหละก็ วิตุนใจ เรื่องนี้ : สนใจเรื่องที่มีหมายมั่นเป็นตัวตน, แล้วก็รีบถือเอาประโยชน์ให้ได้ ตรงที่ว่า ถ้ายังมีตัวตนอยู่ ก็ช่วยตัวตนให้ได้เสียก่อน.

เดี๋ยวนี้ อยากจะไปช่วยพวกชนกรรมชาติกันใช่ไหม? ช่วยตัวตนได้หรือยัง? ลัทธิที่มันทำให้เกิดแบ่งแยกเป็นนายทุน เป็นชนกรรมชาติอะไรนี่ ก็ดูเอาเถอะ มันก็คือ เรื่องตัวตนทั้งนั้น แล้วเราจึงไม่รู้ที่เราอยู่ที่ไหนสักที; เรามีจุดยืนอยู่ตรงไหนก็ไม่รู้, ตัวตนของเรา เรารู้จัก ยังแก้ปัญหของตัวก็ไม่ได้, แล้วก็จะไปช่วยผู้อื่น มันก็เป็นเรื่องน่าหัวฟ่อ ๆ กันกับที่พูดว่า คนหนุ่มพวกนั้นเขาจะไปตามหาผู้หญิง ไม่ตามหาตัวเองให้พบเสียก่อน.

ขอให้หมกบปัญหาสำหรับจะทะเลาะกันในเรื่องนี้เสียที ว่า ถ้าพูดอย่างทฤษฎี-อัมมกโวหาร ตัวตนมี; แต่พูดอย่างสัมปราชิกโวหาร ตัวตนไม่มี ให้รู้จักเสียทั้งสองอย่าง. นี่เป็นการประยุกต์ลัทธิคำสอนเรื่องอัตตา เรื่องอนัตตา อย่างดีที่สุดอยู่ที่ตรงนี้. วันนั้นก็กล่าวไว้เพียงหลักใหญ่ ๆ ที่เป็นใจความสำคัญ ซึ่งมีอยู่อย่างนี้ รายละเอียดปลีกย่อย นั้นมีอีกมาก ไปติดตามศึกษา แล้วจะค่อย ๆ เข้าใจยิ่งขึ้นไปตามลำดับ.

เวลาสำหรับพูดหมดแล้ว เหลืออยู่เป็นเวลาสำหรับถาม ฉะนั้นถ้าใครมีความสงสัยจะถามอะไรก็ตามได้ ในขอบเขตของประเด็นที่ว่า ตัวตนหรือมิใช่ตัวตน.

คำอธิบายตอบปัญหา

(ถาม) ที่อาจารย์บอกว่า คนที่ละตัวตนได้จะช่วยเหลือสังคม ไม่เห็นแก่ตัว เห็นแก่ประโยชน์ของคนอื่น แล้วจะเอาอะไรมาคิดว่า คนที่กระทำความดีเพื่อเห็นประโยชน์แก่สังคม ไม่มีตัวตน อย่างเช่นพวกที่ไปช่วยเหลือชนบท ไปช่วยเหลืออะไรต่ออะไร ทำเพื่อคนอื่นทุกอย่าง แล้วเราจะบอกได้อย่างไรว่า เขายังมีตัวตนอยู่ ที่อาจารย์ว่ามีตัวตน.

(ตอบ) อ้าว! คนที่มีตัวตนนั้นก็อยากได้ หรือประสงค์อะไรหลายๆอย่าง ตามอำนาจของสิ่งที่เรียกว่าตัวตน คือความรู้สึกที่เป็นตัวตน ที่เป็นมายา; ถ้าเรามีความรู้สึกตามธรรมชาติสามัญขั้นรุนแรงในเรื่องตัวตนอย่างนี้ เราก็จะหมยมันมันมีมือมาก ในเรื่องกิน กินอย่างวิเศษเลย, แล้วก็หมยมันมันมีมือมากในเรื่องกาม ในเรื่องกามารมณ์, แล้วก็อันสุดท้ายก็หมยมันมันมีมือมากในเรื่องเกียรติ แล้วเราก็เอาตัวตนแบกเกียรตินี้ไปช่วยกลุ่มไหนก็ได้ ที่เขาถือว่าควรจะช่วย. ถ้าจะไปช่วยชนกรรมชาติด้วยตัวตนที่แบกเกียรติไปนี้ ก็เรียกว่าไปช่วยอำนาจของตัวตน; แต่ถ้าจะไปช่วยความรู้สึกผิดชอบชีวิต เมตตาการุณาอันบริสุทธิ์ ก็เรียกว่า ด้วยความไม่เห็นแก่ตน อย่างเดียวกับที่พระพุทธเจ้า ท่านทรงลำบากเหลือประมาณ ไปช่วยเหลือสัตว์ทั้งหลาย. เพราะฉะนั้น การช่วยก็เกิดมีอยู่เป็น ๒ ชนิด : ในจิตใจ ไปช่วยด้วยอำนาจแห่งตัวตน แม้ตัวตนอย่างนี้ อย่างมีเกียรติมันมันก็อย่างหนึ่ง, ช่วยด้วยความไม่เห็นแก่ตัว แต่เห็นแก่ความยุติธรรม หรืออะไรที่มีอยู่อย่างหนึ่ง.

ที่นี้ ตัวเองไปช่วยหรือไปทำหน้าที่นี้ ด้วยความรู้สึกอย่างไร ตัวเองก็รู้อะไร คนอื่นไม่ควรจะไปบอก หรือบอกไม่ได้ เพราะมันเป็นความรู้สึกส่วนตัว; ฉะนั้น เราก็ทดสอบตัวเองดู ที่เราจะทำอะไรในเรื่องการเมือง หรือเรื่องอะไรต่างๆของโลก ช่วยโลกอะไรนั้น มันทำด้วยอะไร. เราอาจจะหวังถึงว่า ช่วยโลกทั้งโลกก็ได้มัน ไม่ใช่เฉพาะช่วยชนกรรมชาติ แต่มันด้วยความรู้สึกนึกคิดของอะไร; ถ้าของตัวตนมันนึกของตัวตนนั้นแหละ ถ้าของตัวตนมันชัดๆหนักเข้า มันก็ไม่คิดคล้ายเหมือนกัน ไม่กลัวตาย ไม่คิดตาย เสียสละ. ถ้ามันเป็นเรื่องจริงเรื่องตรง มันก็มีประโยชน์ไปตามแบบของผู้มีตัวตน เขาเรียกว่าดี; แต่ถ้าว่ามันอยู่เหนือความมีตัวตนละก็ มันเหนือดี พันดี ไม่เกี่ยวกับว่าดี ไม่เกี่ยวกับเกียรติ ไม่เกี่ยวกับอะไรหมด.

..... จะคงเข้าใจคำพูดนี้ให้ดีๆ ว่า พระพุทธเจ้าท่านไม่ได้ทำอะไร เพื่อดี หรือเพื่อเกียรติ หรือเพื่อบุญ หรือเพื่อกุศล; แรกศึกษาอาจจะไม่เข้าใจข้อเหล่านี้ก็ได้

ว่าท่านเหล่านั้น ไม่ได้ทำเพื่อบุญ เพื่อกุศล เพื่อดี เพื่อเกียรติ เพื่อตัวตนอะไรนี้. ที่นี้เรานี่แหละ ถ้ามีตัวตน จะทำเพื่อดี เพื่อบุญ เพื่อกุศล เพื่อเกียรติ เพื่ออะไร ซึ่งเอามาเป็นของกูทั้งนั้น เป็นเกียรติของกู เป็นบุญกุศลของกู เป็นความดีของกู; มันต่างกันอยู่. แล้วทำไปในโลก ทำไปตามมาตรฐานอย่างโลก ๆ ในความหมายอย่างโลก ๆ มันก็ได้ผลอย่างโลก ๆ คือ ได้ดีได้เกียรติได้อะไรก็สุดแท้.

ที่นี้ ถ้าว่าช่วยได้จริง มีสติปัญญาเพียงพอมันก็จริง ก็ควรจะสรรเสริญว่ามันจริง ถูกต้องแล้วอย่างโลก ๆ นี้. แต่ส่วนมาก ถ้ามันกลดกลุ้มอยู่ด้วยตัวกู แล้วเป็นคนหน้ามีต ก็ไม่มีสติปัญญาเพียงพอ ที่จะแก้ปัญหาต่าง ๆ อันลึกซึ้งนี้ไว้; ใครเคยเห็นคนพวกไหน ผู้นำประเทศไหนที่เต็มปรีอยู่ด้วยตัวคนนี้ ช่วยแก้ปัญหาใด ๆ ในโลกได้.

ถ้าจะ **แก้ได้แท้จริง ต้องประกอบด้วยธรรม** คือไม่เห็นแก่ตัว; ถ้าแก้ได้เพียงแค่ว่าเพื่อประโยชน์ของตัว เพื่อรอดของตัว เพื่ออะไรของตัว นี่มันก็ยังไม่จริง มันยังเป็นเรื่องโลก ๆ. เรามานึกถึงพระโพธิสัตว์, พระโพธิสัตว์นั้นไม่ใช่พระพุทธเจ้า และไม่ไร้พระอรหันต์; มีอุกมคติช่วยผู้อื่น โดยไม่เห็นแก่ชีวิตของตัว เป็นอุกมคติพระโพธิสัตว์; ฉะนั้นเป็นผู้มีตัวตนอย่างดี ไม่ใช่เป็นผู้พ้นจากตัวตน. ที่เรียกว่าพระโพธิสัตว์สูงสุดจะเป็นพระพุทธเจ้าแล้วนั้นแหละ ยังมีตัวตนนะ แล้วก็มีความดีอย่างดีที่สุด เพราะเขาฝึกฝนมาต่ออย่างนั้น; จะช่วยผู้อื่นโดยไม่มีความหมายแห่งชีวิตของตน. บางทีจะช่วยอย่างมงายก็ได้ เพราะเอาผลเพียงแก่เราไม่เห็นแก่ตนเท่านั้น อาจจะทำไปอย่างมงายได้ประโยชน์น้อยก็ได้; แต่มันได้ประโยชน์มากกว่าที่ว่าส่วนตัวเขาเท่านั้น ก็ไม่เห็นแก่ตน จะทำลายความรู้สึกว่าตนนี้; อย่างนี้ก็เรียกว่าเป็นอุกมคติแบบโพธิสัตว์ ก็ยังมีตัวตนยึดมั่นในความดี.

นี่เราอยู่ในพวกไหน ก็ไปทดสอบเองเถิด. ถ้าเรียกด้วยตัวตนก็ทำความดีได้มากที่สุด; และไม่มีตัวตนมันก็พ้นต่อไป หรือจะต้องจัดว่าเป็นตีกษนิคหนึ่ง อีก

แบบหนึ่ง ไม่ใช่ตีตามความหมายที่ใช้อยู่ในโลกนี้. เราได้รับการสั่งสอนอบรมให้เห็น
แก่ตนมาตั้งแต่เล็กแล้ว; ไปศึกษา : ตั้งแต่เล็ก ถึงแวคล้อมทั้งหลายจะแวคล้อมให้เห็น
แก่ตน มีตัวตน มีของกู มีตัวกู กระทั่งว่ามีตัวกูใหญ่ออกไป ใหญ่ออกไปเป็นบ้านเมือง
ของกู เป็นประเทศของกูก็ได้; นี่เขาไม่ได้ถือว่าผิด แต่เป็นธรรมดา. ถ้าว่าหมาย
มันมาก ก็เป็นทุกข์ด้วย; ฉะนั้น ถ้า **ไม่ต้องเป็นทุกข์** ไม่ดีกว่าหรือ แล้วก็ทำ
ประโยชน์ได้เหมือนกัน หรือ **ทำประโยชน์ได้ดีกว่า** ฉลาดกว่า.

คนที่เลือกเข้าในความหมายแห่งตัวตนนั้นมีหวังทำผิด ก็ทำไปอย่างมฤตยู
คู่กัน แม้จะทำเพื่อประเทศชาติ ก็ทำอย่างมฤตยูคู่กัน; ถ้าทำอย่างมีสติปัญญา หูตาสว่าง
แล้วจะรู้ว่า ควรทำอะไร, แล้วก็รอดไปได้อย่างไร.

ขอให้พิจารณาตนเองในตอนนี้ ว่าทำประโยชน์สังคมนั้น ทำด้วยหมายมันเป็นคน
ตัวตนของตนก็ได้ ถือเป็นเรื่องเกียรติ, หรือจะหมายมันเพื่อธรรมอันบริสุทธิ์ ความ
ยุติธรรมอันบริสุทธิ์ หรืออะไรก็ได้. แต่ขอให้มันจริงนะ อย่าให้มีหลอกกันอยู่
ในแก้วความยุติธรรมอันบริสุทธิ์; เราต้องการจะมีพระเจ้าผู้สร้างความยุติธรรมขึ้นมา
มันก็ตัวตนเบ้อเรอ.

ใครมีปัญหอะไรอีก ไม่เข้าใจตรงไหนถามอีกก็ได้ ในข้อเดียวกันนี้.

(ถาม) อยากจะเรียนถามท่านอาจารย์ที่ท่านอาจารย์กล่าวว่าหากคนอีกว่า เรย์ไปถึง
ใจมีตัวตนนั้น อยากทราบว่าหมายความว่าอย่างไร ?

(ตอบ) เมื่อตะก็ก็พูดไปแล้ว . คุณคงจะไม่เข้าใจ ก็ว่าพระพุทธเจ้าท่าน
ชวนคนพวกหนึ่ง ว่าอย่าไปเที่ยวหาผู้หญิงเลย มาหาตนกันดีกว่า แล้วคนเหล่านั้นเขา
ก็สมัคร, แล้วก็มาหาตน จนพบว่า **โดยแท้จริง** นั้น สิ่งทีเรียกว่า **ตัวคนมันไม่มี**.

ถ้าตนเองไม่มีแล้ว ตนก็ไม่ได้ถูกผู้หญิงตี; เพราะคนหนุ่มเหล่านั้นเขาโกรธจตีว่า ผู้หญิงตีเขาของไป. นี่เพราะเขารู้ขึ้นมาว่าโดยเนื้อแท้เขาก็ไม่มีตน หรือเห็นว่าของผู้หญิงขโมยไปนั่นมันก็ไม่มีสาระอะไร ไม่ใช่ของตนเองอะไร ก็กับความจริง ความดี ความไม่มีทุกข์อะไรกว่า แล้วจึงตัว แต่มันมีความหมายเป็นไม่มีตัวตน.

มาหาตน กันเถอะ แล้วก็จะพบว่า โดยแท้จริงนั้นตนมิได้มี มันมีแต่ตนโดยสมมติอย่างที่ว่ามาแล้ว ก็ได้พบ “ตนสมมติ”; ว่าเป็นอย่างไร; เมื่อก่อนนี้ไม่พบแม้แต่ตนสมมติ ไม่รู้ว่าตนสมมติ ไม่รู้ว่านี่เป็นตนที่ยึดมันถือมันขึ้นมา จึงเป็นตนขึ้นมา. เที่ยวนี่ก็พบตนชนิดนี้ เห็นโดยประจักษ์ชัดเลยว่า มันเป็นตนที่สมมติโดยไม่รู้สีกว่า สมมติด้วยอวิชชา; เมื่อพบตนอันนี้แล้วก็พบอันที่ ๒ ว่าโดยแท้จริงแล้วไม่มีสิ่งใดที่ควรจะเรียกว่าตน. นี่จึงสรุปความว่า หาตนไป หาไปๆ จนพบว่า อ้าว, โดยที่เห็นมันไม่มีตน นี่ก็ผู้รู้ความจริงของสิ่งทั้งปวง.

คนหนุ่มหมุ่นกำลังหลงอยู่ด้วยตัวตน หรือของตน เจ็บแค้นอยู่ด้วยการที่ตัวตนมันถูกลอกถูกลวง นั่นจึงมีความทุกข์ เป็นผู้มีทุกข์; ถ้าความรู้สึกลักษณะนั้นยังอยู่มันก็มีทุกข์ คือเดินก้าวหน้าไปเรื่อย ไหลไปไม่มีที่สิ้นสุด พอมาเห็น อ้าว, ว่านี่ไม่มี ไม่มีอะไร ไม่มีอะไรเป็นสาระจริง แล้วก็บวช แล้วก็ถูกส่งไปส่งสอนลัทธินี้ต่อไป. ตามเรื่องราวเป็นอย่างนั้น เลยกลายเป็นการได้สิ่งที่จริงที่ตี ที่ควรจะได้ ที่มีประโยชน์ใหญ่หลวงแก่ตนเอง และแก่เพื่อนมนุษย์.

ขอให้ถือว่า คำพูดประโยคนี้เป็นสัมปรายิกโวหารอีกเหมือนกัน คือคำพูดประโยคที่ว่า “หาตนจนพบว่าตนไม่มี” นี่มันเป็นคำพูดแบบสัมปรายิกโวหาร; ถ้าเป็นทิวฐธัมมิกโวหาร ก็พบตนเองที่ตีดีกว่า ที่ว่าได้ไปสวรรค์ได้ไปอะไร ดีกว่าผู้หญิง อย่างนี้ก็ได้ แต่ว่าพระพุทธเจ้าท่านไม่สอนเพียงเท่านั้น ท่านไม่ตรัสในรูปนั้น.

(ถาม) นิพพานโดยมีตัวตนนี้ หมายความว่าอย่างไร? แล้วก็อีกกรณีหนึ่งที่ท่านอาจารย์บอกว่า การที่ไม่มีตัวตน แต่มีการสลายเป็นธาตุดิน น้ำ ลม หรือไฟ นี้จะไม่เป็นการแสดงว่า เราคิดว่าธาตุเหล่านี้มีตัวตนหรือเปล่า?

(ตอบ) ถ้าจะไปกันใหญ่แล้ว. นิพพานนั้นจะมีคนพวกอื่นต่างหากเขาถือว่า นั้นแหละตัวตนไปเข้าถึงนิพพาน แล้วก็อยู่กับนิพพานนั้นนิรันดรไปเลย นั้นเป็นตัวตน; แต่พุทธศาสนา ไม่ได้สอนอย่างนั้น. นิพพานคือภาวะอันหนึ่ง ที่ไม่มีความทุกข์เลย จะมาปรากฏแก่จิต เพื่อจิตนั้นหมดความยึดมั่นถือมั่นว่ามีตัวตน ในสิ่งใดก็ตาม. นิพพานชนิดที่เป็นตัวตนหรือมีตัวตนนั้นเอาไว้ให้พวกอื่นเขา; แต่พวกพุทธบริษัทเรา นิพพานคือดับเห็นสนิท แห่งความยึดมั่นถือมั่นว่ามีตัวตน ไม่ทุกข์ไม่ร้อน เพราะตัวตนอีกต่อไป นี้เรียกว่านิพพาน.

แล้วที่ว่าคน มนุษย์นี้ไม่มีตัวตน ก็คือเดี๋ยวมัน เป็นเครื่องจักรอะไร อันหนึ่ง ที่ประหลาดที่สุด ประกอบขึ้นมาด้วยธาตุหลาย ๆ ธาตุ แล้วแต่จะเล็งถึงธาตุ หมวดที่มีชื่อว่าอะไร เช่นธาตุ ๖ มีชื่อว่า ดิน น้ำ ลม ไฟ อากาศ วิญญาณนี้ ๖ ธาตุประกอบกันอยู่ ออกมาเป็นรูปเป็นร่างมีความรู้สึกคิดนึก มีความอะไรต่าง ๆ ได้. หรือเขากล่าวอีกอย่างหนึ่งว่า มีธาตุ ๕ ธาตุ เป็น ธาตุรูป ธาตุเวทนา ธาตุสัญญา ธาตุสังขาร ธาตุวิญญาณ นี้ก็มี; ให้เห็นว่าเป็นกลุ่มของธาตุ ประกอบอยู่ด้วยธาตุ เมื่อมีเหตุปัจจัยอะไรเหมาะสมแล้วมันก็ประกอบกันอยู่ได้ แล้วก็ทำหน้าที่อย่างนั้นได้ เช่นรู้สึกคิดนึกได้ กินได้ อดได้ ถ่ายได้ อะไรได้ ให้เห็นว่าเป็นเพียงธรรมชาติ ตามธรรมชาติ ของธาตุหลาย ๆ ธาตุ ที่มันจะต้องมีกฎเกณฑ์ของมันอย่างนั้น.

ตอนนี้ไม่เห็นว่ามีส่วนไหน หรือธาตุอันไหน จะเป็นตัวตนของเราได้ เพราะมันเป็นสักว่าธาตุตามธรรมชาติ แล้วมันเป็นไปตามเหตุตามปัจจัยของมันเอง. ตัวตนนี้มีเพียงสมมติ เหมือนกับว่าเราสมมติว่าเรือนหลังหนึ่ง รถยนต์คันหนึ่ง เรือบินลำหนึ่ง มันเป็นเรื่องสมมติให้แก่กลุ่มของส่วนต่างๆ ที่มันประกอบกันเข้าเป็นสิ่งนั้น; แม้รถยนต์

มันจึงได้ก็เรียกว่ามันก็ไม่ใช่ตัวตนเองอะไร มันเป็นกลุ่มหนึ่งของธาตุตามธรรมชาติ ประกอบกันอยู่อย่างถูกตามเหตุผลตามกฎเกณฑ์ของมันเอง. ที่นี้สำหรับคนนี้ มันยิ่งกว่ารถยนต์หลายเท่า แต่ก็ยังมีหลักเกณฑ์เหมือนอย่างไม่มีส่วนไหนที่ควรจะเรียกว่าตัวคน แม้จิตใจที่เป็นวิญญาณธาตุก็ไม่ควรเรียกว่าตัวคน ; ที่พวกอื่นเขาเรียกว่าตัวคนก็ตามใจเขาซิ.

(ถาม) อยากจะเรียนตามอาจารย์ว่า ถ้าสมมติว่า เรายึดว่า ต้องช่วยตัวเองก่อน จึงจะช่วยคนอื่นได้ แล้วเราจะช่วยเขาเมื่อไรได้ เพราะว่าเรายังไม่แน่ใจว่า เราจะช่วยตัวเองได้เมื่อไร. แล้วอีกกรณีหนึ่งที่ท่านอาจารย์ว่า ทุกคนนี้รักกัน แล้วก็ทำเพื่อประโยชน์แห่งตน การที่เราแสวงหาวิมุตตินี้จะถือว่าเป็นการกระทำเพื่อการแสวงหาประโยชน์ใส่ตน ใช่หรือไม่ ?

(ตอบ) ปัญหาข้อแรก มันมีหลักแท้จริงอยู่ว่า เราช่วยเขาได้ในเฉพาะที่เราสามารถเท่านั้น ; ฉะนั้น เราต้องทำให้สามารถในส่วนนั้นก่อน แล้วเราจึงจะช่วยเขาได้ แล้วเราสามารถเท่าไร เราก็ช่วยเขาไว้เท่านั้นไปได้พลางๆ. อย่างเช่นนักเรียน นักศึกษาก็ช่วยผู้อื่นตามที่นักเรียนนักศึกษาจะช่วยให้ ต่อไปเป็นนักการเมืองผู้ยิ่งใหญ่ ก็ช่วยเขาได้มากกว่านี้ อย่างนี้เป็นต้น. เรื่องทางจิตใจก็เหมือนกัน เมื่อเรายังไม่เป็นพระอรหันต์ เราก็ช่วยอย่างในขั้นอย่างที่ยังไม่เป็นพระอรหันต์ ตามที่เราจะช่วยให้ ; เช่นเราช่วยแนะนำให้เขาสวนมนต์ ไหว้พระ นี่จะเป็นอะไรไป มันก็ช่วยได้ นับว่ามีประโยชน์เหมือนกัน ก็ปฏิบัติกันไปตามลำดับ.

ส่วนปัญหาที่ ๒ ที่ว่าทำตนให้หลุดรอดออกไปจากกองทุกข์นั้น ถูกมองในแง่ที่ไขว้กันอยู่กับความจริง คือมองไปว่า เป็นการเอาตัวรอดแต่ผู้เดียว. นี่มันอยู่ในขั้นที่ว่าเราจะช่วยตัวเองให้รอดก่อน แล้วเราก็จะ帮助别人 ; เหมือนอย่างว่า เราจะต้องหัดว่ายน้ำให้เป็นก่อน เราจึงจะ帮助别人ที่ตกน้ำได้ ไม่ใช่ว่าเราเอาเปรียบหนีไปหาความสุขส่วนตัวที่ไหนได้ ; มันไม่เป็นเช่นนั้น. การที่ **วิมุตติหลุดพ้น** ออกไปนั้น คือการ**หมดความเห็นแก่ตัว** ต่อไปเขาก็ตั้งอยู่เป็นแสงสว่างที่ดี เป็นตัวอย่างที่ดี เป็นอะไรที่ดี ช่วยได้มาก ; ถ้าไม่อย่างนั้นเขาจะช่วยเหลืออะไรได้น้อยมาก เหมือนกับคนธรรมดา

สามัญทั่วไป. ฉะนั้น อย่าได้ถือว่า แม้แต่การออกบวชนี้ เป็นการตัดช่องน้อยแต่พอตัว, หรือว่าแม้ว่าการเป็นพระอรหันต์นั้น เป็นการหลีกออกไปหาความสุขส่วนตัว เจตนาารมณ์อันแท้จริงไม่เป็นอย่างนั้น.

ทีนี้ ถ้าหากว่ามีบางคนเขาต้องการอย่างนั้น ก็ควรจะถือว่าเป็นสิทธิที่เขาจะทำได้ แต่ควมึนน้อยเหลือเกิน พระอรหันต์ที่จะไม่เกี่ยวข้องกับใครในประวัติก็มีน้อยมากหาทำยาก; เพราะว่าการเป็นอยู่ของท่าน เพียงแต่เที่ยวเดินให้คนเห็นเท่านั้น มันก็เป็นประโยชน์เสียแล้ว : เป็นตัวอย่างที่ดี ก็เป็นบุคคลที่แสดงความไม่มีความทุกข์เสียอยู่ที่เนื้อที่ทั่วไปทุกกระเบียดนิ้ว; เพียงแต่คนเห็นเข้ามันก็มีประโยชน์ เขาสนใจ ได้ตามติดตามเอาอย่าง. แต่แล้วท่านก็ไม่ทำเพียงเท่านั้น ท่านก็ช่วยเหลือเท่าที่จะช่วยได้เหมือนกัน แม้เรื่องเจ็บไข้ได้ป่วยก็ยังช่วยได้; ไม่ต้องมีปัญหาในข้อนี้.

(ถาม) คนเราทุกคนที่อยู่ในสังคมทุกวันนี้ เวลาที่จะทำอะไรก็จะมีแรงจูงใจให้ทำอะไรทุกคนไป ซึ่งแรงจูงใจอันนั้น ส่วนมากเป็นแรงจูงใจที่มาจากคน ที่ว่าจะให้คนตีคนมีเกียรติ มีชื่อเสียง มีกิน มีใช้ มีอยู่ด้วยกันทั้งนั้น; เพราะฉะนั้น คนก็จะคิดทำเพื่อสังคมก็เหมือนกัน ก็ถ้ามองอีกแง่หนึ่งเขาก็เพื่อตนเอง เพราะว่า ถ้าเราทำเพื่อสังคม สังคมดีขึ้น สังคมก็อยู่เย็นเป็นสุขตัวเองก็อยู่เย็นเป็นสุขสบาย แล้วคนที่ทำเพื่อโลก ก็เพื่อให้โลกนี้ยังอยู่ ก็เพื่อคนทั้งนั้น.

ทีนี้ ผมอยากจะเรียนถามว่า พระอรหันต์ซึ่งพยายามทำความดีเพื่อสังคมอะไรนี้ มีแรงจูงใจอะไรที่ว่าเป็นการทำความดี ก็คือทำเพื่ออย่างนั้น เพื่ออย่างนี้ เพื่ออะไร, หรือว่าพระอรหันต์ไม่มีแรงจูงใจ. แล้วผมยังสงสัยว่า แรงจูงใจที่ทำนั้น จะมีแรงจูงใจ โดยไม่มีตนจะได้หรือไม่? เพราะว่าเท่าที่สังเกต คนที่มีแรงจูงใจที่จะทำอะไรทุกสิ่งทุกอย่างเพื่อตนทั้งนั้น แม้กระทั่งคนที่มาที่นี้ก็เพื่อตนเองทั้งนั้น.

(ตอบ) ปัญหาที่ว่านี้เคยถามกันมานานแล้ว นี่คงจะไม่เคยได้ยิน ก็คือว่าสิ่งกระตุ้นจูงใจนั้นเป็นองค์ประกอบที่ขาดไม่ได้ มิฉะนั้นแล้ว จะไม่เคลื่อนไหวจริงๆ

มันต้องมีสิ่งกระตุ้น จะเป็นประเภท *motive* โดยตรง หรือจะเป็นพวก *inspiration* ร่องๆ ลงมาอะไรก็ตาม มันต้องมีทั้งนั้น. ทุกคนต้องมีแรงกระตุ้นจิตใจอะไรเหล่านี้ทั้งนั้น ; แต่มันมีอยู่ ๒ ประเภท คือด้วยอำนาจของกิเลสก็มี, ด้วยอำนาจของความไม่มีกิเลสก็มี ; ฉะนั้น เป็นอันว่าคนสามัญทั่วไป แม้จะมุ่งหมายทำประโยชน์อะไรสูงสุดแก่โลกอย่างไร มันก็ด้วยอำนาจความมีตัวตน ในระดับใดระดับหนึ่ง กระทั่งระดับที่สูงสุดที่สุด.

ส่วนผู้ที่หมดกิเลส ไม่มีความหมายแห่งตัวตน มันก็มีแรงผลักดันเชื้อเชิญของความไม่มีกิเลส ; พอไม่มีกิเลส มันก็ประกอบอยู่ด้วยสติปัญญา ความรู้, ถ้ามีกิเลสมันก็ชักจูงอยู่ด้วยอำนาจของกิเลส แล้วมันก็จะทำได้แต่ในขอบวงของกิเลส คือที่กิเลสรู้จักเท่านั้น ทำมากไปกว่านั้นไม่ได้. แม้จะเป็นเรื่องช่วยโลกทั้งโลก มันก็เป็นเรื่องในขอบเขตที่กิเลสรู้จัก หรือของกิเลส ไม่มีเรื่องเหนือโลก คือไม่ช่วยคนให้มีจิตใจอยู่เหนือกิเลสได้. พระอรหันต์หรือพระพุทธเจ้านั้น ท่านมีจิตใจอยู่เหนือโลก ไม่มีกิเลส ไม่มีพลังงานแห่งตัวตน ; เพราะฉะนั้น ก็กลายเป็นเหลือพลังงานแห่งสติปัญญา บริสุทธิ์ รั้อยู่ในตัวเองว่าอะไรควรทำ อะไรต้องทำ อะไรมีค่ามาก, ไม่ใช่ไม่รู้ ไม่ได้ทำเพื่อตัวตน แต่ทำไปด้วยแรงผลักดันของสติปัญญา หรือบางทีก็จะเรียกได้ว่าเป็นเพียงความเคยชินของเมตตา กรุณา บริสุทธิ์ ที่เคยอบรมมามากเหลือเกิน ก่อนแต่ที่จะเป็นพระพุทธเจ้า. เป็นพระพุทธเจ้าแล้ว กิเลสหมดแล้ว อะไรหมดแล้ว แต่ความเคยชินอันนี้เหลืออยู่แบบโมเมนตัม ไม่มีแรงงานทำให้เกิดโดยตรง แต่ที่มวลของความเร็ว นั้นยังเหลืออยู่ มันก็ไปได้ กว้างร่างกายนี้จะแตกดับลง. นี่พระอรหันต์จึงมีลักษณะของตนเอง คือไม่เหมือนกับปุถุชนที่ทำอะไรก็ทำด้วยอำนาจชักจูงของความมีตัวตน ; แต่ท่านก็ทำด้วยแสงสว่างของปัญญา หรือโมเมนตัมของเมตตากรุณา ที่เหลืออยู่มาก ทำให้นั่งอยู่ไม่ได้ หรือจะพูดเอาเปรียบสักหน่อยที่ท่านทำเพื่อ *exercise* ก็ได้ มันอยู่นิ่งไม่ได้นี่คนเรา.

(ถาม) ปัญหาเมื่อที่ค้างอยู่ คือว่าความคิดนี้เป็นตัวชี้ให้เห็นว่า เราจะทำพฤติกรรมอะไรต่อไปในข้างหน้า การที่หลายคนนี้มาศึกษาระรณะ ก็เพื่อจะต้องการหลุดพ้นเพื่อตัวเองให้หลุดพ้น; แต่เมื่อพอมาศึกษาเข้าความคิดอันแรกที่ทางศาสนาให้ ก็คือว่าไม่มีตัวตน ฉะนั้นความคิดว่าไม่มีตัวตน มันก็ไปขัดกับพฤติกรรมที่จะมีต่อไปข้างหน้า เพราะเหตุว่าถ้าคิดว่าไม่มีตัวตน เราจะต้องไปทำอะไร เพื่อสลักตัวตน เพราะว่าความคิดมันจะขัดกับการปฏิบัติเพื่อจะละตัวตนอยู่แล้ว ไม่ทราบว่าคุณคิดอันนี้จะถูกหรืออย่างไรผมไม่ทราบ ?

(ตอบ) นี่ก็เป็นปัญหาที่จริงหรือที่แท้อันหนึ่งทีเดียว คือว่าคนทุกคนที่ยังเป็นธรรมดาสามัญอยู่ ยังมีตัวตนมุ่งหมายจะทำให้ดีที่สุด ตามที่ตัวตนจะทำได้ แล้วก็คิดว่าพุทธศาสนาจะช่วยให้เป็นอย่างนั้นได้. พูดตรง ๆ ก็ว่าจะให้ธรรมะในพระพุทธศาสนาช่วยให้มีตัวตนที่ดีกว่า ให้ทำอะไรให้มันดีกว่ามันก็ได้เหมือนกัน; แต่ต้องมองดูให้ละเอียด ที่ว่าธรรมะในพุทธศาสนาจะช่วยให้มีตัวตนที่ดีกว่า หรือความเห็นแก่ตัวที่น้อยลงนั้น มันเป็นตัวตนที่ดีกว่า. แต่ยังมีสิ่งที่สำคัญกว่านั้นอีก ก็คือว่าใครก็ตามถ้าทำอะไรด้วยความหมายมันแห่งตัวตนแล้วมันเผาเลนทันที; น้อยากจะให้บรรเทาตัวตนส่วนเกินออกเสียบ้าง. เช่นเรียนหนังสือนี้ อย่าเรียนด้วยจิตที่มันมีตัวตนเกินไป มันจะไม่ปวดหัว มันจะไม่เป็นโรคเส้นประสาท มันจะไม่ร้อนผ่าว; ลดตัวตนลงเสียบ้าง จะเรียนหนังสือได้ดีกว่า ที่หมายมันปั้นมือซัดซัดเป็นกิเลสมากเกินไป.

ที่นี้ ต่อไปถึงการทำงาน ถ้าทำด้วยตัวตนเต็มที่อยู่เหมือนกัน มันก็เผาเลนทันทีเหมือนกัน, เป็นความทุกข์ทรมานอยู่ในการทำงาน หรือสิ่งที่ทำอยู่ หรือแม้แต่สิ่งที่ได้อยู่ หรือแม้แต่ในผลกำไรที่ได้อยู่. ถ้าจิตที่มันหมายมันเป็นตัวตนเกินไปแล้ว แม้ได้กำไรอยู่ในผลที่อยู่ มันก็ขบกัด คือร้อน; ให้ลดเสียให้พอดี. เรายังไม่เป็นพระอรหันต์ แต่ว่าลดเสียให้พอเหมาะที่ว่า จะเล่าเรียนด้วยใจคอที่ปรกติได้ผลดี ไม่มีความทุกข์ แล้วก็เรียนได้ดีด้วย แล้วก็ออกไปประกอบการทำงานด้วยใจคอที่ปรกติ ไม่มีความทุกข์ ได้ผลดีด้วย ตัวตนมันก็ค่อยเบาไป เบาไปจนเข้าไปเข้าระทับมาตรฐานนั้น.

ที่ว่ามาสวนโหมกซ์ มาเจอกันเข้ากับคำสอนที่ว่าไม่มีตัวตน นั้นเห็นจะไม่ถูกต้องมั่ง ทุกคนเป็นพยานได้ เมื่อตะก็ผมพูดว่าอะไร ผมพูดว่าพุทธศาสนานี้สอนเรื่องมีตัวตนหรือไม่มีตัวตน; ก็ได้พูดถึงเรื่องตัวตน ซึ่งจะต้องมีอยู่สำหรับคนธรรมดาสามัญให้รักตนคือว่าช่วยให้มันดีขึ้น ๆ นี้ในฝ่ายที่มีตัวตน ก็ต้องการจะปรับปรุงให้มันเป็นตัวตนที่ไม่เป็นอันตรายนั้น มิฉะนั้นแล้ว มันจะตกไปในฝ่ายที่เป็นอันตราย คือมีกิเลสมากเกินไป. นี้ก็ปรับปรุงให้เป็นตัวตนที่มีกิเลสน้อยลง มีสติปัญญามากขึ้น แต่ยังเป็นตัวตนอยู่นั้นแหละ.

การมาที่นี่ ก็มาเพื่อหาโอกาสฟังคำแนะนำสั่งสอนของพระพุทธเจ้า. ที่เอามาพูดให้ฟัง ว่าเราจริงใจในข้อนี้ยังไง แล้วเราทำอย่างนี้ แล้วเราก็จะควบคุมตัวตนส่วนเกินได้ เหลืออยู่แต่ส่วนที่พอดี ไม่ทำให้เป็นปัญหายุ่งยาก ให้เล่าเรียนไปได้ อย่างสะดวกกาย มีความสุขในการเรียน ไปตามแนวที่มันไม่มากไม่น้อย. ส่วนข้อที่ว่า จะซัดซัดมุงจะเอากันเต็มทีด้วยตัวตนนั้น ก็ทำเป็นอยู่แล้วนี่ ทำเองอยู่แล้ว ทำเป็นอยู่แล้ว ไม่ต้องมีใครสอน; ถ้าชอบอย่างนั้นก็ได้เหมือนกันแหละ ลองดูก็แล้วกัน. พร้อม ๆ กันนั้นให้สังเกตดูให้ดี ๆ ว่ามันเป็นอย่างไรบ้าง มันจะทรมาณตนมากเกินไปละมั่ง มันจะเผาตนมากเกินไป มันจะทำให้ซัดซัดมากเกินไป; พอผิดหวังหน่อยก็ร้องไห้บ้าง ฆ่าตัวตายบ้าง ฆ่าเพื่อนตายบ้าง ตัวตนที่เป็นส่วนเกิน มันเป็นอย่างนั้น.

เดี๋ยวนี้ในประเทศเรา คนหนุ่มสาวทั้งหลาย มีตัวตนส่วนเกินมากกว่าแต่ก่อนมาก คือเหตุการณ์ที่มันปรากฏออกมา หรือว่าที่มันอยู่ในหน้าหนังสือพิมพ์อะไรนี้ มันพิศุจน์. เดี่ยวนี้มันมีตัวตนที่เกินมาก ที่ซัดซัดมาก ที่ไว้มาก; เพราะฉะนั้นคนหนุ่มสาวจึงฆ่ากันในลักษณะที่แต่ก่อนเขาไม่ฆ่ากันหรอก. เขาหัวเราะเยาะได้ในเรื่องอย่างที่คุณเดี๋ยวนี้ฆ่ากัน, สมัยปู่ ย่า ตา ยาย เขาหัวเราะเยาะได้ สมัยที่หญิงสาวฆ่าตัวตายนี้ สมัยก่อนเขาหัวเราะเยาะได้, ที่คนหนุ่มฆ่าตัวตายนั้นแหละ สมัยก่อนก็เป็นคนหนุ่มที่หัวเราะเยาะได้; คนหนุ่มสาวสมัยนี้ไม่อาจจะหัวเราะเยาะได้ เพราะไปหลงตัวตนในส่วนเกินมากเกินไป

ฉะนั้นธรรมะอาจจะช่วยได้ในขั้นนี้ มาที่นี้ก็จะพูดกันถึงเรื่องนี้ เรื่องส่วนนี้ไปควบคุมตัวตนเสียใหม่ให้ดี.

(ถาม) ผมได้ทราบข่าวว่าเป็นเรื่องจริงครับ เรื่องนี้คือว่ามีพระภิกษุโดนยิงที่จังหวัดผม รูปหนึ่งคือก่อนที่ท่านจะโดนยิง คงมีเบื้องหลังเรื่องอะไรที่อะไรมานะครับ ที่นี้คนที่ฆ่าภิกษุองค์นั้น คือแกก็มีอาการอาชวก่อนแล้ว ผมถามว่า ภิกษุองค์นั้นกับฆราวาส ไปบิณฑบาตโดนยิงตอนบิณฑบาตด้วย แล้วถามว่าคนที่ฆ่าภิกษุองค์นั้นเขาคิดของเขาเสมอ เขาว่าเขาไม่ได้ฆ่าภิกษุ เขาฆ่าคนฆราวาสธรรมดา แต่ในสังคมที่จังหวัดนั้น เขาคิดว่าคนนั้นบาปหนาเลย. ถามว่าคนนั้นจะโทษว่าบาปนี้ บาปของคนฆ่าหรือจะเอาบาปของสังคมที่จังหวัดนั้น ?

(ตอบ) นี่ก็อย่างเดียวกันกับเมื่อกัน ที่ว่าถ้าพูดกันอย่างความรู้สึกของชาวบ้านหรือสังคมหรือว่าทฤษฎีธรรมิกโฆหาร เขาก็เอาความรู้สึกหรือความรู้สึกของสังคมนั้นแหละเป็นหลัก. ที่นี้คนฆ่าเขาเอาความรู้สึกแท้จริงของเขาเองเป็นหลัก; ถ้าเราบริสุทธิ์ใจนะ คือเขารู้ว่าคนนั้นไม่ใช่ภิกษุแล้ว ใช่ไหม? คือว่าเขาฆ่าคน เขาไม่ได้ฆ่าภิกษุ เพราะฉะนั้นเขาก็ต้องรู้ว่าคนนั้นไม่มีความเป็นภิกษุ เพราะฉะนั้นเขาก็ต้องเป็นว่า เขาฆ่าอันธพาลอะไรคนหนึ่ง มันก็คนละเรื่องซื่อๆนั้น. คนนั้นเขาเอาความรู้สึกที่เกิดมาจากความรู้สึกจริงๆของเขาเป็นหลัก; ฉะนั้นผลที่เกิดขึ้นแก่จิตใจของเขามันก็ต่างกัน. ส่วนสังคมเขาไม่รู้ อย่างนั้น เขาไม่รู้สักอย่างนั้น เขาไปรู้สึกอย่างอื่น เพราะฉะนั้นผลที่เกิดขึ้นแก่จิตใจของสังคมทั้งหมด มันก็ต้องต่างกัน ไปอีกรูปหนึ่ง มันเป็นเรื่องพร้อมกันไป ไม่มีปัญหาอะไร.

ที่นี้จะพูดให้มันเกินธรรมดาไปบ้าง : คนที่ไปฆ่าเขา เขาก็คิดว่าเขาทำถูก เขากลายเป็นได้บุญไปเพราะเขาทำถูก. ที่นี้สังคมก็พลอยได้บุญ คือพลอยเสียใจด้วยการที่มีคนถูกฆ่า ก็เลยได้บุญกันทั้งสองฝ่าย.

เอ๊, ต้องปิดโรงเรียน เวลาหมดแล้ว ไว้พูดกันวันหลังอีก.

โมกขธรรมประยุกต์

- ๓๒ -

๒๙ เมษายน ๒๕๑๘

โลกธรรม

ท่านนักศึกษา ผู้สนใจในธรรมทั้งหลาย,
ในการบรรยายชุดโมกขธรรมประยุกต์นี้
เป็นครั้งที่ ๑๖ แล้ว

ผมจะได้กล่าวโดยหัวข้อสั้น ๆ ว่าโลกธรรมในฐานะที่เป็นปัญหาสำหรับคน
คือคนมีปัญหาก็เกี่ยวกับสิ่งนี้อยู่ตลอดเวลา จนกระทั่งว่าจะเอาชนะมันได้อย่างไร.

สำหรับผู้มาใหม่ก็ขออย่าได้ลืมเสียว่าเรากำลังพูดเรื่องโมกขธรรมนี้
เป็นชุดๆ อยู่ ฉะนั้น จึงต้องพูดติดต่อกันไป, แล้วก็พูดในลักษณะที่ว่า จะเอา
ธรรมะอันเป็นหัวใจขั้นสูงสุดในพุทธศาสนา มนุษย์ประยุกต์ในชีวิตธรรมดาสามัญ
ประจำวันได้อย่างไร.

ให้ศึกษาธรรมะชั้นสูงก็เพื่อใช้ได้ทั้ง ตีล สมาธิ ปัญญา

คนเป็นอันมากกล่าวอย่างละเมอ ๆ โดยไม่ได้มีเหตุผลอะไร ว่ามันเป็นสิ่งที่ไร้สาระ หรือไม่สมควร ที่จะเอาเรื่องชั้นสูงสุดในพุทธศาสนามากล่าวในลักษณะอย่างนี้ กับทำนงทั้งหลายที่ยังเป็นคนหนุ่มคนสาวเป็นต้น. บางคนก็ได้ใช้เหตุผลพิจารณา ไม่ได้กล่าวอย่างเพ้อ ๆ ไปทีเดียว; เขาก็มองไม่เห็นว่ามันจะเป็นประโยชน์อะไรได้ แล้วก็คัดค้านกันอยู่โดยมากด้วยเหมือนกัน.

ที่นี้ ผมมันก็ดันทุรังไปคนเดียวที่เอาเรื่องสูงสุดในพระพุทธานุศาสตร์ เช่นเรื่อง อนัตตา เรื่องนิพพาน เรื่องอะไรทำนองนี้มาพูด. คนที่เขาหวังดี เขาก็แนะนำว่าให้หยุดพูด ก็มี, คนที่เขาทำนงติดใจ ก็มีเหมือนกัน. การที่บอกให้ทราบเช่นนี้ ก็เป็นกาตติเหมือนกัน คือว่าจะได้เข้าใจกันเสียที่ว่ามันเป็นอย่างไร; เพราะว่าคนหนุ่ม ๆ โดยมากก็สงสัยว่ามันจะมีประโยชน์อะไร, บางทีก็รู้สึกไปในทำนองที่ว่า จะขัดกับความเจริญของคนก็มี.

นี่จึงเป็นสิ่งที่ต้องขอร้องเป็นพิเศษ ว่าให้สังเกตดูให้ดี โดยความหมายของคำว่า “**ประยুক্ত**” นี้ หมายความว่า **ต้องเอามาปรับปรุง ไม่ใช่ว่าจะหยิบมาใช้ได้ทันที**; ต้องเอามาพิจารณาดู แล้วปรับปรุง แล้วใช้ให้มันพอเหมาะพอสม สำหรับผู้ที่อยู่ในสถานะเช่นนี้ โดยเฉพาะอย่างยิ่งก็เป็นฆราวาส, โดยเฉพาะอย่างยิ่งกว่านั้นอีกก็คืออยู่ในปฐมวัย กำลังศึกษาเล่าเรียน กำลังสร้างความคิดก้าวหน้าให้แก่ตนเอง. นับแต่ไหนแต่ไรมาแล้ว **เขาถือกันเป็นธรรมเนียมเสียเลยว่า เอาไว้ให้แก่แต่ก่อน จึงค่อยสนใจในธรรมะ**; แล้วเขาก็ไม่ได้เล็งถึงธรรมะอันสูงสุดอะไร จะเล็งถึงแต่เพียงว่าเข้าวัดเข้าวา เท่านั้นแหละ ให้เฝ้าให้แก่แต่ก่อน แล้วจึงเข้าวัดเข้าวาบ้าง ไม่ได้พูดถึงเรื่องธรรมะชั้นสูงสักทีไรกัน. **เดี๋ยวนี้** เรามัน **กลับตรงกันข้าม** ว่า ยังเป็นคนอยู่ในวัยรุ่น ในปฐมวัยอย่างนี้ ยังอยู่ที่บ้าน ยังเรียนอยู่อย่างนี้ กลับดู **ชักชวนให้สนใจในเรื่องพระนิพพานโดยตรง** หรือเรื่องอื่น ๆ ที่อยู่ในระดับเดียวกันกับนิพพาน.

พวกคุณจะเห็นได้ว่า มันจำเป็นอย่างยิ่ง ที่จะต้องทำความเข้าใจกันในเรื่องนี้ ; ฉะนั้นก็ ขอให้เข้าใจให้ได้ให้สำเร็จประโยชน์. อย่างเมื่อวานนี้ก็ ได้พูดถึงเรื่องตัวคุณว่าเป็นสิ่งที่มิได้มีอยู่จริง เป็นเพียงความคิดปรุงแต่ง ที่ทำให้มีความรู้สึกไปอย่างนั้นเท่านั้นเอง ; นี้ก็มีปัญหาหากเกี่ยวข้องกับกว้างออกไป ถึงกับว่าถ้าอย่างนั้น เราจะทำไปทำไม หรือว่าเราจะมีกำลังที่ไหน เอามาใช้ในการทำงาน ทำหน้าที่ของตน อย่างนี้เป็นต้น.

นี่ขอให้เข้าใจเนื่องกันมาถึงการบรรยายในวันนี้ โดยมีหลักว่า เราจะปล่อยไว้อย่างไรเวลา คือไม่รู้ว่าเสียเลย หรือว่าอย่างคลุมเคลือ ๆ รู้บ้างไม่รู้บ้าง เกี่ยวกับเรื่องว่าตัวคุณมีหรือไม่มี ? หรือมีอยู่อย่างไร ? อย่างนี้ดี หรือว่า จะให้มันแน่ชัดลงไป ว่ามันมีหรือไม่มีอย่างไร แล้วเราจะต้องทำอย่างไร จึงจะได้รับประโยชน์จากการที่เกิดมาเป็นมนุษย์ แล้วก็มีศาสนาเช่นพุทธศาสนาเป็นต้น. ให้ศึกษาเล่าเรียน และถือกันว่าเป็นสิ่งสูงสุด ที่จะขจัดปัญหาต่าง ๆ ได้ ; นี้ผมก็ยังมีความรู้สึกหรือมองเห็นว่า จะต้องให้เข้าใจถูกต้อง ว่าทั้งหมดมันมีอยู่อย่างไร แล้วเราจะเอาไปใช้กันสักเท่าไหน เพียงไหน อย่างไร.

ทุกคนที่มาอาจมีความหวังต่าง ๆ กัน บางคนก็อาจจะผิดหวัง หรือรู้สึก ว่าผิดหวังก็ได้ ; ถ้าไม่เข้าใจเรื่องที่พูดแล้ว ก็คงจะรู้สึกผิดหวัง เพราะผมก็ไม่ได้พูดอย่างอื่น พูดแต่อย่างนี้. บางคนหวังว่าศึกษาธรรมะ รู้จักทำจิตใจให้เป็นสมาธิ ก็เป็นประโยชน์ดีในการศึกษาเล่าเรียน หรือการคิดนึก การทำงานอะไรต่าง ๆ ; อย่างนี้ก็ถูกเหมือนกัน. แต่ผมก็ไม่ได้บรรยายเรื่องชนิดนั้นโดยตรง กลับมาบรรยายเรื่องที่ไกลไปกว่านั้น หรือลึกไปกว่านั้น แล้วก็พื้นฐานของความมุ่งหมายอันนั้น ดีไปกว่าเสียอีก ; เช่นว่ามีสมาธิทำงานได้ดี แต่ถ้าไม่มีความยึดมั่นต่อมัน กลับทำงานได้ดีกว่าไปเสียอีก. ผมจึงกำลังอธิบายในขั้นที่เรียกว่า มีจิตที่ว่างที่เป็นอิสระ ที่ไม่ได้ยึดถืออะไรให้หนัก ให้รุ่มรังอะไรนี้ มันเป็นที่สมาธิ เป็นที่ปัญญา เป็นที่อะไรหมก ; นี้กลับจะช่วยให้ทำงานได้ดี เล่าเรียนได้ดี อะไรได้ดี แต่ทำไมใช้ทั้งหมด. แต่ถึงไม่ใช่ทั้งหมด ก็ยังดีกว่าที่จะรู้แต่เพียงเรื่องของสมาธิอยู่นั่นเอง ; ฉะนั้นจึงเอาเรื่องอนัตตา หรือเรื่องความไม่ยึดมั่นต่อมัน ในความหมายอย่างอื่นมาพูดกัน.

ใจหรือจักและมีธรรมะชั้นสูง เพื่อไม่ต้องเป็นทุกข์

ข้อนี้อาจจะสรุปความได้ว่า เมื่อจิตว่างจากความติดมันดื้อมันแล้ว เป็นทั้งศีล ทั้งสมาธิ ทั้งปัญญา ทั้งอะไรโดยสมบูรณ์ อยู่ในตัวโดยอัตโนมัติ แล้วก็เลยเป็นจิตที่มีสมรรถภาพที่จะทำอะไรได้ตั้งแต่ต้นจนปลาย, แล้วก็ยังมีประโยชน์อีกอย่างหนึ่งว่า เราจะไม่มีความทุกข์เลย ตั้งแต่ต้นจนปลาย แม้ว่าเราจะต้องทำสองอย่างพร้อม ๆ กันไป.

สองอย่างในที่นี้ก็คือ ศึกษาเล่าเรียน หรือประกอบอาชีพ หรืออะไรก็ตาม ตามความจำเป็นที่จะต้องอยู่ในโลก ในส่วนร่างกายนี้ ก็เรียกว่าเป็นอย่างหนึ่ง หรือหน้าที่อันหนึ่ง; ส่วนอีกอย่างหนึ่งนั้นก็คือว่า เราจะต้องมีธรรมะ ที่ทำให้เราไม่ต้องเป็นทุกข์ ไม่รู้สึกเป็นทุกข์เพราะเหตุนี้ ๆ; หรือจะเรียกไปเสียอีกอย่างหนึ่งว่า เราต้องการจะศึกษารธรรมะ พร้อมกันไปด้วยการทำหน้าที่อย่างชาวโลก คือทำอาชีพ.

ออกจะเป็นนักศึกษาที่จัดไปสักหน่อย ในการที่ให้อะไร ๆ ก็เป็นเพียงการศึกษาเท่านั้น : การมีชีวิตอยู่ในโลกนี้ก็เป็นการศึกษาเท่านั้น, ชีวิตเป็นการศึกษาเท่านั้น; ในด้านโลก ๆ ก็คือการศึกษา. การประกอบอาชีพ การเป็นอยู่ การต่อสู้ไปในชีวิต เอาเป็นเพียงการศึกษา เท่านั้น อย่างนี้จะสนุกก็ จะหาความทุกข์ยาก; เพราะมันอาจจะศึกษาเลยไปถึงความจริง ของสิ่งที่เรียกว่าชีวิตนั้น คือความที่ไม่ควรจะยึดมันดื้อมัน เป็นตัว เป็นตน พร้อมกันไปในตัว เป็นการศึกษาสองอย่างคู่กันไปอย่างนี้ก็ได้อ. ถ้าไม่อยากจะเรียกว่าการศึกษา ก็เป็นการทำงานพร้อมสองอย่างกันไป : ทำอาชีพเพื่อร่างกาย, ปฏิบัติธรรมะเพื่อจิตใจ คู่กันไปทั้งสองอย่าง ถ้าทำได้ มันจะนำคุณว่าที่จะปล่อยให้ปะปะไปตามบุญตามกรรม.

ถ้าเราทำได้ ก็หมายความว่า ประโยชน์ที่ต้องประสงค์ในส่วนวัตถุ ส่วนร่างกายส่วนโลก ๆ นี้ก็มีได้. ประโยชน์ในส่วนธรรมะ คือจิตที่สงบเป็นสุขไปตามแบบของธรรมะนั้น ก็มีได้ด้วย, พอพูดอย่างนี้บางคนก็คงจะค้านอีกว่า มันมากเกินไปแล้ว,

คนแก่ ๆ ก็จะมีจาดึก ๆ วิชาเด็ก ๆ ว่าเด็กนี้จะเอามากเกินไปแล้ว. มันไม่ใช่อย่างนั้นหรอก อย่าไปคิดกันอย่างนั้น; ให้ได้ทีที่สุกเท่าที่เราจะทำได้แล้วก็แล้วกัน ในข้อที่ว่า จะก้าวหน้าไปเรื่อยและโดยเร็วที่สุด แล้วโดยไม่ต้องมีความทุกข์ด้วย คือไม่มีความผิดพลาดด้วย. นี่ถ้าต้องการอย่างนั้นกันจริงๆ แล้ว **ความรู้เรื่องไม่ยึดมั่นถือมั่น** นั้นแหละ **จำเป็นที่สุด** และจะมี **ประโยชน์ที่สุด** ขอให้มันพอสมควร ตามภูมิตามชั้น ตามสถานะของตน.

เด็ก ๆ ก็ไม่จำเป็นจะต้องเป็นทุกข์ร้องไห้ เพราะสอบไล่ตก, แล้วก็ไม่ต้องเกิดเด็ก ๆ ประเภทที่พอกับเข้าชู้ครู ว่านี่ถ้าลงคะแนนให้กูสอบตก แล้วยิงเลย; นี่เขาว่าเป็นเรื่องจริง แล้วก็ยังมีหลายแห่ง. เด็ก ๆ เที่ยวนี่เป็นถึงขนาดนี้แล้ว ไม่ใช่निया; เด็กชนิดนี้ไม่น่าจะมี. ที่มีเพราะว่าเขาไปยึดถือมากเกินไป เมื่อตัวไม่มีอะไรที่จะต้องสอบตก เขาก็ไม่ยอมตก. ตามที่เขายืนยันได้นี้ มีมากกว่า ๔ - ๕ รายที่มีอย่างนี้ นี่เป็นของใหม่ ของแปลก ของเพ็งมี คือความยึดมั่นที่สูงเกินไป. อีกทางหนึ่งก็ไปร้องไห้ ร้องไห้เสียใจ จะกระโดดหน้าตายก็มี เพราะว่าเด็กเขากำลังมุ่งมั่นมากเกินไปในการเรียน ด้วยการเห็นแก่ตน พอสอบไล่ตกก็เลยอาย มีความยึดมั่นมากเกินไป อายกว่าตัวตาย; ตำรวจเคยช่วยเด็กชนิดนี้ที่สะพานพุทธ ๆ ของโรงเรียนแห่งหนึ่งปีละคน ๒ คน นี่ก็เป็นเรื่องจริงไม่ใช่เรื่องนิยาย.

นี่ขอให้คิดดูเถอะว่า จะทำไปทำไมกัน เพียงแต่สอบไล่ไม่ได้ตามที่ต้องการ แล้วก็ฆ่าตัวตาย กระโดดหน้าตาย หรือจะฆ่าคนอื่นตาย มันไม่ใช่เรื่องของมนุษยเสียแล้ว. นี่ตัวอย่างมีอีกมากมาย แต่เอามาเล่าให้ฟังบ้าง พอเป็นเครื่องแสดงให้รู้ว่ามันจำเป็นแล้ว ที่มีมนุษย์ผู้มีความสมองฉลาดปราดเปรื่องอย่างสมัยนี้ จะต้องมีความรู้อีกด้านหนึ่งให้ทัดเทียมกัน คือความรู้เรื่องที่ไม่ยึดมั่นถือมั่นให้มันเกินไป.

ก่อนนี้เขาไม่ยึดมั่นถือมั่นเกินไป เพราะเขาฉลาดน้อย เที่ยวนี่มันฉลาดมาก ดูอุปสรรคทางอื่นให้ฉลาดมาก; ฉะนั้นความยึดมั่นถือมั่น มันก็รุนแรงหรือแหลมคมมาก

จึงมีการกระทำที่ไม่น่าดูมากขึ้น. แม้การประกอบอาชญากรรมของอันธพาลต่าง ๆ ตามถนนหนทางทั่วไปทั้งโลก เนื่องด้วยทางเพศเป็นส่วนใหญ่นี้ ก็มาจากความยึดมั่นถือมั่นนั้นทั้งนั้น.

น่าจะมองเห็นกันเสียบ้าง ว่าเรื่องความไม่ยึดมั่นถือมั่น เป็นเรื่องควรศึกษา กันแล้ว, มันถึงยุคถึงสมัยที่ว่า คนเราควรจะศึกษาเรื่องนี้กันแล้ว. อย่าได้ไปคิดในทำนองที่กลับกันอยู่ ว่ายุคนี้สมัยนี้ ต้องพูดกันแต่เรื่องความเจริญก้าวหน้าทางวัตถุ ทางเศรษฐกิจ ทางการเมือง ทางอะไรก็สุดแท้ ให้มันก้าวหน้ากันตะพึดไป; แล้วมันถูกครึ่งเดียว. ยุคนี้เป็นยุคที่แข่งขันกันมาก เพราะต้องการก้าวหน้ากันมาก; แต่พร้อมกันนั้นก็ อย่าได้ทำลายตัวเอง ด้วย จึงต้องมีความรู้เรื่องธรรมะในขั้นสูงเพิ่มเติมขึ้น อีกส่วนหนึ่ง อย่างที่เรียกว่าจำเป็นที่เดียว จำเป็นยิ่งกว่าสิ่งที่แล้ว ๆ มา.

ผมมองเห็นอย่างนี้ แล้วจึงได้เริ่มพูดเรื่องที่เขาเรียกกันว่า โลกุตระ แก่นักเรียน นักศึกษาเรื่อย ๆ มา หลายปีแล้ว. เมื่อสัก ๒๐ ปีมาแล้ว ก็ได้เริ่มพูดแก่นบุคคล ชั้นที่จะได้รับการแต่งตั้งเป็นผู้พิพากษา ไม่ใช่เด็กแล้ว อย่างนั้นก็ยังถูกตีถูกทำหนั ถูกเยาะเย้ย โดยบุคคลบางพวกว่าเขาเรื่องโลกุตระมาสอนผู้พิพากษา ซึ่งมันไม่เกี่ยวกันเลย; เขาว่าอย่างนั้น แต่เรามันกลับเห็นเป็นอย่างอื่น ว่าอย่างน้อยที่สุดผู้พิพากษาก็ควรจะบังคับกิเลสได้ ไม่มีอกติ, อกตินั้นมันมาจากการยึดมั่นถือมั่นมากเกินไปเหมือนกัน อย่างนี้เป็นต้น ก็ได้พูดมาเรื่อย ๆ จนกระทั่งวันนี้.

วันนี้กำลังจะพูดเรื่องโลกธรรม ให้ทุกคนรู้จักให้ดี แล้วเอาชนะให้ได้เท่าที่ตัวเองจะเอาชนะได้ พอเหมาะสมแก่สถานะของตน หรือแก่วัยของตน หรือแก่หน้าที่การงานของตน.

เรื่องโลกธรรม เป็นเรื่องเกี่ยวกับ “ของตน”

ในครั้งที่แล้วมา พูดเรื่องรู้ให้ดีแล้วไม่มีตัวตน แต่ความรู้สึกของเรายังมีตัวตน แล้วก็ทำไปในลักษณะที่จะให้มันถูกข้อเท็จจริง ที่ว่าตามธรรมชาติที่แท้จริงมันไม่มี

ตัวคน; แต่ความรู้สึกของเรามันมีตัวตนอยู่เรื่อย แล้วจะอย่างไร มันจึงจะถูกกัน กับข้อเท็จจริง ระหว่างความรู้สึกของเรากับธรรมชาติอันแท้จริง ซึ่งได้พุกกันไปแล้ว พอสมควรในครั้งที่แล้วมา. วันนั้นมันก็เป็นเรื่องที่เนื่องกัน หากแต่ว่าเขียบออกมา เป็นเรื่องเกี่ยวกับของของคนตัว. เมื่อวานเป็นเรื่อง “ตัวกู” มากไป, วันนี้เป็นเรื่อง “ของกู” โดยตรง.

ที่เรียกว่า โลกธรรม นั้นบางคนอาจจะยังไม่ทราบ โลกธรรมก็แปลว่า **สิ่งที่จะต้องมีอยู่เป็นธรรมดาในโลก** ไม่วิเศษวิโสอะไร ก็จะต้องมีตามธรรมดาในโลกอย่าง “ไม่วิเศษวิโสอะไร”; พึงดูให้ดีๆ. แต่เราก็จะให้ความหมายคุณค่าแก่นมันอย่าง **วิเศษ** กระทั่งในทางบวกและทางลบ : ทางบวกก็รักมาก พอใจมาก, ทางลบก็เสียใจมาก จะฆ่าตัวตาย. สิ่งที่เรียกว่าโลกธรรม หรือที่จะต้องมีอยู่เป็นธรรมดาสามัญในโลกนั้น เขาจัดไว้ ๔ คู่ คือ : **การได้ลาภ** และ **การไม่ได้ลาภ** คือ **การได้** กับ **การเสีย** นั้นเอง คู่หนึ่ง, แล้วก็การ **ได้เกียรติ** กับ **การไม่ได้เกียรติ** หรือ **มียศ** กับ **ไม่มียศ** นั้นเอง คู่หนึ่ง, แล้วก็การ **ได้สรรเสริญ** กับ **การได้นินทา** คู่หนึ่ง, การ **ได้สุข** กับ **การได้ทุกข์** อีกคู่หนึ่ง, เลยเป็น ๔ คู่.

พิจารณาดูให้ดีด้วยกันทุกๆ คน ว่ามันมีความหมายก็มากน้อย มันมีค่าก็มากน้อย สำหรับเราโดยเฉพาะก็ได้. **การได้สิ่งที่เราต้องการ** กับ **การไม่ได้สิ่งที่เราต้องการ** นั้นมันมีความหมายแก่เรากี่มากน้อย?

คู่ที่ ๑. การได้ตามต้องการ ทำให้เราถึงโลกล้มตัวเป็นบ้าเป็นหลัง และทำอะไรอย่างไม่น่าดูต่อไปอีก จนกระทั่งเป็นความทุกข์ชนิดที่ไม่รู้สึกตัว. ที่นั่น ส่วนไม่ได้ การไม่ได้ มันก็เป็นทุกข์แบบหนึ่งเหลือประมาณ ก็ **ขบกัดเอาโดยตรง** เผาผลนเอาโดยตรง; มันก็เป็นทุกข์เท่ากัน แต่มันคนละแบบ.

คู่ที่ ๒. ได้ยศ กับ เสื่อมยศ หรือได้เกียรติกับเสียเกียรตินี้ ก็ขอบจะไม่ต้องอธิบายแล้ว; เพราะเกิดมาจนโตเท่านั้น มีการศึกษาในระดับมหาวิทยาลัยอย่างนี้ ก็ค่อย

ได้รู้ความหมายของคำเหล่านี้ดี เพราะได้ผ่านมากด้วยตนเอง ในเรื่องมีเกียรติอย่างนั้น มีเกียรติอย่างนั้น, แล้วก็เสียเกียรติไป เพราะเหตุหนึ่ง เพราะเหตุหนึ่ง หรือเขาไม่ให้เกียรติเรา ที่ตัวเราคิดว่าเขาควรจะให้ ก็ไปเสียใจอยู่อะไรอยู่; เหล่านี้เป็นของธรรมดาที่มากน้อย, หรือเป็นของพิเศษ ไม่ใช่ของธรรมดา ในความรู้สึกของเรา.

คนที่ ๓. สรรเสริญ กับ นินทา; เราเคยได้รับการสรรเสริญจนทั่วเลย, แล้วก็เคยถูกเขานินทาหรือดูหมิ่น จนโกรธเป็นฟืนเป็นไฟ เป็นยักษ์เป็นมารไปเลย เมื่อถูกเขานินทา มาเสียใจมาวุ่นวายอยู่เป็นวัน ๆ เดือน ๆ ก็มี; เป็นความฉลาดหรือเป็น ความโง่เขลาดี มันต้องดูกันให้ดี ๆ. ถ้าหากว่าเป็นปกติดูได้ โดยไม่ต้องขึ้น ๆ ลง ๆ หรือฟู ๆ แสบ ๆ มันจะวิเศษสักก็มากน้อย? ถ้าจิตใจของเรามีความสะอาด สว่าง มีความ เข้มแข็งมีอะไรพอที่จะไม่ฟูขึ้นเพราะความสรรเสริญ ไม่แสบลงเพราะความดูหมิ่นท้านั้น มันจะดีก็มากน้อย?

คนที่ ๔. สุกทัย สุก กับ ทุกข์ นี้ก็พูดยาก มันเป็นเพียงเวทนาเท่านั้น, ใน ที่นี้มีความหมายเป็นเพียงเวทนาเท่านั้น ไม่ใช่จริงจิงอะไรเลย; ได้สิ่งที่ทำให้เราพอใจ ก็เป็นสุข, ได้สิ่งที่ไม่พอใจก็เป็นทุกข์ มันก็อยู่ในเรื่องที่เราเรียกว่า ฟู ๆ แสบ ๆ อยู่เรื่อยไป.

“โลกธรรม” ไม่ใช่เรื่องเล็กน้อย; ทำความเสื่อมเสียแก่จิตใจได้มาก

ถ้าจะเข้าใจเรื่องนี้ เห็นประโยชน์ของเรื่องนี้ ก็ลองเปรียบเทียบกันดูด้วยอัน เลยกก็ได้; คำว่า ถ้าเราไม่ต้องเป็นอย่างนั้น จะเป็นอย่างไร : เมื่อเรารู้สึกว่าถูกใครเขาจับ เราเซ็ด เราก็กไรธ, โกรธมากกว่าถูกเขาเซ็ด รู้เท่าไม่ถึงเขา ถูกเขาเซ็ดให้เล็ดลอยไป ก็มี. หรือบางทีถูกเขากด ถูกเขาแกล้ง เราก็มีความทุกข์เสียใจ ไม่รู้จะพูดอย่างไรก็มี. นี้เรียกว่าความที่ฟูขึ้นเพราะโลกธรรมฝ่ายบวก แล้วก็แสบลงไปเพราะโลกธรรมฝ่ายลบ ซึ่งมีอยู่ ๔ คู่ : บวก - ลบ, บวก - ลบ, บวก - ลบ, บวก - ลบ, มันเป็น ๔ คู่อยู่อย่างนั้น.

ใครเห็นว่าเป็นเรื่องเล็กน้อย คนนั้นก็ **จะไม่สนใจธรรมะประเภทนี้**. ที่เขารู้ว่า เขาอาจจะรู้สึก หรือตกตื้นใจได้ด้วยความรู้สึกชั่วขณะของเขา หรือควบคุมตัวเขาเองได้ โดยง่าย นี่ก็ **เป็นคนที่มีประมาท** ชนิดที่เรียกว่าตายแล้ว, มีค่าเท่ากับตายแล้ว เพราะคุณูกรื่องนี้ว่าเป็นเรื่องเล็กน้อย เป็นเรื่องตื้นชาง่าย เข้าใจง่าย แก้ไขปัญหาต่างๆ

เมื่อเรานั่งกันอยู่อย่างนี้ หรือพูดกันแต่ปากอย่างนี้ มันก็จะไม่ค่อยมีเรื่องอะไรจริงเหมือนกัน; แต่พอไปถูกเข้าจริงเถอะ ลงตูดเถอะ, พอให้ไปถูกเข้าจริง ๆ ในเรื่องได้ลาภ เสื่อมลาภ ได้ยศ เสื่อมยศ นินทา สรรเสริญ สุข ทุกข์นี้ มันจะเป็นอย่างไร; เมื่อนั้นแหละ ไปคำนวณดูใหม่ ว่าเป็นเรื่องที่ควรจะเอาใจใส่ก็มากน้อย. มัน **ไม่ใช่ทำอันตรายให้เรามีความทุกข์ สุข** ขึ้น ๆ ลง ๆ เฉพาะเรื่องนั้นเรื่องเดียว, มัน **ยังทำให้เสื่อมเสียในทางจิตใจ ทางวิญญาณ** ไกลออกไป ไกลออกไป สืบต่อกันไปอีกหลายเรื่อง.

ทีนี้ ก็จะบอกให้มองอีกแง่หนึ่งว่า ที่พวกคุณอุตส่าห์ทุ่มเทกำลังเรี่ยวแรงอะไรทั้งหมดเพื่อการศึกษา เพื่อประสบความสำเร็จในการศึกษานี้ ก็เพราะสิ่ง ๘ อย่างนี้แหละ มันบังคับ เสือกใส่ไป หรือว่าซึ่กออกก็ได้. ขอภัยพวกกันหยาบ ๆ ด้วยคำหยาบคาย. **โลกธรรมทั้ง ๘ นี้ มันบีบบังคับ เสือกใส่** จูมงมูก ลากหัว หรืออะไรไปตามเรื่องของมัน. พิจารณาดูไปแต่ละคู่ :-

เพราะเราอยากได้ลาภ **ก็ต้องทำอย่างที่เราคิดว่ามันจะได้ลาภ**, เพราะเรากลัวจะเสียลาภ หรือไม่ได้ลาภ เราก็ทำอย่างที่เราคิดว่า เราจะไม่เสียลาภ; ด้วยเหตุนี้พวกคอรบขันทั้งหลายจึงเกิดขึ้นได้ ทั้งฝ่ายที่อยากจะได้ลาภ และทั้งฝ่ายที่กลัวจะเสียลาภ, จะเป็นคอรบขันส่วนตัว เป็นบาปส่วนตัว ก็เหมือนกัน, จะเป็นคอรบขันแก่ส่วนรวมเป็นคนโกงในสังคมมันก็เหมือนกันแหละ มันมาจากสิ่งเหล่านี้.

เรื่องลามเป็นอย่างไร เรื่องยศก็เป็นอย่างนั้น; เรื่องลาภนั้นสิ่งฉุฉิมุตธรรม เป็นสิ่งของเป็นอะไรต่าง ๆ หรือเนื่องด้วยสิ่งของ, **ยศก็เป็นนามธรรม** เกยวกับ

ความรู้สึก มันขึ้นอยู่กับวัยของคน. เด็ก ๆ จะถือว่าลามสูงที่สุดคืออย่างนั้น ๆ แต่ผู้ใหญ่ อาจจะไม่เห็นว่า เป็นลาม และจะหัวเราะเอา. สำหรับผู้ใหญ่จะต้องเป็นอย่างไรนั้น - อย่างไรนั้น; พวกลูกเด็ก ๆ ได้รับความยกยอสักคำหนึ่ง ก็ดีใจโลด แต่ถ้าไปยกยอผู้ใหญ่ อย่างไรนั้น มันก็ไม่เห็นเป็นยกยอ หรือเป็นเกียรติอะไร มันคนละระดับอย่างนี้. ฉะนั้น บัญหามันก็ไม่สิ้นสุด แม้ว่าเราจะมีชีวิตอยู่ยืนไปสัก ๑๐๐ ปี ๒๐๐ ปี ก็ไม่สิ้นสุด มันยังมีส่วนที่อยากจะได้ ยังมีส่วนที่อยากให้เขายกย่องสรรเสริญอยู่นั่นเอง; ทำให้เรา **ถูกจับเบ็ด** หรือว่า **เช็ดตัวเองอยู่ โดยไม่รู้สึกรู้ตัว** มีความทุกข์ความสุขขึ้น ๆ ลง ๆ ทั่วๆ ไป แล้วทำลายคุณธรรมอันสูงสุด ที่จะเจริญงอกงามไปในอนาคตด้วย. ถ้าขณะเสียได้จะเป็นอย่างไร.

เรื่องนิทานกับสรรเสริญ ก็ไม่ค่อยต่างกันนัก ที่จริงมันก็เกี่ยวกับยศ หรือเกียรติยศอยู่นั่นแหละ. **นิทาน** นี้เขาไม่ให้ยศ ไม่ให้เกียรติแก่เรา แต่ **เขาแกล้งว่า** แล้ว **เกินจำเป็น** ไปด้วย. **สรรเสริญ** นี้เขาก็ยกย่องเรา แล้วก็มีส่วนที่จะเกินจำเป็น ไปด้วย; แต่เราก็ชอบ ทั้งที่รู้ว่าเขาสรรเสริญเกินความจริง เราก็ยังชอบ. น้อยคนที่จะคัดค้านว่านี่เกินความจริง เพราะมันชอบนี้ มันชอบสิ่งที่เรียกว่าสรรเสริญ.

สังเกตคุณสมบัติทางจิตใจของเรา หรือของใครก็ตาม ที่กำลังเป็นอย่างนั้นแล้วในโลกนี้มัน **ไม่มีทางที่จะหลีกเลี่ยง** เรื่องนิทาน เรื่องสรรเสริญ; ในทางหนึ่งเขาใช้เป็นเครื่องมือสำหรับหาประโยชน์ เขาจึงเกี่ยวนิทาน เทียบสรรเสริญใคร, อีกทางหนึ่งมันก็เป็นนิสัยของคน เป็นสัญชาตญาณของคน ที่มันชอบพูด มันหยุดพูดไม่ได้ มันก็เลยต้องพูด. เขาว่าผู้หญิงพูดมากกว่าผู้ชาย จริงไม่จริงก็ไปคุยกันแล้วกัน; แต่ผู้ชายก็พูด. เมื่อต้องพูดแล้วมันก็คือไม่อยู่ในรูปของนิทาน ก็ต้องสรรเสริญนั่นแหละ; ถ้าพูดเพราะอกไม่ได้ ก็จะต้องพูดเช่นนั้น.

เราหลีกเลี่ยงไม่ได้ ที่ว่า **อยู่ในโลกนี้จะหลีกเลี่ยงจากการนิทานหรือการสรรเสริญ** แล้วมีได้ทั้งจริงและเท็จ : สรรเสริญเท็จ นิทานเท็จ ก็มี, สรรเสริญจริง นิทานจริง

มันก็มีอยู่เหมือนกัน. แต่เราหนีไม่ได้ทั้ง ๒ อย่างเมื่อกลายเป็นคนที่ถูกเซ็ดอีกแบบหนึ่ง; ไม่ใช่มาจับตัวเซ็ด แต่เซ็ดด้วยทางให้ความหมาย ให้คุณค่าทางจิตใจ. เขาอาจจะเขียนบทความสรรเสริญ หรือนินทาหรืออะไรนี้ มันก็ทนอยู่ไม่ได้ มันก็ต้องกระโดดโลดเต้น : สรรเสริญก็โลดเต้นไปอย่างหนึ่ง, นินทาก็โลดเต้นไปอีกอย่างหนึ่ง, อยู่หนึ่งไม่ได้. ช่วยสังเกตดูให้ดีๆ อย่างที่กำลังพูดอยู่นี้; แล้วจะพบว่า เราควรจะเอาชนะสิ่งเหล่านี้หรือไม่? หรือว่าการเอาชนะสิ่งที่เรียกว่าโลกธรรมนี้ มันจำเป็นไหมสำหรับเราแม้ที่ยังอยู่ในปฐมวัย ยังเป็นชาวบ้าน?

ข้อสุดท้ายที่ว่า **สุข** และ **ทุกข์** นี้ กล่าวไว้กว้างๆ ในความหมายไหนก็ได้ มันเป็นเรื่องหลอกหลวงเหมือนกัน. ความดีใจ เสียใจ เป็นสุข เป็นทุกข์ เรียกว่าเป็นความรู้สึกของจิต ที่มันต้องเป็นไปตามเหตุตามปัจจัย ที่เข้ามาปรุงแต่ง; แม้แต่ความโง่ที่สุด มันก็ให้ความสุขได้ พร้อมกับที่มันก็ให้ความทุกข์ได้. ความไม่จริง มันก็กลายเป็นทุกข์ได้ คล้ายกับว่ามันเป็นความจริงเพราะเราไม่รู้; เช่นเราถูกหลอกให้เป็นสุขให้จิตใจ ให้เป็นสุขนี้ก็มีความสุขเสียเหลือประมาณ : หลอกว่ามีอย่างนั้น มีอย่างนี้, ได้เลื่อน ได้ลาภอะไรอย่างนี้ก็มีความสุข ทั้งที่ถูกหลอก.

ความสุข นั้นก็ถูกหลอก **ความทุกข์** ก็เหมือนกัน **ถูกหลอก** : ถูกหลอกว่าเสียเงินไป เสียนี้ไป คนนั้นตาย คนนี้ตาย มันก็เป็นทุกข์ไป ทั้งที่มันเป็นเรื่องหลอก, ความรู้สึกสุข หรือความรู้สึกทุกข์นี้ มีได้ทั้งจริงและมีได้ทั้งหลอก; แต่ถึงอย่างไร มันก็ไปหลอกขั้นสุดท้ายอีกทีหนึ่ง แม้ที่เรียกว่าจริงแล้วนี่. ที่เราเป็นทุกข์จริงๆ มีเหตุผลควรที่จะรู้สึกเป็นทุกข์ หรือเป็นสุขจริงๆ นี้ มันก็ยังเป็นเรื่องหลอก คือความรู้สึกเกิดไปตามอำนาจของอวิชชา ที่ไม่รู้ว่ามีสิ่งเหล่านี้ มันต้องเป็นอย่างนี้เอง, อยู่ในโลกมันต้องเป็นอย่างนี้เอง.

นี่ขอให้ **นึกให้ทันควันทุทีไป** “**มันอย่างนี้เอง, ในโลกมันอย่างนี้เอง**” คือ **คามกฎเกณฑ์ของอิทัปปัจจยตา**, มันอย่างนี้เอง อย่างนี้เอง ไม่เป็นอย่างอื่นเลย.

คนติดรส “โลกธรรม” จึงไม่รู้จักว่าเป็นของหลอก

ที่ความที่มันจะซัดกัน ก็ตรงที่ว่า เรามันติดในรสของโลกธรรม ในส่วนที่มันแฉะหรือย่ำแฉะความรู้สึก; เช่นเรื่องไถ่ลาภ ไถยศ ไถสรรเสริญ แล้วก็ไถ่ความรู้สึกนั้นมันก็ติด : ติดในคำ ในความหมายของสิ่งเหล่านี้ ยิ่งกว่ายาเสพติดใดๆ. ไปคุยให้ตี; เราขยะแขยงยาเสพติด ว่าติดฝิ่น ติดเฮโรอีนอย่างนี้ ก็ขยะแขยงกันมาก; แต่แล้วที่การที่มันติดอะไรที่ร้ายไปกว่านั้น ลึกซึ้งไปกว่านั้น มาตั้งแต่ก่อนแต่อกก็ไม่เห็น ไม่มองเห็น. เราติดในรสชาติของการไถ่ลาภ ไถยศ ไถสรรเสริญ หรือ ไถ่สุข ไถ่ความรู้สึกกว่าเป็นสุขก็แล้วกัน; เท็จหรือจริง ยั่งยืนหรือไม่ยั่งยืนก็ไม่อยากจะรู้. นิระวังให้ตี; มันเป็นเรื่องจริงหรือเป็นเรื่องหลอก, มันเป็นเรื่องที่จำเป็นจะต้องมี หรือไม่ต้องมีก็ได้, ขอให้คิดดูให้ตี.

ข้อเท็จจริงนั้น ต้องการจะให้อยู่อย่างสมดุลย์คืออยู่ตรงกลาง : ความรู้สึกว่าได้ทำอะไรไม่ได้, ความรู้สึกว่าจะเสียก็ทำอะไรไม่ได้ คือ ไม่มีการได้ ไม่มีการเสีย อยู่เรื่อยไป; เห็นแต่ว่าทุกอย่างมันเป็นอย่างนั้นเอง มันเป็นอย่างนั้นเองเท่านั้นแหละ. แต่ที่เราไม่อาจจะเห็นว่าเท่านั้น คือได้กำไรกับขาดทุนนี้ เราจะไม่เห็น ไม่รู้สึกว่ามันเท่านั้นได้เลย; เพราะเรามันยังเป็นคนธรรมดาอยู่ จนกว่าจะเป็นผู้มีจิตใจสูงกว่าธรรมดาเป็นพระอริยเจ้า โดยเฉพาะชั้นสูงสุด จึงจะเห็นว่ามันเท่านั้นหมด ได้หรือเสีย. นี่เราเอาเรื่องของพระอรหันต์มาพูด มันก็คล้ายกับพูดชวนหัว ก็ไม่ค่อยสนใจกันอีก.

ควรวีถีรู้เท่าที่ความจริงกันบ้าง จะอยู่อย่างสมดุลย์

สมมติว่า ไถ่ลาภ คือได้กำไร วรรจะมารู้สึกกันเสียใหม่ว่า มันมัน เพียงแค่ได้มาเกินกว่าลงทุนเท่านั้นหนอ จะรู้สึกอย่างนี้ได้ไหม? มันเป็นที่เพียงการที่ได้กลับเข้ามา เกินกว่าทุนที่ลงไปเท่านั้นหนอ ไม่มีอะไรมากกว่านั้น. หรือถ้ามันขาดทุนก็เอาที่มันก็เพียงแค่ได้มา ไม่ถึงทุนเท่าที่ลงไปเท่านั้นหนอ; “หนอ” นี้คือความ

หมายของคำว่าไม่สนใจอะไร ไม่มีความหมายอะไร แล้วก็ทำต่อไปอีก เขียวมันก็มี ชาติขุนกำไร ชาติขุนกำไร ไปเรื่อย ๆ.

ถ้าเขามีจิตใจปรกติ แล้วก็อย่ากลัว มันจะต้องมีกรณีที่ได้กำไร นั้นแหละ มากกว่ากรณีที่ขาดทุน; การได้กำไรจะมีมากกว่าการขาดทุน แล้วก็อยู่ไปได้ โดยไม่ต้องกลัวว่าไม่มีอะไรจะกิน ขอให้ใจคอปรกติก็แล้วกัน. ถ้าได้กำไรมาก็มีใจคอปรกติ อย่างเต็ม, แล้วก็มองเห็นว่ามันเป็นเพียงแต่ได้มาเกินทุนที่ลงไปเท่านั้นหนอ. หรือว่าใน กรณีที่มันได้มาไม่ครบทุนเท่านั้นหนอ; คนชนิดนี้ไม่มีการขาดทุน มีแต่ได้เรื่อย คือมัน ได้ความฉลาดที่มีค่ามากกว่าเงินไม่กี่หมื่น ก็แสน ก็ล้าน อะไรนี้ มันเป็นของเต็กเล่นไป. ส่วนที่เขาได้จริงคือได้ความเฉลียวฉลาดที่จะไม่ยึดมั่นถือมั่นอะไรอย่างนี้. ฉะนั้น กำไร ก็มาทำให้เขาฉลาด ขาดทุนก็มาทำให้เขาฉลาด; มันเป็นการได้หมดอย่างนี้ จะดี หรือไม่ดีลองกិតู.

คนธรรมดา สามัญทั่วไปนั้น มันก็ตรงกันข้าม ได้กำไรมาก็ทำให้เขาโง่ โง่ตกตาดลงไปอีก, ขาดทุนมากก็ทำให้เขาโง่ ตกตาดลงไปอีก; เพราะเขาจะมีความ รู้สึกที่มีत्मม กลดกลุ้ม รุ่มร้อนอะไรต่าง ๆ : กำไรก็ โง่ ขาดทุนก็ โง่ คือ จมลง ไปในนรก. นี่ถ้าว่าเป็นคนที่อยู่ตรงกลาง ก็ มองเห็นโลกธรรม อันนี้ แล้วไม่มีความ ยึดมั่นถือมั่น เลยกลายเป็นคนที่จะไม่เสียอะไรอีกต่อไป มีแต่ได้; แต่ว่าได้ก็แบบหนึ่ง คือ ได้ความอยู่เหนือปัญหา เหนือความทุกข์ เหนืออะไรทุก ๆ อย่างนั่นเอง.

นี่เป็นเรื่องได้ลาภหรือไม่ได้ลาภ ที่เรียกว่า การได้ หรือ การเสีย เราควรจะ ประเมินมันถึงอย่างนี้ ไหม? ขอภัยที่จะพุดกับพวกคุณ ที่ว่ายังเป็นนักศึกษา ยังอยู่ ในวัยรุ่นก็มี; เราควรจะดำรงตนอยู่ในสถานะอย่างนี้ไหม ต่อสิ่งที่เราเรียกว่าได้หรือเสีย; หรือว่าพอได้มาละก็ จะหัวเราะจนปากฉีกเลย, เสียไปก็ร้องไห้จนไม่รู้ว่าจะเอาหน้าตาไปทำ อะไรไหว; ไปกิตตุก็แล้วกัน. ถ้ามองเห็นว่า เราควรจะปรกติเหมือนกันไว้ ละก็ก็ต้อง

ช่วยรับรองว่า ที่ผมพูดให้พวกคุณฟังนี้ ไม่ใช่เรื่องบ้านอะไรแล้ว, เขาเรื่องอยู่เหนือโลกมาพูดให้คนหนุ่มฟัง นี่ไม่ใช่เรื่องบ้านอะไรแล้ว; เป็นเรื่องที่ควรฟัง และควรรู้ไว้แต่เดี๋ยวนี้ ตามที่มันควรจะได้.

จำไว้สั้น ๆ ว่า เราต้องการภาวะสมดุล คือ มัชฌิมาปฏิปทา ไม่บวก ไม่ลบ ไม่ negative ไม่ positive มันอยู่ที่สมดุลไม่ห้วนไหน แล้วก็ปรกติสุข.

พิจารณาให้รู้จักว่า ดี - ชั่ว เป็นเรื่องยึดมั่นถือมั่น

นี่อยากจะพูดอีกนิดหน่อยว่า จะมีวิธีมองอย่างไรจึงจะช่วยให้สมดุลง่าย ๆ ก็คืออย่างที่กล่าวแล้วว่า **สุขมันก็อย่างนั่นเอง, ทุกข์มันก็อย่างนั่นเอง ก็เป็นเรื่องไปตามกฎของกรการเปลี่ยนแปลง ค้ำยันเหตุปัจจัยอย่างนั่นเอง.** ที่นี้ก็ยังมีอีกแง่หนึ่งที่จะมอง นี่เราจะจัดเป็น ๒ กลุ่มเสียก็แล้วกัน ๘ ชนิดนี้ จัดเป็น ๒ กลุ่ม : เป็นอนิฏฐารมณ์ คือ ดี น่ารัก น่าพอใจ, เป็นอนิฏฐารมณ์ คือ ชั่ว ไม่น่ารัก ไม่น่าพอใจ; มีอยู่ ๒ กลุ่ม.

ต้องดูให้รู้ว่า ดีกับชั่วมันต่างกันอย่างไรเท่านั้นเอง. ถ้าเห็นว่าต่างกันอย่างไรบ้างดี มันก็เป็นคนธรรมดา, หรือบางทีอาจจะธรรมดามากเกินไปก็ได้ คือได้ใจแล้วก็ได้ใจ ไม่ได้ใจแล้วก็ได้ใจ. นี่เป็นเรื่องต้นเหตุ เป็นต้นกำเนิดของสิ่งที่เรียกว่าดี หรือว่าชั่ว; ชั่วในระดับความรู้สึกธรรมดาสมาณีย์แล้วจะเห็นว่ามีความหมายเหลือเกิน.

ผู้รู้เขาแนะให้ดู ให้สังเกตดูว่า : ที่ว่าดีนี่ ถ้าไม่มีชั่ว มากอยเป็นผู้เทียบอยู่ข้าง ๆ นี้ มัน **จะมีดีได้อย่างไร.** ที่ว่าดี มันดีตรงไหน ? มันดีเพราะว่ามันมีชั่วมาเทียบอยู่ข้าง ๆ ว่าอย่างนั้นมันชั่ว; ลองไม่มีชั่ว ดีก็ไม่มีความหมาย; ฉะนั้น ดีก็คือหน้าหนักของชั่วมันปรุ่งเต่งขึ้นมา. ชั่วก็เหมือนกันอีก ถ้าไม่มีดีมาเป็นคู่เปรียบอยู่ข้าง ๆ มันก็ไม่รู้ว่าจะเป็นอย่างไร ? นี่สมมติบัญญัติว่าดี พอไม่ใช่อย่างนั้นก็สมมติบัญญัติว่าชั่ว.

เรื่องไต่เรื่องเสีย นึกเหมือนกัน **มันมีคู่เทียบ** ให้มันเกิดความหมายแก้คำว่า “ไต่” หรือคำว่า “เสีย”. **เรื่องไต่เกียรติ** หรือ **เสียเกียรติ** ก็เหมือนกัน; มันมีคู่เทียบให้ฝ่ายตรงกันข้ามเกิดมีความหมายขึ้นมา. **นิทาน** กับ **สรรเสริญ** ก็เหมือนกัน อีกแหละ เพราะมันมีสรรเสริญเป็นคู่เทียบ จึงรู้สึกเคียดร้อ้น เมื่อถูกนิทาน; หมายความว่า ของนิทาน เป็นอย่างที่ว่า อนิฏฐารมณเสีย. **สุขทุกข์** ก็เหมือนกัน ถ้าไม่มีทุกข์มา คอยเทียบข้างอยู่ สุขก็ไม่มีความหมาย ทุกข์ก็ไม่มีความหมาย ถ้าว่าสุขนั้นไม่มาคอยเทียบคู่ อยู่ข้าง ๆ.

ที่มันกันนำหัวเราะใหม่ ที่เราไปหลงสิ่งนั้น เพราะสิ่งตรงกันข้ามมันช่วยทำให้เกิดคำขึ้นมา; เช่นเราคิดในความคิด ถ้าเรามองเห็น ก็จรรู้ว่า อ้าว, ดีนี่ก็เพราะว่า ข้ามมันช่วยสร้างขึ้นมา ให้มีความหมายเป็นความคิด มีข้ามเป็นคู่เทียบ ก็เลยรู้สึกกว่า เรามัน หลงของปลอมเข้าไปตกใจแล้ว ก็หลงของดีที่ของข้ามมันช่วยเป็นคู่เทียบสร้างความหมายขึ้นมา, หรือว่าไปหลงของชั่ว ที่ของดีมันช่วยเป็นคู่เทียบ สร้างให้เกิดความหมายขึ้นมา.

ข้อนี้เองเป็นเหตุให้พระอริยเจ้าทั้งหลาย มุ่งไปในทางที่จะอยู่เหนือดี เหนือชั่ว **อย่าให้ค่าของดีหรือชั่วมาบีบคั้นน้ำใจได้** เป็นจิตใจอันใหม่ ที่ชั่วก็ไม่มาทำอันตรายอะไรได้ ดีก็ไม่มาทำอันตรายอะไรได้. พุทธบริษัทก็ควรจะรู้อันนี้ไว้ มิฉะนั้น จะเลวกว่าคริสเตียน; นี้ผมเคยพูดบ่อย ๆ คัมภีร์ไบเบิลไบแรกของคัมภีร์ไบเบิลนั้นก็มิพูดถึงเรื่องนี้ว่า ไปกินผลไม้ทำให้เกิดปัญญาารู้ชั่วเข้า ก็ต้องตาย ก่อนนั้นยังไม่ตาย. **พอไปรู้เรื่องชั่วเรื่องชั่วเข้า** มนุษย์ก็ต้องตาย **ก็ต้องตกอยู่ภายใต้ความทุกข์ทรมานที่เกิดมาจากการยึดถือดี - ชั่ว.** พุทธบริษัทก็มีสอนอย่างนี้ เป็นความสำคัญ เป็นหลักใหญ่ในพุทธศาสนา; แต่พอจะเอามาพูดให้ฟังกันบ้างนี่ เขาก็หัวเราะเป็นบ้า เอาเรื่องที่ไม่ควรสอนมาบอกมากกว่าคนเหล่านี้ ที่ยังเล็ก ๆ เต็ก ๆ อยู่ หรือเป็นฆราวาสครองเรือนอยู่.

ทำใจให้อิสระจาก “โลกธรรม” จะไม่ต้องเป็นทุกข์

ขอให้สรุปความเป็นทำนองว่า เราต้องไม่เป็นทุกข์ จะเป็นเด็กหรือผู้ใหญ่
จะเป็นมรชาหรือบรรพชิต เราต้องไม่เป็นทุกข์; เพราะฉะนั้น **อะไรที่จะช่วย
ไม่ให้เป็นทุกข์ได้** ก็คือ **ต้องสนใจ** **ก็ต้องทำไป** **ความที่สามารถจะทำได้**.
เดี๋ยวนี้เราเป็นทุกข์โดยตรง หรือเป็นทุกข์โดยอ้อม คือฟู ๆ แปะ ๆ อยู่นี้ ด้วยอำนาจของ
สิ่งที่เรียกว่าโลกธรรม : เดี่ยวได้ลาภ เดี่ยวเสื่อมลาภ เดี่ยวได้ยศ เดี่ยวเสื่อมยศ เดี่ยว
ได้สรรเสริญ เดี่ยวได้นินทา เดี่ยวได้สุข เดี่ยวได้ทุกข์ นี่เป็นอย่างนี้; ฉะนั้น ทำตัว
ให้อยู่อย่างเป็นอิสระจากการบีบคั้นของสิ่งเหล่านี้ มันจะเป็นอย่างไรบ้าง มันจะดีเกินไป
หรืออย่างนั้น? ผมว่าไม่เกินไป.

พยายามทำให้พอเหมาะได้ หมายความว่าเมื่อไม่ชนะใจทั้งหมดหรือถึงที่สุด
ก็ชนะเท่าที่ควรจะได้ ก็ **อย่าดีใจเกินไป** **อย่าเสียใจเกินไป**, ติใจให้น้อยลง
เสียใจให้น้อยลง น้อยลงๆ จนอยู่จุดที่เรียกว่าสมดุจย์. เรื่องเล็ก ๆ น้อย ๆ คุณไป
สังเกตดูเถอะ จะทำได้ทันทีเลย จะทำได้ง่าย ทำได้ทันที เว้นไว้แต่เรื่องมันใหญ่เกินไป
กว่าที่คนหนุ่ม ๆ อย่างเราจะทำได้; อย่างนั้นมันทำไม่ได้ แต่ก็มีความประหลาดเล็ก ๆ
น้อย ๆ ที่พอจะทำได้ เป็นตัวอย่าง หรือเอาชนะมันได้.

นี่คือสิ่งที่ผมเรียกว่า “โมกขธรรมประยุกต์” คือธรรมะชั้นหลุดพ้น แต่เอามา
ประยุกต์ ให้แก้ไขทีละประจำวันแม้ของคนชาวบ้าน หรือคนหนุ่ม หรือแม้กระทั่งเด็ก ๆ
ถ้าเขาเข้าใจได้และปฏิบัติได้ ก็จะเป็นพระอรหันต์ประเภทอายุ ๑๕ ขวบ ที่มีกล่าวอยู่ใน
พระกัมภีร์ แต่เป็นช้อยกเว้น ไม่ใช่เป็นมาตรฐาน แต่ก็ยังเป็นสิ่งที่ทำได้.

อย่าได้เข้าใจว่า **การที่เราจะเอาชนะโลกธรรม** คือสิ่งที่มีอยู่เคลื่อนไป
ในโลก เป็นธรรมดาโลกนี้ **เป็นดังที่นลกรัตนอภรช**. มันไม่นอกวิเศษนอกรช มัน
อยู่ในร่องในรอยที่เราจะต้องผ่านไป จะต้องเอาชนะให้ได้; แล้วอย่าได้เข้าใจว่า มันจะ

ทำให้หมดกำลังงาน กำลังแรง ที่จะกระตุ้นให้ทำความดี หรือให้หนีความชั่ว แต่เป็นการทำให้เราได้ผลในขั้นสุดท้ายไปเสีย.

เพราะว่าความดีมันก็มีเท่านี้แหละ คือที่จะทำให้เป็นทุกข์นี้แหละ; ถ้าเรา **ชนะความดี ก็ไม่เป็นทุกข์** หรือเราจะพยายาม เอาชนะความดี ก็เพื่อจะไม่เป็นทุกข์, ถ้าเรา **เป็นทาสของความดี** เรา **จะต้องเป็นทุกข์** ชนิดใดชนิดหนึ่งอยู่อย่างลึกซึ้งที่สุด. ส่วนที่เราไม่มีความทุกข์ เราไม่เป็นทาสของความชั่ว ความชั่วทำอะไรไม่ได้ นี่ก็เห็นชัด อยู่แล้ว; แต่ก็อย่าเข้าใจผิด กลายเป็นเรื่องหวาดเสียว หวาดผวา นอนไม่หลับไปเสียอีก. อย่างที่เห็นเป็นตัวอย่างอยู่แล้วว่า เป็นโลกเส้นประสาทกันอยู่โดยมากนี้ เพราะค่าของความดีก็มี, เพราะค่าของความชั่วก็มี, เมื่อยึดถือแล้วก็ต้องให้เป็นเรื่องวิปริต แก่จิตใจได้เท่ากัน. **รู้เรื่องคำว่าดี และ คำว่าชั่วเสียให้ถูกต้อง** จะได้ดำเนิน ไปถูกต้อง ตามที่ธรรมชาติต้องการ; **ละชั่วเสีย** แล้วก็ **ไม่ไปเป็นทาสของความดี** แล้วก็ **อยู่เหนือสิ่งทั้ง ๒** นี้ ก็คือนิพพาน, อยู่เหนือดีเหนือชั่วนั้น เรียกว่านิพพาน.

เวลาสำหรับพูดหมดแล้ว ทีนี้ก็เป็นเวลาสำหรับถาม

คำอธิบายตอบปัญหา

(ถาม) ท่านอาจารย์ครับ ยังมีปัญหาค้างอยู่จากเมื่อวาน อยากจะให้ท่านอาจารย์ ตอบ ปัญหาที่ว่า ทิวทัศน์ไม่มี มีแต่ความโหดเหี้ยมของธรรมชาติ คือธาตุทั้ง ๖ คือ ดิน น้ำ ลม ไฟ อากาศธาตุ วิญญาณธาตุ อยากจะถามว่า แท้ที่จริงสิ่งทั้ง ๖ นี้คืออะไรครับ?

(ตอบ) สิ่งทั้ง ๖ นี้ได้พูดมาแล้วว่า ไม่ใช่ตัวตน และเราก็ได้เรียกว่าธาตุ. ถ้าถามว่าคืออะไร ก็ต้องคือธาตุ. นี่ฟังไม่ถูก ก็ต้องพูดกันต่อไปอีกบ้าง. แต่ข้อสำคัญนั้น คือเห็นหรือยังว่า มันไม่ใช่ตัวตน คือไม่มีความหมายที่จะเป็นตัวตนของเรา หรือของมัน หรือของใครก็ตามใจ.

ที่เรียกว่าเป็นธาตุนั้น ก็เป็นไปตามธรรมชาติ ไปตามกฎของธรรมชาติ; มีกฎธรรมชาติอันหนึ่ง ที่จะระบุลงไปตรงได้เลยว่า คือกฎเรื่องอิทัปปัจจยตา เมื่อสิ่งนั้นเข้ามาถึง สิ่งนั้นจะต้องเกิดขึ้น. เมื่อสิ่งนั้นเข้ามาถึงสิ่งนั้นจะต้องเกิดขึ้นนี้ มันเป็นกฎเหมือนกับกฎวิทยาศาสตร์อย่างนั้น; แม้ทางวัตถุสิ่งที่เรียกว่าธาตุ ก็คือสิ่งที่เป็นไปในลักษณะนั้น มีการทรงตัวอยู่ด้วยการเปลี่ยนแปลง แล้วก็ไปเอามันมาตรงที่มีลักษณะอย่างไร; โดยส่วนใหญ่ เอกคุณสมบัติอันนั้นมาเป็นเจ้าของชื่อ เช่นว่า ธาตุดิน ธาตุน้ำ ธาตุไฟ ธาตุลม ธาตุอากาศ ธาตุวิญญาณ.

ถ้าว่า“ธาตุ”เป็นเรื่องใหญ่มาก ยืดยาว พิศดารมาก เคยพูดไปแล้วโดยละเอียดที่สุด ในการบรรยายชุดหนึ่งเรียกว่า *ปรมัตถสภาวะธรรม* ถ้าเขาพิมพ์ออกมาเมื่อไร ก็ลองอ่านดู เป็นการบรรยายตั้ง ๑๐ กว่าครั้ง เรื่องธาตุ.

ทีนี้ สำหรับเดี๋ยวนี้ก็ว่า สิ่งที่มีมันมีตัวอยู่ ชั่วครู่ ๆ ก็ไหลไป - ไหลไป - ไหลไป; พวกหนึ่งมันมีลักษณะอย่างหนึ่ง เขาก็เอาลักษณะนั้นแหละเป็นคุณสมบัติ. เช่น ธาตุดิน คือคุณสมบัติที่รูกเนื้อที่ หรือกินเนื้อที่, ธาตุน้ำคือคุณสมบัติ ที่ทำให้เกาะกันอยู่ไม่ให้แยกกันไป, ธาตุไฟคือว่า เผา เผาให้ไหม้หรือว่า ร้อน หรือเผาให้ไหม้, ธาตุลม ก็คือว่า ระบายได้ ลอยได้, อากาศธาตุก็ที่ว่าสำหรับบรรจุสิ่งต่างๆ, เหลือแต่ วิญญาณธาตุ ที่เป็นของแปลกประหลาด ก็เป็นธาตุอันหนึ่ง ซึ่งสามารถจะสร้างความรู้สึกรู้สีกได้. เป็นลัทธิว่าธาตุตามธรรมชาติ มีเหตุปัจจัยปรุงแต่ง เปลี่ยนแปลงไปตามเหตุ ตามปัจจัย อยู่เนืองนิจ เมื่อใดมีคุณสมบัติอย่างนั้นเรียกว่าธาตุนั้น, เมื่อใดมีคุณสมบัติอย่างนี้ เรียกว่าธาตุนั้น.

ถ้าโดยแท้จริงแล้วไม่อาจจะชี้ว่า อะไรเป็นธาตุอะไร มันรวมกันอยู่หมด โดยเฉพาะพวกธาตุนั้น ก็ยังรวมกันอยู่นั้นแหละ เช่นในก้อนหินก้อนหนึ่งมันมีทั้งธาตุนั้น คือส่วนที่มันกินเนื้อที่, ธาตุน้ำก็ของมันมีน้ำปนอยู่ที่ทำให้อ่อนนุ่มส่วนที่เกาะกันอยู่เป็นก้อนได้

ไม่กระจายออกไป, มีอุณหภูมิมระกัับไคระกัับหนึ่งอยู่ในหินก้อนนี้ เรียกว่าธาตุไฟ, แล้วมีการระเหยของอะไบบางอย่างอยู่ที่หินก้อน ๆ นี้ ก็เรียกว่าธาตุลม ส่วนที่เป็นเนื้อที่ว่าง มันก็มีอยู่ในนี้ มันซ้อนกันอยู่, ส่วนวิญญาณธาตุนี้ จะไม่พุดถึง เพราะพิสุจน์ไม่ได้. จะพุดถึงเฉพาะสิ่งที่มีชีวิต เหมือนต้นไม้ เหมือนสัตว์ สัตว์หรือคนนี้ เพราะว่าธาตุทั้ง ๖ นี้เขาพุดกันสำหรับคน สำหรับ มนุษย์และสัตว์ ประกอบอยู่ด้วยธาตุ ๖ มันมีธาตุทั้ง ๖ ประกอบกันอยู่เป็นคน ; นี้ธาตุอื่น ๆ เข้ามาช่วยทำให้ปรุงเป็นนั่น ปรุงเป็นนี่ ปรุงเป็นธาตุธา สำหรับเห็น ปรุงเป็นธาตุหู สำหรับได้ยิน แต่ไม่ใช่ตัวเนื้อตา เนื้อหู มันเป็นธาตุอะไรรีก้ออันหนึ่ง ซับซ้อนมาก.

ในที่สุทก็จะไม่พบส่วนที่เป็นตัวตน มีแต่สิ่งที่ไหลไปคามาเหตุตามบัจฉัย ที่มันจะเป็นตัวของมันเองก็ไม่ได้ เพราะมันมีอะไรก็ไม่รู้ มาทำให้เปลี่ยนไปไหลไปเรื่อยนี้ จะมาเป็นตัวของเรา ของมนุษย์นี้ก็ไม่ได้ เพราะมันไม่อยู่ในอำนาจของมนุษย์เลย. ถ้าจะเรียกว่าตัวตนของใคร ก็มันไม่มีตัวตนจะเรียก ; แต่ถ้าจะเอาสิ่งนั้นแหละ ที่มันเปลี่ยนแปลงเป็นตัวตนของการเปลี่ยนแปลง เป็นของใคร ? เป็นของมันเองก็ไม่ได้ ; ก็ต้องเป็นของกฎ กฎที่ทำให้เปลี่ยนแปลง เรียกว่าพระเจ้าดีกว่าของพระเจ้าคือกฎที่ทำให้สิ่งต่างๆ เปลี่ยนแปลงไปนั่นแหละ มันจะเป็นใหญ่กว่าสิ่งใดหมด. ในบรรดาสิ่งที่มีการเปลี่ยนแปลงและเป็นไป เขาเรียกว่าพระเจ้า เราก็อยาไปค่านเขาซิ ก็เขาเรียกถูกคิแล้ว ; มีแต่สิ่งที่เป็นไปตามกฎ ไม่มีตัวตนของมัน หรือของใครโดยแท้จริง. เพราะฉะนั้นจึงเรียกว่า **ไม่ควรจะถือว่า เป็นตัวตน หรือมีตัวตน มีเท่านั้นเอง, เป็นสักว่าธาตุ คามธรรมขาคิ.**

(ถาม) เนื่องจากโลกธรรม ๘ เป็นสิ่งที่ เป็นธรรมดาที่จะมีอยู่ประจำโลกอยู่แล้ว ในฐานะที่พวกเรานักศึกษา หรือพวกที่เป็นฆราวาสอยู่นั้น สมควรที่จะประยุกต์ใช้ให้เหมาะ แก่การที่จะนำไปใช้ในชีวิตประจำวันได้อย่างไร ? จะใช้ในแง่การพิจารณาให้รู้เท่าทัน โลกธรรม ๘ นั้นอย่างจริงจัง uto อย่างไร เนื่องจากอวิชชาครอบงำทำให้จิตใจมืดบอด แล้วความยึดมั่นที่เป็นตัวเป็นตน ที่ยังละออกได้ยาก ?

(ตอบ) นีมันเป็นคำถามที่ใหญ่ที่สุดละ ถ้าถามว่าจะเอาชนะโลกธรรมได้
อย่างไรนี้ ก็เท่ากับถามว่าเอาชนะกิเลสได้อย่างไรเหมือนกัน. แล้วก็เมื่อพระอรหันต์
พวกเดียวกันนั้นแหละ ที่เอาชนะโลกธรรมได้, นอกนั้นก็พ่ายแพ้อยู่ หรือพ่ายแพ้อยู่บ้าง
ไม่มากก็น้อย.

พอลถามว่าจะเอาชนะอย่างไร ? ก็เป็นปัญหาที่ตั้งต้นไปตั้งแต่ของคนที่เป็น
ปุถุชนชั้นต้นที่สุด ซึ่งไม่รู้จักแม้แต่ว่าโลกธรรมคืออะไร, ไม่รู้จักว่ามีโลกธรรม หรือ
มีสิ่งๆที่เรียกว่าโลกธรรมอยู่ด้วยซ้ำไป. นี้คอยแต่จะตีใจเมื่อถูกใจ, เสียใจเมื่อไม่ถูกใจ,
มีแต่คอยอย่างนี้ คอยขึ้นคอยลงอยู่แต่อะไรก็ไม่รู้. เขาก็ไม่รู้จักโลกธรรม จนกว่า
เขาจะสังเกตเห็น หรือว่าจะได้ยินได้ฟังก่อน แล้วไปสังเกตเห็นทีหลังก็ได้ ว่ามันมีสิ่ง
ที่ทำให้ความรู้สึกของเราขึ้นลง ๆ อย่างนี้.

ก็ต้องตอบอย่างกำปั้นทุบดินเท่านั้นละ; ถ้าให้ตอบชั่วเวลาสั้น ๆ อย่างนี้
ก็ทำอย่าให้ต้องตีใจหรือเสียใจ นีมันตัวเอง. ที่เรากอยเสียใจเพราะอะไร ก็มาตุ
กันใหม่ อย่าให้มันเสียใจ หรือให้เสียใจน้อยลง ๆ ๆ, ที่เคยตีใจหลงไหล หลงรัก
ก็อย่าให้ไปหลงรัก หรือหลงไหล ให้มันหลงไหลน้อยลง ๆ จนไม่หลงไหล. นี้เป็นหลัก
ที่ผิดไม่ได้ จะไปบอกกันโดยรายละเอียดเฉพาะคน นี้ก็ยาก; บอกกลาง ๆ ก็เป็นอย่างนี้.

ให้รู้จักสังขารมันมีอยู่อย่างนี้ ทำหน้าที่อย่างนี้ แล้วเราก็ถูกมันกระทำอยู่
อย่างนี้ ๆ ก็จะเกิดความกลัวขึ้นมาบ้าง ความละอายขึ้นมาบ้าง แล้วก็ระวัง ระมัดระวัง
ตีขึ้น; โดยส่วนใหญ่ก็อาศัยข้อธรรมะที่เรียกว่า สติ ซึ่งบรรยายกันแล้วอย่างละเอียด
ในครั้งที่ ๓ ของชุดนี้ นั่นแหละจะเป็นเครื่องมือสำคัญที่สุด ของการที่จะควบคุมโลกธรรม,
หรือว่าที่แท้คือควบคุมจิตไม่ให้หวั่นไหวไปตามโลกธรรม หรือว่าควบคุมป้องกันโลกธรรม
ไม่ให้มาครอบงำจิต. ผลมันเท่ากัน รู้จักเข็ดหลาบ รู้จักเกลียด รู้จักกลัว ความ
น่าเกลียดอันนี้ แล้วสติมันก็เร็วขึ้น ๆ ๆ จนเราพอมีสติทันทั่วทั้งที่; ที่นี้ความเคยชิน
ชินกันนั้นมันก็น้อยลง ๆ ๆ ๆ จนไม่มีเหลือ คือไม่ยินดียินร้าย แก่โลกธรรมอีกต่อไป.

เรื่องศักดิ์สิทธิ์เป็นเรื่องโมกขธรรม เพราะทำให้หลุดพ้นไปสู่นิพพาน แล้วพระอรหันต์ก็คือผู้ที่สมบูรณ์ด้วยสตินั้นแหละไม่มีอะไร; พระอรหันต์ไม่มีอะไรมากไปกว่าผู้ที่สมบูรณ์ถึงที่สุดด้วยสติ แล้วเป็นเรื่องโมกขธรรมประยุกต์ อยู่ในเรื่องของ สติแล้ว; แต่เดี๋ยวนี้เอามาผูกกันในเรื่องที่เกี่ยวกับโลกธรรม เขาชนะโลกธรรมให้ได้.

สรุปแล้ว **มีสติขั้นสูง** เมื่อสิ่งที่เรียกว่าโลกธรรมนั้นแหละ มันจะเกิดขึ้น แล้วจะย้ายจิต โดยเฉพาะอย่างยิ่ง เมื่อตาเห็นรูป เมื่อหูได้ยินเสียง เมื่อจมูกได้กลิ่น เมื่อลิ้นได้รส เมื่อผิวหนังได้สัมผัสผิวหนัง เมื่อใจได้เกิดความรู้สึกอย่างใดอย่างหนึ่ง เป็นหลักเดียวกันหมด; อะไร ๆ ก็ตามมันต้องเข้ามาทางทวาร คือ ตา หู จมูก ลิ้น กาย ใจ. **มีสติขั้นนี้ให้เพียงพอ และทันแก่เวลาเท่านั้นเอง.** คำตอบที่เป็นใจความก็มีเพียงเท่านี้.

(ถาม) อยากจะให้ท่านอาจารย์ช่วยยกตัวอย่าง ที่ท่านอาจารย์กล่าวไว้ว่า คนเป็นโรคเส้นประสาท อาจเกิดจากค่าของความคิดได้.

(ตอบ) เมื่อตะกี้ได้พูดว่า คนเป็นโรคเส้นประสาทนั้น ก็เพราะ **ยึดมั่นถือมั่น** ได้ ทั้งในค่าของความคิด และค่าของความชั่ว. นี่ก็ไม่มีอะไรที่น่าสงสัย เมื่อยึดมั่นถือมั่นในความหมายของคำว่าความดีมากไปมันก็จะไม่ได้ดี กลัวจะเสียความคิดจะไม่พอ; ไปวาดความคิดไว้สูง แล้วไม่ถึงง่าย มันก็เป็นโรคเส้นประสาท ก็มีเท่านั้น. ที่นี้ไปวาดค่าของความชั่วไว้มากไป ก็รู้สึกว่ามันเอาไม่ไหว, ถอนออกมาไม่ได้ เลยยอมเป็นคือยอมแพ้แก่ความชั่ว ทรมานใจอยู่ด้วยความรู้สึกทรมานแต่ว่าตัวมันชั่ว มันไม่มีความดีเสียเลย; อย่างนี้ก็เหมือนโรคเส้นประสาทเหมือนกัน คือมันผิดปกติ หรือไม่สมดุลระหว่างความหมายของสิ่งทั้ง ๒ นั้นมันเท่า ๆ กัน. ตีกับชั่วนี้มันเท่ากัน ในฐานะที่ว่ามันเป็นคู่เทียบให้แก่อีกฝ่ายหนึ่งมันเกิดความหมายขึ้นมา. หลงดีหรือบ้าดี มันก็ไปอีกอย่างหนึ่ง, หลงชั่วหรือบ้าชั่ว มันก็ไปอีกอย่างหนึ่ง, ใช้ไม่ได้ทั้ง ๒ อย่าง.

แต่ไม่ได้สอนให้เลิกทำความดี ไม่ได้แนะนำให้เลิกทำความดี เพราะเราคือว่า สิ่งที่จะช่วยให้เราอยู่ได้เป็นผาสุกนี้ เราจะเรียกว่าความดี; เมื่อ **ไฉน** แล้ว **ไม่หลง**

เท่านั้นเอง ไม่ยึดมั่นถือมั่นจนนอนไม่หลับ, จะไต่อะไร จะมีอะไร ก็ไม่จำเป็นจะต้องยึดมั่นถือมั่น. ทำดีก็เหมือนกัน ก็ทำไปซี จะทำไปเท่าไรก็ได้ทำไปเถอะ แต่อย่าเอา มาแบกไว้ในจิตใจ มันเป็นเรื่องหนักเหมือนกัน เหมือนกับความชั่วเหมือนกัน.

ทรงนี้ที่อธิบายยาก ที่จะให้คนหนุ่ม ๆ เข้าใจความดี ในฐานะที่ไม่ควรหลงไหล คือยึดถือมั่น; แต่**ว่าให้ทำในสิ่งที่เรียกว่า ความดีอยู่** อย่างสุดความสามารถเรื่อยไป. เมื่อวานก็ถามถึงเรื่องสิ่งกระตุ้นเตือนใจให้ทำอะไร ว่ามีอยู่ ๒ อย่าง คือด้วยความยึดมั่นถือมั่นด้วยอวิชชาก็ได้ แต่**นั้นไม่ไหว** เป็นไปเพื่อความทุกข์; **ให้ทำไปด้วยความกระตุ้นของปัญญา** ของความรู้ที่ถูกต้อง รู้สึกผิดชอบชั่วดี แล้วก็ทำไปแล้วสนุก ว่า**ได้ทำในสิ่งที่ควรทำ** ก็มีมีความสุขได้.

นี่เราต้องทำด้วยสติปัญญา ที่รู้ว่าอะไรเป็นอะไร อะไรควรทำ อะไรไม่**ต้องทำ**; ให้ถือว่า **ความดีนั้น เป็นเครื่องมือ** หรือเป็นอุปกรณ์ หรือเป็นยานพาหนะ **ไปถึงจุดหมายปลายทาง. จุดหมายปลายทางอยู่ที่ไหน? อยู่ที่ตรงเหนือดี พันดี** ได้; ก็นำหัว ยี่ยานพาหนะคือความดี ไปสู่ที่ที่เหนือความดี ไม่ต้องซื้ออะไรอีกต่อไป. **เดี๋ยวนี้** ไม่ได้ผูกไปทำนองให้หยุดทำความดี; เพียงแต่กลัวว่าจะทำความดีด้วยความยึดมั่นถือมั่นเกินไป จนเป็นทุกข์. แต่**ก็ให้ทำความดีไปด้วยสติสัมปชัญญะ** ด้วยความรู้สึกผิดชอบชั่วดีแล้วไม่ต้องเป็นทุกข์, แล้วก็สนุกสนานอยู่ด้วยการทำความดี แล้วมันก็ดียิ่งขึ้นไป ยิ่งขึ้นไป – ยิ่งขึ้นไป จนกว่าจะถึงระดับหนึ่ง ซึ่งไม่ต้องการอะไรทำนองนี้ **นี้เรียกว่า อยู่เหนือดี.**

อยากจะบอกสักนิดหนึ่งก็ได้ว่า **แม้เดี๋ยวนี้ยังหนุ่ม ๆ อย่างนี้ ยังทำอะไรุ่นวาย** อยู่อย่างนั้นในบางกรณี **ลองทำคนให้อยู่เหนือดีดูบ้าง** ก็**จะไม่มี ความทุกข์** ไม่มี ความลำบากได้เหมือนกัน; มันมีความดี ที่เพื่อที่เกินอะไรอยู่บางอย่าง **นี้เราไปหลงกับมัน** ไปเป็นทาสของมัน. **ลองชนะความดีเล็กๆ น้อยๆ ประเภทนี้ดูก่อน** โดยเฉพาะอย่างยิ่ง

ก็อยากจะเป็นหัวหน้าทีม อยากจะเป็นหัวหน้าชุมนุม, อยากจะมีเกียรติอะไรบางอย่าง ที่ไม่จำเป็นจะต้องทำได้; ก็ละเลิกความรู้สึกประเภทนี้เสีย ก็จะเข้าใจคำว่าเราไม่เป็นทาสของความคิดไปเสียทั้งหมด. ส่วนความคิดที่เป็นประโยชน์อันแท้จริง ก็ทำไป ดีก็คือเป็นประโยชน์แก่บุคคล หงแก่ตนเองและผู้อื่น, ชั่ว นั้นมันไม่เป็นประโยชน์แก่บุคคล หงแก่ตนเองและผู้อื่น มีเท่านั้น.

นี่ เมื่อมันถึงขั้นที่ว่า ไม่ต้องการได้ประโยชน์แล้ว จิตมันก็สลัดไปหมด แม้แต่สิ่งๆ ที่เรียกว่าความดี มันก็สบายแล้วมีความสุข แบบอื่นไม่ใช่ความสุข. อย่างโลกธรรม ความสุขที่พุดถึงในโลกธรรมนี้ เป็นความสุขที่น้อยอย่างในโลกๆ อย่างเป็นไปด้วยอำนาจของอวิชชา; ถ้าว่าหมดโลกธรรมแล้ว อยู่เหนือโลกธรรมแล้ว ก็มีความสุขหรือความรู้สึกอะไร ที่มันรู้สึกเป็นสุข เกิดขึ้นมาอีก มันไม่ใช่พวกนี้แล้ว มันเป็นความสุขประเภทอื่น. มันเหลืออยู่แต่ว่า สุขเวทนาที่จะเกิดขึ้นจากภาวะอันนี้ หรือความรู้สึกอันนี้ ซึ่งเป็นสุขเวทนา ที่เป็นไปตามเหตุตามปัจจัยของเวทนา. พระอรหันต์ก็มีเวทนา แต่ท่านไม่ร้อนเพราะอำนาจของเวทนา.

(ถาม) บัญหามีว่า ถ้าทำความชั่วแล้ว ไม่ยึดมันจะได้หรือไม่?

(ตอบ) 'ถ้าทำความชั่วแล้วไม่ยึดมัน มันเป็นคำถามที่มีปัญหามาก คือแยกได้เป็น ๒ แพร่ง ๓ แพร่ง.

เอาที่แรกก่อน ว่าตามธรรมศาสตร์บัญญัติ คนมีความยึดมันถือมัน แล้วไปยึดมันถือมันอะไรเข้า แล้วก็ทำความชั่ว หรือไปยึดมันความชั่วนั้น ว่าจะจะเป็นประโยชน์เป็นอะไรแก่ตนเองอยู่ในตัว นี้เรียกว่าอาศัยความยึดมันถือมัน แล้วทำความชั่ว, ทำความชั่วเพราะความยึดมันถือมัน; พอทำเสร็จจริงไปแล้ว มันก็จะต้องยึดมันถือมัน; ผลของการทำความชั่วนั้นต่อไปอีกแหละ. นี้ให้เห็นข้อเท็จจริงตามธรรมคาเสียก่อน ว่าอะไรเกิดขึ้นมันก็ยึดมันนั้นต่อไป, อะไรเกิดขึ้นมันก็ยึดมันนั้นต่อไป นี้จะเป็นตามธรรมคา.

ถ้าทำความชั่วไปแล้ว จะเปลี่ยนเป็นความไม่ยึดมั่นถือมั่น นั่นมันเป็นเรื่องพิเศษแล้ว แล้วก็ปัญหาที่จะแยกไปทางไหน. ถ้าคนที่ทำความชั่วเกิดรู้สึกตัวกลับตัว มันก็ต้องคิดกันใหม่ในรูปอื่น; ถ้าเขาอยากจะสลัดไปง่าย ๆ โดยที่ไม่ยึดมั่นถือมั่น เขาก็ต้องเป็นพระอรหันต์เท่านั้นแหละ มันต้องกลับตัวมาก ถึงขนาดเป็นพระอรหันต์ จึงจะไม่ยึดมั่นถือมั่นในความชั่วนั้นได้; ไม่ถึงนั้นมันก็เป็นการเล่นละคร เล่นตลก; มันก็เอาชนะความชั่วไม่ได้ เอาชนะความทุกข์ไม่ได้.

เราอย่าไปคิดเล่นตลกว่า ทำความชั่วแล้วไม่ยึดมั่น, ทำความชั่วแล้วไม่เอาเปรียบ อย่างนี้ทำไม่ได้ อย่าไปทำเข้า มันกลับกันไม่ได้. มันจะต้องไปตามระดับของมัน คือไปยึดมั่นต่อ ๆ ไป; เพราะว่าทำความชั่วด้วยความยึดมั่น, มันอยากได้อะไร จึงทำความชั่ว แล้วก็ยึดมั่นสิ่งที่ได้มา เพราะการทำความชั่วนั้นอีก ก็ไม่มีที่สิ้นสุด.

ที่นี้ ทำความชั่วแล้ว เสวยทุกข์รับโทษเพียงพอแล้ว อยากจะสลัดออกไปเสีย คว้าว่าเราไม่ยึดมั่นความสุขความทุกข์ แล้วเป็นอย่างพระองค์สิมาลก็ได้; อย่างอื่น ก็ไม่มีทาง. นั่นคือ มองเห็นเรื่องไม่มีตัวตน ไม่มีอะไรไปทางโน้น เข้ามาแทรกแซง ตัดบทกันที่ตรงนั้น; ไม่ใช่เรื่องของคนธรรมดาในโลกจะทำอย่างนั้นได้. แต่ถึงอย่างไรก็ตาม ถ้าเขาทำได้ ถ้าเขาสามารถจะทำได้ มันก็บรรเทาไป, บรรเทาความทุกข์ร้อนไปได้ตามส่วน. อย่งไปนอนอยู่ในตระวางแล้วอย่างนี้ ก็เกิดบรรเทาความยึดมั่นถือมั่น ก็ยังมี ความทุกข์น้อยกว่าคนที่ไม่บรรเทาความยึดมั่นถือมั่น; ถึงอย่างไรมันก็เป็นประโยชน์อยู่บ้าง.

ที่ถามว่าทำอะไร มันก็ต้องทำอย่างพระอรหันต์ทำ; ทำได้หรือไม่ มันแล้วแต่กรณี สิ่งแวดล้อม หรือว่าอุปนิสัยจิตใจคนนั้นจะเป็นอย่างไร.

(เวลายังมีเหลือ เมื่อไม่มีใครถาม ท่านอาจารย์จึงพูดต่อ)

ผมจะพูดต่อให้หมดเวลา คืออยากจะเน้น อยากจะย้ำ ถึงข้อที่เรียกว่า “ประยุکت” นั้นแหละอีก. คำว่า ประยุکتนี้ ต้องปรับปรุง ไม่ใช่จะไปหยิบมา

แล้วใช้ ได้ทันที : มันต้องเอามาทำการปรับปรุงให้เหมาะแก่ทุกอย่างที่จะต้องปรับปรุง : ให้เหมาะแก่ตนเอง แก่เหตุการณ์ แก่เวลา แก่อะไรต่างๆ กระทั่งว่ามันเหมาะแก่สังคม ด้วยซ้ำไป. ถ้ามันมาขัดขวางสังคมอยู่ แล้วมันก็ไม่มีช่อง ไม่มีโอกาสที่จะทำไปได้ ฉะนั้น เราก็ควรจะหาพวกบ้าง คือ **นักศึกษาคณะปฏิบัติ ศึกษาระยะ ให้ได้รับผล** ในระดับนี้เร็ว ๆ นั้น **ควรจะหาพวก ให้มีสังคม มีหน่วย มีกลุ่มอะไรขึ้นมา เพื่อ ให้มีคนเห็นด้วย แล้วเข้าใจเพิ่มขึ้น** จะได้ไม่มีอุปสรรคมาก เพราะเราแย้งตั้งอยู่ในสังคม มิฉะนั้น ก็จะต้องหนีไปอยู่คนเดียว.

ถ้าจะอยู่ในสังคม แล้วก็ประยุกต์พระธรรมในระดับสูงนี้ ก็ต้องหาเพื่อน หาพวกทำความเข้าใจในสังคม ; อย่างน้อยก็พวกเรานี้ก็หลายสิบคนแล้ว. **ขอให้มีความหวังว่า** ในหลายสิบคนนี้ **จะพยายามใช้พระธรรมในพุทธศาสนา** ในขั้นที่เป็นเนื้อเป็นตัวแท้ของพระศาสนานั้นให้เป็นประโยชน์ เราจะได้รับประโยชน์มากกว่า เร็วกว่า สูงกว่า ดีกว่า ที่จะปล่อยไปตามที่เป็น ๆ กันอยู่แต่ก่อน ซึ่งเรียกว่าตามบุญ ตามกรรมกันไป.

ความประจวบเหมาะมันหายาก ต้องปรับปรุงกันดีกว่า จึงพยายามซักซ้อม ซักถาม คຸຍເຊີຍให้กันเองเรื่อย ๆ ไป สำหรับปัญหาที่มันกระทบหรือฝืนความรู้สึก ; โดยเฉพาะอย่างยิ่ง **หลักที่ว่า “ไม่มีตัวคน”** ไม่มีตัวตนนั้นแหละ **เอาไปคิดกันใหม่** แล้วก็เลยไปก็ **เรื่องเหนือตีเหนือขั้ว** จะอยู่กันอย่างไร, **มีจิตใจที่อยู่เหนือได้เหนือเสีย** เหนือกำไรเหนือขาดทุน จะอยู่กันได้อย่างไร.

เดี๋ยวนี้เราก็มีปัญหาอยู่ที่ตรงนี้ : **กลัวเสีย - อดอยากได้ ;** ถ้าเป็นนักเรียน ก็อยากสอบได้ กลัวสอบตก ; ถ้าอยากอย่างนั้นก็ **เหน้อยเปล่า ๆ**, กลัวก็เหน้อยเปล่า ๆ ; เพราะว่ามันไม่ต้องอยาก ไม่ต้องกลัว แต่ต้องทำไปด้วยจิตใจที่สมกุศลที่ประยุกต์.

นี่ขอให้นักเรียน นักศึกษา นิสิตอะไรก็ตาม รู้จักใช้เคล็ดลับนี้ของธรรมชาติ คือการทำความก้าวหน้าอย่างใหญ่หลวง อย่างเร็วที่สุดได้อย่างไม่น่าเชื่อ เพราะรู้จักใช้ ยอดของธรรมชาติของพระพุทธเจ้า คือมีความมั่นคงไม่หวั่นไหว ทำไป. อะไรเกิดขึ้น เป็นเรื่องได้เรื่องเสียก็ไม่หวั่นไหว; ทำไปอย่างนั้นเรื่อย, แล้วถ้าทำไปโดยความไม่หวั่นไหวจริง ก็จะมีแต่สิ่งที่เรียกว่าได้ นั่นแหละ ที่ควรจะได้ จะได้แน่นอน ไม่มีเสีย. ฉะนั้น ไม่ต้องกลัวว่า มาเรียนธรรมะ เรียนพุทธศาสนาแล้ว จะเสียหายแก่การศึกษาทางโลกๆ มันไม่มี.

เอาละ เวลาหมดแล้ว ปิดโรงเรียน.

โมกขธรรมประยุกต์

- ๑๗ -

๓๐ เมษายน ๒๕๑๘

กาม และ กามารมณ์

ท่านนักศึกษา ผู้มีความสนใจในธรรมทั้งหลาย,
การบรรยายในชุดโมกขธรรมประยุกต์นี้ เป็นครั้งที่ ๑๗
ซึ่งผมจะได้กล่าวโดยหัวข้อว่า กาม และกามารมณ์.

ในฐานะที่สิ่งทั้ง ๒ นี้ เป็นปัญหาสำหรับคน : คนยังไม่รู้, คนยังเอา
ขณะมันไม่ได้ จึงถือว่าเป็นปัญหาสำหรับคน ; ดังนั้น จึงควรจะศึกษา หรือทำ
ความเข้าใจกันโดยละเอียด. ขอเตือนไว้ทุกครั้งว่า เราจะพูดกันในลักษณะ
ที่เรียกว่าประยุกต์ หรือธรรมประยุกต์ คือเอาธรรมะมาใช้ให้ได้; ฉะนั้น
จะอธิบาย หรือจะวินิจฉัย วิจารณ์อะไรกันแต่ในทางที่จะใช้มันให้ได้, รายละเอียดอย่างอื่นต้องเว้น เพราะมันมากมาย ต้องพูดกันตั้งหลายครั้ง.

เดี๋ยวนี้เราจะพูดเพียงครั้งเดียว และในแง่ของการประยุกต์ ; ฉะนั้นขอให้ทำ
 ในใจสำหรับจะเข้าใจในแง่นี้.

สิ่งที่เรียกว่า “โมกษธรรม” ก็อย่าได้ลืมเสีย ดังที่ได้กล่าวมาแล้วทุกครั้ง ว่า
 ธรรมะที่เป็นขั้นหลุดพ้น ในระดับสุดท้าย จึงจะเรียกว่าโมกษะ หรือโมกษะ ; โดย
 สมบูรณ์หมายความว่าหลุดพ้นจริงๆ ไม่กลับมา ไม่กลับไปกลับมา.

กามารมณฺ์ ผูกพัน จับเอาคน เป็นทาสได้

กาม หรือ กามารมณฺ์ โดยเฉพาะนี้ก็ เป็นสิ่งที่ผูกพันคน หรือว่าถึงกับจับเอา
 คนเป็นทาสของมัน, หรือบางทีก็มองดูในแง่ที่ว่า มันทรมาณ เรียกว่าเป็นการถูกกามารมณฺ์
 นี้ขบกัดหรือเคี้ยวกิน. การหลุดพ้นออกไปได้จากอำนาจของสิ่งที่เรียกว่ากาม มันอยู่ใน
 ระดับความหลุดพ้นเดียวกันกับนิพพาน, หรือว่าต้องนิพพาน จึงจะหลุดพ้นจากกามารมณฺ์
 หรือหลุดพ้นจากกามารมณฺ์โดยสิ้นเชิงนั้นก็เรียกว่านิพพาน. ในระดับของบุคคลผู้บรรลุ
 นิพพาน หมายความว่าเรียกว่าหลุดพ้นจากกามารมณฺ์โดยสิ้นเชิง ; แม้ว่าจะมีทางแย้งว่า
 หลุดพ้นจากกามารมณฺ์ แต่คนอื่นยังเหลืออยู่ ยังไม่หลุดพ้นนี้ก็ดูเหมือนกัน แต่ข้อ
 เท็จจริงนั้น ถ้าหลุดพ้นจากกามารมณฺ์ในทุกความหมาย ในทุกชั้นในทุกระดับแล้ว ก็เป็น
 เรื่องหลุดพ้นจากทุกสิ่ง.

นี่เราเรียกว่าบัญญัติของกน อย่างที่กล่าวถึงในครั้งที่แล้วๆ มา ว่าบัญญัติของ
 มนุษย์ที่อยู่ทีนี้ด้วยเรื่องหนึ่งเหมือนกัน ; เรื่องนี้ก็คงจะเข้าใจได้ไม่ยาก เพราะคนแต่ละคน
 ก็เริ่มรู้จักพิษสงของกามารมณฺ์ และความผูกพันของกามารมณฺ์ ตลอดถึงความเผาผลาญของ
 สิ่งนี้. นี่เราจึงเอามาพูด ในฐานะเป็นเรื่องหนึ่งของการบรรยายชุดนี้.

กาม, กามารมณฺ์, ความหมายต่างกัน

หัวข้อก็มีสั้น ๆ ว่า กาม และ กามารมณฺ์ ; ถ้ายังไม่เคยเรียนบาลี ก็อาจจะ
 สับสนบ้าง เพราะการพูดจาก็มักจะสับสน. นี่เรารู้ความหมายที่จำกัดตายตัวไว้เป็นข้อแรก :-

ถ้าเรียกว่า กาม หมายถึง ความรู้สึก ที่เป็นเช่นนั้น, ถ้าเรียกว่า กามารมณ์ หมายถึง สิ่งที่ทำให้เกิดความรู้สึก เช่นนั้น; เพราะฉะนั้นจึง มิใช่สิ่งเดียวกัน แต่ในการพูดจาก็มักจะเอาไปปนกัน จนบางทีก็พียงยาก. ฉะนั้น เมื่อพูดถึง กาม เฉยๆ ก็ให้รู้ว่า เป็นนามธรรม เป็นความรู้สึกอันหนึ่ง เป็นไปในทางที่จะเข้ามา หรือเข้ายึดถือ เข้ากอดรัด พัวพัน แล้วก็มี การเสวยสุขเพราะการกระทำเช่นนั้น มีชื่อเรียกอย่างอื่นอีกหลายอย่าง; แต่ชื่อที่สำคัญที่สุดคือคำนี้ คำว่า “กาม” เฉยๆ.

ส่วนคำว่า กามารมณ์ นั้น แปลว่า อารมณ์แห่งกาม คือสิ่งที่จิตมันจะไปเกี่ยวข้องกับพัวพัน ในฐานะน่ารัก น่าพอใจ แล้วก็เกิดความรู้สึกทางกามขึ้น เป็นขั้นแรก เป็นข้อแรก, แล้วก็เหลืออยู่เป็นความเกียจ เป็นสัญญา เป็นอะไรต่างๆ ที่จะน้อมไปหา อารมณ์อย่างนี้; มีชื่อเรียกแทนอีกหลายชื่อเหมือนกัน เช่นคำว่า กามคุณ เป็นต้น, กามคุณก็หมายถึง กามารมณ์, กามคุณ คือสิ่งที่มีคุณค่าทางกาม ให้เกิดความรู้สึกทางกาม เรียกว่า กามคุณ.

พิจารณาดูความสัมพันธ์ของ “กาม” กับ “กามารมณ์”

เดี๋ยวนี้เรารู้จักชื่อของสิ่งทั้ง ๒ นี้แล้ว เราก็ควรหันต่อไปถึงความสัมพันธ์กันอย่างไร, มันทำให้เกิดปัญหาอันแสนจะยุ่งยากลำบากซับซ้อนขึ้นมาอย่างไร, ให้เข้าใจถึงขนาดที่ว่า เอาไปใช้เป็นประโยชน์ได้จึงจะเรียกว่าประยุกต์.

เมื่อพูดถึงตอนนี้ ก็จะต้องทำความเข้าใจกันมาตั้งแต่ต้น แรกเริ่มเดิมทีทีเดียวว่าสิ่งที่มีชีวิตในระดับที่มีรูปร่างสมบูรณ์ อย่างพูดว่าสัตว์ประเภทมีกระดูกสันหลังกันก็แล้วกัน นับตั้งแต่สัตว์ในน้ำ สัตว์ครึ่งบกครึ่งน้ำ แล้วก็สัตว์บนบก และกระทั่งที่มันบินไปในอากาศ. สัตว์ประเภทที่มีกระดูกสันหลัง มีมันสมอง ก็ย่อมมีอวัยวะสำหรับให้รู้สึกต่อสิ่งภายนอก อยู่ ๖ อย่าง ทั่วๆ กัน คือรู้สึกทางภาพก็คือตา, รู้สึกทางเสียงก็คือหู, รู้สึกทางกลิ่นก็คือจมูก, รู้สึกทางรสก็คือลิ้น; รู้สึกทางสัมผัสผิวหนัง

ก็คือผิวกายทั่วๆ ไป, แล้วมีความรุนแรงเฉพาะแห่ง, รู้สึกทางความรู้สึกในภายในก็มีสิ่งที่เรียกว่าใจ; ได้เป็น ๖ อย่างด้วยกัน. ตา หู จมูก ลิ้น กาย ใจ นี้ ๖ อย่าง; ข้างนอกก็มีรูป เสียง กลิ่น รส โสภณูปพะ ธรรมารมณที่เป็นคู่สัมผัส. ๕ อย่างแรกหรือ ๕ คู่แรกมันเป็นเรื่องวัตถุ; อย่างหลังสุดท้ายเป็นเรื่องทางจิตใจ.

นี่สัตว์ที่มันเริ่มมีชีวิตสมบูรณ์ เรียกว่ามีกระดูกสันหลัง มีไขสันหลัง มีมันสมองมันจะต้องมีการรู้สึกได้ ๖ ประการนี้ แม้ว่าบางที่เราก็มารู้จัก ถ้าเราไม่ศึกษามัน. ตัวอย่างเช่นปลา มันก็มีตาเห็นรูป, แล้วก็มียวัยวะสำหรับได้ยินเสียง แต่มิใช่ว่ามันอยู่ที่หู หรือมันมีหู. คนเราที่ไม่รู้จักคิดว่า ปลาไม่มีหู หรือบางทีก็โง่ไป ว่า ๒ ข้างแก้มนั่นมันเป็นหูของปลาไว้สำหรับได้ยินเสียง อย่างนี้ก็ไม่ได้. ปลาที่มีอวัยวะสำหรับรับเสียง อยู่ตลอดลำตัว lateral line ตรงกันกับกระดูกสันหลังทั้งตัว ตรงนั้นมันรับเสียง รับความกระเทือนทางคลื่นเสียง, จมูกมันก็มี มันรู้กลิ่นได้ ของบางอย่างวางซ้อนอยู่บนอะไรบางอย่างมันรู้ มันได้กลิ่น และมันมีลักษณะรู้กลิ่นได้ ตรงบริเวณหัวของมัน, รส มันก็รู้ แม้จะไม่มีลิ้นมันก็รู้ รสอร่อยมันก็กินมาก ไม่อร่อยมันก็กินน้อย, แล้วผิวหนังสัมผัสทั่วๆ ไปมันก็มี โดยเฉพาะรุนแรงมากที่อวัยวะเพศ นี่มันก็มีจิตใจในระดับของปลา, อีกสามารถรู้สึกต่อความรู้สึกทางจิต มีความจำความอะไรได้ ความจำในอดีตมันก็รู้สึกได้ด้วยทางความรู้สึกประเภทจิตใจของมัน แต่ว่ามันต่ำมาก ไม่เหมือนกับคน.

ที่นี้ คนเรา มีตา หู จมูก ลิ้น กาย ใจ; เริ่มทำความเข้าใจให้คินะ : มีตาสำหรับเห็น มีเรื่องประกอบของลูกตามาก แต่ไม่ต้องศึกษาก็ได้. เพราะว่าเรามีการเห็นก็พอแล้ว, มีการฟังแล้วก็ได้ยินเสียง, ตมได้กลิ่น, ชิมด้วยลิ้นก็ได้รส, เมื่อสัมผัสทางผิวหนังก็รู้สึกสัมผัสนั้นเป็นอย่างไร, ส่วนใหญ่ก็สรุปในความนั้นมวลหรือแข็งกระด้าง; ถ้ามันมวลก็ให้ความรู้สึกสัมผัสมาก, ถ้ากระด้างก็ให้รู้สึกน้อย หรือจุดของความรู้สึกมันห่างก็รู้สึกกระด้าง ถ้ามันตียิบละเอียดคินนั้นก็เรียกว่ามันมวล, ที่นี้ส่วนจิตนี้รู้สึกต่อความ

คิดนึกประเภทสัญญาแต่หนหลัง คือ ฟันความจำ ฟันอะไรขึ้นมา มันก็รู้สึกต่อสิ่งเหล่านั้นได้ เรียกว่ารู้สึกต่ออารมณ์ในจิตเอง.

ทั้ง ๖ คู่นี้ให้ถือว่าเป็นพื้นฐานของสิ่งที่มีชีวิต ซึ่งจะต้องคู่กันมากับชีวิต; ถ้ามันไม่มี มันก็ไม่มีทางที่จะดำรงชีวิต หรือเป็นอยู่อย่างมีชีวิตที่สมบูรณ์ได้ หรือปัญหา มันก็ต้องเกิดขึ้นกับสิ่งเหล่านี้ เป็นชั้น ๆ ชั้น ๆ ไปทีเดียว. ขอให้สังเกตดูให้ดี ตั้งแต่ต้น ที่ **ตา หู จมูก ลิ้น กาย ใจ**; นี้เรียกว่าเป็นอวัยวะ หรือส่วนของอวัยวะที่จะทำความรู้สึกในภายใน ในทางธรรมเขาเรียกว่า **อายตนะภายใน** คือสิ่งที่จะทำการติดต่อกับ ส่วนที่อยู่ข้างใน. **รูป เสียง กลิ่น รส โสภณรูปหะ ธัมมารมณ** ที่จะมาเข้าคู่กันก็เรียกว่า **อายตนะภายนอก** : **สิ่งที่จะมาติดต่อกับภายนอก** อยู่ภายนอก มีอยู่เป็นธรรมทานั้น เป็นเรื่องธรรมชาติ; เราไม่ต้องเวียนรู้ไกลไปถึงทางจิตวิทยาอันลึกซับซ้อน.

เรื่องของเราที่มาตั้งต้นอยู่ที่ว่า **คนเรานี้ก็มีอวัยวะสำหรับรู้สึก ๖ ประการนี้**, แล้วก็มีสิ่ง ๖ ประการนี้ สำหรับรู้สึกเป็นคู่กัน; ถ้ามันจะมีอะไรออกไปจาก ๖ ประการนี้ เราไม่รู้ได้ เพราะว่าเรามีเพียงตา หู จมูก ลิ้น กาย ใจ ไม่ต้องไปนึกถึง เมื่อรู้สึกไม่ได้ ก็เท่ากับไม่มี, ไม่มีปัญหาแก่เรา. ที่มีปัญหาแก่คนก็คือ ๖ ประการนี้ : **ข้างใน** ก็คือชุด **ตา หู จมูก ลิ้น กาย ใจ**, **ข้างนอก** ก็คือ **รูป เสียง กลิ่น รส โสภณรูปหะ ธัมมารมณ**. ผมขอร้องให้ช่วยจดจำไว้ให้แม่นยำ จะคุ้มค่าในการจดจำ คือ **การศึกษาธรรมะทั้งหลาย จะต้องอยู่บนรากฐานของสิ่งทั้ง ๖ นี้** เสมอไปทุกเรื่อง.

ที่นี้ **เราก็มีอายตนะภายใน** คือ **ตา หู จมูก ลิ้น กาย ใจ**, **มีอายตนะภายนอก** คือ **รูป เสียง กลิ่น รส โสภณรูปหะ ธัมมารมณ** นี้มันสัมพันธ์กันแล้วมันเกิดอะไรขึ้น นี้เรียกว่าตามกฎของธรรมชา ก็คือเกิดความรู้สึกขึ้น ตามหน้าที่ของอวัยวะนั้น ๆ.

ยกตัวอย่างเช่น **ตา** เมื่อได้ **สัมผัส** กันกับ **รูป** ข้างนอก ก็ **เกิดการเห็น** ทางตาขึ้นมา นี้เรียกว่า **จักขุวิญญาณ** - การเห็นทางตา. จักขุกับรูปเนื่องกันเข้า ก็เกิดการ

เห็นทางตา คือจักขุวิญญาณ; ๓ **ประการนี้ทำหน้าที่**ครบอย่างนั้นแล้ว ก็เรียกว่า **ผัสสะ** หรือจะเรียกเต็ม ๆ ก็ว่าจักขุสัมผัส. พอ **มีสัมผัส** อย่างนั้นแล้ว ก็ **มีสิ่งที่เรียกว่า เวทนา**; เรียกชื่อเต็ม ๆ ก็ว่า **จักขุสัมผัสสชาเวทนา - เวทนา** ที่เกิดมาจากการสัมผัสทางจักขุ : **นี่มีความรู้สึกสบายตา ไม่สบายตา คือถูกตา ไม่ถูกตา เป็นสุขหรือเป็นทุกข์** เพราะการเห็นนั้น. **นี่เป็นของธรรมดาสามัญที่สุด** แต่เราไม่สนใจ เพราะเราไม่รู้ว่าจะสนใจไปทำไม; **แต่ถ้าอยากจะรู้เรื่องธรรมะแล้วต้องสนใจ ให้รู้จักเวทนาที่เกิดอยู่ทางตา.**

เวทนานี้ จะมีเรื่องต่อไป **ถ้ามาจากการสัมผัสด้วยความโง่** คือการเห็นด้วยความโง่ มันก็เกิดเวทนาทางตา **ทำให้เกิดกิเลสตัณหา** จะมีความทุกข์ในที่สุด. **นี่ถ้าว่าเห็นหรือคุยด้วยสติปัญญา** เวทนาเกิดขึ้นมา ก็กลายเป็นเวทนาที่ไม่ทำให้เกิดกิเลสตัณหา, **ให้เกิดความรู้ในการทำงาน** ในหน้าที่การงาน หรืออะไรที่จะต้องทำอย่างไร. **ในเรื่องของตาเป็นอย่างไร; เรื่องของหู จมูก ลิ้น กาย ใจ ทั้ง ๖ อย่าง ก็เป็นอย่างนั้น.** **เดี๋ยวนี้เรายกตัวอย่างทางตา.**

ทบทวนอีกทีว่า **มันมีตา** อยู่ข้างใน **แล้วก็มีรูป** อยู่ข้างนอก พอถึงกันเข้าก็เกิด **การเห็นทางตา** เรียกว่าจักขุวิญญาณ, ๓ อย่างนี้คือ **ตา กับ รูป และ จักขุวิญญาณ** ถึงกัน **นี่ก็เรียกว่า จักขุสัมผัส** คือการถูกต้องกันระหว่างสิ่งข้างนอกข้างในโดยสมบูรณ์. **ตอนนี้ถ้าว่ามันโง่ไป** คือปล่อยไปตามเรื่องตามราว **ไม่มีสติปัญญาอะไรเข้ามา** มันจะเกิด **เวทนาสำหรับหลงไหล** : **เวทนาน่ารักก็ไปหลงรัก; เวทนาน่าเกลียด น่าโกรธ ก็ไปหลงโกรธ.**

นี่ในฝ่ายที่เป็น **เวทนาน่ารัก** นั้นแหละ **จะให้เกิดสิ่งที่เรียกว่ากาม** ซึ่งมาจากรูปที่สวยงาม ซึ่งเป็นกามารมณ์ทางตา **ก็มาเกิดความรู้สึกที่เรียกว่ากาม**; **ถ้าอยากไปคาบอำนาจของกาม** นั้น **ก็เรียกว่า กามตัณหา** ตัณหาทำให้เกิดอุปาทาน **อุปาทานก็ให้เกิดภพ ชาติ ชรา มรณะ โสกะ** **มีความทุกข์เป็นแถวไปเลย.** **ทีนี้ในส่วนที่**

นำเกลียดน่าชังไม่นำรัก ก็ไม่เรียกว่ากาม แต่ก็ยังเนื่องกันอยู่ดี มันไม่ทำให้ทุกข์อยู่เพียงเท่านั้น มันทำให้ยากจะได้สิ่งที่ตรงกันข้ามหรือกามอีกเสมอไป; นี่เราก็คงไม่สนใจ เราสนใจแต่จะให้ได้สิ่งที่ตรงกับความต้องการของกาม.

สิ่งที่เรียกว่ากาม ก็อยู่ที่ตรงนี้ คือ **ความรู้สึกใครต่ออารมณ์ที่น่ารักน่าพอใจ** ทางตาก็มี ทางหูก็มี ทางจมูกก็มี ทางลิ้นก็มี ทางผิวหนังก็มี ทางใจล้วน ๆ ก็มี นั่นแหละ; ๕ อย่างแรกเป็นเรื่องเกี่ยวกับวัตถุ; และเมื่อยังหลังคือใจกับธัมมารมณ์ มันก็มีลักษณะอย่างเดียวกัน : ต้องมีอารมณ์ให้ใจรู้สึก คืออารมณ์ที่รุ่งขึ้นมาด้วยเรื่องราวของกาม ความน่ารักน่าพอใจเท่านั้น; จิตมันก็รู้สึก แล้วก็ **เป็นความรู้สึกที่เป็นกาม** ได้เหมือนกัน. อย่างที่เขาเรียกกันว่าฝันหวาน ฝันอะไรทำนองนี้ สร้างวิมานในอากาศ นั่นเป็นเรื่องของจิต คือได้รับธัมมารมณ์ที่เป็นที่ตั้งแห่งความน่ารักเป็นกามารมณ์; แต่มันเป็นเรื่องของใจ แล้วมันก็ต่างจากเรื่องของรูป ของกายข้างนอก ตา หู จมูก ลิ้น กาย และรูป เสียง กลิ่น รส โผฏฐัพพะ.

ในบางกรณีเขาจะพูดถึงแต่เพียง ๕ อย่างแรก แยกเอาเรื่องใจไปไว้อีกฝ่ายหนึ่งต่างหาก; แต่ในที่สุดมันก็ทั้ง ๖ เหละ ทั้ง ๖ คู่ ถ้ามีใจเข้ามาอีกคำหนึ่ง สำหรับรู้ไปทั้ง ๖ นั้น ก็มีความหมายอีกอย่าง คือใจที่มีความหมายอีกอย่าง สำหรับรู้สึกทั้งทางตา หู จมูก ลิ้น กาย ไปเลย เช่นวิญญานหกเป็นต้น.

ถ้าว่าเราจะไม่มองกันในแง่ของกามารมณ์หรือกาม ก็มองในแง่ของความรู้สึกก็แล้วกัน :-

อันคัมภี ๑. เราเชื่อว่าเรามี**สิ่งที่ทำให้เกิดความรู้สึก**, และเกิดความรู้สึกได้ ๖ ทาง ๖ อย่าง ๖ ลักษณะ แล้วแต่ละเรียก : ทางตา ทางหู ทางจมูก ทางลิ้น ทางกาย ทางใจ. ทุกคนมีอย่างนี้ แล้วอันนี้แหละจะเป็นปัญหาของคน นับตั้งแต่ว่าพอกระทบแล้วมันต้องรู้สึก; นี่มันห้ามไม่ได้ กระทบแล้วมันต้องรู้สึก, มันก็รู้สึก.

อันดับที่ ๒. นี้อาจจะเรียกมันว่า อาหาร : จากความรู้สึกธรรมชาตสามัญ ไม่เกี่ยวกับกามนั้นแหละ มันมาเป็นอาหารในอันดับที่ ๒ คือ ทำให้เกิดความพอใจ เหมือนกับอ้อม อ้อมทางตา อ้อมทางหู อ้อมทางจมูก ; ไม่ต้องเป็นกามารมณ์ ยังไม่เป็นกามารมณ์ มันเป็นสักว่าอาหาร ; เช่นกินข้าวกินปลา ก็กินเป็นอาหาร ยังไม่รู้เรื่องอร่อย, ฟังเสียง ก็ได้ยิน หรือเป็นการกระตุ้นบ้าง. ฉะนั้น เต็กเล็ก ๆ ตัวเล็ก ๆ ซอบคุดอกไม้เป็นพวง ๆ มาแขวนโตงเตง ๆ อยู่ นี่ มันก็เป็นเรื่องอาหารทางตา ; อาหารทางหู : การขับกล่อม ; กระทั่งทางจมูก ทางลิ้น ทางกาย ทางใจไปเลย ; ตอนนั้นก็ยังไม่เรียกว่ากามารมณ์ แม้จะเป็นความอ้อมก็อ้อมอย่างกินอาหาร ยังไม่ใช่กามารมณ์. แล้วนอกจากจะมีอาหารทางปากกิน เข้าไปอ้อมกระเพาะแล้ว ยังมีอาหารทางตา ทางหู ทางจมูก ทางลิ้น แล้วก็ทางกาย ทางใจ.

คำว่า “อาหาร” นี้แปลว่า ทำให้เกิดผลต่อไป นำมาซึ่งผล คือเป็นปัจจัยที่นำมาซึ่งผล แล้วมันก็มีอะไรต่อไป ให้เป็นเรื่องเป็นราวไป : เกิดสิ่งที่เรียกว่านามรูป โดยสมบูรณ์ขึ้นมา มันก็มีตา หู จมูก ลิ้น กาย ใจนี้ ; มันจึงมีสิ่งที่เรียกว่านามรูป กายกับใจขึ้นมาโดยสมบูรณ์ คือเมื่อมีการทำหน้าที่. ฉะนั้น เต็กทารกมันก็กินอาหาร แล้วก็มีการเติบโตขึ้นมาทั้ง ๖ ทาง ; คือเจริญแก่กล้าขึ้นมาทั้งทางตา ทางหู ทางจมูก ทางลิ้น ทางกาย ทางใจ ; อย่างนี้เราจะเรียกแต่เพียงว่าอาหารที่กินเข้าไปทางตา ทางหู ทางจมูก ทางลิ้น ทางกาย ทางใจ.

อันดับที่ ๓. นี้มีความหมายพิเศษ กลายเป็นเหยื่อล่อ นอกลอกไปจากอาหารเป็นความอร่อยมีรสสาหัสช่วยชวนใจ ; ส่วนนี้ก็เรียกว่าเป็นเหยื่อ แล้วมากลายเป็นสิ่งที่เรียกว่ากามารมณ์. เหมือนเรากินข้าว ถ้ากินเฉย ๆ กินตามมีตามได้ มันก็เป็นอาหารธรรมดา พออ้อมมันก็หยุด ; ทีนี้ถ้ามันเกิดเป็นอาหารอร่อย อร่อยอย่างยั้งนี้ มันก็กินความหมายของอาหาร มันกลายเป็นเหยื่อ กินแล้วกินอีก กินแล้วกินอีก ท้องจะแตกแล้ว มันก็ยังอยากกิน อยู่นั้น. ความหมายส่วนนี้ไม่ใช่อาหารแล้ว กลายเป็นเหยื่อแล้ว. นี่สิ่งที่เรียกว่า กามารมณ์ มัน อยู่ในระดับนี้ คือเหยื่อทางตา เหยื่อทางหู เหยื่อทาง

จุมก เหยื่อทางลิ้น เหยื่อทางกาย เหยื่อทางใจ มีรสอร่อยที่สุด ที่เรียกว่าอัสสาหะ หรือเสน่ห์ของมัน.

สิ่งที่เคยเรียกว่ารูป เสียง กลิ่น รส โผฏฐัพพะเฉยๆ มาแต่ก่อน เทียนมัน มา กลายเป็นกามารมณ์ ไป พ้นจากความรู้สึกธรรมดา พ้นจากความเป็นอาหารตาม ธรรมดา มาอยู่ในรูปของกามารมณ์; อารมณ์ทางตา อารมณ์ทางหู อารมณ์ทางจุมก อารมณ์ทางลิ้น อารมณ์ทางผิวหนัง อารมณ์ทางใจ ล้วนแต่กลายเป็นกามารมณ์. ฉะนั้น คำว่ากาม อยู่ที่ระดับนี้ ความรู้สึกที่เป็นกามนณ คือ ความใคร่ ความอยาก ความ กระหาย ไปในเสน่ห์หรือความอร่อยของสิ่งที่เรียกว่ากามารมณ์; นี้บัญญัติอยู่ที่ตรงนี้.

ถ้าเป็นเพียงความรู้สึกธรรมดา ก็ไม่มีอะไรเป็นเพียงสิ่งจำเป็นสำหรับสิ่งที่มี ชีวิตจะต้องมี แล้วตามันก็เห็นรูป หูมันก็ได้ยินเสียง ไปตามเรื่อง นี่เป็นความหมาย ระดับแรก รู้สึกเท่านั้นเอง, ความหมาย ระดับ ๒ คือ ให้เกิดผลนั้นผลนี้ ขึ้นมาเป็น อาหาร, ความหมาย ระดับ ๓ เป็นกาม เป็นกามารมณ์ เป็นระดับที่เป็นตัวปัญหาถึงที่สุด. ถ้ามันเป็นเพียงเรื่องความรู้สึก เราก็มักมีปัญหาเพียงทำให้มันเกิดสมรรถภาพในทางความรู้สึก มันก็ไม่เท่าไร; ถ้ามันเป็นอาหาร เราต้องการอาหารเขาชวนชวยหามาเพียงเพื่อเป็น อาหาร เท่านั้นมันก็ไม่เท่าไร; แต่พอมายู่ในรูปกามารมณ์แล้ว ชวนชวยกันอย่างไม่รู้ลืม ไม่รู้ปล่อยหัวจมท้ายไปด้วยกัน. นี่คือนิยาม ที่เรียกว่ากามหรือกามารมณ์.

นี่คุณรู้จักแยก ๓ ส่วนนี้ให้เด็ดขาดออกไปเสียก่อน เพราะมัน ๖ อย่างเหมือนกัน : ๖ อย่างแรก เป็นเพียงความรู้สึก ตามธรรมชาติ ของสิ่งที่มีชีวิต, นี้ชั้น ต่อมา มัน เป็นเพียงอาหาร ที่เราต้องมี ต้องกิน ต้องใช้ ทุนอยู่ไม่ได้ เราต้องการจะเห็น ได้ยิน ได้ฟัง ในลักษณะที่เป็นอาหาร, ต่อมา มันกลายรูป เป็นกามารมณ์ ในเมื่อมันมีรสอร่อย มีเสน่ห์อะไรต่างๆ เรียกว่ากามหรือกามารมณ์. คนก็เป็นทาสของกามารมณ์โดยง่าย เพราะ ว่ามันมีสิ่งทีเรียกว่ารสอร่อยหรือเสน่ห์.

การสืบทอด เป็น ธรรมชาติ

ที่นี้ต่อไปที่จะต้องพูดถึงคือการสืบทอด : การสืบทอดนั้นมิใช่กามารมณ์ เป็น ธรรมชาติ อันหนึ่งซึ่งมันมีมา มีความประสงค์จะสืบทอด ; นี่คือปัญหาที่เกิดขึ้นทางเพศ ที่จะเกิดเป็นเพศหญิง เพศชาย เพื่อประโยชน์แก่การสืบทอด. ผมว่าเอาเองดีกว่า เพราะไม่มีที่อ้างอิงอะไรนัก ว่า ธรรมชาตินี้มีเจตนา เห็นอมนุษย์มาก มันก็สร้างความรู้สึกลงทางกามารมณ์เช่นให้กัน ; แล้วก็จ้างหรือบังคับ กตขีคนนั้น ให้ทำการสืบทอด เพราะ การสืบทอดทุกชนิดไม่ว่าของสัตว์หรือของคน ของอะไรก็ตาม จะมีความหมายที่เป็นรส สูงสุดทางอารมณ์.

ดูง่าย ๆ ที่สัตว์เร่ร่อน ที่มีการสืบทอด มันมีรสที่เกิดมาจากการสืบทอด แม้ว่าเป็นอย่างเครื่องจักร แต่มันก็มีรสสูงสุดทางจิตใจ มีความหมายไปในทางกามารมณ์ ; ฉะนั้นในการสืบทอดของสัตว์ทุกชนิดจะมีส่วนที่เป็น กามารมณ์เข้าไปเกี่ยวข้อง ด้วย ใน ฐานะที่เป็นเหมือนกับค่าจ้าง ถ้าไม่อย่างนั้นมันไม่ทำ. ธุระอะไรจะไปทำให้มันเหนื่อย ให้มันยุ่ง ให้มันลำบาก ให้มันสกปรก ; แต่แล้วมันก็พ่ายแพ้แก่ธรรมชาติ คือกินค่าจ้าง เข้าไป รับค่าจ้างคือกามารมณ์แล้วก็ทำการสืบทอด ที่ไม่น่าจะมีความหมาย ; เช่นอย่างปลา ปลาตัวเมียออกไข่ที่ก้อนหินเป็นแถว ปลาตัวผู้ก็ตามหลังหยอกเชื้อลงไปไข่ทุกเม็ด ๆ ๆ ; นี่เป็นการสืบทอดโดยที่อวัยวะไม่เคยถูกต้องกัน มันก็มีรสสูงสุดทางกามารมณ์ เมื่อมีการ ระบายน้ำเชื้อลงไปไข่ สำหรับคนหรือสัตว์ทั่วไป. สัตว์สี่ขาทั่วไป ก็ไม่ได้ทำอย่างนั้น ; แต่มันมีความหมายเหมือนกัน คือมีความรู้สึกสูงสุดทางกามารมณ์ เมื่อมีการผสมเชื้อ ระหว่างผู้เมีย หรือหญิงชาย.

การสืบทอดเท่านั้น คือต้องการให้มีคนใหม่ หรือสัตว์ตัวใหม่ ออกมา เป็นวัตถุประสงค์. ส่วนกามารมณ์นั้นเป็นรสอร่อยสูงสุดทางความรู้สึก ; ธรรมชาติมันเอา มาจ้างให้สิ่งที่มีความรู้สึกทั้งหลายนี้ ยอมทำการสืบทอด. ฉะนั้นสัตว์ก็มีแต่การสืบทอด

กับค่าจ้างนิตเดียวเพื่อทำการสืบพันธุ์ แล้วชั่วคราวชั่วขณะแหว่เดียวด้วยซ้ำไป; ส่วนมนุษย์นั้นมันเกิดปัญหาใหญ่หลวงเป็นภูเขาเตาแก๊ส คือมันไปติดในรสของกามารมณ์เกี่ยวกับการสืบพันธุ์ แล้วมันก็แยกออกมาเป็นกามารมณ์ ซึ่งแสวงหาเมื่อไรก็ได้ แต่สัตว์ทำไม่เป็น สุนัข วัว ควาย อะไรก็ตาม ทำไม่เป็น ที่จะแยกกามารมณ์ออกมาจากการสืบพันธุ์ แล้วมาลุ่มหลงมัวเมาอยู่กับเรื่องกามารมณ์อย่างคนนี่ ทำไม่เป็น.

ให้รู้ความแตกต่างกันใหญ่หลวง ระหว่างสัตว์กับคนในขั้นนี้ไว้ก่อน แล้วก็เข้าใจเรื่องนี้; คนสร้างความรู้สึทางเพศ เพศหญิงเพศชาย แล้วก็รูป เสียง กลิ่น รส ใญ่รูปร่าง รั้มมารมณ์ ที่เป็นความหมายทางเพศหญิง เพศชาย, แล้วที่ร้ายกาจที่สุดก็คือทางใญ่รูปร่าง สัมผัสทางผิวหนังระหว่างเพศนี้เขาสร้างสรรคขึ้นมาได้ โดยไม่เกี่ยวกับการสืบพันธุ์; ฉะนั้นปัญหามันจึงมากออกไปจากการสืบพันธุ์ ร้อยเท่า พันเท่า หมื่นเท่า แสนเท่า ล้านเท่า จนพูดออกมาไม่ถูก.

เดี๋ยวนี้พวกเรากระวังให้ดี มันเป็นทาสของกามารมณ์ในความหมายอันนี้ ยิ่งกว่าที่จะมีปัญหาทางเรื่องการสืบพันธุ์; นั่นมันเรื่องชั่วคราวเดียว แล้วยานที่ปีทนอะไรทำนองนั้น; แต่เรื่อง กามารมณ์นี้ เป็นเรื่องที่ไม่รู้จักอั้นไม่รู้จักพอ แม้ทุกนาทีทุกชั่วโมง. นี่คำว่า คาม กับคำว่า การสืบพันธุ์ นั้น ไม่ ใช่อันเดียวกัน เมื่อกล่าวตามหลักของธรรมะ.

ที่นี้ การศึกษาของพวกคุณ ที่ตามกันฝรั่ง อาจจะเอาไปปนกันก็ได้ : ใช้คำคำที่มันปนกัน ทั้งกามารมณ์และทั้งการสืบพันธุ์ เลยแยกไม่ออก เลยเข้าใจไม่ได้. นี่ตามหลักธรรมะจะต้องเข้าใจในลักษณะที่มันแยกกันได้; กามารมณ์ก็เป็นส่วนกามารมณ์, การสืบพันธุ์ก็เป็นการสืบพันธุ์. ถ้ามีปัญหาคือเรื่องการสืบพันธุ์ก็เป็นปัญหานิตเดียว แต่ลำบากมากจะต้องเลี้ยงลูกเลี้ยงอะไรกันไปเท่านั้น. ที่นี้กามารมณ์นั้นมันจับใจมาก เมื่อเป็นทาสของกามารมณ์ แล้วยังไม่อยากจะสืบพันธุ์ เพราะรู้ว่าการสืบพันธุ์ออกมาเป็นลูกเป็นหลาน

มันลำบาก, ท้องการจะมีแต่กามารมณ์ล้วน ๆ น้อยครั้งที่ต้องการให้มีการสืบพันธุ์เป็นลูก เป็นหลาน ; ยิ่งเดี๋ยวนี้ละก็ยิ่งมุ่งหมายแต่เรื่องกามารมณ์กันทั้งโลก ก็มีปัญหาในค่านของกามารมณ์นี้มากมาย เป็นภูเขาเลากา ไม่เกี่ยวกับการสืบพันธุ์ แยกออกจากกันไม่กี่ปี.

• ความรักเพื่อการสืบพันธุ์มันความหมายหนึ่ง ; ความรักเพื่อกามารมณ์นั้นมันอีกความหมายหนึ่ง. ที่นี้ คนหนุ่มคนสาวเป็นทาสของความรักในค่านกามารมณ์ แล้วก็เลยมีปัญหามาก ก็ทำผิดคิดร้าย เพราะปัญหาอันนี้ ; จะไปใช้ในทางถูกนั้นดูเหมือนน้อยมาก เป็นเรื่องเหลวไม่ได้ เป็นเรื่องที่พอควบคุมไม่อยู่แล้วก็เป็นเรื่องวินาศ วินาศทางจิตใจ ก็เป็นทาสของกามารมณ์ แล้วก็เป็นที่ขุขี้เป็นร้อนไปตามแบบของกามารมณ์.

ธรรมชาติ แปลง กามารมณ์ ไว้กับการสืบพันธุ์

นี่จุดของเรื่องที่เราจะพูดกัน มันก็อยู่ที่ตรงนี้ คือความรู้สึกในทางกาม ไปรู้ของจริงเอาในเมื่อมันเกิดความรู้สึกนั้น ๆ ขึ้นมาจริง ๆ. นี่ขอย้ำอีกครั้งหนึ่งว่าจะเป็นธรรมชาติ หรืออะไรก็ตามใจ จะเป็นพระเจ้าที่สูงสุดกว่าสิ่งใดก็ตาม **แปลงกามารมณ์ไว้กับการสืบพันธุ์** สำหรับทบตาสัตว์ผู้โง่เขลา ให้ทำการสืบพันธุ์โดยเอากามารมณ์เป็นค่าจ้าง ; ถึงแม้ว่าจะถูกหลอก กินแต่ค่าจ้าง ไม่ทำการสืบพันธุ์มากเข้า มันก็ไม่เป็นไร มันก็ยังมีการสืบพันธุ์พอสมควรที่จะให้สัตว์ไม่สูญพันธุ์. ถ้าไม่มีความรู้สึกอันนี้ ไม่มีการสืบพันธุ์ สัตว์และคน อะไรก็ตาม มันสูญพันธุ์ไปหมดแล้ว ; มันอยู่ได้ด้วยค่าจ้างของธรรมชาติ หรือของสิ่งลึกลับอะไรอันหนึ่ง เอาสิ่งที่เรียกว่ากามารมณ์ มาผูกไว้กับการสืบพันธุ์ ทั้งที่มันเป็นคนละเรื่องกัน. ฉะนั้น คนตกเป็นทาสของกามารมณ์ ก็สมควรทำหน้าที่สืบพันธุ์ ซึ่งไม่ชวนให้ทำ ; พวกกันตรง ๆ ก็ว่า เราพ่ายแพ้แก่ธรรมชาติส่วนนี้ อย่างลึกซึ้งอย่างไม่รู้สึกรู้สึกรู้ เราจึงเป็นทาสของกามารมณ์. ที่จริงก็คือเป็นทาสของอะไรอันหนึ่งก็ไม่รู้ ของธรรมชาติหรือของพระเจ้าอะไรอันหนึ่งก็ไม่รู้ ที่ใช้กามารมณ์เป็นเครื่องผูกพันสัตว์นี้ จะเรียกว่าบ่วงกามารมณ์ หรือบ่วงของกามเทพ หรือบ่วงของอะไร

แล้วแต่จะเรียก ; แต่มีความหมายเป็นการผูกพันสัตว์ไว้กับกามารมณ์ จะใช้ให้ทำอะไรก็ได้ แล้วใช้ให้ทำสิ่งที่ไม่น่าทำ ไม่ชวนทำ คือการสืบพันธุ์อย่างที่กล่าวแล้ว.

นี่ แม้ไม่เกี่ยวกับการสืบพันธุ์ ก็มีการลุ่มหลงในทางกามารมณ์ กันเป็นการใหญ่แล้วก็หลีกเลี่ยงการสืบพันธุ์ **นี่คือปัญหา** ปัจจุบัน แต่ว่าตลอดกาลนิรันดรของสัตว์ของคนที่มีความโง่ แล้วตกอยู่ภายใต้อันนี้ ; สัตว์เจร่าจมานเป็นน้อย หรือน้อยที่สุด คนนี้เป็นมากที่สุด ยิ่งฉลาดเท่าไรยิ่งมากเท่านั้น เพราะมันฉลาดในทางโง่ คือฉลาดในการที่จะเป็นทาสของกามารมณ์ : รู้จักทานั้นทานิน่าโน่น ประดิษฐ์ประคองนั้นมาให้ให้อร่อยทางตา ทางหู ทางจมูก ทางลิ้น แล้วก็อร่อยมาทางกามารมณ์เต็มผัสผิวหนัง.

ดูให้ดี สมัยนี้ **อ่า ตา ฮาย เขาไม่เป็นทาสทางกามารมณ์กันมากเหมือนยุคปัจจุบัน** และยุคต่อไปก็จะเป็นทาสทางกามารมณ์ยิ่งขึ้นไปกว่าปัจจุบันเสียอีก เพราะมีประดิษฐ์ประคองเหยื่อของกามารมณ์รุนแรงขึ้นทุกที. ที่เป็นอยู่จริงตามธรรมชาตินั้นจะน้อยมาก จะมีความรู้สึกน้อยมาก ; รู้สึกเฉพาะเมื่อถึงคราวที่จะสืบพันธุ์ เมื่อมันถึงเวลาที่จะทำการสืบพันธุ์ก็รู้สึก. ถึงคนก็ มันเหมือนกันแหละ แต่มันเกิดวิวัฒนาการ ให้รู้สึกได้นอกฤดูการสืบพันธุ์ แล้วก็รุนแรงยิ่งขึ้นทุกที เพราะมันสมองมันพัฒนา มัน develop มากไป จนกระทั่งสามารถจะมีความรู้สึกทางเพศ โดยอวัยวะไม่ต้องถูกต้องนี้ ซึ่งสัตว์มันทำไม่ได้. **นี่พูดมาพอเป็นตัวอย่างให้รู้ว่า พวกเรานี้เป็นทาสของกามารมณ์** อย่างไร และเพียงไรด้วย.

มนุษย์ต้องไม่เป็นทาสของกามารมณ์

ถ้าสมมติว่า เราไม่ต้องเป็นทาสของกามารมณ์เหล่านี้ พวกคุณจะทำอย่างไร จะว่าดีไหม ? หรือจะว่าไม่เป็นรสไม่เป็นชาติเลย ไม่เอาแล้ว ไม่มีรสไม่มีชาติเลย เหมือนที่คนธรรมดาเขาพูดกัน หรือเขารู้สึกกัน **ว่า จะต้องละห่างจากเรื่องกามารมณ์** ก็สั้นหัวไม่มีรสไม่มีชาติ *ไม่เอา*; เพราะฉะนั้น จึง **ไม่ต้องการไปนิพพาน** เขาว่าอย่างนั้นแล้วอะไรเป็นเครื่องผูกพัน ก็คือรสของกามารมณ์.

เดี๋ยวนี้เรากำลังพูดถึงเรื่องที่จะหลุดพ้นออกมาจากอำนาจของกามารมณ; ถึงคุณไม่ต้องการผมก็พูด เพราะมีหน้าที่ที่จะต้องพูด ในฐานะที่เป็นธรรมะ ในพระพุทธศาสนา คือ **ให้รู้เท่าทัน** สิ่งนั้นมาตั้งแต่ต้น **ว่าเป็นอายตนะภายในกับภายนอก** มีการสัมผัส เกิดวิญญาณ เกิดเวทนา, แล้วเป็นช่องทางของอวิชชา ที่จะเข้าไปยึดจับเอาเวทนานั้นอย่างโง่เขลา, แล้วเกิดกิเลส เกิดตัณหา แล้วก็**เป็นความทุกข์**. **พระพุทธศาสนาต้องการจะดับทุกข์**; เพราะฉะนั้น มันหลีกเลี่ยงไม่ได้ที่จะต้องพูดถึงเรื่องนี้ **คือที่ต้องเอาพระกามารมณ**.

จะพูดต่อไปเสียให้จบก็ได้ **ว่าถ้าไม่มีกามารมณแล้วมันจะไปกันทางไหน**ต่อไปอีก ถ้ามีการสัมผัสทางตา หู จมูก ลิ้น กาย ใจ. ในแง่ของกิเลส ตัณหา กามารมณนั้นก็ไปทางกามารมณ; **นี่ถ้าไม่อย่างนั้นละ จะไปทางไหน คนจะตายหรืออย่างไร** ? มันก็ไม่ต้องตาย. **การสัมผัสของอายตนะเป็นคู่ ๆ เหล่านี้ มันก็กลายรูปเป็นการศึกษา** ซึ่งทำให้เรารู้อะไรมากขึ้น เกี่ยวกับปัญหาต่างๆ ของคนอีกนั่นเอง. **ฉะนั้น อย่าลืมมองให้ดีกว่า** บางทีการสัมผัสทางเพศทางอะไรก็ตาม **นั้นถ้ามันเป็นไปเพื่อกามารมณก็เป็นไป; แต่ถ้าไม่เป็นไปเพื่อกามารมณ มันก็ทำให้ฉลาด ให้รู้จักความจริงของเรื่องนี้.**

เรื่องของการสืบพันธุ์หรือของอะไรทุกอย่าง **ที่เกี่ยวกับรูปธรรมนามธรรม**ทุกอย่าง มันเป็นการศึกษา สำหรับที่จะทำให้เราฉลาดในการที่จะอยู่ในโลกนี้; **ฉะนั้นอายตนะเหล่านี้มันก็มีประโยชน์** : ตา หู จมูก ลิ้น กาย ใจ ที่คู่กันกับ รูป เสียง กลิ่น รส โผฏฐัพพะ ธัมมารมณนี้ มันยังมีประโยชน์สำหรับให้คนฉลาดในแง่ของการศึกษา. **แต่เราไปใช้ในแง่ของกามารมณเสียเสมอไป** เพราะมันไม่อึดไม่พอ; **แม้ว่ามันมันก็มีบางส่วน บางอย่าง บางเวลา เจียดออกมาเป็นเรื่องของการศึกษา, รู้เรื่องนี้ดีขึ้น** แม้จะอยู่ในโลก เป็นเรื่องการศึกษาอย่างโลก ๆ.

ทีนี้ อีกทางหนึ่งที่สูงไปกว่า ก็กลายเป็นเรื่องการศึกษาในทางธรรม **คือทางศาสนาโดยตรง** ถ้าไม่มีสิ่งนี้เป็นเรื่องสำหรับให้ศึกษา **ก็ไม่เกิดระบบศาสนา ที่จะชนะ**

กามารมณ์ได้; ฉะนั้น การที่จะมีบัญญัติเกี่ยวกับการเลิกละกามารมณ์ทางศาสนานี้ ก็หมายความว่าได้ผ่านเรื่องมาแล้ว. กามารมณ์นั่นเองเป็นสิ่งที่ให้การศึกษาแก่บุคคลที่จะไม่เป็นทาสของกามารมณ์; ก็เลยกลายเป็นสิ่งที่มีคุณค่า ไปในทางให้การศึกษา จนกระทั่งรัฐชั้น ๆ เกี่ยวกับกามารมณ์, จนรู้ว่ามีความเลวทรามมากที่สุด, มีค่าให้ความเอื้อต่อร่อยน้อยที่สุด, กลับตรงกันข้าม คนเหล่านี้ก็หลุดพ้นไป จากความเป็นทาสของกามารมณ์.

นี่ปุถุชนคนธรรมดาในโลกนี้ เขาก็เห็นตรงกันข้ามว่า น้อยที่สุดประเสริฐที่สุด มีค่ามากที่สุด ได้กำไรเกินค่า ที่เราลงทุนไปอย่างนี้ มันก็ลุ่มหลงอยู่ในกามารมณ์ก็แยกทางกันเดินที่ตรงนี้. พระอรียเจ้าเห็นว่า กามารมณ์นี้มีโทษ มีอันตราย มีความเลวทรามมากที่สุด ให้ประโยชน์นิดเดียว หรือแทบจะไม่มี; แต่คนธรรมดาเขาเห็นตรงกันข้าม ว่ามันเป็นประโยชน์ เป็นของสนุกสนาน วิเศษมหากาลอะไรไปตามเรื่อง. ถ้าใครรู้เรื่องนี้ในลักษณะอย่างไร? แล้วก็จะมิผลเกิดขึ้นอย่างไร? ก็ไปพิจารณาตนเอง.

รู้จักกลไกของชีวิตให้ถูกต้อง จะชนะกามารมณ์ได้

นี่การที่จะชนะกามารมณ์ ก็ไม่มีอะไร นอกจากรู้จักสิ่งนี้อย่างถูกต้อง; อย่างถูกต้องนี้ก็คืออย่างที่ว่ามาแล้ว ว่ารู้ว่ามันเป็นเพียงอะไร : เป็นเพียงสิ่งที่จะต้องมีการจำอยู่ในสิ่งที่มีชีวิต เพื่อการสืบพันธุ์, มัน เป็นเพียงสักว่าความรู้สึก ชนิดนั้น ซึ่งก็เรียกว่าธาตุด้วยเหมือนกัน. เมื่อวานนี้ก็มีพูดกันเรื่องธาตุ ว่าธาตุคืออะไร ก็ยังไม่จบ มันยากที่จะอธิบายว่าธาตุนั้นคืออะไร ธาตุดิน ธาตุน้ำ ธาตุไฟ ธาตุอากาศ ธาตุวิญญาณ ธาตุรูป ธาตุเวทนา ธาตุสัญญา ธาตุสังขาร ธาตุวิญญาณ; เตี้ยวน้อยยากจะบอกอีก ๓ ชื่อคือว่า *กามธาตุ* *รูปธาตุ* และ *อรุปรธาตุ*. สิ่งนี้เรียกว่า *กามธาตุ* นั้นมีอยู่ แล้วทำให้เกิดความรู้สึกทางกาม แก่สัตว์ที่มีความเหมาะสมที่จะรู้สึกทางกาม, แล้วรูปธาตุก็ทำให้เกิดความรู้สึกทางรูป ไม่เกี่ยวกับกาม แก่สัตว์ที่มีความเหมาะสมที่จะรู้สึกทางรูปล้วน ๆ, แล้วอรุปรธาตุให้เกิดความรู้สึกที่เกี่ยวกับไม่มีรูป นี่ก็เป็นธาตุเหมือนกัน.

คำว่า “ธาตุ” นี้หมายถึงอะไร ? มันไม่ใช่วัตถุธาตุ มันเป็นอะไรก็ไม่รู้ แต่
 ว่าเป็นตามธรรมชาติ ที่เข้ามาเกี่ยวข้องแล้วก็จะเกิดความรู้สึกไปตามความหมายของ
 ธาตุนั้น ๆ ; ฉะนั้น มันมี กามธาตุ อยู่ สำหรับ ทำให้เกิดความรู้สึกในจิตใจของ
 มนุษย์ เป็นไปในทางของกามารมณ์. ถ้ามองเห็นสักว่าเป็นธาตุอย่างนี้ มันก็คลาย
 ความหลงใหลในรสอร่อยของกามารมณ์ ว่าเป็นเพียงการปรุงแต่งของสิ่งที่เรียกว่าเป็นธาตุ,
 มีรสอร่อยมากสำหรับหลอกให้สัตว์หลงใหล ใจเฮลา ยอมล้มหัวจมท้าย เป็นทาสซี้ซ่า
 ไปเสียทีเดียว.

ธาตุ : ธา-ตุนี้ มันมีอยู่ตามธรรมชาติ แต่คนไม่ได้มองเห็นเป็นธา-ตุ
 ตามธรรมชาติ ไปโง่หลงในสิ่งที่มันแสดงออกมาด้วยอวิชชา เลยกลายเป็นทาส ทาส
 บ่าว ทาสซี้ซ่า ของสิ่งที่มันสักว่าธาตุ-ธาตุ-ธา-ตุ. โดยสรุปสั้นที่สุด นี้คือทาง
 ออกมาเสียจากความเป็นทาสของกามารมณ์ หรือของกามก็ได้.

คำว่า กาม กับคำว่า กามารมณ์ นี้ ได้พูดแล้ว ว่ามัน เป็นคนละอย่าง ไม่ใช่สิ่ง
 เดียวกัน ; แต่ว่ามันประหลาดตรงที่ว่าถ้ามันแยกกันอยู่มันทำอะไรไม่ได้ มันทำหน้าที่
 อะไรไม่ได้ กามกับกามารมณ์จะต้อง มาสัมพันธ์กัน จึงจะทำหน้าที่ อย่างนั้นขึ้นมาได้
 แล้วมีฤทธิ์มีเดชอะไรขึ้นมาได้ : มีความรู้สึกที่เป็นความใคร่ แล้วก็มีกามารมณ์ที่เป็น
 วัตถุสำหรับความใคร่นั้น ๆ มันจึงเป็นเรื่องกามโดยสมบูรณ์ ที่มีรสชาติทำให้สัตว์ทั้งหลาย
 หลงใหลอย่างยิ่ง.

พอรู้ความจริงข้อนี้ ว่ามันเป็นเพียงเท่านั้นเท่านั้น ไม่มากไปกว่านี้ ; เป็นการ
 ปรุงแต่งตามลักษณะของธรรมชาติล้วน ๆ ให้เกิดความรู้สึกแก่จิตใจของสัตว์ผู้โง่เฮลา ก็
 ลุ่มหลงกันเหลือประมาณเท่านั้น ; พอมองเห็นความจริงอันนี้แล้ว ความโง่หลงมันจางไป
 มันก็ไม่ลุ่มหลง, ลุ่มหลงน้อยเข้า จนกระทั่งไม่ลุ่มหลงเลย. นี้ก็ด้วยอำนาจของธาตุอีก
 ธาตุหนึ่งด้วยเหมือนกันคือ ธาตุนิพพาน ธาตุนิโรธ ธาตุของสติปัญญาสูงสุด ที่เข้ามา

ตัดความงอออกไป ก็เรียกว่าธาตุเหมือนกัน; นิโรธธาตุ จะดับการปรุงแต่งของสังขาร เหล่านี้เสีย; ทำให้กามธาตุหมดความหมาย รูปธาตุหมดความหมาย อรูปธาตุหมดความหมาย ด้วยอำนาจของนิโรธธาตุ.

ที่ผมเอาคำแปลก ๆ ที่คุณไม่ได้ยิน แล้วยังเข้าใจไม่ได้นี้มาพูด เพราะมันจำเป็น จึงพูดให้ได้ยินไว้ก่อน แล้วก็ไปคิดตามหาความหมายและคำอธิบายเอาเอง แล้วเรื่องมันก็มีเพียงเท่านั้น; โดยใจความ โดยรายละเอียดปลีกย่อย มันมีอีกมาก.

นี่เราพูดในฐานะเป็นปัญหาของคน ซึ่งติดอยู่ในบ่วงของกามารมณ์ ตอนตัวไม่ขึ้น ทำอย่างไรจะถอนออกมาได้? เขาก็อาศัยความรู้อย่างที่พระพุทธเจ้าท่านรู้ท่านสอนไว้ ทำให้ออกมาเสียได้; การนี้ออกมาเสียได้เรียกว่าโมกขะ; ธรรมะที่ทำให้โมกขะนี้เรียกว่าโมกขธรรม. เราเอาโมกขธรรมมาประยุกต์ตามสมควรแก่ฐานะของเรา; เรายังเป็นพระอรหันต์ไม่ได้ แต่เราก็อย่าเป็นทาสของกามารมณ์ ให้มันมากนักเลย ก็จะมี ความทุกข์น้อย จนกระทั่งว่ามีความทุกข์น้อยลง ๆ จนรู้เท่ารู้ทันแล้วก็ไม่ต้องเป็นทุกข์.

จงแยกกามารมณ์ออกมาเสียจากการสืบทพันธุ์ให้ได้ แล้วก็มีการสืบทพันธุ์ที่บริสุทธิ์ แล้วก็ไม่ต้องเกี่ยวข้องกับกามารมณ์ชนิดที่มันทรนหรือเผาลนจิตใจ จนกระทั่งต้องฆ่าตัวตายเพราะกามารมณ์นั่นเอง. มันน่าแปลกไหม ที่เรารักมันหลงมันนั้ มันกลายเป็นเครื่องฆ่าเราเอง คือสิ่งที่เรียกว่ากามารมณ์หรือกามเทพหรืออะไรแล้วแต่จะเรียก; เรียกภาษาธรรมคา ๆ ก็เรียกว่ากามคุณ. กามคุณ แปลว่าสิ่งที่มีคุณหรือมีค่าเพื่อความใคร่หรือกาม, มีอยู่ทั่วไป เกี่ยวข้องกันอยู่ทั่วไป ไม่มากก็น้อย. ระวังให้ดี; อย่าให้ทุกข์ภัยมันเกิดขึ้นเพราะสิ่งนี้ ก็จะเรียกว่าสามารถประยุกต์ได้ สำหรับโมกขธรรม ส่วนที่เกี่ยวกับกามหรือกามารมณ์.

เวลาสำหรับบรรยายหมดแล้ว เป็นเวลาสำหรับถาม จะถามหรือไม่ถามก็สุดแท้ นี่ฝนมันตกมาอย่างนี้ จะถามก็ได้ผมไม่ขัดข้องอะไร หรือว่าจะหนีฝน เลิกก็ได้.

คำอธิบาย ตอบปัญหา

(ถาม) อยากเรียนตามอาจารย์ว่า ความสัมพันธ์ระหว่าง กามธาตุ รูปธาตุ และ อรูปธาตุ ไม่ทราบมีความสัมพันธ์กันอย่างไร หรือว่าแยกเป็นประเด็นไปเลย ?

(ตอบ) ธาตุทั้ง ๓ นั้นเป็นเรื่องอื่นมากไปกว่าเรื่องกามหรือกามารมณั ถ้าถามแล้วจะให้ตอบก็ได้.

ถ้าว่าสัมพันธ์ มันก็มี ๒ ความหมาย ; ถ้าจะให้มันสัมพันธ์กันระหว่างกามธาตุ รูปธาตุ อรูปธาตุ นี้ต้องอธิบายไปอีกอย่างหนึ่ง ; แต่ถ้าจะเอากันตามที่เป็นตัวปัญหา อยู่จริงแล้ว มันคือสัมพันธ์กับคน สัมพันธ์กับจิตใจของคน. ถ้ากามธาตุเข้ามาสัมพันธ์กับจิตใจของคน จิตใจจะรู้สึกไปในทางกาม ; เมื่อไรก็ตามใจ เมื่อมีการเสวยอารมณ์อันใดก็ตาม ถ้ามันเป็นที่ยึดแห่งกามธาตุ กามธาตุก็เข้ามาเกี่ยวข้องได้. ความรู้สึกก็ปรุงเป็นความรู้สึกที่เป็นกาม ก็ไปตามเรื่องของกาม ; นี้เรียกว่ามันสัมพันธ์กับคน กามธาตุนั้นสัมพันธ์กับคนหรือชีวิตจิตใจของคน.

บางเวลามันไม่ใช่เป็นโอกาสของกามธาตุ เป็นโอกาสของรูปธาตุ เข้ามาสัมพันธ์กับจิตใจของคน จิตใจของคนคนนั้น เวลานั้น ก็จะไม่แยแสกับกาม ไปสนใจกับรูปธรรมที่บริสุทธิ์ สงบอยู่ด้วยความหมายของรูปธรรมที่บริสุทธิ์ ; เขาก็เพลิดเพลิดไปในทางความสงบนั้น เช่นเดียวกับคนมันมีความรู้สึกรุนแรงทางกาม จนเห็นิดเห็น้อยเมื่อยล้า ต้องการพักผ่อนมันก็ไปอยู่กับความรู้สึกที่ไม่เกี่ยวกับกาม. แต่ว่าคนชนิดนี้มันเป็นน้อย ; เพราะฉะนั้นจึงไม่เรียกว่าอยู่ในระดับที่เรียกว่า เขาอยู่ด้วยรูปธาตุ. เรื่องนี้เลยเอาไปใช้แก่พวกผู้ที่บำเพ็ญเพียรทางจิตใจ เป็นฤาษี มุนี โยคี ่วนอยู่แต่กับความรู้สึกที่เกิดมาจากรูปธาตุอันบริสุทธิ์ ไม่เกี่ยวกับกามเลย ก็เรียกว่ารูปธาตุนั้นสัมพันธ์กันกับจิตของคนชนิดนั้น.

ที่นี้ **อรูปธาตุ** ก็คล้ายกัน แต่ว่าละเอียดประณีตสูงขึ้น ไปว่า เป็นนามธรรมล้วน เช่น ความว่างเป็นต้น; ยกตัวอย่าง บางทีเราอยากจะอยู่ว่าง ไม่อยากจะทำอะไรเลย ไม่มีความรู้สึกอะไรเข้ามาในใจเลย มันก็อยากจะนอนเสียมากกว่า. แต่ที่เขามุ่งหมายส่วนใหญ่หมายถึงบุคคลผู้มีจิตใจสูง มีจิตใจไปอยู่กับสิ่งที่เรียกว่าอรูปธาตุ เช่น อากาศ เช่นวิญญานธาตุ หรือความไม่มีอะไรอย่างนี้เป็นต้น แล้วพอใจอยู่กับสิ่งเหล่านั้น นั่นเรียกว่าเพราะอาศัยอรูปธาตุ เข้าไปช่วยปรุงแต่ง นี่ก็สัมพันธ์กับคนที่ ๓ ธาตุ.

แต่ที่นี้จะให้พูดว่าทั้ง ๓ ธาตุนี้ มันสัมพันธ์กันเองอย่างไร ก็พอจะพูดได้เหมือนกันแหละว่า กามธาตุหนักเข้า มันก็เอื่อม ก็เป็นเหตุให้สนใจในรูปธาตุ ไม่เกี่ยวข้องกับกาม. ที่นี้ไปสนใจรูปธาตุหนักเข้าๆ ก็รู้ว่ารูปธาตุนี้ก็ยิ่งหยาบ ยิ่งโยกเยกมาก มันมีรูป; อยากให้ละเอียดกว่านั้น ก็มาสนใจกับรูปธาตุ ก็เลยละเอียดไปกว่า ระวังยิ่งขึ้นไปกว่า; ถ้าพูดถึงเป็นความสุข ก็สุขที่ประณีตยิ่งขึ้นไปกว่า.

เราพูดได้เลยว่า **กามธาตุผลักดันให้ไปสนใจในรูปธาตุ** เมื่อกามธาตุมันถึงจุดสูงสุดหรืออิมัตถ์ หหมดทางไปแล้ว. นี่รูปธาตุก็เหมือนกัน เมื่อถึงจุดสูงสุดหมดทางไป แล้วมันก็ **ผลักดันให้ไปสนใจในอรูปธาตุ** ได้. ที่นี้ถ้ามาถึงขั้นนี้แล้วยังมองเห็นว่าไม่ใช่สูงสุด แล้วมันก็จะโน้มไปหาวิเวกธาตุ ที่มีความหมายเป็นนิพพานคือหยุดดับหรือจบสิ้นเชิง เพราะอำนาจความรู้งั้นในสิ่งที่เรียกว่าธาตุนี้เป็นลำดับๆ มา.

(ถาม) อยากจะเรียนตามท่านอาจารย์ว่า ในพระพุทธศาสนาของเรานี้แบ่งพระอรหันต์เป็น ๔ ประเภท พระอรหันต์ขั้นต้นคือพระโสดาบันอย่างเช่นนางวิสาขา มหาอุบาสิกา นี้ ก็ถือว่าเป็นพระโสดาบัน แต่ก็ยังมีบุตรและธิดา อยากจะให้ท่านอาจารย์อธิบายเรื่องกามกับกามารมณ์ของพระโสดาบัน.

(ตอบ) พระโสดาบันเริ่มละในทางโมหะเป็นส่วนใหญ่ ละได้บางอย่างที่เป็นส่วนโมหะ เช่น สกกายทิฏฐิ วิจิกิจฉา สลัพพัตตปรามาส แต่ก็ยังละกามราคะ

ไม่ได้; แต่นี้ก็ไม่ใช่หมายถึงกามารมณ์ชนิดเลวทราม หลงไหล เหมือนกับของบุดูชน
ธรรมดา แต่ก็ยังคงเรียกว่ากามหรือกามราคะ คือการยินดีในกาม : เป็นเพียงความรู้สึก
ว่ามันเป็นเหมือนกับอาหารชนิดหนึ่ง หรือมันเป็นธรรมดาอย่างหนึ่งชนิดหนึ่ง; ฉะนั้น เมื่อมี
การสืบทพันธุ์ มันก็ต้องมีความรู้สึกอย่างนี้ มีกามราคะในระดับที่พอมีสัดส่วนเกี่ยวกับการ
สืบทพันธุ์; ไม่เหมือนกับบุดูชนธรรมดา ที่มีกามราคะในส่วนเพื่อจนหลงไหล จนเป็น
สิ่งที่เป็นอันตรายไปเลย.

สรุปความก็ว่า พระโศกธาบันไม่ได้มีกามราคะอย่างบุดูชนมี แต่มีตามสัดส่วน
ที่จะพึงมี แล้วถ้ามันยังเนื่องอยู่ด้วยการสืบทพันธุ์นั้น มันก็เป็นสิ่งที่ยังแยกกันไม่ได้
นั่นเอง มันมีเท่านั้น.

ฝนจะหนักขึ้นแล้ว จะต้องหยุดแล้ว ปิดโรงเรียนก่อนเวลา.

การชนะ

ท่านนักศึกษา ผู้มีความสนใจในธรรมทั้งหลาย,
การบรรยายในชุดโมกขธรรมประยุกต์ เป็นครั้งที่ ๑๘ ในวันนี้
ผมจะได้กล่าวโดยหัวข้อย่อยว่า การชนะ หมายถึงสิ่งที่เรียกกันว่า ชัยชนะ.

ขอให้สังเกตดูให้ดีว่า คำว่า “โมกชนะ” กับคำว่า “ชนะ” นั้น
เหมือนกัน หรือว่าจะเรียกว่า เป็นอันเดียวกัน ก็ยังได้. ถ้าเราพิจารณาโดย
ละเอียด ก็จะเห็นว่ามันเหมือนกัน คือต้องชนะก่อนแล้วก็หลุดออกไปได้;
แต่ว่าสิ่งนี้กล่าวโดยทางจิตใจแล้วมันเป็นไปเองโดยตลอด คือไม่ต้องแยก
จากกัน.

ศึกษาให้รู้ลักษณะของคำว่า “ชนะ”

ชนะ ก็คือ **โมกษะ** หลุดพ้นออกไปได้จากสิ่งที่ทำอันตรายเรา บีบคั้นเรา หรือผูกพันเราเป็นต้น; ฉะนั้น คำว่าชัยชนะนี้ก็นับเนื่องในเครือเดียวกันกับคำว่าโมกษะ ยังเหลือแต่จะท่องศึกษากันให้รู้จักชัยชนะที่แท้จริง ซึ่งจะเป็นโมกษะที่แท้จริง. ชัยชนะที่ไม่แท้จริง เข้าใจผิดว่าเป็นชัยชนะก็มีอยู่มาก โดยเฉพาะสำหรับคนธรรมดาสามัญ คือคนโง่,

คนโง่คิดว่าถ้าค่าเขาได้แล้วเราก็ชนะ เห็นว่าคนที่หนึ่งไปเป็นคนแพ้; แต่คนมีปัญญาพิจารณาไม่ถ้อย่างนั้น. นี่ถ้าจะให้กล่าวรวม ๆ กันไปแล้ว คนหนึ่งได้ท่าหากเป็นคนชนะ, คนเฉยไต่ยังเป็นคนชนะ; คนค่าเขาเป็นคนแพ้ คือต้องโกรธต้องค่า ต้องเหน้อย มันต้องเหมือนกับคนบ้า. คนที่ค่าเขาแล้วจะชนะอย่างไรได้; คนที่เฉยไต่ต่างหากกลายเป็นคนชนะ. นี่เป็นตัวอย่างที่จะต้องพูดกันต่อไปว่า อย่าได้ยึดถือเอาตามภาษาพุทธธรรมดาสามัญ ในเมื่อเราจะพูดกันในระดับที่เรียกว่าโมกษธรรมหรือโลกุตระธรรม เป็นต้น.

อีกทางหนึ่ง คนทุกคนโดยเฉพาะอย่างยิ่งคนหนุ่ม ๆ นี้ชอบชนะ และอยากชนะอย่างเป็นบ้าเป็นหลัง อย่างหลับหูหลับตา ไม่รู้ว่าชนะจริง หรือว่าที่แท้เป็นการแพ้มากกว่า; นี่ก็เรียกว่าชนะอย่างหลับหูหลับตา. เคียวนี้ในโลกนี้ก็กำลังเป็นอย่างนี้ : ชนะกันแต่ภายนอก แล้วก็ไม่สามารถประโยชน์อะไรก็มี; ฆ่ากันให้วอดวายไปหมดก็ไม่เคยประสบชัยชนะ; ที่ไม่ต้องฆ่ากันเลย กลายเป็นชัยชนะอย่างเด็ดขาดก็มี.

เคียวนี้มัน **เป็นโรคระบาด** ชนิดหนึ่ง เรียกว่า “**การต่อสู้**”; คนหนุ่มคนสาวดูบั่นทวนให้เป็นจังหวัด ให้นิยมชมชอบในสิ่งที่เรียกว่า “การต่อสู้” แล้วก็หมายมั่นปั้นมือให้ชนะ. ชนะนั้นไม่รู้ว่าเป็นการชนะที่ถูกต้อง เป็นชัยชนะจริงหรือไม่, การต่อสู้นี้จะใช้วิธีการชนิดไหน จึงจะเป็นวิธีการที่ดี คือชนะได้จริง? เคียวนี้โรคต่อสู้ โรค

อยากชนะมันขึ้นสมอง อย่างเป็นบ้าเป็นหลัง ; ฉะนั้น จึงมีการต่อสู้ ซึ่งนำผลมาไว้ คือวินาศกันทั้ง ๒ ฝ่าย : ฝ่ายหนึ่งก็พ่ายแพ้แก่บุคคลและกิเลส, ฝ่ายหนึ่งก็ยังพ่ายแพ้แก่กิเลส แม้ว่าชนะแก่บุคคล ก็ไม่มีสันติสุขหรือสันติภาพ.

ขอให้พิจารณาให้ถี่ๆ, ศึกษาเกี่ยวกับคำๆ นี้ ไว้ให้ถี่ๆ, ซึ่งจะผูกพอบเป็น แก้วเงื่อน หรือแนวทาง สำหรับจะเอาไปประยุกต์ได้ในชีวิตประจำวัน แล้วให้มัน เข้ารูปเข้ารอยเป็นเกร็ดเดียวกันไปได้ กับการชนะขั้นสูงสุดอันคับสุดท้าย คือชนะกิเลส หรือชนะมารทั้งหลาย. ความมุ่งหมายกันแต่ที่จะชนะคน ที่ประกาศตนเป็นศัตรูกัน และกันนี้ มันคล้ายกับคนบ้า ที่อยากจะทะเลาะกัน ; มันไม่ใช่ชัยชนะที่น่าพอใจหรือน่าอึ้งใจ หรือน่านับถืออะไรเลย. มันต้องเป็นการชนะที่จริงกว่านั้น :: ชนะมาร ชนะกิเลส ชนะที่ไม่กลับแพ้ได้อีก มันจึงจะมีผลเนื่องกันไปหมด ถึงการชนะทุกอย่าง แม้แต่ชนะคน. ถ้าเราชนะตัวเราได้แล้ว จะชนะคนอื่นได้ ; นี่เป็นหลักที่ท่านวางไว้. “ก่อนแต่จะไปชนะใครนั้น ชนะความโง่ ความบ้า ความโมโหโทโส ความหลงของตนเสียก่อน จึงจะไปชนะคนอื่นได้” ; ถ้าไม่อย่างนั้น มันก็เป็นคนแพ้ไปเอง ตั้งแต่ทีแรก เป็นคนโกรธแค้น เป็นคนโมโห เป็นคนตื้อรัน มีทิฐิมีมานะ แล้วก็ไปฟาดฟันผู้อื่นด้วยความรู้สึกอย่างนั้น มันไม่มีทางที่จะชนะหรอก.

นี่เกี่ยวกับคำพูดที่เราใช้ต่างกันอยู่เป็น ๒ ระดับ ดังนั้นก็จะขอเตือนซ้ำอีกทีหนึ่งว่า อย่าลืมคำหรือการพูด คำพูด หรือการพูดที่ใช้พูดจากันอยู่ เป็น ๒ ลักษณะที่เรียกว่า ทัศนคติหมักโหวท - โหวทชาวบ้านพูดกันอยู่, กับ สัมปราถิกโหวท - โหวทอันสูงอันลึกซึ้ง อันไปจากที่พวกชาวบ้านเขาใช้พูดกันอยู่.

คำว่า ชนะ นี้ก็เหมือนกัน ในเมื่อพูดชนะ โดยภาษาชาวบ้าน มันก็มีความหมายไปตามแบบชาวบ้าน หรือภาษาเด็ก ๆ ก็หมายความว่ากันอย่างนั้น ก็เป็นเรื่องชนะอย่างคนเขลา ชนะกันไป ชนะกันมา ซึ่งที่แท้มันก็แพ้กันอยู่ตลอดเวลาโดยไม่รู้สึก. ถ้าเป็น

ภาษาสัมปรายิกโวหาร หรือภาษาพระอริยเจ้าท่านกล่าวกันไปอีกอย่างหนึ่งว่าแพ้คืออย่างนั้น ชนะคืออย่างนั้น; **ชนะก็หมายถึงชนะอย่างที่ไม่กลับแพ้** ซึ่งมีรกรากไปจากชนะตนเอง ชนะกิเลส ไม่ใช่ชนะผู้อื่น, แม้ไม่เกี่ยวกับกิเลส จะเป็นการชนะคนกันถ้วน ๆ ท่านก็มีวิธีการกันอย่างอื่น คือไม่มีการใช้กำลัง คือใช้ธรรมะใช้ความดีอะไรสำหรับชนะ : **ชนะเวรด้วยการไม่จองเวร ชนะความชั่วด้วยความดี** อย่างนี้เป็นต้น.

เรื่องที่ต้องชนะเรื่องที่ ๑ : ชนะวัตถุ

ที่นี้ เราพูดเป็นเรื่อง ๆ พอเป็นทางให้สังเกตได้ ว่าเรามีหน้าที่ที่จะต้องชนะอะไรบ้างเท่าที่ฉันนึกได้ ก็จะมีพูดให้ฟัง :-

เรื่องแรกที่สุด เราก็คงต้อง **ชนะเรื่องวัตถุสิ่งของ** อะไรต่าง ๆ นี้ เป็นระดับต่ำที่สุด. อย่าให้มีปัญหาเกิดขึ้นเกี่ยวกับสิ่งของ; **อย่าให้สิ่งของนี้มันทำความทุกข์ยากลำบากลำบากอะไรให้แก่เราได้.**

เรื่องของไม่พอ เรื่องของไม่มี เรื่องของไม่ตรงตามความประสงค์ ซึ่งทำให้คนโง่ถลตลุ่ม โกรธแค้น มีความทุกข์ อันนี้มันเนื่องไปถึงความรู้สึกภายในใจ. แต่เดี๋ยวนี้เราจะไม่พูดกันถึงกิเลส จะพูดถึงการที่สิ่งของมันจะมีอย่างไรตามที่มันจะมีแล้ว มันไม่ตรงกับความประสงค์ของเรา, หรือมันไม่เป็นไปตามความประสงค์ของเรา. เราก็คง **รู้จักทำให้มันเหมือนกับมี หรือไม่ให้เกิดเป็นปัญหา** ไม่ให้เกิดความร้อนใจ เป็นเรื่องในชีวิตประจำวัน. ที่เรารู้สึกว่าเรานั้นมีนี่ แต่ไม่มีนั่น ไม่มีนี่ หรือมีไม่ตรงตามความประสงค์ จนสิ่งเหล่านั้นมันบีบคั้นจิตใจ; มันเลยไปถึงว่า **เมื่อมีก็ตีใจ เมื่อหายก็เสียใจ เมื่อไม่ได้อย่างใจ ก็บีบคั้นจิตใจ.** นี่คือคนโง่ที่พ่ายแพ้นัก **ทรัพย์สินสมบัติ** หรือว่าสิ่งของอะไรต่าง ๆ ของตน ที่มันแวดล้อมตนอยู่ตลอดเวลา.

สรุปความแล้วก็คือว่า **อย่าให้วัตถุสิ่งของเครื่องใช้สอย** ทุกสิ่งที่มีมันอยู่รอบตัวเรา **มันมาบีบคั้นจิตใจของเรา** ให้เป็นทุกข์เป็นร้อนได้. การที่เอาช้อนนี้มาพูดเป็น

ข้อแรก ก็เพราะว่ามันมีค่าน้อย หรือมันมีน้ำหนักน้อย มีความหมายน้อย แต่มันก็กลายเป็นเรื่องที่มีอยู่เป็นประจำ; ถ้าทำไม่ถูกต้องกับเรื่องเหล่านี้แล้วก็มีปัญหา มาก จะเสียหายมาก หมดเปลืองมาก หรือว่าจะทำให้มีความทุกข์โดยไม่จำเป็น หากความสุขไม่ได้.

จะยก ตัวอย่าง ที่จะเป็น ที่จะมีกันอยู่เรื่อยๆ ก็เช่นว่า มันไม่ถูกใจ มันไม่ถูกปาก; ผลไม้อย่างหนึ่งมีมา แล้วมันไม่มีรสตามที่หมายมันไว้ เช่นส้มเขียวหวานมันไม่หวาน อย่างนี้ คนก็อึดอัดใจ. คนโง่ของมันพ่ายแพ้แก่ส้มเขียวหวาน; ถ้าจะคิดเสียว่า ในโลกนี้มันมีอย่างนี้ จะต้องไปเสียใจทำไม. หรือมันเป็นอีกชนิดหนึ่งจากชนิดที่เราจะให้มันหวาน, หรือถ้าเราจะคิดว่ามันมีผลไม้อีกชนิดหนึ่งต่างหาก ซึ่งมันมีรสเหมือนกับเปลือกแตงโม.

คนกินแตงโมพอหมดเนื้อแตงๆ แล้วเขาก็อึดอัด, หรือว่าถ้าบางทีแตงโมมันไม่หวาน มันมีรสเหมือนกับเปลือกนี้เขาก็อึดอัด เขาก็โกรธแค้น. เขาควรไปหัดกินเปลือกแตงโมเสียบ้าง ว่ามันมีผลไม้อีกชนิดหนึ่งในโลกนี้ ที่มันมีรสอย่างนี้; ถ้ามันเกิดมีผลไม้มันมีรสอย่างนั้น แล้วเขานิยมชมชอบกันทั้งโลก ชายแพ่งๆ คนโง่คนนั้นก็ออกไปซื้อผลไม้ที่มีรสเหมือนเปลือกแตงโมมากินอย่างมีเกียรติ ก็อย่างรัฐสีทรูทรา. มีตัวอย่างอื่นๆ อีกมากมาย คุณไปคิดเอาเองเถอะ เทียวเวลา มันจะหมดเสียเพราะตัวอย่าง.

ถ้าเราชนะวัดทุกชนิดได้ ก็อย่าให้มันบีบคั้นเรา ให้เราควบคุมมันอยู่เสมอ นี้ก็สังเคราะห์เข้าไปในโมกขธรรมด้วยเหมือนกัน คือจิตมันหลุดพ้นจากปัญหาที่มีอยู่โดยทั่วไป; นี้เรียกว่าเอาชนะวัดทุกชนิดก่อน หมดไปเรื่องหนึ่ง.

เรื่องที่ ๒ : ชนะคน, อุปสรรค, ศัตรู, ปัญหาต่างๆ

เรื่องที่ ๒ ชนะคน คน นั้นก็มีหลายแบบ : คนที่เป็นศัตรูเป็นคนพาล กระทั่งว่าเป็นหมู่ เป็นพวก รบราฆ่าฟันกัน. เอาตั้งแต่ชนะคนเป็นคนๆ ไปก่อน.

เราจะชนะบุคคลได้อย่างไร นี่มันคงยากมาก เพราะเห็นอยู่ว่าทำไม่สำเร็จนี่ เอาชนะเขาไม่สำเร็จ; ในการทะเลาะวิวาทกัน มันก็ยากที่จะชนะโดยเด็ดขาด โดยแน่นอน โดยที่ไม่กลับแพ้ เพราะว่าเรามันฮึดฮัดแต่จะเอาชนะกันด้วยกำลัง. ถ้าเป็นคนโง่ ยิ่งโง่เท่าไรก็ยิ่งจะใช้กำลังเท่านั้น, แล้วจะยิ่งใช้ความผิคนั้น เป็นเครื่องแก้ปัญหเอาความไม่ยุติธรรมมาเป็นเครื่องแก้ปัญหเพราะว่าเขาเป็นคนชนิดนั้น; นี่ก็เลยชนะกันไม่ได้.

ถ้าจะพูดถึงการชนะด้วยกำลังกาย นี่ก็ไปอีกรูปหนึ่ง กำลังกายส่วน ๆ คนที่มีกำลังกาย มีฝีมือลายมือ เอามาชกต่อยกันอย่างนี้ มันก็ชนะได้ด้วยเรื่องของกำลังกาย; แต่เราไม่มีปัญหอย่างนั้น เพราะการเป็นศัตรูกันทำลายล้างกัน ไม่จำเป็นจะต้องใช้กำลังกาย ใช้กำลังอื่นอีกหลาย ๆ อย่าง เช่นเป็นเรื่องใช้กำลังสติปัญญา จนกระทั่งว่าเราจะใช้น้ำใจของเขา ให้เขาทำตามความประสงค์ของเรา หรือให้เขามีความรักเรา เหมือนที่เรารักเขา อย่างนี้ก็ยังไม่ได้. อย่างที่เราเห็นกันได้ง่าย ๆ ว่าสามีที่โง่ก็ไม่ทำให้ภรรยารักได้, ภรรยาที่โง่ก็ไม่ทำให้สามีรักได้ คือมันไม่ชนะน้ำใจกันได้. นี่เกี่ยวกับความชนะด้วยเหมือนกัน ซึ่งขึ้นอยู่กับความเฉลียวฉลาดหรือสติปัญญาอยู่มากทีเดียว ที่จะชนะคน.

ต้องพยายามไปศึกษาในส่วนนี้ คือทำด้วยสติปัญญา อย่าไปทำด้วยการใช้กำลัง ซึ่งไม่เท่าไรมันก็กลับแพ้, เผลอเข้ามันก็กลับแพ้, แล้วอย่าใช้ด้วยกลโกงหรือกลลวง; **การชนะด้วยกลลวงไม่เท่าไรก็กลับแพ้. เราต้องชนะด้วยความจริง ความดี ความถูกต้อง** ซึ่งหามาได้ด้วยสติปัญญา; ถ้ามันเป็นเรื่องละเอียดประณีต เช่นเรื่อง *การจองเวร* อย่างนี้ ก็ชนะด้วยการไม่จองเวร; ชนะด้วยน้ำใจที่เหนือกว่า หรือสูงกว่า.

เราอ่านหนังสือทำนองนิยาย หรือว่าเป็นหนังสือคำสั่งสอนทางศีลธรรม เราก็ยังพบว่า เขาก็สอนกันไว้อย่างนี้ เล่าเรื่องไว้อย่างนี้; เช่นจับศัตรูคู่อาชามาได้

แล้วก็ปล่อยเสีย โดยสัญญาว่า เราเลิกอ้างความเป็นศัตรูกัน. ที่นั่นคนนั้นมันไม่เชื่อ พอหลุดไปได้แล้ว มันก็ทำตนเป็นข้าศึกอีก แล้วฝ่ายนั้นก็จับตัวมาได้อีก แทนที่จะฆ่าเสีย เขาก็ปล่อยไปอีก, คนนั้นก็ยิ่งเลวพอที่จะคบโกงอีก ทำตัวเป็นศัตรูอีก เป็นครั้งที่ ๓ ที่ ๔ อะไร ทางนั้นก็ปล่อยทุกที; ในที่สุดก็ยอมแพ้ ยอมแพ้โดยจิตใจ^๕ไม่ทำตนเป็นศัตรูอีก ทำตนเป็นผู้สวามิภักดิ์ทั้งเนื้อทั้งตัว ทั้งจิตทั้งใจ. นี่ตัวอย่างของการชนะด้วย ความดี หรือชนะด้วยความไม่จองเวร ซึ่งเป็นเรื่องชนะคน ซึ่งมีสติปัญญาที่มีความคิดนึก มากกว่าสัตว์.

นี่จะเป็นเรื่องของหมู่คณะ เช่นการทำสงครามกันเป็นหมู่เป็นคณะ ก็มีหลักเกณฑ์ที่คล้าย ๆ กัน; ถ้าจะชนะกันให้ถูกต้องมันต้องชนะด้วยธรรม; ถ้าจะชนะกันด้วยอาวุธ มันคงวินาศกันไปถึง ๒ ฝ่าย โดยเฉพาะอย่างยิ่งอาวุธของสมัยปัจจุบันนี้ คือไม่มีใครจะชนะได้ด้วยอาวุธ ในสมัยปัจจุบันนี้ มีแต่จะวินาศไปด้วยกันทั้ง ๒ ฝ่าย. ฉะนั้น ถ้ามนุษย์มันล้มลุก ล้มตาศา มีสติปัญญากันบ้าง ก็คงจะคิดอย่างอื่น คิดจะชนะกันด้วยสิ่งที เหนือกว่า จนกระทั่งมันอยากจะชนะด้วยความดี ด้วยความเป็นมิตร **ไม่ชนะศัตรูด้วยความเป็นศัตรู.**

เมื่อพูดอย่างนี้คนเขาก็ร้องว่าทำไม่ได้. เพราะเหตุใดจึง **ทำไม่ได้**? เพราะว่าเป็นคนตกอยู่ใต้อำนาจของกิเลส ไม่หลุดพ้นจากอำนาจของกิเลส ถูกกิเลสจูงไปทำ แต่ตามอำนาจของกิเลส ไม่มีความออกถ้อยออกหน ไม่มีความสอดส่อง ด้วยสติปัญญาอย่างละเอียดลึกซึ้งสุขุม, มันมีแต่ความมทะลุคั่นฮืดฮัดอยู่เป็นนิสัย มีความโกรธเป็นเจ้าเรือน; ถ้าโกรธเสียแล้วมันก็มีตาคืออะไรไม่ออก แล้วก็จะไม่ยอมใช้สิ่งที่เรียกว่าตี ว่าถูก มีแต่จะแก้แค้นให้สาสม หรือยิ่งกว่าสาสม. พวกนี้เขาถือหลักกันว่า “พันต่อพัน ตาค่อตา” นี่เป็นคำพูดสากลรู้จักดี : เขาทำเราพันหัดหนึ่งซี่ เราทำเขาพันหัดหนึ่งซี่ เขาคบัก ลูกตาเราไปได้ตาหนึ่ง เราคบักลูกตาเขาคือตาหนึ่ง; นี่ก็คือแบบอัมธพาล. แต่ถ้าเป็นแบบสัตบุรุษนั้น ไม่เป็นอย่างนั้น บางทีจะให้เขาคือซี่หนึ่งก็ได้.

อย่างพระเยซูสอนว่า **เขาตบแก้มซ้ายแล้ว ให้เขาตบแก้มขวาด้วย** นี้โดยไม่มีความรู้สึกอะไร ; คนที่ตบแก้มขวาก็ทีหนึ่ง เขาอาจจะนึกได้ เขาจะพ่ายแพ้แก่ความรู้สึกของเขาเอง. ถ้าเขาขโมยเสื้อแล้วเอาผ้าห่มตามไปให้ด้วย, เป็นคำสอนของพระเยซู อย่าจับตัวไปส่งศาลเลย. นี่ต้องมีน้ำใจที่เข้มแข็งของตน แล้วฉลาดลึกซึ้งต้องออกกลืนได้ตั้งแต่ทีแรก : ถ้าเขาขโมยเสื้อแล้วเอาผ้าห่มตามไปให้ด้วย. นี้อาจเป็นความกำเริบ อย่าไปส่งตำรวจเลย แล้วมันจะชนะก็มากน้อย คนโง่ก็มองไม่เห็น ; แล้วเขาก็จะยกข้ออ้างว่า คนเดียวกันมันอันธพาล ยิ่งยอมแพ้แล้วมันยิ่งเอาใหญ่, ยิ่งให้อย่างนั้นมันยิ่งตบใหญ่. ผมคิดว่าแม้มันนี่ก็คงเป็นไปไม่ได้ ; ถ้าตบแก้มซ้ายแล้วไม่โกรธ ให้ตบแก้มขวาด้วย มันคงตบไม่ลง.

การชนะคนแต่ละคน หรือชนะกันเป็นหมู่อย่างชนะสงครามก็เหมือนกัน **ต้องชนะคนก่อน** บังคับความรู้สึกของตนให้ได้ก่อน แล้วจึงจะมีสติปัญญาทำไปตามลำดับที่ควรจะทำ แล้วก็ค่อย ๆ ชนะได้ เรียกว่าชนะศัตรูได้ จะเป็นคนเดียวหรือหลายคน หรือเป็นมหาสงคราม มันก็ต้องรู้จักชนะให้ถูกต้อง มันจึงจะมีวินาศกันทุกฝ่าย ; มันเป็นเรื่องที่ค่อนข้างหายาบ ที่ชนะคนนี้ ชนะผู้อื่น.

จะชนะกิเลสของผู้อื่น จะต้องชนะตนคือชนะกิเลสตนก่อน

ที่นี้ จะมาพูดถึงต้นตอ ที่ว่า "จะชนะผู้อื่นได้จริง จะต้องชนะตนเสียก่อน" นี้ก็มาจากการชนะตนกันบ้าง. **ชนะตน** นี้ถ้าพูดให้ถูก ก็คือ**ชนะกิเลสของตน** ; แต่เราเรียกว่าชนะตน เพราะเราไม่ได้มองละเอียด จนถึงกับว่าแยกกิเลสออกไปเสียจากตน เพราะมันกำลังเอาคนนั้นแหละที่กิเลส เอากิเลสมาเป็นตน. คำว่าชนะตนหมายถึงชนะกิเลสเสมอ.

เราจะเห็นคนที่กำลังมีกิเลส แล้วก็พุกจายอย่างไร, มีกิริยาอาการอย่างไร, คือเขาทำไปด้วยอำนาจของกิเลส ; แต่เราก็ไม่รู้ว่า นั่นมันเป็นเพียงกิเลสของเขาเท่านั้น.

คนนั้นกำลัง โง่ คนนั้นกำลังบ้า ด้วยอำนาจของกิเลส แล้วเราจะไปยอมรับความหมายของการกระทำนั้น ซึ่งเป็นการกระทำของกิเลสนี้ เราก็คงต้องบ้าไปกว่าคนนั้นอีกแน่.

กล่าวสั้น ๆ ก็ว่า เรามองดูให้เห็นว่า อันนั้นมันเป็นกิเลสของเขา กิเลสของคนนั้นไม่ใช่คนนั้น. กิเลสนี้เปรียบเหมือนกับผี หรือเหมือนกับอะไรชนิดหนึ่ง; แต่เรารับเอาในฐานะที่เป็นของเขา เป็นคนที่มีเกียรติเหมือนเรานี้ เราก็เป็นคนโง่เอง. เพียงแต่เรามองเห็นว่ามันเป็นกิเลสของเขาเท่านั้น เราก็คงจะหยุดชะงัก หรือถอยหลังว่าเราจะไม่ไปเล่นกับกิเลสของเขาให้เสียเวลา; ถ้านึกได้แบบนี้ กิเลสของเรามันก็จะไม่ออกมารับกิเลสของฝ่ายโน้น. เราจะบังคับตัวเราได้ บังกับกิเลสของเราได้. นี่เรียกว่าเป็นเรื่องแพ้หรือเรื่องชนะก็ลองคิดดู.

บางทีเราจะ ต้องนั่ง หรือบางทีก็ต้องมีอาการเหมือนกับยอมแพ้ แสดงอาการเหมือนกับยอมแพ้; เช่นเขาตำ เราหนึ่ง หรือเขาทำอันตราย เราคนหนึ่ง; มันเหมือนกับยอมแพ้ เพราะว่าเรารู้สึกอยู่ว่า มันเป็นเรื่องที่เขาส่งกิเลสมา หรือ กิเลสของเขามันส่งการกระทำอย่างนั้นมา เราก็ไม่ออกรับ. นี่เป็นเรื่องชนะลึกออกไป คือชนะกิเลสของตนได้ แล้วก็ชนะผู้อื่นได้; ท่านสอนไว้เช่นนั้น ที่เกี่ยวกับผู้อื่น เป็นประเด็นหนึ่งต่างหาก ที่เกี่ยวกับบุคคลต่อบุคคล.

เรื่องที่ ๓ : ชนะกิเลสที่เผาตัวเอง

การชนะกิเลสตัณหาที่มีอีกประเภทหนึ่ง คือไม่ต้องเกี่ยวกับบุคคลอื่น เป็นตัวเองล้วน เป็นตัวเองคนเดียวล้วน, แล้วมีกิเลส, แล้วกิเลสของมันจับกับบุคคลนั้นเอง เผลอตนบุคคลนั้นเอง ให้เป็นทุกข์เดือดร้อนเหลือประมาณ. ที่เป็นพิเศษแถมพอก คือกิเลสใช้คนนั้นแหละไปทำอะไรผิด ๆ เกี่ยวกับคนอื่นเข้าอีก; จะเป็นอย่างไรที่นี้. ลองคิดดูซิ; มันเกิดเป็นปัญหาซับซ้อนกันขึ้นมาหลายชั้นหลาย ๆ ฝ่าย.

เราต้องมีหลักที่ว่า : **ชนะกิเลสในระดับที่ว่าจะชนะคนอื่น** หรือสังคม หรืออะไรได้เสียก่อน, แล้ว **ต่อมากับชนะกิเลสในลักษณะที่สูงขึ้นไป** ช่วยตัวเองให้ ไม่มีปัญหา ไม่มีมีความทุกข์ร้อน. เพราะเดี๋ยวนี้สิ่งที่เรียกว่าศัตรูนั้นมันเปลี่ยนรูปมาอยู่ในความทุกข์ร้อน ที่เราสร้างขึ้นในใจของเรา และสิ่งที่เรียกว่าศัตรูนั้นมันไม่ใช่บุคคล นอก หรือคนภายนอกเหมือนที่แรก; ถ้าเราชนะศัตรูข้างในคือกิเลสได้มันชนะชนะหมด ทั้งข้างในและข้างนอก. ส่วนเรื่องจะชนะกิเลสเพื่อจะบรรลุ มรรค ผล นิพพาน ที่สูงขึ้นไปในัน มันก็ทำนองเดียวกัน ต่างกันแต่เพียงมันสูงขึ้นไป : เอาความทุกข์ในวัฏฏะ มาเป็นศัตรู เป็นมารแล้วชนะให้ได้ ก็คือการปฏิบัติตามระบบที่จะชนะโลภะ โทสะ โมหะ ได้, บรรลุสภาพที่เรียกว่าหลุดพ้นเป็นโมกขะอย่างแท้จริง หรือพ้นออกไปจากวัฏฏสงสารได้.

ตอนนี้อยากจะพูดไว้เสียเลยว่า ขอให้ยึดถือข้อเท็จจริงอันนี้ไว้ สำหรับพูดกับคนที่เขาเข้าใจผิด ๆ ก็คนที่เขาอ้างตัวเองเป็นคนฉลาด เป็นนักปราชญ์ แม้แห่งยุค บัจจุบันนี้; เขายังพูดว่า “คนที่ไปบวชนั้น คือคนพ่ายแพ้โลก มันเอาชนะอะไรในโลกไม่ได้ หากินไม่พอกิน จึงต้องหนีไปบวช”. บางทีเขาก็พูดสั้น ๆ แต่เพียงว่า “เรื่องไปบวชนั้นมันเป็นเรื่องหนีโลก เป็นคนสู้ไม่ได้”. นี้เราก็จะบอกเขาว่า โดยความมุ่งหมายอันแท้จริงนี้ **การไปศึกษาธรรมะ หรือการไปบวชนั้น ไม่ใช่พ่ายแพ้; แต่ไปหาวิธีที่จะชนะให้สูงขึ้นไป** เพื่อว่าเมื่อมีธรรมะแล้ว ก็จะอยู่ในโลก ด้วยชัยชนะทุกประการ.

ถ้ามีธรรมะถูกต้องและเพียงพอ จะเป็นผู้ชนะทุกประการ : นับตั้งแต่ว่าชนะวัตถุอย่างที่ว่ามาแล้ว, ชนะคนที่เป็นศัตรูได้ด้วย, พุทธสั้น ๆ ก็ว่าชนะโลกทั้งหมดเลย; ฉะนั้น ธรรมะนี้มีไว้สำหรับคนจะใช้ เพื่อชนะโลก ในทุก ๆ แ่ง ทุก ๆ มุม หรือทุกปัญหาในโลก. อย่าได้ประณามว่าเขาเป็นคนพ่ายแพ้ เป็นคนหมดฝีมือแล้ว จะหนีไป, หนีโลกไป ไปอาศัยวัด อาศัยชีวิตนักบวชกินอยู่; อย่างนี้เป็นเรื่องที่ไม่ถูกต้อง และไม่ยุติธรรมอย่างยิ่ง เพราะมันไม่จริง.

เดี๋ยวนี้เราก็เห็นอยู่ว่า บวชชั่วคราวแล้วสึกกลับไป; ฉะนั้น จะดูหาอย่างนั้นไม่ได้. มันควรจะดูมองไปในแง่ว่า บวชนั้นไปแสวงหาวิชาความรู้ สำหรับจะรับภาระโลกในทุกๆ แ่ง ทุกๆ มุม ทุกๆ บัญหา, แล้วก็สึกกลับออกมาเป็นผู้ดำเนินชีวิตอยู่ด้วยการรับภาระ นับตั้งแต่เรื่องบ้าน เรื่องเรือน เรื่องครอบครัว เรื่องอะไรขึ้นไปเลย ภาระทุกบัญหาที่ฆราวาสผู้ครองเรือนจะต้องชนะได้. ส่วนลึกหรือรากเหง้าของมัน อยู่ที่ชนะกิเลส มีสติปัญญาเพื่อชนะกิเลส; แต่ว่าชนะในระดับหยาบๆ อย่างที่ฆราวาสหรือชาวบ้านหรือชาวโลกเขามีกันอยู่, พอชนะสิ่งเหล่านั้นได้แล้ว มันก็ชนะสูงขึ้นไปเอง.

รู้จักคำว่า “กิเลส” เพื่อจะชนะได้ถูกต้อง

ขอให้เข้าใจคำว่า “ชนะกิเลส” ให้ถูกต้อง ครบถ้วน ไส้สมบูรณ์ : โภคะ โทสะ โมหะ นี่เป็นประมวลทั้งหมดของกิเลส; พุทอย่างกันลึ้มอีกทีหนึ่งก็ว่า :-

ประเภทที่ ๑. เรียกว่า โภคะ, กิเลสประเภทที่ทำให้รัก อยากรได้ จะเอาเข้ามาหา มากอดรักไว้ อย่างนี้ก็เรียกว่ากิเลสประเภทโภคะ หรือประเภทราคะ มันจะเอา.

ประเภทที่ ๒. กิเลสอีกประเภทหนึ่งนี่ก็ไม่เอา มันจะตีกลับออกไป หรือมันจะทำลายเสีย นี่เป็นกิเลสประเภทโทสะ หรือ โภระ.

ประเภทที่ ๓. เรียกว่า โมหะ นี่ก็คือประเภทที่มันโง่ ไม่รู้ สงสัย ลังเล ไม่รู้ว่าทำอะไรแน่ แต่ก็หลงไหลอยู่ด้วย; ตัดออกไปไม่ได้ ไม่มีอาการแห่งการดึงเข้ามาหรือผลักออกไปโดยตรง มันมีอาการเหมือนกับว่า มันพันพันอยู่รอบๆ ด้วยอำนาจของความโง่ ถอนตัวออกไปไม่ได้.

ความรู้สึทที่เป็นกิเลสสุ ที่เป็นศัต ที่รบกวนเราอยู่เป็นประจำวันในโลกนี้ก็มีอย่างนี้ :- กิเลส **ประเภทโภคะ** จะเอาเข้ามาในเมื่อมันน่ารัก น่าพอใจ ยั่วกิเลสประเภทโภคะ.

กิเลส **ประเภทโทสะ** ก็ไม่ชอบ คอยจะทำลายหรือผลัดออกไป จนผู้นั้นเองไม่รู้จะอยู่ที่ตรงไหน, มันซังน้ำหน้า ไม่อยากเห็น ไม่อยากแม้แต่จะไต่กินเสียนมันโกรธแค้นเร่าร้อนอยู่. เรามีกิเลสประเภทนี้กันอยู่ด้วยกันทุกคน และเป็นประจำ; ไปดูให้ดี ๆ มันเป็นกิเลสที่เรียกว่าบุกทะลวงเข้าไปอยู่ในจิตใจ ไปครอบครองอยู่ในจิตใจ แล้วก็ทำอันตราย ทรมานคนคนนั้นให้พ่ายแพ้แก่ความทุกข์ พ่ายแพ้แก่กิเลส. อย่าหวังว่าจะรู้จักสิ่งเหล่านี้ จากการอ่านหนังสือ หรือการฟังบรรยายอย่างนี้ ต้องไปรู้จักจริงในเมื่อมันเกิดขึ้นมาจริง ๆ แล้วรัฐสของมันจริง ๆ แล้วก็จะรู้ข้อเท็จจริงที่ว่ามันยากก็มากน้อยที่จะป้องกันหรือแก้ไขสิ่งเหล่านี้.

ส่วนกิเลส **ประเภทโมหะ** อันที่ ๓ นั้น มันทำให้เราไม่มีความรู้ไปทั้งหมดทุกอย่าง ทุกทาง แม้แต่จะให้รู้จักกิเลสว่าเป็นกิเลสก็ไม่มี; แม้แต่จะให้รู้ว่านี่เป็นความทุกข์ มันกลับเห็นเป็นความสุขไปเสีย. นี่ก็เป็นกิเลสอีกความหมายหนึ่งซึ่งน่ากลัว. ขอให้คนหนุ่ม ๆ ที่มีกำลังแรงของจิตใจมาก ๆ ระวังกิเลสประเภทนี้ยิ่งกว่า ๒ ประเภทข้างต้น; เพราะถ้ามีโมหะครอบงำแล้ว จะใช้กำลังทั้งหมดไปในทางผิด ก็เสียเวลาเปล่า ๆ ไปทำสิ่งที่ไม่ต้องทำ ไปทำสิ่งที่มีค่าน้อย โดยคิดว่ามีค่ามาก. เพราะความโง่งมันทำให้เห่อตาม ๆ เขาไปเท่านั้นแหละ, แล้วในปัจจุบันนี้ ที่มีการศึกษาดี มันก็ยังมีปัญหาที่ลึกซึ้งไปจนมองไม่ออก ก็ไปเห่อตาม ๆ เขาไปอีกได้เหมือนกัน. ฉะนั้นถ้าทำอะไรผิดพลาดไปด้วยความสำคัญผิด ระหว่างสิ่งที่ควรทำกับสิ่งที่ไม่ควรทำ มันก็คือ กิเลสประเภทโมหะ นี้ทั้งนั้น.

นี่เรามีกิเลสอยู่ ๓ หมู่ : โสกะ โทสะ โมหะ เป็นข้าศึก เป็นศัตรู อย่างยิ่งอยู่ในภายใน; ชนะได้เท่าไรเป็นการดีเท่านั้น, ชนะได้หมดก็เป็นพระอรหันต์เลย อยู่ด้วยความเย็นโดยสมบูรณ์ เรียกว่านิพพาน เรียกว่าโมกชะ เพราะหลุดพ้นออกไป

จากปัญหา หรือสิ่งผูกพันทุก ๆ ชนิดของปัญหาในโลกนี้. นี้เรียกว่าขณะกิเลส ซึ่งเป็นยอดสุดของการชนะ.

เรื่องที่ ๔ : ชนะธรรมชาติ

นี่ จะพูดถึงการชนะอีกอันหนึ่งเป็นครั้งสุดท้าย คือ **ชนะธรรมชาติ**; ให้รู้เสียก่อนว่าจะหมกกิเลสหรือจะไม่หมกกิเลสก็ตาม มันมีปัญหาเรื่องธรรมชาติด้วยกันทั้งนั้น. คนธรรมดาสามัญ ก็ถูกแวดล้อมอยู่ด้วยธรรมชาติ มีปัญหามาจากธรรมชาติอยู่ส่วนหนึ่ง; แม้เป็นพระอรหันต์หมกกิเลสแล้ว ก็ยังมีปัญหาที่เกี่ยวกับธรรมชาติอยู่อย่างเดียวกัน เว้นแต่ว่า ท่านมีวิधिเปลี่ยนปัญหา ต่างกันกับพวกบุตฺถุชนคนหนานี้เป็นแน่.

ปัญหาจากธรรมชาติ นี้เราจะดูว่ามันมีอะไรบ้าง ๆ มันมีทั้งข้างนอก และข้างใน.

ปัญหาตามธรรมชาติข้างนอก ก็เช่นว่าดินฟ้า อากาศ ฝน แดด หนาว เย็น อะไรต่าง ๆ นี้. แม้แต่เรื่องช้ำยากหมากแพง เรื่องวิกฤตกาลทางการเมือง อยู่ในโลกร่วมโลกกับเขา ก็ต้องประสบปัญหาเหมือนกัน; นี้ก็เรียกว่าปัญหาทางธรรมชาติข้างนอก. ถ้าโง่เกินไป ก็โกรธได้ แม้กระทั่งแดด และฝน เป็นต้น.

อย่าเอาคนอื่นเป็นประมาณ เอาตัวเองทุกคนนั้นแหละเป็นประมาณ ว่าได้เคยอึดอึดขี้ใจ เพราะ ฝนตก เมื่อเราไม่ต้องการให้ตก, หรือว่า แดดไม่มีมาเมื่อเราต้องการให้มีมา. เมื่อเราไม่ต้องการให้มันมีมา มันกลับมีมา นี้เราจะรู้สึกอย่างไร? นัยกตัวอย่างว่าฝนกับแดด ที่เป็นปัญหาอยู่ทั่วไป, หรืออากาศมันร้อนอย่างนี้เป็นต้น, อากาศมันหนาวอย่างนี้เป็นต้น, ล้วนเป็นปัญหาตามธรรมชาติภายนอก. คนมีกิเลสก็อึดอึดขี้ใจมาก ตามความมากของกิเลส, คนมีกิเลสน้อยก็อึดอึดขี้ใจน้อย. ถ้าเป็นพระอรหันต์ก็เฉยได้ต่อปัญหาตามธรรมชาติ ความบีบคั้นตามธรรมชาติภายนอก.

ที่นี้ยังมี **บัญญัติตามธรรมชาติ** ที่บีบคั้นอยู่ภายใน เช่นว่าความแก่ชรา ความเจ็บ ความไข้ โรคภัยไข้เจ็บตามวัยตามอายุ, หรือแม้แต่อุบัติเหตุก็ได้ ก็เรียกว่า บัญญัติภายในทั้งนั้น. ใครเอาชนะมันได้ก็มากน้อย? ลองคิดดูเอง. คนยิ่งไปรู้เรื่อง น้อย่างสมัยใหม่มากเท่าไร ก็ยังมีปัญหาส่วนนี้มากเท่านั้น. พุงตุงายๆ ก็คือว่าคนสมัยนี้ แผลที่ว่าจะลาตหนักนี้ เขากลับเจ็บ กลับตาย กลับโรคอะไร มากกว่าคนสมัยโบราณ.

ไปคิดดูให้ดี; อะไรชนิดหนึ่งเขาก็กลัวตาย ในเมื่อคนสมัยโบราณเขายัง เจ็บๆ อยู่ ยังหัวเราะอยู่ด้วยซ้ำไป. เพราะว่าเราไปรู้เรื่องมาก ในทางที่ทำให้ใจ ให้ กลัวมาก; เรากลับเห็นว่าดีๆ เราลาตเรารู้สึกซึ่ง เรามองกันอะไร จนไม่รู้จะ ป้องกันอย่างไร. ข้อนี้หมายถึงว่าคนมีปัญหาก็เกี่ยวกับโรคภัยไข้เจ็บมาก นี้เกี่ยวกับชรา ซึ่งก็เป็นสิ่งที่ทุกคนหลีกเลี่ยงไม่ได้ ถ้าใครมีความทุกข์มากเพราะสิ่งเหล่านี้ ก็เขายังไม่ชนะ ธรรมชาติ เรียกว่าธรรมชาติตามธรรมคาสามัญที่เป็นภายใน.

ถ้าเป็นพระอรหันต์ ความทุกข์ความกลัว อย่างที่คนธรรมคาสามัญมีนั้น ไม่มีหรือมีน้อย ก็เรียกว่าท่านไม่ได้ยึดถือเอาเป็นของเรา. ถ้าเราเกิดอะไรขึ้นมาสักชนิด แล้วยึดถือเอาเราเป็น, หรือว่ามันเป็นของเรา : ความเจ็บของเรา, ความตายของเรา, อะไรของเรา, คิดไปทำนองนั้น มันเลยมีน้ำหนักมาก มีความหมายมาก มีความรู้สึก แก่จิตใจมาก. **ถ้าสติปัญญาเรามีไปในทางว่าเป็นของธรรมชาติ** ตามธรรมชาติไม่ใช่ของเรา **ไม่ใช่เราเป็น** เพราะว่า "เรา" มันไม่มี; แล้วเขาอบรมจิตใจกันมาแต่ ในลักษณะอย่างนี้ จนถึงจุดสูงสุด มันก็**ไม่มีความทุกข์**. ในส่วนที่เป็นความเข้าใจผิด มันจะเจ็บปวดบ้าง ก็เป็นทุกขเวทนาตามธรรมตา; แต่เจ็บปวดถึงส่วนลึกของจิตใจนี้ มันไม่มี.

ถ้าเป็นบุद्धชนแล้ว มันแพ้มดทั้ง ๒ อย่าง ที่เจ็บปวดตามธรรมคาก็ไวยวาย, ที่เจ็บปวดอย่างไ้งเขลาเพราะยึดมันถือมันเป็นของเรา นี้ก็มีมากด้วย; เป็นเรื่องซ้อนกัน

อยู่ ๒ ชั้น ถ้าเราชนะได้ ก็มีความเจ็บน้อย. นี้ก็ควรจะนึกถึงเหมือนกัน ในเรื่อง การชนะข้าศึก หรือศัตรูหรือปัญหา หรือ ความทุกข์ ที่เป็นอยู่ตามธรรมชาติ; ฉะนั้น อย่าได้หัวเราะ เมื่อเขาพิจารณาหรือสวดมนต์อยู่ว่า : เรามีความแก่เป็นธรรมดา, เรามี ความเจ็บเป็นธรรมดา, อย่าไปหัวเราะเขา. ถ้าว่าเขาทำถูกต้องตามวิธี ตามความมุ่งหมาย ของหลักธรรมะชั้นนี้; นี้เขากำลังพิจารณาที่จะต่อสู้หรือจะเอาชนะความแก่ ความเจ็บ ความตาย ตามธรรมชาตินี้ เพราะว่าเขายังไม่เป็นพระอรหันต์.

ทั้งหมดนี้ จะเรียกว่า ชนะธรรมชาติ หรือสิ่งที่ เป็นไปตามธรรมชาติที่เป็น ภายนอก เช่นอนุสัยทั้งหลาย ไม่เป็นไปตามที่เราต้องการ, ที่เป็น ภายใน เรามี ความแก่ ความเจ็บ มีความไข้ มีความเปลี่ยนแปลงของสังขารร่างกาย ตามธรรมชาติ ทั่วๆ ไป เหมือนกันทุกคน; นี้ก็เอาชนะให้ได้.

ที่เอาเรื่องนี้มาพูดเป็นข้อสุดท้ายนี้ เพราะว่ามันเป็นปัญหาที่คาบเกี่ยวกันอยู่ หรือมันเชื่อมกันอยู่ ทั้งฝ่ายบุद्धชนและฝ่ายพระอริยเจ้า; หมายความว่าความทุกข์ตาม ธรรมชาติมันครอบงำกันอยู่แม้แก่บุद्धชนและแม้แก่พระอรหันต์. แต่ว่ามันมีวิธีที่จะ ขจัดออกไปต่างกัน; ถึงแม้เราจะไม่เป็นพระอรหันต์ ยังเป็นบุद्धชนอยู่ ก็ควรจะเอาชนะ มันให้ได้ โดยวิธีการอันใดอันหนึ่ง ซึ่งมันมีรายละเอียดมาก จะเอามาบรรยายไม่ไหว.

ถ้าจะ กล่าวเป็นหลัก ที่จะใช้เป็นหลักกว้างๆ ทั่วไปอย่างกำปั้นทุบดิน ก็คือ :- อย่าไปทำให้มันเกิดเป็นความรู้สึก ชนิตนั้นขึ้นมา ถ้าฝนตก เราก็ทำงาน ชนิตที่ทำเมื่อฝนตก ให้มันเหมาะสมกับฝนตก ก็ไม่ต้องรู้สึกว่ามันมันขัดคอ เราก็จะ พอใจในการที่มันมีฝนตก; อย่าให้กลายเป็นว่าฝนตกนั้นมันบีบบังคับเรา มันจับเรามัดไว้ ไปไหนไม่ได้ มันกักขังเราอย่างนี้ อย่าให้มันไปไถ้อย่างนั้น. ถ้ามันแตกออก มาแผดเผา ก็ทำในใจให้เย็น ความรู้สึกมันก็จะอ่อนน้อยลง, หรือว่าถ้าเป็นกิจการงาน เราก็ใช้แตก ให้มันเป็นประโยชน์เสีย แทนที่จะให้มันเป็นอุปสรรค หรือเป็นปัญหา แล้วก็มีวิชา

ความรู้เรื่องนั้นบ้าง ก็ใช้มันแก้ปัญหาก็ได้เหมือนกัน. **อย่าไปเป็นบุคคลชนิดที่คำฟ้า คำฝน** เป็นคนโง่งมที่สุดถึงขนาดนั้นเลย เรียกว่าเป็นผู้พ่ายแพ้เกินกว่าที่จะพ่ายแพ้.

นี่ทบทวนกันดูอีกทีว่า อันที่ ๑ **เอาชนะวัตถุ** บั๊จจัยต่างๆ ที่แวดล้อมเราอยู่ ไม่ทำปัญหา ไม่ทำความทุกข์ให้เกิดขึ้นแก่เรา.

อันที่ ๒ เอา **ชนะบุคคลที่เป็นอุปสรรคศัตรู** บั๊ญหา หรือว่าสิ่งไม่ตรงตามความประสงค์ของเราโดยประการใดๆ ก็ตาม.

อันที่ ๓ เรา **ชนะส่วนลึกของตัวเรา** ก็คือความโง่งมที่ตัวเราเป็นตัวกู - ของกู เกิดผลออกมาเป็นความโลภ ความโกรธ ความหลงนี้ ศูนย์กลางมันอยู่ที่นี้: ถ้าชนะที่นี้ได้แล้ว อื่นๆ เป็นชนะหมดเลย, ถ้าแพ้ที่ตรงนี้แล้วก็มันแพ้หมดเลย. ขอให้ศึกษา **ศูนย์กลางของศัตรู คือกิเลสทั้งหลายที่ออกมา จากจุดศูนย์กลางอันเดียว คือ ตัวกู - ของกู** มีความโง่งมหมายมันเป็นตัวกู - เป็นของกู,

อันที่ ๔ ถัดไปอีกอย่างนี้ก็คือว่า **ธรรมชาติดังหลาย**; นี่เป็นตามธรรมชาติ คือส่วนที่เป็นอยู่ตามธรรมชาติ บังคับไม่ได้โดยประการทั้งปวง; แต่เราเอาชนะมันได้ ทั้งที่บังคับมันไม่ได้โดยประการทั้งปวง ก็มันทำอะไรแกจิตใจของเราไม่ได้ก็แล้วกัน.

ขอสรุปความสั้นๆ ใช้ได้แก่ทุกๆ าระคับ ทุกๆ พวกนี้ว่า อย่าให้ทุกอย่างบีบคั้นเราได้; ชนะนั้นคือมันบีบคั้นเราไม่ได้. เมื่อพูดถึงชัยชนะ ถึงความชนะ, คำว่า "ชัยชนะ" หมายถึงมันบีบคั้นเราไม่ได้, มันจับเราเอาไปแล้วนี่เอาเกลือกเอาอะไรตามใจ; แต่มันบีบคั้นจิตใจเราไม่ได้. นี่เป็นตัวอย่างที่ว่าชนะ, ชนะมีความหมายอยู่ที่ว่าไม่ให้มันบีบคั้นจิตใจเรา; มันจะเอาไปทำอย่างไรก็ได้ โดยทางร่างกาย โดยทางอะไรนี่ก็ตามใจ แต่มันบีบคั้นความรู้สึกของเราไม่ได้ ก็เรียกว่าเราชนะ.

ทีนี้ ถ้าตามว่าใครชนะ? ถ้ามีตัวเราอยู่ มีตัวกูอะไรอยู่ ก็เป็นคำพูดสมมติว่า "เรา", และก็มี "ปัญหาของเรา"; โดยแท้จริงมันก็คือจิตที่อบรมดีแล้ว เป็นสิ่งที่

อะไรชนะจิตนั้นไม่ได้. แต่ว่าจิตนี้ก็ต้องอาศัยกาย อาศัยอะไรทั้งหมด มันจึงจะเป็นจิตอยู่ได้. โดยภาษาพูดเราเรียกว่า “ตัวเรา” แต่ตามข้อเท็จจริงมันก็คือ จิตที่ได้รับการอบรมฝึกฝนมาเป็นอย่างดีแล้ว ตามหลักของพระธรรมและของพระศาสนา โดยความหมายก็คือว่าจะไม่มีความทุกข์ชนิดใดเกิดขึ้นแก่จิตได้. พระพุทธศาสนามีความมุ่งหมายอย่างนี้ โดยเฉพาะ คือจะ **อบรมจิตในลักษณะที่จิตจะมีความทุกข์อีกต่อไปไม่ได้** แล้วก็ยังจะซ้ำหัวเราะเยาะความทุกข์ ที่เคยทำให้มันเป็นทุกข์มาแต่กาลก่อนนี้; เคียงนี้หัวเราะเยาะได้. นี่นอกจากชนะแล้วยังหัวเราะเยาะได้.

นี่ผูกกันตามหลักธรรมะ เกี่ยวกับชัยชนะในพระพุทธศาสนา ก็พอจะรวบรวมมาเป็นรูปโครงได้แบบนี้; ขอให้ถือว่ามันเป็นเรื่องสำคัญเรื่องหนึ่ง ซึ่งเป็นปัญหาของเราโดยตรง, ไม่เชื่อไปก็คิดดูเถอะมันเป็นปัญหาของทุกคนโดยตรง. ถ้าแก้ปัญหานี้ได้เท่าไร ก็นับเนื่องอยู่ในเครือของความหลุดพ้น หรือโมกขธรรมได้เท่านั้น. ขอให้ก้าวหน้าไปตามลำดับ ๆ จนถึงขั้นสมบูรณ์ก็แล้วกัน. นี่เป็นเรื่องชัยชนะในฐานะเป็นโมกขธรรม ที่จะต้องเอามาประยุกต์ในชีวิตประจำวันของแต่ละคนให้ได้.

เวลาสำหรับผูกก็หมดแล้ว ที่นี้ก็เป็นเวลาสำหรับถาม ใครมีปัญหอะไรเกี่ยวกับเรื่องนี้ก็ถามได้.

คำอธิบาย ตอบปัญหา

(ถาม) ขอเรียนถามท่านอาจารย์ว่า เรื่องการชนะคนนั้น ทำไมเราจะต้องชนะเพื่อให้อยู่เหนือคนอื่น? เราจะต้องกันอย่างเสมอภาคไม่ดีหรือ? เป็นไปได้ไหมที่เราจะหาวิธีที่ไม่มีผู้แพ้หรือผู้ชนะนี้เป็นข้อแรก?

(ตอบ) ที่พูดว่าชัยชนะนี้ ไม่ได้หมายถึงชัยชนะที่อยู่เหนือคนอื่น ในทางอำนาจหรือในทางวัตถุอะไรอย่างนั้น; ในภาษาโลก ๆ อาจจะหมายความว่าอย่างนั้น : เอาชนะคนอื่นคือเราอยู่เหนือเขาทุกอย่าง; แต่ทางธรรมนี้ไม่ใช่ความหมายอย่างนั้น แม้จะ

ใช้คำพูดอย่างนั้น มันก็มีความหมายอย่างอื่น; เพราะว่าเราต้องการจะไม่ทำอันตรายใครนั้นแหละ เราจึงมีวิธีชนะของเราตามแบบนี้. ส่วนชาวโลกชาวบ้านนั้น เขาสมัครที่จะทำอันตรายผู้อื่น เหยียบย่ำผู้อื่น ทำลายผู้อื่นให้สูญสิ้นไป อย่างนั้นมันมีความหมายอื่น. ที่เรากำลังพูดอยู่นี้ เราหมายถึง **ชนะชนิดที่ไม่มีใครถูกทำลาย มีแต่ว่าจะเกิดเป็นผลดีด้วยกัน**; ทางส่วนตัวเราก็ไม่ต้องมีความทุกข์เป็นหลัก เพราะเกี่ยวกับเรื่องจิตใจไม่ได้เอาตัวตนเป็นหลัก.

ที่พูดว่าเราไม่ต้องรบกัน ไม่ต้องแพ้ ไม่ต้องชนะกันมิติหรือ; นั่นแหละดีที่สุด. ถ้าเราจะมีความรู้สึกได้ว่า เราไม่ใช่ผู้แพ้และไม่ใช่ผู้ชนะ นั่นคือเป็นพระอรหันต์. แต่เดี๋ยวนี้เราพูดในความหมายที่ว่า จะมีแพ้มีชนะ ก็ยังถือว่าเป็นผู้ชนะโดยประการทั้งปวง; แม้พูดสำหรับพระพุทธเจ้าก็ยังพูดว่าเป็นผู้ชนะมารโดยประการทั้งปวง ไม่ใช่คำว่าไม่แพ้ แล้วก็ไม่ใช่ชนะด้วย. ความหมายอันหนึ่งมีอยู่ เกี่ยวกับสำหรับเรื่องที่จะไม่มีความทุกข์เลยนี้ "เราไม่รู้สึกว่าเป็นผู้แพ้ และไม่รู้สึกว่าเป็นผู้ชนะ" แต่นี้เป็นภาษาโลกหรือภาษาทฤษฎีธรรมิกโฆหาร. คำว่า **ไม่มีความหมายว่าเราเป็นผู้แพ้ และ** **ไม่มีความหมายว่าเป็นผู้ชนะ** ในความหมายโลกนั้น ก็มีอยู่ว่า "ถ้าแพ้ก็มานอนเป็นทุกข์อยู่; ไม่ไหว". ถ้าชนะก็ถูกศัตรูของเวร อยู่รอบข้างอยู่ทุกโอกาส สักวันหนึ่งก็ต้องกลับแพ้แน่. ถ้าอย่างนั้นละก็ไม่ไหวทั้งแพ้และไม่ไหวทั้งชนะ; อย่าเข้าไปเกี่ยวข้องเลย ทั้งแพ้และชนะ จึงจะเป็นผู้อยู่ด้วยความสงบสุขได้. นี่เป็นหลักที่ดี ถ้าถือหลักอย่างนี้ ก็เพื่อจะออกมาเสียจากการแพ้โดยตรง, และว่าแม้แต่ชนะก็ไม่ชนะอย่างที่ชาวบ้านเขานิยมกัน คือชนะที่กลับแพ้ได้อีก คือถูกของเวร; อย่าไปชนะชนิดที่ทำให้มันมีการจองเวรมากขึ้น; เพราะถ้าอย่างนั้นเรายอมให้เขาชนะเสียดีกว่า จะไม่มีการจองเวรแก่กันและกัน.

เดี๋ยวนี้ **คนในโลก** มีความโง่งมที่สุด คือ **สร้างแค้ษัยชนะชนิดที่จะก่อเวร** แล้วทำให้มีการจองเวรโดยบุคคลก็ดี โดยหมู่คณะก็ดี โดยสงครามมหาสงครามก็ดี มัน

ทำการรบชนะชนิดที่จะถูกของเวรซึ่งจะมีการกลับแพ้ได้อีก ก็เป็นเรื่องไม่มีที่สิ้นสุด และน่าสงสาร.

ถ้าเป็นเรื่องทางธรรม ทางจิตใจต้องหันไปหาวิธีที่จะเลิกล้างการผูกเวรของเวร ระวังไปเสียได้ทั้งแพ้และชนะ นี่เป็นโวหารพูดที่พูดได้ที่ดีมาก; “ออกมาเสียจากการแพ้ และการชนะ” นั่นแหละคือการชนะตามแบบของพระอริยเจ้าอีกทีหนึ่ง.

(ถาม) ข้อ ๒ การชนะกิเลสโมหะ และกิเลสโทสะ นั้นเป็นอย่างไร?

(ตอบ) ชนะกิเลสเหมือนกันทั้งนั้น โภคะกัถิ โทสะกัถิ โมหะกัถิ เราจะทำลายรากเหง้าของมันเสียให้สูญสิ้นไป; นี้เรียกว่าชนะกิเลสโดยความหมายที่รวบรัด. แต่สำหรับคนธรรมดาทำไม่ได้; ถ้าทำได้อย่างนั้นก็จะเป็นพระอรหันต์ หมกปัญหากไป ยิ่งเหลือแต่ว่า คนธรรมดายังมีกิเลสเป็นกรณีๆ อยู่ในชีวิตประจำวัน จะชนะมันอย่างไร จะบังคับมันอย่างไร จะควบคุมมันอย่างไรมากกว่า.

เราไปคุยว่า เรามีกิเลสประเภทโลภะ หรือราคะ ความกำหนัดนี้อย่างไร เมื่อไรโดยวิธีไร; สนใจอยู่เสมอก็พบร่องรอยที่จะบ่วงกันอย่างไร, แก้อะไร, รวมความแล้วก็ แก่ด้วยอำนาจของสติ เป็นใหญ่.

โทสะ, ประเภทนี้ก็เช่นกันกิเลสที่ทำลาย ร้อนเป็นไฟเหมือนกันนี้, ก็มีหลักเกณฑ์อย่างเดียวกัน : มันมาอย่างไร เมื่อไร; นี้ ไข่สติ ตามหน้าที่ ที่จะบังคับหรือบ่วงกัน กิเลสประเภทโทสะ.

กิเลสประเภท โมหะ นั้นแก้ได้โดยการศึกษา คือ ปฏิบัติคนให้เป็นผู้มีสติ มีปัญญาอยู่ตลอดเวลา ในเรื่องที่ทำเป็นที่จะต้องรู้; เพราะฉะนั้นจึงเป็นไปแต่ในทางที่ว่า อย่าให้โง่ไปยึดมั่นถือมั่น ให้เป็นตัวคน เป็นของตนขึ้นมา ก็จะช่วยบ่วงกันกิเลส ๒ อย่างข้างต้นได้ด้วย. ความโง่ หรือโมหะนี้มีมาก แต่ว่าสรุปแล้วมันอยู่ที่ตรง ไม้รู้ตาม

ที่เป็นจริงว่า “นี่ไม่ควรจะถือว่าเป็นเราหรือเป็นของเรา”; **ไม่รู้เรื่องอนิจจัง ทุกขัง อนัตตาเป็นต้น** ก็เกิดความเห็นผิด คิดผิด ไปในทางเป็นตัวกู-เป็นของกู, เห็นเป็นสิ่งที่บังคับได้ เป็นอะไรไปทำนองนั้น. นี่ประเภทโมหะ ก็ไปดูว่ามันมีอยู่อย่างไรในเรานั้นแหละเราไปเข้าใจผิดในส่วนไหน ในเรื่องอะไร ก็ดูเฉพาะตนเป็นส่วนสำคัญ. ส่วนรวมนั้นเขาก็กล่าวไว้ ใช้ได้แก่ทุกคน ว่าไม่ควรจะยึดถือว่าตัวตนนี้ เพราะเป็นสักว่าธาตุตามธรรมชาติ, หรือว่าเป็นอนิจจัง ทุกขัง อนัตตา กระทั่งจะแก้ปัญหาลงไปโดยตรงว่าถ้ามีความทุกข์เกิดขึ้นจะต้องแก้อย่างไร, นี่เป็นเรื่องสติปัญญาทั้งนั้น. สรุปความแล้วก็รวมอยู่ในคำว่า “**พอกพูนสติปัญญา**” **เกี่ยวข้องกับเรื่องนี้อยู่เสมอ ๆ.**

ถ้ารู้สึกอย่างนี้ได้ก็ดี คือไม่รู้สักแต่เพียงว่าเราเรียนหนังสือ เราหาอาชีพให้ตีเราก็มีเงินมีเกียรติยศชื่อเสียง อำนาจวาสนา; ถ้ารู้กันอยู่แต่อย่างนี้ มันก็รู้ไปในทางที่ตรงกันข้าม ให้หลงไหลในตัวตน ตัวกู-ของกูอะไรมากขึ้น. ดูในมุมมองบ้างว่าความทุกข์จะสอดแทรกเข้ามาอย่างไร ในความคิดอันนั้น; ยังมีตัวกู-ของกูจัด ก็ยังมี โลกะ โทสะ โมหะจัด; ก็ระแวง, จะผิด, และผิดต่อไปไม่มีที่สิ้นสุด.

ไปศึกษาคำว่า **โลกะ** คำว่า **โทสะ** คำว่า **โมหะ** ให้ละเอียดลอบ ให้เข้าใจ ให้แจ่มแจ้ง; อย่าเพียงแต่ว่าพูดๆ ไปเท่านั้น ก็จะมีวิธีควบคุมแก้ไขได้ ทีละน้อยๆ ตามลำดับเหมือนกัน. นี่คือวิธีที่จะแก้ไขหรือป้องกัน โลกะ โทสะ โมหะ. ให้รู้จักเช็ดถูล้าง รู้จักรักษาของมัน รู้จักกลัว รู้จักละอาย ว่าเป็นมนุษย์แล้ว ไม่ควรจะทำมาถึงอย่างนี้. รายละเอียดมีในที่อื่นไปหาอ่านเอาเอง.

(ไม่มีคนถามอีก ท่านอาจารย์พูดต่อ)

เมื่อไม่มีใครถาม ผมก็จะพูดต่อไป เวลาเล็กน้อยเหลืออยู่. ขอให้สังเกตดูให้ดีๆ เราต่างถูกรอบรมาตั้งแต่อ่อนแต่อดออก โดยไม่รู้ตัว ให้ยึดมั่นถือมั่นในความหมายของคำว่า “**แท้**” หรือคำว่า “**ชนะ**” นี้ ในทางที่เรียกว่าโง่เขลา โง่เขลาอยู่มาก. **ความ**

หมายของคำ ว่า แพ้ หรือความหมายของคำว่าชนะ ยังโง่งเงลา อยู่มาก ที่ไปเห็นเป็น เรื่องวัตถุ เป็นเรื่องธรรมคตสามัญ; ไม่มองให้ลึกกว่าที่ธรรมคตสามัญจะรู้สึก แล้วจึง เกิดอาการกลับกันอยู่เสมอ : ที่บุคคลคนหนานานา ๆ ชนะนั้น กลับเป็นการพ่ายแพ้ ใน ความรู้สึกของพระอริยเจ้า. ที่บุคคลคนหนานานา ๆ แพ้มันกลายเป็นการชนะ ในทรมารู้สึก ของพระอริยเจ้า, หรือชนะในความรู้สึกของบุคคลคนหนานานา ๆ มันกลายเป็นแพ้ในความ รู้สึกของพระอริยเจ้า.

นี่เรามาตั้งข้อสังเกตส่วนนี้ให้ถี่ บางทีจะเป็นเรื่องที่ลึกลับเร็ว ๆ กว่า ลึกลับกว่า; แล้วเราเก็บเอามาเปรียบเทียบกัน ที่คนชาวบ้านเขาพูดไว้อย่างไร, ที่พระอริยเจ้าท่าน พูดไว้อย่างไร. คนหนึ่งว่านี่เสียแล้วเป็นฝ่ายชนะ; อีกคนหนึ่งไม่ยอม, แย้งว่าแพ้แล้ว ศัตรูก็จะยิ่งเอาใหญ่.

ให้เราสังเกตว่า เราไหว้เขานี้ เราแพ้หรือเราชนะ? ทุกคนก็เคยไหว้ คนนั้นคนนั้น, แล้วการไหว้ กิริยาไหว้นี้ มันเป็นกิริยาของคนแพ้ หรือของคนชนะ? คนแพ้ย่อมไหว้ขอชีวิต ก็เห็นกันอยู่ทั่วไป. แต่คนไหว้ที่เป็นผู้ชนะนี้ จะไม่มีบั้งหรือ อย่างไร? ใครเคยใช้การไหว้เป็นเครื่องมือสำหรับแสวงหาชัยชนะบ้าง? แม้แต่การไหว้ นี้ ก็ยังมีหลายระดับ : ไหว้อย่างโง่งเงลา ก็มี ไหว้ประจบก็มี ไหว้ชนิดที่มาเหนือเมฆ ให้ คนอื่นเขารู้สึกเปลี่ยนไปอย่างอื่นก็มี.

ลักษณะกิริยาอาการคำพูดของชาวบ้านนั้น ยังใช้ไม่ได้อยู่หลาย ๆ อย่าง ที่เรา มีกันอยู่. เที่ยวนี่ ถ้าเขาตำเรา เราก็จะตำตอม; แล้วคุณจะทำอย่างไร ใครแพ้ หรือใครชนะ? แต่ทางธรรมะก็ถือว่ามันมีแต่ยังแพ้กันทั้ง ๒ ฝ่ายเลย. ถ้าพูดถึง ดีชั่วกันก่อนก็ได้ ว่าคนตำที่แรกนั้นเป็นคนเลวแล้ว; แต่พอคนตำตอม กลับเลวกว่า คนตำที่แรกเสียอีก คือเขาเลว ๒ เท่า. นี่พอคนที่หนึ่งตำตอมมาอีกครึ่งอีก เป็นเลว ๓ เท่า; ทีนี้ คนนั้นตำตอมไปอีกครึ่งนี้ก็เลว ๔ เท่า มันเพิ่มอย่างนี้.

แพ้กี้เหมือนกัน มันจะแพ้กี้เกิเลสในลักษณะอย่างนั้น ถ้าเขาไปที่แรกมัน แพ้กี้เลส กลายเป็นคนเลวลงไป ๑ ส่วนอย่างนี้; อีกทางฝ่ายหนึ่งถ้าตอบอีก มันกลับ แพ้เพิ่มมาอีกส่วนหนึ่ง แพ้ที่ค่าและที่ค่าตอบ. ควรจะทำให้หยุดเสีย กลับไม่ทำให้หยุด กลับไปค่าตอบ ไปส่งเสริมให้เรื่องมันมากขึ้นกว่าเดิม. ที่นี้คนที่แรกก็เอาอีก แทนที่จะหยุดเสียให้เรื่องมันระงับไปเสีย ก็ส่งกลับมากขึ้น มันก็สูงขึ้นกว่าเดิม; อย่างนี้เขา เรียกว่า ยิ่งแพ้นักขึ้นทั้ง ๒ ฝ่าย. แต่คนค่านั้นคงจะรู้สึกว่าจะชนะ เอ้า, ชนะเพิ่มขึ้น; ชนะเพิ่มขึ้น ทำจนไม่รู้จะทำอย่างไร จนเป็นลมตายไปเองก็ได้. นี่ความมุกทะลุโมโห โทโสด้วยอำนาจของกิเลส มันเป็นเสียอย่างนี้ ไม่รู้จักว่าแพ้หรือชนะอันแท้จริงนั้น เป็นอย่างไร. ถ้าเขาทำมาทีแรก แล้วคนนั้นเขามีอะไรดี ๆ ให้กลับไป คือไม่โกรธตอบ ไม่ค่าตอบ ไม่มีอะไร นี้จะระงับความพ่ายแพ้ได้ทั้ง ๒ ฝ่าย กระทั่งคนที่แรกเขานึกได้ เขาขอโทษเป็นต้น.

แต่ที่พูดนี้ พุทฺถาย เวลาคำ นี้ยากเหลือประมาณ; แต่ถึงอย่างนั้นก็ต้อง ขอร้องให้คนเอาไปคิด เอาไปใช้ เพราะจะต้องใช้เรื่องอย่างนี้มากขึ้นทุกที. เพราะว่า ทางคนต่างแข่งดี อิจฉาริษยากัน ไม่อยากให้ใครดีกว่า ต้องการแต่จะชนะเหนือผู้อื่น คือดีกว่าผู้อื่นอยู่เรื่อยไป ก็เป็นเหตุให้เพิ่มกิเลสซ้อนนี้เรื่อยไป; ยิ่งไปหลงในความดีมาก เท่าไร ก็ยิ่งจะเอาชนะผู้อื่นมากขึ้นเท่านั้น. ฉะนั้นความดีต้องดูให้ดี ๆ ต้องไม่หลงกับ มัน; ต้องเป็นดีที่ถูกต้อง. ส่วนดีด้วยความโง่เขลา แล้วก็ชนะนั่นคิดว่าเป็นการชนะ ด้วยความโง่เขลาเอง : เข้าใจว่าชนะนั่นคือดี; แต่เมื่อชนะนั่นเป็นความชนะ หรืออยากชนะด้วยความโง่เขลา ความดีนั้นก็เลยเป็นความดีด้วยความโง่เขลา โดยคิดว่าชนะ แล้วก็จะดี. นี่ตัวอย่างภาษาชาวบ้าน ไม่ใช่ชนะกิเลส ไม่ใช่ชนะมาร. นี้เราพูดเรื่อง ของชาวบ้านกันสักหน่อย ว่าชาวบ้านนั้นอยู่ในระดับนี้ อยากชนะเหมือนกัน แต่ไม่ใช่ ชนะมาร; อยากชนะศัตรูด้วยการใช้กำลังอย่างสัตว์เดรัจฉานอย่างนี้ ก็ไม่มีทางจะ ชนะได้.

สำหรับมนุษย์ควรจะมีวิธินะอย่างอื่น ซึ่งดีกว่าวิธินะของสัตว์เดรัจฉาน; เคียวนี้คนในโลกรวมกันเป็นหมู่ ๆ ทำสงครามทำมหาสงครามกันด้วยหวังชัยชนะอย่างสัตว์เดรัจฉานทั้งนั้น คือชนะด้วยกำลัง ซึ่งเป็นกรหลอกลวง แล้วลับแพ้อยู่แน่แหละ. ถึงแม้การรบ การต่อสู้ที่ย่อย ๆ ลงมา มันก็หวังชนะอย่างสัตว์เดรัจฉานทั้งนั้น กระทั่งรบต่อสู้กันระหว่างคน ก็ชนะด้วยกำลัง ไม่ต่างไปจากชนะอย่างสัตว์เดรัจฉาน; ฉะนั้น โลกนี้ไม่มีสันติภาพ เพราะคนในโลกกำลังชนะ อยากรชนะกันอย่างสัตว์เดรัจฉาน.

ขอให้สังเกตดูดี ๆ ให้รู้จักคำว่า ชนะ หรือ ชัยชนะ นี้ ให้ถูกต้องไปตามคลองของสิ่งที่เรียกว่าโหมกขรรณ คือ จะปลดเปลื้องมนุษย์นั้นออกไปเสียได้ จากภาวะเลวทราม ตกต่ำเป็นทุกข์ทุกประการ. มนุษย์ผิดแปลกแตกต่างจากสัตว์เดรัจฉานได้เพราะข้อนี้ คือมีธรรมะสำหรับมนุษย์, แล้วก็เอาชนะกันอย่างมนุษย์ที่มีใจสูง; อย่ำชนะกันอย่างสัตว์ค่าน ๆ ที่มีควมรู้สึกไม่ไกลกว่าสัตว์เดรัจฉานนัก.

ขอย้ำกันนึกหนึ่งว่า เราตั้งใจกันเป็นอย่างมาก ลงทุนลงแรงกันเป็นอย่างมาก ที่จะเอาโหมกขรรณไปประยุกต์ให้ ได้ ในชีวิตประจำวัน ผมพยายามสุดเหวี่ยงแล้ว, คุณควรพยายามร่วมมือให้สุดเหวี่ยงด้วย ช่วยจำเอาไปคิดไปนึก เอาไปใช้ ให้ได้ในชีวิตประจำวัน ให้สมกับความตั้งใจที่จะประยุกต์โหมกขรรณ คือทางรอดของมนุษย์ ให้ได้ในชีวิตประจำวัน. นี่ เป็นการปฏิบัติธรรมอย่างสูงสุด, เป็นการเจริญสมาธิ ภาวนา บัญญา อะไรอย่างสูงสุด อยู่ในตัวชีวิตนั้น แล้วคงจะก้าวหน้าไปโดยเร็ว ทันแก่เวลา คือร่างกายยังไม่แตกตายเสียก่อน ก็จะพบสิ่งที่ประเสริฐที่สุด คือ ชนะความทุกข์ได้, ไม่เสียที่ที่เกิดมาเป็นมนุษย์ และ พบพระพุทโธศาสนา,

เอาเวลาสำหรับพูดก็หมดแล้ว บัดโรงเรียนสำหรับวันนี้.

การศึกษา

ท่านนักศึกษา ผู้สนใจในธรรมทั้งหลาย,
ในการบรรยายเรื่องโมกขธรรมประยุกต์ เป็นครั้งที่ ๑๙ นี้
ผมจะได้กล่าวโดยห้วนๆย่อๆว่า การศึกษา.

ขอทบทวนให้ระลึกนึกถึงคำว่าประยุกต์ไว้เสมอ. เราต้องการจะเอาหลักการขั้นต้นที่เป็นหัวใจหรือเนื้อหาของพุทธศาสนา มาใช้ประยุกต์ให้ได้ในชีวิตประจำวัน; นี่เป็นความมุ่งหมาย. อย่างที่เราได้กล่าวมาแล้วตามลำดับ ล้วนแต่เป็นเรื่องที่เขาถือกันว่า เป็นโลกุตระธรรมเหนือความจำเป็นสำหรับมนุษย์ เอามาใช้กับมนุษย์ไม่ได้ พันวิสัยแล้ว อย่างนี้เป็นต้น; แต่เราก็ได้เอามาทำการประยุกต์ได้ทุกเรื่อง.

เอาโลกุตตรธรรมมาประยุกต์ใช้ได้ พุทธศาสนาจึงมีค่ามาก

ขอให้สังเกตดูในเรื่องที่แล้วมา เช่น ให้มองชีวิตนี้ในลักษณะที่เป็นการเดินทาง, แล้วก็หลักของพระพุทธศาสนาเป็นแนวทาง กระทั่งว่าโดยไม่ต้องมีตัวตน ก็โดยไม่ต้องมีความรู้สึก ที่รู้สึกอยู่ว่าเป็นตัวตน, สามารถที่จะเอาชนะโลกธรรม ซึ่งเขาถือว่าเป็นของธรรมดาโลก คู่กับโลก ต้องมีในโลก นี้ก็ได้, แล้วรู้จักการมรณธรรมในฐานะเป็นสิ่งที่เกิน แต่ก็เป็นที่ตั้งแห่งความหลงใหลของสัตว์โลกเป็นอย่างยิ่ง นี้ก็ต้องการจะเอาชนะให้ได้. แล้วก็ได้ผูกกันถึงวิธีชนะ ตามแบบของพุทธศาสนา ซึ่งเป็น การชนะที่ไม่กลับแพ้, แล้วก็ชนะได้จริง, ชนะอุปสรรคก็ได้, ชนะธรรมชาตินั้นก็ยิ่งได้ ชนะบุคคลที่เป็นข้าศึกศัตรูก็ได้, กระทั่งชนะกิเลสเป็นข้อสุดท้าย ซึ่งเป็นเหตุให้ชนะความตายได้.

ในครั้งพุทธกาล มีคำที่เขาผูกกันอยู่มากคำหนึ่งก็คือ อมตธรรม - ธรรมคือ ความไม่ตาย หรือธรรมที่ทำให้เป็นคนที่ไม่ตาย มีความหมายในระดับเดียวกับคำว่า โมกขธรรม แล้วออกแสวงหาโมกขธรรมกันอยู่เป็นธรรมเนียม ซึ่งหมายถึงอมตธรรมนั่นเอง ออกไปเสียได้จากปัญหาความทุกข์ กระทั่งความตาย. ถ้าพวกลักษณะนี้ก็ไม่เข้าใจ จะเอาชนะความตายได้อย่างไร; แม้แต่พระพุทธเจ้าก็ต้องตาย ที่เรียกว่านิพพาน ทุกคนก็ต้องตาย เห็นกันอยู่ จะเรียกว่า เอาชนะความตาย หรือไม่เกิด ไม่แก่ ไม่เจ็บ ไม่ตาย นี้ได้อย่างไรกัน.

นี่คือใจความสำคัญที่ต้องนำมา ประยุกต์ คือให้ ได้ความหมายที่ถูกต้อง แล้วเอามาใช้ให้ได้กับคนที่เราเห็นกันอยู่ทุกวันว่ามีความเกิด มีความแก่ มีความเจ็บ หรือมีความตายเป็นต้น. จะเป็นผู้นชนะความเกิด แก่ เจ็บ ตาย ได้อย่างไรกันนั้น, ถ้าเข้าใจ ถ้อยคำเหล่านี้ และความหมายของถ้อยคำเหล่านี้ได้เท่านั้นแหละ จึงจะทำการประยุกต์ คือเอามาใช้ให้เป็นประโยชน์ในชีวิตประจำวันได้ ตามความมุ่งหมายของการบรรยายในชุดนี้ คือจะเอาโมกขธรรมมาใช้ให้เป็นประโยชน์อยู่ตลอดเวลา.

จะยก ตัวอย่าง เรื่องว่า “เอาชนะความตายได้” นี้ก็มีความหมายที่อธิบายได้หลายแง่หลายมุม. ในระดับทั่วไปของชาวบ้านตามธรรมดานั้น เขาจะเล็งถึงข้อที่ว่า ต่อไปนี้จะไม่ต้องเกิด และไม่ต้องตายอีกต่อไป; นี้ไม่ใช่ความมุ่งหมายอย่างนั้น. ที่ถูกต้องจริงไม่ได้มุ่งหมายอย่างนั้น; มุ่งหมายว่า ที่อยู่เดี๋ยวนี้ ที่ร่างกายมันจะต้องเข้าโลงไปในวันหนึ่งนั้น เป็นแน่นอนนั้น ก็ยังจะเอาชนะความตายให้ได้.

ถ้าจะดูเรื่องในครั้งพุทธกาล ที่เขาแสวงหามถรรรม แล้วไปพบมถรรรม ถึงกับเอาไปบอกเพื่อนต่อ ๆ กันไป; อย่างที่ว่า พระตถาคตทรงแสดงธรรม ว่าธรรมทั้งหลายมีเหตุเป็นแดนเกิด แล้วทรงแสดงเหตุแห่งธรรมเหล่านั้นและความดับแห่งธรรมเหล่านั้นด้วย. พอผู้ฟัง ฟังเข้าใจเท่านั้น ก็รู้สึกได้ทันทีว่า อ้าว, นี่คือสิ่งที่ทำให้ความไม่ตาย ซึ่งแสดงให้เห็นว่า มันมีแต่สิ่งซึ่งเป็นเหตุ และสิ่งที่เป็นผล, เป็นไปตามเรื่อง ของสิ่งที่ เป็นเหตุเป็นผล, ไม่ได้มีตัวเราหรือของเรา ซึ่งจะเป็นตัวเกิด หรือจะเป็นตัวตาย. หมายความว่า จะต้องรู้สึกชัดเจน ยิ่งไปกว่าเข้าใจเสียอีก ว่าไม่มีตัวตน มีแต่สิ่งที่เรียกว่าเป็นเหตุ และสิ่งที่เรียกว่าเป็นผล; ถ้าหยุดเหตุเสียได้มันก็ไม่มีผลอะไรอีกต่อไป. ฉะนั้น เหตุเหตุก็คือความชลา ความโง่ ว่ามีตัวเรา-มีของเรา เสียได้ มันก็ไม่มีผล ซึ่งมีตัวเราที่จะต้องเกิด ต้องแก่ ต้องตาย เป็นต้น อีกต่อไป.

ผู้ที่ได้ฟังเพียงเท่านั้น ก็รู้สึกว่าได้พบมถรรรมหรือโมกขธรรม หรืออะไรแล้วแต่จะเรียก คือความรู้ที่ทำให้หมดความรู้สึกลมัยมันเป็นตัวเรา-เป็นของเรา หรือว่าเป็นตัวเป็นตน - ของตนก็ตาม; อย่างนี้เรียกว่าชนะความตายได้ ในขณะที่มีชีวิตอยู่ที่นี่ และเดี๋ยวนี้ และร่างกายนั้นก็จะต้องเข้าโลงเป็นแน่นอน. แต่ส่วนข้อเท็จจริงหรือความรู้สึกล้นแท้จริงของจิตใจนั้น ไม่รู้สึกว่ามี หรือเราตาย หรือเราเข้าโลง. ชนะความตาย ในที่นี้ หมายถึงความตายนั้นไม่เป็นปัญหาแก่เราอีกต่อไป, ไม่คุกคามเราให้หวาดกลัวหวาดเสียวอีกต่อไป. ก็หมายความว่าไม่มีความทุกข์ใด ๆ ด้วย ที่เนื่องกันอยู่กับปัญหาเรื่องความตาย; อย่างนี้เรียกว่าเป็นผู้ชนะความตาย.

นี่เป็นตัวอย่างของธรรมะที่กล่าวไว้ในลักษณะที่ต้องตีความให้ถูกต้อง แล้วก็
ต้องเอามาใช้เป็นเรื่องที่มีประโยชน์ในชีวิตประจำวันแต่ละคนและแต่ละวัน; อย่าให้
เราต้องรู้สึกว่ามีตัวเราที่จะต้องตาย หนี้ใจคอก็สบาย วาง โปร่ง เป็นอิสระอยู่เหนือการ
บีบคั้นของความตาย; จะทำการงานอะไรก็ได้ ไม่รู้สึกว่าเป็นเรื่องหนักอกหนักใจหรือ
อะไรทั้งนั้น. ฉะนั้น การชนะความตายในที่นี้มีความหมายอย่างนี้ และประยุกต์ได้ใน
ชีวิตประจำวัน ในลักษณะอย่างนี้. นี้เรียกว่าได้มิมมธรรม ได้รับมมธรรม ได้รูรส
ของอมมธรรม เป็นต้น; เป็นตัวอย่างที่แสดงให้เห็นชัดว่า แม้แต่เรื่องของความตาย
หรือเรื่องอมมธรรมก็เอามาประยุกต์ได้ หรือจะถือว่าเป็นเรื่องสุดท้ายของทุกเรื่องก็ได้.

ขอให้กำหนดไว้ในใจสำหรับจะเข้าใจคำว่า “ประยุกต์” ซึ่ง **ใช้ประยุกต์**
แก่นธรรมะที่สูงสุดในพระพุทธศาสนา ให้คนที่ เป็นมนุษย์ตามธรรมดา ได้รับประโยชน์
จากสิ่งเหล่านี้ ทำให้พุทธศาสนาไม่เย็นหมั้น คือใช้ประโยชน์ได้จริง แล้วคนที่นับถือ
พุทธศาสนาก็ไม่เย็นหมั้น ได้ใช้ชีวิตของตนให้ได้รับสิ่งที่ดีที่สุด ที่มนุษย์ควรจะได้รับ;
จึงขอให้ท่านทั้งหลายมองเห็นค่าของการประยุกต์ ว่ามันมีค่ามากถึงอย่างนี้ และให้เห็น
ความจำเป็นว่ามันจะต้องทำ ถ้าไม่ทำก็เป็นหมั้นเปล่า เสียเวลาเปล่า. การเอาธรรมะมา
ประยุกต์ให้ได้ในชีวิตเป็นประจำวันของคนธรรมดา เป็นสิ่งที่จำเป็น ถ้าไม่ทำมันก็เป็น
หมั้นเปล่า, นอกจากธรรมะเย็นหมั้นเปล่าแล้ว ชีวิตนั้นก็เย็นหมั้นเปล่าด้วย. เพื่อ
ไม่ให้เย็นหมั้นเปล่า เราก็ต้องรู้ว่า จะประยุกต์ธรรมะให้เข้ากับชีวิตนั้นอย่างไร, และ
ประยุกต์ได้ทุกระดับ กระทั่งธรรมะในระดับสูงสุด ที่เรียกว่าโมกขะ หรือความหลุดพ้น
ที่เรียกว่าอมตะ คือไม่ตาย หรือเรียกว่านิพพานคือเย็นสนิท อย่างนี้เป็นต้น.

ควรรูจักประยุกต์เรื่องการศึกษาตามแบบพระพุทเจ้า

เดี๋ยวนี้ผมเห็นว่า เราได้พูดกันมาถึง ๑๘ ครั้งแล้ว ก็ควรจะเข้าใจคำว่า
ประยุกต์กันอย่างเต็มที่แล้ว ก็จะได้พูดต่อไปถึงเรื่องที่มีมันเกี่ยวข้องกัน หรือเป็นประโยชน์

แก่กัน ในการที่จะประยุกต์ธรรมะนั้น ๆ: เรื่องนี้ก็คือเรื่องที่เราเรียกกันว่า *การศึกษา* ซึ่งเป็นอย่างเดียวกับที่แล้่ว ๆ มา คือเอายอดสุดของพุทธศาสนา มาประยุกต์ให้กลายเป็น เรื่องของคนธรรมดา ดังนั้นในกรณีในวันนี้ ก็เอาเรื่อง *การศึกษาในพระพุทธศาสนา* ตามแบบของพระพุทธเจ้า มาประยุกต์ให้กลายเป็นเรื่องของมนุษยธรรมตามสามัญในเวลานี้ ในโลกนี้ หรือที่นี้และเดี๋ยวนี้ ขอให้พยายามกำหนดจดจำ และพิจารณากันให้ถี่ ๆ.

คำว่า “*ศึกษา*” ในภาษาบาลีก็คือคำว่า *ศึกษา* ในภาษาไทยเรานั้นเอง หากแต่คำว่า *ศึกษา* ในภาษาไทยนี้ ปลอดภัยมาจากภาษาสันสกฤต ซึ่งมีคำว่า *ศึกษา* เขียนด้วย ศ, ข. นี้ก็ได้บอกแล้ว จะบอกอีกครั้งหนึ่งก็ได้ว่า ภาษาไทยนั้นเขาเอชกรูมาจากภาษาสันสกฤตทั้งนั้น เพิ่งจะมาดอกรูออกจากภาษาบาลีบ้าง ก็ในครั้งหลัง ๆ นี้เอง แล้วก็ไม่มีมากมายอะไร; *ภาษาไทย* โดยทั่วไปก็ *ดอกรูมาจากภาษาสันสกฤต* ทั้งนี้ ก็เพราะว่าพวกพราหมณ์เขาเข้ามาเป็นครูบาอาจารย์สอนมนุษย์ในดินนี้ คือดินแหลมทอง หรือสุวรรณภูมินี้ ตั้งแต่สองสามพันปีมาแล้ว.

พวกพราหมณ์ เขา *ใช้ภาษาสันสกฤต* ถือว่าเป็นภาษาของนักศึกษ หรือ บางทีก็เลยเถิดไปถึงกับว่าเป็นภาษาของพรหม เป็นภาษาของพระเจ้า; ส่วน *ภาษาบาลี* นี้ เป็นภาษาที่ดอกรูออกมาจาก *ภาษาชาวบ้าน* หรือภาษาป्राकृत ซึ่งถือว่าต่ำ เป็นภาษาชาวบ้านไร้การศึกษา พูจากกันอยู่. พวกพราหมณ์เขาเอาภาษาสันสกฤตมาใช้สอน; เมื่อดอกรูออกมาเป็นคำไทย ก็เป็นรูปที่ดอกรูออกมาจากสันสกฤต. ฉะนั้น คำว่า *ศึกษา* คำว่า *ศาสนา* คำอะไรต่าง ๆ นี้ เป็นรูปคำสันสกฤตจึงเขียนด้วย ศ แทนที่จะเป็น ส; แต่ถึงอย่างไร ก็ยังเป็นคำเดียว หรือเรื่องเดียวกันอยู่นั่นเอง จะพูดว่า *ศึกษา* อย่างภาษาบาลี ก็ได้ จะพูดว่า *ศึกษา* อย่างภาษาสันสกฤตก็ได้ หรือจะพูดว่า *ศึกษา* อย่างภาษาไทยเราก็ได้ เป็นคำๆ เดียวกัน ความหมายอย่างเดียวกัน.

การศึกษาของพระพุทธเจ้าเป็นไปเพื่อนิพพาน

ทีนี้ ก็ดูต่อไปถึงข้อที่ว่า การศึกษาของพระพุทธเจ้านั้นเป็นอย่างไร ? หรือคืออะไร ? ข้อนี้ก็เห็นปรากฏชัดกันอยู่แล้วว่า การศึกษาของพระพุทธเจ้านั้น เป็นไปเพื่อนิพพาน ; แล้วเราจะเอาการศึกษาเพื่อนิพพานนี้ มาใช้ให้เป็นประโยชน์แก่กันทุกวันนั้น ทีนี้ และเกี่ยวกันได้อย่างไร ? เอาการศึกษาเพื่อนิพพานนั้นมาประยุกต์ แก่การศึกษาของคนเราในปัจจุบันนี้ได้อย่างไร ? ถ้าไม่ได้ ก็ไม่มีความเป็นพุทธบริษัทที่มากนัก ; ต่อเมื่อทำได้มันจึงจะมีความเป็นพุทธบริษัทที่พอตัว เพราะฉะนั้นเราจะไปดูกันต่อไป.

โดยทั่วไปเราก็ดูการศึกษาของคนในปัจจุบันนี้กันเสียก่อน ; โดยเฉพาะคนไทยเรานี้ เขาศึกษาเพื่ออะไรกัน ? เราจะเห็นว่าเขาศึกษา เพื่ออาชีพ ได้เงิน ได้ทอง ได้เกียรติยศชื่อเสียง แล้วก็เป็นการศึกษาเพื่อบุคคล ของบุคคล โดยบุคคล เพื่อประโยชน์แก่บุคคลนั้น ๆ ; น้อยนักที่จะมีการศึกษาที่จะเขยิบขึ้นไปถึงเพื่อสังคม. นักศึกษาพูดถึงการศึกษา เพื่อการสังคม นั้น จะพูดแต่ปาก หรือว่าการจะพูดเพื่อสังคมก็พูดได้ วางรูปโครงไว้ได้ ; แต่พอที่ปฏิบัติจริงๆ แล้ว คนก็ปฏิบัติเพื่อตัวเอง เพื่อแต่ละบุคคลไปเสียหมด. ประโยชน์ของบุคคลครอบงำจิตใจของบุคคลนั้นมากเกินไป จนถึงกับพูดถึงเรื่องสังคมแต่เพียงปากพูด, แล้วประโยชน์ของบุคคลแต่ละคน มันก็ยังทำไม่หว่านไหว ยังไม่เป็นที่พอใจถึงที่สุดของตน ; แล้วจะเอาส่วนไหนที่จะเจียดไป เพื่อประพศิประโยชน์หรือเพื่อการศึกษาที่เป็นประโยชน์เพื่อสังคมนี้. ทีนี้ดูต่อไปอีกทีหนึ่งก็คือว่า ถ้าดีกว่าการศึกษาเพื่อสังคมขึ้นไปอีก ก็เป็นการศึกษา เพื่อมนุษยชาติ ก็เพื่อความดีของมนุษย์ของมนุษย์นั่นเอง.

สรุปความสั้น ๆ อีกทีหนึ่งก็คือว่า : ศึกษาเพื่อบุคคล นี้ก็คือศึกษาเพื่อรู้จักหาประโยชน์มาใส่กระเป๋าของตน แต่ละคน ๆ. ศึกษาเพื่อสังคม ก็เพื่อสังคมอยู่ด้วยความสงบสุขเป็นสันติภาพ แต่แล้วก็ยังแบ่งเป็นสังคมที่มีความต้องการต่างกัน มันก็รวนเร.

ที่นั่นถ้าสูงขึ้นไป **ศึกษาเพื่อมนุษยชาติ** นั้น หมายความว่า เพื่อความเป็นมนุษย์ของมนุษย์ จะยังคงความเป็นมนุษย์ที่ถูกต้อง อยู่ในโลกนี้ได้ตลอดกาลนิรันดร, ไม่ใช่เพื่อประโยชน์แก่คน ๆ หนึ่ง, หรือไม่ใช่เพื่อประโยชน์แก่คนเป็นกลุ่ม เป็นหมู่ เป็นพวก เป็นคณะ; แต่ว่าเพื่อความเป็นมนุษย์นั่นเอง อาจจะมีนักศึกษาบางคนที่เขาพูดว่าการศึกษาทำให้ท่านเป็นคน ไม่เคยพูดว่าทำมนุษย์ให้เป็นมนุษย์.

การศึกษาที่ท่านให้เป็นคน ก็คือให้เป็นคนรู้จักหาอะไรใส่กระเป๋าของตัวเอง. ที่การศึกษาในโลกเขาจำกัดกันอยู่เดี๋ยวนี้ ฮิวคอ้างว่าถึงขนาดนี้ ว่าทำท่านให้เป็นคน; แต่ **ว่าเป็นคนที่รู้จักแต่จะหาอะไรมาใส่กระเป๋าของตัวเอง** : เรื่องกิน เรื่อง काम เรื่องเกียรติ อะไรของตัวของท่านนั้น จึงเกิดมีการเอาเปรียบ เกิดการรวนเร้นในสังคม จนเป็นสังคมที่มีแต่ความยุ่งยาก เต็มไปด้วยปัญหา เป็นคนมี เป็นคนจน เป็นอะไรต่างๆ; เพราะมีแต่คนที่จะหาประโยชน์ของคน เพื่อคนเท่านั้น.

ถ้าจะศึกษาเพื่อความเป็นมนุษย์ กันแล้ว มันก็ **ต้องรู้ความหมายของความเป็นมนุษย์ที่ถูกต้อง** แล้วก็ได้หวังจะเอาประโยชน์มาใส่กระเป๋าของตน; ต้องการแต่จะให้มีความดี ความงาม ความถูกต้อง ความจริง ความยุติธรรมอะไรต่างๆ ของมนุษย์อยู่กับมนุษย์ มีความเป็นมนุษย์อยู่ตลอดเวลา. ถ้าอย่างนั้นก็เรียกว่าการศึกษาเพื่อความเป็นมนุษย์ แล้วจะเลยไปถึงมนุษยชาติ ซึ่งมีภาวะแห่งความเป็นมนุษย์ที่ถูกต้อง; ถ้าอย่างนั้นแล้วมันจะถึงระดับที่ไม่มีตัวตนหรือของตน. ไม่มีตัวกู—ไม่มีของกู ไม่มีหมู่นั้น ไม่มีคณะนี้ ไม่มีสังคมนั้น ไม่มีสังคมนั้น ไม่มีประเทศนั้น ไม่มีประเทศนี้; แต่ว่ามันมีแต่มนุษยชาติ คือชาติแห่งความเป็นมนุษย์ ราวกับว่าเป็นคน ๆ เดียวกันหมดทั้งสากลจักรวาล.

เดี๋ยวนี้ใครที่ไหนบ้างที่จัดการศึกษาด้วยลักษณะอย่างนี้ที่กล่าวมานี้ มุ่งหมายอย่างนี้, ประเทศไหน หรือว่ากระทรวงศึกษาธิการของประเทศไหน ที่จัดการศึกษาเพื่อ

มนุษย์เป็นมนุษย์ เพื่อความคงอยู่แห่งมนุษยชาติอย่างนี้; เห็นมีแต่จัดการศึกษาเพื่อประโยชน์แก่ปัจเจกชนคนหนึ่ง ๆ สามารถทำอะไรมาใส่กระเป๋าของตัวเอง, ตักว่านั่นหน่อย ก็ทำอะไรมาใส่กระเป๋าของประเทศชาติ ในแง่ของการเมือง เพื่อการต่อสู้ เพื่อการรบราฆ่าฟันอะไรทำนองนี้. ทั้งนี้ก็เพื่อจะคุ้มครองประโยชน์ของแต่ละบุคคลอีกนั่นเอง; ไปๆ มาๆ ก็ไม่พ้นจากว่า เพื่อตัวกู - เพื่อของกู เพื่อพวกพ้องของกู; นี่เป็นการศึกษาแบบชาวบ้าน.

คำว่า "ศึกษา" อย่างนี้ไม่มีในระบบของพระพุทธเจ้า หรือระบบศาสนาไหนก็ตาม. ขออ้ออีกครั้งหนึ่งว่า ถ้าเอาระบบของศาสนาเป็นหลักทุก ๆ ศาสนาที่มีอยู่ในโลกนี้ ในฐานะเป็นศาสนาแล้ว ไม่มีศาสนาไหนสอนเพื่อตัวกู - เพื่อของกู. การศึกษานั้น ล้วนเป็นไปแต่เพื่อความ เป็นมนุษย์ที่เต็มเปี่ยม เป็นมนุษย์ที่สมบูรณ์ เพื่อเข้าถึงความเป็นอันเดียวกันกับพระเป็นเจ้าบ้าง, หรือว่าเพื่อนิพพานโดยสมบูรณ์บ้าง, อย่างพวกพุทธบริษัทเรา มีการศึกษาเพื่อพระนิพพาน.

การศึกษา นั้นจะเป็นศีล เป็น สมาธิ เป็น ปัญญา; ต้องศึกษาฝึกฝนด้วย การปฏิบัติทั้งนั้น ไม่มีการเรียนอย่างจดไว้ในสมุด หรือแม้แต่จำไว้ในใจก็ยังใช้อะไรไม่ได้; มันต้องเป็นตัวการปฏิบัติอยู่ที่เนื้อที่ตัว คืออยู่ที่กาย วาจา ใจ เต็มไปด้วยการปฏิบัติที่ถูกต้อง. การกระทำอย่างนั้นเท่านั้น ที่จะเรียกว่า การศึกษาตามความหมายแห่งพระพุทธศาสนา ซึ่งมีสิกขาอยู่สำหรับเป็นไปเพื่อนิพพาน. ฉะนั้น อย่าไปมัวเพ่งเล็งแต่ว่า จะต้องเรียน ต้องจด ต้องจำ ต้องท่อง อย่างนี้ไม่พอ, ต้องเป็นเรื่องของการซุกเกล้าลงไปทั่วภิกขุเสถียรหา ไม่ให้เกิดอาการที่ผิดพลาดขึ้นมา ทั้งทางกาย ทั้งทางวาจา ทั้งทางจิต; กระทำอยู่อย่างนี้เรียกว่าเป็นการศึกษา. ทำไปตามลำดับ ก็มี การบรรลุมรรค ผล ตามลำดับ กระทั่งมรรคผลขั้นสุดท้าย คืออรหัตผล ก็กลายเป็นเรื่องของนิพพาน.

การศึกษาตามแบบของพระพุทธศาสนา ซึ่งมีอยู่เพียงอย่างเดียว คือ ศีล สมาธิ ปัญญา แล้วมีผลเป็นนิพพาน; นี้เราจะเอามาประยุกต์ใช้กับคนในโลกปัจจุบัน ที่มีการศึกษาอย่างในยุคนั้นได้อย่างไร?

การศึกษาในปัจจุบัน เพิ่มความเห็นแก่ตัวลึกลับซึ่ง

พวกคุณทุกคนก็เป็นนักศึกษา เรียกตัวเองว่านักศึกษา; ฉะนั้น ผมเห็นว่ามันเหมาะแล้วสมควรแล้วที่จะพูดกันถึงเรื่องการศึกษาในวันนี้ ให้ชัดเจน. ขอย้อนกลับไปพูดกันถึงเรื่องการศึกษาของคนในทุกวันนี้อีกครั้งหนึ่งว่า เขาศึกษาเพื่อประโยชน์แก่บุคคล เพื่อกระเปาะของบุคคล, ดีไปกว่านั้นก็เพื่อประโยชน์แก่กระเปาะของสังคม ที่รับผิดชอบร่วมกัน เช่นประเทศเดียวกัน หมู่คณะเดียวกันอย่างนี้เป็นต้น. เขาไม่ได้ศึกษาเพื่อมนุษยชาติ เพื่อมนุษยธรรม ซึ่งเขียนไว้ตลอดๆ ทั้งนั้น เพราะอำนาจของการเห็นแก่ตัวมากเกินไป; ทำประโยชน์ของตัวก็ยังไม่สิ้นสุด ไม่เพียงพอ ไม่รู้จักอิ่มจักพอ แล้วจะไปทำเพื่อสังคมได้อย่างไร, ที่จะไปทำเพื่อประโยชน์แก่มนุษยชาติ ซึ่งสูงหรือละเอียดไปกว่านั้น ก็ยังทำไม่ได้เท่านั้นเอง.

การที่จะมีการศึกษา อย่างที่เรียกว่าเจริญก้าวหน้า ที่จำกัดอยู่ในเวลานี้ทั่วโลกนี้ มีอะไรที่ดีขึ้นบ้าง? มันมีแต่พอกพูนความเห็นแก่ตัว, ยิ่งฉลาดยิ่งเห็นแก่ตัวลึกลับ, ยิ่งฉลาดมากขึ้นไปอีก ก็ยิ่งเห็นแก่ตัวมากขึ้นไปอีก, ยิ่งให้ฉลาดแก่เด็ก ๆ ก็ยิ่งเห็นแก่ตัวไปตั้งแต่เด็ก ๆ, เห็นแก่ตัวอย่างลึกลับซับซ้อน อย่างที่ตัวเองก็ไม่รู้สึก ว่าตัวเองเห็นแก่ตัว. ฉะนั้น การที่จะจัดการศึกษาแบบนี้ อย่างในโลกปัจจุบันนี้ให้มากขึ้นสักเท่าไร ก็ยังทำให้โลกนี้เป็นโลกของบุคคลผู้เห็นแก่ตัวมากขึ้นเท่านั้น. จะยิ่งเพิ่มจำนวนโรงเรียน จำนวนวิทยาลัย มหาวิทยาลัยให้มากขึ้นสักเท่าไร ก็เท่ากับยังเป็นการเพิ่มให้โลกนี้มีความเห็นแก่ตัว อย่างละเอียดลึกลับซับซ้อนมากมาย วิจิตรพิสดารมากขึ้นเท่านั้น.

ผมบอกตรงๆ ไม่กลัวใครโกรธว่า ไม่เลื่อมใสในการที่จะเพิ่มโรงเรียน เพิ่มมหาวิทยาลัย เพิ่มอะไรต่างๆ อย่างที่กำลังจัด หรือกำลังเพิ่มกันอยู่เดี๋ยวนี้ เพราะว่ามันมีแต่จะทำให้กันนั้นฉลาดในการที่จะเห็นแก่ตัว กอบโกยประโยชน์ใส่ตัวให้ลึกลงยิ่งขึ้นไปเท่านั้นเอง; เพราะว่าไม่มีการศึกษาตามแบบของพระพุทธเจ้า เข้ามาเกี่ยวข้องกับ คือการศึกษาทำลายความเห็นแก่ตัว อย่างที่มีอยู่เป็นระบบว่า ศิล สมาธิ ปัญญา ทั้งสามระบบนี้ไปแยกแยะดู ไม่ว่าจะระบบไหน เป็นเรื่องทำลายความเห็นแก่ตัวทั้งนั้น :-

การศึกษาแบบพระพุทธเจ้ามีระบบ ศิล สมาธิ ปัญญา

เรื่องศิลปะก็ทำลายความเห็นแก่ตัว ในระบบชั้นศิลปะ คือเท่าที่ศิลปะจะทำลายได้. เรื่องสมาธิก็ขบขันความเห็นแก่ตัว กัดขี้ความเห็นแก่ตัว ตามที่ลักษณะของสมาธิมันจะทำได้ ก็เป็นการทำลายความเห็นแก่ตัวเหมือนกัน. แต่ขั้นสุดท้ายคือขั้นปัญญา นั่นแหละ เป็นการทำลายความเห็นแก่ตัว ถึงรากถึงเหง้า จนให้หมดความเห็นแก่ตัว.

ข้อนี้ก็เคยเปรียบเทียบให้ฟังแล้ว ในการบรรยายครั้งต้นๆ ว่าศิลปะมันก็ทำลายกิเลสไปตามแบบของศิลปะ, สมาธิตามแบบสมาธิ, ปัญญาตามแบบของปัญญา. เปรียบให้ฟังด้วยการกำจัดตัวชัชพีช :-

หญ้ารกเราไม่ต้องการ ถ้าจะกำจัดกันใน ระดับศิลปะ ก็คือว่าไปตากแห้ง ตากแห้งอยู่บ่อยๆ มันขึ้นมากก็ตากอีก ขึ้นมากก็ตากอีก; แต่ก็ยังดีกว่าไม่ตาก. แต่ระดับสมาธิ ก็หมายความว่าเอาอะไรไปทับไว้ เอาหินหรือเอาแผ่นกระดานอะไรไปทับไว้ พอหรือออกมันก็ขึ้นมาอีก. ถ้ากำจัดกันระดับปัญญา ก็คือว่า ขุดขึ้นมาทั้งราก แล้วเอาไปเผาไฟเสีย, แม้แต่ขี้เถ้าก็เอาไปละลายในแม่น้ำเสีย ให้มันสาสมกัน; อย่างนี้มันจึงจะหมดสิ้น. ฉะนั้น ระบบทำลายความเห็นแก่ตัว โดยศิลปะ โดยสมาธิ โดยปัญญา เป็นการศึกษาตามแบบของพระพุทธศาสนา ซึ่งทรงแสดงไว้โดยพระพุทธเจ้า เสร็จการศึกษาแล้ว ก็มึนพวนเป็นรางวัล.

จะประยุกต์การศึกษา ก็ต้องรู้เรื่องความเห็นแก่ตัวก่อน

การที่จะมาประยุกต์กับคนสมัยนี้ เหตุการณ์สมัยนี้หรือการเป็นอยู่ในระดับนี้ ใต้อย่างไร? ต้องใต้อาศัยความหมาย คือ ในขั้นแรก พอเข้ามา ก็ต้องปะทะกันเข้ากับระบบการศึกษาของคนเห็นแก่ตัว ที่เป็นอยู่ในโลกนี้. ในเวลานี้ตลอดทั้งโลก เขาหันมิตแต่ด้วยความเห็นแก่ตัว; ยิ่งศึกษายิ่งเห็นแก่ตัว, ยิ่งมีโอกาสอภิโยกก็ยังเห็นแก่ตัว; เขาเป็นอยู่กันอย่างนี้ มีการศึกษาอย่างนี้. จะจริงหรือไม่จริงคุณก็เป็นนักศึกษาอยู่ในเวลานี้ แล้วก็ไปแยกแยะดู; ไปชะเง้อดูไปถึงระบบการศึกษาระดับสูงสุด ของประเทศหรือมหาประเทศ ที่ว่าเจริญด้วยการศึกษา มันก็ไม่มีอะไรที่ไปกว่า แล้ว ยิ่งเห็นแก่ตัว จักกว่า เพราะว่ามีมหาประเทศเขามีอำนาจ เขามีโอกาสที่จะทำการเห็นแก่ตัวได้มากกว่า; การศึกษาของเขาช่วยให้คนของเขาเห็นแก่ตัว และเอาเปรียบคนอื่นได้มากขึ้น.

ทีนี้ จะเอา การศึกษาชนิดของพระพุทธเจ้า ที่ทำลายความเห็นแก่ตัว เข้ามาจับกันนี้ในครั้งแรก มันก็ต้องปะทะกันอย่างยิ่ง, เอาความไม่เห็นแก่ตัวมาใส่ให้แก่มุคคผลผู้เห็นแก่ตัวนี้ กลืนไม่ลงแน่ เว้นไว้แต่จะให้เขาเห็นโทษของความเห็นแก่ตัวกันเสียก่อน. อย่างว่าโลกนี้ ในสมัยปัจจุบันนี้ มีภาวะอย่างไร แล้วต่อไปข้างหน้า ก็พอจะมองเห็นได้ว่าจะมีภาวะอย่างไร? จะมีแต่การเบียดเบียนที่ประณีตละเอียดลึกซึ้ง มีสงครามร้อน คือสงครามตรงๆ แล้วมีสงครามเย็น สงครามใต้ดิน คือสงครามโดยอ้อม อยู่ตลอดเวลา แล้วก็ยิ่งขึ้น แล้วก็ครอบงำไปทั่วโลก ยิ่งขึ้นกว่าแต่กาลก่อน; เพราะว่าโลกเดี๋ยวนี้มันเล็กลงๆ จนเหลือสักเท่าฝ่ามือก็ไม่ได้แล้ว ฉะนั้น การเคื้อรื้อมันก็คลุมุติเตียวทั่วโลกได้ ยิ่งกว่าสมัยโบราณ.

ถ้าเราจะเอาการศึกษา ของพระพุทธเจ้า เข้ามาประยุกต์กับการศึกษาของโลกปัจจุบันนี้ ก็ต้องซัดกันในช่วงนี้ก่อน; ให้ทุกคนเกิดความสลดสังเวชว่า อยู่กันอย่าง ทรนทุข์เหมือนกับคนรกทั้งเป็นมากขึ้นทุกที, แล้วก็เพราะการศึกษาชนิดที่กำลังจัดอยู่นี้

ที่มันเพิ่มความเห็นแก่ตัวเสียเรื่อยไป ยิ่งศึกษาให้เร็วให้ฉลาดให้ละเอียดลึกซึ้ง มันก็ยิ่งเห็นแก่ตัวลึกซึ้ง. ฉะนั้น ขอทำลายไว้แต่เดี๋ยวนี้ ให้คอยผลของการศึกษา ที่ว่าจัดกันอย่างก้าวหน้า; ถูกแล้ว, ก็ก้าวหน้า แต่ว่าก้าวหน้าไปในทางที่เห็นแก่ตัวอย่างลึกซึ้งกว่าแต่ก่อน; ไม่ใช่ทำลายความเห็นแก่ตัว หรือทำลายโลกะ โทสะ โมหะ แต่ทำให้มีโลกะ โทสะ โมหะ ชนิดที่ประณิตละเอียดเข้าใจยากยิ่งขึ้นไป โดยสมควรแก่การศึกษา.

ต้องรู้ว่าจัดการศึกษาอย่างโลก ๆ เป็นเรื่องร้อน

ที่นี้ ก็เห็นได้ชัดทันทีว่า การศึกษาอย่างที่มีกันอยู่ในโลก ปัจจุบันนี้ เป็นการศึกษาเพื่อผลคือความร้อน, การศึกษาตามแบบของพระพุทธเจ้าเป็นไปเพื่อผลคือความเย็น. ข้อนี้ไม่ต้องเทียบเคียง ไม่ต้องอ้างเหตุผลอย่างอื่น; เพราะว่าคำว่า “นิพพาน” นั้น แปลว่าเย็น.

คำว่า “นิพพาน” นี้ถ้าพวกคุณยังไม่ทราบ ยังใหม่ต่อการศึกษาเกินไป ก็รู้เสียเดี๋ยวนี้ว่า คำว่า นิพพาน นี้แปลว่า เย็น; เป็นภาษาชาวบ้านพูดกันอยู่ตามธรรมดาในบ้านในเรือนในครัว ถนนหนทาง. ถ้าพูดคำว่านิพพานแล้วก็ต้องหมายถึงว่าเย็น คือของที่ร้อนอยู่เย็นลง กิริยานั้นนี้เรียกว่านิพพาน; ภาษาชาวบ้านธรรมดาแท้ ๆ แล้วก็ถูกยืมไปใช้ในระดับของธรรมะชั้นสูง ก็คือการเย็นลงแห่งกิเลสซึ่งเป็นของร้อน. กิเลสก็เป็นของร้อน, ความทุกข์ก็เป็นของร้อน, เมื่อของสองอย่างนี้เย็นลง ๆ กิริยานั้นนี้เรียกว่านิพพาน; ไม่ใช่ตั้งคำพูดขึ้นมาใหม่ แต่ไปเอาคำพูดของชาวบ้านที่พูดกันอยู่ตามบ้านนั้นมาใช้ ก็เรียกว่าเย็นลงทางวิญญาณทางจิตใจ เรียกว่านิพพาน.

ดังนั้น เราจึงพูดได้เต็มปากว่า การศึกษาของพระพุทธเจ้านี้เป็นไปเพื่อผลสุดท้าย คือความเย็น แต่การศึกษาของคนในโลกในปัจจุบันนี้ เป็นไปเพื่อผลสุดท้ายคือความร้อน. “ร้อน” ในที่นี้ก็หมายถึงว่าเป็นทุกข์เราร้อนทรมาณจิตใจ, กระทั่งเป็น

การเร่าร้อนเพราะการเบียดเบียนกันไม่มีหยุดหย่อนในโลกนี้. เคียวนี้เราก็มักสังกรรม
 หวาดภัยสังกรรม หวาดภัยจากผลสะท้อนที่ยังหลงเหลืออยู่เกี่ยวกับสังกรรมอะไรเรื่อยไป
 ไม่มีที่สิ้นสุด; น้มน้กร้อน คือร้อนใจ จากสังกรรมที่เป็นผลของการศึกษา ชนิดที่
 ทำให้คนรู้จักเห็นแก่ตัว แล้วเขาเปรียบผู้อื่นมากขึ้น.

ที่นี้ การศึกษา อย่างที่ให้แก่อยู่ในโลก เวลานี้ มันไปสรุปอีกอย่างหนึ่งว่า
 เพื่ออยู่ที่กินดี; แต่อยู่ที่กินดีตามแบบของคนพวกนี้ก็คือ ยิ่งร้อน เพราะว่าเราจะต้อง
 การให้มันมากขึ้น ๆ ประเด็นละเอียด อย่างออกอย่างใจมากขึ้น ก็ยิ่งร้อนในเมื่อไม่ได้
 เพราะอยากมากเกินไป ก็ยากที่จะได้เต็มตามที่ต้องการ ก็ยิ่งร้อน. เคียวนี้คนในโลก
 มีชีวิตอยู่ด้วยความอยากในสิ่งที่ไม่จำเป็นจะต้องมี ต้องใช้นั้นมากขึ้น; มันอยากไปโดย
 ไม่รู้สึกตัว อยากไปด้วยความโง่เขลา.

คนชั้นบัณฑิต นักปราชญ์ มีสติปัญญา เขายังชอบใส่เสื้อลาย คือที่ลาย
 แปลก ๆ เป็นสัตว์บ้านนึ่งชอบ; **นี่มีประโยชน์อะไร เขามีความคิดอย่างไร.**
 สัตว์บ้านมีลวดลาย เช่นเสื้อเป็นต้นนี้ มันต้องมีลวดลายเอาไว้คุ้มครอง; เพราะมันยังเป็น
 สัตว์บ้าน มันไม่มีอะไรคุ้มครองป้องกัน จึงเอาลวดลายที่น่ากลัวนี้เป็นเครื่องคุ้มครองป้องกัน
 กัน มันจึงมีลวดลายอย่างนั้นอย่างนี้. สัตว์สี่เท้าอยู่ตามคินกิตี นกอยู่บนฟ้ากิตี มันมี
 ลายเพื่ออยู่ศัตรูไปตามแบบของสัตว์บ้าน ที่ยังไม่มีความสติปัญญา; นี้คนไปใช้เสื้อลายอย่างนั้น
 เข้า มันก็ย้อนกลับไม่มีจิตใจเหมือนสัตว์บ้าน ไม่มีความปรกติหรือว่าเป็นไปเพื่อความ
 เกลี้ยงเกลา หรือความหยุด ความยอมอะไรเลย.

นี่เป็นตัวอย่างที่น่าหัวเราะที่สุด ว่าเราจึงทำตัวเราให้ลำบาก; **ถ้าเราไม่
 ต้องยอมต้องเขียน ก็เปลืองน้อ,** ถ้าเราต้องยอมต้องเขียนเข้าอีกมันก็เปลืองมาก
 มันก็คือแพงไปโดยที่ไม่จำเป็น. อย่างนี้เป็นตัวอย่างที่แสดงว่า เราไปขยahkan ให้มัน
 มากออกไป ในทางที่ไม่จำเป็นจะต้องขยahkan แล้วก็เรียกว่าเพื่อการอยู่ที่กินดี; นี้ก็เลย

ฝืนกันกับหลักของพระพุทธเจ้า ที่ท่านตรัสว่าต้อง “กินอยู่แต่พอดี” กินอยู่แต่พอดี อย่าไปกินต้อยตืดเลย.

เดี๋ยวนี้ การศึกษาระบบไหนในโลก ที่สอนว่า “กินอยู่แต่พอดี” ? มันมีแต่ว่า *กินต้อยตืดแล้วไม่มีขอบเขต* ที่กำหนดไว้ว่าเท่านั้นเท่านั้น มันก็ขยายเรื่อย ๆ ไปจนไม่รู้จักอึด. นี่ก็คือร้อน ร้อนเพราะอยากจะกินต้อยตืด ถ้าจิตใจเป็นเสียดอย่างนี้แล้ว; แม้ได้มีกินอยู่ในปากแล้ว ก็ย้วยอยู่แล้ว ก็ยังหิว เพราะมีความอยากที่รุดหน้าออกไป ทารสอย่างอื่นเรื่อยไป ไม่มีอะไรทำความพอใจให้ได้. จงดูคนที่เขากินอาหารชั้นสูง ชั้นดีแพง ๆ นั้นกินด้วยความตะกละ ซึ่งสื่อให้เห็นได้ว่า ไม่รู้จักพอใจ หรืออึดใจได้. ไปดูคนโบราณ กินข้าวกับน้ำพริกปลาแห้งนี้ เขาก็ยังไม่ได้อีกการอย่างนั้น เพราะไม่มีอะไรชวนให้เกิดอาการตะกละ; เพราะฉะนั้น การกินของเขาก็ยังเย็นกว่า ที่พวกคุณว่ารวยมั่งมีเขากินกันในสมัยนี้ ก็ยังแพงเท่าไรยังดี ยิ่งแปลกเท่าไรยังดี นี้เรียกว่ามันร้อน. การที่มีการศึกษาเพื่อให้ไม่หุ่ยไม่พ้อ ไม่มีขอบเขตในกิเลสตัณหา นี้ก็เป็นของร้อน, ยิ่งเรียนยิ่งร้อน ยิ่งก้าวหน้ายิ่งร้อน เป็นการศึกษาที่ร้อน.

รู้จักแก้ไขเรื่องร้อน ๆ แล้วแก้ไขให้ศึกษาเรื่องเย็น ๆ

ต้องรู้ข้อเท็จจริงดังกล่าวมานี้ก่อน หรือยอมรับข้อเท็จจริงอันนี้ก่อน จึงจะเอามาประยุกต์กันได้ สำหรับการศึกษาระบบของสังคัมเป็นส่วนรวม; ถ้าทุกคนไม่รู้เรื่องเราก็ปลุกตัวเราคนเดียวออกมาเสียได้ เพื่อมาการศึกษาแบบที่จะทำให้เย็น แล้วเกิดการแบ่งเป็น ๒ ภาค : ภาคหนึ่งก็ศึกษาไปสำหรับหาประโยชน์ใส่กระเป๋าให้มาก มันก็ร้อนไป; แต่พร้อมกันนั้นก็ศึกษาระบบของพระพุทธเจ้าไปด้วย เพื่อสะกัดความร้อนเหล่านั้นออกไป ให้มีความเย็นปนอยู่บ้าง.

นี้เรียกว่าเป็นการปะทะกันในขั้นแรก, ในขั้นต่อมา ก็จะปรับให้เข้ากันได้ ยิ่งขั้นทุกที ไม่ขัดขวางกันเลย. เรามีสติปัญญาธรรมะที่ทำความเย็นนี้เพียงพอ แล้วก็

ไปทำการศึกษาอย่างที่ทำการศึกษายู่อ่างโลก ๆ นั้นแหละจะทำได้; อย่าไปเขลาตาม
ที่คนบางคนเขาพูด ว่ายิ่งเรียนธรรมะมากขึ้นเท่าไร ยิ่งไม่ยอมทำอะไร, ยิ่งไม่ยอม
เรียนอะไร ยิ่งไม่ยอมก้าวหน้า. นี่เป็นคนโง่พูด, แล้วจะหลับตาพูดเสียด้วย ไม่ได้
ดูให้ถี่ ๆ ว่าถ้าทำอย่างนั้นเป็นการกระทำของคนโง่ จะเป็นการกระทำของพระพุทธเจ้าหรือ
ของพระอรหันต์ไม่ได้; แต่พระพุทธเจ้าหรือพระอรหันต์ท่านก็ทำการศึกษายู่อ่างนี้
มีผลของการศึกษายู่อ่างนี้ ท่านกลับทำประโยชน์ให้มีสันติภาพในหมู่ของมนุษย์ได้.

เราจงดูให้ถี่ว่า **เรื่องร้อน ๆ ของเรา**นั้นมัน **แก้ไปได้** โดยเรื่องเย็น ๆ ของ
พระพุทธเจ้า; เอาเรื่องเย็น ๆ ของพระพุทธเจ้ามากำกับเข้าไว้ในชีวิตนี้ แล้วก็ทำไป
ตามทีควรจะต้องการในโลกนี้. จะศึกษาเพื่อประกอบอาชีพก็ทำได้; มีอาชีพมันคง
แน่นแพ้นเหลือเพื่อเหลือล้นแล้วก็ช่วยผู้อื่นได้ ไม่ต้องกลัว. จิตทีประกอบอยู่ด้วยธรรมะ
นั้นทำการศึกษาก็ได้, หาเงินก็ได้, บริโภคผลนั้นก็ได้, ช่วยผู้อื่นก็ได้; แต่ว่าเป็นไป
ในลักษณะทีถูกต้องหรือพอดี ไม่เพื่อไม่ขาดไม่ผิดพลาด.

เดี๋ยวนีเรา **ปล่อยให้กิเลสตัณหาลากูงไป** มันก็เพื่อเป็นส่วนใหญ่; เด็ก ๆ
เรียนด้วยความทิว แล้วมันก็เป็นทุกข์ทรมาน เพียงแต่พลาดพลั้งนิดหน่อย มันก็จะเป็น
โรคประสาทหรือเป็นบ้าตาย. ขอให้ส่งสารลูกเด็ก ๆ ของเรา ทีจะเป็นโรคประสาท
หรือเป็นบ้า หรือว่ามีจิตผิดปกติ ก็เพราะการเล่าเรียนนั้นเอง ทีมันมากเกินไป ทีมันยั่ว
มากเกินไป ทีมันสร้างความหวังมากเกินจำเป็น; ครั้นเขาเรียนได้ ทีไม่ใช่จะทำให้
เขามีความสุขได้ หรือทำโลกนี้ให้มีความสุขได้ เพราะว่ามีสร้างความเห็นแก่ตัว. จะมี
การศึกษามากหรือจะมีการศึกษาน้อยก็ตาม ถ้ามีธรรมะประกอบอยู่แล้วจะเย็น และไม่
เห็นแก่ตัว ไม่ทำโลกนี้ให้เดือดร้อน; ความเป็นมนุษย์ก็มีอยู่ที่มนุษย์ทุกคน ไม่ฉะนั้น
ก็จะเป็นกันแต่เพียงคนเท่านั้น.

●
ให้รู้ค่าของการศึกษา เพื่อทำคนให้เป็นมนุษย์

ความต่างของคำว่า "มนุษย์" กับ "คน" นี้ ได้พูดเปรียบเทียบให้เห็นกันมา
ประมาณ ๔๐ ปีแล้ว พูดในสมาคมครูบาอาจารย์ก็มาก เพื่อให้เห็นความแตกต่างระหว่าง

คำว่า “คน” กับคำว่า “มนุษย์”. **มนุษย์ต้องมีจิตใจอย่างมนุษย์** คือสูงเหนือกว่าความโง่ เหนือความทุกข์ เหนือกิเลส. ถ้าคน ละก็ **ปล่อยไปตามอำนาจของกิเลส** ล่องลอยไปตามกระแสของความโง่; นี้ก็เรียกว่าคน. เกิดมาก็เป็นคนได้ มีความต้องการหรือการกระทำไม่ค้อยต่างจากสัตว์เท่าไรนัก หรืออาจจะเรียกว่าในระดับเดียวกับสัตว์; พอเป็นมนุษย์ก็มีจิตใจสูงเหนือสภาพเหล่านั้น. ฉะนั้น การศึกษาที่ทำให้เป็นแค่เพียงคน **นี้ไม่พอ** : ไม่พอที่จะทำความเป็นมนุษย์. แต่แล้วก็น่าสลดใจว่า การศึกษามันนี่ ที่ทำคนให้เป็นคนนั้น กลายเป็นยิ่งทำคนให้เป็นคนเลวลงไปอีก คือให้เห็นแก่ตัวยิ่งขึ้นไปกว่าก่อนอีก, มีช่องทางที่จะเห็นแก่ตัวยิ่งขึ้นไปกว่าแต่ก่อนอีก; นี่มันน่าเศร้า.

นี่ไม่ใช่เป็นเรื่องคำ หรือประเทศประชาชนอะไรกัน; ไม่ใช่. เป็นเรื่องบอกให้ดูให้ดี ๆ ว่า ในสมัย บู่ ยา ทา ยายของเรา เรามีการศึกษานั้น เขาก็เป็นคนมาก หรือเป็นคนที่เป็นกัน แล้วจะพินขึ้นไปเป็นมนุษย์. แต่การศึกษาเดี๋ยวนี้ สูญเสียความเป็นมนุษย์ เหลือความเป็นคนกันน้อยลง ๆ. จะเป็นคนที่มีความเห็นแก่ตัว แล้วเขาจัดการศึกษาไปทำนองที่ให้มิตติบัญญัติจนเห็นแก่ตัว ให้ลึกลง ให้แสวงหาประโยชน์เพื่อตัวอย่างลึกลง; ยิ่งจัดการศึกษาแบบนี้ไปเท่าไร โลกนี้ก็ยิ่งไกลต่อสันติภาพมากขึ้นเท่านั้น.

ที่ถูกควรต้องเอาการศึกษาตามแบบของพระพุทธเจ้า คือศึกษาเพื่อความเป็นมนุษย์อันถูกต้องของมนุษยชาติ คือเย็นเป็นนิพพาน; เมื่อยอมรับความหมายของคำว่า **มนุษย์** หมายถึงว่ามี **ใจสูง** ก็ **ต้องสูงเหนือกิเลส เหนือความทุกข์ เหนือความร้อน** แล้วก็เย็นเป็นนิพพาน; เอาการศึกษาชนิดนั้นมาใส่ให้แก่มนุษย์. เปลี่ยนระบบการศึกษา ในโลกนี้กันเสียใหม่ อย่างกับว่าหน้ามือเป็นหลังมือ คือ **การศึกษาหลักให้เป็นการทำลายกิเลส คัมภีร์ ความเห็นแก่ตัว**, การศึกษาที่เป็นเพียงการศึกษาประกอบนั้น คือ เพื่อให้รู้จักทำมาหากิน ให้รู้จักสังคม ให้รู้จักอะไรไปตามที่ควรจะทำ. แต่แล้วก็

ต้องไม่ให้ขัด หรือขวางกัน กับหลักการการศึกษาใหญ่ คือทำให้คนเป็นมนุษย์ที่ไม่เห็นแก่ตัว ให้เป็นมนุษย์ที่มีจิตใจเมตตาอารี เป็นข้อแรก.

ให้เป็นมนุษย์ที่ยอมรับว่า **มนุษย์ทุกคนเป็นมนุษย์คนเดียวกัน ตามหลักของพุทธศาสนา** ที่ถือกันเป็นหลักว่าสัตว์ทั้งหลายเป็นเพื่อนทุกข์ เกิด แก่ เจ็บ ตาย ด้วยกันทั้งหมดทั้งนั้น ไม่ยกเว้นใคร, แล้วยังขยับลงไปถึงสัตว์ไตร่จรรย์ว่า สัตว์ไตร่จรรย์ก็เป็นเพื่อนทุกข์ เกิด แก่ เจ็บ ตายของมนุษย์ทุกคนด้วย ก็เลยได้ชื่อว่า **สังฆมชิวัดแล้วเป็นหน่วยเดียวกันหมด.** มิเมตตาการุณาอย่างยิ่ง ทั้งแก่มนุษย์และแก่สัตว์ไตร่จรรย์, หรือว่าจะเงยขึ้นไปข้างบน ถ้ามีเทวดามีพรหมมีอะไรก็เป็นสัตว์อย่างเดียวกันอีก ชนิดที่จะต้องเป็นเพื่อนทุกข์ เกิด แก่ เจ็บ ตาย ด้วยกันทั้งหมดทั้งสนอีก. นี่ทำไมไม่ให้การศึกษาอย่างนี้; แต่ไปให้การศึกษาทำให้เกิดการแบ่งแยก แม้แต่ในหมู่มนุษย์ด้วยกันก็เอาเปรียบกัน จนกระทั่งเหลือแต่ความเป็นคนที่เห็นแก่ตัวอย่างยิ่ง.

ขอให้คิดว่า **เราจะมีชีวิตอยู่กันไปทำไม ถ้าเต็มไปด้วยความร้อน** เต็มไปด้วยความทุกข์ทรมาน; หรือปัญหาเดียวกันเราตกเป็นเหยื่อของอวิชาคือความเขลา หรือความเข้าใจผิด : เรียกร้องกันอย่างนั้น เรียกร้องกันอย่างนี้ โดยไม่ระวังตัวว่า มันเป็นการเรียกร้องของอวิชา. พุทธศัทธได้แล้วว่า ถ้าทำให้เกิดปัญหามากขึ้น ไม่มีความสงบเข้ามาแทนแล้วละก็ เป็นการกระทำที่ผิดพลาด; เรียกร้องด้วยอวิชา แก้ไขด้วยอวิชา เปลี่ยนแปลงด้วยอวิชา มันก็มีแต่ยิ่งทรุดลงไปหนัก ไม่เป็นการศึกษาอะไรเลย.

เพื่อ **จะให้มีการศึกษาที่ถูกต้อง ก็ควรจะรู้จักความหมายของคำว่ามนุษย์** กันก่อน, ให้รู้จักความหมายของคำว่ามนุษย์อย่างถูกต้องก่อน แล้วจึงวางรูปโครงการการศึกษา ให้เป็นไปเพื่อมีความเป็นมนุษย์ที่ถูกต้องและสมบูรณ์. เดียวนี้ก็ย่อมรับคำว่ามนุษย์ ในความหมายที่ว่าจิตใจสูงด้วยซ้ำไป; แต่ยอมรับความหมายของคำว่า

“คน” ที่มีความเห็นแก่ตัว มีความฉลาดในการที่จะเห็นแก่ตัวนั้นแหละ เป็นเบื้องหน้า หรือเป็นมาตรฐานไปเสียแล้ว. ยิ่งไปขยายความต้องการ เขี่ยล่อต่างๆ ให้มากขึ้น แล้ว มันก็ต้องมาตรฐานของความเป็นคนนี้ ให้ไปอยู่ภายใต้อำนาจของความเขลา หรือ อวิชชามากขึ้น; อย่างนี้เรียกว่า มันเป็นการกระทำที่น่าสังเวชที่สุด คือมันทิ้งไปหา ความตกต่ำให้ไปเป็นทาสเป็นบ่าวของความเขลานั้นมากขึ้น แล้วก็โดยไม่รู้สึกรู้สีกว่า นี่เป็น ธรรมดา; เพราะสิ่งใดที่ทำให้ตัวอำนาจความเขลา ความไม่รู้แล้ว ก็ยากที่จะรู้สึกตัว. ทั้งโลกนี้พากันสมัคใจเดินพร้อม ๆ กันไป โดยไม่รู้สึกรู้สีกว่า ไปสู่ภาวะอันหนึ่งซึ่งจะหมด ความเป็นมนุษย์, หรือจะเรียกได้ว่าเป็นที่สิ้นสุดของโลกแห่งมนุษย์ เป็นความวินาศ ของมนุษยธรรม มนุษยชาติ หรือโลกมนุษย์นั่นเอง.

หลักสำคัญ ต้องจัดการศึกษาให้คนรู้จักบังคับตนเองได้

เอาละทีนี้ก็สรุปความตอนท้ายที่ว่า **จะเอาการศึกษาของพระพุทธเจ้ามา ประยุกต์กับการศึกษาของคนในโลกยุคปัจจุบันนี้ได้อย่างไร** แต่เพียงสั้น ๆ อีกครั้งหนึ่ง. ให้มีการศึกษาที่เป็นไปเพื่อการบังคับตัวเอง, มีระเบียบที่เคร่งครัด ในการที่จะบังคับตัวเอง; เพียงเท่านั้นก็เป็นการเพียงพอสำหรับค่าแรก.

เดี๋ยวนี้ เราก็เห็นกันอยู่แล้วว่า **คนไม่มีการบังคับตัวเองยิ่งขึ้น ๆ**, ลูกเด็ก ๆ ในโรงเรียนก็ยังไม่มีการบังคับตัวเองยิ่งขึ้น; เพราะที่ครูบาอาจารย์ก็ทำตัวอย่างแต่ใน ทางที่ไม่บังคับตัวเอง อยากทำอะไรก็ทำ ซึ่งมันเป็นการผิดระเบียบ หรือฝืนความเป็น ระเบียบยิ่งขึ้นทุกที. มันมีแต่การปล่อยไปตามอำนาจของกิเลส, และการศึกษาก็ให้ โอกาสมากเกินไป ในการที่ให้มีการเล่นพร้อมกันไปกับการเรียน หรือบางทีก็ให้โอกาส แก่การเล่นมากกว่าการเรียน ให้เอาการเรียนเป็นการเล่น. โดยไม่รู้ว่าการเล่นนี้ มัน สร้างนิสัยขึ้นมาอีกแบบหนึ่ง คือไม่บังคับตัวเอง. ยิ่งร้องเพลงไปตั้งแต่เรียน ก. ข. ก กานั อย่างที่เขานิยมกันว่าเป็นแบบใหม่ วิธีใหม่นี้ มันก็ดี รู้หนังสือเร็ว; แต่มันก็เพิ่มการ

ไม่บังคับตัวเอง คือการปล่อยให้ตามอำนาจของกิเลสมากขึ้น ; กว่าจะโตพ้นชั้นอนุบาล^๕ ก็สร้างนิสัยตามใจตัวเอง โลกทัศน์ไปตามอารมณ์ที่ถูกต้อง ถูกเร้ามากเกินไป จนเป็นนิสัยที่มั่นคงลงไปแล้ว ว่า เด็กคนนี้มีกรตามใจตัวเอง.

เขานิยามการศึกษาว่าตีเด็กไม่ได้ อย่างนี้ก็ยิ่งอำนวยให้มากขึ้นไปอีก คือ **ไม่บังคับตัวเอง**; พอถึงโต ขึ้นมาชั้นประถม ชั้นมัธยม ก็ **ยิ่งไม่บังคับตัวเอง** หนักขึ้น ไม่อยากจะประพฤติตามระเบียบวินัยอันเคร่งครัดของโรงเรียน ที่เกี่ยวกับการปกครองก็ดี ถึงแม้จะเกี่ยวกับการศึกษาของตนโดยตรงก็ดี. อันนี้เสียความเป็นมนุษย์ คือไม่มีกรบังคับตัวเองให้อยู่ในร่องในรอยของมนุษย์ คนก็เป็นเด็กคือ; เด็กไม่เคารพครูบาอาจารย์ กระทั่งไม่เคารพบิดามารดาของตนเองในที่สุด เพียงแต่เรียกบิดามารดาในฐานะเป็นผู้อะไรก็ไม่รู้ ไม่ใช่มีความหมายเป็นบิดามารดาผู้มีพระเดชพระคุณสูงสุดเหมือนแต่กาลก่อนแล้ว.

นิสัยไม่บังคับตัวเอง นี้แหละเป็น **จุดตั้งต้นของความเสียหายของลูกเด็ก ๆ** ที่ได้รับการศึกษาผิด ๆ แห่งสมัยปัจจุบัน ; ไม่บังคับตัวเองก็ทำอะไรให้เป็นระเบียบเรียบร้อยตามเวลาไม่ได้. เด็ก ๆ ยากนอนกินนอนสาย, ไม่อยากทำ ก็ไม่ทำ; แล้วก็มีความรู้สึกที่ผิดจากความจริง หรือไม่สมคฤ์มากขึ้นทุกที ก็อาจจะยังเกลียดการทำงานยังเกลียดการที่ต้องออกแรงหนักเหนื่อย.

สมัยก่อนพระเณรของเรา มีความเข้าใจหรือมีความสมัครใจ ที่จะถือว่าการไปบิณฑบาตแล้วกลับมากวาดวัด นี่เป็นสิ่งพอติดูกต้อง แล้วช่วยทำอะไรต่าง ๆ อีกหลาย ๆ อย่าง ก็เป็นสิ่งทีพอติและถูกต้อง; พระเณรแห่งยุคปัจจุบันนี้เข้าใจว่า การที่ต้องกวาดวัดนี่เป็นการเสื่อมเสียอิสรภาพ เป็นการกตขี้ มีความคิดคล้อยตามพวกฝรั่ง.

นี่ขออภัย พุทแล้วก็อย่าว่านินทาเลย. ถ้าพระฝรั่งละก็ เห็นว่าการกวาดวัดนี่เป็นการทำงานหนัก เหมือนกับนักโทษแล้วก็เสียอิสรภาพ; แต่ถ้าพระไทยเรา

ก็ยังคงความมันเป็นเรื่องไต่บุญ หรือเป็นวัตรปฏิบัติที่ต้องทำ. ที่นี้พระไทยเราก็มองตามกันฝรั่ง ไปเอาข้อเสียของพวกฝรั่งมายึดถือเป็นหลัก เช่นเมาประสาธน์ไปโดยกินไปบ้าง เช่นจะมามีสติเสรีภาพเท่าเทียมกันระหว่างหญิงชายบ้าง; ถูกแล้วเราควรจะมีสติหรือเสรีภาพเท่ากัน **แต่ต้องในรูปที่ต่างกัน, อยู่ในรูปที่ต่างกัน!** นี่ขอเน้นอยู่อย่างนี้เสมอ. จะเหมือนกันไม่ได้ มันจะไม่มีผู้หญิงผู้ชาย จะเป็นกระเทยไปหมด.

เราอย่าไปตามกันฝรั่ง คิดที่จะสร้างบุญหาอะไรเหล่านี้ขึ้น และที่ร้ายกาจที่สุดก็คือไม่บังคับตัวเอง ไม่ทำให้เกิดการออกนอกตน ไม่ยอมรับว่าเหตุที่ออกมาเนี่ย มันเป็นเรื่องที่ล้างความเห็นแก่ตัว แล้วก็ไม่ใช่ชอบทำชนิดที่ออกเหนือ; แต่ที่แท้เนี่ยเหนือออกมาเท่าไร มันจะล้างความเห็นแก่ตัว เป็นสบูหรืออะไรก็แล้วแต่จะเรียก ที่จะล้างความเห็นแก่ตัว. ฉะนั้น ขอให้ **พุทธบริษัท** เราพอใจที่จะ **ใช้** เหล่านี้เป็นการล้างความเห็นแก่ตัว เหมือนธรรมะเป็นเครื่องชะล้างกิเลส. การยอมทำงานหรือว่าการสละเพื่อผู้อื่นเนี่ยมันเป็นธรรมะ, และถ้าเหนือมันออกมา ก็เป็นการล้างความเห็นแก่ตัว.

ถ้าไม่มีการบังคับตัวเองแล้ว **หน้าที่จะเสียหายหมด** แล้วจะก้าวก้าวไขว่ไขว่กันไปหมด ไม่มีบิฑามารตา หรือไม่มีลูก ไม่มีบุตรธิดา บิฑามารตา ลูกศิษย์ลูกหา ครูบาอาจารย์ ก้าวก้าวไปหมด เพราะไม่มีการยอม ไม่ยอมอยู่ในระเบียบแบบแผนอะไรต่าง ๆ ซึ่งมีมูลมาจากการไม่มีการบังคับตัวเองเป็นจุดตั้งต้น.

หลักพระพุทธศาสนา จึงมีหลักที่สำคัญข้อแรก ที่ปักลงไปอย่างแน่นแฟ้นว่า **ต้องบังคับตัวเอง,** มีการบังคับตัวเองให้อยู่ในเรื่องรอย ของสิ่งที่เรียกว่าพระธรรม. **พระธรรม** นี้ไม่ใช่อะไร นอกจาก **ความถูกต้องตามกฎเกณฑ์ของธรรมชาติ;** ธรรมชาติเป็นพระเจ้า มีกฎเกณฑ์อยู่อย่างพระเจ้า. ถ้าเราทำอย่างไรจะเกิดผลขึ้นตามสมควรแก่การกระทำแล้ว; เมื่อได้มีกฎเกณฑ์ว่าอย่างนี้ เป็นไปเพื่อการทำลายความเห็นแก่ตัว ก็ต้องทำอย่างนี้มันจึงจะหมดความเห็นแก่ตัว.

บังคับตัวเองแล้ว ฝึกฝน ศิล สมาธิ ปัญญาได้

เราจะจัดการศึกษาของสมัยปัจจุบัน ด้วยวิญญานของการศึกษาแบบพระ-พุทธเจ้า ก็ต้องจัดอย่างที่ได้ลูกเด็ก ๆ ได้รับการฝึกฝน ในการบังคับตัวเอง แล้วต่อไป มันจะค่อยงอกงามออกไปเป็น ศิล สมาธิ ปัญญา เป็นธรรมชาติที่พ้นพ้นธรรมชาติได้ โดยง่าย; แล้วปัญหาในโลกนี้จะน้อยเกินไปสำหรับธรรมะนี้จะแก้ไข เพราะว่าธรรมะสามารถจะแก้ไขปัญหาที่มากมายมหาศาล คือทำคนให้ไปนิพพานได้ แล้วทำไมธรรมะจะแก้ปัญหาลittle ๆ น้อย ๆ ของคนในโลกนี้ไม่ได้.

ที่ธรรมะแก้ไม่ได้ ก็เพราะคนไม่ยอมรับเอาธรรมะนี้มาเป็นเครื่องแก้ปัญหามนุษย์ และเพราะว่าได้จัดการศึกษาให้ผิดไปแล้ว, แล้วก็ผิดมากขึ้น ๆ ทุกที คือ **เป็นการศึกษาที่ตามใจตัวเอง** ที่จัดให้คนมีความพอใจในการตามใจตัวเอง ซึ่งมีข้อเพราะ ๆ ว่า **ประชาธิปไตย**; ยิ่งเป็นไปในทางจิตทางวิญญาณอันลึกซึ้งแล้ว มันก็เป็นที่ถึงกับว่า **เอาเปรียบตัวเอง** เพื่อประชาธิปไตยของตัวเอง ก็ไม่มีความเป็นมนุษย์ที่ถูกต้องเหลืออยู่.

ขอให้เอาหลักศึกษาที่เรียกว่า ศิล คือ **ไม่มีความผิดพลาดทางกายวาจา** นี้เข้ามาใส่ในการศึกษาของคน ในโลกปัจจุบัน. เอาการศึกษาที่เรียกว่า **สมาธิ** นี้คือ **การอบรมจิตใจสงบ** ให้ **ตั้งมั่น** ให้ **มีกำลังให้ว่องไว** ในหน้าที่การงานของจิตนั้น **มาใส่ในการศึกษา** ของคนในปัจจุบัน. เอา **ปัญญา** คือ **ความรู้อันสมบูรณ์** ในส่วนที่ **ควรจะรู้ไม่ต้องเพื่อ**, ส่วนที่ **จำเป็นจะต้องรู้** คือ **รู้แล้วทำสันติภาพให้แก่โลกได้** แล้วส่วนนั้นแหละให้ **มีให้พอ** ก็ **มาเติมให้ ทำให้เต็มในการศึกษา** ของคน ในสมัยปัจจุบัน. อย่าให้ **มัวไม่รู้** ในสิ่งที่ **จำเป็นจะต้องรู้** จน **เพื่อเหลือจะเพื่อ** อย่างในสมัยปัจจุบันนี้เลย; **ไม่รู้จนไม่รู้จะรู้อย่างไรกันแล้ว** แต่ก็ **ไม่มีสันติภาพให้แก่สังคมได้แม้แต่นิดเดียว** แล้วก็ **ไม่สร้างสันติสุข** ส่วนบุคคลคนเดียวได้. ที่เพื่อนานนี้ **เพราะว่าปัญญามันเจโก**; **เจโก** นั้น

หมายความว่าฉลาดในการที่จะตามใจกิเลส แล้วอย่างนี้ก็ฉลาดเพียงเพื่อแสวงหาประโยชน์เท่านั้น, ไม่ใช่ฉลาดในทางที่จะดับกิเลสดับทุกข์เลย.

บางคนอาจจะนึกสงสัย ว่าคำว่าเจโกนั้นมันคืออะไร? เจโกก็เป็นคำภาษาบาลีโดยตรงคำหนึ่ง ไม่ใช่ภาษาโสภโคก ภาษาไทยอะไร; ไม่ใช่. เจโกเป็นภาษาบาลี *เจโก* ก็แปลว่า *ฉลาด* เหมือนกัน แต่ฉลาดอย่าง *cunning* คือ *อย่างไม่เป็นธรรม* เพราะมันมีความเห็นแก่ตัว; อย่างที่มันก็ฉลาดแบบ *intellect* ซึ่งรับประกันไม่ได้ว่า มันจะถูกต้องเสมอไป. คนที่มีสติปัญญาแล้วรับประกันไม่ได้ว่าจะถูกต้องแน่นอน นั่นแหละคือเจโก; แต่ถ้ามีปัญญาจริงถูกต้อง แล้วใช้เป็นประโยชน์ได้จริงนั้นก็เรียกว่าปัญญาที่เป็นชื่อของสิกขาที่ ๓ ในพระพุทธศาสนา. ขอให้มปัญญาชนิดนี้ ในการศึกษาของคนในสมัยปัจจุบันให้มากขึ้น.

เป็นอันว่าในการศึกษาของคนในสมัยปัจจุบันนี้ มีระบบศีล ระบบ สมาธิ ระบบ ปัญญา ของพระพุทธเจ้าโดยสมบูรณ์แล้ว ก็ไม่ต้องสงสัยเลย โลกนี้ก็จะเป็โลกของมนุษย์ที่มีมนุษย์แท้จริง แล้วก็เต็มไปด้วยมนุษย์ แล้วก็เต็มไปด้วยสันติภาพ; ทุกคนรักใคร่กันอย่างกับว่าเป็นคน ๆ เดียวกัน มันก็ง่ายที่จะช่วยกันสร้างสันติภาพในโลกนี้. นี่คือการศึกษา ในชั้นสูงสุดแห่งพระพุทธศาสนาที่จะเอามาประยุกต์กันเข้ากับการศึกษาของพวกเรา แห่งยุคปัจจุบัน มีใจความแต่โดยย่ออย่างนี้.

เวลาสำหรับพูดก็หมดแล้ว ก็เหลือแต่เวลาสำหรับถาม ฉะนั้น ใครมีอะไรไม่เข้าใจสงสัยก็ตาม อย่างที่เคยปฏิบัติมา.

คำอธิบายตอบปัญหา

(ถาม) (คำถามในเทปตรงนี้ไม่ได้ยิน) สงสัยว่าพระเณรที่นี้กวาดวัดทุกวันหรือ?

(ตอบ) บางคนก็กวาด บางคนก็ไม่กวาด แล้วบางวันก็กวาด บางวันก็ไม่ได้กวาด. กวาดไปมันนี่ขอให้อือว่า กวาดจิตใจด้วย : กวาดลานวัดที่หนึ่ง จะกวาด

จิตใจที่หนึ่ง. ถ้ากวาดลานวัดที่หนึ่งก็คือกวาดความเห็นแก่ตัวทั้งปวงไปนิกหนึ่ง นั่นคือ กวาดจิตใจที่หนึ่ง. ฉะนั้น ครูบาอาจารย์แต่โบราณเขาก็วางหลักไว้ว่า *บิณฑบาต* แล้ว *กวาดวัด* แล้ว *ปลงอาบัติ* แล้ว *ทำวัตรสวดมนต์* ขวนขวายบัจจงเวกขณี่ภาวนา ฯลฯ ทั้ง ๑๐ อย่าง; มีการกวาดวัดรวมอยู่ด้วยอย่างหนึ่ง เพราะว่าการกวาดวัดนั้นมันกวาดจิตใจที่หนึ่งเสมอ แล้วถ้าเหงื่อมันออกมาก ๆ มันก็ล้างความเห็นแก่ตัวที่ตัวด้วย. ขอให้ทุกคนสนใจการกวาดวัดนี้.

(ถาม) (ในเทพตรงนั้นไม่ได้ยิน) ทำไมจึงพูดว่า สมัยนี้มีแต่กระเทย?

(ตอบ) คือถ้าว่าผู้หญิงกับผู้ชายไปทำเหมือนกันหมด ก็ไม่มีผู้หญิงผู้ชาย ซึ่งเขาสมมติกันว่ากระเทย. เราต้องการสิทธิในการทำงานเท่ากันก็ได้ แต่ต้องเป็นคน ละเอียด แม่ต้องเป็นแม่ พ่อต้องเป็นพ่อ แล้วก็เลยไม่มีกระเทย.

(มีคำถามในเทพฟังไม่ได้ยิน)

(ตอบ) นั่นเขาก็บัญญัติตามพอใจของมนุษย์ ที่เขามองเห็นอย่างนั้น แล้ว เขาเขลาไปที่บัญญัติสิทธิเท่าเทียมกัน แล้วให้ทำงานเหมือนกันอย่างนั้นมันคนละเรื่อง สิทธิเท่าเทียมกัน แต่ไม่ต้องทำงานเหมือนกันก็ได้. แทนไปทำงานเหมือนกัน นี่จะไม่มีพ่อ แม่ที่เหลื่ออยู่ที่บ้าน สำหรับบวญญาณของลูก ลูกก็เป็นสิงทโมนไปหมด; อย่างนี้ก็ เป็นเครื่องจักรชนิดหนึ่งเท่านั้น. แม่ต้องเป็นแม่ขอให้ เป็นแม่ แล้วพ่อก็จึงเป็นพ่อ อาตมาอยากจะทำบอกรว่าภาษาบาลีเขาจะพูดว่า มาตาปีตา เสมอ; แม่มาก่อนพ่อเสมอ ยิ่งเห็นข้อเท็จจริงอันนี้ว่า แม่มีความสำคัญมาก ในการบวญญาณของลูกเด็ก ๆ ขึ้นมา.

(ถาม) ดังนั้นเขาก็ยกว่าแม่ต้องเป็นใหญ่กว่าพ่อ?

(ตอบ) ใหญ่หรือเล็กนี้ไม่สำคัญ แต่ว่าต้องมาก่อน คือว่าเป็นผู้บวญญาณ ให้เป็นวิญญาณที่ปลอดอกัย เพราะว่าเขายู่กับแม่เรื่อยขึ้นมา; ฉะนั้น พ่อมีส่วนที่

จะสร้างทวงวิญญานของลูกนั้นน้อยกว่า เมื่อแม่มาก่อนก็ไม่ควรจะเรียกว่าเหมือนกัน เพราะ พ่อมาทีหลัง.

(ถาม) ขอทราบเรียนตามท่านอาจารย์ : ที่อาจารย์บอกว่า การศึกษาปัจจุบันนี้ สอนให้กันเห็นแก่ตัว ซึ่งท่านอาจารย์ได้เสนอวิธีแก้ไขให้ แต่เพราะความเห็นแก่ตัวเป็นเรื่อง เกิดจากอวิชชา ซึ่งวิธีการนี้อาจารย์ก็ได้ตั้งสอนประชาชนมาเป็นเวลาดังสติบกว่าบแล้ว แต่ผมมีความรู้สึกว่าได้เสนออย่างมาก ถ้าหากเราใช้วิธีทางการเมือง จะรวดเร็วกว่าไหมครับ ?

(ตอบ) ใช้วิธีทางการเมืองอย่างไร ลองว่าไปก่อน.

(ถาม) คือ ถ้าต่อสู้ทางการเมือง แล้วบังคับออกเป็นกฎหมายอย่างไรเลย.

(ตอบ) ไม่ให้เห็นแก่ตัวหรือ ?

(ถาม) ครับ (รับคำ)

(ตอบ) ทำไม่ได้ ; การเห็นแก่ตัวนี้จะบังคับด้วยอำนาจอย่างนั้นไม่ได้ มันต้องแก้ไขในทันจิตใจ. เกี่ยวกับเราก็บังคับกันอยู่แล้ว ที่ว่าขโมย นี่เห็นแก่ตัว เราจึงจับมาลงโทษ, หรือผู้เอาเปรียบอย่างอื่นแก่สังคม ทำผิด นั่นคือเห็นแก่ตัว กฎหมายมีสำหรับจับมาลงโทษ ; แล้วก็แก้ไม่ได้ จนกระทั่งเกี่ยวกับ. มันต้องแก้ข้างในจึงจะได้ แล้วกฎหมายก็จะเป็นหมันไปเอง ; มีหรือที่ปะแล้วก็ไม่ทำชนิดนี้ ไม่ต้องมีกฎหมาย.

(ถาม) อย่างนั้นก็ต้องสั่งสอนอย่างนี้เรื่อย ๆ ใช่หรือไม่ ?

(ตอบ) ก็ต้องมองให้ลึกถึงข้อเท็จจริงที่ว่า เรามีวัฒนธรรมไทยอันประเสริฐที่สุด ที่เป็นการทำลายความเห็นแก่ตัวมานานแล้ว ; ขอให้นึกถึงระเบียบประเพณี วัฒนธรรมอะไรต่าง ๆ ของคนไทยแต่โบราณนั้น มีมากเหลือเกินที่ทำลายความเห็นแก่ตัว อยู่ในตัวชนบทรวมเนืองประเพณีนั้น. เกี่ยวกับเราเลิกเสียเอง จะทำอย่างไร เมื่อเลิกประเพณีนั้นเสีย.

เมื่ออาตมาเป็นเด็ก ๆ ปลูกส้มประดาง ๆ บ้าน ไม่ใช่ทำสวนมากมายอะไร ปลูกกล้วยกล้วย พืชอุตสาหกรรมี่จะเอาลงหลุม ต้องทำพิธีกันหน่อย คือโยม ให้หยิบพืชที่จะปลูกนี้ แล้วก็ตั้งว่าคาถาว่า “นกกินเป็นบุญ คนกินเป็นทาน” ๓ ทน จึงจะเอาหน่อกล้วย หรือหน่อส้มประดางลงหลุมแล้วกลบดิน ; นี่มันเป็นเพียงวัฒนธรรม เพียงประเพณีที่หาต่อกันมาแต่สมัยโบราณ. ด้านกมันกินกล้วยหรือส้มประดางนี้ ต้องให้กล้วยที่เราได้บุญ. นี่ถ้าว่าขโมยมาขโมยไปก็ให้ทาน ; แต่เดี๋ยวนี้แล้ว จะไม่มี มีแต่โกรธขโมยไปค่าเขา ไปจับเขา.

เดี๋ยวนี้มีที่ไหน วัฒนธรรมขนบธรรมเนียมอะไรนี้หายไป, หายไป. คนทำไร่บนภูเขา จะไปเอาข้าวหอคกลงหลุมนั้น ก็ยังตั้งว่าคาถาอย่างนี้ เดี่ยวนี้ไม่มี ; นี่เรารู้สึกว่าทำเช่นนั้นเป็นเรื่องทำลายความเห็นแก่ตัว บังคับความเห็นแก่ตัว. ยังมีอีกมากเรื่องหลายสิ่งอย่าง ที่มีลักษณะอย่างนี้. การทำนั้นต้องฆ่าเผื่อคนอื่นไว้ด้วยเลย จะปลูกอะไรก็ตาม จะต้องเผื่อคนอื่นไว้ด้วยเลย.

(ถาม) อย่างนั้นเราก็ต้องฟื้นฟูระบบวัฒนธรรมให้ไหม ? ถ้าสรุปแล้ว.

(ตอบ) แน่แน่นอน, ถ้าวัฒนธรรมไทยที่ประเสริฐนี้กลับมามีอีก ประเทศไทยนี้จะประเสริฐที่สุดอีกเหมือนกัน ; บู้ ย่า ซา ยาย เขาทำไว้ดีแล้ว. นี่มันเลิกสร้างไปหมด มาเห็นแก่ความเอรีคือร่อยทางปากทางท้อง ของตัวกูไปหมด วัฒนธรรมเหล่านั้นก็หายไปหมด ; ตอนนี้ก็ต้องรับบาป เสวยกรรมของการที่ทำลายวัฒนธรรมประเภทนี้.

ที่เขาตั้งสมาคมฟื้นฟูส่งเสริมขนบธรรมเนียมประเพณี นี่ทำแค่ปาก, แล้วส่วนที่ไม่ทำแต่ปากก็ไปจับเอาสิ่งที่ไม่ถูกต้อง ไม่ใช่ขนบธรรมเนียมประเพณีที่แท้จริงของพุทธบริษัทไทย เอามาเทศกตุน, บางอย่างก็น่าหัวเราะมาก ไม่มีเหตุผลเลย กลายเป็นมมงมายยิ่งกว่าสมัยโน้นไปเสียอีก ที่เขาไปฟื้นฟูกลับมา. ขอให้มันถูกต้องตามที่คนไทยเราได้เคยรับพระพุทธศาสนาเข้ามาใส่ในดวงวิญญาณนี้ จนเรียกว่าสมบูรณ์ที่สุดเกิด แล้ว

ก็ออกมาเป็นรูปขนบธรรมเนียมประเพณีมากมายหลายสิบหลายร้อยอย่าง ที่เป็นเครื่องราง
 คຸ່ມครองคนเหล่านั้น ให้อยู่กันเป็นผาสูกจนกระทั่งว่าเขาไม่เบียดเบียนกัน. เมื่อ ๒๐ -
 ๓๐ ปีมานี้ คนก็ยังนอนใต้ถุนเรือนได้, ควายก็ไม่ต้องใส่คอก มันอยู่ได้. เดียวนี้
 ควายใส่คอกมันก็มาตัดคอกไป ขึ้นนอนใต้ถุนเรือนก็ถึงตาย. ก่อนนี้จะไปป่าถึงับประตูไว้
 ก็ร้องบอกคนข้างบ้านว่า ช่วยดูเรือนฉันด้วย แล้วก็ไปป่าได้; เดียวนี้ทำไม่ได้ ใส่
 กุญแจแล้วมันยังงัด. นี้ความที่วัฒนธรรมนั้นหายไป, ความรักเพื่อนบ้าน ความเห็น
 แก่บุญกุศล เกลียศบาปนั้นหายไป; ก่อนนี้เขาทำไว้ดีมาก ถ้ากลับมาอีกมันก็เป็นโลก
 พระศรีอารีย์ได้.

วัฒนธรรมที่ตั้งใจว่า “นกกินเป็นบุญ คนกินเป็นทาน” นั้น มีความมุ่งหมาย
 ว่าข้อแรกที่สุดเขาจะแก้ส่วนบุคคลนั้นก่อน; เช่นว่า ถ้าเกิดมีนกกินเข้าจริงๆ จะได้
 ไม่เป็นพิษเป็นภัยขึ้นในใจ, หรือขโมยมาจริงๆ ก็ไม่มีความทุกข์ร้อน; เราจะบอ
 กันทั่วกันก่อน. ขอให้ลองคิดดูใหม่ซิ ว่าเมื่อขโมยมาเอาของเราไป เรารู้ดีอย่างไร.
 ถ้าทำในใจไม่เป็น ก็เป็นทุกข์เข็ญร้อนรบกวนเสี้ยนประสาทแล้วคนจะขโมยทำนองนี้. เรา
 พิจารณาดูในส่วนจิตใจของคนเหล่านั้นดีกว่า ว่าเขาเป็นคน เห็นแก่ตัวน้อย มีจิตใจเผื่อ
 แผ่กว้างขวาง.

อาตมาอยากจะพูดอีกว่า การสงเคราะห์กันด้วยวัตถุสิ่งของ ที่สมาคมสงเคราะห์
 ต่าง ๆ ทำอยู่เวลานี้ จะทำให้เป็นอย่างนั้นได้เหมือนกัน ถ้าไม่เช่นนั้นการให้ทานมันก็จะ
 กลายเป็นโทษไป; ถ้าทำอย่างไม่มีเหตุผลไปช่วยในส่วนที่ไม่ควรจะช่วย ก็ทำให้คน
 ขี้เกียจหรือเห็นแก่ตัวได้เหมือนกัน.

ที่พูดนี้ใจเมื่อปลุกพืช ก็หมายความว่าทุกคนทำอยู่แล้ว ทุกคนจะต้องปลุก
 ต้องฝังอะไรกันอยู่แล้ว เพราะเขาก็สอนกันในทางขยันขันแข็งอยู่แล้ว; แต่ถ้าเผื่อว่า
 ทำลงไปแล้วมีนกกิน หรือมีขโมยบางคนเกิดขึ้นนี้ ต้องทำอย่างนี้ เพราะว่าสมัยนั้น

ขโมยหาทำยาขาย, สมัยที่เขามีวัฒนธรรมขโมยหาทำยาขาย วัฒนธรรมอื่นมันคุ้มครองหมด. เคียววันขโมยมีทุกหัวระแหง; ทางเจ้าของก็ไม่ยอม เขาจะเอาปืนยิงบ้าง จะเอาไปส่งตำรวจบ้าง มันก็พอดีกันพอดีที่จะลุกเป็นไฟ. ขโมยในกรุงเทพฯ ก็หาทำยาขาย; ในสมัยที่อาตมายังเป็นชรวาต เคยไปกรุงเทพฯ ไปซื้อของ พักอยู่ทางข้างล่าง ที่จะไปสถานีรถไฟบางกอกน้อย ไปคนเคียวตึกๆ ไม่เห็นมีอันตรายอะไร. เคียววันได้ยีนว่าไม่ไหวแล้ว แม้แต่กลางวันก็ไม่ไหวแล้ว: ขโมยในกรุงเทพฯ ก็ชุมเป็นยุ่งไปแล้ว. ที่นี้ก็เหมือนกัน ขโมยหาทำยาขายในสมัยโบราณ; เคียววันมีเต็มไปหมด.

วัฒนธรรมชนบทรวมเทียมไทยที่คตินั้นแหละ มันคุ้มครองคนไทยให้อยู่เย็นผาสุกมาเรื่อยๆ จนกระทั่งเกิดวัฒนธรรมใหม่ เรียกว่าแบบใหม่, วัฒนธรรมใหม่ขึ้นศักราชวัตถุ. ความก้าวหน้าทางวัตถุพุ่งขึ้นมา จิตใจคนเปลี่ยน ความเห็นแก่ตัวท่วมทับ. จึงกำนวนดู; เมื่อเร็วๆ นี้เอง วัฒนธรรมทางวัตถุพุ่งขึ้นมา ก่อนนั้นไม่ค่อยสนใจหรือมันไม่มีทางจะสนใจ สนใจแต่ทางจิตใจ; ถึงพวกฝรั่งก็เหมือนกัน ที่ยุคโบราณเขาก็ไม่ได้หลงไหลในวัตถุมากเหมือนเคียววัน. ที่นี้เผอิญเขามีสติปัญญาทำความเข้าใจทางวัตถุ ทำให้ระบาคทั่วโลก เรียกว่าความเห็นแก่ตัวมันครองโลก, ที่ภาษาศาสนาคริสต์เขาเรียกว่าเนื้อหนัง; ความเห็นแก่เนื้อหนังนี้ครองโลก คือวัตถุเป็นปัญหาที่แก้ยาก. อาตมาก็รู้สึกว่ามันคงยากมาก ขนาดที่เราจะไม่ทันเห็นผลของการแก้ไข; แต่ถึงอย่างนั้นก็ต้อหมายมั่นปั้นมือที่จะแก้ไข เพื่อมีผลข้างหน้า. ผิดพลาดมา ๑๐๐ ปี แก้ไขได้ภายใน ๑๐ ปี ก็นับว่าเก่งมากแล้ว; ความนิยมวัตถุนั้นเริ่มมาสัก ๑๐๐ ปี ได้แล้วก็แรงขึ้น ๆ จนเคียววันแรงจนเกินแล้ว.

(ถาม) เรื่องขโมย จะถือเสียว่า เป็นกรรมเก่า ที่จองเวรกันมา ได้หรือไม่?

(ตอบ) นั้นก็มีทางหนึ่งที่ดีว่า เป็นกรรมเก่า เป็นเรื่องง่าย ๆ เป็นอุปยาที่จะบัดความทุกข์ร้อนออกไปได้วิธีหนึ่งเหมือนกัน. เขายังพูดกันอยู่ ก็ว่า เราจะเคยขโมยของเขา เขาจึงขโมยของเรา เป็นอันเลิกกัน มิฉะนั้น มันจะสร้างเวร เจ้ากรรม

นายเวระอะไรขึ้นมาอีก ; อย่างนั้นมันเลิกกันไป. นี่เป็นอุบาย ; ข้อเท็จจริงจะเป็นอย่างไรไม่ทราบ. แต่ว่าเดี๋ยวนี้เป็นอุบายที่ดีที่จะปลดเปลื้อง เรื่องราวต่างๆ ไม่ให้ก่อเวรขึ้นมา ; พระเยซูก็สอนมากในความหมายนี้ไม่ให้ก่อเวร.

(ถาม) คำสอนของฝ่ายศาสนาคริสต์ เรื่องไม่ก่อเวร มีมากมิใช่หรือ ?

(ตอบ) มีความหมายพิเศษเฉพาะ มีหลาย ๆ ประโยค. ที่ต้องไปศึกษาเฉพาะ “ให้สละชีวิตเสียแล้วจะได้ชีวิต” มีตัวหนังสือสั้น ๆ ล้วน ๆ อย่างนี้ ก็ต้องตีความเป็นพิเศษ. “สละชีวิตเสียแล้วก็ได้ชีวิต” พุคส์สั้นเกินไป ; แต่มีความหมายพิเศษแล้วก็ถูกต้อง. ชีวิตบางชนิดจะไปเสีย แล้วก็ได้ชีวิตอันอื่นมา.

“ให้แก่ผู้ที่มี” นี่อาตมาก็ไม่ทราบว่าเขาจะตีความอย่างไร ถ้าเดาก็เดาได้ ก็ว่ามันมีอะไรที่ควรจะให้ คงจะหมายถึงมีพระเจ้าเสียมากกว่า.

(ถาม) คำสอนเรื่องการให้ทาน หรือเสียสละ จะมีทางผิดถูกเพียงไร ?

(ตอบ) มันไม่มีทางผิด ถ้าผิดก็เพราะเราตีความผิด. ขอให้อ้างสมมติฐานอย่างนี้ก่อนดีกว่า ว่าหลักพระธรรมในพระคัมภีร์นั้น หรือที่พระพุทธเจ้าตรัสนั้นไม่มีผิด ; แต่ว่าเพราะเราตีความหมายผิด แล้วมันก็มีเรื่องผิดขึ้นมาได้.

เรื่อง ทาน นี้ให้เพราะรัก เพราะเมตตาก็มี, ให้เพราะสงเคราะห์ก็มี ; แต่คำว่าจาคะนี้ไม่ใช่อย่างนั้น. จาคะ คือสละสิ่งที่ไม่ควรจะมีอยู่ในใจนี้ออกไปทั้ง นั้นแหละ คือ จาคะ ; อะไรที่เลว หรือที่ร้าย หรือผิด นั้นแหละที่มีอยู่ในใจเอาออกทั้ง นั้นคือจาคะ ไม่ต้องมีใครรับเลย ; ถ้าทานต้องมีคนที่สองรับ. ให้ด้วยอะไร ? ก็ด้วยสงสาร ด้วยรัก หรือว่าแม้ที่สุดแต่ว่า จะแก้ความขี้เหนียวของเราก็ได้. แต่ตัวทานแท้ ๆ คือให้ออกไปอย่าเอากลับเข้ามา ; ถ้าเราให้เพราะว่าเขาจะรักเรา เขาจะตอบแทนเรา อย่างนี้ก็ไม่ใช่เป็นการให้ที่บริสุทธิ์ เป็นเรื่องชาวบ้านให้ ผูกพันกันอยู่อย่างนั้น.

ถ้าให้อย่างพระอวยเจ้าให้ ก็คือให้ด้วยเถาของข้างในนี่ออกไป : ความเห็นแก่ตัวตนมีอยู่เท่าไร ค่อยๆ ระบายออกไป, ระบายออกไป ด้วยการใช้ของที่ไปเป็นประโยชน์แก่ผู้อื่นก็แล้วกัน, หรือว่าไม่จำเป็นจะต้องเป็นประโยชน์แก่ผู้อื่นก็ได้. ถ้าเราต้องการให้ส่วนของเราที่จะให้หมดไป; ฉะนั้น เราอาจจะไปกระโดดให้เสียกินอย่างโพรธัสต์ก็ได้ มันก็คือไม่มีประโยชน์แก่ใคร; แต่เราจะได้สละความเห็นแก่ตัว เขาพูดไว้หลายระดับ ต้องตีความให้ถูกต้องตามระดับ.

การแบ่งบ้านนี้อ้อเพื่อเผื่อแผ่เป็นของเก่า เก่ากว่าพุทธศาสนา แล้วยิ่งเก่ากว่า คริสตศาสนา ซึ่งมีเมื่อเร็ว ๆ นี้; เรื่องทานเก่ากว่าหลักที่อยู่เป็นรูปศาสนา. การแบ่งให้ผู้อื่น การเอื้อเพื่อเผื่อแผ่เก่าเกินระบบพุทธศาสนา หรือศาสนาอะไรทีหลังๆ; แก่กว่าศาสนาเหล่านี้ก็ยอมรับเข้ามา เขามักจะใช้คำว่าของเก่า. ของเก่า ในศาสนา คริสเตียนก็มีคำใช้อย่างนี้ ว่า “ของเก่า”. ศาสนาพุทธนี้ก็มีการใช้คำว่าของเก่า : *เอส ธมฺโม สมนฺตโน* - ธรรมนี้เป็นของเก่า, คือเก่าก่อนที่พระพุทเจ้าพูด. เรื่องให้ทาน หรือเรื่องไม่จงแหว หรืออะไรต่างๆ นี้ เป็น *เอส ธมฺโม สมนฺตโน* ทั้งนั้น; เคียงนี้ ก็ยังใช้ได้ เคียงนี้ก็ยังจำเป็นจะต้องใช้ เพราะว่าคนทำผิดมากในเรื่องนี้ คือทำกลับตรงกันข้าม. ต้องเอาธรรมะข้อนี้มาแก้ไขกันอีก ให้เห็นแก่ผู้อื่นด้วยความบริสุทธิ์ใจ; เคียงนี้ เขาให้ทานนั้น เขาลงทุนซื้อผู้อื่นทั้งนั้น ไม่ใช่เป็นการให้โดยบริสุทธิ์ใจ. ที่จะพูดได้ว่าสมัยนี้ไม่มีการให้ทานก็ได้; มันเป็นการลงทุนซื้อผู้อื่นไปเสียหมด, แล้วส่วนจากระยะก็ยังมี เพราะไม่อยากจะได้สละความเห็นแก่ตัว.

ไปดูให้ลึกซึ้ง ว่าเรากำลังสูญเสียศีลธรรมไปหมด โดยไม่รู้สึกรู้สึ ก็นับปัญหา มากขึ้นในทางที่จะวินาศ; ถ้าศีลธรรมกลับมาใหม่ มนุษย์ก็จะเป็นมนุษย์มากขึ้นอีก.

(ถาม) พุทธศาสนาของเราเป็นศาสนาประจำชาติ แล้วผมอยากจะให้รัฐบาล หยุดราชการในวันพระ.

(ตอบ) ก็ต้องไปผูกกับรัฐบาล ผมทำไม่ได้ เรื่องอย่างนี้ มันเป็นเรื่องปลีกย่อย; พุทธบริษัทจะต้องไม่มีวันพระวันโกน, ปฏิบัติให้ถูกต้อง ให้ดีที่สุดทุกวัน ๆ. เรื่องนี้เคยพยายามกันมาแล้ว พุคกันไม่รู้เรื่องบ้าง ชัดช้องกันกับภาวะการณ์ปัจจุบันอะไรบ้าง, เกี่ยวพันกันกับประเทศอื่น ชาติอื่น ภาษาอื่น ทำไม่ได้ เลยเลิกไป. ควรจะมี วันพระวันโกน ก็มีสำหรับคนพวกหนึ่ง, วันเสาร์วันอาทิตย์ไปสนใจธรรมะ ธรรมโมก็มี สำหรับอีกพวกหนึ่งก็แล้วกัน จะได้เพิ่มวันมากขึ้น.

ราชการไม่ต้องหยุดวันพระวันโกน หยุดวันเสาร์วันอาทิตย์ ไปใช้วันเสาร์วันอาทิตย์ให้เหมือนกับวันพระวันโกนก็ได้. เคียงวันถึงจะหยุดวันพระวันโกน เขาก็ไม่ทำอิกนะแหละ; ไม่มีประโยชน์อะไร มันอยู่ที่ตั้งใจจริงหรือเปล่า.

ถ้าไม่มีถามปัญหา ก็ปิดโรงเรียนในวันนั้น.

โมกขธรรมประยুক্ত

- ๒๐ -

๕ พฤษภาคม ๒๕๑๘

การดำรงชีวิต

ท่านนักศึกษา ผู้สนใจในธรรมทั้งหลาย,
การบรรยายเรื่องโมกขธรรมประยুক্ত ได้ดำเนินมาจนถึงครั้งที่ ๒๐ ในวันนี้แล้ว
ผมจะได้กล่าวโดยหัวข้อย่อว่า การดำรงชีวิต.

ท่านทั้งหลายต้องทบทวนความมุ่งหมายของเรื่องนี้ ให้แจ่มแจ้ง
อยู่เสมอ คือเราต้องการจะทำอะไรเกี่ยวกับสิ่งที่เรียกว่า โมกขธรรม. สิ่ง
ที่เรียกว่าโมกขธรรมนั้นเป็นสิ่งสูงสุดในพระพุทธศาสนา; ที่ว่าประยুক্তนี้ ก็จะเอา
มาประยুক্তให้มีอยู่ ตลอดเวลาในชีวิตประจำวัน ซึ่งคนส่วนมากเขาไม่เห็นด้วย
เขาเห็นว่ายังไม่ถึงเวลาบ้าง เขาเห็นว่าทำไม่ได้บ้าง. นี้เรากำลังจะทำให้ได้.

คำว่า **ประยุกต์** ในที่นี้ ก็คือ เอามาใช้ ให้เป็นเรื่องเป็นราว; แม้จะไม่ใช่ทั้งหมด ก็ไม่อาจจะทำได้ทั้งหมด ก็ทำตามที่จะทำได้. ขอให้ลองสังเกตดู ว่าเราจะทำกันได้ที่มากน้อย? ทุกเรื่องที่ผ่านมา ล้วนแต่เป็นการ **พิจารณาธรรม ในฐานะที่เป็นเครื่องแก้ปัญห**ของคน. ปัญหาของคนมีอยู่อย่างไร เราก็หยิบขึ้นมาพิจารณากันทีละปัญหา, อย่างน้อยที่สุดก็ต้องรู้ว่า ปัญหาของคนนั้นมีมันมีอยู่อย่างไร. บางคนจะไม่รู้ด้วยซ้ำว่ามันมีปัญหา เพราะเขาไม่สนใจ; เมื่อเราไปสนใจ เราก็พบข้อเท็จจริงต่างๆ นับตั้งแต่วันที่ เราไม่รู้ว่าเราจะเกิดมาทำไม นี่เป็นปัญหาใหญ่, จนกระทั่งพอจะรู้ว่า เราจะเกิดมาทำไม? มันก็มีปัญหาว่า ทำไมเราจึงทำอย่างนั้นไม่ได้? มันมีอะไรติดขัดอยู่เป็นเรื่อง ๆ ไป.

จะรู้เรื่องการดำรงชีวิต ต้องรู้จักชีวิตก่อน

เกี่ยวกับ **การดำรงชีวิต** นี้จะเอาโภกขธรรมมาประยุกต์ได้อย่างไร? เราก็ต้องรู้เสียก่อนว่าดำรงชีวิตนี้คือทำอะไร, เพื่ออะไร. ถ้ารู้ว่าเพื่อโภกขธรรม มันก็ง่ายที่จะเอาโภกขธรรมมาประยุกต์; แต่ยวันนี้ไม่รู้ ไม่เห็น ไม่เข้าใจ แล้วก็ขี้ขลาดขี้กลัว. นี่ควรจะรู้ว่า ชีวิตนี้จะไปข้างไหนกัน? หรือว่ามันอยู่หนึ่ง หลุมอยู่ที่ไหน? นี่ก็ขอให้ลองคิดดู. บางคนไม่รู้แม้แต่ว่า ภาษาที่ใช้พูดอยู่ว่า "ชีวิต", **ชีวิตนี่คืออะไร?** พอพูดว่าชีวิตนี่คือการดำเนินไป ก็ฟังไม่ถูก; **ไม่รู้ว่าจะชีวิตอยู่ที่ไหน** แล้วดำเนินไปด้วยขาหรือด้วยล้อ หรือว่าด้วยอะไร. เมื่อไม่มองเห็นว่าชีวิตอยู่ที่ไหน ก็รู้สึกว่ามันว่างไป คล้ายกับว่ามันหลุมอยู่.

เริ่มพิจารณาว่า มีชีวิตอยู่เพื่ออะไร

นี้เราควรจะพิจารณากันไปตั้งแต่ต้นว่า **ชีวิตนี้มีอยู่เพื่ออะไรในที่สุด?** ขอให้ท่านทุกคนนี้ลองตั้งปัญหาย่างน้อยๆ เรื่อย ๆ; แม้ในขณะที่กำลังจะพูดกันนั้น ก็ขอให้ มีปัญหาย่างนี้.

เดี๋ยวนี้เราก็มี ชีวิตเฉพาะ หน้าที่อยู่ เพื่อเรียน, แล้วกำลังเรียนอย่าง ชะมัดชะมัน แล้วเป็นเรื่องใหญ่ทั้งหมด ในชีวิตของเรา. เรียนสอบให้ได้, ต่อไปก็ ภาควิว่า จะมื่ออาชีพ ที่ดี มีอาชีพที่เหนื่อยน้อยได้เงินมาก อะไรทำนองนี้. เมื่อมีเงิน มากแล้วก็จะใช้ ตามที่ต้องการ; คนมีกิลเลสก็ใช้ตามทีกิลเลสต้องการ มันก็เลยต่างกัน.

น้อยคนนักที่จะคิดว่า มีชีวิตเพื่อเดินทางไปถึงที่จุดหมายปลายทาง อะไรสักอย่างหนึ่ง ซึ่งเดี๋ยวนี้เรายังเกือบจะไม่รู้จัก หรือมองไม่เห็น; แต่ยังมีโชคที่อยู่ ที่ว่า มีชีวิตอยู่ มันก็สอนอยู่ในตัว, แล้วสอนอยู่ในตัวเรื่อยไป ๆ แล้วเลื่อนออกไปเรื่อย ว่าจะไปที่ไหนกัน. ฉะนั้น คนที่ยังเป็นเด็ก ยังเป็นหนุ่มนี้ ก็เห็นได้ในระยะสั้น แล้ว ก็พอใจหรือหมายมั่น ก็หลงไหลอยู่ที่นั่น; ก็ต้องเป็นอย่างนี้ไปก่อน จนกว่ามันจะ ก่อยสว่างขึ้น ๆ.

เปรียบเทียบชีวิต กับภาพปริศนาธรรม

ถ้าจะให้ทุกคนก่อน เป็นการล่วงหน้า ผมก็พูดได้ แล้วก็อยากจะแนะนำ ด้วยเลวว่าให้อาความหมายของรูปภาพ ชุดที่จับวัว ๘ ภาพ ๑๐ ภาพอะไรก็ตาม ความ หมายเหมือน ๆ กัน. จะดูได้จากภาพบนตึกหลังโน้น (ตึกโรงมหรสพทางวิญญาณที่ สวนโมกขฯ);* ภาพนี้ก็เหมือนภาพที่ถ่ายออกมาจากความคิดของพุทธบริษัท หรือคตมา หลักของพุทธศาสนา แต่ว่าเกิดขึ้นด้วยสติปัญญาอย่างชาวจีน, ด้วยฝีมืออย่างชาวจีน, ด้วยวิธีถ่ายออกมาเป็นภาพตามแบบวิธีของศิลปินจีน. เข้าใจว่าทุกคนเคยดูมาแล้ว; แต่ไม่เข้าใจก็ได้, หรือเข้าใจน้อยเกินไปก็ได้ จึงไม่ค่อยจะสนใจ. ที่จริงทั้ง ๑๐ ภาพนั้น มันก็เป็นเรื่อง "ชีวิต" คำเดียว แล้วก็แสดงขั้นตอนที่น่าดู น่าสนใจ.

ภาพแรก เริ่มขึ้นมาด้วย เต็กเล็ก ๆ, เต็กเล็ก ๆ กลอดออกมาแล้ว เป็น เต็กไม่รู้ชื่อไหนโอหน่าว่า เกิดมาทำไม. เขาจึงเขียนให้เต็กขึ้นหันหน้าขวาง เหลียวซ้าย

* ภาพชุดจับวัว เคยตีพิมพ์แล้วในหนังสือชุดธรรมโฆษณ์ เช่น ธรรมบรรยายระดับมหาวิทยาลัย เล่ม ๑

เหลียวขวา ไม่รู้ว่าจะไปทางไหน; ภาพต่อไปพบรอยวัวที่ดิน ก็เลยสะกดรอยวัวไปตามพื้นดิน จนกระทั่งถึงเห็นกันวัว ก็เลยเข้าไปประชิดตัววัว แล้วในที่สุดก็สู้กัน เพื่อจะจับเอาวัวให้ได้. ตอนนั้นเขาก็เป็นเด็กหนุ่มแล้ว; เขาก็จับวัวได้ด้วยเชือก จึงเอามามันผูกติดจนติดกับซี่หลังเบ้าบี. นี่เป็นสัญลักษณ์ของการเสวยความสุขอย่างเต็มที่ ตามภาษาโลกๆ หังชิวหังเบ้าบี หนักเข้าๆ มันก็ชืดไป ก็ลงทรุกหนิงหาสิ่งอื่นที่มันมีรสชาติ. การเบ้าบีชิววันนั้น มันติดกับชืดจนไม่มีรสชาติในขณะนี้ อายุมันมากแล้ว จึงแหงนหาไปทางอื่น จึงไม่สนใจกับวัว. แหงนหาไปทางอื่น นั่นคือไม่สนใจกับวัว ไม่อยากจะเบ้าบีชิวอีกต่อไป หนักเข้าไปถึงกับว่า เรื่องของตัวตนอย่างที่แล้วๆ มา ตัวตนอย่างที่แล้วๆ มา ก็เหลวว้างคือเป็นมายาทั้งนั้น มันจึงสลัดไปอีกชั้นหนึ่ง : สลัดตัวออกไปแล้ว, สลัดตัวตนออกไปอีกทีหนึ่ง, ตัวตนแบบนั้นเป็นอันว่าไม่มี.

ภาพตรงนี้เขาเขียนเป็นเงื่อนต่อเงื่อน ก็ว่างไป ว่างไปทั้งตัวคนและทั้งวัว. ที่นี้โผล่ใหม่ออกมาอีก ๒ ภาพ เป็นภาพผลของสิ่งที่มันผลิได้ คือยอดไม้ที่กำลงผลิออกไปเป็นสัญลักษณ์ของการทิ้งตนใหม่ ผลิออกไปในรูปอื่นคือความงอกออกใหม่ในรูปอื่น, แล้วรูปสุดท้ายก็เป็นคนอีกแบบหนึ่ง ไม่ใช่คนแบบเดียวกันกับที่แล้วมา; เทียวแจกของสองตะเกียง คือเที่ยวช่วยผู้อื่นในทางฆังวัตตุก็ได้ ช่วยผู้อื่นในทางแสงสว่าง ทางจิต ทางวิญญาณก็ได้; แล้วเรื่องมันก็จบกัน.

สังเกตุให้ดูว่า มันจบลงที่ เทียวแจกของสองตะเกียงให้แก่ผู้อื่น. แนวชีวิตตามแบบนี้มีอยู่ดีแล้ว มีอยู่อย่างสมบูรณ์แล้ว นี้เราไม่ต้องไปคิดใหม่ให้เสียเวลา; เขาคิดกันมานานแล้ว เราได้แต่จะพิจารณาดู ว่ามันจะใช้ได้ไหม. เมื่อพิจารณาดูไปคูปก็เห็นว่า มันไม่มีที่จะค้านเลย ก็เลยยอมรับเอา.

สรุปความ แล้วก็คือ เกิดออกมาไม่รู้จะไปไหน ต่อมาก็เห็นร่องรอยว่าจะไปไหน ก็ไปจนถึงที่สุดของร่องรอยอันนั้น; ถึงที่สุดแล้ว ก็ไม่ค่อยจะวิเศษวิโสอะไร

จึงไปต่อไปถึงความคิดที่ว่าไม่มีตัวเรา ไม่มีตัวเราที่จะเอาอะไร ที่จะเป็นอะไร จะได้อะไร
ว่างไปเสียในส่วนตัวเรา และของเรา.

ที่นี้ **ชีวิตจริงอยู่** ยังไม่ตาย เร็วแรงก็ยังมีอยู่ อะไรก็ยังมีอยู่ ก็เลย **สนุกเพื่อ**
ผู้อื่น ไปเลย, ไปจบชีวิตลงด้วยเพื่อผู้อื่น. ตัวเองไม่มีความทุกข์ เพราะหมดตัวตนเสีย
แล้ว มันก็เหลือร่างกาย กำลังกาย กำลังจิตอยู่ก็ใช้เพื่อผู้อื่น ซึ่งมันยังไม่สิ้นสุด. เรา
นี้สิ้นสุดไปแล้ว ไม่มีปัญหาอะไรแล้ว ก็ใช้ชีวิตเพื่อผู้อื่น.

ผมขอร้องให้พวกคุณศึกษาความหมายเหล่านี้ให้ถี่ ๆ มันจะง่ายเข้าในการที่จะ
ศึกษารวณะ ในลักษณะที่เป็นการประยุกต์อย่างแท้จริง เติมที่ ร้อยเปอร์เซ็นต์.

ที่นี้เราก็มายับมือตัวเราเอง ต้องกุกันด้วยข้างใน; **กุจิใจ** ว่าที่เกี่ยว
เราอยู่ในระยะไหน? ระยะกลดออกมาใหม่ๆ เป็นเด็ก ไม่รู้โอไหนโอไหน ว่าจะไป
ทางไหน หันรีหันขวาง หรือว่าเราได้เห็นรอยยิ้มแล้ว. ทุกคนคงจะเข้าใจ หรือพอใจที่
จะถือว่า **เราเห็นรอยยิ้ม** กำลังสะกดรอยยิ้มไป **เพื่อกหาตัว** **ก็คือการศึกษา** ที่พวก
คุณกำลังมีอยู่ เป็นช่องทางที่เราจะต้องศึกษาอย่างนั้น ๆ เป็นรอยแรก; จะไปถึงไหน
ก็ยังไม่แน่ แต่ก็เป็นเรื่องรอยที่เห็น และรู้สึกว่าจะต้องดีแน่ เพราะทางอื่นมันไม่มีนี่. เรา
จึงพยายามที่จะศึกษาไปตามแบบฉบับ; ถ้าว่าเขียบต่อไปอีกสักหน่อยว่า **คุณอยู่ในระยะ**
ที่เห็นกันนิ้วหรือยัง? นี่คงจะเกิดเป็นปัญหาขึ้น เอา, ทั้งไว้ทีก่อนก็ได้; **เห็นกันนิ้ว**
หรือยัง?

ไปพิจารณาถึงว่า **ต่อสู้กับนิ้วอย่างขุลงมุน** อย่างน่าอันตรายหรือยัง? **จับนิ้ว**
ได้ ทรมาณนิ้วได้ ฝึกนิ้วได้สำเร็จ ได้เบ้าบีชีนิ้วหรือยัง? พอพูดถึงเบ้าบีชีนิ้วก็สั่นหัว;
ยัง - ยัง - ยัง แน่. ลกลงมาถึงว่าต่อสู้ **ก็ยังไม่ถึงเรื่องต่อสู้ที่แท้จริง.** เมื่อกำลัง
เรียนอยู่นี้เป็นการต่อสู้บ้าง แล้วก็ไม่ค่อยรุนแรงอะไร ยังอยู่ในการช่วยเหลือของมิตา

มารตายอยู่มาก, ครูบาอาจารย์ก็ช่วยอยู่มาก เพราะฉะนั้น มันก็เป็นเรื่องต่อสู้ในการช่วยเหลือของผู้อื่นมากกว่า.

ถ้า เรือนจบแล้วออกไปต่อสู้โลก หรืออาชีพอันยุ่งยากลำบากด้วยตนเองนี้ แล้วเป็นอิสระ ไม่มีใครคอยคุ้มครองประคบประหงม หลุดไปจากอกของพ่อแม่ ของครูบาอาจารย์แล้วนี้ คือต่อสู้ว่าอย่างน่าอันตราย จะแพ้หรือชนะก็ที่ตรงนี้; นี้ก็มีมากเหมือนกัน ที่ล้มเหลว เรียกว่าดูถูกว่าชีวิตตาย ไปอยู่ในคุกในตะราง หรือไปเป็นอันธพาล เป็นอะไรไปก็มี. แม้ว่าจะเป็นส่วนน้อย มันก็มีสำหรับผู้ที่มีการศึกษาอย่างเดียวกัน แต่ว่าส่วนเมากันก็จะยาก.

ที่ถึงขนาดที่จะได้เป่าปี่ชิววี่ นั้นมันถึงความสมบูรณ์อันแท้จริง ของการมีชีวิตอย่างโลกๆ อย่างชาวโลกนี้; **ใครได้ประสบความสำเร็จ** เต็มเบียร์ร้อยเปอร์เซ็นต์ ขนาดที่เรียกว่าเป่าปี่ชิววี่. คุณก็มองเห็นอยู่; แล้วเราก็กำลังจะเข้าไปสู่ปัญหาที่นั่น. เตรียมตัวให้ดี อย่าให้เสียที่ที่เกิดมาที่หนึ่ง ให้ได้เป่าปี่ชิววี่; ถ้ามีการศึกษาไม่เพียงพอ บังคับตัวไม่ได้ มันก็เหลวไหลนั่นแหละ : คือไม่ได้เป่าปี่ชิววี่แน่; บางทีจะกลายเป็นวัวเสียเองก็ไม่รู้. เฮอะ, สมมติว่าสำเร็จในเรื่องนี้กันก่อน, เป็นการสำเร็จในชีวิตตอนหนึ่ง หรือชั้นหนึ่ง เป็นชีวิตทางวัตถุ ชีวิตทางรูปธรรม ชีวิตทางโลกียวิสัยนี้ก็สำเร็จ.

ที่นี้เป่าปี่ชิววี่ - เป่าปี่ชิววี่ ซ้ำลงไป เหมือนกับกินน้ำหวาน กินน้ำตาล กินน้ำองุ่นอะไรก็ตามเถอะ กินเข้าไป - กินเข้าไป - กินเข้าไป; มันมีเวลาพอ จนมีความรู้สึกซ้ำซาก ก็จะมีปัญหาใหม่เกิดขึ้น. เพราะสิ่งนั้นมันซ้ำซาก แล้วมันจืดชืดไปในเวลาอันสมควร.

ชีวิตตอนนั้นสิ้นสุดไปตอนหนึ่งในแบบของโลกียวิสัย ก็ **ตั้งต้นใหม่ ไม่สนใจกับวัฏกับปี่** อีกต่อไป ชะงัดเอาไปทางอื่น จนเข้าใจข้อเท็จจริงว่า เรื่องเหล่านี้มันบ้าๆ บอๆ มันเหลวไหลทั้งนั้น ทั้งตัวกูและทั้งของกู คือทั้งผู้ชิววี่ และวัวหรือปี่ก็ตาม

มันสิ้นสุดลงทั้งโกรมนั้น, เหมือนกับว่าลงโครมใหญ่เสีย ถ้าเข้าใจหรือมองเห็นอย่างแท้จริง.

การบรรลุธรรมที่เป็นปัญญาอันแท้จริง และรุนแรง มีอาการประหลาดเหมือนกัน **เหมือนกับคังอัน** ทั้งโครมครามทีเดียว บอกไม่ถูก; เป็นของจริงอย่างนั้น หรือว่าเป็นเพียงความรู้สึกแต่เพียงในความรู้สึก หรือว่าระบบประสาทมันได้เป็นถึงขนาดที่ทำให้เกิดความรู้สึกเหมือนคังโครม, หรือว่าอะไรที่มันทรุดลงทั้งโครม ซึ่งได้ยินทุกคนหลายคนแล้ว ที่ประสบความรู้สึกทั้งโครมนั้น พอจะเชื่อถือได้ว่า มันหนักขนาดที่พังกรีนลงมา. ตัวตน - ของตน นั้นมันหายไป; นี่ก็เป็นว่าง ตัวตนไม่มีค่า ของตนไม่มีค่า; แม้ว่าจะเป็นผู้ช่วยชีวิตนี้ ร่างกายนี้ ในอริยาบถอย่างนี้ ตัวชีวิตถูกจับอย่างนี้ มันก็ผิดกัน เรียกว่าเป็นคนที่มีมันว่างไป หรือเฉยได้ หรืออยู่เหนือคุณหรือค่าของสิ่งเหล่านี้.

เรื่อง "คุณ" เป็นเรื่องที่สำคัญมาก ที่เราได้พูดกันมาก ในการบรรยายครั้งที่ ๔ และครั้งที่ ๑๐; คุณไปทบทวนดู; **เมื่อจิตอยู่เหนือคุณ** เหล่านี้ ไม่มีอะไรจะทำให้รู้สึกรัก หรือเกลียดได้อีกต่อไป มันว่างไป. ชีวิตส่วนบุคคลสิ้นสุดลงโดยสมบูรณ์ เพราะว่าถึงที่สุดจุดหมายปลายทาง ตรงที่ว่างไป.

นี่ชั้น **ชีวิตรูปใหม่** ที่ว่าอย่างอื่น เพื่อผู้อื่น มันจึงจะยิ่งขึ้นไปสู่การผลิใหม่ไปที่ละเล็กละน้อย เชี่ยวชาญชำนาญไปที่ละเล็กละน้อย. การที่ระงับจากชักจูงอบรมสั่งสอนผู้อื่น จนถึงกับเรียกว่าเป็นผู้สงเคราะห์ผู้อื่น ในความหมายว่า "แจกของต้องตะเกียง" อย่างเต็มตัว : ทางวัตถุก็ช่วย คือช่วยได้เหมือนกับทางโลก, จะแนะนำเขาในแง่เรื่องโลก ๆ ก็ได้ เพราะว่าเคยผ่านมาแล้วอย่างขนาดว่า สะกครอยวัว จับวัว ตีวัว เป่าปี่ชิวัว ก็ยอมสอนได้ในที่นั้น.

ที่ว่า **ต้องตะเกียง** นี้ ก็หมายถึงความรู้สึกตอนสำคัญที่สุดตอนที่มันว่างไป; นึกถึงวัวก็สั่นหัว, นึกถึงตัวเองก็สั่นหัว, เลยว่างไป. นี่ความรู้ที่ด้านจิตด้านวิญญาณตรงนี้

กีดหนัก แดกฉาน เพราะว่าได้ผ่านมาแล้วจริง ๆ นั้นจึงสามารถส่องทะเกียงในฝ่ายวิญญาณ, แจกของฝ่ายโลก ๆ ฝ่ายโลกียะก็ทำเป็นอย่างยิ่ง, ส่องทะเกียงในค้ำนวิญญาณก็ทำเป็นอย่างยิ่ง. นี่ก็เป็นมนุษย์ที่สมบูรณ์.

นี่เราวาง **รากฐานชีวิต** ไว้อย่างสมบูรณ์แบบ **ในรูปของการอุปมา** เหมือนการจับวัว เพื่อจำง่ายสียาก เขาจึงชอบอุปมา. ทั้งหมดนี้คือชีวิตหรือสิ่งที่เรียกว่าชีวิต ที่มีอยู่อย่างไร, ตั้งต้นอย่างไร, เป็นไปอย่างไร. จบลงอย่างไร, เพื่อประโยชน์แก่อะไร, นี่เป็นมาตรฐาน หรือยิ่งกว่ามาตรฐาน เพราะมีเพียงอย่างนี้ ก็คือทั้งหมดเพียงเท่านั้น.

ปลายทางของชีวิต อยู่ที่ความหลุดพ้น

ที่นี่ เราจะมาพูดถึงเรื่องโมกขธรรมประยุกต์ ว่า **ชีวิตมีปลายทางที่ความหลุดพ้น** ที่เรียกว่า “**โมกษะ**”. ระบบธรรมะที่เป็นไปเพื่อโมกษะ จะเอามาจับกันเข้ากับตัวชีวิตนี้ได้อย่างไร? ก็อย่างเดียวกับที่พูดมาแล้ว ในเรื่องอุปมาจับวัวนั้น. แต่ที่นี้จะมาพูดให้เป็นเรื่องอุปมา; เรื่องจับวัวนั้นเป็นเรื่องอุปมา ก็จักคิดว่าชีวิตนี้มันมีข้อเท็จจริงอย่างไร.

เมื่อตะกัณผมก็ได้ใช้คำจำกัดความว่า การดำรงชีวิตใช่ไหม; การดำรงชีวิต คำนี้มีความหมายมาก หรือว่ากว้าง จนทำให้งงหลงได้. “**ดำรงชีวิต**” คนอาจจะคิดแต่เพียงว่า ดำรงชีวิตไว้อย่าให้มันตาย ออกสู่ท่าหมาให้กินอะไร รักษาโรคอะไรไปตามเรื่อง อย่าให้มันตาย นี่เรียกว่าดำรงชีวิต; ถ้าอย่างนี้แล้ว สุนัขและแมวก็ทำเป็น. ช่วยพิจารณาดูให้ดีกว่านี้ว่า ดำรงชีวิตในลักษณะที่เป็นอยู่ หรือสืบพันธุ์ หรืออะไรทำนองนี้ สุนัขหรือแมวก็ทำเป็น; สำหรับคนจะต้องมากกว่านั้น.

นี่เราจะต้องแบ่งเป็น ๒ ตอนอย่างเดียวกัน, ถ้าว่าดำรงชีวิตนี้ ต้องแบ่งออกเป็น ๒ ตอน หรือ ๒ ความหมาย :-

ความหมายที่ ๑. ก็คือ ดำรงชีวิตให้มีอยู่ อย่างที่ว่า อย่าให้ตาย. ถ้ามีชีวิตก็แปลว่าเป็นอยู่คือไม่ตาย, ดำรงชีวิตให้เป็นอยู่ นี้ความหมายหนึ่ง.

ความหมายที่ ๒. ดำรงชีวิตในลักษณะที่จะเดินไป จะเรียกว่าพัฒนาไป หรือจะเรียกว่าเติบโตไปตามทางของวิญญาณ; ใช้คำว่า “เติบโตทางวิญญาณ” ตีความ. นี่เป็นความหมายหนึ่งซึ่งซ่อนอยู่ในคำว่า “ชีวิต” คำเดียวกัน.

ความหมายที่แรก ให้ทรงอยู่ อย่าให้ตาย, แล้วในการทรงอยู่นั้นไม่ใช่อยู่หนึ่ง ๆ ไม่มีการเปลี่ยนแปลงอะไร; การทรงอยู่นั้นมีการเปลี่ยนแปลงอยู่ในตัว คือ การเติบโตทางวิญญาณ มีความสว่างไสวแจ่มแจ้งทางวิญญาณยิ่งขึ้น ๆ อยู่ในตัวการดำรงอยู่แห่งชีวิต.

หลักการดำรงชีวิตเพื่อไม่ตาย ความหมายที่ ๑

นี่จะพูดถึงการดำรงอยู่แห่งชีวิต เพื่อไม่ตาย ตอนที่ ๑ นั้น ก็อาจจะใช้คำว่า “อาชีวะ”; ถ้ายังไม่เคยทราบเพราะยังไม่เคยเรียนมาเสีย ก็ควรจะทราบกันได้เสียที่ว่า คำว่า *อาชีวะ* นั้นแปลว่า *ชีวิตที่ทรงอยู่* หรือว่า *ทรงไว้ซึ่งชีวิต*. คำว่า *อา* ในที่นี้ ความหมายเท่ากับ *ทรงอยู่* *อาชีวะ* คือ *ชีวิตที่ทรงอยู่*. แต่ความหมายอาจจะขยายไปถึงว่า *เพื่อการทรงอยู่แห่งชีวิต* เพื่อความพร้อมเพรียงครบถ้วนแห่งการมีชีวิตก็ได้ เรียกว่า *อาชีวะ*. อย่าให้ความหมายแคบ ๆ เพียงแต่ว่า ทำงานได้เงินมาเลี้ยงปากเลี้ยงท้อง เรียกว่า *อาชีวะ*; ควรจะให้มันกว้างกว่านั้น ให้มันมีการเป็นอยู่ที่ถูกต้อง ทุกแง่ทุกมุม เพื่อจะไม่ตาย.

อาชีวะ ก็คือ *ทรงไว้ซึ่งชีวิต* ก็แล้วกัน มันจะรวมไปถึงว่า การบริหารร่างกายให้ดี การรักษาโรคภัยไข้เจ็บให้ถูกต้อง กระทั่งการเป็นอยู่ในทางสังคมที่ดี อย่าให้ใครมาฆ่าเสีย อย่างนี้; **ทุกอย่างทุกประการ ที่จะให้ชีวิตทรงอยู่ได้** แล้วก็เรียกว่า *อาชีวะ*; ภาษานี้ที่เราใช้กันอยู่เดี๋ยวนี้. คำว่า “อาชีวะ” มีความหมายแคบ

เกินไป เพียงแต่ว่ารู้จักทำมาหากิน ได้มากิน แล้วก็รอดอยู่; ขอให้เอาความหมายของคำว่า “รอดอยู่” โดยปกติ โดยครบถ้วน สมบูรณ์ ฉะนั้น เรียกว่าอาชีพคำเดียวก็พอ. ระยะแรก ความหมายที่ ๑ ของชีวิต ก็คืออาชีพ ทรงไว้ซึ่งชีพ เรียกว่าอาชีพ.

มันมีอะไรบ้างตอนนั้น ก็ต้องมองดูกันมาตั้งแต่ “การศึกษา”; แม้การศึกษาในชั้นปลาย อย่างที่ระคับพวกคุณในมหาวิทยาลัยทำกันอยู่นี้ ก็ต้องเรียกว่าการศึกษา กว่าจะถึงที่สุดของการศึกษารูปนี้. แต่ว่า “การศึกษา” นี้เริ่มต้นมาตั้งแต่ก่อนแต่ออกตั้งแต่คลอดมาจากท้องมารดา ก็มีการศึกษาเรื่อยมา รู้กิน รู้ดื่ม รู้ถ่าย รู้กระทั้งรู้ยืน รู้เดิน รู้ทุกอย่าง มาตามลำดับ นี่เป็นการศึกษาอยู่ส่วนหนึ่ง; ก็ต้องรวมอยู่ในคำว่า “ทรงไว้ซึ่งชีวิต” เป็นส่วนเบื้องต้นที่ต้องมี. ถ้าจะเปรียบก็เหมือนกับว่า เห็นรอยวัวที่แผ่นดิน แล้วก็เดินตามไปอย่างถูกต้อง; ทั้งหมดนั้นก็คือการศึกษา. ลูกเด็ก ๆ ก็ศึกษาตามแบบฉบับ ที่มีอยู่อย่างไร เรื่อยมาจนถึงบัดนี้; คุณก็จวนจะเสร็จราชการการศึกษามาตราฐานแล้ว.

ตอนที่ ๒. ก็คือ การงาน การงานนี้ก็เชื่อมกันมาจากการศึกษา. การศึกษานี้ก็มีความหมายแห่งการงานอยู่ส่วนหนึ่ง; แต่ว่าเราจะไปเสด็จถึงการงานที่หลังจากการศึกษาเสร็จจริงไปแล้ว ก็ไปประกอบกรงานซึ่งเป็นตัวอาชีพ ในความหมาย ในภาษาไทย โดยตรง. จะต้องระวังให้ดี ไม่ล้มเหลวในอาชีพการงาน ซึ่งมีรายละเอียดมาก ไปพูดกันคราวอื่น หรือไปหาอ่านเอาเองดีกว่า มันมากอยู่เหมือนกัน การงานจะผ่านไปด้วยดีอย่างไร จนมีความเจริญในหน้าที่การงาน.

ตอนที่ ๓. ก็อยากจะให้มองไปยัง การบริโภคผลของการงาน; จะถึงกับเบ้ามีชีวิหรือไม้ก็สุดแท้ กัน้อยคนนักที่จะมาถึงนี้ มักจะอยู่ในสภาพลำบากยุ่งยาก, เพียงแต่ชีวิไม่ได้เบ้ามีก็ค่อนข้างจะไม่มียู่แล้ว. การบริโภคผลของการงานนี้ ผมก็สรุปลงในคำพูดเพียง ๓ คำว่า ๓ ก. ถ้าใครเคยอ่านเรื่องที่ผมเคยบรรยายมาแล้ว คงจะเคยได้ยินคำว่า ๓ ก. ๓ ส. ๓ อะไว้แล้วทั้งนั้น.

สาม ก. ก็คือ **กิน** ก. หนึ่ง, แล้ว **กาม** ก. หนึ่ง, แล้ว **เกียรติ** อีก ก. หนึ่ง, เรียกว่าสาม ก. กินอร่อย ก. กิน, ยังไม่ตายที่นี้เหลือกิน ก็ **เลื่อนขั้นมา** เป็นเรื่องกาม เรื่องกามารมณ์ เหมือนที่เราได้พูดกันมาแล้ว ในการบรรยายครั้งที่ ๑๗. อากาศส่วนเพื่อ ส่วนที่เป็นเหยื่อของความสนุกสนาน เอรีทอรรยนี้ เราเรียกว่า “กาม” ผสมกับธรรมชาติที่แสนจะฉลาด ไล่ต่อม gland สำหรับความรู้สึกทางกามระหว่างเพศหญิง ชายมาด้วยเสร็จ; มันก็สะดวกหรือง่าย ที่จะเดินไปตามนั้น มีความหลงใหลในทาง วิญญาณเมาคั้น. **หลังจากเรื่องกาม หรือว่าพร้อม ๆ กันไปกับเรื่องกามนี้ ก็มีเรื่อง เกียรติ.**

สาม ก. คือ **กิน** **กาม** **เกียรติ** ไครจะรู้จัก หรือไม่รู้จัก มันก็มีอยู่ในตัว โดยอัตโนมัติบ้าง, โดยธรรมชาติบ้าง. พูดให้ชัดอีกทีหนึ่ง ถึงเครื่องมือแห่งความรู้สึก เหล่านี้ ก็คือเรื่องปากท้อง : ปากท้องเป็นเรื่องกิน, เนื้อหนัง ก็คือเรื่องกาม; ใช้ภาษา อื่นเข้าบ้าง เมื่อเขาพูดถึงเนื้อหนัง *flesh* นี้ เขาจะหมายถึงเรื่องกาม. พอเรื่องเกียรติ ก็คือเรื่องหู เรื่องหัวใจ เรื่องหาง; **อภัพพหงานคือเรื่องเกียรติ.**

การดำรงชีวิตนี้ ทั้งต้นด้วยเรื่องปากท้อง, แล้วต่อมาด้วยเรื่องเนื้อหนัง, ต่อมาด้วยเรื่องหูหาง คือความอยากอวด; **นี่ซึ่งเป็นสัญชาตญาณอันหนึ่ง แม้แต่สัตว์ก็มี :** พอเขามีอะไรก็คองขึ้นมา ก็แสดงอาการยกหูชูหาง วิ่งร่าเลย. **นี่บางคนนี่ทำได้ดีกว่านั้น. นี่คือเรื่องรู้สึกว่าคุณีเกียรติ. เรื่องอาชีพนี้ ความหมายสุดท้าย คือบริโภคนิ** ผลงานนี้ ก็คือเรื่อง **กิน** เรื่อง **กาม** เรื่อง **เกียรติ.**

สรุปทั้ง ๓ ตอนก็คือว่า **การศึกษา** แล้วก็มาถึง **การงาน** แล้วก็มาถึง **การบริโภคนิผลของการงาน** คือ **กิน** **กาม** **เกียรติ.** อุดมคติไปได้สูงสุดเพียงว่า เกิดคติตายดี เท่านั้นเอง; อุดมคติของการเป็นอยู่ คือชีวิตระดับนี้แบบนี้ มันก็มีเพียงว่า เกิดดี ตายดี ตามความหมายชาวบ้าน ไม่ใช่ความหมายของพระอริยเจ้า : ทำกันอย่างไร

ที่สุด สุกสีไม่ลายมือแล้ว ก็ได้ผลเพียงว่า เกิดมาดีเว้ย ก็ตายดีเว้ย เท่านั้นพอ. นี่ก็เรื่องอาชีพในความหมายที่ว่า มีการดำรงชีวิตอยู่ได้ด้วยอาชีพ นี่หมวดหนึ่ง, เราทรงตัวทรงชีวิตอยู่ได้.

ความหมายที่ ๒. การดำรงชีวิตในลักษณะพัฒนาไป

ความหมายที่ว่าในการทรงชีวิต อยู่ได้นั้น ต้องมีการเดินไป เขยิบไป เคลื่อนไป วิวัฒนาการไป; นี้เราจะเรียกว่า การเติบโตทางวิญญาณอย่างที่ว่ามาแล้ว. บางคนแทบจะไม่มีการเติบโตทางวิญญาณ แม้ว่าเกิดดีตายดี ประสบความสำเร็จ เรื่องกิน เรื่องกาม เรื่องเกียรติอะไรนี้เต็มที่มีอำนาจวาสนาอะไร; แต่ก็ไม่มี ความก้าวหน้าทางวิญญาณก็มากนักน้อย ก็อย่างน้อยคนมากที่จะมีความรู้สึกในเรื่องนี้ เว้นไว้แต่ได้รับการศึกษาอบรมมา ตามทางของพระศาสนา กวมนุ้กันไปตามนั้นแหละ.

ความเติบโตทางวิญญาณคืออะไร? คำว่า “วิญญาณ” ในที่นี้ เป็นคำที่บัญญัติขึ้นเอง เพื่อใช้ไปทีก่อนเท่านั้น เพื่อคู่กับคำว่า *spiritual* ที่ใช้กันอยู่ในภาษาต่างประเทศ; ถ้าเรื่องนอกไปจากเรื่องโลกๆ เรื่องเนื้อเรื่องหนังนั้นแล้ว เขารวมเรียกว่าเรื่อง *spiritual* ทั้งนั้น, พอจะแปลเป็นไทย ไม่รู้ว่าจะแปลว่าอะไรก็ ผมก็ขอแปลว่าทางวิญญาณไว้ก่อน *spiritual*. คำว่า *spirit* นี้ มันแปลว่าเหล่าก็ได้ แปลว่าผีก็ได้ แปลว่าเจตนาก็ได้อะไรก็ได้; แต่พอเป็นรูป *spiritual* แล้ว มันก็หมายถึงเรื่องทางฝ่ายจิตฝ่ายวิญญาณที่ลึกซึ้งคือไม่เกี่ยวกับเนื้อหนัง. เอาละ เราเรียกกันว่าวิญญาณไปทีก่อน; ในความพิเศษเฉพาะคำนี้ ก็มีความก้าวหน้าทางวิญญาณ พร้อมกันไปกับที่ชีวิตมันมีอยู่. อย่าให้ชีวิตเป็นเหมือนกับว่าบ่กลัดกลองไป แล้วก็ไม่เคยไปไหน; แต่ให้ชีวิตเคลื่อนไปเรื่อยตามวันเวลาที่มากขึ้นทุกวัน ๆ ๆ.

เดี๋ยวนี้ชีวิตด้านวิญญาณของเรา เคลื่อนไปแต่ในทางเนื้อหนัง : เรื่องปาก เรื่องท้อง เรื่องกิน เรื่องกาม เรื่องเกียรติ. นั้นมันก็เคลื่อนไปจริงเหมือนกัน; แต่

ไม่ใช่ความหมายทางวิญญาณอย่างในแบบนี้; มันเป็นทางเนื้อหนัง. ความสุขทางธรรมคา
สามัญ ก็คือมีกิน มีใช้ สนุกสบาย เรื่องกิน เรื่องกาม เรื่องเกียรติ; แต่ถ้าสุขทาง
วิญญาณ นั้น ไม่เกี่ยวกับ เรื่องกิน เรื่องกาม เรื่องเกียรติ, เป็นเรื่องของความ สงบ
สะอาด สว่าง อะไรแห่งจิตใจ. นี่เป็นความสุขทางวิญญาณนี้; เอามาจับคู่กันไว้
สำหรับเทียบกันประกันความพินเพื่อเสียก่อน.

ตัวอย่าง เช่น คำว่าความสุข : ถ้าสุขทางเนื้อหนังสามัญทางโลก ก็กิน
กาม เกียรติ สมบูรณ์, ถ้าสุขทางวิญญาณ ก็คือไม่เกี่ยวกับ ๓ ก. นี้เลย แต่ไปเกี่ยวกับ
๓ ส. ส. คือสะอาด ส. คือสว่าง ส. คือสงบ. ห่อไปผมจะไม่ต้องออกชื่อ
เต็มเพราะเสียเวลา; ถ้า ๓ ก. คือ กิน กาม เกียรติ, ๓ ส. คือสะอาด สว่าง สงบ.
เมื่อเข้าใจความหมายของคำว่า ความสุขทางวิญญาณ แล้วยังนึกถึง ๓ ส., ถ้าความสุข
ทางเนื้อหนังก็ถึง ๓ ก. ถ้าว่าจะพูดให้เป็นภาษาวัดวาสักหน่อย ๓ ก. มันเป็นผล
หรือเป็นบุญกุศลทางโลก ทางโลกิยะ, ถ้า ๓ ส. เป็นบุญเป็นกุศลในทางฝ่ายโลกุตระ
คือเหนือโลก.

ความเติบโตทางวิญญาณนี้ มีความรู้แจ้งในสิ่งทั้งปวงตามที่แท้จริง
ซึ่งชน : ภาษามหาวรรค : “**รู้แจ้งในสิ่งทั้งปวงตามที่แท้จริง**” เป็นภาษามหาวรรค.
ขอให้เป็นอย่างนี้เรื่อยไป แล้วจะมีความเติบโตทางวิญญาณ.

ในเรื่องกิน พอกินเข้าไปร่อยอย่างนี้ เราไปหลงไหลแต่ในความร่อย
ก็ไม่ได้เห็นแจ้งสิ่งนั้นตามที่แท้จริง เพราะไปมีเมมาเสียดด้วยความร่อย. ที่นี้อีกคน
หนึ่งเมื่อร่อย ก็รู้เรื่องของความร่อย ว่าความร่อยนี้เป็นเสน่ห์จับใจเรา เขาเราลงไป
เป็นทาส, แล้วมันก็คิดว่า รู้สึกประหลาด ๆ ที่สิ้น หรืออะไรทำนองนี้, เราจะไมยอม
เป็นทาสมันอีกต่อไป. นี้ก็มีความก้าวหน้าทางวิญญาณในขณะที่กิน เมื่อเคี้ยว เมื่อ
ร่อยอยู่; แต่อีกคนหนึ่ง เมื่อกิน เมื่อเคี้ยว เมื่อร่อยอยู่ มันโง่ มันงมงาย
เป็นทาสของความร่อย; ฉะนั้น ระวังให้ดี ๆ.

เรื่องกามารมณ์ ก็เหมือนกัน แม้สูงส่งทางเพศ คนหนึ่งก็ลุ่มหลง ๆ อย่างที่คุ้นอ่านข่าวหนังสือพิมพ์; กิติกูเถอะ; มันนำชยะแขง นำสะอิดสะเอียน ร้อยเท่าพันเท่าก็ยังหลงอยู่ได้ หลงไปทำอย่างนั้นอยู่ได้. นี้ถ้าว่าเป็น “**ความรู้แจ้งตามที่จริง**” ก็รู้ว่า นี่คือหลอกเท่าไร หลอกเท่าไร ชั่วประเดี่ยวนั้น, แล้วหลอกเท่าไร เลวทรามเท่าไร ตกปรกเท่าไร, เสียเวลาเปล่า ๆ เท่าไร นี่เป็นต้น.

เรื่องเกียรติ : เมื่อมีเกียรติอยู่ คนที่ไม่รู้อะไร ก็ตีปีกตีหาง ยกหูชูหาง เหมือนที่เป็นอยู่โดยมาก ทั้งที่บ้านและทั้งที่วัดนี้ ก็มีอาการยกหูชูหาง ด้วยสิ่งที่เรียกว่าเกียรตินี้อยู่เสมอไป; เพราะมันเป็นอย่างนั้นเอง มันจึงกระตุ้นเอาความรู้สึกทางจิตอีกชั้นหนึ่ง. ถ้าว่าเป็นเรื่องทางวิญญาณ คนก็ไม่หลง; เมื่อมีเกียรติก็รู้ตัวว่าเกียรติคืออะไร, เป็นเครื่องมือของอะไร, จะใช้มันอย่างไร. ยิ่งดูไปก็ยิ่งเห็นว่าเกียรติเป็นสิ่งที่หลอกคน หรือว่าเซ็ดคนให้ไปเป็นทาสของอะไรบางอย่างอีกทีหนึ่ง.

สรุปความว่า เมื่อ **ประสบผลสำเร็จ** ทางฝ่ายอาชีพ มีเรื่องกิน เรื่องกาม เรื่องเกียรติ อันสมบูรณ์อยู่ แล้วขอให้ก้าวหน้าทางวิญญาณ คือเติบโตทางวิญญาณ “**รู้ตามที่จริง**” ว่า กินนั่นคืออะไร, กามนั่นคืออะไร, เกียรตินั่นคืออะไร, พร้อมกันไปในตัว; อย่างนี้มันมีส่วนอีกส่วนหนึ่ง ซึ่งมันเป็นการก้าวหน้าทางวิญญาณ มีอยู่แล้วในสิ่งที่เรียกว่าอาชีพ.

ฝึกพิจารณา ทางเนื่อหนังกู้กับ ทางวิญญาณไว้บ้าง

ที่นี้ ก็มีคำว่า ๓ ส. สะอาด สว่าง สงบ นี่เป็นหลักประกันความเข้าใจผิด; เอาความสะอาด สว่าง สงบ แห่งจิตใจเป็นมาตรฐานสำหรับทดสอบ ว่าเป็นการเติบโตทางวิญญาณหรือไม่? ค้นหาให้พบความเติบโตทางวิญญาณไว้เรื่อยไป จะพบว่า มันเดินตรงกันข้าม :-

ทางเนื้อหนัง คู่กับทางวิญญาณ นี่พึงให้ทุกๆ ทาง *physical* รวมทั้งทาง *mental* อะไรด้วย นั่นเป็นทางเนื้อหนัง; แต่ทาง *spiritual* นี่เป็นทางสติปัญญา ทางวิญญาณ. การเติบโตทางฝ่ายเนื้อหนัง คือการเปลี่ยนไปสู่ความชราและความตายของร่างกาย; พังแล้วก็น่าเสียดายหรือน่าสลด : ความเติบโตทางเนื้อหนัง คือเติบโตไปสู่ความแก่และความตาย ทางร่างกาย. ที่นี้ **ความเติบโตทางวิญญาณ** นี้กั้ตั้งต้นจากความเป็นเด็กมาสู่ความเป็นหนุ่ม แล้วเป็นหนุ่มยิ่งขึ้นไป เป็นหนุ่มเป็นสาวอะไรก็ได้แล้วแต่จะเป็นผู้หญิงผู้ชาย. เป็นหนุ่มเป็นสาวยิ่งขึ้นไป, เป็นหนุ่มเป็นสาวยิ่งขึ้นไป, จนกระทั่งเป็นหนุ่มเป็นสาวที่ไม่รู้จักแก่ แล้วก็ไม่รู้จักตาย. นี่พียงยากสักหน่อย, ไปคิดดูบ้างก็คงจะเข้าใจได้.

มันเกินสวนทางกันเรื่อยไป : ทางกาย ทางเนื้อหนัง มันเติบโตขึ้นสำหรับแก่และตาย; แต่ความเติบโต ทางวิญญาณ ตามความหมายนี้ มันจะยิ่งกลายเป็นหนุ่มเป็นสาวที่ไม่รู้จักแก่ ก็เป็นความเบิกบานที่ไม่รู้จักโรย. ถ้าเป็นทางร่างกาย มันเบิกบานชั่วขณะแล้วมันจะโรย จะร่วง จะหายไป. เรามีทางที่จะแก้หรือ เอาชนะทางเนื้อหนังได้โดยเปลี่ยนมาสู่ระบบทางวิญญาณเสีย ก็จะไม่มีแก่และตาย; กลายมาเป็นหนุ่มเป็นสาวที่ไม่รู้จักแก่ และไม่รู้จักตาย กระทั่งเรียกไปอย่างอื่นว่า เป็นชีวิตนิรันดร. **ชีวิตนิรันดรมีไม่ไค้ทางฝ่ายร่างกาย หรือชีวิตฝ่ายเนื้อหนัง** แต่ชีวิตนิรันดร มีไค้ทางฝ่ายระบบวิญญาณ คือจิตใจที่สลัดเนื้อหนังร่างกายทิ้งไป, ตัวกู - ของกูฝ่ายเนื้อหนังสลัดทิ้งไป, เหลืออยู่แต่ความรู้สึกฝ่ายวิญญาณ.

การรู้จักทำจิตใจไม้อึดมั่นถือมั่นอะไร ยิ่งไม่มีความทุกข์, ยิ่งไม่มีความทุกข์มากขึ้นนี้ เราเรียกว่ายิ่งสละใส แจ่มใส เบิกบานยิ่งขึ้น; เทียบกันไค้กับความเป็นหนุ่มเป็นสาว. ทำไมเทียบอย่างนี้? ก็เพราะเห็นกันอยู่ชัด ๆ แล้วว่าในระยะที่เป็นหนุ่มเป็นสาวนั้น มันสละใส และเบิกบาน ว่าเริงอะไรต่างๆ; แต่แล้วความเป็นหนุ่มเป็นสาวชนิดเนื้อหนังนั้น มันค่อย ๆ เปลี่ยนแปลงไปสู่ความแก่ชรา และความตาย.

เกี่ยวนี้เราจะให้ความเป็นหนุ่มเป็นสาวทางวิญญาณนี้ ยังเป็นหนุ่มเป็นสาวหนักขึ้น กลับไม่ตาย กลายเป็นชีวิตนิรันดรไปในที่สุด.

สรุปความได้เป็นอุคมคติของ ศ่ายวิญญาณ นี้ว่า มันขึ้นไป ขึ้นไป ขึ้นไป จนถึงอมตะ คือ ไม่ตาย; ส่วน ศ่ายเนื้อหนัง ร่างกาย มันทรุดลง ๆ เป็นความแก่ชรา และเป็นความตาย, อย่างดีที่สุดก็ว่า เกิดดี ตายดี. คุณอย่ามองหยาบ ๆ เกิดดีแล้วตายดี; มันมีตาย มีเกิดแล้วมีตาย เพียงแต่ตายอย่างดี. ส่วน ศ่ายจิต ศ่ายวิญญาณ นี้ มีอุคมคติ ไปที่ ไม่ตาย, ไม่รู้จักตายอีกต่อไปนั่น คือเหนือความตาย, ไม่มีความหมายแห่งความตาย. ถ้าเราไม่อยากจะพูดถึงว่า ตาย-เกิด ตาย-เกิด ตาย-เกิด, เราไม่อยากจะพูดถึงก็ได้; เราก็จะพูดเป็นว่า เกี่ยวนี้ ไม่มีความตาย จิต ไม่มีความรู้สึกว่ามีความตาย มีแต่ธรรมชาติ อันหนึ่ง ที่สะอาด สว่าง สงบ อยู่ไม่รู้จักตาย.

การดำรงชีวิตเป็นไปได้ทั้งฝ่ายโลกียะและโลกุตตระ

สรุปความสั้น ๆ ว่า ศ่ายเนื้อหนังมันไปจบที่ เกิดดี ตายดี เป็นอย่างสูงสุด; ศ่ายวิญญาณนี้ มันก็ไปจบที่ไม่มีตายอีกต่อไป. ทั้งสองอย่างนี้รวมกันเข้าแล้ว เป็นการดำรงชีวิตแบบโมกขธรรมประยุกต์ โดยเอาโมกขธรรมมาประยุกต์เข้ากับการดำรงชีวิต. ในการดำรงชีวิตอย่างโลก ๆ มีการศึกษามีอาชีพ ได้ผลเป็นกิน กาม เกียรติ นี้เรียกว่าอย่างโลก ๆ นี้ เอามาประยุกต์กันเข้ากับโมกขธรรม หรือเหนือโลก; ให้ทุกระยะกาลของชีวิตอย่างโลก ๆ นั้นแสดงธรรม, แสดงความจริงออกมาให้เห็นว่า : การศึกษา คืออะไร, การงานคืออะไร, บริโภคผลของการทำงาน คือ กิน กาม เกียรติ นี้คืออะไร.

ยังดูไปยังส้นหัว, ยังส้นหัว. ในต้นของเรื่องเนื้อหนัง, ก็เข้าใจ; มองเห็นไปในทาง ศ่ายวิญญาณ. เมื่อเบื่อหน่ายสิ่งที่หลอกลวงเหล่านั้นแล้ว ก็เป็นไปในทาง สะอาด สว่าง และ สงบ. อย่าไปลุ่มหลงในเรื่องเนื้อหนัง หรือเรื่องอนิจจัง

เรื่องทุกขันธ์ ซึ่งสภปรก มีคัมภีร์ เวภารอัน; ไปเห็นตามที่เป็นจริงว่า เป็น อนิจจัง ทุกขัง อนัตตา ไม่หลงไปในสิ่งเหล่านี้; นี้ก็เริ่มสะอาด สว่าง และสงบ.

นี่คือการประยุกต์อย่างสมบูรณ์ คือเอาโลกุตตรธรรม ใต้แก่ธรรมที่สอนให้ อยู่เหนือโลกนี้ มาประยุกต์กันเข้ากับชีวิต ที่กำลังเดินอยู่ในโลก เพื่อให้อยู่เหนือโลก, ซึ่งที่เห็นว่าเป็นไปอย่างถูกต้องแล้ว ก็ไม่ได้แยกกัน; นี่ข้อสำคัญที่สุด ที่คุณสวจะ สังเกตให้ดี หรือจำให้ดี.

ชีวิตคนโง่ คนอันธพาล คนหลงเท่านั้น ที่จะมีคัมภีร์หนักเข้า, มีคัมภีร์หนัก เข้าว่าจะถึงระยะสุดท้าย. แต่ถ้าจะเป็นบัณฑิต อยู่บ้างแล้ว ชีวิตนี้จะไม่หลง หลง ได้ถึงขนาดนั้น; ไปแต่จะต้องเข้าเท่าไร มันก็สอนให้พอสมควรหันกลับมา. ฉะนั้น ชีวิตจึงเลื่อนขึ้นไป; สิ่งเหล่านี้ไม่มีสาระแล้ว ก็เลื่อนขึ้นไปสู่สิ่งอื่น, มีสาระอยู่พัก หนึ่ง ก็เห็นว่าไม่เท่าไร แล้วก็เลื่อนขึ้นไปสู่สิ่งอื่น.

นี่ก็แปลว่าชีวิตของเราถ้ามีความ เป็นบัณฑิต อยู่บ้าง จะเลื่อนขึ้นไป อยู่ในทวี บุคคตชนิกนั้นก็มิอยู่ในโลก แล้วก็จะได้เป็นผู้ชนะโลกได้เร็วกว่า; จะเป็นพระอรหันต์ หรือเป็นพระพุทธรูปก็ตามใจเถอะ อย่าไปสนใจเลย; แต่ว่าในที่สุดเขาจะเป็นผู้ที่ชนะ โลกได้เร็วกว่า. ส่วนบางจำพวกนั้นเป็นพาล หรือพาลอย่างยิ่ง, เรียกว่าอันธพาล. อันธพาล แปลว่า อ่อน หรือ โง่อย่างตาบอด; อันธะ แปลว่า บอด หรือ ตาบอด, หวละ แปลว่า อ่อน หรือ ไร้ ก็ไม่รู้อะไร.

ถ้าเป็นอันธพาลเกินไป มันก็ ลุ่มหลง อยู่ในเรื่องของเนื้อหนัง หรือว่าจะ ดูให้ละเอียดหน่อย ก็ลุ่มหลงอยู่ในกิเลส : ได้มีราคะ โลภะ ก็อรรอย, ได้โทสะ ได้โกรธ ได้ตี ได้กำ ได้ประชดเขา อย่างนี้ก็ อังอรรอย, ได้ใจ ได้หัวเมาเสียเกินไป ก็ อังอรรอย; แล้วจะออกมาได้อย่างไร มันยังอรรอยก็ไม่ยอมออกมา. มันอยากจะวิชา รสชาติอันนี้ไว้ สำหรับกำหนัก สำหรับขัดเคือง สำหรับมันมานี้ ก็รักษาไว้เรื่อย ไม่

ยอมออกมา: **นี่เรียกว่า คนบาปหนา** สำหรับความเป็นอัครพาล เรียกว่าบุคคลคนบาปหนา.

ทีนี้จะปรับปรุงชีวิต จะดำเนินชีวิต หรือการดำรงชีวิตอย่างไร จึงจะพ้นออกมาจากสิ่งเหล่านี้? ก็อย่างที่เข้ามาแล้ว ให้ทุกอย่างมันเป็นการสอน เป็นการบอกความจริงหรือข้อเท็จจริงเสมอไป. **เราไปทำอะไรเข้า ขอให้สิ่งนั้นรายงานบอกความจริง** หรือข้อเท็จจริง อย่างถูกต้องเสมอไป : จะศึกษา ก็ให้การศึกษามันบอกเต็มที่, จะทำงาน ให้การงานมันบอกเต็มที่; จะบริโภคผลงานไปในลักษณะเรื่องกิน ก็ให้เรื่องกินมันบอกเต็มที่, เรื่องกามก็ให้กามมันบอกเต็มที่, เรื่องเกียรติก็ให้เกียรติมันบอกเต็มที่, **แล้วก็ไม่มีความหลงใหลในอะไร.** **นี่ดำรงชีวิตอยู่อย่างไม่ตายตัว** และอย่างที่เรียกว่า **เติบโตทางวิญญาณโดยรวดเร็ว** ถึงที่สุดแห่งความเจริญในทางวิญญาณด้วย; ก็จบกัน เป็นมนุษย์ที่สมบูรณ์.

นี่คือสิ่งที่เรียกว่า การดำรงชีวิตอย่างโมกขธรรมประยุกต์ เอาโมกขธรรมมาประยุกต์ในการดำรงชีวิต แล้วชีวิตมันก็จะเป็นอย่างนี้.

เวลาสำหรับพูดก็หมดแล้ว ต่อไปนี่ก็เป็นเวลาสำหรับถาม.

คำอธิบายตอบปัญหา

(ถาม) ที่ตอนท้าย ท่านอาจารย์ได้บรรยายว่า จะต้องให้มันรายงานข้อเท็จจริง คือทำการศึกษา ก็ให้การศึกษาบอกอย่างเต็มที่ นี่หมายความว่าอย่างไร?

(ตอบ) ตอนท้ายที่พูดมาเป็นสรุปการปฏิบัติ ที่ว่า ไปเกี่ยวข้องกับอะไรอยู่ ก็ขอให้สิ่งนั้นเป็นเสมือนหนึ่งว่ามันร้องบอก ร้องรายงานให้เราทราบว่ามันเป็นอะไร. **นี่ก็คือการศึกษา ให้การศึกษามันบอกว่า** นี่คือเรื่องที่เราจะพัฒนาเจริญสูงขึ้นไปในทางกายกิติ ทางจิตกิติ. **อย่าให้การศึกษาเป็นเพียงเรื่องสำหรับบอวกัน หลอกกัน หรือ**

เป็นเครื่องมือहाला; ถ้าไม่ได้ก็จะเสียใจ จะร้องไห้ก็มี หรือจะเอาเป็นมายิงครุเสียดก็มี ถ้าทำให้เราสอบได้ตก เพราะว่าเราเหลวไหล. อย่างนี้การศึกษามันไม่ได้บอกคนนั้นเลยว่าการศึกษาอันนี้คืออะไร.

ให้การศึกษามันรายงานบอกว่า “มันคือการศึกษา สำหรับทำให้คุณเจริญงอกงามก้าวหน้า มีสติปัญญาสามารถยิ่งขึ้นไป ในเรื่องต่างๆ ที่คุณต้องการจะมีจะได้ แล้วจะให้มนุษย์มันไปอิงจุดหมายปลายทางได้”. นี่เรียกว่าเราเห็นการศึกษาอย่างถูกต้องว่า เพื่ออะไร.

เดี๋ยวนี้คนมันขบถ ทฤษฎศกโกล เขาให้การศึกษาเป็นเพียงการให้กระดาษมาแผ่นหนึ่งสำหรับชูวอกคน แล้วไปหลอกดวงหาอาชีพ. พระเดร ก็เป็นอย่างนั้น เรียนนักธรรมเพื่อได้กระดาษแผ่นหนึ่ง เรียกว่าไปเรียน ได้กระดาษแผ่นหนึ่งมาอวดมาเขเวนไว้; ไม่ใช่ว่าการศึกษานี้ เพื่อให้เรารู้อะไร แล้วปฏิบัติอย่างไร แล้วสูงขึ้นไปอย่างไร.

เรื่อง การงาน ก็เหมือนกัน เมื่อไปจับการงานเข้า อย่าไปมองแต่เพียงว่าจำเป็นจะต้องทำเว้ย ไม่มีงานทำไม่มีอะไรจะกินเว้ย; อย่างนี้ไม่ใช่. การงานต้องเป็นหน้าที่ของมนุษย์ แล้วสมัครทำด้วยความพอใจ จนกระทั่งมองเห็นข้อเท็จจริงอันลึกซึ้งว่า การงานนั้นๆ คือการปฏิบัติธรรม ทำให้มนุษย์เลื่อนชั้น เลื่อนชั้นของมนุษย์ไปด้วยการทำกรงานนั่นเอง, เป็นการสอนให้รู้จักชีวิตในตำแหน่งการงาน แล้วก็ไม่ต้องมันถ้อมมันอะไร ให้หนักอกหนักใจ แต่ก็ยังเป็นไปเพื่อความเจริญ. ถ้าเรามองการงานถูก การงานจะทำความชื่นอกชื่นใจ สนุกสนาน เมื่อกินบารมีให้มีความสุขอยู่ในตัวการงานได้. ทำไม่ซีเกียจทำการงาน ? ก็เพราะความไม่รู้จักสิ่งทีเรียกว่า การงาน.

การบริโภคผลของการงาน ก็อย่างที่กล่าวแล้ว : เมื่อกินอยู่ก็ขอให้รู้ว่ากินนี่คืออะไร ? อย่าได้ไปหลงใน เรื่องกิน. บางทีก็มี เรื่องกามารมณ์ เข้ามาเจือบ้าง

ตามธรรมชาติธรรมดาของคน ก็รู้ว่ามันเป็นกามารมณ์นี่คืออะไร ? เพื่ออะไร ? เท่าไร ? แล้วก็อย่าได้ไปลุ่มหลงในเรื่องนี้ แต่ให้ผ่านไปด้วยความรู้ ที่สูงกว่ายิ่ง ๆ ขึ้นไป. เรื่องเกียรติก็เหมือนกัน อย่าไปหลงในเรื่องเกียรติ; ให้เกียรติ มันร้องตะโกนบอกว่า “มันเป็นเรื่องหลอก ๆ เว้ย”. ถ้ายังไม่เชื่อ อีก ยังไปหลงอีก ก็ให้มันตบหน้าเอาเลย. สิ่งที่เราเรียกว่าเกียรตินั้น มันจะตบหน้า หรือชบกักเอาคนที่หลงเกียรติ; อย่างนี้เราเรียกว่ามันสอนให้.

ถ้ามีการเรียนการสอนกันโดยตรงอย่างนั้นแล้ว ไม่เท่าไรหรอก มันก็มีการก้าวหน้าทางวิญญาณ หรือเติบโตทางวิญญาณ ซึ่งมีความหมายอย่างนี้.

(ถาม) ผมอยากทราบวิธีการที่ว่า การมีความรู้ทางฝ่ายวิญญาณ กับทางฝ่ายวัตถุควบคู่กันไป มีวิธีการอย่างไร ?

(ตอบ) การดำเนินชีวิตแบบฝ่ายวิญญาณ กับฝ่ายวัตถุควบคู่กันไปทำอย่างไร; ผมคิดว่าผมได้พูดแล้วตลอดเวลาเรื่องนี้. สำหรับคำถามนี้ จะให้สรุปความอีกทีหนึ่งสั้น ๆ ก็ว่า :-

ธรรมดา ร่างกายนี้ มันก็ต้องเติบโต อยู่แล้ว ก็มีชีวิตอยู่ได้ นี่เรียกว่าเป็นการเติบโต และมีชีวิตฝ่ายร่างกาย. เคียงนี้ฝ่ายด้าน วิญญาณ นั้นมันไม่แน่ สำหรับบางคนไม่ค่อยจะเติบโต หรือมันเติบโตน้อยเกินไป ไม่พอใช้; เราจึงต้องมาเรียนเรื่องฝ่ายวิญญาณ เรื่องธรรมะนี้. พุทตรง ๆ ก็คือ เรื่องศาสนา เรื่องธรรมะนี้เป็นเรื่องลึกฝ่ายจิตใจนี้ให้เข้าใจ สำหรับจะไปปรับปรุงให้เกิดการเติบโตทางฝ่ายวิญญาณควบคู่กันมา; โดยถือว่า เท่าที่รู้เอง โดยวัฒนธรรม โดยชนบทรวมนิยมประเพณีนี้ยังไม่พอ. ที่จริงมันก็มีอยู่เหมือนกัน ที่เราโตขึ้นมาเท่าไร ก็มีวิญญาณเติบโตทางฝ่ายวิญญาณอยู่ในตัว แต่ไม่ค่อยพอ; เพราะว่าเราไม่ค่อยสังเกต มันอยู่ในระดับต่ำเกินไป. เช่น พอเราไปทำอะไรผิด เราก็รู้ว่า อ้าว อย่างนั้นมันทำอันตรายเรา; เราก็ควรจะรู้

แต่เราไม่ค่อยรู้. เราไปทำสิ่งที่เกินทุกซ์ มันขบกัดเอา ก็ควรจะรู้ว่า อย่าทำอย่างนั้นอีก มันก็ไม่ค่อยจะรู้ มันไม่ค่อยจะปฏิบัติให้มันเจ็บขาดลงไป.

นี่ความรู้ทางฝ่ายวิญญาณมันไม่ก้าวหน้า ไม่เติบโต ไม่เพียงพอ; เพราะฉะนั้น เรามีวิธีการกันเสียใหม่ : มีความผิดพลาด ทางร่างกาย ทางโลกนี้ **ได้รับความทุกข์ก็ให้รู้** กันเสียว่ามันเป็นความทุกข์; ถ้ามีความผิดพลาดใน **ทางฝ่ายวิญญาณ** ก็มีความทุกข์ยิ่งไปกว่านั้นอีก **ก็ให้รู้** เสียที่ว่า มันมีความทุกข์ เป็นความทุกข์. เมื่อประสบความสำเร็จ เป็นความสุข ความพอใจ คนในโลกก็หลงไหล พอใจหลงไหลไปเลย ไม่ต้องรู้ว่าอะไรเป็นอะไร; ถ้าจะให้ความเติบโต ทางฝ่ายวิญญาณมันควบคุมกันไปด้วย ก็ดูให้ดีกว่าความทุกข์ ความเอร็ดอร่อย ความสนุกสนาน เพลิดเพลินนี้ มันก็อะไร.

ถ้าคุณเป็นแล้วจะไม่หลง, ไม่หลงไหลอย่างที่คุณเขาหลงกันอยู่เดี๋ยวนี้ ก็หลงเอาเรื่องอบายมาเป็นเรื่องบุญ เรื่องสวรรค์อะไร. **ดื่มน้ำเมา เทียวกลางคืน ดูการเล่น เล่นการพนัน เกียจคร้านทำงาน คบคนชั่วเป็นมิตร** เพียงเท่านี้ก็พอแล้ว ที่จะ **เป็นอบายของคามวินาศ ทั้งทางร่างกาย และทางวิญญาณ;** แต่คนก็ไม่มองเห็น. แล้วคุณไปทุกข์, มันดื่มน้ำเมากันเท่าไรในประเทศไทยนี้? แล้วทำไมจะต้องดื่ม? ทำไมจึงพอใจในความหมั่นของน้ำเมา? ไม่มีสติในการดื่มน้ำเมา. คนจนก็ใช้น้ำเมาอย่างเลวทั้งหมื่น ทั้งน้ำเกลียด ทั้งอะไรต่างๆ ก็ยังทำอยู่ได้; นี่สิ่งเหล่านี้ไม่สอนให้เลย.

ผมอยากจะพูดว่า พวกที่ **เรียนจบ** มหาวิทยาลัยไปแล้วนี้ ^๕ ถึง ๘๐ - ๙๐ เปอร์เซนต์ เขาคง **ไปดื่มน้ำเมา ไซ้ไหม?** เมื่อคุณเรียนจบมหาวิทยาลัยไปแล้วนี้ ทุกคนนี้ไม่มากก็น้อยแหละ; ทำไมไม่สอนให้ว่า ไม่ควรจะดื่ม ไม่ควรจะแตะต้อง; กลัวรัฐบาลจะไม่ได้กำหนัดอย่างนี้หรือ? นี่ดื่มน้ำเมา. **เทียวกลางคืน** ก็ไปดูอีกเถอะ; **ดูการเล่นหัว** ที่ล่อให้หลง ให้โง่งงไปทุกที ก็ยังช่วยกันบำรุงการเล่นการหัวเหล่านั้น.

เล่นการพนัน นี่บางทีจะค่อยยังชั่วหน่อย เพราะเรานักศึกษา; แต่ก็ยังมีการพนันอย่างอื่น ตลอดถึงลอตเตอรี่อะไรต่างๆ นี้ มันก็อยู่ในพวกการพนัน. **เกียจคร้านทำการงาน คบคนชั่วเป็นมิตร** นี่ยาก. ถ้าตัวตัวเองแล้วก็ไม่ว่าใครชั่ว ก็ต้องเอาคนชั่วเป็นมิตรนั่นแหละ, แล้วก็ได้ชั่วกันไปใหญ่.

เรื่องเกียจคร้านทำการงานนี้ อยากจะพูดว่า เป็นสติขาดญาณบ้างก็ได้ เพราะ ว่าใคร ๆ ก็ไม่ค่อยอยากทำงาน; อย่างสัตว์เดรัจฉานนี้ มันก็ไม่ค่อยอยากทำการงาน ถ้าไม่จำเป็น คือไม่อยากจะไปหากิน หรือไม่อยากจะไปออกกำลังอะไร. แต่มนุษย์นี้ ตีกว่า; ควรจะเห็นว่า การทำการงานนี้ เป็นการทำประโยชน์ เป็นการประพฤติธรรม เป็นการสร้างสมรรถภาพอะไร ควรจะสนุกสนานในการงาน.

ในการมีชีวิตอยู่อย่างโลกุตระ ที่ถูกต้องนั้น เป็นการเจริญเติบโตทางวิญญาณพร้อมกันไปในตัว; ผมหมายความว่าอย่างนี้. ทำให้ถูกต้องถึงที่สุด : ในเรื่องฝ่ายร่างกายอย่าไปหลงมัน ในแง่ใดแง่หนึ่ง, แล้วมันจะมีความเติบโตทางวิญญาณพร้อม ๆ กันไป. เคียวนี้เราก็ได้ศึกษาเล่าเรียนหลักเกณฑ์เหล่านี้จากพุทธศาสนา. ฉะนั้น เราจะสามารถทำให้มีการเติบโตทางวิญญาณได้ เร็วกว่าเราที่ไม่เคยรู้เรื่องนี้เสียเลย.

(ไม่มีคำถามอีก ท่านอาจารย์พูดต่อ)

ถ้าไม่มีคำถาม ก็จะถูกของ ให้หมดเวลาตามระเบียบที่กำหนดไว้. ผมก็ค อยู่เหมือนกันว่า ทำไม่จึงไม่ตาม ในประโยคที่พูดว่า ยิ่งอายุมากยิ่งขึ้นเป็นหนุ่ม, ยิ่งเป็นหนุ่ม จนหนุ่มไม่รู้จักแก่. คุณคงเข้าใจเรื่องนี้ดีแล้ว จึงไม่ถาม ว่าในคัมภีร์ฝ่ายวิญญาณนั้น ยิ่งอายุล่วงไป วันเดือนปี ยิ่งเป็นหนุ่มมากขึ้น, ยิ่งเป็นหนุ่มมากขึ้น, ยิ่งเป็นหนุ่มมากขึ้น, จนชราพ้นหักหัวหงอก อายุ ๕๐ ปี ๑๐๐ ปี แล้วยิ่งเป็นหนุ่มถึงที่สุด. นี้คุณฟังถูกหรือเปล่า?

ที่ว่า ไม่รู้จักแก่ เราเล็งในคัมภีร์จิตใจ คัมภีร์วิญญาณ; จิตใจนั้นไต่อบรม ดีแล้วอย่างนั้น มีความชนะต่ออารมณ์ในโลกมากขึ้น, อารมณ์ในโลก กามารมณ์อะไร

ก็ตามเถอะ มันไม่ย่ำยจิตใจของคนชนิดนั้นให้เดือดร้อน ระวังจะสายเป็นทุกข์ มีความสทขึ้นเบิกบาน หรืออิสระยิ่งขึ้น ๆ; เราจึงเรียกว่า เป็นหนุ่มยิ่งขึ้น ไม่รู้จักตาย. ก้านร่างกายนั้นขราลงไป ปรากฏเป็นรูปร่างของคนชรา; แต่ก้านจิตใจนั้นมันกลายเป็นหนุ่มเป็นสาวก็ได้ แล้วแต่จะสำหรับผู้หญิงผู้ชาย คือมีแต่ความสทขึ้น มีแต่ชัยชนะแห่งจิตเหนืออารมณ์ เหนือโลก แล้วก็เลิกกัน.

เรื่องราวร่างกายก็บ๊ทไปเป็นเรื่องของร่างกายไป ตามเรื่องของมัน; ส่วนเรื่องจิตใจ นี้ก็อยู่อย่างไม่มีความรู้สึก ควบคุม - ของกฎ ไม่มีอะไรมาทำให้ยินดี, ไม่มีอะไรมาทำให้ยินร้าย, ไม่ขึ้นไม่ลง รวมทั้งไม่ร้อนไม่เย็น ไม่อะไรหมก. นี้ก็เรียกว่า เป็นความคงที่ สดชื่น แจ่มใส เบิกบาน เชือกเส้น สะอาด สว่าง สงบ ะไรที่คงที่ถึงที่สุด.

ถ้าเขาได้ปฏิบัติมาอย่างถูกต้อง ตามหลักของพระธรรมนี้ ยิ่งแก่ทางร่างกาย ก็ยิ่งหนุ่มทางจิตใจ, ยิ่งแก่ทางร่างกาย ยิ่งหนุ่มทางจิตใจ, แล้วก็ไม่ต้องรู้จักแก่อีกต่อไป จนวาระสุดท้าย. นี้ก็ยังเข้าใจยาก; ขอให้ไปคิด ไปมองไว้เสมอ. ขอให้เรายังเป็นหนุ่มทางจิตใจ คือสะอาด สว่าง สงบ สดใส เชือกเส้นแจ่มใส มากขึ้น ๆ. หนุ่มทางร่างกายนี้ชั่วประเดี่ยวประดำว ไม่ก็ปี มันก็จะเริ่มแก่ ๆ ๆ จนแก่หง่อมแก่ชรา จนดูแทบจะไม่ได้แล้ว ทางร่างกายที่มีความแก่; แต่ในทางจิตใจให้มันยิ่งนำดู - ยิ่งนำดู - ยิ่งนำดู ก็มีความสทขึ้นยิ่งขึ้น ๆ แล้วก็ คับกันโดยไม่เหลือ ก็แล้วกัน. คับไม่เหลือที่ไม่มียุบจวบรุ่งเต่งนั้น เขาเรียกว่าความหนุ่มนิรันดร ของสากล, เป็นของสากล ไม่รู้จักตาย, เป็นชีวิตที่สทใส นิรันดร. ความที่ไม่มียุบจวบรุ่งเต่งนั้น จิตมีลักษณะอิสระ เหนือความเปลี่ยนแปลง มีความคงที่นิรันดร.

ควรเตรียมไว้เสียแต่เดี๋ยวนี้ เพราะว่ามันก็ต้องแก่กันทุกคน อย่าทะนงว่าเดี๋ยวนี้อายุไม่ก็ปี ยังไม่สนใจเรื่องความแก่. ความแก่ทางร่างกายทำให้ถูก แล้ว

ความหนุ่มทางจิตใจก็ทำให้ดูให้มันสวนทางกันอยู่; ยิ่งอายุมากก็ยิ่งตกรุ่น ยิ่งแจ่มใส ยิ่งฉลาด ยิ่งชนะ ยิ่งรู้หมด. นี่ควรจะเรียกว่า ความเบิกบานเหมือนกับความหนุ่ม ไม่ใช่เด็กแล้ว แล้วก็ไม่ใช่คนแก่ด้วย อยู่ในระยะสูงสุดของความสดใสและเบิกบาน เรียกว่าความหนุ่ม, เป็นของนิรันดรได้ เมื่อเดินดูทางของเรื่องทางจิตทางวิญญาณ.

นี่ก็เป็นคำพูดอุปมา คำว่า “หนุ่มที่ไม่รู้จักแก่” หรือว่า บานที่ไม่รู้จักโรย เป็นชื่อดอกไม้ชนิดหนึ่งเขาเรียกดอกบานไม่รู้โรย แต่เขาก็มองเห็นนึกเดียว. ถ้าจะบานไม่รู้โรยจริงๆ มันต้อง เป็นเรื่องทางสายวิญญาณ; เข้าถึงธรรมะชั้นไมกษธรรมชั้นอมตธรรม แล้วจึงจะมีลักษณะอย่างที่เราเรียกกันว่า บานไม่รู้โรยอีกต่อไป โดยแท้จริง.

อย่าเห็นว่าเป็นเรื่องเหลวไหล ไร้สาระหรือเป็นไปไม่ได้, พยายามศึกษาไปเรื่อยๆ : ทำอย่างไรจิตใจของเราจะคงที่ อยู่ในความคงที่ คือทุกข์ไม่เป็น, มีความทุกข์กับเขาไม่เป็น. ที่มาให้รักก็ไม่รัก, ที่มาให้เกลียดก็ไม่เกลียด, หรือมาให้อะไรก็ไม่เอาทั้งนั้น มันคงที่, จะเรียกว่าสมตฤยก็ได้ น่าฟังกว่า. ถ้าเอียงไปชอบ ก็เอียงไปทางหนึ่ง ถ้าเอียงไปรักก็ไปทางหนึ่ง ถ้าเอียงไปเกลียดไปโกรธก็ไปอีกทางหนึ่ง มันไม่สมตฤย; เมื่อไม่สมตฤยก็ไม่มีอิสระ ก็โกลาหลวุ่นวาย, ถ้ามีความสมตฤยก็สงบ มีลักษณะของความสะอาด สว่าง ใส อยู่ด้วย.

พยายามดำรงชีวิตให้ใกล้เข้าไป, ใกล้เข้าไป กับภาวะเช่นนี้ คือความเติบโตทางวิญญาณ เรื่อยๆ ไปจนกว่าจะถึงที่สุด แล้วคู่กันไปกับกการดำรงชีวิตทางฝ่ายวัตถุ คือประกอบอาชีพหากินหาเลี้ยงชีวิตไป; แต่อย่าได้ถือว่า ส่วนนี้เป็นส่วนสำคัญเลย; มีชีวิตฝ่ายร่างกายเนื้อหนังนี้ทรงอยู่ เพื่อเป็นภาชนะรองรับความเติบโต ในทางฝ่ายวิญญาณก็แล้วกัน. **อย่าไปหลงความเติบโตฝ่ายเนื้อหนัง** ให้มันเป็นเพียงบังจายอุปกรณ์ชั่วคราวชั่วขณะเรื่อยๆ ไป; อย่าไปหลงเป็นเรื่องสุขยอด แต่ไปมุ่งสุขยอดในทางฝ่ายวิญญาณ ซึ่งมันจะมีได้โดยอาศัยความเป็นอยู่อย่างถูกต้องในทางฝ่ายร่างกายนี้.

ฉะนั้น เราไม่ใช่มีชีวิตอยู่เพื่อกิน เพื่อ काम เพื่อเกียรติ จึงไม่ต้องหลงในเรื่องกิน เรื่อง काम เรื่องเกียรติ; จะมีชีวิตอยู่ เพื่อที่จะผ่านสิ่งเหล่านี้ไป. นี่เป็นการเติบโตทางวิญญานเรื่อยไป ก็จะได้ถึงปลายทาง คือเติบโตทางวิญญานได้.

เดี๋ยวนี้ฝ่ายวัตถุนิยม *materialism* ขนาดสูงสุดนี้ มันก็เป็นแต่เรื่องทางฝ่ายร่างกายหรือเนื้อหนังทั้งนั้น. โลกในปัจจุบันนี้กำลังเป็นโลกของวัตถุนิยม ไม่มองในด้านจิตใจ ไม่อยากจะมอง, แล้วคอยคัดค้าน คอยนั้นนี้อยู่ตลอดเวลา โดยที่เขาเห็นว่าเราจะสร้างสันติภาพขึ้นในโลกได้ ด้วยความสมบูรณ์ทางวัตถุ. นี่ผมเห็นว่า เป็นไปไม่ได้ ยิ่งสมบูรณ์ทางวัตถุ คนก็ยังเห็นแก่ตัว, จะต้องออกกฎหมายมาปราบปรามการกระทำที่เห็นแก่ตัว ต่อไปไม่มีที่สิ้นสุด.

ขอให้ดูเอาประโยชน์ทางวัตถุ หรือความเจริญทางร่างกาย เป็นเพียงภาพนะสำหรับรองรับความเติบโตทางวิญญาน กันดีกว่า. ถ้าทุกคนมีความเติบโตทางวิญญานกันพอสมควรแล้ว ไม่มีใครเห็นแก่ตัว โลกนี้ก็ไม่มี การเบียดเบียน. นี่ขอให้ดำรงชีวิตกันอย่างถูกต้อง ในลักษณะนี้ ก็จะเรียกว่าเป็นพุทธบริษัท คือหมู่คณะแห่งคน ^{๒๒} สู้ ^{๒๓} สู้คน ^{๒๔} สู้เบียดเบียน.

เวลาหมดแล้ว ปิดโรงเรียน.

โมกขธรรมประยุกต์

- ๒๑ -

๖ พฤษภาคม ๒๕๑๘

การหน่วงเอาพระนิพพาน เป็นอารมณ์

ท่านนักศึกษา ผู้มีความสนใจในธรรมทั้งหลาย,
การบรรยายเรื่องโมกขธรรมประยุกต์ เป็นครั้งที่ ๒๑ นี้
ผมจะกล่าวโดยห้วนๆย่อๆว่า การหน่วงเอานิพพาน เป็นอารมณ์.

ขอให้เข้าใจความหมายของคำว่า “ประยุกต์” ไว้เรื่อยๆไป เพราะ
ว่าเรื่องที่เอามาประยุกต์นี้ ยังเป็นเรื่องโมกขธรรม หรือเป็นเรื่องโลกุตตระยิ่ง
ขึ้นไปทุกทีตามลำดับ เดี่ยวนี้เราก็ถึงกับกล่าวว่า การหน่วงเอานิพพานเป็นอารมณ์.

คำว่า “หน่วงเอานิพพานเป็นอารมณ์” นี้เป็นภาษาโมกขธรรม หรือ
โลกุตตรธรรมโดยเฉพาะ; ไม่มีใช้ในภาษาชาวบ้านเหมือนคำอื่น ๆ. หลายคำที่เราพูดกันมา
แล้วเรื่องทาง เรื่องผู้ทาง เรื่องชีวิต อะไร ๆ อันเป็นภาษาที่ใช้ทั้งฝ่ายชาวบ้าน และฝ่าย

ธรรมะที่เป็นชั้นโลกุตตระ; ส่วนคำว่า “หวังเอานิพพานเป็นอารมณ์” นี้เป็นภาษาฝ่ายธรรมะ ฝ่ายโลกุตตระด้วยโดยตรง. ฉะนั้น การที่จะเอาไปทำให้เป็นสิ่งที่ประยุกต์กับชีวิตของคนธรรมดาสามัญ ในชีวิตประจำวันนั้น ก็ยังมีความหมายลึกซึ้งเป็นพิเศษ; จึงขอร้องให้พยายาม ทำความเข้าใจให้ดีๆ.

“การหวังเอานิพพานเป็นอารมณ์” เป็นภาษาโมกขธรรม

ที่ว่า “การหวังเอานิพพานเป็นอารมณ์” เป็นภาษาโมกขธรรม หรือภาษาโลกุตตรธรรมนั้น หมายความว่า มีจิตเพ่งจ้องต่อพระนิพพาน เพื่อให้หลุดถึงอยู่ตลอดเวลา; ความหมายก็บอกอยู่ในตัวแล้วว่ายังไม่ถึง ยังหวัง ยังเพ่ง ยังคอยปรับปรุงจิตใจ ที่จะให้หลุดถึงนิพพาน โดยการมีนิพพานเป็นอารมณ์. คำพูดนี้ก็คือคำพูดว่า “การหวังเอาพระนิพพานเป็นอารมณ์” เป็นภาษาที่ใช้เฉพาะ ในขณะที่บุคคลจะบรรลุมรรคผลชั้นใดชั้นหนึ่ง. ส่วนผู้ปฏิบัติที่ยังไม่บรรลุมรรคผลในชั้นอะไรเลย ได้ทำความเพียรมาตามลำดับ; เห็นอนิจจัง ทุกขัง อนัตตา จึงเกิดความรู้แจ้งในขั้นนี้ตามลำดับ. ในขณะที่ ทางหนึ่งเขามีการหวังเอาพระนิพพานเป็นอารมณ์คล้าย ๆ กับว่าจะโหนตัวเหวี่ยงไปฝากโน้น; ถ้าอุปมาก็เป็นอย่างนั้น.

ความรู้แจ้งในขณะนั้น เป็นการรู้แจ้งอริยสัจที่สมบูรณ์ หรือพร้อมที่จะรู้แจ้งซึ่งอริยสัจ ถึงขนาดที่จะบรรลุมรรค ผล ได้ มีการหวังพระนิพพานเป็นอารมณ์; ถ้าสำเร็จก็มีญาณชนิดที่เรียกว่า โคตรภูญาณ คือเปลี่ยนจากระดับคนธรรมดาสามัญไปสู่ความเป็นพระอริยเจ้า อาการที่ทำได้อย่างนี้ก็คือ “หวังพระนิพพานเป็นอารมณ์” ได้สำเร็จ.

เมื่อเป็นพระโสดาบันแล้ว ทำความเพียรเพื่อเป็นพระสกิทาคามีต่อไป ก็อย่างเดียวกันอีก : ต้องมีการ “หวังพระนิพพานเป็นอารมณ์” ทุกครั้งที่จะมีการบรรลุมรรค ผล

แต่ละชั้น ๆ จนกว่าจะถึงชั้นสุดท้าย. ฉะนั้น คำว่า “หน่วงพระนิพพานเป็นอารมณ์” จึงเป็นภาษาโลกุตระธรรม ในชั้นของการบรรลุมรรค ผล โดยเฉพาะ.

รู้จัก “นิพพาน” ให้ถูก แล้วประยุกต์มาใช้ได้

ที่นี่ จะเอามาประยุกต์กับเรื่องของเรา ในชีวิตประจำวันได้อย่างไร? ข้อนี้ จะทำได้ก็ต่อเมื่อเราเข้าใจว่า ความหมายของพระนิพพานนั้นคืออะไรเท่านั้น ซึ่งจะไต่กล่าวกัน ให้ชัดเจนพอสมควร. แต่ถ้าม้าสำหรับคนทั่วไป จะมีการ “หน่วงพระนิพพานเป็นอารมณ์” แล้ว ความหมายของคำว่า นิพพานจะต้องขยายออกไป ให้กว้างขวางถึงที่สุดตาม ทิวหนังสือ :-

คำว่า “นิพพาน” แปลว่า *ดับไม่มีส่วนเหลือ*, *นิ - ไม่มีส่วนเหลือ*, *พานะ* แปลว่า *ไป* หรือ *ดับ*, *นิพพาน* แปลว่า *ดับไม่มีส่วนเหลือ*; นี่เป็นทิวหนังสือ. ความหมายนั้นต้องรู้ว่า ดับของสิ่งที่ร้อน ที่ลุกเป็นไฟ, สิ่งที่ร้อน มีการดับเย็นลงเมื่อไร ก็เรียกว่า นิพพานเมื่อนั้น จะเป็นหน้าที่บรรลุมรรค ผล หรือไม่บรรลุมรรค ผล ก็ตาม.

ถ้าความร้อนแห่งจิตใจ คือ กิเลสนี้ เย็นลง ก็เรียกว่า นิพพาน เป็นชั่วคราวก็ได้ เป็นตลอดไปก็ได้ เป็นอย่างกลับไปกลับมาก็ได้ และเป็นอย่างบังเอิญ ประจวบเหมาะก็ได้ แล้วก็เป็นอย่างที่ปฏิบัติลงไปอย่างถูกต้องโดยตรงก็ได้ ขอแค่เพียงให้มีการดับลงแห่งความร้อน. ถ้า “ดับไม่เหลือ” ก็คือ *ไม่มีอะไรเหลือ*; แต่ถ้ายังมีความหมายพิเศษ ว่าดับไม่เหลือ สำหรับชิตชั้นนั้น ๆ เช่นดับไม่เหลือสำหรับชิตชั้นที่จะเป็นโสทาบัน, ชิตชั้นที่จะเป็นสภิกากามิ, ชิตชั้นที่จะเป็นอนากามิ, การดับไม่เหลือนั้นก็หมายถึงดับไม่เหลือของชิตชั้นนั้น ๆ อย่างนี้; เมื่อเป็นพระอรหันต์ ก็จะต้องเรียกว่า ดับไม่เหลือโดยสิ้นเชิง.

ความดับไม่เหลือแห่งสิ่งที่มีความร้อน; ความร้อนในที่นี้ หมายถึง กิเลส แล้วความทุกข์ ที่เป็นผลของกิเลส ก็ร้อนเหมือนกัน. คุณต้องเข้าใจว่า ความ

ร้อนในภาษาบาลีมีอยู่สอง : คือกิเลส เกิดขึ้น *กิร้อน*, แล้วผลของกิเลส คือ *ความทุกข์ กิร้อน*. กิเลสเป็นเหตุให้ทำกรรม แล้วรับผลกรรม มีความทุกข์อะไรก็ตามนั้นก็เป็นการร้อน ซึ่งโดยมากก็ถึงถึง ความเกิด ความแก่ ความเจ็บ ความตาย อันเป็นวิบากของการเวียนว่าย ค่ายอำนาจของกิเลส ; ฉะนั้น เขาก็มีตัวยก่า ที่จำง่ายอยู่ ๒ คำว่า **ไฟกิเลส** และ **ไฟทุกข์**.

ไฟกิเลส คือ โภคะ โภชะ โภชะ, **ไฟทุกข์** คือ ผลของมัน ได้แก่ เกิด แก่ เจ็บ ตาย เป็นต้น ตลอดถึง **ความรู้สึกที่ไม่เป็นสุข** ใดๆ. นี้เรียกว่า **ไฟ** คือ ความร้อน ๓ อย่างนี้ดับลงไป ก็ต้องเรียกว่า **ดับลงแห่งสิ่งซึ่งความร้อน**.

นิพพานคือเย็น ควรใช้ได้แก่ทุกคน

การที่เราจะมีความมุ่งหมาย ให้มีการดับลงแห่งความร้อนนี้ ควรจะใช้ **ไถ่แก่ทุกคน** **สภเวณินคณันธพาล** พวกเดียว เพราะเขาไม่ต้องการอะไรหมด เขาต้องการแต่ประโยชน์ ต้องการแต่เหยื่ออะไรของเขา. ถ้าเป็นคนธรรมคาสมัญญ ในชั้นบุคคลธรรมคาสมัญญปรกติ ไม่ใช่ชั้นธพาลแล้วละก็ จะต้องอยากจะดับลงแห่งความร้อนทั้งของกิเลสและความทุกข์ทั้งนั้น ; ถึงแม้คนธพาลก็เถอะ เมื่ออยู่ในความทุกข์หรือความร้อน เพราะอำนาจที่ทำความชั่ว ก็ย่อมอยากจะดับร้อนอยู่เหมือนกัน.

ตัวอย่าง เช่น คนไปตึกถูกคิดตระวาง ก็ต้องอยากจะออกมา ; เมื่อมีความร้อนกร้อนใจขึ้นมา ก็ย่อมอยากจะหยุดจะเย็น อยู่เหมือนกัน แต่มันทำไม่ได้ เพราะมีความเป็นธพาลมากเกินไป. ฉะนั้น เราจึงต้องเสียว่า การมุ่งนิพพาน คือ ความดับเย็นเป็นอารมณ์ นี้จะเอาเพียงแก่คนธรรมคาสมัญญตามปรกติขึ้นไปเรื่อยๆ ไป จนถึงคนชั้นดี คนชั้นพระอริยเจ้าเป็นที่สุดก็ได้.

“**หวังเป็นอารมณ์**” คือต้องการอย่างยิ่งเพื่อความรอด

“**หวังพระนิพพานเป็นอารมณ์**” นี้ คำว่า “**หวัง**” ก็หมายความว่า **มุ่ง** **จ้อง** หรือ **หวัง** ในฐานะที่เป็นเป้าหมาย ; อย่างพวกคุณเรียนหนังสือในมหาวิทยาลัย

คุณแก้ท้องห้วงอะไรเป็นเป้าหมายอยู่อย่างหนึ่ง, **กิริยาที่ห้วง** ในเป้าหมายอันนั้นแหละ **คือห้วง** แต่เป็นในระยะยาว ระยะไกล หรือกว้าง; ที่ถูกต้องจะแคบ ควรจะเจาะจง ควรจะรุนแรง ยิ่งขึ้นไปกว่านั้น เหมือนมาอยู่จอหน้า แล้วจะเอาให้ได้ เหมือนกับเรา เห็นอะไรที่อยู่จอหน้า แต่ยังไม่ถึง, นี่เราพยายามจะหยิบให้ถึง, พยายามที่จะให้ถึง ด้วยการมีความหวังเป็นอารมณ์อยู่ในใจ แล้วค้นร่นเพื่อไปที่นั่น.

คำว่า "อารมณ์" ในที่นี้ ก็หมายถึงอารมณ์ของใจ, อารมณ์ ๖ คือ รูป เสียง กลิ่น รส โผฏฐัพพะ ธัมมารมณ์; คำว่า **อารมณ์** หมายถึง **สิ่งเป็นที่ห้วง** ที่ถือเอาของ ตา หู จมูก ลิ้น กาย ใจ. ส่วนในที่นี้เป็นเรื่องของใจล้วน ห่วงความดับ เป็นสันทิของกิเลส และความทุกข์เป็นอารมณ์ เรียกว่าห่วงพระนิพพาน.

ขอให้คุณให้ดี สังเกตดูให้ละเอียด ว่า เมื่อคุณทำผิด หรือทำพลาด หรือทำอะไรชนิดที่เสียหายนอยู่ คุณ **ห้วง** ที่จะให้ได้กลับไปสู่ความถูกต้อง หรือห้วงที่จะให้พบความผิดพลาด หรืออันตรายนั้นผ่านพ้นไปโดยเร็ว; **จิตไปห้วงเจาะจง** ที่การกลับมาแห่งความถูกต้อง ความเรียบร้อย ความหมดปัญหา นั้น แล้ว **มันห้วงอย่างแรงมาก**, มุ่งหมายอย่างแรงมาก, เว้นไว้แต่จะเป็นอันตรายมากเกินไป จึงไม่รู้จักห้วง.

คนอันตรายสูงสุดก็จะเคล็ดเบ็ดเบี่ยงไปข้างหน้า ประชดประชัน แยกกัน ซ้ำพันตัวเอง หรือล่าพันคนอื่นไปตามเรื่อง. แต่ถ้ามั่นคนที่มีปรกติ มีความหมายของคำว่ามนุษย์ คือมีจิตใจสูงพอสมควรแล้ว ย่อมจะห้วงไปหาการดับแห่งความทุกข์ หรือปัญหา หรืออะไรต่างๆ เหล่านี้ ด้วยอำนาจของความต้องการอย่างยิ่ง.

"**ความต้องการอย่างยิ่ง**" ในที่นี้ **ไม่ใช่ตัดหา ไม่ใช่โลภะ ไม่ใช่อะไร** ที่เป็นกิเลส แม้มีความต้องการอย่างยิ่ง แต่ก็ต้องการที่จะดับความทุกข์นั้นเสีย; ความต้องการนี้ต้องมากขนาดที่เรียกว่าหมดกำลังของความต้องการ คือสูงสุดของความต้องการ. เมื่อเราจมลงไปใต้น้ำ หรือถูกจับกกลงไปใต้น้ำจมอยู่ใต้น้ำ ความต้องการที่จะขึ้นมาให้

พ้นจากน้ำก็มีมากน้อย? คุณลองไปคิดดู ไปลองจมน้ำดูเองก็ได้ แล้วมันจะเหลือกลิ่น เหลือทน อะไรหนักขึ้นๆ จะต้องการก็มากน้อยที่จะไหลขึ้นมาให้พ้นน้ำ; นี่คือการ ต้องการสูงสุด เพื่อให้เกิดความรอด.

เดี๋ยวนี้ก็ต้อง **มีความต้องการความดับเย็น** แห่งความร้อน มากถึงขนาดที่ เปรียบให้พंगมานั้น จึงจะประสบผล; แต่ที่ปฏิบัติก็มีพื้นฐานวิปัสสนากันอยู่ เป็นเรื่อง เล่นละครเสียโดยมาก ไม่ได้มีการเห็นความทุกข์แล้วก็เกลียดกลัว แล้วอยากจะออกมา เสียจากความทุกข์อย่างรุนแรง เหมือนกับคนที่ถูกจับตกลงไปในน้ำ แล้วต้องการจะไหล ขึ้นมาจากน้ำอย่างนั้น.

รู้จักอยากพ้นทุกข์ จึงต้องการพบความเย็น

นี่เป็นการทำให้เกิดความรู้อุณหภูมิในเรื่องของความทุกข์ ที่จำเป็นในเบื้องต้น : **จะต้องมีการเห็นความทุกข์ โดยถูกต้อง** อยากจะพ้น ออกมาจากความทุกข์จริงๆ. แต่ก่อนยังไม่มีการเห็นความทุกข์ ไม่รู้สึกว่าเป็นทุกข์ แล้วสมัครจะมาปฏิบัติเพื่อการดับทุกข์ นี้ก็น่าหัวลวะ; **อย่างดีที่สุดจะเป็นได้ ก็เพียงจะมาปฏิบัติเพื่อให้เห็นความทุกข์. ถ้าเห็นความทุกข์ ยิ่งขึ้นๆ ยิ่งขึ้นเท่าไร ความต้องการที่จะออก** เสียจากความทุกข์ **ก็จะมากขึ้น** เท่านั้น. เหมือนกับว่า เราพยายามที่จะมองเห็นในเรื่องของชาวบ้าน **มองเห็นความทุกข์** ที่เกิดมาจากความยากจน หรือว่า ความลำบากอะไรต่างๆ เรา **จึงพยายามเต็มที่** ในการที่จะศึกษาเล่าเรียน หรือประกอบอาชีพ หรือทำอะไร ให้แก้ปัญหาเหล่านั้น ให้จนได้; ซึ่งที่แท้ นั่นก็คือ เป็นการทำให้ดับความร้อน, ร้อนนกร้อนใจอย่างใด อย่างหนึ่งด้วยเหมือนกัน. **นี่มีความหมายของการหวังเอาความดับเย็นแห่งความร้อน เป็นใจความอยู่ด้วยเหมือนกัน.**

ฟังให้ถี่อกครั้งหนึ่งว่า การที่คุ้นอุตสาห์เล่าเรียน แล้ว **หวังที่จะประสบความสำเร็จ** ในการเล่าเรียน แล้วไปประกอบอาชีพ ทำตนให้เป็นคนมีกินมีใช้ มีความ

สะดวกสบายในเรื่องกิน เรื่องกาม เรื่องเกียรติ อะไรก็ตาม; ความหมายอันแท้จริง ส่วนหนึ่งมันอยู่ที่ **จะหันไปเสียจากปัญหาคือความทุกข์**. ฉะนั้น จึงหวังเอาความรอดพ้นชนิกนั้นเป็นอารมณ์อยู่ตลอดเวลาที่เล่าเรียน.

แม้ในขณะที่กำลังเรียนอยู่ในโรงเรียน ในวิทยาลัย ในมหาวิทยาลัย นั้นก็มีความหวังอยู่อย่างหนึ่ง แต่มันเนือๆ หรือเป็นครั้งคราว จะหวังกันตลอดเวลาก็เห็นทีเหนือๆ; ฉะนั้น ถ้าจะมีการหวังที่ถูกต้องแล้ว ก็คุมไปเฉยๆ ให้เป็นไปเองตามลำดับ นี้ก็ยังเรียกว่า “มีความหวังความสำเร็จ” เป็นอารมณ์อยู่นั่นเอง. แม้ที่สุด ในขณะที่ของธรรมะที่ชื่อว่า **อุเบกขา** ก็เป็นการหวังของมันอยู่ในตัว เพื่อเอานิพพานเป็นอารมณ์; หมายความว่า เมื่อได้ **จัดเตรียม** ในเรื่อง **สติ สัมมัจจะ วิริยะ ปัตติ บัณฑิติ และสมาธิ** อะไรเสร็จ **ได้ที** แล้ว ก็ **ปล่อยไว้** ในรูปของอุเบกขา. คำว่า “ในรูปของอุเบกขา” ไม่ใช่หมายความว่า มันหลับไป; ไม่ใช่เช่นนั้น; คือจิตพร้อมก็ปล่อยให้ทุกอย่างดำเนินไป โดยไม่ต้องชวนชวาย คั้นรนเพิ่มเติม แต่ยังมี ความหวังต่อผลสุดท้ายเป็นอารมณ์อยู่เสมอ.

เมื่อคุณได้จัดแจงตระเตรียมการศึกษาเล่าเรียน เข้ารูป เข้ารอยแล้ว ก็คงเหลืออยู่แต่ว่า ทำอย่างนั้นอยู่เฉยๆ อย่างเต็มที่ เรื่องมันก็ไปๆ ของมันตามลำดับ. นี่คือ **หวังความสำเร็จเป็นอารมณ์** แม้ในเรื่องการศึกษาเล่าเรียน, แม้ในเรื่องประกอบอาชีพ การงาน โดยเฉพาะอย่างยิ่งที่เราต้องทำในระยะยาว. เราหวังความสำเร็จเป็นอารมณ์ฉันท **ผู้ปฏิบัติธรรมก็หวังพระนิพพานเป็นอารมณ์อยู่ตลอดเวลา** ฉะนั้น แล้วก็หวังมากเป็นพิเศษในขณะแห่งการปฏิบัติ ในขั้นที่เรียกว่าเข้าได้เข้าเข็ม อะไรทำนองนี้.

นี่พูดเป็นภาษาชาวบ้านไปหน่อย แต่ก็พอฟังกันรู้เรื่อง ว่าการที่จะหวังพระนิพพานเป็นอารมณ์ในขั้นที่เอาจริงเอาจังของวิปัสสนานี้ ก็เป็นไปรุนแรงมาก.

นิพพานคือความเย็น ทุกคนต้องทวงมาใช้ประจำวัน

บัดนี้ เราจะมาพูดกัน ให้เห็นว่า “ทวงพระนิพพานเป็นอารมณ์” เป็นสิ่งที่จะต้องเอามาประสอที่สุดในเรื่องชีวิตประจำวัน แม้แต่ของฆราวาส. เราจะแบ่งคนออกเป็น ๓ พวกว่า :-

๑. ตามปกติ **ธรรมดาสามัญ** ทั่วไป นี้พวกหนึ่ง ก็ควรทวงพระนิพพานเป็นอารมณ์ ยกเว้นคนอันธพาลซึ่งจะไม่สมัครทำ แต่ก็ยังอาจจะทำได้ อาจจะประพุกเปลี่ยนแปลงได้จากความเป็นอันธพาล.

พวกนี้มักก็เป็น **พวกที่เป็นคนดี** ตั้งใจเป็นพิเศษกว่าคนธรรมดา กว่าชาวบ้านธรรมดา.

อีกพวกหนึ่ง เป็น **พวกที่บำเพ็ญเพียรอยู่อย่างขยันขันแข็ง** ปฏิบัติเพื่อบรรลุ มรรค ผล นิพพาน อยู่อย่างขยันขันแข็ง.

โดยเฉพาะ **พวกแรก** ที่ว่า เป็นคนธรรมดาสามัญตามปกติ ไม่เป็นอันธพาลนั้น ให้เขา ทวงเอาความสำเร็จสูงสุดของสารที่ ได้เกิดมาเป็นมนุษย์ นั้นแหละ เป็นอารมณ์ อยู่ตลอดเวลา; แต่ไม่รู้ว่า เอามาเพ็งจ้องอยู่ยงตลอดเวลา จนไม่ต้องทำอะไร. เมื่อจะทำอะไร ก็ทำไปตามที่ควรทำ แต่ต้องไม่มีว่า จุดหมายปลายทางนี้ **จะต้องเอาชัยชนะความทุกข์** เหล่านี้ให้ได้; แม้ในการทำงานเพื่อปากเพื่อท้องของเขา ก็ตั้งมุ่งความสำเร็จของภรรงานั้น เป็นอารมณ์กันอยู่อย่างเต็มที่. อีกทางหนึ่ง พร้อมกันไปในตัวนั่นเอง เขาควรจะเพ็งหากความไม่ร้อน; ไม่ปล่อยจิตให้ไปเผลอไป จนเกิดความร้อน เป็นทุกข์ เป็นห่วง วิตกกังวลเกิดขึ้นมาในการทำการงานนั้น.

คนที่ เป็นโรคประสาท เป็นโรคจิต เป็นบ้าอะไรไปเลย ก็เพราะว่า **ไม่รู้จักทำจิตให้เยือกเย็น** พร้อมกันไปในตัว ในขณะที่ทำการงานนั้น; เพราะว่าเขาได้รับ

คำสั่งสอนมาอย่างผิดๆ ว่าต้องมีกิเลส ต้องมีตัณหา ต้องมีการทะเยอทะยาน ต้องมีการมูมานะ มุทะลุตุตัน จึงจะทำการงานนั้นได้ดี ซึ่งผิดทั้งนั้น.

ทางที่ถูก ควรจะทำให้พอเหมาะพอดี แล้วก็มุ่งหวังความไม่ร้อน คือให้เป็นปรกติเยือกเย็นอยู่ตลอดเวลาด้วย. ส่วนนี้เป็นส่วนที่เริ่มมีนิพพานเป็นอารมณ์ของคณธรรมตาสามัญ หรือชาวบ้านทั้งหลาย. ฉะนั้น จึงมีการแนะนำ, แล้วก็อยากจะแนะนำกันตลอดไปว่า ให้ระวังข้อนี้ให้มากเป็นพิเศษว่า : **เมื่อคิดจะทำอะไร ต้องมีสติมาทันควันก่อนเสมอ** ว่า “**จะต้องไม่ร้อน, จะต้องไม่เดือดร้อน, จะไม่เผลให้เกิดความเร่าร้อนขึ้น เพราะสิ่งที่กำลังจะทำนี้**”; จะทำปเรียนในโรงเรียน หรือว่าจะทำการงาน หรือว่าจะส่งкм สมากมอะไรก็ตาม ต้องมุ่งหมายความเยือกเย็นอยู่เสมอแล้วทำไป ก็จะไม่ผิดพลาด เพราะเราเตรียมสำหรับจะไม่ผิดพลาดอยู่แล้วตั้งแต่ต้น. ถ้าเกิดร้อนขึ้นมา พลุ่พลุ่ขึ้นมา ก็ถือว่าเป็นความผิดพลาด.

ให้ฝึกเป็นอยู่อย่างไม่ร้อนอย่างพระเกี่ยวกับปัจฉัย ๔

ขอให้เป็นความหมายกว้างๆ สำหรับคนทั่วไปทุกคน ทุกวัย ทุกระดับ ทุกหน้าที่การงานนี้ว่า เราจะ **มุ่งหมายความไม่ร้อนอยู่ในชีวิตประจำวัน**, แล้วก็ฝึกหัดไว้ด้วย : **เมื่อลงมือทำอะไรก็มีสติสัมปชัญญะทำ** โดยเฉพาะอย่างยิ่ง ปฏิบัติอย่างพระก็ได้ คือ **เมื่อกินอาหาร, เมื่อสวมเครื่องนุ่งห่ม, เมื่อจะใช้สอยเครื่องใช้สอย, หรือเมื่อจะใช้หูกยาคราวเจ็บป่วย** ๔ ประการนี้ อย่าได้เผลให้เกิดความเร่าร้อนขึ้นมาได้.

ที่นี่ **คนเคยตามใจตัว** ตามใจกิเลส; เมื่อจะกิน ก็กินอย่างหิวทางวิญญาณ ไม่ใช่หิวทางร่างกาย; บางทีร่างกายกำลังบอกอยู่ว่า ยังอิมอยู่ ไม่ต้องกินก็ได้ แต่พอมานึกถึงอาหารอร่อย หรืออะไรขึ้นมา มันก็กระโตกผลุงทันที. ถ้าเป็นอย่างนั้นแล้ว **ก็ต้องร้อน** เพราะความหิวอย่างกิเลส ไม่ใช่หิวอย่างธรรมดากายที่ร่างกายหิว. เพราะว่า

แม้มีแล้วก็ยังหิว ; หิวชนิดนี้เราต้องระวัง มีสติสัมปชัญญะว่าควรจะกินหรือยัง ? ควรจะกินอะไร ? ควรจะกินอย่างไร ? ควรจะกินเท่าไร ? อย่างนี้จะได้ไม่ผิดพลาด ชนิดที่เป็นความร้อนขึ้นมา.

โดยเฉพาะอย่างยิ่ง **เมื่อกำลังเคี้ยว** และอร่อยที่สุดอยู่ในปากนี้ ; ระวังให้ดีๆ มัน **จะมีความร้อนถึง** อนาคตใหม่ปากพอง ถ้าใส่ กระเพาะ ทะลายก็ได้. ถ้าพูดอย่างตามภาษารธรรมะ เมื่อคนกินเข้าไปด้วยอำนาจกิเลส ตัณหา ยึดมั่น อย่างนี้แล้ว ถือว่าเคี้ยวนี้ปากจะเหมือนกับกินน้ำทองแดงละลายเข้าไป ท้องไส้พังทะลาย. นี่เป็นอุปมาที่พอจะจำได้ง่าย.

การท้วงความเย็นเป็นอารมณ์นี้ **ควรระวัง ให้มีการกินเหมือนกับพระ** กิน. เมื่อเคี้ยวอยู่นึกให้รู้ว่า อ้าว, นี้น้อย่างนี้, นี้น้อย่างนี้ ; ความอร่อยนี้ก็สักแต่ว่ามีธาตุบางอย่างออกมาพอเหมาะพอดี ตรงกับความรู้สึกของประสาทของลิ้น โดยอัตราที่พอเหมาะจึงได้เกิดรสอย่างนั้นขึ้น ที่เราสมมติเรียกกันว่ารสอร่อย.

ที่จริงรส ถ้ามากไป หรือน้อยไป ก็จะเป็นรสที่ไม่อร่อย หรือถึงกับเป็นยาพิษขึ้นมา. อย่างเช่น เปรี้ยวพอดีนี้ก็อร่อย แต่ว่าเปรี้ยวเกิน มันก็เป็นน้ำกรดที่จะกัดหรือถึงกับว่า กัดปากให้พังทะลายไปก็ได้ ด้วยอำนาจของน้ำกรด. รสหวาน รสขม หรืออะไรก็เหมือนกัน ถ้าพอดีๆ แล้ว จะอร่อย. นี่เรารู้ได้ว่า อร่อยนั้นคือความพอดีของสิ่งที่มาพบกัน คือ รสกับลิ้น, ประสาทของลิ้นนี้ กับรสของอาหารเป็นต้นนี้พอดีกันอย่างนั้น.

แม้กินของร้อนๆ อยู่ ก็เรียกว่าเย็นได้ เพราะว่าไม่ทำความร้อนในส่วนจิตใจ ; ฉะนั้น การกินอาหาร ชนิดไหน ก็อย่าให้เกิดความละโมภ ความตะกละ หรือความร้อนอย่างใดอย่างหนึ่งขึ้นมา, **หวังเอาความเย็นในฐานะของนิพพานมาเป็นอารมณ์ อยู่เสมอ แม้เมื่อกินอาหาร.**

ในเรื่องเครื่องนุ่งห่ม ก็เทียบเคียงโดยนัยะอันเดียวกัน; ถ้าไม่เช่นนั้น ก็จะต้องแกงตัวสววยอย่างโง่เขลา, สววยอย่างโง่เขลา ไม่ใช่สววยอย่างสุภาพบุรุษ หรือ ไม่ใช่สววยอย่างสัปปุรุษ ผู้มีสติปัญญา; สววยอย่างโง่เขลา แล้วก็กระพืดกระเพียบเป็นห่วงว่าจะไม่สววยอยู่นั้นแหละ.

จงคุณนหม่อมคนสาวที่โง่เขลาถึงที่สุดนี้ แต่งตัวไปหลง กระพืดกระเพียบไปหลง เผลียวไปเหตียวมมา กระวานกระวายอยู่ ยังไม่แน่ใจว่าจะสววยถึงที่สุด พอหมดเวลาที่จะแต่งตัว ก็ต้องออกไป ด้วยจิตใจที่ตั้งอยู่นั้น; อย่างนี้แหละที่ **ร้อนเพราะเครื่องนุ่งห่ม**. ถ้าทำอย่างพระ ก็ไม่มีความหมายอย่างนี้ คือพิจารณาถึงข้อที่ว่า “**เครื่องนุ่งห่มกิด คนผู้ใช้เครื่องนุ่งห่มกิด เป็นสักว่าธาตุตามธรรมชาติ**”; กิดทั้งนี้ ก็เย็น **ไม่มีความหลั่งขนมาแทงกิดเสด**.

นี่เป็นหลักทั่วๆ ไปที่จะใช้เครื่องนุ่งห่มให้เย็น โดยท่วงเขาคความเย็นเป็นอารมณ์อยู่เสมอ.

เครื่องใช้ ไม่ส้อยในบ้านเรือน ตลอดถึงตัวบ้านเรือนอะไรต่าง ๆ เหล่านี้ ก็เหมือนกัน. เคียงวัน เรามักแต่ลวามลึกลับนึกทำให้อุ่น เพราะความโง่ : จะไปได้ จะไปมิได้ แล้วก็ใช้ส้อยเกินกว่าความจำเป็น. คนที่ยังไม่มี ก็ยังห่อ ยังหวังที่จะได้ กล้าย ๆ กับว่ามุ่งความร้อนเป็นอารมณ์ แล้วก็ไปพอก. แม้ว่าในบ้านนี้จะมียุทนต์ มีตู้เย็น มีอะไรหลายๆ อย่าง แล้วมันก็จึจึชชไป ยังร้อน ยังมุ่งหมายอย่างอื่นต่อไปอีก. เพราะฉะนั้น ความเย็นไม่ได้มีขึ้น เพราะว่าหามาได้ตามที่ต้องการ, เพราะว่าความต้องการมันยึดตัวออกไปได้ ไม่มีที่สิ้นสุด.

ความเย็นนั้นอยู่ที่หยุดความต้องการนั้นเสีย; เมื่อใช้ส้อยสิ่งเหล่านั้นอยู่ ก็ใช้สอยไปด้วยการหยุดความต้องการด้วยอำนาจของความโง่เขลาเสีย เคียงก็จะเย็น, ไม่ต้องใช้ของวิเศษวิโสมันก็เย็น หรือแม้จะใช้ของวิเศษวิโสมันก็เย็น. ถ้า **จิตคนวาง**

ไว้ถูกต้องแล้ว ของที่นำมาใช้สอนนั้นจะขันติ หรือขันเลศ **ขันอะไรมันก็เย็น** หรือจะขันแล้ว **ขันต่ำที่สุด ก็เย็น,** จะกินข้าวด้วยกะลา ก็เย็น, จะกินข้าวด้วยจานทองคำ **ประดับด้วยเพชรพลอย มันก็เย็น** ถ้าว่าดำรงจิตใจไว้ถูกต้อง; เพราะว่าเราท้วงเอาจความเย็นเป็นอารมณ์ไว้เสมอ. **นี่เป็นตัวอย่างเท่านั้น จะแจกรายละเอียดกันไปทั้งหมดไม่ไหว.**

เรื่องหยูกยาสำหรับแก้โรค นี้ก็ตั้งต้นไปตั้งแต่ว่า **อย่ากลัวตายให้มากนัก :** พอมีอะไรๆ ผิดปรกติไปสักนิด ก็กลัวตายจนร้อน จนอะไร เหมือนกับถูกสนถูกสุ่มอะไรอยู่. **นี่ก็ผิดแล้ว ร้อนไปเปล่าๆ.** เกี่ยวพันรณหการแก้ไขด้วยความโง่เขลา ด้วยความกลัวที่มากกว่าเหตุ เหมือนที่เป็นๆ กันอยู่เดี๋ยวนี้; เป็นอะไรนิดหนึ่งก็กลัวตาย ร้อยเท่า พันเท่า หมื่นเท่า สำหรับคนเดี๋ยวนี้.

ผมต้องพูดตรงๆ ว่า คนที่ได้รับการศึกษา อย่างพวกคุณทั้งหลายที่นี้แหละเวลานี้ พอเจ็บไข้สักหน่อยหนึ่ง ก็กลัวตายมากกว่าคนสมัยปู่ย่า ตายาย ที่โง่เขลา ซึ่งเขาไม่ค่อยกลัวนัก แล้วเขาก็พยายามไปตามสมควร แล้วเขาก็ไม่ตายเหมือนกัน. **เรานั้นได้ความกลัวที่เพ้อ, ความรักษาเยียวยาที่เพ้อ แล้วยังร้อน หรือกลัวอยู่ มากกว่าคนโง่ๆ สมัยปู่ย่า ตายาย** ของเรา. **ทั้งนี้ก็เพราะว่า** เขามุ่งความเย็น หรือความหยุด หรือความดู พิจารณาไปอย่างซ้าๆ; **ที่ตีมาก, เป็นขั้นตีมากก็คือ ถ้าความเจ็บไข้เกิดขึ้น ก็ถือเอาเป็นโอกาส สำหรับการศึกษารธรรมะไปเสียเลย.** พวกเราไม่เคยเป็นอย่างนี้.

พวกเรานั้น พอเจ็บไข้อะไรนิดหน่อยนิดหนึ่ง ก็ว่า **“ความตายมาแล้วโว้ย,”** แล้วก็เป็นบ้าไปในทางวิญญาน. **ถ้าว่า เป็นคนสมัยเก่าโน้น** ถีอธรรมะตามระบบโบราณนั้น เขาเรียกว่า **“เทวทูตมาบอกสิ่งที่ตีให้แล้วโว้ย”;** ถ้า **ความเจ็บไข้มาถึง** ละก็กลับย้อนรับมัน ในฐานะที่ว่า **เทวทูตมาบอกข่าวดีแล้ว** คือให้เรามาไม่ประมาท ให้เราเตรียมตัว ให้เราทำอะไร **ชนิดที่ว่า** เราจะต้องแก่ ต้องเจ็บ ต้องตายนี้. การ

ไปหาหมอ หายากิน เอาไว้ทีหลังดีกว่า; ต้อนรับในฐานะที่เป็นเทวดา หรือธรรม-
ทูตที่ดี มาบอก. หนึ่งใจคือเป็นปรกติ แล้วก็เย็น, แล้วจึงไปหาหูกยามากิน บริหาร
รักษาไปด้วยความเยือกเย็น. นี้ก็เรียกว่า เย็นในระยะแรกเสียแล้ว ของการเจ็บไข้.

หนึ่ง **เรื่องการกินหูกยามากินก็เหมือนกัน ด้วยใจล่อที่ปรกติ ที่บังคับตัว
ได้ มันก็เย็น;** แต่คนเดียวนั้น ถ้ายาขมสักนิด เขาจะขวางทั้งไปเลย, คนสมัยโน้น
จะขมเท่าไร เขาก็กินได้ แล้วเขาก็ไม่มียาหอม ๆ หวาน ๆ จืด ๆ กิน เหมือนคนสมัยนี้.
คำว่า “ยา” ของคนโบราณจะต้องเหม็น ต้องขม ต้องอะไรอย่างนี้ เขาก็กินได้ ไม่มี
เคียดร้อเพราะยาขม หรือว่าการรักษาก็ไม่วิเศษวิโสอะไร เพราะว่าเขากอยแต่จะจ้องหา
ความเย็น. ส่วนเรานี้มีความกลัว ความโง่ รวมกัน มีความกลัวอย่างตื่นตูมไป มัน
ก็ร้อนอยู่ในความกลัว ร้อนอยู่ในความโง่ ร้อนอยู่ในความไม่ตั้งใจ.

ขอให้ลองกลับกันเสียใหม่ตามแบบที่ว่ามานี้ **มุ่งหมายความเย็นเป็นอารมณ์
อยู่เรื่อย รักษาการรักษาไป จะใกล้ตายเข้าไปก็ยิ่งเย็น จะดีกว่า จนกระทั่งตายไปด้วย
ความเย็น** เพราะว่ามีนิพพานเป็นอารมณ์อยู่เรื่อย.

นี่ยกตัวอย่างด้วยเรื่องอาหาร เรื่องเครื่องนุ่งห่ม เรื่องที่อยู่อาศัย เครื่องใช้สอย
และยาแก้โรค ก็ต้องแก้ปัญหาล้วนนี้ให้ได้; เพราะว่า ๔ อย่างนี้จำเป็นที่จะต้องมี
ต้องบริโภคน ด้วยความเย็น; ส่วนการทำงานก็เย็นอย่างที่ว่ามาแล้ว. **การดำรง
ชีวิตอยู่ด้วยปัจจัย ๔ นึกเย็น;** อย่างนี้เรียกว่าเป็นผู้มีความเย็นเป็นอารมณ์.

ทุกคนสามารถหน่วงเอาความเย็นโดยลำดับ

คนพวกที่ ๑. คนปรกติ หมายความว่าสามารถจะพิจารณา และเข้าใจข้อ
เท็จจริงเหล่านี้ เอาจมาประพฤติปฏิบัติอยู่เป็นปรกตินิสัย; ให้อยู่ด้วยความเย็น มุ่งจ้อง
หรือว่าถนอมความรู้สึกเย็นนี้ไว้เป็นอารมณ์.

คนพวกที่ ๒. คนที่ตั้งใจเป็นพิเศษ พวกนี้ก็คือคนที่ไปศึกษาเล่าเรียนมาเป็นชาววัดสักหน่อย ก็ต้องการความเย็นยิ่งขึ้นไป มากกว่าชาวบ้าน, หรือว่า ถ้าเป็นคนอายุมากแล้ว ผ่านความร้อนมามากแล้วก็ตั้งใจจะให้เย็นเป็นพิเศษ หนาวความเย็นเป็นพิเศษ โดยน้อยอย่างเดียวกันกับพวกแรก; **เป็นอยู่ให้เย็นมากขึ้นกว่าพวกแรก** แต่ก้าวเข้าไปสู่การปฏิบัติธรรมเป็นพิเศษ.

คนพวกที่ ๓. ที่ปฏิบัติธรรมเป็นพิเศษ คือเป็นนักกรรมฐาน นักวิปัสสนา เป็นโยคี มุนี อุบายอะไรต่าง ๆ เมื่อทำไปดูวิถี ก็มีงความเย็น ไกลกว่า สูงกว่า มากกว่า แล้วเป็นไปไต่ตามลำดับ. นี้ผู้นำเพ็ดเพียรโดยตรงนี้ ก็เพียรเพื่อให้เย็น; คนชนิดนี้ยิ่งจ้องพระนิพพานเป็นอารมณ์มากขึ้น. ถ้าจะพูดให้กว้างที่สุด ก็จะต้องพูดว่า เขา **จ้องความเย็นเป็นอารมณ์** หรือจ้องนิพพานเป็นอารมณ์นั้น ตามความหมายของเขา ตามที่เขารู้สึกอย่างไร ว่าอะไรเป็นความเย็น หรือเป็นนิพพาน. ถ้าตามสมบัติเป็นนิพพานก็ไปตามแบบนี้ เพื่อเข้าสู่ภาวะแห่งจิตใจที่เป็นอย่างนั้น.

สำหรับ พุทธบริษัท หรือผู้นับถือพุทธศาสนานี้ เอาความเย็นที่เกิดมาจากกิเลสไม่รบกวน หรือกิเลสหมดไปโดยสิ้นเชิง นี้เป็นความเย็น เฟ่งจ้องที่นี้. ฉะนั้นคำว่า "นิพพาน" ในกรณีอย่างนี้ หมายถึงความสิ้นไปแห่งกิเลส, ความสิ้นไปแห่งตัวกู-ของกูโดยประการทั้งปวง.

แต่ถึงอย่างไรก็ดี การปฏิบัติต้องเป็นไปตามลำดับ : เมื่อปฏิบัติในขั้นศีล ก็ได้รับความเย็น อย่างที่เกิดจากศีล, เมื่อปฏิบัติสมาธิ ก็ได้รับความเย็น อย่างที่ได้รับจากการปฏิบัติสมาธิ เช่น พอลงมือทำสมาธิในขั้นต้นนี้ก็ย่อมปรารถนาความไม่มีมาแห่งนิวรรตทั้ง ๕. เมื่อนิวรรตทั้ง ๕ ไม่มีมา ก็เป็นความเย็นชนิดหนึ่ง ตามแบบของสมาธิ; ฉะนั้นจึงทำสมาธิเพื่อกำจัดนิวรรต ๕ ก่อนสิ่งใดหมด. เมื่อจิตปราศจากนิวรรต ๕ แล้ว ก็พร้อมที่จะทำต่อไป คือ มีปัญญาเห็นแจ้ง ในสิ่งที่เป็นการร้อนที่ลึกซึ้งขึ้นไปกว่า

ถือกิเลส หรือตั้งโยชานะไว้ทั้งหลาย ก็มุ่งหมายความสิ้นไปแห่งกิเลส สิ้นไปแห่งตั้งโยชานะทั้งหลายนั่นเอง มุ่งจึงอยู่ที่นั่น.

ในระดับที่เป็นขั้นปัญญา หรือขั้นวิปัสสนา มีหลายชั้นหลายตอน มีขั้นตอนมาก ฉะเอียดประณีต ถึยบขึ้นไปตามลำดับ ไม่เหมือนกับขั้นศีล ชั้นสมาธิ ซึ่งไปสุ่น ๆ ไม่ประณีตซับซ้อนอะไรนัก.

ใน **ขั้นปัญญา** หรือ**ขั้นวิปัสสนา** ทุกขั้นตอนมีสิ่งที่จะล้มเสียไม่ได้ คือว่าการทำงาน “เพื่อความสิ้นไปแห่งกิเลส” เพื่อความปราภฏขั้นแห่งพระนิพพาน. ถ้ายังข้องอย่างนั้นมากเข้า เข้มขันเข้า เมื่อญาณเป็นไปตามลำดับ ถึงญาณประเภทที่เรียกกันว่า **สัจจานุโลมิกญาณ** เป็นต้น; ถ้าทำได้สำเร็จ ก็จะมี **โคตรกญาณ** อย่างที่วามานแล้ว. “หน่วง พระนิพพานเป็นอารมณ์” สำเร็จ ก็บรรลุมรรค ผล ชั้นในขั้นหนึ่ง * อย่างน้อยก็ได้โศคาบัตติผล. อย่างนี้เรียกว่า **การหน่วงเอาพระนิพพานเป็นอารมณ์** นั้นอยู่เป็นขั้น ๆ อย่างที่ชี้ให้เห็นก็มี ๓ ชั้น :-

- คนธรรมคาสามญทั่วไป ชั้นหนึ่ง.
- คนที่มีความตั้งใจเป็นพิเศษ เพราะได้สัทับมาพอสมควรแล้วกัชั้นหนึ่ง.
- ชั้นที่เป็นผู้นำเพียรเพียรเพื่อโลกุตระธรรมโดยตรงนี้ก็ออกบวช หรืออะไรทำนองนี้ ก็ชั้นหนึ่ง.

เท่าที่กล่าวมาแล้วนี้ คุณคงจะจับใจความได้ ว่า “การหน่วงพระนิพพานเป็นอารมณ์” นั้น มีได้มุ่งหมายแต่ในขณะจิตที่จะบรรลุมรรค ผล ซึ่งเป็นเจ้าของคำ ๆ นี้ แต่เขา ขยายความให้ต่ำลงมา ถึงความรู้สึกของคน ไม่ว่าชนิดไหน ประเภทไหน ระดับไหน ที่เขาจะมุ่งหมายหาความหมดปัญหา ความเกลียดไปแห่งสิ่งรบกวนจิตใจนี้เป็นอารมณ์. ฉะนั้น ควรจะหักการกระทำเช่นนี้ไว้ให้เป็นนิสัย ถ้าจะเกิดความขุ่นมัวเร้าร้อนอะไรขึ้นมา ก็ปล่อยไปให้ เพราะเราต้องการความเย็นอยู่เรื่อยไป.

ถ้าเข้าใจเรื่องนี้ ผมก็คิดว่า คงจะกลับไปจากที่นี้ ด้วยความรู้สึก **เพ่งความเย็น เป็นอารมณ์** ได้มากขึ้น คงจะแปลกกว่าแต่ก่อนนี้ ซึ่งไม่รู้จักเพ่งหาความเย็นเป็นอารมณ์.

นี่ก็เรียกว่า **เพ่งนิพพานเป็นอารมณ์** โดยนัย คือโดยอ้อม โดยปริยาย โดยเท่าที่จะทำได้สักเท่าไร; เพราะว่า **ทุกคนก็ต้องการความเย็นอยู่แล้ว** ไม่มีใครต้องการความร้อน. รู้จักความเย็นให้ดี ๆ คอยจจจอยู่แต่ที่จะให้เย็นเท่านั้น; อย่างนี้ผมก็เรียกว่า “**โมกขธรรมประยุกต์**” ในชีวิตประจำวันได้ ในความหมายของคำพูดที่ว่า “การห่วงเอาพระนิพพานเป็นอารมณ์”. **ให้ความหมายแก่คำว่า นิพพาน นั่นคือเย็น** หรือดับลงแห่งความร้อน.

วิธีปฏิบัติที่ง่ายคือมุ่งดับไม่เหลือ

เวลาที่เหลืออยู่เล็กน้อยนี้ จะพูดเรื่องวิธีปฏิบัติที่ง่าย ๆ สั้น ๆ ต่อความไว้หมั่นตอีกครึ่งคือ เราจะต้องรู้ว่า : คำว่า **นิพพาน** นี้เป็นภาษาบาลี จึงลำบากแก่เราซึ่งไม่ใช่เจ้าของภาษานั้น แล้วก็แปลนิพพานนี้ออกมาเป็นภาษาไทย ได้ความตรง ๆ ตามตัวหนังสือที่ว่า **ดับไม่เหลือแห่งความร้อน**; **นิ-** คือ **ไม่เหลือ**, **พ-ว-น-** ไป... **รู้จักเอาหนืว่า** **พบเมตตยแห่งทวเมรอน**; เพราะสิ่งที่ไม่ดับ ก็คือร้อน; สิ่งที่มีการดับได้ก็คือ มีความร้อน; จึงหมายถึง **ดับไม่เหลือก็แล้วกัน** และรู้ว่า **ดับความร้อน**.

ที่นี้ **อะไรร้อน ?** **กิเลส** และ **ความทุกข์**; ทั้งสองอย่างนี้สรุปลงไปได้ในคำพูดธรรมคาสามัญที่พูดว่า **ความรู้สึกว่า ตัวกู-ของกู**. **ความรู้สึกว่า ตัวกู-ของกู**นี้จำให้ดี ๆ; **ถ้าความรู้สึกว่าตัวกู-ของกู** โดยตรงก็ตาม โดยอ้อมก็ตาม โดยนัยอะไรก็ตาม เกิดขึ้นแล้ว มัน **เป็นความร้อน** แล้วก็ร้อนนานาแบบ : ร้อนให้เห็น ร้อนไม่เห็น ร้อนอย่างลึกซึ้ง และร้อนอย่างทีเรียกว่า **เย็นสุกซิด** นี้ก็ยิ่งร้อน, เหมือนกับความเย็นทางเนื้อหนังสุกซิด นี้ก็เป็นทุกข์.

ความหมายของคำพุทธมันต์ฉบับ ตีอระวังให้ตี; ความทุกข์มีหลายแบบ :
 ร้อนนักก็ทุกข์ เย็นนักก็เป็นทุกข์ เจ็บปวดอะไรก็เป็นทุกข์. **ถ้าไม่ทุกข์ ต้องไม่มี
 ความรู้สึกประเทวร้อน** ด้วยอำนาจของตัวกู-ของกู; ถ้าตัวกู- ของกูเกิดขึ้นมันก็เป็น
 ของร้อน เพราะว่าเป็นกิเลส โลกะ โทสะ โมหะ อยู่ในนั้น และเป็นความไม่ได้เข้าใจ
 อยู่ในนั้น ก็เป็นทุกข์อยู่ในนั้น ในความรู้สึกที่เคียดชังกัน เกี่ยวกับตัวกู, เกี่ยวกับ
 ของกู. นี้เรียกว่าภพ หรือชาติ เกิดขึ้นมาเป็นตัวกู-ของกูแต่ละวัน ๆ หลาย ๆ ภพ หลาย ๆ
 ชาติ เป็นไฟ. สรุปความอีกตอนหนึ่งว่า ภพนี้เป็นไฟ, **ภพแห่งตัวกู-ของกูนี้เป็นไฟ.**

ที่นี่ เราก็มื่อระอา ความติดกันอ้อมไปเพื่อดับไม่เหลือ เพื่อไม่ให้เกิด
 ภพใด ๆ ที่นี่ก็ตาม หรือว่า ถ้าเชื่อว่า หลังจากตายแล้ว จะเกิดอีกก็ตาม ก็ได้เหมือนกัน;
 เพราะถ้ามันชื่อว่า ภพแล้ว เป็นต้องร้อนเป็นไฟ. ฉะนั้นจึงไม่อยากจะมี ไม่อยากจะ
 เป็น. อย่างที่เรียกว่าภพ คือ ตัวกู-ของกู, อยากจะว่างไปจากตัวกู-ของกู ก็คือ
 ว่างไปจากภพ ว่างไปจากความมีความเป็น. ภาวะอันนี้ เราเรียกว่า **ภาวะแห่งนิพพาน**
 คือ **ความดับไม่เหลือ.**

แม้ยู่ที่นี้เตียวนี้ ยังเป็นหนุ่มเป็นสาวอย่างนี้ เราก็เข้าใจอย่างนี้ได้ ว่า ถ้ามี
 ภพเกิดขึ้นในใจ; ภ-วะ-ภพ คือความเป็นขึ้นมาแห่งตัวกู-ของกู จะเรียกว่าคน
 ว่าสัตว์ ว่าอะไรก็สุดแท้ล้วนแต่ร้อน แล้วเราก็ต้องการ "ดับไม่เหลือ". **จงอยู่อย่าง
 ไม่มีภพ อย่างดับไม่เหลือ** สมัยครอย่างนี้เรื่อยไปเกิด จะเกิดตาย; สมัยที่จะไม่มี
 ตัวกู-ของกูไว้เป็นต้นทุนก่อน แล้วจะเกิดตาย, แล้วจิตก็จะอ้อมเพื่อจะไม่เกิดตัวกู
 -ของกูนี้เรื่อยไป. ตั้งต้นตั้งแต่เตียวนี้ละ แล้วก็ให้มีการดับเรื่อยไป จนกระทั่งเรียกว่า
 ร่างกายดับ คือ ดับเมื่อถูกเขาจับใส่โลง นั่นคือดับร่างกาย. ส่วน **ดับภพ** นั้น ดับได้
 ตั้งแต่เตียวนี้ ยังเป็น ๆ ยู่ **คือไม่เกิด "ตัวกู-ของกู"** ก็ไม่เรียกว่า เกิดภพ. อย่างนี้
 เราพูดคำพุทธขึ้นอีกคำหนึ่ง เพื่อจำง่ายดีมีมาก ว่า **"ตาอเล็ดก่อนตาย"**.

พยายามอยู่อย่าง “ตายเสียก่อนตาย”

ตายเสียก่อนตาย. “ตายเสีย” คำแรกนี้ คือตายเสียจากตัวกู - ของกู คือปราศจากความรู้สึกตัวกู - ของกู. ตายเสียก่อนตาย ตายคำหลัง คือตายอย่างเข้าใจ. ก่อนแต่ที่จะมีการตายอย่างเข้าใจ จงมีการตายอย่างเสียก่อน คือเห็น; แล้วดับเห็นแห่งกิเลส และความทุกข์นั้น ก็เรียกว่า ตายเหมือนกัน; เพราะ ตัวกู - ของกู ที่มันเกิดรำขึ้นมา ยกหูชูหาง นั้นแหละ เป็นตัวร้ายกาจ ให้มันตายเสียตั้งแต่เดี๋ยวนี้ หรือว่ามันโผล่หัวขึ้นมาอีก ก็ฆ่ามันลงไปทุกที.

ตัวกู - ของกูนี้ตายยาก มันเก็บชีวิตไว้อย่างประหลาด ก็อยู่ในรกรากของอวิชชา ของอนุสัยอะไรต่างๆ; แต่ว่าไม่เป็นไร เกิดมาทุกที ก็ฆ่ามันให้ตายทุกที ไปแล้วมันก็จะเกิดยกขึ้นทุกที จะห่างออกไปทุกที ห่างออกไปทุกที จนกระทั่งไม่เห็นหน้า ไม่กลับมาอีกเลย. ถ้าทำได้สำเร็จในขั้นนี้ ก็เรียกว่า “ตายเสร็จเสียก่อนตาย” ก็เป็นพระอรหันต์.

พระอรหันต์มีความหมายเป็นผู้ตายเสร็จแล้วก่อนตาย ไม่มีกิเลสเหลืออยู่ แต่ร่างกายยังไม่ตาย ก็คือนิพพานโดยสมบูรณ์. สำหรับเราแม้ทำไม่ได้ถึงนั้น เราทำตามท่าน เราทำตามรอยพระอรหันต์ เรามุ่งจ้องอย่างนั้น แล้วก็ทำไปตามที่ทำได้.

ขอให้มีการ “ตายเสียก่อนตาย” แล้วถือเอา เป็นปริญาของสวนโมกข์; ใครจะทำได้ หรือไม่ได้รับ ต้องรู้เอง, ไม่มีประกาศนียบัตรให้ เพราะเป็นเรื่องที่ต้องรู้เอง. ใครจะได้ หรือไม่ได้ ปริญาของสวนโมกข์ คือ “ตายเสียก่อนตาย” นั้น; ไม่ใช่ว่า มาอยู่สวนโมกข์แล้วจะได้ปริญານี้; แต่ก็ยังถือเอาว่าเป็นปริญาของสวนโมกข์.

ขอให้ทุกคนพยายามได้รับปริญา “ตายเสียก่อนตาย” คือมุ่งหมายความดับไม่เหลืออยู่เรื่อยไป จนกระทั่งวาระสุดท้ายที่เราจะทำได้. ใต้พู่มาแล้วว่า ตั้งแต่

บัดนี้เป็นต้นไป จนกว่าจะถึงเวลาเข้าโลง เราจะปรับปรุงความรู้ ความปรารถนานั้น ให้อยู่
 ในรูปของความ *ดับไม่เหลือ - ดับไม่เหลือ* นี้เรื่อยไป. แม้จะเกิดอะไรขึ้นเป็น *ความคิด*
หวัง ก็เมื่อเราต้องการความดับไม่เหลือ อะไรมัน *จะทำอะไรเราได้*. เมื่อเกิดอะไรขึ้น
 เป็น *ความสมหวัง* ก็ *ไม่ทำให้เรารู้ใจได้*; เพราะเราต้องการความดับไม่เหลือต่างหาก.

เราจะได้รับโภกธรรมในส่วนน่ารักน่าพอใจ อยากรู้ก็ *ก็* ไม่มี ความหมาย
 อะไร เพราะเราอยากจะดับไม่เหลือต่างหาก, * หรือว่า เกิดได้โภกธรรมในส่วนไม่น่ารัก
 ไม่น่าพอใจ ก็ไม่มี ความหมายอะไร เพราะเรา *ต้องการจะดับไม่เหลือ*; อย่างนั้นแล้วจึง
 จะอยู่ *อย่าง* เป็นความว่างจากกิเลส และ *ความทุกข์* ที่เรียกว่า *ดับไม่เหลือแห่งความ*
ร้อน ทำให้มากขึ้น ๆ ให้อ้าวออกไป ๆ แล้วจะมี “*นาทิทอง*”. ขอใช้คำโลกโลก
 อย่างชาวบ้านเขาใช้บ้าง. มันเป็น “*นาทิทอง*” อยู่ตอนที่ จะเข้าโลงนั้นแหละ เมื่อเจ็บ
 ปวดอะไรเข้า ก็ควรระติใจว่า โอ๊ย, น้ำมันจะได้ดับไม่เหลือเร็วเข้า.

เราจะ *ไม่กลัวความเจ็บไข้* ได้บ่วยเหล่านั้นเลย จะรักษา ก็รักษาไปซี ใจไม่
 เป็นทุกข์ เพราะถ้าเราจะดับลงไป เราก็จะทำให้ดับไม่เหลือ หรือว่าจะรอดชีวิตกลับมา
 เราก็คงอยู่ *อย่าง* ดับไม่เหลือ; เลยไม่มีทางขาดทุน. *เมื่อจะดับจิตครั้งสุดท้าย* ก็ให้
*สมัครดับไปด้วยความรู้สึก*ว่า *สมัครดับไม่เหลือ - สมัครดับไม่เหลือ*; แล้วจะ
 ไปเอาปัจจัยอะไรมาเกิดอีกถ้าว่าเชื่อในการเกิดอีก, ถ้าไม่นึกถึงเรื่องเกิดอีก อะไรรกันแล้ว
 ก็สิ้นสुकกัน คือ ดับไม่เหลือ.

ที่จริงมัน *ควรจะสิ้นสุดกันตั้งแต่องยังเป็น ๆ* เพราะเราไม่ต้องการจะเป็นอะไร
 ไม่มีภพ ไม่มีชาติ ที่จะเกิดขึ้นวันละหลาย ๆ หน นี้ไม่มี ก็ดับไม่เหลือกันในตอนนี้แหละ,
 ไม่มีปัญหาเรื่องเข้าโลงแล้วว่า จะเกิดอีก หรือไม่เกิด. แต่เราก็ก็นึกถึงความคิด
 ความเชื่อของคนหมู่มาก ที่ว่าเข้าโลงแล้วไปเกิดอีก เวียนว้ายไป ก็ให้เวียนว้ายไป;
 เขาเชื่ออย่างนั้นก็เชื่อไป เราไม่คิดเทียบเขาว่าผิด หรือว่าโง่เขลาอะไร เพราะว่าเขาอยาก
 จะเชื่ออย่างนั้น, ส่วนเราอยากเชื่ออย่างนี้ เพื่อให้เร็วเข้า.

เราต้องการให้มีนิพพานเป็นอารมณ์อยู่ทุก ๆ วินาที และเที่ยววัน แล้วก็ดับไม่เหลืออยู่, มีนิพพานเป็นอารมณ์อยู่ทุก ๆ ๑๐ นาที จนไม่มีอะไรเกิดขึ้นมาอีก มันเป็นการสิ้นสุดลง สามารถตายเสียก่อนตายได้จริง. ฉะนั้น เมื่อ **เจ็บบใช้ด้วยโรคที่ตายช้า** ก็นึกถึง **ดับไม่เหลือ** **เจ็บบใช้ด้วยโรคตายเร็ว** ก็ยังนึกถึง **ดับไม่เหลือ**. ถ้าว่า **ประสบอุบัติเหตุ** เช่นว่า ถูกรถชนหรืออะไรก็ตาม บังบึ้งขึ้นมา อีกครึ่งวินาที จะต้องมีเวลาพอสำหรับ จะนึกถึงความ **ดับไม่เหลือ**.

ขอให้สังเกตเถิด หรือเราไปศึกษาเขาก็ได้ หรือจะสังเกตจากความรู้สึก อาจจะยาก; ถ้าสมมติว่า เกิดถูกฟันกดล้มเดียวตาย อย่างนั้นมันก็จะ **ต้องมีระยะที่ว่า "ต้องดับไม่เหลือ"**. พอรู้สึกว่าคุณนั้น ก็สมควรดับไม่เหลือเสีย แล้วมันก็ดับ หรือ ตายไปพร้อมกับความรู้สึกปรารถนาที่จะดับไม่เหลือ, "**สมควรจะดับไม่เหลือ**" ใช้คำว่า อย่างนี้ดีกว่า **ไม่ต้องใช้คำว่า** **อยาก** หรือ **ปรารถนา** อะไรกันอีก; เพราะว่า เราจะได้ จงการที่จะดับไม่เหลืออยู่เป็นประจำ เป็นอุคตมกถิ. ฉะนั้น ถ้ามีอะไรมาทำให้ชีวิตขาด สะบั้นลงไป มันก็ผสมโรงกัน ด้วยความรู้สึกว่า **"ดับไม่เหลือ"**.

ที่นี่ คนเขาอาจจะค้าน หรือแย้งว่า โอ๊ย มันง่ายเกินไป คนบัญญัติก่อน คนไฉ่ ที่ใช้วิธีอย่างนี้. แต่ผมก็ขอยืนยันว่า ใช้วิธีอย่างนี้ไปก่อนเถอะ จะมีความหวัง สำหรับทุกคน ที่ว่าจะ **มีนิพพานเป็นอารมณ์** แล้วก็ **ถึงที่สุดแห่งความเลือกเย็น** เป็น นิพพานได้จริง; **อย่างนี้ยังได้ข้าม** ไปพลางในชั้นที่ว้อย่าง **ชั้นเล็ก ๆ น้อย ๆ** เรื่อยไป พลาง, เรื่อยไปพลาง, ก็เรียกว่าเป็นบัจฉัยแห่งพระนิพพานยิ่งขึ้น ๆ ๆ.

การปฏิบัติธรรมประยุกต์ในลักษณะที่ว่า **"หวังเอาพระนิพพานเป็น อารมณ์"** อยู่เสมอนี้ **เป็นสิ่งที่ปฏิบัติได้ และมีประโยชน์**. ขอให้สนใจเอาไปพิจารณา พิจารณา แล้วประยุกต์ให้เข้ากับที่ตนจะทำได้มากน้อยเท่าไร.

เวลาสำหรับทุกคนแล้ว ต่อนี้ไปเป็นเวลาสำหรับตาม.

คำอธิบายตอบปัญหา

(ถาม) อยากจะเรียนถามท่านอาจารย์ว่า คำว่า โศทรกฺฎญาณ ที่ท่านอาจารย์กล่าวถึงในคำบรรยาย มีความหมายว่าอย่างไร ?

(ตอบ) ควรไปหาอ่านจากหนังสือที่มีอธิบายเรื่องนี้ มีียศยาว จะพูดโดยรายละเอียดที่นี้ไม่ได้ และเวลาไม่พอ.

คำว่า “โศทรกฺฎ” ถ้าโดยแท้จริง โดยความหมายก็คือ การเปลี่ยน เปลี่ยนชนิดที่เราเรียกว่าข้ามโคตร; นั่นคือ เปลี่ยนชนิด เช่น ใบไม้เหลือง ขนาดที่จะหล่นพอมันหล่น นี้ก็เรียกว่ามันโคตรกฺฎ, หรือว่า เจ้านาก เมื่อมาอุปสมบท สวกฏัตติกรรม ขณะที่จะจบสามครั้งของอนุสาวนานั้น เขาเรียกว่าโคตรกฺฎ. แต่เดี๋ยวนี้เอามาใช้กับการบรรลุมรรค ผล คือ ขณะที่มีกิเลสส่วนหนึ่งจะสิ้นไป หนึ่งเงาพระนิพพานในขั้นหนึ่งเป็นอารมณ์ ได้สำเร็จ อาการตอนที่เป็นอย่างนั้น คือไม่ถอยกลับอีกแน่ เรียกว่า โศทรกฺฎ; บุคคลก็เรียกว่า โศทรกฺฎ, ความรู้ในขณะนั้นเรียกว่า โศทรกฺฎญาณ.

คำว่า โศทรกฺฎนี้ จะใช้ในกรณีไหนก็ได้ คือ ขณะที่จะเปลี่ยนจากอย่างหนึ่ง ไปสู่อีกอย่างหนึ่ง ซึ่งเรียกว่าตรงกันข้าม รายละเอียดไปหาอ่านจากหนังสือเรื่องนี้ มีียศยาว.

(ถาม) ท่านอาจารย์กล่าวว่า พระนิพพานคือความดับเย็นของกิเลส แต่กระผมได้เคยได้ยินมาว่า ขอให้เป็นบัจจัยแก่พระนิพพาน ในอนาคตกาลภายภาคหน้าโน้นเทอญ พระนิพพานของท่านอาจารย์ กับพระนิพพานที่กล่าวมานั้น ต่างกันอย่างไร ?

(ตอบ) ไม่ต่างกัน เหมือนกัน สิ่งเดียวกัน ขอให้เป็นบัจจัยแก่พระนิพพาน โดยสมบูรณ์ แต่เดี๋ยวนี้เราทำบทเรียนขั้นต้น ๆ ของนิพพาน. ประโยคนั้น คนกล่าวเขากล่าวขอให้เป็นบัจจัยแก่พระนิพพานโดยสมบูรณ์ คือขั้นสุดท้าย หรือขั้นพระอรหันต์; เช่นเราให้ท่านเสร็จแล้วก็อธิบายว่า “ขอให้**เป็นบัจจัยแก่พระนิพพาน**” ก็คือการให้

ทานนั้น มันชุกเกลตาวิฏ - ของกูออกไประดับหนึ่ง นี่หมายความว่าให้ทานอย่างถูกต้อง ไม่ใช่ให้ทานเพื่อแลกเอาสวรรค์วิมาน.

ให้ทาน อย่างถูกต้องนี้คือ ชุกเกลตาวิฏ - ของกู การให้ทานก็เป็นบัจฉิ
แก่พระนิพพาน คือจะช่วยให้เกิดพระนิพพานโดยสมบูรณ์. แม้ วัชชาติล ก็ทำอย่างที
มุ่งหมายจะให้ เป็นบัจฉิแก่พระนิพพาน คือ ชุกเกลตาวิฏ ประเภทที่คิดจะช่วย
ชุกเกลตาให้ได้. เมื่อ ทำสมาธิ ก็ยังใกล้เข้าไป เป็นบัจฉิแก่พระนิพพาน มากขึ้น ๆ
กระทั่งทำ บัญญา ทำวิปัสสนา โดยตรงนี้ จะทำให้เป็นการปรากฏของพระนิพพาน.

เรื่องนิพพานนั้นคนถูกสอนกันมา ให้เชื่อว่า ไปนิพพานนี้ยังอยู่ไกล อย่า
เอาที่นี้แต่เดี๋ยวนี้เลย; เพียงแต่จะทำอะไรสักหน่อยหนึ่ง ก็ขอให้เป็นบัจฉิเกือก
แก่การไปพระนิพพานก็แล้วกัน. อย่างนี้ผมไม่เห็นด้วยมันซำนัก แต่ก็ไม่ใช่ขวาง ไม่ใช่ถือ
ไม่ทำหนีทีเดียวเขา. เรามอกแล้วว่า เราจะประยุกต์ให้มีนิพพานไปกลาง แม้ในชั้น
ตัวอย่าง ก็คือทำอย่างที่ว่านี้. ควบคุมการเกิดบนแห่งวิฏ - ของกูไว้เรื่อยไป, ควบคุม
ได้ทีไรก็เป็นนิพพานน้อย ๆ อยู่ทีนั้น. เพราะฉะนั้น การถือหลักว่า ทำอะไรให้เป็น
บัจฉิแก่พระนิพพาน ก็ถูก; แต่ถ้าจะให้เร่งเร็วเข้า ก็ต้องทำกันแบบนี้ คือมุ่งจึงให้
เป็นความเย็นอยู่ทั้งเนื้อทั้งตัว ทุกอิริยาบถตลอดเวลา.

(ถาม) ผมมีข้อสงสัยเกี่ยวกับคำบรรยายของท่านอาจารย์วันนี้ เรื่องกรรมสัมพันธ์
ระหว่าง “นาฬิกา” กับ “เรื่องชาติหน้า”; กล่าวคือ ท่านอาจารย์ได้บรรยายว่า บุคคลที่
ไม่เชื่อเรื่องชาติหน้า เมื่อจะตายนั้น จะเกิดดับไม่เหลือขึ้นได้ เพราะว่า เขาไม่มีคัมถีน้ำมันสิ่งใด
ขึ้นมา; แต่บุคคลที่เชื่อเรื่องชาติหน้านั้น ถ้าเขาภาวนาจิตใจ ก่อนที่จะดับ ว่าตัวเองไม่มีคัม
ถีน้ำมัน คือดับไม่เหลือขึ้นได้ เขาสามารถที่จะนิพพานก่อนนั้นได้ ซึ่งท่านขอ ว่าถ้าตัวมาตลอด
แล้วพอตอนอายุมาก ๆ ภาวนาตัวเองว่า ไม่มีคัมถีน้ำมันสิ่งใด จนกระทั่งตัวเองดับจิต. เขาไม่
เกิดการซัดกันต่อกฎแห่งกรรมหรือ? คือคนตัวนี้จะถึงนิพพานเหมือนกัน?

(ตอบ) เสียงก้อง หังไมใคร่ถูก แต่พอจับใจความได้ว่า คนที่จะเชื่อว่าตาย
แล้วเกิด หรือตายแล้วไม่เกิดก็ตาม ขอให้ถือหลักว่า เรา สัมผัสดับไม่เหลือ จะแก้

บัญชาได้ทั้งหมด คือว่า : อยู่ที่นี้เดี๋ยวนี้ ให้พิจารณาเห็นว่า การเกิดขึ้นมาอย่างนี้, การอยู่อย่างนี้เป็น การทนทุกข์ทรมาน. อย่ามีความรู้สึกว่า กูเกิด, เกิดเดี๋ยวนี้, หรือเกิดอีก อย่างไรก็ตาม อย่ามีความรู้สึกอย่างนั้นเลย. อย่าให้มีตัวกูเกิดอยู่ แล้ว ก็ไม่มี การทนทรมาน, แล้วสมัครให้มีภาวะคับไม่เหลือแห่งตัวกูอยู่เรื่อยไป. นี่สำคัญที่สุดแล้ว ที่เราจะทำได้ รู้สึกได้ควบคุมได้ ก่อนแต่เข้าโลง. เข้าโลงแล้วพิสูจน์ไม่ได้ ก็ไม่พูด แต่พูดว่า ถ้าสมัครคับไม่เหลือที่นี้ได้แล้ว จะให้ผลคุ้มไปตลอดเวลา; จะเกิดอีก หรือไม่เกิดอีก ก็หมดปัญหา เพราะว่าที่นี้ก็ไม่มีความเสียแล้ว ก็ไม่มีตัวกูที่จะไปเกิดอีก.

สำหรับในกรณีของคนพาลนั้น ถ้าทำได้อย่างนั้นจริง ก็ได้เหมือนกัน คือมันเป็นการเปลี่ยนแปลงอย่างรวดเร็ว แล้วเป็นในขณะจิตที่จะตายนั่นเอง อย่างนี้ก็มิได้.

(ถาม) แล้วไม่ขัดกับกฎแห่งกรรมหรือ?

(ตอบ) ไม่ขัด เพราะมีกรรมที่ติดว่า ที่หนักกว่า คือการทำอกุศลในส่วนนั้น เป็นกรรมที่ติดว่า มากกว่า ใหญ่กว่า จึงให้ผลตัดหน้า.

(ถาม) ขอนมัสการถามท่านอาจารย์ว่า ระหว่างที่ยังไม่ถึงทางแห่งความคับไม่เหลือ มีวิธีทางอะไรที่จะไปสู่ทางนั้นเร็วที่สุด?

(ตอบ) ก็คือวิธีที่พูดมาแล้วนี้แหละ ที่เอามาประยุกต์เกี่ยวกับการเป็นอยู่ในชีวิตประจำวัน ให้ **แห่งความคับไม่เหลือแห่งความร้อน** เป็นนิสัยอยู่ **นี่คือหลักที่สุด** แล้ว เอาธรรมะชั้นโมกขธรรมมาประยุกต์ชีวิตประจำวัน คือทำอย่างที่ว่ามานี้. ขอให้ไปทบทวนใหม่ คุณจะฟังไม่เข้าใจ จึงถามซ้ำกับคำอธิบาย. เราพยายามที่จะเปลี่ยนนิสัยเสียใหม่ ให้อยู่ด้วยสติสัมปชัญญะ ที่จะไม่ให้เกิดความร้อนขึ้นมาได้ ตั้งแต่เดี๋ยวนี้เป็นหลัก.

(ถาม) ที่กล่าวว่า คับตัวกู - ของกู แสดงว่ามีตัวกู - ของกู จริงใช่ไหม เราจึงต้อง คับมัน ?

(ตอบ) ตัวกู - ของกู จะเป็นสิ่งที่มีอยู่จริง หรือจะเป็นแต่เพียงความสำคัญ มีนหมาย ด้วยอวิชชาโง่เขลาที่ตาม เป็นสิ่งที่คับได้; มันจะเป็นตัวตนจริง หรือเป็น แต่เพียงมายา ในความคิดนึก เพราะยึดมั่นถือมั่นก็ตาม ทั้งสองอย่างนี้เป็นสิ่งที่คับได้; ฉะนั้น คุณมีตัวกูชนิดไหน คุณคับชนิดนั้นดีกว่า.

(ถาม) “ตัว” ในที่นี้ เราจะหมายถึงว่าง หรือวิญญาณได้ไหม ?

(ตอบ) ไม่ได้หมายถึง ว่าง หรือวิญญาณที่เป็นตัวเป็นตนอย่างที่เขาคิดกัน. ตัวกู - ของกู ในที่นี้ เป็นอุปาทานหมายมั่น ค้ำยันอำนาจของตัณหา ที่มาจากอวิชชา เท่านั้นเอง; หากตัวไม่พบ นอกจากว่า เป็นความสำคัญติดของจิต เกิดขึ้น.

ขอปิดโรงเรียน เพราะว่ามีแขกมาหา ตามที่นัดไว้.

โมกขธรรมประยุกต์

- ๒๒ -

๘ พฤษภาคม ๒๕๑๘

การได้สิ่งที่ดีที่สุดที่มนุษย์ควรจะได้รับ

ท่านนักศึกษา ผู้มีความสนใจในธรรมทั้งหลาย,
การบรรยายในชุดโมกขธรรมประยุกต์ในวันนี้ เป็นครั้งที่ ๒๒
และเป็นครั้งสุดท้ายของการบรรยายด้วย

จะได้อีกกล่าวโดยห้วนข้อย่อยว่า การได้รับสิ่งที่ดีที่สุดที่มนุษย์ควรจะได้รับในฐานะที่เป็นผลของโมกขธรรมประยุกต์นั่นเอง.

นี้หมายความว่า การประยุกต์คือการศึกษาปฏิบัติในโมกขธรรมให้ได้ในชีวิตประจำวัน ก็จะได้รับผลสุดท้าย คือการได้สิ่งที่ดีที่สุด ที่มนุษย์ควรจะได้รับ. อีกอย่างหนึ่ง การบรรยายในวันนี้ ก็ต้องเป็นการสรุปใจความสำคัญของการบรรยายทุกครั้งมาแล้ว.

เราควรจะทบทวนกันถึงคำว่า “ประยุกต์” เป็นครั้งสุดท้ายอีก ขอให้ถือเอาความหมายอย่างธรรมคาสามัญที่สุด ว่า คือปฏิบัติให้ได้ในการเป็นอยู่ประจำวัน. ถ้าสิ่งใดปฏิบัติในลักษณะเช่นนี้ไม่ได้ก็เป็นอันว่า เลิกกัน ไม่ต้องสนใจก็ได้; เพราะสิ่งที่ประยุกต์ได้นี้มีมากกว่าที่จะปฏิบัติไหว เลือกลงมาแต่ส่วนที่ประยุกต์ได้ก็พอแล้ว.

ต้องมองให้เป็น แล้วจะประยุกต์ธรรมะมาใช้ได้

แต่ที่นี้ทำไมดูจึงคล้ายๆ กับว่า ไม่มี, คือมีแต่คนบอกว่า ปฏิบัติไม่ได้ ประยุกต์ไม่ได้? นี้ควรจะถือว่า เพราะว่าประยุกต์ไม่เป็น เพราะว่ามันมองไม่เห็น; ทำไม่เป็นเพราะว่ามันมองไม่เห็น; ที่มองไม่เห็นก็เพราะว่ามันไม่เป็น. มีแต่คน **มองไม่เห็น จึงไม่เห็นว่าจะปฏิบัติได้อย่างไร**; จะต้องมองให้เป็นจึงจะเห็น. นี้ก็ต้องเน้นหนักกันที่ตรงนี้เอง ว่า ธรรมะทั้งหลายนี้ อยู่ในสภาพที่เป็นหมัน เพราะว่าคนมองไม่เห็น คือไม่อาจจะเอามาใช้ให้เป็นประโยชน์ได้.

การมองไม่เห็น หรือมองไม่เห็นนี้ ก็ยังมีมากขึ้นทุกที เพราะว่าสมัยนี้มันมีแต่สิ่งที่ทำให้ไม่มอง, หรือมองก็มองอย่างหยابๆ เหมือนกับฝันมองอย่างเสียไม่ได้, หรือว่ามองอย่างเผื่อๆ เผื่อว่าจะมีอะไรดีบ้าง เพราะว่า เขาพูดกันนัก เขากล่าวถึงธรรมะกันนัก; แต่แล้วคนชนิดนี้เขาก็พ่ายแพ้แก่อารมณ์ต่างๆ ในโลกนี้ ที่มายั่วให้เขาไปสนใจกับเรื่องช่องทางฝ่ายวัตถุ.

ข้อนี้ก็ไม่ว่าจะลืมเสียว่า เราได้พูดกันมาอย่างมากที่สุดว่า มีอยู่สองปัญหาเสมอ คือ **ส่วนวัตถุ** กับ **ส่วนจิตใจ** ซึ่งต้องการอาหารต่างๆ กัน : **อาหารของร่างกาย ก็ต้องการไปอย่างหนึ่ง, จิตใจก็ต้องการอาหารอีกอย่างหนึ่ง.** เมื่อเราให้อาหารแก่ร่างกาย ก็เพื่อให้ร่างกายนี้ทรงอยู่ได้ สำหรับเป็นเครื่องรองรับจิตใจ ให้อย่างคงอยู่ หรือว่าทำงานของมันได้.

ที่นี้ **จิตใจ** ต่างหาก ที่จะทำงานต่อไป **ให้มนุษย์ได้ถึงสิ่งที่ดีที่สุดที่มนุษย์ควรจะได้รับ**; ที่นี้เขาสนใจกันแต่เรื่องวัตถุ เรื่องปากเรื่องท้องเสียเพียงด้านเดียว ความ

สนใจก็หยุดอยู่ที่นั่น ไม่ค่อยจะขึ้นมาถึงจิตใจ, แม้ว่าเป็นทุกข์อยู่ก็ไม่สนใจ ว่าเราจะกับทุกข์ได้ เอาแต่ร้องไห้ โวยวายกันร่น ยึดยั้กั้จิตใจไปตามแบบของคนที่ไม่เคยรู้ว่ามนุษย์เราสามารถจะแก้ปัญหาลทางจิตใจได้.

นี่เป็นหัวข้ออันหนึ่ง ที่จะต้องพูดถึง จึงสรุปไว้เสียทีหนึ่ง ว่าการที่จะได้สิ่งที่ดีที่สุดในชีวิตมนุษย์ได้นั้น ก็เฉพาะแต่ผู้ที่สนใจในเรื่องนามธรรม. ถ้าสนใจกันแต่เรื่องรูปธรรม ก็จะได้ในสิ่งที่มนุษย์อันธพาล หรือมนุษย์ที่เป็นพาลเขาสนใจ เขาหวังกันนัก ไม่ใช่บัณฑิตที่สนใจ. ที่นี้เราจะไม่พูดถึงคนพาล หรือบัณฑิตกันแล้ว พูดแต่ว่ามนุษย์ก็เหมือนกัน ขอให้มนุษย์นี้ไปเรื่อย เรื่อยไป ๆ ตามลำดับ จนถึงจุดหมายปลายทาง.

ต้องการที่จะให้ไปจนถึงจุดหมายปลายทาง ทันแต่เวลาได้ในชีวิตนี้ จึงเกิดการบรรยายในลักษณะอย่างนี้ขึ้นมา เพื่อว่า จะช่วยแก้ปัญหานั้น, เพื่อจะปฏิบัติให้ได้ตามนั้น; แล้วก็แยกแยะปัญหาออกเป็นข้อ ๆ ให้เข้าใจไปตามลำดับ ดังที่ได้บรรยายมาแล้ว ๒๑ ครั้ง นับตั้งต้นตั้งแต่ว่า:-

๑. ปัญหาของคน

เราจะต้องรู้เรื่องของ "คน" นี้ให้เพียงพอ, รู้เรื่องที่ดีที่สุดของคน หรือปัญหาของคน ว่าอยู่ที่ตรงไหน หรืออย่างไร, ต้องเข้าใจว่าคนคืออะไร, คือไปทางไหนได้; นี่จึงเกิดมีแบ่งแยกเป็นคน เป็นมนุษย์ ให้วางแก่การกำหนด จนกระทั่งรู้ว่า มนุษย์จะต้องทำอะไร ก็คือให้ได้สิ่งที่ดีที่สุด ที่มนุษย์ควรจะได้ อย่างที่กล่าวถึงจะพูด.

๒. ความไม่พอใจ

ที่นี้ เป็นเรื่องทางจิตใจ ที่จะเอามาทำ ให้ได้สิ่งที่ดีที่สุดในชีวิตมนุษย์ควรจะได้ ปัญหามันก็เกิดขึ้นทางจิตใจก่อน : มีปัญหาว่า เราไม่สามารถจะควบคุมจิตใจ ไม่สามารถ

จะบังกับจิตใจ โดยเฉพาะอย่างยิ่งที่เกี่ยวกับความไวของจิต. ที่เป็นเอามาก ๆ ก็คือ **ไม่รู้** ว่ามีจิตด้วยซ้ำไป, คือเขาไม่ต้องรู้ว่า มีจิตที่เขาคิดนึกเขาทำอะไรได้ เขาจึงไม่สนใจว่า มีจิต หรือไม่สนใจว่า จิตนั้นเร็ว หรือช้า หรืออะไรต่างๆ; เอาแต่เรื่อง โทโส โมโห เมื่อไม่ได้ตั้งใจ แล้วก็หลงไหลลงโลกลงไปเมื่อได้ตั้งใจ โดยไม่ต้องรู้ว่าเรื่องของอะไร. นี้เราจึงมาคุยกันใหม่ ให้เห็นว่า เป็นเรื่องของจิต แล้ว **รู้เรื่องจิต** ให้พอสมควร จนถึงกับว่า เราสามารถควบคุม มันได้ ให้ทำหน้าที่ตามที่ควรจะทำ.

๓. - ๖. สติสัมปชัญญะ ปัญญา สัมมาทิฏฐิ และนิพพาน.

ต่อไปก็มาถึง **คุณธรรม** ที่จะทำให้เกิดควบคุมจิตได้ ก็คือ **สติ** และ **สัมปชัญญะ** แล้วเลยเนื่องไปถึงสิ่งที่เรียกว่า **ปัญญา**; **สติ** คือ **ระลึก** นั้น **ระลึกถึงตัวปัญญา**, และ **ปัญญา** นี้จะต้อง **ถูกต้อง** อย่างที่เรียกว่า **สัมมาทิฏฐิ**. ปัญญาเจโก หรือปัญญาภิจจา-ทิฏฐินั้นไม่เกี่ยวข้องกัน; แต่แล้วกลับมามีปัญญาเจโก ปัญญาภิจจาทิฏฐินี้เสียเป็นส่วนมาก.

ถ้าว่ามีสัมมาทิฏฐิ ก็จะมีมากขึ้น โดยเฉพาะจะรู้เรื่องตัวเองนี้มากขึ้น คือ ฐานะ หรือสถานะของจิต ว่า กำลังเป็นอย่างไร, แบ่งได้อย่างไร. เป็นชั้นกาม ชั้นรูป เป็นชั้นอรุรูป นี้เรียกกันสั้นๆ; มัวไปหลงไหลในกาม หลงไหลในรูป หลงไหลในสิ่งที่ไม่มีรูป จนกว่ามันจะหลุดพ้นออกมาจากสิ่งเหล่านี้ จึงจะเรียกว่าโลกุตระ.

คนที่หลงไหลอยู่ในโลกทั้งสามนั้นก็เป็นผู้บดขุ่น จะวิเศษขั้นไหนก็ยังเป็นผู้บดขุ่น; แม้จะกามได้ก็ยังมีหลงไหลในตัวตน, เมื่อ **ไม่หลงไหลในกาม ในรูป ในอรุรูป** โดยความเป็นตัวตนแล้ว จึงจะเป็นโลกุตระ ที่จะ **เป็นไปในทางของนิพพาน**. นี้เขาไม่รู้เรื่องนี้ เพราะว่ามีความหลงกลวงของสิ่งปรุงแต่งทั้งหลาย.

๗. สังขาร และความเป็นมาया

ที่เราผ่านไปๆ แต่ละวัน ๆ นี้ เป็นการปรุงแต่งของสิ่งที่เรียกว่า **“สังขาร”** หรือธรรมชาติที่เป็นการปรุงแต่งอยู่อย่างนั้น ก็หลงไหลกัน **จนชิน** ชินอย่างที่เรียกว่า

อนุสัย เรียกว่า **สังโยชน์**. นี่เป็นเหตุให้มีความหมกมุ่นที่ผิด ๆ แน่นแฟ้นยิ่งขึ้น จนเปรียบว่าชีวิตนี้ เหมือนกับคองทึบ รกเป็นป่าช้า เป็นเชิงหนามที่รกที่สุด ด้วยความเคยชินที่เต็มไปด้วยมิจฉาปฏิญญา หรือด้วยกิเลส. อย่างนี้เป็นสิ่งที่จะต้องตัดวาง หรือถาง หรือว่าเผาไฟให้หมดไป จึงมีเรื่องขึ้นมาก่อระบบหนึ่ง สำหรับตัดพื้นสิ่งเหล่านี้ เราเรียกว่า **ศีล สมาธิ ปัญญา**; แต่ว่ามีหน้าที่ ที่จะตัดพื้น คองทึบ ป่าช้าของกิเลสที่พัวพันกันอยู่ เหมือนกับเชิงหนามอันยากที่จะเข้าไปได้.

๘. ศีล สมาธิ ปัญญา

ให้ไปสนใจเรื่อง **ถางป่ารกตัดคองทึบ สมาธิ ปัญญา** ราวกับว่า ชีวิตแต่ละวัน ๆ นี้ เป็นเหมือนกับถางป่ารก, พร้อมกับการทำงาน ต้องล้มอาวช ที่จะตัดจะฟันนี้ให้คมเฉียบอยู่เสมอ. ฉะนั้น จึงเจริญ **ศีล สมาธิ ปัญญา** **ลับให้คมอยู่เสมอ** เพื่อสางรากชฎของกิเลสที่อยู่เป็นประจำ ด้วยความหวังว่า เราจะต้องได้สิ่งที่ดีที่สุดที่มนุษย์ควรจะได้ คือความเย็นโล่งไปแห่งกิเลส ที่เป็นเสมือนกับรากชฎ.

๙. — ๑๐. เรื่องเกี่ยวกับ “คุณ”

และยังมีสิ่งที่จะต้องรู้จัก คือสิ่งที่เรียกว่า “**คุณ**” หรือคุณสมบัติของสิ่งต่างๆ ในโลกนี้ ที่เป็นที่ยกย่องการยกย่องของจิต สิ่งนี้เรียกว่าคุณนี้ ถ้ากล่าวตามธรรมชาติแล้ว ไม่มีตีมีชั่ว ไม่มีโทษมีทุกข์อะไร. มันเป็นเพียงคุณสมบัติอันหนึ่งของสิ่งแต่ละสิ่งๆ.

ที่ไปว่ามีตีมีชั่วขึ้นมานี้ ก็เพราะว่ามนุษย์รู้สึกอย่างไรกับบุญคุณอย่างนั้น : สิ่งใดถูกใจของมนุษย์กับบุญคุณตัวมันคุณ, สิ่งใดไม่ถูกใจก็บุญคุณถือว่าเป็นโทษ. แต่ใน **ภาษาธรรมะ** หรือภาษาปรัชญาในประเทศอินเดีย ก็ใช้คำว่า “**คุณ**” **เสมอจนหมด** เพราะว่าการตามธรรมชาติแล้ว ไม่เป็นตีเป็นชั่ว หรือว่า สิ่งเดียวกันนั้นแหละ เป็นสิ่งที่ดี หรือนำรัก นำพอใจสำหรับคนพวกหนึ่ง แต่ก็ไม่นำรักนำพอใจสำหรับคนอีกพวกหนึ่ง จึงถือว่า มันมีคุณสมบัติอย่างนั้น ๆ ก็เดียวกัน.

ที่นั่นเราไปหลงในเรื่อง “คุณ” เห็นเป็นน่ารักพวกหนึ่ง น่าเกลียดน่าชัง พวกหนึ่ง โดยเฉพาะอย่างยิ่ง คือความรู้สึก ที่รู้สึกเมื่อมีการสัมผัส ทางตา หู จมูก ลิ้น กาย ใจ จนเกิดเวทนาขึ้นมา. ความรู้สึกที่เวทนานั้น เป็นคุณ อันสุดท้ายที่ทำให้เกิดกิเลส ก็มีตัวที่อยู่ใน “คุณ” ที่สำหรับทำให้อินทรีย์บ้าง สำหรับให้อินทรีย์บ้าง มันเหมือนกับว่าถูกผูกพัน หรือกักขังไว้ หรือครอบงำไว้ โดยสิ่งที่เรียกว่า “คุณ” นั้นเอง; จะต้องออกมาเสียจากอำนาจ หรืออิทธิพลของสิ่งที่เรียกว่า “คุณ”.

บุุชชนคนธรรมดาที่ยังหลงใหลใน “คุณ” นี้ในแง่ยินดี กับ ในแง่ยินร้าย แต่พระอรหันต์ที่ท่านออกมาเสียจาก “คุณ” ได้ ก็เลยไม่มีทางที่จะยินดีหรือจะยินร้าย หรือปล่อยให้เป็นที่ไปตามเรื่องของมัน.

๑๑. - ๑๒. หนทาง และ ผู้ชี้ทาง

ที่นี้ วิถีทางที่จะทำให้เรารู้จักสิ่งที่เรียกว่า “คุณ” นี้ และ ออกมาเสียจากอำนาจอิทธิพลของมันได้ มีอยู่ในรูปของการปฏิบัติระบบหนึ่ง ซึ่ง เรียกว่าหนทาง หรือ มรรค หรือเรียกเต็มที่ว่า อัฐางคิกมรรค หรืออริยอัฐางคิกมรรค; เรียกด้วยความพอใจอย่างยิ่ง คือเป็นระบบการปฏิบัติ ที่เมื่อปฏิบัติแล้ว จึงจะสำเร็จประโยชน์เป็นหนทาง. ที่เรียน ๆ ท่อง ๆ ไว้ไม่ใช่เป็นหนทางได้ หรือที่ยังปฏิบัติผิด ๆ ถูก ๆ อยู่ ก็ไม่เป็นหนทางได้; ต่อเมื่อปฏิบัติอย่างถูกต้องแล้วเท่านั้น สิ่งเหล่านั้นจึงจะเป็นหนทางขึ้นมาได้; ฉะนั้น หนทางในที่นี้ หมายถึงการเดินทางที่เดินเสร็จแล้ว.

ต่อไป เป็นเรื่องเกี่ยวข้องกับไปถึง พระพุทธเจ้า ในฐานะที่เป็นผู้ชี้ทาง. ถ้าจะปล่อยให้เรากันกว่าเขาเอง ก็คงจะตายเสียก่อน หลายสิบชาติ หลายร้อยชาติ กว่า จะพบ; เพื่อประหยัดเวลาเราจึงเชื่อการตรัสรู้ของพระพุทธเจ้า เป็นการทดลองไปก่อน แล้วก็พบเรื่อยไป ๆ ว่าเป็นจริงตามนั้น. พระพุทธองค์จึงทรงอยู่ในฐานะเป็นผู้ชี้ทาง ให้เดินออกไปเสียจากทรงขัง หรืออวิชฺฐะ.

วิภวัญญู นี้เป็นเหมือนกับกรงขัง คือมีกิเลส เป็นเหตุให้ทำกรรม. ทำกรรม แล้วก็มีผลกรรม เกิดขึ้นมา, ผลกรรมเกิดขึ้น แล้วก็ให้เกิดกิเลสอันใหม่ต่อไปอีก, วนอยู่แต่อย่างนี้ ออกไปไม่ได้; ที่นี้พระพุทธเจ้าท่านก็ทรงชี้ให้เห็นว่า จะออกไปได้อย่างไร.

๑๓. - ๑๔. ผู้เดินทาง และมารในการเดินทาง

มนุษย์จะต้องเป็นผู้เดินทางด้วยตนเอง ไม่มีใครมาอุ้มพาหะไปได้ เพราะ ว่าพระพุทธเจ้าทั้งหลาย ก็เป็นแต่ผู้ชี้ทาง ท่านสามารถ ท่านฉลาดที่สุด ในการที่จะชี้ให้ คนที่ไม่โง่เกินไป ได้รู้จักหนทางและเดินไปได้; สำหรับประเภทที่โง่เกินไป ท่านก็บอกว่ ชี้ไม่ไหวเนาะไม่ไหวเหมือนกัน เพราะมีผ้าในดวงตาหนาเกินไป คือมีอวิชชาบังลุมตา หนาเกินไปจนไม่สนใจ จนไม่รู้เรื่อง. แต่ก็มีคนเป็นอันมาก เขาอยู่ในฐานะที่พอจะรู้เรื่อง หรือเข้าใจ แล้วก็เดินไปได้; คนพวกนี้แหละคือ พวกที่เดินทาง.

คนอีกพวกหนึ่ง **ไม่เดินทาง** และไม่ยอมฟังเสียง ก็เรียกว่า **เป็นคนที่จมอยู่ในวิภวัญญู** คือเรียกว่าเป็นหลักคอกที่ปักแน่นอยู่ในวิภวัญญู. พวกเราอย่าได้เป็นอย่าง นั้นเลย แต่เป็นผู้ที่พอจะฟังเรื่องนี้เข้าใจได้ แล้วก็สมควรที่จะเดินไปตามทาง.

ปัญหาต่อไปที่มีบ้าง ก็คือ **อุปสรรคที่จะต้องมี**; อุปสรรคมันก็ต้องมี พูดว่าเป็นธรรมชาติเสียดีกว่า ที่ว่าอุปสรรคนั้นจะต้องมี ซึ่งทางจิตใจก็เรียกว่า “**มาร**” อุปสรรค คือ เครื่องกีดขวาง ข้างนอกทางวัตถุ นี้ก็เป็นเครื่องกีดขวาง เป็นเครื่องสะกิดกั้น อย่างที่เราเรียกกันว่า อุปสรรค; แต่ถ้าเป็นเรื่องภายในจิตใจ นี้เขาเรียกให้ดูน่ากลัว ว่าเป็นมาร.

เราต้องเอาชนะมาร ต้องเข้าใจเรื่องมารนั้น จึงจะเอาชนะมารนี้ได้. **มารร้ายกาจที่สุด ก็คือกิเลส** อีกนั่นเอง อยู่ข้างในนั่นเอง; ส่วนเรื่องสังขารร่างกายความตาย อะไรต่างๆ นี้ ไม่ค่อยจะเท่าไร. อีกอย่างหนึ่งก็คือ การต้องเป็นไปตามกรรม โดยเฉพาะ

กรรมชั่ว เราไม่ได้ทำกรรมดีให้มากพอ กรรมชั่วมักจะลากตัวไปเรื่อย นี่ก็เป็นมารเหมือนกัน; แต่อย่าลืมว่า กรรมนี้ก็มีมาจากกิเลส. ฉะนั้น ไปสรุปพญามารไว้ที่กิเลส; ถ้าไม่มีกิเลสแล้ว สิ่งต่างๆ ไม่เป็นมารขึ้นมาได้.

๑๕. ตัวตน — ของตน

เดี๋ยวนี้ ก็มาถึงสิ่งสำคัญสิ่งหนึ่ง คือ **สิ่งที่เรียกว่า “ตัวตน”** เป็นเรื่องเข้าใจยาก เพราะรู้สึกว่ามีตัวเราเสมอ; ถ้ามีตัวเรา ก็มีกิเลส พอมีตัวเราก็มีกิเลส, ความคิดว่าตัวเรา — ของเราเกิดเมื่อไร เป็นมีกิเลสเมื่อนั้น. เพราะว่า การเกิดแห่งความคิดว่า “ตัวตน” นี้ก็เป็นกิเลสประเภทแม่บทอันหนึ่งแล้ว; พอเกิดเป็นตัวตนขึ้นมา มันก็เกิดกิเลสเต็มรูปออกมาภายนอก เป็นโลภะ โทสะ โมหะ.

ต้องรู้จักสิ่งที่เรียกว่า “ตัวตน” นี้ให้ดี ว่าเป็นภาษาพูดเท่านั้นแหละ เพราะที่ต้องพูดตามความรู้สึก แล้วพูดกันจนเป็นธรรมเนียม เป็นประเพณีเสียเลย ที่จะต้องพูดว่าเป็นตัวตน. เมื่อมาสอนว่า ไม่มีตัวตน ก็ฟังยาก, เมื่อบอกว่า ที่ว่าตัวตน ที่รู้สึกว่าเป็นตัวตนนั้น มันไม่ใช่ตัวตน เป็นแต่เพียงความคิดปรุงแต่ง มีเหตุมีปัจจัยปรุงแต่งให้รู้สึกอย่างนั้นเป็นเรื่องของธรรมชาติที่หลอกหลวงอีกทีหนึ่ง.

เรื่องธรรมชาตินี้ลึกซึ้งเหลือประมาณ จนเขาเรียกว่าพระเจ้าก็มี ถ้าไม่มีความหมายแห่งตัวตนนี้ ก็ไม่มีชีวิตอะไรจะรอดมาได้; มันให้มีความรู้สึกว่าเป็นตัวตน ไว้เรื่องจึงได้รักษาตัวตนนี้รักษาชีวิตของตน แล้วมีการสืบพันธุ์ อยุ่ให้ตัวตนสูญสิ้นพันธุ์. **ตัวตนเป็นเรื่องมายา** หรือว่า หลอกหลวงยิ่งกว่าสิ่งใดขึ้นไปอีก.

ที่นี้ ก็ต้องแก้ลำ ด้วยวิธีหนามยอก เอาหนามบ่ง **ถ้ามีตัวตน ก็ใช้ตัวตนนี้แหละแสวงหาความจริง** ต่อไป โดยให้ยึดมั่นว่า จะต้องได้สิ่งที่ดีที่สุดที่ตนจะได้รับ แล้วก็ให้ศึกษาไป ปฏิบัติไป, ศึกษาไป ปฏิบัติไป จนกระทั่งความจริงชั้นสูงสุดนั้นลงมาเป็นความรู้สึกอยู่ในจิตใจ ค่อยๆ เห็นว่า สิ่งนี้เป็นไปตามธรรมชาติ เป็นอย่างนี้เอง.

ถ้ารู้สึกว่ามีตัวตนเมื่อไร ก็มีความทุกข์ มีความหนักเมื่อนั้น; พิศุจน์
ได้อย่างนี้ทุกข์ต่างๆ จนกระทั่งเกิดเข็ญชยาต ไม่กล้ามีความรู้สึกว่ามีตัวตน จึงจะหมด
ตัวตน. อยู่ด้วยความว่าง คือ มีจิตใจชนิดที่ไม่มีโดยก็ทำอะไรได้ โดยความเป็นของหนัก
เป็นภาระ เป็นตัวตน; อยู่ด้วยความว่าง มีความสุขอีกแบบหนึ่ง ซึ่งไม่เคยได้รับ
มาแต่ก่อน.

๑๖. — ๑๘. โลกธรรม ๘ กามารมณ์ และการชนะ

นี่ มันเป็นไปได้ยาก มีอุปสรรค มีอะไรหลายๆทาง นับตั้งแต่ว่าในโลกนี้
มีโลกธรรมบ้าง มีกามารมณ์บ้าง; ฉะนั้น เราจึงดูในโลกนี้ว่า มีอะไรเป็นเรื่อง
เห็นควร.

โลกธรรม ๘ คู่ หรือ ๘ อย่างนี้เห็นควร, แล้วกามารมณ์ เรียกโดย
พื้นฐานทั่วไปว่า สิ่งอันเป็นที่ตั้งแห่งความโลภ; เมื่อมีความโลภ และมีสิ่งอันเป็น
ที่ตั้งแห่งความโลภ ก็เกิดความรู้สึกที่เพิดคเพลิน ที่หลงใหล ที่ยึดมั่นถือมั่น จะเรียกว่า
โลกธรรม ก็ได้เหมือนกัน เพราะเขาไปอยู่ในแง่ที่เรียกว่า มีอยู่ในโลก หรือประจำโลก.
ไปอยู่ในแง่ของกามารมณ์ ก็คือ เป็นสิ่งที่ให้จิตใจเกาะ หรือหน่วง หรือยึดเอา.
ฉะนั้น จะต้องมี รู้จัก ตั้งเหล่านี้ จนเอาชนะมันได้.

นี้หมายความว่า ถ้ารู้จักเสียแล้ว มันก็ไม่อาจจะยึดหน่วง; เพราะรู้จักว่า
มันเป็นโทษ เป็นอันตราย ส่วนที่เป็นของอร่อย เป็นเสน่ห์ เป็นอัสสาทะนั้น ก็มีสำหรับ
คนโง่. หอกคนฉลาดขึ้นแล้ว ความหมายชนิดนั้นก็หายไป จะมีแต่ความน่าเกลียดน่าชัง
เพราะว่ามันหลอกลวง นี่เป็นหนทางที่จะเอาชนะได้.

๑๙. — ๒๐. การศึกษา การดำรงชีวิต

ต่อไป นี้ก็ไปถึงถึงสิ่งที่เรียกว่า การศึกษา นี่เป็นระบบใหญ่ระบบหนึ่ง ที่มี
ไว้สำหรับให้ชนะได้. การศึกษาทุกชนิด ถ้าถูกต้อง ตามความหมายของคำว่า "ศึกษา"

แล้ว ก็จะทำให้ชนะทั้งนั้น **จะช่วยให้ชนะทั้งนั้น.** เกียวนี้ เรามีการศึกษาในโลก ที่พูดกันว่า เจริญมาก แต่ก็ไม่ใช่เป็นการศึกษาเพื่อช่วยให้ชนะในความหมายนี้ กลับไปช่วยให้พ่ายแพ้ในความหมายนี้.

คุณจะต้อง **ระวังให้ดี** ว่าการศึกษาที่เราทำกันอย่างเต็มที่ ในฐานะที่เรียกตัวเองว่า นักศึกษา, คุณให้คิดว่า การศึกษาชนิดนั้น มัน **ทำให้เราจมลง** ไปในความ **พ้อแพ้ แก่โลกธรรม หรือว่าแก่กามารมณ์** หรืออะไร.

เดี๋ยวนี้เป็นการศึกษาแบบหลับตาของคนที่ไม่รู้จักโลก ไม่รู้จักอันตรายที่มีอยู่ในโลก; แต่เราจะไม่กล่าวหากันว่าร้ายแรงถึงขนาดนั้น เอาแต่เพียงว่า **เดี๋ยวนี้เรามีการศึกษา แบบหนึ่ง ที่หลงให้หมกมัวเข้าไปในเรื่องท่ามหากิน** ให้อยู่อย่างเป็น ผาสุก. ครั้นอยู่อย่างเป็นผาสุกแล้ว เราจะทำอะไรต่อไป จึงจะเลื่อนขั้นมาถึงการศึกษาตามแบบของพระพุทธเจ้า; เมื่อมีการศึกษาตามแบบของชาวบ้าน ของบุตรชนไปก่อน ก็มีไปก่อนให้เสร็จไปเสียตอนหนึ่ง.

ที่นี่ เมื่อถึงตอนอยู่ได้ ไม่ค่อย ไม่ลำบาก ก็ **ต้องศึกษาต่อไป** เพื่อจะแก้ปัญหาระดับสุดท้าย **นี่ก็คือหันมาศึกษาศึกษาตามแบบของพระพุทธเจ้า.** ที่สำคัญที่สุดก็ขอให้เป็นการศึกษา ที่อยู่ในรูปของการดำรงชีวิต คือ ให้ตัวชีวิตเป็นการศึกษาไปเสียเสียอย่าให้เป็นคนละเรื่องอยู่เลย. **ทั้งวันทั้งคืน** ทุกขณะที่มีการหายใจออกเข้านี้ ให้เป็นการศึกษาอยู่ในตัวเองเลย; **อย่าว่ามีเราคนหนึ่ง มีชีวิตของเรา** เราจัดการศึกษาให้แก่ชีวิตของเรา มันหลายทอดหลายชั้นนัก.

ให้จักเสียใหม่ถึงขนาดว่า **การเป็นอยู่แต่ละวัน** แต่ละชั่วโมง แต่ละนาที อะไรก็ตาม ให้เป็น **ตัวการศึกษา** คือ **มีสติสัมปชัญญะ** อยู่ แล้วก็เป็นการศึกษาทั้งนั้น ; **อะไรเกิดขึ้น อะไรคืออะไร** อะไรเป็นอย่างไร **ไม่ต้องทำก็ไม่ต้องทำ; ถ้าต้องทำ**

ก็ต้องทำควรที่จะทำ, แล้วก็ **ไม่ไปยินดีในร้าย** ให้เกิดความทุกข์ขึ้นมา ปฏิเสธไปเสียเลยว่า **“ฉันไม่ได้เกิดมาเพื่อความทุกข์”**.

เดี๋ยวนี้คนไม่รู้; ควรจะคำเสียสักทีหนึ่งว่า **“เกิดเป็นคนทั้งที ดีแต่ทุกข์”** มีอยู่เท่านั้นเอง เกิดเป็นคนแล้วมีแต่ทุกข์. **ที่ถูกควรจะเป็นอะไรมากกว่านั้น คือ เป็นมนุษย์เพื่อจะเอาชนะความทุกข์ให้ได้.**

๒๑. — ๒๒. **หน่วงนิพพานเป็นอารมณ์, และได้สิ่งดีที่สุด**

ให้ชีวิตเป็นการศึกษา อยู่ตลอดเวลา **ก็มีสติอยู่ทุกอิริยาบถ** ให้เขยิบ ๆ ขึ้นไป จนถึงกับ **สติหน่วงเอาพระนิพพานเป็นอารมณ์อยู่เสมอ** คือ หน่วงเอา ความสงบ เย็น หยุต ยอม อะโรหิ เป็นอารมณ์อยู่เสมอ ซึ่งคนเขาไม่เชื่อกันว่า เป็นสิ่งที่ประยุกต์ได้ในชีวิตประจำวันของคนสมัยนี้. แต่ผมก็ยืนยันยืนยันไปตามเดิม **ว่าเป็นสิ่งที่ เป็นได้ ต้องทำให้ได้, ให้เรามีการ หน่วงเอาความคับไม่เหลือแห่งความทุกข์ขึ้นเป็น อารมณ์อยู่เสมอไป.**

ความคับไม่เหลือแห่งความ-ของ นี้คือนิพพาน แม้จะชั่วคราวก็ยังดี ในบางชั้นบางระดับ ยังไม่ถึงที่สุดก็ยังดี; ให้หน่วงเอาความคับเย็นแห่งความร้อนนี้ เป็นอารมณ์อยู่เสมอ เพราะอย่างน้อยก็ไม่ร้อนใจในชั้นธรรมมาสามัญ นี้ก็ติดอยู่แล้ว. **เดี๋ยวนี้ มัวไปชอบแต่รสอร่อยของราคะบ้าง ของโทสะบ้าง ของโมหะบ้าง มันไม่เย็น** แต่อยู่ด้วยความร้อนตลอดเวลา; **ดูหน้าก็รู้ได้ ดูตาก็รู้ได้ ว่าอยู่กันด้วยความรู้สึกที่ร้อน.** เราจะ **หน่วงเอานิพพานคือความเย็น, คับเย็นแห่งความร้อน เป็นอารมณ์;** อย่างนั้น **ลืมไม่ได้ และต้องไม่ยอมผลอในเรื่องนี้ ให้ได้ชื่อว่าเป็นคนมีนิพพานเป็นอารมณ์อยู่เสมอ.** **นี่ก็จะได้สิ่งดีที่สุดที่มนุษย์ควรจะได้ คือทุกข์กับเขาไม่เป็น.**

ใครจะทุกข์ร้อน ก็ตามใจ **เราทุกข์กับเขาไม่เป็น** ก็แล้วกัน ในที่สุดก็จะเป็นผู้ที่มีโชคติดนั้นแหละ; **ถ้าจะพูดอย่างภาษาชาวบ้าน ก็ว่ามีโชคติด เกิดมาทั้งที ได้สิ่ง ดีที่สุดที่มนุษย์ควรจะได้รับ** เรียกให้ไพเราะก็เรียกว่า **อมตธรรม หรือ อมฤตธรรม.**

พวกคุณเคยได้ยินคำว่า อมฤตธรรม หรืออมตธรรม แต่จะรู้ว่ามันคืออะไรหรือไม่ ก็ยังไม่แน่. ที่แท้ก็คือ **สิ่งที่ดีที่สุด ที่มนุษย์ควรจะได้**นี้ คือ **ไม่มีความรู้สึกว่าจะตาย, ไม่ต้องตาย** อีกต่อไป **เพราะรู้ว่า ไม่มีอะไรตาย.**

คนที่เขาเคยหลงเขาก็หลงกันไป คือเขาเรื่องกามารมณ์ เป็นสิ่งที่ดีที่สุด ที่มนุษย์ควรจะได้มัน ก็มี เพราะว่าเขารู้เพียงเท่านั้น, เขียวนี้ก็ยังมีความว่า เขาความสุขเกิดแก่รูปโฉม หรืออรูปรูปร่างเป็นความดีที่มนุษย์ควรจะได้ ก็มี; ถ้าอย่างนั้นก็เชื่อว่ายังมีอยู่เวลานี้ในประเทศอินเดีย. ต่อเมื่อข้ามไปพ้นจากสิ่งเหล่านี้แล้ว จึงจะถึงโลกุตระ คือ **ความหมดความรู้สึกแห่งตัวตน** แล้วก็ **ไม่มีความทุกข์เลย** และว่านี่ **เป็นสิ่งที่ดีที่สุดในมนุษย์ควรจะได้รับ.**

ที่จริงคำว่า "อมตธรรม" นี้ ก็ยังมีคำพูดเข้ามา เป็นคำที่เขาพูดอยู่ก่อนพระพุทธเจ้าเกิด แต่เขามีความหมายอย่างอื่น. *อมตะ* คือ *อย่าให้ตาย* เพราะเขากลัวตาย; แล้วก็ชวนช่วยให้พ้นสิ่งที่ทำให้ไม่ตาย ก็สอนกันมาเรื่อย ๆ หลายแบบหลายอย่าง, เขาก็พอใจกันเป็นยุค ๆ หรือว่าเป็นดิน ๆ แห่ง ๆ ไป, แล้วเขาก็ตายไปแล้ว ก็ไม่ต้องรู้กันว่าผิดหรือถูกอย่างไร.

ต่อเมื่อ **พระพุทธเจ้า** ตรัสรู้ขึ้นมาในโลกนี้ จึงอธิบาย หรือ **สอนเรื่องอมตธรรม** ตามแบบของท่าน ว่า **ดับตัวกู-ของกูเสีย** แล้วก็ **ไม่มีใครตาย**; เขามีคำพูดที่ไเพราะว่า *ดับอหังการ มมังการ เสีย* หรือ *ดับมานานุสัยเสีย, หามานุสัย* ก็คือ **ความละอาย** ด้วยอำนาจสำคัญว่า ตัวกู-ของกูนี้. เมื่อมีความรู้สึกที่ว่า *ตัวกู* ก็เรียกว่า *อหังการ*, เมื่อมีความรู้สึกที่ว่า *ของกู* ก็เรียกว่า *มมังการ*. . . อย่างนี้ไม่ใช่ต้องคิดเป็นความปรุ่งขึ้นมา เป็นความรู้สึกเลย, ไม่ต้องคิดว่า จะต้องเป็นตัวกู-ของกูหรือไม่; มันแค่งานมาก ถึงขนาดว่า พอได้อารมณ์อย่างนี้ ก็เกิดความรู้สึกว่า *ตัวกู*, *ไต่*อารมณ์อย่างนั้นก็ *ของกู*, *ชิน*เป็นนิสัย *ไม่ต้องคิด* *ไม่ต้องเจตนา*.

ถ้า **ดับความเคยชิน** อันนั้นเสียได้ **จะไม่เกิดตัวกู - ของกู** อีกต่อไป ก็ไม่เกิด ความรู้สึกว่าคุณจะต้องตาย หรือคุณจะเป็นต้น. พุทเป็นภาษาไพเราะ ก็ต้องว่า **ดับ** อหังการ มมังการ เสีย ก็ไม่มีใครตาย, พุทอย่างภาษารวมคำ หยาบคายหน่อย ก็ว่า **ดับตัวกู - ของกูเสีย** ก็ไม่มีใครตาย ไม่มีความรู้สึกว่าคุณตาย; มีแต่สังขาร หรือสิ่ง ประุ่งแต่งตามธรรมชาติ เป็นไปตามเหตุตามปัจจัย : มีเหตุปัจจัยอย่างนี้ ก็แสดงออกมาอย่างนี้ มีเหตุปัจจัยอย่างอื่นก็แสดงออกมาอย่างอื่น; ถ้าได้ความไม่รู้อะไรมาสมแล้ว ก็จะแสดงออกมา ในความรู้สึกว่าคุณ หรือว่า ของกู อยู่เรื่อยไป.

ต้องพยายามที่จะละความเขลา หรืออวิชชานั้นเสีย โดยวิธีต่างๆ เรื่อยไป คงจะ ใช้เวลานานเหมือนกัน จนกระทั่งค่อยรู้ใกล้เข้ามา, ใกล้เข้ามา จนกระทั่งรู้ว่า มันไม่ใช่ ตัวกู-ของกู; มันเป็นเพียงความรู้สึกที่จะต้องเกิดขึ้นอย่างนั้น ตามกฎเกณฑ์ของ ธรรมชาติ, ตัวกู-ของกู ไม่เกิดเป็นความรู้สึกขึ้นมาอีก ก็ไม่มีใครตาย. คุณง่ายขึ้นๆ ก็คือว่า **เดี๋ยวนี้ เวลาไหนแหละ เมื่อเกิดความรู้สึกเป็นของกู ก็มีปัญหา** ที่เกี่ยวกับตัวกู-ของกู, **เมื่อว่างอยู่ เมื่อลืมไปก็ได้ ก็ไม่มีปัญหา** ที่เกี่ยวกับตัวกู-ของกู; แล้วโดยมากเราก็ไม่มีความรู้สึกเป็นตัวกู-ของกู มันเกิดเป็นครั้งคราวเท่านั้นแหละ แต่พอเกิดที่ไร ก็เป็นทุกข์ทุกที ร้อนทุกที หนักทุกที.

ขอให้ลองอยู่ โดยไม่มีตัวกู-ของกูกันเสียบ้าง จะได้เคยชินเป็นนิสัย ในการที่จะไม่มีตัวกู-ของกู. **“เวลาที่เราสบายที่สุด คือเวลาที่เราไม่มีความรู้สึกประเภท ว่าตัวกู - ของกู”**; ประโยคนี้ไม่ใช่คำกล่าวเล่นๆ แต่คุณอาจจะไม่สนใจ แล้วผมก็ เคยเห็นมาแล้ว ที่ว่าไม่มีใครสนใจ.

ถ้าเวลาที่ **เราจะมีความสุขที่สุด** สุขอย่างธรรมชาติ ก็คือเวลาที่**ไม่มีความรู้สึก** **ประเภทตัวกู - ของกู**; แต่เดี๋ยวนี้มีแต่ความรู้สึกต้องการบ้าง ห้วนไหววิตก กังวล หวาดกลัว, มีอยู่แต่ความรู้สึกอย่างนี้ มีอยู่ทุกระาวที่มีการปรุงแต่งในจิตใจ ให้เกิดกิเลส

ประเภทตัวกู-ของกู. พอว่างไปได้ ก็สบาย แล้วก็ลืมเรื่อง คือไม่อยากจะอะไร มีแต่
ความลืม : ไม่มีความหมายว่า เกิด หรือ ตาย, ไม่มีความหมายว่า อยู่ ไม่มีตัวกูอยู่.
ถ้าถามว่า มีอะไร? ก็มีแต่สิ่งที่เรียกว่าธรรมชาติ หรือสังขารนี้ เป็นไปอยู่ตามเหตุตาม
ปัจจัยสำหรับเป็นอย่างนั้นอย่างนี้ : เรียกกันอย่างนั้น เรียกกันอย่างนั้น เรียกว่ารูปบ้าง
เรียกว่าจิตบ้าง เรียกว่าความรู้สึกของจิตบ้าง.

ผู้ที่หมกความรู้สึกตัวกู-ของกูโดยแท้จริง นั่นก็คือ เขาละอนุสัยประเภท
อหังการ มมังการนั้นเสียได้ หมกไปจริง ก็เป็นพระอรหันต์; แต่เวลานั้นหมดเอง
โดยบังเอิญ บางครั้งบางคราว ไม่ควรจะเรียกว่า หมดแล้ว เพียงแต่ว่า ไม่มาเท่านั้น
เอง คือไม่มา ไม่ปรากฏขึ้น ไม่เกิดขึ้น ยังมีได้หมด; แต่เวลาเมื่อไม่มา ก็คล้ายกับว่า
ไม่มีมารบกวน; สังเกตดูให้ดี : เวลานั้นเป็นเวลาที่เราสบายที่สุด พอมันมากก็กลายเป็น
คนตกทุกข์ มีความทุกข์ จมอยู่ในกองทุกข์.

เราอยู่ด้วยความทิว อยู่ด้วยความต้องการ อยู่ด้วยความมีตัวกู-ของกู จะ
เอาอย่างนั้น จะเอาอย่างนี้ มาจนชินเป็นนิสัยแล้ว มันก็ยากเหมือนกัน ที่จะให้มีเวลา
ว่างๆ นี้มากสักหน่อย. เกี่ยวกับว่างเพราะว่าขี้เกียจ เหนื่อย ไม่อยากจะทำอะไร หรือว่า
ยังไม่มีเหตุปัจจัย หรือยังไม่มียารมณเข้ามาทำให้เกิดเป็นตัวกู-ของกู. วันหนึ่งๆ ก็มี
อารมณ์ ซึ่งทำให้เกิดเป็นตัวกู-ของกูได้มาก : เรื่องกิน เรื่องนอน เรื่องอะไรก็ได้
เรื่องร่างกายเท่านั้น ก็ยังทำให้เกิดความรู้สึก ประเภทตัวกู-ของกูได้; ยังมีเรื่องโลก-
ธรรม เรื่องกามารมณ์ เรื่องอะไรต่างๆ นี้จึงมีตัวกู-ของกูบ่อยๆ.

แต่ขอให้อำไว้ด้วยเถอะว่า ตัวกู-ของกู มิได้มีอยู่ตลอดเวลา; เพราะว่าเป็น
เพียงความรู้สึก ที่เกิดมาจากเหตุปัจจัยเท่านั้นเอง, ไม่ใช่ตัวจริงที่จะอยู่ได้ตลอดเวลา
มีแต่ความรู้สึกเกิดขึ้น ในเมื่อมีเหตุปัจจัย เข้ามาทางตา หู จมูก ลิ้น ใจ
ในลักษณะของ รูป เสียง กลิ่น รส โผฏฐัพพะ ธัมมารมณ์ มีอยู่เท่านั้นเอง.

ถ้ามีสติที่ฝึกฝนมาดี ระวางไว้ได้ **ก็จะไม่เกิด** ความรู้สึกนึกคิดประเภทตัวกู-ของกูนี้; ถ้าผลอกก็เกิด ถ้าไม่ผลอกก็ไม่เกิด; ทำอย่าให้ผลออกจนตายตัวไป อย่างนี้ก็ เป็นบุคคลชั้นสูงสุด ที่เรียกว่าพระอรหันต์ก็ยังมี, พระอรหันต์ ที่ว่าจะได้สิ่งที่ที่สุด ที่ มนุษย์ควรจะได้ โดยแท้จริงและเด็ดขาดลงไป. คนธรรมดาทำได้โดยบังเอิญ ไม่ใช่ ว่าทำได้ด้วยความสามารถของตนบ้าง, ซึ่งได้ประปรายไปบ้างวันหนึ่ง คืนหนึ่งกว่าจะตายไป; เพราะถ้าไม่ได้เสียเลย ก็ต้องเป็นบ้า หรือเป็นโรคประสาท หรือว่าตายไปแล้วก็ได้.

การที่คนเรามี **สติ** **รู้สึกตัว** บังคับสิ่งที่เป็นตัวกู-ของกูเหล่านี้ อย่าให้เกิด ขึ้นมาได้ **นี่ เป็นสิ่งที่ทำได้**; ถ้าถือเสียว่า เป็นสิ่งที่ทำไม่ได้ก็ต้องเลิกกัน ไม่ต้องพูด กันให้เสียเวลา. **เดี๋ยวนี้เป็นสิ่งที่ทำได้** คือ **การตรัสรู้ของพระพุทธเจ้า** นั้น **ไม่เป็น** **หมั่นแก่คนทุกคน**; ไม่ใช่ ว่าท่านจะตรัสรู้เฉพาะตัวท่านผู้เดียว คนอื่นจะพลอยได้รับ ประโยชน์ด้วยไม่ได้. เพราะถ้าทำได้เป็นเพียงเฉพาะตัวท่านนั้นแล้ว เขาไม่เรียกว่า พระสัมมาสัมพุทธเจ้า เขาจะเรียกว่า พระปัจเจกพุทธเจ้า หรืออะไรทำนองนั้น

พระอรหันต์ **ชนิดที่รอบรู้** ช่วยเหลือผู้อื่นได้ด้วย **นี้เรียกว่า “อรหันต์ สัมมา สัมพุทธโธ”**. ถ้าว่าไม่ได้รู้เอง ก็เรียกว่า **“อรหันต์ ชีณาสโว”** คือ ได้ยินได้ฟังมาแล้วก็ ปฏิบัติตาม แล้วก็หมกมิเลศ หมกความทุกข์ได้, เป็นอรหันต์ ชีณาสโว คือพระอรหันต์ ผู้มีกิเลสอาสวะอันสิ้นแล้ว.

ถ้าเป็น **พระพุทธเจ้า** เรียกว่า **อรหันต์ สัมมาสัมพุทธโธ** คือเป็นพระอรหันต์ **ชนิดที่รู้ครบถ้วนด้วยตนเอง** แล้วก็ **สอนผู้อื่นได้** **นี่ต้องถือว่า เป็นผู้ที่ได้สิ่งที่ที่สุด** **ที่มนุษย์ควรจะได้**. สำหรับ **พระอรหันต์ชีณาสโว** ท่านก็ทำให้ได้รับผลอย่างเดียวกัน แต่ว่าเป็นพระสาวก **ไม่ได้ตรัสรู้เอง**; **ท่านนี้ไม่สำคัญ** **สำคัญ** **ท่านที่ว่า** **ได้รับสิ่งที่ที่สุด** **ที่มนุษย์ควรจะได้เหมือนกัน**. พระสาวกกับพระพุทธเจ้า **ถือว่าเป็นผู้ที่ ได้สิ่งที่ที่สุด** **ที่มนุษย์ควรจะได้** **โดยเท่ากัน**; เพราะที่ต่างกันนั้นต่างกันโดยอย่างอื่น.

ที่นั่น ถ้าเป็นระยะเวลาอันยืดยาว ที่ไม่มีพระสัมมาสัมพุทธเจ้าเกิดขึ้น คนบางคน เขามีสติปัญญา ที่ได้บรมมาสูงส่งแล้ว ได้รู้เองแสบๆ เฉพาะตน ก็เรียกว่า พระปัจเจกพุทธะ ; นี่อาจจะมีเมื่อไรก็ได้. แต่ว่า บัดนี้มีคำสอนของพระพุทธเจ้า พระสัมมาสัมพุทธเจ้า แพร่หลายตาช่นไปหมด จนไม่ต้องมีใครไปค้นคว้าด้วยตนเอง แล้วยังรู้แสบๆ อย่างพระปัจเจกพุทธเจ้า ; ถ้าจะมีได้ ก็หมายถึงบุคคลบางคน ที่เขาผ่านอะไรมาน โดยไม่ได้เจตนา ไม่ได้นึกหวังอะไรมากมาย แล้วเขาก็เอือมระอาความทุกข์ กิเลส ตัณหา เญไปเอง นี่เป็นพระปัจเจกพุทธเจ้าได้ ; ถึงอย่างนั้นก็ต้อง จดไว้ว่า ท่านเป็นผู้ที่ ได้สิ่งที่ดีที่สุด ที่มนุษย์ควรจะได้ ด้วยเหมือนกัน.

กล่าวเรียงตามลำดับเขาก็เรียงลำดับไว้ว่า พระสัมมาสัมพุทธเจ้า, พระปัจเจกพุทธเจ้า, และ พระอรหันต์ ; สามพวกนี้ เป็นผู้ที่ ได้สิ่งที่ดีที่สุด ที่มนุษย์ควรจะได้ ; ท่านได้กันอย่างไร ? และสอนไว้อย่างไร ? คำสอนเหล่านี้ก็เรียกว่า นิยายานิกธรรม คือ ธรรมที่นำสัตว์ออกไปจากกองทุกข์.

นี่เราจะ เอาธรรมะนี้มาประยุกต์ ให้เร็ว ให้ทันแก่เวลา ; ถ้าเราจะปล่อยเอื่อยๆ ไป ก็คงจะตายเสียก่อน ไม่ทันใจ. เราจะเอามาใช้ให้เป็นประโยชน์ ให้ทันแก่เวลา คือทำความเข้าใจกันในแบบวิธีลัด ที่จะเรียกว่าประยุกต์ ; อย่างที่ผมได้พยายามจนสุดความสามารถของผมแล้ว ที่จะพูดให้พวกคุณฟัง. ในวันนี้ก็เป็นวันสุดท้ายของการพูดถึงสิ่งที่ประยุกต์ได้. ขอให้เขาไปกิดดู ใครประยุกต์ได้เท่าไร ก็ต้องถือว่าเป็นโชคคิของบุคคลนั้น เท่านั้น.

ในที่สุคนนี้ก็ไม่มีอะไรจะพูด นอกจากว่า อย่าได้เป็นผู้ประมาทเลย, อย่าใช้ความอวดดี หรือใช้ความสะเพร่าหวัคๆ ชุ่ยๆ ทำเลวๆ ต่อสิ่งที่เรียกว่า พระธรรม จะไม่ได้อะไรจริงเหมือนกัน. ขอให้ทำอย่างที่ว่า สิ่งที่ดีที่สุดที่มนุษย์ควรจะได้ อย่าลืมคำนึงเสีย. ถ้าเรา เข้าใจคำนี้ และไม่ลืมคำนี้ ก็จะไม่ทำหวัคๆ ต่อสิ่งที่เรียกว่า พระธรรม.

พูดถึงสิ่งที่มีค่า ก็เรียกว่า พระธรรม นี้มีราคาเกินกว่าที่จะตีราคาได้ เรียกว่า อยู่เหนือการตีราคา : ในทางธรรมะ ในทางฝ่ายวิญญาณ ก็คือ นิพพาน หรือความ สันติไปแห่งความทุกข์; ส่วนทางโลก ๆ นี้ไม่เห็นมีอะไรที่จะเป็นของตีค่าไม่ได้. แต่ คนโง่ ๆ อาจจะไปให้น้ำหนักแก่เพชรพลอยอะไรบางชิ้นของคนบางคน ว่าเป็นสิ่งที่ตีค่า ไม่ได้ หากำปมิได้ ซึ่งผมว่าโง่.

เราควรจะรู้จักว่า สิ่งหากำปมิได้^๕ ควรจะเป็นพระพุทธรัตตะ พระธรรมรัตตะ พระสังฆรัตตะ; ขอให้รู้จัก พระพุทธ พระธรรม พระสงฆ์ ไว้ใน ลักษณะอย่างนี้ ซึ่งจะเป็นอยู่ในชุดที่เรียกว่าสิ่งสูงสุด หากำปมิได้. พระนิพพาน ก็รวม อยู่ในสามค่านั้น คือ รวมอยู่ในคำว่า พระธรรม; พระพุทธเจ้าก็ทรงเป็นผู้ชี้หนทางให้ ได้สิ่งนี้; พระสงฆ์ก็ได้ปฏิบัติสำเร็จในเรื่องนี้. จงช่วยกันรักษาไว้ เป็นกลุ่มเป็นก้อน อย่าให้ระบบคำสอน หรือระบบปฏิบัติเรื่องนี้สูญหายไป.

ขอให้มีน้กในพระรัตนตรัย คือ พระพุทธ พระธรรม พระสงฆ์ อย่างยิ่ง อย่างที่ไม่มีอะไรยิ่งไปกว่า.

การบรรยายหมดเวลาแล้ว ต่อไปนี้เป็นเวลาสำหรับถาม ใครมีอะไรก็ตามได้.

คำอธิบายตอบปัญหา

(ถาม) อยากจะเรียนถามท่านอาจารย์ถึงการบรรยายคราวที่แล้ว ก็มีปัญหา ชัดข้อที่ว่า ตอนที่ท่านอาจารย์บรรยายถึงเรื่อง การมีชาติหน้า หรือไม่มีนั้น. ถ้าสมมติว่า สำหรับคนที่เชื่อว่า ไม่มีชาติหน้า และเรื่องการที่คนจะเข้าสู่ถึงนิพพานนี้ เขาอาจจะไม่คิดถึงการ เข้าสู่นิพพานก็ได้; เพราะว่าเท่าที่อยู่ในโลกนี้ มีความทุกข์ที่ผจญอยู่ในโลกนี้ บางคนเขาอาจจะทนได้, เขาคิดว่า นิพพานไม่มีประโยชน์สำหรับตัวเขา. เพราะฉะนั้น ที่ได้แนะนำนี้ เรื่อง นิพพานก็อาจจะเป็นเรื่องของคนหมู่น้อย ไม่ใช่เพื่อนมนุษย์ทั้งโลกนี้.

(ตอบ) นั่นเป็นความคิดที่สับสนเสียแล้ว. ผมพูดว่า ใครจะถือว่ามิโลก หน้าที่ตาม, ใครจะถือว่าไม่มีโลกหน้าที่ตาม คือไม่เกิดอะไรอีกก็ตาม, อย่าเพื่อพูดถึง

ยกไปทิ้งเสียที่อื่น. ข้อคิดเห็น หรือการทู่เถียงอันนี้ ขอให้ทุกคนมาคิดว่า เรามีความทุกข์เวลาน้อย่างไรบ้าง แล้วระดับความทุกข์นี้ให้สิ้นไปเสีย ก็หมดปัญหา. อย่าไปมัวเถียงกันว่า ตายแล้วเกิด หรือตายแล้วไม่เกิด ไม่มีประโยชน์อะไร.

ถ้าจะไม่เอา แล้วก็ไม่ว่าทั้งสองฝ่าย คือพวกที่ถือว่า ตายแล้วเกิด ก็ผิดเพี้ยนว่า ยังไม่ต้องทำ กุญแจจะเกิดอีก, พวกที่ถือว่า ตายแล้วไม่เกิด กุญแจไม่ต้องทำ เพราะว่า กุญแจต้องมีอะไรอีก ไม่มีปัญหา. แต่ที่ว่าข้างจะเอา แล้วก็ได้ทั้งสองฝ่าย พวกที่ว่า ตายแล้วเกิด ก็คิดว่า กุญแจทำ ๆ เพื่อว่าพอเกิดใหม่ กุญแจได้ดีกว่า หรือมากกว่า เขาก็ทำ, บางคนคิดว่า ตายแล้วไม่เกิดก็รีบ ๆ ทำ เพราะว่ากุญแจตายแล้วไม่เกิด จะไปทำชาติหน้าไม่ได้ ต้องรีบทำเสียชาตินี้ให้ทันแก่เวลา. ฉะนั้น จึงว่า อย่าไปเถียงกันเลย ในข้อนี้ คุณแต่ว่าเถียงนี้มีความทุกข์ทรมานอย่างไร ก็ดับเสียให้ได้.

ส่วนนัยะอันหลังที่ว่าคุณ *บางคนเขาคิดว่า ความทุกข์ขึ้นกับคุณได้ กุญแจไม่มีปัญหา; ก็ตามใจชิว, ก็สมัครทนไปชิว* ทนไปก็แล้วกัน. ผมก็ไม่มีอะไรที่จะตอบสำหรับคนประเภทนี้ เมื่อทนได้ก็ทนไปชิว; แต่เมื่อไม่อดทนจะทน อยากรจะดับทุกข์ จึงค่อยมาพูดกัน ว่าเราจะต้องดับกันอย่างไร ๆ ทั้งหมดนั้นไม่เป็นปัญหาเลย.

(ถาม) ผมอยากจะเรียนถามท่านอาจารย์ว่า ที่ท่านอาจารย์บรรยายว่า ความรู้สึก ว่าตัวกู - ของกู ไม่ได้มีอยู่ตลอดเวลา จะเกิดขึ้นต่อเมื่อมีเหตุปัจจัยปรุงแต่ง. อยากจะเรียนถามท่านอาจารย์ว่า ที่ว่าเหตุปัจจัยปรุงแต่งนี้ มันขึ้นกับเวลา หรือขึ้นกับสถานที่หรือเปล่า อย่างเช่น ในกรุง หรือในชนบท.

(ตอบ) เรื่องเวลาที่ว่าเหตุปัจจัยมีอำนาจปรุงแต่งนั้น สิ่งทั้งหลายที่จะเป็น เรื่องเป็นราว มีความหมายขึ้นมาขึ้นนั้น ต้องเนื่องอยู่กับสถานที่ หรือเวลาทั้งนั้น. นี่เป็นความรู้ทางวิทยาศาสตร์อีกแขนงหนึ่ง คุณไปหาเรียนเอาเอง โดยเฉพาะเรื่อง *relativity* ทฤษฎีใหม่นั้นจะบอกให้ได้ เป็นวิชาที่บอกให้ได้ว่า มีเวลาสัมพันธ์กันกับที่ มันก็เลยออกมาเป็นความหมาย ความรู้สึกอย่างใดอย่างหนึ่ง : น่ารัก หรือไม่น่ารัก.

เหตุปัจจัยที่เข้ามาปรุงแต่งจิตใจนี้ ก็มีค่าในทางเนื้อที่และเวลาของมันมาเสร็จแล้ว จึงมาทำให้เกิดความรู้สึกยินดี หรือว่าอินร้าย; เช่น รูปสวย อย่างนี้ มันมากระทบตา ในความสวยนั้นก็มีกฎเกณฑ์ที่เป็นความถูกต้องของเวลาและเนื้อที่มาเสร็จแล้ว จึงปรากฏว่าสวย. ถ้าผิดกฎเกณฑ์อันนี้ ก็กลายเป็นไม่สวย ฉะนั้นเรื่องกฎเกณฑ์ของเวลาและเนื้อที่นั้น เป็นความรู้อีกเรื่องหนึ่ง.

เดี๋ยวนี้เราไม่ต้องไปเรียนถึงเรื่องนั้น; เราจะเรียนถึงส่วนที่ว่า เมื่อมันเข้ามาแล้วมาปรุงแต่งจิตใจให้เกิดความรู้สึก ไม่อย่างใดก็อย่างหนึ่งในสองอย่าง คือ ทุกข์ หรือ สุข! จะทุกข์ก็ตาม สุขก็ตาม ไม่ไหวทั้งนั้น, เป็นเวทนาที่ทำให้มันวายเป็นทั้งนั้น; แล้วปรุงแต่งเป็นตัวกู - ของกู ได้เหมือนกันทั้งทุกข์และสุข คือ รูปสวยก็ปรุงแต่งเป็นตัวกู - ของกู ได้, รูปไม่สวยก็ปรุงแต่งเป็นตัวกู - ของกู ได้. เสียงเพราะก็ปรุงแต่งเป็นตัวกู - ของกู ได้ เสียงไม่เพราะก็ปรุงแต่งเป็นตัวกู - ของกูคนละแบบ.

ถ้าเกิดมีค่าเป็นเวทนาครอบงำความรู้สึกแล้ว มันก็ต้องออกมาเป็น กัดเผา อุบาทุณ เป็นตัวกู - ของกู; แต่อย่าลืมว่า ต้องมีความไม่รู้ คือ อวิชชาเจืออยู่ด้วยเสมอไม่ จึงจะมีการปรุงแต่งแบบนี้ : ที่ท่านเรียกว่า อวิชชาเป็นปัจจัยให้เกิดการปรุงแต่ง คือ สังขาร ถ้าไม่มีอวิชชา ก็ไม่มีการปรุงแต่งทางจิตใจแบบนี้.

ที่จริง เขาก็เรียนกันมานานมาก ทฤษฎีเรื่อง relativity นี้ ทำให้เห็นค่าของเวลา และการกินเนื้อที่ จนมีความหมายอย่างใต้อย่างหนึ่งออกมา, แล้วรู้ว่ามันเป็นความหลุดลวงของความหมายของเนื้อที่และเวลา. แต่แล้วเขาก็ ละกิเลสตัณหาไม่ได้ ไม่อาจจะละกิเลสตัณหา หรือไม่อาจจะทำให้กิเลส ตัณหาหนีหลุดไป; เพราะว่ามีอวิชชาอย่างอื่น ความรู้สึกที่เป็นเวทนานั้นแรงกล้ามาก เช่นเดียวกับคนที่ทำงานอยู่กับซากศพ แต่ไม่เคยเกิดเบื่อหน่ายในทางกามราคะ เป็นต้น มันผิดเรื่องกันเสมอไป.

(ถาม) ทรายขอความกรุณาท่านอาจารย์ ช่วยบอกหัวข้อบรรยายครั้งที่ ๑ - ๑๕ ที่ไม่ได้ฟังมา.

(ตอบ) ไปขอจกเสีย คุณไม่ได้ฟัง แล้วจำได้หรือ?

- หัวข้อที่ ๑. เรื่องคน ขยายความออกไปเป็น บัญญัติต่าง ๆ ของคน.
- .. ที่ ๒. ความไวของจิต ซึ่งเราไม่สามารถจะบังคับได้.
- .. ที่ ๓. สติสัมปชัญญะ ในฐานะเป็นสิ่งที่จะทำให้เราควบคุมจิตได้.
- .. ที่ ๔. เรื่องบัญญัติ ส่วนแต่มีบัญญัติอย่างเดียวกันทั้งนั้น : ทำไมเราจึงไม่มีบัญญัติ
- .. ที่ ๕. สัมมาทิฐิ คือบัญญัติที่ถูกต้อง.
- .. ที่ ๖. จุดหมายปลายทางคือ นิพพาน.
- .. ที่ ๗. สังฆาร และ ความเป็นมาฆารของสังฆาร.
- .. ที่ ๘. คีล สมภาสิ บัญญา ในฐานะที่เป็นการลับคาบ และใช้คาบอยู่ในตัวชีวิตนั่นเอง.
- .. ที่ ๙. มนุษย์ต้องได้สิ่งที่ที่สุด โดยไม่ไปมัวหลงในสิ่งที่เรียกว่า "คุณ".
- .. ที่ ๑๐. พูดถึงสิ่งที่เรียกว่า "คุณ" อีกครั้งหนึ่ง ในฐานะที่เป็นสิ่งที่ลึกลับและร้ายกาจมาก.
- .. ที่ ๑๑. เรื่องหนทาง มรรค ได้แก่ชีวิตที่เดินไปอย่างถูกต้อง.
- .. ที่ ๑๒. ผู้ชี้ทาง พระพุทธเจ้าทรงเป็นผู้ชี้ทาง และในที่สุดตนเองนั้นแหละเป็นผู้ชี้ทางที่ดีให้แก่ตนเอง ยิ่งเดินไปก็ยิ่งรู้.
- .. ที่ ๑๓. ผู้เดินทาง คือ คนที่ไม่มีอวิชชามากเกินไป ไม่ติดอยู่ในบัญญัติมากเกินไป.
- .. ที่ ๑๔. อุปสรรค หรือมารในการเดินทาง.
- .. ที่ ๑๕. ตัวตน และของตน หมายความว่า ตัวตนและของตนนี้คืออะไร ในความหมายที่มีอยู่มันเป็นคืออะไร ในความหมายที่ไม่มีอยู่เลยมันคืออะไร พูดอยู่ในสองแง่.

- หัวข้อ ที่ ๑๖. เรื่องโลกธรรม.
 ,, ที่ ๑๗. เรื่องกามารมณ์.
 ,, ที่ ๑๘. เรื่องการชณะ.
 ,, ที่ ๑๙. เรื่องการศึกษา.
 ,, ที่ ๒๐. เรื่องการดำรงชีวิต.
 ,, ที่ ๒๑. เรื่องการท่นวงพระนิพพานเป็นอารมณ์.
 ,, ที่ ๒๒. การได้สิ่งที่ดีที่สุด ที่มนุษย์ควรจะได้.

หัวข้อ นี้สำคัญเหมือนกัน ถ้าเกี่ยวกับการโฆษณา ถ้าให้ชื่อให้หัวข้อที่น่าสนใจ คนก็สนใจจะฟัง นี้สำคัญ. คุณจะต้องจดจำหัวข้อไว้ให้ดี ๆ โดยเฉพาะหนังสือที่จะไปพิมพ์ขาย ต้องให้ชื่อให้ดี จะทำให้เกิดสนใจแก่คนที่เห็น.

เอาละ เป็นอันว่า เราปิดโรงเรียนวันสุดท้ายนี้ เก็บเอาไปศึกษาให้ดีที่สุด
 เข่าที่จะทำกันได้ดีทุกองค์ ทุก ๆ ท่าน.

หมายเหตุ : ยังมีข้อความที่ตีในโอวาท แก่นักศึกษาชุนที่มาเพิ่ม, และเมื่อกลางดึกอีก ๓ ครั้ง ได้นำไปพิมพ์รวมไว้ในหนังสือธรรมโฆษณ เสงก็มีชื่อว่า "ชุมนุมโอวาทและปราศรัย". --ผู้จัดพิมพ์.

คำอภิศ

ของผู้มีศรัทธาบริจาค เพื่อสร้างหนังสือเล่มนี้ขึ้น ไว้ในพระพุทธรูปศาสนา

จรงศรี เมนาคม

ข้าพเจ้าได้ทราบชื่อของสวนโมกขพลาราม และท่านอาจารย์พุทธทาส มาเป็นเวลานาน แต่ก็ไม่ได้มีโอกาสไปสวนโมกขพลาราม และแสดงความเคารพต่อท่านอาจารย์พุทธทาส ซึ่งเป็นประธานอยู่ ณ สถานที่แห่งนั้น.

ข้าพเจ้าเพิ่งได้มีโอกาสไปสวนโมกข์ และฟังธรรมจากท่านอาจารย์เมื่อไม่นานมานี้ หลังจากที่ได้จัดธุระของตนให้มีเวลาว่างพอสมควร เมื่อได้ประสบโอกาสดังกล่าว ข้าพเจ้ารู้สึกว่าได้ทอดทิ้งเวลาให้เสียไปโดยเปล่าประโยชน์กว่าครั้งหนึ่งของชีวิต สิ่งที่ข้าพเจ้าได้ทำมาโดยเข้าใจว่า เป็นภาระหน้าที่อันจำเป็นนั้น แท้ที่จริงมีความสำคัญเพียงเล็กน้อย และไม่เป็นไปเพื่อการดับทุกข์ได้โดยแท้จริง อย่างไรก็ตาม ข้าพเจ้ามีความยินดีอย่างล้นเหลือ ที่ได้ใช้เวลาที่เหลืออยู่ของชีวิต ไปอยู่ในสวนโมกข์ เป็นครั้งเป็นคราว ได้ฟังธรรมของท่านอาจารย์จากปากของท่านอาจารย์พุทธทาส ได้ปฏิบัติธรรมะด้วยตนเอง.

การศึกษา และปฏิบัติธรรมนั้น สถานที่ที่เป็นปัจจัยสำคัญประการหนึ่ง สวนโมกข์เป็นสถานที่ในอุดมคติ เพราะเมื่อได้เข้าไปในสถานที่นั้นแล้ว เกิดความสงบ ความสบาย ความไร้กังวล เป็นอย่างยิ่ง เมื่อฟังธรรมะที่ท่านอาจารย์บรรยายจากปากของท่านเอง ได้อ่านหนังสือที่ท่านเขียน ได้แลเห็นและได้ฟังคำอธิบายภาพ ในโรงมหรสพทางวิมูถณ, และที่โรงปั้นภาพพุทธประวัติ ข้าพเจ้าขอสารภาพว่า ข้าพเจ้าเกิดความสุขใจ ความปิติโสมนัส ความเลื่อมใสศรัทธาในพระพุทธรูปศาสนา อย่างที่มีเคยปรากฏมาก่อน.

ตั้งแต่เด็กมาข้าพเจ้าได้รับการศึกษาอบรม ให้เป็นผู้มีศีลธรรมขั้นต้น ไม่ให้เบียดเบียนตนเองและผู้อื่น ก็มีความสุขพอสมควร ต่อเมื่อได้เข้าไปอยู่ในสวนโมกข์ ได้ฟังธรรม และได้ปฏิบัติธรรมตามคำแนะนำของท่านอาจารย์พุทธทาส

ข้าพเจ้าจึงมีความเข้าใจในแก่นแท้ของพระพุทธศาสนายิ่งขึ้น แม้ข้าพเจ้าจะมีได้มีดวงตาเห็นธรรมะอย่างแจ่มแจ้ง แต่ธรรมะในสายตาของข้าพเจ้าที่ได้เห็น ก็ทำให้ข้าพเจ้าสับสนใจ คลายทุกข์ได้เป็นอย่างมาก.

หนังสือชุดธรรมโฆษณของท่านอาจารย์พุทธทาส เป็นหนังสือที่มีบทความธรรมะหลายเรื่องหลายรส ให้ความรู้ในทางพระพุทธศาสนาอย่างละเอียดถี่ถ้วน ได้มีท่านผู้มีศรัทธาพิมพ์ไปแล้วหลายเล่ม แต่ก็ยังไม่หมดสิ้น เพราะท่านอาจารย์พุทธทาสได้ศึกษาค้นคว้าข้อธรรมะ ที่สมเด็จพระบรมศาสดาสัมมาสัมพุทธเจ้าได้ตรัสไว้ แล้วนำมาแจกแจงแยกแยะให้พุทธบริษัททั้งหลาย ผู้สนใจในธรรมะมีความเข้าใจแจ่มแจ้งขึ้น บทความธรรมะของท่านอาจารย์พุทธทาสให้ความสะดวกแก่ผู้ไม่ธรรม ที่ไม่มีโอกาสจะศึกษาและค้นคว้าด้วยตนเอง เมื่อมีปัญหาใดๆเกิดขึ้น ก็อาจจะแสวงหาคำตอบ หรือเหตุผลที่ถูกต้องได้ จากบทความในหนังสือชุดธรรมโฆษณของท่านอาจารย์ดังกล่าวแล้ว.

ข้าพเจ้ามีความยินดีเป็นอย่างยิ่ง ที่เป็นอีกผู้หนึ่งที่ช่วยจัดพิมพ์หนังสือชุดธรรมโฆษณ โดยเฉพาะในหัวข้อที่ว่าด้วย โมกขธรรมประยุกต์ ให้เผยแพร่โดยกว้างขวางยิ่งขึ้น การบำเพ็ญการกุศลของข้าพเจ้าในครั้งนี้ กระทำด้วยความบริสุทธิ์สะอาด เพื่อให้เป็นธรรมทาน และเพื่อความยั่งยืนของพระพุทธศาสนา ข้าพเจ้าขออุทิศส่วนกุศลทั้งหมดในการบำเพ็ญทานนี้ ให้แก่สรรพสิ่งทั้งหลาย ทั้งสิ่งมีชีวิต และไม่มีชีวิต ทั้งมนุษย์และสัตว์อื่น เพราะสิ่งทั้งหลายเหล่านั้นมีความสัมพันธ์ซึ่งกันและกัน ที่จะให้สรรพสิ่งทั้งหลายดำรงอยู่ในโลกนี้ได้.

โดยเฉพาะอย่างยิ่ง ข้าพเจ้าขออุทิศส่วนกุศลให้แก่ผู้มีพระคุณ ในชีวิตของข้าพเจ้า มีมารดา บิดา พระเจ้าพระสงฆ์ ครูบาอาจารย์ และสามี ซึ่งท่านเหล่านั้นได้มีพระคุณแก่ข้าพเจ้าเป็นอย่างยิ่ง บุคคลสำคัญอีกท่านหนึ่ง ที่ข้าพเจ้าขออุทิศส่วนกุศลในการบำเพ็ญธรรมทานครั้งนี้ คือ ท่านอาจารย์พุทธทาส ผู้ให้แสงสว่างในธรรมะแก่ข้าพเจ้า ท่านได้ให้ความเมตตาแก่ข้าพเจ้า และญาติพี่น้องทุกๆคน ความจริงถ้าจะกล่าวให้กว้างออกไปอีก ท่านอาจารย์พุทธทาส เป็นผู้มีเมตตาแก่มนุษยชาติทั้งหน้า เพราะท่านปรารถนาที่จะให้ผู้ที่มิใช่ชาติ เกิดมาเป็นมนุษย์ทุกคน ไม่เลือกชาติ ชั้น

วรรณะ ให้ได้พบแสงสว่างของพระพุทธศาสนา องค์ของท่านเองก็ได้ปฏิบัติดี ปฏิบัติชอบ เป็นแบบอย่าง ให้ทุกคนประพฤติปฏิบัติตามอย่างอยู่ อย่างน่าเลื่อมใส.

ข้าพเจ้าขอถือโอกาสนี้ พูดถึงท่านอาจารย์พุทธทาส ในฐานะที่ข้าพเจ้าได้เข้าไปปฏิบัติธรรมในสำนักของท่าน ว่าท่านเป็นผู้มีความสามารถปกครองพระเถระที่ ขมารวาส บรรดาที่พักอาศัยอยู่ในสวนโมกข์ มาจากที่ต่าง ๆ กัน พื้นฐานการศึกษาอบรมที่ได้รับมาก่อน ก็ไม่เหมือนกัน การที่จะให้ทุกคนประพฤติปฏิบัติให้เป็นอย่างเดียวกัน จึงเป็นการยากมิใช่น้อย เรื่องนี้นับว่าเป็นการทดสอบที่ดีประการหนึ่ง เพราะเมื่อมีคนอยู่รวมกันมาก ๆ ถ้ามีการกระทบกันขึ้น และผู้นั้นมีความโกรธ ความโลภ ความหลงอยู่ ความมีตัวตน หรือความเป็นตัวกู - ของกูออกมาคอยรับ ผู้นั้นก็ยังคงอยู่ในห้วงของความทุกข์ ความวุ่นวายใจ ยังสอບตก หรือยังเลื่อนชั้นไม่ได้ การอยู่รวมกันของหมู่ชน ต้องอยู่กับด้วยธรรมะ ด้วยสติและปัญญา.

ข้าพเจ้าเองเพิ่งจะเข้าใจความหมายของคำว่า ศาสนา และพระธรรม และพระสงฆ์ อย่างถูกต้องตามความเป็นจริง เมื่อข้าพเจ้าได้ไปรับการศึกษาอบรม และปฏิบัติธรรมที่สวนโมกข์นั่นเอง ข้าพเจ้ารู้สึกว่ วนเวลาช่างหมดไปเร็วเหลือเกินในวันหนึ่ง ต่างกันกับเมื่อยังมิได้ปฏิบัติธรรม ซึ่งวันเวลาช่างหมดไปอย่างเชื่องช้า ทำอย่างไรวันเวลาก็ยังไม่หมดไป.

ขณะนี้ข้าพเจ้ามีกิลเลสอยากจะมีชีวิต และวันเวลามากเท่าที่จะมีอยู่ได้ เพื่อศึกษาและปฏิบัติธรรม ตลอดจนช่วยเหลือเพื่อนมนุษย์ทั้งหลาย ให้พ้นจากทุกข์ภัยต่าง ๆ. หนังสือของท่านอาจารย์เล่มหนึ่ง ซึ่งจะทำให้ผู้อ่านเข้าใจธรรมะยิ่งขึ้น คือเรื่องภาษาคน ภาษาธรรม ขอยกตัวอย่างเช่นคำว่า.

ศาสนา ในภาษาคน หมายถึงโบสถ์ วิหาร เจดีย์ หรือผ้ากาสาวพัสตร์ ที่เห็นเหลือองอร่ามอยู่ทั่วไป แต่ในภาษาธรรมท่านหมายถึงสิ่งที่เป็นที่พึ่งของมนุษย์ได้ ดับทุกข์ได้. ถ้าพูดว่าศาสนาเจริญ ในภาษาธรรมก็หมายความว่า มีคุณธรรมที่ดี ช่วยดับทุกข์ได้ แพร่หลายทั่วไปในหมู่มนุษย์ มิใช่ว่าการมี โบสถ์ วิหาร เจดีย์ มากมายใหญ่โต เป็นการแสดงความเจริญทางพระพุทธศาสนา.

พระธรรม ในภาษาคน หมายถึง คัมภีร์ หรือพระไตรปิฎกที่อยู่ในตู้ หรือแสดงที่แสดงธรรม ในภาษาธรรมนั้น คำว่าธรรมะหมายถึงสิ่งทั้งปวง ไม่มีมารายกเว้นสิ่งใด เพราะธรรมเป็นธรรมชาติ เป็นกฎเกณฑ์ของธรรมชาติ หน้าที่ของมนุษย์ที่ควรประพฤติปฏิบัติ คือการประพฤติปฏิบัติให้ถูกต้องตามธรรมชาติ ผลของการประพฤติปฏิบัติ ที่ถูกต้องนั้นเรียกว่า ธรรมะ.

พระสงฆ์ ในภาษาของคน หมายถึง ผู้ที่โกนผม นุ่งห่มผ้าสีเหลือง ที่เราพบเห็นกันอยู่ทั่วไป ในภาษาธรรม ท่านหมายถึง ธรรม และคุณธรรม ความดี ที่มีอยู่ในจิตใจของผู้บวชทุกคน ทุกตอน ไม่ว่าจะเป็นที่ลับ หรือที่แจ้ง สมควรแก่การเคารพกราบไหว้ทุกเมื่อ นี่คือสงฆ์สาวกของพระบรมศาสดาที่แท้จริง ไม่ใช่สงฆ์ ที่มีแต่ผ้าอ้อมสีเหลืองเป็นเปลือกห่อหุ้มอยู่.

ที่กล่าวมานี้เป็นตัวอย่างเล็กๆ น้อยๆ ที่ข้าพเจ้าได้รับมาจากการที่ได้ศึกษาอบรม และปฏิบัติธรรมอยู่ในสวนโมกข์.

ท่านอาจารย์พุทธทาส ท่านสอนให้เราทั้งหลายแม่เมตตาจิต ให้แก่สรรพสัตว์ทั้งหลายทั้งปวงที่เป็นเพื่อนร่วมทุกข์ เกิด แก่ เจ็บ ตาย ด้วยกันทั้งหมดทั้งสิ้น ตลอดจนแม่เมตตาให้แก่สิ่งที่มีบุญคุณ แก่เราทุกคน ให้เคยชินเป็นนิสัย ข้าพเจ้าคิดว่า คำสอนของท่านมีค่ามาก เพราะสิ่งที่มีบุญคุณแก่เรานั้น บางทีเราก็ไม่มีใครจะได้นึกถึง เช่นอากาศที่เราใช้หายใจอยู่ ถ้าขาดอากาศ หรือลมหายใจเสียชั่วระยะเวลาหนึ่ง เราก็มีชีวิตอยู่ต่อไปไม่ได้ แต่อากาศเป็นของธรรมดาสามัญเหลือเกิน จนเรามองข้ามความสำคัญของมันไป แต่มันก็มีบุญคุณแก่เรา ซึ่งจะขาดเสียมิได้.

สิ่งที่คนทั่วไปอาจจะเห็นว่า ต่ำต้อย น้อยราคา หากามีได้ เช่น ไม้กวาดผ้าขาว คนทั้งหลายอาจจะไม่คิดว่า มันมีบุญคุณแก่เรา แต่มันก็มีบุญคุณอยู่มิใช่น้อย เพราะถ้าบ้านเรือนใดไม่มีไม้กวาด ผ้าขาว บ้านเรือนนั้นก็จะสกปรก เลอะเทอะ เต็มไปด้วยฝุ่นละออง หากที่จะนั่งจะนอนไม่ได้ หรือสิ่งที่ทรุดอยู่บนพื้น ก็ต้องอาศัยไม้กวาดและผ้าขาว มีใครบ้างที่คิดถึงบุญคุณของมัน.

อีกสิ่งหนึ่งที่ข้าพเจ้าจะต้องขอภัยไว้ในที่นี้ด้วย ที่จะกล่าวถึง อาทิเช่น อุจจาระ บัสสาวะที่เราถ่ายออกมาเอง เราก็มักจะรังเกียจกลิ่นของมัน ไม่อยากจับต้อง แต่มันก็มีบุญคุณแก่เราเป็นอย่างมาก เพราะสามารถนำไปใช้เป็นปุ๋ยพืช พันธุ์ผักต่างๆ ซึ่งพืชผักเหล่านั้นก็จะวนเวียนมาเป็นอาหารของคนอีก ปุ๋ยธรรมชาติเหล่านี้ มีคุณค่ายิ่ง

ขึ้นในยามที่ปัญหาวิทยาศาสตร์มีราคาแพง และเราต้องเสียเงินตราต่างประเทศ เช่น ในปัจจุบันนี้.

ข้าพเจ้ามีความศรัทธา เชื่อมั่นในพระพุทธ พระธรรม พระสงฆ์ ว่าเป็นที่พึ่ง ที่ระลึกอันสูงสุด และช่วยให้ผู้ประพฤติปฏิบัติธรรมได้รับผล ตามอัตราส่วนของการปฏิบัติอย่างแท้จริง.

ข้าพเจ้าขอถือโอกาสนี้กราบแทบเท้าท่านอาจารย์พุทธทาส ที่ท่านเป็นผู้นำและแจกแจงให้ผู้ที่เข้าไปในสำนักของท่าน ได้เข้าใจพระธรรม ขอรกราบพระสงฆ์ทุกรูป ที่กรุณาอธิบายความหมายของภาพเขียน และภาพปั้น ทั้งในโรงมหรสพทางวิญญูณ และภาพปั้นด้านนอก ตลอดจนภาพปั้นที่โรงปั้นทุกท่าน ท่านปฏิบัติหน้าที่ของท่านด้วยความตั้งใจ เต็มใจ ไม่เบื่อง่าย และด้วยความเสียสละ เพื่อให้สำเร็จประโยชน์แก่ทุกคน ที่ไปเยี่ยมโรงมหรสพทางวิญญูณ แต่ท่านทั้งหลายเหล่านั้น ข้าพเจ้าขออนุโมทนา.

ข้าพเจ้าได้เขียนข้อความ แสดงความรู้สึก ที่ได้เข้าไปศึกษาอบรมปฏิบัติธรรมในสวนโมกข์ ในโอกาสที่ข้าพเจ้าช่วยจัดพิมพ์หนังสือธรรมโฆษณ ที่ท่านได้ถืออยู่ในมือ ณ บัดนี้ ก็เพื่อให้ถึงประโยชน์ทางกายทางใจที่ข้าพเจ้าได้รับ และหวังว่าหนังสือนี้คงจะเป็นธรรมประทีป แก่ท่านทั้งหลายโดยทั่วกัน.

กนิยามณ ๒๕๑๘

โปรดแก้คำผิด ใน โมกขธรรมประยุกต์

(การนับบรรทัด ให้นับลงมาตั้งแต่บรรทัดบนสุด คือบรรทัดของเลขหน้า, ถ้ามี (จล) ให้นับขึ้นมาจากล่าง, เพื่อประหยัดเวลา).

หน้า	บรรทัด	คำที่ผิด	แก้เป็น
๔	๑๑ (จล)	ธรรม	แรม
๗	๕	บัญญัติจะ	ตจบัญญัติ
๑๓	๘ (จล)	ก็เรียก	เรียก
๑๔	๑๐	ไม่ไปร่วมมือ	ร่วมมือใน
๑๕	๔ (จล)	กับที่	กันที่
๒๐	๓	ก็ยัง	ก็ยังมิ
๒๐	๔	ไม่เป็น	ไปเป็น
๒๘	๙ - ๑๐ (จล)	เที่ยว คำว่า	เที่ยว, คือคำว่า
๓๔	๑ (จล)	พอแล้ว	พอแล้ว.
๓๔	๖ (จล)	เราที่	เราที่เคยเรียน
๓๔	๖ (จล)	แต่ก็ไป.... ไปปฏิบัติ	ก็ไป.... ไปปฏิบัติ,
๓๖	๕	กันอย่าง	กันอย่าง
๓๙	๒ (จล)	จะเป็น	แม้เป็น
๔๒	๔	หรือ	หรือไม่
๔๔	๕ - ๖ (จล)	; จาก.... แล้วนั้น.	. จาก.... แล้วนั้น
๔๕	๕	ก็ไม่	, และไม่
๕๖	๕	ให้มี	มี
๕๖	๗	มีทุกข	มีทุกข
๕๙	๑๒ (จล)	แปล	วล ๆ แปล

หน้า	บรรทัด	คำที่ผิด	แก้เป็น
๖๐	๖	ค้นหา	ปัญหา
๖๓	๑ (จล)	หรือ	หรือ
๖๙	๑๐ (จล)	คนมี	คนก็มี
๗๓	๑๐	สมฤติ	สมฤติ
๗๓	๗ (จล)	สมฤติ	สมฤติ
๘๕	๑ (จล)	รู้จัก (๒ แห่ง)	ไม่รู้จัก
๘๖	๒	รู้จัก	ไม่รู้จัก
๘๖	๓, ๕	“ ”	(ชี้คอก)
๘๙	๘	มันจะ	มันจะไม่
๘๙	๙	แล้วเรา	แต่แล้วเรา
๘๙	๑๓	:	:
๙๖	๙	ข้อทว่า	ข้อที่ว่า
๑๐๐	๓ (จล)	มีตน	ตนมี
๑๐๑	๑๑	เรื่องรู้	รู้เรื่อง
๑๑๑	๔ (จล)	ทัญจิ สมา	ทัญจิสมา
๑๑๑	๑๑ (จล)	เปราะ	เปลาะ
๑๑๒	๘	ไม่ยึด	ไม่น่ายึด
๑๑๖	๒ (จล)	โรค	โศก
๑๑๘	๑๑	ความรู้...มีให้	ความรู้...มีได้
๑๑๘	๙ (จล)	ธาตุดิน	; ธาตุดิน
๑๑๙	๑๒ (จล)	ปัจจัย.	ปัจจัย”.
๑๒๐	๑๑ (จล)	ได้	ได้
๑๒๓	๘	สรุป	สรุป

หน้า	บรรทัด	คำที่ผิด	แก้เป็น
๑๒๗	๑๐ (จล)	ทัญจิสมา	ทัญจิสมา
๑๔๐	๒ (จล)	ก็ไต้	นั้นไม่ไต้
๑๔๐	๓ (จล)	พระพุทธเจ้า	พระพุทธเจ้า ;
๑๔๘	๗	คาน	พาน
๑๖๔	๖	เบ้า . . . . .อย่างไร	ถ้าเบ้า . . . . .อย่างไร,
๑๖๔	๗	ให้เกิด	ใหม่เกิด
๑๗๐	๔ (จล)	แล้วก็ย้ง	แต่นั้นมัน
๑๗๐	๑๐ - ๑๑ (จล)	แต่เรียก . . . . . โวหาร	; แต่เรียก . . . . . โวหาร และสั้มปรายิกโวหาร.
๑๗๑	๕	พูดว่า	พูดว่ามีอยู่ใน
๑๗๑	๙	แล้วความ	; แล้วความ
๑๗๙	๒ (จล)	ภาวะ (๒ แห่ง)	ภาวะ
๑๗๙	๖ (จล)	จิตตโยคะ	จิตตโยคะ
๑๘๔	๔	ฝ่ายใน	ฝ่ายนวม
๑๘๙	๑๐ - ๑๑	. ความ . . . . . นั้น ๆ	ความ . . . . . นั้น ๆ ;
๒๐๐	๘	. อิกทีหนึ่งมัน	อิกทีหนึ่ง มัน
๒๑๕	๙	อโลก	อาโลก
๒๑๖	๖, ๗ (จล)	ไวค่อ, ตังมัน	- ไวค่อ, - ตังมัน
๒๒๑	๗	สัจจัสัน	สัจจ สัน
๒๒๔	๓	เชื่อ . . . . . ขวนเชื่อ ;	เชื่อ ; . . . . . ขวนเชื่อ
๒๒๕	๑๐	รากชัญ	• รกชัญ
๒๒๕	๔ (จล)	ทำ . . . . . ทำกลาง	ทำความสำคัญ . . . . . กลาง
๒๒๕	๕ (จล)	ทิพยจักขุ	ทิพยจักขุ

หน้า	บรรทัด	คำที่ผิด	แก้เป็น
๒๒๖	๕	นั้น	ชั้นนั้น
๒๒๖	๕ - ๖	ไร, ... รูป ... ไร, ... ไร, ไร ... รูป ? ... ไร ? ... ไร เสียง ... ไร,	... เสียง ? ... ไร ?
๒๒๖	๗	คอยกำหนด	ที่กำหนดการ
๒๒๗	๖	นั้น	นี้
๒๒๗	๒ (จล)	อตุทาหิ	อตุทา หิ
๒๒๘	๔	อตุทาหิ	อตุทา หิ
๒๓๐	๒ (จล)	นั้น สุตะ นั้นฟัง	แรกนั้น สุตะ, นั้นคือฟัง,
๒๔๐	๙	ที่จะอยู่	การที่จะอยู่
๒๔๑	๗	เตนมา	เดินมา
๒๔๕	๒ (จล)	นิพพาน	นิพพานบ้าง
๒๔๕	๕ (จล)	ไม่ได้	มีได้
๒๔๘	๕	แล้วก็	และ
๒๔๘	๖	ประโยชน์.... กับมัน	. ประโยชน์นี้.... กับมันก็จะเป็น
๒๔๘	๑๒	พระอรหันต์.	ที่พระอรหันต์ท่านได้.
๒๖๙	๙	อย่างนี้.	อย่างนี้
๒๗๑	๙	ความรู้	ตามความรู้
๒๘๓	๙	ทาง	ว่าง
๒๘๓	๑๐	ที่เรา	เรา
๒๘๔	๕ - ๖ (จล)	แล้วมี.... ไม่ยาก	และก็มี.... ไม่ยาก ;
๓๐๕	๓	ตา	ทางตา
๓๑๐	๒ (จล)	กุมไว	กุมไว้
๓๑๓	๑๑ - ๑๒ (จล)	วิหิงสาสังกัปปะ	อหิงสาสังกัปปะ.

หน้า	บรรทัด	คำที่ผิด	แก้เป็น
๓๒๒	๙ (จล)	ญาณิก.... ญาณิกะ	ยานิก.... ยานิก
๓๒๒	๗ (จล)	บัญญัติวิมุตติเจโตวิมุตติ	เจโตวิมุตติบัญญัติวิมุตติ
๓๒๘	๒ (จล)	โน้น.... นี้	หนึ่ง.... หนึ่ง
๓๒๙	๘	ด้วยศึกษา	ได้ศึกษา
๓๔๐	๒	รู้	รู้; แต่เป็นการ
๓๔๐	๑๐-๑๑ (จล)	ห เว ปาทิตว ฐมมา	หเว ปาทุกวนติ ฐมมา ฯลฯ
๓๔๖	๕ (จล)	ว่าน	ว่าน
๓๖๗	๕	กับ่า	กับ่า
๓๗๔	๑๐	เป็นต้น	เป็นเจอนต้น
๓๗๔	๑๓	ท่านอาจารย์ เคียว.... นี้ยัง	เคียว.... นี้ยัง
๓๗๖	๔ (จล)	ได้ว่า	รู้ได้ว่า
๓๗๖	๗ (จล)	คือใน	คือในระยะเวลา
๓๗๙	๗ (จล)	นี้เป็นทางลัด เป็น	นั่นเป็น
๓๘๑	๒-๓ (จล)	ถ้าเรา.... ไปนี้ ถ้าไปเป็น ถูกในทางผิด คือ	ถ้าเรา.... ไปอย่างนี้ ก็ไปสู่ในทางผิด หรือ
๓๘๖	๒, ๔, ๖, (จล)	ปรนนิมิตต	ปรนนิมิต
๓๘๗	๖, ๑๖	ปรนนิมิตต	ปรนนิมิต
๓๙๑	๕	ปรนนิมิตต	ปรนนิมิต
๓๙๑	๔ (จล)	กันต่อ	กันต่อ
๓๙๒	๕	กาม กิน	กิน กาม
๔๐๐	๘	แต่ว่าอัน	แต่ว่าตอน
๔๐๑	๕	ถามว่า	ผมขอถามว่า

หน้า	บรรทัด	คำที่ผิด	แก้เป็น
๔๐๙	๑๔	เราไม่	เขาไม่
๔๑๑	๒ (จบ)	ให้รู้ว่าให้รู้	ให้รู้
๔๑๒	๕	คนว่า	ว่าตน
๔๑๓	๙ (จบ)	ที่การ	สิ่งที่เป็นการ
๔๑๔	๔	ทิวฐี	ทิวฐ
๔๒๒	๑๒	ทิวฐี -	ทิวฐ -
๔๓๑	๔ (จบ)	ในผล	ไต่ผล
๔๒๓	๒	ศีล	ศีล

บันทึก

หนังสือชุด “ธรรมเนียมของพุทธศาสน” ที่ได้จัดพิมพ์ขึ้นไว้ในพระพุทธศาสนา
มาจนถึงวันนี้ มีรายชื่อ และเลขหมายประจำเล่ม ดังนี้ :-

ลำดับพิมพ์ออก	ชื่อหนังสือ	เลขประจำเล่ม
(๑)	พุทธประวัติจากพระโอษฐ์	๑
(๒)	อิทัปปัจจยตา	๑๒
(๓)	สันตเสตัพพธรรม	๑๓
(๔)	ธรรมบรรยายระคัมมหาวิทยาลัย เล่ม ๑	๓๖
(๕)	พุทธกิจวัตรธรรม	๑๘
(๖)	ขุมทรัพย์จากพระโอษฐ์	๓
(๗)	โอสถเวทัพพธรรม	๑๓ . ก
(๘)	พุทธจริยา	๑๑
(๙)	ตุลาการิกธรรม เล่ม ๑	๑๖
(๑๐)	มหิตถธรรม	๑๗ . ข
(๑๑)	บรมธรรม ภาคต้น	๑๕
(๑๒)	บรมธรรม ภาคปลาย	๑๕ . ก
(๑๓)	อานาปานสติภาวนา	๒๐ . ก
(๑๔)	ธรรมปาฏิโมกข์ เล่ม ๑	๓๑
(๑๕)	สุญญตาปริทรรคณ์ เล่ม ๑	๓๘
(๑๖)	กายธรรมบุตร	๓๗
(๑๗)	ฆราวาสธรรม	๑๗ . ก
(๑๘)	ปรมัตถสภาวะธรรม	๑๔ . ก
(๑๙)	ปฏิปทาปริทรรคณ์	๑๔
(๒๐)	ธรรมบรรยายระคัมมหาวิทยาลัย เล่ม ๒	๓๖ . ก

ลำดับพิมพ์ออก	ชื่อหนังสือ	เลขประจำเล่ม
(๒๑)	สัญญาตาปริทรรณ เล่ม ๒	๓๘ . ก
(๒๒)	เทกกิจจกรรม	๑๗ . ง
(๒๓)	โมกขธรรมประยุกต์	๑๗ . ก

**ผู้บริจาคทรัพย์สินในการพิมพ์ และผู้ร่วมมือช่วยเหลือทุกท่าน
ขออุทิศส่วนกุศลแก่สรรพสัตว์**

๑๕ พฤศจิกายน ๒๕๑๘

คำพิมพ์ ฉบับ “โมกขธรรมประยุกต์” นี้ เป็นมูลค่า ๕๖,๗๕๕ บาท